

אליבא דהלכתא

צ"ד

סיוון - תמוז
תשע"ט

עניני
בין המצרים

גיליון רשת כוללי הערב "אליבא דהלכתא" שעל ידי ישיבת "חברת אהבת שלום"

אבן יהודה, אופקים, אופקים - נחלת שמשון, אלעד - סניף א', אלעד - סניף ב', אשדוד: רובע ב', רובע ג', רובע ד', אשקלון, באר יעקב, באר שבע, בית שמש: הקריה החרדית, רמת א', רמת ב', רמת ג', רמת חפציבה, בית שמש הישנה, ביתר עילית: גבעה A, גבעה B, התמר, בני ברק: מרכז, שיכון ה', גאות יוסף, מערב, פרדס כץ מערב, פרדס כץ מזרח, קרית הוצגו, גבעת זאב החדשה, גדרה, דימונה, זכרון יעקב, חולון, חיפה: הדר, גוה שאגן, מרכז הכרמל, חצור הגלילית, חריש, עבריה, עבריה עילית, עבריה - נוף כינרת פוריה, טירת הכרמל, טלוסטון, יערה, ירוחם, ירושלים: בית וגן, גאולה, גבעת שאול, מטרסדורף, מעלות דפנה, נוה יעקב, נוה יעקב החדשה, קטנונים, קרית יובל, רוממה, רמות א', רמות ב', רמות ג', רמת שלמה, כרמיאל, מגדל העמק, מודיעין עילית: חפציבה, ברנבלד, קרית ספר, גאות הפסגה, מעלה אדומים, מעלה עמוס, מעלות, נהריה, נצרת עילית - הר יונה, נתיבות, נתיבות - שכונת החורש, נתיביה: מרכז, צפון, דרום, עטמאל, עפולה, עפולה עילית, ערד, פתח תקוה, פתח תקוה - גני הדר, צפת, קרית אתא, קרית גת, רחובות, רכסים: גבעה א', גבעה ב', גבעה ג', חל ציון, הפרח

סימנים: תקמ"ט - תקנ"ג

דיני תשעה באב

גנזי הלכה

תשובות וחיידושים מכת"י רבותינו נ"ע

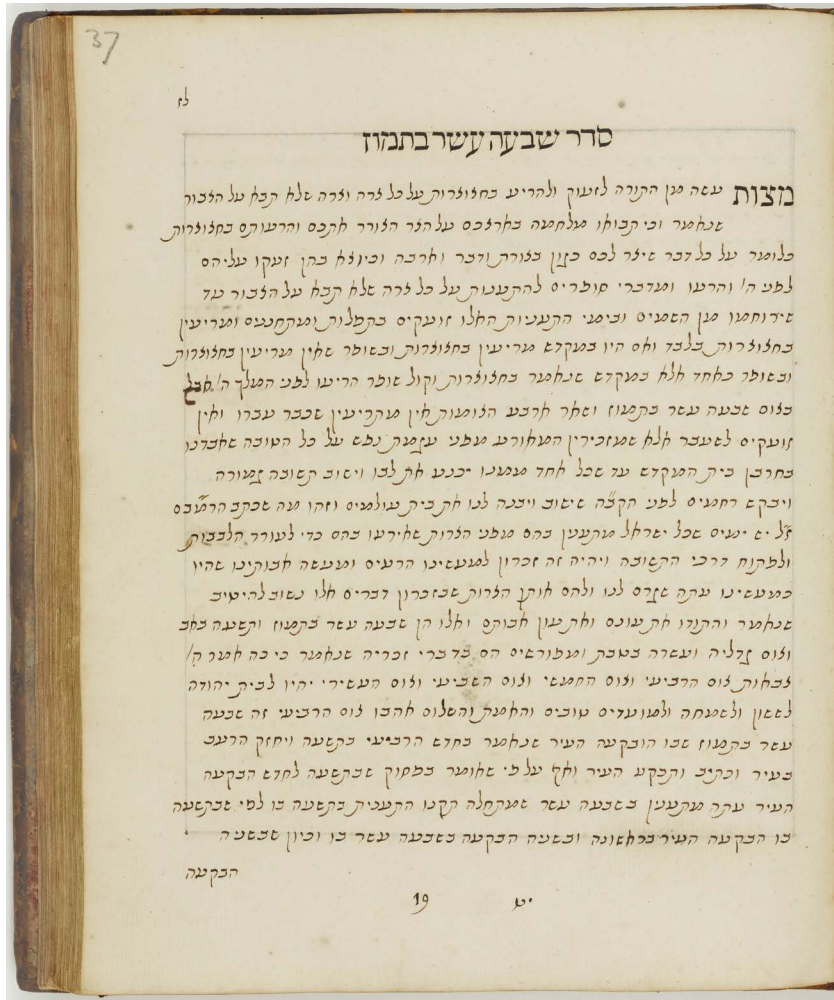
מהר"ר שלמה סרוק זלה"ה

דומ"צ בק"ק ספרדים בהאג

ספר חשק שלמה - מנהגי בין המצרים בק"ק חונן דל' בהאג

עיר האג, אשר בממלכות הולנד, זאת העיר אשר יאמרו עליה "השלימה בכל יופיה המשובחת בכל המדינות"¹. ואלו דברי ימי קהילת הספרדים שבה: אבן פינתה ירו יחידי הספרדים מק"ק אמשטרדם בשנת 5761 לערך, עם ריבוי קהלה נוסדה בשנת 3071 קהילת "חונן דל" לק"ק הספרדים. בשנת 7071 נחלקו בני משפחת פיראדא מן העדה וקבעו קהל לעצמם הנקרא "בית יעקב", עד שנת 3471 בה נשתתפו הקהלים שנית, וחסו כולם תחת ק"ק חונן דל, וגדול היה היום לבני הק"ק, עד שנקבע ליום שמחה והודאה. כעבור זמן התקבצו בהאג גם מן האשכנזים ויסדו קהל משלהם, והיו שתי הקהילות שוכנות זו לצד רעותה, בשלום ובאחוה.

מן החכמים שעמדו בראש ק"ק חונן דל, ה"ה מהר"ר שלמה ב"ר יצחק סרוק, (לעיתים מכונה סרוקו), מחבר ס' חשק שלמה כ"י. מוצא משפחה מגזע משפחת סרוק אשר בספרד, מהם נודע המדקדק ר' מנחם ו' סרוק.

חשק שלמה - מנהגי בין המצרים בק"ק חונן דל בהאג

משפחת מהר"ר שלמה היתה מן הכבודות שבק"ק הספרדים שבאמשטרדם, בהקדמת חיבורו כ"י ייחד מהר"ר שלמה דברים מספר לדמותו של אביו ופעלו: "החכם השלם הדיין המצויין החסיד ועניו הישיש הנכבד נעים זמירות ישראל אבא מורי ועטרת ראשי נ"ע, כי היה גדול ליהודים בתלמוד ובמעשה בעיר המהוללה של אמשטרדם היה לומד ומלמד לשמור ולעשות, מנהיג את הדור במקל ורצועה להדריכם ולהורות להם הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו, בתוכחת מוסר ממנו לא סר ורבים השיב מעון, וזיכה את הרבים במדותיו הטובים והמעולים... ותדד שנתו מעיניו להגות עמי בתורה בין ביום ובין בלילה, עד שהיתה נפשו קשורה בנפשי בעבודת אהבה בין בלימוד ובין במלאכת עבודת הקודש של התפלות".

בבחרתו נמנה מהר"ר שלמה סרוק, עם סגל בית מדרש החכמים "עץ חיים" של ק"ק ספרדים שבאמשטרדם. בקובץ "פרי עץ חיים" [אמשטרדם תנ"א-תקס"ז] הכולל תשובות ופסקים מאת חכמי הישיבה, מוצאים אנו תשובות ארוכות ומלאות מכתבת ידו. תשובה אחת העוסקת בהלכות ריבית פרסם מהר"ר שלמה שם (ח"ב דף שכ"א ע"ב) בשנת תצ"ז, לשאלה שנשאלה לו מעם עמיתו החכם המפורסם מהר"ר יעקב בשן לימים רב דק"ק ספרדים שבהמבורג², ומה נמלצו דברי החכם השואל בחתימת השאלה שם:

"...עתה אחי וראש המנורה הטהורה, בעל הסברה הישרה, החכם כה"ר שלמה סרוק נר"ו, אתה הגבר הוקמת על עליית אל מעלה העליונה העומדים ראשונה בבית מדרשו של ש"ם, בזכות שכלך וביושר עיוןך, והנה הגיע עתך עת דוד"י אשר יש לי בו חפץ אשר בו תשיב לשואלך דבר, לכן אשאלך, הראני מראות אלקים כפי דעתך הרחבה והנכונה"³.

ראשית היכרותו של מהר"ר שלמה עם ק"ק האג, הרי היא בעקבות נישואיו עם בת אחד מנכבדי הק"ק, את תכונת אשתו ומעלת בית אביה, קבע בהקדמתו: "ובקשתי את שאהבה נפשי ושמעתי בת כל

1 ר"מ קרשקש המביא לבית הדפוס של תשו' תשב"ץ בהקדמת הספר. מהדו' מכוון ירושלים ח"א עמ' 18. 2 נודע בבית המדרש על שם הבאתו ספר מסילת ישרים לדפוס, וכך משבחו רמח"ל בחתימת ספרו: "ותשואות חן חן ממני ישא איש אשר כלבבי מדושתו וכן גרני, עטרה לראשי וחותרם על ידי ימיני, זה דודי וזה ריעי, רבי אלופי ומיודעי, ה"ה החכם הנעלה כמוהר"ר יעקב בכ"ד אברהם בשן נר"ו אשר נכנס בעוביה של קורה לכותני בדבר הזה מתחלה ועד סוף...". 3 תשובתו של מהר"ר שלמה היתה ענין להיענות בו אף שנים רבות אחר כתיבתה. עיי"ש חלק ט' (ס' י"ז דף ס' ע"ג) תשובת אחד מחכמי הישיבה, מהר"ר אברהם רפאל אלבירג, המפלפל בתשובתו ומדקדק באותיותיה, וז"ל שם: וביעין היות התשובה ארוכה מארץ מידה אקצר היריעה בעשות

בגיליון:

- מפתח ענינים מפורט בעמ' קמ"ה
- מי שיכול להתענות רק תענית אחת או י"ז בתמוז או ט' באב מה יתענה והוראת הלכה עמ' מ"ז, שיח הלכה עמ' ס"ב
- עוברות ומניקות לענין ד' תעניות האיר המזרח עמ' מ"א, תשובות ופסקים עמ' נ"א, ביני עמודי עמ' צ"ה, הערות והארות עמ' קל"א
- חייב תענית לגדול שלא הביא ב' שערות עיון הלכה עמ' י"ב, הגהות הגר"ק עמ' ט"ו, שיח הלכה עמ' ס"ב
- בענין נישואין בליל י"ז בתמוז וליל י' בטבת נתיבי המנהגים עמ' נ"ו, הערות והארות עמ' קל"ח
- חלאקה בבין המצרים ובתשעת הימים שיח הלכה עמ' ס"ה, ביני עמודי עמ' קט"ו
- בענין משכנס אב ממעטין בשמחה שיח הלכה עמ' ל"ד, נתיבי המנהגים עמ' נ"ט, ביני עמודי עמ' צ"ה ועמ' קכ"א, הערות והארות עמ' קל"ו
- חצוצה נעלים בתשעת הימים עיון הלכה עמ' י"ב, שו"ת בהלכה עמ' כ"ב, שיח הלכה עמ' ס"ה
- להשתמש עם מגבות מכובסות בתשעת הימים שו"ת בהלכה עמ' כ"א, הוראת הלכה עמ' מ"ח
- לבישת בגדי זיעה בשבוע שחל בו תשעה באב הוראת הלכה עמ' מ"ה, שיח הלכה עמ' ס"ה, ביני עמודי עמ' ק"ט
- לנקות את הכתם ולצחצח נעלים בתשעת הימים שו"ת בהלכה עמ' כ"ב, האיר המזרח עמ' מ"ג, שיח הלכה עמ' ס"ו
- ברכת שהחיינו בימי בין המצרים חקר הלכה עמ' י"ז, האיר המזרח עמ' מ"ה, נתיבי המנהגים עמ' נ"ח, הערות והארות עמ' קל"ח
- ברכת הטוב והמטיב בבין המצרים האיר המזרח עמ' מ"ה, שיח הלכה עמ' ס"ד
- דין תספורת לאשה בשבוע שחל בו ט"ב עיון הלכה עמ' י"ב, האיר המזרח עמ' מ"ד
- קציצת צפרנים בשבוע שחל בו ט"ב האיר המזרח עמ' מ"ג, הערות והארות עמ' קל"ו
- שתיית יין, מיץ ענבים, ומשקאות חריפים מר"ח אב האיר המזרח עמ' מ"ה, שיח הלכה עמ' ס"ד

רשת כוללי ערב אליבא דהלכתא

שנ"י ישיבת חברת אהבת שלום

גיליון זה יוצא לאור להצלחת הנדיבים החשובים התומכים בהחזקת רשת כוללי אליבא דהלכתא

<p>ולעילוי נשמת מוהר"ר אברהם</p> <p>בן מוהר"ר נחום יואל ע"ה הלפרן</p> <p>נלב"ע ו' אב תשע"ז</p> <p>ולחבל"ח</p> <p>להצלחת זו החשובה</p> <p>מרת לאה חנה בת רייזל תחי</p>	<p>ולעילוי נשמת מוהר"ר פריץ</p> <p>בן מוהר"ר שמואל נטע ע"ה גראס</p> <p>נלב"ע כ"ב טבת תשנ"ז</p> <p>וזו החשובה מרת יענטא</p> <p>בת מוהר"ר אשר ע"ה</p> <p>נלב"ע י"א ניסן תשס"ד</p>	<p>ולעילוי נשמת המרוחם</p> <p>אברהם בן אלטון הררי ז"ל</p> <p>נלב"ע כ"ז טבת תשכ"ב</p> <p>וזו המרוחמת</p> <p>שרה עליזה טובה</p> <p>בת מו"ל הררי נ"ע</p> <p>נלב"ע ו' טבת תש"ן</p>	<p>ולעילוי נשמת מוהר"ר אברהם</p> <p>נלב"ע כ"ח שבט תשע"ח</p> <p>ולחבל"ח להצלחת זו החשובה</p> <p>מרת שרה נינה בת זכיה תחי</p> <p>ולהצלחת בנם</p> <p>הרב מרדכי שם טוב הי"ו</p> <p>וזו מרת אלקה תחי</p>
---	---	--	---

יוצאה משמי מרומים ואומרת, אני האשה אשר הוכיח ה' לך לבנות בית לשמו, זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי, לזאת יקרא אשה, עז והדר לבושה, וחוט של חסד על ראשה, הלא היא הצנועה הנעימה הכבודה בת מלך פנימה מאן מלכי רבנו, הישיש והנכבד הגביר הנעלה נעים זמירות ישראל כבוד ר' עמנואל אבנדא יצ"ו.

עם פטירת מהר"ר דניאל הכהן רודריגו ז"ל, חכם הקהילה, בשנת 2571 לערך, נתנו עיניהם בני קהילת חונן דל, במהר"ר שלמה סרוק לשומו אלוף לראשם. מתוך הקדמת חיבורו, אנו למדים כי מכלל מלאכת החכם העומד בראש הק"ק היתה לשמש כש"ץ הקהל ומופקד על סדרי התפלה ומנהגי בית הכנסת. את סגולתו לתפקיד זה, תלה מהר"ר שלמה בשימוש אצל אביו הנזכר: "כי כל שנים עשרה שנה שהיה שליח צבור ומורה צדק בק"ק נהו שלום בכפר מארשא, היה מנחני להתפלל במקומו, וילמדי בפש חפצה ורוח נדיבה כל מנהגים חקים ומשפטים של החזן".

שלושים שנה עמד מהר"ר שלמה סרוק בראש הק"ק, עד יום מותו בשנת תקמ"ד, ורישומו נשאר בספרי חכמי זמננו⁴, כאשר ביקר הרב חיד"א בהאג, התאכסן גם בביתו של מהר"ר שלמה, ואת רשמיו ממנו ומחיבורו העלה ביומנו⁵: "וסעדנו אצל החזן סי' ר"ש סרוק, והפליא לכבדנו, ועליתי לחדרו וראיתי ס' חשק שלמה ממנו כ"י בעת שנעשה חזן בק"ק ספרדים של האיאי הנקרא חונן דל, וכתוב בו פשוטי מנהגי התפלות ואיזה גרגירים מהראשונים, ובסופו איזה דעות תשובות ממנו על חולי האבעבועות וטעות ס"ת ומליחה וקריאת מלרע וכו'...".

וכך נרשם על מצבת קבורתו⁶:

מצבת

קבורת החכם השלם הדיין המצויין החסיד

ועניו נעים זמירות ישראל הגביר הנעלה

שלמה סרוק

נפטר בשם טוב בכ"ה לחדש אייר שנת

ההולך ק'ד'מ'ת' עדן לפ"ג:

הנה זאת מטתו של שלמה

חכם שלם • חסיד • הגדיל תורה •

בקהלת חונן דל חובב עמו •

ישב על פסא דין • הנעים זמרה •

נפשו תגיל לנצח באלוהיו •

תשיש בטוב הצפון ליראיו:

חיבורו הנקרא חשק שלמה, תוכנו נרשם בשער: "פירוש לתפלות כל השנה וטעמי המועדים וגם המנהגים המתפשטים בתוך הקהל דבר יום ביומו כי לא תשכח מפי זרעו ואחר כך נמצאו איזה לוחות העדות על כל הפרשיות וההפטרות ולקביעות המועדים והראשי חדשים ועוד איזה שירים ופסקים על עניינים משונים". כפי האמור בשער נשלם החיבור בשנת תקכ"א.

המעין בתשובותיו של מהר"ר שלמה סרוק, אלה שבאו בקובץ פרי עץ חיים הנז"ל, יראה כי גדול הוא המחבר מחיבורו זה עשרת מונים, ובכן הנסיבות אשר הביאו לטרוח על חיבור זה מפורטות יפה בהקדמתו, והנה המעט מדבריו: "ונתן לי הקב"ה שכר פרי הבטן בני כשתלי זתים סביב לשולחני, וזהו הטעם שראיתי לכתוב זה החיבור להנאתם, שאם בגורת האל יתפשו בידם אומנות אבותם ויתקיים בהם מה שכתוב לא ימוש מפין ומפי זרע זרעך, יכלו לעבוד עבודתם באימה וביראה לעשות רצון קונם, כי בו ימצאו כל המנהגים הנהוגים בקהלתנו דבר יום ביומו, וגם רבים מטעמי התפלות והמועדים אשר טפחתי ורביתי ממעין התלמוד והמפרשים, ואיזה מהם מחודשים ממחשבת החלושה, ואחרים שראיתי וקדשתי על פי הראיה, ושמעתי מפי השמועה ממעלת מר חמי וריעי הישיש

הנכבד נעים זמירות ישראל הנזכר לעיל, כי רוב ימיו השתדל להבין ולהשכיל כל מנהגי קהלתנו בתכלית היושר, ואגב ציינתי להם כל משפטי השליח ציבור ועול מלכות שמים שיקבלו עליהם, ויהיה משכורתם שלמה ויארכו ימים על ממלכתם הם ובניהם בקרב כל ישראל".

ס' חשק שלמה, סגולות הרבה יש בו: רישום מלא לנוסחאות הפורטוגזים, אשר בהם נשתמר נוסח בני ספרד טרם נשתנו המנהגים מחמת טעמים ונימוקים שונים. כך נוסח ברכה אמצעית של תפלת מוסף שבת הוא למשה ציוות כנוסח בני ספרד מאז, וכך לחתן מוציאים ספר בפני עצמו וקוראים מתוכו פרשת ואברהם זק"ך, אלה ועוד לצד מנהגים בלתי ידועים, כגון קריאת כמה פסוקים ע"י נער מתוך ס"ת אחר מנחה של שבת; אמירת "תיקון ליל שבועות" ביום שבועות אחר המנחה, או תרגום הפטרת שבת חזון לשפת לועז, וכן איזה נימוקים מקוריים על נוסחאות התפלה.

לצד כל אלה, מפורטים בתוך החיבור ידיעות יקרות ערך על ימי הקהילה קורותיה ותהלוכותיה⁸, כמו גם תיאורים מלאי ענין על הנהגת הקהילה בימי שמחה ומועד. ראוי לציון מיוחד הרישום המפורט המספר אודות המחלוקת שנפלה בקהילה בראשית התהוותה, ושמחת בניה ליום שנבקעו חומות העיר ונתאגדו כולם לקהל אחד: "שבשנת התק"ג ליצירה נשתתפו שתי קהילות שהיו במדינה הזאת ועשו שלום ביניהם ונדווגו ביחד, כי הרבה שנים היו בעיר הזאת שתי בתי כנסיות, ואף על פי שיער קטנה היא ואנשיה בה מעט היו מפורדים ומפורדים וכל אחד היה מקשה עורפו נגד חברו ואין שום אדם בעולם היה יכול לחברם, עד שהקב"ה נתן בלב זכאין לזכות את הרבים והם ארבעה עמודים אשר נשען עליהם בנין האחוה והשלום שטרחו בכל עוז להתחברם ביחד...".

מתוך החיבור השלם הנמצא בשלבי הכנה לדפוס, מפרסמים אנו בכאן לראשונה מנהגי ימי בין המצרים ותשעה באב, ובראשם הקדמת המחבר לברך מטרת חיבורו, ובכך זכינו להעמיד נפש וזכרון לק"ק הנ"ל, אשר ברבות השנים הלכה הלוך וחסר, עד שקיומה וזכרון חכמיה כמעט נשתקע מן העולם כלל.

חשק שלמה

הקדמה

הנה לא נעלם מעיני כל יודע ספר סדר התפלות וטעמם, כי כולם מיוסדים על אדני פז במעין התלמוד ובפוסקים, המה הגבורים אשר מעולם אשר דרשו וחקרו כל נעלם, וגם חכמים אחרונים חברו זולתם כאשר השיגה יד חכמתם, וערכו לנו השלחן מכל מיני מגדים מתוקים מדבש ומוזהב נחמדים. אך לא יכולתי למנוע את עצמי לסדר חברי הקטן הזה, אחר שזיכני השם יתברך להוציא קהל ועדה ידי חובתם בתפלה, וברכני בנחלתו ונתן לי בנים זכרים אשר יוכלו בעזרתו ית' למלא מקומו, לכן שמח לבי ויגל כבודי ואברכה את ה' בכל עת ותמיד תהלתו בפי שהחיני וקיימי והגיעני לזמן הזה, ואף גם זאת שהביאני לקיים דברי שלמה המלך עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם, כשהאבות צדיקים הבנים מתפארים באבותם, וכשהבנים עושים מעשה אבותיהם הם להם לתפארת.

הן נודע ומפורסם בקרב כל ישראל רום מעלת כבוד החכם השלם הדיין המצויין החסיד ועניו הישיש הנכבד נעים זמירות ישראל אבא מורי ועטרת ראשי נ"ע⁹, כי היה גדול ליהודים בתלמוד ובמעשה בעיר המהוללה של אמסטרדם היה לומד ומלמד לשמור ולעשות, מנהיג את הדור במקל ורצועה להדריכם ולהורות להם הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו, בתוכחת מוסר ממנו לא סו, ורבים השיב מעון, וזיכה את הרבים במדותיו הטובים והמעולים, ואם היטב לאחרים קל וחומר שהיה טוב לדידיה דהיינו לבני ולזרעו אחריו, והיה תמיד מוכיח את בניו ואת ביתו לשמור את דרך ה' ולהתדבק בו ית', ובפרט החסד והטוב שעשה לי בשני ילדותי ללמדני ולהדריכני בדרך ישרה, כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לפני אמי, ותדד שנתו מעיניו להגות עמי בתורה בין ביום ובין בלילה, עד שהיתה נפשו קשורה בנפשי בעבותות אהבה בין בלימוד ובין במלאכת עבודת הקודש של התפלות, כי כל שנים עשרה שנה שהיה שליח צבור ומורה צדק בק"ק נהו שלום בכפר מארשא, היה מחנכני להתפלל במקומו, וילמדני בפש חפצה ורוח נדיבה כל מנהגים חקים ומשפטים של

החזן, עד שמצאתי חן בעיני הקהל וראיתי תשוקת חשקת חמדת עדת ישראל ויחיד סגולה לשמוע את תפלתו.

והנה בשמים עדי וסהדי במרומים שלא התרשלתי במלאכת ה', אלא עשיתי כל עסקי טפל ועסק זה היה לי עיקר, ולא נתכוונתי כי אם לעבודת השם, לכן נשתדלתי כל ימי להבין טוב טעם התפלות וקריאת ספר תורה ושאר המנהגים כולם, כי לבי היה נוטה לתפוש אומנות נקיה ומלאכת שמים של שליח צבור. והנה אמת שהבא לטהר מסייעין אותו, והרבה פתחים למקום ישתבח שמו הגדול והנורא שמגלגל כל הדברים כרצונו, ועזרני ברב חנא ורב חסדא לא בזכותי כי ידעתי קוצר ערכי ומעוט השגתי, אלא בזכות אבותי הקדושים אשר בארץ המה שמוני לראש הקהל הקדוש הזה של חונן דל בהאגא הבירה, במקום החכם השלם הדיין המצויין נעים זמירות ישראל כמוהו"ר דניאל הכהן רודריגו נ"ע שנפטר לבית עולמו, ומנו אותי תחתיו לחזן ומורה צדק, ואף שבזמן הזה רבו צרי ורבים קמו עלי לנגדני ולהשיג גבולי כמו שרמזתי בפסקי הראשון שכתבתי בסוף זה החיבור, לא השיגה ידם לבלעני, ולא נתן השם טרף לשיניהם לנשכני, כי אלהי אבי היה בעזרי, ויצאתי ביד רמה נגד כל אויבי ולא חרש כלב את לשונו, ולא יכלו לדבר עוד רע או טוב מפני שראו כי מה' יצא הדבר, ונתן בלב יחיד סגולה מנהיגי הקהל ואנשי אמת לתמכני מזה אחד ומזה אחד, והיו ידי אמונה עד בא השמש, ויחדלו הקולות הן קול ענות חלושה ולא היה עוד פוצה פה ומצפצף, כי אם שמחה גדולה כשמחת בית השואבה. אז אמרתי עת הזמיר הגיע ועתה עת דודים היא לי, וכמו שזכיתי לעלות במדרגת העבודה הקדושה בבית אל בית התפלה, כן אזכה לבנות לי בית ולראות זרע של קיימא בבנים זכרים לעבודתו וליראתו, ובקשתי את שאהבה נפשי, ושמעתי בת כל יוצאה משמי מרומים ואומרת אני האשה אשר הוכיח ה' לך לבנות בית לשמו, זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי, לזאת יקרא אשה, עז והדר לבושה, וחוט של חסד על ראשה, הלא היא הצנועה הנעימה הכבודה בת מלך פנימה מאן מלכי רבנו, הישיש והנכבד הגביר הנעלה נעים זמירות ישראל כבוד ר' עמנואל אבנדא יצ"ו, וזה לי עשר שנים שעבדתי בחברתו החביבה ומצאנו חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, ונתן לי הקב"ה שכר פרי הבטן בני כשתלי זתים סביב לשולחני, וזהו הטעם שראיתי לכתוב זה החיבור להנאתם, שאם בעזרת האל יתפשו בידם אומנות אבותם ויתקיים בהם מה שכתוב לא ימוש מפין ומפי זרעך ומפי זרע זרעך, יוכלו לעבוד עבודתם באימה וביראה לעשות רצון קונם, כי בו ימצאו כל המנהגים הנהוגים בקהלתנו דבר יום ביומו, וגם רבים מטעמי התפלות והמועדים אשר טפחתי ורביתי ממעין התלמוד והמפרשים, ואיזה מהם מחודשים ממחשבת החלושה, ואחרים שראיתי וקדשתי על פי הראיה, ושמעתי מפי השמועה, ממעלת מר חמי וריעי הישיש הנכבד נעים זמירות ישראל הנזכר לעיל, כי רוב ימיו השתדל להבין ולהשכיל כל מנהגי קהלתנו בתכלית היושר, ואגב ציינתי להם כל משפטי השליח צבור ועול מלכות שמים שיקבלו עליהם, ויהיה משכורתם שלמה ויארכו ימים על ממלכתם הם ובניהם בקרב כל ישראל.

סדר שבועה עשר בתמוז

מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה וצרה שלא תבא על הצבור, שנאמר¹⁰ וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורך אתכם והרעותם בחצוצרות, כלומר על כל דבר שיצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהם לפני ה' והרעו. ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שלא תבא על הצבור עד שירוחמו מן השמים. ובימי התעניות האלו זועקים בתפלות ומתחננים ומריעין בחצוצרות בלבד. ואם היו במקדש מריעין בחצוצרות ובשופר, שאין מריעין בחצוצרות ובשופר כאחד אלא במקדש, שנאמר¹¹ בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'. אבל בצום שבעה עשר בתמוז ושאר ארבע הצומות אין מתריעין שכבר עברו ואין זועקים לשעבר, אלא שמזכירין המאורע מפני עגמת נפש על כל הטובה שאבדנו בחרבן בית המקדש עד שכל אחד ממנו יכנע את לבו וישוב תשובה גמורה ויבקש רחמים לפני הקב"ה שישוב ויבנה לנו את בית עולמים. וזהו מה שכתב הרמב"ם ז"ל¹², יש ימים שכל ישראל מתעניין בהם מפני הצרות שאירעו בהם כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיו כמעשינו עתה שגרם לנו ולהם אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב

העתיקה קצרה ולא ארוכה... דבהיותי מתבונן בתשובת חכם המשיב שנל"ע הלא הוא החכם הנעלה כמהר"ר שלמה סרוק נ"ע מסתכל הוינא היות סילוק דעתו לאסור וכו' ברם בגמר דבריו הדר ביה ממאי דהוה סליק אדעתיה מעיקרא לפסוק איסורא וכו'. | 4 | בראש ספר נהר שלום למהר"ר שבת וינטורה (אמ"ד תקל"ה), באה: "הסכמת החה"ש הדיין המצויין מ"ץ בק"ק ספרדים שבעיר האג הבירה", וחותם: נאם העומד על התורה ועל העבודה תוך אמוני עם סגולה בק"ק חונן דל מן הספרדים בהאג הבירה בשנת התקל"ד ליצירה, הצעיר שלמה סרוק. | 5 | מעגל טוב מהדו' פריימן עמ' 551. וע"ש עוד עמ' 851. | 6 | ע"פ כתב יד ספריית הרוזנטליאנה, אמסטרדם, הולנד Ms. Rosenthaliana 575. ושם ציין בשולי הדברים: אלה עשיתי לדרישת בניו היקרים הגביר הנחמד נז"י יצחק סרוק ועמנואל סרוק אבנדא, מן השמים ינוחמו. | 7 | עיין כתר שם טוב (גאגין) ח"א עמ' ש' המעיד כי בימיו אין קוראים כן מתוך ס"ת בשום מקום מלבד בעיר נא אמון. | 8 | כך למשל מתנה וכופל המחבר צערו על מיעוט לומדי תורה בק"ק: "שבועותינו לא יש כאן שום ישיבה לשמוע ד"ת כמו שיש בכל קהילות ישראל". עיין בדבריו על מנהגי שבועות, והשווה עם דבריו על מנהג מנחה של שבת. | 9 | מהר"ר יצחק סרוק זלה"ה. | 10 | במדבר י' ט'. | 11 | תהלים צ"ח ו'. | 12 | הל' תעניות פ"ה ה"א.

וחומר שכל מיני שחוק והיתול אסורים לנו בכל היום, ומה שאנו קורין במנחה פסוקי דנחמה זהו מפני שאנו בטוחים על הקב"ה שיעשה לנו לעתיד לבא כל מה שהבטחנו על ידי נביאיו, אבל מכל מקום אין לנו לעשות דברים של שמחה ביום האבלות והצום עצמו, שהרי ברור הוא מה שאמרו חכמים על סמך הפסוק שכל מי שאינו מתאבל על חרבן בית המקדש אינו רואה בנחמתה, אבל כל המתאבל על ירושלים כראוי זוכה ורואה בשמחה שנאמר²⁴ שישו אתה מושו כל המתאבלים עליה. יהי רצון מלפני אלקי השמים שיבנה בית המקדש במהרה בימינו וזוכה לראות בשמחה כמו שנאמר צום הרביעי וצום החמישי וכו' יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו אכ"ה.

ט"ו באב

יום זה חשוב כמו יום טוב לענין שאין אומרים בו תחינות. ובמסכת בבא בתרא דף קכ"א²⁵ כתוב טעמים רבים שהיה יום זה לישראל יום משתה ושמחה, דאמר רב יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים לבא זה בזה, רצה לומר שהותרו הסיבת נחלה שפסק אותו דור של באי הארץ שנאסר להם הסיבת נחלה, והשתא מיהא אם נשתיירו עדיין בני אדם שהיו באותו הדור אכתי באיסורייהו קיימי, אבל שאר בני אדם שלא היו באותו הדור מותרים. רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן יום שהותר שבט בנימין לבא בקהל, דכתיב²⁶ ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה, מאי דרוש, ממנו ולא מבנינו, וזה היה על ענין פלגש בגבעה כמו שתמצא בסוף שופטים. רב דימי בר יוסף אמר רב נחמן יום שכלו בו מתי מדבר, דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דיבור עם משה, שנאמר²⁷ ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם, וסמך ליה²⁸ וידבר ה' אלי לאמה, אלי היה בדיבור. ועוד כתוב שם טעמים אחרים שאין צורך להאריך בהם. ולכן תיקנו חכמים למנות יום זה בין הימים שאין אומרים בהם תחינות וצדוק הדין ואין נופלים על פניהם.

מתשעה באב עד ראש השנה שהם שבע שבועות מפטירין שבע הפטרות דנחמתא כדי לנחם את העם מן החרבן עד כלות השנה, וסימנין נ"ע ארק"ש, פירוש, נחמו נחמו עמי, ותאמר ציון, עניה סוערה, אנכי אנכי, רני עקרה, קומי אורי, שוש אשיש. ועוד הטעם הוא כנגד שבעה מיני נחמות הנוכרים במדרש, שהמשיל גלות ישראל לבין האומות למלך שנשבה עם בניו וחתניו ועמו וכו' ונשארה המלכה שכולה וגלמודה ימים ושנים, ואחר כך מבשרים אותה על חזרתם ומתנחמת, כך המלכה היא ירושלים וכו' שתתבשר במהרה בימינו על חזרת השכינה ונסת ישראל, והשבעה נחמות הם חזרת הבנים והבנות והכלות והחתנים ואחיה ואחיותיה, וחזרת המלך באחרונה עם כל העם הוא השם יתברך.

אבל עדיין צריך טעמא למה אומרים אותן בזה הסדר זה אחר זה ואין אומרים אותן כסדר שהן כתובין בנביא, שהרי רני עקרה ועניה סוערה מהופכין, ולא עוד אלא שהן כתובים אחר אנכי. ובספר אבודרהם²⁹ מצאתי טעם לסדר זה על דרך הצחות בשם המדרש וזהו לשונן, כי תיקנו לומר בתחלת הפטרות מן הנחמות נחמו נחמו עמי, כלומר שהקב"ה אומר לנביאים שינחמו את עמו ישראל וכו', ובשבת שניה משיבה כנסת ישראל ותאמר ציון עזבני ה', כלומר איני מתפייסת מנחמת הנביאים כי חפצתי לנחמות השם יתברך בעצמו, ובשבת שלישית אומרים עניה סוערה, כלומר חוזרים הנביאים לפני הקב"ה ואומרים לפניו יתברך הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו, וזהו עניה וכו' רצה לומר כנסת ישראל העניה סוערת על הגלות ואומרת לא נוחמה, ואחר כך בשבת רביעית חוזר הקב"ה ומשיב ואומר אנכי אנכי הוא מנחמכם וכו', כלומר בעצמי אני מנחם אתכם ולפיכך את כנסיית רני עקרה וכו' בשבת חמישי, וקומי אורי כי בא אורך בשבת ששי, ואחר כך בשבת שביעי משיבה כנסת ישראל שוש אשיש בה' וכו', כלומר עתה יש לי לשוב ולשמוח ותגל נפשי באלהי, עד כאן.

בשבת נחמו נוהגים להתפלל כמו שמתפללים בשבת בראשית לענין הזמר, שהחזן חייב לומר כל מה שהוא ביכולתו לשמח את הקהל, והטעם הוא שמלבד היות יום שמחה לכל ישראל ונחמה גדולה על תקות בנין בית הבחירה שיהא במהרה בימינו, גם כן הוא יום זכרון חנוכת בית תפלתנו הקדושה, ולכן נהגו בכל שנה ושנה לנקות בזה הזמן את בית הכנסת ואת כל כליו כדי שהכל יהיה מזומן ומתוקן לשבת זו, וממלאים כל המנורות עם נרות שלמות להדליקן אם ירצו הפרנסים. ובתפלת שחרית נוהגים לקרות לספר תורה מיחיד סגולה ובפרט במקום שקורים עשרת הדברות.

השריפה היתה בעשירי למה קבעו התענית בתשיעי, והיינו דאמר ר' יוחנן אילו הייתי באותו הדור לא קבעתי אלא בעשירי, שרובו של היכל בעשירי נשרף. ואמרינן בירושלמי²², ריב"ל ציים תשיעי ועשירי, רבי אבין ציים תשיעי ועשירי. אבל חכמים לא רצו לקבוע התענית אלא ביום תשיעי מפני שסוברים דאתחלתא דפורענותא הוא העיקר, וכיון שהתחיל לשרוף בתשיעי קבעו בתשיעי, ושני ימים לא רצו לגזור מפני שרוב העם לא היה יכול להתענות שני ימים רצופים. עוד נוכל לתת טעם אחר למה לא קבעו התענית אלא ביום תשיעי, והוא כי שני נביאים נבאו בישראל מה שהקב"ה עתיד לעשות להם, האחד ניבא על חורבן בית המקדש, והאחר על בנינה, וכיון שראינו קיום נבואת הראשון מובטחים אנו שגם נבואת השני מתקיימת, ואם כן משעה שהתחיל לשרוף ההיכל נכנס זמן הנחמה על בנין בית עולמים שיהא במהרה בימינו, ולפיכך תקנו חכמים לומר בתפלת מנחה פסוקי נחמה.

ביום זה נכפלו הצרות לישראל כי חמשה דברים אירעו את אבותינו בו, ואלו הן, נגזרה גזרה עליהם שלא יכנסו לארץ בעון המרגלים. וחרב הבית בראשונה ובשניה. ונלכדה ביתר שהיתה עיר גדולה לאלהים, והיא והמצודה וקצת מקומות שבגליל נשאר מגלות ירושלים זמן רב אחר החורבן, והיו בהם אלפים ורובבות מישראל, והיה להם מלך גדול וכן כוויבא שמו, איש מצליח, וחשבו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא מלך המשיח, וגברה מלכות רומי עליהם ולכדום ונהרגו כולם, והיתה צרה גדולה כמו חרבן בית המקדש. וחרש את ההיכל ואת כל סביבו טורנסורפוס הרשע שהיה ממלכי אדום לקיים מה שנאמר²³ ציון שדה תחרש.

בשבת קודם ראש חדש אב מתחיל החזן ההכרזה מן מי שעשה נסים וכו', וביום ראש חדש אין אומרים ההלל בניגון אלא אם כן חל בשבת, ואז אין נוהגים לשיר הקדיש והקדושה כמו שעושין בראש חדש שחל בשבת.

בערב תשעה באב נוהגים להתפלל מנחה בשלשה שעות מה שמכריז החזן במנחה שמקודם, ואז מכריז גם כן השעה שמפסיקין לאכול, ונוהגים להפסיק בשבע שעות. ובליילה מתחילין להתפלל עם חשיכה, ונוהגים הפרנסים לישב אצל החזנים לפני התיבה.

אם חל תשעה באב במוצאי שבת אומר החזן כשרואה הנר ברכת מאורי האש. ובמחזורים שלנו מסודר שצריך לומר במוצאי שבת קינה של אני הגב, אבל אין אנו נוהגים לומר ממנה כי אם פסוק ראשון. ולענין מגלת איכה אין אומרים אותה אלא השני חזנים והשמש כל אחד פרקו בין ביום ובין בלילה.

החזן שמתפלל בלילה גם כן יתפלל ביום, וחברו יאמר ההפטרות, והוא יוציא הספר מן ההיכל מפני שהמתפלל הוא טרוד עם התפלה, ואחר קריאת הפרשה יקחהו מי שהיתה לו המצוה באותה שבת. ולענין הקינות אומרים אותן החזנים והשמש, ואם יש יחיד אחד שרוצה לומר איזה מהן צריך ליטול רשות מן הפרנס, וקינת אש תוקד וכן קינת עשרה הרוגי מלכות יכול לומר מי שירצה אחר שאמרו השלשה הנוכרים, אבל קינת קומי וספדי אין שום אדם אומר אותה כי אם החזנים לבדם. והחזן המתפלל אומר לבדו איזה פסוקים מאיוב, ונוהגים להתחיל מן אחרי כן פתח איוב את פיהו וכו' עד סוף הפרק שבמחזור של חזן מינדיס הוא בדף ק"ה עמוד ב', ומדלגין עד ו' שב את שבות איוב שהוא בסוף הספר.

מנחה מתפללים בשעה של שאר הימים, מפני שעוד היום גדול והתפלה אינה כל כך ארוכה כמו בשאר תעניות, כי אין אומרים תחינות מפני שיום זה נקרא מועד, ואם כן לא יש צורך להקדים התפלה. ונוהגים לקרות בספר תורה אדם של (שורה) [צורה] מן היחידים לומר ההפטרות.

לענין עשיית מלאכה בתשעה באב הוא כפי מנהג המקום, ובמדינות אלו החמירו שלא לעשות אלא מלאכת דבר האבד, וזה דוקא אחר חצות, לכן מי שעושה מלאכה במקום שנהגו שלא לעשות אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה מעולם. והטעם הוא מפני שיש שמחה בעשיית מלאכה או כשאדם עושה פרקמטיא להרויח בה, ואף על פי שאינו מרויח בה לפחות מסיח דעתו מן האבלות וזה אסור בתשעה באב. ומוזה הטעם נראה שאסור גם לשחוק ביום זה ולטייל בחברת אנשים ונשים שלא יבואו לידי שמחה ומסיחין דעתם מן האבלות, דהא אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים מפני שפקודי ה' ישרים משמחי לב, ואין לנו רשות לקרות אלא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה שמשברים את הלב, ואם יש ביניהם פסוקי נחמה צריך לדלגם שלא להתנחם וליישב את לבו בדברי נחמה, כל שכן וקל

שנאמר¹³ והתודו את עונם ואת עון אבותם. ואלו הן, שבעה עשר בתמוז ותשעה באב וצום גדליה ועשרה בטבת, ומפורשים הם בדברי זכריה שנאמר¹⁴ כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו. צום הרביעי זה שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר שנאמר¹⁵ בחדש הרביעי בתשעה ויחזק הרעב בעיה, וכתב¹⁶ ותבקע העיר, ואף על פי שאומר בפסוק שבתשעה לחדש הבקעה העיר, עתה מתענין בשבעה עשר, שמתחלה תקנו התענית בתשעה בו לפי שבתשעה בו הבקעה העיר בראשונה, ובשניה הבקעה בשבעה עשר בו, וכיון שבשניה הבקעה בשבעה עשר בו תקנו להתענות בשבעה עשר בו מפני שחרבן בית שני חמיר לו, ונקרא צום הרביעי שהוא בחדש הרביעי שמונים את החדשים מניסן. וחמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז, ואלו הן, נשתברו הלוחות, ובטל התמיד מבית ראשון, והבקעה העיר ירושלים בחרבן בית שני כמו שאמרנו, ושרף אפוסטמוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל. וטעם שאר הצומות מפורש כל אחד במקומו, ובעשרה בטבת מפורש כל סדר התפלה ולפיכך אין לנו צורך לכותבו כאן.

המנהג הוא אצלנו שהישראל העולה ביום התענית לספר תורה יכול לומר השלש עשרה מידות אם ירצה, לפיכך צריך החזן לנהוג לו כבוד ולשואלו, ואם אינו רוצה לקרות בעצמו יקרא החזן. ואין אנו נוהגים לקרות לספר תורה מי שלא התענה, וגם החזן שלא התענה לא יתפלל.

משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב נוהגים לומר אחר תפלת שחרית שלשה פסוקים של מגלת איכה. וגם נוהגים להסיר המנורות של נחושת מבית הכנסת כדי לנקותם, כי השמש חייב להשתדל בנקיות בית הכנסת מדי שנה בשנה בזה הזמן והגבאי פורע לו מקופת הצדקה כל ההוצאות שהוא עושה על הדבר, לכן צריך שיהיה בית הכנסת וכל מה שבתוכו נקי ומתוקן בתכלית הישר לשבת נחמו.

בשבת אחר צום תמוז מתחילין תלתא דפורענותא, דהיינו שלש שבועות של פורענות שיש בין צום תמוז לתשעה באב, לכן תקנו חכמים שיהיו מפטירין בשלשה שבתות הללו שלש הפטרות, שהן דברי ירמיה, שמעו דבר ה', וחזון ישעיה, מפני שהנביאים האלו נבאו על עיקר החורבן יותר מהאחרים לכן מפטירין בנבואתם. ומקדימין ירמיה לישעיה אף על גב דישעיה קדמו, כדי לסמוך נבואת ישעיה ותוכחותיו לפרשת דברים שיש בה תוכחות משה ושייכי יותר להדדי, ועוד דשניהם הוכיחו לישראל בלשון אחד, משה אמר בפרשה זו¹⁷ איכה אשא לבדי וגו', וישעיה אמר¹⁸ איכה היתה לזונה וגו'. והמנהג אצלנו הוא שאלו הפטרות אומרים החזנים כל אחד בשבת שאינו מתפלל, ואומרים אותן בניגון משונה מכל שאר הפטרות, וגם נוהגים ללועז הפטרת חזון ישעיה לבד, וזה כפי מנהג ישן שיש בינינו, ואיני יודע למה נשתנו זאת הפטרת מן האחרות כיון שכל השלשה הן שוות בענין, ואולי הטעם הוא שהקדמונים לא היו רוצים להטריח כל כך את הצבור בשלשה שבתות, ואף על גב שכונתם היתה להבין את העם התוכחות, מפני שבימים הקדמונים רוב הקהל לא היו מבינים לשון הקדש, לפי שהיו באים נברחים מתחת ידם של מלכים קשים שגוזרים על היהודים גזרות קשות ורעות ואין להם רשות לעסוק בתורה כמו שעדיין עושין עוד היום בממלכת צרפת ובפורטוגאל, ויבואו בעבור זאת להציל את נפשם ולחסות תחת כנפי השכינה במדינות שרים רחמנים וטובים כמו המדינות האלו וכיוצא בהן, ולפיכך סברו חכמינו הקדמונים ללעז בלבד הפטרת חזון שהיא היותר קרובה ליום זכרון החרבן כדי לעורר הלבבות להתאבל כראוי על כל הטובה שנאבד ממנו, ואף על פי שבזמן הזה לא היה צריך לאומרה אלא בלשון הקדש בלבד כמו שאר הפטרות כי רוב האנשים מבינים אותן, מנהג אבותינו בידינו.

סדר תשעה באב

צום החמישי הוא תשעה באב, ונקרא צום החמישי מפני שהוא בחדש החמישי, ובו נשרף בית אלהינו, שנאמר במלכים¹⁹ ובחדש החמישי בשבעה לחדש וכו' וישרוף את בית ה', וכתב בירמיה²⁰ בחדש החמישי בעשור לחדש וכו' וישרוף את בית ה'. ומפורש בגמרא²¹ הא כיצד, בשביעי בו נכנסו גוים להיכל ואכלו ושתו וקרקרו בו שמיני ותשיעי, ולעת ערב הציתו בו את האש ונשרף עם שקיעת החמה ובעשור לחדש. ושקלו וטרו בגמרא על זאת דכיון שיעיקר

13 ויקרא כ"ו מ'. | 14 זכריה ח' ט'. | 15 ירמיה נ"ב ו'. | 16 שם ז'. | 17 דברים א' י"ב. | 18 א' כ"א. | 19 מלכים ב' כ"ה ח'-ט'. | 20 נ"ב י"ב-י"ג. | 21 תענית כ"ט ע"א. | 22 תענית פ"ד ה"ו. | 23 ירמיה כ"ו י"ח. | 24 ישעיה ס"ו י'. | 25 ע"א. | 26 שופטים כ"א א'. | 27 דברים ב' ט"ז. | 28 שם י"ז. | 29 סדר הפרשיות וההפטרות.

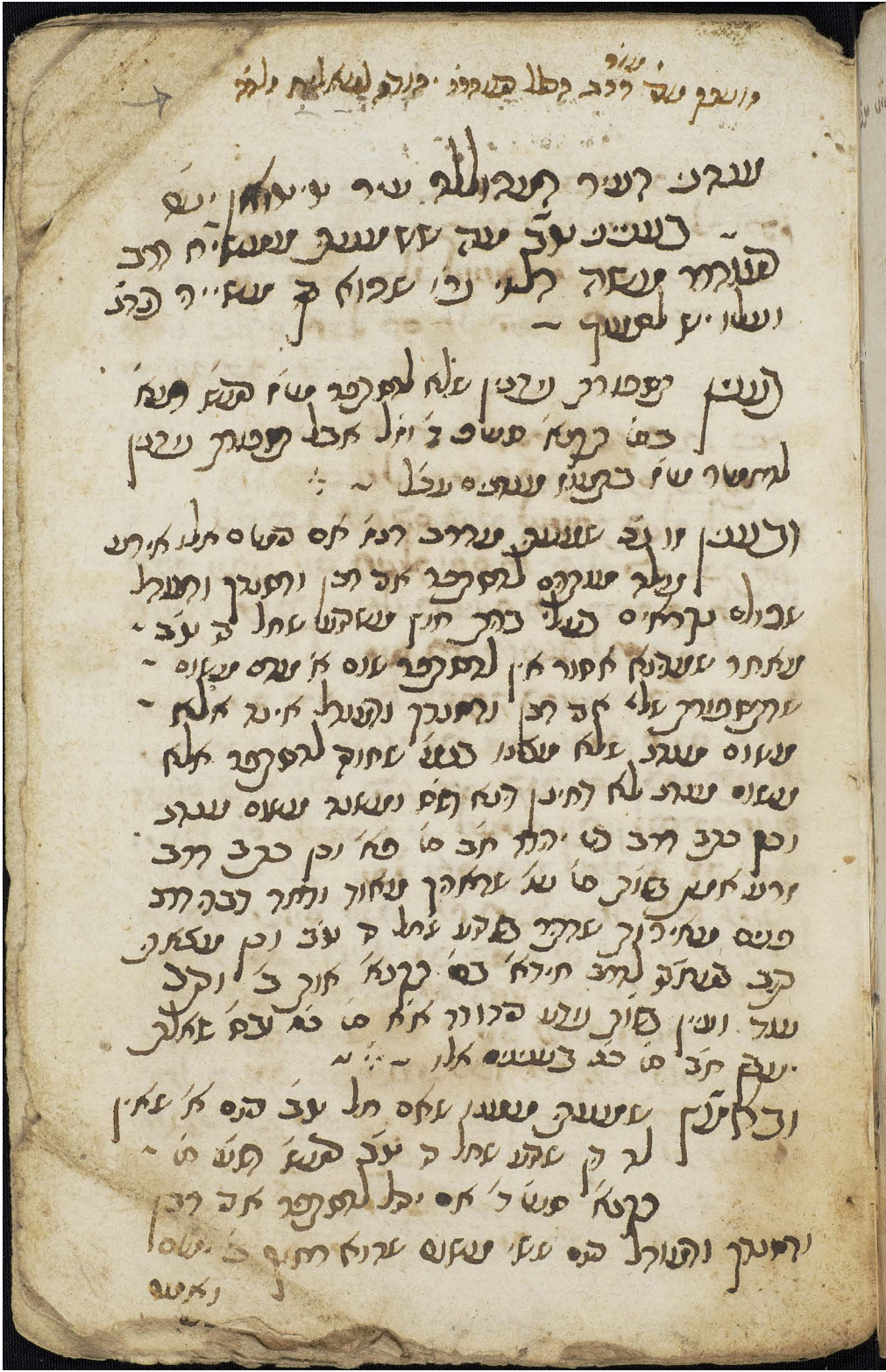
גנזי הלכה

הרב אברהם הלל

מהר"ר משה הלוי זלה"ה
מ"ץ העיר תיטואן

מהר"ר יהודה אלמאליח זלה"ה
מחור"ר מרוקו ואלג'יר

מנהג העיר תיטואן בענייני תשעה באב

"מנהגי העיר המהוללה עיר טיטואן יע"ה בענייני ט"ב" - כתיבת ר' יעקב כלפון

תיטואן העיר המהוללה בצפון מארוקו, הנודעת לשם ולתהלה, שהעמידה דורות ישרים ומבורכים, קיבוץ נבחר של יהודים אצילים, הן התושבים יושבי המדינה מקדם, והן המגורשים אשר נתיישבו בה לאחר שגורשו מספרד, מהם עיקר מנין החכמים בני המשפחות הראשונות במעלה: ביבאס¹, נהון, עטיאה, אבודרהם, קורייאט, מונסוניגו, ואחרים.

מנהגי העיר הזאת לא נרשמו עלי ספר, אמנם נמצאם מפוזרים בספרי חו"ר העיר לדורותיהם, וקיבוץ מהם נמצא בספרי מהר"ר יעקב כלפון, בס' ויאמר יצחק למהר"ר ו' ואליד, בספרי משפ' הרבנים קורייאט, וזולתם.

תעודה נפלאה זו שלפנינו², מתעדת את מנהגי העיר תיטואן בענייני תשעה באב, כפי שנמצא בפנקסו של מהר"ר יהודה אלמאליח, מחכמי רבני העיר הרשומים, ממה ששמעו מפה קדוש הרב המורה צדק מהר"ר משה הלוי, ראב"ד העיר תיטואן סביב ש' תקפ"ה מעלה מטה. ונשמרה תעודה זו בזכות העתקת החכם מהר"ר יעקב כלפון, שהעתיקה לעצמו למשמרת דורות. והיה כאשר נתגלגל קונטרס זה ובא לדינו, אמרנו עת בא להוציאה מרשות היחיד לרשות הרבים.

מהר"ר משה הלוי

מהר"ר משה הלוי³ רב מופלג בדורו, מפארי גדולי העיר תיטואן במארוקו. הולדתו אשר סביב לש' תק"י. אביו היה כה"ד יום טוב הלוי⁴. מרבתי⁵ ימנה הדין מהר"ר שלמה אבודרהם, חכם שלם וכולל ומקובל אלהי, משיירי דור דעה. סביב ש' תקנ"א נמנה עם דיני מתא, ונמצא חתום עמהם על הסכמה לפס"ד בסדר הזה⁶: מהר"ר אברהם מונסוניגו, ראב"ד. מהר"ר מנחם נהון. מהר"ר משה הלוי ומהר"ר משה אבן צור. לאחר מות הדיינים הנ"ל, נמצא סדר החיתום בש' תקע"ד: מהר"ר מנחם נהון, ראב"ד. מהר"ר משה הלוי ומהר"ר וידאל ישראל. למן שלהי ש' תקפ"ד היה מהרמ"ה דן יחידי בתיטואן⁷, כי נלב"ע הראב"ד מהרמ"ן סביב השנה הנ"ל, ומהר"ר וידאל ישראל עקר מושבו לג'בראלטאר מפני כובד הרעב ששרר בעיר מארוקו בעת ההיא⁸, והיה חותם מהרמ"ה לבדו עד ש' תקפ"ו. ואמנם בהמשך שנה זו בשבוע מהר"ש מג'בראלטאר חזר לדון עמו, והיה מהרמ"ה לראב"ד ואחריו חתום מהר"ש.

מתקופת כהונתו יחידי מצאנו כתב הסכמה שחיבר להדפסת ספר משמרת הקדש למהר"ר חסדאי אלמושיניו ז"ל, אב"ד העיר תיטואן מלפנים. ספר זה נדפס בליוורנו בש' תקפ"ה, ובראשו נדפסה ההסכמה, וכה נכתב בראשה: 'הסכמת החכם השלם הדיין המצויין הרב הכולל כמוהר"ר משה הלוי נר"ו, אב"ד ור"מ בעיר תהלה טיטואן יע"ה'.

חכמי דורו שיבחו והיללו שמו ורוב בקיאותו ועיונו בחדרי התורה, כאשר נמצא בדברי אחד מתלמידיו, מהר"ר ישראל בן שעייה⁹ ז"ל: 'הרב המוסמך אשר קדשוהו שמים, הל"ז משי"ח ה' משה איש האלהים, אשר ידענו נאמנה שכל יקר ראתה עינו, והריבץ תורה בישראל, ושנה ושימש גדולי עולם חל"ב, וון ופרנס את ישראל זה כמו ארבעים שנה, ובקי בחדרי התורה ובדיניה, הוא שלם ושלמה משנתו, ואשר נתפסו הוראותיו בישראל הלכתא גברותא, מימות הרבנים המופלגים אשר לפנינו הרועים האדירים שעמדו להם לישראל. ופוק חזי מאן גברא רבה מסהיד עליה, אדונינו הרב הגדול מהר"ל זלה"ה¹⁰, אשר שמעתי מפ"ק, הוא היה מונה שבחיו ואמר עליו שלא יש כמותו בדורו זה בבקיות וסברא נכונה, וכמה הוא חדי בשמעתתיה ומשתעשע בדברות קודשו ודורשו ומגיונו ומעמידו על מכונם ומוציאן ממקור מים חיים מארץ ומהירין ע"פ האמת והצדק, וכאשר און תלמידיו עיניו הוראות מעשים בכל יום שתורת אמת היתה בפיהו... ונתקבצו באו בו כל המדות שמנו חכמים במשנת חסדיהם הן הן מילי דאבות, ובכ"מ שאתה מוצא גדולתו אתה מוצא ענותנותו, והאיש משה עניו מאוד וכל פניותיו לשי"ש, ה' יאריך ימיו ושנותיו אכ"ד'.

כדוגמת דבריו נמצא בדברי השד"ר מהר"ר יצחק איהראם, שהסכים על פס"ד מהרמ"ה בש' תקפ"ו, ודיבר בשבחו לאמר¹¹: 'והרב הפו' נר"ו בפסק הא' מרוב חכמתו ובקיאותו סמך על המעיין, ואחר שהמפקפק לא שת לבו, לכך בפסק הב' הוצרך לגלות דעתו הרחבה ולהביא מקור הדין מהגמרא ומהפוסקים קמאי ובתרא, ופלפל בחכמה ברוח מבינתו, וכל דבריו מראש ועד סוף מיוסדים על אדני פו, תורת אמת היתה בפיהו, דינא הוא ונחית לעומקא דינא. ואעפ"י שהמפורסמות א"ץ ראיא, מ"מ קנא קנאתי לה' צאות ולכבוד התורה, שהמפקפק

ובמכיוו קאמינא, שמלבד חכמתו ובקיאותו ופלפולו, ראיתי בו עניינים רבים, והאיש משה עניו מאד, וגדולה מכלם שהוא מקיים מ"ש התנא הוו מתונים בדון, שעניו ראו ולא זר שכמה עניינים הוא עושה כדי להוציא הדין לאמינותו ולהציל עשוק מיד עושקו¹⁶.

והוא משיירי כנסת הגדולה מבית דין שלפנינו. חו"ר סאל, מהר"ר יעקב ביבאס ומהר"ר רפאל ביבאס, הודיעו¹⁴ כי הוא רב מפורסם בדורו כי מי כמוהו מורה, אין ראוי להרהר אחר דבריו. מהר"ר לימון פינטו, נכד מהר"ר פינטו ממארכיש, כתב¹⁵: 'יצאתי חוץ למחיצתי מפני כבוד הרב הגדול כמוהרמ"ה נר"ו... וביודעו

1 אודות משפ' ביבאס שהעמידה את הרבנים הראשונים של עיר זו, ראה בס' מן הגנוזים, ספר שמיני, עמ' ד"ט-ט'. 2 פורסמה ע"י לראשונה בס' מן הגנוזים, ספר עשירי, עמ' ר"א-רמ"א, ושם תוספת דברים לתולדותם של גדולים. 3 | להלן: מהרמ"ה. ראה אודותיו בקצרה בס' מלכי רבנן, דף פ"ט ע"א. 4 לא נודעו מעניינו ומעשיו, אך רגלים לומר שהוא בנו של מהר"ר יצחק הלוי, שהיה מדייני העיר תיטואן במאה הקודמת, ולסיבה זו החזיק נכדו כמוהרמ"ה בדינות בעירו (והוא בס' ויבא יוסף, ירושלים תשנ"ב, עמ' רכ"ב). 5 | כך נמ"כ במבוא לתולדות ר"ץ וואליד, בפתח ספרו ויאמר יצחק ח"ב, ירושלים תש"ם. 6 | כ"י הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים, מס' RB / MA 7. 7 ומצאנו שכן היה מנהג העיר תיטואן מקדם, לקבל על עצמם דיני עירם לדין יחידי, כאשר נמצא בחי' מהר"ר ר"ץ וואליד, בפתח ספרו ויאמר יצחק ח"ב, ירושלים תש"ם. 8 | כ"י הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים, מס' RB / MA 7. 9 | בת"טואן יע"ה משנת התנ"ט ואילך, היו הרבנים המובהקים מהר"ר דוד הכהן זלה"ה ומהר"ר חסדאי אלמושיניו זלה"ה: 'גמרונו והסכמנו בהסכמה גמורה ומנינו להיות דין ומ"ץ להחכם השלם הדיין המצויין כמהר"ר יצחק נהון נר"ו, עלינו וע"כ ב"ך, בעדינו ובעד שאר כל הק"ק הדרים במחוז"ק ושדורו מכאן ר"ט-ר"כ), נכיר שכן היה נוהגם, כמ"ש בכתב המינוי בזה"ל: 'גמרונו והסכמנו בהסכמה גמורה ומנינו להיות דין ומ"ץ להחכם השלם הדיין המצויין כמהר"ר יצחק נהון נר"ו, עלינו וע"כ ב"ך, בעדינו ובעד שאר כל הק"ק הדרים במחוז"ק ושדורו מכאן ולהבא, וקבלנו עלינו הוראותיו כב"ד הגדול שבירושלים תנ"ב. וכל מה שידון בין איש ובין אחר, ובין גרו, אפי' שיחייב את הזכאי ויזכה את החייב ויאמר על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין, הכל כאשר לכל רצוי ומקובל עלינו ועל כל ב"ך ועל כל הדרים במחוז"ק בסבר פנים יפות, בלי לנטות מדבריו ובלו להפיל מדבריו דבר מה ארצה. זהו למה שנוגע לענין דיני ממונות שבין איש ובין אחר וכו' כנז', אבל למה שנוגע לענין כללות הקהל קדוש יש"א, קבלנו על עצמנו שנתנהג עפ"י מה שידור לו מן השמים כפי דין תורתנו שנת' בהצטרפות כמהר"ר ר"ץ וואליד נר"ו וכמהר"ר ט' [הלון] נר"ו הנז', וכפי מה שיעלה הסכמת שלשתם עפ"י דין תורתנו שנת' קבלנו עלינו להתנהג על פיהם בלי לנטות מדבריהם ימין ושמאל. 8 | על הרעב הזה ותוצאותיו, ראה בס' מן הגנוזים, ספר תשיעי, עמ' ש"ט-ש"ב. 9 | משפטים צדיקים, ח"א, ס' מ"ה. והוא היה מחור"ר תיטואן, ולימים נמנה על רבני העיר ג'בראלטאר. 10 | מהר"ר יוסף בכמהר"ר עיוש אלמאליח, מח"ס שו"ת תוקפו של יוסף. 11 | שם, ס' צ"א. 12 | ח"א, ס' ל"ו-מ"ו. 13 | משפטים צדיקים, ח"א, ס' מ'. 14 | שם, ס' מ"א. 15 | שם, ס' מ"ג. 16 | עוד חתמו לזכות מהרמ"ה דיני העיר רבאט, ה"ה מהר"ר אברהם אביטבול ומהר"ר אהרן אלמאליח ולצדם באה הסכמת מהר"ר

לו לרב לתלמיד חכם אחד, שמו כמורה"ר יהודה אלמאליח, ולקחה כל מחסוריו עליה, לשכון כבוד בביתה בר לחם ומזון כסות וכלים לפי הטף, והרב הגו' כפי הנראה היה רב מובהק וחרף ונתן כל מעיניו בו, ובעודנו ילד כבר נתפרסם לבחור כארזים על יבלי מים ויצא שמו לתהלה לשם ולתפארתו, ואכן מצאנו שהזכירו בתואר 'מורי', בשולי פס"ד אחד שהעתיק מתוך כתיבתו⁵³: 'כך כתוב בס' מורי כמורה"ר ז"ל, והיינו יוא"ל⁵⁴ נטורי' יהודה אלמאליח זלה"ה, ולראיה ח"פ נאם היכ"ל ס"ט. במקום אחר⁵⁵ הוא מזכיר 'מורי מורה"ר ז"ל⁵⁶.

לפתסתו נתעסק בפרקמטיא ששלח אליו הרב כמורה"ר יוסף אלמאליח, דומה כי הוא חכם העיר דמנא⁵⁷, והיה עושה במכירתם בעיר מגוריו תיטואן, ושנא היה עוסק במסחר ספרי הקודש⁵⁸ ותשמישי מצוה⁵⁹. דומה שעסק גם בשליחות בתי הכנסת בעיר, כשי"ץ או כחכם הדורש לקהל⁶⁰, ולזה היה לו חשבון עם פרנס הקהל⁶¹.

לצורך לימודו השיג לעצמו מבחר ספרי דפוס, ומהם גם חיבורים בכתיבת יד, משלו ומשל הזולת, כאשר נמצא רשימתם במקום אחד בכתיבו⁶².

ומצאנו שהביא שמועת רבני תיטואן הקרובים והרחוקים. את מורה"ר יוסף אלמאליח, אב"ד תיטואן בעת ההיא, יכנה בתואר 'הרב הגדול נר ישראל'⁶³. את החכם מורה"ר משה הלוי, והוא אשר מילא את מקומו של מורה"ר יוא"ל הנ"ל ברבנות הק"ק, יכנהו על הרוב בתואר 'דיין' או 'ידידנו'⁶⁴.

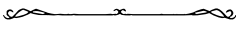
בשנת תקפ"ו כבר נמנה היה כמורה"ר עם חו"ר העיר תיטואן הרשומים, שבאו בהסכמה על תשובת הדיינים מהרמ"ה הנ"ל ומורה"ר וידאל ישראל, והש"ד מורה"ר אלעזר ב"ר יוסף מיוחס, בדבר הבשר הבא בחביות⁶⁵, וחתמו לפניו החכמים השלמים רבים ועצומים, כמורה"ר יהודה הלוי זלה"ה וכמורה"ר שלמה אבדרהם זלה"ה וכמורה"ר יצחק נ' וואליד. ושמה מצאנו שיכנה למורה"ר בתואר 'משיח' = מורינו שיחיה נר"ו⁶⁶.

מן העת ההיא נמצא שהביא שמועות וחידושים מפי חכמי ורבני העיר תיטואן ואלו הם ששמועתם באה בספרו: מורה"ר יהודה אבדרהם⁶⁷, מורה"ר וידאל ישראל⁶⁸, מורה"ר חיים בכה"ר יצחק קוריאט⁶⁹.

גם נמצאנו מספר על שאירע בעיר: 'בשנת תקע"ה בא חכם אחד ושמו החכם השלם והותיק כמורה"ר אברהם מארג' נר"ו, למח"ק זה טיטואן, וקרא תגר על המקוואות שלנו שיש בהם ספק פיסול... באן המים הבאים לעיר מקלחים לתוך כלי בבית הגביר הר' מימון נ' סירטית יצ"ו, ואח"כ הולכים למקוה וא"כ הם פסולים וכו'. ע"כ היתה טענתו ופחותו. והשיבו אותו רבני הדור ובראשם הרב כמורה"ר משה הלוי נר"ו שלא הבין כלום, וגאותו וזדותו גרם להוציא לעו

נשיא נשיאי הלוי, כמורה"ר משה הלוי ז"ל, בשילהי תשרי תקצ"א לפ"ק. ובאה השמועה לעירו זאת מקנאסה יע"א, בחשון שנה הנ"ל.

בנו, מורה"ר יום טוב הלוי, מילא מקום אביו בדיניות בארץ אבותיו, וישב בד"ן עם הדיינים הוותיקים מורה"ר וידאל ישראל ומורה"ר יצחק בן וואליד, והוא חותם שלישי. ולימים נצטרף אליהם מורה"ר יצחק נהון לחתום בסוף שיטה.

מורה"ר יהודה אלמאליח

מורה"ר יהודה ב"ר מרדכי אלמאליח³², מחו"ר מארחוק המובהקים בדורו דור דעה. מקור משפחתו ומקום הולדתו לא הובררו, כי נודד היה מעיר לעיר ובכל מקום שמועתו הטובה יצאתה, ברם בשלב מסוים נטשטשו עקבותיו³³. בכאן נהלך עקב לצד אגודל לאור רמיוותו בחיבוריו שבכתב יד, ואיזכוריו בספרי חו"ר דורו, ומהם נשער קורותיו ומפת נדחיו.

נראה שהולדתו בעיר דמנא³⁴, בה הצטיינו כמה וכמה חסידים וחכמים, ככל הנראה סביב ש' תק"ם³⁵. על אביו לא ידענו מאומה, וכנראה לא נמנה על תלמידי החכמים³⁶. ראשית תלמודו עשה בעירו, וכשהגדיל עבר ללימוד הישיבה בעיר מראכיש, הנודעת לשם בישיבותיה³⁷, שם קיבל לקח מפי מורה"ר שלמה אוזנקוט, אשר היה לרבו המובהק³⁸. וכן מפי החכם מורה"ר מוסא נ' דוד וחיון³⁹.

גם נאות לאורו של הרב הכולל מורה"ר אברהם פינטו, רב ומ"ץ במראכיש, ומביא שמועותיו בספרו, מאשר שמע מפי⁴⁰, ומאשר מצא בכתיבו⁴¹. ועוד נמצא שמביא שמועות מפי חו"ר מראכיש, ומהם ידידו בני גילו. אלו הם ששמועתם בפיו: מורה"ר יוסף בן חרובן⁴², מורה"ר שמואל ליבראת⁴³, מורה"ר דוד צבאח⁴⁴ ומורה"ר אברהם נ' עזרא⁴⁵.

נראה עם סיום חק לימודיו חזר לעיר הולדתו ובה נמנה על תלמידי החכמים צורכי מתא, ומצאנו שדרש שם⁴⁶ על פטירתם של כמה ת"ח שנפטרו בעת ההיא, ועל ראשם החכם מורה"ר אברהם פינטו בבואו שמועות⁴⁷.

סביב שנת תק"ע עקר מגוריו לעיר תיטואן לסיבה לא נודעת, ואולי היה זה לשם נישואיו, כי מצאנו שחמיו היה הר' אברהם נהון ממשפחת החכמים הנודעת בעיר תיטואן⁴⁸. בעיר זו נמנה עם חכמי הישיבה, ומצאנו שכמה חידושים שחידש ערבו לחבריו וקלסום⁴⁹.

בעודו בתיטואן נתקבל לרב בבית הגביר כה"ר יוסף כלפון שבתאיטואן⁵⁰, מורה לבנו הצעיר יעקב כלפון⁵¹, כאשר יספר נכדו מורה"ר יהודה ליאון כלפון בהקדמת ס' משפטים צדיקים⁵², על אודות זקנתו הצדקנית לאמה: 'ועשתה

מהרמ"ה הרביץ תורה בתלמידים ומהם נודעו לשם בדור שלאחר מכן, חכמים דיינים ומנהיגי העיר, ואלו הם תלמידיו שנודעו לנו בשמותם:

א. מורה"ר יהודה הלוי¹⁷. בא בהסכמה על פס"ד רבו, אשר נציג לשונה לפנינו, בש' תקפ"ו, ויכנהו בתואר 'משיח' = מורינו שיחיה נר"ו.

ב. מורה"ר שלמה אבדרהם¹⁸. אף הוא בא על החתום בהסכמה הנ"ל.

ג. מורה"ר יצחק בן וואליד¹⁹. בהיותו בג'בראלטאר ש' תקפ"ד, שלח אל מהרמ"ה לשאלו דעתו בענין אחד, ויכנהו במכתבו בתואר 'מורינו'. אף הוא בא בהסכמה לפס"ד 'משיח' בש' תקפ"ו.

ד. מורה"ר יהודה אלמאליח. הגם שחתם על ההסכמה הנ"ל, מ"מ לא נחשב לתלמידו, כי במקומות אחדים בכתיבו יכנהו בתואר ידיד. ועוד נדבר בו לפנינו.

ה. מורה"ר ישראל בן שעייה²⁰ מדייני העיר ג'בראלטאר, דיבר בשבח יקר פסק דינו של רבו מהרמ"ה²¹, ויכנהו בתואר 'מורינו ורבינו משיח' ה'.

בכאן נציג נוסח ההסכמה, עליה חתמו תלמידי מהרמ"ה בש' תקפ"ו, וזה לשונה²²: 'הדא אמרה, עין רואה את כל הרשום בכתב הרבנים עליונים למעלה, והם אמת ודבריהם אמת, שהבשר הנז' אסור כפי ד"ת שתת' מהטעמים אשר באו כתובים לעיל, ובפרט הדתא נפקת מפי הרב קדוש הרב מורה"ר זלה"ה²³ שהיה מורה צדק במתא הנז' והורה לאיסור, ונתחך דין הבשר הנז' ע"פ, וידוע הוא שהיה רב מפורסם בכל ערי המערב וכל ר' לא אינס ליה וישם אותה יוסף לחק, ומי הוא זה ואיזה הוא אשר יקל ראשו נגד דבריו להשאנה דת ודין. באופן שהבשר הנז' אסור הוא מכל הטעמים הנז'. ולהפקת רצון הרב משיח' כמורה"ר נר"ו, ח"ש פה טיטואן יע"א. ע"כ נמ"ך, וחתומים עליו החכמים השלמים רבים ועצומים, כמורה"ר יהודה הלוי זלה"ה וכמורה"ר שלמה אבדרהם זלה"ה וכמורה"ר יצחק נ' וואליד נר"ו אייר אכ"ר וכמורה"ר יהודה אלמאליח זלה"ה.

על הנהגת מהרמ"ה בהוראת הדיינים, העיד תלמידו מורה"ר נ' וואליד²⁴: 'הרב מורה"ר הלוי זלה"ה היה דן בכמה עניינים כדברי הרב מורה"ר יע"אש ז"ל, והיו דבריו בעיניו כהלכה פסוקה ממון ז"ל הן בדיינים הן במנהגים.

תכריך תשובותיו של מהרמ"ה, לא נודע לנו. האמנם כמה מתשובותיו נדפסו בספרי חו"ר דורו²⁵, ובפרט בס' משפטים צדיקים²⁶. ועוד נודעו ממנו תשובות אחרות בכתיבת יד²⁷. אף הוא בא בהסכמה על כמה פס"ד שבאו לעירו, מהם דיבר בהם בארוכה ומהם בדרך קצרה²⁸. כמו כן חיבר שירים אחדים²⁹.

מהרמ"ה נלב"ע זקן ושבע ימים בש' תקצ"א³⁰, כמו שנמצא ברשימת הנפטרים ממכאס³¹, בזה"ל: 'נתבש"מ החה"ש והכולל הדו"מ הרב המובהק

יצחק הלוי בן טובו (שם, ס' מ'). וכן דייני מתא מראכיש, ה"ה מורה"ר אברהם אסולין ומורה"ר דוד צבאח ומורה"ר אלעזר יעקב חזן (שם, ס' מ"ב). וכן דיין העיר טאנג'יר, מורה"ר אברהם טולידאנו (שם, ס' מ"ד). ודייני העיר צוואירה, מורה"ר חיים פינטו ומורה"ר דוד נ' לחזאן ומורה"ר אברהם קוריאט (שם, ס' מ"ו). ודייני העיר תאזה, מה"ר מנחם גיגי ומורה"ר יהושפט גיגי (שם, ס' מ"ז). וראה עוד בעניניו זה במאמרי הנז' בראש דברינו. | 17 לא ידעתי פרטים אודותיו. כי החכם מורה"ר יהודה הלוי שנמנה עם דייני העיר תיטואן סביב ש' תקמ"ד, הנה סמוך לזה עקר מושבו לג'בראלטאר, ובש' תקנ"ז היה בליוורנו, ומאז אבדו עקבותיו. והוא קדם למורה"ר, ולא ייתכן שיחשב לתלמידו. חכם אחר בשם זה לא נודע לי לע"ע. | 18 אף חכם זה מחכמי תיטואן היה ועקר לג'בראלטאר, וחתם שם בש' תקס"ב, אך הוא נלב"ע סביב ש' תקע"ב, ואם כן אינו זה החותם לפנינו בש' תקפ"ו. ואיני יודע על חכם אחר בשם זה בעת הזאת. [עתה מצאתי שנוצר חכם בשם זה מדיירי תיטואן בעת ההיא, ברשימת מתנדבים לבית הכנסת, בתוך ס' לחם יהודה כ"י (ראה להלן בחיבורי מהר"י אלמאליח, בדף 871 ע"ב), וכנראה הוא הנז' בזה]. | 19 הוא החכם הנודע לשי"ט ולתהלה בדור שלאחר מכן, והיה לנו המערב, מחבר ספרי ההלכה 'ויאמר יצחק'. | 20 על בשר'ת משפטים צדיקים, ח"א, ס' י"ג: 'נשאלתי מאת יד"ן החכם השלם והכולל הדיין המצויין כמורה"ר ישראל בן שעייה נר"ו, מו"ץ במתא ג'בראלטאר יע"א'. | 21 בס' משפטים צדיקים, שם, ס' מ"ה. | 22 הסכמה זו, נדפסה בשולי פסק הדין בנדון דנא, בס' משפטים צדיקים, ח"א, ס' קל"א. | 23 מורה"ר יוסף בכמורה"ר עיוש אלמאליח זלה"ה. | 24 ויאמר יצחק, ח"ב ס' ק"ס, דף קס"ג ע"א. | 25 תשובתו מש' תקפ"ח נדפסה בס' גור אריה, למורה"ר מסעוד צרמון מאלג'יר, בסוה"ס, דף רכ"א ע"ג ואילך. | 26 ח"א, ס' ה', ח' ט', י"ט, כ"א, מ"ה, נ"ד, נ"ט, ס', ס"א, ס"ח, ע"ב, ע"ג, ע"ד, פ"ח, צ', צ"ב, ח"ב, ס' כ"ד. | 27 תצלום איזה מהם בספריית קהילות ישראל בירושלים. | 28 כדוגמת הסכמתו הקצרה על פס"ד הנדפס בס' קהלת צפרו, כרך שני, ס' 904, עמ' 54. והפס"ד הוא משנת תקנ"ח, והסכמתו מחודש אלול דהאי שתא. ולפלא שחתם שם יחידי מכלל חו"ר עירו. | 29 ב' שירים המיוחסים אליו, ליום שבעי של פסח ולחג השבועות, נכללו באסופת השירים בס' קרן בן שמון, ס' ע"ט-פ', עמ' קס"ח-ק"ע. | 30 במקום אחר נמצא כתוב שפטירתו ביום שמחת כהן (איסרו חג דיום הכפורים) של שנת תק"ץ. אמנם מצאנו שנו' בברכת החיים בתשובות החכמים הנ"ל, בחדש כסלו תק"ץ, והנכון שנלב"ע בש' תקצ"א. | 31 נדפס בסו"ס תקנות חכמי מכאס, כרך ראשון, עמ' תל"ח. | 32 כמורה"ר אל. מקצת דברים לתולדותיו, ראה: מ' בנייה, אגרות רבי אברהם אלמאליח ורבי יהודה אלמאליח - מנחה לאברהם, ירושלים תשי"ט, עמ' 72-93. | 33 בס' מלכי רבנו, בערכו, דף נ"ג ע"ב, כתב עליו שהיה מחו"ר תיטואן, כי מצאו חותם עם הרבנים דשם בש' תקצ"ד. וכבר העירוהו מ' בנייה (שם). שנמצא חתימתו ג"כ בערים צפרו, פאס, מכאס, רבאט ואצוירה. וראה לפנינו. | 34 כן היא השערתי ע"פ צורת הכתיבה של פנקס חידושי הראשון, שקראו בשם 'לחם יהודה' (ראה להלן ברשימת חיבוריו). גם כי מצאנו שהיה עיסוקו עם החכם ר' יוסף אלמאליח, מחו"ר דמנא בעת ההיא. | 35 כך נראה לפי המקורות והעניינים שעשה בהם כמורה"ר אל, כמ"ש לפנינו. | 36 כי בחתימת בנו יתארהו בסתם, מבלי שם תואר כמקובל. | 37 וכך היה מנהג בני דמנא המופלגים, להשתלב במראכיש וישיבותיה. | 38 הוא נזכר בכבוד עצום בספרו לחם יהודה (54 ע"א): 'כמו שפירש מורי ורבי החכם השלם והכולל סוה"ר המקובל האלקי כמורה"ר שלמה אוזנקוט יצ"ו, כשהייתי לומד אצלו, וראה עוד לשונו שם (101 ע"א): 'שמעתי ממורי הרב כמורה"ר שלמה אוזנקוט יצ"ו... ושאל אותי מורי... ופירשתי בו פ' אחד ושמה לדברי. ממנו נמצא פירושים אחדים בספר הנ"ל, בתואר 'מורי ורבי' (ראה 14 ע"ב, 34 ע"א ועוד). מעט מתורתו נשתמרה בכת"י אחר, הוא כת"י הספריה הלאומית בירושלים, מס' 4456 38 (138 ע"א). | 39 ראה לשונו בס' לחם יהודה (86 ע"א): 'ופעם אחת הייתי לומד אצל כמורה"ר מוסא דוד וחיון, ונומית לו זה הדברים ושמה לדברי שמחה גדולה, ואמר לי הרב הנז' שאמת ויצב וקיים זה הפי'. עוד במקום אחר (97 ע"א): 'והחכם הש' והכולל כמורה"ר מוסא דוד וחיון פ' גם הוא'. | 40 כמ"ש בס' לחם יהודה (66 ע"א): 'זה שמעתי מהרב הגדול כמורה"ר אברהם פינטו תנצב"ה זלה"ה בשנת תקס"ב'. וכן (67 ע"ב): 'שמעתי משם הרב הגדול כמורה"ר אברהם פינטו בטי"ו באדר, כשהיו מסובים בביתו לאכול בסעודת פורים, מ"ש קרא במגלת אסתר ימים רבים... ואמר הרב הנז' שהוא ימי תמוז הארוכים...'. וכן (951 ע"א): 'חידוש שמעתי מהרב הגדול כמורה"ר אברהם פינטו זלה"ה'. | 41 ראה בספרו לחם יהודה (2 ע"א): 'מצאתי כתוב בכתיבת הרב הגדול כמורה"ר אברהם פינטו'. עוד במ"א (151 ע"ב): 'מצאתי בכתיבי כמורה"ר הרב הגדול ר' אברהם פינטו זלה"ה'. | 42 לחם יהודה (65 ע"א): 'שמעתי פ' אחר מהה' הש' והכולל כמורה"ר יוסף בן חרובן'. | 43 שם (98 ע"א): 'שמעתי ממה"ר שמואל ליבראתי יצ"ו'. | 44 את חכם זה מזכיר מן עת ביקורו בתיטואן, שם דר כמורה"ר אל בהמשך הימים (ראה לפנינו), כמו שנכיר מדבריו בס' לחם יהודה (19 ע"א): 'ואחר כמה ימים בא יד"ן כהה"ר אברהם בן עזרא נר"ו לטיטואן יע"א ושאלני בדבריו... ואמר לי שמורי שיחיה מפרש פירוש אחר...'. | 45 הגם כי אין הכרע מדבריו לכך שדרש כל אלו הדרשות כשהיה בעיר דמנא, ולשונו תכלול אפשרות שדורש היה בעיר תלמודו מראכיש, מ"מ נכון לשער כך, כי במקום גדולים חו"ר מראכיש ובהם רבותיו, לא היה דורש בקהל עם. גם כי הספיד בעיר דמנא בפקוד שבו על פטירתו תינוקות. גם עוד גבר אחר מעיר דמנא. וקשה להניח כי תפרוץ השמועה ותגיע לעיר מראכיש כדי שיספיד שם. | 47 לרשימת הדרושים שנכתבו שם, ראה במאמרי הנז' בראש דברינו. | 48 ומצאנו שהזכירו ברשימה אחת שנכתבה בדפים החלקים אשר בספרו לחם יהודה (671 ע"א): 'מה שאני נושה במורי חמי הר' אברהם נהון, מה שהלוייתי לו מעות ביד, ומה שנשא אצלו מן המעות שקנו בהם דרהם לקדים ע"י חיים חסאן נ"ע, ודמים שפרעתי לה"ר יהודה קורקוס שהלוה לו... אחת לאחת למצוא חשבון, כמו שמפנסק אצלי סימן בתוך סימן'. | 49 ראה לחם יהודה, בדף 49 ע"א. | 50 והוא עיקר דירתו היתה בתיטואן, אך מסחרו בג'בראלטאר, והיה נפקד מביתו, והניח חינוך בנו ביד אשתו יראת ה' שבחרה עבורו את הטוב שבמלמדים. | 51 הוא החכם הנודע שהוציא שמועתם של חו"ר תיטואן חוצה, ע"י שהעתיק ושימר את כתבי היד של החכמים שקדמוהו, וסידרם אחת אל אחת בספרים שקיבץ ואסף הנקראים בשם: נר מערבי (ג' חלקים) ומשפטים צדיקים (ב' חלקים), והמה נדפסו בהשתדלות נכדו אחר פטירתו. זאת לבד מחיבורי עצמו שחיבר בכמה מקצועות. הוא נולד בש' תקס"ח ונלב"ע ביום י"ט לחדש אב ש' תרט"ו. והנה הגם שלא נמנה עם דייני העיר, נחשבה דעתו בין חו"ר דורו כפי שמשותף מספרי תשובותיו (כ"כ נכדו בהקדמת ס' משפטים צדיקים ח"ב). | 52 חלק שני, ירושלים תרצ"ה. | 53 נר מערבי, חלק א, ס' נ"ז, דף ס' ע"א. | 54 וכן מצאנו שחתם בשולי פס"ד אחד כ"י (ספריית קהילות ישראל, תכ"י MS. 1472, דף י"ד ע"ב), ובעוד חיבורים (ראה לפנינו). | 55 משפטים צדיקים, ח"א, ס' ע"ג, דף ק"ב עמודה ב'. | 56 וראה עוד בשולי פס"ד שהעתיק הרב היכ"ל, בספרו משפטים צדיקים, ח"א ס' ע"ח, דף ק"א ע"א, שהביא מאשר מצא 'במקום אחר באותו ספר למורי ז"ל שכתב בשם הרב תוקפו של יוסף... עכ"ל הרב וידאל ישראל בתואר 'מורינו הרב החסיד' (ראה ד"מ בס' משפטים צדיקים, ח"א, ס' ע', ועוד הרבה). גם מצאתי שמזכיר את החכם מורה"ר מסעוד רופא, בתואר 'מורי' (ויעמידה ליעקב, הפטרט פ' ויקרא, עמ' פ"ג). | 57 פרקמטיא מחכם זה נזכרה פעמים אחדות לאורך ספר לחם יהודה, ראה ד"מ בדף 4 ע"א. חכם זה נז' בתעודה מדמנא מש' תקצ"ד (ס' מלכי רבנו, דף ס' ע"א). [דומה כי נכדו, הנקרא על שמו, והוא בן בנו ר' יהודה אלמאליח, מילא מקומו ברבנות העיר דמנא, כי מצאנוהו חתום על כמה מסמכים מן העיר הזו (ראה בס' מן הגונים, ספר שיש, עמ' ער"ה)]. | 58 כן היא השערתי מ' בנייה (שם), לאור אגרותיו של כמורה"ר אל הנדפסים בצמוד למאמרו, ובהם נזכרו עניינות ספרים שהולקו עמו מעיר זו לעיר אחרת, והתחייבותו לספקם לדרישת החכמים מידועיו. | 59 במ"א בספרו לחם יהודה, נמצא רשימת מקבלי 'אתרוגי מצוה'. | 60 כי בספרו לחם יהודה, במקומות מפורזים, נמצא רשימת 'ריתאס' מן השנים תקע"ה-תקע"ז, והמה נדבת הקהל, וכן 'הברכות' והכנסותיהם. ונזכרו שמה בתי הכנסת שבתאיטואן: ב"ה של מהרמ"ן [ואולי היא ב"ה של חמין], וב"ה של קוריאט. גם נזכרו המתנדבים: יד"ן כהה"ר שלמה אבדרהם, כמורה"ר משה אלמאליח, יד"ן הר"ר יצחק אסאייג, יד"ן יהודה הלוי, יד"ן יצחק נ' טולילה, הר"ר אברהם פארייניט, ורבים עוד מבני העיר ובפרט ממשפחת חסאן. | 61 ראה בספרו לחם יהודה (23 ע"ב): 'עשיתי חשבון אני ויד"ן הפרנס כהה"ר משה אביקציץ נר"ו... שנת תקע"ח'. | 62 לחם יהודה, דף 761 ע"א, ובדף 951 ע"ב. | 63 ספריית קהילות ישראל, תכ"י MS. 1472, דף י"ט ע"א. | 64 כך הוא לאורך ספרו לחם יהודה, וכגון (64 ע"ב): 'שמעתי מיד"ן הרב כמורה"ר משה הלוי נר"ו'. וכן (56 ע"א): 'ידידנו יד"ן כמורה"ר נר"ו תירץ על זה'. במקום אחד יזכירו בתואר הדו"מ (48 ע"ב): 'חידוש ששמעתי מיד"ן החכם השלם והכולל הדו"מ כמורה"ר משה הלוי נר"ו'. במקומות אחרים מצאנו ששאל כמורה"ר מאתו, ראה שם בדף 821 ע"ב, 451 ע"ב. וראה עוד בדף 081 ע"א. | 65 משפטים צדיקים, ח"א, ס' קל"א. | 66 פס"ד זה, הוא ניהו אשר הצגנו לשונו לעיל. | 67 בספרו לחם יהודה (97 ע"ב): 'שמעתי פ' אחר בשם המפרשים מיד"ן החכם השלם החסיד והכולל ר"מ כמורה"ר יהודה אבדרהם יצ"ו'. | 68 שם (101 ע"א): 'נשאלתי מידידנו החכם השלם החסיד העני והכולל הדו"מ כמורה"ר וידאל ישראל נר"ו'. | 69 שם (701 ע"ב): 'שמעתי משם כמורה"ר יהודה קוריאט נ"ע, שסיפר לי זה נכדו החכם השלם כהה"ר חיים קוריאט בר החכם כהה"ר יצחק קוריאט נ"ע בעל מעשה רקם, ששמע משם זקינו הרב הנז' שאמר... עוד שמעתי ממנו...!'

על מקוואות של עיר של חכמים וסופרים... הקילוח מקלח המעיין מטהר... וכ"ז כתבתי ריש מילין מה שעבר לדורות הבאים⁷⁰.

אף הוא היתה לו יד בחכמת הקבלה, ומצאנו שזכר ע"י חור' דורו בתואר 'סובר הרז'ים⁷¹. ועוד מצאנו שכתב הגהות בגליוני ספר הכוונות, כתיבת יד⁷², ובהם הראה את שליטתו בכתבי הרב זלה"ה. את שמו חתם בשולי הגהותיו בראשי תיבות: **יוא"ל**⁷³. והוא היה נוהג מנהג החסידים בקדושה ובטהרה, כמו שנשמע מדברי עצמו באחד מפירושיו כתיבת יד⁷⁴: 'דוק היטב כי הלילה אני בתענית ההפסקה, וז"א ארבעה ימים בתענית לילה ויומם, ודעתי משובשת עלי, ולכן לא הארכתי ביותר'.

ומצאנו שהחכם הנודד רבי יעקב בן אלכבאש, מעיר אקא בדרום קצה מארוקו, חיבר לכבודו שיר תהלה עת עובדו בעיר טיטואן, סביב שנת תקפ"ה, ויכנהו 'הרב הכולל סיני ועוקר הרים'. עוד שר שיר אחר לכבוד 'הרב הכולל הדו"מ והמקובל מרנא ורבנא כמוהו' משה הלוי, ולכבוד הרב הכולל חסיא קדישא כמוהו⁷⁵ יצחק בן שקרון, ולכבוד 'הרב הכולל כמוהו' שלמה נהון בן לאותו צדיק מרנא ורבנא כמו' מנחם נהון⁷⁵.

בכלל דברי החכמים, דיני ערי מארוקו ואלג'יריה, בתשובותיהם אל כמהרי"א⁷⁶, נמצא שהחשיבו את דבריו ותיאורו בתואר הערכה: הרב הפוסק, החכם השלם והכולל, עצום ורב, סיני בקדש וכו'.

פסקי הדין היותר מוקדמים מכמהרי"א שהגיעו לידינו, אשר מופיע בהם מועד כתיבתם, המה משנת תקצ"ב, והמה בעניינים שנידונו בעיר טיטואן ונשאל בהם לחוות דעתו. היה זה לאחר פטירת דיין העיר הרב מהרמ"ה, ולמן אז ואילך נמצא פרסומו ע"י תשובות שהריץ למדולי החכמים בדורו, בעירו ומחוצה לה.

לסיבה לא ידועה עקר מעיר טיטואן, בה ישב שנים הרבה, והחל במסעו על פני ערי המערב. וכניסתו גם יציאתו עשתה רושם, כי בכל מקום שהציג גלגל חרדו לקראתו רבני מתא וכדוהו כבוד גדול, והוא מנהגו היה לפלפל עמהם בד"ת, ובפרט בעניינים בהם נשאל, והיה מפציר בהם להסכים על דבריו, חוזר והפציה עד ששעש בקשתו⁷⁷. למן יום נדידתו חותם היה סמוך לשמו: 'המר ונאנח גלה ונדח'⁷⁸.

בראשית שנת תקצ"ג ועדו בטיטואן, אך באותה שנה נמצאה בעיר צפרו הסמוכה לפאס, ומצאנו שביצמתו נתקנה תקנה לדורות בעיר ההיא. כמו שנציג בזה מלשונה⁷⁹: 'להיות שבחדש תמוז יה"ל משנת ולבקר רנה לפ"ק, אור זרח עלינו, נהירו דעינינו, ידידינו החכם השלם והכולל סובר הרז'ים, יהודה יעלה, מעלה על גבי מעלה, לשם תפארת ותהלה, כמוהו' יהודה אלמאליח, ננטריה רחמנא אכ"ה. והחכם עיני בראשו, עין ל"ו ראה בחסותן הלבנה חזק השעה, ועינו פקח בפרט בצרת התי"ח השוחטים ובדקים לצבור, שטורחם רב ושכרם מועט ואין הקומץ מבישע את האריה, ובלא"ה הצבור מוטל עליהם להחזיק בידם, למען יחזיקו בתורת ה...'

מצפרו עבר ר"א לפאס, למכאנס לרבאט ולצווייה (מוגאדור)⁸⁰, ועשה איזה ימים בעיר זטאט⁸¹. בשלהי שנת תקצ"ג, נמצא מוטבו בעיר והראן באלג'יריה, ועודנו יושב שם בש' תקצ"ג⁸², והוכר מקומו בקרב כל החכמים בני העיר הלוי והערים האחרות, לרב ופוסק ומורה דרך בהלכות עמומות וקשות.

ככל הנראה נתמנה לדיין ומורה צדק באחד הערים באלג'יריה, כי מצאנו שיכנהו חור' והראן בתואר 'הדו"מ'⁸³. גם מצאנו כי לעת יושבו שמה, שולחים היו אליו שאלות מעיר טיטואן, לבקש חוות דעתו עליהם⁸⁴.

חיבוריו:

סופר מהיר היה כמהרי"א, וכל עת שוה בעיניו להעלות על הכתב את אשר קיבלה נשמחו, כפי שיעידו התנצלויותיו לעת כתובו בקיצור לשון מפני דוחק השעה⁸⁵. אמנם לא מנע עצמו מלכתוב שמועות שהגיעו לאוזניו מכלל מקומות נידויו⁸⁶. תמיד הקפיד לכתוב מקור שמועות ממי קיבלה, והיה הדבר לחובה בעיניו, ומצאנו פעם יחידת שנסתפק במקור הדברים, והתנצל לאמר 'ושמעותי זה הפי' ולא ידעתי ממני... ומה שחתמתי שמי אני הכותב אבל לא חתמתי⁸⁷. בזה נרשום את חיבוריו שנודעו אליהם:

- א. **חידושים על התורה**. החיבור נזכר בס' מלל לאברהם, למהר"א אנקאווא⁸⁸.
- ב. **חיבור על הרא"ם**. נזכר במכתבו אל מהר"ר עמור אביטבול⁸⁹, ככל הנראה הניחו הרב המחבר אצלו על מנת שיתן לו הסכמה.
- ג. **שיטה על מסכת עבודה זרה**. נזכר במכתב הנ"ל. וכן ציין אליו המחבר בספרו לחם יהודה⁹⁰.
- ד. **חידושים על טור ושא"ע**. לחידושיו על או"ח הלכות חנוכה ציין המחבר בספרו לחם יהודה כת"י⁹¹. דיני איסור והיתר שהובאו בס' גושפנקא דמלכא ע"ש כמהרי"א, דומה כי מס' זה המה⁹². ומצאנו ג"כ קונטרס כת"י מתוך חיבור על טור חומ"ש, ושודו בו חי' על ס' ל"ו, מ"ד-מ"ה. וקונטרס זה הגיענו בצמוד לתכריך תשובותיו של כמהרי"א, ואם כי נראים המה שריד לחיבור מוקדם, מ"מ יתכן ששלו המה מימי חרפ"ם⁹³.
- ה. **שאלות ותשובות בהלכה**. ארבעה כרכים קטנים ובהם פסקי דין מאתו, אשר שלח להסכמת גדולי דורו, נשתמרו בספריית מו"א הגר"מ הלל שליט"א⁹⁴. תשובה אחרת מש' תקצ"ז, לעת היותו בוהראן, נשתמרה בנספח לספר הכוונות; כ"י ספריית כל ישראל חברים בפאריס⁹⁵.
- ו. **לחם יהודה**. חידושים על פסוקים ומאמרי חז"ל, וכן שמועות ששמע מחו"ר דורו. דומה כי חיבור זה הינו מחיבוריו היותר מוקדמים. התחלתו בהיותו עול ימים לומד אצל רבותיו, ועוד הוסיף בו לימים לעת היותו נמנה עם חכמי העיר טיטואן⁹⁶: על רוב ככל החידושים חתם את שמו בסופם 'יהודה' או בתוספת כינוי 'יהודה אלמאליח', ופעם אחת כלל שם אביו מרדכי; כת"י אוקספורד, ספריית ברליאנה, מס' **F. Heb.** 55 (ס' 22761)⁹⁷.
- ז. **הגהות על ספר הכוונות**. כת"י ספריית כ"ח הנ"ל.
- ח. **פיוטים**. מהם נשתמר אחד בספרו לחם יהודה⁹⁸: 'פיוט. נו' אלי וגואל: וס' אני יהודה אלמאליח: אני אשרי בקול תודה, לכבוד פטדה חמודה, בישראל וביהודה, גדל מעלתו תרבה מאד'.

בניו אשר נודעו מהם, ארבעה המה, נזכרו לשבח ולתהלה בין יחיד קהל קדש סעידא יע"א, עיר באלג'יריה⁹⁹:

- א. המשנ"ח ר' מרדכי אלמאליח¹⁰⁰.
- ב. החכם השלם כמה"ר יעקב אלמאליח¹⁰¹.
- ג. הגביר החשוב ר' יוסף אלמאליח¹⁰².
- ד. המשנ"ח ר' עיוש אלמאליח¹⁰³.

עוד בן היה לו ושמו אברהם, הנולה לו בחדש אייר ביום כ"ב בו שנת תקע"ה, וככל הנראה נלב"ע בילדותו¹⁰⁴. אף בנות היו לו ואלו שמונת: רחל, מירא ואסתר¹⁰⁵.

גיסו הנחשב אצלו כבנו, הנה הוא החכם מהר"ר דוד ן' הרוש, הנזכר באחת מגארותיו אל מהר"ר עמור אביטבול¹⁰⁶, וכה כתב אודותיו: 'ובמטותא מיניה דמר לעמוד לימין אשר כנפשי, החכם השלם והותיק כהה"ר דוד ן' הרוש נר"ו, גיסי וחשוב כבני, והוא היה יושב בשבת תחמוני ראש ישיבת הה"ר יוסף פארייני ז"ל, אחר שהלך ידידינו כההרי"ץ סוקרון נר"ו, ועכשיו כתב לו בעל הישיבה לעקור דירתו ולילך לא"י תוב"ב לקבוע שם הישיבה...'

אלו המה דברי ימי חי הרב מהרי"א ז"ל אשר נודעו מהם. האף אמנם כי עת ומקום פטירתו לא נודעו לנו¹⁰⁷, מ"מ חיבוריו המה פרסומו ושמו הטוב, לדורו ולדורות עולם.

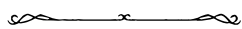
התעודה שלפנינו

התעודה הנפלאה שלפנינו, נשתמרה בקונטרס כתב יד יחיד בספריית קהלות ישראל בירושלים¹⁰⁸, ולא נודע עניינה ממקור אחר. הכתיבה הנה היא כתיבתו של החכם מהר"ר יעקב ב"ר יוסף כלפון, מחכמי ורשומי העיר טיטואן, שהיה מתאבק בעפר גלגל החכמים בדורו והיה סופר מהיר שלא חיסר מדבריהם. בזכותו נשתמרו כמה וכמה מספרי חכמי עירו הראשונים.

אף בכאן העתיק לעצמו מנהגי העיר טיטואן בענייני תשעה באב, כפי שמצא בכתבי רבו מהר"ר יהודה אלמאליח, כאשר הודיענו בשלהי אסופה זו: 'מצאתי בכתבית יד החכם השלם והכולל מו"ר כמהרי"א אלמליח נרו אייר כיר"א: לימים חזר וכתב בראש הקונטרס: 'הועתק מכ"י מו"ר הרב הגדול כמוהו' יהודה למאליח זלה"ה'.

מתוך הכותר נכיר שמנהגים אלו מתורת מהרמ"ה היתה, הוא הרב המו"ץ בטיטואן בדור שקודם לכן, כפי שכתב מהר"י אלמאליח בראש האסופה שלפנינו: 'מנהגי העיר המהוללה עיר טיטואן יע"ה, בענייני ט"ב, מה ששמעתי ממש"ח הרב כמוהו' משה הלוי נר"ו, שהוא משיירי כנה"ג ועליו יש לסמוך'.

לצד שמועות רבו מהרמ"ה, כתב מהרי"א ל הנראה לדעתו, להסכים ולתמוך דעת רבו. גם תוך הדברים נמצא הנהגת חכמי העיר שקדמוהו מהר"ר אפרים מונסוניגו, ומהר"ר יוסף אלמאליח, ועדות תלמידי חכמים וזקנים, ובכך היתה תעודה זו לצד דבר הנהגת העיר טיטואן בימי תפארתה, עת ריבוי חכמיה ויחידיה, בענייני ט"ב יה"ל¹⁰⁹.

הועתק מכ"י מו"ר הרב הכולל כמוהו'ר

יהודה למאליח זלה"ה

מנהגי העיר המהוללה עיר טיטואן יע"ה בענייני ט"ב

מה ששמעתי ממש"ח הרב כמוהו'ר משה הלוי

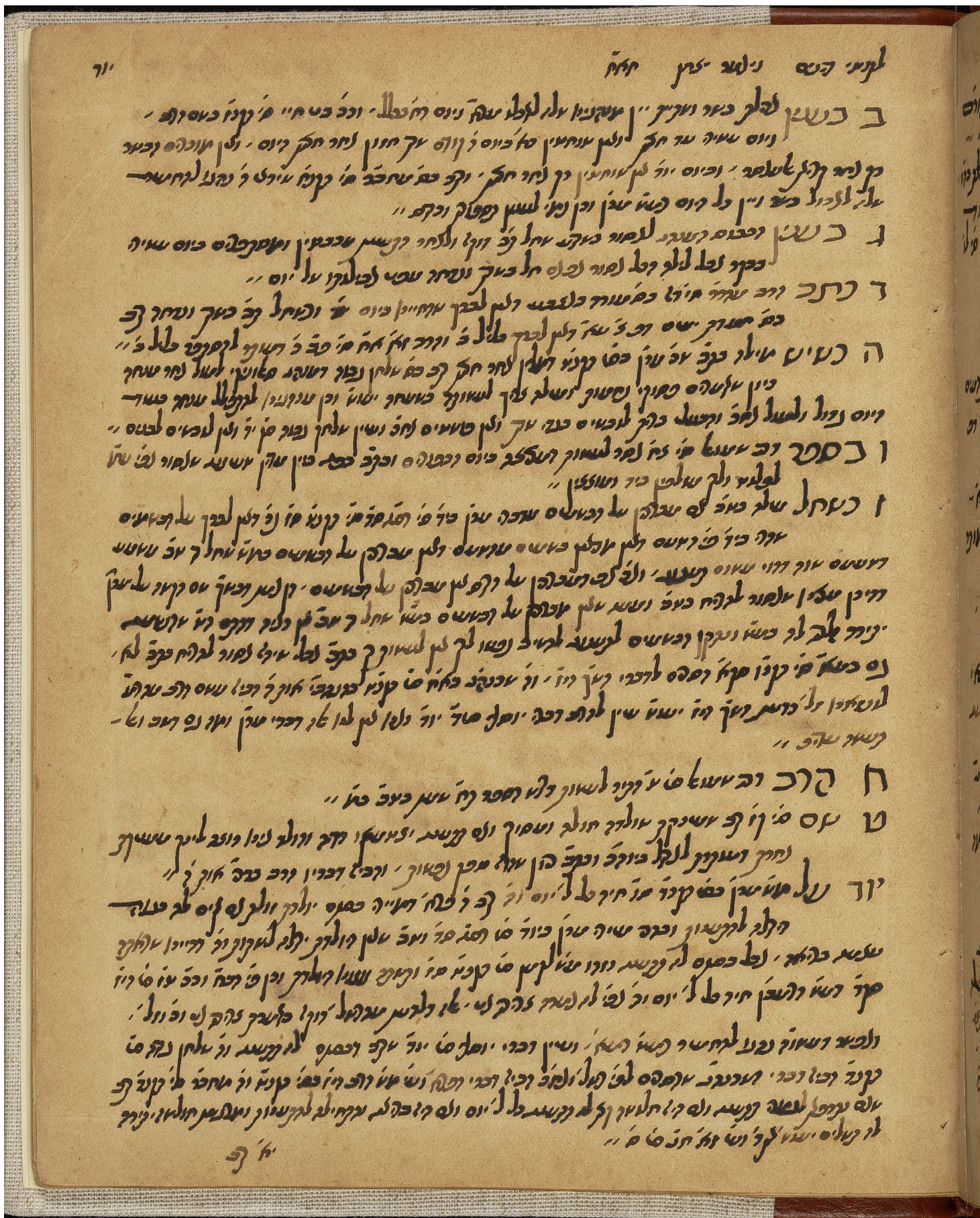
נר"ו, שהוא משיירי כנה"ג ועליו יש לסמוך.

[א]. בענין תספורת, נוהגין שלא להסתפר מ"ז, כמ"ש רמ"א בס' תקנ"א סעיף ד' וז"ל, אבל תספורת נוהגין להחמיר מ"ז בתמוז. מנהגים. עכ"ל.

ובענין ז' ג"כ שמעתי מהרב הנו', אם בימים אלו אינך מילה, מותרים להסתפר אבי הבן והסנדק והמוהל, שכולם נקראים בעלי ברית, חוץ משבע שחל בו ט"ב, מאחר שמדינת אסור אין להסתפר שום א' מהם, משום שהתספורת של אבי

70 לחם יהודה, דף 12 ע"ב. | 71 ראה לפנינו, בלשון הסכמת חו"ר צפרו מש' תקצ"ג. ומצאנו שפירש כמה עניינים ע"ד הקבלה, ראה בס' לחם יהודה, בדף 84 ע"ב ובדף 731 ע"ב. | 72 ראה לפנינו בערך חיבוריו. | 73 יודא אלמאליח. | 74 ספר לחם יהודה, בדף 59 ע"ב. | 75 כ"מ להר"ם סוליאדנו בס' נר המערב ח"ב, כתיבת יד, שהיה ספר זה תחת ידו וברשותו [הוא כיום בספריית שוקן, מס' 51007, ס' 39354]. והעתיק לעצמו ראשי עניינות השירים שמצא שמה. | 76 פירוטן ימצא המעיין בס' מן הגנויים, ספר תשיעי, עמ' שס"ד-ספ"ו. וראה גם בלשוני האגרות שנשלחו אליו, הנדפסים אצל מ. בניהו במאמרו הנ"ל. | 77 כך משתמע בכמה מקומות מלשונות החכמים המסכימים על פסקיו. וראה לדוגמא במכתב הנכלל בקובץ אגרות המיוחס לר' שאול ישועה אביטבול [ומוכרח הדבר שנכללו בו אגרות מאוחרות כדמות האגרת שלפנינו]. זה לשון האגרת: 'שלם הוא ושלמה משנתו, עצמה מאד אהבתו, המאור הגדול עצי"ר, אור עיני, זה סיני, הרב הכולל ענותן כהלל כהוד שמו כמוהו' יהודה אלמאליח נרו אייר כאור הבקר. אחר נפ"ה ושלמה דכן רב ושלם רב למר דרוו בר מיניה דמר יש"ב, הגיעוני גלילי אצבעותיך הנעימים, ושמתחי בהם כעל כל הון אשר לא ישוער. ועתה אחי על דברת פסקי דיניו הנעימים, יהי לבו שוקט ובוטח, והשבעו זה א"ף שעלה בדעתי לישב פניו אליהם דחקוני פס"ד ממקומות אחרים, וכל הבא רוצה על רגל אחת תשובה, והרצון הוא להשתעשע בדברותיו הנעימים, דין גרמא והיה עכ"ב. וכת"ר ישתדל על פס"ד אשר שלחתי לאדוני, ושאלתי ובקשתי שיעשה עמי אות לטובה כאשר הבטיחני לבוא על החיתום ידידינו מאור הגדול שד"ר נרו"ו (ס' קהלת צפרו, כרך רביעי, עמ' קל"ח-קל"ט). וראה עוד באגרות כמהרי"א ל אשר פרסם מ' בניהו, ובפרט בעמ' 83. | 78 תשובות כ"י, ספריית קהלות ישראל MS. 1472, דף י"ג ע"ב. ו"ה בכ"י ספריית קהלות ישראל, תכ"י MS. 1474, עמ' 41. | 79 ס' קהלת צפרו, כרך רביעי, אסופת התקנות, תקנה מ"ג, עמ' קט"ט-ק"ס. | 80 כך עולה מתוך אגרותיו שפרסם מ' בניהו, שם. וכן נמצא שנשאל בעיר צוירא (בספרו לחם יהודה, דף 521 ע"א). ומצאנו (שם, עמ' 83), שלעת עוברו בעיר רבאט נשאל באחד הדינים והשיב להם תשובה הוגנת. | 81 בס' לחם יהודה (541 ע"א): 'היום אני בעיר זטאט'. עוד שם (911 ע"ב): 'כשהייתי בעיר זטאט'. | 82 ואלו הם תקופות השנים אשר נזכרו בכתביו, אשר ישרטטו נדויו: שנת תקצ"ב (בתיאור תשובותיו [להלן בספר זה, עמ' --- ואילך], בתיאור שאלה א') - תיטואן; שנת תקצ"ג (חיי עמרם, ס' א') - פאס; שנת תקצ"ד (חיי עמרם, ס' י"ז) - תיטואן; שנת תקצ"ה (בתיאור שאלה ה') - והראן; שנת תקצ"ו (בתיאור שאלה ו') - [הראן]; אייר תקצ"ז (כ"י כ"ח A152H) - והראן, | 83 כך נמצא בדברי ההסכמה שכתב הדיין מהר"ר מסעוד צ'רמון על פס"ד הרב המחבר, בספריית קהלות ישראל, תכ"י MS. 01473, דף 81 ע"א. וז"ל בתארו אותו: 'החכם השלם והכולל הדו"מ עזר' סיני בקדש כמהרי"א אלמאליח הי"ו. | 84 ראה בס' גושפנקא דמלכא, ע"ד הרמב"ם ה' מלו"ל פ"ב דין ט"ז (דף ע"ה ע"א): 'שאלה שאול שאל לי האיש ה"ה החכ' השלם ו' בש"ק שנת תק"ע בחדש כסלו'. וראה לשונו שם (031 ע"א): 'דוק היטב כי היום אני מר ונאנח לב... היום יום א' בש"ק שנת תק"ע בר"ח כסלו'. | 85 ראה לשונו בספרו לחם יהודה (15 ע"א): 'דוק היטב כי השעה צריכה משום שרציתי להתפלל תפלת שחרית יום אשכנז חידושי... וכן (111 ע"ב): 'יודע שנוצרי אחד שאל להרב המפולפל כמהו'ר אליעזר דאבילה זלה"ה למה אין אתם קורים אותו בשם ידוד אלא בשם אדנות וכי המלך אין קורין אותו בשמו כמו מולאי סולימאן וכו'. ותירץ לו וכי בפני המלך שום אדם קורא אותו בשמו... וכן (641 ע"א): 'ושמעתי מקשים משם הרב החסיד בעל מקדש מלך הר"ף של מראקים יע"א שהיה תלמידי הרב המקובל כמהו'ר אברהם אזולאי שהיה בדורו בזמן הרב המפולפל כמהו'ר שלמה עמאר זלה"ה שהיה מקשה... | 87 בס' לחם יהודה, דף 121 ע"א. | 88 ח"א, ליוורנו תרל"ה, ריש פרשת קרח. ושם בדרוש לשבת פרה כתב: 'וראיתי בכת"י להרב המופלא כמהרי"א אלמאליח ז"ל'. | 89 מ' בניהו, הנ"ל, עמ' 43. | 90 בדף 24 ע"ב: 'ועיני בחבורי לע"ז דף מה שכתבתי שם'. | 91 בדף 59 ע"ב: 'ועיני מה שכתבתי בפירושי לא"ח בהלכות חנוכה'. | 92 ליוורנו תרכ"א, דף ק"ב ע"א: 'חידושי דיני איסור והיתר באו לידי והעתקתם מס' א' של מהר"ר אלמאליח ז"ל, משם הרב המפורסם כמהו'ר שלמה עמאר ז"ל, ושאר מפרשים אחרונים חב"ח'. | 93 קונטרס זה נשתמר העתקו בספריית קהלות ישראל, תכ"י MS. 3544, ומלפנים כ"י ספריית הרב יוסף בוקסבוים, מנף הנספח לספר, נדפסו הלכות מגילה, בקובץ 'מוריה', שנה כ"ט (תשס"ח), גליון א'-ב' (שלי-ש"ח), עמ' מ"ב ואילך. ובמבוא לשם נכתב בקצרה אודות רבינו וחיבורו המשותף עם מהר"א קוריאטי. האמנם הנדפס שמה אינו אלא העתק מס' קמח סלת, שאלוניקי תקנ"ח, הלכות מגילה, דף קפ"ב, מבלי שום חידוש. | 94 כרכים אלו תוארו בעוה"ב בס' מן הגנויים, שם. | 95 מס' A152H (ס' 8123). עניינה בא בנספח לתיאור ספרי תשובותיו, שם. | 96 לאורך הספר, במקומות הריקים, רשם המחבר ענייני מסחר, וכן נדבות ותרומות של יחידים, ורשימת ספריו. | 97 קטלוג קאוולי מס' 1782. | 98 בדף 01 ע"א. | 99 הם נזכרו בהקדמת ספר זבחים שלמים, ליוורנו תר"ח, ע"ה המוציא לאור החכם מהר"ר אברהם אנקאווא, ושם יתאר את אביהם בתואר: 'בני האיתן אותו צדיק הרב המופלא המפורסם בנגלה ובנסתר כמהו'ר יהודה אלמאליח זצ"ל'. | 100 בזה נו זכור עוד בהקדמת מהר"ר אברהם אנקאווא לס' מלל לאברהם, ליוורנו תרל"א, בין נדיבי העם ששיערו בידו, ושם יתארו: 'הגביר איש נבון וחכם זר"ק מצבתו ס' מרדכי אלמאליח הי"ו, בן לאותו צדיק הרב המופלא כמהו'ר יהודה זצ"ל'. עת לידתו נמצא ברשימה מיד כמהרי"א (כת"י כ"ח מס' A 152 H; דף קמ"ב ע"א): 'בסס"ו נולד לי מרדכי בני בשנת תקע"ג בחדש סיון ביום ה' ביום כ"א בסיון. הקב"ה יזכהו לתורה ולמצות ולחופה ויראיני בשמחתו אכ"ר'. | 101 הוא נולד בש' תקפ"ט בחדש ניסן (ברשימה הנ"ל כת"י). | 102 נולד ביום ג' לחדש טבת שנת תקפ"ז (שם). | 103 נולד ביום ז' לחדש אלול ש' תקצ"ב (שם). | 104 כי הוא נמצא שמו ג"כ כלול ברשימת ילדיו (כת"י הנ"ל), והועבר הקולומוס על שמו. | 105 בכת"י הנ"ל רשימת לידתו: רחל בתו נולדה ביום א' ט"ו לחודש אדר ראשון תקע"ה; מירא בתו נולדה ביום י"ח לחדש חשון שנת תקפ"ב; אסתר בתו נולדה בע"א לחדש טבת שנת תקפ"ד. | 106 מ. בניהו, שם. | 107 התאריך האחרון שנמצא ממנו, הוא רשימה מש' תקצ"ז לעת היותו בוהראן (כת"י כ"ח הנ"ל). | 108 תכ"י MS. 3542, וזה הוא תיאורו של הקובץ, תבנית קטנה: 7X10.5 ס"מ. דף 8. דפי ראשונים כוללים 'מנהגי העיר המהוללה עיר טיטואן יע"ה בענייני ט"ב'. והדפים האחרונים 'מנהגים של שחיטה', ולא נשתיר מהם אלא העתק לשונות החכמים הפוסקים, מס' אהל יוסף ומס' גינת ורדים. | 109 להשלמת המלאכה הסכמנו לצרף אל הקדש את דיני תשעה באב, מחיבורו של מהר"ר יצחק ן' וואליד אב"ד טיטואן בדור שלאחריו, מתוך ספרו הנדפס 'ויאמר יצחק', ח"א, ליקוטי דינים על או"ח, דף ל' ע"ב - ל"א ע"א. וחזרו והגהנו הדינים ע"פ כתב יד הנעתק בעיר מכאנס, לאחר פטירת הרב מהרי"ב, ובאמצעותו סיקלנו איזה טעיות הדפוס. גם, בהערות שבשולי העמ', הבאנו לשונות מתוך שו"ת יוסף חן, כתיבת יד, והוא חיבורו של מהר"ר יוסף אדהאן מחו"ר העיר טיטואן, והם בנושאים הנוגעים אל ענייני המנהג הנזכרים בתעודה שלפנינו. ומצאנו איזה הפרשים בהנהגת העיר, כמו שיראה המעיין. דומה כי בזה היה האהל שלם, מאסף להנהגת העיר טיטואן בעניינות תשעה באב, והיה זה שכרינו.

הבן והסנדק והמוהל אינה אלא משום מנהג, שלא מציינו בגמ' שחובה להסתפר אלא משום מנהג, לא דחינן דינא דש"ס ומשנה משום מנהג¹¹⁰. וכן כתב הרב בני יהודה ח"ב סי' פ"א [פ"ה], וכן כתב הרב זרע אמת בשו"ת סי' ע"ו, שהאר"ך מאוד דחה דברי הרב פנים מאירות¹¹¹ שהתיר בשבוע שחל בו ט"ב. וכן מצאתי כתוב במחבר להרב חיד"א, בס' תקנ"א אות ב'. וכתב עוד, ועיין בשו"ת נודע ביהודה א"ח סי' כ"ח, ובס' שאלת יעבץ ח"ב סי' כ"ג בענינים אלו.

ובאמ"ץ שמעתי ממנו, שאם חל ט"ב ביום א' שאין לה דין שבוע שחל בו ט"ב כמ"ש הש"ע סי' תקנ"א סעי' ד', אם יכול להסתפר אבי הבן והסנדק והמוהל ביום ששי משום שהוא רחוק ב' ימים. ואמר אם חל ביום שבת המילה, בהאי פשיטא ליה דיכול להסתפר ביום ששי לכבוד שבת ולכבוד המילה, והביא ראיות ממ"ש הפר"ח ב"ל"ג לעומר בס' תצ"ג¹¹² יעו"ט. וכ"כ הר"ח¹¹³ בסק"ח. אבל אם חל ביום א' המילה שהיא בט"ב היה מפקפק בזה.

ואני נראה לי להביא ראיה להתיי, ממ"ש הפר"ח בס' תצ"ג סי' ב' ו"ל, יש מי שהורה שאינם מותרים להסתפר אלא ביום המילה לשמחת המילה, ולי נראה להתיי ערב יום המילה, ואם חל המילה ביום שבת אף בחמישי מותרין, ובאלו הענינים הלכה כדברי המיקל, עכ"ל. והשתא הדברים ק"ו, ומה התם דאפשר להסתפר ביום ששי אפ"ה אמר הרב דיכול להסתפר בחמישי שהוא רחוק ב' ימים, הכא דלא אפשר לא כ"ש. ועוד שבכאן סניף אחר, משום כבוד שבת, כמ"ש הרב בהג"ה שם בס' תצ"ג¹¹⁴ ו"ל, ומיהו אם חל ביום א' ל"ג לעומר נוהגין להסתפר מיום ששי לכבוד שבת, עכ"ל. ואם נפטר לחלק בין ט"ב לספירה, הרי כולם משום מנהג, שלא הוזכר בגמ' אלא שבוע שחל בו ט"ב, וכשחל ט"ב ביום א' לא שייך דין שבוע שחל בו ט"ב. ועוד שאדבא לס' הש"ע אפ"י לשאר אינשי אינו אסור אלא שבוע שחל בו ט"ב מדינא, וכשאינו שבוע שחל בו ט"ב אפ"י מנהג ליכא, שלא הזכיר הש"ע שום מנהג בתספורת אלא רמ"א, אבל בספירה מר"ן בעצמו כתב שנוהגין שלא להסתפר עד ל"ג לעומר וכו'. ועיין להרב זרע אמת ח"א סי' ע"ו [דף פ"ה] ע"ג בד"ה ותדע וכו', וז"ל, אלא דבזה הייתי נוטה להקל כיון דאינו אלא מנהג בעלמא, ואפ"י בחל מילה בשבוע שקודם ט"ב, בט"ב נדחה, מקום יש בראש לצדד להקל, והמקל לא הפסיד וכו', עכ"ל. ועוד, הרי לסברת הרב פנים מאירות, אפ"י בשבוע שחל בו ט"ב מותר ואע"ג דבזה לא קי"ל כוונתה, מ"מ בהאי דינא שחל ט"ב ביום א' והמילה בט"ב, יש להתיי להסתפר ביום ששי. כן נראה לי להלכה ולא למעשה, אחר שהרב מורה צדק פקפק בזה. עוד ראיתי להרב זרע אמת בח"א סי' תקנ"ח סי' פ"ב¹¹⁵, שנשאל על ט"ב שחל בשבת ונדחה ליום א', ואיש א' רוצה לילך לעיר אחרת למול ביום ב', אם מותר להסתפר בליל מוצאי ט"ב הדחוי, והעלה להלכה ולמעשה דמותר, יעו"ט ב'.

[ב.] כתב הרב מוהריק"ש בס' (תקנ"ז ס"א) [תקנ"ט ס"ה], מתרגמין וכו', עד המפסיד בין בשחרית בין במנחה מברך אחת לפניו ושלושה לאחריה, שאינו אומר על התורה אלא מסיים מגן דוד, עכ"ל. לאפוקי מי שאומר שאין לברך במנחה ודו"ק.

[ג.] ואם היתה המילה בט"ב, אימתי מלין התינוק. הנה בש"ע בס' תקנ"ט סעיף ז' וז"ל, אם יש תינוק למול מלין אותו אחר שגומרין הקניות, ויש ממתניין למולו עד אחר חצות וכו'. והנה מהכלל שיש בידינו כשמביא הש"ע סברא א' בסתם ואח"כ "א, כונתו לפסוק כסברה א' שהיא סתם, יעו"ט ב". ואמר המורה צדק נר"ו, שמנהג הוא אחר חצות בכל העיר. ואמר שהוא היה זוכר למר דודו שהיה חכם מפורסם וקוץ, שפעם א' חל ברית מילה בבה"כ שלו ומלו התינוק אחר חצות קודם מנחה, וכשהגיע זמן מנחה הלכו להתפלל מנחה, ובה"כ של מר דודו הנה' היה מתפלל מוהרי"ם זלה"ה, שהיה משיירי כנה"ג

דיני ומנהגי בין המצרים ותשעה באב לר' יצחק ן וואליד

ולענין ברכת בשמים. הש"ע כתב בלא בשמים, ובב"י הביא שאסור דשב ואל תעשה עדיף, יעו"ט ב"י סי' תקנ"ט ובש"ע ס"ז, ובהרב משחא דרבותא ובס' גן המלך¹¹⁷. וכן אני עושה כוס בלא בשמים.

וכן העיד לי ת"ח אחד, שאביו ג"כ היה חכם וש"ץ קבוע וקוץ ובקי במנהגים, שראה למר אביו שמל אחר חצות קודם שהתפללו מנחה. ועל אלו הדברים דעתי סומכת, וכן עשיתי גם אני כששאלתי להרב מורה צדק כמורה"ר משה הלוי נר"ו שיחיה, ומי כמוהו מורה, והמפורסמות אינם צריכות ראיה, חזי מאן גברא רבה דקא מסהיד עליה הרב המובהק כמורה"ר יוסף למאליח זלה"ה שכתב אלי בכתב לאמר אם תשתכח תורה מישאל יחזירה הרב כמורה"ר נר"ו בפלפולו ובביקאותו ודו"ק.

ובקי במנהגים. וכן ג"כ בבה"כ שלנו, שאלתי זקן א' שראוי לסמוך עליו שהוא בעל תורה אם זוכר המנהג של הרב כמורה"ר אפרים מונסונינו זלה"ה, ואמר שהוא היה זוכר שהיתה מילה בבה"כ שלהם, והרב כמורה"ר הנה' היה ש"ץ בבה"כ הנה', וכשגמרו הקניות הכריז על הקהל לבוא אחר חצות לבה"כ, וכן היה, ונתקבצו והלך הרב בראשם ומלו התינוק ונתפזרו, ואח"כ כשהגיע זמן המנחה הלכו והתפללו מנחה סמוכה כנהוג. וכ"כ ג"כ הרב"י בס' תקנ"ט. וג"כ העיד הזקן הנה', שהוא היה ג"כ בבה"כ הרב כמורה"ר זלה"ה, היתה מילה א' של קרוב שלו ולו היתה משפט הירשה להיות סנדק, ומלו התינוק אחר חצות, ואח"כ כשהגיע המנחה התפללו סמוכה כמנהגם, עכ"ל. מכל הני מילי הווחא עדותו של הרב מ"א, שכדבריו כן הוא לא פחות ולא יותר, שאחר חצות קודם שיתפללו מנחה ימולו התינוק, וכשהגיע זמן מנחה יעשו כשאר שנים¹¹⁶.

110 ראוי להציג מ"ש בענין זה בס' שו"ת יוסף חן, כתי, בדף מ"ט ע"א, זה לשונו: ראיתי שכתב בקיצור של"ה במכתב מילה שהיא מר"ח עד ט"ב לובשין בגדי שבת וכו', ולא כתב שמותר לגלח, משמע שאסור לגלח [מר"ח] ע"כ. ולע"ד לא נהירא, אחר דמדינא דגמ' אינו אסור כי אם בשבוע שחל בו ט"ב, דיינו לאסור בשבוע דוקא וכשיהיה בו דין שבוע. אבל מה שנהגו לאסור מקודם משום חומרא, לא נאסור לאבי הבן והסנדק, דומיא דימי ספירת העומר דהוא בעצמו כתב שם דמותר להסתפר לכבוד המילה כל בעלי ברית וכו', וטעמא דהוי חומרא שלא נזכרה בתלמוד. וא"כ ה"נ בנ"ד, ולמה יעשה המצוה כשהוא מנוול, הדשער הוא ניוול, כמו שמצינו שלא התירו להסתפר בעומר כדי שלא יכנס לחג כשהוא מנוול. וכ"כ מורה ז"ל בס' תצ"ג [סעיף ב'] דמותר בימי הספירה וכן נוהגין בערי המערב. אלא שראיתי בס' בית יאודה במנהגים דאפ"י לבעל ברית אין להתיי בימי הספירה, דכך נהגו שלא לחלק, ע"ש. והיינו משום שנהגו כך מתחיל בעירם, וכך קיבלו עליהם, אבל כשאין מנהג למה נאסור במקום מצוה. עכ"ל. | 111 חלק ג' סי' ל"ז. | 112 סעיף ב'. | 113 = הרב חק יעקב, שם סי' תצ"ג. | 114 סעיף ב'. | 115 סי' פ"ב בספרו, על ש"ע סי' תקנ"ח. | 116 ודלא כמ"ש שם (סעיף ה'), דמנהג תיטואן למול אחר תפלת מנחה. | 117 סי' קמ"ה.

[ד]. ענין הכבוס נהגו דוקא בשבוע שחל בו ט"ב דוקא, ואם חל בשבת או בא' בשבת נהגו שמכבסין בה' לכבוד שבת¹¹⁸. כן שמעתי מהרב הנ'.

[ה]. ובענין לבישת בגדי שבת ובגדים מכובסין, נהגו שאפי' בשבת שחל בו ט"ב ונדחה שלובשין בגדי לבן מכובסין ובגדי שבת. מהרמ"ה.

[ו]. ובענין אכילת בשר, נהגו מר"ח ור"ח בכלל, שאין אוכלין בשר לא מלוח ולא בשר מבושל בשמן שקורין אלכליע, אבל בשבת שוחטין בשר ואוכלין, אפי' בשבת שחל בו ט"ב בה ונדחה במ"ש, אפי' בסעודת המפסקת אוכל בשר ושותרה יין וכו', וזה המנהג שעושין המגורשים.

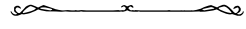
רק יש אחרים קונים בשר ביום ר"ח ומניחין לשבת. וגם בזה אמר הרב כמוהרמ"ה נר"ו, שנהגו שמי שרוצה לחזור בו כמנהג המגורשים ולעשות התרה ולאכול בשר שנשחט ביום ששי לשבת יכול¹¹⁹.

[ז]. ובענין מה שנסאר מהתבשילין של שבת וכיצא תבשיל בשר, הרב אזולאי¹²⁰ רצה להתיר אפי' מטעם הואיל ואישרתי, אבל בכאן לא נהגו בבשרה ובתבשיל יש לסמוך עליו. ובבצים שנתבשלו בחמין של שבת, אם נשארו לחול מותרים מכמה טעמי.

[ח]. ולענין סעודה המפסקת אם חל בחול, ביום קודם חצות או אחר חצות אוכלים סעודה של דגים של איזה דבר, ואח"כ לעת ערב עושין סעודה המפסקת על הארץ. והתבשיל של עדשים עם בצלים ועם קרא, שאומרים שכן מנהג תבשיל זה בעיר הזאת, והיו דרכו בכך כל השנה, כמ"ש הש"ע¹²¹ אפונים שנותנין עליהם בצלים וכו'. אבל בעיר מראק'ש לא ראיתי מבשלים אלא עדשים לבד בשמן בלי שום תערובת, וכן אנו. ומניחים אינסאלאדה, ולא היו ב' תבשילין, וכמ"ש הרב חיד"א¹²². ומברכין בהמ"ז, ואח"כ הולכין הנה והנה. וכשאני רוצה לבוא לבח"כ, אני לוקח ביצה קשה ומטבל אותה באפר ואוכלה וכו'.

[ט]. והולכין לבח"כ ולומדין שם קינות עד שתחשך, ואומר ש"ץ והוא רחום בלי קדיש, ומתפללים ואומרים קדיש תתקבל, משום שאחר שילמוד איכה אינו יכול לומר תתקבל משום שיש בה סתם תפלה¹²³. וגם למחר אין אומרים מהאי טעמא. ואחר קדיש תתקבל לומדין איכה, ואח"כ ואתה קדושה, ואין מוזכרין לא ובא לציון ולא ואני זאת בריתי, משום שבלילה הזה נחרבה בה"מ. ולמחר מתפללים כנהוג. ובברכות של שחה, אין לומר שעשה לי כל צרכי. וכשמגיעים לשירת הים, יאמר במקומה שירת האזינו, שכן נהגו. בשחרית אין לומר נחם, אלא במנחה.

[י]. ולענין אם עברה היולדת ז' ימים והיתה בתוך ל' יום, והתינוק אם תתענה היולדת והתינוק אינו מוצא ביד מה לינק ויכול להיות שיסתכן התינוק, הדבר פשוט שיכולה היולדת לאכול בתוך שלשים מכמה טעמים. חז"ל משום צער התינוק, ועוד שהיולדת בעצמה לפי פשט הש"ע¹²⁴ שיכולה לאכול, ואעפ"י שיש פירושים שונים, מ"מ בענין זה אליבא דכ"ע מודים, כן הורה הרב המורה נר"ו, וכן נמצא מפורש בהדיא להרב זרע אמת¹²⁵ יעו"ש. וכ"כ הרב חיד"א סי' (תקנ"ט) [תקנ"ה]¹²⁶ בשם הרב דבר שמואל¹²⁷, וכן מורה פשט הש"ע חיה כל שלשים. ע"כ מצאתי בכתיבת יד החכם השלם הכולל מו"ד כמהר"י אלמליח נרו יאיר כ"ד א.

נספח

הלכות תשעה באב למהר"ר יצחק וואליד זלה"ה

מתוך ספר ויאמר יצחק, ליקוטי דינים לאו"ח¹²⁸

הלכות תשעה באב

א. מנהגנו לענין תספורת שלא להסתפר מ"ז בתמו עד ט"ב, וכשחל מילה בימים אלו המנהג להסתפר אבי הבן והסנדק. חוץ משבוע שחל בו ט"ב שאין להסתפר הבעלי ברית הנז'. וכשהמילה ביום ראשון בשבוע שחל בו ט"ב אם מסתפרים הבעלי ברית ביום ו' שלפניו, עיין בפר"ח א"ח סי' תצ"ג¹²⁹ ובספר חמ"י הלכות ט"ב דף פ"ב. ובס' עיקרי הד"ט חא"ח סי' כ"ז אות י"ד כתב בשם הרב נדע ביהודה¹³⁰ דאין להסתפר ביום ששי, יעו"ש. וכן הורינו הלכה למעשה. ועיין שם סי' כ"א אות ט', ועיין שיירי כנה"ג סי' תצ"ג הגהב"י אות ה', ועיין זרע אמת חא"ח סי' ע"ו וח"ג סי' נ"ח, מים רבים חיד"ס סי' ס"ז.

ב. בענין אכילת בשר ושתיית יין מנהגנו שלא לאכול מר"ח ויום ר"ח בכלל, וכ"כ בני חיי סי' תקנ"ז בשם הרב. וליל עשירי ויום עשירי עד חצות. ואין שוחטין כ"א ביום ה' קודם שבת חזון אחר חצות היום. ואין מוכרים הבשר רק אחר קריאת אלעאסר, וביום עשירי אין שוחטין רק אחר חצות. וכתב בספר מחבר"ר סי' תקנ"ח¹³¹ שיראי ה' נהגו להחמיר שלא לאכול בשר ויין כל היום כמ"ש מר"ך¹³², וכן נמי לענין תספורת וכבוס.

ג. בענין הכבוס המנהג לאסור בשבוע שחל בו ט"ב דוקא, ולאחר התענית מכבסין ומסתפרים ביום עשירי בבקר, אבל בלילה הכל אסור אף אם חל בשבת ונדחה, מפני אבילותו של יום.

ד. כתב הרב מהר"ר חיד"א בספר מורה באצבע¹³³ דאין לברך שהחיינו ביום עשירי, וכשחל בו ט"ב בשבת ונדחה, כתב בספר חמדת ימים דף צ' ע"א דאין לברך בליל ב'. והרב זרע אמת א"ח סי' פ"ב כ' דמותר להסתפר בליל ב'.

ה. כשיש מילה בט"ב שכתב מרן בס' תקנ"ט¹³⁴ דמלין אחר חצות, כתב בס' שלחן גבוה¹³⁵ דמנהג סאלוניקי למול אחר מנחה, כיון שאומרים פסוקי נחמות ומילה צריך לעשותה בשמחה, יעו"ש. וכן מנהגנו להתפלל מנחה בעוד היום גדול ולמול אח"כ. והבעל ברית לובשים בגדי שבת ואין פושטים אחר כך, ועיין שלחן גבוה סי' ק"ד, ואין לובשים לבנים.

ו. בספר דבר שמואל סי' צ"ח אסר לעשות המציעה ביום הכפורים ובתשעה באב בפה ביין, מדין טעימה שאסור אפי' על מנת לפלוט, ולכן מולפין ביד ומוצצין.

ז. כשחל מילה בט"ב אם מברכין על הבשמים, מדברי מרן ב"ד סי' רס"ה ס"ד, סימן תקנ"ט ס"ז, נראה דאין לברך על הבשמים, שהרי ביו"ד פי' הטעם דאין מביאין בשמים מהטעם דאין מברכין על הבשמים במ"ש שחל בו ט"ב, משמע דטעמם שוה דהוי משום תענוג. וא"כ אף דמברכין על הכוס אין מברכין על הבשמים. הן אמת דבש"ך שם¹³⁶ הקשה על מרן דהיך מציונו שאסור להריח בט"ב, וממה שאין מברכין על הבשמים במ"ש שחל בו ט"ב אין ראיה, דהתם ה"ט שהנשמה יתירה הלכה לה במ"ש ונתקן הבשמים לתענוג להשיב נפשו לכן אין נכון לעשות כן בט"ב, אבל שיהא אסור להריח בט"ב לא. גם במג"א סי' תקנ"ו ס"ק א' הסכים לדברי הש"ך הנז'. והר"י שיירי כנה"ג בא"ח סי' תקנ"ט בהגהב"י אות ה' הביא משם הרב מהר"מ לונאונו ז"ל כדעת הש"ך הנז', יעו"ש. עיין להרב דברי יוסף סי' י"ד. ואנו אין לנו אלא דברי מרן, ומה גם דשב ואל תעשה עדיף.

ח. הרב דבר שמואל סי' ט' התיר לעשות דרוש הספד ת"ח שמת בט"ב ב"מ. **ט.** שם סי' ק"ז כתב שמניקת שולדה חולה ומסוכן ואם תתענה יצטמקו דדיה והולד אינו רוצה לינק ממניקת אחרת, דמותרת לאכול ביה"כ ובתשעה באב כיון שהוא ספק נפשות, והביא דבריו הרב ברכי יוסף¹³⁷ אות ה'.

י. על מ"ש מרן בס' תקנ"ד סי' חיה כל ל' יום וכו', כ' הרב פר"ח דמייירי בסתם יולדת, זולת אי קים לה בגוה דיכולה להתענות, ובהכי מייירי מ"ש מרן ב"ד סי' רס"ה ס"ד, וט"ב שאין היולדת יכולה לשתות וכו', דהיינו שראתה עצמה בריאה, אבל בסתם לא תתענה, וזהו מ"ש לקמן סי' תקנ"ט ס"ז ותשתה ממנו היולדת. וכן פי' הב"ח¹³⁸. וכ"כ הט"ז סי' הנז' סק"ד דמ"ש הרמב"ן¹³⁹ חיה כל ל' יום וכו', אפי' לא אמרה צריכה אני, אלא דלדעת מהרש"ל דוקא באומרת צריכה אני. וכ' וז"ל, ואפשר דמשו"ה נהגו להחמיר כמ"ש רמ"א. ועיין דברי יוסף סי' י"ד שכתב דבסתם לא תתענה. והרב שלחן גבוה סי' תקנ"ד¹⁴⁰ הביא דברי הרב שכנה"ג¹⁴¹ שהסכים לפי רש"ל, ואח"כ הביא דברי הפר"ח. ועיין מ"ש הרב הנז' בס' תקנ"ט¹⁴². והרב מחבר"ר סי' תקנ"ד כתב שאם נתרפאת לגמרי תתענה, ואם היא חלושה קצת לא תתענה כל ל' יום, ואם היא בריאה והתחילה להתענות ומרגשת חולשה יתירה לא תשלים, יעו"ש אות ד'. ועיין זרע אמת ח"ג סי' ס'.

יא. כתב הרב שכנה"ג א"ח סי' רכ"ה¹⁴³ דמי שאכל פרי חדש בין המצרים בלא ברכת שהחיינו, יביא אחר בין המצרים פרי חדש אחר ויברך עליו ויפטר את זה. והרב חמדת ימים דף פ"ג ע"ב כתב דאשה מעוברת יכולה לאכול פרי חדש בין המצרים בלי ברכת שהחיינו, עיין ברכי"י סי' תקנ"א אות י"ב וי"ג וי"ד, ועיין עיקרי הד"ט סי' כ"ז אות ח'.

יב. כשחל י"ז בתמו בשבת ונדחה, הנהגים שלא לברך שהחיינו בשבת אין לברך בשבת זו. עיקרי הד"ט סי' (פ"ז) [כ"ז] אות (ח') [ט] בשם הכנה"ג והרב חיים שאל ח"א סי' כ"ד.

יג. הא דאין אומרים שהחיינו בין המצרים, משום זמן פורענות ולא משום אבלות, דאין אבל אסור לומר שהחיינו, מ"א סי' תקנ"א ס"ק מ"ב, וכ"כ בס' ברכי"י סי' הנז'¹⁴⁴, ועיין עיקרי הד"ט א"ח סי' כ"ז אות ח'. דבר משה י"ד סי' פ"ד כתב על דברי המ"א דאין לא ראינו ראיה, ואסור לומר שהחיינו. ועיין מחבר"ר סי' תרע"ב אות י"ד.

יד. מי ששכח ביום התענית ובירך על פרי לאוכלו, או נתן הפרי לתוך פיו ולעסו ואח"כ נזכה עיין שדה הארץ¹⁴⁵. והרב ברכי"י סי' תקס"ח¹⁴⁶ העלה דיאכל פחות מכזית ועולה לו התענית. ועיין מטה יהודה בלקוטים דף מ"א ע"ב שכתב דיפלוט ויאמר בשכמל"ו.

טו. על מ"ש מרן סי' תקנ"ד סי"ו ושל עץ מחופה עור אסור, כתב שלחן גבוה סי' ק"ט משם הרב בית דוד¹⁴⁷ דדוקא של עץ מחופה עור שנוגע בשור בעוה, אבל של עור מחופה עץ או בגד מותר. והביא משם דבר משה¹⁴⁸ דחולק, וכן העלה הרב ברכי"י אות ז'. וכתב שם אות ח' וז"ל, כל ירא וחרד יש לו להחמיר שלא לצאת במנעל העשוי מלבדים וכו' ואינו מרגיש כלל שהולך יחף, והמחמיר תע"ב, פנים מאירות ח"ב סי' כ"ח. ועיין עיקרי הד"ט סי' כ"ח¹⁴⁹.

טז. לקום בט"ב מפני ת"ח, בס' מחבר"ר¹⁵⁰ הביא מחלוקת האחרונים, ומסיק דחייב לקום, וכתב שכן מנהג פשוט בא"י ובח"ל.

יז. בענין הנחת תפילין בט"ב, כתב בספר שלחן גבוה סי' תקנ"ה¹⁵¹ דבאיזמר וסאלוניקי נהגים להניחם בלא ברכה קודם ישתבש, ומסירין בחזרת עמידה. גם הרב ברכי"י¹⁵² כתב להניחם, יעו"ש. ולכן טוב להניחם בביתו בבקר ולקרות ק"ש. גם הרב דבר משה¹⁵³ כתב להניחם. אבל טלית גדול לא, משום אבלות.

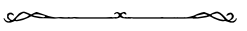
יח. כתב בס' זכור לאברהם¹⁵⁴ דאין לקרות חק לישראל כל היום.

יט. מ"כ בשם ס' חקי חיים¹⁵⁵ שכתב בשם מהר"ם מלובלין שלא יטול צפרנים בין המצרים, ולא נהגו כן. ועיין מטה יהודה סי' תקנ"א דין י"ב¹⁵⁶ שכתב דדוקא בשבוע שחל בו ט"ב אסור. וכ"כ הט"ז שם¹⁵⁷, וכ"כ עיקרי הד"ט סי' כ"ז אות י"א משם הר"פ.

ך. כתב הבאה"ט סי' תקנ"ב סק"ה דיכול לאכול גבינה וחמאה מכמה מינים חיים בסעודה המפסקת.

כא. לשתות קאפי' בסעודה המפסקת, הרב זרע אמת¹⁵⁸ אסר, ובס' מחבר"ר¹⁵⁹ התיר.

כב. כתב בס' זל"א ה' ט"ב וז"ל, ועיין בפה"א ח"א דף מ"ג ע"ד¹⁶⁰ שכ' משם מהריק"ש¹⁶¹ דגאלוגאס מותר, כיון שאין העור בו אלא לאחוז בו הגאלוגאס, ע"כ.

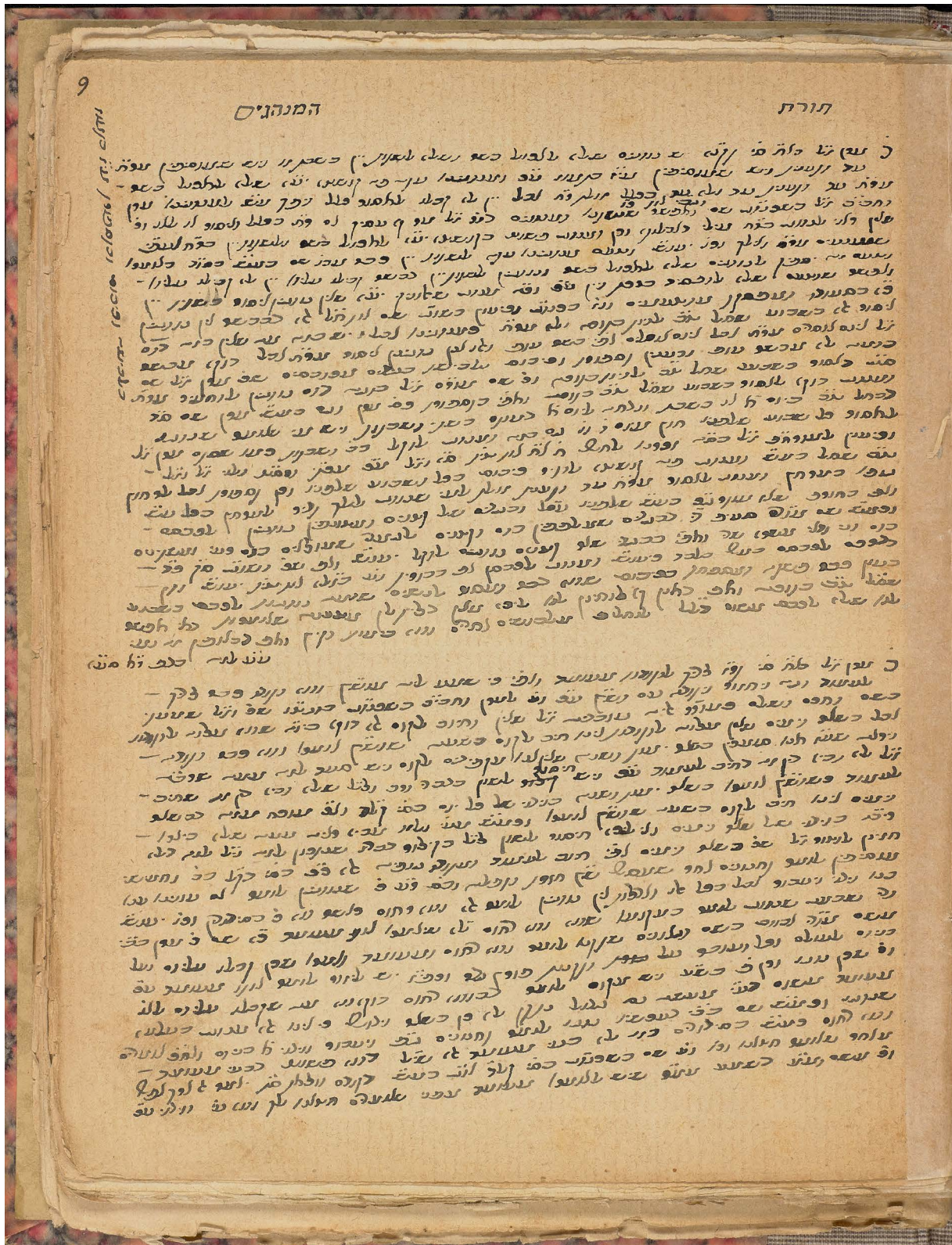
118 | ודלא כמ"ש בס' וי"ץ (סעיף ג') דאף אם חל בשבת ונדחה, הכל אסור מפני אבילותו של יום, עי"ש. | 119 | ובס' שו"ת יוסף חן, דף מ"ט ע"א, האריך הרחיב במנהגים המחולפים שנהגו בדבר בני הקהלים בתיטואן, וראוי להעתיק בזה לשונו: ובענין אכילת הבשר, הנה בעיר מולדתי טיטואן יע"א וכן בכל ערי המערב יש מנהגים חלוקים לענין אכילת בשר בשבת שמר"ח עד התענית, דהיינו המוריסקוס אין אוכלין בשר בשבת זו אלא מה שקונין מערב ר"ח אב שמולחין אותו, והקאשטיליאנוס אוכלין בשר שקונין מע"ש זו, ויש אחרים שנוהגין שאין אוכלין בשר בשבת זו אלא מבשילין תבשיליהן בשמן זית. ואף שזה המנהג שאין אוכלין בשר הוא נגד הדין, כמ"ש המג"א בס' תקנ"ב סק"ג וז"ל בשם הטור, אוכל בשר ואסור למנוע ממנו אע"ג דאין חיוב לאכול בשר בשבת מ"מ כיון שנוגע משום אבל עבירה היא בידו יעו"ש, עכ"ל. מ"מ כבר נהגו כן, והיו כמו נדר וצריך התרה. ולדידי היה נ"ל להתיר להמוריסקוס אכילת בשר המטוגן בשמן זה כמה וכבשוש שם כמה חדשים, אך שמעתי שלמים וכן רבים שמחלקין בין זל"ז, דהיינו שיש חילוק בין בשר שנתבשל מלוח מכמה ימים שנהגו לפאפוקי אלכליע שמטוגן תכף למליחתו. ולדעתי לא ס"ל, דעינינו הרואות דיותר רוצים בני אדם בבשר אף שיהיה מלוח מכמה ימים, יותר מאכילת תבשיל מבושל באלכליע, וזה פשוט לרוב. ועוד דהמלוח אם ישנו במים כל היום וידחנו היטב במימות מוחלפים, ישאר כדמות בשר חי תפל מבלי מלח, ומעשים בכל יום, ויותר טוב אכילתו מאכילת אלכליע, וזה למעוטי בשמחה מכוון והאי נמי ממעט. ושמעתי שיש בערי המערב הע"א שאוכלים בימים שבנתים אלכליע. ואף שמרן ז"ל בס' תקנ"א ס"י כתב וז"ל, ויש מי שאומר שנהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בימים הנז' מותרים בתבשיל שנתבשל בו בשר ואסורים בבשר עוף ובשר מלוח ויין תוסס ע"כ, ואם אלכליע הנז' יותר טוב מבשר מלוח, איך עוברים על איסור המפורש בדין, אלא ודאי הסי' היא בהיפך דבשר מלוח הוא יותר טוב כמש"ל, ומשו"ה אוכלין אותו ואין אוכלין בשר מלוח. וא"כ אנו נמי השתא לדידהו מגרע גרע ואוכלין אותו בימים שבנתיים, לדין ביום שבת אין אוכלין אותו בתמימה, דומיא למ"ש בפ' אלו טריפות [חולין נ' ע"א] על חלב דאיתרא שבני א"י אוכלין אותו ובני בבל אוסרין אותו א"ר נחמן אינהו מיכל אכלי לדין נמי מיסתם לא סתים, עי' ב"ד סי' מ"ח, אבל אם הוא מטוגן מקרוב נראה דהוי כבשר ממש, ועוד טעמו בו, ולפעמים בשאר ימות השנה עושין כך מטוגנים אותו משבת לשבת. ברם היכא שחלה מילה ביום ש"ק הנז', נראה שמוותר לאכול בשר שנשחט מע"ש כל הקרואים, אפי' המוריסקוס או מהאוכלין בשמן זית. דהשתא בחול שאין אוכלין לא זה ולא אותו מותר לאכול בשר ולשתות יין כל הישיכים לסעודה כמ"ש בס' תקנ"א ס"י, בשבת שמן הדין אפי' ט"ב שחל בשבת מותר לאכול בשר ולשתות יין וכו'. ואף דלדידיה נהג בבשר מלוח ושמן זית, מ"מ היכא דאיכא תרתי: שבת ומילה מכ"ש דפשיטא דמותר, דלא גרע מימי החול שבנתיים, וזה פשוט לענ"ד. עכ"ל. | 120 | ברכי יוסף סי' תקנ"א אות ו'. | 121 | סי' תקנ"ב סעיף ג'. | 122 | עיין מחזיקי ברכה סי' תקנ"ב אות ב' שצידד להלקח בזה, וסיים דמ"מ טוב להחמיר. | 123 | איכה ג' ח'. | 124 | סי' תקנ"ד סעיף ו'. | 125 | ח"ג סי' ס'. | 126 | אות ה'. | 127 | סי' ק"ז-ק"ח. | 128 | מוגה ע"פ כת"י כתב יד מעתיק ממכנאס, ספריית קהלות ישראל, תכ"י MS. 3980, דף ט' ע"ב - י ע"ב. | 129 | סעיף ג'. | 130 | קמא אור"ח סי' כ"ח. | 131 | אות ב'. | 132 | שו"ע שם. | 133 | אות רמ"א. | 134 | סעיף ז'. | 135 | שם ס"ק ט'. | 136 | ס"ק י"ב. | 137 | סי' תקנ"ד. | 138 | אור"ח סי' תקנ"ט אות ה', יו"ד שם אות ח'. | 139 | תורת האדם, ענין אבילות ישנה (מהד' מוה"ק עמ' רנ"ו). | 140 | ס"ק י"א. | 141 | הגה"ט אות ד'. | 142 | ס"ק י"א. | 143 | הגב"י אות ד'. | 144 | אות ט"ו. | 145 | סי' כ"ז. | 146 | אות א'. | 147 | סי' של"ב. | 148 | סי' ל"ט. | 149 | אות א'. | 150 | סי' תקנ"ד אות ו'. | 151 | ס"ק א'. | 152 | אות א'. | 153 | סי' ל"ח. | 154 | זכור לאברהם אות ט', סי' תקנ"ד סעיף ד'. | 155 | בס' חקי חיים ל"מ שכתב כן, אולם בשו"ת איתן האזרחי סי' מ"ט שכתב בשם מהר"ם מלובלין שלא יטול, והו"ד בשע"ת סי' תקנ"א ס"ק י"ב. | 156 | ס"ק כ"ח. | 157 | ס"ק י"ג. | 158 | אור"ח סי' ע"ח. | 159 | סי' תקנ"ב אות א'. | 160 | הל' תעניות פ"ה ה". | 161 | ערך לחם אור"ח סי' תרי"ד. |

מהר"ר בכור רפאל אבואלעפיה זלה"ה

מחור"ר קושטא

ספר תורת המנהגים - מנהגי בין המצרים בק"ק קושטא ושאלוניקי

תורת המנהגים - מנהגי קושטא, לר' רפאל בכור אבואלעפייא

בשונה מקהלות אחרות בתורכיה, זכתה קהילת קושטא, אשר גם בדורות האחרונים עמדו מתוכה חכמים גאוני עולם, יושבי על מדין, ומחברי חיבורים כבירים. אך למצעה מעטים המה אשר יצא טיבם ושמים בקרב קהלות ישראל, ורובם שקעו בתהום הנשיה. חיבוריהם שנתרו בכתב יד עדיין מצפים לגאולה, ומהם אבדו ולא נודע מקומם ואף זכרם לא נשתמר.

היותר נודעים מבני חבורה זו' המה הגאונים: מהר"ר רפאל ביטראן, בע"ס 'מדות טובות' פירוש המכילתא, וזכור לטוב מערכות וזכרונות כ"י; מהר"ר שלמה אליעזר אלפנדארי, הוא הגאון הנודע, סבא קדישא, רבה של קושטא ודמשק, ובסוף ימיו בערי הקודש צפת וירושלים ת"י; מהר"ר חיים מנחם פראנג'י, בע"ס 'ישמח לב' (תרכ"ח-תרל"ח) ו'מטה לחם' (קושטא תרס"ב); מהר"ר שלמה עוזיאל, בע"ס 'ענף עץ' (אזמיר תרל"ז); מהר"ר שלום הכהן, תשובותיו נדפסו מכ"י ע"י הוצאת אהבת שלום (ירושלים תש"נ); ועד אחרון מהר"ר יעקב ארגואיטי, בע"ס שו"ת 'ירך יעקב' ח"א (איסטנבול ת"ש), ח"ב כ"י, 'זכר עשות' מערכות וזכרונות כ"י, ו'ישכם יעקב' חידושי הש"ס כ"י, 'יעקב הקטן' חידושי רמב"ם ושו"ע כ"י, ו'יאמר יעקב' דרושים.

הגאון מהר"ר בכור רפאל אבואלעפייא, נמנה אף הוא על בני חבורה זו, ומן המיוחדים שבהם היה. כיהן כד"ר בבית הדין וממונה על ענייני איסור והיתר (בין השנים תרמ"ז-תרמ"ח)². הותר אחריו בכ"י חיבור נפלא בשם תורת המנהגים, כולל בקרבו אוצר בלום של מנהגי העיר קושטא לדורותיה, מלוקטים מפי סופרים וספרים בדפוס וכתב יד, ועליהן שמועות רבות מאת חכמי דורו, ומשא ומתן בדבריהם כדרכה של תורה. ספר זה הינו תעודה ראשונה במעלה לידעת מנהגי העיר קושטא וחכמיה, סדריה והליכותיה³.

ספר תורת המנהגים עמד בכ"י לפני רבה האחרון של קושטא, רבי רפאל דוד סאבאן, כאשר נמצא הגהותיו בשולי הגליון בחתימת שמו נא"ה דר"ס [=נאם הכותב דוד רפאל סאבאן], ואף הביא ממנו דיבור ארוך בהגהתו לס' זכר עשות למהר"ר ארגואיטי, ובראשו יקדים: נא"ה דר"ס, בהיותי בזה מצאתי נכון לפני להעלות על משב"ח הדפוס מה שהניף ידו על הדבר הזה אחד המיוחד מחור"ר עירנו מר גברא רב"א [=רפאל בכור אבואלעפייא] ז"ל בספרו תורת המנהגים והמה בכתובים והילך לשונו...! (וראה עוד שם מערכת פ' אות ה': 'ואל תשיבני מהוראת רבני קושטא... שכבר בא חכם רב"א דעמיה בס' תורת המנהגים כ"י ותריץ יתיב...! ושם אות ג"ל: נא"ה דר"ס, עיין לרב"א בעמיה בס' תורת המנהגים כ"י...!).

ספר תורת המנהגים, הנמצא עתה בשלבי עריכה מתקדמים על ידי הוצאתנו, נשתמר בכ"י בגוני ספריית ר"מ בניהו (ע 69), ונמסר לנו באדיבות בנו ידידנו הר"ר חנו בניהו יצ"ו. תשואות ח"ח לו, וזכות הרבים תעמוד לו ולכל ב"ב אכ"ה. מתוך חיבור זה מפרסמים אנו בכאן כמה קטעים בעניני ימי בין המצרים ותשעה באב.

תורת המנהגים

אם מותר לישא אשה בין המצרים

המנהג בעירינו זאת נעמי קושטא יע"א שלא לישא אשה בבין המצרים מט"ב תמוז עד אחר ט' באב, זולת משום הכרח, כגון במצוה איש או אשה שינשאו לבנם או לבתם וכיוצא. וז"ל מהר"ח פ' ז"ל בס' זכרנו לחיים ח"א חלק א"ח מערכת ב"ת¹, מ"כ בכתבי הקדש להרב הגדול בדורינו כמהר"ר אברהם צבי ז"ל², מעשה אירע בהאי שתא התקפ"ז ביום עשרים לחדש תמוז, בחתן שמתה אמה של הכלה בכפר חא"ס קייוא"א, וקודם מותה ציתה שינשאו

דלא מסמנא מילתא, והוא חמור מימי העומר כנודע, ועיין בתשו' הרשב"ש ז"ל סי' תרכ"ב וכו'. ובשנת התקפ"ב נעשה מעשה בכפר קוסקונג'וק יע"א ביום כ"ו תמוז בפטירת רב המנוח³, שהשיאו את בתה ע"ג הארון, והיו שם רוב חכמי העיר ורבניה, ובכן גם אנכי עשיתי מעשה כן ביום כ"ח תמוז, באחד דבעודו גוסס השיאו את בנו. יה"ר שלא יבאו בני לדי כך. עכ"ל⁴.

לבתה ע"ג ארונה, ויור"ו המורי"ם חכמי איסור והיתר שכן עשו ככל אשר ציתה. ועוד אירע מעשה ביום ז' לחדש אב בכפר באלא"ט יע"א, באחד שנפל מהגג ומת, והשיאו את בתו ע"ג ארונה על פי הוראת חכמי איסור והיתר. ובו בפרק היה אצלי הוראה זו תמוהה על פי מה שקבלתי מהרב מהר"א ב' אליעזר דנתפשת המנהג פה קושטא יע"א לאסור משנכנס אב אף בכי האי גוונא משום

1 על חבורה זו בהרחבה, ראה במבואו של ר"מ בניהו לס' מדות טובות, פירוש המכילתא למהר"א ביטראן, הוצאת יד הרב נסים, ירושלים תשמ"ט. 2 ע"פ הנרשם אחר פטירתו בספרו תורת המנהגים כ"י נלב"ע בשנת תרנ"א. 3 חיבור נוסף ממנו נשתמר בכ"י בספריית הגרי"מ הלל שליט"א, כולל חידושי על סדר מסכתות התלמוד, חידושי רמב"ם ושו"ע, וכמה דרשות וביאורי מקראות. 4 מערכת ש' אות מ"א. 5 ערך בין המצרים. 6 מחור"ר קושטא. ראה עליו בהקדמת זכרנו לחיים. נפטר בשנת תקצ"ז, ראה הספד עליו בכסא שלמה (חכים) דרוש ה', דף י"א ע"ב. 7 בזכרנו לחיים כתב כאן: כמדומה דמני"ר הוא הרב מהר"ח קמחי ז"ל. 8 עד כאן העתקת הרב זכרנו לחיים מכתבית מהר"ר אברהם צבי.

באיסור אכילת בשר ושתיית יין בין המצרים

כתב מרן ז"ל בא"ח סי' תקנ"א, יש נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשותות יין בשבת זו, ויש שמוסיפין מראש חודש עד התענית, ויש שמוסיפין מ"ז בתמוז, ע"כ. ומנהגינו עתה פה קושטא יע"א שלא לאכול בשר מר"ח עד התענית, עד ולא עד בכלל, וז"ל ר"ח, אבל יין לא קבלו לאסור כלל, היפך מ"ש למנהגינו מרן החב"ב ז"ל בשיירי כנסת הגדולה שם הגהות ב"י אות כ". ואפשר שנשתנו המנהגים, דהרב ז"ל מר קא עסיק אם ר"ח בכלל האיסור או לאו, וכתב שאין ראוי לנהוג בר"ח מילי דאבלותא, וכן המנהג פשוט בקושטא יע"א לאכול בשר ולשתות יין בר"ח, אף על פי שנמנעים מר"ח ואילך וכו', יעו"ש. וטעם מנהגינו עתה לשתות יין כבר מב' שם במ"ש בסו"ד באומרו וטעם זה יספיק לנוהגים שלא לאכול בשר ונוהגין לשתות יין, דבשר קבילו עליהו יין לא קבילו עליהו, ואפשר שהטעם שלא להפסיד ברכת היין, ע"כ.

וכ"ה מנהג שאלוניקי יע"א שאין נוהגין איסור בשתיית יין כי אם בסעודה המפסקת¹⁰, מהטעמים הנזכרים בכנסת הגדולה, וכיעוין בשולחן גבוה שם אות ח"ל, אלא דבבשר אין נוהגין איסור אלא בשבוע שחל ט' באב להיות בתוכה, ולא מר"ח כמנהגינו. אבל יש בזה מה שאין בזה, דהם אינם אוסרים מר"ח אבל אינם אוכלים אפילו בשר עוף, ואלו אנו נוהגין איסור מר"ח אבל דוקא מבשר בהמה ולא מבשר עוף.

ובענין תספורת וכיבוס ולבישת בגדים מכובסים שכתב מרן ז"ל שם סעיף ג' דאסור בשבוע שחל ט' באב להיות בתוכה, וכתב שם מור"ם ז"ל בהגה דהם נוהגין להחמיר מר"ח בלבישה וכיבוס, ובתספורת מ"ז בתמוז. המנהג דוקא לאסור בשבוע שחל להיות ט' באב בתוכה, ואפילו בתספורת, כסברת מרן.

וגם במ"ש מרן שם סעיף ד', דבחל ט' באב ביום א' או בשבת ונדחה ליום א' דמותר בשתי השבתות, ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו חוץ מיום ה' וז' גמ בזה המנהג להקל בב' השבתות כמו שסתם מרן ז"ל. וכיעוין למהרח"פ ז"ל בס"ה זכרנו לחיים" חלק א"ח אות ט"ז ס"א וז"ל, מ"כ מכת"י הרס"ט הלוי ז"ל וז"ל, ט' באב שחל במוצאי שבת המנהג פה קושטא להתיר כיבוס ככל השבוע שלפניו וכן תספורת, אבל לרחוץ גופו במרחץ המנהג לאסור מר"ח עד התענית, וז"ל למי שנוהג לילך תדיר למרחץ בכל ע"ש ואף בחורף, שאז מותר ג"כ בע"ש שלפניו, עכ"ל.

ובגדים של קטנים המטונפין נוהגין לכבסם, וכמ"ש שם מור"ם סעיף ד" דבגדים שמלפפין בהם הקטנים לגמרי שמוציאים בהם רעי ומשתינים בהם, הני ודאי משרא שרי, ואפילו בבגדי שאר קטנים נוהגים להקל יעו"ש. ואף שכתב הרב שולחן גבוה ס"ק כ"ד דדרכם לכבסם במים בלבד כיעו"ש, המנהג לכבסן אף בבורית, ועיין בזכור לאברהם אות ט"ז¹², יעו"ש.

והן בעון כבר פשתה המספחת בכיבוס שהוא דבר המסור לנשים שהמה נוהגות לכבס בשבוע שחל להיות ט' באב בתוכה, ואף דאנו קא צוחינן להו ליכא מאן דציית לן, מטענה שאומרות דאי אפשר להו שלא לכבס, משום דל"ל להחליף מלבושים אחרים, והוא בימות הקיץ, ואף דבאופן זה נמי אסור, וכמ"ש מרן בס"ה הנזכר¹³ דאפילו אין לו אלא חלוק אחד אסור, מ"מ תיסגי לן שלא יכבסו דברים הבלתי נצרכים לאותו שבת כי אם לשבוע אחרית, ולתפוס הרע במיעוטו.

ואפילו אם חל ט' באב להיות ביום ה' אין להתיר לכבס מקודם משום כבוד שבת, וכמ"ש מרן בב"י בס"ה הנזכר על מ"ש התוס'¹⁴ היכא שח"ל ט' באב ביום ה' דמותר לספר ולכבס מחצות ואילך משום כבוד השבת דאין להמתין עד ע"ש משום טורח השבת, שהוא תימה להתיר לספר ולכבס ביום ט' באב עצמו, ותו דבחל להיות בע"ש קתני אם לא כבס בה' מותר מן המנחה ולמעלה, וכ"ש כשחל להיות בה' דודאי אסור בו ביום אפילו מן המנחה ולמעלה. ואין לומר דהתוס' מיירו ביום ד' שהוא ערב ט' באב וכו', ותו דטפי איכא לאחמורי אחר חצות מקודם חצות, הילכך אין לסמוך על הוראה זו, יעו"ש. ועיין להלבוש¹⁵ שפסק לאסור וכמ"ש מרן בב"י.

ועיין להרב באר היטב שם אות ל"ו שכ' מח' ביום רביעי אחר חצות עט"ב בין הב"ח להמ"א יעו"ש.

בטבילת מצוה בתשעה באב

בענין טבילה של מצוה בט' באב, עיין להטור ז"ל בא"ח סי' תקנ"ד שפ' דכל חיבי טבילות טובלין כדרכן בין בט' באב בין ביום הכפורים. וכתב מרן ז"ל בב"י דכבר כתב הטור בהלכות יום הכפורים¹⁶ דר"ת¹⁷ חולק ואומר דאין טובלין, והא דתניא¹⁸ כל חיבי טבילות טובלין כדרכן ביום הכפורים, היינו למ"ד טבילה בזמנה מצוה, ואנן קי"ל דלאו מצוה, הילכך ימתין עד למחא. וגם מהריק"ו כתב בס"ה¹⁹ שמעולם לא ראה מי שטבלה בימי אבילה וכל שכן ביום הכפורים וט' באב, והכי נקיטנו, ואפילו לרחוץ כדי ללבן כתב באור זרוע²⁰ דשרי רק שתשנה הרחיצה קצת. אבל חלוק לבן ודאי תלבוש, וסדין לבן תציע, שלא לבא לידי ספק, ע"כ.

ובאמת שדברי מרן ז"ל הללו צ"ב, דמאחר שמסיק לאסור אפילו טבילת מצוה, איך כתב שוב דבאור זרוע מתיר אפילו לרחוץ כדי ללבן, ואין הדברים מקושרים יפה מצד עצמם, וכבר הרב שולחן גבוה²¹ עמד ע"ד הללו וכתב כי חיסור לשון יש כאן וצ"ל כמו שהם כתובים ביו"ד²², וכבר פסק מרן ז"ל לאסור בש"ע²³, יעו"ש.

והנה כל לגבי דיין באתרא הדין, עיין למוה"ר כמהר"א די טולידו בס"ה משנת ר' אליעזר ח"ב חלק יו"ד סי' ב"ך שנשאל אם יש שום צד היתר לטבול האשה בט' באב, יען דלא אפשר לדחות טבילתה לערב מפני מאורעות הזמן, והגם דמרן ז"ל פסק לאסור, אפשר דלא מיירי אלא באופן דאיתיה תחת האפשרות לטבול בלילה במוצאי ט' באב. וכתב כי אחד מהמורים נטה דעתו להתיר לטבול ביום ט' באב, מאחר דלא אפשר לליל מוצאי ט' באב. והרב ז"ל בתר שדחה ראיית המורה, כתב בסו"ד ששמע מפי רבנן תקיפי רבני עירנו קושטא יע"א שאין להורות שום היתר לאשה לטבול ביום ט' באב, הגם דאי אפשר לטבול לערב, משום דכדי הוא בית אלקינו וכו', וכך קבלו הם מוקנים הרבנים הקדמונים, עכ"ל.

[בדין עשיית מלאכה בתשעה באב על ידי גוי]

פסק מרן ז"ל בס"ה תקנ"ד סעיף כ"ב דאפילו במקום שנהגו בט' באב שלא לעשות מלאכה, מותר ע"י עכו"ם אפילו בביתו, ע"כ. ר"ל אפילו בביתו של ישראל. ועיין להרב מהר"י עייאש ז"ל בס"ה מטה יאודה²⁴ במ"ש ע"ד מרן ז"ל הללו, וכתב דבט' באב לא מחמירין טפי מחול המועד, וכסברת הרשב"א²⁵ שהתיר בט' באב דבר האבד וכו', ומעתה נראה לכאורה דהרוקח²⁶ שכתב דע"י עכו"ם מותר, ור"ל אפילו במלאכות האסורות, נראה שפליג ארשב"א בזה, דהא בחול המועד קי"ל²⁷ דכל מלאכות האסורות ע"י ישראל אסור אפילו ע"י עכו"ם. וי"ל דס"ל להרוקח דטעם הנוהגין איסור אינו אלא משום כדי שישב ויתאונן על החרבן, ולפיכך כל שהוא עצמו אינו עוסק במלאכה אף על פי שנעשית ע"י אחרים אין כאן היסח הדעת וכו'.

ועפ"ד נתישבו גם דברי מרן ז"ל, דבסעיף כ"ב פסק כסברת הרוקח דמותר מלאכה ע"י עכו"ם אפילו בביתו של ישראל, אלמא דשנא ט' באב מחול המועד, דט' באב קיל, ובסעיף כ"ג פסק דמלאכת דבר האבד מותר כמ"ש בחול המועד.

אמנם על פי מ"ש הרב ז"ל נחא, דשנא ושנא ט' באב דהיינו משום שלא יעשה היסח הדעת, וע"י עכו"ם ליכא היסח הדעת ומשו"ה מותר, משא"כ בחול המועד, ובהו אף הרשב"א ז"ל מודה, משא"כ הרשב"א ז"ל דמיירי ע"י ישראל, שוין ט' באב וחול המועד. (ולדידי נראה לומר בפשיטות, דמאחר שכבר פסק כסברת הרוקח בפשיטות דאפי' מה שאסור בחול המועד מותר בט' באב, כ"ש מה שמותר בחול המועד שמותר בט' באב. אלא דכפי מ"ש הרב ז"ל נחא יותר, דמענתה לא פליג הרשב"א ז"ל עם הרוקח).

וע"ש להרב מהר"י עייאש ז"ל דבסו"ד כתב וז"ל, ולענין דינא נ"ל דוקא מלאכה בתלוש ובביתו של עכו"ם, אמנם מלאכה במחובר כגון בנין אסור אף על פי שהוא חוץ לתחום כדן חול המועד וכו', כנ"ל להלכה ולמעשה, יעו"ש.

הנה פסק הרב ז"ל היפך פסקו של מרן ז"ל, דמלאכה בתלוש דוקא בביתו של עכו"ם מותר ולא בביתו של ישראל, ואלו מרן ז"ל פסק כסברת הרוקח דאפילו בביתו של ישראל מותר.

ועיין להרב זכור לאברהם ז"ל²⁸ שכתב ע"ד ז"ל וז"ל, מוכח מדבריו להדיא דאפילו בקבלנות אסור, ולא הביא שום א' מהפוסקים שמבואר מדבריהם ז"ל דאם קבל מקודם דשרי וכו', וגם מה שחולק על הרוקח ולא התיר אפילו בתלוש אלא דוקא בביתו של עכו"ם, פשיטא דאין לנו להחמיר כדבריו, מאחר שלא מצינו מי שיחלוק על הרוקח, ואדרבא פסקו מרן בש"ע בלתי שום חולק דאפילו בביתו של ישראל [שרי], וא"כ מי יערב לבו להחמיר בדבר שהוא מוסכם ובמידי דרבנן ואבלות ישנה, יעו"ש.

ועיין למוה"ר תנא דבי ר"א ז"ל בס"ה משנת ר' אליעזר ח"ב חלק א"ח סי' י"ט, שהביא מ"ש הרשב"א ז"ל ומ"ש הרוקח, דמשמע מדבריהם דפליגי, ואלו מרן ז"ל פסק כתריוהו, וכתב לישב כמ"ש הרב זכור לאברהם ז"ל. וכתב אח"כ וז"ל, ולענין בנין בקבלנות ע"י גוי, הרב שיירי²⁹ כתב שאסור אף לסברת הרוקח משום דאושא מילתא, והמעין יראה דדברי הכנה"ג הם אפילו בקבלנות ע"י עכו"ם וכו', ועיין למהר"י עייאש ז"ל דהסכים להלכה ולמעשה דט' באב הוי דינו כחול המועד ואינו מותר אלא בתלוש ובביתו של גוי יעו"ש, והרב הפריז על המדה לפסוק היפך פסק מרן ז"ל וכו', וכן הוא המנהג לאסור בנין אפילו בקבלנות, וכן שמעתי משמו של מוה"ר מהר"א פאלומבו ז"ל שהמנהג לאסור יע"ש.

[במנהג אמירת אחינו בית ישראל וכו']

עיין למרן החב"ב ז"ל³⁰ בס"ה תקנ"ט הגהות טור במ"ש וז"ל, נוהגים בצפת תוב"ב, וגם שמעתי שכן נוהגים בארץ ישראל קהלות ישראל הדרים בה בכל מקום, שביליל ט' באב הש"ץ עומד בקול קודם קריאת שום קינה ואומר בקול רם והכרזה של עגמה ודאגה, אחינו בית ישראל דעו היום כך וכך לחרבן בית מקדשנו, ומכה הוא וכל הקהל כך אל כך וכף אל יך, ואומרים כולם בעצבון ובדאגה ברוך דיין האמת, וכולם גועים בבכיה ובוכים, ואח"כ מתחיל לקונן קינות הלילה. תיקון יששכר דף ו' ע"ב. ואני ראיתי בקושטא דינ"א מקצת הקהלות נוהגות כן אחר הקינות, ואחר שמכריז החזן חרבן בית מקדשנו אומרים על היכל, ואומר קדיש וכו', יעו"ש.

ועתה המנהג פה עירינו קושטא יע"א בכל הקהלות לומר אחינו בית ישראל וכו' אחר הקינות³¹, ואומרים אח"כ על היכלי בלתי קדיש, אלא הקדיש אומרים מעיקרא קודם אחינו וכו'.

[אמירת צדוק הדין בתשעה באב]

כתב מרן בב"י בסוף סי' תקנ"ט, שכתב בתשב"ץ סי' תס"א דבימי רבינו יעקב סגן לוויה מת אדם אחד בט' באב ולא הניח לומר עליו צדוק הדין, משום דכתיב³² קרא עלי מועד, ע"כ.

נ"ב³³, אבל רש"ל ז"ל בתשו' סי' ל"ב כתב בשם מנהגים ישנים שאומרים צדוק הדין בט' באב, וכמדומה שכן נוהגים בקושטא דינ"א, ע"כ. וכ"ה המנהג היום.

[הקמת ס"ת בתשעה באב]

כתב מרן ז"ל בא"ח סי' דק"ל, מראה פני כתיבת ס"ת לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחריו. ועיין בספר בתי כנסיות³⁴ במ"ש דאף בתשעה באב צריך להראות³⁵, אלא דהמנהג באיזמיר עכשיו שאין מסבין לכל הצדדים כמנהג שאר הימים, אלא לפניו בלבד, יעו"ש. ומנהגינו בעיר הזאת נעמי' לסבבו אף בט' באב לכל הצדדים ככל שאר הימים³⁶, אלא דבכל יום עושין הקמת ס"ת קודם קריאת התורה ובט' באב עושין לאחר קריאת התורה (ואיכא קהלות דגם בכל יום עושין הקמת ס"ת לאחר קריאת התורה).

9 סעיף ט'. | 10 בס' רוח חיים סי' תקנ"א סוף אות ד' הביא בשם אורחות ישר דמנהג שאלוניקי לאסור היין, וראה בזה גם להרב שדי חמד מערכת בין המצרים סי' א' אות ב', ובמש"כ בזה הגר"ח סופר בס' עדות ביעקב סי' מ"ה. עוד בענין מנהג שאלוניקי ראה קמח סולת דף קכ"ה ע"ב. | 11 ח"ב. | 12 ערך בגדי הקטנים, דף ל"ד ע"א. | 13 סעיף ג'. | 14 תענית ל' ע"א ד"ה ותריהו. | 15 שם סעיף ט"ז. | 16 או"ח סי' תר"ג. | 17 תוס' יומא ח' ע"א ד"ה דכולי עלמא, וספר הישר חלק החידושים סי' שצ"א. | 18 יומא פ"ח ע"א. | 19 עקב ג'. | 20 ח"ב סי' תנ"א. | 21 שם אות ט"ו. | 22 סי' שפ"א. | 23 או"ח שם סעיף ח'. | 24 שם דין כ"ב. | 25 שו"ת ח"א סי' תקכ"א. | 26 סי' ש"י. | 27 שו"ע סי' תקמ"ג סעיף א'. | 28 ח"א או"ח אות ט', בח' לשו"ע סי' תקנ"ד סעיף כ"ב, דף מ' ע"ב. | 29 הגהות ב"י אות ז'. | 30 כנסת הגדולה. | 31 ראה ארץ חיים (סתהון) סי' תקנ"ב סעיף ב' שבזמנו גם בצפת נהגו להכריז אחינו וכו' לאחר הקינות. | 32 איכה א' ט"ו. | 33 מכאן (עד תיבת ע"כ) הוא מדברי הרב כנסת הגדולה סי' תקנ"ט הגהות ב"י שיטה מ"ו. | 34 סי' קל"ד. | 35 ע"ש שכ"כ בשם שו"ת כנה"ג סי' ל"ז. וראה גם שולחן גבוה או"ח סי' תקנ"ט אות ז'. | 36 וכ"כ ג"ע החיד"א בספרו לדוד אמת סי' ד' אות א': חייב החזן להקים ס"ת ואפילו בט"ב להראות לעם כתיבתו.

במנהג הרמ"א להחליף הכתונת בשבת של חזון

עיינן מה שכתבתי בגליון המשנ"ב [סי' תקנ"א ס"ו שעה"צ ס"ק מ"ן] לענין לבישת מכובס או מגוהץ בשבת חזון או בשבת ראשונה של חודש מנ"א, שאפשר לומר שזה אסור גם לפי המנהג. - וחתני רד"צ ה"ו העיר שאפשר לומר שמה שכתב הרמ"א [בסעיף א' שאין מחליפין ללבוש בגדי שבת בשבת חזון כ"א הכתונת לבד] - בכתונת אינה מכובסת, אלא שהיה רגילות ללכת כמה שבתות בכתונת המיוחדת לשבת [ומה שהיקל הרמ"א לכבוד שבת בכ" תונת הוא רק בלבישת בגדי שבת ולא לענין מכובסים], וא"כ שנימא שהקילו במנהג הזה [לכבוד שבת גם בשאר הבגדים] א"כ גם במכובס ומגוהץ (ואין לומר שאי"נ שלא הקילו במנהג אפילו על לבוש זיעה מכובס אלא רק על של דין בגדי שבת, דהרי זה אינו, דהא חזינן שמקילים במנהג מלבושי בשר מכובסים [וא"כ ה"ה כשמקילים גם בשאר בגדי שבת יש להקל גם במכובס-סיס]). - אך לכאורה פשוט דברי הרמ"א הם אפילו במכובסים.

וטען הנ"ל שאכתי לא הוזכר ענין כיבוס עד אח"כ [בסעיף ג'], אך אין זה מכריע, דשפיר אפשר לומר מסתימת הרמ"א שקאי לכל גוונא. ועוד טען שלקמן התיר בכלי פשתן מכובסים כמו שכתב במשנ"ב שם [ס"ק ל"ב], א"כ מוכח שכאן בתחילה לא קאי למכובסים. - אך לא ידעתי א"כ מה הרויח, מ"מ שם חזינן שמתיר מכובסים.

אך לענ"ד דשם [בס"ג] קאי רק לכלי פשתן שחזינן שהם גריעי כדאיתא כאן [בס"א] בשו"ע, [אע"ג ששם [בס"ג] לענין כיבוס להניח אחר ט' באב, מ"מ אפשר לומר שגם לגבי לבישה לכבוד שבת שאני כלי פשתן - וכן בה"לכות חוה"מ יש קולא בהו ע"ש].

ושו"ר בכף החיים [אות ס"ד - ביישוב דברי הרמ"א שס"א כתב שמחליף בין בשבת הכתונת לבד, ובס"ג כתב שלושין כלי פשתן לכבוד שבת] שה"בא דהמטה יהודה מפרש דדברי רמ"א אלו [בסעיף ג'] קאי לשבת ראשונה [כשחל ר"ח יום ו'] ורק לכלי פשתן [שאין בהם משום גיהוץ], ובשבת חזון מתיר [הרמ"א בס"א] רק כתונת, ובשם הפרי מגדים כתב, דמפרש דכונת רמ"א [בס"ג] במש"כ לפשתן, רק לכתונת מפות ומכסאות.

- וצריך עיון מדוע לא כתב לתרץ דכלי פשתן שאני, וא"כ אפילו בגד שאינו של זיעה אם הוא של פשתן קיל יותר.

אך שו"ר דזה אינו, דהא בבה"ל [בס"ג] ד"ה וכלי פשתן מתבאר דקולת כלי פשתן הם בקרובים לבשר, וא"כ אם נימא שכונת רמ"א כאן דוקא לכלי פשתן, א"כ כונתו ג"כ לסמוכים לבשר, ושוב אתי שפיר הערת האחרונים.

אך א"כ צ"ע דהא וכו' רק כתונת מותר הלא מותר גם פוזמקאות, והרי פשוט דה"ה מכנסים הסמוכים לבשר, א"כ אפשר לומר שזו כונת הרמ"א, ואפשר לומר שזהו תירוץ הפמ"ג שהמכוון כאן [בס"ג] וכתונת וכיוצא בה. - אבל המטה יהודה כנראה פירש שקאי [בס"ג] גם על בגדים עליונים, לכן הוצרך לפרש שקאי על שבת ראשונה. וצ"ע הרי בכתונת לא נזכר תנאי של פשתן וכן בפוזמקאות, ואם כהפמ"ג מדוע נזכר כאן פשתן, ולפי מש"כ הפמ"ג במ"ז ס"ק ד' משמע דכאן בסעיף ג' קאי הגמ' על עיקר דינא להתיר כל כלי פשתן, ובסעיף א' ס"ל דהמנהג להחמיר רק בכתונת - מ"מ הו"ל לומר שעכ"פ רק בפשתן, ואולי כשנפרש שקאי על סמוכים לבשר א"כ לאו דוקא פשתן אלא כל סוגים, ורק נקט אורחא דמלתא. אך צ"ע דכיון דבסעיף זה נזכר קולא של פשתן א"כ הרי אפשר לומר שגם כאן המכוון רק לכאול, ואם איתא שכאן נתכוין הרמ"א לכל גוונא למה כתב פשתן אשר אפשר לטעות שרק פשתן, אלא לכאורה ע"כ צריך לומר שנתכוין פשתן בדוקא, ולעיל לא כתב כן בכתונת.

ולענין עיקר הדבר אם בסעיף א' איירי במכובס או בכתונת המיוחדת לשבת, היה אפשר לומר שתלוי בפלוגתא אם כתונת מעיל או חלוק - עיינן בכף החיים [אות י"ב - שיש מפרשים שכתונת הוא המעיל, ויש מפרשים שהוא החלוק], - דאם מעיל אפשר לומר שאיירי במעיל המיוחד לשבת, אבל אם הוי חלוק והוא פנימי לזיעה לא מסתבר שכתונת של זיעה מיוחדת לכמה שבתות, אלא מסתמא איירי במכובסת - ועי"ש בכה"ח שנוטה כה"פירוש שזה חלוק - והיינו כנראה מפני טעם האחרונים שזה של זיעה א"כ זה חלוק הפנימי.

בענין הפעלת ההסקה המרכזית בבנין משותף בתשעת הימים

לענין ששאלו אם הממונה מטעם ועד הבית יפעיל את דוד ההסקה - וכרגיל מפעילים במוצאי ש"ק יום ג' ויום ה'.

הנה בבנין יש כמה משפחות של ספרדים - והשתא ט' באב חל בשבת ונדחה ליום א', ויש פלוגתא בשו"ע [סעיף ד'] אם זה מיקרי "שבעה", ודעה א' ב"סתם" מתרת, אך בכף החיים [אות ע"ח] ציין למש"כ בסימן י"ג שהיכא שמביא עוד דעה כונתו להחמיר באפשר.

ולענין קטנים כתב המשנ"ב [ס"ק פ"ב] פלוגתא בין א"ר וחיי אדם לענין תספורת וכיבוס אם רק בשבוע, וא"כ לכאורה לחיי אדם שרק בשבוע, שייך נידון הנ"ל אם השתא שייך דין שבוע (ואם פליגי בכיבוס כל שכן ברחיצה שאינה מדינא דגמ' דלא אסור לחיי אדם. - ואולי יש מקום לענין דדלמא הא"ר יודה לענין רחיצה).

- ולהקל בשבוע זה עפ"ד החיי אדם וגם עפ"ד המחבר בדעה א' שאין כאן דין שבוע אולי זה קולא יתירה (כב' קולי). - אך ביום ה' ו' כבר לכ"ע היינו ב' הדעות בשו"ע מותר בכה"ג - וא"כ יש כאן רק פלוגתא א"ר וחיי אדם, ויתכן דאפשר לסמוך על החיי אדם (בפרט לפי הנ"ל דאולי ברחיצה גם לא"ר שרי).

אשר על כן במוצאי שבת יוכלו להסיק שמסתמא עיקר המטרה לענין רחיצת הכלים של שב"ק - וביום חמישי ג"כ יוכלו להסיק כי לספרדים שרי בודאי - וגם לענין קטנים יתכן לסמוך להתיר - וגם כשישארו המים עד ערב שב"ק הרי יוכלו לרחוץ מזה גם הגדולים הרגילים בחפיפת הראש כל ערב שב"ק שמוותרים גם בערב שבת חזון בזה.

אבל ביום ג' לא יסיקו, כיון שגם לספרדים ראוי לתחילה להחמיה, וגם לענין קטנים ראוי להחמיר כנ"ל. - ואולי אם משפחה ספרדית תדרוש שצ"ריכה להסיק, יוכלו להסיק עבודה (וגם צ"ע בדיני ממונות אם בכה"ג שרוב השכנים לא צריכים להסיק בגלל חשש איסור, אם המיעוט יכול לכופ, או דלמא סס"ו יש להם זכות ואם מותר להם יוכלו לדרוש - וצ"ע).

- וכדאי הוא בית אלקינו לאבד עבורו יום היסק א' בשנה - הרחמן יבנהו בב"א.

כיבוס במקום חשש הפסד ודבר האבד

אם יש חשש הפסד, כגון בגדי תינוקות מלוכלכים מצואה וצריך לנסוע למרחקים, ואם יחכה לרחצם עד שיחזור יתקלקלו הבגדים, אולי מותר משום דהוי הפסד דבר האבד ואין בזה משום שמחה. - ולא גרע מחול המועד לענין מלאכה, וגם שם לכאורה מותר בכה"ג אע"ג דאיכא גזירת כי"בוס, דמ"מ אחר הגזירה לא גרע משאר מלאכות, דאפילו למש"כ בהגהות חתם סופר מועד קטן דהוי כאהדרי לאיסורי של שאר מלאכות, מ"מ לא גרע מהא דמתירים לצורך דבר האבד.

- **ועיינן** לקמן סימן תקנ"ד סעיף כ"ב בביאור הגר"א מש"כ אפילו לענין איסור מלאכה בתשעה באב, דקיל מחול המועד לענין דבר האבד - אלא דכאן גרע דיש טעם של שמחה.

אך לכאורה שפיר אפשר לומר כנ"ל דבאופן זה אין בו משום שמחה, ולא גזרו בכה"ג כיון דכונתו רק לאצולי מהפסד - אך כמובן שאם סגי לזה ע"י רחיצה במים גרידא לא יעשה עם אפר או סבון - אך אם אי אפשר מבלע"דיהם יתכן שמוותר כיון דהוי רק לאצולי מהפסד וכנ"ל.

- **ועיינן** כף החיים אות קפ"ב לענין פרנסה ולענין אין לו מה יאכל [בכ"י בוס שקים של מלח במים לצורך פרנסתה, שמביא שהתירו עד שבוע שחל בו, ואם אין לה מה לאכול יש להתיר גם אח"כ] - ושם עדיף דאין זה שמחה של הפועל - מ"מ יתכן גם בזה כנ"ל.

ועיינן בנטעי גבריאל בין המצרים פרק י"ד סעיף ב' [שכתב דלקנות מל' בושים אסור בתשעת הימים גם אם לא יהיה לו אפשרות לקנות אחר ט"ב]. - ופרט זה לא נזכר במשנ"ב, והיה אפשר לומר שאם א"א לקנות אח"כ הו"ל כדבר האבד, ויעוי' במשנ"ב ס"ק י"א לענין משא ומתן של שמחה דאם יש יריד והוי דבר האבד - עי"ש בשעה"צ ס"ק י"ב בשם הפמ"ג להתיר אפילו במשא ומתן של שמחה, וע"כ אע"ג דקניית מלבושים דומה לכיבוס, מ"מ אולי גם כיבוס אילו הוה זה בבחינת דבר האבד כגון שמוכר לכבס באיזה מקום, שאם לא יכבס עכשיו יעלה אח"כ ביוקר, או שלא יהא לו מקום לכבס, אולי מותר, דלא חמיר יותר ממשא ומתן של שמחה דג"כ הוי דינא דגמ'. - ועיינן משנ"ב ס"ק ל"ט דבצריך ליעט למרחקים דמותר לכבס ע"י עכ"ם, אולם עי"ש בשעה"צ ס"ק מ"א בענין ע"י ישראל כשא"ע ע"י גוי שיש בזה פלוגתא רוב הפוסקים ס"ל לאיסורא. - ויעוי"ש במשנ"ב דהנידון הוא בשבוע שחל בו ט"ב, א"כ אולי גם דבריו בשעה"צ קאי על זה דהוא דינא דגמ', אבל לפני שבוע שחל בו אולי קילא - א"כ אולי שוב יש מקום לעיון בנידון דקניה לפני השבוע שחל בו ט"ב (והא דמשא ומתן של שמחה שאיירי אחר ר"ח ודשם הוי דינא דגמ' יש הנדון של דבר האבד - אולי כיון שזה נוגע לדבר האבד, אזי אע"ג שהכלים הם משא ומתן של שמחה, מ"מ כאשר השאלה מצטמצמת על נדון מה שהוי דבר האבד כבר אין זה נדון של שמחה אלא כנדון של שאר משא ומתן).

ועיינן שם בנטעי גבריאל בסעיף א' [בשם משנת יעקב דלקטנים מותר לקנות בגדים חדשים אם לא ימצא אחר ט"ב רק ביוקר, דקי"ל בסעיף י"ד דכביסה לקטנים ותיקון בגדים חדשים קיל מכביסה כמש"כ המג"א ס"ק

כ"ה, א"כ מותר לקנות במקום שלא ימצא אחר ט"ב רק ביוקר"] - ויתכן שיש כאן שיבוש - והמכוון שבסעיף י"ד ס"ק ל"ח מקשה המג"א על דין איסור הקטנים [מהא דאיתא בהלכות אבילות דאין אבילות לקטנים], אך עי"ש דמיישב דבאבילות דרבים מחמירים טפי - ויעוי"ש במשנ"ב ס"ק פ"ב פלוגתא א"ר וחיי אדם [באיסור לכבס לקטנים], ודלחיי אדם אסור רק בשי"בוע שחל בו תשעה באב - ובס"ק כ"ה כתב המג"א דהזמנת תיקון בגדים חדשים אצל גוי קיל מכיבוס, ועיין שם שכתב הטעם שאכתי אינו שלו ולא נקרא שמו עליו - וא"כ צריך עיון [ע"ד המשנת יעקב] דאם המכוון לסמוך ע"ד החיי אדם, הרי שם הקולא רק עד השבוע, ואילו כאן איירי לכאורה בכל ימים אלו דהא לא חילק בזה, ואם המכוון לסמוך על דברי המג"א ס"ק כ"ה, ג"כ תמוה, דבשלמא הזמנת הבגד כיון דעוד לא נקרא שמו עליו קיל מכיבוס, אבל לקנות בגדים אסור כמבואר שם ברמ"א - וא"כ כאן בקטנים יתכן להקל רק עד השבוע.

וא"כ יתכן לפי כל הנ"ל דבקטנים - לסומכים ע"ד החיי אדם בכיבוס עד שבוע שחל בו, יתכן ה"ה כאן גם כשאין זה בגדר דבר האבד - וגם למחמירים כהא"ר מ"מ אולי סגי להתיר גם ע"י צורך גדול אפילו אינו בגדר דבר האבד, ובגדולים - יתכן דאולי אפשר להקל כשזה דבר האבד, ויתכן גם אפילו באופן של כעין הא דנוסע למרחקים בענין הכיבוס.

לבישת בגדי שבת רחיצה וגילוח בפדיון הבן שבתשעת הימים

בפדיון הבן שאחר ר"ח עד התענית יתכן דאבי הבן ואולי גם אמו וכן הכהן יכולים ללבוש בגדי שבת, והרי בסעיף י' לענין אכילת בשר השוה הרמ"א ברית מילה ופדיון הבן (-ועיין בהלכות שבת סימן רמ"ט דג"כ שוים לענין אכילה בער"ש). ובסימן תקנ"ט סעיף ט' לענין תשעה באב נדחה שבשו"ע נפסק לענין ברית מילה שבעלי הבית אינם משלמים (עי"ש במשנ"ב ובשע"ת), ובמשנ"ב ס"ק ל"ח הביא ש"א דה"ה לענין פדיון הבן בזמנו. וא"כ אם דחיה אפילו אכילה, ושם נפסק בסעיף ח' דגם בגדים יכול להחליף (אך שם דהברית מילה בת"ב כתב דלא ילבש לבנים, ויתכן דזה גם בנדחה דלא ילבש לבנים), ומסתבר דה"ה בפדיון הבן יכולים להחליף.

אח"כ ראיתי בכף החיים [אות ז'] שכתב מסברת עצמו דברית מילה ופ"דיון הבן שוים לענין בגדים, וחילא דידיה מהא דהשוה הרמ"א שניהם לענין אכילת בשר. אך ע"ז היה מקום לומר דאין ראיה, דהרי שם נפסק גם לענין סיום מסכת, ובה מסתבר דאין היתר להחלפת בגדים. - אך יתכן דמשום דבסעודת סיום לא נהגים להחליף משא"כ בפדיון הבן, ובמקום שנהגים גם בסעודת סיום אולי מותר - וצ"ע.

וצריך עיון דהרי על אכילת בשר מדינא דגמ' יש איסור בסעודה המפסקת, ואילו על לבישת בגדי שבת אין איסור, ואם מתירים אכילת בשר א"כ כשי"כ לבישה, אך אולי בגדי שבת נכנסים בכלל הדין של לבישת בגדים מכובסים, וא"כ חמירי דאסור במכובס מדינא דגמ' בכל השבוע, וא"כ אין ראיה מהיתר אכילת בשר. אך מסתבר דאפשר ללמוד זה מהיתר אכילה לאבי הבן והכהן בת"ב, וכן משמע שמוותרים בהחלפת בגדים, אך שם לא כתב הרמ"א כלל בענין זה [דפדיוה"ב] אלא שכן דעת המלבושי יו"ט, ועי"ש בשע"ת. ועיין בגליון מהרש"א ביו"ד תחילת הלכות פדיון כבור מש"כ שהוי יו"ט דאבי הבן והכהן לדעת המהרש"ל, וכן הביא בשערי תשובה עי"ש. ובשעה"צ כתב דהא"ר פסק על המלבושי יו"ט (-ותמוה למה לא הוזכר גם על האם בפדיון הבן, ומאי שנא מברית מילה).

ועיין בשע"ת סימן תקנ"א מה שהביא לענין אם מותר לבעל ברית לגלח, ויתכן דדין זה שייך גם באבי הבן וכהן.

ולענין רחיצה, העיר רי"ח דמסתבר דאין היתר לרחיצה, דאין זה בכלל הכבוד, אך לענ"ד דרחיצת פנים בחמין הוי כבוד כלבישת בגדים, והא מותר בברית מילה ומסתבר דגם בפדיון הבן.

ויש לעיין במה שהעירו אם כשיש פדיון הבן אומרים תחנון, דבהלכות נפילת אפים הוזכר רק לענין חתן וברית מילה, ואכן בשו"ע והרמ"א הרי לא הוזכר גם לענין אכילה בת"ב נדחה, ואולי באמת לדעת המהרש"ל ומלבושי יו"ט אין אומרים נפילת אפים אפילו בשחרית במקום שמתפללים אבי הבן או הכהן, ובמכש"כ בתפילת המנחה שלפני הפדיון. וצ"ע.

וחשבת' לומר שיתכן שאם חל חובת פדיון בגמ' כ"ט י"ב תשצ"ג, א"כ אם חל זמן זה באמצע היום, א"כ עוד בבוקר אין זה יו"ט שלהם, וע"ז העיר ריא"ק הי"ו דא"כ בקטן שהיה חולה ונתנו לו ז' ימים להבראתו, א"כ אם יכלו הז' מעת לעת באמצע היום יצא שבשחרית יאמרו תחנון - וצ"ע בזה.

יי"ש כ' מרובה להרה"ג יצחק זאב טוקר שליט"א מכולל "אליבא דהלכתא" רוממה על סיועו המרובה בעריכת מדור זה

1 ועיין בהלכות חוה"מ סימן תקל"ד ס"ק י"ב ששם כתב המשנ"ב טעם שקליו להתלכלך ואין טורח בכיבוס, ולכאורה משמע דאיירי בכל סוגי כלי פשתן - אך אולי גם שם המכוון שכיון שקרובים לבשר קלים להתלכלך, וסוג זה של סמוך לבשר אין טורח בכיבוס - ואשר ע"כ משמע שבשאר סוגים אסור גם בקרוב לבשר, הן לענין דיני ט"ב והן לענין דיני חוה"מ.

2 וא"כ להמטה יהודה יש קולא שמוותר בכלי פשתן עליונים בשבת ראשונה. - וא"כ צ"ע במש"כ הכף החיים שגם הפמ"ג יודה בזה למטה יהודה, ורק דס"ל דכאן קאי הרמ"א על שבת חזון. - וצ"ע דאולי באמת ס"ל להפמ"ג שבבגדים עליונים לא מתירים במכובס ממש אפילו בפשתן, ואפילו בשבת ראשונה - ואפילו לפי המנהג אפשר לומר שנהגו רק על בגדי שבת.

עין הלכה

הגאון רבי שמחה בונם ולדנברג זצ"ל

הלכות תשעה באב ושאר תעניות

סימן תקמ"ט - להתענות ד' צומות

חתן ובעל ברית בד' התעניות

סעיף א' בה"ל ד'ה חייבים להתענות. כתב הריטב"א בסוף תענית, חתן שחל אחד מארבעה צומות בתוך ימי שמחת לבו מסתבר לי שהוא חייב להתענות בהם.

עיין בן איש חי שנה ראשונה פרשת שופטים דין י"ז מש"כ בזה לענין הפלוגתא [שי"א יתענה וישלים וי"א לא יתענה] ומנהג עירו [שנהגו דאינו מתענה]. ועיין שו"ת אבני נזר חאו"ח סימן תכ"ז [בנידון בעל ברית בד' צומות אם מתענה] - ועיין לקמן סימן תרפ"ו שעה"צ ס"ק ט"ז [שהביא דברי הגר"א שם דס"ל דבעל ברית וכן חתן ביום חופתו א"צ להתענות כלל בד' התעניות, ושהאחרונים הסכימו דבד' תעניות כשאנים נדחים אין להקל אף לבעל ברית, וסיים דעכ"פ בנדחים יש לסמוך להקל דא"צ להתענות כלל, עכ"פ אחר מנחה בודאי יש להקל].

חתן בימי המשתה בתענית נדחה

בה"ל באו"ד. ואין סתירה מזה להא דמבואר בסימן תקנ"ט דבעל ברית מתענה ואינו משלים אף דגם הוא רק יו"ט של יחיד, התם הטעם משום דנדחה.

עיין שם שעה"צ ס"ק ל"ד [בשם המג"א, דחתן שא"צ להשלים התענית בתענית נדחה הוא דוקא ביום חופתו, אבל בשאר ימי המשתה צריך להתענות ולהשלים, ודפתיחי תשובה בשם תשובות בית יהודא דעתו דאף בו ימי המשתה א"צ להשלים בתענית נדחה].

סימן תק"ן - הבלדל שיש בין ט' באב ליתר צומות

עד מתי יש להן את הקולא של מניקות

סעיף א' בשו"ע. הגה. מיהו עוברות ומניקות שמצטערות הרבה אין להתענות.

מניקות - עד כ"ד חודש ללידתן - אע"ג שפסקה להניק [כיון דאיברייה מתפרקין ואין נפשה חוזר עליה עד כ"ד חודש - כדאיתא ביו"ד סו"ס קפ"ט]. - הגהות מהרש"ם (הו"ד בפסקי תשובה סימן פ"ח).

חובת תענית לבת י"ב ובן י"ג שלא הביאו ב' שערות

בה"ל ד"ה הכל חייבים. תינוקות בת י"ב שנים ויום א' ותינוק בן י"ג שנה ויום א' חייבים להתענות ולא קודם לכן, ואף שלא הביאו שתי שערות חייבים [פמ"ג בשם א"ר].

עיין לקמן סימן תרט"ז ס"ק י"ג [דבשאר תעניות שאינן אלא מדרבנן א"צ להתענות וא"כ יש לו שתי שערות] - ולכאורה שם איירי בבדוק ולא מצאו דלא חיישינן לשמא נשרו, דהרי שם קאי על דברי הרמ"א [שחיישינן לענין יוה"כ שמא נשרו השערות אם נשלם הי"ג שנה קודם יוה"כ גם אם בדקו אותם ולא הביא סימנים], אבל כאן איירי בלא בדקו כלל דבזה עדיפא. וכעין מה דאיתא בשו"ע אבן העזר סימן קנ"ה [-לענין מיאון, שכל זמן שלא בדקו אינה יכולה למאן אחר י"ב שנה, אבל אם בדקו ולא מצאו ב' שערות יכולה למאן גם אחר י"ב שנה]. - והעירני חתני ר' זלמן דוד צוקרמן ה"ו שבחיי אדם כלל ס"ו סוף סימן י"א כתב כן להדיא [לענין שאר תעניות שאם לא הביאו ב' שערות א"צ להתענות, כתב "ומי"מ נ"ל דוקא אם בדקו ולא מצאו, אבל בלא בדיקה אמרינן חזקה שהביא"].

סימן תקנ"א - דין שבוע שחל ט' באב להיות בתוכה

לבישת בגדי שבת במילה ב' באב קודם חצות

סעיף א' בשו"ע. הגה. מילה שהיא מר"ח עד ט' באב נוהגין שהמוהל ובעל ברית ואבי הבן לובשין בגדי שבת.

ולענין מילה ב' באב לפני חצות, יתכן דמותר ללבוש בגדי שבת לכל מי שהיה לובש כן בזמן אחר (-עיין כאן בשע"ת [לענין אבי אבי הבן ואבי היולדת הם ונשיהם שיש צער לאבי הבן והיולדת כשאין מתערבים בשמחתם בלבישת לבנים - שכתב בזה צד להקל]), ועיין לקמן סימן תקנ"ח מ"ב ס"ק ב' לענין בשר [ביום עשירי] שכתב דבסעודת מצוה מותר גם למי שאינו קרובו, ועי"ש בביאור הלכה ד"ה עד, משמע דבשר ויין לענין הא דהתם חמיר מהא דרחיצה ותספורת, ומסתמא ג"כ מכיבוס ולבישת מכובסים, ואם כן עם בענין מצוה מותר בבשר, יתכן דמותר גם בכל הנ"ל של רחיצה תספורת וכיבוס.

בגדי שבת לבעלי ברית בשבת חזון

ברמ"א. אפילו בשבת של חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת. **עיין** שו"ת שואל ומשיב מהדורה ה' סימן ל"ט ד"ה ודרך אגב אציג, מש"כ לענין בעל ברית בשבת חזון [לדרך אנשי אשכנז ופולין שלא ללבוש בגדי שבת] אם ילכו כל השבת בבגדי שבת - עי"ש מה שכתב לחלק בין אבי הבן [והקרובים] - שהם בעלי ברית בעצמם שמוותר ללבוש כל השבת]

לבין הסנדק - וחדש שם שבזה הסנדק לא ילבש בגדי שבת גם במילה שלא היא וזלזול לשבת קודש.

בגדי שבת לאם התינוק שנכנס לברית

מ"ב ס"ק ד'. ואבי הבן. ואמו.

עיין בחיים שאל להחיד"א זצ"ל סימן כ"א שכתב דהיולדת עדיפא מהסנדק.

חינוך אבלות בקטן

מ"ב ס"ק ה'. וכן הקטנים שיש להם דעת להתאבל אע"ג שאין מחויבים לחונכם וכו' מ"מ ראו לחונכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים או שאר מאכל פשוט לפי התינוק כדי שיתאבלו עם הצבור.

עיין חקרי לב [שהרחיב בזה והביא מחלוקת הראשונים אם יש חינוך לאבלות בקטן].

תספורת לבעל ברית בתשעת הימים

מ"ב ס"ק ה'. ולענין גילוח אם מותר לבעל ברית וכה"ג עיין בשע"ת. **ובשעה"צ ס"ק ד'.** ובתשובת חת"ס חאו"ח סימן קנ"ח מתיר לבעל ברית לספר.

עיין כף החיים ס"ק י' [שכיון דרבו הדיעות בזה, לכן בשבוע שחל בו שהוא מדינא דגמ' יש להחמיר, אבל קודם לכן יש להקל אם נצרכים לזה], ועיין שו"ת נודע ביהודה קמא חאו"ח סימן כ"ח דלא ס"ל להתיר ובפרט בשבוע שחל בו ט' באב. - ועיין שם שכתב דאפילו למיקל היינו רק ביום המילה ולא בלילה שלפניו, ולכן במילה שחל ביום ראשון אין להסתפר בערב שבת, וכל שכן אם חל המילה ביום ראשון בשבוע שחל בו ט' באב אוסר להסתפר בערב שבת.

- ועיין שדי חמד פאת השדה אסיפת דינים מערכת בין המצרים סימן א' אות ז' [כרך ו' עמוד 463-464] במש"כ לענין להסתפר ביום שלפניו ולענין ליל יום המילה [שמביא את הדיעות בזה בימי בין המצרים, והאחרונים שהקילו בזה בימי העומר, ודן אם יש ללמוד אבלות על חורבן ביהמ"ק מאבלות של ספירה].

מנהג לבישת בגדי שבת בשבת חזון

מ"ב ס"ק ו'. ובק"ק וילנא נוהגין ע"פ הגר"א ללבוש בגדי שבת.

עיין לקמן בשעה"צ ס"ק מ"ו [דחומרת הרמ"א שכתב שם בס"ו שאנו מחמירין מר"ח ואילך הוא רק בחדשים או מגוהצים ממש, אבל בגדי שבת דהיינו שאינם מכובסים אלא שגיהוצם ניכר אין המנהג שלא ללבושם אלא בשבת חזון] - ומש"כ שם בגליון דלכאורה אפילו למנהג זה היינו רק בבגדי שבת שלבש והשתמש בהם, אבל לא במגוהצין או מכובסים ממש (אבל תכונת ופומקאות מותר אפילו במכובסים) - ועיין לקמן מ"ב ס"ק ט'.

המנהגים בלבישת בגדי שבת בשבת חזון

מ"ב ס"ק ו'. ובק"ק וילנא נוהגין ע"פ הגר"א ללבוש בגדי שבת.

עיין שו"ת חתם סופר או"ח סימן קנ"ח ד"ה ואחר שעלו, בתוה"ד שהזכיר מנהג בני אשכנז בלבישת בגדי שבת [שיש להם בגד מסוים] עי"ש - ועיין מנהגי חתם סופר במנהג החתם סופר בזה [ששינה בגדיו מבגדי שבת הרגילים]. [עיין בספר ערב ט"ב שחל בשבת [בסעיף ז' שבא"י נוהגין הכל ללבוש בגדי שבת].

צחצוח נעלים

מ"ב ס"ק ו'. וכ"כ ר"י עמדין בשם אביו הגאון שצריך ללבוש בגדי שבת אפילו בשבת שחל בו ט"ב.

לענין השחרת והברקת נעלים עיין אגרות משה ח"ג סימן פ' [שלהבריך מסתבר לאסור, אבל להשחירם בלא הברקה אינו רואה טעם לאיסור], ועי"ש שכתב שלכבוד שבת לאלו שלובשין בגדי שבת יש להתיר אף להבריך.

לבישת חתן בגדים מכובסים בשבת חזון

מ"ב ס"ק ט'. בגדי שבת. ומ"מ בגדים חדשים אסור.

צריך עיון אם ה"ה לא מכובסים - ועיין לקמן שעה"צ ס"ק מ"ו ומש"כ שם בגליון. - ועיין שלחן העזר ח"ב סימן ו' ס"ק ב' מש"כ בזה לענין חתן [-בלבישת שטריימל ובגדי משי בשבת חזון, ואחר שנו"ג להיתר משום אבלות בפרהסיא, כתב, דמ"מ צריך להתיישב בדבר מכח שהבגדים חדשים, וע"כ כתב עצה שילבשו בביתו בשבת הקודם כדי שלא יהיו חדשים בשבת זו, או שישאל בגדים הללו שאינם חדשים לצאת מכל מידי דספיאק].

להחליף בגדים לכבוד הברית מילה בתשעת הימים

שע"ת ס"ק ג'. וכמדומה שנוהגין להקל גם שאר קרובים אשר דרכם אם היה בימים אחרים ללבוש בגדי שבת הם לובשים גם עתה וצ"ע בזה.

בקובץ עולת החודש - תמוז תש"מ, כתב בשם אשל אברהם תניא להתייר לקרובים לסעודת ברית מילה ללבוש בגדים חשובים אבל לא בגדי שבת.

אירוסין בתשעה באב

סעיף ב' בשו"ע. ואפילו בט' באב עצמו מותר ליארס שלא יקדמונו אחר. **עיין** ציץ אליעזר חלק י"ג סימן ס' מש"כ בשם המאירי יבמות מ"ג [שס"ל להלכה דבט' באב עצמו אסור לארס, ומפרש שכן כונת הירושלמי במש"כ אחר שתייצו שלא יקדמונו אחר בתפלה, איתא שם אף ע"פ כן לא קיימה, ומפרש, כלומר שאין הלכה כן].

מיני מרקחת שנוהגים בשעת כתיבת התנאים

מ"ב ס"ק ט"ז. מיהו מה שנוהגין לאכול מיני מרקחת בשעת כתיבת התנאים לא מקרי סעודה.

עיין לעיל סימן תקמ"ו ס"ק ב' בסופו [לגבי יו"ט דאין מערבין שמחה בשמחה שנחלקו האחרונים לענין סעודה שעושין בשעת כתיבת התנאים אם מותר בחוה"מ, שכתב דעכ"פ אם אינו עושה כי אם מרקחת וכדומה בודאי אין להחמיר].

ריקודין ומחולות לשמחת חתן וכלה אחר יו"ט בתמוז

מ"ב ס"ק ט"ז. ואסור לעשות ריקודין ומחולות מ"ז בתמוז ואילך.

עיין שבת הלוי ח"ג סימן קנ"ז בסופו שכתב לאסור זאת גם בסעודת שבע ברכות בריקודין וכלי שיר, ומתיר רק שירי פה.

תספורת לאשה

סעיף ג' בשו"ע. שבוע שחל בו ט' באב אסורים לספר.

עיין פתחי תשובה מה שכתב בשם פנים מאירות ח"ג סימן ל"ז דאשה מותרת - עי"ש בסוף התשובה [ועוד נשאלתי אשה אם מותרת לגלח מר"ח עד התענית, ונ"ל ג"כ כיון דבאבל גופא פסק הר"ף והרמב"ם דאשה מותרת לגלח אחר ז', נראה להקל באבלות ישנה במילי דיחיד ולסמוך וכו'] - ומסתמא כל שכן דמותרת בימי הספירה (דהא לעיל הוה דין דמר"ח עד השבוע לדין ספירה, וכאן מתיר אפילו עד התענית), ועיין שו"ת אגרות משה חו"ד ח"ב סימן קל"ז שמחמיר אם אינו נחוץ כל כך.

ועיין כף החיים ס"ק מ"ו אחר שהביא הנ"ל [מדברי הפנים מאירות והפוסקים להקל], כתב דהנודע ביהודה חו"ד סימן צ"ט כתב דשבוע שחל בו ט' באב גם האשה אסורה, ודכן כתב הפמ"ג במשב"ז ס"ק י"ג דאסור גם לאשה [וכהרמ"א בדיני אבלות יו"ד סימן ש"צ סעיף ה']. ואך לגלח צדעים אפשר דיש להקל באשה [וכמש"כ שם הש"ך ס"ק ב' להקל לאחר ז']. וכן הסיק הכף החיים עי"ש. - ועי"ש באגרות משה שכנראה בשבוע שחל בו ט"ב מחמיר מעיקרא דדינא גם לאשה.

תספורת לבתולה ולנשואה בימי בין המצרים

עיין חכמת אדם¹ כלל קס"ה ס"ה דמשמע לכאורה שתספורת יותר חמורה מכיחול ופירכוס, אע"ג דברישי הסעיף כתב שם דכיחול ופרכוס הוא כגיהוץ ותספורת, מ"מ מהמשך דבריו משמע דכ"ז הקילו באשת איש בהם יותר מאשר תספורת, וכמו שרחיצה קילא מתספורת לאחר ז', מסביר, דלא נימא שכיון שרחיצה יש מנהג להחמיר אחר ז', ע"כ מתרץ כנראה דשאני רחיצה שגזרו אטו תספורת, אבל כיחול ופרכוס אין לגזור אטו תספורת. - משמע שמ"מ תספורת ממש אסור גם באשת איש עד ל'. - **ובבגרות** מסיים שהתירו כיחול ופירכוס והחמירו ברחיצה עד ל' - א"כ אפילו תימא דכאן ג"כ מותרת בכיחול ופרכוס, מ"מ יתכן דאסורה בתספורת.

ובנערה שאסורה בכיחול ופרכוס, יתכן דגם כאן אסורה. - ואין לומר היכן נזכר כזאת - דז"א, דהרי חזינן שם דכיחול ופרכוס הוי מעיקרא דדינא כתספורת או רחיצה. - ולפי מש"כ שם החכמ"א דכחול ופרכוס כתספורת, א"כ לנוהגים כרמ"א יצא דאסורה גם בכיחול ופירכוס מ"ז בתמוז, ואילו היה כרחיצה א"כ היה אסור רק מר"ח אב. - עיין בישועות יעקב לענין לפני שבוע או תוך שבוע אם ההשוואה לתוך ז' ותוך ל'.

- בענין אשה שאינה אשת איש ואינה לא בוגרת ולא נערה, אלא כגון אלמנה וגרושה שאין דעתה להנשא, יתכן לכל הדינים הוי כאיש, ועל כן אסורה גם בכיחול ופירכוס, ורק יש לחקור כנ"ל אם מ"ז או מר"ח. ואם דעתה להנשא יתכן דהויא כבוגרת.

מכובסים לכבוד שבת

בהגה. וכן לכבוד שבת לובשים כלי פשתן ומציעין לבנים כמו בשאר שבתות.

עיין בכף החיים ס"ק ס"ד מש"כ בזה בשם מטה יהודה [ליישב ממש"כ בסעיף א' שאין מחליפים כ"א הכתונת לבד] - דקאי על שבת אשר לפני שבת חזון, ודרך כלי פשתן. ובשם הפרי מגדים בא"א ס"ק י"ז כתב דהמכוון [כאן] רק לכתונת מפות ומכסאות - ועיין במ"ז ס"ד ק' שכתב ישוב אחר. - ועיין לקמן סעיף ו' שעה"צ ס"ק מ"ו ומש"כ שם בגליון.

1 נכתב ע"ד מי שכתב להתייר לבתולה העומדת בקשרי שידוכין לגלח שערותיה כשיש צורך, ולמד זאת מהא דהתירו ביו"ד סימן שפ"א ס"ו לבוגרת שעומדת להנשא לכיחול ופירכוס אפילו בתוך ז' ימי אבלות.

- אך אכתי צ"ע, דאם כן, אפילו אם היה צריך לברך שהחינו ג"כ יברך כדי שלא להחמיץ, אלא דבלא"ה אם מברך בשעת לבישה ראשונה הרי יכול לדחות את הלבישה.

לבישת בגדים שחידשם

בשעת ד"ה וה"ה דאסור לקנותו. וכתב בסידור עמודי שמים שאף בגדים ישנים והם חביבים אצלו אסור.

עיון טעמא דקרא בסופו שכתב בשם החזו"א זצ"ל שלא התיר לתפור בגדים אפילו מבגדים ישנים, אבל לתקן בגדים ישנים התיר. - ועיון שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סימן ע"ט [שמחלק אם הוצרך למעשה אומן ששייך להחשיבו כמלבוש חדש, לאם אינו מעשה אומן רק כתיקון בגד ישן שאין לאסור].

- ומש"כ סימן פ' לענין לקנות נעלים המותרים בט"ב וקשה עליו לילך אז בפוזמקאות [שמסתבר שמוותר]. ועיי"ש עוד בענינים אלו [ועיי"ש לענין השחרת והברקת נעלים]. - ועיי"ש סימן פ"ב לענין עשיית ארון ספרים [שכתב להיתר] ולענין הבאתו לבית [- דבזה יש לאסור].

ועיון בכך החיים לענין נעלים חדשות של ט"ב [- באות צ"ו - בשם הלק"ט דכיון שהוא זכר לאבילות אפשר דמותר לחנוך בט"ב, וטוב הדבר לחנוך ביוה"כ והמחמיר תע"ב. - ובאות צ"ו - לענין תיקונם מחדש ולנועלם בט"ב דאין קפידא, ומש"כ הלק"ט והמחמיר תע"ב זהו כשיש לו מנעלים ללבוש].

ועיון באגרו"מ סימן ע"ט שם שכתב לאסור לנקות הבגדים בחנות גם כשנעשה שלא ע"י מים - ועיי"ש סימן פ"ג לענין גיהוץ בלי כיבוס [שאסור], וכן לענין חדשים שאינם מכובסים ולא מגוהצים [שזוהי כונת השו"ע בסעיף ו' לאסור].

מלאכת הרקמה בתשעת הימים

סעיף ח'. מ"ב ס"ק נ"ד. וכן מותר לעשות קרונו"ך שאורגין בעצים דלא בכלל בגד הוא.

ולענין רקמה - עיון כף החיים אות קט"ז [הו"ד לעיל] - ועיון שו"ת להורות נתן ח"ב סימן ל"ה [שני"ל דשרי שלא אסרו אלא התחלת ויסוד תיקון כלים חדשים דוגמת אבן שתיה שהוא יסוד העולם להוסיף ולפתחו ולתקנו, אלא שהיא מסודר היעב"ץ שיוצא מדבריו לאיסור, ושכן למד מדבריו בכה"ח, ולכן אין להתיר אלא כשעושה זאת לצורך גויים] - ועיי"ש מש"כ לענין אשה חולה שצריכה לרקום להרגעת עצביה [שבמקום חולי א"צ להחמיר] (-ועיון שו"ת חלקת יעקב ח"א סימן ס"ב אות ו' מש"כ בנידון דומה לזה).

אכילת בשר לאשה בימי נידותה

סעיף ט'. בשעת ד"ה הסכין. ועיון בשב"י ח"א באשה נדה שבאתה לשאול אם רשאה לאכול בשר.

עיון שו"ת להורות נתן ח"ב סימן ל"ה ס"ק ה' שכתב בשם לקט יושר שלא כתב כן [-דאין זה בגדר חולי ואסורה לאכול בשר].

תינוק שנותר לו לשתות יין של הבדלה

סעיף י'. מ"ב ס"ק ע'. אלא נותנים לתינוק שהגיע לחינוך.

עיון סימן רס"ט מ"ב ס"ק א' [בענין קידוש שבביהכ"ס שאת היין מטעימו לקטן, ולהמג"א מותר ליתן אפילו לקטן שהגיע לחינוך] שכתב שיעור כבר שית כבר שבע - והיינו חינוך ברכה (ולא של חובת קידוש והבדלה - וכמו שכתבתי שם בגליון - וכהערת ר"י הוכברגר ה"ו).

שתיית יין של הבדלה כשיש רק קטנים המבינים כבר באבילות

מ"ב ס"ק ע'. ודוקא אם לא הגיע עדיין להתאבל על ירושלם.

ואם יש כזה שהגיע לחינוך אם עדיף לתת לו מאשר שגדול ישתה - עיון שלמות חיים ח"א סימן פ"ד [בהוצא"ח סימן רכ"ד שכתב "הנכון אם לא הנהיג א"ע ליתן לתינוק שיטעום בעצמו כפסג הש"ע מרן ז"ל"], ועיון אשל אברהם (בוטשאטש) שס"ל שיכול לעשות כך או כך.

בשר ויין לקטנים בתשעת הימים

מ"ב ס"ק ע'. ודוקא בזה שהוא מצוה, אבל בלא מצוה אף שאינו יודע להתאבל אסור בבשר ויין כשהוא בריא.

עיון כף החיים ס"ק קנ"ה [שהביא פלוגתת האחרונים בזה], ובמש"כ בשם א"ר לענין נתינה לקטנים בערב שבת אחר חצות [שמוותר כיון שיש קצת קדושת שבת אחר חצות].

אם מותר לכיון לסיים המסכת בתשעת הימים

מ"ב ס"ק ע"ג. וסיום מסכת. ומ"מ אם לא נודמן בלימודו הסיום לא ימחר או יאחר בשביל זה.

עיון כף החיים סוף ס"ק קס"א לענין אם לא משנה סדר לימודו בהבנה אלא שלמד ביותר זמן [ע"י שמרבה שעות מרגילותו כדי לסיים - שנראה דמותר].

אכילת בשר ויין שבא מסעודת מצוה

מ"ב ס"ק ע"ה. ומי ששולחין לו לביתו אסור לו לאכול.

עיון דברי מלכאל ח"ג סימן כ"ז בסופו דהיינו לענין הקרואים לסעודה, אבל המוהל וסנדק מותרים לאכול כששולחים לביתם.

שכן בשבת חזון שאין ללבוש בגדים עליונים מגוהצים או מכובסים מחדש, אלא רק בגדי שבת שכבר נשתמש בהם מותר לפי דברי המקילים דלעיל ס"ק ו' [שס"ל שלובשים בגדי שבת בשבת חזון]. ועיון כאן בבה"ל ד"ה כלים [שמשוה כלים מכובסים לכלים חדשים] ובאגרות משה חאו"ח ח"ג סימן פ' [שאף להמקילים ללבישת בגדי שבת בשבת חזון מ"מ מכובסים אוסר ללבוש] - ואולם כתונת ופוזמקאות מותר אפילו מכובסים אפילו למנהג הרמ"א כדמשמע לעיל מ"ב ס"ק ו'. ועיון לעיל מ"ב ס"ק ט' שמה שמוותר הרמ"א [בבגדי שבת - כחתן וכיו"ב] היינו בלא חדשים - ואם כן יתכן כנ"ל דה"ה למה שמוותר להגר"א דעכ"פ לא חדשים - ואולי גם לא מכובסים. - וזה צריך עיון גם שם בהתירו של הרמ"א. ועיון לעיל סעיף ג' ברמ"א בכלי פשתן [שלובשים לכבוד שבת] ומש"כ שם בגליון.

- ואולם לענין קטנים [להלבישים לשבת חזון בגדים מכובסים] עיון לקמן מ"ב ס"ק פ"ב פלוגתת א"ר וחיי אדם [ולחיי אדם אין להחמיר אלא בשבוע שחל בו ט"ב] - ואפילו שבת חזון שחל בו ט"ב, אלא מ"מ לפי מש"כ בסעיף ד' אין בזה דין שבוע - וגם לפי דעה ב' [שנהגו לאסור] מותר לשבת.

לבישת בגדים חדשים בשבת חזון

מ"ב ס"ק מ"ה. ולדעת המקילין דבשבתות שבין המצרים מותר לברך שהחינו א"כ מותר ללבוש חדשים בשבתות שבין המצרים. **ובשעה"צ ס"ק מ"ח.** מ"א. ובא"ר בשם מעדני יו"ט מצדד להחמיר משום שהיא שמחה גדולה.

עיון כף החיים ס"ק פ"ט [ע"ד השו"ע כאן שאסור ללבוש בגדים חדשים בשבת זו, כתב מיהו כתונת חדשה מותר ללבוש לכבוד שבת - להרמ"א בסעיף א' שאין מחליפין לכבוד שבת אלא הכתונת לבד, אולם להנהוגים שמחליפים לכבוד ש"ק כל בגדי שבת, ה"ה שמוותר ללבוש שאר מלבושים חדשים בשבת, ושכן משמע בפמ"ג א"א ס"ק כ'], ולכאורה תמוה מאוד - והגם דבא"א יש משמעות לזה [ע"ד המג"א שכתב הטעם שנהגו איסור בבגדי שבת כיון שגיהוצם ניכר, כתב "ומ"מ לכבוד השבת היה נראה להתיר אלא שנהגו רק הכתונת"] - מ"מ אפשר לומר שהיינו לפי עיקר הדבר, אבל הרי סיים שם דנהגו רק בכתונת, וא"כ מה ששוב נהגו להתיר אפשר לומר דהיינו רק שלא יהא זילתא בפרהסיא לכבוד שבת, ומנהג זה הוא רק לגבי בגדי שבת שאתינן עלייהו משום שגיהוצם ניכר, וכמבואר לעיל [בכה"ח] ס"ק פ"ו ובמשנ"ב שבשבת ראשונה של אב מחמירים בחדשים ומקילים בבגדי שבת. - וכן בחתן איתא שרק בבגדי שבת ולא בחדשים כדלעיל [בכה"ח] ס"ק ט"ה, וא"כ המנהג הוא לא יותר מבחנתו, וכן בסיומן תקנ"ט במילה בט"ב כתב במשנ"ב בשם בגדי ישע חלקת בין חדשים לבגדי שבת.

ועיון שו"ת אגרות משה ח"ג סימן פ' שכתב לבאר [מש"כ הבה"ל כאן בד"ה כלים חדשים בשם הפמ"ג דכתונת אפילו חדשה מותר ללבוש בשבת חזון] דההיתר הוא באין לו כתונת אחרת מכובסת, אבל ביש לו אסור ללבוש חדשה.

שו"ר שיש ליישב כונת כף החיים במה שציין למה שכתב בס"ק י"ג [שסיים "אבל לפי מ"ש שם באות י"ג שלובשין כל בגדי שבת, ה"ה שמוותר ללבוש שאר מלבושים חדשים בשבת"], שהוא לא על ההיתר באשכחו עפ"י הגר"א - אלא על מנהג הספרדים המחמיר שבכלל לא אסרו לענין בגדי שבת, וא"כ נשאר הדבר כעיקר הדין, וא"כ כשינמא שמפמ"ג משמע שעכ"פ לעיקר הדין מותר גם בחדשים, א"כ לספרדים מותר גם בחדשים.

לרקום ולתקן בגדים בתשעת הימים

סעיף ז'. בשו"ע. י"א שאסור לתקן בגדים חדשים. **עיון** כף החיים ס"ק קט"ז לענין מלאכת הרקמה [שאסור אפילו רקמה שעושים על חתיכות בגדים כדי שאח"כ יעשה מהם בגדים ללבוש]. - וצ"ע אם כונתו בדוקא שאסור רק לצורך בגדים ללבוש. - ואולי כונתו לחידוש, שאע"ג שעוד צריך לעשות מזה בגדים ללבוש, וכל שכן אם כבר נגרמה כל המלאכה ע"י רקמה זו אע"ג שאין זה לצורך לבישה.

לבישת בגדים המתוקנים

מ"ב ס"ק מ"ז. ומנעלים חדשים. וה"ה דאסור ללבושן. **עיון** מג"א ס"ק כ"ג [ע"ד השו"ע שלתקן בגדים חדשים יש להחמיר מר"ח, שמבאר למה בלבישה כתב הב"י להקל עד שבוע שחל בו] וביד אפרים [שמבאר דברי המג"א שלבישה שאיסורו משום שמחה ס"ל להב"י שאין לאסור מר"ח כיון שלא נזכר בזה ר"ח, משא"כ תיקון בגדים שהוא בכלל למשתי עמרא שבזה איתא בירושלמי שנהגו מדעייל אב], ועיון אגרות משה חאו"ח ח"ג סימן ע"ט [שמחלק בין תיקוני הבגד - ועיי"ש].

קבלת מתנה בגדים הישנים שחביבים אצלו

שע"ת ד"ה וה"ה דאסור לקנותו (ס"ק י'). וכתב בסידור עמודי שמים שאף הבגדים ישנים והם חביבים אצלו אסור וגם מטעם ברכת שהחינו לאו ש"ד. אבל אם נתנו לו במתנה שמברך הטוב והמטיב יברך מיד.

עיון אגרות משה אור"ח ח"ג סימן ע"ט [שנתקשה בדברי השע"ת דלכאורה טעם של ברכת שהחינו הוא טעם שני, וא"כ אף שאין טעם זה הא יא"א איסור מטעם ראשון דחביבין אצלו] - אולי אפשר לומר דבשלמא לקנות אמרין לו שאסור לו לקנות, אבל במתנה, איה"נ דלכתחילה הנותן לא יתן לו כדי לא להכשילו, אבל היכא שכבר נתן לו מסתמא לא צריך להחזירו, ע"כ כתב דיברך הטוב והמטיב.

בגדים מכובסים אחר שלבשם פעם אחת

לענין אם לבש בגד שלבש בו כבר פעם א' - עיון שו"ת משפטי צדק למהר"י גרמיון זצ"ל [סימן מ"ו] מש"כ לחלק בין שבוע שחל בו תשעה באב ובין לפני זה [דשבוע שחל בו ט"ב שמדינא אסור לא סגי במה שלובשם אחר] (וכיו"ב באבילות, בין תוך שבוע או אח"כ [שכל מה שהתירו לא התירו אלא אחר שבעה]) - ועיון כף החיים [אות צ"א] מש"כ בשם בן איש חי [באיזה אופן יכול להצניע את הכתונת ושאר בגדים הנצרכים לו לשבוע זה אחר שלבשם לכבוד שבת] - ועיון ישועות יעקב [ס"ק ג'] לענין הגדרת ימים אלו ביחס לימי שבוע ושלישים באבילות - עיי"ש בדיני רחיצה [דהדברים האסורים מר"ח עד התענית משום אבילות - היינו אבילות שלשים ולא משום אבילות שבעה].

כיבוס שלא לשם תענוג

ולענין אם יש ערבוניא במנא [-ערבובית של זוהמא ע"י שאין מכבסן] עיון פתחי תשובה יו"ד סימן שפ"ט ס"ק ב' [בשם שו"ת לחמי תודה, דבזה שאינו לתענוג מותר גם לאבל תוך ז' ע"י שלבשם אחר תחילה] וסימן שפ"א ס"ק ג' [בשם חמודי דניאל דאם התירו שם בשו"ע סעיף ג' למאן דאית ליה ערבוניא ברישיה לחוף ראשו תוך ימי אבילותו אפילו בחמין, כל שכן מי שיש לו ערבוניא במנא שמוותר לו לכבס, דבגמ' בנדרים פ"א ע"א איתא דערבוניא דמנא גרע מרישיה].

ועיון צ"ץ אליעזר ח"ג סימן ס"א מה שכתב בזה לענין בתי מלון [דכיון שהחלפת הסדינים אינה משום תענוג אלא משום שבנ"א נמאסים לשכב על סדינים ששכב בהם אדם אחר, הרי"ז אצולי מטינופא דשרי] - ועיון שם מה שכתב לענין זה מהא דלקמן סימן תקנ"ד סעיף ט"ו בה"ל ד"ה סיכה [דסיכה שאינה של תענוג שמוותר בט"ב הוא גם אם כונתו להעביר הזוהמא - וא"כ ה"ה כיבוס כאשר כונתו אינה לתענוג אלא להעביר הזוהמא שמוותר].

- **ועיון** בחזון למועד [לר' ח. זונדל גרוסברג זצ"ל] פרק י"ז הערה כ"ב מכרם שלמה בשם לחם הפנים על מש"כ ביו"ד סימן שפ"ט לענין לבשם אחר [שעה אחת - לבגדים המכובסים, שיכול האבל לאחר שבעה ללבשם אח"כ] דה"ה אם מניח על הקרקע שעה אחת.

נטילת צפרנים בתשעת הימים

מ"ב ס"ק כ'. ולענין נטילת צפרנים יש דעות בין האחרונים. **ובשעה"צ ס"ק כ"ז.** הט"ו ס"ק י"ג אוסר, והמג"א בסעיף זה מתיר.

במשנ"ב לא חילק בין לפני השבוע או תוך השבוע - אולם המג"א מתיר כנראה בכל גונוי והט"ו אוסר רק תוך השבוע. - וגם יתכן שהמשנ"ב כונתו רק לשבוע כיון דבשעה"צ ציין למג"א ולט"ו - ולפני שבוע הרי לדעת שניהם מותר. ועוד דדברי המשנ"ב ג"כ מצויינים ע"ד המחבר אשר איירי בענינא דשבוע.

להחליף מטפחות הידים לכבוד שבת

מ"ב ס"ק ל"ג. אבל להחליף סדינים לבנים נהגו איסור. **ומטפחות** הידים מותר לכבוד שבת - עיון כף החיים ס"ק ס"ו (-ומינה דבחול אסור).

בגד שנעשה בתשעת הימים

מ"ב ס"ק ל"ד. ואפילו אומר לה לכבס אחר ט"ב ג"כ אסור מטעם מנהגא. **עיון** שו"ת חתם סופר קובץ תשובות ח"ח ליקוטים סימן י"ד בענין כובע שהוזמן אצל האומן אחר ר"ח אב [שלא רצה ללבוש גם אחר ט"ב].

נפק"מ לדידן בפלוגתא בדיני שבוע שחל בו כשנדחה ליום א' סעיף ד'. מ"ב ס"ק ל"ח. שנהגו לאסור. היינו היכי שחל בשבת ונדחה אבל חל ביום א' מותר אף לדעה זו. **ובשעה"צ ס"ק מ'. ולדידן** אין נ"מ כמש"כ הרב דנהגין לאסור מר"ח [פמ"ג].

עיון לקמן משנ"ב ס"ק פ"ב [בענין תספורת וכיבוס לקטנים שהחיי אדם ס"ל דלצורך קטנים אין להחמיר גם לדידן רק בשבוע שחל בו, והא"ר ס"ל דלדידן יש לאסור תספורת מ"ז בתמוז וכיבוס מר"ח] - דעת הפמ"ג שם כנראה כה"א, א"כ אתי שפיר דאין נפק"מ לדידן, אבל לדעת החיי אדם שם יהא נפק"מ בזה לענין קטנים.

בגדים מגוהצים בשבוע שחל בו ובתשעת הימים

סעיף ו'. מ"ב ס"ק מ"ז. כלים חדשים. ובמקום שדרך לכבוש הבגדים במכבש א"כ הוו בכלל מגוהצין ואסורין אפילו הם ישנים.

עיון אגרות משה חאו"ח ח"ג סימן פ"ג שכתב לפרש [דכאן בשו"ע מוסיף יותר ממה שאסר בס"ג ללבוש מכובסים] דאסור במגוהצין אפילו אינן מכובסין, וכן כתב לפרש דחדשים אסור אפילו אינן מכובסים ולא מגוהצים.

לבישת בגדים מכובסים בשבת חזון

מ"ב ס"ק מ"ד. ומה"ט נהגו איסור בבגדי שבת ללבשן בשבת חזון דאע"פ שלבשן מכבס כמה שבתות עדיין גיהוצן ניכר. **ובשעה"צ ס"ק מ"ו.** ואפילו לפימש"כ רמ"א דנהגו להחמיר מר"ח ואילך היינו בחדשים או מגוהצין ממש, אבל בבגדי שבת שאין האיסור רק משום שהגיהוץ ניכר אין המנהג שלא ללבוש רק בשבת חזון.

- **ולכאורה** [לא רק חדשים או מגוהצים, אלא] ה"ה מכובסים שאינם מגוהצים ג"כ אסור, וחמירי מבגדי שבת שכבר נשתמש בהם. ולפ"ז כל

2 [לענין קניית מכונת חדשה באופן שא"צ לברך שהחינו מפני שמברך הטוב והמטיב כגון שיש לו אשה ובנים, שכתב "אסור מר"ח דהוא כמו בנין של שמחה שאסור"], וזה דלא כמו שכתב בשו"ת לבושי מרדכי ח"א סימן ק"א

כיבוש שלא לצורך לבישה

סעיף י"ד. בשו"ע. אסור לגדולים לספר לקטים ולכבס כסותם בשבת שחל ט"ב להיות בתוכה.

עיון פתחי תשובה מש"כ לענין מי שמכבסת שקים עבור מכירת מלח [שהשקים היו של פשתן ומכבסת בלא נתר ובורית, והתיר עד שבוע שחל בו או עד שבת כשחל ט"ב ביום א' - ורק באין לה מה לאכול יש להתיר גם לאחר מכן].

כיבוש בגדי קטנים

ברמ"א. ואפילו בבגדי שאר הקטנים נוהגים להקל.

עיון כף החיים ס"ק קע"ד וקע"ט בשם הלבוש וחי אדם דהיינו בני שתיים או שלש שנים. - ועיון פרי מגדים [א"א ס"ק ל"ט] מש"כ בצ"ע [דב"ב ודרכ"מ משמע שנהגו להקל בכל בגדי קטנים כמו באבלות].

לספר לקטנים שלא הגיעו לחינוך

מ"ב ס"ק פ"א. לספר לקטנים. דקטנים נמי שייך בהו חינוך אי משום אבילות או משום עגמת נפש. **ובשעה"צ ס"ק צ"א.** ונפק"מ בין הטעמים למי שהוא פחות מבן שש דלא הגיע עדין לחינוך ומשום עגמת נפש.

עיון פרי מגדים [א"א ס"ק ל"ח שכתב ע"ד הלבוש שכתב בני ג' וד' שנים, "צ"ע קצת, דמשמע משום חינוך והיינו בני שש ושבע"], וחי אדם [כלל קל"ג ס"ח שכתב "נ"ל אפילו לא הגיעו לחינוך משום עגמת נפש"] - עיון כף החיים ס"ק קע"ג [שהביא דברי האחרונים שכתבו לאסור גם בלא הגיע לחינוך].

כיבוש ותספורת לקטנים

מ"ב ס"ק פ"ב. עיון בא"ר דלדידן יש להחמיר בתספורת מ"ז בתמוז וכיבוש מ"ח.

עיון פמ"ג שהביא דבריו ומשמע דנוטה לזה.

רחיצה כיבוש ותספורת לקטנים מ"ח - ובליל י' באב

מ"ב ס"ק פ"ב. ובח"א כתב דלצורך קטנים אין להחמיר אף לפי מנהגנו אלא בשבת זו.

לכאורה כל שכן לענין רחיצה - ועיון לעיל שעה"צ ס"ק מ' ומש"כ שם בגליון.

ולכאורה ליל י' באב לא חמירי מלפני שבוע שחל ט' באב (שהרי יחודו משום מנהג כשר), וא"כ להחיי אדם מותר לרחוץ קטנים ולכבס כסותם, בפרט כשיש צורך בדבר כגון שחל ט' באב ביום ה'. - ואע"ג דלצורך שבת מותר משחרית יום ו' כמש"כ לקמן בשעה"צ, מ"מ להספיק הכל ביום ו' יתכן שאלבא דחיי אדם כבר מותר עכ"פ לעסוק בצרכי הקטנים בליל ו'.

רחיצה ואכילת בשר לתינוקות קודם שבוע שחל בו ט"ב

מ"ב ס"ק כ"ב. ובחיי אדם כתב דלצורך קטנים אין להחמיר אף לפי מנהגנו אלא בשבת זו.

ולכאורה ה"ה לענין רחיצה, אזי לפי"ד החיי אדם, בקטנים אין לאסור אלא בשבוע שחל ט"ב בתוכה, דהרי תספורת וכיבוש תמירי מרחיצה שהם מדינא דגמל.

וימתן ג"כ לענין בשר - דעיון בכה"ח אות קנ"ה [בפלוגת המג"א והח"א דנקט כותיה, עם הדגול מרבבה והא"ר לענין האכילת התנוקות בשר ויין בתשעת הימים], וא"כ אם הוא לחומרא, אולי רק בשבוע שחל ט"ב לפי דעת החיי אדם, דהא כיבוש ותספורת חמירי מבשר ויין לפי דינא דגמל. והנה שם הנידון בלא הגיע לחינוך, מ"מ כאן אולי אפשר להקל אפילו בהגיע לחינוך, דהרי משמע שהחיי אדם מיקל בתספורת וכיבוש אפילו בהגיע לחינוך.

ומ"מ צ"ע אם נהגו עלמא כא"ר או כח"א, דלכאורה בתספורת מחמירים כא"ר, ואולי לענין שאר דברים הנ"ל שקשים יותר ולא היו כבפרהסיא אולי לא נהגו בדוקא כא"ר, ואולי גם בתספורת נהגו כן משום דבריו אפשר לצאת ידי כולם, אבל כשיש נפק"מ של צורך בתספורת אולי ג"כ אין הכרח שנהגו כא"ר. - ומ"מ אפילו תימא שנהגו כא"ר, ותימא שלא נחלק בין תספורת לכיבוש, מ"מ ברחיצה ואכילת בשר אולי אפשר לומר שאפילו לא"ר קיל יותר - או שעכ"פ בזה כבר לא נהגו.

עשיית מקלחת בתשעת הימים

סעיף ט"ז. בשו"ע. יש נוהגים שלא לרחוץ מ"ח.

עיון בהקדמת ספר נחלת אליהו [מרשימות הגה"צ ר' אליהו דושניצר זצ"ל] שמרן החזו"א זצ"ל לא רצה להתיר לעשות מקלחת לאלו שמזיעין ביותר.

טבילת בע"ק בתשעת הימים

בשו"ע. יש נוהגין שלא לרחוץ מ"ח.

לענין טבילת בעל קרי עיון ישועות יעקב [דכיון דאינו עושה זה לצורך רחיצה והנאת הגוף לא שייך חשש שמא יסרוק ראשו או שמא יבוא להסתפר], ועיון שו"ת מהר"ל דיסקין קונטרס אחרון אות ס"ג [שמסתפק אי שרי בשבוע זאת, ועכ"פ בשבת ודאי יש להקל], ועיון ערוך השלחן [סעיף ל"ה דההולך בבוקר קודם התפלה למקוה מותר אפילו בערב ט"ב, דאין זה רחיצה אלא טבילת טהרה], וכף החיים [אות ק"צ שמתיר אפילו בחמין למי שקשה עליו בצונן], ותוספת חיים על החיי אדם [בכלל קל"ג אות ל"ד שדוקא בצונן].

ועיון בן איש חי פרשת דברים [שנה א' דין ט"ז שכתב להתיר], ועיון אשל אברהם (בוטשאטש) מש"כ בזה, וכן לענין זה בשבת חזון ובשבת שחל בו ט' באב. ועיון הגהות יד שמואל י"ד סימן שפ"א לענין אבל תוך ל' כשהולך בכל יום למקוה. ועיון ביוסף דעת סימן שפ"א כתב לדברי הישועות יעקב והסכים לזה.

ועיון ב"דינים והנהגות" למרן החזו"א זצ"ל [בפרק י"ט אות ו' שהשיב לאחד שטבילת עזרא מותר בתשעת הימים].

לבישת חלוק לבן לנדה החופפת בערב ט"ב

הגה. ולצורך מצוה שרי ולכן נדה רוחצת וטובלת, ואפילו אם טובלת ליל י' מותר לה לרחוץ בערב ט"ב אם א"א לה לרחוץ ליל י'.

עיון נזירות שמשון סימן תקנ"ד [ע"ד המג"א בס"ק י' שבזמ"ה אין טבילת מצוה אלא תרחוץ ותחוף ערב ת"ב ולמוצ"ש וכו'] שכתב להתיר ללבוש בזה חלוק לבן "כמש"כ לעיל סימן תקנ"א ס"ג בהגה, אע"ג דהתם הטעם משום שלא תבוא לידי ספק משא"כ כאן, מ"מ יש לחוש שיהא נדבק דבר מה בחלוק הישן ותבוא לה על גופה וחוצץ בטבילה".

[ובמש"כ להתיר ללבוש חלוק לבן "כמש"כ לעיל סימן תקנ"א" - אם יום השביעי הוא בט"ב, א"כ הרי זה דומה להא דסימן תקנ"א דהרי יום השביעי הוא מימי הנקיים, ואם בחלוק הלבן יותר מובטח שלא תבוא לידי ספק תלבשנו - אע"ג דגם זה שלבשתו ב' נקיים היה בדוק ונקי מתחילת לבישתו, מ"מ אם דרוש לה כעת להחליף ליותר נקי מאי שנא מתחלתו. - אך כנראה דאירי שיום השביעי הוא בערב ט"ב, וע"כ כבר לא שייך להצריך חלוק לבן משום שלא תבוא לידי ספק, כי בט"ב הוי כבר אחר ה' נקיים³, ולכן כתב להתיר זאת משום טעם אחר והוא שלא תבוא לידי חציצה.

- ושמענו מכאן שבאופנים המבוארים ביו"ד סימן קצ"ט שמרחקת חפיפה מן הטבילה, דמ"מ תלבוש חלוק לבן ונקי שלא יהא חשש חציצה ממה שנדבק בבגד הישן. - והנה עיון ברמ"א יו"ד סימן קצ"ט סעיף י"ג ובש"ך שם ס"ק כ"א דמשמע שאין חשש חציצה מן לבישת הבגדים בין חפיפה לטבילה, וכתב הש"ך הטעם שאין רגילות להיות על הבגדים דבר לח לידבק בגוף האשה - מ"מ יתכן דיש הידור עכ"פ בלבישת בגד שהוא חלוק לבן ונקי.

רחיצה לכבוד שבת בר"ח שחל בער"ש

מ"ב ס"ק פ"ט. מ"ח. ואם חל ר"ח בע"ש מותר לרחוץ אף כל גופו בחמין כל מי שרוחץ תמיד בע"ש לכבוד שבת. **ובשעה"צ ס"ק צ"ה.** הב"ח וט"ז ודה"ח.

עיון יוסף דעת - דברי שאול יו"ד סימן שפ"א שכתב להשיג ולהחמיר בזה [ובפרט בחמין דודאי יש לאסור], ועיון כאן בשעה"צ בשם הפמ"ג במ"ז [שכתב "לא ראיתי לנוהג היתר לרחוץ כל גופו בחמין כשחל ר"ח בער"ש"].

רחיצת ראשו בצונן בתשעת הימים

מ"ב ס"ק צ"ד. אפילו בצונן. היינו כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו שרי לרחוץ בצונן.

בדרך החיים כתב גם ראשו, ועיון בכף החיים [אות קצ"ט שהביא דבריו].

טבילה בחמין לכבוד שבת

מ"ב ס"ק צ"ה. הנוהג לטבול בכל ער"ש מותר. **ובשעה"צ ס"ק צ"ח.** אחרונים, והיינו שלא בחמין, דבחמין בודאי רחיצה של תענוג היא.

וכן כתב בדרך החיים, ועיון בכה"ח ס"ק ר"ב [שאם קשה לו או שא"א לו לטבול בצונן מותר לטבול בחמין], וע"ע שם ס"ק ק"צ [שכתב כמ"כ לענין טבילת בע"ק].

רחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין במרחץ לכבוד שבת

מ"ב ס"ק צ"ז. למי שרגיל בכך. ועיון בחיי אדם דה"ה דשרי פניו ידיו ורגליו בחמין למי שרגיל בכך כל שבת.

וכן כתוב בסידור היעב"ץ שאנב א' אות ל"ב. - ועיון דעת קדושים יו"ד סימן שע"ד אות ב' כתב רק לגבי פניו. ועיון לעיל סימן תקי"א [לענין רחיצה בחמין ביו"ט] [במש"כ שם [במשנ"ב ס"ק ט' בשם הב"ר] שלא ירחץ לפניו ידיו ורגליו במרחץ בחמין שמא יבוא לרחוץ שם כל גופו - ואולי הא דהכא יותר קיל ולא גזרו בזה.

תיקון חצות בערב ט"ב אחר חצות

סעיף ט"ז. בה"ל ד"ה בחפיפת הראש בחמין. עוד כתב לענין חצות וכו' ערב תשעה באב נמי אין עושין חצות אחר חצות היום.

עיון כף החיים ס"ק רכ"ג מש"כ בשם יוסף אומץ ועוד [שערב ט"ב שמותר להתאבל אינו דומה לער"ש, ואומרים תיקון חצות אחר חצות כשאר ימי בין המצרים].

ברכת שהחיינו בד' תעניות

סעיף י"ז. בשו"ע. טוב לזוהר מלומר שהחיינו בין המצרים.

עיון פמ"ג [א"א ס"ק מ"ב] לענין עשרה בטבת [שמשמע שאם אוכל אז פרי חדש מי שאינו מתענה אומר שהחיינו] - וה"ד בכה"ח [ס"ק ר"ט].

במעשה שמוהר"ח ז"ל אכל הפרי בביהמ"צ ולא בירך שהחיינו

שעה"צ ס"ק ל"ח. אך בהגהת מהר"י צמח כת"י כתב סיפור לי בנו של הרב ז"ל מו' שמואל נר"ו כי הוא זכור שפעם א' היו חמיי הדור אוכלים בשלחן אביו והפצירו בו לאכול פרי חדש ואכל אותו בלא ברכת שהחיינו.

עיון שו"ת אבני נזר חאו"ח סימן תכ"ח [-אות ד' שמבאר למה ביטל המנהג לברך שהחיינו, ולא ביטל המנהג שלא לברך בין המצרים - מפני שביטול מנהג בקום ועשה הוא איסור משום אל תטוש, משא"כ שלא לברך דהוא שב ואל תעשה].

הקאת התלמידים בימי בין המצרים

סעיף י"ח. בשו"ע. צריך לזוהר מ"ז בתמוז עד ט"ב שלא לילך יחידי מד' שעות עד ט' שעות ולא יכו התלמידים בימים ההם.

עיון פמ"ג [מ"ז ס"ק י"ח] לענין אם מותר שלא בשעות הנ"ל [שמלשון השו"ע משמע שבימים אלו כלל לא, ולכאורה רק מד' ועד ט' לא יכו, וכן משמע בלבוש, ומסיים ובאותן הימים היינו בומן זה מד' ועד ט']. - ועיון בזה בספר בירור הלכה מש"כ לדייק מדברי הראשונים [שברוקח ובהגה"מ פ"ה אות ד' ובמטה משה נוטה הלשון שדוקא בשעות אלו, כיון שהזכירו שאין לילך בשעות הללו, ואח"כ כתבו שאין להכות וכו' והזכירו טעם אחד לשניהם שבהם קטב מרירי שולט, ואמנם בשבילי הקלט הוא מפורש שכתב בסימן רס"ג "וצריך להזהיר למלמדי תינוקות שלא להכות לתלמידיהן בימים הללו מארבע שעות עד תשע שעות ביום", וכ"כ בספר תניא רבתי סי' נ"ח]. - וכן ע"ש מש"כ בשם א"א בוטשאטש [שמאריך לחפש צדדים להקל בזה] ומש"כ שם ע"ז [שאין נראין דבריו, וכבר נתבאר שאין לזוהר אלא בשעות הנ"ל, ואין כאן הפסד מרובה שנחפש צדדים להקל].

סימן תקנ"ב - דין ערב תשעה באב

תבשיל שחלק ממנו בלילתו עבה וחלק בלילתו רכה

סעיף ג'. מ"ב ס"ק ח'. בשתי קדרות. פירוש שאחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה. **ובכף החיים ס"ק י"ט.** מטעם זה נראה לאסור ב' ביצים הא' רק ראוי לגמוע ואחד קשה דהו"ל כב' קדירות, ומיהו אפשר לחלק - נהר שלום.

אולי לפי"ז ה"ה בכל מין שבקדרה אחת נתבשל כל צרכו ובקדרה אחת עוד לא נתרכך כראוי, שיהא כא' בלילתו עבה וא' בלילתו רכה. - אולם אם בקדירה א' גופא יש מה שנתבשל כל צרכו ויש שעודנו קצת קשה, לא מסתבר דליהו כב' מינים. - אולם לכאורה מש"כ מב' ביצים הוא אפילו אם נתבשלו בקדרה אחת, וכגון שזה שהיה קשה היה קרוב לאש.

שני תבשילין לחלקן לב' בנ"א

מ"ב ס"ק ט'. פירוש ואדם אחד אינו יכול לאכול שתיהן אבל יכול ראובן לאכול תבשיל אחד ושמעון אחד.

עיון בכה"ח אות כ' [שכתב אם בישל שני תבשילין בקדרה אחת יכול ראובן לאכול תבשיל אחד ושמעון תבשיל א'] - ובמ"ב כתב דין זה לענין מין א' בב' קדירות. - אך הנכון ששייך דין זה על מש"כ כאן בכה"ח כמבואר בשעה"צ ג' דאי לאו הכי הרי פשיטא ופשיטא (הערת רד"צ ה"ו).

ישיבה על כסא נמוך

סעיף ז'. בשו"ע. נהגו לישב ע"ג קרקע בסעודה המפסקת.

עיון כף החיים ס"ק מ' לענין נסר של עץ כשאין גבוה טפח [שכתב הרוח חיים בשם הרב אדני פז דהו"ל יושב ע"ג קרקע]. - ובקובץ עולת החדש תמוז תש"מ עמוד תע"ה הובא שם מקור לשיעור זה ממתניתין דכלים פרק כ"ב מ"ג [ספסל שניטלו ראשו טהור, ואם יש בה גובה טפח טמא, ומפרש ברע"ב מפני שהדף העב טפח חזי לשיבה], וע"ש לענין שיעורא דג' טפחים [שדן בזה דהא לא שייך לבדוק באויר⁴, וכתב ע"פ הירושלמי ברכות פ"ג ה"א, דאף דיושבין ע"ג דבר חשיב ישבו לארץ דמשמעוהו סמוך לארץ, וה"נ שנאמר ישבו לארץ דימו וכו']. - ועיון בגשר החיים.

ועיון שם בקובץ עולת החדש עמוד תע"ה שכתב להוכיח מדברי הרע"ב במתניתין דכלים פרק כ"ג מ"ג [תפית של תמור טהורה, שמביא ברע"ב יש מפרשים לפי שאין ברחבה טפח לא חזיא לשיבה] שאם הדף של המושב אינו רחב טפח דג"כ לא הוי ישיבה - אפילו גבוה הרבה, והוי רק כסמיכה (עיי"ש דברים הנ"ל כתב בשם הרב יעקב סגל לעבאוויטש זצ"ל) - וע"ע בכלים פרק כ"ז מ"ה [כסא של קטן שיש לו רגלים אע"פ שאין לו גובה טפח טמא] ובר"ש שם ד"ה אע"פ [שאין בו גובה טפח, גבי קטן חזי לשיבה בפחות מטפח, אבל לגדול בעי טפח"].

- במש"כ דלא הוי ישיבה אלא הוי סמיכה, צ"ע אם זה באופן שבלי הישיבה יפול הרי גם סמיכה כזו הוי כשיבה, וא"כ אם זה גבוה הרי הוי כיושב במקום גבוה, וכי בשביל שזה סמיכה נחשב כיושב על הארץ. - אלא שלפי זה צריך עיון לענין הישענות על סטנדר בתשעה באב באופן שאם ינטל הסטנדר לא יוכל להשאר על עמודו, האם זה יחשב כיושב במקום גבוה.

אכילת סעודת המפסקת אחר שאכל סעודה אחר מנחה גדולה

סעיף ט'. מ"ב ס"ק כ"א. ואח"כ מתפללין מנחה. בד"מ בשם מהר"ל איתא שהולכין לביהמ"ד ומתפללין מנחה ומסתמא בירך ג"כ בהמ"ז. **ובשעה"צ ס"ק ט"ז.** והא דהוצרך לילך ולהתפלל מנחה דאל"ה הוי בכלל גורם ברכה שאינה צריכה וכו' אבל בהמ"ז לחוד בודאי לא סגי.

עיון כף החיים ס"ק מ"ז לענין אם מתפלל מנחה גדולה ואוכל תיכף ומברך ברכת המזון, ואח"כ בסמוך לערב אוכל סעודה שנית [דאפשר דשפיר דמי לאכול תבשיל אחר].

3 אך אכתי צ"ע, דהא חופפת בערב ט"ב ויש עוד חלוק מן היום אחר החפיפה והוא מהו' נקיים, א"כ שייך להתיר בגלל 4 עיון פמ"ג ריש סימן שס"ג לענין לבדו בממש. זה שלא תבוא לידי ספק אז.

סימן תקנ"ג - דין סעודה המפסקת

חליצת המנעלים בט"ב שחל במוצאי שבת

סעיף ב' בהג"ה. ואם הוא שבת חולצים לאחר ברכו.

עיי'ן שלמות חיים ח"א סימן פ"ד אות ב' [בהוצא"ח סימן רכ"ז] שאין לחלוץ המנעלים גם בבין השמשות - וכן כתב בשדי חמד מערכת בין המצרים בפאת השדה סימן ב' אות ח"י [כרך ו' עמוד 476] לענין חליצת מנעלים ושינוי בגדים שאין לעשות כן עד שתחשך.

הנהגת אבלות בתוספת שבת

מ"ק ס"ק ו'. דאסור לשום סימן אבלות בשבת.

עיי'ן שלמות חיים ח"א סימן פ"ד [בהוצא"ח סימן רכ"ז] לענין תוספת שבת [שגם אבילים אינם מודקקים לחלוץ תיכף בספק חשכה במוצ"ש או

בער"ש להמתין עד שיהיה לילה ודאי, והמנהג פשוט להיתר בער"ש בזה, והוא משום קדושת תוספת שבת לענין דבר שבפרהסיא].

ללמד לאחרים בדברים הרעים בערב ט"ב

הג"ה. ונהגו שלא ללמוד בערב ט"ב מחצות ואילך כי אם בדברים המותרים בט"ב.

ולענין ללמד לאחרים בדברים הרעים, עיי'ן פתחי תשובה ושדי חמד מערכת בין המצרים [כרך ו' עמוד 342] מש"כ בשם שו"ת כתב סופר להיתר [אף שבט"ב אסור] - ועיי'ן לקמן סימן תקנ"ד בה"ל ד"ה בטלים ומש"כ שם בגליון, ועיי'ן בשדי חמד מש"כ בשם החתם סופר לענין טעם אסור לימוד בערב ט"ב ואפילו בשבת משום שיהרהר בזה בלילה. [ושעפ"ז יצא היתירו של הכת"ס הנ"ל].

אמירת פרקי אבות בשבת ערב ט"ב
מ"ב ס"ק ט'. ולכן אם חל בשבת. היינו אפילו ערב ט"ב שחל בשבת אין אומרים פרקי אבות שהוא כלימוד תורה והיינו אחר חצות.
עיי'ן ערב ט' באב שחל בשבת עמוד קפ"ב בשם הגר"ח ק שליט"א שמרן החזון איש זצ"ל החמיר כן.

ללמוד בתשעה באב שחל בשבת

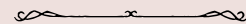
מ"ב ס"ק ט'. דקודם חצות מותר בלימוד תורה אפילו כשחל בשבת. **ובשעה צ"ס ט"ז.** א"ר ודגמ"ר ודה"ח.

עיי'ן מג"א ס"ק ז' [שט"ב שחל בשבת אסור ללמוד כל היום] - ובשו"ת מוהר"ל דיסקין קונטרס אחרון אות ס"ו הביא לדברי התבואות שור בבכור שור תענית ל' שס"ל כהמג"א, וכתב דהדין עמו בהשגתו על הט"ז.

הגהות והערות על סדר המשנה

מאת הגאון רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א

מרא דאתרא הקריה החרדית בית שמש ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

סימן תקמ"ט

חתן ובעל ברית בתענית ציבור

סימן תקמ"ט סעיף א' ביאווה"ל ד"ה חייבים להתענות וכו': ואין סתירה מזה להא דמבואר בסימן תקנ"ט דבעל ברית מתענה ואינו משלים אף דגם הוא רק יו"ט של יחיד - ועיי"ש בשעה"צ ל"ד, וע"ע לק' סי' תרפ"ו שעה"צ ט"ז.

סימן תק"נ

חייב תענית לגדול שלא הביא ב' שערות

סימן תק"נ סעיף א' ביאווה"ל ד"ה הכל חייבים וכו': ואף שלא הביאו שתי שערות חייבים - עיי'ן סי' תרט"ז מ"ב סק"ג.

סימן תקנ"א

חומרת תשעת הימים ביי"ז בתמוז ובעשרה בטבת

סימן תקנ"א סעיף ב' ביאווה"ל ד"ה מר"ח עד התענית וכו': ואפשר דיש להחמיר ביי"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מר"ח עד התענית [א"ר ופמ"ג] - והמעיי'ן בא"ר א' יראה דלא קאמר זה, אלא דנשתרבב לשון כאן של סי' תק"נ עיי"ש. אמנם גם בפמ"ג א"א י' הביא דברי הא"ר כהמ"ב, אולם כתב ע"ז וצ"ע, וצ"ע.

בהיתר כיבוס בתשעת הימים למי שאין לו אלא חלוק אחד

סימן תקנ"א סעיף ג' מ"ב ס"ק כ"ט: ומי שאין לו אלא חלוק אחד יש להיתר לכבס מר"ח עד השבת - צ"ע דא"כ גם כשיש לו כמה חלוקים אלא דהם מכובסים שיהי' מותר להחליף, דאל"כ נמצא דאין לו אלא החלוק שלובש, ודו"ק. ומוכרח מזה שמעיקר הדין יש להכין קודם ר"ח שלא יהיו מכובסין, ומי שאין לו חלוק להכין היתירו לו.

במה שמקילין לדין מר"ח עד שבוע שחל בו מהו כשחל ט"ב ביום א'

סימן תקנ"א סעיף ד' שעה"צ אות מ': ולדין אין נ"מ כמש"כ הרב דנוהגין לאסור מר"ח - לכאורה נ"מ לענין לכבס בגדי גויים, עיי'ן מ"ב סקמ"ג. ואפשר עפ"י מש"כ בשעה"צ מ"ה דכיון דאין זה אלא מנהג מקילין בבגד עכו"ם בכיבוס, וא"כ ה"ה ה"ג, דמשמע מדברי המחבר דאף האוסרים, זהו רק משום מנהג. מיהו יש נ"מ למי שאין לו רק חלוק א' כמש"כ במ"ב סקכ"ט.

כיבוס בגדי גויים בשבוע שחל בו

סימן תקנ"א סעיף ה' מ"ב ס"ק מ"ב: אע"ג דמדינא שרי שהרי אין איסור כיבוס משום דאסור במלאכה אלא כדי למעט בשמחה ולהראות האבלות - עיי' בהגר"א דמשמע דמדינא אסור, וכן מבואר בהגר"א לקמן ס"ז במה שהשיג על הרמ"א דמתיר בידוע ומפורסם, והביאו בבה"ל לקמן ד"ה ונהגו, ולפי"ז אין להקל גם בניכרים שהם של עכו"ם כמש"כ בהגר"א לקמן.

בדעת הא"ר להחמיר ללבוש בגדים חדשים בשבתות שבבין המצרים

סימן תקנ"א סעיף ו' שעה"צ אות מ"ח: ובאמת איני יודע טעם הא"ר דבגמרא לא נזכר כ"א משנכנס אב ממעטין בשמחה ולא קודם - צ"ע דהא מ"מ מחמירין בתספורת מיי"ז בתמוז משום אבלות, חזינן דנוהגין קצת אבלות מיי"ז בתמוז. ואפשר דכוונתו דרק מעשה אבלות, אבל לא מיעוט שמחה בעצם. ועדיין צ"ע לעיל בסקט"ז דאסור ריקודין ומחולות מיי"ז בתמוז, והוא מהא"ר, ולכאו"ר הא"ר לשיטתו דאסור כל מיני שמחה.

בדעת הגר"א בכיבוס בגדי גויים בשבוע שחל בו

סימן תקנ"א סעיף ז' ביאווה"ל ד"ה ונהגו להקל בזה: אבל אם ידוע ומפורסם וכו' בכל זה יש לפקפק מטעם כיבוס וכן במש"כ וכן נהגו לתת לאומן נכרים וכו' - עיי'ן לעיל סקמ"ב ומש"כ בגליון.

איסור שתיית יין תוסס בתשעת הימים

סימן תקנ"א סעיף י' מ"ב ס"ק ס"ו: תוסס. דהיינו תוך ג' לדריסתו שהוא מתוק ואינו חזק ופסול לגבי מזבח - פסול לגבי מזבח הוא תוך מ' ימים, אלא הכא החידוש אף דליכא בהו שמחה כ"כ, וכ"כ המ"ב לקמן

סי' תקנ"ב סק"ז, ועיי"ש בשעה"צ ג' דהביא ראי' לזה מסנהדרין דף ע'.

סעודת ברית מילה וסיום בשבת שחל בט' באב

סימן תקנ"א סעיף י"א מ"ב ס"ק ע"ז: ואם חל המילה או הסיום מסכת בט"ב שחל בשבת לכו"ע מותר לזמן כל קרואים שירצה - הלשון מגומגם. והכוונה דאם ט"ב חל בשבת ונדחה, אין לשבוע קודם דין שבוע שחל בו ט"ב לענין זה אף דבס"ד איכא ב' דעות בזה, מ"מ לענין זה מותר לכו"ע. כן מבואר במ"א ובפמ"ג, דבשבת עצמו ודאי מותר אפי' בלא ברית, עיי'ן סי' תקנ"ב מ"ב סקכ"ג. וגם המ"א שאוסר סעודת מרעים הלא רק בסעודה המפסקת, ועיי"ש דבאמת כתב דברית מילה יעשה קודם מנחה.

סעודת מצוה בערב ט' באב

סימן תקנ"א סעיף י"א מ"ב ס"ק ע"ח: ובלבד שיעשנה קודם חצות - תימה דברמ"א מבואר דמותר גם אחר חצות רק שלא בסעודה המפסקת. שו"ר במ"א ומחה"ש דאחר חצות דהוי זמן דסעודה המפסקת הוי כסעודה שמפסיק בה, ומה שאוכל אכילת עראי אח"כ לא מהני.

סימן תקנ"ב

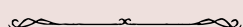
חילוק התבשילין לב' בני"א

סימן תקנ"ב סעיף ג' מ"ב ס"ק ט': פי' ואדם אחד אינו יכול לאכול שתיהן אבל יכול ראובן לאכול תבשיל אחד ושמעון אחד - זה פשיטא, אלא זה קאי על ב' תבשילים בקדירה אחת דמותרים ב' ב"א לאכול כ"א תבשיל א' אע"פ דאיכא טעם מתבשיל הב', וכן הוא בשע"ת (העירני רז"ד צ"ה י"ו).

סימן תקנ"ג

לימוד תורה בט' באב שחל בשבת

סימן תקנ"ג סעיף ב' מ"ב ס"ק ט': והיינו אחר חצות דקודם חצות מותר בלימוד תורה אפילו כשחל בשבת - עיי'ן מ"א דכשת"ב חל בשבת אסור כל היום, והדגמ"ר ס"ל דגם כשחל בשבת אסור רק אחר חצות, עיי"ש דמשיג על המ"א, ועיי'ן שע"ת.

חקר הלכה

הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל
מראשי ישיבת "כוכב יעקב" טשעבין

בדיני בין המצרים (לסי' תקנ"א)

פתיחה

דינא דבין המצרים הוא בסי' תקנ"א, וסימנך "תקנא" לציון קנאה גדולה, ויש ד' דברים דאסורים מ"ז בתמוז, וששה דברים דאסורים מ"ח, ודבר א' שנאסר רק בשבוע שחל בו ת"ב.

ד' שנאסרו מ"ז בתמוז (לנוהגים כרמ"א), א. שהחיינו, ב. תספורת, ג. נישואין, ד. ריקודין ומחולות - ובכלל זה שירים וכלי זמר.

ו' שנאסרו מ"ח אב (לנוהגים כרמ"א), א. בנין שמחה, ב. בשר, ג. יין, ד. לבוש ולקנות בגדים חדשים ובגדי שבת או מכובסין, ה. רחיצה, ו. סעודת שמחה כגון תנאים.

ובשבוע שחל בו נתוסף נטילת צפרניים [ע"י ט"ז ס"י תקנ"א, וכ"מ במ"ב ס"ק כ']. וסימנך, אחד עשר, כנגד אחד עשר סממני הקטורת שניטלו מאתנו.

ובמק"א כתב רבינו הסדר באופ"א

א. שהחיינו, ב. נישואין, ג. ריקודים ומחולות, ד. תספורת, מ"ז ואילך.

א. דין בהדי כותי, ב. בגדים חדשים ומכובסין ובגדי שבת, ג. רחיצה, ד. בשר ויין, ה. בנין של שמחה, ו. סעודת שמחה, מ"ח ואילך.

א. נטילת צפרניים, ב. סעודת מצוה בבשר ויין ביותר מעשרה, בשבוע שחל בו [להרמ"א]¹.

נמצא י"ב איסורין, ויהא רעוא ש"ב שבטי ישראל יראו בבנין ביהמ"ק במהרה בימינו.

ענף א' - דינים שמ"ז בתמוז

תספורת לקטן שלא הגיע לחינוך

א. והנה תספורת נאסר גם לקטנים, ויש ב' טעמים, או מפאת חינוך, או מפאת עגמו"ג, ונ"מ בלא הגיע לחינוך [ע"י ס' תקנ"א ס"ק פ"א ובשעה צ"ז], ונ"מ לענין חלאק"ה [דלא הגיע לחינוך, אך שייך עגמו"ג לגדולים], ומ"מ כ' בחי' אדם (כלל קל"ג ס"ח) דהאי איסורא לקטנים לא בג' שבועות אלא יותר מאוחר² [והובא במ"ב ס' תקנ"א ס"ק פ"ב].

ריקודין ומחולות במקום מצוה

ובהתחילו מערב י"ז בתמוז

ב. והנה ריקודין ומחולות נאסרו ואפי' בתנאים [כמוש"כ במ"ב ס"ק ט"ז], וכן בישיבה לכבוד מי שנעשה חתן אין לעשות ריקודין, ומ"מ בקידוש לבנה משמע דשרי, ונ"מ למקדשים קודם ת"ב, וגם נ"מ במוצאי ת"ב, שנוהגים בו כל דיני בין המצרים עד חצות יום עשירי באב, ע"י ביה"ל ס' תקנ"ח [דמ"מ כשמקדשים הלבנה מותר לקוד, דזה מצוה].

והנה ד' החיד"א בחיים שאל (ס' כ"ד) דמתחיל מעברע [וע"י להלן ענף ג'], ואם נשא אשה מערב י"ז בתמוז לכא' יכולים להמשיך הסעודה בליל י"ז בתמוז, אע"פ שעצם סעודת נישואין הוא עצמו איסור, וכנ"ל, שאף שנשאו שלא כדון אסור לעשות סעודה, וגם חזינו דלארס שרי ולעשות סעודה לאירוסיו אסור³, ומ"מ שרינו להמשיך בליל י"ז בתמוז, ולכא' גם להמשיך הריקודין ומחולות [דהו"ל במקום מצוה, וכה"ג אסור]⁴, ומ"מ בשבע ברכות נחלקו הפוסקים [ע"י פסקי תשובות ס' תקנ"א אות י"ג].

- א.ה. ולמעשה אשכחן עוד הלכות רק לשבוע שחל בו, כגון כיבוס למי שאין לו חלוק א', וכיבוס בגדי קטנים, ותיקון בגדים חדשים לאחרים.
- א.ה. לפי"ד ד' הח"א אלו אמורים לגבי כיבוס בגדי קטנים דלא מ"ח אלא בשבוע שחל בו, אך רבינו זצ"ל פירש דקאי גם לגבי תספורת, וע"י.
- א.ה. הנה באמת סעודת שמחה שרי עד ר"ח כמפ"ב במ"ב ס"ק י"ט ושעה"צ שם, ועכ"פ בסעודת מצוה, [ואולי אף בלא מצוה, דהא"ר שדן סעודת שידוכין לסעודת מצוה לא בא ליתן טעם אמאי שרי קודם ר"ח ואכמ"ל], אך מ"מ ד' רבינו א"ש למש"כ ביה"ל ריש ס' תקנ"א בד' צומות נוהגים כמו מ"ח ואילך יש לאסור בלילה סעודת שמחה, והוצרך להקל להמשיך מה שהתחיל מבע"י, או במקום שנשא מבע"י, דהו"ל מקום מצוה שיש לדחותו לזמן אחר.
- א.ה. ומ"מ לעשות סעודה לאחר האירוסין לא התירו, ואולי א"י כ"כ מצוה, או דכיון שכל מה שהתירו האירוסין הוא רק ע"ד שיהא בלי סעודה, וע"י. ואכתי תקשי מגונא דנשא באיסור דלישתרי ריקודין, וכן סעודה לאחר ר"ח, דהשתא מיהא איכא מצוה, ויש ליישב. וע"י עוד להלן סוף ענף ב'.
- ע"י בספרו של רבינו בר אלמוגים ס' נ"ב סק"ג וסק"ה דצ"ע אם זה נחשב כדעת בעה"ב, ע"ש.
- ע"י בר אלמוגים שם ס"ק ג' דס"ל לרבינו דמהני לזה דעת בעה"ב.
- ע"י בר אלמוגים סימן מ"ז באורך.

חופה שהתחיל מערב י"ז בתמוז

ג. והנה הנישואין איסור בפנ"ע, והנישואין נאסר אף כשכבר ה' אירוסין לפני בין המצרים, ויל"ע אם נתנו הטבעת לפני שקיעה"ח ערב י"ז בתמוז וקראו הכתובה, אם אפשר לעשות ברכות נישואין לאחר השקיעה, דיל"ע מאימתי חיילא החופה, אם מיד לאחר אירוסין, או רק לאחר ברכת הנישואין [ואי חיילא אחרי הברכה א"כ ליתסר לבדך אחר השקיעה, דע"י גורם לנישואין לחול אחר השקיעה"ח שכבר נעשה בין המצרים], ובפשוטו חיילא מיד, ומ"מ אכתי אפשר לברך כיון שהכל באותו מעמד, [וא"כ הכא כבר חיילא נישואין קודם שקיעה], וצ"ע.

ענף ב' - דינים שמ"ח (סיכום עם הערות)

דין בהדי כותי

בהא דלא למיעבד דין בהדי כותי (ס' תקנ"א ס"א), לכא' הוא גם לפני דיני ישראל, דחיישין שיצליח העכו"ם לעשות מרמה ויצליח בדיון.

ואם ישראל בהדי ישראל ונכרי עם א' מהם, בפשוטו אין למיעבד, אבל אם איכא נכרי בהדי כל חד מינייהו לכא' שרינו.

בגדים

איסור זה כולל לכבס לצורך לאחר ת"ב, וללבוש את המכובס מער"ח, ולבישת בגדי שבת בימות החול (ולכבוד שבת לדין נקטי דשרינו), וכן תיקון בגדים ומנעלים.

ויל"ע בשואל מלבוש מחבירו שאצל א' זה בגדי שבת ואצל השני זה של חול, אי אזלינן בתר שואל או בתר משאיל [וכגון כובע יפה שהמשאיל לובשו בחול, והשואל לובש כע"ז בשבת].

רחיצה

איסור זה כולל רחיצת כל גופו בצונו, ופניו ידיו ורגליו בחמין, אבל בצונו שרי, ולכבוד שבת שרי אף בחמין, ובלי סבון [למ"ב], ואפי' אחר חצות, ומ"מ אם ת"ב חל בשבת, בזה יש למעבד לכתחילה קודם חצות, ובדיעבד גם לאחר חצות [ע"י כ"ז ס' תקנ"א ס"ז במ"ב וביה"ל].

בשר ויין

איסור זה אינו נכלל בסעודת מצוה, ושבת, ובמ"ב כ' דה"ה בנמשכה סעודה שלישית במוצ"ש אחר צה"כ רשאי להמשיך ולאכול בשר ולשתות יין, וכל הטעם משום דאכתי אומר רצה.

ויל"ע באמר ברוך המבדיל בין קודש לחול באמצע סעודה דאינו אומר רצה, מהו לענין בשר ויין.

ובסעודת סיום, כשבא לאחר שכבר סיימו, מ"מ לכאורה אכתי הוה סעודת מצוה, ומותר בבשר ויין, וכן בברית כשבא לסעודה שאחר הברית.

עיצות למי שבירך בטעות על בשר

- ואם בטעות לקח בשר ובירך שהכל, כ' הפוסקים [ע"י פסקי תשובות ס' תקנ"א אות מ' בשם שדי תמד] דיאכל כל שהוא, שלא תהא ברכה לבטלה, ולכא' יאכל מאכל אחר שברכתו שהכל, אך נ"מ כשלא ה" דעתו לאכול ממנו.
- ויל"ע בנמצא בבית של אדם אחר, שיבקש מבע"ב מאכל אחר ויפטר ע"י דעת בעה"ב [כמבואר בח"א]⁵, אך העירוני דיל"ע אי מהני בזה דעת בעה"ב, דהא חזינו דבנפל מידו אע"פ שה" לפניו, דצריך לברך [דאודא לי ברכתו כיון שהפיר נפל מידו, וע"י סוף ס' ר"ו], אך מאידך חזינו דדעת בעה"ב כמכוין להדיא לפטור, וכמוש"כ ביה"ל ס' ר"א בשם תשו' גינת ורדים דלא שייך כה"ג דינא דהרשב"א⁶ [ומ"מ כ"ז רק להרמ"א ס' ר"ו דמחלק בין ה' לפניו להי' דעתו להדיא, דלשר"ע שם בכל גווני צריך ברכה חדשה, ולהאחרו ומ"ב שם בכל גווני א"צ ברכה חדשה].

א) והנה באופן שהמאכל השני נמצא במק"א, ובאופן שיהא שינוי מקום א"כ לא יועיל, דיצטרך ברכה חדשה, [שאף בין ברכה לאכילה איכא לדין שינוי מקום כמש"כ מ"ב ס' קע"ח], אך נ"מ להניח חברים, ד"ל דמהני אף בין ברכה לאכילה, אלא דתליא בפלו' מ"א ומאמר' בסי' קע"ח אם מהני הניח חברים לאכילה במקום החדש⁷.

ד) ויל"ע אם בירך על בשר בתשעת הימים ויש לו מאכל אחר בחדר שני, ולא כיון לכתחילה, דהרי אמרינן דבדיעבד מהני מחדר לחדר, אף בלא כיון בתחילה, וא"כ מה יעשה בנ"ד, האם ילך לחדר אחר ויעבור על הלכתחילה ע"מ שלא תהא ברכתו לבטלה, או דנימא דלא יעבור על הלכתחילה⁸.

ושמעת' עובדא באחד שעומד לאכול מזונות, ועכשיו מספק"ל אם בירך עליהם, ויש לו עיצה שאחר יוציאנו בשהכל, ולא יהא הפסק מפאת שומע כעונה [ולא יענה אמן], וגם האכילה נימא דלא הוי הפסק [לגבי אכילת הדבר שברכתו שהכל אחרי שיטעם מן המזונות], אם אמרינן דע"מ שלא יכנס לספק ברכה לבטלה יכנס לספק שאוכל מזונות בברכת שהכל [ולא אריך למיעבד כיון⁹, או דנימא דכיון דקיל טפי יש לו למיעבד האי שהכל.

ושמעת' טפי מינה דהיכא דאם לא יאכל יהא ודאי ברכה לבטלה, כגון שבירך ואינו זוכר על מה, דא"י לאכול אף אחד מהם, וחבירו יכול להוציא בשהכל, [ובאופן שבודאי לא בירך שהכל ואין שהכל מזונות לפניו כי אם מאכלים אחרים], ושמעת' בשם א' המורים שאמר שאין לעשות כן, ולענ"ד אינו מוכרח ופשר י"ל דיעבור על לכתחילה כדי למנוע איסור חמור יותר [ואפי' רק ספק הצלה עובר על לכתחילה], וע"י בספר זכר דבר (ס' ג')¹⁰.

התחיל אם רשאי לגמור [ויישוב ד']

הרמ"א בענין סעודת אירוסין

ויל"ע בענין בנין של שמחה, או להרוחה, אם התחיל קודם ר"ח אם רשאי להמשיך, וכן בסעודת תנאים כשהתחיל הסעודה קודם ר"ח אם מותר לגמור, [וכדחזינו לגבי ער"ש דבהתחיל קודם חצות מצוה יכול לגמור אחר חצות], ולגבי בשר ויין איתא¹¹ דאם התחיל קודם ר"ח אינו רשאי להמשיך [אך יל"ע אם נאמר בסעודת אירוסין שרשאי להמשיך אחר שכבר נכנס ר"ח, ונימא דגם יכול להמשיך ולאכול בשר, וכדון סעודת מצוה]¹², א"כ יתפרש ד' הרמ"א שכתב דבסעודת אירוסין רשאי לאכול בשר ולשתות יין, והק' האחרונים דהיכא משכח"ל [דהא אסור לעשות סעודת אירוסין לאחר ר"ח], ולהאמור יתיישב [דנ"מ לכה"ג דהתחיל מער"ח].

ענף ג' - מאימתי מתחילין לנהוג דיני בין המצרים

ובענין הזמן מתי מתחילים לנהוג דיני בין המצרים, הנה בשו"ת חיים שאל להחיד"א (ס' כ"ד) כתב דמליל י"ז בתמוז, אף שמוותר לאכול כבר נוהגים דיני בין המצרים, ופליג על המטה אפרים שהיקל בזה, וטעמ' [דהחיד"א] דהרי מדינת היו נוהגים דיני הצום מן הלילה, ורק השתא דליכא צרה בטלין, ותליא ברצו [כדאייתא בסי' תקמ"ט וקמ"ק], ולא רצו לנהוג צום בלילה, [אך עכ"פ בהאי דמיקרי בין המצרים, שיה הומן שראוי לקבוע צום, וגם נהוג כן בזמן צרה, וגם עתה בעל נפש מחמיר ע"ע כן, כמוש"כ מ"א ומ"ב שם].

ובספר רבבות אפרים (ח"ד ס' קל"ה אות י') אייתי בשם האג"מ¹³ לצדד להקל מכה ד' הר"ה בתענית דף י"א שאין אומרים עננו במעריב, וש"מ דלא מיקרי יום התענית, ויש לדחות הרא"ה מהר"ה, דנהי דאין אומרים עננו מ"מ כבר שייך לבין המצרים, וכ"כ להלכה בשבט הלוי (ח"ח ס' קס"ח אות ז') כחיים שאל.

- א.ה. לכא' באופן שבירך על דבר אחד ונפל ממנו או שאינו אוכלו, א"י לאכול מאכל אחר בלי ברכה רק בנתכיון לפטור או שהי' לפניו, וחדר אחר בלא נתכיון מלכתחילה אינו בכלל זה, וא"כ ליכא להך נפקותא. אך אולי נ"מ בכיון לאכול, אך סבור שאחר יביא לו בהמשך, והשתא צריך לילך בעצמו לחדר השני, וע"י.
- א.ה. לכא' הרי מן הדין אוכל בלי לברך, ואולי מריח שאוכל לכה"פ בברכת שהכל, ובודאי ניצול ברכתו הראשונה (אילו אמרה) שלא תהא לבטלה, וא"כ כולו ריח בלי הפסד, [והרי לכא' אינו רשאי שלא לאכול, דא"כ אולי גורם שתהא ברכה (שאולי בירכה) לבטלה, אך עיין אריכות דברים בבר אלמוגים ס' כ"א, ואכמ"ל].
- ע"י בר אלמוגים עמ' תר"א בהשלמות.
- א.ה. ע"י במ"ב ס"ק נ"ו דהמג"א אוסר אפי' במוצ"ש או בער"ח כשהתפללו הקהל מעריב, והוא באמצע סעודתו, והאחרונים לא פליגי רק בער"ח דאכתי יממא, ובמוצ"ש דאכתי קאמר רצה, אך בלא"ה בסעודת רשות שנמשך לתחילת ליל ר"ח ליכא למאן דשרי.
- א.ה. יש כאן הצטרפות שני דברים יחד שכל א' לחוד אין מתיר, דהא המצוה לא מתרת סעודת אירוסין לאחר ר"ח, ומאסר בלי סעודה והתחיל אין מתיר להמשיך, אך שניהם יחד שריא, והוא דבר הצ"ב, וע"י לעיל ענף א' אות ב' כע"ז.
- וע"י אג"מ ח"א ס' קס"ח וק"ג ס' ק' וח"ד ס' ק"ב, ע"ש היטב. וע"י עוד רבבות אפרים ח"ד ס' שעה"ה הוראת האגרו"מ למעשה לגבי נישואין, ע"ש.

* הערת המערכת: הנה רוב הדברים הנדפסים בגליון זה המה ערוכים מתוך השיעורים הכתובים לפי ענינים [מלבד איפה שצוין להיפך]. ומאחר ונלקטו ממקומות מפורזים ומדברים שנכתבו על הדף הוצרכנו לערוך קצת, והקפדנו מאוד שבכל מה שנוגע לתוכן הדברים, ובפרט במה שנוגע להסברת הסברות להצמד ללשון רבינו זצ"ל, וכל תוספת הסבר אף במה שהיה נראה בבירור שזו כוונת רבינו נקבע באותיות קטנות להכירא, ועל כן אם המצא תמצא תמיהה או טעות בדברי הגאון זצ"ל עמנו תלון משותפנו, ובודאי הגמור שהטעות בנו ובהערתקנינו.

הגאון זצ"ל כתב מערכות אלו בקצרה ובאופן מתמצת מאד, ונוסף גם עוד שכתב היד היה קשה מאד לפיענוח, ולפיכך הושקעה עבודה רבה ומלאכת מחשבת במלאכת העתקת כתב היד ובעריכת הדברים. וכיון שרצונו הגאון זצ"ל כנ"ל היה שלא לשנות מדבריו מאומה, לפיכך כדי לעשות צדק לא שינינו, וכדי לבאר הדברים הוספנו תוך דבריו סוגרים באותיות קטנות למען ידעו המעיינים כי מאתנו היתה זאת.

יישר כח מרובה לבנו חביבו של הגאון זצ"ל הגאון רבי שלמה יוסף שליט"א שנהג בנו בעין טובה, והעמיד לרשותינו את כתביו של הגאון זצ"ל לזכות בהם את הרבים, ישוטטו רבים ותרבה הדעת. כמו"כ יישר כח מרובה להרה"ג רבי מרדכי ועקנין שליט"א, ולדידינו היקר יד ימינו של הגאון זצ"ל הרה"ר מרדכי קרימילובסקי שליט"א, על סיועם וטרחתם בהשגת הכתבים.

אחרון חביב יישר כח מרובה להעורך היקר ברוך הכשרונות הרה"ר רבי בן ציון רפאל גרינהויז שליט"א על שעשה ימים ולילות בטירחא מרובה להעמיד דברי הגאון זצ"ל על מתכונתם.

וכ"ז לענין מ"ז בתמו, אך לענין הדינים הנהגים מר"ח, מפ"ב במ"ב שנוהג מתחילת ליל ר"ח [ולמ"א אפי' משעה שהקהל התפללו מעריב אף דאכתי יממא].
 ונ"מ אפי' ב"ז בתמוז שחל בשבת, ולנוהגים עפ"י האר"י ז"ל שלא לברך שהחינו אפי' בשבת של בין המצרים, שלא יברכו אפי' בשבת שחל בו י"ז בתמוז, ואף שהצום רק למחר.

בענין ברכת שהחינו בימי בין

המצרים (סוף סימן תקנ"א)

כשמברך בהיתר מפאת שלא יוכל לברך אחר ת"ב

אם יכול לפטור גם את מה שיהא לו אח"כ

א. א"י בשו"ע סוף סי' תקנ"א שאין לברך שהחינו בימי בין המצרים, וכתב בשו"ת בנימין זאב דאם לא ימצא הפרי לאחר זמן בזה אמרינן דלא יברך עכשיו אלא ימתין, והביאו הרמ"א סוף סי' תקנ"א. וכמו"כ כ' בשו"ע שם בדפדפה"ב יברך ולא יחמיץ המצוה, שהרי אח"כ לא יוכל לברך.

ואם יש לו שני פירות א' שלא יהא אח"כ וא' שיהא אח"כ, ובדעתו לברך ברכה אחת על שניהם, י"ע אי אמרינן דהרי לא יחסר לו הברכה ובמקום עכשיו יהא לאחר זמן, או דמ"מ ההודאה על הך פרי יחסר לו, וכן נר' יותר, והשתא י"ע איפכא אם כשמברך כבר על פרי שלא יהא אח"ז יוכל לכוין גם על פרי שיהא אח"ז, כיון דבלא"ה מברך, ויאכל השתא שני הפירות.

וכי"ב י"ע במברך על מצוה כפדה"ב או בר"מ אם רשאי לכוין לפטור גם פרי שיהא לו אח"כ, כיון דסוכ"ס מודה כבר לד' על הזמן, אך י"ל דכל פרי שמתוסף מודה על הזמן גם לגבי הפרי הנוסף, וכמו שמברך ב' ברכות שהחינו דלא שרינן, דכמודה ב' פעמים על הזמן דמי, שאע"פ שכבר הודה על הזמן אין רשאי להודות פעם שני'. [וה"ה בשני הפירות הנ"ל]. ולענ"ד לקולא¹⁴.

ובתשו' פלא יועץ כ' דהמברך שהחינו על פדה"ב בבין המצרים לא יוכל להוציא חבירו בשהחינו על פרי חדש, אך משם אין ראי' לאיסור, דהתם ע"י שומע כעונה הוי כמו שחבירו מברך לחודי' בפנ"ע.

ובאמת שבשדי חמד מערכת בין המצרים התייר בגונא דהפלא יועץ, וכ"כ בספר מקדש ישראל על בין המצרים עמ' צ"ט בשם ספר ירום משה להג"ר משה קאסטרו, ולדיד' כ"ש בדגונא דשני פירות בחד גבא שרי, אבל באמת ד' השד"ח צ"ע, דהרי השומע כמברך בעצמו מפאת שומע כעונה.

והעירני הרב אליעזר שטרנפלד שליט"א דבהגר"א א"י לברך שהחינו ביום שני דר"ה בקידוש בלא בגד חדש, דא"צ בגד חדש וגם לא אריך לעשות כן, דזה שני מיני שהחינו, על הזמן ועל הפרי, ולפ"ז ה"ה בנד"ד לא אריך לכוין בשהחינו שבבר"מ ופדה"ב לפטור פרי דידי' או דחברי', אך מ"מ נפק"מ בכ"ז לענין שני פירות.

ובגונא דשני פירות נ"ל דיאכל תחילה מהפרי שמברך עליו שהחינו, אף שלולי זה ה' צריך להקדים מצד דיני קדימה את השני, כיון דעיקר השהחינו נאמר על הפרי שלא יהא לו אח"כ, ובברכה על הפרי הזה נפטר גם הפרי השני, וע"כ הפרי שמברך עליו הוא הקודם. כן נלענ"ד ומסברא, אולם צריך לי רב.

יש לו אפשרות לפרי אחד בלבד מבין שני מינים,

או מין א' בבין המצרים או מין שני לאח"ז

ב. והנה יש לעי' היכא דיש לו רימון בבין המצרים ולא יהא לו אח"כ, אך יכול ההתליפי בתמור שיקבלנה לאחר ת"ב, ובגונא דאם לא יחליף הרימון בתמור לא יהא לו אח"כ תמור, היכי נדידינ', מי נימא דיברך על הרימון מפאת דברכת הרימון לא תהא לו לאחמ"כ, או דנימא דהרי יהא לו שהחינו, וא"כ אמאי יברך עכשיו [אבל אם בכל מקרה יהא לו תמור אח"כ, פשוט שבדאי יברך על הרימון, דכל חדא הוה מצוה באפי' נפשה, אלא הנידון כשיהא לו רק אחד מהן, או רימון דהשתא או תמור דלאח"כ].

ומסברא לכא"ה ה' נראה דלא יברך, ואע"ג דכשיש לו שני מצוות מחויבות ויכול לעשות רק אחת מהן, ובאחת הוי עשה דוחה ל"ת, ובאחת בלא דחיות הל"ת, י"ל דיעשה מה שירצה, כדאיכא למילף מדברי החזו"א, אבל הכא שהחינו חדא היא, ולא נימא דכל סיבה היא מצוה אחרת, אך צ"ע אם מוכרח דאולי כל סיבה מצוה בפני עצמה.

[ואין להביא ראי' מהנך רבוותא דס"ל דבאופן שאחד כיסה דם של שחית חבירו דחייב ליתן עשרה זהובים, דלא סגי ליתן לו כסיו דם אחר [נש"מ לכא"ה דכל חיה כמצוה בפנ"ע, ואי אינו במקום חבירו] דהתם חדא מצוה, וכה"ג פשוט דאסור לברך בין המצרים כשיהא לו פרי אחר מאותו המין, אף שפרי דהשתא יתקלקל, ובע"כ דהענינים חלוקים והתם טעמא אחרינא איכא במילתא].

במסופק אם יהא לו אח"כ פרי זה

ג. ויש לעי' במסופק אם יהא לו לאחר ת"ב, ובספק השקול, אם נמי נימא דיברך, או דנימא דדוקא כאשר בודאי לא יהא לו רשאי לברך.

ולכא"ה משמע בט"ז דמספק מברך, דהט"ז כ' להתייר לברך משום שמא ימות, ובמחצה"ש כ' דלזמן מועט לא חיישינן, ועכ"פ חזינן דגם בספק מקילים [הט"ז הביא ראי' מדחזינן דאקרי דבר האבד בספק שמא ימותו העדים].

ומצאנו לגבי הא דאמרו דמשום תפ"צ דוחים סמיכת גאולה לתפילה במעריב, ומשמע לכא"ה במ"ב [סי' ר"טו"ס ק"ב] דבספק אם יהא לו מנין לא שרינן, וחזינן דע"מ לבטל דבר שיש לו מעלה מחמת מעלה עדיפה, כגון תפ"צ דזה מעלה עדיפה ע"פ סמיכת גאולה לתפילה בערבית, דוקא בודאי חזינן ולא בספק, וא"כ ה"נ לענין להרויח מעלת מצות שהחינו שידחה מעלת מניעת ברכת שהחינו בין המצרים לא חזינן רק בודאי יפסיד ולא בספק.

אך יש לדחות דהכא לא מפאת מעלה אתינן עלה, אלא דרשאי לברך כשיש סיבה, וא"כ גם כשיש ספק נמי לישתיר.

ונסתפק בזה בשו"ת דברי סופרים להגרש"ב סופר אב"ד דערעטשקע.

ולכא"ה ה' נר' לפשוט, דהנה כ' במ"ב (סימן תקנ"א ס"ק צ"ט) דאם אוכל פרי חדש לרפואה בבין המצרים אוכל בלי לברך שהחינו, ותיקשי דהרי לא יברך שהחינו לאחר ת"ב, וא"כ שיברך עכשיו שהחינו. ולכא"ה הטעם שלא מברך עכשיו משום שיכול לברך אחר ת"ב על פרי אחר ולפטרו, או שאחר יוציאנו, דבאמת מה שאין מברכים על פרי בפעם שנית תליא בפלו וספק ברכות להקל, ונמצא דאין ודאי שיפסיד הברכה דנשאר בספק, ואף יכול לצאת יד"ח על הספק ע"י העיצה הנ"ל, וכיון שלא ודאי שיפסיד ע"כ אין רשאי לברך, ולפ"ז מתבאר דכשיש ספק אם יוכל לקיים מצות הברכה אח"כ אינו מברך שהחינו בין המצרים, וא"כ יש לפשוט ספיקא דהד"ס לחומרא שלא יברך.

אבל אי"ז הפשטות דע"כ אי"ז טעם דא"כ ה' לו לכתוב שלאחר ת"ב יצטרך לאכול שנית הך פרי ולברך על פרי אחר ולהוציאו מספק, או לשמוע הברכה מאחר, ומדלא כתב כן ש"מ דאין זה טעם ההיתר שלא לברך בחולה שאין בו סכנה, והדרא קושיא לדוכתה על פיסקא דהמ"ב, והדרא הספק דהד"ס למקומה.

ומסברא י"ל דיברך, דבחוש שיפסיד לברך סגי. ואע"ג דאמרינן דהדאי עדיף מן הספק [וכדלהלן בנספח לסימן זה], מ"מ י"ל דהכא יברך שהחינו שמא לא יהא לו פרי לאחר ת"ב, ולא נימא דניזיל בתר הודאי, דהכא בספק לחודא מהני ליתן חשיבות לשהחינו אע"פ שיברכנה בין המצרים, וכן י"ל בהא דאמרינן דלצורך מצוה שרינן שבות ביה"ש, דסגי בספק מצוה, שג"ז צורך חשוב. ומשא"כ בנידון שעומד ודאי כנגד ספק דשפיר י"ל דיעדיף הודאי מן הספק [וכדלהלן בנספח לסימן זה].

ויל"ע באופן שיש לו פרי שספק אם אכל, והיינו ספק אם צריך לברך, ויש לו עכשיו פרי אחר להוציאו, ואחר ת"ב לא יהא לו הפרי המסופק, האם נתיר לו לברך על הודאי אף שמוה יהא לו אחר ת"ב, בכדי שיוכל לפטור את המסופק, שזה לא יוכל לעשות אחר ת"ב, ותבעי לך אפי' למש"כ דגם במסופק רשאי לברך, דאולי זה גרע טפי שזה ספק בעיקר החיוב, וכן ה' נר' לכא"ה יותר.

שהחינו במצא מציאה בבין המצרים

ד. ואם מצא מציאה שמברכין עלי' שהחינו, ומצאה בין המצרים, יטלנה ויברך, ואם יש בה סימן ויתכן שיבוא המאבד לא מברך, ואם ידעינן שלא יבוא ויהא שם דמיהן ומניחם, בפשוטו יברך שהחינו, ויל"ע במסופק מהו, והנה במסופק אם אכל כבר פרי זה או לא, לא יברך מספק, וא"כ ה"נ לא יברך.

אך יל"ע אם זה מפאת ספק ברכות להקל, או דבדואי לא יברך, דאין שמחה מכח ספק, ומסברא נראה דיש כאן גדר ספק וכמו בספק אם אכל פרי, ואח"כ כשיתברר לו שלא בא לקחת האבידה לא יוכל לברך כי כבר מצא מקודם, [ואין כאן השתא מציאה אלא ביורו מה שה' מקודם], וצ"ת.

והנה בקנה תפילין של ר"ת מברך שהחינו כמבוא' בתשו' רדב"ז כת"י, אך התם לאו משום ספק מצוה, אלא משום דלא גרע מכלים חדשים.

אך באמת כשיש לפניו ספק מצוה דאו', כשם שאינו מברך ברכת המצוות, כך גם אינו מברך שהחינו מספק [אך מ"מ י"ל דזה רק מספק ולא שפוטור בודאי].

ולכא"ה יש לשאול דבמציאה לא יברך שהחינו בין המצרים, אלא יטלנה לביתו בלא לזכות בה, ויזכה בה רק לאחר ת"ב, ואז יברך עליו, וי"ל דהשמחה השתא דבידו לזכות [וכבר נתחייב השתא לברך, ואדריבה דלאחמ"כ אודא לה השמחה ולא יוכל לברך, וע"כ יברך בבין המצרים].

ודע דבאם המציאה תביא תועלת לכל משפחת המוצא, שכולם ישתמשו בזה, מברך הטוב והמטיב, וזה בלא"ה שריא ופאי' בבין המצרים.

בסתירת ד' המ"ב מ"ש חולה ממי שלא

יהא לו פרי אחר בין המצרים

ה. ובעיקר הקושיא דהרמ"א ונ"מ פסקו לד' מהר"ל ובנימין זאב דאם לא יהא לו הפרי אח"כ מברך, שלא יחמיץ המצוה, וא"כ איך פסק המ"ב דחולה ומעוברת שצריכים לאכול פרי חדש בין המצרים יאכלו בלי לברך שהחינו, דהא נמצא מחמיצין המצוה, שהרי לא יברכו כשיאכלו שנית אחרי ת"ב.

(א) וראיתי ש"י"מ משום דאין לברך שהחינו כיון דהסיבה המתרת היא פיקו"ג, וזה תליא בנידון מי שאכל ערלה משום פיקו"ג אם יברך שהחינו, אך י"ל דערלה גרע דאינו ראוי לאכילה [ולא חשיב שיש בו שמחה, ומשא"כ זה שיש בו שמחה מצד עצמו, אלא שנמנעים מלאכול כדי שלא לברך, וכל שבלא"ה אוכל יברך ג"כ], ומריש הו"א דא"א לומר כסברא זו, דא"כ גם שלא בבין המצרים לא יברך, אך העירוני דבעלמא הוה אכיל גם אם לא ה' חולה, ואין אכילתו מפאת חלוי, [ומשא"כ השתא שלולי חלוי לא ה' אוכל, וא"כ יש לדון בהך סברא].

וכן ת' בספר שלמות חיים דכיון שהוא חולה ואחרים אינן אוכלים לא שייך כ"כ שמחה, וציינן הגר"ש סובעל זצ"ל לעינן בתורת משה פרשת האיזינו עה"פ כי בדבר הזה תאריכו ימים. וכ"כ בספר קרא עלי מועד בפ"ב בהערות הגאון בעל דרך אמונה שליט"א.

(ב) ובשלמת חיים סי' רכ"ג ת' דאינה מפסדת הברכה, דתוכל לפטרו אחרי ת"ב ע"י פרי אחר, או ע"י לשמוע הברכה מאחר, אך בפשוטו תמוה, דמה יועיל שתשמע מאחר, הא אכילה שני לאו בר חיוב שהחינו, וא"כ בזה ששמעה מאחר לא הועיל מדי, אך י"ל דכוננו דהרי הוה ספיקא אם באכילה שני מברכין או לא, ונהי דבעצמה א"י לברך מספק, אך תשמע מאחר, ולהצד דחייבת ברכה הא יש כאן ברכה [וכבר כ' לעיל עפ"י א' דלתי' זה מוכרח דלא מברכים בספק אם יוכל לקיים הברכה לאחר בין המצרים].

ונפק"מ טובא לדרך זה, חדא, דיצטרך אח"כ לצאת הברכה ע"י שמיעה מאחר או ע"י פרי אחר, ועוד, שאם יודע שלא יהא לו פרי אחר ולא יוכל לשמוע מאחר אח"כ, יברך שהחינו בבין המצרים. וגם נפק"מ בעלמא להחמיר במסופק אם ימצא אח"כ, וכ"ז חידוש גדול.

ובמק"א כתב רבינו וז"ל: אך צ"ע הא חזינן דבשאר ימות השנה לא מחייבין כיון דספק ברכות להקל ואף באיכא תקנתא, וא"כ הכא נמי אינה חייבת למיעבד

¹⁴ ובמהדורה אחרת כ' "ואנוכי לא אדע", אך לפי מספרי הסימנים שבכת"י נמצא כי היותר מאוחר הוא המקום שהכריע לקולא. **15** ועי' בר אלמוגים עמ' נ"ד-נ"ה.

הכי, ושוב תברך עכשיו בבין המצרים מכח הך דהבנימין זאב, [שהרי אם לא תברך עכשיו תפסיד הברכה], וכי תימא דשאני הכא דלא שרינן לה מפאת המעלה [שלא לברך בין המצרים] כיון דאית לה תקנתא, וממילא תתחייב למיעבד הכי לאחר זמן, אטו מי שלא יטול ד' מינים במשך היום דיש לפניו מצוה אחרת דרבנן, ויאמר שיטול ביה"ש, והגיע ביה"ש, דלכא"ה השתא פטרינן לי, אע"פ שכל מה שלא עשה הוא מכח דיטול בה"ש.

אם לברך שהחינו בשבתות של בין המצרים

ו. והנה בשו"ת אבני נור (סי' תכ"ח) דן בהא דכ' המ"א דגם בשבת אין מברך שהחינו, ופליג על ספר חסידים ולבוש שכל' דבשבת מברך, וטעמא דמג"א דהא לאו משום אבילות אתינן עלה, דאבל מברך שהחינו, אלא משום שאין ראוי לברך על הזמן הזה, והלכך גם בשבת דינא הכי.

וכ' האבני נור דא"כ יאכל בלי שהחינו משום מצות עונג שבת, וכיון שכבר אוכל א"כ יפסיד המצוה שלא יוכל לברך אחר ת"ב, וא"כ יוכל לברך שהחינו בשבת.

והק' האבני נור ע"ד עצמו ממש"כ הגר"ח ויטאל בפרי עץ חיים שפעם אחת היו אצלו גדולי הדור וסעדו אצל שלחנו, והפצירו בו לאכול פרי חדש, ואכלתי בלי שהחינו, וחזינן דאע"פ שפסיד לא יברך.

וכ' האבני נור שתחילה יקח הפרי ויברך עליו בפה"ע, ועכשיו כבר מחוייב לאכול, וממילא כבר מחוייב לברך שהחינו, וא"כ יבא עשה של הברכה וידחה ל"ת של המנהג, אך כ"ז כשמחוייב מחמת הברכה, אבל אם כבר בירך על פרי אחר, ונמצא דאינו מחוייב לאכול, וא"כ לא שייך עדל"ת וממילא א"י לברך שהחינו. [וא"י לומר אחר שאני כבר אוכל ממילא הו"ל מחמיץ המצוה ומברך ג"כ, דזה אינו, שכו"ז בכלל המנהג שלא לברך שהחינו, ורק במחוייב שאני].

ואין לשאול באוכל משום עונג שבת איך יברך ויגרום לעצמו חיוב ברכת שהחינו, משום דאם נאסור עליו ג"כ יברך ויאכל בלא שהחינו, וא"כ בברכתו בפה"ע אין גורם לא חיוב ולא איסור, ולא דמי למי שמל ועי"ז יצטרכו לחמם מים, דהתם אם לא נתיר לו לחמם לא ימול, אבל הכא בכל גוויי יאכל וע"כ רשאי לברך ולהתחייב [ולענ"ד בסברא צל"ע האי חילוקא דסוכ"ס גורם לעצמו חיוב, וצ"ע].

ולד' האבני נור לא נתיישב הקו' ממעוברת אמאי לא תברך [דאדריבה גם בדידה נימא שצריכה לאכול מצד בריאותה, וממילא נתחייבה בשהחינו, וליתי עשה דשהחינו וידחה דל"ת של המנהג], וצ"ת.

פרי שיכול להמתין עמו עד שבת שבבין המצרים

ז. והנה כ' המ"ב (ס"ק ק"א) דמש"כ הרמ"א שרשאי לברך שהחינו אם לא ימצא פרי זה אחר בין המצרים, וא"י להמתין עמו עד אחר בין המצרים לפי שיתקלקל, דמ"מ אם יכול להמתין עד שבת ימתין עד שבת, ויברך בשבת, ונר' דלא מבעיא דכ"ה להכרעת המ"ב שמברכים שהחינו בשבת, אלא אפילו לנוהגים איסור לברך שהחינו בשבת, מ"מ אם יכול להשהות לשבת לא יברך בחול, דהא איכא דעת המתירים [לברך בשבת, ולדידהו אסור לברך בחול שאפשר להשהות לשבת], אא"כ נוהג בשבת בתורת ודאי שלא לברך בשבת, דאז אמאי ימתין לשבת [דלא שנת שבת או חול].

התחיל לברך שהחינו אם יפסיק

ח. ויל"ע מי שאוכל פרי חדש בבין המצרים, והתחיל לברך שהחינו אם יפסיק, והנה מהא דכתבו הפוסקים דבמעוברת לא תברך כיון דהוה רשות, משמע דאם הוה חובה היתה מברכת, איכא למילף לנידון דידן, [דהכא נמי כיון שהתחיל לברך מחוייב לסיים ברכתו שלא לתבטלה, ואם לא אמר בא"ר התיק לאכול, ובפטר אם כבר אמר בפה"ע שמחוייב לאכול, ויודע שעכשיו יפסיד הברכה לאח"ז, לכא"ה ה' נר' דיברך, אך מהא דמעוברת חזינן דלא יברך אך תליא בשני התיודעים דלעיל, דלהת' דאכילה מחמת סכנה אין בה שמחה, הכא איכא שמחה, ולהת' דיכול לברך לאח"ז ע"י פרי אחר או לשמוע מאחר, ה"נ דכות"י], וצ"ת.

נספח - ודאי במקצת כנגד ספק בהכל

בתשו' רבבות אפרים (ח"ב סימן כ"ח אות ב') דן במי שיש לו כמה חדרים, ויכול לקנות או מעט מזויות לחלק מן החדרים, דהוה ודאי מצוה בחלק חדרים, וודאי לא יקיים מצוה בחלק חדרים, או לקנות לכל החדרים מזויות יותר זולות, שיש עליהם ספק, ונמצא שיקיים ספק מצוה בכל החדרים, והכריע שיקנה את הודאי. ולענ"ד הני מילי כשהחויב מדאו', דאז יקנה רק מקצת, אבל אם החיוב מדרבנן, וכגון שהבית שכור, יקנה את כולם, כיון דספיקא דרבנן לקולא¹⁵.

ולפ"ז אף כשהבית שלו יקנה אותו לחבירו וישכור מאתו, וממילא יהא מחוייב רק מדרבנן, ויקנה כל המזויות, ואם חושש שחבירו ישאיר הבית אצלו יקנה לו במתנה ע"מ להחזיר.

ונר' עוד שיקנה לחבירו על תנאי שהמזויות פסולות, ואם כשירות אינו מקנה, ונמצא דאם כשירות קיים מצוה מדאו', וסגי בתנאי זה, דכל הנידון אם יצא הוא רק מדרבנן, דילמא דאו' ודאי יצא, וא"כ כיון דכל הנידון בדרבנן, כיון דמספק"ל שמא המזויות כשירות, אמרינן לגבי החיוב דרבנן ספיקא לקולא, שהם כשירות, ואז חייב מן התורה.

וכי תימא דהמוכר מוחזק בבית מספק, [בנידון כשלו], וממילא חייב בתורת ודאי [מדאו'], אך בחזו"א חו"מ בליקוטים כ' דאדם יכול למחול על זכות מוחזק דידי'.

ומ"מ אף אי הכא [לגבי דאו'] אזלינן בתר הודאי, ועדיף לן ודאי אפי' במקצת מן הספק, והי' אפ"ל דה"ה בבין המצרים נעדיף את הודאי שלא לברך שהחינו ע"פ ספק הפסד מצות שהחינו, אך מ"מ י"ל דהכא שאני, וכמוש"כ לעיל סק"ג דהכא הספק לחוד מספיק סיבה ליתן חשיבות לשהחינו לברך בין המצרים.

ובהך דמזויות בגוונא דקונה רק מקצת מן המזויות לכא"ה יקבע בראשונות שנכנס, אע"פ שהשתא נמצא בחדר הפנימי, מפאת אין מעבירין לקמאי, וכמוש"כ בגבורת ארי עמ"ס יומא.

שו"ת בהלכה

הגאון רבי אביגדור בנצאל שליט"א
רב העיר העתיקה ירושלים

הלכות תענית ציבור

להשתזף בשמש בתענית ציבור

שאלה: בימי תענית ציבור האם מותר להשתזף בשמש בכוונה של תענוג, או שמא יש לומר שהוא אסור כמו שמצאנו ברחיצה של תענוג בימי תענית ציבור.

תשובה: מותר, אבל ראוי למעט בתענוג.¹

שחיה בבריכה לילה לפני תענית

שאלה: לילה לפני צום כגון ליל שבעה עשר בתמוז, האם מותר לשחות בבריכה.

תשובה: מותר.²

ההולך ממקום למקום ומתקצר הזמן בתענית

שאלה: אחד שהולך ממקום למקום ביום התענית ומתקצר או מתארך זמן הצום, האם הוא מפסיק לצום כמקום שהוא עומד כעת, או שיש להשלים הזמן אם חסר שעות מפני הנסיעה ממקום למקום.

תשובה: הולכים לפי מקומו עכשיו.³

הלכות מ"ז תמוז עד ראש חודש אב

אם מותר לנשים לגלח שער רגליהן

שאלה: האם נשים יכולות לגלח שער רגליהן בימי בין המצרים.

תשובה: אם צריכות מאוד מותרים לגלח.⁴

גזיזת שערות לאשה כשגורמת לה צער

שאלה: במקום שיש לאשה צער משערות שנופלות בין עיניה וכדומה, האם מותר לה לגזוז אותם אחרי י"ז בתמוז.

תשובה: כן.⁵

המגלח לצורך פרנסה האם מותר לו לגלח גם בערב שבת

שאלה: מי שמגלח לצורך עבודה שלו וטוען שזה לצורך פרנסה וכדומה, האם אסור לו לגלח בערב שבת כיון שבדרך כלל לא עובדים אז, וגם לא חוזרים לעבודה עד יום ראשון או שני.

תשובה: אם הפרנסה תלוי בזה יכול להקל.⁶

אם סבא של התינוק יכול לגלח לפני הברית

שאלה: האם סבא של התינוק יכול לגלח לצורך הברית של נכדו.

תשובה: לא.⁷

אם מותר לנשים להוציא שערות מהשורש (electrolysis)

שאלה: האם מותר לאשה לעשות גילוח שערות יחידות שמוציאים אותם מהשורש אפילו בשבוע שחל בו, כיון שאולי זה לא נכלל באיסור גילוח.

תשובה: כן.⁸

ריקודים בסעודת בר מצוה עד ראש חודש

שאלה: עד ראש חודש האם מותר לעשות ריקודים בלא כלי זמר, כגון סעודת בר מצוה או ווארט.

תשובה: לא.⁹

למנוע מחילוני או גוי מלהדליק שירים בביתו

שאלה: חילוני שעובד בבית ישראל ומדליק שירים מאיזה מכשיר באמצע העבודה שלו, האם חייבים למנוע אותו מזה.

מותר לו לגלח. ומ"מ אף בכה"ג לא יגלח יותר מכדי צרכו ולכן אם מספיק לו במה שמגלח ביום שני בשבוע כשהולך לעבודה, אין לו לגלח ביום ראשון שהרי אז לא נכנס למשרד, וכן אם מספיק שיגלח כל יום שני לא יגלחנו בכל יום, כך פסק הגר"ש מילר שליט"א. והגר"ח קניבסקי שליט"א פסק דאפילו מי שמגלח באמצע השבוע לצורך עבודה, אין לו לגלח בערב שבת לכבוד שבת. והגר"י שוב שליט"א כתב לי וז"ל: שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א דאין הכי נמי דאף הנהוגים להסתפר לצורך פרנסה בערב שבת אסור לו להסתפר.

ולכאורה מה שכתב מרן שליט"א שאם הפרנסה תלוי בזה יכול להקל, וברוב מקרים הפרנסה לא תלוי במי שמגלח דוקא בערב שבת, ולפי זה לא ניתן להקל ברוב מקרים. וכן ראיתי שמרן הגר"מ פיינשטיין והגר"י קמינצקי זצ"ל פסקו שאין לגלח בערב שבת לכבוד שבת, כי אז אין היתר של צורך פרנסה.

7 כתב הרמ"א (ריש סימן תקנ"א) לגבי לבישת בגדי שבת בברית לאחר ראש חודש, כי לפני ראש חודש יש יותר מקום להקל בכל זה. מיהו לגבי לבישת בגדי שבת נראה שהסבא יכול להקל ללבשו, והוא על פי הטעמי תשובה שם דמתיר לקרובים כאלו שצער הוא לבעלי השמחה כשאינם מתעברים בשמחתם בלבישת לבנים. ומ"מ משמע שלא הקילו רק לענין בגדי שבת, אבל לא הקילו בתספורת דחומר טפי. ונראה דה"ה מ"ז בתמוז אין להקל, וכן דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א שאין להסבים להסתפר לכבוד הברית. וכמוכן אם הסבא הוא המוהל או הסנדק בודאי שיכול להסתפר, כמ"ש במשנה ברורה (ס"ק ג').

מיהו הגר"ע אויערבאך שליט"א הורה להקל לסבא להסתפר בכה"ג. ולכאורה אין להורות להקל בזה, ובפרט שרוב המקילים לאבי הבן היינו רק עד ראש חודש. ואולי יש ללמד זכות להקל רק במקרה שהתחיל לגלח קודם בין המצרים ולא הספיק לגמור, שאז יש שכתבו שמותר לגמור להסתפר כדי שלא יהיה לו בושה כמבואר בורה דעה (סימן ש"צ סעיף ב'), דאם ישב לגלח ואמרו לו שנפטר אביו מותר להשלים, ראה בשו"ת חיי הלוי חלק י' (סימן ע"א).

8 בספר בין פסח לשבועות (עמוד רמ"א) הביא בשם הגרשו"א והגר"ש וואזנר זצ"ל דמריטת שער ריס' העינים (tweezing eyebrows) אינה בכלל תספורת. ובספר שושנת ישראל (פרק א' סעיף י"ב) הביא שפסק הגר"ש מילר שליט"א שמותר לאשה להוציא שערות יחידות מן השורש אף בשבוע שחל בו תשעה באב, והטעם כיון דיש לומר דכל שמסיר כל שורש השער אין זה בכלל גילוח, אלא הוא בכלל תיקונים בגוף האשה ולא בשערותיה דשרי.

9 לענין סעודת בר מצוה או ווארט, הגר"ש מילר שליט"א פסק שריקודים בלא כלי זמר אפשר להקל גם בשאר שמחה של מצוה כגון סעודת בר מצוה או ווארט, אבל אחרי ראש חודש יש להמנע מזה. וכן דעת הגר"ע אויערבאך שליט"א להחמיר בכל זה.

ולענין ריקודים בשבע ברכות קיל טפי, ונביא כאן תשובה שכתב לי הגרנ"א אהלבוים שליט"א מח"ס מנחת חן וז"ל: הנה שמחת חתן וכלה ולשמחם בכלי זמר וריקודים לא רק בחתונה, אלא גם כל ז' ימי המשחה, יסודתם מפורש בדרשת חז"ל מקרא בירושלמי כתובות פ"ק משה התקין ז' ימי המשחה, ובמועד קטן פרק א' הלכה ז' ילפינן מדכתיב (בראשית כט, כז) מלא שבוע זאת, דאין מערבין שמחה בשמחה, וכן במו"ק דף ח: מדכתיב (דברים טז) ושמחת בחגך ולא באשתך, ועי' רמב"ן שם בפ' מלא שבוע זאת, ועי' תוס' בסוכה דף כח: על מש"כ התם חתן והשושבינין וכל בני החופה פטורים מן הסוכה כל שבעה, מ"ט וכו', אין שמחה אלא בחופה וכו' אין שמחה אלא במקום סעודה וכו' ומש"כ תוס' שם.

וכן אמרו בכתובות דף טו: כיצד מרקדין לפני הכלה וכו', ושם ר"י בר אילעי שהיה נוטל בד של הדס ומרקד לפני הכלה, ר' שמואל בר יצחק מרקד אתלת וכו', ומובא בשו"ע אבן העזר (סימן ס"ה) מצוה לשמח חתן וכלה ולרקד לפנייהם וכו', וברמ"א שם ומצינו שר"י בר אילעי היה מרקד וכו', ומבטלין ת"ת להכנסת כלה לחופה, והוא בגמ' כתובות הנ"ל, וידוע מש"כ בפרקי דרבי אליעזר פרק י"ב בשעה שעשה הקב"ה עשר חופות לאדם הראשון בגן עדן והיה מלאכים מתופפים בתופים ומרקדים וכו', ומובא במטה משה, ועוד מבואר בפרקי דרבי אליעזר פרק ט"ז החתן דומה למלך, מה המלך לובש בגדי כבוד, כך החתן לובש בגדי כבוד כל ז' ימי המשחה, מה המלך מקלסין אותו, כך החתן מקלסין אותו כל ז' ימי המשחה.

ובמהר"ל (הלי עירובי חצירות) כתב שפעם אחת מתה אשת המושל, ולכבודה גזר המושל שלא לנגן בכל מדינתו באותה השנה בכלי שיר, ואירע להיות נישואין שם, והורה מהר"ל שלא יעשו שם הנישואין בלי כלי זמר, דהוא עיקר השמחה של החתן וכלה, ואם אי אפשר במקומם ילכו למקום שאפשר, וכן עשו שהלכו כמה פרסאות מעפישטיין למגנצא, ועשו שם הנישואין בכלי שיר, ועל פי דבריו כתב בכנה"ג אבן העזר סימן ס"ה הגה"ט אות א' להתיר להביא כלי שיר לנישואי בנו שהיה אבן תוך יב"ח לפטירתו אמון [ועי' בשו"ת אמרי דוד (סימן קס"ב) להתיר לעשות חופה בעשרה בטבת, ושמותר גם כן להביא למזומני החתן וכלה נבל וכנור ושאר כלי נגינה כדי לשמח חתן וכלה].

וראה עד היכן הדברים מגיעים, שכתב הטור או"ח (סימן של"ח) בשם האבי עזרי, שמותר לומר לגוי לנגן בכלי שיר בחופות, דאמירה לגוי במקום מצוה שרי, ואין שמחת חתן וכלה בלא כלי שיר, וכן פסק המחבר בשו"ע (סימן של"ח סעיף ב'). ואע"פ שהטור עצמו חולק על האבי עזרי שכתב דיש להתיר לנגן על ידי גוי, דאמירה לגוי במקום מצוה שרי, שהרי אנו קיימ"ל שאין להתיר אמירה לגוי אלא בדבר שהוא בעצמו דוחה שבת כגון מילה, עי' בב"ח שם שכתב, דאף רבינו הטור אינו חולק על עיקר הדין, אלא על הטעם שאמר דאמירה לגוי במקום מצוה שרי, דמשמע בכל מצוה שרי, על זה לבד נחלק ואמר דלפי דעת התוס' לא שרינו לה אלא במקום מילה, אבל לענין כלי שיר בחופה ודאי שרי משום כבוד חתן וכלה, דעדיף טפי, והוסיף הב"ח וכתב עוד וכן ראיתי בתשובות האחרונים שאף גדולי עולם הורו

1 בספר מועדי ישרון (פעלדר) חלק א' (הל' תענית הערה 25) כתב ששמע מהגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל שאין חשש להשתזף בשמש ביום התענית, אע"פ שיש אוסרים רחיצה של תענוג בתענית, כיון דמספיק בגזירה זו ואין להוסיף. והגאון רבי שריה דבליצקי זצוק"ל גם כן פסק דמותה, אלא שהוא לא מתאים ליום התענית (רשימות הגר"י שוב שליט"א), וכן כתב לי הגאון רבי אליהו שליזנר שליט"א שאפשר להשתזף בשמש אלא שהוא לא מתאים ליום. 2 עי' בשו"ת רבבות אפרים חלק א' (סימן שס"ג), ובאמת ראיתי בספר מועדי ישרון שם הערה 27 שכן דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל להקל בזה כיון שמעיקר הדין מותר לשחות בבריכה אף ביום התענית עצמו, לכן בלילה שלפני גם כן מותר. וכן דעת הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א והגאון רבי אליהו שליזנר שליט"א.

3 וכן דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, ה"ד בספר שם הערה 48. וכתב לי הגר"י שוב שליט"א וז"ל: מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי דמסיים כמקום שעומד כעת, בין אם מתארך התענית ובין אם מתקצר, וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי זצוק"ל.

4 והנה איתא בשו"ע (סימן תקנ"א סעיף י"ב) דתספורת שבוע זה, אחד ראשו ואחד כל שער שבו אסור ובמשנה ברורה (ס"ק ע"ט) כתב דאחד איש ואחד אשה שוין לאיסור, ואפשר שיש להתיר באשה לגלח ריבוי שער דצדעין, ובאמת היה מקום לדון להקל לאשה לגלח שער רגליה בימי בין המצרים מאחר וראינו ענין של חשש שמא אשה תתגנה על בעלה על ידי ריבוי שערות ברגליה, ומצאנו אף בהל' אבילות (סימן שפ"א) סעיף ו' שהתירו גילוח אחרי השבעה משום שמא תתגנה על בעלה.

וראיתי בשו"ת רבבות אפרים חלק ו' (סימן רצ"א אות ב') וז"ל: נשאלתי אם בחורה יכולה לגלח השער שברגליה בימי הספירה, ונ"ל דרק נשואה מותר כדי שלא תתגנה על בעלה כימי אבילות, עי' יורה דעה סימן ש"צ, אבל לא בבחורה, ומובא בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שמותר לגלח שער רגליה בימי ספירת העומר, והוסיף בעל רבבות אפרים זצ"ל ששמע מפי בעל האגרות משה זצ"ל שמותר אף מראש חודש אב, וכ"ש בימי הספירה. ולענין תספורת לאשה בספירה, ראה בשו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב' (סימן קל"ז).

ובספר נטעי גבריאל הל' בין המצרים (פרק כ"א סעיף ג') כתב בשם אחרונים ששער שברגליה יש להקל לנשים לגלחן, דהוי ניוול שלא תתגנה על בעלה. וכן קיבל ממורי הוראה.

וכן בירדתי את זה אצל מורי הוראה שליט"א, וכתב לי הגאון רבי אליהו שליזנר שליט"א אף שראיתי מי שמחמיר בזה, אך לענ"ד אין להחמיר בזה כלל ועיקר. והגאון רבי יוסף שוב שליט"א כתב לי בתשובה וז"ל: מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי דאפשר להקל עד ראש חודש אב, ומראש חודש אפשר להקל רק לצורך טבילה. ומהגאון רבי שריה דבליצקי זצ"ל שמעתי דיש להחמיר כל בין המצרים, ורק לצורך טבילה יש להקל. אולם הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי להחמיר בזה, וכן כתב לי במח"ס שבט הקהתי שליט"א.

ויש להוסיף הערה במה שכתב לדון בעל רבבות אפרים להחמיר מסבא יותר בפנויה שאין אצלה חשש שתתגנה על בעלה, ראה בספר הליכות שלמה (פרק י"ד הערה י') שכתב בשם הגרשו"א זצ"ל לגבי בחורה לצורך שידוכין שיש להתיר תספורת לנערה בימי בין המצרים, ואף מראש חודש ואילך יש לדון להתיר, שהרי בשו"ת פנים מאירות חלק ג' (סוף סימן ל"ז) כתב דכיון שהר"ף והרמב"ם מתירים לאשה להסתפר גם בימי אבילות, מסתבר דיש לנו לסמוך על כך במילי דרבנן.

5 והנה כתב במחבר (סעיף י"ב) תספורת שבוע זה אחד ראשו ואחד כל שער שבו אסור, וכתב המשנה ברורה (ס"ק ע"ט) ואחד האיש ואחד האשה שוין לאיסור, והוא מדברי הפמ"ג משב"ז (ס"ק י"ג). והנה לענין אבילות כתב בשו"ע יורה דעה (סימן שצ"ג סעיף ה') דאשה מותרת בנטילת שער אחר שבעה. וכתב ברמ"א שיש אוסרים אף לאשה, וסיים דכן עיקר. וס"ל להפמ"ג דהוא הדין הכא לענין אבילות החורבן, ובמשנה ברורה סתם כדברי הפמ"ג. ובשו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב' (סימן קל"ז) כתב דיש לומר דהכא גם הרמ"א יודה דמותר כיון שהוא רק מנהג, אבל מ"מ ראוי להחמיר אם אינו נחוץ כ"כ. אך לדברי האגרות משה נראה דאם יש צורך גדול יש להתיר.

בשיעורי הלכה להגר"ש פעלדער שליט"א ציין דהטעם של המתירים לאשה הוא כדי שלא תתגנה על בעלה, והאוסרים ס"ל דאין גנות במה שערות ראשה מגודלות וארוכות. וכל זה לענין שער ראשה, אך לענין שער הרגלים לכו"ע ס"ל דיש לחוש שמא תתגנה על בעלה, ומותרת לגלחן כמ"ש במקום אחר, וכן דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל ועוד גדולי ישראל. ועוד במשנה ברורה הביא מהפמ"ג דאפשר שש להתיר באשה לגלח ריבוי שער דצדעין, והוא על פי הש"ך יורה דעה (ס"ק ב') בשם הב"ח שמתיר בזה.

והנה בנידון דידן עוד ניתן לבאר דמה שהשיב מרן שליט"א שמותר, נראה הטעם מאחר שזה אינו לשם התעסקות ביפי הגוף, אלא כמו להעביר לכלוך בעלמא דמותר, וגם יש בזה משום כבוד הבריות, שדוחה ל"ת שבתורה. ובכלל ראה בשו"ת שבט הקהתי חלק ה' (סימן צ"ח) שכתב דאשה מותרת ללקט השערות הגדולות מגבות עיניה, שלא גזרו רק על תספורת ולא על ליקוט שערות, וכמו שמותר לסרוק השערות, אע"ג שמכוון על ידי הסריקה להסיר שערות המדולדות, ועי' עוד בשו"ת מקדש ישראל (סימן ע"ח).

וכן דעת הגר"ש מילר שליט"א, הובא בספר שושנת ישראל, והטעם כיון שאינו גילוח של תענוג, ופשוט הוא. וכן הורה הגר"ע אויערבאך שליט"א.

6 בספר שושנת ישראל (פרק א' סעיף ד') כתב דבמקום הפסד כגון שהוא שכיר לעבוד במשרד, ואם לא יגלח זקנו לא יתנו לו לעבוד במשרד וכדומה, וכן מי שיש לו פגישה להתקבל במקום מסוים לעבוד שם ולא יכול ללכת אם לא יגלח,

תשובה: לא.

ומה הדין אצל פועל גוי שעובד בבית ישראל אם צריכים למנוע אותו.

תשובה: לא¹⁰.

שמיעת סיפורי צדיקים עם שירים בליווי

שאלה: ילדים ששומעים קלטות של סיפורי צדיקים וכדומה, ולפעמים שומעים ליווי של שירים, האם עדיף לא לשמוע קלטות האלו בימי בין המצרים.

תשובה: אפשר להקל¹¹.

הנוסע ברכב למקום רחוק וחושש שיטש בא'

מצע אם מותר להדליק שירים

שאלה: אחד שיוצא לדרך רחוקה ברכב וחושש שיירדם ח"ו, האם מותר לו להדליק שירים בקול כדי שלא יירדם באמצע הנהיגה. תשובה: כן¹².

לברך על פרי חדש במקום שיש ספק פדיון הבן

שאלה: אחד שעושה פדיון הבן מספק ולא מברך על זה, האם בימי בין המצרים יכול לקחת פרי חדש ולברך עליו שהחינו ולכוין עבור הפדיון גם כן, או שעדיף לא לברך.

תשובה: לא יברך¹³.

הלכות ט' הימים

כביסה שנמשך לאחר השקיעה בראש

חודש אב אם צריך להפסיקו

שאלה: אחד שהתחיל כביסה ערב ראש חודש אב שנמשך לתוך ראש חודש, האם בשקיעה וכדומה הוא צריך להפסיק את הכביסה, או לא צריכים כיון שאומרים שהתחיל בזמן של היתר. תשובה: צריך להפסיק¹⁴.

ללבוש חולצות בעלה לפני ראש חודש אב

שאלה: בערב ראש חודש אב אברך שלומד בכולל ולא יספיק לחזור הביתה כדי ללבוש במשך היום כמה חולצות להכין אותם לימי ט'

שהארחנו בזה לעיל, ובפרט שהגאון בעל שבת הלוי זצ"ל לא כתב שום נימוק לדבריו, ולא אדע מה אדון ביה, וכן לא נראה כלל מש"כ ידידי הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א בשו"ת תשובות והנהגות חלק ד' (סימן קכ"ח) "ולענין ריקוד בשבע ברכות בימי בין המצרים נהגתי למנוע, כיון שאין זה מנהג תמיד לרקוד בשבע ברכות, ע"כ ראוי למנוע", דלפימט"ת לעיל שהפוסקים הפליגו כ"כ בשמחת חתן וכלה שהתירו אפילו לתקן כלי שיר בשבת על ידי גוי, ע"כ לא צריכין למנוע מזה בימי בין המצרים.

ויש להוסיף עוד מש"כ בשו"ע (סימן תק"ס סעיף ג') שגזרו החורבן, ולצורך מצוה כגון בבית חתן וכלה הכל שרי, ע"י שם. הרי דשמחת חתן וכלה דוחה האיסור לנגן בכלי שיר ומיני זמר שהוא אסור מדינא דגמרא, ואיסור זה כל שבעת ימי המשתה כיון דאיכא מצוה לשמח חתן וכלה כל שבעה, וא"כ מכש"כ ששמחת חתן וכלה דוחה "המנהג" שלא לרקוד אחר י"ז בתמוז.

וכ"כ בשו"ת משנה הלכות חלק ו' (סימן ק"ט) דשמחת שבעת ימי המשתה דוחה מצוה סוכה דאורייתא, כש"כ שדוחה איסור זה דבין המצרים שלא לרקוד שאינו אלא ממנהגא, וכן הביא שם בשם הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, ע"י שם. ועי' בשו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א' (סימן צ"ג) שנשאל בעושים חופה ביום ל"ג בעומר סמוך לערב, אם מותר לעשות הסעודה בשמחה אח"כ בלילה (ליל ל"ד בעומר), והשיב דרש"אין לעשות אף בכלי שיר כדרך כל החתונות "מאחר שנתחייבו בשמחה", עכ"ל. דהיינו כיון שעשו הנישואין בהיתר ביום ל"ג בעומר, מותרים הם כבר להמשיך שמחתן גם בלילה שאח"כ, ובשו"ת אבני יספה חלק א' (סימן ק"ג) דימה לזה דהכי נמי לגבי ימי בין המצרים אם התחיל בהיתר, דהיינו שהנישואין היו קודם י"ז בתמוז, וכבר נתחייבו בשמחה, מותרים הם להמשיך שמחתם גם אח"כ בתוך ימי בין המצרים. אולם יש לטעון דמזה אין ראיה, דבדאי שאין איסור בשמחה בימי הספירה חמיר כל כך כימי בין המצרים, ואין ללמוד שום קולא מימי הספירה לימי בין המצרים.

וכן מצינו היתר ריקודין ומחולות בשבע ברכות בבין המצרים בשם הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל בספר מועדי ישרון עמוד 128, וכן בשו"ת אבני יספה חלק א' סוף סימן ק"ג בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, וכן היתר הגר"י יחיאל אברהם זילבר זצ"ל בספרו בירור הלכה תליתאה אור"ח (עמוד רכ"ז), וכתב שם "וכן הסכים אאמור" הגאון (להתיר ריקודין בשבע ברכות לאחר שבעה עשר בתמוז).

10 וכבר שאלתי בעבר את מרן שליט"א אודות אחד שהוא באבילות אם יכול למנוע משפחתו מלהשמיע שירים בבית כשהוא נמצא, והורה לי שלא יכול למנוע אותם רק אין לכוון ליהנות מהשירים. וכן דעת עוד גדולי הפוסקים, ולכן נראה דה"ה כנא. וכן כתב בספר שושנת ישראל (פרק א' סעיף כ"ג) שאם פועלים גוים מגיעים לבית ישראל והוצים לטמוע דדיו או קלטות בירור וכדומה, אין צריך למנוע מהם, אם אין זה גורם שמחה לישראל. וכן היקל בזה הגר"ע אויערבאך שליט"א שאין צריך למנוע אותם (רשימות הגר"י שוב שליט"א).

11 והנה יש לדון אם צריכים להחמיר אף לקטנים שלא הגיעו לחינוך לגבי שירים גיליים בלי סיפורים, כי הרי יש מקום לומר שאף שיש מקילים לקטנים להסתפר עד שבע שחל בו תשעה באב, מ"מ אולי שמיעת כלי שיר היא דומה לאכילת בשר ושתיית יין שאסרו אף לקטנים שהגיעו לחינוך, ואילו לא הגיעו לחינוך יהיה תלוי במח' המגן אברהם ודגול מרבבה אם מחמירים בקטן שלא הגיעו לחינוך באכילת בשר ויין, ולמעשה המשנה ברורה (ס"ק ע"ה) הכריע לחומרא, ואולי ניתן להחמיר גם בקטן שלא הגיע לחינוך לא לשמוע כלי שיר, ולמעשה בשו"ת אגרות משה חלק ד' אור"ח (סימן כ"א אות ז') כתב דדוקא בהגיע לחינוך יש להחמיר, ועי' עוד בספר שושנת ישראל (פרק א' סעיף כ"ד), והגר"ע אויערבאך שליט"א פסק להקל בזה.

ולענין נידון דידן שאין הקלטות שירים אלא מדי פעם שרים באמצע, אין להחמיר בזה כשמדובר בקטנים.

12 בספרי הפוסקים כתבו דמי שנוסע בדרך וחושש שיירדם, מותר לו לשמוע טייפ אם אין לו דבר אחר לעוררו, ואין צריך למנוע את עצמו מלנסוע עבור זה. ומ"מ אם אפשר עדיף לשמוע פרקי חזנות מלשמוע קול של שירה וזמרה, וכך כתב בספר הליכות שלמה (פרק י"ד ס"ק ה') דחזנות קל טפי, אם כי ראוי לימנע בין המצרים גם מזה, ורק בימי הספירה אין צריך להחמיר.

13 בשו"ע (סימן תקנ"א סעיף י"ז) כתב דטוב להזהר מלומר שהחינוך על פרי או על מלבוש, אבל על פדיון הבן אומר ולא יחמיץ המצוה. וביאר במשנה ברורה (ס"ק צ"ח) דאע"פ דלגבי אבן הוא כן מברך שהחינוך, מכל מקום ימים אלו כיון שהזמן הוא זמן פרענות, אין כדאי לומר שהחינוך לזמן הזה. והביא שם שהגר"א נקט דהוא חומרא יתירא, וכן דעת ה"ה, ולכן הכריע דבשבת אין להחמיר בזה ויכול לברך שהחינוך, דבלאו הכי הרבה אחרונים מסכימין להקל בשבת.

ובדעת מרן שליט"א כתב לי כמה פעמים לחשוש לזה מלברך שהחינוך כיון שהוא מח' ולכן הורה דבכה"ג שיש ספק בפדיון הבן אין לברך. מיהו בספר שושנת ישראל (פרק א' סעיף ל"א) כתב שמוותר לברך שהחינוך על מצוות כגון פדיון הבן וכדומה, ומ"מ מי שמסופק אם לברך על פדיון לא יקח פרי חדש לברך עליו, כן הוא הכרעת הגר"ש מילר שליט"א. וכן הורה הגר"ע אויערבאך שליט"א (רשימות הגר"י שוב שליט"א).

14 והנה מתחילה יש לברר מתי מתחילים דיני אבילות, האם לפי דעות האשכנזים מתחילים אבילות מראש חודש בלילה משקיעת החמה או מצאת הכוכבים, וכמובן שלא דנים בכלל אם מתחילים ביום, כי הרי כבר ראינו בדברי המשנה ברורה (ס"ק נ"ו) שהביא שם דעת המגן אברהם שמד התפללו הקהל ערבית אסור גם ליחיד לאכול בבשר ולשתות יין אע"פ שהוא לא התפלל עדיין. הרי שהאיסור מתחיל בלילה, אלא שיש לעיין אם הלילה כאן הכוונה משקיעת החמה או לא.

ראיתי בשיעורי הלכה להגר"ש פעלדער שליט"א שכתב דרוב הדברים שנוהגים בהם איסור מראש חודש אינם אלא מצד המנהג ולא מעיקר הדין, ונמצא לפי זה דבין השמשות הוא ספק במנהג בלבד. ועוד דיש אומרים דבראש חודש גופא אין נוהגים דיני אבילות, ואע"פ דאין המנהג כן כמו שכתב במשנה ברורה (ס"ק נ"ח), מ"מ יש יותר מקום להקל בראש חודש. ולפי זה יאה נפקא מינה במי שמתאחר קצת ונמשך הכביסה אחרי השקיעה, וכן אחד שהוא באמצע סעודת בשר ונמשך אחרי השקיעה, יש מקום להקל.

ולענין מעשה כדברי מרן שליט"א כן הוא דעת הגר"ש וואזנר זצ"ל, הו"ד בספר קובץ מבית לוי, והנה כתבו הפוסקים שהרי מצאנו ב' טעמים מדוע אסרו לעשות כיבוס בט' הימים, יש אומרים משום שזה מסיח דעתו מהאבילות בשעה שעוסק בכיבוס בגדיו, ויש אומרים משום שמחה, ולכן לפי ב' טעמים האלו יש פוסקים שכתבו להקל מאחר דלפי טעם הראשון של היסח הדעת אין כאן כשהתחיל לפני הזמן, ואף לטעם השני של שמחה יש אומרים להקל, כי עיקר השמחה הוא בשעה שמתעסק בכיבוס, ומביאים סמך לזה לפי הדין המובא דמותר לתת בגד לגוי לפני ט' הימים, אף

להתירא. ובדרכי משה בשם המרדכי הביא להתיר עוד יותר, דאפילו לומר לגוי לתקן כלי שיר משום כבוד חתן וכלה, ועי' בלבוש שם שהביא זה להלכה, ושם הביא העובדא מהמהר"ל הנ"ל, וכן פסק הרמ"א שם (סימן של"ח סעיף ב') "ואפילו לומר לאינו יהודי לתקן הכלי שיר משום כבוד חתן וכלה", וטעמא דמילתא כתב המגן אברהם והובא במשנה ברורה (ס"ק ט') דהך שיטה ס"ל דשמחת חתן וכלה עדיף יותר משאר סתם דבר מצוה, וע"כ מותר האמירה אפילו בתקון הכלי שיר דהוא מלאכה דאורייתא.

עכ"פ מה שאנו רואין בבירור מכל זה, דגודל ענין שמחת חתן וכלה, לא הוי רק בשעת החופה, שהרי כל מה שהתירו לנגן בשבת על ידי גוי לא הוי בשעת החופה שאינו בשבת, אלא הוא על כל ז' ימי המשתה, ואשר נמצא לפי זה מכל המקובץ הנ"ל, ששמחת חתן וכלה בכלי שיר בכל ז' ימי המשתה וריקודים, הכל מושרש בחז"ל, והראשונים ז"ל כתבו שהתירו לתקן הכלי שיר על ידי גוי שינגן לשמח אותם, ועי' בשו"ת עטרת משה חלק ב' (סימן קצ"ז) שכבר האריך בכל זה.

מעתה הנה נחזי אנו, הנה מש"כ המגן אברהם (סימן תקנ"א ס"ק י') דאסור לעשות ריקודין ומחולות מ"ז בתמוז ואילך, הנה בגמרא וברמב"ם לא נזכר חיוב למעט בשמחה אלא מראש חודש אב ואילך, וכמבואר במגילה דף כו: משנכנס אב ממעטין בשמחה, וכן ברמב"ם הל' תענית פרק ה' הלכה ו', וכל מה שנאמר בענין זה החל מ"ז בתמוז אינו אלא מנהגא, ועי' אור"ח (סימן תקנ"א סעיף ב') שנוהגין להחמיר שאין נושאים מ"ז בתמוז ואילך עד אחר ט' באב, וכן שם (סעיף ד') שבתספורת נוהגין להחמיר מ"ז בתמוז, וכן שם סעיף ט"ז שיש מתענים מ"ז בתמוז עד ט' באב, ובמגן אברהם (סימן תקנ"א ס"ק כ"א) הבא מהב"ח דמ"ז בתמוז ואילך אסור ללבוש כלים חדשים, דהא אין מברכין שהחינוך, וכמבואר (סעיף י"ז) דטוב ליהזר מלומר שהחינוך בבין המצרים ע"י שם, וכל הני הם רק ממנהגא.

ומאיך כבר הבאנו לדעת ששמחת חתן וכלה בכלי שיר בכל ז' ימי המשתה הכל מושרש בחז"ל ובראשונים וגדולי הפוסקים, וכמה הפליגו הפוסקים בזה עד שהתירו אפילו לתקן כלי שיר בשבת על ידי גוי, וכנ"ל, זהו חדא. ועוד קאמינא, דשבעת ימי המשתה הם מעיקר הדין, או מדאורייתא או מדרבנן, דברמב"ם פרק ה' הל' אישות הלכה י"ב כתב, תקנו חכמים שכל הנושא בתולה יהיה שמח עמה שבעת ימים, ובירושלמי כתובות פרק א' הלכה א' איתא משה התקין שבעת ימי המשתה, ופירש קרבן העדה כלומר מדאורייתא אית לן שיהיו שבעת ימי המשתה דכתבי ביעקב מלא שבוע זאת, וכ"כ בשירי קרבן שם, דמשמע דימי המשתה הם מדאורייתא, ע"י שם, וכן בתוס' מו"ק דף ת: ד"ה לפי שאין מערבים שמחה בשמחה, כתבו מירושלמי דדריש כן מדכתבי מלא שבוע זאת ע"י שם. אלא ברמב"ם הנ"ל משמע דאינו אלא מדרבנן, וכ"כ בהדיא אור"ח שכתובת פרק א' ד' דשבעת ימי המשתה הם מדרבנן, ובשם הרמ"ה כתב דיום ראשון של חתן הוי דאורייתא, ע"י שם. ועי' ברא"ש ברכות טז: ובשו"ת באר יצחק אור"ח סימן כ"ג.

ומעתה כיון דשבעת ימי המשתה הוי מעיקר הדין אם מן התורה או מדרבנן, הרי ודאי מסתבר דיש בכך מצוה זו לדחות מנהגא שלא לעשות ריקודין ומחולות מ"ז בתמוז ואילך המבואר במגן אברהם ז"ל. וכ"כ בשו"ת להורות נתן חלק (סימן מ"ט), והוסיף דהרי מבואר ברמב"ם פרק י"א מהל' אבל הלכה ז' דשבעת ימי החתנות הרי הן כרגל, ומי שמת לו מת בתוך ימי המשתה, אפילו אביו ואמו, משלים שבעת ימי המשתה ואח"כ נוהג שבעת ימי אבילות, ע"י שם. ובשו"ע יורה דעה סימן שמ"ב איתא דחתן שמת לו קרוב כל ז' ימי החופה מותר בגיהוץ ותספורת, וכתב ה"ה ס"ק ה' ושי"ך ס"ק י"א משום דחתן כיון דדמי למלך בפיפי תחזינה עיניו, ע"י שם, הרי דחתן כל שבעה דומה למלך אף בימי אבל, וא"כ מכל שכן שיש בכחה של שבעת ימי המשתה לדחות מנהגא של איסור ריקודין מ"ז בתמוז ואילך שאינו אסור מן הדין.

והנה בשו"ת שרגא המאיר חלק ב' (סימן י"ג) רוצה לחלק בין חתן וכלה עצמם דלהם מותר לעשות ריקודין, כיון שהתחילו בהיתר, ודומה לזה מצינו בירור דעה סימן שמ"ב כיון שחלה עליו החופה הוי לדידיה כרגל, ונוהג תחילה שבעת ימי המשתה ואח"כ ז' ימי אבילות, וא"כ איה"נ להחתן והכלה יהיה מותר לעשות ריקודין כיון שהתחילו מקודם, אבל לעשות אחרים זולתם ריקודין, הלא להם לא התחיל מקודם שום חיוב שמחה, ע"כ אסור לעשות ריקודין ב' ימי המשתה מ"ז בתמוז ואילך, ע"כ.

ולענ"ד לא נראה לחלק בכך בין החתן והכלה לאחרים, אלא דכולם מותרים בריקודין לכבוד החתן והכלה, וכבר העיר בזה גם בשו"ת להורות נתן הנ"ל קצת באופן אחר, והיינו דלכאורה יש לבעל דין לחלוק ולומר, דהן אמת דשבעת ימי המשתה הוי להחתן כמו רגל ודוחה אבילות, אבל מנלן דגם לאחרים מותרים לרקוד, כיון דלאחרים ליכא רגל, ונימא דחל עליהם איסור לרקוד אחר י"ז בתמוז מטעם מנהגא, אולם הרי כתב בפרקי דרבי אליעזר סוף פרק טז החתן דומה למלך, מה המלך הכל מקלסין אותו, כך החתן הכל מקלסין אותו כל שבעה, ע"י שם. הרי דאיכא מצוה על אחרים לקלס את החתן כל שבעת ימי המשתה, ועי' בשו"ע אור"ח (סימן תר"מ סעיף ו') חתן ושושביניו וכל בני החופה פטורים מן הסוכה כל שבעת ימי המשתה, וכתב המגן אברהם (ס"ק י"ג) דהא דהני חיביבין בסוכה, דלא דמי לסעודת חתן שהיא מצוה גדולה לשמח חתן וכלה ונקראת סעודת מצוה בכל מקום, אבל הכא אינו אלא מנהג בעלמא, ע"י שם, ומבואר מזה דאיכא מצוה לשמח את החתן כל שבעת ימי המשתה, ומצוה זו פוטרת את כל בני החופה ממצות סוכה. ועיין ספר שיירי כנסת הגדולה אור"ח (סימן קל"א הגב"י אות ט"ו) הטעם הא דאם אבל בא לבית הכנסת נופלין על פניהן, ואילו כשבא חתן לבית הכנסת אין נופלין על פניהן, וכתב טעם לחלק, דבחתן מפני שהוא שרי בשמחה, וכיון שהוא מלך אזלינן בתרי' כל הקהל, משא"כ באבל, ע"י שם. והובא בקצרה בבאר היטב שם ס"ק י"א, וכעין זה במשנה ברורה ס"ק כ"ג דבחתן הואיל דמצוה לשמוח עמו, השמחה נמשכת לכל הנלוים אליו, ע"י שם.

ועיין בשו"ת עטרת משה חלק ב' (סימן קצ"ד) שהחליט בפשיטות דגם אחרים מותרים לרקוד ב' ימי המשתה מ"ז בתמוז ואילך, שהרי עיקר גדול מדין הגמרא ב' ימי המשתה כדי לומר הו' ברכות שצריך שיהיה פנים חדשות שמרבים בהסעודה לכבודם, ורש"י בכתובות דף ז. פ' שהכל ברא לכבודו לאסיפת העם הנאספים שם לגמול חסד, זכר לחסדי המקום שנהג עם אדה"ר שנעשה לו שושבין ונתעסק בו, ואסיפה זו כבוד המקום היא, וברכה זו לכך נתקנה וכו', ואין יעלה על הדעת שאם הו' ימי ברכות הנה כולם רגל שלהם הוא, וברכת חתנים בעשרה דוקא, והמתאספים עיקר וצורך בהם יותר משאר עניני שמחות וישבו כאבלים בין החתנים, אתמהא.

ואעפ"י שהג"ר שמואל וואזנר זצ"ל מחמיר בזה כמ"ש בשו"ת שבת הלוי חלק ג' יורה דעה (סימן קנ"ז) בענין מי שנשא לפני י"ז בתמוז אם מותר לעשות ריקודין וכלי שיר בשבע ברכות אחרי י"ז בתמוז, על משמרתו אעמודה שאסור לעשות ריקודין וכלי זמר בכה"ג, רק שירי פה שירי מצוה כנהוג, והניף ידו שנית בזה בשו"ת שבת הלוי ח"ח (סימן פ"א) "וגם פשוט לי דאע"ג דמי שנשא לפני י"ז בתמוז ממשיך השבע ברכות כל הימים עד הסוף, מ"מ ריקודין ומחולות וכלי שיר אסור", והפסק בזה נדפס ג"כ בקובץ מבית לוי הלי' מועדים. הנה לענ"ד לא נראה כדבריו, וכמו

הימים, האם מותר לאשתו ללבוש את החולצות שלו לזמן מה כדי שתהייה החולצות שלו לא מכובסות, או שיש בזה איסור של לא ילבש.
תשובה: אסור¹⁵, שיכין בערב שלפני ערב ר"ח.

השתתפות בסעודת פרידה בט' הימים

שאלה: אחד שחוזר לחו"ל בימי ט' הימים ועושים לו סעודת פרידה, האם ראוי לעשות את הסעודה כשאין אפשרות לזמן אחרת, והאם מותר לכל אחד להשתתף בכזו סעודה.
תשובה: כן, בלי שירה ובלי בשר ויין¹⁶.

שכירת רכב בתוך ט' הימים

שאלה: אחד שנשבר לו רכב לפני ר"ח אב, האם מותר לו לקנות רכב חדש אחרי ר"ח או להשכיר לזמן ארוך, או עדיף לומר לו לנסוע בתחבורה ציבורית עד אחרי תשעה באב.
תשובה: מותר לשכור¹⁷.

קניית מכונת מייבש בט' הימים

שאלה: מה הדין לגבי מכונת יבוש בגדים, האם ראוי להמתין לקנות חדש אחרי ט' באב.
תשובה: כן¹⁸.

לקנות דברים שצריכים תיקון אחרי ט' הימים

שאלה: האם מותר לקנות דברים שצריכים תיקון בימי ט' הימים, כגון לקנות אמבטיה או בלטות לריצוף וכדומה כיון שעדיין לא בונים אותם עד אחרי ט' באב, או שאסור לקנות אותם.
תשובה: מותר¹⁹.

אם ראוי לסגור גמ"ח להשאלת שמלות בט' הימים

שאלה: גמ"ח להשאלת או שכירת שמלות לחתונה וכדומה, האם נכון שיהיה סגור בימים של ט' הימים, שהוא משא ומתן של שמחה.
תשובה: אבל לפעמים צריך אותם²⁰.

קניית דברים לצורך אופרוף שלאחר ט' באב

שאלה: אחד שמכין שמחה כגון אופרוף או בר מצוה מיד אחרי ט' באב, האם מותר להם בימי ט' הימים לקנות כל מיני דברים כגון מפיות כוסות צלחות יפים וכדומה לצורך הסעודות, או עדיף לקנות מיד אחרי ט' באב.
תשובה: אם אפשר אחרי ט' באב זה עדיף²¹.

להתקין נדנדה בחצר ביתו בט' הימים

שאלה: אחד שיש לו חצר בביתו האם מותר להתקין נדנדה עבור ילדים קטנים בימי ט' הימים.
תשובה: כן²².

קוגל עטוף בנייר אלומיניום בתוך טשול

נט האם מותר לאכול בט' הימים
שאלה: קוגל שהכניסו בתוך נייר כסף ובישלו בתוך הטשולנט של שבת, האם מותר לאכול אותו בט' הימים.
תשובה: אם הנייר כסף ה' אטום, שלא נכנס טעם בשר, מותר²³.

ילדים לאכול מיץ ענבים בקרחון

שאלה: האם ילדים קטנים יכולים לאכול שלוק קרח שעשוי ממיץ ענבים אם לא הגיעו לחינוך, או עדיף שלא.
תשובה: אם לא הגיעו לחינוך מותר²⁴.

סעודה בשרית במי שרגיל תמיד לאכול חלבי

שאלה: במקום שנוהגים תמיד לאכול חלבי בסעודת ברית מילה, וכעת התערר לבעלי השמחה שרוצים בשרי כיון שעושים ברית בתוך ט' הימים, האם מותר להם כיון שסוף כל סוף זה סעודת מצוה.
תשובה: כן²⁵.

מאכל בשרי שנשארו במוצ"ש אם מותר לאכול

שאלה: בסעודת מלוה מלכה אחרי שבת חזון נשאר הרבה בשר וילך להפסד, האם ניתן להקל לאכול אותו גם בסעודת מלוה מלכה.
תשובה: לא²⁶.

22 במשנה ברורה (ס"ק י"ב) כתב שאין לבנות מראש חודש אב בנין של שמחה, וכן כל בנין או תוספת בנין שתכליתו לנוחיות. והגדר של בנין להוזה נראה שהוא דבר שיש חשיבות להמבנה אפילו בשעה שאינו משתמש בו, כגון מרפסת, או בריכת שחייה, ולכן נראה שמותר לבנות נדנדה אפילו אם מחובר לקרקע היות ואין להבנין חשיבות, ובעצם איכפת ליה להורידו כל פעם אחרי השימוש ולהחזירו כשצריך לו, כמו שבאמת ישנם כאלו שניידים משם לכאן ובפרט לילדים, וממילא לא נחשב כל כך כבנין הרוחה, וכן דעת הגר"ש מילר שליט"א, אבל החמיר לא לבנות צינורות הנקרא sprinkler system שהוא חשוב כבנין הרוחה, ע"ש.

23 והנה מצאנו בנידון דידן כמה פרטי דינים שצריכים לבאר כדי להבין מסקנת ההלכה למעשה, ובאמת בספרי הפוסקים מצאנו מח' בפסק הלכה למעשה, שיש אומרים כמו שכתב לי מרן שליט"א שאם אין טעם והיה אטום היטב אין חשש ומותר, ויש אומרים שאפילו אם היה אטום יש לחוש לטעם בשר שנבלע בתוך הקוגל דרך הנייר אלומיניום, והוי דומה לתבשיל של בשר ממש שנתבשל ביחד. וביסוד הדין יש לציין דהרי קיימא לן שאסור לאכול אפילו תבשיל של בשר בט' הימים, וכבר הארכנו בספרי אהל יעקב הל' בשר בחלב (סימן פ"ט סעיף ג') בגדר תבשיל של בשר שהוא מאכל שנתבשל ביחד עם בשר באותו קדירה. ולכן יש לעיין כשקוגל מעוטף בנייר וסגור היטב האם זה כמו כל תבשיל של בשר, או שמא יש לומר שאין החומרא של תבשיל של בשר כיון שהוא סגור בתוך כלי שלו, ואז בכה"ג תהיה הקוגל רק נ"ט בר נ"ט שאסור לאכול עם חלב, אבל מותר לאכול בט' הימים.

והנה כבר הארכנו בספרי שם סימן צ"ה אודות שיטת החוות דעת ועוד שהחמירו בנ"ט בר נ"ט בשעת בישול שהוי כטעם ראשון, וא"כ לדבריו אולי בכה"ג נחשב כטעם ראשון והוי כמו תבשיל של בשר.

ומ"מ יש שכתבו להקל בזה, דאע"פ דלדעת המחבר לפי החוות דעת אסור נ"ט בר נ"ט בשעת בישול, מ"מ יש להקל בכה"ג כי אף להחוות דעת אם אוכל תבשיל כזה מסתבר שאין צריך להמתין ו' שעות, דרק נתבשל ביחד עם בשר נחשב כתבשיל של בשר שנוהגין להמתין שש שעות, וכעין שכתב הבית מאיר ורע"א שם סימן פ"ט סעיף ג' שאם בישל דבר חריף בקדירה של בשר אין צריך להמתין אחריו ו' שעות אף דדינו כנ"ט ראשון, כמו כן יש לומר דנ"ט בר נ"ט בשעת בישול, ובפרט שיש חולקין על החוות דעת כמ"ש בפתחי תשובה שם (ס"ק א').

אכן צ"ע אם אפשר להקל גם בביצה מבושלת בקליפתה בתוך תבשיל בשר, דלכאורה ביצה יותר גרוע כמ"ש הרשב"א מובא בט"ז ריש סימן צ"ה גבי ביצה מנוקבת. מ"מ בספר שושנת ישראל (פרק ג' הערה ס"ט) הביא שהגר"ש מילר שליט"א צידד להקל היות וגם לענין המתנת שש שעות אחריו יש להקל מצד הדין כמ"ש בבן איש חי פרשת שלח, ועוד דהט"ז חולק וס"ל דאין לביצה נקבים, וכן יוצא מדברי החוות דעת (ס"ק ב'), וכ"ש אם הניחה על גבי קדירת בשר דמותה, וכן אם היה מחופה בנייר כסף פעמיים דהוי כשני כלים דאין שום בליעות עוברות ביניהן.

אמנם הגר"ש קמניצקי שליט"א, הו"ד בספר קובץ הלכות הל' בין המצרים (פרק ט' סעיף ו'), פסק דאין לאכול קוגל בכה"ג בט' הימים, ולא דמי לתבשיל שנתבשל בקדירה של בשר שמוחה, דכיון דהוי בתוך הסיר בשעת בישול הבשר, אמרינן שבליעת הבשר עובר דרך נייר הכסף להקוגל, ונותן בו טעם התבשיל ממש.

24 במגן אברהם (סימן תקנ"א ס"ק ל"א) כתב דלתינוק שידוע להתאבל על ירושלים אין ליתן בשר ויין, אבל לתינוק שאינו יודע להתאבל מותר ליתן בשר ויין, אבל בדגול מרבבה (סעיף ט') כתב שגם לתינוק שאינו יודע להתאבל אסור ליתן בשר, ודוקא במצוה התינוק לתינוק. ובמשנה ברורה (ס"ק ע') פסק כן להחמיה, שכן כתב גם בא"ר ודרך החיים, והחיי אדם מיקל כמו המגן אברהם, ראה שער הציון (ס"ק ע"ו). ובשו"ת חיי הלוי חלק י' (סימן ע"ט אות י"ב) כתב שאכן יש סברא באחרונים לומר דאפילו לשיטת המחמירים היינו דוקא כשהגיע לחינוך, רק לא הגיע להתאבל דהיינו בערך בין שש לתשע, אבל בקטן ממש אין צריך להחמיה, וע"כ עכ"פ כשיש צורך, יש להקל בזה. אמנם פשוט שאין להביא ארטיק שעשוי ממיץ ענבים.

בספר שושנת ישראל (פרק ג' סעיף ד') כתב דנהגו שלא להאכיל בשר ויין גם לילדים שלא הגיעו לחינוך, וכמ"ש המשנה ברורה (ס"ק ע') בשם הדגול מרבבה דלא כהמגן אברהם, והביא ראיה מדמציניעין סכין של שחיטה, ומוכח דגם לקטנים שלא הגיעו לחינוך אין מאכילין בשר. וע"כ יש למנוע מליתן לקטנים אילוג שנעשה ממיץ ענבים או עוגיות שנילושו במיץ ענבים.

ובספר נשמת ישראל (פרק כ"ג הערה 320) הביא דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל שאפילו משקה עם פרי ממש בטעם ענבים, אפילו אם ברכתו שהכל אסור לשתותו בט' הימים, וכן על פי הנ"ל אין לאכול קרחון שעשוי ממיץ ענבים ממש, אבל לקטנים מותר. וראה עוד בספר מועדי הגר"ח ליד"נ הגר"מ גבאי שליט"א חלק ב' (תשובה שע"ג), שהשיב לו מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שאין ראוי לאכול מיץ ענבים קפוא בט' הימים.

25 לכאורה אין נפק"מ אם רגיל לאכול חלבי או לא, בכל אופן סעודת ברית מילה מתיר אכילת בשר בכל מקרה, ולכן נראה פשוט שיכולים לאכול בשר אפילו אם זה נראה שעושים כן בכונה, וכן דעת הגר"ש מילר שליט"א, והוסיף שכן מותר לשתות בה יין אף שלא רגילין בזה היום, כיון דהוי סעודה חשובה שהדרך לכבדה במאכלים חשובים. וכן סעודת סיום אף שאין אוכל בה תמיד בשר, מ"מ אם נוהג לעשותה במאכלים חשובים מותר לאכול בה גם בשר.

26 והנה בשערי תשובה (סעיף ט') הביא את הברכי יוסף שכתב שיש מקילין לאכול בשר מבושל שנשתייר מסעודת שבת, והביא ששמעו ראיה לזה מהגמ' במסכת חולין דף יז. לגבי אברי נחירה שהכניסום לארץ ישראל דשרי, או משום דהתיירו סופן משום תחילתן כדי שלא ימנע מלהכין כראוי לסעודת שבת, אבל רוב הפוסקים אוסרים את זה.

שעושה הכיבוס בט' הימים, כיון דבשעה שהביא לא היה איסור שמחה, ואף ששמח או בשעה שנתן לו אין איסור. ולפי זה כתב בספר שו"ת מקדש ישראל (סימן פ"ח) שיש לכתחילה להחמיר לגמור כל הכביסה לפני חלות ט' הימים, אבל מי שנתאחר לו השעה יכול להקל.

וכן בספר שושנת ישראל הל' בין המצרים (פרק ד' סעיף ד') הביא דעת הגר"ש מילר שליט"א שאם הכניס בגדיו בתוך מכונת כביסה לפני השקיעה של ראש חודש, אין צריך לסגור את המכונה בזמן השקיעה, אלא יניח להמכונה לסיים פעולתה מעצמה. וכעין זה שמעתי ממור"ר הגר"צ ריבלין שליט"א דומ"ץ בד"ץ עדה החרדית, ועוד שמעתי ממנו שאחד שתמיד מחמיר להמתין בכל הדברים עד זמן ר"ח, יכול להמשיך עם הכביסה מוזמן לפני השקיעה עד ר"ח. וראה עוד בספר נטעי גבריאל (עמוד ק"ס) מה שהביא מהדברי יציב זצ"ל.

ברשימות הגר"י שוב שליט"א כתוב: מהגאון רבי שריה דבליצקי זצוק"ל שמעתי דאין ליתן בגדים בתוך מכונת כביסה בערב ראש חודש כדי שיגמר לכבס אחרי השקיעה, וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א.

15 והנה כתב לי הגר"י טשזנר שליט"א שברור שיש בזה איסור של לא ילבש, ואיזה הו"א יש שאינו כן. והנה נשאלתי כמה פעמים שאלה דומה, אברך המגיע לכותל המערבי עם אשתו ומתחייב בקריעה, ויש עמו חולצה ישנה עבור זה אבל לאשתו אין לה, האם שניהם יכולים לעשות קריעה באותה חולצה. והנה הייתי רגיל לומר שאסור לאשתו ללבש את החולצה שלו משום לא ילבש [והרי "לא ילבש" הוא איסור דאורייתא, וקריעה בכותל מצוה מדרבנן, ואין טעם לעבור על איסור דאורייתא כדי לקיים מצוה מדרבנן].

אולם לאחמ"כ שמעתי או ראיתי בשם הגריש"א זצ"ל שאמה, שכיום חולצה קרועה אין דרך ללבש אלא לזרוק לפח [שהרי אסור לתפור חולצה שקרעו אותה אצל הכולת], ולכן אחר שהבעל קרע החולצה, כבר אין זה בגד של איש, כיון שכעת אינו עומד ללבישת איש, ומותר גם לאשה ללבושה ולקרעה. ודפח"ח.

אולם בשאלתינו שהחולצות שלימות, בודאי יש על אשתו איסור של לא ילבש ללבשם ואסור לה לעשות כן. והאברך ילמד מזה לקח, ובאם ח"ו המשיח לא יגיע לפני ר"ח אב הבע"ל, יקדים את עצמו כמה ימים לפני כן, ויכין החולצות ושאר הבגדים בעוד מועד, עכ"ל.

והגר"י שוב שליט"א אמר לי שהגאון רבי עזריאל אויערבאך והגאון רבי שריה דבליצקי זצוק"ל פסקו בפשיטות שזה אסור. אולם ראה בספר אהל יעקב הל' לא ילבש קובץ תשובות, שהבאנו תשובה מאת במח"ס מנחת חן הגאון רבי נח אייזיק אהלבוים שליט"א באיזה אופן להקל בזה. ולענין כמה זמן צריכים ללבש חולצה להכנה לפני תשעת הימים, ראה בספר גם אני אודך תשובת בעל האבני ישפה זצ"ל (סימן קי"א).

16 והנה לעשות סעודת סיום מסכת וכדומה מותר אפילו לאכול בשר, כמבואר כל זה סימן תקנ"א סעיף י', וכן ראה בזה לגבי ברית מילה במגן אברהם (ס"ק י'), ובנידון דידן עצם הסעודה מותר לערוך, כמו שמצאנו לגבי סעודת יארצייט בלא סיום מסכת דמותר אם אין אוכלין בשר, ראה עוד בשו"ת חיי הלוי חלק י' (סימן ע"ג).

17 בשו"ע (סימן תקנ"א סעיף ב') כתב דמראש חודש ועד התענית ממעטים במשא ובמתן ובבנין של שמחה, כגון בית חתנות לבנו או בנין של ציור וכיוצא, מיהו דברים שצריכים תיקון לא היו משא ומתן של שמחה, וממילא מותר לתקנם בבין המצרים, ויש לדון לגבי רכב שלא יכול לתקן וצריך לקנות או לשכור חדש.

והנה בשו"ת אגרות משה חלק ג' (סימן פ') כתב לגבי רכישת רכב בבין המצרים שאם הוא לתענוג בעלמא ואינו לצורך פרנסה, אסור לקנותו בבין המצרים כיון שצריך לברך עליו שהחינו, ואם הוא באופן שמכריז הטוב והמטיב ולא שהחינו, וכגון שגם אשתו ובניו הננים ממנו, אז אסור רק מראש חודש דהוי כבנין של שמחה, אולם אם הוא לצורך פרנסתו הוי כמשא ומתן שאינו של שמחה שנהגו להקל בו גם לאחר ראש חודש. ולכן בנידון דידן שהוא רק שוכר את הרכב לזמן מה, אין בזה לכאורה חשש משא ומתן של שמחה. וכן בספר הליכות אבן ישראל כתב שמותר לשכור כלים אפילו בכלים שאסור לקנותם.

18 בספר הליכות אבן ישראל (עמוד שד"מ) הביא שפסק הגר"י פישר זצ"ל שאסור לקנות מכונת כביסה אף בשעת הדחק. ובספר שושנת ישראל (פרק ב' סעיף ט') הביא דעת הגר"ש מילר שליט"א לגבי מכונת כביסה לצורך בגדי קטנים או מכונת הדחת כלים, גם כן ראוי להימנע מלקנותם אף אם נשבר לו הישן, וזה שונה ממכונת או מזמון דשרי לקנותם כשאין להרוחה, והאי טעמא דבאלו לא רגילין לדור בלעדס אף באופן ארעי, משא"כ במכונת הדחה שבאופן ארעי מסתדרים בלעדס.

19 אמנם ברשימות הגר"י שוב שליט"א הביא ששמע מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שבכה"ג אסור.

20 בספר שושנת ישראל (פרק ב' סעיף ט"ו) הביא דעת הגר"ש מילר שליט"א לגבי גמ"ח להשאלת או שכירת שמלות לחתונות וכדומה, נכון שיהיה סגור בימים אלו, שהוא בכלל משא ומתן של שמחה, ובלי שעת הדחק אין להתעסק בזה. ומ"מ להשכיר מכונת חדשה או שכירת דירה להרוחה מסתבר להתיר, וכן לשכור צרכי חופה וכדומה מותר אף שלא במקום מצוה.

21 וכן ראיתי בספר שושנת ישראל (פרק ב' סעיף ט"ז) שהביא פסקי הגר"ש מילר שליט"א שכתב דיש לעיין אם מותר לקנות דברים המעוררים שמחה לצורך חגיגה שתחול אחר ט' באב, כגון מפיות נייר מצויירות או צלחות פלסטיק יקרות לצורך חגיגת בר מצוה, ופסק שם להקל כל שאינו דבר יקר. וכמו כן היקל לקנות מיני מתיקה ולהכין פעקעליך לצורך אופרוף שיחול אחרי ט' באב.

אם מותר לכבס פאה נכרית בט' הימים

שאלה: האם מותר לכבס ולרחוץ פאה נכרית בימי ט' הימים.
תשובה: לא²⁷.

להשתמש עם מגבות מכובסות בט' הימים

שאלה: אחד ששם לב שאין לו מגבות משומשות וצריך לעשות רחיצה בערב שבת חזון, האם מותר לו לדרוך על המגבת על הרצפה לכמה דקות, או שבכה"ג לא צריך לעשות כן, ובדיעבד יכול להשתמש עם המגבת מיד.

תשובה: יכול²⁸.

ללבוש פאה נכרית מכובסת

שאלה: האם מותר לאשה ללבוש פאה מכובסת אחרי ראש חודש אב.
תשובה: אם יכולה תמנע מזה²⁹.

למדוד בגד ששלחו לתפירה בט' הימים

שאלה: אחת ששלחה בד לתפירת לעשות ממנה שמלה כדי ללבוש אחרי ט' באב, כגון ששלחה לגויה לעשות את זה, האם מותר לה ללכת בימי ט' הימים לנסות את הבגד לראות אם הוא מתאים למידות.

תשובה: לא³⁰.

לקנות בגדים אחרים בשביל שימוש אחר

ט' באב עבור קייטנה לבחורים

שאלה: יש בחורים שגומרים את הזמן בראש חודש אב, ויש כאלו שנוסעים למחנות מיד אחרי ט' באב, בחור כזה שאמא שלו לא הספיקה לקנות לו בגדים האם מותר לה לקנות לו את הבגדים אחרי ראש חודש אב, כי קשה מאוד לקנות אח"כ כיון שבי' אב הבחור כבר נוסע מהבית.

תשובה: לא³¹.

לעשות חפיפה ערב ט' באב לכלה

שאלה: כלה שמתחתנת ביום אחרי ט' באב, האם מותר לה בערב ט' באב לעשות חפיפה כדי שבמוצאי ט' באב לא יצטרך לעשות החפיפה שיקח הרבה זמן ויהיה מאוחר אחרי התענית.
תשובה: כן³².

שכירת שמלות לחתונה בט' הימים

שאלה: קרובי חתן וכלה ששוכרים בגדים חדשים שמלות וכדומה לכבוד החתונה שהיא אחרי ט' באב, האם מותר להם לשכור אותם בט' הימים.

תשובה: כן³³.

ואם הם צריכים תיקון כי אי אפשר לפני כן האם זה מותר.

תשובה: לא³⁴.

מי שותה כוס של יין בברית מילה בט' הימים

שאלה: כשעושים ברית בימי ט' הימים האם צריך שקטן ישתה מהיין, או אפשר לתת לגדול לשתות.

מכובסת בתשעת הימים, דאינו מורגש כ"כ כמו בבגדים מכובסים, ואולי ה"ה בכיפה, וצ"ע. ולפי מה שהובא בשו"ת רבבות אפרים מהגר"ח פ"י שיינברג זצ"ל נראה שיקל גם כן לענין זה כיון שאינו מחשיב את הפאה כבגד לענין זה. וברשימות הגר"י שוב שליט"א כתב שהורה הגר"ע אויערבאך שליט"א להקל בזה.

30 והנה בביאור הלכה (סימן תקנ"א סעיף ז' ד"ה ונהגו) מבואר שמוותר לתת בד לתופר גוי אחרי ראש חודש לעשות ממנו בגד שיהא מוכן אחרי ט' באב, כיון שלא נקרא שם ישראל עליו. ובספר נשמת ישראל הביא מכמה פוסקים שאסור להתאים בגד חדש למידתו, כגון להאריך או לקצה, וראה בשו"ת אגרות משה או"ח חלק ג' (סימן ע"ט).

מיהו ראיתי בספר שושנת ישראל (פרק ו' סעיף ז') שהביא דעת הגר"ש מילר שליט"א שיש להקל אפילו לבוא אצל הגוי לנסות הבגד ולמדוד אותו עכ"פ מראש חודש עד שבוע שחל בו תשעה באב. וכן הורה הגר"ע אויערבאך שליט"א (רשימות הגר"י שוב שליט"א).

ובשו"ת חיי הלוי חלק י' (סימן ע"א אות ד') כתב שאם נתן בגד לאומן קודם ראש חודש, שמע מהגר"י ניימאן זצ"ל גאב"ד בעלזא דמותר לילך אחר ראש חודש לנסות את הבגד עליו ולראות מה שצריך עוד לתקן, ואולי יש להתיר אפילו כשעדיין לא התחילו המלאכה כיון שנתנו קודם ראש חודש, ונראה שטוב להחמיר לכתחילה בזה שגם לתת להגוי לאחר ראש חודש, כתב הרמ"א סעיף ז' דטוב למעט במקום דאפשר.

31 כבר הארכנו במקום אחר באיסור קניית בגדים חדשים בט' הימים על פי דברי הרמ"א (סעיף ז'), וכתב המשנה ברורה (ס"ק מ"ט) דאפילו אם דעתו שלא ללבוש עד אחר ט' באב מ"מ אסור, ודומיא למאי דאסרין לענין כיבוס אפילו במכבס להניח. ואיסור זה אינו אלא בבגדים חשובים, אלא כל בגד חדש אסור לקנותו. וראה עוד בשו"ת אגרות משה חלק ג' או"ח (סימן פ') שכתב שאם אין לו מנעלים המותרים בט' באב ושכח לקנותם קודם, מותר לקנותם בט' הימים.

וכעת ראיתי לנכון לציין חידוש שכתוב בספר שושנת ישראל שמי שנוסע מביתו תיכף ומיד אחרי ט' באב, יש להקל לקנות בגדים חדשים מראש חודש אב כשיהיה קשה לו לקנות אח"כ, אבל לא בשבוע שחל בו, וכן דעת הגר"ש מילר שליט"א, והטעם כי מבואר בשער הציון (ס"ק מ"א) שהכריע לאסור באופן כזה לכבס על ידי ישראל בשבוע שחל בו, ומ"מ כיון דהוי שעת הדחק אפשר להקל, כדמצינו בשאר שעת הדחק דאסור בשבוע שחל בו ומותר לפני זה.

ויש לעיין בידון דידן האם הדין ישתנה באופן שיש יריד גדול לבגדים כאלו, האם מותר לקנותם או לא. ובאמת לא ביררתי אצל מרן שליט"א אם ניתן להקל בזה, ומ"מ לענין האיסור של משא ומתן המשנה ברורה (ס"ק י"א) כתב דאם יש יריד הוי כדבר האבד, ושרי אם מוצא אז בזול יותר. אולם בבגדים חדשים יש לומר דאסור בכל ענין, דאין זה רק מדין משא ומתן של שמחה, אלא איסור מיוחד לקנות בגדים. אכן בקול' שיעורי הלכה להגר"ש פעלדער שליט"א הביא ששמע מהגר"י גוסטמאן זצ"ל דגם בגדים מותרים אם הוא דבר האבד, ומ"מ כל זה דזקא באופן שהוא בזול הרבה ושלא יזדמן מצד זה אח"כ. ולמעשה כדעת מרן שליט"א כך הורה הגר"ע אויערבאך שליט"א שבכה"ג אסור.

ודרך אגב ראיתי בשו"ת חיי הלוי חלק י' (סימן ע"א אות ו') שכתב דלתפור חתיכת בד על הבגד עם השם שלו כדי שלא יאבד הבגד, מסתבר דאינו בכלל איסור תפירת בגדים, ובפרט שהוא ענין של דבר האבד, ועכ"פ באופן שקשה לעשותו לאחר ט"ב, כגון שהילד הולך למחנה קיץ תיכף אחר ט"ב, בודאי שיש להתיר.

32 והנה כתב ברמ"א (סימן תקנ"א סעיף ט"ז) שאפילו אם טובלת לבילי י' באב מותר לרחוץ בערב ט' באב אם אי אפשר לה לרחוץ ליל י', ומשמע דאם יכולה לרחוץ במוצאי ט' באב לא תרחוץ ערב ט' באב, אבל בדגול מרבבה מובא בביאור הלכה כתב דלפי דעת הש"ך (יורה דעה סימן קצ"ט סעיף ד') צריכה לרחוץ בערב ט' באב, וכ"כ במגן אברהם (סימן תקנ"ד ס"ק י'). וכתב בשערי תשובה (סימן תקנ"ד ס"ק ח') שאז צריכה להזהר שלא תלך יחפה בט' באב, וכתב עוד שראוי להורות שאם אפשר לחוץ תחוף במוצאי ט' באב, ותשהה שעה בעסק החפיפה.

ובשו"ת חיי הלוי חלק י' (סימן ע"ח אות י') הביא ששמע שמורין גדולי ההוראה שבלאו הכי מקילין בזה לעת הצורך, אמנם יכולין להוריד העורות הקשים וכדומה בערב ט' באב. והביא עוד מהגר"מ ניישלאס זצ"ל שגם התיר לקצוץ הצפרניים, ובאופן שקשה לה לעשות החפיפה במוצאי ט' באב ודאי יש להתיר לעשות הכל בערב ט' באב, רק במוצאי ט' באב יש לרחוץ שנית כמו בכל מוצאי שבת, והשיניים בכל אופן יש לרחצם במוצאי ט' באב לאחר האכילה.

וכדעת מרן שליט"א כן דעת הגר"ש מילר שליט"א משום שזה נחשב כרחיצה של מצוה.

33 וכן הורה הגר"ע אויערבאך שליט"א (רשימות הגר"י שוב שליט"א).

34 וכן ראיתי בספר שושנת ישראל דמצד קניית בגדים חדשים אין איסור כי הרי כאן שוכרים, ואף מצד משא ומתן של שמחה יש להקל בשכירות ובפרט דהוי במקום מצוה, ואף לשובינין או שאר קרובים יש להקל. ומ"מ אם אפשר לשכור אח"כ יש להמתין, אבל בדרך כלל יש חשש שמא יקדמנו אחר. ובספר הליכות אבן ישראל (עמוד של"ח) פסק שאסור לתקן בגד חדש, ורק בגד שכבר לבשו לפני ראש חודש מותר לתקן.

ועוד הביא שם שפסק הגר"ש מילר שליט"א שאם צריך לתקן, ואי אפשר לתקן אחרי ט' באב, יש להקל קודם שבוע שחל בו כיון דהוי צורך מצוה. מיהו הגר"ע אויערבאך שליט"א פסק כמרן שליט"א שאסור.

יש לעיין מדוע לא נהגו לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה, הרי מאי שנא מסעודת סיום שקיימא לן להקל אף אם בעלמא אין עושה סעודת בשר וכן לגבי ברית מילה, ובפרט אם נוהג במשך השנה לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה, ולמעשה בספר כף החיים (סימן תקנ"א ס"ק קמ"ד) כתב שיש להקל עכ"פ בשיירים לאכול מאכל של שבת, ובלבד שלא יערים לקנות יותר מהצורך לשבת כדי שישאר למוצאי שבת, וראה עוד בספר פסקי תשובות (סימן תקנ"א ס"ק ל"ד).

מיהו לענין הלכה למעשה כבר כתב בשו"ת אגרות משה חלק ד' (סימן כ"א ס"ק ד') שאסור, ולא כתב טעם. והוסיף שאך מי שנוהג לאכול בשר בכל מוצאי שבת אינו צריך לעשות התרת נדרים, כיון שכל מנהגו היה במוצאי שבתות שמותר לאכול בשר ולא לזמן שאסור. וכן בספר קרא עלי מועד (פרק ה' הערה ב') הביא דעת החזון איש להחמיר בזה. אולם הביא שם שמאידך הגר"ח מוולאזין זצ"ל אמר שסעודת מלוה מלכה הוי כסעודת מצוה, ומותר לאכול בשר.

ולענין אם נשאר הרבה בשר ולא יכולים להשאירם עד אחרי תשע באב, כבר הכרנו שיש מקילים בזה, אעפ"כ המנהג אצל הרבה מורים הוא להחמיר בזה, כמ"ש לי מרן הגר"א נבנצל שליט"א אפילו במקום הפסד. מיהו ראיתי בספר שושנת ישראל (פרק ג' הערה פ') שכתב לצדד להתיר לתת את השירים לקטנים שלא הגיעו לחינוך, שהרי דעת המגן אברהם דקטן שלא הגיע לחינוך מותר בבשה, וחוף מזה הרי יש מקילים בכלל בבשר שנשאר משבת כמ"ש הברכי יוסף. ואף דלא נקטינן כוותיה, מ"מ במקום הפסד אולי לא החמיר כ"כ. ועוד דן שם מדוע בכה"ג שיש לחוש שיפסיד את האוכל אין היתר לגדול לאכול, כי הרי הוא אוכל את זה לא משום תענוג אלא משום שלא יגרום בל תשחית, וצריך לומר דאכילת בשר ויין חמור טפי מעסק של שמחה שלא נאסר כי אם מצד ממעטין בשמחה, משא"כ בבשר ויין דנחשב כעוסק בעידונו ומסיח דעת מהחורבן. ואכן מצינו במשנה ברורה (סימן תקנ"א ס"ק ס"א) דאף במקום הפסד רב אין להקל לשחוט בשר אלא א"כ יכול ליתן מזה כזית לחולה, הרי דבזה לא הקילו, עכ"ד. ולמעשה אחרי כל הני"ל כך פסק הגר"ע אויערבאך שליט"א כדברי הגר"א נבנצל שליט"א שבכה"ג אין להקל, ואסור לאכול שירים של בשר אפילו במקום הפסד.

27 וכן דעת מרן הגר"ש אלישיב והגר"ש וואזנר זצ"ל, הובא בספר נשמת ישראל (פרק י"ז סעיף ז'), ובקובץ מבית לוי הוסיף שסירוק רגיל מותר. ובספר שושנת ישראל (פרק ה' סעיף ח') הביא דעת הגר"ש מילר שליט"א שאסור לכבס פאה נכרית אף לצורך חתונה שתחול מיד אחרי ט' באב, ואף קודם שבוע שחל בו, ואין זה דומה למי שאין לו אלא חלוק אחד. וליתן לכובסת נכרית יש יותר מקום להקל ליתן לה לכבס אחר ט' באב, על פי האליה רבה הובא במשנה ברורה (ס"ק ל"ד), ובפרט כשמתיישת לילך בפאה נכרית שאינו מכובס יפה. וכן הוור מרן הגר"ש דבליצקי זצוק"ל ויבלח"ט הגר"ע אויערבאך שליט"א לאסור (רשימות הגר"י שוב שליט"א). והגר"י פישר זצ"ל פסק שפאה נכרית אסור לכבסה, ולסרוק או לחתוך ולתקן מותר רק בישנים, אבל חדשים אסור לתקנם, כ"כ בשמו בספר הליכות אבן ישראל (עמוד של"ט).

אולם בשו"ת רבבות אפרים חלק ו' (סימן רצ"א), הובא בספר נשמת ישראל שם, הביא דעת הגר"ח פ"י שיינברג זצ"ל שכתב שאין לזה דין בגד ומותר, אבל יותר טוב להמנע מזה עד אחרי ת"ב, אבל המקילים יש להן על מי לסמוך, וכן כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א שם שיתכן שמותר.

ובספר אום אני חומה להגר"מ גרוס שליט"א (סימן ת"ג) כתב שכשלא נצרך לכבס את הפאה אלא רק לקצוץ ולהשוותו גרידא, ואין לה אחר, ועושה זאת מטעמי הצניעות, שפיר דמי.

ובספר קובץ הלכות להגר"ש קמינצקי שליט"א הורה שאם הפאה נכרית רטובה מותר לייבשה עם מאוורה, ולא נחשב כגיהוץ. וראה עוד בכל זה הרבה פרטים הנוגעים לפאה נכרית בבין המצרים בספר החשוב בני אברהם (או"ח עמוד רסב-רסד).

28 והנה באיסור לבישת בגדים מכובסים כבר כתב בשו"ע (סימן תקנ"א סעיף ו') שאסור משבוע שחל בו תשעה באב, והרמ"א כתב שמחמירים מראש חודש לא ללבוש בגד חדש, וכתב במגן אברהם (ס"ק כ"א) דאפילו במקום שאין איסור משום אמירת שהחינו, כגון שבירך בשעת הקניה וכדומה שאז אין איסור מ"מ מראש חודש אסור. ולעיל (סעיף ג') כתב בשו"ע וכן דעת הרמ"א שאפילו בגדים מכובסים אסור ללבוש אותם בשבוע שחל בו, ולרמ"א אפילו מראש חודש. ולפי פשוט השו"ע היה נראה להורות כדעת מרן שליט"א שאסור, וכן כתב בשו"ת מקדש ישראל (סימן צ"א עמוד קע"ח), הובא בספר נשמת ישראל. מיהו ראה בשו"ת רבבות אפרים חלק א' (סימן ט"ע) שהיקל בזה. וראה עוד בספר נשמת ישראל (פרק י"ט סעיף י"ז) שהביא פוסקים שהקילו להשתמש במגבת מכובסת במקום הצורך, לנגב ידיים אחרי נטילת ידיים לסעודה.

ובספר הליכות אבן ישראל (עמוד של"ב) פסק הגר"י פישר זצ"ל שמגבת שרוצים להשתמש בה בתשעת הימים, די במה שמנגב בה ידיו פעם אחת לפני הטה' ימים או בשבת חזון, ועל ידי זה מותר להשתמש בה.

ונוכרתי מדבר נורא ששמעתי מידידי הגאון רבי יוסף שוב שליט"א, שרבו הגאון הצדיק רבי שריה דבליצקי זצוק"ל בסוף ימיו ממש כשכבר לא היה לו כוחות, בט' הימים הביאו לו מגבות לנגב הידים שלו אחרי הנטילה והבחין שהמגבות היו מכובסות, זרק אותם על הרציפה להראות שאינו רוצה להשתמש אפילו עם מגבות מכובסות... דבר נורא! היראת שמים נוראה!.

29 בספר נשמת ישראל (פרק י"ט סעיף י"ח) הביא שכתב לו הגר"ח קניבסקי שליט"א שאין ללבוש כיפה מכובסת בימים אלו, ונראה דה"ה פאה נכרית. וכן דעת הגר"ש מילר שליט"א שאין ללבוש פאה נכרית מכובסת בט' הימים. מיהו בספר קובץ הלכות להגר"ש קמינצקי שליט"א פסק שנראה לו שמותר ללבוש פאה נכרית

תשובה: יש פוסקים שקטן ישנה, ואיני יודע למה לא יכול המוהל או סנדק או אבי הבן לשתות³⁵.

צחצוח נעלים בט' הימים

שאלה: האם מותר לצחצוח ולהבריך נעלים בימי ט' הימים.
תשובה: כן³⁶.

ללמוד קורס של תפירה בט' הימים

שאלה: האם מותר לאשה ללמוד ולנסות קורס באומנות של תפירה בימי ט' הימים.
תשובה: לענ"ד כן³⁷.

שירים כדי להרגע

שאלה: אחד שהוא חולה קצת ורוצה לשמוע שירים כדי להרגיע אותו, האם מותר לו אפילו אחרי ראש חודש אב, כעין מה שראיתי בהליכות שלמה פרק י"ד הערה 8 שהתיר מרן זצוק"ל לאלמנה שהיתה אבלה על אבא לשמוע לשירים.
תשובה: כן³⁸.

ניקוי כתם בט' הימים

שאלה: וכיצד נוהגין לגבי ניקוי כתם על בגדו מראש חודש אב.
תשובה: מותר³⁹.

להכין בריכה עבור קטנים בט' הימים

שאלה: האם מותר למלאות בריכה קטנה עבור קטנים שלא הגיעו לגיל חינוך ולשחק בתוכה בט' הימים.

תשובה: קטנים שלא הגיעו לחינוך יכולים לשתות בבריכה⁴⁰.

אם מותר לתת מתנה לחתן בר מצוה

שאלה: האם מותר להביא מתנה לחתן בר מצוה בתשעת הימים.
תשובה: כן⁴¹.

אם מותר לחברים ללבוש בגדי שבת במסיבת חברים

שאלה: בחור בר מצוה שעושה סעודת חברים בתוך תשעת הימים, האם החברים שלו יכולים ללבוש בגדי שבת.
תשובה: לא יכולים⁴².

ברכת שהחיינו בהנחת תפילין

שאלה: קטן לפני הבר מצוה שלו שמיני תפילין בט' הימים, האם הוא מברך שהחיינו על הנחת תפילין בפעם הראשונה שזה באמצע ט' הימים.

תשובה: אין מברכים על כך שהחיינו בשאר ימים⁴³.

אם להקדים הנחת תפילין לפני ט' הימים

שאלה: אחד שחודש לפני הבר מצוה שלו זה נופל באמצע ט' הימים, האם יש ענין להקדים הנחת תפילין לפני ראש חודש אב או אחרי ט' באב.

תשובה: לא⁴⁴.

הלכות ט' באב

דלקת בגרון בט' באב אם יכול לשתות לפי הצורך

שאלה: אחד שיש לו דלקת בגרון והתחיל ערב תשעה באב לקחת אנטיביוטיקה (תרופה), האם הוא יכול לשתות בתשעה באב לפי הצורך.
תשובה: כן⁴⁵.

ויו"ט לכאורה אפילו כיבוס גם כן אסור, דכיון דהאיסור הוא משום מלאכת כיבוס, גם כיבוס כתם שם כיבוס עליון.

ומאיך מצאנו פוסקים שהחמירו בזה, כן דעת הגר"נ קרליץ שליט"א הו"ד בספר קרא עלי מועד (עמוד כ"ח ס"ק א'), ועי' בשו"ת אבני ישפה חלק א' (סימן ק"ב אות ד') דכתב דנראה מסברא שכיבוס כתם דינו ככביסת כל הבגד, דזיל בתר טעמא שכתב המשנה ברורה (סימן תקנ"א ס"ק כ"א) דנראה היסח הדעת מן האבילות, וגם בכיבוס הכתם הדבר הוא כך, אמנם אם הוא נוגע לכבוד שבת, ואין לו חליפה אחרת לכבוד שבת, מותר לכבס, כמ"ש המשנה ברורה (סימן תקנ"א ס"ק ל"ב). ובקובץ מבית לוי הביא דעת הגר"ש וואזנר זצ"ל שכתב שניכר בבגד מותר לנקותו, ואם לאו אסור. וכן בספר אור לציון חלק ג' (פרק כ"ז שאלה א') גם כן כתב: וכן מי שיש לו כתם בבגדו, אסור לו לכבס אפילו את מקום הכתם בלבד, אלא א"כ הכתם מכווער באופן שאי אפשר לצאת עם הבגד כך. אולם מרן הגר"א נבנצל שליט"א כתב לי שמותר לנקות כתם בט' הימים.

והנה כתב לי במח"ס מנחת חן שליט"א שנראה דלענין הלכה למעשה נקטינן כדעת המקילין, וכן הוא דעת הגרש"ז זצ"ל, הו"ד בספר שלמי מועד, שהתיר לנקות כתם בתשעת הימים. ובספר גשר החיים (פרק כ"א, י') כתב לענין אבל שנתלכלך בגדו ואין לו בגד אחר, דמותר לנקותו כמו שמותר לרוחץ הגוף כשנתלכלך. וכ"כ בשו"ת שבט הקהתי חלק א' (סימן קע"ב) כשהעיר שלא מצא בהפוסקים על הל' ת"ב דין זה, אבל בהל' אבילות דגם כן הדין דאסור לאבל לכבס בגדיו, ואייטו מגשר החיים הנ"ל, דאם בגדיו מלוכלכים מותר לו לכבסו במים להסיר הלכלוך, וזה ק"ו מדין רחיצה שבסימן שפ"א סעיף א', דאיאתא שם דאבל אע"ג דאסור לרוחץ כל גופו, אם היה מלוכלך וכו' רוחץ כדרכו ואינו חושש, וא"כ ה"ה דבבגדו מלוכלך גם כן מותר, ואם קשה לו להסיר הלכלוך מותר לו בכה"ג להחליפו בבגד אחר, וכן הביא בפתחי תשובה (סימן שפ"ט ס"ק ב') משו"ת לחמי תודה, דרק להחליף לתענוג אסור, אבל במחליף לצורך כגון שהחלוק מלוכלך מותר, כמו ברחיצה, דמה שלא מפורש בהפוסקים הוא משום רוב פשיטותו שהוא דבר הלמד מרחיצה, עי' שם.

40 לענין רחיצה ושחיה בבריכה לילדים שהגיעו לגיל חינוך, נוהגים להחמיר ולאסור מראש חודש אב, ויש מקילים עד ששח"ב. במשנה ברורה (ס"ק צ"ג) כתב דאין לרוחץ אף לקטנים, וביאר בספר שושנת ישראל דאף שלענין כיבוס הביא המשנה ברורה (ס"ק פ"ב) דהחיי אדם מיקל עד שבוע שחל בו אפילו בהגיעו לחינוך כיון שאיסורו רק מצד המנהג, וא"כ גם ברחיצה שאיסורו מצד המנהג יהא מקום להקל לקטנים אף בשבוע שחל בו, מ"מ היות והוא ענין של תענוג החמירו בו יותר כמו שמצינו לגבי בשר ויין. והביא שם שהגר"ש מילר שליט"א פסק שאין צריך להחמיר בזה כשלא הגיעו לחינוך, כי קל יותר מענין בשר ויין. והביא שם שאף שיש להחמיר לתחילה לשתות מראש חודש, מ"מ כשחם מאוד בחוץ יש להקל להם ליכנס צינור שמתיזה מים הנקרא "ספרינקלער" אפילו בשבוע שחל בו. ובספר חינוך בהלכה להגר"ש"ב כהן שליט"א הביא שמע מהגר"ח פ' שיינברג זצ"ל ויבלח"ט הגר"י רוטה שליט"א שקטני קטנים מותרים לשתות בט' הימים עד ערב תשעה באב. וכן דעת הגר"ע אויערבאך שליט"א שיכול להקל עד שבוע שחל בו (רשימות הגר"י שוב שליט"א).

41 הגרש"ז זצ"ל, הובא בספר הליכות שלמה בין המצרים (פרק י"ד ס"ק י"א), פסק שנותנים לנער הבר מצוה מתנות כנהוג, אע"פ שהמנהג להמנע ממתנות מתנות בתשעת הימים, וכן דעת עוד כמה פוסקים, ראה בספר קרא עלי מועד. וראה עוד במקור חיים (סימן תקנ"ב סעיף י') שמשמע שמותר ליתן מתנות בימים אלו, וכן ראה בשו"ת ויברך דוד חלק א' (סימן ע"א).

42 וכל זה מתבאר בהדיא ריש סימן תקנ"א, אולם בספר אוצר בר מצוה הביא שם תשובה מהגר"ח קניבסקי שליט"א שכתב שיש מתירים.

43 והנה כהכרעת מרן שליט"א כך הורה מרן הגרש"ז זצ"ל, הובא בספר הליכות שלמה חלק ג' (פרק י"ג סעיף ב'), וכ"ש דהנהוגים שלא לברך ברכת שהחיינו על התפילין, אלא מברכים על בגד או פרי חדש ומכוונים גם על התפילין, לא יעשו כן בימי בין המצרים, אלא יניחו התפילין בלי ברכת שהחיינו, אמנם ראה בשו"ת רבבות אפרים חלק ח' (סימן ש"צ אות ט"ז) שנוטה להקל. וראה עוד מה שכתב בספר מועדי הגר"ח חלק ב' (תשובה שע"ה).

44 מההערה הנ"ל רואים להדיא מדברי הפוסקים שאין שום ענין לא להניח תפילין בבין המצרים אפילו בפעם הראשונה, אלא רק דנו מצד ברכת שהחיינו, אבל הנחה גרידא אין שאלה כמ"ש מרן שליט"א.

45 קיימא לן מדברי השו"ע (סימן תקנ"ד סעיף ו') שחולה שהוא חלוש או חש בגופו, אף שאין בו סכנה, אינו צריך להתענות, וראה במשנה ברורה שם. וברמ"א הוסיף שנוהגים להתענות כל זמן שאין לו צער גדול, אבל המיקל לא הפסיד, ובספר נשמת ישראל (פרק כ"ט הערה 19) הביא שזו ההוראה למעשה, שחולה שהותר לו לאכול לא גזרו עליו כלל התענית, ויכול לאכול מיד בבוקר, ורק בלילה יתענה אם לא יזיק לו, כדי להשתתף בצערן ובאבלותן של ישראל, וראה בספר תורת היולדת (פרק מ"ח הערה ט') בשם החזו"ן איש, ובשו"ת שבט הלוי חלק ד' (סימן נ"ו) ושו"ת תשובות והנהגות חלק ב' (סימן רס"א) ושו"ת עמק התשובה חלק ו' (סימן קע"ט). וכן פסק הגר"ש מילר שליט"א.

עוד הביא שם בספר הנ"ל שהגר"ש אלישיב זצ"ל הורה דחולה היכול לצום מספר שעות ללא חשש נזק, יתחיל התענית מהערב ויצום כפי יכולתו, ועי' עוד בספר מועדים וזמנים חלק ה' (סימן של"ה).

35 באיסור שתיית יין כבר כתבנו במקום אחר את פרטי הדינים, ומ"מ ידוע מה שהובא להלכה לגבי שתיית קטן ביין של הבדלה, ולענין נידון דידן יש לעיין אם גם צריכים לתת את היין של כוס הברכה לקטן או לא. ידוע שהורה מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל שיש לתת לקטן לשתות היין מהכוס שמברכין עליו בשעת הברית, והטעם כיון שהכוס הזה אינו אלא לכבוד המצוה והשמחה, ראה באוצר הברית חלק א' (עמוד ר"צ), וכן בנטעי גבריאל הל' בין המצרים (פרק מ' הערה כ"א) על פי הרמ"א (סעיף י') כמו בהבדלה, ולכן יש להחמיר לכתחילה לתת לקטן, וכן הורה הגר"ע אויערבאך שליט"א.

מיהו כדברי מרן שליט"א ראיתי שגם כן הגר"ש מילר שליט"א פסק כן שיכול לתת את הכוס גם לגדול לשתות, ולגבי הכוס של ברכת המזון שהוא חלק מהסעודה כל אחד יכול לשתות ממנו, ראה במשנה ברורה (ס"ק ע"ב), וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות חלק ה' (סימן קס"ח אות ג') ובשו"ת שבט הקהתי חלק ג' (סימן קע"ח).

36 והנה כבר דנו בזה הרבה פוסקים, ונביא בקיצור מקצת השיטות, בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק כ"ז סוף סעי' א') התיר בשופי, וכן דעת בעל שבט הלוי זצ"ל, ובעל יביע אומר זצ"ל. וכן דעת הגר"י פישר זצ"ל, הובא בספר הליכות אבן ישראל (עמוד של"ה) שמותר לצחצוח מנעלים במשחת נעלים בט' הימים.

אמנם בספר שלמת חיים (סי' ר"ח, או סי' של"ב) פסק דצחצוח נעלים פשיטא דיש קפידא ואסור. ובספר שלמי מועד (עמוד תפ"א) פסק הגרש"ז א שמותר לצחצוח הנעלים בט' הימים רק בערב שבת, אבל לא ביום חול. ובשו"ת אג"מ (אור"ח ח"ג סוף סי' פ'), שמעתתא דמשה ס"ק ב', ס"ק ט') כתב וז"ל: ומה שהביא כתר"ה מספר מועדים וזמנים שאסור להשחיר ולהבריך הנעלים, הנה לענין להבריך הנעלים מסתבר כמותו אף שלא שייך זה לכבוס דבגדים, אבל להשחירם בלא הברקה אם כבר הוסר שחרותם אינו רואה בזה טעם לאיסור. ולצורך שבת לאלו שלובשין בגדי שבת יש להתיר אף להבריך. וראה עוד מה שהביאו ממרן שליט"א בספר ירושלים במועדיה (בין המצרים עמ' ר"ו אות קל"ו) - "לכבוד שבת, מותר. בעת הצורך נראה לצדד להתיר גם שלא לכבוד שבת". והגר"י שוב שליט"א כתב לי בה זוה"ל: בשו"ת שלמת חיים (סימן של"ב) כתב בצחצוח נעלים פשיטא דיש קפידא ואסור, וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי זצוק"ל והגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א דאין לצחצוח נעליים בתשעת הימים. ומהגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל שמעתי שזה מחלוקת, ולכן שינקו את המנעלים במטלית יבשה. ועי' במועדים וזמנים חלק ה' סימן של"ח בהערה ובחלק ח' סימן של"ח, ועי' באגרות משה חלק ג' אור"ח סימן פ'. וממרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שמעתי דמותר לצחצוח נעליים בערב שבת בתשעת הימים אבל לא ביום חול. וממרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דאם אינו מצחצוח מנעליו כל השנה, למה שרק בתשעת הימים יצחצוח מנעליו, אולם אם רגיל לצחצוח מנעליו כגון לכבוד שבת מותר גם בתשעת הימים. ועי' בשו"ת רבבות אפרים חלק א' (סימן שע"ה) ובשו"ת עמק התשובה חלק א' (סימן צ"ב אות ב') ובספר הלכות בין המצרים (פרק ד' סעיף כ"ג). וראה בספר גם אני אודך תשובות בעל האבני ישפה זצ"ל (סימן ק"ט).

37 ברשימות הגר"י שוב שליט"א כתב: מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי לגבי קורס תפירה, אם לא מסיימות את הבגד מותר.

38 והנה בספר הליכות שלמה (פרק י"ד הערה 8) הביא דעת הגרש"ז זצ"ל בענין שמיעת קלטות, אם המטרה היא רק להפיג בדידות או פחדים, כגון באשה אלמנה השוהה לבדה בבית וכדומה. וכן הורה לאלמנה ב"ב חודשי אבלותה על אביה, וכ"כ לי מרן הגר"א נבנצל שליט"א. ומכאן למד במח"ס מנחת חן שליט"א באלו חולים ל"ע ששמיעת כלי זמר תועיל לבריאותם, שמותר בימי בין המצרים. ובשו"ת דברי שלום (קרויז) חלק ד' פסקי הלכות (אות פ') כתב דכמו שהתירו לצורך פרנסתו, ג"כ התירו לצורך בריאותו, אבל רק עד ר"ח אב.

מיהו נראה דלפעמים יש להתיר לשמוע גם אחרי ראש חודש אב, כגון שהוא במצב של מרה שחורה אפילו מעט, ושמיעת כלי זמר מעלה את רוחו ונותן מרגוע לנפשו, מותר לו לשמוע. וטעמא דמילתא משום דפשוט הוא דחו"ל לא גזרו רק זמרה לשם תענוג, אבל לשם רפואה לא גזרו.

ועי' בשו"ת משנה הלכות חלק ו' (סימן ק"ו) שהביא גדולה מזו משו"ת יד יצחק חלק ג' (סימן שכ"ג) בקצין אחד עצבני, ולקח לו "פאנאגראל", והיה כנגן המנגן בזה היקל חליו ותהיה לו לרפואה, ושאל אי מותר לו לומר למשרתת עכ"ם בערב שבת שינגן לו בשבת, כי קשה לו יותר לסבול בשבת קודש שאינו טרוד בעסקיו, והתיר לו לעשות כן, אלא שאם הוא ירא שמים ימנע מזה, שמה ילמדו אחרים ממנו, אבל מעיקר דינא התיר לו, וממילא בימות החול מותר לצורך רפואה אף בימי בין המצרים.

39 בערוך השלחן יורה דעה (סימן שפ"ט סעיף ו') כתב לענין הל' אבילות דכתונת שיש בו זיעה מותר לו לשתפה להסיר הזיעה או להחליפה בכתונת אחרת, דהרי זה כמלוכלך, עי' שם. ולפי זה כיון דאיסור כיבוס מראש חודש אב עד אחר תשעה באב הוא משום שלא יסיח דעתו מאבילות, לכאורה נראה דדינו כאבל דאם הבגד מלוכלך מותר לכבס מקום הלכלוך, ואם אי אפשר לכבסו יחליפנה באחרת.

וכ"כ להתיר בשו"ת עמק התשובה חלק ח' (סימן ס"ח) שמותר לכבס מקום לכלוך הבגד דאין זה שמחה, אלא העברת הכתם והלכלוך בעלמא, וכמו שמותר בט' באב להעביר הלכלוך מגופו, שאין זה רחיצה של תענוג. [משא"כ בט"ב גופא אף שלכלוך שעל גופו שרי לרוחץ, מ"מ לכלוך שעל בגדיו אין לכבסו, ולכאורה אסור אפילו להעביר הכתם, דבט"ב גופא אסור הכיבוס מדין מועד, ואפילו במלאכה יש נוהגין לאיסור, וכל שהוא מדין מועד

שכתב הט"ז סימן פ"ט סעיף ג' מוח' אם מרק דינו כתבשיל או דינו כשומן, וכתב הפמ"ג שהמחמיר תבוא עליו ברכה ולהגדיר אותו כשומן של בשר, ולפי זה אולי אסור בכה"ג אם יש להחמיר שדינו כשומן של בשר ולא כתבשיל, וצ"ע.

תשובה: יכול להקל⁵⁵.

רחיצה ב'י' אב לפני חצות במקום הצורך

שאלה: אחד שיש לו טיסה בבוקר ב'י' אב לפני חצות, האם מותר לו לעשות מקלחת בבוקר לפני הטיסה כיון שחושש שיש לו ריח לא טוב, ויצטרך לשבת עם אנשים זרים במטוס ומתבייש מזה, או שצריך להמתין עד שמגיע למקום שטס שם שממילא תהיה אחרי חצות ולהתקלח שם.

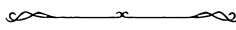
תשובה: יכול להקל⁵⁶.

בנייה ב'י' אב לפני חצות

שאלה: פועלים שבונים דירה האם מותר להם לבנות אפילו ביום י' אב בבוקר לפני חצות.

תשובה: כן⁵⁷.

נערך נסדר ונכתב ע"י הרב יעקב אהרן סקוצילס שליט"א

51 ולענין הדחת כלים נקטו כמה פוסקים שאין להדיח כלים עד אחר חצות, ואפילו על ידי מכות כלים ראוי להמנע, וגם אחרי חצות אין לה להדיח כלים בידים רק מה שצריך למוצאי התענית, אבל להדיחן במכונה או על ידי כפפות מותר בכל ענין. והטעם כי בלי צורך אין להרטיב את הידים אפילו בלי כונת רחיצה, כדמוכח מזה שאין נוטלין כל היד לנטילת ידים כמבואר בסימן תקנ"ד סעיף י', אף שאין מתכוין לרחיצה. והגר"ע אויערבאך שליט"א היקל בכה"ג לעשות סידורים בבית. וראה עוד כמה פרטי דינים בזה בספר נשמת ישראל (פרק ל"ח).
52 כ"כ האחרונים המובאים במשנה ברורה לגבי כל תענית ציבור, ויש פוסקים שהתירו אפילו להכניס מי פה ולהוריק אותו. והגר"י שוב שליט"א כתב לי שמותר לו לטוֹף את הפה על ידי שאוחז את הראש למטה שלא יבלע מים, כן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א. ובשו"ת באר משה חלק ח' (סימן צ"ד) כתב דמי שיש לו ריח רע מהפה מותר להדיח עם מי פה לצורך, כי אין חשש שיבלע, מפני שזה מזיק להגוף. וראה עוד בספר נשמת ישראל (פרק כ"ט סעיף י"ג) עוד מ"מ בזה.

53 והנה ראיתי שכבר דן בזה בספר שושנת ישראל (פרק י"ב סעיף ס"ו), ושם הביא שהגר"ש מילר שליט"א הביא ראייה לאסור את זה מדברי הגמ' ביומא דף פח. דהרואה קרי ביום כיפור ידאג וכו' שכל העולם מעונה והוא שבע, ע"י שם רש"י. ומבואר דהוצאת זרע אף שלא בדרך תשמיש הוי ביטול עינוי. ומ"מ אין להוכיח מזה לאסור אף בימי אבילות כן, דאולי לא נאסר כי אם ביום כיפור או ט' אב שנאסר בהן תשמיש מצד הלכות תענית.

54 והנה לכאורה דהיינו על פי מה שכתב במשנה ברורה (סימן תרי"ד ס"ק ה') דנכון לחוש לשיטות שמחמירין בכל מנעל שמגין ואינו מרגיש שהוא יחף. והלא ידוע דעת הגר"י ש' אלישיב זצ"ל, הובא בספר הל' חג בחג הל' ימים נוראים, שהאריך על פי המבואר בבית שמואל אבן העזר (סימן קס"ט ס"ק י"ג) דלשיטת כמה ראשונים העיקר תלי אה הדרך הוא לעשות מנעל ממין זה או לא, ולשיטתם יש להחמיר בכל נעלים שהדרך לילך בהם כל השנה, ואם רגילים להסתובב בזה רק בבית ולא ברחוב אין לזה חשיבות של מנעל.

55 וכן הורה הגר"ע אויערבאך שליט"א, ובמח"ס שו"ת חיי הלוי שליט"א כתב לי לפי מה שכתב הביאור הלכה סימן תקנ"ח, וכן כתב בכף החיים שם ומובא בחיי הלוי שם סימן פ"ד אות ד', שבדאי היה מותר לאכול תבשיל של בשר, אכן כבר כתב מע"כ שלענין בשר בחלב כתבו האחרונים ביו"ד סימן פ"ט סעיף ג' להחמיר עכ"פ לתחילה שמרק של בשר הוא יותר מתבשיל של בשר, שהוא כמו שומן של בשר, וע"כ נראה דגם לענין מוצאי ת"ב יש לתחילה להחמיר בזה.

וידידי הגר"ג גראס שליט"א מח"ס שו"ת שארית אברהם כתב לי לענין מרק עוף במוצאי תשעה באב (שאינן אוכלין בשר במוצאי ת"ב כבסי' תקנ"ח), שלענין איסור בשר בחלב הביא הט"ז ביו"ד סוסי" פ"ט מחלוקת האם כשהוא צלול דינו כתבשיל של בשר או לא. ולכאורה בדבר שאינו אלא מנהג להחמיר במוצאי תשעה באב, היה שורת הדין להקל בזה כיון שיש מתירים בלאו הכי, ושאינן זה נחשב תבשיל של בשר, ובפמ"ג שם ס' פ"ט כתב "המחמיר תע"ב", משמע שהעיקר להלכה להקל בזה. אך כמדומני שהמנהג להחמיר בזה, וצ"ע.

56 והנה לענין רחיצה אחרי ט' אב עד חצות ב'י' אב יש להחמיר לתחילה לא להתרחץ, וראה בזה בשו"ע (סימן תקנ"ח סעיף א') ובט"ז (ס"ק א') ובמשנה ברורה (ס"ק ג'). ומה שכתב בשו"ע (סימן תקנ"א סעיף ד') שמותר מיד אחר התענית, כבר השיבו שהיינו לעשות רחיצה של נטילת ידים וכדומה ולא רחיצת כל הגוף, וראה בביאור הלכה שם ד"ה עד חצות, ובשו"ת רבבות אפרים חלק א' (סימן שפ"ו). ובמקום שיש הרבה זיעה וליכלוך ובפרט במקום כבוד הבריות, פשוט שמותר להעביר את כל הליכלוך וכן לעשות רחיצה רגילה, ע"י בשו"ת תשובות והנהגות חלק ב' (סימן ר"ס).

ולמעשה בכל אופן במקום הצורך מותר לעשות כל הדברים שהחמירו בהם לתחילה לחומרא לא לעשות כגון רחיצה וכדומה, וראה בספר חוט שני הל' שבת חלק ב' (עמוד שכ"ח) ובשו"ת רבבות אפרים חלק ה' (סימן שע"ו). וכתב לי ידידי הגר"י שוב שליט"א שאם יש ריח רע מותר, ואם אין ריח אסור. כן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א. ולענין כביסה קודם חצות בעשרה באב במקום הדחק יש מקום להקל, ראה בשו"ת עמק התשובה (חלק ו' סימן קפ"א).

57 משא ומתן מותר מיד אחרי ט' אב, וכן דעת הגר"נ קרליץ שליט"א שם, וכן דעת הגר"ש מילר שליט"א בנידון דידן.

תשובה: מותר להדיח ומשתדלים למעט⁵¹.

המקיא בט' אב אב מותר לרחוץ את פיו

שאלה: אחד שהקיא בט' אב ויש לו ריח רע בפה, האם מותר לו לרחוץ פיו ולהוריק את המים, או מותר לו לקחת קצת מי פה, או אסור לעשות את שניהם.

תשובה: יכול לרחוץ פיו ולירק היטב את המים⁵².

הוצאת זרע בט' אב לטיפול פוריות

שאלה: זוג של"ע לא זכו לילדים, והתאריך להכניס זרע של הבעל דרך הזרעה מלאכותית היא בט' אב, האם מותר לבעלה להוציא את הזרע לצורך זה בט' אב.

תשובה: לא⁵³.

ועוד אם הכל מוכן והרופא קבע יום ט' אב להכניס את הזרע בתוכה, האם מותר לה.

תשובה: כן.

לבישת קרוקס בתשעה באב

שאלה: האם מותר ללבוש נעלי "קרוקס" שעשויים מגומי בתשעה באב.

תשובה: יש אוסרים⁵⁴.

הלכות מוצאי ט' אב

מרק עוף במוצאי ט' אב

שאלה: במוצאי ט' אב כתב בסימן תקנט לגבי האיסור לאכול בשר במוצאי ט' אב, כתב הביאור הלכה שתבשיל של בשר מותר, ונשאלתי מאברך יקר שנשאר אצלו מרק עוף צלול בלי שום חתיכות ושום עוף רק המרק עצמו, ושאל האם מותר לו לאכול את זה במוצאי ט' אב שדינו כמו תבשיל של בשר או כשומן של בשר, והסתפקתי לפי מה

אם מותר לכלה לקחת כדורים לסדר וסטה בט' אב
שאלה: כלה שהיא לוקחת כדורים כדי לסדר וסטה, האם מותר לה לקחת אותו כדור בתשעה באב בלי מים.
תשובה: כן⁴⁶.

אם מותר לקרוא סיפורי צדיקים בט' אב
שאלה: בט' אב האם מותר לקרוא סיפורי צדיקים שסיפוריהם מעורר אדם לתשובה, ומה הדין בלימוד מוסר ואמירת תהילים.
תשובה: תהילים לענ"ד לא יאמר, ודברים המעוררים לתשובה מותר⁴⁷.

ברכת הגומל בט' אב
שאלה: האם מותר או ראוי למנוע מלומר ברכת הגומל בט' אב, והאם יש חילוק בין שחרית למנחה.
תשובה: לענ"ד מותר אף בשחרית, והמקדים הרי זה משובח⁴⁸.

התברך אצל צדיק בט' אב
שאלה: אחד שרוצה ללכת לגדול בישראל להתברך, האם מותר או ראוי לעשות כן בתשעה באב.
תשובה: נלענ"ד שלא⁴⁹.

סידור הבית אחרי חצות בט' אב
שאלה: בט' אב האם מותר לסדר את הבית אחרי חצות אם הוא לא מסודר מחמת סעודת מצוה שעשו כמה ימים לפני כן, וכל השלחנות והכסאות לא מסודרים, או שהוא מלאכה שאין לעשות.
תשובה: הספרדים נוהגים לסדר הבית אחרי חצות, אשכנזים יעשו רק ההכרחים⁵⁰.

אם מותר לטוֹף ולהדיח בט' הימים
שאלה: בט' ימים האם מותר לטוֹף ולהדיח את הריצפה כמו במשך השנה, ואם לא, איך נוהגין לעשות כשיש לכלוך על הריצפה.

46 והנה יש פוסקים שנקטו שכדאי לקחת את הכדורים לפני או אחרי ט' אב, אבל למי שלוקח אותו בשעה מסוימת כל יום וצריך להקפיד בזה בודאי יכול לקחת אותו בלי מים אף בט' אב, כדברי מרן שליט"א. וכן דעת כמה מורים כאן בארץ ישראל לקחת את הכדור בלי מים, כיון שהכדורים בטלים מתורת מאכל, וראה בשו"ת שבט הלוי חלק י' (סימן פ"א אות א'), ובספר חוט שני חלק ב' (עמוד שכ"ו). וכל דבור שהוא משמש לרפואה יש פוסקים שהתירו לשתות מעט מים שיספיקו לבליעת התרופה, ויש שהתירו רק אם פוגמים את המים, וכן דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א הובא בספר נשמת ישראל (פרק כ"ט סעיף ט"ו). מיהו הגרשו"א זצ"ל היקל עם קצת מים, ראה בנשמת אברהם (סימן תקנ"ד), וכן דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, וראה עוד בשו"ת אבני ישפה חלק ו' (סימן פ"ט ענף ו').

והגר"י שוב שליט"א כתב לי וז"ל: מהגאון רבי שריה דבליצקי זצוק"ל שמעתי דיכולה לבלוע את זה בתשעה באב בלי מים, ואם קשה לה יכולה לבלוע את זה עם מים פגומים פחות מכשעור, וצ"ע אם אפשר לבלוע עם טיפות מים רגלים.

47 והנה במשנה ברורה (סימן תקנ"ד ס"ק ז') כתב שיש מנהגים שונים לענין אמירת תהילים בט' אב, יש אומרים אחרי חצות ויש שאין אומרים כלל. ואם הוא רוצה להשלים התהילים אחרי ט' אב, כן הוא נכון לעשות. ואם הוא צריך להתפלל בשביל חולה מותר לומר תהילים, כ"כ בשו"ת דברי מלכאל חלק ו' (סימן ט') ובספר ארוחות רבינו חלק ב' (עמוד קמ"ב) בשם החזון איש.

ולענין סיפורי צדיקים, נראה להביא ראייה ממה שכתבו הפוסקים לגבי ספרי מוסר שאם זה מעורר מותר, וכן הורה הגר"י אלישיב זצ"ל שאם הוא מתעורר מותר לקרוא בט' אב. וראה עוד בספר מועדי הגר"ח חלק ב' (תשובה ת"ו).

48 בכף החיים (סימן תקנ"ט ס"ק ל"ח) כתב בשם האחרונים שאם צריך לברך הגומל יאמרנה במנחה. ובשו"ת חיי הלוי חלק י' (סימן פ"ב ס"ק י"ד) כתב דמי שיש לו בן שנעשה בר מצוה, יש לו לעלות לתורה במנחה ואז לברך ברוך שפטרני.

49 והנה לא ביררתי אצל גדולי ישראל כיצד הם נוהגים למעשה, כי הרי יכול להיות שיש גדולים שמברכים אנשים וקהל אף בט' אב, ולכן אין לנו מעשה רב גדול מזה, ובכל אופן כמה מורי הוראה אמרו לי שיכולים להקל בזה. שוב ראיתי בספר דרכי משה חלק ב' (עמוד תמ"ג) עובדות מהגאון רבי משה פיינשטיין זצוק"ל, ושם הביא שפעם הגיעו כמה בחורים מבוגרים לבקש ברכה ממרן ראש הישיבה זצ"ל לשידוך הגון, והיה אותו יום תשעה באב, אבל היה קשה בעיניהם לבקש ממנו ברכה בט' אב, וכשמרן ראה שהם רוצים משהו הוא שאל מה אתם רוצים, ואמרו לו שרוצים ברכה לשידוך, ואמר להם שהלא כתוב בשו"ע מותר לעשות אירוסין בתשעה באב משום שמא יקדמנו אחר, א"כ בודאי מותר לתת ברכה על זה אפילו בתשעה באב, וברך אותם שא"י"ה היו כולם חתנים קודם ראש השנה, וכך היה. הרי אפשר שבשאר צורך של ברכה לא ברור אם נוהגים להקל בזה, ואולי רק מצד השידוך היה יותר קל לתת ברכה, וצ"ע.

50 והנה מצאנו כמה טעמים לאיסור מלאכה וכיבוד הבית בט' אב, המגן אברהם והובא במשנה ברורה (סימן תקנ"ד ס"ק מ"ג) כתבו משום היסח הדעת, ולכן אחרי חצות שהוא קל יותר הקילו קצת, וכתב הר"ן בסוף מסכת תענית דמה שלא דומה ט' אב למנהגי אבילות, שאצל אבל לא עושה מלאכה כל השבוע מדינא ואין קולות יותר, ולכן הכא מדוע מקילין אחרי חצות, הלא גם שם לענין אבילות מצאנו שיש זמנים יותר חמורים כגון תוך ג' ימים ראשונים וכדומה. ויש עוד טעמים כגון שט' אב נקרא מועד, או מפני שהוא משום עינוי של היום. לענין הלכה למעשה, בערוך השלחן (סימן תקנ"ד סעיף כ"א) רואים שמותר לכבד את הבית אחר חצות, ומ"מ אם אפשר להימנע מזה כל היום מה טוב. וכן ראיתי בספר שושנת ישראל שהגר"ש מילר שליט"א אמר שכשם שיש לאדם למעט בכבודו בט' אב ככל האפשר, כמו כן יש גם למעט בכיבוד הבית רק כפי הצורך ממש, וכדברי מרן שליט"א.

אכן על ידי עזרת גויה הלא מדברי השו"ע וביאור הלכה שם רואים שיכולים לעשות מלאכה על ידה כשצריכים לזה אחרי חצות, אפילו אם ביקשו ממנה בט' אב עצמו, והביא בביאור הלכה שם שיש אומרים שדוקא אם ביקש לפני ט' אב מותר, והעיר על זה הביאור הלכה דהרי ליכא היסח הדעת בזה וממילא מותר. עוד חידוש ראיתי לפי הנ"ל שמי שעושה שמחה בביתו בשבת נחמו, וט' אב חל ביום ה', מותר לסדר השלחנות בביתו אחרי חצות, כ"פ הגר"ש מילר שליט"א.

שונה הלכות מרן הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א

הרה"ג יעקב חי בן שמעון שליט"א שיעורי הלכות מרבני בית הוראה - "אהבת שלום"

כאשר יתקן טעם תלמי
 הנה יציע הנהיגה מן המצוינות
 אלה כי הנהיגה לא יציעה חסר
 ח"ו ק' ע"פ

בעזה"י י"א טבת תש"ע
הנה ידידנו הרה"ח בן שמעון סידר כל מנהגי הספרדים והמקובלים על
או"ח כי המ"ב לא דיבר בדרך כלל רק על מנהגי האשכנזים ויפה סידרם
חיים קנייבסקי

ברים אלו נשוב להטיב כמו שנא' והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו' ולכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן כי אין העיקר התענית כמ"ש באנשי נינוה וירא ה' את מעשיהם ואמר חז"ל את שקם ואת תעניתם לא נאמר אלא את מעשיהם ואין התענית אלא הכנה לתשובה ולכן אותן האנשים שכשהם מתענים הולכים בטויל ובדברים בטלים תפשו הטפל והניחו העיקר ומ"מ אין לפטור את עצמו בתשובה בלבד כי ימים אלו הם מ"ע מדברי הנביאים להתענות בהן וכנ"ל (סק"א).

ז מי שטעה ואכל בהם מ"מ צריך להשלים התענית אחר שאכל וא"צ להתענות יום אחר אם לא שכר נתו לכפרה² וכדאי במהרה"ל שציוה לאחד להתענות אח"כ לכפרה³ (סק"ג וסי' תקס"ח סק"ח וע"ש לענין ענינו, ודין חתן בד' צומות יתבאר בע"ה בסי' תק"ג דין ח').

סימן תקנ. הבדל שיש בין ט' באב ליתר צומות

א הכל חייבין להתענות ארבע צומות הללו ותינוק בן י"ג שנה ויום א' ותינוקת בת י"ב שנים ויום א' אף שלא הביאו ב' שערות חייבין להתענות (וע"ל סי' תרט"ז סק"ג שכתב שאם לא הביאו ב' שערות א"צ להתענות¹ וצ"ע), אבל קודם לכן אין חייבין אפי' בתענית שעות ומ"מ קטנים שיש בהם דעת להתאבל² ראוי לחונכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים או שאר מאכל פשוט לפי התינוק כדי שיתאבלו עם הצבור (ס"א וסק"ה ובה"ל ד"ה הכל וע"ל סי' תקמ"ט דין ז'³ וסי' תקס"ח דין ג' במי ששכח ואכל בת"צ).

ב חולה אפי' אין בו סכנה פטור מלהתענות ג' צומות [ולענין ט"ב עי' בסי' תקנ"ד דין ד'] ואסור לו להחמיר על עצמו מיהו כואב עינים אפי' מצטערין הרבה אפשר שאין להקל רק בתענית אסתר ויש מקילין גם בשאר תעניות אם מצטערין הרבה הכל לפי ראות עינים (סק"ד ובה"ל ד"ה מיהו וע"ל סי' תרפ"ו דין ו' דיני תענית אסתר) ואונן חייב להתענות בת"צ (שה"צ סי' תר"מ אות מ"ח).

ג עוברות ומניקות מדינת אין חייבות להתענות בג' צומות חוץ מט"ב שחייבות להשלים⁴ כדלק' סי' תקנ"ד דין ב', מיהו כבר נהגו להתענות בכלן ואם הם חלושות אין להם להחמיר וכן אם מצטערות הרבה אסור להן להתענות ועברה היינו משהוכר עוברת ואפשר דאפי' לאחר ארבעים יום מציית הולד בכלל מעוברת לענין זה אם מרגשת צער אבל לפני כן היא ככל הנשים לכל דבר אם לא שמצטערות הרבה ואם מרגשת חולשה אין להחמיר בה כלל כי בראשית ימי עיבורה העובר חלוש ביותר ועיניו או סיגוף קל מפסידו בודאי ומסכן גם המעוברת לפיכך המיקל נשכר בלא ספק (ס"א וסק"ג ה' ושה"צ).

ד אף הצריך לאכול לא יתענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך וכן עוברות ומניקות ראוי שלא יאכלו אלא כדי קיום הולד ויש מי שאומר שעוברות ומניקות יפרעו אח"כ מיהו כל האחרונים לא הביאו זה וגם ראייתו אינה מוכחת (סק"ה ובה"ל ד"ה אין וסי' תקנ"ד ס"ה).

ה צומות הללו חוץ מט"ב א"צ להפסיק בהם מבעו"י אלא מותר בהן באכילה ושתי' בלילה ומותרין ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ובעט"ז כתב שעשוי אין נוהגין לרחוץ בג' צומות בחמין אבל בצונן י"ל דמותר ופניו ידיו ורגליו י"ל דאף בחמין מותר, ובעל נפש יחמיר בכל העינוין כמו בט"ב [וי"א שגם יפסיק מבעו"י] אלא שאם חל ליל טבילה יקיים עונתו וגם בנעילת הסנדל לא יחמיר משום חוכא וטלולא וכן אם חל י' טבת בע"ש אין

הלכות תשעה באב
סימן תקמט. להתענות ד' צומות

א הכל חייבים להתענות בתשעה באב ובי"ז בתמוז ובג' תשרי ובי' בטבת מפני דברים הרעים שאירעו בהם כי בי"ז בתמוז אירעו בו ה' צרות בו נשתברו הלוחות כשירד משה מן ההר ובוטל התמיד עוד מלהקריב בבית הראשון והובקעה העיר בחורבן בית שני [ואע"ג דבבית ראשון הובקעה בט' בו לא רצו לגזור בשניהם שאין מטריחין על הצבור יותר מדאי ותקנו בי"ז דחורבן בית שני חמיר לן] ושרף אפוסטמוס הרשע את התורה והועמד צלם בהיכל (ס"א ב' וסק"ב ד').

ב ובתשעה באב ה' בו חורבן הגדול שנחרב בו הבית הראשון וגם השני ובוה היום נגזר על אבותינו שבמדבר שלא יכנסו לארץ ובוה היום נלכדה עיר גדולה וביתר שמה והי' בה אלפים ורבות מיראשאל ונפלו כולם ביד הגוים ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן ביהמ"ק ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנוסורפוס הרשע את ההיכל ואת סביבו לקיים מה שנאמר ציון שדה תחרש (סק"ב) ואע"ג דבט"ב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי מ"מ קבעו הצום בט"ב שאז התחילה הפורענות (סי' תקנ"ח ס"א וסק"א).

ג ויום ג' בתשרי בו נהרג גדלי' בן אחיקם⁵ שמינהו לראש לאחר החורבן על הפליטה הנשארת ונכבה גחלת ישראל הנשארה כי ע"י שנהרג גלו כולם ונהרגו מהם לאלפים (סק"ב).

ד ועשרה בטבת שבו סמך מלך בבל נ"נ הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק ומוזה נמשך החורבן (שם).

ה וצומות אלו מ"ע מדברי הנביאים להתענות בהם כדכתיב בקרא צום הרביעי [זה י"ז בתמוז] וצום החמישי [זה ט"ב] וצום השביעי [זה צום גדלי'] וצום העשירי [זה עשרה בטבת] וגו' ואע"ג דמסקינן בגמ' דזמן שאין מצוי גזרות גוים על ישראל תלי הדבר ברצון ישראל שאם רצו רוב ישראל והסכימו שלא להתענות בהג' צומות [חוץ מט"ב] הרשות בידן אבל עכשיו כבר רצו וקבלו עליהן כלל ישראל מדור דור ואסור לפרוץ גדר (סק"א וסי' תק"ג ס"א וסק"א).

ו וכל אלו הימים כל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות לפקח על דרכי התשובה ויהי' זה זכרון למעשיו הרעים ומעשה אבותינו שהי' כמעשיו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות שבזכרון הד'

שיעורי הלכות

לדינא כהאי חילוקא בנבדק לחלק בין יוה"כ לשאר תעניות, ובפשטות לומד כן במג"א ושאר אחרונים. ועוד על מש"כ בשבט הלוי לחלק דהתם מיירי מדינא והכא ממנהגא, מלשון המ"ב לא נראה כן דכתב ואף שלא הביאו שתי שערות חייבים, ומבואר דדינא קאמר לשון חובה ולא מצד המנהג, ואפשר דזה כלול בדברי השבט הלוי שם שכתב ע"ד המ"ב שלא דייק הפעם. ול"נ דדאי המ"ב לא שבק לדרכו ודייק שפיר, דמש"כ הפמ"ג לשון מנהגא הוא לגבי שלא להתענות קודם י"ג, דהלא הפמ"ג הביא דבריו בשם הא"ר, והתם הא"ר [בסי' תקמ"ט סק"ז] הבי"ד הרמ"ע דיש להאכיל אפילו קטני קטנים רק לחם ומים להתאבל גם הם עם הציבור, וע"ז כתב הא"ר דאין להתענות אלא תינוקות בת י"ב ותינוק בן י"ג [עי' לקמן באות הבאה], וזה הביא הפמ"ג בלשון מנהגא, והוסיף הפמ"ג דאף שלא הביא ב' שערות [וזה לא נזכר בא"ר, וגם בזה אחמה"ר לא דק בשבט הלוי שם ע"ש, ומש"כ בביה"ל כאן בשם הא"ר קאי על עיקר הדין יעו"ש], וזה הביא המ"ב בן י"ג שלא הביא ב' ש בלשון חובה. וע"כ נראה דצ"ל ביישוב דברי המ"ב כה"ל דהכא מיירי בסתמא כשלא נבדק, והתם מיירי כשנבדק ולא מצאו לו שערות, ואדרבה כן הוא סתימת הדברים וככל הנ"ל.

ב כתב כאן דוקא כשיש בו דעת להתאבל וכדברי המג"א, ולא החמיר כהרמ"ע אפילו בקטני קטנים וכנ"ל באות הקודמת ממה שהביא הא"ר. אך הברכ"י בסי' תקמ"ט סק"א כתב דלא נהגו כן, והביאו בגדולות אלישע סק"א ובכה"ח סק"ט ולעיל בסי' תקמ"ט סק"ט יעו"ש, וכ"כ בהלכות שלמה בדיני תעניות פ"ג באורחות הלכה הערה 10 בדומנינו לא נהגו כן.

ג ושם בשע"ה אות ב'.

ד המהר"שם בדעת תורה כאן כתב דאף באופן שפסקה מלהניק יש לה דין מינקת כל כ"ד חדש, מפני שאבריה מתפרקין ואין נפשה חוזרת אלא עד כ"ד חדש. אך באול"צ ח"ג פכ"ה תשובה ז' כתב דלענין זה משמעות מינקת הוא מניקה בפועל. וכן יש להוכיח לדעת מרן שכתב לקמן בסי' תקנ"ד ס"ה

לדינא כהאי חילוקא בנבדק לחלק בין יוה"כ לשאר תעניות, ובפשטות לומד כן במג"א ושאר אחרונים. ועוד על מש"כ בשבט הלוי לחלק דהתם מיירי מדינא והכא ממנהגא, מלשון המ"ב לא נראה כן דכתב ואף שלא הביאו שתי שערות חייבים, ומבואר דדינא קאמר לשון חובה ולא מצד המנהג, ואפשר דזה כלול בדברי השבט הלוי שם שכתב ע"ד המ"ב שלא דייק הפעם. ול"נ דדאי המ"ב לא שבק לדרכו ודייק שפיר, דמש"כ הפמ"ג לשון מנהגא הוא לגבי שלא להתענות קודם י"ג, דהלא הפמ"ג הביא דבריו בשם הא"ר, והתם הא"ר [בסי' תקמ"ט סק"ז] הבי"ד הרמ"ע דיש להאכיל אפילו קטני קטנים רק לחם ומים להתאבל גם הם עם הציבור, וע"ז כתב הא"ר דאין להתענות אלא תינוקות בת י"ב ותינוק בן י"ג [עי' לקמן באות הבאה], וזה הביא הפמ"ג בלשון מנהגא, והוסיף הפמ"ג דאף שלא הביא ב' שערות [וזה לא נזכר בא"ר, וגם בזה אחמה"ר לא דק בשבט הלוי שם ע"ש, ומש"כ בביה"ל כאן בשם הא"ר קאי על עיקר הדין יעו"ש], וזה הביא המ"ב בן י"ג שלא הביא ב' ש בלשון חובה. וע"כ נראה דצ"ל ביישוב דברי המ"ב כה"ל דהכא מיירי בסתמא כשלא נבדק, והתם מיירי כשנבדק ולא מצאו לו שערות, ואדרבה כן הוא סתימת הדברים וככל הנ"ל.

ב כתב כאן דוקא כשיש בו דעת להתאבל וכדברי המג"א, ולא החמיר כהרמ"ע אפילו בקטני קטנים וכנ"ל באות הקודמת ממה שהביא הא"ר. אך הברכ"י בסי' תקמ"ט סק"א כתב דלא נהגו כן, והביאו בגדולות אלישע סק"א ובכה"ח סק"ט ולעיל בסי' תקמ"ט סק"ט יעו"ש, וכ"כ בהלכות שלמה בדיני תעניות פ"ג באורחות הלכה הערה 10 בדומנינו לא נהגו כן.

ג ושם בשע"ה אות ב'.

ד המהר"שם בדעת תורה כאן כתב דאף באופן שפסקה מלהניק יש לה דין מינקת כל כ"ד חדש, מפני שאבריה מתפרקין ואין נפשה חוזרת אלא עד כ"ד חדש. אך באול"צ ח"ג פכ"ה תשובה ז' כתב דלענין זה משמעות מינקת הוא מניקה בפועל. וכן יש להוכיח לדעת מרן שכתב לקמן בסי' תקנ"ד ס"ה

סימן תקמט

א הנה בב"ב בסוף הסימן הביא דברי רבינו ירוחם דנהרג ברה"ה ונחדה תעניתו ליום חול, והביא הביה"ל ראה מדברי הריטב"א דלא חשיב דינו כצום נדחה, וכסברת הט"ז דכיון דהוקבע ליום זה דינו כעיקר יום התענית ולא כנדחה. ועי' כה"ח סק"ב שהבי"ד האחרונים בזה, ושכ"ה משמעות לשון הגמ' שהריגתו היה בג' עצמו, ושכן כתב ג"כ בשעה"כ להדיא בדרוש ג' דר"ה דף צ"ב סוע"ב, ונתן לזה טעם בסוד, יעו"ש.

ב וכתב בכה"ח סק"ז דכיון דכמה פוסקים ס"ל דא"צ להתענות יום אחר מדינא אלא לכפרה, לכן אם הוא חלש וקשה עליו התענית יש לפדות תעניתו בנתינה איזה דבר לעניים וזה יהיה כפרתו יעו"ש.

ג ובשדי חמד באסיפת דינים מערכת בין המצרים אות כ"ג כתב דאם טעה ואכל בתשעה באב יתענה בעשירי, הואיל וזמן הראוי לתענית הוא בתשיעי ועשירי.

סימן תקנ

א והמנהג פשוט להתענות. ובשבט הלוי ח"ו ס' ק"ב כתב ליישב בזה פסקי המ"ב, דהכא איירי מצד המנהג והתם מיירי מדינא, וע"כ כתב דרק אם הוא בריא היטב יתענה. והביא דיש מי שרצה לחלק דהכא מיירי בסתמא, והתם מיירי כשבדקוהו ולא נמצא בו שערות, דלגבי יוה"כ חיישינן שמא נשרו ובשאר תעניות א"צ להתענות, ודחה דבריו דסתימת הדברים לא משמע כן, ולכאורה יש להקשות על דבריו דאדרבה נראה דכן הוא סתימת הדברים, דהייא דסי' תרט"ז לגבי יוה"כ לחייב אפילו אין לו ב' שערות דחיישינן שמא נשרו מיירי כשבדק ולא מצאו לו ב' שערות, וע"כ לגבי יוה"כ חיישינן שמא נשרו, דאי מיירי כשלא נבדק פשיטא דביוה"כ חייב להתענות ואפילו בלא החשש דשמא נשרו. והכא במקור דברי הביה"ל בפמ"ג בא"ר סק"ב כתב לשון מנהגא, וסתימת המנהג לא מיירי בנבדק, וכן נראה מדברי הח"א בכלל ס"ו סו"י י"א דכתב

להחמיר ברחיצה בחמין מפני כבוד השבת (ס"ב וסק"ו ז' ושה"צ וע"ל סי' תקנ"א דין ל"ח וע"ל סי' תקנ"ה דין ג' אם מותר לעשות בד' צומות" וע"ל סי' תקס"ז דין ב' ג' ד' בדין טעימה ורחיצת הפה וללחלח גרונו).

ו הצומות הללו אם חל בשבת נדחין לאחר השבת (ס"ג).

ז עשרה בטבת שחל בע"ש [דשאר הצומות אין יכולין לחול בע"ש לפי קביעותינו] קורין בשחרית ומנחה ויחל, והש"ץ אומר עננו בין גואל לרופא אבל אין אומרים וידיים ונפילת אפים במנחה לפי שהוא ע"ש וצריך להשלים התענית כנ"ל סי' רמ"ט דין י"א ע"ש (ס"ג וסק"י י"א, ושאר דיני תפלות ת"צ והנהגותיהם יתבאר בעזה"י בסי' תקס"ה תקס"ו, ודין י"כ קטן בע"ש נתבאר בסי' תי"ז דין ח').

ח אם יש חופה ביום התענית בע"ש נוהגין להתפלל מנחה ולקרות ויחל ואח"כ עושין החופה ואסור אז החתן לשתות מכוס של ברכה כיון שהוא עדיין מבעוי אלא נותנין לתינוק לשתות ובנדחה יכול החתן לשתות מכוס של ברכה וכן לאכל ולשתות אח"כ דיו"ט שלו הוא (בין שחל בע"ש או בשאר ימים) ודוקא ביום חופתו אבל בשאר ז' ימי המשטה שלו צריכין להשלים אף בתענית שנדחה ויש מקילין אף בשאר ז' ימי המשטה בנדחה (ס"ג וסק"ב וסי' תקנ"ט סקל"ה ושה"צ ובה"ל ד"ה ונדחה וסי' תקמ"ט בה"ל ד"ה חייבים ועי' שה"צ סי' תרפ"ו אות ט"ז שמצדד להקל בין בבעלי ברית ובין בחתן ביום חופתו שא"צ להתענות כלל בנדחה) אבל יא"צ א"צ להתענות בתוך ז' ימי החופה אם נשא בתולה או חזר אלמנה ומ"מ צריך התרה (סק"ב וסי' תקנ"ט בה"ל ד"ה ונדחה).

ט וכן מילה שחל בצומות אלו אם לא היו דחויין צריכין להשלים אבל בנדחה א"צ בעלי הברית להשלים ע"י בע"י בסי' תקנ"ט דין ט"ז לענין ט"ב שנדחה מי נקרא בעל ברית וכל הפרטים (סי' תקנ"ט סקל"ה וע"ל סי' תרפ"ו דין ז' לענין תענית אסתר וע"ל סי' קל"א דין י"ג שאומרים סליחות ויודי אבל לא והוא רחום ותחנון וכן כשיש חתן בת"צ וע"ל סי' תקס"ה דין ו' אם חל פדיון הבן בת"צ).

שערי הלכות

סימן תקנא

א ומסתימת השו"ע משמע שצריך לזהר בכל הכאה, אפילו בהכאה שאינה מסוכנת. כ"כ בספר תורת המועדים על השונה הלכות בשם הגר"ח ק. ובהכ"ח ס"ק רל"ב הביא מהפ"ג אפילו כל דהו.

ב עוד כתב בתורת המועדים שם בשם הגר"ח שראוי לימנע מטיסה בימים אלו, והביא שם בשם הגרי"א שאמר כן על תשעת הימים. וכ"כ בהלכות שלמה בהלכות תעניות פ"ד אות כ"ד, ובהלכות תפילה פכ"ג באורחות הלכה הערה 16 כתב דאם נוסע לארץ ישראל אפילו רק לביקור שרי אפילו בתשעה באב, וכתב דאף בזמננו הוא מעשים שבכל יום, מ"מ הואיל ומברכין עליה ברכת הגומל הרי מחשיבין אותו כספק סכנה ח"ו. ועוד כתב במקור חיים לבעל החוות יאיר בסי' ד' שיש לימנע מלרחוץ בנהרות בימי בין המצרים מפני הסכנה, וכן הביאו בתורת המועדים שם בשם הגרי"א, ועוד הוסיפו בשם הגר"ח שאף בבריכה יש לזהר, ומ"מ מי שצריך לילך לים לצורך בריאותו יכול לילך, וכן נהג החזו"א. ומאידך דעת הגר"ש וואזנר הובא בקובץ בית לוי בהלכות בין המצרים אות י"ט דמותר לרחוץ בים ובבריכה בימים אלו, אלא שיהיה ביותר שלא יאה במצב שעלול לבא לידי סכנה. וכ"כ בהלכות שלמה בפ"ד אות ה', והוסיף שם באורחות הלכה דהמורגל בפי הבריות דלא שרי אלא אם רחץ קודם לכן אין לו יסוד כלל, וטעות גמור הוא.

ג כ"כ בשעה"כ בדרוש ענין בין המצרים דף פ"ט ע"ג, וכתב דדבר זה עושה תועלת גדולה בנפש האדם, וכתב הרח"ח"א בספר יוסף אומץ סי' כ"א דנהגו לומר נוסח סדר תיקון רחל, וכ"כ בספרו מורה באצבע אות ר"ל, ובחרו בזה שהוא דבר השווה לכל נפש, וטוב שישתדל להאריך בזה כחצי שעה לקיים בזה דברי רבינו הארי"ל וכדלקמן בסמוך. ובמנהגי בית אל המובאים בריש ספר דברי שלום באתו סי' כתב שנהגו בחצות היום לומר תיקון רחל וקניות ערוכות. ד ודוקא אחר חצות היום שאז הוא זמן התעוררות הדין, אשר לסיבה זו נשרף ההיכל אחר חצות היום. שעה"כ שם. וכתב מוה"ר מאני בספר מעשה אליהו אות שי"ח, דאם נאנס ולא אמר אחר חצות מיד, יאמר רק עד זמן מנחה קטנה, ואל ביום טעמו. ואמנם צ"ע בזה, דלטעם שכתב רבינו הארי"ל שם משמע דעד השקיעה יוכל לאומרו, וגם בגמ' בתענית דף כ"ט ע"א כתוב דההיכל נשרף סמוך לחשכה, וכל סמוך הוא חצי שעה, ויל"ע.

ה ואחר חצות לילה כתב בשעה"כ שם דא"צ להזכיר שצריך לומר תיקון חצות, דזה אפילו בכל השנה צריך, ומכ"ש בימים אלו שצריך להוסיף בבכיה.

ו כן הביא בב"ה"ל בשם הפ"ג בא"א סקמ"ה, וכתב עליו הרח"ח"א ביוסף אומץ סי' כ"א דטעמו כיון דבערב ט"ב א"ב א"ת תחנונים דכתיב קרא עלי מועד, לכן השווה לער"ש ור"ח, וכתב ע"ז דעמו הסליחה, דשאני ר"ח וער"ש אחר חצות שאסור לבכות ולהתאבל, ומשא"כ בערב תשעה באב, והביאו ברוח חיים סק"ו והבא"ח בפרשת דברים אות כ"ה, ובהכ"ח ס"ק רכ"ג, ועי' באול"צ בח"ג פ"ה תשובה ו'. וכתב במועד לכל חי סי' י' אות כ"ג דעדיף לומר תיקון רחל קודם מנחה, שבמנחה כבר לא אומרים תחנונים. ואמנם ביום תשעה באב עצמו כתב ביוסף אומץ שם דאין צריך לומר, דהטעם שאומרים בכל יום בחצות היום משום התעוררות הדינים וכנ"ל, בתשעה באב כבר מהבוקר זימניה הוא, וכבר בכו והתאבלו בקניות ואיכה וכיוצא כמה שעות ותיסגי בזה, וגם אחר חצות המון העם מכינים לסעודה ובוחסים להנחם בנחמו וכו', וצריך לקבוע בלבם לצפות לגאולה, עכ"ד. והביאו הבא"ח וכה"ח שם, ולגבי ליל תשעה באב אומרים רק תיקון רחל, וכמ"ש בברכ"י בסי' תקנ"ב סק"א בשם הרמ"ז [והוא בתשובות הרמ"ז סי' ט"ו], דאף דאיכרי מועד ולא אמרינן ביה תחנון, מ"מ הזמן קגרים דחייב להתאבל במיריות, ועבר עליו רוח קינה כל היום וכל הלילה, עכ"ד. והובא בשע"ת שם בסוף הסימן, ובמועד לכל חי סי' ט' אות ז', והבא"ח פרשת דברים אות כ"ה, וכה"ח בסי' א' סק"ד וכן בסי' תקנ"ב סק"ג, ושם כתב דאחר התיקון ילמוד מדרש איכה שבזו"ח והוא מענינא דימנא, וגם לקיים מצות לימוד תורה אחר חצות. ולענין ערב ר"ח אב לא נתבאר בפירושו, ושמעתי ממנו רבי מנצור בן שמעון שלא לומר, וכמדומה שאמר שכן נהגו שלא לומר. וכ"כ בקונטרסי תיקון חצות להגר"ש דבליצקי. ועי' ע"כ בה"ח ס"ק רכ"ד דבשנת השמיטה בארץ ישראל, אף דבחצות הלילה אין אומרים תיקון חצות ביום כיון דכל סדר אמירת התיקון ביום אינו אלא משום קינה בעלמא, ומעיקרא לא הזכיר רבינו הארי"ל לומר תיקון חצות אלא צער ואבילות, ונהגו בסדר זה וכנ"ל, ואינו שייך לסדר התיקון הנעשה בתיקון חצות של הלילה שאינו שייך בשנת השמיטה בא"י. וכ"כ

י מנהגינ"ג שאין מכריזין הצומות בשבת שלפניהם (ס"ד).
יא במוצאי הג' צומות מותר לאכול בשר ולשתות יין דרך במוצאי ט"ב החמירו כדלק' סי' תקנ"ח (סי' תקנ"ח סק"ה וע"ל סי' של"ד דין ל"ז).

סימן תקנא. דיני שבוע שחל ט"ב להיות בתוכה

א מ"ז בתמוז ואילך מפטירין ג' דפורענותא וז' דנחמתא ונתבארו הדינים בסי' תכ"ח דין כ"ד כ"ה כ"ז ובסי' תכ"ה דין ג'.

ב צריך לזהר מ"ז בתמוז עד ט"ב שלא יכו התלמידים^א ואפי' ברצועה ולא לילך יחיד מסוף ד' שעות עד סוף ט' שעות^ב וכן יש לזהר בימים אלו שלא לילך בין חמה לצל משום שבהם קטב מירי שולט [וי"א שביותר יש לזהר בזה מא' תמוז עד ט"ז] (סי"ח וסי"ק ק"ב ק"ג ובה"ל ד"ה צריך).

ג וכתב בכנות הארי"ל שיתאבל^א בימים ההם אחר חצי היום^ב ויבכה כמו חצי שעה, ואין אומרים חצות לא בע"ש אחר חצות ולא בערב ט"ב אחר חצי היום^ב וכ"ש ב"ר"ח אב (סי"ק ק"ג ובה"ל ד"ה בחפיפת).

ד יש מתענים מ"ז בתמוז עד ט"ב וע"ל סי' תקס"ב דין ד' ות"ח אין כדאי שינהג בחומרא זו שא"א שלא יתמעט מלימודו איזה שעות מפני התענית וצריך לשקול במאזני צדק בענינים אלו (ס"ט וסק"צ צ"א).

ה אסור לעשות^א רקודין ומחולות מ"ז בתמוז ואילך אפי' בלא אירוסין^ב, וישראל שפרנסתו כלי זמר אצל גוים בבית המשתה מותר לו כדי פרנסתו מ"ז בתמוז עד ר"ח אבל לא אח"כ ועי' פמ"ג (סקט"ז ובה"ל ד"ה ממעטים וע"ל סי' תקנ"ח דין ב').

ו טוב לזהר מלומר שהחינוך בין המצרים^א [חוץ משבתות ור"ח שאין להחמיר^ב] על פרי או על מלבוש ולכן לא

באול"צ פכ"ה תשובה ו'. ובמעשה אליהו למוה"ר א' מאני באות קצ"ג כתב שלא לומר תיקון רחל בא"י שמא יטעו לומר כן גם בלילה, וכיון שעיקר הוא האבילות א"כ עדיף שיאמרו קניות כמו אוי לי על חרבן בית המקדש וכו', ובהערת הגר"מ הלל שם כתב שאין מקום לגזור גזירות בזה ואין חשש מלאומרו, וכן המנהג. [חתן או אב או אבי הבן וסנדק ומוהל ביום המילה, כתב בזכר דוד במאמר שלישי סוף פרק מ"ו וכן הגר"ש דבליצקי בקונטרסי תיקון חצות שלא יאמרו כסדר תיקון רחל בימי בין המצרים].

ז כתב מוהר"פ בספר משא חיים בתחילתו דתיקנו באימירי שמי"ז בתמוז לא יטייל שום ישראל בגנות ופרדסים ועל שפת הים והנהר, ולא לנגן בשום ניגון וזולת בשעת ברית מילה בלבד וכו', יע"ש. והביאו השד"י חמד באס"ד מערכת בין המצרים בפאת השדה סי' א' אות י'. ועי' לקמן באות הבאה לגבי כלי זמר.

ח הנה לגבי שמיעת כלי זמר לדעת מרן אסור כל השנה, וכמבואר לקמן בסי' תק"ס דין ח' ושם בשע"ה, ונתבאר שם דבסעודת מצוה או משום חולי שרי. וכתב באול"צ בפכ"ה תשובה ב' דיש להתיר משום חולי לשמוע עד ר"ח, אם לא כשיש חשש סכנה דמותר גם בט"ב עצמו. ולענין סעודת מצוה בבין המצרים נחלקו בזה האחרונים, דהנה בשכנה"ג בהגב"י אות ל"ג אסר להביא כלי זמר בליל המילה, והביאו בא"ר סק"ו, וכתב עליו ואפילו במילה עצמה אין נוהגין ליקח מנגנין. ומבואר דהכנה"ג התיר במילה עצמה. וכן נראה במקור חיים להחיות יאיר שכתב על האי דינא דמשנכנס אב ממעטין בשמחה, ואסור לשמוע קול זמרא דמנא דפומא אם לא בסעודת מצוה, ומבואר דבסעודת מצוה התיר אפילו כלי זמר ואפילו בשבוע שחל בו. וכנ"ל מדברי מוהר"פ במועד לכל חי בסי' א' אות כ' דכתב דבשבוע שחל בו לא יבואו מנגנין לליל המשמרה, ומבואר דבמילה עצמה שרי, וכן מבואר בדבריו שבמשא חיים ה"ל באות הקודמת בתקנה שלא לנגן וזולת בשעת ברית מילה בלבד. ועי' שדי חמד באס"ד מערכת בין המצרים בפאת השדה סי' א' אות י' דמצדד במסקנתו דמיירי התקנה בכלי שיר ולא על שירה בפה, וזה התיר בסעודת מילה. [ולענין דין שירה בפה בתשעת הימים ובסעודת מצוה נלפא לקמן בשע"ה אות ל"א]. ומאידך היעב"ץ בסידורו אסר כל השנה בסעודת המילה, והביאו היפה ללב בסי' תק"ס בנד"מ אות י"ח, וי"ל דכ"ש בבין המצרים, ובהכ"ח שם בסי' תק"ס סקל"ד הביא דברי היפה ללב, וכתב עליו דהמנהג להקל, וציון לדבריו שבסי' תקנ"א סק"מ לגבי בין המצרים דתלה הדבר במחלוקת, וכתב דבמקום שנהגו היתר בסעודת המילה יש להם על מה שיסמוכו, אבל בלילה שלפני המילה יש לנמנע וכמ"ש הכנה"ג, ועי' גדולות אלישע סקט"ו וסקט"ז דהביא שיש שנהגו בבגדאד להביא כלי זמר גם בלילה שלפני המילה, וצידד ללמד עליהם זכות למ"ד דחשיב סעודת ליל המילה סעודת מצוה [יער"ש הדעות בזה], וסיים דכ"ז כתב ליישב המנהג, אבל מי שיש בו יראת שמים יאה נזהר שלא להביא כלי זמר אפילו ביום המילה. עכ"ד. וכ"ז לגבי סעודת ברית מילה, אבל בנישואין להנהיגים היתר עד ר"ח לכו"ע שרי בכלי זמר, וכמ"ש היעב"ץ בסידורו שם לגבי כל השנה. וכ"כ באול"צ פכ"ה תשובה א'. וכ"כ עוד במשנה הלכות ח"ו סי' ק"ט לגבי סעודת שבע ברכות כשנשא קודם י"ז בתמוז, ושכן הסכים הגר"מ פיינשטיין, ובשבת הלוי ח"י סי' פ"א פליג עליו בזה, אך הגר"ש"א הביא בהלכות שלמה בפ"ג דבבר הלכה אות א' כתב דשרי, ומסתברא דלגבי סעודת נישואין עצמה להמתירין גם השבת הלוי יורה דשרי, וכ"ה עפ"י מש"כ בתורת המועדים על השונה הלכות כאן בשם הגרי"ש"א לאסור לנגן בסעודת שבע ברכות, דכיון שאין רגילות לנגן בכל שמחת שבע ברכות יש בזה זלוול לבין המצרים, ובמקום שרגילים בכלי נגינה בשבע ברכות מותר. ועפ"ז ודאי דיש להתיר בסעודת הנישואין עצמה שיהו עיקר שמחת חתן וכלה. ועי' ע"כ כמ"כ לקמן בשע"ה סוף אות י"ד.

ט ובמ"ב הביא בטעמא דמילתא מכיון שהם ימי פורענות אין כדאי לומר והגיענו לזמן הזה, ואינו משום אבילות, דהא אבל שרי לומר שהחינוך, ומקורו מדברי המג"א בסקמ"ב, והביאו הברכ"י בסקט"ו, יע"ש מעוד אחרונים. וכן הביא דברי האחרונים בכה"ח ס"ק ר"ד כהאי טעמא. ועי' בבית דוד סי' שכ"ה דמבואר דלומד טעמא משום אבילות, ולומד גם גבי אבל דשרי לברך במקום דממילא קאתי, אבל לא שייבא עצמו לחיוב ע"י אכילת פרי חדש וכדו'. ולכאורה נ"מ בין הטעמים אם יוכל לברך ברכת הטוב והמטיב בבין המצרים, דלטעמא שכתב המג"א שהוא זמן של פורענות שרי לברך הטוב והמטיב כיון שאינו מזכיר זמן, וכמ"ש מוהר"פ במועד לכל חי סי' ט' אות כ"ד דהטוב והמטיב

ח כתב בהלכות שלמה בדיני תעניות פ"ג אות א' דאין ראוי לעשות נישואין ערב יום התענית מלבד בתענית אסתר, ושם בדבר הלכה אות א' כתב דכמ"כ אין נכון כ"כ לעשות סעודת שבע ברכות בליל ערב התענית. ובאגרות משה בח"א דאו"ח סי' קס"ח מבואר דס"ל דשרי, דדן שם בליל י"ז בתמוז אם חלו דיני בין המצרים, ומבואר דמצד ליל התענית פשיטא ליה דשרי לעשות נישואין, יע"ש. ומאידך דעת הגר"ש"א שם בארחות הלכה דפשוט דדיני בין המצרים מתחיל כבר מליל י"ז בתמוז, והוא למעשה כדברי הרח"ח"א בחיים שאל ח"א סי' כ"ד עפ"י ד הרמב"ן דמעיקרא היתה התקנה להתענות מבע"י, ונהי דהשתא הקילו לאכול בלילה, מ"מ זמן פורענות הוא, וע"כ אין לומר שהחינוך מליל י"ז בתמוז, עכ"ד. והביאו כה"ח ס"ק ר"ז.

ט הנה בב"ה"ל שם בד"ה אם כתב דמשמע בבי"ש שם דמצדד לגבי תענית ציבור שחל בער"ש, להורות כדעת הפוסקים דמ"ש בגמ' מתענה ומשלים היינו דאם ירצה להשלים רשאי, והאחרונים לא פסקו כן וכמו שהביאם בכה"ח שם סקל"א, ומדלא קאמר דמרון לא ס"ל כדבריהם משמע דס"ל כן גם לדעת מרן, וכנ"ל מסתמות הבא"ח בש"ב פרשת לך לך אות כ"ג שפסק דבעשרה בטבת שחל בערב שבת דצריך להשלים עד צאת הכוכבים, ובפשוטו צ"ל שלמדו דכיון דמרון פסק גבי תענית יחיד כהפוסקים שצריך השלמה, א"כ י"ל דכ"ש בת"צ שחמור יותר, ואף דאיכא למימר דמתענה ע"ד מה שקבעו חז"ל, מ"מ לא יקל יותר בת"צ, ויש שביארו כן בדעתו, וכן המנהג פשוט.

י כ"כ הריטב"א והביאוהו האחרונים, וכמבואר בכה"ח לעיל בסי' תקמ"ט סק"ט. ועי' בבא"ח פרשת שופטים אות י"ז דכתב דמנהג בגדאד שלא להתענות, ובבא"ח הנד"מ הגיהו בדבריו, ויוצא לפי הגהתם מנהג בגדאד רק בתענית אסתר, יע"ש ויל"ע. וכן כתב בגדולות אלישע בסי' תקמ"ט סק"ה מנהג בגדאד רק על תענית אסתר.

יא וכן נראה שמצדד המ"ב יותר כדעה זו וכמ"ש בסי' תקנ"ט בשעה"צ אות ל"ד, וכן נראה מדברי הכה"ח שם סק"ח, אלא דנראה מדבריו שתולה דין זה במנהגים המבוארים לקמן באות הבאה.

יב כ"פ מרן השו"ע לקמן בסי' תקנ"ט ס"ט לגבי ט"ב שנדחה, וא"כ כ"ש בשאר תעניות, מיהו בכנה"ג שם כתב דהמנהג עתה להשלים התענית ואפילו בדחוי ואפילו בארבע תעניות. והביאו המג"א שם בסק"א. וכן עוד כתב בשכנה"ג דירא שמים ישלים תעניתו וכמו שנהגים בקושטא. והבי"ד השו"ג בסוף סקט"ו, והוסיף דכן המנהג בשאלוניקי להחמיר, וכ"כ הגר"ח"פ ברוח חיים סק"ג דכן המנהג באימיר. ומאידך כמה אחרונים כתבו כפסק מרן, וכמ"ש בא"ד שם סק"ה, ושע"ת שם סקט"ו, וח"א כלל קל"ו סי"ג, ומ"ב בשעה"צ שם באות ל"ט ועוד אחרונים, ועכ"נ דבמקום שאין מנהג יעשה כדעת מרן והאחרונים.

יג לשון מרן בשו"ע: בשבת קודם לצום מכריז שליח ציבור הצום, חוץ מתשעה באב וצום כיפור וצום פורים, וסימנך אכ"ף עליו פיהו, עכ"ל. ומבואר דמכריזין גם על צום גדליה שהוא אינו בכלל הסימן. וכן מבואר בדברי המטה יהודה סק"ז שנתן טעם על צומות אכ"ף שהם מפורסמים ויודעים לכל. וכתב ביפה ללב סק"ב דהמנהג שלא להכריז על צום גדליה, וכתב דאפשר דכיון שהעולם קורין אותו כיפור קטן שהוא חל באותו יום שחל יוה"כ, לכן נהגו שלא להכריז בו כמו בכיפור, ולכלל בסימן אכ"ף עליו פיהו. והביאו בכה"ח סק"ז דאין מכריזין כמו תשעה באב ויום כיפור, לפי שהוא ג"כ ידוע לכל. ובעיקר ההכרזה בשאר צומות כתב הרמ"א דמנהג האשכנזים שלא להכריז על שום צום, וכתב היפה ללב בסק"ג שגם בבני ספרד יש שנהגו להכריז ויש שלא נהגו, ואפילו בעיר אחת יש קהילות שנהגו ויש קהילות שלא נהגו, ובנתיבי עם כתב דבירושלים נהגו כסברת הרמ"א שלא להכריז. אך למעשה אין זה מנהג ברור, ויש בתי כנסיות בירושל"ו שנהגו להכריז. וכן נראה קצת מדברי הכה"ח שהביא בסק"ד ע"ד השו"ע דזמן הכרזתו אחר ברכות ההפטרות קודם אשרי, ועוד הביא בסק"ח מהיפה ללב בטעם מנהג בני אשכנז שלא נהגו להכריז, ואי הוה נקיט דמנהג ירושלים שלא להכריז לא הוה שתיק מיניה.

יד מנהגינו להכריז חדש אב ככל החדשים, ונתבאר בסי' תקנ"א דין י' ובשע"ה שם אות כ"ד.

יאכל הפרי ולא ילבש המלבוש ואשה מעוברת מותרת לאכול פרי בלא שהחינו²³ דשמה תתאוה ויגרום נזק לה ולולד וכן חולה ג"כ מותר שהפירות פותחין לו תאוה לאכול דברים טובים ובמקום חולי לא נהגו להחמיר ופרי שלא ימצא אחר ט"ב ולא יכול לשמרו עד שבת לפי שיתקלקל כגון גודגודניות קטנות מותר לברך שהחינו ולאכלו בין המצרים אבל אם יכול לשמרו לשבת יקחוה בחול ושמרמה לשבת אבל על פדיון הבן אומר שהחינו ולא יחמיץ המצוה או הברכה (סי"ז וסקצ"ח צ"ט ק' ק"א ושה"צ).

ז אין נושאין נשים²⁴ מ"ז בתמוז²⁵ ואילך עד אחר ט"ב ואפי' בלא סעודה ואפי' מי שלא קיים עדיין פו"ר [ולהחזיר גרושתו מן הנשואין אפשר דמותר גם אחר ר"ח] אבל מותר לארס ולעשות סעודת אירוסין²⁶ עד ר"ח אב וכן סעודת

שערי הלכות

שידוכין אבל אחר ר"ח אסור לעשות סעודת אירוסין בבית ארוסתו [אבל שלא בבית ארוסתו או שלא בזמן האירוסין מותר] [וע"ל דין י"ז] אבל ליארס בלא סעודה מותר אפי' בט"ב עצמו שמא יקדמונו אחר וכן מותר להתקשר בכתיבת תנאים אחר ר"ח אבל לעשות סעודה בשביל זה אפי' בלא רקודין ומחולות ואפי' בשבת אסור מיהו מה שנהגין לאכול מיני מרקחת בשעת כתיבת התנאים לא מקרי סעודה (ס"ב וסקט"ו ט"ז י"ח י"ט ע"ד ושה"צ).

ח אסור להסתפר מ"ז בתמוז²⁷ לפי מנהגו²⁸ [ואפי' לכבוד שבת אסור מ"ז בתמוז וצ"ע] אחד ראשו ואחד כל שער שבו אחד האיש ואחד האשה²⁹ ואפשר שיש להתייר באשה לגלח ריבוי שער דצדעין ומותר לספר השפה כל שמעכב את האכילה³⁰ ומותר לסרוק הראש אפי' בשבוע שחל בו ט"ב ואסור לגדולים לספר לקטנים ואפי'

האחרונים דה"ל כשני בתי דינים בעיר אחת וכמ"ש הר"ד בבית י"ג, והביאו מרן בשו"ת אבקת וכול סי' ל"ב והסכים עמו, וכ"כ מהריב"ל בסי' י"ד, ומהרשד"ם ביו"ד סי' קנ"ג, וגינת ורדים יו"ד כלל ג' סוף סי' ה', ועוד הרבה אחרונים. ועפ"י י"ל דלפסק הרי"ף והרא"ש הנ"ל כרבא דשתי בתי דינים אפילו בעיר אחת מותר, אי"כ ה"נ במנהגי הקהילות שרי, וכ"כ מרן בשו"ת אבקת וכול שם, אך לדעת הרמב"ם דפסק כאביי דבעיר אחת אפילו שני בתי דינים אסור, אי"כ לכאורה היה מקום לאסור בזה, ומ"מ י"ל עפ"י הרדב"ז הנ"ל דכיון דמנהגים אלו דבני אשכנז וספרד ידועים ומפורסמים מותר, וכ"כ הגר"מ בנעט בשו"ת פרשת מרדכי או"ח סי' ד', בשו"ת מהרשד"ם ח"ג סי' שנט"ט, ובשו"ת אגרות משה ח"ה דאו"ח סי' כ"ד אות ו' ועוד אחרונים, וכע"ז כתב בדעת נוטה תפילין תשובה קע"ד. והוא כמ"ש בהלכות שלמה הנ"ל במנהגים ידועים. ועוד י"ל עפ"י הרד"ך שם דאף הרמב"ם פסק כרבא דבב' בתי דינים גמורים שרי אפילו בעיר אחת, ומה שכתב הרמב"ם לאסור בשני בתי דינים בעיר אחת, לאו דוקא שני בתי דינים אלא באופן שנחלקו בענין אחד שכלפי זה הו"ל כב' בתי דינים, אבל בשאר דברים לא נחלקו. ועפ"י במנהגי הקהילות הו"ל ב' בתי דינים גמורים ושרי לכו"ע. ואף שהכ"ס מ"ש שם כתב על הרד"ך שהוא דוחק, מ"מ למעשה הסכים עמו וכמ"ש באבקת וכול הנ"ל, וגם דהתיירן הראשון שתיירן שם הכ"ס מדברי הרמב"ם דלא כהרד"ך יעו"ש, צ"ל דחזרו בו בהלכות תפילין פ"ג ה"ט ובהלכות ברכות פ"ו ה"י ובהלכות תרומות רפ"ו וכמ"ש ביד מלאכי סי' קנ"ט. אך עדיין יש מקום לדון בזה, דלכאורה לא חשיב כמנהגי הקהילות ברור, דהלא בין בני ספרד יש מנהגים חלוקים בזה וכנ"ל באות הקודמת, אי"כ שוב יש בזה חשש דלא תתגודדו, מ"מ י"ל דהלא במילתא דתליא במנהגא ואין בו איסור מדינת נחלקו האחרונים אי שייך בזה לא תתגודדו, עי' מה שהאריך בזה בשדי חמד בכללים כלל ל' אות ע"ט, וגם להמתמרים לאסור זה הנ"מ במנהגי הקהילות שקבלו עליהם וחיביים לנהוג בהם, אבל האי דינא דתספורת קודם שבוע שחל בו גם במקומות שנהגו בזה בבני ספרד, לא נהגו בתורת מנהג גמור אלא בדרך חומרא. וכמבואר לעיל באות הקודמת בדברי מהר"ש ובדברי הבא"ח ועוד. וכן נראה בשכנה"ג בהגב"י אות י"ד אחר שהביא מנהג הזקנים הנ"ל בריש האות הקודמת, כתב שמנהג אביו שלא להסתפר קודם שבת חזון, ושכן נהג אחריו כמה שנים, ומקצת שנים ואילך נהג שלא להסתפר מ"ז תמוז, וכיון שהוא בדרך חומרא לא יבואו לידי מחלוקת, ואין בו משום לא תתגודדו.

יח הנה במקור הדברים בפמ"ג במש"ז סק"ג הביא האי דינא מיו"ד סי' ש"צ, ובש"ך שם היתר שיער הצבעין, והנה בשו"ע שם בסי' ש"צ ס"ה פסק לגבי אבילות באשה דמותרת בנטילת שיער אחר שבעה, והוא כדעת הרי"ף והרמב"ם יעו"ש. והרמב"ן שם בהגהה כתב ויש אוסרים אף באשה, וכן עיקר. ובש"ך שם סק"ב הביא דברי הב"ח דבמקום שדרכה של אשה לגלח כגון שער הצדעין מותרת ליטלם אחר שבעה. ומבואר דכל דברי הפמ"ג לאסור באשה הוא כשיטת הרמ"א והש"ך וכמו שמציין בדבריו, והיינו דדין תספורת בימים אלו הוא כדון אבילות דשלשים, ולא אבילות דשבעה כיון שהוא אבילות ישנה, וכמבואר לקמן באות הבאה. וא"כ לדעת מרן אין לאסור תספורת באשה. ועי' כה"ח סקמ"ז שהביא מחלוקת האחרונים בדון זה, דהפנים מאירות בח"ב סוס"ל ל"ז התייר עפ"י הר"ף והרמב"ם הנ"ל ודיש להקל באבילות ישנה, והביאו בעיקרי הד"ט סי' כ"ז אות ט"ז ופתיח תשובה. ודעת הנובי"ב ביו"ד סי' צ"ט לאסור באשה, וכ"כ הפמ"ג הנ"ל. וסיים הכה"ח להכריע עפ"י מ"ש הרמ"א ביו"ד הנ"ל דיש אוסרים גם באשה לאחר שבעה, ועי' כ"כ להחמיר כדברי הפמ"ג, עכ"ד. ויל"ע מ"ט הכריע מחלוקת האחרונים עפ"י הרמ"א, אחר שבשו"ע פסק כהרי"ף והרמב"ם להתייר באשה, הלא בכל כה"ג נקטין כדברי מרן השו"ע. [ואמנם הנובי"ב הנ"ל אסר באשה אף לדעת הרי"ף שהתייר באבילות לאחר שבעה, אך כה"ח לא התמיר מכח זה]. וכן יש לעיין עוד בדברי הבא"ח בפרשת דברים אות י"ד דכתב להתייר סירוק באשה, ולכאורה משמע שהגילוח עצמו אסור באשה, וצ"ע. שו"ד באול"צ ח"ג פכ"ז תשובה ג' שהשיג ע"ד הכה"ח, ופסק להתייר לנשים להסתפר בימים אלו.

יט כ"פ השו"ע כאן בסי"ג וכשיטת הרמב"ן, וקשה דביו"ד סי' ש"צ ס"א פסק כהרי"ף גיאות ואסר כל שבעה אף במעכב את האכילה. ועי' כתבו בשכנה"ג בהגב"י אות י"ג ומטה יהודה סק"ט ומאמ"ד סק"ב דכיון דהאבילות ישנה דינה כדון אבילות תוך שלשים, ועי' התייר כאן. אמנם מאידך מצינו להמג"א בסק"ל"ח לגבי איסור תספורת בקטנים, אף דביו"ד פסק דאין אבילות לקטן, ותי' דאבילות דרבים מחמירין טפי, ולכאורה סותר להנ"ל להקל מצד אבילות ישנה, וכתב ע"ז בערוך השלחן בסל"א דלאו משום דאבילות זו חמירא, דאדבריה מקילינן בה משום דהיא אבילות ישנה וכדאמרינן ביבמות דמ"ג, אלא דאבילות על חרבן בית המקדש יש חינוך ליראת שמים שכשישאל יבארו לו ענין החרבן. וע"ע מש"כ בענין זה לקמן בסוף אות ק"י בסוגריים.

כ הנה בבא"ח בפרשת דברים אות י"ד חש לדברי השכנה"ג בהגב"י אות ל"א בשם מהר"י ברוגא שאסר לסרוק בשבוע שחל בו, ולכאורה יל"ע בזה דהלא מרה"י ברוגא הושה דינו לאבל, ובאבל ס"ל לאסור, ועי' אסר גם בשבוע שחל בו, אך מרן בשו"ע ביו"ד בסי' ש"צ ס"ו התייר באבל תוך שבעה, אי"כ כ"ש שיש להקל בשבוע שחל בו שהוא אבילות ישנה וכנ"ל. וכן תמה המטה יהודה בסק"ל"א ע"ד השכנה"ג, ומ"מ סיים דכיון שהורה זקן יש להחמיר, אך כה"ח אף שהב"ד המטה יהודה והבא"ח, מ"מ הסכים דעתו להתייר וכדברי המ"ב כאן, וכ"ה

חכמי דורו לא נזהרו בזה, ותו אמאי הפצירו בו לעבור על דעתו, ותו היאך שמע להם, ותו מ"ט לא השמיעו המהרש"ו כדרכו בכתביו חידוש דין שנהג אביו, ועי' כתב ביוסף אומץ דבע"כ דיש לעשות אוקימתא, או דמייירי בשבת, או שלא היה נמצא הפרי אח"כ, או שהיה המהרש"ו קצת חולה והו"ל רפואה בפרי ההוא. אלא דקשה מ"ט לא בירך שהחינו. ועי' ע"כ בה"ח ס"ק ר"ד שהעמיד בפרי שספק אם מברכין עליו שהחינו ואכלו בשבת או סעודת מצוה ע"ד לפוטרו בפרי אחר בין המצרים, ויל"ע בכ"ז. ומ"מ כיון שמעשה זה סתום אין למדים ממנו, דלא ידענו גופא עובדא היכי הוה וכמ"ש שם ביוסף אומץ, ובפרט דבשעה"כ מבואר לברך, ושכ"ה לדעת מרן, וככל הנ"ל.

יג הנה דעת מרן השו"ע באהע"ז סי' ס"א ס"א כשיטת הרמב"ם דחופת נדה לא קונה, והרי היא כארוסה עדיין, ועפ"ז כתב הבית שמואל שם בסי' ס"ד סק"ה דלשיטה זו אסורה לטבול בשבת כיון שבביאה זו יקנה אותה, ועפ"ז יל"ע לגבי בין המצרים. ומיהו בבית שמואל שם כתב דיש תקנה אף להרמב"ם אם מודיעים לחתן שהיא נדה, שבזה קנאה בתחילה ויכול לבוא עליה בשבת, ומקורו מהגהות אשר"י והביאו הב"י שם בסוס"י ס"א. ועי' בפקודת אלעזר שם שהעיר ע"ז דבשו"ע לא הביא סברת ההגהות אשר"י, ואעפ"כ כתב בפקודת אלעזר דכיון דהא דאין חופת נדה קונה הוא מספיקא דדינא אי חופה שאינה ראויה לביאה קונה, ועי' כ' לענין לבעול בשבת הו"ל ספיקא דרבנן ולקולא, ובפרט היכא שהודיעו לחתן דיש בזה את סברת ההגהות אשר"י דיש להקל בזה, יעו"ש. ועפ"י ד"ל דכ"ש הכא לענין בין המצרים דיש להקל בזה.

יד בשו"ע פסק דאין נושאין נשים מר"ח, ומ"מ יש קהילות מבני ספרד שנהגו שלא לישא כל ימי בין המצרים, וכמ"ש בשכנה"ג בהגה"ט אות ה' דמנהגינו שלא לארס ולא לשדך, ובמועד לכל חי סי' ט' אות כ"ז כתב דאין איסור בזה מ"מ לא מסמנא מילתא. [אמנם בב"י הביא דלא מסמנא מילתא רק מר"ח]. וכ"ה בבא"ח בפרשת דברים אות ד' דאף דאין איסור נישואין אלא מר"ח, מ"מ נהגו לאסור מ"ז בתמוז, והמנהג בבגדאד לעשות אירוסין אחר י"ז בתמוז עד ר"ח. וראוי לנהוג ככהנה"ג שלא לארס, עכ"ד. וכ"ה מנהג ג'רבא דאין נושאין כדברי הרמ"א וכמ"ש בברית כהונה מערכת ב' אות י"ג, וכ"ה מנהג ארס צובא וכמ"ש בספר דרך אר"ץ, וכן החמיר בזה השדי חמד באס"ד מערכת בין המצרים סי' א' אות י"ד, ובקושי התייר רק בשעה"ד עפ"י כמה טענות ואמתלאות לאלמון ואלמנה לישא אחר עדות שבאותה העיר נהגו לישא, יעו"ש. ומאידך מנהג ירושלים ת"ו כפסק השו"ע לאסור מר"ח וכמ"ש בפרי האדמה ח"ד בהלכות תעניות פ"ה הלכה ו', ובשער המפקד הלכות ט"ב אות א'. וכתב באול"צ בפכ"ה תשובה א' דכן הוא מנהג בני ספרד כיום, ואין לחוש שפנים דלא מסמנא מילתא, יעו"ש. וכתב עוד שם שיבירך שהחינו על הטלית כפי המנהג לפטור בזה את הנישואין [ומבואר בדברינו לעיל אות ב.]. ועי' בתורת המועדים על השונה הלכות כאן, דשרי לבני אשכנז להשתתף בשמחת הנישואין של בני ספרד בימים אלו, דבמקום מצוה לא גזרו.

טו מבואר לעיל באות הקודמת גם לענין אירוסין.

טז בשו"ע אסר רק בשבוע שחל בו, ובב"י הביא מהכלבו שמנהג הזקנים שלא להסתפר כלל לפני שבוע כדי שיכנסו ליום התענית כשהם מנוולים, וגוערים מאד למי שיספר, עכ"ד. ובבא"ח בפרשת דברים אות י"ב כתב דלענין תספורת ראוי להורות לעם כמנהג הזקנים שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת, ומ"מ כתב שאין אנחנו גורעין ביד המקילין בזה בחזקה. והנה המהרש"ו כתב בהגהתו לשער הכוננות, והודפס לפנינו בדף פ"ט ע"ג בהגוב"י אות א', וז"ל: א"ש גם ראיתי למורי ז"ל וכו' [כן דרכו לכתוב על אביו המהרש"ו מורי ז"ל ואין כוונתו על רבינו האריז"ל, וכן כתב המהרש"ו להדיא בהגהתו בסידורו חמדת ישראל בענין בין המצרים בנד"מ ח"ב עמ' ק"צ: גם ראיתי לאבא מורי הרב זלה"ה וכו'. וז"ל דמ"ש כה"ח בסק"פ שהוא מנהג רבינו האריז"ל, לאו דוקא הוא, וצ"ע]. גם לא היה מסתפר מיום י"ז בתמוז עד אחר ט"ב, ואני מיקל בסיפור להיות כי הוא חומרא בעלמא והאבילות היא ישנה, עכ"ד. והנה בסוס"י בית יהודה במנהגי ארג"ל כתב דנהגו מר"ח, ויש מחמירין מ"ז תמוז, ובברית כהונה כתב במערכת ב' אות י"ב דמנהג ג'רבא מ"ז בתמוז, אך בדרך כלל מנהג בני ספרד כפסק מרן בשו"ע רק בשבוע שחל בו, וכמ"ש באור לציון בפכ"ה בביאורים לתשובה א' ב"ה וחתן.

יז בן ספרד הלומד בשיבה של בני אשכנז יוכל להסתפר עד שבוע שחל בו, ואין בו משום לא תתגודדו, וכ"כ בהלכות שלמה בהלכות בין המצרים פ"ד אות ו', וכתב שם הטעם דכיון דכ"ע ידעי שיש בדבר שני מנהגים אין בזה משום לא תתגודדו. והנה יש מקום עיון בזה לדעת הרמב"ם, דהנה במקור דין לא תתגודדו, ביבמות י"ג ע"ב דרשו לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות, ובגמ' שם נחלקו אב"י ורבא, דלאב"י איסור לא תתגודדו נוהג כשיש ב' בתי דינים בעיר אחת הללו אוסרים והללו מתירים, אבל שני בתי דינים בשתי עיירות מותר, ולרבא שני בתי דינים אפילו בעיר אחת מותר, ורק בית דין אחד שמקצתם אומרים כך ומקצתם אומרים כך אסור. ופסקו הרי"ף והרא"ש ודעימיהו כרבא. והרמב"ם בפ"ב מהלכות ע"ז ה"ד פסק כאב"י, ועי' בסכ"מ דביאר מאי טעמא שביק לכללא דהלכתא כרבא יעו"ש. וכן בדברי הרדב"ז בלשונות הרמב"ם בח"ה סי' י"א כתב כדברי הכ"ס, והוסיף דמה שהורה בית שמאי ובית הלל כדעתם, אף דהוי כשני בתי דינים בעיר אחת [עי' בגמ' ביבמות שם]. היינו כיון שהיתה מחלוקתם ידועה ומפורסמת ולכן לא יבוא לגרום להרבות מחלוקות בישראל ושרי. ועפ"ז במנהגי הקהילות בין בני ספרד לבני אשכנז אין בו משום לא תתגודדו, שהרי כתבו

פשוט שמברך, אך מטעמא דאבילות יש לאסור גם הטוב והמטיב, וממו שכתב בהלכות קטנות ח"ב סי' קע"ה דהנוהגים שלא לברך שהחינו בבין המצרים, גם יש למנעם שלא ישנו בין כדי שלא יברכו ברכת הטוב והמטיב דבמקום שהחינו הוא, ובע"כ דלא ס"ל טעמא של המג"א. ועפ"ז יל"ע בדברי הכה"ח דבסי' קע"ה סק"א הבי"ד הלק"ט ושכ"כ עוד אחרונים והסכים כן, וכן בס"ק ר"ד הבי"ד המג"א וכנ"ל. ויל"ע. ועי' באול"צ בפכ"ה תשובה ד' דאפשר לברך ואפילו בט"ב, כגון אם ילדה אשתו וכו'.

יח וכתב הרחיד"א דאף בליל י"ז בתמוז לא יברך שהחינו, וכנ"ל בסי' תק"נ בשע"ה סוף אות ח'. ועוד כתב ביוסף אומץ בסי' נ"ו דאף בליל עשירי ויומו אין נכון לומר שהחינו, שהוא יום מר בעצמו שנגמר בו שריפת המקדש. והביאו כה"ח ס"ק ר"ח.

יט ובשעה"כ בדרוש ענין בין המצרים בדף פ"ט ע"ג כתב להחמיר גם בשבת ובר"ח, והביאוהו כמה אחרונים, והבואו חלקם כה"ח ס"ק ר"ה. ובבית דוד סי' שכ"ה כתב דמסתמיות לשון מרן משמע שאסור גם בשבת. ועוד הביא כה"ח בס"ק ר"ו דברי המג"א בסקמ"ב דכשחל י"ז בתמוז בשבת נדחה מותר לכו"ע, ושכן הסכימו הא"ר בסקמ"ב והרמ"ז בתשובה, הביאו בשע"ה בסוף הסימן, אבל כנה"ג בתשובה באו"ח ח"ב סי' ע' כתב דלהנהיגין שלא לברך שהחינו בשבתות שבין המצרים גם בשבת זו לא אמרו, והסכים כן הרחיד"א בחיים שאל ח"א סי' כ"ד, וכתב דמש"כ בברכ"י סק"א דדעתו כהמתירין הוא ט"ס, אלא צ"ל ודעתי כמותו, והיינו כדברי הכנה"ג שאסר, ועי' שם כה"ח ובשדי חמד באס"ד מערכת בין המצרים סי' א' אות א' שהביאו עוד אחרונים דהכי ס"ל. והביא שם בשד"ח מהזכור לאברהם אביגדור דכיון שהוא י"ז בתמוז עצמו חמיר טפי משאר בין המצרים. ועי' במועד לכל חי בסי' ט' אות כ"ב שכתב להקל בליל י"ז בתמוז שחל בשבת, וכ"כ בשדי חמד שם מכמה אחרונים להקל בזה מספק ספיקא.

יב ולכאורה יל"ע מ"ש ממש"כ בהמשך דין זה בפרי שלא ימצא אחר ט"ב ואינו יכול לשומרו עד שבת מותר לברך שהחינו ולאכול, ומבואר דבמקום שהוצרך לאכול הפרי לא יפסיד ברכת שהחינו, אי"כ ה"נ מ"ט לא תברך, ובשו"ת שלמת חיים להגר"ח וזנפולד כתב לחלק דכשלא ימצא הפרי אח"כ אם לא יברך עכשיו תתבטל הברכה לגמרי ועי' בירך עכשיו, אבל מעוברת תוכל לשמוע אחר ט"ב הברכה מאחר, ויל"ע בזה הלא לפי מאי דנקטינן למעשה שלא מברכים אחר אכילה הראשונה, אי"כ למעשה הפסידה את הברכה לגמרי. ועוד, דזה אינו מיישב את הסתירה הנוספת שיש בדון זה וכדלקמן. ועי' בספר הלכות ומנהגי בין המצרים להגרמ"מ קארפ שהביא מדברי הגריש"א לחלק דהיכא שיש לו ענין באכילה עצמה שפיר מברך שהחינו, אבל אם אין ברצונו לאכול רק שמתירין לו מחמת החולי או מעוברת אין ראוי לו לברך על אכילה זו, דיסודה של ברכה זו הוא השמחה שיש לו בזה, וכיון שברצונו לא באה אכילה זו אין ראוי לברכה, ולכאורה צ"ע גם בזה הלא מעוברת שנתאויה הלא רוצה לאכול ושמחה בזה, ורק מצד האיסור אינה רוצה לאכול אם לא שהתירו לה, ומ"ט לא תברך, ובאמת כה"ח בס"ק ר"יא הקשה כקושיא זו ע"ד הרחיד"א שכתב דין זה דמעוברת שנתאויה שתאכל בלא ברכת שהחינו, וכתב הכה"ח מיהו ממה שנתנו לקמן בסק"ב ר"י"ד מבואר דכשהותר לאכול הפרי יש לברך עליו שהחינו, ושם הביא מתשובת הכנה"ג באו"ח סי' ל"ד באופן שלקח פרי חדש בבין המצרים ושכח ובירך ברכת הפרי, יברך ברכת שהחינו ויאכלנו, והביאו הרחיד"א עצמו ביוסף אומץ סי' נ"ו ובברכ"י בסק"ב. ועי' לא שייך תירוץ הנ"ל של השלמת חיים, דבשניהם הפרי יהיה מצוי אח"כ. ומ"מ מבואר שבדין זה שלא לברך ברכת שהחינו נאמר שלא יאכל הפרי כדי שלא יצטרך לברך שהחינו, אבל אם הוצרך לאכול הפרי לא יפסיד ברכת שהחינו. ועי' בדברי הרחיד"א ביוסף אומץ שם שהאריך בזה, והוכיח כדברי הכנה"ג מלשון מרן בשו"ע דהכי ס"ל, דהרי כתב טוב ליהרר מלומר שהחינו על פרי חדש וכו', ולשון יש ליהרר שייך דבבר שיש בו טורח או צער, ואם עיקר דדינא שלא יברך אף אם אוכל הפרי, לא שייך לשון טוב ליהרר, וכן ממה שמסיים בשו"ע אבל על פדיון הבן אומר ולא יחמיץ המצוה, משמע דבתחילת הסעיף כוונתו שלא יאכל ולא יברך, אבל אם הוצרך לאכול יברך וכמ"ש מהריק"ש שם. ועי' שם מה שדקדק עוד בדברי השו"ע והרמ"א. ועוד כתב שם דהוכיח מלשון שעה"כ בדף פ"ט ע"ג שכתב דצריך ליהרר להנעם מלאכול פרי חדש כדי שלא יצטרך לברך עליו ברכת שהחינו, ומשמע דהזוהרת הוא מלאכול כדי שלא יצטרך לברך אב יאכל. והסכים שם הרחיד"א עם תשובת הכנה"ג דלא יפסיד ברכת שהחינו, ועי' מה שביאר לדעתו במ"ש דברכת שהחינו רשות. ולזה הקשה הכה"ח הנ"ל דזה סותר לדברי הרחיד"א בברכ"י סק"ב דמעוברת שנתאויה תאכל בלא ברכת שהחינו, יעו"ש. ונ"ל דכיון דמש"כ בברכ"י בסק"ח על מעוברת כתבו בשם יש מי שכתב, צ"ל דאיהו לא ס"ל הכי, וכמ"ש בהקדמתו למחבר"ד דכל חידושי דינים שכתב בברכ"י ומחבר"ד מספר כת"י או מספר שו"ת הנדפסים, שלא כתב וכן עיקר וכדומה, אות היא דלא קאימנא עלה דמילתא אם זך לקחו, עכ"ד. וא"כ י"ל דכיון דהכא בירר דעתו ביוסף אומץ לברך, הכי נקיט לדינא. וכן מבואר בדברי הכה"ח הנ"ל דנקט לדינא שתברך שהחינו. וכ"כ באול"צ בפכ"ה תשובה ג'. פש גבן לברורי מעשה רב שכתב מהר"י צמח בהגהה בפע"ח בענין בין המצרים בדף קכ"ז ע"ד, שסיפר לו המהרש"ו בנו של המהרש"ו על אביו כי פעם אחד חכמי הדור אכלו על שלחנו והפצירו בו לאכול פרי חדש, ואכלו בלא ברכת שהחינו. אמנם עי' ביוסף אומץ שם שכתב דמעשה זה דבריו סתומים מאד, שהרי כפשוטו קשה, חדא היאך

אמה על אמה וטח תחתיו בטיח של טיט תחלה דמותו בכל השנה לכו"ע כדלקמן סי' תק"ס דין א"ל] וכן כל בנין שא"צ לו לדירתו רק עשושה כן להרוחה בעלמא אסור^ל ואם שרר גוי קודם ר"ח בקבלנות מותר בכל ואפי' בט"ב עצמו וכן אם קצץ עם הגוי בקבלנות לצירי ביתו מותר ומ"מ אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ט"ב תבא עליו ברכה, וביה"כ מותר לצירי^ל דהוי מצוה דרבים, וכן לצורך מצוה שאין לו אשה ובנים^ל ואין לו בית חתנות מותר לבנות בית חתנות לצורך נשואין שיהי' אחר ט"ב^ל אבל מי שקיים פר"ר אסור בכל זה^ל, ואם הי' כותלו נוטה ליפול אע"פ שהוא של שמחה מותר לבנותו ואפי' אין בו משום סכנה כגון שעומד הכותל בחצר ואפשר לסגור החצר ולא יכנס אדם לשם אלא שחושש להפסד ממון כגון שע"י נפילתו ישבר החומה ויתקלקל יותר מותר^ל [ועי' שה"צ] (ס"ב וסק"ב י"ג י"ד ובה"ל ד"ה או).

יג מר"ח עד ט"ב ממעטים במשא ומתן, י"א דהיינו שלא ישא במו"מ של שמחה כגון לקנות כלי כסף או צרכי חופה וכדומה ומי שנושא ונותן בכלים כאלו אין מותר רק למכור לגוי ואף להסרסור אין כדאי שישא אותן בפ"י הרסיה בעיר דשמחה היא לרואים אבל סתם מו"מ א"צ למעט כלל וי"א דכל מו"מ צריך למעט בעת הזאת ולא יעסוק אלא כדי פרנסתו וכן משמע בשו"ע^ל ורק אם הוא יריד י"ל דהוי דבר האבד ומותר אף אם הוא מו"מ של שמחה אם הוא מוצא אז בזול יותר^ל ובזמנינו נהגו להקל בכל זה משום דהכל נחשב כעת כדי פרנסתו^ל ומ"מ

שערי הלכות

בערב תשעה באב [אחר חצות, כ"כ במועד לכל חי], ואפילו ציור וכיור, דצורך מצוה הוא.

לח וכתב הב"ח פרשת דברים אות ג' דמותר להתחיל לעשות מעקה גם אחר ר"ח, והביאו כה"ח סק"ב. וברוח חיים בסק"ב כתב כן, והוסיף דלא דמי לדבר מצוה המובא כאן באות הבאה, דהכא איכא עשה ול"ת וחמירא סכנתא ואינו בנין של שמחה, אין פוצה פה ומצפצף בזה דהוא היתר גמור, ואפילו בט"ב עצמו. עכ"ד.

לט וכתב ע"ז השלחן גבוה בסק"ט דמסתמיות הפוסקים לא משמע הכי, אלא כל דבר שיש בו שמחה אסור, והכי מסתבר דכדאי הוא בית אלקינו לאבד עליו ט' ימים מלבנות ומלטטוע ומלארס, עכ"ד. והביאו כה"ח סק"ג, וכתב דאפשר דהשו"ע לא ס"ל להקל לצורך מצוה מדלא העתיק כן להלכה. וכן הב"ח בפרשת דברים אות ג' כשכתב פרטי הדינים בזה לא הביא להקל בזה.

מ ואפילו ע"י פועל שאין לו מה יאכל אסור לבנות, דהא יכול הפועל להשכיר עצמו לגוי. כ"כ הבית דוד בסי' ש"כ, והביאו שלחן גבוה סק"ו וכה"ח סק"ח. והוסיף הבית דוד דאף אם לא מצא להשכיר עצמו לגוי אסור, דכיון דיש אפשרות של תקנה, לא נתנו דבריהם לשיעורים. ולכאורה מדברי המ"ב לקמן בסקמ"ב וסק"ג יש ללמוד דס"ל להלכה דבמקום שאין לו אפשרות שרי כדי חייו.

מא כן דעת הט"ז בסק"ב, והסכים כן המ"ב, אף דכתב בשעה"צ דהפמ"ג היד אפרים מפקפקים קצת על ראייתו, וכמה אחרונים לא הסכימו עם דבריו ואסרו בבנין של שמחה אף במקום הפסד, וכמ"ש בשכ"ח הגב"י אות ב', ובמטה יהודה סק"ז ומאמר"ר סק"ג, ונהר שלום סק"א, וגדולות אלישע סק"ב, וכה"ח סק"ט. ואף דמצוה דהתירו דבר האבד וכדלקמן בשו"ע^ל בדין הבא לגבי משא ומתן ובשעה"ה שם, מ"מ הכא כותל רעוע במקום הפסד יתור ולא יבנה וככחוה"מ דשרי דבר האבד, ובכותל רעוע מותר לסתור ולבנות רק בחשש סכנה או במקום הפסד אם לא יבנה, וכדלעיל בסי' תק"מ ס"א ובמ"ב סק"ה. וגם דעת הט"ז שהתיר כאן אינו משום דבר האבד, אלא שאינו עושהו משום שמחה אלא משום הפסד וכמ"ב במ"ב. ועפ"י י"ל דגם לאחורונים הנ"ל שאסרו בכותל רעוע, אם יש לו הפסד אם לא יבנה עתה אפשר שיתירו לבנות וכמו במשא ומתן של שמחה, וכן נראה באול"צ פכ"ו תשובה א'. ועי' בבא"ח שכתב להתייר במקום הפסד בבנין שאינו הכרחי, אבל בבנין של שמחה כגון ציור וכיור לא כתב [ואינה ראייה כ"כ, דגם לגבי סכנה כתב רק בבנין שאינו הכרחי, ויל"ע].

מב כ"כ במ"ב ממשמעות השו"ע, וכמו שדקדק המג"א בסק"ז ממש"כ בשו"ע לקמן בסי' תקנ"ד ס"ב שכתב לתלות פרקמטיא בט"ב במנהג עשיית מלאכה, וכתב דגם במקום שנהגו לעשות מלאכה יש למעט שאפילו משכנס אב ממעטין מלישא ומליתן. ומבואר דנקט לעיקר דינא כדעה זו שכל משא ומתן צריך למעט. אמנם במג"א שם בריש סק"ז ביאר בדברי השו"ע כאן שכתב ממעטין במשא ומתן ובנין של שמחה, דמש"כ של שמחה קאי גם על משא ומתן, וכתב מקורו בב"י ובב"ח, והיינו לפי המנהג שהביא הב"י שנהגו להקל, ולכאורה סותר למש"כ בסי' תקנ"ד. ועי' בלומר דמיעקר הדין ס"ל להשו"ע למעט בכל מו"מ וכמ"ש בסי' תקנ"ד, אלא שרוב העולם לא נהגו כן וכמ"ש בב"י כאן. ועי' קאמר הב"י דכיון שלא ממעטים בכל מו"מ בע"כ דאסור במו"מ של שמחה, דאל"כ נמצא דאינם חוששים למ"ש רז"ל למעט במו"מ. ועפ"י נראה דיש להחמיר לכתחילה למעט בכל מו"מ, דכ"פ לעיקר הדין לדעת השו"ע, ואם אי אפשר לו יש לסמוך על המנהג ולאסור רק בשל שמחה, וכ"כ באול"צ פכ"ו תשובה א'. אמנם מאידך מצונו להב"ח שהביא מהמהרש"ל דעכשיו נהגו להקל שלא חוששין לאיסור מו"מ כלל [והיינו אף במו"מ של שמחה, וכמ"ש להדיא בט"ז]. וכתב הב"ח בטעמא דמילתא דאפשר דס"ל דעכשיו בזה"ז דיש לנו מס מלך ושרים הכל הוא כדי חייו, והב"י דבשכנה"ג בהגב"י אות ד' והט"ז בסק"א וא"ר סק"ב, וכן היקל בזה במועד לכל חי סי' י' אות ח', וכ"כ בגדולות אלישע על מנהג בגאדא להקל לגמרי. והיה עוד מקום להקל עפ"י מה שצידד הב"י בטעם מנהג העולם דס"ל דאיסור משא ומתן הוא ממדת חסידות ולכן השמיטוהו הפוסקים, אך כ"ז אינו לפסק מרן השו"ע דכתב למעט במשא ומתן. והב"ח בפרשת דברים אות ב' כתב דמ"ש ממעטין במו"מ היינו בשל שמחה, ואפילו בשל שמחה במקום שאין פנאי אחר ט"ב כגון צרכי חופה שאחר ט"ב מיד או שלא ימצא בזול כמו שמוצא קודם ט"ב שרי, והביאו כה"ח סק"א, והוא כמ"ש במ"ב כאן. והיינו דסמך על המנהג להקל בכל מו"מ, ובשל שמחה בשעת הדחק.

מג היינו דוקא באופן שהוא זול הרבה שאינו מצוי בכל השנה דומיא דיריד שבזמניהם, אבל אם יש הנחות קטנות שמצויות במשך השנה אסור. תורת המועדים על השו"ע^ל כאן באות ל' בשם הגריש"א.

מד ומ"מ מי שאפשר לו שלא לפתוח חנותו עדיף טפי, אול"צ פכ"ו תשובה א', ומבואר לעיל בשעה"ה אות מ"ב. ומ"מ אם נצרך המוכר למכור לצורך פרנסתו, כתב בתורת המועדים על השו"ע^ל כאן באות ל"ב בשם הגריש"א דמותר הקונה

מפני שיש עילוי לשכינה וכמ"ש בזה"ק, וכיון שעלה חדש זה ביום ט"ו לא ירד דמעלין בקדש, עכ"ד. וכיפה ללב סק"ד כתב דלישתמיט מיניה עד ט"ו באב, וכדתנן בספ"ד דתענית לא היו ימים טובים לישראל כ"ט באב וכו'.

ל וכ"כ בכה"ח סק"ג אחר שהביא דעות האחרונים בזה דיש לסמוך אחר עשרה באב היכא דלא אפשר, ושכ"כ הח"א ודעימיה.

לא וכתב בסדר רב עמרם גאון מריש ירחא דאב מיבעי ליה לאינש לשנויי ולא לאבדוחי נפשיה. וביסוד ושורש העבודה בשער הצאן ספ"א כתב דיש ליהור ביחוד בימים אלו למעט בשיחה בכל מה שיכול, כדי שלא יבוא למלאות פיו שחוק. ובמקור חיים כתב ממעטין בשמחה ואסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא אם לא בסעודת מצוה, והרי שאסור גם שירה בפה, וכן מבואר בדברי מוהר"ח במועד לכל חי סי' י' אות י"ט, והביאו כה"ח סקמ"א. ובהליכות שלמה פ"ד אות ג' כתב לאסור בכל ימי בין המצרים שירה המביאה לידי ריקוד בין בכלי ובין בפה, ומ"מ כתב דנכון להמנע משמיעה גם שירים שאינם מביאים לריקוד. ובאול"צ כתב בפכ"ה תשובה ב' דנכון להמנע מלשיר בפה מר"ח עד ט"ב שהוא בכלל ממעטין בשמחה. ולשמעו הקלטה של שירים ללא כלי זמר חשיב שירה בפה, אך אם ההקלטה היא עם כלי זמר חשיב כלי זמר ואסור מדינא, כ"כ האגרות משה ח"א דאו"ח סוס"י קס"ו, ודעת השבט הלוי בח"ח בסי' קכ"ז דכיון דנשמע ההקלטה מכלי הו"ל כלי זמר, ואפילו בהקלטה של שירה בפה ללא כלי זמר אסור מדינא. ועי' מש"כ בזה בשעה"ה לקמן בסי' תק"ס ע"ד השו"ע^ל שם בדין ח' לגבי שמיעת כלי זמר בכל השנה בשמיעה מהקלטה.

לב ומיהו התורה והתפילה יהיו בשמחה וכמ"ש בספרים, כ"כ בהליכות שלמה בהלכות בין המצרים פ"ד בארחות הלכה הערה 11 בד"ה והיה, והוסיף דפשוט דאין סתירה בדבר, דאף בט"ב עצמו עליו להרגיש כי אשורנו מה טוב חלקנו, ולשמוח שאנו העם הנבחר שזכינו לקבל התורה מסיני, ומאידך להיות מיצר וחואג על חרבן בית המקדש כל השנה, אלא שההבדל הוא איזה חלק להדגיש יותר, ובמיים אלו צריך להדגיש יותר את הצער והאבלות על החרבן, עכ"ד. ועפ"י י"ל דמנגינן בדרך הלימוד כדרכו בשאר ימים, וכן נגוני התפילה בנעימה כבשאר ימים, וכ"ש בשבת שאין משנין כלל נגוני התפילה. ועי' ברכ"י סק"ב דראוי לבטל המנהג שנהגו באיזה מקומות לומר קינה בשבת חזון, וכן הוא מנהג ארץ ישראל שלא לומר שום קינה, וכ"כ עוד בכמה מקומות בספריו במחבר"ר סק"ו ומורה באצבע אות רל"ד ולדוד אמת בסי' כ"ד, ועי' בשער המפקד בהלכות ט"ב אות ד' מש"כ ע"ז, והוסיף דיש לבטל גם המנהג שנהגו בכמה מקומות לומר ההפטרות של תלתא דפורענותא בקול נהי המעורר יגון, דיש לבטל המנהג ורק לקראם בקול נמוך מפני כבוד השבת. יעו"ש.

לג עי' מטה יהודה סק"א דכתב דממעטין בשמחה היינו אותה שמחה דלקמן ס"ב לענין משא ומתן ובנין ונטיעה וכיוצא, והכא כללא והתם פרטא, וכתב ע"ז בכה"ח סק"ב דדעת המג"א ושאר האחרונים דאין שמחים כלל, ועי' שעה"צ כאן באות א'.

לד ובבא"ח פרשת דברים אות ג' אסר ציור שעושים בעצים במלאכת הנגרים, והביאו כה"ח סק"ו. ובאול"צ פכ"ו תשובה א' התיר כל שאינו בבנין. ואפשר דגם כונת הבא"ח דוקא כשמחברו אח"כ בבנין. ועפ"י כ"ש שהדבקות פטטים אסורה דהו"ל בכלל ציור שאסור חז"ל, ואין נ"מ היאך מצייר. ובאגרות משה ח"ג דאו"ח סי' פ"ב אסר בדרך חומרא, ויל"ע.

לה ושם בשעה"ה נתבאר בס"ד.

לו מקור דין זה לאסור בנין להרוחה הוא בב"י בשם הר"ן, אך בשו"ע הזכיר רק בנין של שמחה וכדברי הרמב"ם, וכתב המחצית השקל דהר"ן פליג ע"ד הרמב"ם והשו"ע, ולדבריו כל בנין שאינו של שמחה אף להרוחה שרי להרמב"ם והשו"ע. אך המגיד משנה על הרמב"ם בפ"ג מהלכות תעניות ה"ח כתב ע"ד הרמב"ם שכתב בנין של שמחה כגון ציור וכיור, דמבואר דבית חתנות לאו דוקא אלא כל להרוחה הו"ל כציור וכיור דחשיב בנין של שמחה. ובב"י בסי' תקע"ה פסק בדברי המ"מ, ובבדק הבית שם חזר וקיים דבריו. והביא כן המטה יהודה כאן בסק"ו, אלא שנראה שלא היה לפניו בדק הבית, ומ"מ סיים וכתב דכיון דבשו"ע כאן כתב בנין של שמחה כגון בית חתנות לבנו או בנין של ציור וכיור, מבואר דס"ל דכל שאינו עשוי לצורך דירה אלא לנוי ולהרוחה אסור. והביא כן בכה"ח סק"ד. ועי' בשלחן גבוה סק"ז מה שביאר בדברי הרמב"ם, ומ"מ הסכים ג"כ לדלעת מרן השו"ע אסור להרוחה. וכ"כ בבא"ח פרשת דברים אות ג' דכל דהוי להרוחה בעלמא דינו כציור וכיור ואסור, ואף אם התחיל קודם ר"ח אסור להמשיך, והוסיף עוד דגם בנין שהוא צורך דירה אם אינו הכרחי לא יתחיל מר"ח, ורק אם התחיל קודם אין מפסיקין. אבל אם הוא הכרחי כגון שיש הפסד וכ"ש חשש סכנה, מותר להתחיל אחרי ר"ח.

לז כן הבין כאן בשו"ע^ל בכונת המ"ב דקאי אף על ציור. וכ"כ במועד לכל חי סי' י' אות ח' ובא"ח פרשת דברים אות ג' דבית הכנסת יכולים לבנות, ואפילו

פחותין מבני שש שלא הגיעו לחינוך וי"א דלצורך קטנים אין להחמיר אלא בשבוע שחל בו ט"ב^ל (ס"ג ד' י"ב י"ג י"ד וסק"ב ל"ב ע"ט פ"י פ"ב ובה"ל ד"ה וכן ושה"צ וע"ל דין כ"ג בענין בעל ברית ובדין ל"א במי שתכפוהו אבלות). **ט** נטילת צפרנים יש דעות אם דינה כתספורת^ל (מיהו בזה לכו"ע אין לאסור אלא בשבוע שחל בו ט"ב כ"ה בט"ז) אכן לצורך טבילת מצוה בודאי מותר גם בשבוע שחל בו ט"ב^ל וכן לכבוד שבת כגון שחל ט"ב בשבת מותר בע"ש ליטול הצפרנים (סק"כ).

י יש מקומות שנהגו שלא לברך ר"ח אב"ד שהוא חדש של פורענות כנ"ל סי' תי"ז דין א', ובמקום שמברכין ר"ח אב וכו"ש א"ח חל ר"ח אב בשבת אין אומרים אב הרחמים^ל ואין מוזכרין נשמות^ל כנ"ל סי' רפ"ד דין י"ד ט"ו וסי' תי"ז דין ב', וע"ל סי' תכ"ה דין ג"כ מה מפטירין בר"ח אב שחל בשבת (וע"ל סי' תקנ"ב דין י"א).

יא בר ישראל דאית לי דינא בהדי גוי לישתמיט מיני' מר"ח אב"ד עד ר"ח אלול^ל דריע מזלי ועכ"פ עד אחר ט"ב^ל (ס"א וסק"ב).

יב משכנס אב ממעטין בשמחה^ל דהיינו שאין שמחין בו כלל^ל וי"א שימעט ממה שדרכו לנהוג בשאר הימים^ל (ס"א וסק"א ושה"צ) ואסור לנטוע נטיעה של שמחה כגון אבורנקי של מלכים שנטועין לצל להסתופף בצלה או מיני הדס ומיני אהלים וכן אסור בבנין של שמחה כגון בית חתנות לבנו או בנין של ציור וכיור^ל [אפי' אם משייר

בשעה"צ סק"ח דאין להחמיר בזה כלל, דאפילו באבילות נקטו בזה האחרונים להקל, עכ"ד.

כא ולפסק השו"ע פשוט משבוע שחל בו, ועי' לעיל באות י"ט מש"כ לגבי קטנים. **כב** מבואר מחלוקת האחרונים בכה"ח סקמ"ח, וכתב הב"ח בפרשת דברים אות י"ג וז"ל: אם הצפרנים עודפים על הבשר מותר ליטול אפילו בשבוע שחל בו ט"ב, מפני שיש חיוב גדול ליטול וכמ"ש רבינו ז"ל בע"ח וז"ל, מה שעודף מן הציפורן יוצא לחוץ מנגד הבשר, זה צריך לחתוך דשם נתלים החיצונים ויונקים בתכלית, לכן עונש המגדל ציפורנים קשה מאד, עכ"ל [בע"ח]. לכן אם הם עודפים ויוצאים לחוץ מותר לקצצם אפילו בערב ט"ב. ועוד אמרנו ולא מסתפינא, דאם נודמן לו אבילות של שלשים שלא היה יכול לקוץ בערב ט"ב, והגיע זמן קציצתם ביום ט"ב, שמוטר לו לקוץ אותם ביום ט"ב, ולא ימתין עד אחר ט"ב כדי שלא ליתן שליטה לחיצונים לינק יותר, בפרט ביום זה שיש להם תגבורת בו, ועי' מג"א דבאבילות דצינעא ט"ב קיל מאבל, ועי' א"א, ע"כ יקוץ בצנעה, עכ"ל הב"ח. וכתב באול"צ בפכ"ז תשובה ד' דבשינוי כגון בידיו או בשינוי שרי, שהרי גם באבילות תוך שבועה שרי בכה"ג כמ"ש בשו"ע^ל ביו"ד סי' שצ"ס.

כג וכן מוהל שרי לתקן צפרניו לצורך המילה, אחרונים והובא בכה"ח סקמ"ט.

כד הנה הכנה"ג בסי' רפ"ב בהגב"י כתב וז"ל: וכתוב בהגהה אשר סביב המרדכי, ראיתי בתוספות, דשבת שלפני ר"ח אב אין מכריזין משום דכתיב במספר ירחים אל יבוא, ודחה דאדרבה יותר טוב להכריז כדי לברך את ישראל שהזמן מוכן לפורענות. ובעל תיקון יששכר בדף נ"ז כתב יש מקומות שאין מכריזין אותו, ויש מקומות שמכריזין אותו ואומרים יפכהוה הקב"ה עלינו ועל כל עמו ישראל לטובה במקום יחדשהו וכו', עכ"ל. והב"י דהמרדכי בשלחן גבוה לעיל בסוס"י תקנ"ג, יעו"ש יותר בהרחבה, וכתב ע"ז ומנהיגו שלא לומר יהי רצון, אלא מתחילין מי שעשה ניסים לאבותינו וכו', בסימן טוב יהא לנו ר"ח מנחם ואין אומרים ר"ח אב, עכ"ל. אך הרחיד"א בלדוד אמת סי' כ"ד אות א' סתם וכתב דמכריזין גם על חדש אב, ולא כתב שום שינוי בהכרזה, וכה"ה מנהג בית אל וכמ"ש במנהגים המובאים בריש ספר דברי שלום באות ס"א דכתב דאומרים יהי רצון לברך החדש ככל החדשים באין הבדל ושינוי. וכן הנהיג מוהר"א מאני בחברון כמבואר במנהגי בית יעקב סי' ח' אות נ"ט.

כה ואין מנהיגו לאומרו כלל.

כו ואין מנהיגו בהזכרת נשמתו זו, אלא העולה אחר עלייתו מפסיק עליו הש"צ לעשות השכבה וכמבואר בכה"ח בסי' רפ"ד סקל"ח. [והרי עדיף טפי בין עולה לעולה ולא אחר שסיימו הקריאה וסגרו הס"ת, וכנ"ל בסי' רפ"ב בשעה"ה אות ב' מדברי הב"ח]. ואין הבדל בזה בין שבת זו לשאר שבתות.

כז דעת מרן לפסוק דאין מדלגין מתלתא דפורענותא ושבע דנחמתא בשום הפטרה אחרת כלל כמבואר בב"י שם, ובשו"ע שם בס"א כתב כן לגבי ר"ח אלול, וה"ה לר"ח אב. ומ"מ נוהגין לומר פסוק ראשון ופסוק אחרון מהפטרת השמים כסאי כמ"ש בב"י שם.

כח ביפה ללב סק"ו הביא ד"א דמשכנס לאו דוקא דה"ה מ"י בתמוז, והביאו כה"ח סק"ד, וכתב שמדברי הפוסקים לא משמע כן. ועי' בדברי הרחיד"א המובא באות הבאה. [ומה שהביא הכה"ח שם מהא"ר שמצדד דה"ה י"ז בתמוז ועשרה בטבת, עי' מש"כ בשו"ע^ל לקמן בדין ל"ח לגבי מיעוט שמחה, ומקור הט"ז בדין זה, יעו"ש]. ובפמ"ג כתב בא"א סק"ב דישתמט מזמן המולד [ומ"מ לגבי מיעוט משא ומתן היינו מר"ח ממש, ולכן שינה לשונו, יעו"ש].

כט כ"ד המג"א ושכ"כ רבינו ירוחם, ולמד כן בגמ' דקאמר לישתמיט מיניה באב, ש"מ כל החדש מדלא קאמר עד התענית. וכ"ד הא"ר סק"א והשלחן גבוה סק"ב ופמ"ג בא"א סק"ב, וכן נראה שהסכים המטה יהודה סק"ב, אלא שכתב דמדכילי הטור והשו"ע האי דלישתמיט בהדי משכנס אב משמע דהוי כוונה דממעטין בשמחה הוא עד התענית. ה"נ לישתמיט הוא עד התענית. והנה דוקרנן נתנאל רפ"ד דתענית אות ה' כתב להוכיח מדברי הזוה"ק בפרשת יתרו דף ע"ח ע"ב שכתב וז"ל: עשו נטל ברזא תרין ירחין תמוז אב, ואיהו לא אשכח ואיתאבדי, דהא אלול לאו דיליה הוא, ואפילו אב ט' יומין דיליה ולא יתיר וכו'. עכ"ל. ומשום הכי לישתמיט מיניה עד ט"ב שהוא שייך לרזא דיליה ולא צריך יותר, וכן עמא דבר, עכ"ד. אך הרחיד"א במחבר"ר סק"א לא הסכים עם דבריו דאין זה תלוי בזה, דהא חדש תמוז דהוי כוליה דעשו לא ריע כולי האי, ובזוה"ק בשמות דף י"ב אמרו ותצפנהו שלשה ירחים, אלין תלת ירחין דדינא קשיא שריא בעלמא, ומאי נינהו תמוז אב וטבת. עכ"ד. ולא זכיתו להבין דבריו, הלא אם בזמן דיליה בתמוז עדיין לא ריע מנלן וא"צ לישתמיט מיניה, כ"ש בזמן דלאו דיליה אחר ט"ב דא"צ לישתמיט מיניה. ונראה דאעפ"כ לומד דלא תליין אהדדי כלל, ויל"ע. ועי' בדבריו ע"ד הדרש בדברים אחרים סוף דרוש כ' טעם דהשליטה שלהם עד ט"ב ותו לא. ומ"מ גם דעת הב"ח בפרשת דברים אות א' דזו הסברא עיקר, דא"צ לישתמט עד אלול אלא עד אחר עשרה באב, ובפרט כי בט"ו באב צריך לעשות שמחה

במו"מ של שמחה טוב החמיר^ה ובמקום שנהגו למעט בכל מו"מ לא מהני לי' התרה אבל במקומות שנהגו שלא לישא וליתן כלל מהני להו התרה אבל בלי התרה אין להקל להם (ס"ב וסק"א ושה"צ).

יד מנהגו שלא לאכל בשר ולא לשתות יין^ה מ"ר"ח אב ור"ח בכלל^ה (ואפי' קטן שלא הגיע לחינוך^ה כדלק"ך דין ט"ו) ומצניעין מ"ר"ח הסכין של שחיטה^ה עד עשירי באב למנהגו שאין אוכלין בשר בלילה שאחר ט"ב וכל מי שאוכל בשר במקום שנהגים בו איסור פורץ גדר הוא ונשכנו נחש^ה ומיד שהתפללו הקהל ערבית בליל ר"ח^ה אפי' התפללו מבעוד יום ואע"פ שהיחיד לא התפלל עדיין והוא בתוך סעודתו אסור בבשר ויין ואם יש בעיר שני בתי כנסיות היחיד נגדר אחר אותו מקום שרגיל להתפלל שם, ומותר בחומץ [היינו כל שבנ"א נמנעין לשתות מפני חמיצות] שנעשה מיין ואפי' הי' עדיין יין כשנכנס שבוע שחל ט"ב ואח"כ החמיץ וכן מותר בכל שכו"כ אפי' של דבש שקורין מע"ד אבל אסור ביין תוסס^ה דהיינו תוך ג' ימים לדריסתו ואסור בבשר עוף ובבשר מלוח אפי' מומן מרובה ובתבשיל^ה של בשר^ה [וכ"ש תבשיל שיש בו שומן] ואם נפל בשר בתבשיל ויש בו ששים או שטעמו ישראל ואין בו טעם בשר מותר [ואפשר דמותר לטועמו ככה"ג] אבל אם רק נתבשל בקדרה של בשר מותר בכל גווי ומי שא"א לו לאכל מאכיל חלב מותר לו לאכול בשר עוף או בשר מלוח ג' ימים וכ"ש תבשיל של בשר ומינקת^ה שחלב רע לתינוק כשאינה אוכלת בשר יש להקל אף בבשר בהמה^ה (ס"ט י' ו"א וסקנ"ו נ"ז ו"ח ס"ח ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ושה"צ וע"ל ס' תקנ"ד דין ו').

שערי הלכות

טו וכ"ז בימות החול אבל בשבת^ה אין רשאי להחמיר בזה^ה [וגם במוצאי שבת אם נמשך סעודתו בלילה אף שהצבור כבר התפללו ערבית מתירין האחרונים אם הוא לא התפלל עדיין דכיון שאומר רצה בברהמ"ז שייך אצלו שבת^ה] ואפי' אם קיבל עליו בפירוש שלא לאכל בשר מ"ז בתמוז והלאה מותר בשבתות [וכן בסעודת מצוה וכדלקמן] דמסתמא דעתו כהמנהג אם לא שהוציא זה בפירוש בלשון נדר שאמר הרי עלי שלא לאכל בשר מ"ז בתמוז יש מחמירין^ה אבל אם אמר הריני נודד שלא לאכל בשר אין זה לשון נדר וכן מותר לשתות יין בברהמ"ז של סעודה שלישית של שבת^ה אפי' נמשך הסעודה עד חשיכה^ה אבל בחול אין שותין יין בברהמ"ז^ה אלא יברך בלא כוס [אם אין תינוק כדבסמוך] ויין של הבדלה נוהגין ליתן לתינוק שהגיע לחינוך^ה וישתה רוב הכוס ודוקא אם לא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים [ודוקא בזה שהוא מצוה אבל בלא מצוה אף שאינו יודע להתאבל אסור בבשר ויין כשהוא ברא^ה] ואם אין תינוק מותר לשתות בעצמו יין הבדלה (ס"י וסקנ"ט ס"ט ע' ע"א ושה"צ וחסר שם תיבות).

טז אין שוחטין אלא לצורך מצוה כגון שבת או מילה ופדיון הבן אבל סעודה שעושים בלילה שלפני מילה לא מקרי סעודת מצוה^ה, וכן לצורך חולה אפי' חולה קצת מותר ומה שנהגו קצת יולדות מו' באב ואילך למנוע מבשר ויין היינו שלא במקום חולי, ומי שחכר מהשר להאכיל בשר לערלים ואם לא ישחוט יפסיד אזי יתן מכל בהמה לעני חולה איזה חתיכה וא"א לכזית בשר בלא שחיטה, ובמקום הדחק יש להקל ולשחוט בט"ב אחר חצות

בס"ק קמ"ד הביא הכרעת מוהר"פ בספר חיים ביד להתיר בסעודה רביעית כשאוכלה תוך ד' שעות שיש עדיין הארת שבת. ובאול"צ פכ"ו תשובה ז' ג"כ הביא הסברות בדין זה בקצרה, וכתב דטוב שגם בסעודה רביעית לא יאכל אא"כ רגיל בכל סעודה רביעית לאכול בשר. והוסיף עוד דכ"ז באכילת הבשר עצמו, אבל תבשיל שנתבשל בו בשר אם אין בו שומן בשר מעורב בו יכול לאכול, שהרי לפי דעת מרן מותר לאכול וכו', וכיון שיש אחרונים המתירים לאכול בשר שנשתייר משבת תרי חומרי לא מחמירין ביה. ועוד כתבו הכה"ח והאול"צ שם דכ"ז לא מיידי אלא כשבישיל לשתות ונשתייר, אבל אם הערים לבשל הרבה כדי שישאר לו לאכול בימות החול אסור לאכול גם בסעודה רביעית.

כ ובכה"ח ס"ק קל"ב הביא הדעות בזה, וכתב דנראה דיש לשאול אותו, אם אמר דלא היה דעתו על השבת א"צ התרה, ואם הוא כמסתפק יעשה התרה דאין הפסד בזה. והביא עוד דברי הפמ"ג במש"ז סק"ז דאם קיבל עליו לצום מ"ז בתמוז עד ט"ב ודאי אין דעתו על שבת. עכ"ל. ויל"ע י"א ל"כ כן גם על ר"ח אב, או מכיון שהוא מכלל תענית צדיקים המבואר בס' תק"פ שהוא יום פטירת אהרן הכהן, כונתו להכליל גם ר"ח, ואולי יש לשאלו, וכמ"ש הכה"ח הנ"ל.

כג וה"ה כוס דברכת המזון דסעודת מילה ופדיון הבן שרי לכ"ע, וכמ"ש הפמ"ג בא"א סק"ב ומחצית השקל שם, הביאים ככה"ח ס"ק קנ"ד, וכדלקמן בשו"ל בדין י"ז.

כד עי' לעיל בס' רצ"ט בשו"ל דין ב' שלא לשתות יין של ברכת המזון בסעודה שלישית משחשכה אא"כ נוהר תמיד לברך על הכוס, ושם בשע"ה אות ח' דמנהג בני ספרד בכל גווי לשתות הכוס דבתמ"ז גם אחר שחשכה [ודוקא כשיש לו זימון אפילו בשלשה, אבל ביחיד לא יברך על הכוס עפ"י דהזוה"ק ורבינו האריז"ל]. והיינו כיון דכוס דבתמ"ז שייך לסעודה, וה"נ יוכל לשתות בשבת חזון גם משחשכה כיון שהוא שייך לסעודה.

כה כתב ביפה ללב סק"ב דבזה נהגו בני ספרד כהרמ"א שלא לברך על הכוס בחול. ולפלא שלא הביא דברי אביו מוהר"פ במועד לכל חי ס' ט' אות ט"ו שכתב לברך על הכוס ולשתותו. ומ"מ ככה"ח ס"ק קנ"ד הבי"ד היפה ללב, וכ"כ באול"צ פכ"ו תשובה ח' שעדיף לא לברך על הכוס. ומיהו כתב ככה"ח ס"ק קנ"ד דאם היה שלשה וכבר לקח הכוס ואין שם תינוק, אינו ראוי להניחו כך וישתהו.

כו דעת מרן בשו"ע דמותר לשתות כוס של הבדלה. ובהגהת מהרש"ו בסידור חמדת ישראל בענין בין המצרים כתב שמנהג אביו המהר"ח שלא היה שותה גם יין של הבדלה, אך מנהג בני ספרד כפסק מרן דהמבדיל שותה יין של הבדלה, ולא נותנים לתינוק וכמ"ש יפה ללב סק"ז, וכה"ח ס"ק קנ"ב, ואול"צ פכ"ו תשובה ח'. ויכול לשתות כל הכוס אף אם יש בו יותר מרביעית, עי' כה"ח למוהר"פ ס' ט' אות ט"ו.

כז ובאול"צ ח"א ס' ל"ח תמה מ"ט החמירו בזה כ"כ בדבר שאינו מן הדין אלא רק משום מנהגא, והטעמים שנאמרו [עי' לקמן בשע"ה אות ק"ן] גבי כיבוס כולם לא שייכים הכא, יעו"ש מש"כ בזה, ולכן הסיק דלכ"ז ספרד דלא מצינו שנהגו לאסור לקטנים, יש להתיר. ועי' מש"כ לעיל בשע"ה אות מ"ח.

כח הנה כן הסכימו הרבה אחרונים, וכמ"ש בשכנה"ג הגב"י אות ל"ג, ובמחב"ר סק"ב, וזכר דוד מאמר שלישי פרק מ"ט מכמה אחרונים, ומועד לכל חי ס' י' אות כ', וכה"ח ס"ק קל"ט. וכ"ז מסקנת הא"ר דלא חשיב סעודת מצוה להתיר בשר. ולכאורה נראה דלהמבואר לקמן באות ע"ד דבעלי הברית חשיב יו"ט שלהם להתיר בשר כל היום אפילו קודם המילה, א"כ לכאורה י"ל דהיו"ט מתחיל מהלילה ומותרים לאכול בשר, ומצינו כן שכתב הב"ח בפרשת וישלח אות ה' דאבי הבן לא יאמר תיקון רחל בליל המילה דיו"ט שלו הוא. וכ"כ כה"ח בס"א סקמ"ו. אך אמנם במועד לכל חי ס' י"א אות כ"ד כתב דמדאין מילה בלילה לכן יאמרו תיקון חצות בליל הברית, ומסתמית לישנו משמע גם על אבי הבן, ועפ"י י"ל דלא יוכל לאכול בשר בלילה. ולכאורה יש להבין כן. דהלא הטעם דיום המילה חשיב כיו"ט הוא כמ"ש בזה"ק פרשת לך לך דף צ"ה ע"א, כאילו אקריב כל קרבני דעלמא קמיה קב"ה וכו', והמקריב קרבן היה חשוב לו אותו היום כיו"ט ואסור בעשיית מלאכה, והוה הטעם דאסור עשיית מלאכה בערב פסח, וחזוין התם דאסור מדינא רק מחצות. וא"כ ה"נ נימא גבי מילה כיון שזמנה רק ביום, א"כ לא חשיב יו"ט מבערב. ומ"מ מדברי הב"ח חזוין דס"ל דחשיב כיו"ט מבערב, וכ"ז מדברי המהר"ל בהלכות מילה אות י"ד דהביא שהמהר"ם היה בעל ברית בתוך שלשים של אביו ורחץ בלילה שלפני המילה דלדדיה הו"ל כרגל, וחזוין דגם בליל המילה הו"ל כיו"ט דידיה, ואפשר דלא רצו חו"ל לגזור לכל ישראל איסור עשיית מלאכה בערב פסח לפני זמן הקרבת הקרבן אף דיש בו שייכות יו"ט, ויל"ע עוד. ויותר יש לעיין כלפי המוהל והסנדק, דאפשר לומר דדוקא אבי הבן שחמוכו למול את בנו שייך לומר שכבר מתחילת הלילה שנכנס ליום חיובו הו"ל כיו"ט, אבל המוהל והסנדק מ"ט נחשיבם כיו"ט קודם שיגיע זמן המילה, ואפילו קודם המילה עצמה אפילו אחר שהאיר היום עדיין יש מקום

נא טעה וביקר על בשר יטעם ממנו מעט כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, ואין בו משום שמחה, ולא משום ביטול המנהג ופריצת גדר, שדי חמד באס"ד מערכת בין המצרים ס' א' אות ה' ובפאת השדה שם אות ד', וכ"כ בשבט הלוי ח"ט רס"י קנ"א, וח"י ס' פ"א אות ב'.

כב למנהג ירושלים ובני ספרד הנ"ל באות מ"ז לאכול בשר בר"ח, א"כ ה"נ כשהתפללו הקהל במוצאי ראש חודש, וכ"כ בגדולות אלישע בסק"ט, אלא שכתב דלדידן לא נפקא לן מידי כיון שאין כל הקהל מתפללין יחד, וכמ"ש בהלכות שבת, עכ"ל. וכמ"כ כתב ככה"ח ס"ק קכ"ב.

כג וכתב באול"צ פכ"ו תשובה ח' דקוניאק הנעשה מאידיו יין, אף דהעיקר לדינא דאינו אלא זיעה בעלמא ומבכרין עליו שהכל, מ"מ טוב לחוש לכתחילה להסוברים דדניו כיון ולא לשתותו בימים אלו.

כד ובכלל זה גם מיץ ענבים. אול"צ שם. ותוסס לאו דוקא אלא משעת שחיטתו, הליכות שלמה פ"ד בדבר הלכה אות י"ג. וע"ש דאינו חמור כיון, ומ"מ אסור מכח המנהג.

כה ובשו"ע פסק דמותר לאכול תבשיל שנתבשל בו בשר, ומ"מ הסכימו האחרונים דהאידינא נהוג עלמא לאסור ואין לשנות, ועי' כה"ח ס"ק קמ"ב שהביאם. אך להמחמירים [מבני ספרד] מ"ז בתמוז א"צ להחמיר עד ר"ח אב בתבשיל שנתבשל בו בשר, כן הביא במועד לכל חי ס' ט' אות י"ז, וכ"ה בסידור חמדת ישראל למהרש"ו, ואמנם לא כתב להדיא דכונתו עד ר"ח, מ"מ כן נראה מדבריו דלהחמיר אתא ולא להקל, יעו"ש.

כו הנה ה"ט סק"ט התיר תבשיל שיש בו תערובת יין דדינו כד"ן נדר, יעו"ש. והא"ר סק"ב כתב דלמנהג הנ"ל בסמוך לאסור תבשיל של בשר, ה"ה תבשיל שיש בו תערובת יין. וכ"כ לאסור במקור חיים בשם המהר"ל. ובשע"ת סק"א כתב דיש מקום לחלק, דהלא טעמא דאיסור אכילת בשר ויין הוא מפני שבטלו הקרבנות והנסכים, ובבשר הקרבן היה ג"כ רוטב ותבשיל של בשר, וע"כ יש לאסור כנגד זה, אבל בניסוך היין הלא יין מוזג פסול לנסכים, ולכן כתב להתיר בתערובת יין במקום מיוחד קצת. ואמנם יין מוזג הגם שהוא פסול לנסכים, אסור בימים אלו כיון שיש בו שמחה. אבל אם הוא מוזג הרבה עד שדינו לברך עליו שהכל, יש להתיר במקום הצורך, עכ"ל. ולענין עוגיות שיש בהם טעם יין, כתב בשבט הלוי ח"ט ס' קל"ב דדינו שוה לתבשיל בתערובת יין שאסור מטעם

המנהג בתבשיל של בשר, אך בהלכות ומנהגי בין המצרים כתב בשם הגריש"א, דכיון דגם תבשיל של בשר אינו מדינא, דהא השו"ע התיר ע"כ בעוגיות שיש בהם יין, כיון שלא ניכר בהם היין וגם אין בו טעם יין ממש אלא שמשפר הטעם בעלמא יש להתיר, ושכן המנהג. ומ"מ כתב דלכתחילה אין לערב יין בעיסה שמא ישתה ממנו, ויש להוסיף עוד מקום קולא בזה להנ"ל באות מ"ז דאיסור שתיית היין לא נתפשט בכל המקומות, וקיל טפי מאיסור בשר, ע"כ יש להקל באינו ניכר.

כז וכן ביולדת וכמ"ש באול"צ פכ"ו תשובה ו', ועי' לקמן בדין ט"ז. והיינו כל שלשים ללידתה, אף אם אינה מניקה, וכמ"ש לקמן בס' תקנ"ד דין ג' ובשע"ה שם, וכ"ש הכא דהוא מנהגא.

כח וכן בחולה שעפ"י הוראות הרופא אם לא יאכל בשר בהמה לעול להכביד חלוי שרי, ועי' כה"ח ס"ק קמ"ח, ובאופן שיש תחליפי בשר ששויים בבריאותם לבשר לא יאכל בשר אף אם יצטרך להוציא עליהם מעות יותר. כ"כ בתורת המועדים על השוה"ל בשם הגר"ח.

כט ופשוט דאם קיבל על עצמו שבת אחר פלג המנחה ומקדש וסועד מבעו"ה, שרי לאכול בשר דהא סעודת שבת היא, וכ"כ בשו"ת משנה הלכות ח"ב ס' תמ"א.

ס וכתב באול"צ פכ"ו סוף תשובה ד' דהנהוג בכל ער"ש לטעום מן התבשילין כדי לתקן כהוגן, רשאי לטעום גם בער"ש חזון שאין זה אלא משום טועמיה חיים זכו, וכמ"ש בשע"כ דף ס"ב ע"ב דראוי לטעום מן התבשילין, כי הוא דוגמת האדם שמכין סעודה למלך וטועם התבשילין אם חסר בהם איזה תבלין, וזה הוראה שמקבל האורח בסבר פנים יפות, וז"ס טועמיה חיים זכו, כי כל הטועם התבשילין מער"ש זוכה לחיים עליונים, עכ"ל. ועי' מש"כ בענין זה בשע"ה לעיל בס' ר"ג אותיות ד' ה'.

סא ומבואר דבלא טעם זה אין לאכול בשר שנשתייר מסעודת שבת ואפילו בסעודה רביעית, ובאמת בדין זה האריכו האחרונים הרבה. ומצינו בזה ד' סברות להתיר, א. מצד הואיל ואישתי אישתרי בדרבנן, וכ"ז דהכא דהוא מנהג. ב. מצד איבוד אוכלין. ג. מצד שיורי מצוה. ד. מחשש שיצמצם מעיקרא בהוצאות השבת מחשש שיפסיד השיריים וימנע מעונג שבת. והנה חלק מהטעמים קלושים, וחלקם לא שייכים בזמנינו שיש אפשרות להקפיא הנשאר. ועי' שדי חמד אס"ד מערכת בין המצרים ס' א' אות ו' ושם בפאת השדה ס' א' אות ג' שהאריך להביא הדעות והצידידים בסברות אלו. וכן הביא בקצרה ככה"ח ס"ק קמ"ג, ושם

לקנות אף אם אינו צריך לו עתה, וכהא דמצינו בהלכות חוה"מ גבי פועל שאין לו מה יאכל.

מה עי' תורת המועדים על השוה"ל כאן דכל דבר שיש לו שמחה בקנייתו הו"ל בכלל משא ומתן של שמחה, אא"כ קונהו לצורך פרנסתו, יעו"ש. ואמנם בלא"ה ראוי למעט בכל משא ומתן שאינו צריך לו עתה, וכמבואר בשע"ה לעיל באותיות מ"ב ומ"ד.

מו הנה כן השוה"ג כ"ש בשו"ע מנהג איסור אכילת בשר לשתית היין, אך למעשה מנהג איסור שתיית היין לא פשט בכל המקומות, וכמ"ש המטה יהודה בסק"ב דאינו מוכרח דכל מי שנמנע מאכילת בשר ימנע מן היין, דמי שרצה לשתות יין ולא נהג בו איסור אין כאן בית מיוחד, וכ"ז ממש"כ הרמב"ם ז"ל כבר נהגו כל ישראל שלא לאכול בשר בשבת זו, ולא הזכיר יין משום דאין זה תלוי בזה, עכ"ל.

והביאו כה"ח ס"ק קכ"א, וביארו דמיידי במקום שלא נהגו איסור לא בבשר ולא ביין או במקום שנהגו בבשר ולא ביין, אבל במקום שנהגו איסור גם בבשר וגם ביין אין היחיד יכול לפרוש מן הציבור יעו"ש. וכ"ה בשכנה"ג בהגב"י סוף אות כ"ו דהנהגים לשתות יין ולא לאכול בשר, בשר קבילו עליהו ויין לא קבילו עליהו. וכ"כ בפרי האדמה ח"ד בהלכות תעניות פ"ה הלכה ו' דבירושלים לא נהגו איסור בשתיית היין, והביאו בשער המפקד בריש הלכות ט"ב, וכן המנהג בג'ר"ב וכמ"ש

בברית כהונה אות ח' שלא נהגו איסור בשתיית היין אפילו בשבוע שחל בו. וכן העיד בזכר דוד מאמר שלישי פרק מ"ז על מנהג מקומו דלא קבלו איסור ביין. וכ"כ בשלחן גבוה בסק"ה על מנהג שאלוניקי דאין נוהגין איסור בשתיית היין כי אם בסעודה המפסקת. אך ברוח חיים סוף סק"ה הביא בשם ספר אורחות יושר דמנהג שאלוניקי לאסור היין. ושם כתב דמנהג אומיר היה לאסור בשתיית היין בשבוע שחל בו, והיו שפרצו שם גדר, וגור החקרי לב שלא ישתו יין ויסגרו כל המרתפות של יין, שכן נראה מדברי האגודה ומרדכי ומרן ודעימייהו שלא לחלק בין בשר ויין, וכמה נתחבטו על שתיית היין של ההבדלה [וכדלקמן בשו"ל בדין הבא]. והוסיף עוד דנראה דגם מש"כ השכנה"ג [הנ"ל בסמוך] דיש

שלא קבילו עליהו איסור בשתיית היין דהנ"מ מ"ח, אבל בשבוע שחל בו כשם שאסור בבשר כך אסור ביין. [ואמנם בספרו מועד לכל חי ס' י' אות ט' כתב דביין הוא גזירה שאין רוב הציבור יכולים לעמוד בה]. ועי' ככה"ח ס"ק קכ"ו שהבי"ד הפרי האדמה ה"א על מנהג ירושלים, וכתב דעתה נתרבו האוכלסין וכל אחד עושה כמנהג מקומו, ולכא כזה משום לא תתגודדו, יעו"ש. ובא"ח בפרשת דברים אות ט"ו כתב על מנהג בגדאד גם לגבי שתיית היין לאסור מליל ב' אב, וכ"כ בספר דרך ארץ על מנהג ארם צובא. ועי' בשדי חמד באס"ד מערכת בין המצרים ס' א' אות ב' שהביא מנהגים בזה.

מז הנה בשכנה"ג הגב"י אות כ"ו כתב דלא נתבאר בדברי הפוסקים אם ראש חודש בכלל האיסור, ומצד הסברא נראה דאין לנהוג מילי דאבילותא בר"ח, וכן המנהג הפשוט בקושטא לאכול בשר ולשתות יין בר"ח, והוסיף עוד דגם לנהגים להמנע מאכילת בשר ושתיית יין מ"ז בתמוז, יאכלו בשבת ור"ח, ושכן נהגו, עכ"ל. אך מנהג מהר"ח היה שלא לאכול בשר מ"ז בתמוז, ואפילו בר"ח לא אכל [וכדלקמן בשע"ה אות ע"ח]. וזכור דוד מאמר שלישי ר"פ מ"ז כתב לאסור מ"ח, ובמאמר סק"ט כתב דאין להקפיד על הנוהגין כן. ומ"מ בזה נהגו כמ"ש הרחי"ד במורה באצבע אות רל"ב דבר"ח אב נהגו לאכול בשר לכבוד ר"ח, והוא כדברי השכנה"ג הנ"ל. וכן הביא דברי השכנה"ג הנ"ל במטה יהודה סוף סק"ב. וכן הוא מנהג ירושלים כמ"ש בפרי האדמה ח"ד בהלכות תעניות פ"ה הלכה ו' דלא נהגו איסור באכילת בשר בר"ח, והביאו כה"ח ס"ק קכ"ו, וכן בשער המפקד ריש הלכות ט"ב, והוסיף דרבים פורשים מאכילת בשר מליל י"ז בתמוז. וכן מנהג בגדאד, וכמ"ש הב"ח בפרשת דברים אות ט' דנהגו לאסור מליל ב' אב, וכ"ה מנהג ארם צובא וכמ"ש בספר דרך ארץ, וכ"כ באול"צ פכ"ו תשובה ב' שפ"ה מנהג בני ספרד. אמנם מוהר"פ הגם שבספרו מועד לכל חי ס' י' אות ז' כתב מי לנו גדול מיוסף צדיקא דכתב במורה באצבע דבר"ח נהגו לאכול בשר לכבוד ר"ח, מ"מ העיד בספרו רוח חיים סק"ה על מנהג איזמיר לאסור בשר רק בשבוע שחל בו, וכן מנהג שאלוניקי וכמ"ש בשלחן גבוה סק"ה.

מח ובאור לציון ח"א ס' ל"ח כתב דבבני ספרד לא היה מנהג לאסור בשר ויין לקטנים אפילו כשהגיעו לחינוך, ולא מצאנו מי שכתב שנהגו לאסור בקטנים. וכל כהאי מילתא דתליא במנהגא אף אם הגיע לחינוך בספק מנהג תלין על עיקר הדין. ואין בזה איסור ספיה לקטן, ובפרט בדבר זה שאין לו שמחה בזה. עכ"ל. ועי' לקמן באות ס"ז, אמנם בגדולות אלישע סקמ"ט כתב דמנהג בגדאד ליתן לקטנים שאין בהם דעת להתאבל לאכול בשר בערב שבת אחר חצות כיון שיש קצת קדושת שבת. עכ"ל. ומבואר דנהגו איסור בקטנים.

מט ולא היה מנהג בבני ספרד להצניע הסכין. אול"צ שם.

נ מבואר לקמן בדין ל"ט ובס' תקנ"ח דין ב' ובשע"ה שם מנהג בני ספרד.

בעצמם מותר אחר חצות ובלבד שלא יהי' בסעודה שמפסיק בה ואם חל המילה או הסיום מסכת בט"ב שחל בשבת (במ"א אי' בשבוע שחל בו ט"ב בשבת) לכו"ע מותר לזמן כל קרואים שירצה (ס"י וסקע"ז ע"ח ושה"צ וע"ל סי' תקנ"ב דין ח').

יט יש מחמירין בבשר ויין מ"ז בתמוז^{ע"ח} ויש שאין מחמירין אלא בשבוע שחל בו ט"ב (ס"ט וע"ל דין ט"ו) והנהרין שלא לאכול בשר שאכלו עם אוכלי בשר אם מצטרפין לזימון ע"ל סי' קצ"ו דין ה', והמקבל עליו איסור אכילת בשר ויין מ"ז בתמוז ואילך אין איסור רחיצה בכלל (סי' תקנ"ג סק"ד).

כ נוהגין מר"ח אב שלא לעשות חוטי שתי מצמר או משאר דברים בין לו בין לאחרים בין בחנם בין בשכר^{ע"ט} אבל טוויית החוטין לתפור בהן בגדים מותר וכן מותר לעשות קרוני"ן שאורגין בעצים דלאו בכלל בגד הוא (ס"ח וסקנ"ד).

כא וכן אסור לעשות מר"ח^פ בגדים ומנעלים חדשים^מ וכן לארוג אנפלאות שקורין זאק"ין וכן אסור לקנות^נ אפי' דעתו שלא ללבשן עד אחר ט"ב ולצורך נשואין שיהי' אחר ט"ב מי שאין לו אשה ובנים מותר לעשות בגדים חדשים [אבל מי שקיים פ"ר אסור אף לצורך נשואין] ואפי' בט"ב עצמו מותר לעשות ע"י גוי לצורך נשואין, ונהגו להקל לתת לאומנים גוים לעשות בגדים חדשים שיהיו מוכנים אחר ט"ב וכן מותר לאומן ישראל לעשות בגדים הידועים ומפורסמים שהן של גוי וכן נהגו להקל לעשות אפי' עבור ישראל אם נתן לו קודם ר"ח ומי"מ טוב למעט בכל אלו במקום דאפשר דלא עדיף משאר מו"מ לעיל בדין י"ג דעת הגר"א להחמיר בכל אלו מדינא בשבוע שחל בו ט"ב^כ בין בחנם בין בשכר אא"כ אין לו מה יאכל^כ (ס"ז וסקי"ד מ"ו מ"ח מ"ט נ"א נ"ב נ"ג ובה"ל ד"ה ונהגו ושה"צ).

כב אסור ללבוש בגדים או מנעלים^פ חדשים^מ מר"ח ואילך^נ ואפי' בשבת^ח בין לבנים בין צבעים בין של צמר בין של פשתן [ואפי' במקום שא"צ לברך שהחינו כגון שהן בגדים שאין חשובין כמו מנעלים ואנפלאות וכיו"ב

שערי הלכות

לכל ת"ח לנהוג כן אם אינו חלוש. ומ"מ בזה פשט המנהג לאסור מב' אב וכנ"ל בשע"ה באות מ"ז, וע"ש באות מ"ו המנהג לגבי שתיית יין. ומ"מ יש שהחמירו בזה וכמ"ש במנהגי ירושלים בשער המפקד דברים פורשים מאכילת בשר בין המצרים, ומתחילים לנהוג מליל י"ז בתמוז [ובאול"צ בפכ"ו תשובה ג' אחר שכתב דהמנהג מב' אב, כתב דיש שנהגו סלסול בעצמם שלא לאכול ב"ח שכן מנהג רבינו האריז"ל. עכ"ד. ומנהג רבינו האריז"ל לאו דוקא וכנ"ל].

עט ובבא"ח פרשת דברים אות י"א [והוא דבריו ברב פעלים ח"ד סי' כ"ט בשאלה הא'] כתב להתייר באלו שמחיתים ממלאכה זו.

פ והטלת ציצית בטלית שרי מפני שמצוה היא, וגם דאינו תפירה אלא קשירה. תורת המועדים על השונה הלכות כאן. ולענין לבישת טלית חדשה כשבלתה טליתו, כתב בשאלת יעב"ץ בח"א סי' פ"ב דאם אין לו טלית לק"ש ותפילה כיון דהוי כעדות שקר יוכל ללבוש טלית חדשה, אבל אם יש לו טלית לתפילה, אך אין לו טלית קטן לכל היום, כיון דאינו חובת גבא לא ילבש טלית חדשה. וברב פעלים בח"ד סי' כ"ט בשאלה הד' כתב דאחמ"ר לא צייתנו ליה בזה ואין דבריו מחוורין כלל, דכל כהאי גוונא שהוא דבר מצוה לא תקנו בזה חכמים איסורא כלל. ועי' אגרות משה ח"ג דאו"ח סי' פ' שאסר לקנות טלית חדשה, ולאכארה מיירי כשיש לו אחרת, וע"ע לקמן אות פ"ב.

פא הנה לשון השו"ע בגדים חדשים. והב"ח כתב דכיון דמנהגיו לאסור כיבוס מר"ח אב אפילו בישנים, ה"נ תיקון כלים יש לאסור גם בישנים, והביאו בשכנה"ג הגב"י אות י', והא"ר סק"ט, ומקור חיים החוות יאיר. וכ"נ דעת היעב"ץ בסידורו, והביאו הרחיד"א במחבר"ב בסק"א שכתב דיש להחמיר גם במלאכת סתימת נקבי בגד ע"י מחט. ופשטות כונתו בישנים. ומ"מ במקור הדברים וכן בשו"ע כתבו בגדים חדשים, וכן מתבאר במטה יהודה סק"ז לדעתו. ומצינו כן לכמה אחרונים שהתירו לתקן בגד שנקרע או נפרס, וכמ"ש במועד לכל חי סי' י' אות י"ח, ובא"ח פרשת דברים אות י', וכה"ח ס"ק ק"ז, והליכות שלמה פ"ד אות ט"ז, ואול"צ פכ"ו תשובה ב'. וכ"כ באגרות משה ח"ג דאו"ח סי' ע"ט, והוסיף דה"נ שלא עשאו כחדש כגון שהפכו מפנים לחוץ.

פב הנה מרן לא הזכיר כלל איסור בקניה לא בבי' ולא בשו"ע, וכתב המט"י בסקי"ח דיש לבע"ד לחלוק ולומר דדוקא בלבישה ותקון ותיקון ארבע שמחה טפי ואסור, אבל בקניה שהיא שמחה מועטת שעה קלה, אלא אחרמ"א ס"ל דכיון שמצינו שמברכים שהחינו על קניית בגד לבדו מבוואר דחשיב שמחה אף בקניה. יעו"ש מה שצידד בזה. ומ"מ הכא להרמ"א אסור גם בדבר שלא מברכים שהחינו, דהא קאי גם על מנעלים חדשים, וע"ז ביאר ביד אפרים דכיון דאיכא שמחה בקנייתו הו"ל תחילת עשיה בבגדים ודמי לתיקון השתי, וכתב באול"צ שם [אחר שהביא דין איסור קניה ולא כתב לחלק לדעת מרן] דבבגד שאינו חשוב שרי לקנותו. [עוד מבוואר במט"י שם דכל האיסור דוקא בחדשים. ובמחבר"ב סקי"ה הביא מהיעב"ץ בסידורו דגם בישנים אם הם חביכים אצלו יש בו שמחה ואסור, והביאו בשע"ת]. ומ"מ גם אי נימא דמרן לא ס"ל איסור קניה בבגדים, מ"מ בגד שמברכים עליו שהחינו בלא"ה אין לקנותו כל בין המצרים מצד ברכת שהחינו כל בין המצרים, וכנ"ל בדין ו' ובשע"ה שם, וגם בדבר שאין בו שהחינו טוב למעט בכל משא ומתן וכנ"ל בשע"ה אות מ"ב.

פג וכל"כ במטה יהודה סקי"ט, והביאו הבא"ח בפרשת דברים אות ט', והוסיף שכן נראה דעת מרן שלא חילק בזה, ואסר בכל אופן בשבוע שחל בו מדינא, ומר"ח ממנהגא. וע"כ כתב דאין להקל בכ"ז אלא רק מר"ח ובמקום שנהגו להקל.

פד ובאול"צ פכ"ו תשובה ב' כתב להתיר גם משום דבר האבד באופן שעומדים להתייקר.

פה באול"צ פכ"ז סוף תשובה א' כתב דמנעלים חדשים אינו בכלל איסור לבישה בשבוע זה. ובבא"ח פרשת דברים אות ח' כתב כשאר אחרונים לאסור. ולענין נעלי בד או גומי שקנאם לצורך תשעה באב כתב בשו"ת הלק"ט בח"ב סי' קל"ט דכיון שהוא זכר לאבילות, אפשר שמוותר ללבשם פעם ראשונה בט"ב עצמו. וטוב להכנס ביה"כ והמחמיר ת"ע, עכ"ד. והביאו יד אהרן בהגב"י כאן וברוח חיים סק"ג, וכתב דאם אין לו אחרים פשוט דמותו. וכן הביא בכה"ח סקצ"ו צ"ז. והוסיף דלכתחילה יש ללבשם איזה שעות קודם שבוע שחל בו.

פו ודוקא פעם ראשונה, דאין שמחה לאדם בלבישת בגדים חדשים אלא פעם ראשונה בלבד, מט"י סקי"ו, גדולות אלישע סק"ג, כה"ח סק"ג.

פז בשו"ע פסק לאסור רק בשבוע שחל בו, ולא הזכיר מנהג מר"ח, אף שהזכיר מנהג זה לגבי תיקון הבגדים, וכתב המג"א סק"ג דהחמיר רק בתיקון הבגדים כיון שאיסור עשייתו מהמנהג דלא למישיט עמרא יעו"ש. וכ"ה במט"י סקי"ז

לצורך אחר ט"ב ואם חל ט"ב ביום ה' לכו"ע מותר לשחוט אחר חצות וכבוד השבת ובמקומות שמנהג הגוים שאין אוכלין בשר ביום ז' מותר לשחוט גם ביום ד' שאם יטרף יהא מוכן לו על יום ה' למכור דאל"כ ימנע ולא ישחוט (ס"ט וסק"ס ס"א ס"ב) ולצורך סעודת מצוה שיהי' בלילה מותר לשחוט בט"ב אף קודם חצות (סי' תקנ"ט סק"מ וע"ל סי' תקנ"ט דין י"ז).

יז בסעודת מצוה^ס כגון^כ מילה^{ע"א} ופדיון הבן^{כ"ב} וסיום מסכת^{כ"ג} [וכן סעודת אירוסין המותרת כנ"ל דין ז'] מותר לאכול בשר ולשתות יין בכל הסעודה^{כ"ד} [וגם לשתות כוס של ברהמ"ז] הוא ואשתו ובניו וכן כל מי שהי' הולך בזמן אחר לסעודה זו הן מחמת קורבה או מחמת שהוא אוהבו וכן נשים השייכות לסעודה במקום שדרך לזמנן לס' עודה מותר אבל מי שלא בא מחמת קורבה או אהבת רעים רק לאכול ולשתות עבירה היא ביזו וכן מי ששולחין לו לביתו אסור לו לאכול ויש מחמירין שלא ליקח רק מנין מצומצם אבל בדה"ח משמע שיכול להקל לזמנן כל השייכים לסעודה אפי' כמה מנינים, ובסיום מסכת אם לא נודמן בלימודו הסיום לא ימחר או יאחר בשביל זה וגם אם לא הי' עושה סעודה בשאר הימים אפשר שלא יעשנה גם עתה אכן אם נודמן כראוי מותרין לאכול אף אותן שלא למדו עמה^{כ"ה} אם היו הולכין ובאין גם בזמן אחר משום רעות^{כ"ו} ור"י עמדין כתב דדוקא אותן המסייעין לעשות הסעודה או שמחזיקין בידי הלומדים בממונם וגם הגבאים המשיחין עליהן ומשרתיהן אפי' הן רבים וכ"ש אשתו ובניו אבל לזמן אחרים מלבד אלו מפני הכבוד והאהבה או לאיזה תועלת שהוא אסור (ס"י וסקע"ב ע"ג ע"ד ע"ה ע"ו ובה"ל ד"ה וסיום).

יח וכ"ז עד שבוע שחל בו ט"ב אבל בסעודת מצוה שחל בשבוע שחל בו ט"ב אין לאכול בשר ולשתות יין מלבד הקרובים הפסולים לעדות ומלבד הבעלי מצוה והסנדק והקואטע"ר ומותר להוסיף עוד עשרה משום רעות והשאר אוכלין מאכלי חלב וזה אפי' בערב ט"ב מותר ובלבד שיעשנה קודם חצות^{כ"ז} וי"א דווקא מנין מצומצם עם הקרובים וי"א שאם נמשך הסעודה לאחר חצות ג"כ מותר רק שלא יהי' יותר מי' ואפשר דדוקא לאלו הלומדים

הארץ ח"ב או"ח סי' ח' מהי"ש בב"ק סי' ל"ז, והביאו בעיקרי הד"ט יו"ד סי' ל"ג אות ח', וכ"כ הפמ"ג בסי' תקס"ח בא"א סקי"י ועוד. והוא כדברי הרמ"א כאן דחשיב ליה סעודת מצוה להתייר אכילת בשר בימים אלו. ואמנם בבא"ח דהגם דנקיט דסעודת פדיון הבן חשיב סעודת מצוה, וכמ"ש בשנה שניה בפרשת לך לך אות כ"א להתייר לעשותה בער"ש, מ"מ בשנה ראשונה בפרשת צו אות כ"ה כתב דאם נודמן לכבוד פדיון בנו אין לאכול. ובכה"ח שם בסי' ת"ע סקי"א הביא את הדעות בזה, וכתב דבמקום שנהגו שאוכלים הבכורים בפדיון הבן יש להם על מה שיסמוכו. עכ"ד. ומ"מ לדברי מוהר"ח^פ והבא"ח^נ שהעידו על מנהג ערים שלא אוכלים בשר בסעודות מצוה אפילו של מילה וכנ"ל בשע"ה אות ע', ודאי שיסברו דגם בסעודת פדיון הבן לא יאכלו, אלא דלגבי מילה נקטי האחרונים לאכול בשר וכנ"ל שם, וגם לגבי פדיון הבן רה"פ סברי דהוי סעודת מצוה. אלא דיש עוד לצדד בזה באופן דהוי פדיון שלא בזמנו דבזה נוסף עוד מחלוקת האחרונים, דהנה המג"א לקמן בסי' רמ"ט סק"ה כתב דלא דמי למילה שלא בזמנה שאם נדחית מפני שהתינוק היה חולה והבריא דאכתי כל שעתא ושעתא זימניה הוא כיון שאסור להניחו ערל, וכנ"ל באות הקודמת דלכן הו"ל סעודת מצוה להתייר לעשותה בער"ש, ומשאל"כ בפדיון הבן לא אמרינן הכי ואסור לעשות בער"ש. וכ"פ הבא"ח בשנה שניה פרשת לך לך אות כ"א לגבי סעודה בער"ש לחלק בין מילה שלא בזמנה לפדיון שלא בזמנו. אך במור וקציעה פליג ע"ד המג"א וס"ל דגם לגבי פדיון אמרינן כל שעתא ושעתא זימניה הוא, וכ"כ הח"ח בהלכות שבת כלל א' בנשמת אדם אות א', ושכ"ח החינוך והיש"ש, ושכן המנהג פשוט בולנא עפי"ה הגר"א לגבי תענית בכורים. וכ"פ המ"ב שם בסי' רמ"ט סקי"ב, וכן פסק עוד כמ"כ לקמן בסי' תקס"ח סקי"כ ובשע"ה צ"ש באות כ"ג, דלא כמג"א שצידד שם, יעו"ש. וע"כ י"ל דהמיקל גם בפדיון אפילו שלא בזמנו להחשיבו כסעודת מצוה יש לו על מה לסמוך, לבד מהמקומות שנהגו להחמיר בזה.

עג ודוקא כשלומד מסכת שיש בה גמרא, אבל אם סיים מסכת משניות לא חשיב סיום להתייר אכילת בשר. כ"כ באול"צ פכ"ו תשובה ה', והוסיף עוד בפ"ב תשובה א' דאם סיים מסכת תמיד הגם שעל חלקה אין גמרא, כיון שסיים את המסכת עם כל הגמרא שיש בה בהבנה עם פירש"י, הוי סעודת מצוה להתייר. עכ"ד. ומסתברא שאם סיים כל הששה סדרי משנה הוי סיום אף בלא גמרא. שו"ת בקובץ מבית לוי ביום הגר"ש וואזנר דגם בסיום סדר אחד משניות הוי סעודת מצוה להתייר. [ועוד כתב שם באול"צ דאף דאף הו"ל חשיב כמה מילים במסכת או שקראם בהרהור, שפיר הוי סיום מסכת. וכע"ז כתב בהליכות שלמה בהלכות פסח פ"ח אות ב'. ולענין ענין השמחה בסיום אף שיש עומק שלא הגיע אליו, עמש"כ שם בהליכות שלמה פ"ד בארחות הלכה הערה 38].

עד ובעלי הברית נחשב כיו"ט שלהם, ומותרים לאכול בשר גם קודם המילה ואחריה [לבד מסעודה המפסקת], וכן הביא בתורת המועדים על השונה הלכות בדין זה בשם שו"ת התעוררות תשובה בסי' שד"מ, והוא עפי"ה המבואר בסי' תקנ"ט לגבי ברית בט"ב נדחה שאינו משלים יעו"ש. וכ"נ דעת המקור חיים לבעל החוות יאיר כאן. וע"ע מש"כ לעיל באות ס"ח אי שרי לבעלי הברית לאכול בשר בליל הברית. ועוד כתב בתוה"מ שם בשם הגר"ח דלגבי פדיון הבן לא חשיב כיו"ט של האב הפודה, דמצינו שאומרים תחנון ביום הפדיון ואין השמחה גדולה כ"כ כיום המילה, ולכן יכול לאכול בשר רק בסעודת הפדיון ולא לפניה ולאחריה.

עה וצריך שישמעו המשתתפים את הסיום, ודוקא באופן שהם גמירי וסברי להבין מה שלומדים בסיום וכמ"ש מוהר"ח^פ בחיים לראש בדיני ערב פסח. וכן בבא"ח בפרשת צו אות כ"ה לגבי תענית בכורות, והביאם באול"צ פ"ב תשובה א'.

עו ובאול"צ בפכ"ו תשובה ה' כתב דשרי דוקא להשלים מנין אם אין מנין מהמסייעים והתומכים, ולא יותר.

עז ובכה"ח ס"ק קס"ה הביא שכמה אחרונים פסקו כהלבוש דמר"ח שרי כל השייכים לסעודה, היינו פסולי עדות ועשרה מצומצמים מחמת ריעות. וגם בשבוע שחל בו דינו שוה, יעו"ש השיטות בזה.

עח הנה כן מנהג רבינו המהר"ח^ו וכמ"ש המהר"ש^ו בהגהה בשע"ה דף פ"ט ע"ג, והוא שם בהגוב"י, וכתב שם: גם ראיתי למורי ז"ל [כונתו על אביו המהר"ח^ו, וכן כתב להדיא בהגהתו בסידור חמדת ישראל אבי מורי הרב זלה"ה, ואינו מנהג רבינו האריז"ל כמ"ש כמה אחרונים] שלא היה אוכל בשר ולא שותה יין מיום י"ז בתמוז עד מוצאי ט"ב, ומוצאי ט"ב בכלל אם לא שהיה דחוי. ובהגהתו בסידור כתב עד יום י"א מנחם. ובכה"ח ס"ק ק"ל הביא מסדר היום שכתב שכן ראוי

לומר דלא חשיבא כיו"ט ידיהו, אלא דבזה מצינו שאינם אומרים תחנון כבר בשחרית, אך מבערב מנ"ל להחשיבו כיו"ט, וגם הבא"ח הנ"ל לגבי תיקון רחל כתב רק על אבי הבן שלא יאמר בליל המילה ולא הזכיר הסנדק והמוהל, ומ"מ מצינו בזכרונות אליהו למוהר"א מאני במערכת ת' אות ט"ז דהביא דברי המועד לכל חי הנ"ל, וכתב אמנם ראיתי אנשי מעשה שלא היו לומדים תיקון רחל, ובפרט אם הוא סנדק או בעל ברית. וכ"כ בחדש אלפים בסי' קל"א סקט"ו דכל הבעלי ברית לא יאמרו תיקון רחל, וגם הבא"ח שלא הזכירם אפשר דפשיטא ליה שאין לחלק ביניהם. ועפ"ז יש לצדד לומר דכל הבעלי ברית יכולים לאכול בשר בליל המילה, ועדיין יל"ע.

סט ומצינו לכמה אחרונים שכתבו דסעודת בר מצוה בזמנה ביום שנכנס למצות חשיב סעודת מצוה, והוא עפי"ד הזה"ק בזה"ה חדש בבראשית דף י"ב סוע"א שרשב"י עשה סעודה ביום שנכנס ר"א בנו לשנת י"ד, והוכיחו מזה כמה אחרונים דחובה לעשות סעודה ביום הבר מצוה, וכמ"ש ביפה ללב בסי' רכ"ה בשם מהר"י אירגס, ובבא"ח פרשת ראה אות י"ז, וכן בספר שייח יצחק למוהר"ז אלפיה בדף מ"א, וכן בכה"ח בסי' רכ"ה סקי"א. וכן כתב עוד ביש"ש בב"ק בסוף מרובה להוכיח מהגמ"ל בקידושין בדף ל"א דהוי סעודת מצוה, דאמר רב יוסף דמאן דא"ל דהלכתא כר"י עבידנא יומא טבא לרבנן, דגדול המצוה ועושה, אלמא דראוי לעשות סעודה בשביל זה, וכ"כ בחוות יאיר בסי' ע'. ושם ביש"ש כתב דאם הנער דורש הו"ל סעודת מצוה אפילו אינו באותו יום, והביאו המג"א בסי' רכ"ה סק"ד והמ"ב שם סקי"ח. ואמנם מצינו להבא"ח דכתב בשנה שניה בפרשת לך לך אות כ"א לגבי סעודה בער"ש דסעודת בר מצוה רק אם הוא ממש ביום שנעשה בר מצוה דינה כסעודת מילה. וכן כתב לענינו בכה"ח כאן ס"ק קנ"ח להחשיבו סעודת מצוה לגבי אכילת בשר דוקא אם זמנה באותו יום.

ע כ"ה הסכמת האחרונים לאכול בשר בסעודת המילה. ואמנם מצינו למוהר"ח^פ במועד לכל חי בסי' י' אות כ' דהגם דנקיט לדינא שיאכלו בשר בסעודת המילה, ושכ"כ בשכנה"ג, כתב דבאיזמיר לא נהגו לשחוט אפילו לברית מילה בשבוע שחל בו, ומכ"ש לפדיון הבן וסיום מסכת. והוסיף דגם במקום שנהגו אינם יכולים לאכול כל עם הקרובים ומנין מצומצם, והביאו יפה ללב סקי"א. וכ"כ הבא"ח בפרשת דברים אות ט"ו שנהגה בגדאד שגם בסעודת המילה אין אוכלים בשר בימים אלו. ואמנם יל"ע בזה, דהלא לגבי היתר אכילה בסעודת מצוה בתענית בכורות בערב פסח, כתב ברב פעלים ח"ד סי' ל"ה דאין לו סמך גמור, ולכן מה שנהגו להזמין בכורות לסעודת המילה אף שאינם בעלי ברית, אין לו סמך גמור, ולכן יש לימו אותו היום בתענית, יעו"ש מש"כ בזה. ובבא"ח בפרשת צו באות כ"ה כתב ע"ז דאין אנתנו מוחים ביד הנוהגים כן, מיהו אינו יכול להזמין אלא להשלים העשרה ולא יותר. ויש לעיין מ"ט הקילו יותר בתענית בכורות אף שמקורו במסכת סופרים, ואכילת בשר בימים אלו מנהגא בעלמא, ובאחרונים מצינו שהחמירו בתענית בכורות יותר, וכמ"ש במג"א שם בסי' ת"ע דבמדינותינו נהגו להחמיר שלא יאכלו הבכורות בסעודת המילה, והכא בסק"ה מבוואר דבריו להתייר לאכול בשר בסעודת המילה. ובכה"ח בסי' קס"ה הביא את המנהג להחמיר בזה, וכתב טעם לדבר כדי שלא יצטרכו לדקדק אם דרך להזמין בשאר השנה ואם יש יותר מעשרה וכו', ומ"מ הסכמת האחרונים להתייר אכילת בשר בסעודת המילה וכנ"ל, ואפילו במילה שלא בזמנה התייר וכדלקמן באות הבאה.

עא הנה בשע"ת בסק"ג הביא תשובת אור נעלם שאוסר לאכול בשר בסעודת מילה שלא בזמנה בשבוע שחל בו ט"ב, וכתב שאין המנהג כדבריו, אלא כל שהיה התינוק חולה והבריא כל שעתא ושעתא זימניה הוא דאסור להניחו ערל, והו"ל סעודת מצוה, ואה"נ אם דחאו במתכוון זה ודאי בכלל פורץ גדר ואסור, ושכ"כ המג"א בסי' רמ"ט סקי"ה לגבי סעודה בער"ש, וכן עוד לקמן בסי' תקס"ח סקי"י, והביאו המ"ב שם סקי"כ. וכן הביא הכה"ח בסוף ס"ק ק"ס. וכן הסכים בשדי חמד באס"ד מערכת בין המצרים סי' א' אות ז'. וכתב דבאופן שהיה חולה והבריא גם להרב אור נעלם שרי, יעו"ש. ובאול"צ כתב בפכ"ו תשובה ה' דבמילה שלא בזמנה יאכלו רק בעלי הבית והקרובים הפסולים לעדות.

עב הנה נקט כאן בפשיטות דסעודת פדיון הבן חשיב סעודת מצוה להתייר אכילת בשר, אמנם מצינו שנהלכו בזה האחרונים אי חשיבא סעודת מצוה, דהנה הבתי כנסיות כתב לגבי תענית בכורים בערב פסח דטוב שימנעו מלאכול בסעודת פדיון הבן, עפי"ד הברכות המים דאין חיוב כ"כ לעשות סעודה בפדיון הבן כבמילה, והביאו מוהר"ח^פ בחיים לראש בהלכות ער"פ, וכ"כ בחוות יאיר סי' ע' דאפשר דלא מיקרי סעודה מצוה, ומאיידך מצינו לכמה אחרונים דנקטי שהוא סעודת מצוה וכמ"ש בכנה"ג ביו"ד סי' ש"ה אות י"ג בשם מהר"ל, ושו"ת פרי

שאינו מברכין עליהן שהחיינו או שקנה בגד מתוקן לפני ר"ח וכבר בירך שהחיינו בשעת הקני' או בשבתות שמוותר לברך שהחיינו^א דאל"ה אסור מ"י בתמוז וכו' דין ו' וכן כלים ישנים^ב המכובסים^א אסור אפי' כלי פשתן בין ללבוש בין להציע בהן המטה ואפי' מטפחות הידים והשלחן אסור^ב ואפי' כיבסן לפני ר"ח וכן בגדים ישנים במקום שדרך ללבוש הבגדים במכבש אסור ללבושן שהגיהוץ עושה אותן כחדשים ומה"ט נהגו איסור ללבוש בגדי שבת דאע"פ שלבשן מכבד כמה שבתות עדיין גיהוץ ניכר והוי כחדשים ולכן אין מחליפין ללבוש בשבת חזון בגדי שבת^א אפי' הטלית אלא הכתונת אפי' חדשה והפוזמקאות לבד שאינו לובשן אלא מפני הזיעה וזה מותר אפי' בשבת שחל בו ט"ב וכן בגדי פשתן המכובסין מותר ללבוש לכבוד שבת וי"א שיש ללבוש לשבת כל בגדי שבת^א ואפי' בשבת שחל בו ט"ב וכן נוהגין ביולנא ע"פ הגר"א ויש משנין בגד אחד ולכו"ע פורסין פרוכת ומפות ומכסאות של שבת אם לא שאירע ט"ב בשבת ונדחה שאז אין פורסין פרוכת של שבת להנוהגין שלא להחליף בגדי שבת ומציעין לבנים על השלחנות כמו בשאר שבתות אבל להחליף סדינים לבנים נהגו איסור (ס"א ג' ו' וסק"ה ו' ו' ל"ב ל"ג מ"ד מ"ה מ"ז ובה"ל ד"ה כלים) ואם חל ר"ח ביום ו' או בשבת מותר לכו"ע ללבוש בשבת זו בגדי שבת שלא נהגו להחמיר רק בשבת חזון אבל בגדים חדשים או מגוהצין ממש אסור גם בשבת זו (שה"צ אות מ"ו).

כג מילה שהיא מר"ח עד ט"ב^א נוהגין שאבי הבן^א ואמו והמוהל והסנדק שתופס התינוק על ברכיו בשעת המי' לה^א לובשין בגדי שבת^א אבל לא המוציא והמכניס התינוק שקורין קוואטער ויש מצדדין להקל גם בו ולכו"ע האשה המכנסת התינוק לובשת בגדי שבת שזה עיקר מצותה^א ולענין גילוח אם מותר לבעלי ברית עי' בשע"ת ובח"ס מתייר לבעל ברית לספר^א [אבל לא לאבל ממש במילה תוך שלשים] ואם חל המילה בט"ב אין לובשין בגדי שבת שגיהוץ ניכר (ס"א וסק"ג ד' ה' ושה"צ אות ג' ד' מ"ו וע"ל ס' תקנ"ב דין ח' ועי' ס' תקנ"ט דין ט"ו וז"ל).

כד מי שיש לו נשואין בשבת נחמו מותר ללבוש בגדי שבת בשבת חזון^א אבל לא בגדים חדשים ואבי החתן והכלה לובשין בגד עליון של שבת לכבוד חתן וכלה ואם חל ט"ב בשבת מותר רק לחתן ללבוש בגדי שבת^א אבל לא לאבי החתן אפי' בגד עליון (ס"א וסק"ח ט' י').

שערי הלכות

כה אסור לכבס^א או לגהץ^א [דהיינו להעביר אבן חלק על הבגדים להחליקן] מר"ח אפי' אינו רוצה ללבוש עתה אלא להניחו לאחר ט"ב [ומי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבס מר"ח עד שבע שחל בו ט"ב אבל לא אח"כ] ואפי' כלי פשתן הקרובים ללבוש אין מכבסין ואפי' לכבוד שבת ואם אין לו כתונת לשבת יש להקל בכלי פשתן וכ"ש ע"י גוי דמותר (ס"ג וס"ק כ"ט ל"ב ובה"ל ד"ה וכלי).

כו לצורך מצוה כגון אשה הלובשת לבנים מותרת לכבס אפי' בשבוע שחל בו ט"ב ומותרת ללבוש לבנים ולהציע תחתיו אבל בט"ב עצמו לא תלבוש לבנים^א רק לובשת חלוק בדוק ויפה ואם אין לה מותרת ללבוש חלוק לבן ומותרת ליתן לכובסת גוי לצורך לבישת לבנים (ס"ג וסק"ל ל"א וע"ל דין ל"ד).

כז מותר ליתן לכובסת גוי לפני ר"ח^א ואע"פ שכובסת אחר ר"ח ואפי' כובסת בשבוע שחל בו ט"ב אבל אסור ליתן לה אחר ר"ח לכבס אפי' אמר לה לכבס אחר ט"ב ויש מקילין במכבסת אחר ט"ב ובכלי פשתן הקרובים ללבוש בדאי יש לסמוך ע"ז להקל (ס"ג וסק"ל ד"ה).

כח ואסור לעבריות לכבס בגדי הגוים בשבוע שחל בו ט"ב מפני מראית העין [אבל לא מחמירין בזה מר"ח] ובמקום שהגוים יש להם מלבושים אחרים שניכר לכל שהם של גוים יש להקל^א (וע"ל דין כ"א דלפ"ד הגר"א יש להחמיר בזה) ואם אין לו מה יאכל מותר עכ"פ כדי חייו וי"א דבצנעא אפשר דמותר בכלל גוונא (ס"ה וסקמ"ב מ"ג ושה"צ).

כט הצריך לילך למרחקים בשבוע שחל בו ט"ב מותר ליתן לכובסת גוי לכבס בגדי פשתן לכמה שבתות שצריך על הדרך אבל ע"י ישראל הרבה פוסקים אוסרים ואפי' אם א"א ע"י גוי והוא צורך גדול (סקל"ט ושה"צ).

ל אסור לגדולים לכבס בגדי קטנים מר"ח אפי' לא הגיעו לחינוך^א וי"א דלצורך קטנים אין להחמיר אלא בשבוע שחל בו ט"ב^א מיהו בגדים שמלפפין בהן הקטנים לגמרי שמוציאין בהן רעי ומשתינין בהם מותר אפי' בשבוע

ועוד אחרונים, הובאו בכה"ח סקצ"ח. והבא"ח כתב בפרשת דברים אות ח' דאסור מדינא בשבוע שחל בו וממנהגא מר"ח.

פח לדעת מרן דאסור רק בשבוע שחל בו, א"כ בשבת מותר אפילו חדשים, וכמ"ש בכה"ח סקפ"ט, ומבואר לקמן אות צ"ג וצ"ד.

פט ועי' לעיל בשע"ה אות י"א להחמיר גם בשבת.

צ הנה גם הבא"ח הנ"ל באות פ"ז שהחמיר ממנהגא לגבי בגדים חדשים מר"ח, הכא בישנים מכובסים כתב רק בשבוע שחל בו. ועי' בזרע אמת ח"א סי' ע"ו וע"ז דמבואר שנהגו שם בבגדים מכובסים מר"ח ממנהגא ולא מדינא.

צא וכתב הבא"ח פרשת דברים אות ו' וז"ל: ובמקומות שיש חוס הרבה בזמן זה שמוציעין הרבה ומוכרחים להחליף הכתונת ובפרט הנשים, כיצד יעשה, ילבש קודם שבת את הכתונת המכובסת שיש לו [ואפילו כמה בגדים זה על זה]. אולי"צ פכ"ז תשובה א' דמאס לאדם אחר. ובקובץ מבית לוי בפרק פ"ז הערה ד' בשם הגר"ש וואונר דאין נחשב שלבש החולצות העליונות [שיעור שעה אחת] [וברב פעלים ח"ד סי' כ"ט בשאלה החמישית כתב ב' וג' שעות, וחזר והדגיש דצריך שילבשו אותה מקודם ב' וג' שעות לפחות כדי שתקבל מקצת זיעה מן הגוף, ותתרכך מעט מקשוי הכיבוס, עכ"ל. ולכאורה נראה דהכונה בשתייהם אחת, ושעה אחת שכתב בבא"ח הוא זמן מה, ותלי בכל אדם לפי הזמן והמציאות. ובהליכות שלמה בפ"ד אות י"ד כתב דיש להתיר ללבוש רק אם היה לבוש בו זמן ניכר עד ששינוי נראה כמכובס] ויפשטנה, ויצניענה ללבוש אחר שבת בתוך שבוע זה שחל בו ט"ב [ובמגבות די' לנגב בהם פעם אחת קודם שבת. אולי"צ פכ"ז תשובה א']. אבל אם שכח לעשות תקנה זו קודם שבת וניכר ביום שבת, לא יעשה כן ללבוש המכובסת שעה אחת ויפשטנה כדי ללבוש אחר שבת, דא"כ נמצא הוא מכין משבת לחול. כיצד יעשה, יפשט הכתונת שעליו שלבש אותה בליל שבת, וילבש במקומה המכובסת [ונראה פשוט דאם הוא בגד שאינו לובשו בשבת בשום פעם כגון בגדי עבודה אסור] ותשאר עליו ולא יפשטנה ביום ההוא [ועוד נראה פשוט דאם ישן גם בשבת ביום יוכל ג"כ לפשוט קודם השניה וללבוש אחרת], ואז אותה כתונת שפשט ביום שבת ילבשה אחר שבת, כי לא נעשה בה זיעה ולכלוך מאחר שלא לבש אותה זמן הרבה. כן העליתי בסה"ק מקבציאל. וכן יעשה באנפלאות ושאר בגדים הצריך להם בשבוע זה. עכ"ל. ובהליכות שלמה שם באורחות הלכה הביאו שלא היה נוחא להגרשו"א שמכניסין הרבה בגדים, דזה נראה להתחממות נגד תקנת חכמים. ועוד כתב שם דאם לא הכין לא מהני שישפשף הבגד על הארץ לבטל ממנו שם מכובס, וכ"כ באולי"צ פכ"ז תשובה א'. ומ"מ אם עברה השבת ושכח להכין, התירו להחליף הבגדים דוקא אם נתמלאו זיעה הרבה עד שא"א ללבושם או שהם מזוהמים וריחם רע, דהו"ל כמי שנתלכלך בטיט וצואה דמותר לרחוץ אפילו בט"ב, וכמ"ש באולי"צ שם, וכ"כ בתורת המועדים על השונה הלכות כאן בשם הגר"ח ק, יעו"ש שיצניען שכתבו כן עד פוסקים. ובהליכות שלמה בפ"ד אות י"ב כתב להקל בבגדי זיעה שלובשם על בשרו, וכן גרביים אם מניעת החלפתם גורמת קושי. ובדברי הבא"ח הנ"ל משמע שאין להקל בבגדים אלו יותר, וכ"כ באולי"צ.

צב מבואר דאסור להשתמש במגבות מכובסים אף שאינו לובשם, וראיתי שיש שרצה להוכיח מדברי הבא"ח שהתיר, שהרי כתב בפרשת דברים אות ו' דין איסור כיבוס הבגדים ושאסור ללבוש המכובסים, והוסיף וכתב דאף מטפחות הידים והשלחן אסור לכבס, ושוב כתב דאסור לכבס גם גרביים ואסור ללבוש המכובסים, ולא כתב על המטפחות איסור השתמשות בהם. וברור שאין ראייה זו מוכרעת להבין כן בדעת הבא"ח, היפך פשוט לשון הראשונים והשו"ע והסכמת האחרונים לאסור הניגוב במגבת. ומ"מ במקום שיש ריבוי אנשים כתבו בהליכות שלמה בפ"ד בארחות הלכה הערה 42 שהורה הגרשו"א בשיבת קול תורה שמותר לכבס המגבות המשמשות את בני הישיבה לנגוב הידיים, כיון שא"א להשתמש בהם כמה ימים רצופים בלא כיבוס, והוא כעין הנ"ל בסוף האות הקודמת.

צג מנהג בני ספרד באיסור לבישת בגדים מכובסים הוא רק בשבוע שחל בו, וכנ"ל באות צ', וא"כ בשבת אינו בכלל האיסור, ואף דבשבת לובש בגדים חשובים יותר נהגו שלא לשנות משאר כל השבתות וכמ"ש הבי"י לקמן בסוסי" תקנ"ב, וכמו שהביא בכה"ח כאן סק"ג. והביא עוד דברי השלחן גבוה בסק"ד דמנהגם שלא ללבוש בגדים לבנים או חשובים כבגדי מועד, וכן כתב עוד ביפה ללב באות ב' דאין ללבושם לבנים כשאר שבתות הקיץ כי אם מצבעונים אחרים

כדרך שלובשים בשבתות החורף, וכ"ז הוא למנהגם, אבל המנהג פשוט שלא לשנות משאר שבתות וכמ"ש הבי"י, וכ"כ בנתיבי עם על מנהג ירושלים.

צד הנה באגרות משה ח"ג דאו"ח סי' פ' כתב דגם להנוהגים עפי"ה הגר"א ללבוש בגדי שבת בשבת חזון אין ללבוש בגדים חדשים, והוכיח מדברי המג"א וכדלקמן בדין כ"ד דלחתן הותר בגדי שבת ולא בגדים חדשים, וה"נ להנוהגים ללבוש בגדי שבת ה"נ לא הותר בגדים חדשים. וכ"כ בהלכות ומנהגי בין המצרים פ"ד אות ל', יעו"ש מה שהקשה בדברי הביה"ל הנ"ל כאן בסמוך שהתיר כתונת חדשה. והוסיף להקשות כן גם על הכה"ח בסקפ"ט, יעו"ש לגבי מה שדקדק מדברי הפמ"ג. אך עיקר דברי הכה"ח ברורים דלדעת מרן הנ"ל באות הקודמת שרי גם בגדים חדשים, וכנ"ל באות פ"ז לדעתו לאסור רק בשבוע שחל בו. וגם הראיה הנ"ל מחתן הוא רק לעיקר מנהגם לאסור מר"ח. וכן מש"כ בתורת המועדים על השונה הלכות כאן דטעם ההיתר למנהג הגר"א ללבוש בגדי שבת הוא כדי שלא יהא אבילות בפרהסיא, וזה שייך רק בבגדי שבת, אבל בבגדים חדשים לא שייך טעם זה ואסור. וכ"ז לא שייך למנהגו שהאיסור רק מתחיל רק משבוע שחל בו, ושבת חזון לא בכלל ימי האיסור. וכן מבואר בדברי הזרע אמת בח"א סי' ע"ו שכתב לאסור בגדים חדשים במילה וכדלקמן בשע"ה אות צ"ח, וכתב שם דהנ"מ בשבוע שחל בו שאסור מדינא, אבל מר"ח שהוא ממנהגא שרי, וכמ"ש לעיל מיניה שם לגבי תספורת להדיא יעו"ש. וכן הביאו הרח"ד במחב"ר סק"ג לאסור רק בשבוע שחל בו, וא"כ שבת שהוא קודם שבוע שחל בו יש להתיר אפילו בגדים חדשים. ומ"מ כ"ז לא שייך אלא בבגדים שלא מברכים עליהם שהחיינו, דאם מברכים עליהם שהחיינו בלא"ה אסור וכמ"ש בכה"ח שם בסקפ"ט.

צה למנהג בני ספרד כל דינים אלו שייכים רק בשבוע שחל בו.

צו ובשע"ת סק"א כתב דגם הורי אבי הבן ואמו יכולים ללבוש בגדי שבת, והביאו בכה"ח סק"ז, וכ"כ בהליכות שלמה פ"ד אות ט', ושם בדבר הלכה אות י"ד הוסיף גם אחי התינוק.

צז ועפי"ה המבואר בשכנה"ג בס' תקנ"ט בהגה"ט אות י"ז דבמילה בט"ב יוכל להשאר עם בגדי שבת, לבד ממקום שאומרים איוב וירמיה אחר המילה דאין נכון להיות עם בגדי שבת בזמן שאומרים. אבל במקום שמלים אחר חצות יכול להשאר עם בגדי שבת, והביאו בכה"ח שם סק"ז, א"כ ה"נ בשבוע שחל בו יכול להשאר עם בגדי שבת דיו"ט שלו הוא. וגם המ"ב שכתב שם בסק"ד דאחר המילה יפשט בגדי שבת, וכאן לא כתב כן, י"ל שיסכים כאן שישאר עם בגדי שבת. וי"א דאחר המילה יש להוריד בגדי השבת, והוא דברי השואל ומשיב מהדורה חמישה ח"א סי' ל"ט.

צח ודוקא בגדי שבת שרי אבל בגדים חדשים לא, וכמ"ש בזרע אמת ח"א סי' ע"ו, ומחב"ר סק"ג, וזכור לאברהם באות ט', וגדולות אלישע סק"ה, וכה"ח סק"ט.

צט ופדיון הבן דינו ככרית מילה לענין לבישת בגדי שבת, וכמ"ש בגדולות אלישע סק"ז וכה"ח סק"ז. וכ"ה לגבי בר מצוה וכמ"ש בהליכות שלמה פ"ד אות ח', ושם בדבר הלכה אות י"ד שגם הורי אבי הבר מצוה ואמו מותרים, אבל לא שאר קרובים. ולענין סיום מסכת נראה שלא יוכל ללבוש בגדי שבת, כיון שאין דרך ללבוש בגדי שבת בשאר ימות השנה בסיום מסכת.

ק ובשדי חמד במערכת בין המצרים סי' א' אות ג' הביא דברי החת"ס, וכתב ע"ז וז"ל: ואנחנו בני ספרד לא ראינו ולא שמענו להתיר תספורת לבעלי ברית בשבוע שחל ט"ב בתוכה וכו', עכ"ל. ועי"ע שם בדברי בפאת השדה בס' א' אות ז' שהאריך בזה. ועי' כה"ח סק"י שהביא דעות האחרונים בזה, וכתב וז"ל: ונראה כיון דרבו הדעות בזה, בשבוע שחל בו תשעה באב יש להחמיר, כיון שהוא מדינא דגמרא. אבל מ"י בתמוז ואילך, וכן ט"ב שחל בשבת או ביום ראשון דאין לו דין שבוע שחל בו ט"ב לסתם השר"ע כמ"ש לקמן ס"ד, יש להקל אם נצרכים לכן [וכ"ד הזרע אמת ח"א סי' ע"ו ומחב"ר סק"ב ועוד הרבה אחרונים]. וכל זה להנוהגים להחמיר בתספורת מ"י בתמוז כמ"ש לקמן ס"ד בהגהה, או להנוהגים להחמיר מר"ח, אבל לנוהגין כדברי השר"ע דאין לאסור כי אם בשבוע שחל בו ט"ב [והוא דרך כלל מנהג בני ספרד וכנ"ל בשע"ה אות ט"ז], בלא"ה שרי אם אינו בשבוע שחל בו ט"ב, עכ"ל.

קא נתבאר שם לגבי מילה ביום ט"ב, ושם בשע"ה.

קב ולפסק מרן השר"ע בלא"ה מותר ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, ואפילו בגדים חדשים שאינם חשובים לברך עליהם שהחיינו, וכנ"ל בשע"ה באותיות צ"ג צ"ד.

קג מבואר לקמן בדין ל"ה, ושם בשע"ה דאין בו דין שבוע שחל בו.

קד עי' מטה יהודה שסידר ג' דעות בדין זה, וביאר דברי השו"ע כאן. והנה בגדולות אלישע סק"א כתב דכיבוס במים בלבד לא נתבאר בשו"ע, אבל ממש"כ לקמן בסט"ו מי שתכפוהו אבילות של מת ושל שבת זו וכו', ומכבס כסותו במים אבל לא בנתר ובחול, משמע דלשאר בנ"א אפילו במים לבד אסור. ועי' זכור לאברהם ח"א אות ט' וז"ל דף י"ב ע"ד דלהמנהג שכתב השר"ע אסור אפילו במים לבד ואפילו להניח, והביאו בקצרה במועד לכל חי סי' י' אות י"א וכה"ח סק"ח. וכתב בהלכות ומנהגי בין המצרים להגרמ"מ קארפ בפ"ד אות י"ד דאם נתלכלך בגדו באיזה כתם, שרי לנקותו במים, דלא חשיב מתעסק בכיבוס, ואינו בכלל המנהג, ושכן הורה הגרי"א. ובהליכות שלמה בפ"ד אות י"ד כתב דשרי להעביר כתם ע"י שפשוף במטלית לחה, דאין זה בכלל כיבוס. ובאול"צ בפכ"ז תשובה א' אסר אא"כ נתלכלך באופן שיש בו משום כבוד הבריות [והיינו כשאין לו בגד אחר], ואפשר דמייירי דוקא כשמנקוהו עם חומרי ניקוי ולא במים בלבד. והנה כ"ז בניקוי עם מים, אבל בלא מים כלל שרי וכמ"ש באול"צ שם דשרי להבריח כובע בשבוע זה, וכ"כ בספר קרא עלי מועד בפ"ד סק"א בשם הגר"י קרליץ [ולענין צמצוח נעלים עי' לקמן באות הבאה]. אך כיבוס בניקוי יבש כתב באגרות משה בח"ג דאו"ח סי' ע"ט דחשיב מעשה כיבוס ואסור, וכ"כ באול"צ שם, ובהלכות ומנהגי בין המצרים שם כתב דלכל הפחות יש לאוסרו מדין גיהוץ דחשיב כתיקון הבגד ותיקונו.

קה ולענין צמצוח נעלים כתב בהליכות שלמה פ"ד אות י"ז דנהגו למעט, אבל לכבוד שבת חזון מצאחצין כרגיל. ובאגרות משה ח"ג דאו"ח סוס"ו פ' כתב דלהשחירן שרי ולהבריכן אסור, ולכבוד שבת שרי אף להבריכן. ובקובץ מבית לוי פרק כ"ז אות י"ג כתבו בשם הגר"ש וואונר דשרי לצמצוח, ואינו אלא הסרת הלכלוך ואינו בכלל גזירת כיבוס. וכ"כ באול"צ בפכ"ז סוף תשובה א' בפשיטות דאין זה בכלל כיבוס, ומותר לצמצוח כשצריכין צמצוח.

קו בשו"ע פסק לאסור רק בשבוע שחל בו, וכן מנהג בני ספרד, וכן נקט בפשיטות במועד לכל חי סי' י' אות י"א, ובבא"ח פרשת דברים אות ו', ובאול"צ פכ"ז תשובה א'. אך בסידור חקת עולם נקט מר"ח, וכתב בנתיבי עם שכנראה שהיה מנהג מר"ח, ע"כ. ומצינו גם בשר"ת זרע אמת ח"א תשובה ע"ו דמבואר בדבריו דנהגו מר"ח, וכן מבואר בזכר דוד במאמר שלישי פמ"ז דנהגו הכל מר"ח. ובברית כהונה מערכת ר' אות ט' כתב דמנהג ג'רובא הוא מב' אב. אך בנתיבי עם הנ"ל כתב דמנהג ירושלים לאסור רק בשבוע שחל בו, וכפסק מרן בשו"ע. וכ"כ הבא"ח שם באות י"ב שכ"ה מנהג בגדאד, וכן המנהג פשוט.

קז בב"י בס' תקנ"ד הביא רק דעת האו"ז דכתב דחלוק לבן ודאי תלבוש.

קח לפסק השר"ע ומנהג בני ספרד כן דין זה הוא רק לגבי שבוע שחל בו.

קט כן הדין להטעם שכתב בריש דין זה משום מראית העין, ומקורו מדברי התרומת הדשן שהביא הבי"י, דכתב דמותר מדינא דאין שמחה בכיבוס בגדי העכו"ם, אלא שאסור משום מראית העין. אך הבי"י פליג על דבריו וס"ל לאסור מדינא, וכתב על דבריו וז"ל: ואני אומר דהכי משמע בירושלמי לאסור, דגרסינן התם בפרק בתרא דתענית הדין קצרא אסיר ליה למיעבד עבידתיה, משמע דבכל גוויי קאמר לא שנת דישאל לא שנת דגויים, עכ"ל. ומבואר דפליג אטעמא של התה"ד לאסור משום מראית העין, אלא אוסר מדינא. וכן כתב הגר"א במקור דברי השר"ע [ועי' לקמן בשע"ה באות הבאה סברת מחלוקתם וטעם האיסור לדעת מרן]. ועפ"ז כתב במטה יהודה קסט"ו דלכן סתם וכתב בשו"ע אסור לעבריות לכבס בגדי העכו"ם, ונ"מ דבכל ענין אין להתיר אפילו במפורסם שהבגדים של העכו"ם, יעו"ש. וכן נראה מדברי הגר"א כן לדניא. אמנם בט"ז ומג"א ועוד אחרונים נקטו טעמא דמראית העין וכדברי התה"ד, וכמ"ש המ"ב כאן והביאם בכה"ח כאן סקפ"ג. וי"ל בדברי הבא"ח בפרשת דברים אות ו' דכתב טעמא דמראית העין והתיר לכבס בניכר שהם של גוי, וכן בצינעא אפילו באינו ניכר, ולכאורה הוא שלא כדעת מרן, וגם בגדולות אלישע סק"ח הבי"ד התה"ד ומג"א, ולא העיר מדברי הבי"י, וצ"ע.

קי הנה טעמא דאסרינן אף בדלא הגיעו לחינוך תלי בעיקר טעם איסור כיבוס, דהנה ברש"י בתענית כ"ט ע"ב דנראה כמסיח דעתו ששוקק בכיבוס בגדים, ומדעת מרן בב"י נראה דלא תלי כלל מצד שמחה, שהרי אסר מדינא גם בכיבוס בגדי גוים שאין בו שמחה וכנ"ל בשע"ה באות הקודמת, אלא טעמא דעצם התעסקות בתיקון בגדים ויפויים הוא היסח הדעת מן האבילות, ועפ"ז א"ש דאסרינן גם בקטנים שלא הגיעו לחינוך, דהאיסור מצד המכבס ואין נ"מ בבעל

לג לרפואה מותר לרחוץ אפי' בחמין ואפי' בשבוע שחל בו ט"ב ולכן מעוברת שהגיע קרוב לעת לידתה שטוב לה לרחוץ בחמין מותר וכן יולדת או אדם חלוש ואמר לו הרופא שצריך לרחוץ בכל יום בחמין מותר [מלבד בט"ב עצמו צריך לזהר מזה] וכן קטנים שיש להם חטטין בראשם^{קכז} נוהגין לרחוץ בראשן (סקפ"ח צ"ג ושה"צ).

לד וכן לצורך מצוה מותר לרחוץ אפי' בחמין ולכן נדה רוחצת וטובלת ואפי' אם טובלת ליל י' באב מותר לה לרחוץ בערב ט"ב כדרכה בחמין^{קכז} וכן אשה הלובשת לבנים יכולה לרחוץ מעט כדרכה בשאר השנה ובט"ב לא תרחץ רק פני של מטה (סט"ו וסקפ"ב ובה"ל ד"ה ולצורך וד"ה אם ושה"צ אות ל"ה וע"ל דין כ"י^{קכז} ובסי' תקנ"ד דין ז').

לה אם חל ט"ב ביום ראשון או בשבת ונדהה לאחר השבת אין לשבוע שלפני השבת דין שבוע שחל בו ט"ב^{קכז} ויש נוהגין להחמיר חוץ מיום ה' וז' לכבוד שבת^{קכז} (ס"ד).

לו בשבת חזון במקום שהמנהג שקורין לרב למפסיר לא יקראוהו מקודם לשלישי ואם לא נמצא מי שידע לקונן ההפסרה כנהוג^{קכז} אם מותר לקרות מאותן שכבר עלו ע"ל סי' רפ"ב דין ט"ו.

לז יש נוהגין שאין מקדשין הלבנה עד לאחר ט"ב^{קכט} ונתבאר הדין לעיל סי' תכ"ו דין י"ב ע"ש (ס"ח וסקנ"ה).

שערי הלכות

בצונן, שאינו [איסור הטבילה בצונן] כי אם מנהגא בעלמא. עכ"ל. ולאורה משמע מדבריו שאם אין דרכו לטבול בכל פעם שהוא סנדק, לא יטבול בשבוע שחל בו, ובתורת המועדים על השה"ל כאן כתב בשם הגריש"א שאם כבדוהו בסנדקות בתנאי שיטבול קודם, שרי אף אם אין דרכו לטבול כל פעם. וע"ש שהגרח"ק אסר קודם סנדקאות]. ד. עוד התיר ברב פעלים שם למי שרגיל לטבול אחר שהיה בבית הקברות, וכן באול"צ בפכ"ז תשובה ה' התיר לסופר הרגיל לטבול קודם הכתיבה. ובתורת המועדים על השה"ל כאן כתבו בשם הגרח"ק שאסר בשניהם. ה. הרגיל לטבול בכל יום מותר לטבול בימים אלו. כ"כ בהליכות שלמה פ"ד אות כ', ושם דבר הלכה באות כ"ט הוסיף דלא ישוהו בטבילתו, וגם לא ישטפו כל גופם קודם לכן אלא פניהם ידיהם ורגליהם בצונן בלבד. ובתורת המועדים שם כתבו בשם הגרח"ק שאסר בזה, וטעמו דלא התירו רק טבילה שיש לה סמך בגמ' או בזוהר.

קכב למנהג הנ"ל בשע"ה בסוף אות ק"ז, ולהמבואר לקמן באות הבאה דכשחל ט"ב או ביום ראשון אין לשבוע שקודם לו דין של שבוע שחל בו, יש להתיר אפילו לכתחילה אחר חצות.

קכג ובאול"צ פכ"ז סוף תשובה ה' התיר רחיצה לקטנים פחותים מגיל בר מצוה אף אם הגיע לחינוך, ואזיל לטעמיה הנ"ל בשע"ה אות מ"ח ואות ס"ז, וע"ע לעיל באות ק"י.

קכד הנה הרמ"א בהגהה כאן כתב דאפילו טובלת בליל עשרה באב מותר לה לרחוץ בערב ט"ב אם אי אפשר לה לרחוץ בליל עשירי, ומבואר דאם יכולה לרחוץ בליל עשירי, עדיף שלא תרחץ בערב ט"ב. והנה ביו"ד בסי' קצ"ט ס"ד לגבי טבילה במוצאי"ק יש ג' דעות, דעת מרן שם בשו"ע בס"ד דתחוף רק במוצאי"ק, והרמ"א שם כתב דמנהג יפה שתרחץ היטב בער"ש, ובמוצ"ש תחזור ותחוף ותסרוק מעט. ודעת הש"ך שם בסק"ו וסק"ט דצריכה מדינת לחוף בער"ש, ושוב תחזור ותחוף במוצ"ש כדי להסמיך החפיפה לטבילה. ועפ"ז כתב הביה"ל כאן בד"ה אם דהרמ"א דכתב לרחוץ בער"ש דוקא אם אינה יכולה לרחוץ בליל עשירי, אזיל לטעמיה דהרחיצה בער"ש ממנהגא, אבל לדעת הש"ך דהוא מדינת אפילו אפשר לה לרחוץ בליל עשירי תרחץ גם בערב ט"ב. ועפ"ז י"ל דלדעת מרן דתרחץ רק במוצאי"ק, א"כ לכתחילה תוכל לרחוץ רק במוצאי"ת, ואדרבה י"ל דאין לה לטבול בערב ט"ב דאין להתיר לה הרחיצה שלא לצורך. אולם בשו"ת זרע אמת ח"א או"ח סי' פ"א כתב דהמנהג בזה כהרמ"א לחוף בער"ש ולחזור ולחוף במוצ"ש, וכ"כ הבא"ח בשנה שניה פרשת שמיני אות י"ג לדינת שתחוף בער"ש ותחזור ותחוף במוצ"ש. ועפ"ז י"ל כן גם לגבי טבילה במוצאי"ת, אלא שכתב שם בזרע אמת דבזה נהגו לרחוץ רק במוצאי"ת, וכתב ליתן טעם למנהג, דכיון דמדינת א"צ לחוף גם בער"ש וגם במוצ"ש אלא שגי בהרצי"ת מוצ"ש, וא"כ אם החמירו בער"ש לא יחמירו בערב ט"ב דהוי חומרא דאזני לידי קולא לרחוץ בשבוע שחל בו, ומ"מ כתב דהורה לבטל המנהג ולרחוץ גם בערב ט"ב, כיון דדעת הש"ך להצריך רחיצה מדינת, ואיסור רחיצה בערב ט"ב הוא ממנהגא ולא מדינת, יש לנו להתיר במקום מצות טבילה לחוש לדעת הש"ך. והביא הרחיד"א דברי זרע אמת במחבר"ר בסי' תקנ"ד סק"ה, וזכור לאברהם באות ט', וכה"ח בסי' תקנ"ד סקמ"ב, וכ"כ עוד לדינת כאן בס"ק קצ"ה.

קכה ובשע"ה שם אות ק"ז.

קכו הנה בשו"ע כתב דעה זו בסתם, וכתב ע"ז דיש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו חוץ מיום חמישי ויום שישי. וכתב ע"ז השו"ג בסוף סק"ז וכבר ידעת דסתם וא"ח מחלוקת הלכה כסתם. וכ"כ הבא"ח בפרשת דברים אות י"ב דאע"ג דכתב בשו"ע דיש מי שאומר וכו', קי"ל כסתם מרן ז"ל. והביאם ככה"ח סקע"ח ובאול"צ פכ"ז תשובה ו'. ולאורה יל"ע בזה, דנראה דאינו כסתם ויש במחלוקת לענין דינא אלא דה"א הוא שנהגו לאסור, וא"כ לכאורה לא שייך לסתם ויש דעלמא, והיכא דנהוג להחמיר ימישיכו במנהגם, וכמ"כ לאידך גיסא כתב הכה"ח שם כפי שיטתו בעלמא דמרן כתב בשו"ע את סברת ה"א לחוש לו, וא"כ ה"נ יש לחוש היכא דאפשר. עכ"ד. ולהנ"ל דתליא במנהגא היכא דלא נוהג יכולים להתיר לכתחילה, וכן המנהג פשוט.

קכז ומיהו לענין תספורת ראוי להחמיר בזה כדי שיכנס ליום התענית כשהוא מנוול, וכמ"ש הבא"ח שם וכמנהג הקונים, וכנ"ל בשע"ה אות ט"ז.

קכח ומנהגינו לומר ההפסרה בטעמים כרגיל בכל שבת, ולא משנים בסדר התפילה ובניגונים כבכל שבת, וכנ"ל בשע"ה אות ל"ב.

קכט הנה דעת הרמ"א בסי' תכ"ו סי' ב' שלא לקדש הלבנה במוצאי ט"ב כיון דלא שרונים בשמחה. וכתב המטה יהודה בסק"א עפ"ז דמש"כ הרמ"א כאן לקדש הלבנה אחר ט"ב, היינו לא מיד במוצאי ט"ב אלא אח"כ. והנה בפע"ח בסוף שער חג השבועות בדף קכ"ח ע"א בהגהת מהר"ץ כתב בשם המהרח"ו לומר ברכת הלבנה במוצאי ט"ב לבשר שהשכינה וישראל עתידים להתחדש כמותה, וגם כי בט"ב נולד המשיח. והבי"ד המהרח"ו בברכ"י סי' תקנ"ט סק"ח, ושכן היה המהרח"ו עושה מעשה. ובכנה"ג בסי' תכ"ו בהגב"י כתב דיש לברך

יותר ומקפידים יותר להחליף להם בגדיהם יש להתיר עד גיל שש ושבע, ודוקא שנתלכלכו בגדיהם ממש.

קכז והיינו למנהג בני אשכנז, אבל לפסק מרן לאסור רק בשבוע שחל בו, א"כ בלא"ה מותר אחר ר"ח עד שבוע שחל בו.

קכז הנה מרן בשו"ע הניח דין זה במנהג המקומות, וז"ל: יש נוהגים שלא לרחוץ מר"ח, ויש שאינם נמנעים אלא משבת זו. עכ"ד. ומבואר עוד דמדלא חילק בין רחיצה בחמין לצונן מבואר דאין חילוק, ובזמן שנוהגים איסור כל חד כדאית ליה אסור גם בצונן, וכשמותר מותר גם בחמין. אך הרמב"ם ב"פ מהלכות תעניות ה"ו כתב: וכבר נהגו ישראל שלא לאכול בשר בשבת זו, ולא יכנסו למרחץ עד שיעבור התענית, עכ"ל. ומהא דכתב שלא ליכנס למרחץ, מבואר דרק בחמין אסור וכמו שדקדק התה"ד בסי' ק"נ דלשון שלא לרחוץ הוא בין בחמין ובין בצונן, וכן נקטו האו"ז והמרדכי, ולשון שלא ליכנס למרחץ שנקט הרמב"ם הוא רק בחמין, והביאו הב"י בקיצור, וכן דקדקו בשו"ג סקמ"ט ומט"י סקל"א מלשון הרמב"ם לאסור רק בחמין. אך בשו"ע שינה בזה מלשון הרמב"ם, ונקט כלשון המרדכי שלא לרחוץ, מבואר שאינו מחלק בין חמין לצונן. וכן דקדק עוד בגדולות אלישע סקנ"ד מדברי מרן ב"י להשוות צונן לחמין. וסיים שם בגדולות אלישע לתלות גם דין זה במנהג המקומות. והנה בשו"ג שם כתב דמנהג שאלוניקי לרחוץ בצונן, שכן הולכים לשוט ע"פ המים בים הגדול אפילו בערב ט"ב ואין פוצה פה להם, עכ"ד. ופשטות דבריו דתפסו שתי הקולות לאסור רק בשבוע שחל בו, ודוקא בחמין וכשיטת הרמב"ם, יעו"ש. וברוח חיים למהרח"פ בסק"ז הבי"ד מר"ג, וכתב שם דמנהג איזמירי להחמיר לאסור רחיצה גם בצונן, ולא נהגו לאסור אלא בשבוע שחל בו. אמנם צ"ע מדבריו, שבמועד לכל חי סי' י' אות כ"ו דנראה דאסור מר"ח, יעו"ש דכתב להתיר טבילה בער"ש חזון רק למי שרגיל בכך יעו"ש. והלא למנהג איזמירי הנ"ל לא התחיל האיסור אלא אחר שבת חזון. וע"ע בגדולות אלישע שם דכתב דלא יכל לעמוד על המנהג בבגדאד, דיש שנוהגים לשוט ע"פ המים ויש שנמנעים, וע"כ לכתחילה יש להחמיר ואין למחות ביד הנוהגים היתר, אבל הבא"ח כתב לחומרא בב' הדברים, דנוהגין שלא לרחוץ כל גופו מר"ח ועד ט"ב אפילו בצונן, וכ"כ בספרו רב פעלים סי' כ"ט בשאלה השניה, והוסיף ש"ה מנהג ברור וקדמון, והגם דדרך הילדים לשוט בנהר חדקל ואין נמנעים, אין מזה ראייה. כי אלו הם בורים וילדים ועוברים על המנהג, יעו"ש. ולענין מנהג ירושלים אין לנו עדות מגאוני וחכמי ירושלים הרגילים לכתוב המנהגים, ולאורה י"ל דנהגו כדברי הרמב"ם לאסור רק בשבוע שחל בו, וכיון שלא שינו מדברי הרמב"ם לא הווקאו לכותבו, ובפרט שמצינו שכן דעת הרמב"ן והר"ן ועוד ראשונים וכמ"ש בכה"ח ס"ק קפ"ו. אך מ"מ כיון שמרן בשו"ע הביא ב' המנהגים, יש בזה חידוש להודיענו על המנהג, וצ"ע. ובאול"צ פכ"ז תשובה ה' כתב שמנהג בני ספרד בארץ ישראל באיסור רחיצה רק בשבוע שחל בו, והוסיף דלפנים היו מבני ספרד שנהגו בזה כהרמ"א, אבל כהיום המנהג פשוט להקל. ומאידך כתב דמנהג רוב הקהילות ישראל היה פשוט שלא לרחוץ בשבוע שחל בו אף בצונן, ובהו נהגו דלא כהרמב"ם, ושכן נראה גם לפסק מרן בשו"ע להחמיר בזה מדשינה לשון הרמב"ם וכנ"ל.

קכח ענין מצות רחיצה בכל ער"ש מבואר לעיל בס"ו ר"ס ובשע"ה שם בתחילת אות א', ומ"מ גם אם מבטלה לפעמים, למנהג הנ"ל בסוף האות הקודמת יוכל לרחוץ כדרכו עדתיו אינו בכלל זמן האיסור.

קכט ולהמנהג הנ"ל בסוף אות ק"ז לאסור הרחיצה רק בשבוע שחל בו, פשוט דירחץ לשבת חזון כדרכו בחמין.

קכ ענין הטבילה בער"ש נתבאר בסי' ר"ס בשע"ה שם, ומ"מ להמנהג הנ"ל פשוט דיטבול גם בער"ש חזון, אף אם מבטלה לפעמים.

קכא ומצינו עוד כמה אופני טבילות שדברו בהם הפוסקים: א. טבילת עזרא התיב הבא"ח בפרשת דברים אות ט"ז למי שדרכו לטבול. וברב פעלים בח"ד סי' כ"ט בשאלה השניה כתב דאם דרכו תמיד בכל השנה לטבול בו ביום עצמו בשביל טהרה ולא יעבור, אז גם בשבוע זו יטבול בו ביום ואפילו בערב ט"ב, אך צריך לזהר לטבול בבוקר קודם תפילת שחרית, שאין הטבילה כ"כ תענוג כמו בירידת היום שגובר החום, דאין דרך לטבול לשם תענוג בבקר בבקר, עכ"ד. ובתורת המועדים על השה"ל הביאו מהגרח"ק בשם החו"א להתיר גם למי שאינו רגיל לטבול בכל פעם, דכיון שיש לזה סמך מדינת דגמי הרי הוא דוחה המנהג של רחיצה. ב. טבילת בע"ק התיב בבא"ח ור"פ שם, והביאו כה"ח ס"ק ק"צ, וכתב דהיינו דוקא בצונן, והוסיף דנראה דאם קשה לו לטבול בצונן או שאין שם כי אם מים חמין, מותר לטבול בחמין כיון שיש תועלת גדולה בטבילה זו וכו', ועוד כיון דאינו מכוין לשם תענוג רק להעביר רוח הטומאה מעליו, עכ"ד. ג. טבילת אבי הבן וסנדק קודם המילה התיב הבא"ח שם. ובר"פ שם כתב כי זה ידוע ומנהג פשוט שהסנדק מוכרח לטבול קודם המצוה ואפילו בחורף בימי הקור, ופה עירנו נוהרים בטבילה אבי הבן והסנדק מאד מאד, נמצא עתה שאינו טובל כי אם בשביל המצוה ולא לתענוג, ובכל זה אני מיקל בשביל שהוא טיבולו

שחל בו ט"ב ומ"מ לא יכבסו הרבה ביחד^{קכז} ויכבסו בצנעא אם אין מכבסו ע"ג הנהר^{קכז} ונהגו להקל^{קכז} אפי' בגדי שאר קטנים^{קכז} (ס"ד וסקפ"ב פ"ג ושה"צ).

לא מי ששלמו לו ל' של אבלות בתוך שבוע שחל בו ט"ב והכביד שערו מקיל בתער אבל לא במספרים ומכבס כסותו במים אבל לא בנתר וחול, ודעת הט"ז דדוקא כשחל יום ל' בשבוע שחל בו ט"ב אבל כשחל מקודם לזה מותר לספר ולכבס לגמרי אפי' הוא אחר ר"ח אבל דעת כמה אחרונים שאין להקל כ"א כשחל יום שלשים לפני ר"חקטו ואפשר דבמקום הדחק יש להקל כהט"ז (סט"ו וסקפ"ה פ"ז ושה"צ).

לב נוהגין שלא לרחוץ מר"ח כל גופו אפי' בצונקוץ אבל פניו ידיו ורגליו מותר לרחוץ בצונן אבל לא בחמין ואם חל ר"ח אב בע"ש מותר לרחוץ אף כל גופו בחמין כל מי שרוחץ תמיד בע"ש לכבוד שבתקיה אבל בערב שבת חזון אסור לרחוץ כל גופו אפי' בצונקוץ [ואפי' רגיל כל ע"ש לרחוץ כל גופו בחמין] אבל מותר לטבול בצונן הנוהג לטבול בכל ע"ש אבל לא בחמין ומי שמבטלה לפעמים מפני טרדת עסקיו או מפני הצנקה^{קכז} אסור^{קכז} ומותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין למי שרגיל בכך כל ע"ש וכן מותר לחפוף הראש בחמין למי שרגיל בכך כל ע"ש [אבל לא בזו"ף ולז"ג שיעושי מאפן] ואם חל ע"ש של חזון בעט"ב יזהר לכתחלה שיהי' קודם חצות^{קכז} ובדיעבד גם אחר חצות מותר (סט"ו וסקפ"ח פ"ט צ"ד צ"ה צ"ו צ"ז ובה"ל ד"ה בחפיפת ושה"צ וע"ל סי' תקנ"ד דין כ"ב).

הבגדים, ואפילו בבגדי גוי אסור. ומאי דשרי בבגדים המלפפים, צ"ל דככה"ג לא גזרו חז"ל דא"א בלא כיבוס. וכן ביאר בגבורת ארי בתענית דף ל' ע"א דאסור משום לתא דהמכבס עצמו. ובלבד ג"כ כתב דטעם האיסור בקטן מצד המכבס שלא יסיח דעתו מן האבילות, אלא דכתב דבבגדים המלפפים מיישרא שרי מפני שאין בכיבוס זה משום שמחה, ונראה מדבריו שענין היסח הדעת מן האבילות הוא מצד השמחה שיש בכיבוס הבגדים, וזה שייך גם במכבס לאחר וגם לקטנים שלא הגיעו לחינוך, אך בבגדי גוים אין שמחה כלל, ולכן הסכימו האחרונים עם דברי התה"ד לאסור משום מראית העין וכנ"ל בשע"ה באות הקודמת. אך במקור האיסור דבגדי קטנים הביא הב"י מדברי המהר"ם בהלכות שמחות שהביא התה"ד בסי' קנ"ב, ושם בתה"ד מבואר דלומד דאיסור כיבוס הוא מצד השמחה שיש לזה שכיבוס לו את בגדיו, וצריך למועט בשמחה ולהראות האבילות, ולכן בבגדי גוי אסר משום מראית העין וכנ"ל, ובבגדי קטנים כתב הטעם אי משום חינוך, וזה א"ש רק בקטנים שהגיעו לחינוך, ואי משום עגמת נפש וזה טעם אפילו בפחות מגיל חינוך, משום שהרואה אותו כך מתעורר הצער על חרבן בית המקדש. ועל טעמא דחינוך הקשה המג"א בסקל"ח, דביו"ד סי' שפ"ד [ושצ"ו] פסק בשו"ע דאין אבילות לקטן, וע"ל לעיל בשע"ה אות י"ט שהבאנו מה שתייך בזה, והביאור בדבריו [אמנם היה אפשר ליישב כמ"ש בחקרי לב בסי' צ"ט ד"ה ואחר, דטעמא דאין אבילות לקטן דלא מסמנא מילתא לחנך ולהרגילו במצוות דיני אבילות אתחלתא דפורענותא, וסימן רע לקטן שיצטרך לו כשיגדיל, ואפשר שלא צריך לדיני אבילות כי אם בסוף ימיו, ועפ"ז לא שייך כ"ז בט"ב, ואפשר דגם שייכא לגבי אבילות על חרבן בית המקדש כע"ז שהרי אנו מצפים לבנינו בב"א]. אמנם אין להוכיח מדברי המג"א דסבר כטעמו של התה"ד, כיון שהוא כתב כן בסקל"ח לגבי תספורת לקטנים, אבל לגבי בגדי הקטנים אפשר שיסבור כדברי הלבוש משום לתא של המכבס. וע"ל מש"כ בדעת המג"א בטעם איסור כיבוס בפמ"ג בא"א סק"ב וסק"ט, אי ס"ל משום היסח הדעת של המכבס או משום שמחה של הנותן לכבס, ושם בא"א סקל"ח הקשה ע"ד הלבוש שכתב בקטנים המלפפים עד ג' שנים, דצ"ע דמשמע משום חינוך והיינו בני שש ושבע, יעו"ש.

קיא ולדעת מרן ומנהג בני ספרד בלא"ה האיסור גם לגדולים הוא רק בשבוע שחל בו, וכנ"ל בשע"ה באות ק"ו. ולעיקר דין כיבוס בקטנים והמנהג, ע"ל לקמן באות ק"ד.

קיב ובשולחן גבוה סק"ד כתב דבבגדים המלפפים שרי הרבה יחד דומיא דחור"מ, והביאו בזכור לאברהם ח"א אות ט'. אמנם האחרונים אסרו בזה וכמו שהעיר בדבריו בגדולות אלישע סקנ"ב וכה"ח סקע"ז, ומיהו בזה"ל אין נ"מ בזה, דכתבו פוסקי זמנינו דכיום שמכבסים במכונת כביסה אפשר ליתן אף הרבה בגדים יחד, דהכל עסק אחד.

קיג ע"ל לעיל בסי' תקל"ד בשע"ה אות ח' דלדעת מרן יש חילוק בין מועד לאבל, דדוקא במועד יש להתיר ע"ג הנהר מפני שמתכבס יפה יותר ויש בו משום כבוד המועד, ומשא"כ באבל דבכל גונו בעי צינעא. וא"כ בשבוע שחל בו דדמי לאבל ולא למועד, א"כ יש לאסור צינעא אפילו ע"ג הנהר. ולא מצאתי מי שהעיר בזה, אך בבא"ח פרשת דברים אות ו' סתם וכתב דאסור בצינעא, ולא חילק בין ע"ג הנהר לביתו, וצ"ע.

קיד הנה מקור מנהג זה כתבו הב"י בסוד"ה ומ"ש והא, דהביא שם דברי התה"ד בשם המהר"ם בהלכות שמחות לאסור לכבס בגדי קטנים בשבת זו, וכתב דמדברי התה"ד נראה שלא נהגו כן, וגם אנו לא ראינו ולא שמענו מי שנוהג כן, עכ"ד. אלא דקשה ע"ז דבהמשך דבריו בד"ה ומ"ש דמי, חזר להביא דברי המהר"ם, וביאר בדבריו דמשמע דלא בבגדים שמלפפין בהם קטנים המוציאין רעי ומשתנים בבגדיהם קאמר דנהנו מיישרא שרי. והוא מ"ש כאן הרמ"א בסי"ד ע"ד השו"ע דפסק לדברי מהר"ם. ולאורה דברי הב"י סתרי אהדדי, דכאן משמע שמסכים לדברי מהר"ם ופסק כן בשו"ע, ולעיל כתב דלא נהגו כן. וכתב בשכנה"ג בהגב"י אות ו' דאולי מש"כ כאן הוא דלא ראה נוהגין כן, אבל לענין דינא ס"ל לאסור. וכ"נ דעת הלבוש כאן בסי"ד שלא הביא המנהג ההתיר, ומה שכתב להתיר בקטנים עד ג' שנים הוא מדין בגדים המלפפין, ומבואר בדבריו שהוא עד ג' שנים יעו"ש. ולא התיר בגדי קטנים סתם מכח המנהג. ומ"מ כתב באול"צ בפכ"ז תשובה א' דבני ספרד נהגו בזה כהמנהג שהביא הב"י והרמ"א, אף שדעת מרן אינו כן. אמנם בבא"ח פרשת דברים אות ו' לא התיר בשופי, וכתב דיש נוהגים היתר ואין למחות בידם.

קטו הנה פשוט לשון הב"י והרמ"א דהמנהג היה על סתם קטנים, והיינו עד י"ג שנים, וכ"כ באול"צ שם דכן משמעות דבריהם, וע"ל לעיל באות הקודמת דדעת מרן לדינא לאסור בזה, ומ"מ לא נהגו כן, אלא דנהגו להקל רק עד ב' וג' שנים וכמ"ש בח"א, וכ"כ בבא"ח שם דאין למחות ביד הנוהגין להקל עד ג' שנים. ובהלכות ומנהגי בין המצרים כתב במקורות לפ"ד אות ט"ז מהגר"ש"א דבזמנינו יש להקל עד גיל שמונה, וכ"כ באול"צ שם דבזמנינו שרגילין להתלכלך

לח אפשר שיש להחמיר ב"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מ"ח עד התענית (בה"ל ד"ה מ"ח ודין זה שמקורו מפמ"ג בשם א"ר צ"ע דהמעין בא"ר יראה שנכפל שם בטעות שורה מסימן הקודם ואין מקור לזה ושמעתי שכבר העירו בזה וע"ל סי' תקנ"ג דין ה').

לט לאחר התענית מותר לספר ולכבס בבשר ויין מיד אך המנהג להחמיר ביום עשירי עד חצות כדלקמן סי' תקנ"ח ק"ל ע"ש והנהגין איסור בבשר ויין עד שבת נחמו אסורין ג"כ לספר ולכבס עד יום ה' מפני כבוד השבת וצריכין התרה אם רוצים לחזור ממנהגם וע"י במג"א (ס"ד וסק"ל ל"ז).

סימן תקנב. דין ערב תשעה באב

א ערב ט"ב בסעודה המפסקת שאוכל אחר חצות אסור לאכל מדינת בשר ולשתות יין והעובר ע"ז נאמר עליו ותהי עונותם על עצמותם [נמצד המנהג אסור מ"ח אב כנ"ל סי' תקנ"א דין י"ד] ואפי' בשר מלוח שעברו עליו יותר משני ימים ולילה אחת ובשר עופות ודגים (וע"ל דין ג') ויין מגת' שאין לו יותר משלשה ימים נהגו לאסור ואין לשתות שרר [וכ"ש מי דבש או י"ש המשכרים] ואם הוא אדם חלש מותר בשכר ויש מקילין ברגיל בכל סעודת זה לשתות שרר והכל לפי מה שהוא אדם והנהגו לברך על הכוס ביחיד' מותר לשתות כוס של שרר לברנה"ז [אבל לזמן אסור כדלק' דין ו'] ואף משקין אחרים ממעט בשתיית' בסעודה המפסקת ממה שרגיל שאם רגיל לשתות בסעודה ד' כוסות ישתה ג' כוסות וכן לא יאכל אחר סעודתו צנון ומליח דברים שרגיל בהם בשאר פעמים

כדי שיתנהג בפרישות ומותר לאכול בסעודתו פירות חיים אפי' כמה מינים¹ [ואם נתבשרו או נצלו אסור ב' מהם כדלקמן] (סי' א' ב' ד' וסק"ג ד' י"ב ושה"צ וסי' תקנ"ד סכ"ה).

ב ואסור לאכול בסעודה המפסקת שני תבשילין וצלי דינו כתבשיל כגון ביצים צליות או פירות צלויין ואפי' תבשיל הנעשה מדבר הנאכל כמות שהוא חי כגון חלב שנתבשל מקרי תבשיל ואפי' בישל מין אחד בשתי קדרות מקרי שני תבשילין ואדם א' אסור לאכול שניהן [אבל יכול ראובן לאכול תבשיל א' ושמעון א'] דוקא אם אחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה² אבל אם שניהם בשוה אין קפידא לבשל בשתי קדרות³ (סי' ג' וסק"ח ט' י"א י"ב).

ג שני מינים שנתבשרו בקדרה אחת אם הוא דבר שדרכו בכך לבשלו כל השנה כגון אפונים שנותנים עליהם בצלים וביצים שגם כל השנה⁴ רוב הפעמים נותנין בצלים וביצים באפונים כמו שדרך לטגן עיסה וביצים מקרי תבשיל א' [ואפשר דדוקא באופן זה שהבצלים וביצים באים להטעים האפונים אבל לא במבשל שני מינים ביחד בעלמא⁵ כגון מה שקורין לקשי"ן עם תפוחי אדמה וצ"ע] אבל אם רוב הפעמים מבשילין בלי זה כגון דגים [במקום שנהגו להקל לאכול דגים בסעודה המפסקת⁶] שטגנו בביצים אסור⁷ כיון שרוב פעמים מבשלים בלי ביצים⁸ [ויש מקילין בזה] וכן לביבת ממולאים בגבינה⁹ או ברייט¹⁰ לאקשי"ן עם גבינה כיון שרוב פעמים אין עושין כן הוי ב' תבשילין, ולכן יש נוהגין לאכול עדשים עם ביצים מבושלים בתוכן במקום שדרכו לבשל כך כל השנה שהם מאכל אבלים והיינו כשאוכלם בבת אחת [ואפשר דדוקא כשהעיקר הוא העדשים והביצים מפרכין אותם בתוכם

שערי הלכות

ביצים. ומבואר מחלוקת הב"י והמג"א בדבר שדרכו לבשל אך אין דרכו לבשל כך רוב פעמים אם הוא בכלל ההיתר, ונ"מ לדינא בדג וביצה שעליו אילולי האיסור לאכול דג, [ויש לידחק בלשון המחצית השקל שכתב תוך דבריו דדג וביצה שעליו אין דרכו בכך כל השנה, ואין לומר דאין דרכו בכך כלל, דהלא רש"י דאיהו ס"ל לאסור בב' תבשילין בקדירה אחת, איהו גופיה קאמר בפסחים דף ק"ד ע"ב שהיו רגילין להטיח את הדג בביצים. וע"ז הקשה הב"י בדברי הטור וכו"ל, אלא דלהמג"א לא סגי בדרכו בכך אלא בעינן רוב פעמים. וגם המחצית השקל עצמו כתב כן קודם לכן יע"ש. ואמנם אפשר דגם אין כונת המג"א רוב בגדי רוב ומיעוט, אלא הרבה מאד בדרך קבע ולא דרכו בכך לפעמים, ויל"ע]. ועפ"ז י"ל עוד דמש"כ הבא"ח בפרשת דברים אות י"ט דתבשיל שדרכו לבשל יחד כגון אורז ועדשים או אורז וחומוס חשיב תבשיל אחד כיון שדרכו בכך תמיד, דכ"ז הוא לפסק מרן השו"ע, דאילו להמג"א רוב פעמים שמבשלים אורז אין מבשילין אותו עם עדשים או חומוס, ופסק בזה הבא"ח כדעת מרן השו"ע. עוד י"ל דמה דמצינו עוד חילוקים בדין זה בדברי האחרונים שכתבו ליישב קושיית הב"י, דמין לא ס"ל חילוקים אלו, דהנה הב"ח כתב ליישב טעם האוסר דגים עם ביצה לא מפני שאוסר גם בדבר שדרכו בכך, אלא מפני שניכר הדג והביצה כ"א בפני עצמו, ולכן הו"ל כשני תבשילין אף בדרכו בכך, ודוקא בתערובת שנימוח ברוטב שבו בול המיעוט לרוב וכבאפונים וביצים, והו"ל כמין אחד. ומבואר דדעת מרן להתייר אף בניכרים ב' המינים כ"א לבדו כשרגילין בכך, וכן מש"כ ביד אהרן בהגב"י בשם מהר"ם מטוולין, והביאו בגדולות אלישע סק"י, דהא דשרי בדבר שדרכו בכך כל השנה בדבר שמתערב כמו באפונים הנ"ל, דשם אפונים לבד עליו והשאר בטל אצלו, ומשא"כ בדג וביצה שעליו שם שני התבשילין עליו, והוא קרוב לדברי הב"ח, ולכן כתב דמה שמבשלים אורז עם דלועין אסור, כיון שאינו מתערב ושם אורז ודלועין עליו, עכ"ד. ולהמבואר גם זה אינו לדעת מרן שלא חילק כ"ז, ולכן הוקשה לו ע"ד הטור. וע"ע כע"ז בשלחן גבוה סק"ח. וכע"ז כתב המט"י סק"ג לדעת הטור דכיון דדג בפני"ע יכול להתבשל וכן ביצה, הו"ל שני מינים אפילו בדרכו בכך, ומשא"כ אפונים עם בצלים כשהם לבדם אינם ראויים לאכילה, ולכן חשיב מין אחד, וכתב דזה דלא כהב"י.

יד ובבא"ח פרשת דברים אות י"ט ס"ל להתייר גם בשני מינים דעלמא שאינם באים להטעים, שהרי הביא דוגמא לתבשיל שדרכו בכך אורז ועדשים, וכו"ל באות הקודמות. וכן הביא באול"צ פכ"ח תשובה א', וכתב דמש"כ בביה"ל לדחות הראיה מדברי השו"ע בס"ה שכתב עדשים עם ביצים, והתם אינם באים להטעים, וכתב דאפשר דמייירי שמפרכים הביצים לתוכם דבטל גביהו, דוחק הוא בלשון השו"ע. עכ"ד. ולהנ"ל באות הקודמת קרוב הוא לדברי הב"ח, ומרן לא חילק כל חילוקים אלו, וכתב בסתמא דכל דדרכו בכך שרי. וע"ע לקמן באות י"ט.

טו בשו"ע כתב לאסור דגים, והנה בדפוס ויניציא היה כתוב גדיים, וכן הסכים לדינא הנחלת צבי ועוד אחרונים, אך המג"א סק"ד כתב דהגריסא דגים הוא העיקר [ומש"כ בגירסת הספרים לדברי הנחלת צבי עמש"כ בא"ח]. וכן הסכים במאמר¹¹ סק"ב. וכ"כ הרחיד"א במנחת"ב דהגם דבטל דגים שרי לאכול בשר דגים, מ"מ נהגו לאסור, והאמת הוא דגרסינן דגים, ואין להתייר, יע"ש. וכן סתמו רוב האחרונים לאסור בדגים וכגירסת השו"ע שלפנינו. אך מ"מ בדג מליח יש כתבו כמה אחרונים להתייר דלית ביה משום שמחה, וכמ"ש בבית דוד סי' שכ"ז ושולחן גבוה סק"ה וערך השלחן סק"ב, וכן מבואר במועד לכל חי סי' י' אות ל'. וכ"כ בבית כהונה מערכת ת' אות ט' שכן נהגו. אך כה"ח סק"ח מפסק בזה דמ"ש מבשר מליח, ואדרבה בגמ' משמע דג מליח עדיף על בשר מליח יע"ש, וסיים דאפשר דבעת הצורך כגון שאינו יכול לאכול מאכלים אחרים יש להקל אם אותם דגים יותר גרועים מן הלחים.

טז הנה בשו"ע כתב יש להחמיר וליוהר, וכבר הקשו האחרונים דלכאורה סותר לדבריו שבב"י שכתב דלענין מעשה דכא' הרמב"ן לסמוך עליו, שדחה סברת המחמירים שני מינים בקדירה אחת, וכתב ע"ז בשכנה"ג דכוננו דכיון דדחה הרמב"ן סברת המחמירין, לכן עכ"פ בדבר שדרכו בכך כל השנה א"צ להחמיר. והשו"ג בסק"ה הביאו, וכתב ע"ז דאה"נ ס"ל למרן השו"ע כסברת הרמב"ן אלא שלהחמיר הוא דקאמר, ולשונו מוכיח עליו דקאמר יש להחמיר ולהזהר, וכן נקט הרחיד"א במנחת"ב סק"ד ד"ה והרי, וכ"כ בביה"ל כאן אלא שכתב דהגרא"א אסר מדינא, ולכן בביה"ל כאן כתב לשון אסור, ולפסק מרן הוא ע"ד החומרא.

יז מבואר לעיל בשע"ה אות י"ג. **יח** כ"ז לדעת המג"א הנ"ל באות י"ג, אך לדעת מרן י"ל דשרי, וע"ע מש"כ כה"ח סק"ד לתלות במנהג המקומות, אך לעיקר הדין נראה מדבריו שלא למד מחלוקת בין הב"י להמג"א ונקט בפשיטות כהמג"א, ויל"ע.

ט מבואר דשתיה בכלל אכילה לענין זה, ואסור לשתות שני משקין מבושלים או משקה ומאכל מדין שני תבשילין. ועפ"ז אסור לשתות תה או קפה בסעודה המפסקת כיון שאוכל כבר תבשיל אחד, וכן אסר בתשובת זרע אמת סי' ע"ח אם לא במקום חולי. אך הרחיד"א במנחת"ב סק"א כתב דיען כי בארץ הצבי וארץ מצרים ויתר גלילות טורקיא המנהג פשוט לשתות קפה אף בריאים בסעודה המפסקת, בע"כ דס"ל דאיסור שני תבשילים אסור באכילה דוקא ולא בשתיה, וע"ש ראיות דמצינו בכמה מקומות שאין השתיה בכלל האכילה, וה"נ י"ל כן גם לענין זה דאין משקה שהרתיחוהו בכלל תבשיל, וסיים דבריו דאין בקפה משום שררה וכבוד ואפילו העניים רגילים בו, אבל במים מבושלים בקנה וזרע גד עם סוכר שהוא תענוג ומנהג עשירים לא הותר אלא משום חולי. [ועפ"ז י"ל דשתיית משקה מוגז וכדו' הו"ל משקה של תענוג ואין לשתותו, וכ"כ באול"צ פכ"ח תשובה ג']. והביאו דברי הרחיד"א בזכור לאברהם אות ט' וברוח חיים סק"ב ובשע"ת כאן ובשער המפקד אות ה' ובכה"ח סק"ט. אך נראה לכאורה מדברי הבא"ח דס"ל לאסור בזה, שהרי כתב בפרשת דברים אות י"ט דאם בישל סוכר ותיקנו ועשאו משקה ג"כ חשיב תבשיל, והרי דס"ל דגם למשקה יש דין של תבשיל לענין זה, וכ"כ מדברי המ"ב כאן שהכליל חלב בכלל תבשיל. ואפשר דיש לחלק דמה שדברו הבא"ח והמ"ב הוא כשנתבשל המשקה תבשיל גמור, אבל הקפה והחלב נתבשלו בדרך עירוי, ואי משום בישול המים עצמם כתב שם הבא"ח דכל שלא קנה לו שם חדש וטעם חדש ע"י בישולו אין בו משום בישול. וע"ע באול"צ בפכ"ח תשובה ב' דכתב דראוי להמנע משתיית תה או קפה בסעודה המפסקת, אלא הזקוקים לכך כגון זקנים וכדומה.

י הנה הבא"ח כתב בפרשת דברים אות י"ט דאע"פ דהדרך לחמם החלב על האש קודם שנקפה, אין חימום זה עושהו בתורת תבשיל, מפני שאינו משתנה טעמו ושמו ומראהו בבישול זה על האש ורק מתחמם, ע"כ זה הלבן שקורין יוגרטי חשיב כפירות חיים ומותר לאוכלו עם תבשיל, אלא שטוב להתרחק מזה כדי למעט הנאותיו. אך אם בישל את הגבינה יש לה דין תבשיל. עכ"ד. והביאו כה"ח סק"יג. ועפ"ז י"ל דחלב שבזמנינו שעובר תהליך של פיסטור אין מוסף בטעמו ואינו מושבח יותר ע"י הבישול ולא חשיב תבשיל, ונ"מ לגבי גבינה ושמת או להמחמירים בשתיה וכו"ל באות הקודמת. וע"י באול"צ בפכ"ח תשובה ב' דלמעשה נראה דכיון שע"פ נתבשלו הרי הם בכלל איסור אכילת ב' תבשילין שאסרו חז"ל, ואין לאוכלם אם אוכל תבשיל אחר, וכן שלא לאכול גם גבינה וגם חמאה, יע"ש בדבריו.

יא ביצה קשה וביצה רכה נסתפק הנה"ש סק"ב אי חשיבי כשני תבשילין, וביאר בגדולות אלישע סק"י את ספיקו דכיון דאיסור ב' תבשילין הוא מפני שיש בו כבוד ותענוג, ובב' מיני ביצים אלו אין בהם משום כבוד ותענוג. ובבא"ח בפרשת דברים אות י"ט כתב לאסור, והביאו כה"ח סק"ט.

יב ובבכ"י סק"ב הביא תשובת כנה"ג שנטה לאסור גם בשניהם שוים, ושכן הסכימו חכמים שלמים. ובספרו פתח עינים על תענית דף ל' ע"א הבי"ח הכנה"ג, וכתב דמסתמות דברי השו"ע שאסר מין אחד בשתי קדירות, משמע דאפילו הם מבושלים באופן אחד, וכן נראה מסתמות הפוסקים, אלא דאם רבים בני הבית וניכר שעושה מין אחד בשתי קדרות בשוה להספיק לכולם, וכן דרכם לעשות בשאר ימות השנה, נראה להתייר, ודלא כמשמעות הכנה"ג בתשובה הנ"ל לאסור גם בזה, עכ"ד. ומאידך מדברי הריטב"א בתענית שם שכתב דב' תמחויים אסור אפילו ממין אחד כגון שהאחד צלי והאחד מבושל וכיוצא. מבואר דאם שניהם שוים שרי. והכנה"ג עצמו שם הבי"ח הריט"א, ואף דהביא הבא"ח בפרשת דברים אות י"ט דברי הריטב"א נראה בדבריו דמחמיר בזה כדברי הכנה"ג, אך הרבה אחרונים כתבו להקל בזה, וכדברי המג"א והמ"ב כאן ציינם כה"ח סק"ט, וממשמעות חלק מהאחרונים הנו' מבואר דלמדו כן גם בדעת השו"ע. וכתב בגדולות אלישע סק"ח דכיון דרובא דרבוותא הכי ס"ל, הכי נקטינן.

יג הנה בשו"ע כתב לאסור שני מינים שנתבשלו בקדירה אחת א"כ הוא דבר שדרכו בכך כל השנה, וכתב המג"א סק"ד והביאו המ"ב כאן נ"ל שרוב פעמים נותנים בצלים וביצים באפונים, אבל דגים אסור לטגן בביצים כיון שרוב פעמים מבשילין אותם בלא ביצים. וכוונתו בזה כפי שביאר המחצית השקל ליישב קושיית הב"י על הטור, דהנה אחר שהביא הטור מחלוקת הראשונים אי שרי שני מינים שנתבשלו בקדירה אחת, כתב דדבר שדרכו בכך כל השנה לכו"ע שרי, והקשה הב"י דהלא דג וביצה שעליו הוא דבר שרגילין בו כל השנה, ובכ"ז איכא מאן דאסר [אמנם לדינא כתב הב"י להתייר בדבר שרגילין בו, וכדלקמן באות ט"ז]. וע"ז כתב המג"א ליישב דהא דשרי לכו"ע היינו דוקא בדבר שרגילין בכך לבשלם רוב פעמים, אבל דג וביצה שעליו רוב פעמים אין מבשלים אותם עם

במוצאי ט"ב דאין לדחות את המצוה בטעמים חלושים, ושכן מנהג ירושלים וחברון, יע"ש שהאר"י. וציין לדבריו במטה יהודה הנ"ל, וכתב שכן המנהג בכל המקומות. וכן הסכימו הרבה אחרונים, וציין מקצתם כה"ח ס"ק ק"י ובסי' תכ"ו סק"ט, שכ"כ הא"ר סקמ"ו, ושו"ג סק"ג, ושלמי ציבור דיני ברכת הלבנה סי' ה' אות י"ג בדרך ר"ב ע"ב, וחסל"א בסי' תכ"ו סק"ג, ועוד אחרונים. וכן הבי"ד האחרונים במ"ב שם בסי' תכ"ו סק"י. והנה הפר"ח בסי' תכ"ו הבי"ד הכנה"ג, והוסיף דיש ליהרר שלא לברך בלא מנעל, וכ"כ הרחיד"א במורה באצבע סי' ח' אות רל"ט וז"ל: אחר ערבית והוא לילה, ירחץ כל ידיו ופניו, וילבש מנעלים של עור, ויברך ברכת הלבנה, שהוא זמן הראוי לבשר הגאולה, ולברך הלבנה העליונה ולומר דוד מלך ישראל חי וקיים, עכ"ל. ובמנהגי בית אל הנדפסים בריש ספר דברי שלום באות ס"ג כתב שהיו נוטלים ידיהם וטועמים מיד, ומקדשים הלבנה בכונה כנהוג. וכן הביא המ"ב שם מכמה אחרונים דיטעום קודם שיקדש, אלא שבשעה"צ שם באות ט' כתב דאם הציבור ממחרים לקדש מיד, עדיף לקדש עמהם אף דלא טעם, משום ברוב עם. וז"ל הבא"ח פרשת דברים: וצריך ליהרר לברך במוצאי ט"ב ברכת הלבנה בשמחה, ויאמר בקול נעים בחזוותא דלבא דוד מלך ישראל חי וקיים, עכ"ל.

קל מרן בשו"ע שם כתב דמנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בליל עשירי ויום עשירי, והרמ"א שם כתב דיש מחמירין עד חצות ולא יותר. ומ"מ מבואר דלדעת מרן יש להחמיר כל היום, ודוקא בבשר ויין ולא לענין לספר ולכבס. ובמחבר"ב שם סק"ב כתב דידיא ה' נהגו להחמיר כל היום כולו. ומבואר כ"ז לקמן בסי' תקנ"ח ובשע"ה שם גם לענין תספורת וכיבוס ושאר פרטים.

סימן תקנב

א ושם בשע"ה אות מ"ז לגבי המנהג בר"ח עצמו אם הוא בכלל האיסור, ושם באות מ"ו לגבי יין המנהג בשתיית יין.

ב ותבשיל של בשר כתב המטה יהודה בסי' תקנ"א סק"ד דחמיר טפי מבשר מליח, שהלא התבשיל קיבל טעם של בשר מושבח, וטעם כעיקר, ואסור מדינא ולא רק ממנהגא, ולכן בסי' תקנ"א ס"ו לגבי המנהג מ"ח כתב להתייר בתבשיל של בשר [וע"ש בשע"ה אות נ"ה דהאינדא נהגו לאסור], וכאן לא כתב להתייר, כיון דהכא אסור מדינא טעם כעיקר, וחמיר מבשר מליח שנפגם טעמו. ואף דהתם כתב לאסור בשר מליח והתייר בתבשיל של בשר, היינו משום דהתם אסור ממנהגא והוי כנדר, ובנדרים הלך אחר לשון בני"א, ואין תבשיל של בשר בכלל בשר, אבל בשר מליח לאחר שכבר נאסר תו לא פקע איסורו, עכ"ד. והביא דבריו בערך השלחן סק"א ובשדי חמד באס"ד מערכת בין המצרים בפאת השדה סי' א' אות י"ד, וכה"ח סק"ד.

ג ומיץ ענבים בכלל האיסור, ע"י לעיל סי' תקנ"א בשע"ה אות נ"ד.

ד ועפ"י דהזה"ק ורבינו הארי"ל אין לברך על הכוס ביחיד אלא רק בזימון אפילו בשלשה, ומבואר לעיל בסי' קפ"ב דין א' ובשע"ה שם. וע"כ אין להקל לשתות שכר משום כוס של ברכת המזון, וכמ"ש הכה"ח כאן בסק"ז.

ה הנה מרן בב"י כתב דמדברי הרמב"ם שלא הזכיר למעט בשתיה, מבואר דלא ס"ל הכי לפסק הלכה, ומדהשמיטו בשו"ע מבואר דפסק כהרמב"ם. והנה בגדולות אלישע סק"ה ובכה"ח סק"ד הביאו ביאור האחרונים במיעוט השתיה, ולא העירו דלא נראה כן מפסק השו"ע, ומאידך בבא"ח בפרשת דברים אות י"ט לא כתב למעט בשתיה.

ו כתב הרחיד"א במחזיק ברכה סק"א דהגם דמן הדין יש פנים להתייר לאכול סלט חי בסעודה המפסקת, דלא דמי לצנון ומליח דאסר המרדכי, ולא לקישואין הנכבשים בחומץ [וכדלקמן באות הבאה] שאסר הכנה"ג, דהכא בערים האלו הוא מעיקר הסעודה ולא לגרר לבד אלא להסתפק ממנה ג"כ, מ"מ נראה בעיני דטוב להחמיר, והביאו הבא"ח פרשת דברים אות י"ט, ולמד מדבריו דכל כה"ג טוב למעט הנאותיו בסעודה זו [ע"י לקמן באות ח'], והביאו עוד דברי הרחיד"א במועד לכל חי סי' י' אות ל"ב, ובגדולות אלישע סק"ה, וכה"ח סק"יא, ואול"צ פכ"ח תשובה א'.

ז וכתב בשכנה"ג בהגה"ט אות ב' דמדון זה אסר לאכול קישואין [בלשונינו מלפפון] שכובשין אותם במים ומלח או בחומץ כדי לגרור תאות המאכל, דלא גרע מצנון ומליח, ואף שאוכל הכבוש עם המאכל עצמו. ובמטה יהודה סק"ה החמיר להחשיבו כמבושל לענין זה, ואסר מדינא לאוכלו עם עוד תבשיל. וכמה אחרונים הביאו דברי הכנה"ג, וכמו שצינים כה"ח סק"טו.

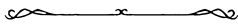
ח ובבא"ח שם כתב גם ע"ז דאין נכון להרבות בפירות כדין למעט הנאותיו, ורק הצריך לו לתענית כמו אבטיח מותר.

שיתענה עד אחר תפלת מנחה ואוכל סעודה המפסקת קודם השקיעה וא"צ להשלים יום אחר וכן נוהגין^א ואסור לסעוד שני פעמים משום נדרו וא"כ צריך לנהוג בה כל דין סעודה המפסקת [לפי שא"א לצמצם לאחר כ"כ האכילה שיהי' ממש סמוך לשקיעה מוטב יותר שישאל על נדרו] וה"ה מי שמתענה תענית חלום או יא"צ וטוב שיתנה בפעם ראשונה שלא להתענות רק עד אחר חצות היום ויתפלל מנחה גדולה ויאכל סעודה ואח"כ יאכל סעודה המפסקת (סי"א וסק"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ושה"צ).

י אין אומרים תחנון ערב ט"ב במנחה משום דאיקרי מועד ואם הוא שבת אין אומרים צדקת^ב (סי"ב וע"ל סי' נ"א דין כ"ה שאומרים מזמור לתודה בערב ט"ב ובט"ב).

יא אם חל ט"ב בשבת אומרים אב הרחמים וי"ל דג"כ מזכירין נשמות^ג אותן הנוהגין להזכיר כל שבת (סק"ל וכ"ה לעיל סי' רפ"ד דין ט"ו שמזכירין נשמות וע"ל סי' תקנ"א דין י').

סימן תקנ"ג. דין סעודה המפסקת

א אע"פ שאכל סעודה המפסקת מותר לחזור ולאכל אא"כ קבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד היום או שאמר שמקבל עליו התענית וקבלה בלב אינה קבלה אם לא הוציא בשפתיו^ד ויש מחמירין וכן דעת הגר"א ואסור או כל מה שאסור בט"ב חוץ מנעילת הסנדל דכיון שלא חלץ מנעליו הוי כאילו התנה בפירוש חוץ מזה אבל אם לא קבל להתענות אפי' בלב אלא שגמר בדעתו שלא לאכול אינו כלום ומותר אפי' באכילה ומ"מ נכון יותר להתנות בפירוש בפה או בלב שאינו מקבל עליו התענית עד ביה"ש ואם חל ט"ב בשבת או בא' בשבת א"צ להתנות דכיון שאסור להראות עינוי בשבת מסתמא לא נתכוין להפסיק לשם תענית (סי"א וסק"א ב' ושה"צ).

ב אם קיבל עליו לאחר שהפסיק סעודתו שלא לאכול עוד אסור ג"כ ברחיצה וסיכה כנ"ל דזקא כשקיבל עליו ההוספה מפלג המנחה ולמעלה אבל קודם לכן לאו קבלה הוא ומה שקיבל בפירוש קיבל ולא יותר (סק"ד דין המקבל מבשר ויין מ"י בתמוז כתבנו בסי' תקנ"א דין י"ט).

ג תשעה באב לילו כיומו לכל דבר^ה ואין אוכלים אלא מבעו"י וכן רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ובין השמשות שלו אסור בכניסתו מששקעה החמה וביציאתו עד צאת הכוכבים אבל א"צ להוסיף עליהם אכן אם התפלל ערבית מבעו"י ממילא חל עליו התענית ואסור לאכול והמתפלל מבעו"י נוהגין לחלוץ מנעליהם קודם ברכו וי"א קודם שהולך לביהכ"נ ועכ"פ יראה לחולצם קודם ביה"ש ואם הוא שבת חולצים לאחר ברכו^ו שאסור לעשות שום סימן אבלות בשבת^ז [ולא יגע בהם בידיו שיצטרך ליטול ידיו ובדיעבד אם נגע ינקה ידיו בכל מידי דמנקין מלבד הש"ץ שחולץ קודם ברכו מפני הטיורף רק אומר תחלה המבדיל כ' בלא שם ומלכות כדי שלא יראה עינוי בשבת (סי"ב וסק"ה ו' ז' ושה"צ וסי' תקנ"ד סק"א)].

ד לא יטייל ערב תשעה באב (סי"ב וע"ל סי' תקנ"ד דין כ"ז).

ה נהגו שלא ללמוד בערב ט"ב מחצות^ח ואילך כ"א בדברים המותרים בט"ב [ויש מפקפקין ע"ז לכן הרוצה להקל בזה אין מוחין בידן] ואפי' אם חל ערב ט"ב בשבת ולכן אין אומרים פרקי אבות אחר חצות אבל קודם חצות מותר אפי' חל ט"ב בשבת ויש מתירין ללמוד בשבת אחר חצות אפי' חל ט"ב בשבת וכ"ש כשחל ערב ט"ב בשבת ויש לסמוך ע"ז דהא אפי' כשחל בחול כמה אחרונים מקילין כנ"ל (סי"ב וסק"ח ט' י').

שערי הלכות

כשנשאר בביתו, אבל אם יוצא מחוץ לביתו הלא בזה שהוא הולך בלא מנעליו ניכר בזה שהוא מחמת האבילות. אך בתשובת שלמות חיים להגר"ח זוננפלד בסי' רכ"ז כתב דמעיקרא קבלו עליהם תענית דט"ב כשחל במוצאי שבת שלא לחלוץ המנעלים רק אחר ברכו משום קדושת השבת. וכ"כ בשש"כ פרק כ"ח הערה קפ"ט דיש לחלוץ תיכף אחר בין השמשות. ועי' בהליכות שלמה פט"ו אות י"ב שכתב לחלוץ אחר חצי שעה מהשקיעה, אלא ששם באורחות הלכה כתבו שהורה עשרים וחמש דקות ואף עשרים דקות אחר השקיעה. ובקונטרס דיני ט"ב שחל ביום א' להגר"ש דבליצקי בהערה נ"ח כתב שכן הוא מנהג ירושלים עשרים דקות. [ועי' בדברינו לעיל בסי' רס"א בשע"ה אות ב' ג' זמן צאת הכוכבים. ושם המנהג לגבי צאת השבת, ומ"מ לענין זה י"ל כעשרים דקות]. ועי' מש"כ בזה בהלכות ומנהגי בין המצרים פ"ח אות ד'.

ד ולענין ישיבה ע"ג קרקע ודאי דאינו נוהג במוצאי שבת בבין השמשות, וכנ"ל באת ב' כשחל בחול, וכ"ש במוצאי שבת וכמ"ש בשדי חמד שם. ועי' בהלכות ומנהגי בין המצרים שכתב כן, והוסיף דא"צ גם לעמוד בזמן הזה, דאין דין של עמידה אלא דין של ישיבה על הארץ, וכל שא"א בישיבה על הארץ לא שייך לחייבו בעמידה. ובספר זה השלחן כתב דהעמידה עצמה הוי עינוי אף שאין בו היכר אבילות, ולכן ישב על סא. ועוד כתב בהלכות ומנהגי בין המצרים דה"ה לגבי שאילת שלום, אם לא ישאל בבין השמשות של מוצאי שבת ה"ל כאבילות בפרהסיא ואסור.

ה הנה מרן בשו"ע לא הזכיר כלל את המנהג שלא ללמוד בערב ת"ב, וכתב ע"ז בטהרת המים בשיווי טהרה מערכת ט' אות כ"ד דדעת השו"ע להקל בזה, ומן התימא מהרב החב"ב בכנה"ג איך הוא מורה לן להחמיר כחומרות ערי אשכנז דלא כמרן בשו"ע, יעו"ש עוד מש"כ בזה. ובפרט כשחל ת"ב בשבת הלא לפסק מרן בשו"ע בסי' תקנ"ד סי"ט דגם דברים שבצינעא שרי, והביאו בשדי חמד באס"ד מערכת בין המצרים בפאת השדה סי' ב' אות ד'. וכן הורה הרחיד"א בברכ"י סק"ג ומחב"ר סק"א דלדין דק"ל דאף דברים שבצינעא שרי, מותר ללמוד בשבת, וכ"כ מדברי המטה יהודה כאן. וכ"כ הבא"ח פרשת דברים אות י"א. ועי' לשון המאמר שהביא בביה"ל גם לגבי לימוד בערב ט"ב גם כשחל בחול. וכתב בכה"ח סק"ח דאף לדעת המתירין אין ללמוד דבר שיש בו עומק ופלאות כיון שתשאר בו השמחה גם בלילה, יעו"ש מדברי האחרונים בזה.

כז ובכה"ח סקמ"ו הביא כמה אחרונים דכתבו לבעל נפש קודם חצות. כה ולענין חמאה שבזמנינו שעוברת תהליך פיסטור אי חשיב כמבושל, וע"ל בשע"ה אות י'. כו ויכול לומר עד השקיעה. אול"צ פכ"ח תשובה ד'. כז בשו"ע כתב ישאל על נדרו או לילה תעניתו ופורע, והקשו האחרונים הלא לקמן בסי' תקס"ח ס"ב פסק בכה"ג שאינו יכול ללוות ולפרוע, ותירצו דהכא דאי"א בענין אחר שרי, וכמו שהביאו המ"ב כאן סק"ו וכה"ח סק"ו, וכתב הכה"ח דכיון דכמה אחרונים חלקו טוב יותר לישאל על נדרו כדי לצאת אליבא דכו"ע. כח ומרן בשו"ע לא הביא דברי הגאונים הגם שבב"י הביא דעתם, והגאונים סברי דמתענין לשעות וכמ"ש בב"י, ועי' בביאור הגר"א, ודלא כמו שפסק לקמן בסי' תקס"ב. ועי' בשע"ה צ"א אות כ"ה וכה"ח סק"ח. וי"ל ע.

כט ולענין תיקון חצות בערב ט"ב ובבלי ט"ב נתבאר לעיל בסי' תקנ"א בשע"ה אות ו'.

ל ואין מנהגינו בזה.

סימן תקנ"ג

א כ"פ השו"ע כאן. וכתב בכה"ח סק"ד וה' דטוב להתנות שאינו מקבל עליו את התענית לצאת סברת החולקים, וכמ"ש המ"ב כאן. ב היינו לגבי חמשה עינים וכדלקמיה, אבל ישיבה על גבי קרקע לא נתבאר לאוסרה בין השמשות, ובשבת הלוי ח"י סי' פ"ג כתב דמסתברא שאין להחמיר, ובהלכות ומנהגי בין המצרים פ"ח אות ה' במקורות כתב דכשם שהקילו בו אחר חצות אף שהוא ודאי יום, כך לא החמירו בכניסתו לאסור את בין השמשות שלו. ועי' אגרות משה ח"ה סי' ט' אות ד' שהחמיר. ג והיינו דוקא אחר שחשכה, ואף דכל מה שאסור בתשעה באב אסור גם בבין השמשות, הא עדיף מלפרסם אבילות בשבת, כ"כ טהרת המים בשיווי טהרה מערכת ט' אות כ"ג, והביאו השדי חמד במערכת בין המצרים בפאת השדה סי' ב' אות י"ח. וכתב שם דה"ה לענין לבישת בגדי חול. ובאול"צ בפכ"ח תשובה ד' כתב לחלוץ מיד לאחר השקיעה, אלא שיעשה באופן שלא יאיר ניכר שחולץ מחמת התענית, אלא יחלוץ על מנת לשכב לנוח וכדומה. וצ"ל בכונתו דהיינו דוקא

ט כ"כ בביה"ל ליישב דבריו במה שמצדד להתיר דוקא כשהמין אחד בא להטעים את השני עם דברי השו"ע בס"ה, וכנ"ל בשע"ה אות י"ד, ועי' דדוחק לומר כן בדעת השו"ע, ומה גם דהבי"ל עצמו סיים בצ"ע. [והנה בכה"ח סק"א הבי"ד הנהגה שלום בתשובה ד' דמש"כ בשו"ע עדישים עם ביצים היינו בטורפים בתוכם לתקן התבשיל, אבל ביצים שלמים אפילו היה דרכם בכך כל השנה הוי שני תבשילים. והוא כדברי הביה"ל כאן. ושם בנוהג שולחן כתב דבריו עפ"ד המטה יהודה הנ"ל בשע"ה בסוף אות י"ג, וכתב שם שאינו לדעת מרן. ועי' בדברינו הנ"ל שם].

כ וכתב הברכ"י סק"ח ומועד לכל חי סי' י' אות ל"ה והבא"ח דברים אות כ', דלא יישב ע"ג קרקע ממש אף שהוא לבוש במלבושיו, דדבר זה קשה הוא עפ"י הסוד, אלא יישב ע"ג כסות דק להפסיק בינו לקרקע, וכתבו עוד במועד לכל חי ובבא"ח דמותר לישב ע"ג נסר שאינו גבוה טפח. ועי' כה"ח סק"ט דיש להחמיר היכא דאפשר גם במרוצף.

כא ואם גם זה אינו יכול לפחות ישנה מקומו, כ"כ בכה"ח סק"ח בשם המהריק"ש בערך לחם, ומועד לכל חי סי' י' אות ל"ה.

כב מלשון זה מבואר דאפילו שנים לא ישבו יחד לקיים ישב בדד וידום, כ"כ ביפה ללב סק"ב. ומ"מ כתב דאם בני הבית מרובים וא"א לכ"א לישב לבד, ישבו שנים ויזהרו שלא להרבות בדברים.

כג הנה לשון השו"ע יש לזוהר שלא ישבו שלשה לאכול בסעודה המפסקת כדי שלא יתחייבו בזימון, וכתבו השלחן גבוה סק"ד והנה"ש סק"ב דמשמע מדבריו שאם ישבו יחד יתחייבו בזימון, והוא כשיטת הטור יעו"ש. אמנם י"ל ע"ז, דבב"י הביא ע"ד הטור את הגהות מימוניות בשם הגאונים שנהגו שלא לזמן אלא כ"א ישב לעצמו, וכן נהגו ר"י ורבינו משולם לברך לעצמם אפילו כשאכלו עם ג' בנ"א, ונכון שלא ישבו יחד שלא יתחייבו בזימון, והוסיף דכיוצא בזה כתב בהגהות אשר"י. ומבואר דהכי ס"ל. ומאידין אין הדקדוק בשו"ע מוכרח, ורוב האחרונים נקטו כדברי המג"א סק"ט שלא לזמן אף אם אכל עם ג' בנ"א. וכמ"ש המ"ב כאן. ועי' כה"ח שהבי"ד חלק מהאחרונים, ונראה שנקט כן לדינא. וע"כ יזהר ביותר שלא ישבו ג' יחד כדי שלא ינסו למחולקת בזה, ואם עברו ואכלו ג' יחד כיון דלא בריא לדעת מרן, ורוב האחרונים נקטו שלא יברך, י"ל דהכי נקטינן. וכ"כ באול"צ בפכ"ח בביאורים לתשובה א'.

שיח הלכה

הערות וביאורים במ"ב וחזו"א מלוקטים מספר "שונה הלכות" וחילופי מכתבים בין הגר"צ גרינהויז שליט"א לזמן הגר"ח שליט"א

סימן תקנ"ג

שונה הלכות סי' תקנ"ג דין ג': עוברות ומניקות מדינה אין חייבות להתענות בג' צומות חוץ מט"ב שחייבות להשלים כדלק' סי' תקנ"ד דין ב', מיהו כבר נהגו להתענות בכלול ואם הם חלושות אין להם להתמיר וכן אם מצטרפות הרבה אסור להן להתענות ועוברת היינו משהוכר עוברת ואפשר דאפי' לאחר ארבעים יום מיצירת הולד בכלל מעוברת לענין זה אם מרגשת צער אבל לפני כן היא ככל הנשים לכל דבר אם לא מצטרפת הרבה ואם מרגשת חולשה אין להתמיר בה כלל כי בראשית ימי עיבורה העובר חלוש ביותר ועיניו או סיוגו קל מפסידו בודאי ומסכן גם המעוברת לפיכך המיקל נשכר בלא ספק (סי' וסק"ה ה' ושה"צ).

ילדת בג' צומות

ש. הנה מבואר כאן מנהג החמיר במעוברות ומניקות, ויל"ע בילדת תוך ל', דמן הדין א"צ להתענות אפי' בט"ב, ואעפ"כ נהגו החמיר אלא א"כ היא חלושה או קצת חולה, ויל"ע אי מנהג זה אף בשאר צומות, ויותר נ"ל דבשאר צומות ליכא מנהגא החמיר, וכשם שאע"פ שנהגו החמיר בט"ב בחולה שאין בו סכנה, ע"י סי' תקנ"ד דין ד', מ"מ בשאר צומות לא נהגו החמיר, וע"י כאן בדין ב', וה"נ ביולדת [ובלא"ה הך מנהגא דבט"ב מבו' להלן דהמיקל לא הפסיד, ע"ש דין ג' ודין ד'].
* * *

סימן תקנ"א

שונה הלכות סימן תקנ"א דין י"ב: משנכנס אב ממעטין בשמחה דהיינו שאין שמחין בו כלל וי"א שיעטעט ממה שדרכו לנהוג בשאר הימים (סי' וסק"ה ושה"צ) ואסור לנטוע נטיעה של שמחה כגון אבורניק של מלכים שנטועין לצל הסתופף בצלה או מיני הדם ומיני האלים וכן אסור בבנין של שמחה כגון בית חתנות לבנו או בנין של ציור וכיוצא [אפי' אם משייר אמה על אמה וטח תחתיו בטיח של טיט תחלה דמותה בכל השנה לכ"ע כדלקמן סי' תקס"ד דין א'] וכן כל בנין שא"צ לו לדירתו רק שעושה כן להרוחה בעלמא אסור ואם שרר גוי קודם ר"ח בקבלנות מותר בכל ואפי' בט"ב עצמו וכן אם קצץ עם הגוי בקבלנות לציייר ביתו מותר ומ"מ אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ט"ב תבא עליו ברכה, וביה"כ מותר לציייר דהוי מצוה דרבים, וכן לצורך מצוה שאין לו אשה ובנים ואין לו בית חתנות מותר לבנות בית חתנות לצורך נשואין שיהי' אחר ט"ב אבל מי שקיים פור' אסור בכל זה, ואם הי' כותלו נוטה ליפול אע"פ שהוא של שמחה מותר לבנותו ואפי' אין בו משום סכנה כגון שעומד הכותל בחצר ואפשר לסגור החצר ולא יכנסו אדם לשם אלא שחושש להפסד ממון כגון שע"י נפילתו ישבר החומה ויתקלקל יותר מותר [וע"י שה"צ] (סי' וסק"ה י"ב וי"ד ובה"ל ד"ה א).
* * *

ממעטין בשמחה

ש. במש"כ וי"א וכו', הנה ה' השעה"צ דלפי תוס' ביבמות אין ראי', ואפשר הדוקים (ומשמע שאינו מוחלט לומר דפליגי, דאף שלגבי מ"מ פליגי אך לענייננו אפשר דמודו שאין שמחין כלל).
[א.ה. ובאמת במחצה"ש מפו' שד' המ"א הם אליבא דכו"ע ע"ש, ומבאר דבדאי בעינן שיעור, וכשאין שיעור ממעטין לגמרי, ושאינה התם במ"מ שיש שיעור למעט שלא יאה יותר מכדי פרנסתו, והמ"ב לשיטתו דפי' דבריהם שאף ביותר מכדי פרנסתו א"צ למעט לגמרי כי אם לשנות מדרגתו תמיד, ושפיר קאמר דלשיטה זו מיעוט אין פירושו למעט לגמרי, וק"ל].
* * *

שונה הלכות סימן תקנ"א דין י"ד: מנהגנו שלא לאכל בשר ולא לשתות יין מר"ח אב ור"ח בכלל (ואפי' קטן שלא הגיע לחינוך כדלק' דין ט"ו) ומצניעין מר"ח הסכין של שחיטה עד עשירי באב למנהגנו שאין אוכלין בשר בלילה שאחר ט"ב וכל מי שאוכל בשר במקום שנהוגים בו איסור פורץ גדר הוא וינשכנו נחש ומיד שהתפללו הקהל ערבית בליל ד"ח אפי' התפללו מבעוד יום ואע"פ שהיחיד לא התפלל עדיין והוא בתוך סעודתו אסור בבשר יין ואם יש בעיר שני בתי כנסיות היחיד נגרר אחר אותו מקום שרגיל להתפלל שם, ומותר בחומץ [היינו כל שבנ"א נמנעין לשתותו מפני חמיצות] שנעשה מיין ואפי' הי' עדיין יין כשנכנס שבע שחל ט"ב ואח"כ החמץ וכן מותר בכל שרר אפי' של דבש שקורין מע"ז אבל אסור בין תוסע דהיינו תוך ג' ימים לדריסתו ואסור בבשר עוף ובבשר מלוח אפי' זומן מרובה ובתבשיל של בשר [וכ"ש תבשיל שיש בו שומן] ואם נפל בשר בתבשיל ויש בו ששים או שטעמו ישראל ואין בו טעם בשר מותר [ואפשר דמותר לטועמו ככה"ג] אבל אם רק נתבשל בקדרה של בשר מותר בכל גווני ומי שא"ל לו לאכל מאכלי חלב מותר לו לאכול בשר עוף או בשר מלוח ג' ימים וכ"ש תבשיל של בשר ומינקת שחלב רע לתינוק כשאינה אוכלת בשר יש להקל אף בבשר בהמה (סי' ט"ו י"א וסקנ"ו נ"ז ח"ס ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ושה"צ וע"ל סי' תקנ"ד דין ו').
שונה הלכות סימן תקנ"א דין ט"ו: וכ"ז בימות החול אבל בשבת אין רשאי החמיר בזה [וגם במוצאי שבת אם נמשך סעודתו בלילה אף שהצבור כבר התפללו ערבית מתיירן האחרונים אם הוא לא התפלל עדיין דכיון שאומר רצה בברהמ"ז שייך אצלו שבת] ואפי' אם קיבל עליו בפירוש שלא לאכל בשר מ"ז בתמוז והלאה מותר בשבתות [וכן בסעודת מצוה וכדלקמן] דמסתמא דעתו כהמנהג אם לא שהוציא זה בפירוש בלשון נדר שאמר הרי עלי שלא לאכל בשר מ"ז בתמוז יש מחמירין אבל אם אמר הריני נודר שלא לאכל בשר אין זה לשון נדר וכן מותר לשתות יין בברהמ"ז של סעודה שלישית של שבת אפי' נמשך הסעודה עד חשיכה אבל בחול אין שותין יין בברהמ"ז אלא יברך בלא כוס [אם אין תינוק כדבסמוך] ויין של הבדלה נוהגין ליתן לתינוק שהגיע לחינוך וישתה רוב הכוס ודוקא אם לא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים [ודוקא בזה שהוא מצוה אבל בלא מצוה אף שאינו יודע להתאבל אסור בבשר ויין כשהוא בריא] ואם אין תינוק מותר לשתות בעצמו יין הבדלה (סי' וסקנ"ט ס"ט ע"י ע"א ושה"צ וחסר שם תיבות).

גירת היחיד אחרי הציבור שהתפללו מעריב

ש. הנה מש"כ המ"ב לגבי מוצ"ש פשוט דאיירי כשנמשכה סעודתו במוצ"ש בלילה, ומשום הכי קאמרי האחרונים דכיון שאומר רצה שם סעודת שבת עליו ומותר בבשר ויין, וגם פשוט דלא היו רגילים להתפלל מעריב במוצ"ש מבעו"י

וע"כ איירי על מוצ"ש בלילה, והמ"ב פוסק כוותיהו, ואמנם מש"כ לגבי ר"ח איירי מבעו"י, ואעפ"כ בזה פסק המ"ב כמג"א להחמיר, וע"י שעה"צ שתי קו' הפמ"ג והח"א ע"ש. [א.ה. ועפ"י הדגיש בשו"ה לכתוב "מבעו"י" בדין י"ד לגבי ר"ח, ולכתוב "בלילה" בדין ט"ו לגבי מוצ"ש. ודע דנפל ט"ס בציון של בשעה"צ, דהציון (נז) לא קאי על שבת, כי אם על המשך ד' המ"ב לגבי ר"ח, דע"ש בשעה"צ שדן בסברת אכתי יממא הוי אף שכבר התפלל מעריב ע"ש, וזה נוגע לר"ח שהנידון לגבי מבעו"י, ולא לגבי שבת שהנידון בלילה במוצ"ש וכמוש"כ הגר"צ שליט"א, והסכים עמו רבינו שליט"א].

בשר ויין לתינוק שלא הגיע לחינוך

ש. מש"כ ואפי' קטן שלא הגיע לחינוך, צ"ע דהמקור הוא מדין ט"ו, ושם איירי שהגיע לחינוך אלא שא"י להתאבל על ירושלים, ומנלן לאסור בלא הגיע כלל לחינוך.

ת. אם לא הגיע לחינוך להתאבל הרי לא הגיע לחינוך לענין זה, ורק לחינוך לברכה הגיע דאל"ה ל"ש שם להוציא בברכתו, ולענייננו אין נ"מ בזה.

נתינת כוס ברהמ"ז בימות החול לתינוק

ש. מש"כ אבל בחול אין שותין וכו' אלא יברך בלא כוס, הנה משמעות ד' הרמ"א דגם כוס ברהמ"ז נותנין לתינוק, ורק באין תינוק מחלקין בין ברכהמ"ז להבדלה, שברכהמ"ז מברך בלי כוס, ובהבדלה שותה גדול [שהרי הרמ"א כתבן כחדא שלא לשתות בברכהמ"ז והבדלה אלא ליתן לתינוק, ואם אין תינוק מותר בעצמו לשתות יין הבדלה, עכ"ל. הנה ברישא קאי על שניהם, ובסיפא כשאין תינוק הזכיר רק הבדלה].

ת. ע"י בדגמ"ר בשם מהרי"ל, והרי לפ"ד המג"א גם הרמ"א איל בזה בשיטת מהרי"ל (ומ"מ צ"ע).

[א.ה. ומ"מ בשו"ה הוסיף בסוגריים "אם אין תינוק", ונמצא שהכריע דאם יש תינוק יברך ברהמ"ז על הכוס ויתן לתינוק, דלא כמשמעות ד' מהרי"ל המובא בדגמ"ר, משום שקיבל דיוק לשון הרמ"א כדדייק הגר"צ שליט"א].

* * *

שונה הלכות סימן תקנ"א דין י"ט: יש מחמירין בבשר ויין מ"ז בתמוז ויש שאין מחמירין אלא בשבוע שחל בו ט"ב (סי' וע"ל דין ט"ו) והנהוה"ר שלא לאכול בשר שאכלו עם אוכלי בשר אם מצטרפין לזימון ע"ל סי' קצ"ו דין ה', והמקבל עליו איסור אכילת בשר ויין מ"ז בתמוז ואילך אין איסור רחיצה בכלל (סי' תקנ"ג סק"ד).

אין צויר לדין סעודה שמקצתן אוכלין בשר ומקצתן מאכלי חלב ש. העתקת ד' המ"ב סי' קצ"ו לגבי מ"ז בתמוז עד ר"ח, אך הנה שם במ"ב סי' קצ"ו הנידון לגבי אחר ר"ח, שיש כאלו שאין אוכלין בשר אפילו בסעודת מצוה, ואולי כונתו לפי הלבוש שאין מומינין לאכול בשר ויותר ממונין מלבד הקרובים, ואם מומין יותר נותן להם מאכלי חלב, ונמצא שבאותה סעודת מצוה שאוכלין בשר יש שאין אוכלין בשר, ואמאי העתקתם דבריו לגבי מ"ז בתמוז ועד ר"ח היה לכם להעתיקו לעיל דין י"ח.

ת. שיניתי בכונה שהרי מנהגנו להחמיר בזה (דהיינו שכולם מחמירים בבשר ויין מר"ח, ומאידך בסעודת מצוה כולם מותרים לאכול בשר) ולדינא אין נ"מ בזה. [א.ה. ועדיין נ"מ כד' הגר"צ שליט"א לגבי שבוע שחל בו, דבזה גם ד' הרמ"א כהלבוש, והוא יותר מצוי מהא דמ"ז בתמוז].

* * *

שונה הלכות סימן תקנ"א דין כ"א: וכן אסור לעשות מר"ח בגדים ומנעלים חדשים וכן לארוג אנפלאות שקורין זאק"ן וכן אסור לקנותן אפי' דעתו שלא ללבשן עד אחר ט"ב ולצורך נשואין שיהי' אחר ט"ב מי שאין לו אשה ובנים מותר לעשות בגדים חדשים [אבל מי שקיים פור' אסור אף לצורך נשואין] ואפי' בט"ב עצמו מותר לעשות ע"י גוי לצורך נשואין, ונהגו להקל לתת לאומנים גוים לעשות בגדים חדשים שיהיו מוכנים אחר ט"ב וכן מותר לאומן ישראל לעשות בגדים הידועים ומפורסמים שהן גוי וכן נהגו להקל לעשות אפי' עבור ישראל אם נתן לו קודם ר"ח ומ"מ טוב למעט בכל אלו במקום דאפשר דלא עדיף משאר מ"מ לעיל בדין י"ג ודעת הגר"א להחמיר בכל אלו מדינה בשבוע שחל בו ט"ב בין בתחם בין בשכר אפי' אין לו מה יאכל (סי' וסקנ"ד מ"ו מ"ח מ"ט נ"א נ"ב נ"ג ובה"ל ד"ה ונהגו ושה"צ).

מ"מ של תיקוני בגדים

ש. במש"כ ומ"מ טוב למעט וכו', לכא' א"י מ"מ של שמחה וכדכתב במקום דאפשר, והיינו כמוש"ל לעיל שמו"מ שאינה של שמחה א"צ להחמיר רק במקום דאפשר, ואנו מקילים לדל"ד הכל כלא אפשר, דהכל כדי פרנסתו וככל"ל דין י"ג. [ולענין מ"מ של שמחה בכדי פרנסתו אינא התם פלו]. ויל"ע דא"כ מפורש ברמ"א להחמיר במו"מ שאינה של שמחה, וא"כ הי' לו למ"ב בס"ק י"א להביא ראי' מזה להחמיר, ולא הי' צריך להביא ראי' מסי' תקנ"ד ע"ש, וצ"ע. [א.ה. לכא' יש ליישב דהמ"ב בא להוכיח שכן דעת המחבר, ועוד דהכא אי' הלשון טוב להחמיר, והי' אפשר לפרש כחומרא, אבל להלן בשו"ע מתפרש דאסור מן הדין].

* * *

שונה הלכות סימן תקנ"א דין כ"ב: אסור ללבוש בגדים או מנעלים חדשים מר"ח ואילך ואפי' בשבת בין לבנים בין בצבעים בין של צמר בין של פשתן [ואפי' במקום שא"צ לברך שהחיינו כגון שחן בגדים שאין חשובין כמו מנעלים ואנפלאות וכיו"ב שאין מברכין עליהן שהחיינו או שקנה בגד מתוקן לפני ר"ח וכבר בירך שהחיינו בשעת הקני' או בשבתות שמוטר לברך שהחיינו דאל"ה אסור מ"ז בתמוז וכנ"ל דין ו'] וכן כלים ישנים המכובסים אסור אפי' כלי פשתן בין ללבוש בין להציע בהן המטה ואפי' מטפחות הידים והשלחן אסור ואפי' כיסב לפני ר"ח וכן בגדים ישנים במקום שדרך ללבוש הבגדים במכבש אסור ללבשן שהגיהוץ עושה אותן כחדשים ומה"ט נהגו איסור ללבוש בגדי שבת דאע"פ שלבשן מכבר כמה שבתות עדיין גיהוץ ניכר והוי כחדשים ולכן אין מחליפין ללבוש בשבת חזון בגדי שבת אפי'

הטלית אלא הכתונת אפי' חדשה והפוזמקאות לבד שאינו לובשן אלא מפני הזיעה וזה מותר אפי' בשבת שחל בו ט"ב וכן בגדי פשתן המכובסין מותר ללבוש לכבוד שבת וי"א שיש ללבוש לשבת כל בגדי שבת ואפי' בשבת שחל בו ט"ב וכן נוהגין בוילנא ע"פ הגר"א ויש משנין בנד אחד ולכו"ע פורסין פרוכת ומפות ומכסאות של שבת אם לא שאירע ט"ב בשבת ונדחה שאז אין פורסין פרוכת של שבת להנהיגין שלא להחליף בגדי שבת ומציעין לבנים על השלחנות כמו בשאר שבתות אבל להחליף סדינים לבנים נהגו איסור (סי' ג' ו' וסק"ה ו' ז' ל"ב ל"ג מ"ד מ"ה מ"ז ובה"ל ד"ה כלים) ואם חל ר"ח ביום ו' או בשבת מותר לכ"ע ללבוש בשבת זו בגדי שבת שלא נהגו להחמיר רק בשבת חזון אבל בגדים חדשים או מוגהצין ממש אסור גם בשבת זו (שה"צ אות מ"ו).

סדינין מכובסין בשבת חזון (להגר"א)

ש. מש"כ שלא להחליף הסדינין בשבת חזון, ויל"ע דאולי זה רק להרמ"א, אבל להגר"א ומונהג וילנא יתירו גם את זה, וצ"ע.

מה מותר להחליף בשבת חזון (להרמ"א)

(שאלה זו נמחקה קצת בדפוס, והשלמנו ע"פ אומדנא ממשמעות התשובה) ש. לכא' ד' הרמ"א בס"א להחליף כתונת, וד' הרמ"א ללבוש כלי פשתן מכובסים בשבת חזון, היינו הך, ובשו"ה עשאן לשני דברים, וצ"ע. ת. ממש"כ הרמ"א בס"ג שבגדי פשתן לובשין לכבוד שבת, נ' משש"כ בס"א כ"א הכתונת לא מיירי בשל פשתן, רק הטעם מפני הזיעה כמ"ש המ"ב. [א.ה. נלענ"ד לבאר כונת רבינו שליט"א, דכבר העיר אמו"ר שליט"א (להלן בדין כ"ג) דמב"י במ"ב ס"ק מ"ד דמלבד איסור לבישת מכובס יש עוד הלכה של לבישת בגדי שבת, וע"י הנידון בס"א, וע"י כ' הרמ"א דכתונת וכו' ששובשים מפני הזיעה אינן חשובין להקרא בגדי שבת כיון שאין לובשין אותן רק מפני הזיעה, ואולי גם לא שייך בזה הטעם דניכר גיהוץן שאין מקפידין כ"כ על גיהוץן, ועכ"פ לא נכללים בכלל בגדי שבת לענין המנהג, והיינו לגבי שבת או בת"ב, אבל לגבי ימות החול שפיר נכלל בכלל דבגדי שבת, אבל בס"ג איירי על האיסור ללבוש מכובס, ובה לא היקל רק בבגדי פשתן שאין מתכבסין יפה, וגם זה רק בבגדים הסמוכים לבשר כנזכר שם בבה"ל בשם הרא"ש והרמב"ן, ומן הדין מותר לכבסן לצורך אחר ת"ב, ודו"ק].

* * *

שונה הלכות סימן תקנ"א דין כ"ג: מילה שהיא מר"ח עד ט"ב נוהגין שאבי הבן ואמו והמוהל והסנדק שתופס התינוק על ברכיו בשעת המילה לובשין בגדי שבת אבל לא המוציא והמכניס התינוק שקורין קוואטע"ר ויש מצדדין להקל גם בו ולכ"ע האשה המכנסת התינוק לובשת בגדי שבת שזה עיקר מצותה ולענין גילוח אם מותר לבעלי ברית ע"י בשע"ת וכו"ס מתייר לבעל ברית לספר [אבל לא לאבל ממש במילה תוך שלשים] ואם חל המילה בט"ב אין לובשין בגדי שבת שגיהוץן ניכר (סי' וסקנ"ג ד' ה' ושה"צ אות ג' ד' מ"ו וע"ל סי' תקנ"ב דין ח' וע"י סי' תקנ"ט דין ט"ו).

בגדי שבת כשאין גיהוץן ניכר

ש. הנה במ"ב ס"ק מ"ד מפרש טעם איסור בגדי שבת משום שגיהוץן ניכר, ובהו התירו לבעל ברית, ודוקא במילה שחל עד ת"ב, אבל בת"ב גופא אסור, ודין בעל ברית בת"ב ודין שבת חזון שוים, וכל' המ"ב בשעה"צ ס"ק מ"ו, דבשניהם אסור בגדי שבת שגיהוץן ניכר, וע"י להלן סי' תקנ"ט דין ט"ו דמב"י דלמ"א יש עוד איסור בבגדי שבת שאין גיהוץן ניכר, ובהו מקילים לבעל ברית בת"ב, וצ"ע איך הדין בשבת חזון בהנך בגדים, גם צ"ע מנין ומה טעם האיסור בבגדים אלו, וע"ש בס"ל תקנ"ט שמוכח שאחרי הברית פושטין הנך בגדי שבת שאין גיהוץן ניכר, ואולי כ"ז דוקא בת"ב דאז אסור לילך בבגדי שבת אף שאין גיהוץן ניכר, אבל בלא"ה שרי וכ"ש בשבת חזון [ושו"ר שכו"ז נכלל בקושיית הבגדי ישע שהביא המ"ב בס"ל תקנ"ט, ע"ש בבגדי ישע].

* * *

שונה הלכות סימן תקנ"א דין ל': אסור לגדולים לכבס בגדי קטנים מר"ח ואפי' לא הגיעו לחינוך וי"א דלצורך קטנים אין להחמיר אלא בשבוע שחל בו ט"ב מיהו בגדים שמלפפין בהן הקטנים למגרי שמוציאין בהן ירע ומתשינין בהם מותר אפי' בשבוע שחל בו ט"ב ומ"מ לא יכבסו הרבה ביחד ויכבסו בצנעא אם אין מכבסו ע"ג הנהר ונהגו להקל אפי' בגדי שאר קטנים (סי' וסקפ"ב פ"ג ושה"צ).

בגדי קטנים

ש. ל' הרמ"א ונהגו להקל אפילו בגדי שאר קטנים, משמע דלא נוהגים לקיים כלל הדין המבואר בשו"ע ומקילים בכל הקטנים, אך בח"א כתוב שאפילו שאר בגדי הקטנים, ומשמע דמיירי באתן קטנים שמלפפין אותם נהגו להקל גם בשאר בגדיהם, ולא בבגדים שמלפפין אותן בהן [ולאפוקי לשון הב' דדוקא כסות אסור ע"ש], ודבריו מיוסדין ע"פ הלבוש, ע"ש היטב, וע"י עוד בפמ"ג, וצ"ע. [א.ה. בפשוט ד' הרמ"א מיוסדים על מש"כ הב"י והד"מ שמעולם לא ראינו מי שנוהג חומרת מהר"ם לאסור בגדי קטנים, ואפי' קטנים שאין מלפפין, דנוהגין בהן כבאבילות שאין אבילות לקטן, ואמנם לא נתפרש אי כונתם אף בהגיע לחינוך, וע"י ביו"ד סימן ש"מ לגבי אבילות, שנחלקו בזה הש"ך והט"ז, ובפשוטו הוא כבר מחלוקת בין רבותינו הראשונים ז"ל, ואכמ"ל].

* * *

שונה הלכות סימן תקנ"א דין ל"ה: אם חל ט"ב ביום ראשון או בשבת ונדחה לאחרי השבת אין לשבוע שלפני השבת דין שבוע שחל בו ט"ב ויש נוהגין להחמיר חוץ מיום ה' ו' לכבוד שבת (סי' ד').

שבוע שחל בו בת"ב שחל בשבת

ש. יש לציין הנ"מ לדין בהפלו אי מיקרי שבוע שחל בו, א) לענין לכבס לגויים. ב) לענין מי שאין לו אלא חלוק א'. ג) לענין כיבוס בגדי קטנים. ד) לענין תכפיהו אבלי, ע"י דין ל"א. ה) לענין מספר המוזמנים בסעודת מצוה, אך ע"ז כ' המ"א להדיא להקל, וע"י דין י"ח ע"ש. ובשו"ה הועתק הדין כצורתו, וזה לא נ"מ לדין דנוהגים איסור כיבוס מר"ח.

הוא העדשים והביצים מפרכן אותם בתוסם שנטלו גביהו וצ"ע] ובטור כתב שאוכלים או עדשים או ביצים וכן מנהגו שאוכלים ביצים קשים שהם מאכל אבלים ולא יאכלו תבשיל אחר ודלא כהמון עם שמתחלה אוכלין מין מבושל ואח"כ יושבין לארץ ואוכלין ביצים דאסור וכ"ש שאסור להפסיק ביניהם בברהמ"ז שגורם ברכה שא"צ וע"ל דין ז' (ס"ג ה' וסק"י י"ג י"ד ובה"ל ד"ה וכן וד"ה שנותנים ושה"צ).

אין דרך לבשל שניהם יחד תמיד

ש. יל"ע במש"כ ואפשר דדוקא וכו' כגון מה שקורין לאקש"ן עם תפ"א וכו', והוא מד' הביה"ל, וצ"ע דהא בלא"ה בעינן שיהא דרך לבשל שניהם יחד תמיד (ועכ"פ שא' מהם לא יהא דרך לבשלו בפנ"ע), ולאקש"ן עם תפ"א מסתמא דרך לבשל כל א' בפנ"ע, וצ"ע.

ש. הושמט הביה"ל דמבו' שיש פלו' בין השו"ע להגר"א אם שני מינין בקדריה אחת אסור מן הדין או רק כחומרא בעלמא, ונר' שסתמתם כהגר"א דנאסר מן הדין.

ת. הרי כתבנו ויש מקילין בכך.

וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א: הנה באמת יש כאן שני מחלוקות, א. על עצם הדין דשני מינין בקדריה אחת או איסורו מן הדין או כחומרא, וזה הנזכר בביה"ל, ובהו הגר"א מחמיר. ב. ועוד נח' אי דג וביצה שעליו בכלל זה, או שדינו כאילו הוא תבשיל א' כאפונין עם בצלים וביצים, וזה הנזכר בשע"צ, ובהו הגר"א מקיל. ורבינו שליט"א הסכים בע"פ לזה, ואמר דמ"מ לא רצה להאריך בזה שלא יבואו לידי בלבול.

חומר במנהגי אכילת בשר ויין בסעודה

המפסקת יותר מאשר מר"ח ואילך

ש. מש"כ ומצד המנהג וכו' ואח"כ כתבתם ואפי' בשר מלוח וכו', הנה באמת מצד המנהג ג"כ כ"ז אסור מר"ח, והי' לכם לכתוב המילים ומצד המנהג אחרי כל הרשימה הזאת שכ"ז נאסר מר"ח מצד המנהג חוץ מדיגים, אך באמת יתכן שיש תוספת חומר לגבי הנך גופייהו בסעודה המפסקת, ואפי' הדכל מצד המנהג, ונ"מ דגם מי שהקילו לו שם, וכגון או קצת חולה ומי שא"א לו במאכלי חלב וכדו' ליתסר הכא, ואפי' בהנך מיילי דלא אסירי אלא מצד המנהג, דבהמנהג גופא שאני זמן שעיקרו אסור מן הדין מזמן שכולו רק ממנהגא, וצ"ע.

שונה הלכות סימן תקנ"ב דין ג': שני מינים שנתבשלו בקדרה אחת אם הוא דבר שדרכו בכך לבשלו כל השנה כגון אפונים שנותנים עליהם בצלים וביצים שגם כל השנה רוב הפעמים נותנין בצלים וביצים באפונים כמו שדרך לטגן עיסה וביצים מקרי תבשיל א' [ואפשר דדוקא באופן זה שהבצלים וביצים באים להטעים האפונים אבל לא במבשל שני מינים ביחד בעלמא כגון מה שקורין לקש"ן עם תפוחי אדמה וצ"ע] אבל אם רוב הפעמים מבשלין בלי זה כגון דגים [במקום שנהגו להקל לאכול דגים בסעודה המפסקת] שטגנו בביצים אסור כיון שרוב פעמים מבשלים בלי ביצים [ויש מקילין בזה] וכן לביבות ממולאים בגבינה או ברייט"י לאקש"ן עם גבינה כיון שרוב פעמים אין עושין כן הוי ב' תבשילין, ולכן יש נהגין לאכול עדשים עם ביצים מבושלים בתוכן במקום שדרכו לבשל כך כל השנה שהם מאכל אבלים והיינו כשאוכלם בבת אחת [ואפשר דדוקא כשהעיקר

עוד יוסף חי

**הרה"ג שלום טוויל שליט"א
בעמח"ס "פסקי בן איש חי" ומרבני בית הוראה "אהבת שלום"**

גדר תענית תשעה באב דחוי ודין שבוע שחל בו באותה שנה

ובין אם תשעה באב חל ביום ראשון. אך זה אינו, שהרי במקור הדין בטור בשם הסמ"ק כתב נהגו רבותינו כי כשחל ט' באב בשבת לאסור כל השבת לפניו. ומבואר להדיא שכל האיסור רק כשחל ת"ב בשבת ונדחה ליום ראשון, ולא בחל ביום ראשון. וכן הוא ברוקח וברי"צ גיאת הנ"ל, וכ"כ המ"א ס"ק י"ז והמ"ב ס"ק ל"ח. וע"כ זו גם כוונת השו"ע והבא"ח.

ולכאורה לפי הכלל המוסכם בפוסקים, דכל מקום שכתב השו"ע דעה אחת בסתם ודעה שניה בשם יש אומרים או יש אוסרים, העיקר לדינא כדעה שכתבה בסתם, וכמבואר בתשובת הרמ"ע מפאנו סימן צ"ז וביד מלאכי כללי השו"ע אות י"ז, ועיין בברכי יוסף או"ח סימן ס"א שיר"ב אות ב' שגדולי האחרונים כתבו שכלל זה השו"ע עצמו אמרו. ולפי זה כשחל ת"ב בשבת אין בו דיני שבוע שחל בו. וכ"כ השולחן גבוה כאן ס"ק כ"ז וכבר ידעת שהלכה כסתם. וכן הבא"ח סתם להקל. אלא שיש לעורר, שהרי אף שהעיקר לדינא כדעת הסתם, מ"מ ראוי להחמיר כדעת היש, וכמו שנראה בפמ"ג יור"ד בפתיחה לה' מליחה בעיקר הב', ובסימן ס"ט מש"ז ס"ק ט"ו. ויש שכתבו דרק במקום הפסד מרובה יש להקל, ע"י בהלק"ט ח"א סימן רצ"ג, ובזבחי צדק סימן צ"ד ס"ק י"ג וסימן צ"ו סק"ח, ובבא"ח ש"ב פ' קרח ס"ו, ובפסקי בא"ח ה' שבת בפתיחה הכ"ט, ובשערי שלום שם הארכת. ואולי כאן סתם הבא"ח להקל, כיון שבאבל יש לילך אחר המיקל, או שכבר נהגו להקל.

ב. ביאור המחלוקת וביורור דעת השו"ע בגדר תשעה באב דחוי

ונראה בביאור פלוגתתם, דהנה האחרונים חקרו בדין תשעה באב שחל ביום שבת, שדוחים את התענית ליום ראשון, האם פירשו שבאמת התענית חלה ביום שבת, ורק כיון שאסור לצום בשבת מתענים ביום ראשון מדין תשלומי יום שבת. או דילמא שחז"ל תיקנו מלכתחילה שאם חל תשעה באב ביום שבת מתענים ביום ראשון, ואינו מדין תשלומי יום שבת. ונפ"מ לקטן שהגדיל ונעשה בר מצוה ביום ראשון, האם מחויב להתענות, שאם התענית חלה בשבת ורק התשלומין שלה ביום ראשון, אם כן נער זה שלא חל עליו החיוב ביום שבת, לא חל עליו דין תשלומין. אך אם בשנה זו התענית חלה מלכתחילה ביום ראשון, אם כן נער זה חייב לצום ביום ראשון. ועיין בשו"ת אבני נזר או"ח סי' תכ"ו. ולפי זה יש לומר נמי בנידון דידן, שאם התענית חלה ביום שבת ורק נדחית ליום ראשון, אם כן שפיר הוי כל השבוע שלפניו שבוע שחל בו תשעה באב, ואין לספר ולכבס בו. אך אם בשנה כזאת שחל ט"ב בשבת, תיקנו מלכתחילה את התענית ליום ראשון, נמצא שאין בשנה זו שבוע שחל בו תשעה באב, וכדין חל תשעה באב ביום ראשון, שלכו"ע אין בשנה כזאת דיני שבוע שחל בו תשעה באב. ולפי זה השו"ע שסתם כדעת הסוברים שאין דיני שבוע שחל בו תשעה באב חל ביום ראשון, ואינו דין תשלומין.

ולפי זה אתי שפיר טובא, הא דמבואר בשו"ע בסי' תקנ"ד ס"ט, שאם חל תשעה באב בשבת, מותר בכלו, אפילו בתשמיש המטה. והרמ"א כתב ויש אוסרים תשמיש המטה. וביאר המ"ב ס"ק ל"ט דהרמ"א ס"ל דהוי שבת זו כקובר מתו ברגל שנוהג ברגל דברים שבצנעא, ולפי זה אסור גם לרחוץ ידיו בחמין ע"ש. ולפי מה שביארנו אזיל השו"ע לשיטתו שבכה"ג מלכתחילה חז"ל קבעו את יום האבלות ליום ראשון, ולכן ביום שבת אין נוהג שום דין אבלות. [והרמ"א שאסר תשמיש המטה בשבת, נראה שס"ל שהוא דין תשלומין. ומה שלא עורר כלום על דברי השו"ע בסי' תקנ"א ס"ד שכתב שבכה"ג אין דין שבוע שחל בו תשעה באב, היינו משום דלדידיה אין נפ"מ אם יש דין שבוע שחל

[א.ה. ויש להוסיף דבהנך דלעיל אין כ"כ הציור דכיוס לשבת הנזכר כאן בשונה הלכות, חוץ מבגדי קטנים דמי שאין לו אלא חלוק א' בלא"ה רשאי לכבס לכבוד שבת, כמפ' בגמ' וכמוש"כ המ"ב ס"ק ל"ב, ובהא דתכפורה אבלין צ"ע אם יקילו לכבוד שבת, למאי דנקטי' שלא להקל בתספורת לכבוד שבת, ולגבי נטילת צפרניים נמי נ"מ, ומשמע בדין ט' להחמיר בימות החול ולהקל לכבוד שבת].

סימן תקנ"ב

שונה הלכות סימן תקנ"ב דין א': ערב ט"ב בסעודה המפסקת שאוכל אחר חצות אסור לאכול מדינא בשר ולשתות יין והעובר ע"ז נאמר עליו ותהי עונותם על עצמותם [ומצד המנהג אסור מר"ח אב כנ"ל סי' תקנ"א דין י"ד] ואפי' בשר מלוח שעברו עליו יותר משני ימים ולילה אחת ובשר עופות ודגים [וע"ל דין ג'] ויין מגתו שאין לו יותר משלשה ימים נהגו לאסור ואין לשתות שר [וכ"ש מי דבש או יי"ש המשכרים] ואם הוא אדם חלש מותר בשכר ויש מקילין ברגיל בכל סעודה לשתות שכר והכל לפי מה שהוא אדם והנהוג לברך על הכוס ביחודי מותר לשתות כוס של שכר לברהמ"ז [אבל לזמן אסור כדלק' דין ו'] ואף משקין אחרים ממעט בשתייתן בסעודה המפסקת ממה שרגיל שאם רגיל לשתות בסעודה ד' כוסות ישתה ג' כוסות וכן לא יאכל אחר סעודתו צנן ומליח דברים שרגיל בהם בשאר פעמים כדי שיתנהג בפרישות ומותר לאכול בסעודתו פירות חיים אפי' כמה מינים [ואם נתבשלו או נצלו אסור ב' מהם כדלקמן] (ס"א ב' ד' וסק"ג ד' י"ב ושה"צ וסי' תקנ"ד ס"ה).

א. דעות הפוסקים אם שייך בו דיני שבוע שחל בו

בתענית דף כ"ו ע"ב תנן, שבת [שבוע, רש"י] שחל ט' באב להיות בתוכה, אסורין מלספר ומלכבס, ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת [אם חל תשעה באב בערב שבת, מותרין לכבס בחמישי, רש"י]. ובירושלמי תענית פ"ד ה"ו איתא, רבי בא בר כהן אמר קומי ר' יוסה רבי אחא בשם ר' אבהו, ט' באב שחל להיות בשבת שתי שבתות מותרות, ע"כ. וביאר הרא"ש פ"ד סימן ל"ב, דכיון שנדחה התענית עד יום ראשון, לא הוי שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה ע"ש. אולם הסמ"ג עשה דרבנן ג' כתב וז"ל, ונהגו רבותינו לאסור כל אותה שבוע לספר ולכבס אף על פי שנדחה לאחר השבת ע"ש. והסמ"ק מצוה צ"ו כתב וז"ל, כתב בספר המצוות של הרב, נהגו רבותינו כי כשחל ט' באב בשבת, לאסור כל השבת לפניו לספר ולכבס אע"פ שנדחה לאחר השבת. ופירוש לפירושו, כל השבוע לבד יום חמישי ויום ששי מפני כבוד השבת, כי אין נאסור יום חמישי הלא התרנוהו אפילו חל ט' באב להיות בערב שבת, כ"ש כשחל בשבת. גם שאר ימי השבוע נמי היא חומרא יתירתא, שהרי לא אסרו אלא שחל ט' באב להיות בתוכה ע"ש. ויש לעיין במה שכתב הסמ"ג נהגו רבותינו לאסור וכו', האם כוונתו שאסרו רק מצד המנהג, אבל מצד הדין הוא היתר גמור. או"ד שהוא איסור גמור מדינא, ו"נהגו" הכוונה שנהגו כדעת האוסרים.

וראיתי בשו"ת זרע אמת ח"ג סי' מ"ח שכתב לבאר שאינו אסור מצד הדין, אלא רק מצד המנהג כלשונו ונהגו. וע"כ לומר כן, שהרי מפורש בירושלמי להיות ע"ש. וכ"כ ביצחק ירנן בביאורו על הרי"ף גיאת ה' ת"ב סק"י בדעת הסמ"ג. וכן מפורש בספר הרוקח הלכות תשעה באב סימן ש"י שכתב וז"ל, אם ט' באב בשבת ונדחה עד יום א' מותר לכבסו, וכן משמע בירושלמי, אך אין לכבס פן יבא להתיר שבת שחל להיות ט' באב בתוכה עכ"ל. ומבואר שהוא רק גזירה, אבל מדינא אין איסור בדבר וכמבואר בירושלמי. אולם במנחת ברוך סי' פ"ב נראה שנקט שלדעת הסמ"ג הוא איסור מדינא, וביאר את הירושלמי ושאר הסוגיות לשיטתו ע"ש. וע"ע בקרן אורה תענית דף ל' ע"א. וכן מפורש בהלכות רי"ף גיאת הלכות תשעה באב שכתב וז"ל, חל להיות בשבת כל השבת כולה אסורין, ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת ע"ש. ומשמע שכל אותו שבוע אסורים מדינא. ובביאור יצחק ירנן שם ביאר את דברי הירושלמי לשיטתו. וכבר הזכירו הפוסקים שיטות אלו.

והשו"ע סי' תקנ"א ס"ג כתב, שבוע שחל בו תשעה באב, אסורים לספר ולכבס. ובסעיף ד' כתב, ואם חל תשעה באב ביום ראשון או בשבת ונדחה לאחר השבת, מותר בשתי השבתות, בין שקודם התענית בין שאחרי. ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו חוץ מיום חמישי ויום ששי ע"ש.

והבן איש חי ש"א פרשת דברים סי"ב כתב וז"ל, ואם חל ט' באב יום ראשון או חל בשבת ונדחה, הנה מרן ז"ל סתם להתיר בשתי השבתות בין שקודם התענית בין אחרי. ואף על גב דכתב יש מי שאומר דנהגו לאסור כל שבוע שלפניו חוץ מיום חמישי וששי, קי"ל כסתם מרן ז"ל, ולכן מותר לכבס ולספר בשבוע שלפניו. וכן נוהגים פה עירנו לכבס בשבוע שלפניו, דאין כאן דין שבוע שחל בו ט"ב. מיהו, לענין תספורת ראוי להורות לעם כמנהג הזקנים שכתב הכל בו שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת, כדי שיכנס ליום התענית כשהוא מנוול, ופה עירנו אין אנחנו גוערים ביד המקילין בזה בחזקה, ועיין מועד לכל חי אות כ"ה, עכ"ל.

והנה מדברי השו"ע והבא"ח נראה שדעת האוסרים שיש בו דין שבוע שחל בו, הוא בין אם תשעה באב חל ביום שבת ונדחה ליום ראשון,

תליא. וביארה הגמ', אמר רב פפא שאני תשעה באב, הואיל והוכפלו בו צרות. דאמר מר בתשעה באב חרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר ע"ש. ולפי זה כשחל תשעה באב ביום שבת ונדחה ליום ראשון שהוא י' אב, שבו לא הוכפלו רעות רבות, דינו כשאר צומות שתלוי ברצו, ואין להחמיר בו יותר משאר צומות, והקילו בו לחולים ובעלי ברית ע"ש. [והקילו בו יותר מג' צומות והתירו לבעלי ברית לאכול, כיון שדחוי הוא, וכל צום דחוי קיבלוהו עליהם באופן קל יותר, כמבואר בט"ז ריש ס' תקמ"ט גבי צום גדליה, שהיה ס"ד להתיר באכילה לבעלי ברית, כיון שדחוי הוא ע"ש]. ומה שהחמירו בו יותר משאר תעניות ואסרו לאכול מהלילה, צריך לומר שלא שינו בו בעצם התענית משאר ט"ב שתחילתו מהלילה, ומהאי טעמא אסרו בו גם חמשה עיניים. א"נ יש לומר שמה שאסרו בחמשה עיניים, הוא מדין אבלות היום ולא מדין התענית, וכמבואר במנחת חינוך סוף מצוה ש"ג, ובחידושי הגר"ז ה' תעניות שתרתי אית בהו בחמשה עיניים.

ולפי זה נראה דלדעת השו"ע ס' תקנ"ד ס"ה שבג' צומות עוברות ומיניקות פטורות מלהתענות אף באינן מרגישות צער, אם כן ה"ה בתשעה באב דחוי פטורות מלהתענות אף באינן מרגישות צער. ורק לשיטת הרמ"א ס' תק"ן ס"א שבג' צומות רק עוברות ומיניקות שמצטערות הרבה, אינן מתענות. ואף שפטורות מדינא מ"מ נהגו להחמיר ע"ש, א"כ יש מקום לומר שה"ה בתשעה באב דחוי, פטורות להתענות רק אם מצטערות הרבה. אלא שיש לומר שגם לדעת הרמ"א אף באינן מצטערות הרבה פטורות להתענות, שהרי ט"ב דחוי קל דינו יותר משאר צומות כדחזינו גבי בעלי ברית, וא"כ אפשר שאף באינן מצטערות כלל או במצטערות רק קצת פטורות מלצום. ועי' בביאור

סעיף א', שהוא כדי לפרסם ברבים שיש צום, ובצומות אכ"ף שהם מפורסמים א"צ הכרזה, ולפי זה אין נפ"מ אם הוא תלוי ברצו או לא.

ו. לימוד תורה בשבת זו

הרמ"א ס' תקנ"ג ס"ב כתב, נהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך, כי אם בדברים המותרים בתשעה באב, ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות ע"ש. והמ"א סק"ז כתב שאם חל ט"ב בשבת, אסורים בדברי תורה כל היום. אך הדגול מרבבה והדרך החיים כתבו לאסור רק מחצות היום והלאה. וכן כתב המ"ב סק"ט בדעת הרמ"א. והדבר צ"ב, שהרי דעת הרמ"א ס' תקנ"ד ס"ב שבט"ב שחל בשבת אסורים כל היום בכל דבר שבצניעא, וא"כ יש לאסור גם לימוד תורה כל היום שהוא דבר שבצניעא, וכדין אבל שאסור ללמוד תורה ביום שבת וכמו שעורר המ"א.

ונראה שמעיקר הדין היה צריך להמנע מלימוד תורה כל היום כולו וכדין כל דבר שבצניעא, אך כיון שבמניעת לימוד תורה לרבים, בהכרח יהיה לזה פרסום שימנעו מלדרוש ברבים, לא רצו לאסור בלימוד תורה כלל הן ליחיד והן לרבים. ומה שאסור ללמוד מחצות היום ואילך, אינו משום אבלות אלא מטעם אחר, וכמו שכתב בשו"ת חתם סופר אור"ח ס' קנ"ו בטעם הדבר שאין ללמוד בכל ערב תשעה באב מחצות היום ואילך, משום דכל מה שלומד מחצות ואילך עדיין מחשבתו עליו והרהורו גביה בליה ונכנס לאבל כשהוא שמת, א"כ גם בשבת אחר חצות אסור, שאיננו משום אבלות דעצמו אלא משום לילה שאחריה, ומשו"ה נהגו גם בשבת ע"ש. ומהאי טעמא נמי אין לחוש משם אבלות שבפרהסיא, שאין מניעת הלימוד משום אבלות של היום, אלא משום מניעת השמחה של מחר, ואין בכ"ה"ג משום אבלות בשבת.

הלכה ס' תקנ"ט ס"ט ד"ה ואינו, שכתב בשם השבות יעקב ח"ג ס' ל"ז, שבחול קצת ומעוברת שיש מיוחד קצת, מותרים לאכול.

ולפי זה תתיישב שפיר סתירת דברי השו"ע, שיש לומר שתשעה באב דחוי זמנו לכתחילה ביום ראשון, ולכן השו"ע פסק שאין בשבוע שלפניו דין שבוע שחל בו, וכן באותה שבת לא נוהגים שום מנהגי אבלות, ומכל מקום גבי בעלי ברית קל דינו משאר תעניות ט"ב, כיון שלא הוכפלו בו רעות רבות.

אך יש לעורר, דהנה השו"ע ס' תק"נ ס"ד כתב, בשבת קודם לצום מכריז שליח ציבור הצום, חוץ מתשעה באב וצום כיפור וצום פורים, וסימנך אכ"ף עליו פיהו. והרמ"א כתב, ומנהג האשכנזים שלא להכריז שום אחד מהם. וביאור הגר"א כתב לבאר, שהטעם שמכריזים רק על ג' תעניות אלו, כיון שרק אם רצו מתענים, ועי' ההכרזה חשיב כקבלה כמבואר בשו"ע ס' תקס"ב ס"ב, אבל צום כיפור וט"ב ותענית אסתר שאינן תלוי ברצון, אין צריך הכרזה. ולדעת הרמ"א אין מכריזים על שום תענית, שהרי כבר קיבלוהו לחובה ע"ש. ולפי מה שחידש הדברי מלכאל שתשעה באב דחוי תלוי ברצו, אם כן חזר להיות דינו כג' תעניות שצריך הכרזה, והיה לנו להכריז על תענית תשעה באב כשהוא דחוי. ואולי יש לומר ככוונת הגר"א, שבאמת גם לשו"ע מעיקר הדין בזמנינו אין שום תענית תלוי ברצו, שכבר קבלוהו עליהם לחובה כמבואר בשו"ע ס' תק"ן ס"א, והדין הכרזה הוא זכר לדין זה שתלוי ברצו. ולכן כיון שבדרך כלל צום ט"ב אינו תלוי ברצו, לכן גם באופן שתלוי ברצו, לא נהגו להכריז. א"נ יש לומר, שטעם שמכריזים בג' תעניות אלו אינו משום קבלת התענית וכמו שכתב הגר"א, אלא כמו שכתבו היפה ללב ח"ג ס' תק"נ אות ב' והנהר מצרים ה' תענית

המנהג ועמנו

בענין עישון בד' צומות

בספר כנסת הגדולה ס' תקס"ז האריך לאסור עישון בתענית, ובפרט למי שמעשן ביו"ט, וז"ל: נשאלתי שתיית הטוטום [עישון] בתענית, אי אסיר או לא. ואת"ל מותר בתענית יחיד, בתענית צבור אסיר או לא. ואת"ל דאף בתענית צבור מותר, בט"ב אסיר או לא. לפי שיש מתירים אותו, מידי דהוי אכס פלפלי או זנגבילא יבישתא ביום הכיפורים דפטור משום דלא חיזי לאכילה, ובלועט עצי קנמון ועץ המתוק וללחלח גרונו ולפלוט ואפילו לכתחלה כמ"ש רב"ה. והשבתי דלדעת אסור בכל תענית אפילו יחיד, וכל שכן בתענית צבור, וכל שכן בט"ב. אבל אין כח בידי לאסור לאחרים, כי אם בט"ב וכמו שאבאר. דכיון דאיבעיא לן בפרק היה קורא [י"ד ע"א] השרוי בתענית מהו שיטעום, אכילה קביל עליה והא ליכא, או דילמא הנאה קביל עליה והא ליכא. א"ל טועם ואין בכך כלום. תניא נמי הכי כו'. כלומר כיון דהנאה לא קביל עליה, טועם ואין בכך כלום, אף על פי שיש שם הנאה, כיון דאין בו אכילה ושתיה. דמטעם זה אני אוסרו לשתותו ביו"ט, מטעם דלא הוי אכילה ושתיה, ולא הוי צורך אוכל נפש. ומעיד אני עלי, שגם הרב מר קשישא כמהר"ר יוסף אישקאפה היה כן דעתו לאסור ביו"ט, אלא שהיה אומר מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזדיין. והקשיתי לו בדבר שאיסורו דאורייתא ולא אתי מדרשא, לא אמרינן מוטב שיהיו שוגגין כמו שכתבו הרא"ש [ביצה פ"ד סימן ב'] והר"מ אלשקאר [סימן ל"ה] ז"ל, ולא השיבני. ואיך שיהיה נקוט מהא דס"ל דאף ביו"ט אסור, משום דלא הוי מידי דבר אכילה ושתיה, ומאחר דאין בו אכילה ושתיה, אין לנו יד מליאה לאסור בתענית יחיד, כיון דאסיקו בגמ' דהנאה לא קבילו עלייהו כי אם אכילה וליכא. האמנם חמסי על הני דשתו ליה ביו"ט ושתו ליה ביום התענית, דממה נפשך אין בידם, ששתי שתיית הללו אין להם ישיבה אחת בעולם, שאם הם שותים אותו ביו"ט משום דיש בו אוכל נפש והותרה בו הבערה, איך שותים אותו ביום התענית, דהא אוכל נפש הוא ואסיר. ואם הם שותים אותו ביום התענית מפני שאין בו אכילה ושתיה כי אם הנאה, והנאה לא קבילו עלייהו כדאסיקנא בגמ', איך שותים אותו ביו"ט, והא אין בו אכילה ושתיה ולא צורך אוכל נפש הוא. וכבר הקשיתי להם כן, ומהמבינים לא מצאו מענה, ואשר לא שם לבו אל דבר ה', שערי תשובות ודחיות רעועות לא ננעלו, והלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות. ובתשובה כתבתי, דאפילו לאסורים אותו ביום תענית משום דהוי אכילה ושתיה, אסור לשתותו ביו"ט משום מכבה, או לפחות גרם כביי דנאסרה אפילו לצורך אוכל נפש. ומפני שנתפשט המנהג בכל מקום לשתותו ביו"ט, שמת ליפי מחסום בפרט זהו. באופן דלשותים אותו בתענית אין לנו כח לאסור, גם לשותים אותו בתענית צבור, כגון עשרה בטבת ותענית אסתר ויו"ז בתמוז וצום גדליה, חוץ מט"ב, אין בי כח לאסור ביד רמה. ומכל מקום שומר נפשו ירחק ממנו, דבשלמא להרא"ש ורבינו בעל הטורים ורבינו המחבר ז"ל בספר הקצר שפסקו, דהשרוי בתענית יכול לטעום ולפלוט, דבכל תענית צבור קאמר חוץ מט"ב ויום הכיפורים ניחא, דאפילו בתענית צבור הנאה לא קבילו עלייהו, כי אם אכילה ושתיה, ובשתיית הטוטום ליכא אכילה ושתיה כמ"ש. אבל לתוס' [ברכות י"ד ע"א ד"ה און] והגא' ותרומת הדשן [ח"א ס' קנ"ח] דסוברים דלא אמרינן טועם ואין בכך כלום אלא בתענית שצריך קבלה, אבל תענית צבור שאין צריך קבלה אסור, וכ"פ בספר המפה, ה"ה דהטוטום אסור לשתותו בתענית צבור, דהא לדעתם לא נאמר דאכילה ושתיה קבילו עלייהו

ומהם כתבו, דאף בשאר תעניות צבור אינו יכול לטעום על מנת לפלוט. הנה לכ"ע שוה ט"ב ליום הכיפורים אפילו בדבר שאין הנאה. ואיך מלאם לבם, אפילו לפי סברתם דדמי הא להא, לסמוך על אבי העזרי, ואיהו גופיה תבריה לגזייה, וכתב דלא התיר אלא בשאר תעניות, לא ביום הכיפורים וט"ב כמ"ש. ואפילו אי יהיבנא להו טעוטייהו לומר שרבינו בעל הטורים ז"ל שלא הביא החילוק הזה, ס"ל דאין חילוק בזה בין יום הכיפורים לשאר תעניות, הא ליתא, דרבינו בעל הטורים ז"ל אין צורך לבארו, דמדדביא דברי רב"ה בשאר תעניות ולא ביום הכיפורים וט"ב, מכאן מודעא רבה שאין דברי רב"ה אמורים אלא בשאר תעניות, ולא ביום הכיפורים וט"ב. ומלבד שהוכחו בסנוורי הפתיות, הוכו גם כן בסנוורי הראיה, טח מראות עיניהם מ"ש רבינו המחבר ז"ל בספר בדק הבית על דברי רב"ה, וכתבתי במהדורא ראשונה [כנה"ג סק"ו] וז"ל: ואין דבריו נראין, דהא דכס פלפלי פטור, היינו משום דאין בהם הנאה כלל, אדרבה אזוקי מזקי את גרונו. ע"כ. הנה הרב דחה היתר אבי"ה בשתי ידים אפילו בשאר תעניות, משום דשאני כס פלפלי שאין בהם הנאה כלל, מה שאין כן בלעיסת עצי קנמון. ואותם זוחי הלב שהם נעתיקים מטענה לטענה, ואומרים דאפילו דבכס פלפלי פטור אבל אסור, וכן בלעיסת קנמון, שתיית הטוטום, שאינו לא מאכל ולא משקה, ואפילו לאומרים שם דפטור אבל אסור, בכאן מותר לגמרי. הוא הדבר אשר דברתי, אנשים הללו אנשי סורה הדרך הישר, והלכו ארחות עקלקלות. דמלבד דאפילו לפי סברתם אין טענה זו מספקת להתירו בט"ב דנאסרו בו שאר הנאות, והוא יום חשך ואפילה על חרבן בית מקדשינו, אלא אפילו לשאר תעניות נכזבה תועלתם מפני שטענתם כוזבת, דאדרבה ע"כ לא ס"ד דאבי"ה לומר דפטור ומותר, אלא בכס פלפלי דאין בו הנאה כלל, לא הנאת אכילה ולא הנאת דבר אחר, ואדרבה אזוקי מזקי ליה, וכמ"ש הרב בספר בדק הבית. אבל הכא בשתיית הטוטום, דאפילו תימא דאין בו לא הנאת אכילה ולא הנאת שתיה, יש בו הנאה שהגוף והנפש נהנים בשתייתו, כמו ששמענו מהשוחים אותו. ושמעתי ג"כ דהנאיא למי שהוא סר וזעף, שתה וישכח רישו וכל צרותיו לא תזכרנה, ואיך נתיר לו לשתותו בט"ב ביום שראוי להתאבל בו, ושמחה לתוגה נהפכה. ומה גם למ"ש למעלה שהוא משביע לרעבים, וכל השוטה אותו לאור יקום ולו הכין כל כלי השתיה כל כמה דאיפשר למקדם פורענותא מקדים, וביום שבת קדש כי פנה היום לערוב ונטו צללי ערב, עיניהם ישיטו לראות במחשך והביטו בכוכבים, ואם שלש אלה האירו פניהם, רבים שתו קודם הבדלה ורבים ישתו הבקר אור קודם התפלה, שכל זה מורה דשתיית הטוטום חביבה להם חבה יתירה, וכל מאכל ומשתה בוז יבזו לו לגבי שתיית הטוטום. עלה בדינו, דשתיית הטוטום בט"ב לכ"ע אסור, אפילו לאבי העזרי וסיעתו. אין צריך לומר להרב ז"ל בבדק הבית, שאף בשאר התעניות אסור ללעוס עצי קנמון ולפלסן, אע"ג דכפי הנראה הוא ז"ל סובר כאבי"ה כמו שהיה סבור מעיקרא דכס פלפלי ב"ה פטור ומותר. ומהיאי דבת תיהא דאיתא בע"ז [ס"ו ע"ב] דלפירוש ר"ח שטועמין הריח בפייה, דשרי לרבא דאמר ריחא לאו מלתא היא וק"ל כרבא, ליכא לאוכוחי דשתיית הטוטום בתענית מותר כיון דאין כאן ממשות אלא ריחא, וריחא לאו מלתא. חדא דרש"י [שם, ד"ה בת תיהא] והרמב"ם [הל' מאכ"ס פ"ג ה"ד] ורבינו בעל הטורים [י"ד סימן ק"ח ס"ה] ז"ל וכן שאר הפוסקים מפרשים, דעושין כן להריח בחוטם, ולדידהו אין שתיית הטוטום דומה לבת תיהא, דבת תיהא

ועיין בספר גנוזות ותשובות (חכמי תימן) סי' נ"ח שכתב: כתב הר"ץ בתשובה להתיר שתיית הטוטו"ן אף בתשעה באב, דמה נשתנה משאית אבק הטוטו"ן דרך הנחירים. ועוד, דלא נזכר עינוי הרית. ואחר המחילה רבה לא דק, דמקובל בידינו איסורו משום הסח דעת האבל לבד, לא משום עינוי, וכן דעת רוב הפוסקים. ועיין עוד סוף סימן תקנ"א.

ועיין בספר נתיבות המערב (מנהגי מרוקו) תשעה באב אות ט"ז שכתב: נהגו בתשעה באב לפני חצות שאין מעשנים כלל.

ועיין בספר שדה צופים תענית ל' ע"א שסיכם השיטות וז"ל: והנה בכנסת הגדולה (סימן תקס"ז) למד מדברי הרמ"א, שיש לאסור עישון בכל תענית צבור, שכשם שאסור לטעום התבשיל בתענית צבור אפילו חוזר ופולט, כן הדין לגבי עישון עיי"ש. וע"ע בשו"ת כנסת הגדולה (סי' תקס"ז) שכתב, שהנוהגים היתר בעישון ביום טוב ותענית, סותרים את עצמם, שמכיון שהם מתירים לעצמם לעשות ביום טוב, צריך לומר שהם סוברים שהוא בכלל מלאכת אוכל נפש, שמותרת ביום טוב, ואם כן מטעם זה היה להם לאסור העישון בתענית, שהרי הוא כאכילה ושתיה. ואם הם סוברים שהעישון בתענית מותר מפני שאינו אלא הנאה, והנאה לא קבילו עליה, אם כן איך מעשנים ביום טוב, והרי אינו צורך אוכל נפש, עיי"ש. אמנם עיין בשו"ת דרכי נועם (חלק אורח חיים סוף סימן ט') שכתב, שהאומרים שהנוהג לעשות ביום טוב אסור לו לעשות בתענית, משום דהוי תרתי דסתרי, לא אמרו כלום, שאין מקום לתלות זה בזה, שאף על פי שאינו כאוכל נפש ממש מותר ביום טוב וכו', עיי"ש. וכן העלה בשו"ת בית דוד (חלק אורח חיים סימן שמ"ג) עיי"ש, וכן כתב החיד"א בברכי יוסף (סימן תקס"ז) בשם זקנו הגאון רבי אברהם אזולאי בעל חסד לאברהם, שאף בתעניות צבור הכתובים בדברי קבלה מותר לעשות, ושכן התירו גדולי המורים, וכן פשט המנהג להתיר, עיי"ש. אולם לענין העישון בתשעה באב, כתב בשו"ת כנסת הגדולה (בסימן תקס"ז), שאסור לכל הדעות, וראה עוד בשו"ת כנסת הגדולה (סימן תקנ"א הגהות בית יוסף אות כ"א) שכתב, שמעשה בא לידו באחד שעיין בתשעה באב, ונידה אותו על כך, עיי"ש. וכן כתב בשו"ת דרכי נועם (חלק אורח חיים סוף סימן ט'), שעל כל פנים בתשעה באב ראוי להימנע מעישון, משום חומרו ואבלו של יום, ובכדי שלא יסח דעתו מן האבל, וכדרך שאמרו חז"ל שאסור ללמוד בדברי תורה בתשעה באב, ע"כ. וכן כתב בספר בני חיי (סימן תקס"ז) בשם הגאון רבי משה בן חביב, שנקיי הדעת שבירושלים נוהגים שלא לעשות בתשעה באב בלבד מפני אבולו של יום, עיי"ש. וכן כתב בברכי יוסף (סימן תקס"ז) שיש נוהגים שלא לעשות בתשעה באב, עיי"ש. וע"ע בשו"ת זרע אמת חלק א' (סימן ע"ג). גם היעב"ץ בסידור בית יעקב (דף ש"ב ע"ב) כתב, בעל כנסת הגדולה אסור עישון בתשעה באב, ונידה על זה, והדין עמו, דלא גרע מטייל בשוק והסחת הדעת מאבילות, וכן נהג אבי מורי הגאון החכם צבי למחות ולענוש העובר על זה במזיד. ומכל מקום אם אינו מתכוין לתענוג אלא לצורך קצת, כגון לעזור בעשיית צרכיו, פשוט שמותר בצניעה במקום שאין רואים אותו, וכל שכן בליל תשעה באב שיש להקל יותר בזה, ועל זה סמכתי ועשיתי מעשה בעצמי להקל בלילה כשהוצרכתי לכך וכו', ולאחרים יש להקל גם ביום, שאין זה חמור יותר מרחיצה וסיכה שאינה של תענוג שמותר, עיי"ש. אולם בשו"ת הר הכרמל (סימן י"ט) פסק שיש להתיר העישון אף בתשעה באב, ושארין לאסור משום היסח הדעת מאבילות, שהרי מה שאסרו חז"ל ללמוד תורה בתשעה באב, אלא אסור משום היסח הדעת מאבילות, אלא משום שמחה, שנאמר פקודי ה' שירים שמחתי לב. גם בספר מאורי אור (חלק עמוד למעוד הלכות פסח סימן תע"ז, דף ל"א ע"א) כתב, שיש מי שאסר העישון בתענית וביום טוב כאחד, משום דהוי תרתי דסתרי, והם דברים בדויים, ולשחוק יחשב, מלבד בתשעה באב בעת הקניות בבית הכנסת שצריך להחמיר לגמרי, ובשאר היום מי שרוצה לעשות כן לבריאות הגוף יעשה בצניעה, וכן שמעתי שהורה כן הגאון מוה"ר משה ראפ מפרנקפורט דמיין, אבל מה שכתב המחבר ההוא לנדות המעשה בתשעה באב, תמינה, כי מי נתן מקל ורצועה בידו לנדות על דבר שאינו כלום. ואולי במדינתו היו יושבים בבית הכנסת כל היום כולו, ולכן החמיר, ומכל מקום מי ביקש זאת מידו, והבו דלא להוסיף עלה, כי הטפל משכח העיקר מן ההמון, וכשמחמירים בקל מקילים בחמור, עיי"ש. ובשו"ת זכר היוסף (סימן קצ"ח) כתב להעיר גם כן על דברי הכנסת הגדולה הנ"ל, שריבוי חומרות כיוצא באלו שאינם לסיגי ולגדר, אדרבה גורמים לגרוע מהדברים המחוייבים מן הדין, ואפשר שהכנסת הגדולה שהחמיר בזה הוא רק להוראת שעה, בקעה מצא וגדר בה גדר, כי בדורו רבים נכשלו וטעו אחרי שבת צבי שחשבוהו למשיח, ועל פיו ביטלו לגמרי צום שבעה עשר בתמוז, ולאחר מכן גם צום תשעה באב, כי האמינו לשוא שהגיע זמן שנהפכו צומות אלה לימי ששון ושמחה, וכשעמד בפרק כנגדם הגאון רבי אהרן לפפא, בעל ספר בני אהרן, שהיה אז רבה של איזמיר בטורקייא, עמד שבת צבי והדחיו מכהונתו, ובמקומו מינה את הגאון בעל כנסת הגדולה, וכמבואר כל זה בספר ציצת נובל צבי, ולכן בשנה שלאחר מכן, לאחר שנגלה קלונו של שבת צבי, החמיר הגאון בעל הכנסת הגדולה בכל התעניות ביתר שאת ויתר עז, למיגדר מילתא, ובכדי להוציא מלבם של צדוקים התועים בשוא אחר צבי שבור, אבל מעיקר הדין העישון מותר גם בתשעה באב, עיי"ש. וכן כתב הגאון מבוסטאטש בספר אשכנז (סימן תקס"ז), שיש להתיר בפשיטות העישון בתעניות צבור, ושארין שום פתחון פה לפקפק על הנוהגים היתר בדבר ובורו, ע"כ. וכן פסק בשו"ת מחנה חיים חלק ג' (סימן מ"א), והעיד שכן פשט המנהג להתיר העישון גם בתשעה באב, עיי"ש. אמנם עיין להחיד"א במחזיק ברכה (סימן ר"י ס"ק י"ג) שכתב, ראיתי כתוב בכתיבת ידו של מר זקני הגאון רבי יצחק אזולאי, בנו של בעל חסד לאברהם, שאחר פטירת הרב הגדול רבי שבת פולאטטרו, גאב"ד חברון, חלם חלום שהיה משיביע את הרב הנ"ל בשם ה' צבאות שיאמרו לו מה אומרים בשמים על שתיית הטוטבאק (עישון), והשיב לו הרב הנ"ל, שהשותו ביום טוב מנדים אותו, והשותו בתשעה באב מקללים אותו וכו', עיי"ש.

השיורי לשנה הבאה גם בשאר עינויין שאין מחוייבין מהדין להוציא מלבן של צדוקים הנתעים באותו העת. וכן ראה מטעם זה להחמיר לעשות ביום טוב כידוע שהתועב ביטל ג"כ את כל ימי החגים, ולהראות שהיו"ט וגם התענית לא נתבטלו מצא מקום להחמיר גם על עישון הטבאק שנתחדש מקודם בימים מועטים ולא היו מורגלין כ"כ, וכדי שלא לזלזל בקדושת יו"ט ושיתרחקו מהחשד שאין נוהרין מביטול יו"ט, וכן המציא שלא לומר ברכת כהנים בט"ב בשחרית שכתב הכנה"ג [סי' תקנ"ט הגה"ט אות י"א] משום דכתיב [ישעיה א', ט"ו] ובפרש"ם כפיכס אעלים עיני מכם. ויפה כתב בשו"ת עולת שמואל סי' ע"ט דא"כ אין להתפלל ג"כ, דהא כתיב בתריה גם כי תרבו תפלה אינני שומע, וכן תמה על הדגול מרובה משום דט"ב אסור בשאילת שלום, ובמנחה בודאי אומרים אותו, וכתב שגם באליה רבה [כותב] שאין מנהגו כן ואנו אומרים נשיאת כפים, וכן נראה להלכה ולמעשה, והיא משנה ערוכה פ"ד תענית [כ"ו, א'] בג' פרקים בשנה הכהנים נושאים כפייהם ד' פעמים ביום, ומסקנא דבתענית שיש בו נעילה אין נושאים כפייהם במנחה, ובתענית שאין בו נעילה איכא ג"כ במנחה כו', ותענית שאין בו נעילה הוא ט' באב, וכ"כ הרמב"ם פרק י"ד מתפלה [ה"ב] תשעה באב וי"ז בתמוז שאין בו נעילה נושאים כפים במנחה, וכ"כ הר"ן [תענית ט', א'] והא"י היה מנהג נגד משנה מפורשת. אבל בזמנו ובמקומו במיריות נפשו הנהיג כן, שאינו בין שהכהנים יברכו את העם קודם אמירת הקינות, ושיקבלו תשובה באותו יום ושיהיו צמים בט"ב שנכשלו אשתקד שלא לענות נפשם בו, ולכן במנחה שכבר נחשב עכ"פ לתענית שעות, ולא ראה להחמיר יותר ולבטל הברכה ובפרט לאחר שמניחין תפילין ג"כ.

ובספר תשובות מהרש"ם סי' קמ"ה אות ה' כתב שאם לא מעשן בצום משום שהגויים לא מעשנים בצומות שלהם עובר משום "ובחוקותיהם", וז"ל: בענין עישון בט"ב שכתבתי בהג' לאור"ח סי' תקנ"ט דאדרבה אם העכו"ם נוהגין שלא לעשות ביום תענית יש לדין איסור לנהוג כן משום ובחוקותיהם וכמ"ש בס' תקפ"א, ורו"מ הביא מת' בית יהודה סי' ח' שהחכם ר"ד הכהן כ"ו, והב"י דחה דבריו דל"ש בחוקותיהם ל"ת אלא בקום ועשה ולא בשוא"ת, דל"מ דמשום חוק שלהם הם, ול"ד לתענית ער"ה שבס' תקפ"א דשם מוכח מלתא דמחמת תענית היא, דעפ"י הטבע א"א לאדם להיות שרוי בלא אכילה, והביא ג"כ ד' החו"י סוס"ר רל"ד דבשוא"ת לית ב' משום דרכי האמורי, ורו"מ העיר מתוס' ב"מ כ"ז ד"ה כיס דמוכח להפוך, הנה תשו"ב י"א אינו תת"י ולא ראיתי, אבל פשוט בעיני שאם אומר הטעם שאינו עושה מחשש שאומרים העכו"ם לכ"ע איכא משום דרכי האמורי כמפורש בתוספתא פ"ז דשבת כמ"ד בשוא"ת [א"ה כ"מ בש"ג פ"ב דע"ז והובא בפת"ש יו"ד סי' קע"ט, והעיר שם מד' תוס' ב"מ הנ"ל], וגם בסכרת בית יהודה הנה כפי שנתפשט העישון ורבים הורגלו בו כל היום דמי ממש לתענית.

ועיין בספר מלמד להועיל שדן בדברי מהרש"ם וז"ל: ראיתי בספר ארחות חיים לסימן תקנ"ט בשם הגאון מהרש"ם אבדק"ק ברעזאן, שהביא בשם תשובת דרכי נועם שיש לאסור לעשות טבאק בתשעה באב מפני חלול השם, שהעכו"ם אוסרים העישון ביום תעניתם. ועל זה כתב המהרש"ם: ולע"ד אדרבה אם העכו"ם נוהגין בזה, יש איסור "בחוקותיהם לא תלכו" כמו שכתב אור"ח בסימן תקפ"א סע"ב ב' בהג"ה, עכ"ל. ואני תמה מה יענה לדברי המג"א אור"ח סימן רמ"ד סע"ק ח' שאוסר לבנות ביהכ"נ בשבת משום חלול השם, מפני שהעכו"ם אין מניחין לשום אדם לעשות מלאכת פרהסיא ביום חגם עיי"ש. והשתא מי יאמר דאדרבה יש בזה איסור משום בחוקותיהם לא תלכו, וע"כ צריך לחלק בין נידון דידן להאי דסימן תקפ"א דשם אנו נוהגין חוק חדש להתענות בערב יו"ט, וזה הוא חוק העכו"ם בודאי יש בזה משום "בחוקותיהם לא תלכו", אבל השביתה בשבת אינו חוק חדש שחדשנו כי אם הוא מצות השם שצונו בתורתו, ורק על אופן השביתה אנו דנין, וזוהי כתב המג"א שפיר שצריכין אנו להחמיר באופן השביתה לכל הפחות כמו שמחמירין העכו"ם בשביתה ביום חגם, ואם אנו מקילין יותר מהם איכא חילול השם. ולפ"ז שפיר כתב בעל דרכי נועם גם כאן בת"ב, דהתענית אינו חוקת עכו"ם דזה היא מצוה שצונו חז"ל, ורק על אופן התענית אנו דנין, וכיון שהעכו"ם ביום תעניתם נמנעים ג"כ מלעשן, אנו צריכין להחמיר ג"כ בעשון, ואי לאו הכי איכא חלול השם.

ועיין בקיצור שלחן ערוך (טולידאנו) שכתב לאסור וז"ל: לשתות הטוטו"ן [סיגיארות], כל האחרונים אסרו. והרב מחזיק ברכה [ר"י, י"ג] כתב שגדול אחד חלם עם רב מופלג, והשיבו שבשמים מקללין למי ששותה הטוטו"ן בתשעה באב, ושומר נפשו ירחק ממנו.

ועיין בספר אמרות משה שהביא בשם מרן הקה"י וז"ל: אמר מרן ז"ל שהי' תמה במה שהובא בשם כנסת הגדולה (עיין משנ"ב סימן תקנ"ה ס"ק ח') דהחמיר מאד בענין עישון בט"ב, וכתב שהי' ראוי לנדות על זה, והי' תמה [מרן ז"ל] מאי כולי האי, עד שעייין וצא מבואר דהטעם הי' מפני שאצל הישמעאלים בתענית שלהם אסור לעשן, ועל כן אם ישראל תתעניתים יהיו מעשנים, יהי' חילול ה' [ר"ל שהם חושבים שגם לנו אסור לעשן בתענית, ויסברו שאנו מזלזלים בתורתנו, וזהו חילול ה']. וסיים מרן דהשתא א"ש, דעל חילול ה' מובן דהי' ראוי לנדות. עכ"ד. ועי' בספר דעת תורה למהרש"ם סי' תקנ"ט סעיף ג' שהובא שם משו"ת דרכי נועם שיש לאסור העישון בט"ב משום היסח הדעת מאבילות וגם משום חילול ה' שהעכו"ם אוסרים העישון (ע"ש עוד במהרש"ם בזה), אמנם מצאתי במור וקציעה (סי' תקנ"ז) שכתב וז"ל: שאיפת עשן טוטון (בל"א טובק) אסר בכנה"ג ונידה על זה, והדין עמו אי משום דחשיב תענוג וטויל, ואי משום דמיהת מסיח דעתו מן האבילות, מ"מ נראה דלא עדיף ממלאכה וכו' עיי"ש. ומבואר דס"ל דשייך נדוי משום טעמים אלו, ולא הזכיר משום חילול ה'. אמנם כנראה דמרן ז"ל נתכוין להמבואר בשו"ת דרכי נועם הנ"ל דהוא פירש טעמו של הכנה"ג גם משום חילול ה'. וכנ"ל.

אין הריח אלא כנגד האף, אבל ריח דרך הפה כשתיית הטוטום, אפילו לרבא אסור כיון דמתהני דרך הפה. ואפילו תימא דלא שנה, בני"ד לכ"ע אסור אפילו לפר"ח ז"ל, דהתם בבת תיהא עיקרו של דבר לשתיה, לכן התירו השאיפה. אבל הכא הטוטום עיקרו לדבר זה, וכיון דעיקרו לדבר זה אסור, כמ"ש הרשב"א ז"ל בתורת הבית בדיון יין נסך בית ה' סוף שער א' [מ' ע"ב], וז"ל: ואע"ג דהתם אמר רבא ריחא מלתא היא, נ"ל דהתם בדברים העשויין לריח, הלכך היינו עיקר איסורו. אבל בדברים הנאכלין, ריחן אינו כטעמיהן. ע"כ. וכ"כ הרשב"א בתשובה [ח"ג סימן רל"ד] הובאה בבית יוסף י"ד סימן ק"ח [ס"ו], וכ"כ שם [ז"ז] משם הארחות חיים [יין נסך סו"ס ל"א], וכ"כ התוס' בפ"ק דע"ז דף י"ב ד"ה אלא בורד והדס וכו' בשם ר"ת, וכ"כ הרשב"א בתורת הבית [בית ד' שער א'] דף ק"ה ע"ב [דף ט"ו] בשם ר"ש והרו"ה, דכיון דאינו מכיון אלא לבדוק היין ולא להנאתו, מותר. וכ"כ שם בספר משמרת הבית. מכל הני משמע דשתיית הטוטום דקא מכיון לשתייתו ואינו עשוי אלא לשתיה זו, אפילו לרבא דמתיר בבת תיהא אסור. ועוד ראיתי בתוס' פרק בתרא דע"ז דף ס"ו [ע"ב] ד"ה רבא אמר מותר ריחא לאו מלתא היא, וכתבו בשם ר"ת ז"ל, דרבא אמר אלא דאמרי אפילו כרב דס"ל ריחא מלתא היא, והכא בבת תיהא שאני שהריח מוזק לו ששכנס בגופו. ע"כ. דיון מיה דבשתיית הטוטום דהנאה לו, וגם אומרים דהעשן מתייבש הלחות, פשיטא דאסור כי לכך נבחר. סוף דבר השותה טוטום בתענית יחיד דצריך קבלה, איני מוצא מקום לאסרו, כיון דהנאה לא קביל עליה, וזלת למי ששותהו ב"ט, והשותהו בתענית צבור מלבד בט"ב, אע"ג דלד"ד אסור, אעלים עיני בו, לפי שיש לו לסמוך על המפרשים שסוברים דאפילו בתענית צבור הנאה לא קבילו עליהו. אבל השותה אותו ביום ט"ב, ונתתי פני באיש ההוא, ואינם אלא פנים של זעם ועברה, מנחיריו יצא עשן עד האבדו אותו, והאיש העושה זאת ושותהו בט"ב בר שמותי הוא, חויה דרבנן ליטריקיה. אחר שכתבתי זה, בא לידי פסק אחד מהרב אחי ז"ל [שו"ת שער יהושע אור"ח סימן ח'], גם הוא מחזיק באיסורו ביתר שאת, ואסרו בכל תענית צבור. וממרוצת דבריו יראה, דאסרו אפילו בתענית יחיד, ולפי שיש לי לשאת ולתת על דבריו, אעתיק לשונו כדמותו בצלמו וכו'.

ועיין באשל אברהם סוף סימן תקס"ז שכתב להתיר וז"ל: אודות שאיפת טובאק והעישון בתענית פשיטא שאין שום פתחון פה על הנוהגים להתיר, וגם אותם שכתבו להחמיר היה כוונתם רק בעישון טובאק רטוב מאוד, ובולעים העשן וההבל היוצא מהלח הרטוב שיש על זה חשש שאולי הוא כהבל היוצא ממשקים שהוא כמשקים, והגם שהוא מכל מקום שלא בדרך משקה, עם כל זה יש חשש כיון שהוא דרך הנאתו. מה שאין כן במדינותינו אין שום פתחון פה כל דהוא לחשוש בזה, כי כוונת העישון הוא רק לבריאות הגוף לרפות המעינים ואין בולעים העשן, ואין הטובאק לח כל כך שיהיה מהבהב איזה ממשות דטעם, והמחמירים היה כוונתם רק למגדר מקלות ראש.

ועיין בספר זכר יהוסף סי' קצ"ח שכתב להתיר וז"ל: גם בענין העישון בט"ב שהחמיר השיורי כה"ג ואיזה אחרונים, ובשו"ת דרכי נועם סי' ט' מתיר בלי פקפוק בתענית, ורק בט"ב מצדד משום היסח הדעת וקצת חלול השם שה"י אוסרים השאיפה בתעניתם, ודחה זה בשו"ת הר הכרמל חאו"ח סי' י"ט והתיר עישון הטבאק גם בט"ב, שגם בדברי תורה לא אסור רק משום דמשמח הלב, ומפני חלול השם ניהוש נמי במלאכה שאי אפשר לעשותה מערב יום טוב, ובזמננו שאין נוהגין בתעניות ומותר גם להדריכי נועם, וגם אפשר שעושין כן מפני איהו חק וכו' ואדרבא, ואפילו לגבי זילוף לתוס' ע"ז ס"ו [ע"ב ד"ה אביי] דלא מיחשב כשתיה ודמי לבת תיהא לרבא וכמ"ש התוס', יע"ש"ב להקל בט"ב וגם ביו"ט, ועי' בשו"ת בגדי ישע חאו"ח סי' כ'. ועי' בתוס' ברכות י"ד א' ד"ה טועם ומג"א סי' ר"י ס"ק ט' לענין ברכה על שאיפת הטיטון. ובעיקרי דינים חאו"ח סי' כ"ב אות ל"ג בשם המור וקציעה שמתירו בתענית ציבור חוץ מט' באב, וכפי שראיתי בשם הר"י עמדין שמקיל לעשן בט"ב בצנעא, ועכ"פ אין להחמיר במה שאין בו חשש פקפוק מדינא, וכמדרכי ריש פרק כל הבשר בשם מהר"מ [חולין סי' תרפ"ז]. ועי' בכנסת הגדולה [יו"ד] סי' פ"ט (ה"ז) [אות ט"ז] שמתמה עלי, וכבר יישב בשו"ת דברי יוסף סי' מ"ה דאף דרשאי להחמיר משום סיג ופרישות, אבל היכי שסובר שהוא מעיקר הדין אסור להחמיר, וכשו"ת מהר"ם אלשקר סו"ס מ"ט שמצוה להוציא מלבם שאין זה חמור מעיקרו, יע"ש"ב. ועל המדפיסים מטל להסיר כזאת ממ"ש בקצורים בבאר היטב [סי' תקנ"א ס"ק ל"ט] וחי אדם [כלל קל"ה סעיף כ"ז], ולכה"פ להזכיר דברי התשובות בזה ושארין להחמיר בזה יותר ממשא ומתן דמקילין מדינא אחר חצות. ובמאורי אור בחלק עוד למועד סי' תע"ח דף ל"א ע"א [כתב] ועישון הטבאק יש מי שאוסר ביו"ט ואין בו ממש, ואין אוסר בתענית ציבור, והן דברים בדויים, ובקיצור שלי"ה [עניני ט"ב] נדפס ממה נפשך אם אינו אוכל נפש נאסור ביו"ט ולשחוק יחשב, מלבד בט"ב בשעת בית הכנסת צריך להחמיר לגמרי מפני היסח אבילות, ושאר היום המוכרח לבריאות הגוף יעשה בצנעא, וכן שמעתי בשם הג"ר משה ראפ מפפד"מ שהורה כך, אבל דברי השיורי שמנדין אותו, מי נתן רצועה למקל בידו על דבר שאינו כלום, ואולי במדינתו שישבו בבית הכנסת כל היום כמ"ש בשו"ע לכך החמיר ואיים במקומו בשעת האמירת הקינות. גם במדינתנו החמירו מלפנים בשאיפת הטבאק ביו"ט ונתבטל זה יותר מארבעים שנה, ומי בקש זאת ממנו והבו דלא להוסיף, כי הטפל משכח העיקר מן ההמון שעומדים בט"ב אחר יציאת בית הכנסת כל היום בנעילת הסנדל שאיסור גמור כו', ומחמירים בקל ומקילים בחמור, עכ"ל יע"ש"ב. ועל כיוצא בנאמר ולא תוסיף ולא תגרע, כי ריבוי חומרות נוספות שאינם לסיגי גורם לגרוע גם במה שמחוייב מהדין, ואולי שהחמיר השיורי במקומו בפרהסיא למזלזל באזהרותיו, על דרך שאמרו מנדין על כבוד הרב, ובפרט כנועד שהשיורי נכשל אז לבטל לגמרי התענית בט"ב, שהאמין לשמועת שקר שהגיע הזמן שיהפך לשמחה, וכנועד שמינהו אז ש"ך שר"ל לרב באיזמיר, והעביר את הרב ר' אהרן לאפפא שהתנגד אליו, וכמובא גם בציצת נובל צבי ועי' בשארית ישראל פרק כ"ד, ולזה החמיר

בירור הלכה

הרה"ג מרדכי קרליבך שליט"א
רו"ח "תורת רפאל" - אהבת שלום

בפולגות הבבלי והירושלמי בטעם מה שת"ב שחל בשבת מאחרין

- א. אקדומי פורענות לא מקדמין
- ב. שעיקר התענית נקבע לעשירי

אחד מארבעה ימי הצומות שחל להיות בשבת דוחין אותו לאחר השבת [רמב"ם פ"ה תענית ה"ה].

מקור הדין במשנה מגילה [דף ה.]. דאם חל תשעה באב להיות בשבת מאחרין הצום ליום ראשון, ואין מקדמין את התענית לפני השבת, דאקדומי פורענות לא מקדמין.

באליה רבא [סי' תקנ"ג ס"ה] ובטו"א מגילה [דף ה.]. הקשו למה הוצרך הש"ס לזה הטעם דאקדומי פורענות לא מקדמין, הרי בפשוטו י"ל הטעם הוא משום דאיתא בתענית [דף כט.]. דרובו של היכל נשרף בעשירי באב, ואמר ר' יוחנן כי אילו היה באותו דור היה קובע את הצום להיות בעשירי בו, ומה שקבעו בתשעה בו הוא משום שהתחיל בו הפורענות, אך כאשר חל ת"ב בשבת מן הדין שיהא התענית ב' באב, וצ"ע.

וכפי הנראה בירושלמי דבאמת טעם משנתנו הוא מה"ט גופיה דעיקר זמנו נקבע לעשירי לפי שעיקר החורבן היה בעשירי, כמש"כ באו"ש [פ"ה ה"ו] ובדברי מלכיאל [ח"ג ס"י כ"ו ד"ה עוד], ומעתה שיטת הבבלי בזה צ"ע. ובאמת הרבה נפ"מ לדינא האריכו האחרונים בזה דכאשר תשעה באב חל בשבת נקבע התענית להיות מצד עיקר זמנו ביום ראשון, וכפי שיבואר, באופן דלפי"ז ודאי קשה למה לא אמרו בש"ס טעם זה, וצ"ע.

[ויש ליישב עפ"י מש"כ בחת"ס [או"ח ס"י] דהטעם שלא קבעו ב' הוא משום דמאחר שבאו פריצים למקדש וחיללוהו בט' יצא המקדש לחולין, ושוב אין להתאבל בעשירי על בית של חול שנשרף].

ובפשוטו י"ל עוד, דאמנם טעם זה נכון בתשעה באב, אכן הרי אף בשאר צומות מאחרין, כמבואר ברש"י שם [ד"ה אבל] ובר"מ [פ"ה תענית ה"ה], ובשאר צומות ע"כ עיקר הטעם הוא משום דאקדומי פורענות וכו'.

וראיתי בשו"ת צפנת פענח [דיונסק סי' מ"ד] שבירושלמי מבואר דדוקא תשעה באב נדחה ליום ראשון, ומטעם הנ"ל דעיקר זמנו בעשירי, אבל בשאר צומות מקדמין לפני השבת, אכן יש לדחות ראיתו בשיטת הירושלמי, ד"ל דאף לשיטת הירושלמי בשאר צומות מאחרין ולא מקדמין, והטעם לפי דעדין לא מטא זמן חיוביה, ואך בת"ב כבר מטא זמן חיוביה מ' אב כפי שיבואר, לכן הוצרך לטעם זה, וכפי שיבואר.

ובאמת מאידך יש לקיים דברי הצ"פ גם בדעת הבבלי, ולחלק בין ת"ב לשאר תעניות, דהנה כתב הר"מ פ"א תענית ה"א דימי התענית שקבעו לנו חכמים עיקרן ימי תשובה, והקשה בחת"ס דא"כ למה הקדמתו נחשבת אקדומי פורענות, והארכתי לעיל לדון דשאר כל התעניות עיקרן לתשובה, ובאמת מקדמין ולא מאחרין, אך ת"ב ודאי יום אבילות הוא והקדמתו חשיבא אקדומי פורענות, ורק על ת"ב תנן דמאחרין.

אלא שיש לומר שבאמת הדבר תלוי בפולגות הבבלי והירושלמי, דדעת הבבלי כדפריש"י דכל התעניות נדחין לאחר השבת, וזוהו ע"כ הוצרכו לומר הטעם דאקדומי פורענות לא מקדמין [וי"ל שזוהו מקור דברי רש"י דאף בשאר ימי תענית כן הוא], אכן דעת הירושלמי כפי שהביא בצ"פ שמקדמין לפני השבת, וכל מה דתנן דמאחרין הוא רק בתשעה באב, ומן הטעם הנ"ל דכיון שנשרף בעשירי מן הדין שיקבע זמנו בעשירי.

באור שמח שם כתב ליישב דעת הבבלי דמה שאנו מתענים בתשיעי ולא בעשירי הוא משום דבבית שני היה החורבן בתשיעי ולא בעשירי, ועיקר הצומות נתקנו על חורבן בית שני [יעוין בריטב"א ר"ה יח.], ומה דאמר ר' יוחנן שם שהוא היה קובעו בעשירי, הוא אזיל לשיטת הירושלמי דהצומות נתקנו על חורבן בית ראשון, וגם על זה דחו דבריו דתחילת פורענותא עדיפא, אך שיטת הבבלי במגילה שם דעיקר התענית בתשיעי.

וכדבריו מבואר באבן עזרא זכריה פ"ז שהטעם שמתענין בתשיעי הוא משום שחורבן בית שני היה בתשיעי, וכבר הקשה בדברי מלכיאל שם מסוגיא דתענית, ולמש"כ האו"ש ניחא דבאמת סוגיות חלוקות המה.

עוד נראה ליישב קושית האחרונים, דנפ"מ במי שאינו יכול להתענות ביום תשעה באב, דדעת המנח"ח [מצוה ש"א סק"ז] דבזמן שיש שמד הרי ע"כ מוטלת עליו חובה להתענות יום אחד בחודש, שכן החובה מקבלה היא להתענות יום אחד בחודש, וכל שאינו יכול להתענות בזמנו שתקנו חכמים חייב מדברי קבלה ביום אחר, ונראה דבזה ודאי לא נקבע זמנו להיות בעשירי, וזוהו הוצרך לטעם זה דאקדומי פורענותא לא מקדמין.

אכן כבר כתבתי דאף לפי מה שהעלה המנח"ח דעיקר חובת התענית היא יום אחד בחודש, מ"מ עיקרו רק בתורת תענית ציבור, וא"כ מי שאינו יכול להתענות בתשיעי עם הציבור אין חל עליו חובה להתענות.

בטוריו אבן כתב ליישב, דאילו לא היה טעמא דאקדומי פורענותא לא מקדמין היה בדין לקבוע את התענית יום חמישי שהוא ז' אב, שהרי אמרו בתענית שם, שבז' אב נכנסו נכרים להיכל ואכלו וקלקלו בו ז' וח' וט', וסמוך לחשיכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך כל היום כולו, והא עדיפא אליבא דרבנן משום דאתחלתא פורענותא עדיפא, עכ"ד, ומעתה שלא מקדמין פורענות שפיר י"ל שנקבע מתחילה להיות בעשירי וכנ"ל.

וכזאת מבואר גם במאירי לאידך גיסא, שהקשה למה הוצרך הש"ס לומר דאקדומי פורענותא לא מקדמין שלא להתענות לפני זמנו, תיפול"ל משום דעדין לא מטא זימניה, כמו שאמרו כן לענין הקהל ותגיגה שמאחרין אותו ולא מקדמין לפי דלא מטא זימניהו, ותירץ דבת"ב מ' אב חשיב כמטא זימניה, והוא מכונן עם דברי הטו"א, ויעוין לעיל מש"נ ליישב קושית המאירי עפ"י ד המנח"ח דזימניה דהתענית הוא כל החודש.

באו"ש [פ"ה תענית ה"ו] כתב ליישב, דכל מה שאמרו שרובו של היכל נשרף בעשירי הוא בבית ראשון, אבל בבית שני עיקרו נשרף בתשיעי, ועיקר התענית נקבע לפי חורבן בית שני כמבואר בתענית [דף כח.]: שאף שבבית ראשון הובקעה העיר בתשעה לחודש, קבעו התענית ב"ז לחודש ביום בו הובקעה העיר בשני, ור' יוחנן דאמר שהיה קובעו בעשירי היינו אחר חורבן בית ראשון, אך אחר חורבן בית שני עיקר זמנו רק בתשיעי.

אכן דברי האו"ש תליין באשלי רברבי, שכן בריטב"א ר"ה [דף יח.]: חקר בזה האם התענית שאנו מתענים היום אם עיקרם על חורבן בית שני, או גם על חורבן בית ראשון, וכתב שם בתירוצו השני דעיקר דין התענית אינו ביום מסוים בחודש, אלא ביום אחד בחודש, וא"כ שפיר יכלו החכמים שלאחר חורבן בית שני לקבוע כיום שאירע החורבן בבית שני, וזוהו מתקיים אף התענית שעל חורבן בית ראשון, ושוב ליתא לדברי האו"ש.

נפ"מ לדינא בדין תענית הנדחה ליום ראשון אם זמנו בעשירי א. קטן שהגדיל ב. דברים שבצינעה ג. ללמוד בשבת

הגאון הרוגאצ'ובר שו"ת צפנת פענח [דיונסק סי' מ"ד] חקר בדין מי שהגדיל במוצאי שבת אם חייב להתענות תשעה באב, או שאינו אלא תשלומין ליום צום של השבת, וכתב דבירושלמי משמע דאם חל ת"ב להיות בשבת נקבע התענית מתחילה להיות ביום עשירי, כיון דעיקר החורבן היה בעשירי באב, ואילו בשאר תעניות שעיקר זמנם בשבת ורק נדחה ליום ראשון, כל שפטור ביום המחייב הרי"ז פטור בזמן קיומה ביום א'.

ובדברי מלכיאל [ח"ה סי' ק"ל] הביא הא דאיתא בפסחים [דף צג.]. דקטן שהגדיל בין ב' פסחים פטור מפסח שני, מכיון שהוא תשלומין דראשון, וא"כ הכא נמי בקטן שהגדיל בעשירי באב דהוא תשלומין מיום ט' באב, וכיון שאז היה קטן הרי פטור גם מהתשלומין, אך כתב לחלק דמאחר שהיה ידוע לחז"ל שידומן ת"ב גם בשבת ותיקנו שיתענה בעשירי, חדא תקנה היא ולא תשלומין, עכ"ד, הרי סברא נוספת לחיוב קטן שהגדיל.

איתא בתענית [דף כט.]: דת"ב שחל בשבת אוכל ושותה ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה המלך בשעתו, וברא"ש [פ"ד סי' ל"ב] הביא פלוגתת הראשונים האם אבילות נוהגת בשבת בדבר שבצינעה, וכתב דבתוספתא תניא דאינו מונע מעצמו כלום משמע דשרי מתשה"מ, ואילו באו"ז כתב דאסור בתשה"מ ככל אבל שהוא נוהג ברגל דברים שבצינעה, וא"כ ה"נ אף דשבת ת"ב כרגל מ"מ נוהג אבילות בדברים שבצינעה.

ובשו"ת כתב סופר [או"ח סי' ק"א] נראה שהדבר תלוי בפלוגתא הנ"ל, דאם עיקר זמנו נקבע להיות בעשירי ממילא בשבת אין אבילות נוהגת כלל, ואין עיקר זמנו בשבת ה"ל ככל אבילות ברגל דנוהג בדבר שבצינעה. ולדינא נחלקו, דעת השו"ע סי' תקנ"ד סי"ט דמותר בתשה"מ, ודעת הרמ"א לאסור, וא"כ המצא תמצא דנחלקו הפוסקים לדינא בגדר ת"ב הנדחה ליום ראשון, אם עיקר זמנו בעשירי או הוא רק בתורת תשלומין.

אך יש לדחות בהקדם מה שיש לחקור בדין אבילות ישנה האמורה בת"ב, האם עיקרה חובת גברא לנהוג מנהג אבילות, אך בעצם היום לא נתפס תורת יום אבילות, או שבאמת קבעו חכמים יום אבילות בהחפצא. באופן דלפי"ז נראה לבאר פלוגתתם, דאם עיקר יום אבילות בהחפצא, הרי דמאחר שעיקר זמנה בשבת אסור בדבר שבצינעה, אכן אם נימא דעיקר חובת גברא, א"כ אף אם המחייב הוא ביום השבת וזמן קיומה ביום א', מ"מ לא תקנו להתאבל אלא יום א', ומאחר שקבעו חכמים שזמן קיום מצות האבילות הוא ביום ראשון ממילא אין מקום לנהוג אבילות בשבת, שכן באבילות ישנה אין בעצמותו של יום זמן אבל כלל.

ויש להוסיף בזה, דהנה בדברי יחזקאל [סי' י"ז] חקר ביסוד מצות האבילות, האם עיקרם איסורין, או שעיקרם קיומי דינים של אבילות, ומעתה נראה לדון במה שבשבת אסור דבר שבצינעה, האם הוא מתורת ניהוג אבילות, או דנימא דניהוג אבילות ליכא בשבת כל עיקר, וכל מה שיש לאסור דבר שבצינעה בשבת רק מתורת איסור הוא דאתינן עלה, דיום אבילות בהחפצא אסור הנך מילי, וכיון שאין בכך פגם לשבת אסור.

ומעתה נראה לדון בת"ב שחל בשבת, דאם נימא דאבילות ישנה דת"ב הוה יום אבילות בהחפצא, א"כ שפיר יש לאסור דבר שבצינעה בשבת, אכן אם נימא דאין בזה אלא מצות גברא לנהוג יום אבילות, א"כ בשבת הרי ליכא חובת ניהוג אבילות כל עיקר, וממילא ע"כ א"א לאסור דבר שבצינעה בשבת, ואינו דומה לכל אבילות בשבת שכן היום מצ"ע יום אבילות הוא, וממילא יש בזה איסור בדבר שבצינעה, וכמש"נ.

בשו"ת חת"ס [או"ח סי' ל"ג ד"ה ודבר] הביא דמגילה [דף ה.], דר"א אמר בשם ר"ח שביקש לעקור ת"ב ולא הודו לו, א"ל ר' אבא ב"ז רבי לא כך היה מעשה, אלא ת"ב שחל להיות בשבת הוה ודחינהו לאחר השבת, ואמר רבי הואיל ונדחה ידחה, ולא הודו חכמים, קרי עליה טובים השנים מן האחד, וקשה מניין לו שלא כך היה מעשה, שמא ב' המעשים היו אמת, ביקש לעקור, ופעם אחרת אמר הואיל ונדחה ידחה.

וכתב בחת"ס פלפול נפלא, דהנה בתוס' שם הקשו מה ס"ד דרבי רצה לעקור תשעה באב, והרי אין ב"ז יכול לבטל דברי ב"ז דאמר ר' אבא ב"ז רבי לא גדול הימנו בחכמה ובמנין ותיצו דלא רצה לעקור לגמרי, אלא שרצה לעקור מתשיעי ולקבעו בעשירי, וכדברי ר' יוחנן דאמר כן בתענית שאילו היה בזמן החורבן היה קובע התענית בעשירי הואיל ורובו של היכל נשרף בעשירי, ומסיק דלא כן היה מעשה אלא שרצה לעקור ת"ב שחל בשבת.

והנה באמת יש להקשות למה אמרו רק שביקש רבי לעקור ת"ב שחל בשבת, הרי באותה שנה חל גם י"ז בתמוז בשבת, ואם לא רצה לעקור למה בת"ב רצה לעקור [וקושיא זו מרפסין איגרי, שהרי מבואר שם שרבי באמת ביטל י"ז בתמוז לגמרי], ותירץ דב"ז בתמוז שפיר יש לה תשלומין ב"ז בתמוז דהא מיהת הוה מימי בין המצרים, אך על ת"ב סבר רבי דנימא הואיל ונדחה מזמנו עבר זמנו שכן עשירי אב הוא אחר הזמן.

ומעתה פלפל דבאמת הרי גם בת"ב מן הדין לומר שלא ידחה, שהרי עיקר שריפת הבית היתה בעשירי באב, וע"כ דרבי סבור שעיקר זמנו נקבע לתשעה באב, כדמסיק בתענית דתחילת פורענותא עדיפא, וכיון שנדחה מזמנו עבר זמנו ובטלה התענית, וא"כ ע"כ אי אפשר לומר שרצה לבטל תשעה באב לקבעו בעשירי, שהרי אליבא דאמת רבי ס"ל דעיקר התענית נקבעה להיות בתשיעי, ולכן כשחל בשבת הואיל ונדחה ידחה.

ודברי חת"ס מחוורים מאד בדברי הירושלמי מגילה [פ"א ה"ד] שכן הוא סדר הדברים שם, בדין שיתענו בעשירי, ועכ"ז קבעוהו בתשיעי משום שבו התחילה הפורענות, וא"כ אמרו ביקש רבי לעקור ת"ב, ואמר לו ר"א דלא כך היה מעשה אלא ביקש לעקור ת"ב שחל בשבת דהואיל ונדחה ידחה, והשיבו לו שידחה למחר, ומשמע שזוהו גופא הוא דשר"ט, דרבי סבר שנדחה לגמרי, ואמרו לו שידחה לעשירי דעיקר זמנו בעשירי.

והנה איתא במדרש איכה [פ"ד פכ"ד] שרבי למד איכה בתשעה באב שחל בשבת, ונקף אצבעו, וקרא על עצמו רבים מכאובים לרשע, ור' חייא השיב לו משיח ה' נלכד בשחיתותינו.

וביאר בחת"ס לפי דבריו, דהנה במג"א סי' תקנ"ג סק"ז הביא מה שנחלקו הפוסקים בדין תשעה באב שחל בשבת, אם דינו כמו תשעה באב לענין דברים שבצינעה, או דינו כמו ערב תשעה באב, והוכיח מהך מדרש שאין ללמוד דברים המותרים בתשעה באב שחל בשבת, אכן באמת יש להוכיח להיפוך, שהרי כתב המג"א [סי' תקנ"ד סק"ב] דאף בדברים המותרים אין ללמד לאחרים, ורבי לימד לאחרים, וע"כ דדינו כדין ערב ת"ב.

ומעתה כתב בחת"ס לפלפל, דאחר שנקף רבי את אצבעו אמר שהוא עונש על מה שעבר על דברי עצמו, דהרי הוא גופיה ס"ל דעיקר זמנו נקבע לתשעה באב, והואיל ונדחה ידחה, וקרא על עצמו רבים מכאובים לרשע, והשיב לו ר' חייא שמכאוב זה בא מסיבת חבריו שלא רצו להודות לו, והחליטו שעיקר הזמן הוא בעשירי, ורבי לא רצה לעבור על דבריו חבריו ולימד לאחרים, וזוהו שאמר לו משיח ה' נלכד בשחיתותינו, עכ"ד.

עוד נפ"מ בגדר ת"ב הנדחה לענין שבוע שחל בו

וביסוד דין שבוע שחל בו א. שחל בו

התענית ב. שחל בו תשעה באב

בירושלמי [פ"ד ה"ז] איתא וז"ל, רבי בא בר כהן אמר קמיה דרבי יוסי בשם רבי אבהו, ת"ב שחל להיות בשבת שני שבתות מותרין. וברא"ש [פ"ד סי' ל"ב] הביא ירושלמי זה לדינא וז"ל, כיון שנדחה התענית עד יום ראשון לא הוי שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה, עכ"ד. אכן בטור סי' תקנ"א הביא בשם הסמ"ג דת"ב שחל בשבת שבוע שלפניו אסור בתכבוסת, וכתב ע"ז הטור שזו חומרא יתירה, שהרי בירושלמי מתיר.

ובמנחת ברוך [סי' פ"ב] האריך דפלוגתת הטור והסמ"ג כבר שנויה בירושלמי, דהנה נחלקו בירושלמי שם בדין הימים שלאחר תשעה באב, דדעת ר' יוחנן דהימים שלאחריו אסורין, ודעת ר"ל שהם מותרין, ופריך שם על דעת ר"ל ממה דתנן שבת שחל להיות ת"ב בתוכה אסור לספר ולכבס, משמע דכל השבוע אסור, וע"כ דאף ימים שלאחריו אסורין, ומשני דר"ל מ"מ ימיר משנתנו בחל ת"ב להיות בשבת, דכל השבוע שלפניו אסור.

והנה אף בתלמודין [דף כט.]: נחלקו רב ושמואל אם מותר לאחר ת"ב, אלא דתלמודין אינו מקשה מן המשנה, ד"ל דבאמת אין אסור אלא הימים שלפניו, אך הירושלמי מדייק לשון המשנה דכל השבוע אסור, וא"כ לדעת מ"ד דלאחר ת"ב אסור ניחא מה דכל השבוע אסור, ובחל ת"ב להיות בשבת י"ל דמותר גם לפניה וגם לאחריה, אך למ"ד דלאחר ת"ב מותר לא משכח"ל לאסור שבוע שלם אלא בחל ת"ב להיות בשבת, ומה דאמרו בירושלמי דת"ב שחל בשבת שני שבתות מותרין, הרי נראה דהיינו כמ"ד דימים שלאחר ת"ב מותרין [דמה"ט הוצרך להשמיע

באופן דלפי"ז י"ל דכלפי עיקר התענית שפיר יש קולא של נדחה, אך כלפי האבילות בזה עיקר הזמן בעשירי, וממילא יש מקום להתיר ללמוד בשבת. מאחר שבשבת אינו יום אבילות כלל, וכן יש לדון דכל ההלכות של שבוע שחל בו ליתא בשבוע הקודם, אך כל זה רק לענין הלכות אבילות, אך לענין איסור התענית עיקר זמנו בשבת, והתענית ביום ראשון אינו אלא נדחה ומדין תשלומין, ולכן הקילו לבעלי ברית ועוברות ומניקות.

**בקושי המנח"ח למה מצות תענית אינה דוחה את השבת
אחד מארבעה ימי הצומות שחל להיות בשבת דוחין
אותו לאחר השבת [רמב"ם פ"ה תענית ה"ה].**

במנח"ח [מצוה ש"א סק"ז] הקשה למה מצות תענית אינה דוחה את השבת, והלא מצות עשה מדברי קבלה להתענות בתשעה באב, וידחה עשה דעונג שבת דאף הוא רק מדברי קבלה, וצ"ע. והנה מקור הדין תנן במשנה דמגילה [דף ה.], שתשעה באב שחל בשבת נדחה לאחר השבת, והטעם אמרו על כך בש"ס דאקדומי פורענותא לא מקדמינן, ופרש"י [ד"ה אבל] דה"ה שאר תעניות אין דוחין את השבת, וכן פסק הר"מ כאן, וצ"ע.

ובשו"ת צפנת פענח [דיונסק סי' מ"ד] העלה בשיטת הירושלמי דשאר כל התעניות מקדמינן, זולת תשעה באב שמאחרים לפי שיעקב החורבן היה בעשירי, ולדברי המנח"ח ניחא מאד שיטת הירושלמי, דבאמת מצות תענית דוחה שבת, זולת בתשעה באב ומן הטעם הנ"ל, ויש להוסיף טעם נוסף דתשעה באב אינה שאני שאינו דוחה שבת לפי שיעקב יום אבילות, ואין אבילות בשבת, משא"כ שאר תעניות, והארכת לקמן.

והנה דעת היראים [סימן ת"ב] דמצות עונג שבת הוי הלל"מ, וכיון לזה בחת"ס [או"ח סי' קס"ח] ובשבת [דף ק"א], דע"כ הוא מה"ת דאל"כ אין הנביא רשאי לחדש דבר [וסותר משנתו באו"ח סי' ר"ח], וכה"ל להדיא בשו"ת הרשב"א [סי' תרי"ד] והובא במ"א [סי' רפ"ח סק"ז], ומה דמתענין תענית חלום בשבת, הוא משום סכנת נפשות [עי' תועפות ראם סק"א ובחת"ס], ולדבריהם פשיטא דאין מצות תענית דוחה עונג שבת.

ויש ליישב עוד קושי המנח"ח, דבאמת מצות תענית דוחה למצות עונג שבת, ומה דתנן שאין התעניות דוחה שבת היינו משום דבזה"ז חייב התענית אינו מדברי קבלה, אלא ברצו תליא מילתא, וכמבואר בר"ה [דף יח:], [וערש"י במגילה שם שפירש הטעם שלא נזכר במשנה אלא תשעה באב כי כל הצומות ברצו תליא מילתא זולת מתשעה באב שחיובו מדרבנן כדלק:], אך בשעת שמד שחיובו מדברי קבלה אולי באמת דוחה שבת.

אכן גם זה תלוי באשלי רברבי, דהנה בר"ה שם אמרו דאף כשאנו שעת שמד יש חיוב להתענות בתשעה באב הואיל ונכפלו בו צרות, ונחלקו הראשונים אם חיובו מדברי קבלה, דדעת הרשב"א והריטב"א מגילה [דף ה:] דאינו אלא מהנהגת וקבלת הדורות, דלא כדעת התוס' שם שהוא חיוב [או מדברי קבלה או מדרבנן], ובב"ח סי' תקנ"ב כתב שחכמים יתקנום, ובאשכול הלכות ת"ב נראה שחיובו מדברי קבלה.

ובתשב"ץ [ח"ב סי' רע"א] ובחת"ס [או"ח סי' ר"ח ד"ה ומ"ש] פירשו את הכתובים עפ"י המפורש בר"ה [דף יח:] דחובת התענית בד' ימים אינה אלא כשיש שמד, ואילו מימי גדולת מרדכי עד בנין הבית לא היה שמד, כי היו בגדולה, ואמרו שם שאם אין שמד ואין שלום רצו מתענין לא רצו אין מתענין, ומעתה י"ל שזהו מה שאמר הכתוב כאן שעתה בזמן הפורים רצו וקיבלו עליהם להתענות לדורות.

ובמשכנות יעקב [או"ח סי' קמ"ט] העלה בדעת הר"מ [פ"ה תענית ה"ה] דאף בזה"ז דין התענית הוא מדברי קבלה, דלא כדמשמע בר"ה שם דבזה"ז ברצו תליא מילתא, וכפי הנראה מדברי הר"מ בפיה"מ ר"ה [דף יח.] דרק זמן בית שני נקרא לא שלום ולא שמד דתליא ברצו, וזהו שכתב הר"מ שם דלא התענו בבית שני אלא ת"ב, אבל אחר החורבן הו"ל כמו שעת שמד שחיוב התענית הוא מדברי קבלה, ושוב קשה קושי המנח"ח.

ויש ליישב בהקדם מה שדקדק מרן הגר"ז בדברי הר"מ, דאף בשעת צרה אין התעניות חיוב מדברי קבלה כלל, שלא נאמר בדברי קבלה חיוב צום, רק יום צער שראוי לקובעו צום, וחז"ל הם שקבעו, וזהו שכ"ה הר"מ [פ"ה תענית ה"א] חמש תעניות אלו מפורשים בדברי קבלה, ולא כתב שחיובם מדברי קבלה, והיינו שדברי הגמרא הם שבעת צרה ראוי לצום, אבל לא נקבע צום אלא בחז"ל והם שקבעו שת"ב חמור.

נמצא מכל זה, דקושי המנח"ח מכוונת לדעת רוב הראשונים דחובת עונג שבת אינו אלא מדברי קבלה, ומיושבת לדעת הר"מ דאף בשעת שמד אין חיוב להתענות אלא תליא בתקנת ב"ד, והדברים ברורים.

והנה לכאורה נראה ליישב קושי המנח"ח, דאם יש מצד אחד מצות עשה של עונג שבת ומצד שני יש איסור אכילה ביום תענית, הרי מן הדין הוא דעשה של עונג שבת יהא דוחה את הל"ת של דברי קבלה שאסרו לאכול ביום תענית, כמבואר כן גם בראשונים בר"ה [דף לב:]: דעשה של דברי סופרים דוחה ל"ת של דברי סופרים, וא"כ מן הדין דנימא דעשה של דברי קבלה דעונג שבת יהא דוחה איסור אכילה ביום תענית.

אכן בפשוטו צדק המנח"ח בקושי דמן הדין הוא שיהא מתענה בשבת, באשר יסוד תקנת ימי התענית אינו איסור אכילה ושתייה בלבד, כי אם יסודם קיום דין תענית, והרי התענית הוא קיום מצות חכמים בהיותו מתענה, וא"כ נמצא שכשחל התענית בשבת יש כאן עשה כנגד עשה, וק"ל בכלוא תלמודא שכשיש עשה כנגד עשה שב ואל תעשה עדיף, וא"כ מן הדין שיהא מתענה בשבת כיון שהוא בשבת ואל תעשה.

למ"ד ימים שלפניו ושלאחריו אסורין, דאף דלמש"נ ניחא מה דשבוע שני מותר, לפי דימים שלאחריו אסורין רק אם חל תשעה באב להיות בו, ומאחר דתשעה באב חל בשבת שבוע שני מותר, אך עדיין לא נתיישב למה שבוע ראשון מותר, הרי תשעה באב ח"ל בשבת ויאסר שבוע שלפניו, וצ"ע לע"ע.

בהקולות של נדחה לענין א. עוברות ומניקות ב. בעלי ברית

באו"ש [פ"ה תענית ה"ו] כתב דיש בזה גם נפקותא לדינא, דאילו לטעם הש"ס דהתענית נדחה ליום ראשון, א"כ יסוד הדין תענית הוא דין של תענית נדחה, והקילו בו לענין כמה הלכות, אולם אילו היה הטעם להתענות בעשירי מעיקר הדין, אזי אין לזה דין נדחה כלל, ולדינא כתב דדעת תלמודין דדינו כנדחה, ומה"ט אמרו דמאחרין ולא מקדמינן משום דאקדומי פורענותא, ולא אמרו משום שיעקר זמנו בעשירי.

ובאמת כן כתב ברמ"א [סי' תקנ"ט ס"ט] וז"ל, ט' באב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ ואינו משלים תעניתו, לפי שיום טוב שלו הוא, וכתבו כל הפוסקים שם דהיינו דוקא בת"ב הנדחה ליום ראשון, אך בכל ת"ב לא, ויעוין בבאור הלכה שם שהביא דברי הגרע"א להקל גם בעוברות ומניקות בת"ב שנדחה, ומפורש מזה דלדינא ק"ל דעיקר זמנו אינו בעשירי.

ובדברי מלכיאל [ח"ג סי' כ"ו בסופו] כתב ליישב, דאף לסברא הנ"ל דכאשר חל ת"ב להיות בשבת נקבע עיקר זמנו להיות בעשירי, מ"מ עדיין יש לקיים מש"כ הפוסקים דיש לו קולות לענין עוברות ומניקות כשאר התעניות, שהרי החומר שיש בת"ב מעל פני שאר הצומות מבואר בר"ה [דף יח:]: דהוא לפי שהוכפלו בו צרות, וכפילת הצרות לא היה אלא בתשיעי ולא בעשירי, כפי שיבואר, ולכן הדר דינא להיות ככל התעניות.

ויסוד לזה, דהנה כפילת הצרות הוא בחורבן הבית ראשון ושני, והנה חורבן בית ראשון התחיל בתשיעי ונשלם בעשירי, ואילו חורבן בית שני מבואר בתענית [דף כט.], שהיה בתשיעי, וכן מבואר באבן עזרא זכריה [פ"ז] שאנו מתענין בת"ב לפי שאז היה חורבן בית שני, ואף שבש"ס מבואר טעם אחר שתחילת פורענותא עדיפא, מ"מ הא מיהת מבואר מדבריו דחורבן בית שני היה בתשיעי, וא"כ בעשירי לא נכפלו בו צרות.

ויש לפלפל עפ"י מש"נ לעיל, דבתשעה באב איכא תרת"י, א. יום תענית עם כל חומרי העינוי כמו יוה"כ, ב. יום אבילות, והנה איסור רחיצה וסיכה ותשימיש ונעילת הסנדל שייכא גם לדין התענית, שכן אלו העינויים המה מחומרי התענית, ואבהוון דכולהו תענית יוה"כ כמבואר בדברי הרמב"ן, ואך דבת"ב ניתוסף גם מצות אבילות, דנאסרו בו שאלת שלום וכפיית הכסא [מלבד איסור רחיצה וסיכה דאסורין גם מדין אבילות].

והנה במנח"ח [מצוה ש"א סק"ז] הקשה בעיקר מאמרו של ר"י שהיה קובע את הצום להיות בעשירי, והוא תמוה דהלא עיקר תקנת צום החמישי הוא מדברי קבלה, וא"כ האיך בא ר"י לעקור דברי קבלה, ותירץ דמעיקר חיובא מדברי קבלה לא נאמר איזה יום, אלא להיות יום צום בחודש החמישי, ובאו חכמים ותיקנו שיהא בתשיעי בו, והארכת לעיל, וע"ז אמר ר' יוחנן שהוא היה מתקן התענית להיותו בעשירי.

ונראה בבאור פלוגתת ר' יוחנן והחכמים אימתי ראוי לקבוע התענית, דהנה כתב הר"מ [פ"ה תענית ה"א] דיסוד דין התענית המה לזכרון הצרות לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, אולם בחת"ס או"ח סי' ר"ח כתב דבפשוטו נראה דהמה ימי אבילות, והארכת לעיל מדברי הראשונים, ומעתה נראה דזמן אבילות תלוי במיתת והעדר הבית, וזה אירע בעשירי, אך זכרון הצרות בזה אמרו תחילת פורענותא עדיף, ופשוט.

ומעתה יש לחלק ביניהם, דהנה כל מה דאמר ר' יוחנן דעיקר זמנו בעשירי לפי שרובו של היכל נשרף בעשירי, היינו רק כלפי חיובא דאבילות, דחיובא דאבילות תליא בהעדר הבית בפועל, ולכן מן הדין לקבוע יום האבילות לעשירי, אך כלפי דין התענית בלבד בזה מודה ר' יוחנן לדברי החכמים דעיקר זמנה בתשיעי דתחילת פורענותא עדיפא, שהרי עיקר דין התענות הוא לעורר הלב לתשובה כמבואר בר"מ פ"א תענית ה"א.

והנה בשו"ת הרדב"ז [סי' קע"ד] הביא דברי הראשונים דבעלי הברית אין משלימים התענית בת"ב הנדחה, וכתב דבת"ב שאינו נדחה משלים התענית וכנ"ל, וכתב דהוא משום דנכפלו בו צרות הרבה, ועוד שהוא מדברי קבלה, ולכן בנדחה יש להקל, וכן יש להקל ביום שני של אבילות שיעקרו מדרבנן, ומבואר מדבריו דהטעם שהקילו בנדחה הוא משום דשייך לעיקר התקנה שמדברי קבלה, אך כל שיעקרו מדרבנן הקילו בהם.

ומעתה נראה, דהנה בתשב"ץ [ח"ב סי' רע"א] כתב דדין התענית מדברי קבלה, אך דין האבילות אינו אלא מדרבנן, באופן דלפי"ז נראה דאף למש"כ הפוסקים דלא הקילו בבעלי ברית אלא בת"ב הנדחה, אך בכל תשעה באב לא הקילו לבעלי ברית, היינו רק לענין התענית שיעקרו מדברי קבלה, אך לענין דין האבילות שפיר י"ל דליתא בבעלי הברית, ומותרין בשאלת שלום ולישב על המטה, שכן עיקר הנך מילי ליתנייהו אלא מדרבנן.

הלא מעתה נראה, דבתשעה באב שחל בשבת שפיר י"ל דעיקר הזמן נקבע בעשירי, אכן היינו רק כלפי חיובא דאבילות, שכן עיקר האבילות תליא בעשירי וכמש"נ, אך כלפי חיובא דתענית עיקר זמנו בשבת ונדחה ליום ראשון, באופן דלפי"ז נראה דכלפי דין התענית שפיר יש להקל בנדחה כמו שנפסק לדינא, אך בהלכות אבילות אין קולא של נדחה, אלא דבאבילות בלא"ה מותר לבעלי ברית מאחר שיעקר דינו הוא רק מדרבנן, וכנ"ל.

דכשחל בשבת מותר שבוע שלאחריו, ולדידה מוקים לה למשנה כפשוטה כשחל ת"ב באמצע השבוע דכל השבוע אסור, וממילא שפיר י"ל דאם חל ת"ב להיות בשבת שני שבתות מותרין, אך למאן דמתיר ימים שאחרי ת"ב ע"כ מוקים למשנה שחל ת"ב בשבת וכל השבוע שלפניו אסור.

ומעתה לשי' הירושלמי נראה דלפי מה דקי"ל כר"ל דימים שלאחרי ת"ב מותרין, ע"כ דאם חל ת"ב להיות בשבת כל השבוע שלפניו אסור, כדעת הסמ"ג, ולדעת הבבלי אין הכרח לזה, ולדינא העלה כדעת הרא"ש. ובפשוטו נראה גם בזה דיסוד פלוגתתם תליא בדחיית התענית לעשירי, האם עיקרה בתשעה באב, ונמצא לפי"ז דשבוע שלפני כן נחשב שבת שחל ת"ב להיות בתוכה, או שיעקר דינו נדחה לעשירי.

אכן לקמן יבואר מדברי הנועד ביהודה [או"ח מהדו"ת סי' ק"ה] ביאור נוסף, דאף אם נימא דעיקר החפצא של תקנת תשעה באב הוא בשבת, מ"מ קיום התענית הוא ביום ראשון, וא"כ בזה יש לחקור ביסוד מה שת"ב אוסר שבוע שחל בו, האם הוא תלוי בהחפצא של ת"ב, והחפצא של הת"ב הוא בשבת לדעת הרמ"א דבשבת נוהגת אבילות בדברים שבצינעה, או דהוא תלוי בניהוג התענית בפועל שהוא ביום ראשון.

במג"א [סי' תקנ"א סק"ז] הביא מה שכתב המהרש"ל על אותן הנהגין איסור בבשר ויין עד שבת נחמו שטעות היא בידם, אכן הב"ח כתב שיש בזה סרך מצוה וצריכין התרה, והוסיף המג"א דשיטת המחמירין היא כדעת רשב"ג דס"ל דשבוע שחל בו לאחר ת"ב גם כן אסור, ועפ"ז כתב המג"א דאותן המחמירין נוהגין איסור בבשר ויין גם בט"ו באב ואף אם חל ביום שישי, שכן לדעת רשב"ג כל השבוע אסור עד שבת, עכ"ד.

הגאון ר' ישעיה פיק מברלין תמה על המג"א, שהרי אם ט"ו באב חל ביום ו' חל ת"ב להיות בשבת, וא"כ מן הדין שיהא מותר כל השבוע, דאף לדעת רשב"ג דהימים שלאחריו אסורין, היינו דוקא בת"ב שחל בימי השבוע, אך אם חל בשבת הימים שלאחריו מותרין, ובפשוטו כוונת הגאון ר' ישעיה פיק דשבוע שחל בו היינו שבוע בו תשעה באב להיות בתוכה, ומאחר דעיקר זמן ת"ב הוא בשבת ממילא שבוע שלאח"כ מותר.

ובנועד ביהודה [או"ח מהדו"ת סי' ק"ה] השיג על הגר"פ שגג בקושיטו, וודאי דלרשב"ג דהימים שלאחרי ת"ב אסורין, ממילא בחל ת"ב להיות בשבת כל השבוע שלאחריו אסור, וסמך לזה מלשון הברייתא דדעת ר"מ דאסור כל השבוע של התענית עד התענית, ורשב"ג אסר אותה שבת, והיינו כל השבת של התענית ואף לאחריה, וא"כ בחל ת"ב להיות בשבת אזי מאחר שהתענית היא ביום א' כל השבוע שלאחריו אסור.

ובמנחת ברוך [סי' פ"ב ד"ה והנה] השיג על הנו"ב מהמבואר בירושלמי דלמ"ד דלאחר ת"ב אסור, עכ"ז כשחל ת"ב להיות בשבת שני שבתות מותרין, גם לפניו וגם לאחריו, והוא כדעת הגר"י פיק, דלא כדעת הנו"ב. ועדיין צריכין אנו למשכונני נפשין להבין שיטת היר' שהביא במנח"ב, דאף למ"ד לאחריו אסור עכ"ז כשחל ת"ב להיות בשבת שני שבתות מותרין, דהלא הרא"ש ביאר מה דשבוע שלפני שבת לא חשיב שבת שחל ת"ב להיות בתוכה משום שהתענית נדחה ליום ראשון, וא"כ מאיזה טעם שבת שלאחריו לא יחשב שבת שחל בו, הרי מאחר שנקבע זמן התענית להיות ביום ראשון יאסר למ"ד לאחריו אסור, וצ"ע.

והנראה לדון, דהנה בעיקר פלוגתת הגר"פ והנו"ב י"ל שנחלקו בדין ת"ב שחל בשבת האם עיקר זמנה בתשיעי או בעשירי, וכן נראה באור שמח [פ"ה תענית ה"ו] שחקר בזה וכתב דתלוי באם עיקרו בתשיעי או ב'.

אכן מדברי הנו"ב נראה טעם נוסף בבאור שיטתו, דאף אם נימא דת"ב שחל בשבת עיקר זמנו בשבת, ואילו יום ראשון אינו אלא זמן לקיום התענית של יום השבת ובתורת תשלומין, הא מיהת זמן קיום התענית הוא ביום א', וזהו שכתב בנו"ב שהחומר של שבוע שחל בו לא תליא בזמן המחייב אלא בזמן התענית, וזמן קיומה של התענית הוא ביום ראשון, ולכן למ"ד לאחריו אסור יאסר כל השבוע שאחרי ת"ב.

ומעתה נראה, דחלוק ביסודו איסורא דשבוע שחל בו בימים שלפניו, מאיסורא של שבוע שחל בו בימים שלאחריו, דאיסורא דימים שלפניו תליא בהתענית, והיינו דכשנכנס אב ממעטין בשמחה עד התענית, כמו"כ כשנכנס שבוע שחל בו מרבין באבלות עד התענית, והיינו שאין זה איסורים דחייילי בעצם היום אלא מצות הגברא היא למעט בשמחה ולהרבות באבילות עד התענית, וכל שמתקרב יותר לתענית נתחייב בהן יותר.

משא"כ איסורא דימים שלאחריו, דלא תלי בתענית כלל, ואין זה שייך להסדר דתנן במשנה דמשכנס אב ממעטין שמחה, אלא תליא בחלות שם 'תשעה באב', שכן תשעה באב שחל בשבת נתפס על כל השבת כולה לקבעו כשבוע של אבל, ולכן אף דכל מיעוטי השמחה וריבוי האבלות תליין בהתענית, מ"מ דין אבילות דחיייל בשבוע זה חיייל גם לאחר התענית, שכן כל השבוע הוא שבוע שחל בו, והוא הגורם חיוב אבילות, וכמש"נ.

ומעתה נראה בבאור פלוגתת הגר"פ והנו"ב, דדעת הנו"ב דדין שבוע שחל בו לא תלי בתשעה באב, אלא תלי ביום התענית, ולכן מאחר שיום התענית נדחה ליום א' ממילא שבוע שלאחריו חשיב שבוע שחלה התענית בתוכה, אכן דעת הגר"פ דדברי הנו"ב אמת כלפי איסורא דימים שלפניו, אך ימים שלאחריו ודאי תליא בתשעה באב, ומאחר דתשעה באב בשבת חל אין השבוע שלאח"כ נקרא שבוע שחל ת"ב להיות בתוכו. אכן לא ארווח בזה אלא לבאר שיטת הגר"פ, אך שיטת הירושלמי [לפירושו של המנחת ברוך] צ"ע, דהיאך אפשר להתיר שני שבתות

והארכתי טובא במצות התענית מדברי סופרים דאית בה תרת, א. מצות תענית, ב. איסור אכילה ושתיה, והבאתי יסוד הדברים מדברי החת"ס, שהוא נלמד ממאמר הכתוב באסתר ו'צומו' עלי ואל תאכלו ואל תשתו, ונפ"מ רבתי לענין כמה הלכות גדולות, א. בטעם מה שהאונן חייב להתענות [ע"י שעה"צ ס' תר"מ סקמ"ו], ב. בשיעור איסור אכילה ככותבת או ככזית, יעו"ש בארוכה.

[ואמנם בשא"גא (ס' ל"ג) יצא להוכיח בדעת הר"מ דעשה של קום ועשה דוחה עשה של שב ואל תעשה, כגון דעשה של יבום (שקיומה בקום ועשה) דוחה עשה דמצרי ואדומי (שאיסורה בשב וא"ת), וצ"ע].

תירוץ המנח"ח דחובת התענית מדברי קבלה הוא יום א' בחודש

בישוב קושיית המנח"ח דתשעה באב דיום אבילות נדחה מפני השבת

במנח"ח תירץ עפ"י מה שהאריך שם דחובת התענית מדברי קבלה היא יום אחד בחודש, ככתוב בכתובים צום הרביעי וצום החמישי וכו', וכל הדין להתענות ביום המסוים בתשעה באב ובי"ז בתמוז וכו' אין זה מעיקר חובת דברי קבלה, אלא הוא מתקנת חכמים, ומעתה נחא קושיא הנ"ל, דמדברי קבלה יכול להתענות אחר השבת, וכל מה שנקבע יום אחד בחודש הוא מדברנן, אך הרי חובת חכמים אינה דוחה למצות עונג שבת.

ובכתבי הגר"ח [ר"ה דף יח:]: כתוב ביסוד זה לבאר דברי האבודרהם שכתב דעשרה בטבת אם יחול בשבת אינו נדחה, וביאר הגר"ח דכל התעניות מתענים מפני המאורעות שארעו, ותלוי בחודש כדכתיב בקרא [צום הרביעי וצום החמישי וצום העשירי], א"כ יכולין להתענות גם למחר, ולכן כשחל בשבת נדחה למחר, אבל בעשרה בטבת דכתיב 'בעצם היום הזה', א"כ הוא דין דוקא באותו יום, וע"כ א"א לדחותו למחר, עכ"ד.

וכדברי המנח"ח והגר"ח מבי' בריטב"א בר"ה [דף יח:]: וז"ל, וא"ת והלא עיקר גזירת התענית על חורבן ראשון הוה, ובט' בתמוז קבעוהו שבו הובקעה העיר, וא"כ למה אנו מתענין היום ב"י בתמוז שהיתה בקיעה שניה, וכי תימא כי בבית שני נעקרו אותם הצומות שגזרו על בית ראשון, הא ליתא וכו', תדע דהא י' בטבת וצום גדליה מחורבן ראשון הם, וכיון שכן למה נעקר ט' בתמוז, ואם מפני שנבקעה בשניה ב"י בתמוז בשניה.

ותירץ הריטב"א וז"ל, אפשר עוד לומר שאף נביאים הראשונים שגזרו התענית יודעין היו בחורבן בית שני ולא קבעוהו בתשעה בו דוקא, אלא בחדש זה, שלא מצונו שנקרא אלא 'צום הרביעי', אבל אי"צ לכך, עכ"ד. הנה מדברי הריטב"א למדנו כעיקר דברי המנח"ח והגר"ח, אלא שהריטב"א הוסיף דבריו שידעו הנביאים הראשונים שגזרו ב"י בתמוז על הבקיעה השניה, וזה אינו לענין כל התענית.

וראה מחודדת לשיטתם של המנח"ח והגר"ח, נראה מהא דאיתא במגילה [דף ה.]: שאם חל ת"ב להיות בשבת מאחרין ולא מקדמין, משום דאקדומי פורענותא לא מקדמין, והקשה במאירי דתפ"ל דעדין לא הגיע זמן התענית [וכמו דאמר התם דזמן חגיגה מאחרין לפי שטרם הגיע זמנו], אך למש"נ ניחא היטב, דהלא כל החודש הוא חודש שזמנו זמן יום הצום, ולכן הוצרך לפרש הטעם משום הקדמת הפורענות.

ונראה בזה לבאר מה דתניא בתענית [דף כו:]: משכנס אב ממעטים בשמחה, דמבואר מזה שהמאורע נתפס בהחודש כולו, ולכן מתחילת החודש נוהגת הלכות האבילות, וא"כ אף כלפי דין התענית י"ל דחיבו בהחודש.

אכן לכאורה קשה דתשעה באב נקבע הצרה להיות בט' באב דווקא, כמבואר בתענית [דף כט.]: על הכתוב באיכה [פ"א פט"ו] קרא עלי מועד לשבור בחורי, שהקב"ה מילא את חודש תמוז שיחזרו המרגלים בתשעה באב כי יום זה נקבע כיום בכייה, ואמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חינום, ואני קובע לכם בכיה לדורות, הא מיהת מפורש מזה דהמאורע נקבע להיות דוקא בתשעה באב, ולמה התענית אינה דוחה את השבת, וצ"ע.

[ובפרשת שלח אחר מעשה מרגלים כתוב ויבכו העם בלילה ההוא, ואמרו על כך בתענית (דף כט.). אמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חינום ואני קובע לכם בכיה לדורות, והרמב"ן בפירושו שם כתב וז"ל, לא ידעתי מאיזה רמז שבפרשה הוציאו זה, ובתורת חיים סנהדרין (דף קד:) כתב שהוא נלמד מדכתיב ויבכו העם בלילה 'ההוא', ולא כתיב בלילה 'הזה' כדרך הכתובים, רמז הכתוב שבכו בלילה ההוא המיוחדת לבכיה].

אשר נראה בזה, דיום תשעה באב ודאי אינו דוחה את השבת, שהרי יום תשעה באב יום אבילות הוא זה, ויום אבילות לבטח נסתר מיום השבת, שכן אין אבילות בשבת, וכל עיקר מה שהקשה במנח"ח שמצות התענית היא דוחה את השבת, אינה מכוונת אלא בשאר ג' התעניות, וכדעת הר"מ [פ"ה תענית ה"א] דכל התעניות עיקרם מדין תענית מסדרי התשובה, וא"כ כלפי שאר תעניות שפיר י"ל כתיורצו של המנח"ח, ונפלא.

הלא מעתה נראה ליישב מה שהקשה רש"י למה נקט המשנה רק תשעה באב, שכן דין מסוים ומיוחד הוא שנתחדש במשנה דתשעה באב אינה דוחה את השבת.

דברי האבודרהם בעשרה בטבת שחל

בשבת שאין נדחה לאחר שבת

תענית צום החמישי וצום העשירי א. ביומו ב. יום אחד בחודש

הרב דוד אבודרהם כתב [הלכות תענית] שעשרה בטבת הוא משונה משאר תעניות, שאם היה חל בשבת לא היו יכולים לדחותו ליום אחר, מפני שנאמר בו [יחזקאל פכ"ד פ"ב] 'בעצם היום הזה' כמו ביום הכפורים, ולא ידעתי מנין לו זה [בית יוסף או"ח ס' תק"נ].

בכתבי הגר"ח [ר"ה דף יח:]: כתוב לבאר דברי האבודרהם וז"ל, כל התעניות מתענים מפני המאורעות שארעו, ותלוי בחודש כדכתיב בקרא [צום הרביעי וצום החמישי וצום העשירי], א"כ יכולין להתענות גם למחר, ולכן כשחל בשבת נדחה למחר, אבל בעשרה בטבת דכתיב 'בעצם היום הזה', א"כ הוא דין דוקא באותו יום, וע"כ א"א לדחותו למחר, ושפיר היה אפשר להתענות גם בשבת, עכ"ד הגר"ח.

ובקונטרס חנוכה ומגילה (מגילה ס' ח' סק"ב) הביא בשם הגר"ז להקשות על האבודרהם מה שייך ג"ש בדברי קבלה, ועוד וכי אדם דן גז"ש מעצמו, וכתב דכוונתו ללמוד מיו"כ שנקבע ביום המסוים, וכמש"נ, ויעוין בהתעוררות תשובה לשר"ע [ס' תר"נ] דודאי אין עשרה בטבת דוחה שבת, ואך דס"ל להאבודרהם דאין משלימין התענית ליום אחר, הא מיהת יסוד הדברים שתענית י' טבת נקבע ליומו המסוים דוקא.

והגר"ח הוסיף להוכיח כן ממה דתענית חלום דוחה שבת, הרי דשייך חפצא של תענית בשבת כל שא"א לקיימו ביום אחר, ומאחר שתענית חלום עיקרו להתענות ביום החלום לכן דוחה את השבת, וא"כ דכוונתו הוא דין עשרה בטבת שכל קיומו רק בעצם היום הזה, וממילא שפיר דוחה את השבת, אכן שאר התעניות שאפשר לקיימם למחר משום שדינם מתקיים ביום אחד בימי החודש, לכן אינו דוחה את השבת.

ובפשוטו אין לראיית הגר"ח [מתענית חלום] שום מובן, דהלא עיקר הדין דמתענין תענית חלום בשבת הוא בשבת [דף יא.] ותענית [דף יב:]: דיפה תענית לחלום כאש לנעורת, ופירשו הראשונים שהטעם שתענית חלום מותרת בשבת הוא משום דעונג הוא לו, עוד כתבו הראשונים שהוא משום פיקוח נפש כמו שהאריך במחצית השקל [או"ח ס' רפ"ח סק"ג], וא"כ היאך אפשר להוכיח מזה לתענית י' בטבת.

אכן ברור בכוונת הגר"ח, דלא על היתר עצם תענית וביטול מצות אכילה מיירי, אלא על עצם חלות שם תענית, דהלא ברור דתיקון התענית לחלום לא תליא במה שאינו אוכל אלא ב'יום תענית' תליא מילתא, והוה שהוכיח הגר"ח דאפשר לה לשבת שתהא חפצא של יום תענית, שהרי מתענין תענית חלום בשבת, באופן דמוכרח מזה דיום השבת אפשר לה להיות יום תענית, וא"כ מן הדין דאף תענית י' בטבת יכול לחול בשבת.

ובט"ז [או"ח ס' תקס"ב סק"ו] נתקשה במש"כ בשו"ע דאם מתענה תענית חלום מתפלל ענינו, והיאך יאמר 'יום צום תעניתינו' בלא שקיבל עליו יום התענית מאתמול, ותירץ וז"ל, אע"פ שלא קבלו, כיון דמשמאי הוא דרמו עליה הוי במקום קבלה מעצמו, עכ"ד, ויעוין בפמ"ג שצידד דאם יש י' אנשים שמתענין תענית חלום הוה תענית ציבור, עכ"ד, הרי מבואר מזה דמשמאי הוא דחייל ביה שם יום תענית אף בלא קבלה.

אך מעתה עדיין לא נתיישבו עיקר דברי האבודרהם היאך הותר להתענות בשבת ולבטל מעליו מצות עונג שבת שהיא מדברי קבלה, דאף דשייך חפצא של יום תענית בשבת מ"מ היאך הותר להתענות ביום השבת.

והנראה בזה ברור, דהנה במנח"ח [ס' ש"א סק"ז] כתב דמסתברא דעשה דתענית שמדברי קבלה דוחה לעשה דעונג שבת, דתרווייהו מדברי קבלה, ומה שהתענית נדחית לפי שמדברי קבלה אפשר להתענות יום אחר בחודש, והארכתי לעיל, הלא מעתה דברי הגר"ח עם דברי המנח"ח מחוורין היטב, דבעשרה בטבת שנקבעה התענית בעצם היום בזה שפיר דוחה שבת, והגר"ח הוכיח מתענית חלום דשייך ששבת תהא יום תענית.

ויעוין לעיל שכתבתי לדון דאף ת"ב נקבע ביומו כדמשמע בתענית [דף כט.], ומה שאינו דוחה את השבת נתבאר לעיל דת"ב יום אבילות היא, ויום אבילות ודאי נדחה מפני השבת שסותר לאבילות, יעו"ש.

ברם עדיין יש להעיר, הלא עיקר חובת התענית בזה"ז ברצו תליא מילתא כמבואר בר"ה [דף יח:]: ואילו מדברי קבלה אין חיוב להתענות אלא בשעה שיש שמד, וא"כ היאך מצות תענית בעשרה בטבת דוחה לעשה דדברי קבלה דעונג שבת, ואולי י"ל דעיקר דברי האבודרהם קיימי בזמן שיש שמד שאז חובת התענית מדברי קבלה, וביותר מזה הביא דברי הרמב"ן שבוה"ז חשיב שעת שמד שהתענית היא מדברי קבלה.

והנראה ברור בביאור שיטת האבודרהם עפ"י מה שהארכתי לעיל בביאור דברי הרמב"ן, דאף דעיקר קביעת התענית ברצו תליא מילתא, היינו קביעת התענית, אך עצם התענית ניתנה בדברי קבלה להתענות אם רצו, ולכן אם אין רוצין לקבוע תענית לית לה בה, אך אם רצו וקיבלו עליהם להתענות הדר חיובא מדברי קבלה, וכיון שקיבלו עליהם בעשרה בטבת להתענות שפיר דוחה את השבת, וממילא אף בזה"ז דוחה את השבת.

בשו"ת מהר"ם בריסק [ח"ג ס' צ"ט] כתב שהראשונים נחלקו על האבודרהם, דהנה תנן במגילה [דף ה.]: דאם חל ת"ב להיות בשבת מאחרין אותו ליום ראשון, ופרש"י דכמו"כ הדין אם חל עשרה בטבת או י"ז בתמוז בשבת, וכ"ה בר"מ [פ"ה תעניות ה"ה], ולמש"נ הדברים מכוונים, שהרי רש"י העמיד המשנה בזמן שאין חיובו מדברי קבלה אלא ברצו תליא מילתא, ואילו האבודרהם הרי ס"ל דחיובו מדברי קבלה כמש"נ.

דברי האור שמח בביאור דברי האבודרהם

ובביאור דברי האבודרהם דאף בזה"ז דוחה שבת

באו"ש [פ"ה תעניות ה"ו] כתב בביאור דברי האבודרהם, דהנה כתב המבי"ט בקרי"ס [פכ"ט שבת] דאיסור תענית מה"ת הוא לילה ויום, ולפי"ז שרי להתענות בשבת תענית י' בטבת, שאין מתענה אלא ביום, משא"כ תשעה באב שאינו דוחה שבת כיון דאיסור תורה הוא להתענות לילה ויום, ועפ"י"ז כתב שם דגם אילו י"ז בתמוז היה חל בשבת היה דוחה את השבת [וצ"ב דהאבודרהם כתב טעם מסוים לעשרה בטבת כמש"נ].

ברם הנה כתב הרמב"ן בתורת האדם [אות ק"א והובא בר"ן ר"ה יח: ובמ"מ פ"ה תעניות] וז"ל, מסתברא דכולהו ארבע צומות תענית צבור הן, ונביאים גזרו אותם וכל חומרי תענית עליהן, מפסיקין בהן מבעוד יום ואסורין ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה כת"ב, וקרא מקיש להו לתשעה באב, אלא האידנא כיון דבזמן דליכא שמד בטילין רצו ונהגו להתענות בהן, ולא רצו לנהוג בהם בחומרות הללו.

אשר לפי"ז דברי האור"ש צ"ע, דלדבריו נמצא דכל דברי האבודרהם ע"כ בזה"ז דתליא במנהג, דאילו בזמן שמד שחיובו מדברי קבלה ודאי דאינו דוחה שבת, דבזמן שמד חיובו להתענות לילה ויום כמו בת"ב כמבואר בדברי הרמב"ן, ומוכרח בדברי האבודרהם דמייירי בזה"ז כמבואר בדבריו שם, אולם מעתה צ"ע טובא דכיון שאינו אלא תלוי במנהג למה יהא דוחה עונג שבת, והלא עונג שבת מצות עשה מדברי קבלה הוא, וצ"ע.

אלא דבאמת באו"ש שם הביא בשם הירושלמי דאף בזמן שהיה החיוב מדברי קבלה לא תיקנו להתענות לילה ויום, וזהו דלא כדברי הרמב"ן, וא"כ ניחא דברי האבודרהם בזמן שיש שמד שאז יש חובה להתענות.

והנה כבר הובאה לעיל תשובת מהר"ם בריסק [ח"ג ס' צ"ט] שהביא דברי רש"י במגילה [דף ה.]: שכתב להדיא דלא כדעת האבודרהם, אלא דאם חל עשרה בטבת בשבת הרי הוא נדחה ליום ראשון, ולמש"נ הרי שוב ניחא שאין כאן פלוגתא כלל, שהרי רש"י מייירי להדיא בזמן שאין שמד ואין חובת תענית, אלא ברצו תליא מילתא, וא"כ בזה"ז ודאי שאין התענית דוחה את השבת, וכל דברי האבודרהם נאמרו רק בזמן שיש שמד.

ואשר יראה בזה עוד בביאור שיטתו של האבודרהם [על דרכו של האור"ש], דהלא מפורש בש"ס דבזמן הזה ברצו תליא מילתא, וביאור הדבר, דמדברי קבלה הניחו חובת התענית ברצון ישראל, אך הא מיהת עיקר חלות שם היום מצד עצמו שפיר הוה יום תענית מדברי קבלה [לכל הפחות אם רצו], וא"כ שפיר י"ל דאף דחובת התענית תליא ברצו, מ"מ מאחר שהיום מצ"ע יום תענית הוא ממילא אין מצות עונג שבת, והארכתי בזה לעיל.

בתורת משה דרוש לח' טבת הביא החת"ס את דברי האבודרהם הנ"ל שעשרה בטבת דוחה שבת וז"ל, ויש להבין הלא עשרה בטבת לא היה רק התחלת מצור על העיר, ועד שתי שנים ומחצה לא נחרבה, וקשה הלא חמור חורבנה מסתמא מן התחלת המצור, ולמה תשעה באב אין דוחה שבת, ויעוין בעירובין [דף מא.] בענין תשעה באב שחל בערב שבת שאין משלימין, ועשרה בשבת בע"ש משלימין והיה דוחה שבת.

וכתב בחת"ס וז"ל, ונראה לבאר, דהנה הטעם שקבעו תענית על מצור ההוא, הלא היתה ירושלים כמה פעמים במצור בימי פרעה נכה וכדומה, רק הטעם הוא דמה שהיתה העיר בטרת המצור שתי שנים ומחצה, זה מחמת שבאותו יום סמך מלך בבל למטה על ירושלים כמו כן ישבו בית דין שלמעלה [לדון על חורבן הבית], אלו מיימינים אלו משמאילים, עד שגברו המשמאילים ונחרב הבית.

והנה אין לך שנה שאין קללתה מרובה מחברתה, וכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאינו נחרב בימיו [כירושלמי ריש יומא], נמצא שבכל שנה ושנה נתחדש חורבן חדש, וזהו בכל פעם כשהגיע אותו יום של עשרה בטבת שהתחיל אז למעלה משפט החורבן, כמו כן בכל דור ודור יושבין ב"ד שלמעלה וגוזרין החורבן של כל שנה ושנה, ודבר זה מרומז קצת בספר הקרנים, עיין בפירושו הנקרא דן ידין בענין חודש טבת.

הלא מעתה כתב בחת"ס לבאר וז"ל, ידוע דעל צרה שעברה כמו יום שמת בו אביו ואמו, אין אנו מתענין בשבת, אבל תענית חלום מותר להתענות, דבשביל עונג שיש לו שמבטל צרה העתידה לבוא, לא מעונה הוא [או"ח ס' רפ"ח ס"ד], הילכך תענית תשעה באב שזוהו רק על צרה שעברה לא דחו שבת, אבל תענית עשרה בטבת זהו על ביטול צרה העתידה עונג הוא, וה"ה דחי שבת, עכ"ל.

הלא מעתה נראה ליישב מה שהקשה רש"י למה נקט המשנה רק תשעה באב, שכן דין מסוים ומיוחד הוא שנתחדש במשנה דתשעה באב אינה דוחה את השבת.

האיר המזרח

רבני בית הוראה שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום"
הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א

סימן תק"נ

דין נשים מעוברות ומניקות בג' צומות

סימן תק"נ סעיף א': הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר. הגה. מיהו עוברות ומניקות שמצטערות הרבה אין להתענות. ואפילו אינן מצטערות אינן מחויבות להתענות, אלא שנהגו להחמיר. ודוקא בג' צומות, אבל בתשעה באב מחויבות להשלים (כדלקמן סימן תקנ"ד סעיף ה'), ע"כ.

וע"פ דעת מרן שמעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בג' צומות (שו"ת אור לציון ח"ג פרק כ"ה תשובה ז' ובביאורים).

וכתב במ"ב ס"ק ג' דגדר מעוברת אפשר שהוא אחר ארבעים יום משעת יצירת הולד, ואף קודם ג' חדשים אם מרגשת צער, אבל קודם ארבעים יום הרי היא ככל הנשים, אם לא שמצטערת הרבה. ואם מרגשת חולשה, אין לה להחמיר כלל.

אולם בשו"ת אור לציון בביאורים שם כתב, דאף בפחות מארבעים יום נקראת מעוברת, ויש ג"כ לחוש לקיום הולד אף בפחות מארבעים יום, וע"ש עוד.

עוד כתב שם שאף בחודש התשיעי פטורה מלהתענות, ולא נחמיר אז משום שבין כך הגיע זמנה ללדת.

ובגדר מינקת ד' מהרש"ם בדעת תורה להקל כל כ"ד חודש, אף שאינה מניקה בפועל, כיון שאברהי מתפרקין. אולם ד' האור לציון שם שאין להקל אלא אם כן היא מינקת בפועל, ואפילו אם מניקה מעט בלבד ונותנת תוספות של מאכלים אחרים. אבל כל שאינה מניקה בפועל הרי היא חייבת להתענות, ואף אם היא חלשה מעט.

וכן לענין מפלת אין להקל לה אלא בתוך שלשים יום לאחר ההפלה. וסיים האול"צ בביאורים שם: ופשוט שכל זה הוא בנשים מעוברות או מניקות, אבל סתם נשים או נערות אין לפוטרו מהתענית, ולא מצינו שיקילו לנשים או לנערות לומר שחלשות הן, ודינן לענין התענית ככל אדם, ע"כ.

דין קטנים בתענית

כתב במ"ב סימן תק"נ ס"ק ה': וכן הקטנים שיש להם דעת להתאבל, אע"ג שאין מחוייבין לחנכם אפילו בן י"ב שנה, ואפילו בתענית שעות, מ"מ ראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף, לחם ומים, או שאר מאכל פשוט לפי התינוק, כדי שיתאבלו עם הציבור.

אולם בכה"ח ס"ק ט' הביא מס' הלכה ברורה להשיג ע"ז, דא"צ להקפיד שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף, והוסף ג"כ דכמדומה שאין נוהגין כן. וכן כתב בכה"ח סימן תקמ"ט ס"ק ה' בשם הברכ"י דלא נהגו להחמיר בזה [אלא דשם מדבר בקטני קטנים]. ועיין ג"כ בס' הליכות שלמה (תעניות פי"ג ארחות הלכה הע' 10) בשם הגרש"ז אויערבאך ז"ל שכהיום לא נהגו להחמיר בזה, אלא מאכלים אותם כדרכם. [ומיהו לענין מעוברות או מניקות וכן חולה הצריך לאכול, בזה הסכים ה"ח בס"ק ז' שלא יענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך. וכן הוא בהדיא בשו"ע סימן תקנ"ד סעיף ה', לענין עוברות ומניקות, דאע"פ שאין מתענות, ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה אלא כדי קיום הולד, אך לשון השו"ע הוא "ראוי" שלא וכו']. ולעיקר דין חינוך בתעניות דרבנן, ע"י כה"ח סימן תקנ"ד ס"ק כ"ד בשם ס' ערך השולחן, דאף דאין להחמיר בתענית שלימה משום חשש סכנה, מ"מ בתענית שעות יש להם להתענות. [ונראה פשוט, דר"ל שמוותר להחמיר להם בתענית שעות, אבל לא בתורת חיוב, וכמבואר ג"כ במ"ב כאן. גם ע"ש בהליכות שלמה הע' 11 דלא היה ניח"ל להגרשז"א ז"ל אותן שמנהיגים לקטנים להתענות תענית שלימה, אלא סגי בתענית שעות].

זקנים ותשושי כח בתענית

נראה דהוא הדין נמי אנשים תשושי כח, או זקנים שהתענית הוא צער גדול להם, די שיהיה להם יתרון בג' צומות אלו, דמה לי נשים עוברות ומניקות, מה לי אנשים תשושי כח וזקנים, ובתנאי שיאמר להם הרופא שהתענית מזיק להם, הא לאו הכי לא יפרשו מן הציבור. והוא ברור. ונראה פשוט, כי זקן שבא בימים והוא חלוש, אין להתענות כלל, כי אפילו ביוה"כ כתוב בתשו"י הגאונים בספר שערי תשובה סימן שכ"ה, אם רואה שקשה עליו התענית מאכילין אותו, וכמ"ש לקמן בה' יוה"כ פ' סימן תר"ח, וכל שכן בג' צומות אלו, והוא ברור (כה"ח ס"ק ו' בשם ס' רוח חיים). וכ"כ בשו"ת אול"צ ח"ג פרק כ"ט תשובה ה' (אף לענין ט"ב), שזקנים תשושי כח, כגון זקנים למעלה מגיל שמונים תשושי כח, פטורים מהתענות. וע"כ כה"ח סימן תר"ח ס"ק ח'.

[וחו"ר בית הוראה הוסיפו על זה: ואם יש בכוחו להתענות מעמוד השחר, מוטב שיתנה לפני השינה שאינו מקבל התענית אלא מעה"ש, ויאכל אז, ויתענה. ואע"פ שלדעת הזוהר אין לאכול אחר השינה, זה עדיף טפי כדי שיוכל להתענות, שהרי האר"י התיר למהרח"ו שיאכל לאחר שינה מחמת חולשה. כך אמר לנו הגר"ב אבא שאול זצ"ל].

רחיצה בג' תעניות

סימן תק"נ סעיף ב': צומות הללו חוץ מתשעה באב, מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשישי המטה. וא"צ להפסיק בהם מבעוד יום. ובמ"ב ס"ק ו', דבעל נפש יחמיר בכלן כמו בתשעה באב, אלא שאם חל ליל טבילה יקיים עונתו, וגם בנעילת הסנדל לא יחמיר, משום חוכא ואיטולא. וכן אם חל עשרה בטבת בע"ש אין להחמיר ברחיצה בחמין מפני כבוד השבת.

ובשעה"צ אות ח' הביא מס' עטרת זקנים דעכשיו אין נוהגין לרחוץ בג' צומות. וכתב בפמ"ג דהיינו בחמין, אבל בצונן י"ל דשרי בג' צומות. וה"ה פניו ידיו ורגליו בחמין י"ל דשרי. ובאות ט' הביא בשם השל"ה דבעל נפש צריך להפסיק גם מבעוד יום.

אולם ה"ח בס"ק י"ג כתב דמד' השל"ה משמע דבעל נפש יש להחמיר גם בצונן כמו בתשעה באב. וכן מי שמחמיר עצמו שלא לרחוץ בחמין, טוב לו להחמיר גם שלא להריח בשמים.

ואפשר דד' השעה"צ הם ביחס להמנהג שנהגו עכשיו שלא לרחוץ, דע"ז כתב ד"ל דבצונן שרי כל גופו וה"ה פ"ו"ר בחמין, אבל ביחס לבעל נפש שפיר הוי כמו ת"ב, די ש להחמיר אף בצונן, וכד' ה"ח. ונמצא דה"ח והפמ"ג לא פליגי.

[וע"י האול"צ ח"ג פרק כ"ה בביאורים לתשובה א' בסופו שכתב דמותר להתרחץ בג' צומות אלו חוץ מת"ב ואפילו במים חמין. ומשמע דלא ס"ל דהמנהג אצלנו להחמיר בזה. עוד יעוי' בביאור הלכה ר"ס תקנ"א מהא"ר והפמ"ג דאפשר שיש להחמיר ב"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מר"ח עד התענית. אך ע"ש בס' שונה הלכות סעיף ל"ח דנראה שהיה ט"ס בא"ר. אך ע"י ג"כ להבא"ח פרשת דברים הלכה ה' שכתב, דצריך להיזהר בעשרה בטבת בלילה וביום שלא לעשות ריקודים ומחולות. וע"כ כה"ח ריש סימן תקנ"א ס"ק ד' דהאליה רבה כתב דאפשר דמשמע מהש"ס, דה"ה דממעטין בשמחה ב"ז בתמוז ועשרה בטבת. ומ"מ לענין להסתפר, כתב שם האול"צ דאף שמעיקר הדין אין איסור כזה, ראוי שלא להסתפר בימים אלן].

חופה ביום התענית

סימן תק"נ סעיף ג' בדברי הרמ"א: ואם יש חופה ביום התענית בע"ש, נוהגין להתפלל מנחה ולקרות ויחל, ואחר כך עושין חופה.

ובכה"ח ס"ק כ"ג הביא דהשיירי כנסת הגדולה בהגהות בית יוסף אות ג' כתב, שהמנהג לעשות החופה אחר תפילת שחרית. וסיים ע"ז ה"ח, ואם כן נהרא נהרא ופשטיה.

דין חתן ביום האירצייט לענין תענית

במ"ב סימן תק"נ סוף ס"ק י"ב: אבל יארצייט א"צ להתענות בתוך שבעת ימי החופה, אם נשא בתולה או אלמנה, ע"כ. ומיהו ה"ח בס"ק כ"ב האריך בד' הפוסקים בזה [וע"ש מתשו"י דבר משה דנושא אלמנה אפילו הוא בחור יש לו להתענות לאחר ג' ימים, ולד' כחנות יוסף בכל ענין חתן אינו אוכל עד שיתירו לו, ולד' זכור לאברהם בשם מהר"י קובו צריך להתענות, אולם לד' הבית דוד ומקום שמואל א"צ להתענות]. ומסיק ה"ח, דעל כן נראה כיון דאיכא פלוגתא בזה, בין חתן בין בעל ברית, אם אירע להם תענית שהוא משום מנהג, כגון יארצייט או ערב ר"ה, או עשרת ימי תשובה וכדומה, יש להם לעשות התרה, ואין להתענות, כדי לצאת אליבא דכו"ע, עכ"ד.

להכריז את הצום בשבת

סימן תק"נ סעיף ד': בשבת קודם לצום מכריז שליח ציבור הצום, חוץ מתשעה באב וצום כיפור וצום פורים. וסימנך אכ"ף עליו פיהו. (ומנהג האשכנזים שלא להכריז שום אחד מהם). ע"כ.

ואופן ההכרזה כתב הבית יוסף בשם האבודרהם (הובא בכה"ח ס"ק כ"ד), דהיינו אחר קריאת ההפטרה קודם אשרי, צריך שיכריז שליח ציבור להודיע לקהל באיזה יום יחול הצום. ואומר, אחינו ישראל שמעו, צום פלוני, יום פלוני, יהפוך אותו הקב"ה לששון ולשמחה, כמו שהבטיחנו בנחמות ונאמר אמן.

והטעם שאין צריך להכריז על צום ת"ב, וכיפור, ותענית אסתר, ביאר ה"ח בס"ק כ"ו בשם ספר יפה ללב, לפי שהם ידועים לכל.

וכתב עוד שם בס"ק כ"ז בשם יפה ללב, דכן על צום גדליה אין מכריזין, לפי שהוא ג"כ ידוע לכל.

וטעם מנהג האשכנזים שאין מכריזין על שום צום, ביאר בכה"ח ס"ק כ"ח בשם יפה ללב, דכיון שהם כתובים בפסוק הרי הוא מקובל ואין צריך הכרזה [ופשוט הוא דאף לד' השו"ע א"צ קבלה, דמקובל ועומד הוא מכח התקנה, וכמ"ש במ"ב לקמן סימן תק"נ ס"ק נ' ובכה"ח שם ס"ק ע"ג. אלא דמ"מ צריך להכריז כדי שידעו הציבור שצריך לצום, ולכן בצומות הידועים לכל א"צ הכרזה אף להשו"ע. וכל זה פשוט הוא וא"צ לפנים].

סימן תקנ"א

משנכנס אב ממעטין בשמחה, עד ר"ח אלול, או עד אחר ת"ב, או עשירי באב

סימן תקנ"א סעיף א': משנכנס אב ממעטין בשמחה. ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי, לישתמיט מיניה, דריע מזליה. ובמ"ב ס"ק ב': לישתמיט מיניה, עד ראש חודש אלול. (ובשעה"צ אות ב', מגן אברהם בשם רבינו ירוחם). ועכ"פ עד אחר תשעה באב (ובשעה"צ שם, הוא מקרבן חננאל בפרק ד' דמוכח מזוהר הקדוש, דדי עד אחר תשעה באב).

וע"י במחזיק ברכה דג"כ ס"ל שהוא עד ר"ח אלול. והיפה ללב כתב עד ט"ו באב, וכדתנן דלא היו ימים טובים לישראל כמו ט"ו באב. והובא כ"ז בכה"ח ס"ק ג'.

אולם עיין בנן איש חי הלכה א' שכתב, דזו הסברא היא עיקר דאין צריך להשתמט עד ר"ח אלול, אלא רק עד אחר עשרה באב, ובפרט כי בט"ו באב צריך לעשות עליו לשכינה, כמו שכתב בזוה"ק ח"ב דף קצ"ה, וכיון שעלה חודש זה ביום ט"ו, לא ירד דמעלין בקודש. ע"כ. ומבואר בד' הבא"ח תרת"י, א. דהעיקר הוא דא"צ עד ר"ח אלול. ב. דהוא עד אחר עשרה באב (לא עד אחר ט"ב). וכן הביא בכה"ח ס"ק א' מספר נחמד למראה, דהוא עד עשרה באב, ועשרה בכלל [ואפשר הטעם כמ"ש בשו"ע סימן תקנ"ח, שמנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשותות יין בעשירי באב, משום שבת"ב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי].

וכתב ה"ח בס"ק ג' לאחר כל הש"י הנ"ל, דעל כן נראה דאם לא אפשר לישתמיט יותר, יש לסמוך על ש"י הנ"ל דהוא עד אחר עשרה באב, וכד' הבא"ח הנז' [ועיין כה"ח ס"ק ד' שכתב בשם האליה רבה, אפשר שה"ה ביום י"ז בתמוז וכו' בטבת].

ממעטין בשמחה מזמן המולד

ע"י כה"ח סימן תקנ"א ס"ק ה' בשם הפמ"ג דלענין הך דינא דממעטין בשמחה וגם לישתמיט, הוא מזמן המולד (לאפוקי מסעיף ב' דממעטין במשא ומתן, שזה תלוי דוקא בר"ח).

דין המוהל ובעל ברית בלבישת בגדים לבנים

כתב הרמ"א סימן תקנ"א: מילה שהיא מר"ח עד ט' באב, נוהגין שהמוהל ובעל ברית ואבי הבן לובשין בגדי שבת. ע"כ. ואע"ג דפסק השו"ע לקמן בסימן תקנ"ט סעיף ח' דבעל ברית לובש בגדים אחרים ביום ט"ב עצמו דהוי לגביו יו"ט, וכל שכן מר"ח עד ט"ב, מ"מ הכא קמ"ל אפילו לבנים ממש, דלא אסרינן לבנים אלא ביום ט"ב. (מטה יהודה, הובא במחזיק ברכה, ובכה"ח ס"ק ח', וע"ש עוד).

והא דכתב הרמ"א בגדי שבת, כתב המחזיק ברכה והובא בכה"ח ס"ק ט' דמ"מ אסור ללבוש בגדים חדשים (וכה"ג כתב המ"ב לקמן בס"ק ט' לענין החתן בשבת שקודם נישואין).

דין בעל ברית לגלח בשבוע שחל בו ט"ב

כתב במ"ב סימן תקנ"א ס"ק ה': ולענין גילוח, אם מותר לבעל ברית וכה"ג, עיין בשערי תשובה. ובשעה"צ אות ד' כתב, דבתשו"י חתם סופר או"ח סימן קנ"ח מתיר לבעל ברית לספר, אבל לא לאבל ממש במילה בתוך שלשים.

וע"י בכה"ח ס"ק י' לאחר שהאריך להביא הדיעות בזה (שחלקם מובא בשערי תשובה), מסיק, ונראה כיון דרבו הדיעות בזה, בשבוע שחל בו ט"ב יש להחמיר, כיון שהוא מדינא דגמ', אבל מ"מ בתמוז ואילן, וכן ט"ב שחל ביום שבת או ביום א' דאין לו דין שבוע שחל בו ט"ב לסתם השו"ע, כמ"ש לקמן סעיף ד', יש להקל אם נצרכין לכך. וכל זה לנוהגין להחמיר בתספורת מ"ז בתמוז כמ"ש לקמן סעיף ד' בהגה, או לנוהגין להחמיר מראש חודש, אבל לנוהגין כדברי השו"ע דאין לאסור כי אם בשבוע שחל בו ט"ב, בלאו הכי שרי אם אינו בשבוע שחל בו ט"ב, ע"כ.

לבישת בגדי שבת בשבת חזון

עוד כתב הרמ"א סימן תקנ"א: אפילו בשבת של חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת כי אם הכתונת בלבד וכו'. וכתב במ"ב ס"ק ו': ובק"ק וילנא נוהגין עפ"י הגר"א ללבוש בגדי שבת, ויש משנים בגד אחד. וכ"כ רבי יעקב עמדין בשם אביו הגאון שצריך ללבוש בגדי שבת אפילו בשבת שחל בו תשעה באב.

וכן כתב ה"ח בס"ק י"ג ע"ד הרמ"א, דכל זה לדברי מור"ם ז"ל, אמנם מרן ז"ל בבית יוסף סוף סימן תקנ"ב אחר שהביא דברי הגהות מיימוניות והמרדכי כתב דלא נהגו כן. וכן הרדב"ז בתשובה ח"ב סימן תרצ"ג ערער על מנהג זה, וכתב דהא דנהגו באשכנזי שלא להחליף בגדים בשבת איכה אלא לובשים בגדי חול, כל גלילות ישראל לא נהגו מנהג זה, ויפה עשו, שהוא נגד הדין. ועוד האריך יעו"ש. וכן הגאון מהר"ר צבי הגם שהיה אשכנזי היה נוהג שלא לשנות מאומה משאר

שבתות אף כשחל ט"ב בשבת - כן כתב בנו הרב יעב"ץ בסידור שלו דף ס"ח יעו"ש, והביא דבריו המחזיק ברכה אות ד'. וכן כתב החיי אדם כלל קל"ג סוף אות כ"א דבק"ק וילנא נוהגין עפ"י הגר"א ללבוש בגדי שבת, ויש משנין בגד אחד. עכ"ל. וכ"כ בתוס' חיים על החיי אדם שם דבהרבה קהילות נוהגים ללבוש כל בגדי שבת ולא לשנות בו מאומה אפילו בשבת שחל בו ט"ב. יעו"ש. ופשוט דמש"כ דבהרבה קהילות וכו' היינו לק"ק אשכנזים, אבל קהילות הספרדים כולם נוהגים שלא לשנות שבת זה משאר שבתות, וכמו שכתבו הבית יוסף והרדב"ז. ומיהו כתב השולחן גבוה אות ד', דהמנהג שלא ללבוש בגדים לבנים או חשובים כבגדי מועד. וכן כתב היפה ללב חלק ג' אות ב' דמנהגם שאין לובשים לבנים כשאר שבתות הקיץ כי אם מצבעונים אחרים כדרך הלוכדים בשבתות החורף. עכ"ל. וזהו שכתבנו לפי מנהגם, אבל יש נוהגים שאין לשנות כלל ולובשים גם לבנים כמו שאר שבתות, אך לא בגדי מועד. עכ"ל הכף החיים.

גדר ממעטים במשא ומתן מר"ח עד התענית

סימן תקנ"א סעיף ב': מראש חודש עד התענית ממעטים במשא ומתן. ובמ"ב ס"ק י"א: יש מן הפוסקים דס"ל דהיינו שלא ישא במשא ומתן של שמחה, כגון לקנות כלי כסף או צרכי חופה וכדומה, אבל סתם משא ומתן א"צ למעט כלל. ויש דס"ל דכל משא ומתן צריך למעט בעת הזאת, ולא יעסוק אלא בכדי פרנסתו. וכן משמע בסימן תקנ"ד סוף סעיף כ"ב, דצריך למעט בכל משא ומתן [ורק אם הוא יריד, יש לומר דהוי דבר האבד ושרי בכל ענין אם הוא מוצא אז בזול יותן]. ובזמנינו נהגו להקל בכל זה, משום דהכל נחשב כעת כדי פרנסתו. ע"כ.

ובשעה"צ אות י"ד בשם הפמ"ג, לענין יריד, דאף אם הוא משא ומתן של שמחה י"ל דשרי. ובאות י"ג על הא דבזמנינו נהגו להקל בכל זה, דבמג"א משמע דאעפ"כ במשא ומתן של שמחה יש למנוע, וכן העתיק החיי אדם, אבל מד' הט"ז והא"ר משמע שאף בזה המנהג להקל, דשמא לא יוכל אח"כ להכין טוב להחמיר.

והבן איש חי בהלכה ב' פסק (והובאו דבריו בכה"ח ס"ק כ"א), דממעטין במשא ומתן היינו של שמחה, כגון צרכי חופה, אבל שאר משא ומתן של מסחר וכיוצא עושין כדרכן, ואין חוששין. ואפילו צרכי חופה, אם רוצה לקנות דבר שלא יוכל לקנותו אחר תשעה באב, או דבר שאין שהות לעשותו אחר תשעה באב, מותר. והוא הדין דבר שיוכל לקנותו אחר תשעה באב, אלא שעתה נמצא לו בזול, שאי אפשר לקנות בערך זה אחר כך, מותר לקנות קודם תשעה באב. ע"כ.

וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פרק כ"ו תשובה א', שיש להימנע מקניית הריטים מר"ח אב. ואף לא להזמין את הריטים, ואף שלא יקבל אותם אלא לאחר תשעה באב, אא"כ המחירים עולים ויגרם לו הפסד מזה. וכן ספרים, ראוי להימנע מלקנותם, אא"כ צריך להם עכשיו, או שחושש שלא ימצאם לאחר זמן, או שיתייקרו. וגם ראוי למי שיכול, למעט בעיסוק בסחורה ועסקאות כספים מר"ח אב.

דין בנין של שמחה מר"ח אב

עוד בשו"ע סימן תקנ"א: ובבנין של שמחה, כגון בית חתנות לבנו או בנין של ציור וכיור, ובנטיעה של שמחה, כגון אברונקי של מלכים שנוטעים לצל להסתופף בצילו, או מיני הדס ומיני האלים, ואם היה כותלו נוטה ליפול, אעפ"י שהוא של שמחה מותר לבנות (ולצורך מצוה הכל שרי).

ובמ"ב ס"ק י"ב, דה"ה דאסור כל בנין שא"צ לו ולדירתו, ורק שעושה כן להרוחה בעלמא. ואם שכר לנכרי קודם ר"ח בקבלנות, מותר בכל, ואפ"י בת"ב בעצמו, דנכרי אדעתא דנפשיה עביד. וה"ה אם קצץ עם הנכרי בקבלנות לצייר ביתו, מותר לצייר מטעם זה, ומ"מ אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ת"ב, תבא עליו ברכה, ובית הכנסת מותר דהוי מצוה דרבים.

ובס"ק י"ג אם כותלו נוטה ליפול, ואפ"י אם הוא בענין שאין בו משום סכנה [כגון שעומד הכותל בחצר ואפשר לסגור החצר ולא יכנוס אדם לשם], אלא שיש לחוש להפסד ממון, כגון שע"י נפילתו ישבר החומה ויתקלקל יותר, אפ"ה מותר לבנות אף שהוא בנין של שמחה, שהרי אינו עושה בשביל שמחה, כי אם בשביל הפסד. ע"כ.

ומבואר ד' המ"ב דכל בנין הרוחה דינו כבנין של שמחה, אולם בבן איש חי הלכה ג' מתבאר כך, דאם אין הבנין דבר הכרחי אין להתחיל מר"ח, אבל אם התחיל קודם אין מפסיקין. אבל אם הבנין הוא להרוחה אף שאינו של ציור וכיור, אסור לעשות אף אם התחיל קודם ר"ח.

ומיהו אם התחיל קודם ר"ח ואם לא יגמרנו יתקלקל, כתב הכה"ח בס"ק כ"ד דשרי ע"י עכו"ם. [אכן לד' הט"ז כל שיש בו הפסד שרי אף ע"י עצמו וכמש"כ במ"ב ס"ק י"ג, וכן נראה מלשון הבא"ח שכתב, דאם הוא דבר הכרחי שיש לחוש להפסד, וכ"ש סכנה, מותר להתחיל מר"ח. אך ע"י בכה"ח ס"ק כ"ט דד' המטה יהודה והמאמר מרדכי דלא התירו בכותלו נוטה ליפול אלא בשיש חשש סכנה, וע"י ג"כ בשעה"צ אות י"ז].

בניית בהכ"נ מר"ח אב

ובמש"כ המ"ב דבהכ"נ מותר משום דהוי מצוה דרבים, כתב הבא"ח שם דהיינו שיכולים לבנות אפילו ערב ת"ב, ואפילו ציור וכיור, וכתב

בשו"ת אור לציון ח"ג פרק כ"ו תשובה א', שמותר לקנות דירה ולחתום חוזה בימים אלו, ואף ביום ת"ב. [ובביאורים שם טעמו, דהוי כדבר האבד]. וכן מותר לעבור דירה בימים אלו [ובביאורים שם טעמו דלא נכלל דבר זה בכלל מה שאסרו חכמים].

דין בנין של שמחה במי שאין לו מה יאכל

כתב הכה"ח בסימן תקנ"א ס"ק כ"ח מהשולחן גבוה לענין בנין של ציור וכיור, דאפילו ע"י פועל שאין לו מה יאכל אסור לעשות, מפני שאפשר שישכיר עצמו לבנין שאינו של שמחה, ואף אם אינו יודע כי אם לצייר, אפשר שישכיר עצמו לגוים. ואף אם יארע שלא ימצא להרויח במקום אחר, אין היתר, דלא נתנו דריהם לשיעורין.

בניית מעקה

כתב הבן איש חי, דמעקה מותר להתחיל גם לאחר ראש חודש. וכן כתב בכה"ח ס"ק ל"ב בשם ס' רוח חיים, ומשום דאיכא מ"ע דועשית מעקה ומצות לא תעשה דלא תשים דמים בביתך [והיינו דיש כאן ב' טעמים להיתר, א. משום מצוה. ב. משום חשש סכנה].

דין בנין של שמחה לצורך מצוה

בד' הרמ"א דלצורך מצוה הכל שרי, ע"י כה"ח ס"ק ל"ג דאפשר דהשו"ע לא ס"ל הכי, וכן כתב השולחן גבוה על דברי הרמ"א אלו, שמסתמיות הפוסקים לא משמע הכי, אלא כל דבר שיש בו שמחה אפילו אם הוא לצורך מצוה אסור, והכי מסתבר. [וע"י עוד בכה"ח ס"ק ל' וס"ק מ' ובס"ק ק"א ולקמן מבואר. וצ"ל לפי"ז דהא דבהכ"נ שרי לכ"ע הוא משום מצוה דרבים, ודוק].

לישא נשים וליארס מי"ז בתמוז עד התענית

עוד בשו"ע סימן תקנ"א ס"ב: ואין נושאים נשים. ואין עושין סעודת אירוסין. אבל ליארס בלא סעודה, מותר. ואפילו בתשעה באב עצמו מותר ליארס, שלא יקדמנו אחר. הגה. ונוהגין להחמיר שאין נושאים מי"ז בתמוז ואילך עד אחר תשעה באב.

ובמ"ב ס"ק ט"ו דהיינו אף נישואין בלא סעודה. ולהחזיר גרושתו מן הנישואין אפשר דשרי. ובס"ק י"ח ע"ד הרמ"א דנוהגין שאין נושאים נשים מי"ז בתמוז, היינו אף מי שלא קיים פריה ורביה [וע"י שעה"צ אות כ"ה]. וכ"כ בכה"ח ס"ק מ"ב.

ובטעם המנהג שאין נושאים נשים, ביארו במ"ב ס"ק י"ד ובכה"ח ס"ק מ"ג דהוא משום דלא מסמנא מילתא. וע"י בכה"ח ס"ק ל"ד, דלכן ד' המועד לכל חי דאף במחזור גרושתו לא מסמנא מילתא (ודלא כהמ"ב בס"ק ט"ו הנז').

וכתב במ"ב ס"ק י"ח דכל המנהג שאין נושאים נשים מי"ז בתמוז הוא רק לענין נישואין, אבל אירוסין אין נוהגין להחמיר, ואף סעודת אירוסין מותר לעשות.

אך מצינו בזה עוד מנהגים חלוקים, דע"י להרב בא"ח בהלכה ד' שכתב, דהגם שפה עירנו בגדד אין הנוהג אלא לאסור בנישואין מי"ז בתמוז, אבל נהגו לעשות אירוסין אחר י"ז בתמוז, מ"מ מר"ח עד ת"ב אין עושין אירוסין ושידוכין. ועיין שו"ת הגדולה שיש נוהגין שלא לעשות אירוסין מי"ז בתמוז. וכן ראוי לנהוג. והביא דבריו בכה"ח ס"ק מ"ד, וסיים ע"ז, ואם כן בזה הולכים אחר מנהג המקומות, ונהרא נהרא ופשטיה.

ובשו"ת אור לציון ח"ג פרק כ"ה תשובה א' (ובביאורים) כתב, שמנהג ארץ ישראל לישא אשה עד ר"ח אב, וכמו שכתב הרב פרי האדמה בחלק ד' דף ח', וכן הוא מנהג ספרד כיום, והוסיף שאין להחמיר בזמנינו, משום שבדורינו יש חשש תקלה וכו' [וע"ש שיכול אף לברך שהחיינו על הטלית בזמן החופה, וכן להביא כלי זמר, ולהשתתף בשמחה זו, ויבואר לקמן. וע"ש בביאורים לענין אמירת יודי לחתן ב"ז בתמוז, ולענין להסתפר לחתן בימי בין המצרים].

לנגן מי"ז בתמוז ובמקום מצוה

כתב במ"ב סימן תקנ"א ס"ק ט"ז: ואסור לעשות ריקודין ומחולות מי"ז בתמוז ואילך, אפילו בלא אירוסין. ועיין בביאור הלכה בד"ה ממעטים במשא ומתן, שהביא מהפמ"ג, דישאל שפרנסתו כלי זמר אצל הגוי בבית המשתה, שרי בכדי פרנסתו. ומשמע מדרך החיים דהיתר הפמ"ג הוא רק מי"ז בתמוז עד ראש חודש אב.

וכן כתב בבן איש חי הלכה ה', שאם אין לו מה יאכל שרי לנגן אצל הגוים בעבור שכרו. והוסיף ג"כ או משום איבה. וכל זה אחר י"ז בתמוז, אבל מר"ח עד ת"ב ישמטו עצמן לגמרי. וכן הדין ביום י"ז בתמוז, לא ילך בשום אופן, וההולכין בעבור שכרם אין רואין סימן ברכה. וכן צריך להיזהר בעשרה בטבת בלילה וביום שלא לעשות ריקודין ומחולות. [ולעיל בסימן תק"נ נתבאר עוד בזה, לענין שאר תעניות].

ולענין לנגן לכבוד מצות מילה כתב בכה"ח בס"ק מ', שנראה דזה תלוי בפלוגתא שכתבנו לעיל באות ל"ג, דלדעת המתירים דבר שמחה לצורך מצוה, הוא הדין הכא. ולדעת האוסרים, אסור. ומיהו האליה רבה אות כ"ו כתב, דאפילו במילה עצמה אין נוהגין ליקח מנגנים. ומ"מ במקום שנהגו היתר, יש להם על מה לסמוך. אבל בלילה שלפני המילה יש למנוע במי שרוצה להביא מנגנים, כמש"כ שיירי כנסת הגדולה בהגהות בית יוסף אות ל"ג יעו"ש. וכן כתב בשו"ת אור לציון ח"ג פרק

כ"ה תשובה א' שמותר לכל אחד להשתתף בשמחת נישואין שבבין המצרים אף ששומע כלי שיר.

עוד כתב בתשובה ב' שמי שסובל מדיכאון רשאי לשמוע נגינות מכלי שיר עד ר"ח אב. וחולה עצבים מותר לו לשמוע כלי שיר אפילו ביום ת"ב.

ואין לנגן בימים אלו אף כשכונתו לשם לימוד ותירגול נגינה. ושירה בפה מותרת. ומ"מ לכתחילה יש להימנע מלשיר בפה מר"ח אב עד תשעה באב.

וכתב הכה"ח בס"ק מ"א מספר מועד לכל חי: ולסדר שיר חדש בשביל חתן הנושא אשה בנחמו, אם הוא הלשון והמליצה אין קפידה, אך הניגון באיזה מאקא"ם פשיטא דאסור. והמלמדים שירות ותשבחות לתלמידיהם, הנה באלו הימים לא ילמדו כי אם מהניגונים של אלו השבתות [אולי צ"ל: השבחות. הערת חו"ר בית ההוראה], דשוכרים הלב, וטוב יותר שלא ילמדו כל עיקר עד שיעברו ויתמו ימי כבי על חורבן בית המקדש. ע"כ. [ומשמע מפשט הלשון שכל זה מדובר אף בלא כלי שיר, וצ"ע].

דין תספורת וכיבוס מר"ח אב ובשבוע שחל בו ט"ב [ובט"ב שנדחה]

סימן תקנ"א סעיף ג': שבוע שחל בו תשעה באב, אסורים לספר ולכבס, אפילו אינו רוצה ללבושו עתה אלא להניחו לאחר תשעה באב. ואפילו אין לו חלוק אחד אסור. וכן המכובסים מקודם בין ללבוש בין להציע בהם את המטה. ואפילו מטפחות הידים והשולחן אסור. וכיבוס שלנו מותר. אבל גיהוץ (פירוש, מעבירין על הבגדים אבן חלק להחליקו), אסור. וכלי פשתן אין בהם משום גיהוץ, והרי הם ככיבוס שלנו, ומותר. והני מילי לנהגין ולהניח עד אחר תשעה באב, אבל אסור ללבושן בשבוע זה. ונהגו לאסור אפילו כלי פשתן ואפילו בכיבוס שלנו, בין ללבוש בין לכבס ולהניח. ואין להקל בדבר כיון שנהגו, וכ"ש דאפשר דמדינא נמי אסור וכו'. הגה. ואנו נוהגין להחמיר בכל זה מתחילת ראש חודש עד אחר התענית אם לא לצורך מצוה וכו'.

ובסעיף ד': לאחר התענית מותר לספר ולכבס מיד. ואם חל ת"ב ביום ראשון, או בשבת ונדחה לאחר השבת, מותר בשתי השבתות, בין שקודם התענית בין שאחריה. ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו, חוץ מיום חמישי ויום ששי. הגה. ונוהגין להחמיר מתחילת ראש חודש לענין כיבוס, אבל לענין תספורת נוהגים להחמיר מי"ז בתמוז.

ובמ"ב ס"ק ל"ז: ועיין לקמן סימן תקנ"ח באחרונים, דמצד מנהגא יש לזיהר בזה ביום עשירי עד אחר חצות היום. ובס"ק ל"ח: שנהגו לאסור. היינו היכי שחל בשבת ונדחה, אבל חל ביום ראשון מותר אף לדיעה זו.

הנה בב' סעיפים אלו מתבאר עיקר דין איסור תספורת וכיבוס בימים אלו. ונבאר הדינים למעשה, והמנהג בפרט אצל בני ספרד.

לד' השו"ע אין איסור להסתפר ולכבס אלא בשבוע שחל בו ט"ב, והאיסור כולל בין לכבס ע"מ להניח ובין ללבוש מכובס אף שנתכבס קודם לכן. ואף דמדינא י"ל דכיבוס שלנו שרי, וכן כלי פשתן לענין לכבס ע"מ להניח, מ"מ המנהג לאסור הכל. ולד' הרמ"א הגם דמדינא דגמ' אין האיסור אלא בשבוע שחל בו ט"ב, מ"מ נהגו לאסור בכיבוס אף מר"ח.

וכיון דאין זה מדינא אף לד' הרמ"א, לכן יש אופנים שהקילו בהם, וכמבואר במ"ב. ולענין תספורת נהגו כבר מי"ז בתמוז. והנה בת"ב שחל בשבת בזה לד' השו"ע אין איסור כלל באותו שבוע, כיון דהת"ב נדחה, אך יש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו.

ועתה נבאר המנהג למעשה אצל בני ספרד בתספורת וכיבוס.

לענין כיבוס, אף הבא"ח בהלכה ו' כתב כדן השו"ע שהוא רק באותו שבוע שחל בו ט"ב. אך לענין תספורת, ע"י בבא"ח ה"ב שכתב, שיש נוהגין להחמיר מי"ז בתמוז. ובכה"ח ס"ק פ' הביא שכ"כ מהר"ש ויטאל ז"ל בשער הכונות (בהגה דף פ"ט עמוד ג') על האריז"ל, שלא היה מסתפר מי"ז בתמוז עד אחר ט"ב. וע"ש דהוא רק משום דהארי"ז היה מבני אשכנז, אבל לעולם אין טעמו משום הסוד. וכן הסכימו חו"ר בית ההוראה, דזהו טעם מנהג האריז"ל].

ולענין ט"ב שנדחה או שחל ביום ראשון, כתב הבא"ח שם זז"ל: הנה מרן ז"ל סתם להיתר בשתי השבתות, בין שקודם התענית בין אחריו. ואע"ג דכתב, יש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו, חוץ מיום חמישי ושישי, קיימא לן כסתם מרן ז"ל, ולכן מותר לכבס ולספר בשבוע שלפניו. וכן נוהגים פה עירנו לכבס בשבוע שלפניו, דאין כאן דין שבוע שחל בו ת"ב. מיהו לענין תספורת, ראוי להורות לעם כמנהג הזקנים שכתב הכלבו, שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת, כדי שיכנס ליום התענית כשהוא מנוול. ופה עירנו אין אנחנו גוערים ביד המקילין בזה בחזקה. ועיין מועד לכל חי אות כ"ה. עכ"ל.

ונראה מד' הבא"ח דמנהג הזקנים הוא אף בט"ב שחל ביום ראשון, ומטעם כדי שיכנס לט"ב כשהוא מנוול. גם ל' הבא"ח נראה דאין החומרא לאסור כל אותו שבוע, רק קודם שבת, כדי שיכנס לט"ב כשהוא מנוול. וכן נראה מדברי ס' מועד לכל חי אות כ"ה (שצ"י אליו הבא"ח), דהיא דחל ט"ב בשבת ונדחה או ביום א' לא יסתפר בע"ש

בכה"ח ס"ק ק"ז. ד. הנשים שטוות חוטין כדי לתפור בהם בגדים, אם מחייתם היא ממלאכה זו, שרי לטוות אפילו בשבוע שחל בו ט"ב, שאין במלאכה זו שמחה. ולא דמי לתקון השתי שהוא בתחילת אריגת הבגדים ואיכא שמחה. [וביאר שם דאף דטוויית החוטין כדי לתפור בהם בגדים, מותר בכל אופן (וכמש"כ במ"ב ס"ק נ"ד), מ"מ בטוויית החוטין הצריכין לשתי אין להתיר אלא אם מחייתם ממלאכה זו]. וכן יש להתיר באופן זה לארוג לולאות וגדילים ורקמה, יעו"ש היטב בכל דבריו ז"ל. [וע"ע כה"ח ס"ק קט"ז].

ועיין בשו"ת אור לציון ח"ג פרק כ"ו תשובה ב', שג"כ כתב, שחייט שהתחיל בתפירה קודם ר"ח, יש להקל לו להמשיך בתפירה לאחר ר"ח. [ולכא"ר ר"ל עד שבוע שחל בו ט"ב, וכד' הבא"ח, אך צ"ע שלא חילק בזה, גם בבא"ח לא היקל אלא במקום שנהגו היתר בזה. גם ע"ש בבאורים שביאר בד' הבא"ח, שאין לו מה יאכל, היינו בריוח. ועדיין צ"ע בכונת האול"צ].

עוד כתב באול"צ שם, שמוותר ללמד תפירה אם לא תופרים בגד חדש עי"ז.

עוד כתב שם, שמוותר לקנות בגד חדש, אם עומד להתייקר.

עוד כתב שם שבגד שאינו חשוב כגון גרבי נשים, מותר לקנות בימים אלו.

ובביאורים שם כתב, שאגודה העוזרת לכלות הנוקקות ע"י תפירת בגדים בשבילן, ולאחר ת"ב יוצאות הפועלות לחופשה, ולא יוכלו לתפור לאחר ת"ב, יש בזה מצוה רבה של הכנסת כלה, ורשאיות לתפור את הבגדים לאחר ר"ח אב.

כתב בספר בן איש חי הלכה י"ז: כתב בספר יוסף אומץ אשכנזי, בימי חורפי ראיתי עתה מנהג פשוט שלא לקנות עצים אחר ר"ח אב עד תשעה באב. אכן עתה רבים מקילים. והדבר ידוע שבימים ההמה היו מקפידים חכמי עירנו מאד על הדבר. ומי שקנה עץ לוקחים אותו ממנו, ונותנים לעניי הקדש. ע"כ. וע"ש. ואומרים טעם לדבר זה, בשביל שבטלה אבן השתיה. וזה מנהג יפה. ואע"פ שאין למנוע בחזקה ביד המקילים, נכון לכל אדם שיהיה בכך, שלא לקנות עצים, הן לבנין הן להסקה, מר"ח עד תשעה באב. אבל לקנות קוצים שקורין שו"ך וכיוצא להסקה, אין בזה שום חשש. עכ"ל.

אכילת בשר ושתיית יין מר"ח אב

סימן תקנ"א סעיף ט': יש נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בשבת זו (ומותר בחומץ של יין). ויש שמוסיפין מראש חודש עד התענית. ויש שמוסיפין מ"ז בתמוז. הגה. ומצניעים מר"ח ואילך הסכין של שחיטה, שאין שוחטים כי אם לצורך מצוה, כגון לחולה או שבת או מילה וכיוצא בו.

ובסעיף י': יש מי שאומר שהנוהגים שלא לאכול בשר בימים הנזכרים, מותרים בתבשיל שנתבשל בו בשר. ואסורים בבשר עוף. ובשר מלוח ויין תוסס. ומותר לשתות יין הבדלה וברכת המזון. הגה. ונוהגין להחמיר שלא לשתות יין בברכת המזון ולא בהבדלה, אלא נותנים לתינוק, ובמקום דליכא תינוק מותר בעצמו לשתות הבדלה. ובסעודת מצוה, כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכת וסעודת אירוסין, אוכלים בשר ושתיים יין כל השייכים לסעודה, אבל יש לצמצם שלא להוסיף. ובשבוע שחל תשעה באב בתוכה אין לאכול בשר ולשתות יין רק מנין מצומצם. וזה אפילו בערב תשעה באב שרי, ובלבד שלא יהיה בסעודה שמפסיק בה. ע"כ.

וביאר דברי השו"ע יש נוהגים שלא לאכול וכו', ביאר בספר בית דוד ושולחן גבוה, הביא דבריהם כה"ח ס"ק ק"כ, ר"ל דהמנהג הזה מנהג הוא. כי יש לו סמך כמבואר בטור. אבל אין ר"ל שהכל צריכין לעשות כן. ור"ל אם לא נהגו אנשי המקום ההוא מכבר, אין לאסור להם, אבל אם כבר נהגו, אסור לפרוץ גדר, כמש"כ לקמן סעיף י"א. יעו"ש. עכ"ד. [וע"ע בס"ק קכ"א]. ובביאור לשון השו"ע בסעיף י', יש מי שאומר, כתב כה"ח בס"ק קמ"א, דהגם דבבית יוסף לא הביא פלוגתא בזה, י"ל כי כן דרכו של הב"י, שלפעמים סברא יחידית שלא מצאה כי אם בפוסק אחד, כותב אותה בשם יש מי שאומר כנודע. וזה כתב אותה בבית יוסף רק בשם הכלבו, וע"ש עוד.

הנה בדן זה דאכילת בשר ושתיית יין יש בו הרבה חילוקי מנהגים ופרטי דינים, ונבאר בעה"י אחת לאחת.

בהא דכתב בשו"ע, ויש שמוסיפין מר"ח עד התענית, כתב במ"ב ס"ק נ"ח, וראש חודש בכלל. וכן המנהג במדינותינו. ובספר בן איש חי הלכה ט"ו כתב, ופה עירנו בגדאד יע"א נוהגין איסור מליל שני של חודש אב עד ליל עשירי, כי ביום תשעה באב נוהגין לשחוט טבחי מתא בשביל אכילת ליל עשירי. ע"כ. והמבואר בד' הבא"ח, שמנהג בגדד שלא לאכול מיום ב' אב. אבל ר"ח אינו בכלל מנהגם. [ולענין מש"כ הבא"ח עד ליל עשירי, יבואר אי"ה לקמן בסיומן תקנ"ח].

וכן כה"ח ס"ק קכ"ו הביא מספר שיירי כנסת הגדולה, שמנהג פשוט בקושטא לאכול בשר ולשתות יין בר"ח. וכ"כ החיד"א בספר מורה באצבע, שבר"ח אב נהגו לאכול בשר לכבוד ראש חודש. וכ"כ בספר קול אליהו שכן המנהג בעיה"ק ירושת"ו. וכן כתב בספר פרי האדמה בשם ספר שולחן מלכים.

בו. ועיין מג"א סימן תקנ"א ס"ק י"א וסימן תקנ"ט ס"ק ד', דבאבילות דצינעא תשעה באב קיל מאבל. ועיין אשל אברהם. על כן יקוץ בצינעא. והכה"ח ס"ק מ"ט הביא ד' הבא"ח והוסיף ע"ז, דנראה אם אפשר יש לחתוך אותם בידי או בשיניו, משום דזה אפילו בתוך שבעת ימי אבילות מותר, כמש"כ ביר"ד סימן ש"צ סעיף ז'. ע"כ.

לסרוק את הראש בשבוע שחל בו ט"ב

כתב במ"ב סימן תקנ"א סוף ס"ק כ': ולענין סריקת הראש אין להחמיר אפילו בשאר ימי השבוע. אולם הבא"ח בהלכה י"ד כתב, ואע"ג דהגאון אשל אברהם צידד להקל גם באיש לסרוק בצנעא, נכון להחמיר משום דגם הוא רפאי בידיה, ולא שבקינן פשיטות הרב האוסר שהזכיר מהר"י ברונא ז"ל, שהביא הכנסת הגדולה [וע"ש דכל דין זה דאין לסרוק הראש, אינו אלא באיש, אבל באשה מותר].

לבישת בגדים חדשים מר"ח ובשבוע שחל בו ט"ב

סימן תקנ"א סעיף ו': כלים חדשים, בין לבנים בין צבועים, בין של צמר בין של פשתן, אסור ללבוש בשבת זה (ואנו מחמירין מראש חודש ואילך).

הנה להשו"ע איסור לבישת בגדים חדשים הוא דוקא בשבוע שחל בו ט"ב, ורק הרמ"א הוא שכתב דמחמירין מר"ח ואילך (וכ"כ הכה"ח בס"ק צ"ח ובס"ק צ"ג).

אולם עיין בבא"ח הלכה ח' שכתב, שמצד המנהג אסור בכל זה מראש חודש. והיינו דאף שלענין לבישת בגדים המכובסים כתב הבא"ח בהלכה ו' שהוא דוקא בשבוע שחל בו ט"ב, לענין לבישת בגדים חדשים היה המנהג עכ"פ במקומו של הבא"ח להחמיר מר"ח.

וע"ש דהוא אף מנעלים חדשים. וכ"כ במ"ב ס"ק מ"ז ובשו"ת אור לציון ח"ג פרק כ"ז תשובה א' (בסוף התשובה). וכתב כה"ח ס"ק צ"ו בשם הלכות קטנות, שנעל חדשה אינה בכלל בגד מכובס, ולכן אם קנאה קודם ר"ח רשאי לנעול בשבוע זה. [ולענ"ד סתימת הפוסקים הנו', נראה דלא ס"ל הכי. ועוד, דהא המ"ב כתב להחמיר בלבישת מנעלים חדשים מר"ח, והיינו אף שקנאה קודם ר"ח. והטעם רק משום דין לבישת בגדים מכובסים], שמנעלים של בגד חדש, כיון שהוא זכר לאבילות, אפשר שמוותר לחנכן בט"ב. וטוב הדבר לחנכן ביוה"כ. והמחמיר תבא עליו ברכה. עוד כתב מהרב בית דוד, שמי שהוא מצטער לילך יחף, כשאירע קור בט"ב והוא איש זקן, מותר לו לנעול קלאשאש מכובסות או חדשות. וסיים הכה"ח, דמ"מ אם יודע שיצטרך להם בט"ב, יש ללבושם איזה שעות קודם ר"ח או שבוע שחל ט"ב להיות בתוכה.

ובס"ק צ"ב כתב, אחד שנפסק לו קרן טליתו, ואין לו אחר, ואי אפשר לו לתקן הישן, ואי אפשר בשאלה, יש להתיר בשעת תפלה ללבוש בגד חדש לקיים מצות ציצית.

ועיין רב פעלים חלק ד' שאלה כ"ט, שכתב שמוותר ללבוש טלית גדול או קטן מכובס, כיון שהוא לצורך מצוה. ולענין טלית חדש, הביא בשם שאלת יעבץ שהתיר בטלית גדול, ואסר בטלית קטן, והוא התיר בשניהם, ע"ש טעמו.

לקנות ולתקן בגדים חדשים מר"ח ובשבוע שחל בו ט"ב

סימן תקנ"א סעיף ז': יש אומרים שאסור לתקן בגדים חדשים, ומנעלים חדשים בשבת זה. ויש להחמיר בזה מראש חודש. הגה. והוא הדין דאסור לקנות. וכן אומן ישראל אסור לעשותן לאחרים בין בשכר בין בחינם. ונהגו להקל בזה וכו'. ובסעיף ח': נשי דנהיגי דלא למייתי (פירושו, לסדר ולערוך החוטין שהולכין לארכו של בגד, והוא מלשון או בשתי או בערב) עמרא, דמעיל אב, מנהגא.

ולמדנו מב' סעיפים אלו, שיש איסור בפ"ע שלא לסדר חוטי השתי, ומקורו בירושלמי, ועל שם שבטלה אבן השתיה. ומכאן זה אסור אף לקנות בגדים מר"ח, וכמו שביאר במ"ב ס"ק מ"ח.

[ולענין קולת הרמ"א באומן ישראל, עי' בה"ל ד' הגר"א להחמיר. ועי' כה"ח ס"ק ק"ט וקי"ב מהמטה יהודה, דאף כונת הרמ"א אינה להקל אלא עד שבוע שחל בו ט"ב, ודלא כהמ"א, וע"ע בסמוך מד' הבא"ח [בה].

והבן איש חי בהלכה ט'-י"א, האריך בדן זה, ואביא כאן כמה פרטי דינים העולים מתוך דבריו ז"ל בקצרה.

א. דנכלל באיסור זה גם מלאכת טויה ואריגה. וכן הרקמה. ולא מיבעיא ברקמה של חגורה, שראוי ללבושה תיכף אחר הרקמה, אלא אפילו רקמת תחרה על חתיכות בגדים כדי שאח"כ יעשה מהם בגדים ללבוש, שצריך עדיין חיתוך ותפירה, אסור. [ועיין כה"ח ס"ק קט"ו בשם המחזיק ברכה, דיש להחמיר גם במלאכת סתימת נקי בגדים ע"י מחט]. ב. לענין ישראל אומן אשר מחייתו ממלאכת התפירה או הרקמה, מותר לעסוק בהם מר"ח, ורק בשבוע שחל בו ת"ב אסור אפילו נתנום קודם ר"ח, ואף זה אין להתיר אלא במקום שנהגו בזה היתר, משום דאנן הספרדים בתר מרן ז"ל גרידן, ומרן ז"ל לא חילק בהכי. אבל אם אין לו מה לאכול יש להתיר לו אף בשבוע שחל בו ת"ב (וכמש"כ במ"ב ס"ק נ'). [ועי' כה"ח סימן תקנ"ד ס"ק ק"ט דמותר אפי" בט"ב גופא. ודלא כהרוח חיים]. ג. דבר קרוע וכן בגד שהותרה תפירתו, מותר לתפור. וכן ה"ה שמוותר לתפור טלאי על הבגד. וכ"כ

איכה, כדי שיכנס מנוול לתענית, אך אם חל ט"ב בג' או בה' אין קפידה אם יסתפר בע"ש שלפניו (והובאו דבריו כה"ח ס"ק ע"ח). [אך ל' כה"ח בס"ק מ"ה שכתב, דמנהג הזקנים שלא להסתפר כלל "לפני אותה שבוע", כדי שיכנסו ליום התענית כשהם מנוולים. וצ"ע. גם מהו הלשון "לפני" אותה שבוע, דאותה שבוע מיבעי ליה למימר].

ועי' כה"ח ס"ק ע"ח סיים, וכל זה לפסק השו"ע כמ"ש לעיל אות ע"ז. ומיהו עיין לעיל סימן י"ג אות ז' בענין היכא שסותם השו"ע ואח"כ כותב יש מי שאומר לחומרא, שחושש לו לכתחילה היכא דאפשר. יעו"ש. [אך בד' הבא"ח מתבאר דלא החמיר בזה לכתחילה].

גם בשו"ת אור לציון ח"ג פרק כ"ז תשובה ו' כתב (כד' הבא"ח) שדין שבוע שחל בו ת"ב בשבת הוא כדין הימים שאחר ר"ח אב, וכגון המנהג שלא לאכול בשר וכדומה. ומ"מ ראוי להימנע מתספורת וגילוח בשבוע זה. [וגם בד' האול"צ אלו, רואים דס"ל דמנהג הזקנים לאסור "כל" אותו שבוע ולא רק ע"ש. וע"ע].

[ולענין לספר ולכבס ביום עשירי באב, יבואר אי"ה לקמן בסיומן תקנ"ח].

לנקות את הכתם ולצחצח נעלים

כתב בשו"ת אול"צ שם תשובה א', דאף מי שיש לו כתם בבגדו אסור לו לכבס אפילו את מקום הכתם בלבד, אא"כ הכתם מכוער באופן שא"א לו לצאת עם הבגד כך [וחו"ר בית ההוראה כתבו על זה: עיין במ"ב הוצ' דרשו הערה 38 שדעת רוב הפוסקים להתיר]. עוד כתב שניקוי יבש בכלל האיסור. וכן הבגדים הפנימיים בכלל האיסור. ואין לו לכבס בגדיו או להחליפם אף שיש בהם זיעה, אא"כ נעשו ממש מזוהמים שא"א להריחם או שהתלכלכו הרבה.

עוד כתב שמוותר לצחצח נעלים בשבוע זה, דאין זה בכלל כיבוס. ובביאורים שם, דמותר ג"כ להבריח קובע בשבוע זה.

להכין בגדים לשבוע שחל בו ט"ב בחול ובשבת

כתב הבן איש חי בהלכה ו': ובמקומות שיש חום הרבה, בזמן זה שמזיעין הרבה, ומוכרחים להחליף הכתונת ובפרט הנשים, כיצד יעשה, ילבש קודם שבת את הכתונת המכובסת שיש לו שיעור שעה אחת, ויפשטנה, ויצניענה ללבוש אחר שבת בתוך שבוע זה שחל בו תשעה באב. אבל אם שכח לעשות תקנה זו קודם שבת, ונזכר ביום שבת, לא יעשה כן ללבוש המכובסת שעה אחת, ויפשטנה כדי ללבושה אחר שבת, דאם כן נמצא הוא מכין משבת לצורך חול. כיצד יעשה, יפשיט הכתונת שעליו שלבש אותה בליל שבת, וילבש במקומה המכובסת, ותישאר עליו ולא יפשטנה ביום ההוא, ואז אותה כתונת שפשט ביום שבת ילבשנה אחר שבת, כי עדיין לא נעשה בה זיעה ולכלוך, מאחר שלא לבש אותה זמן הרבה. כן העליתי בסה"ק מקבציאל. וכן יעשה באנפלאות ושאר בגדים הצריך להם בשבוע זה. ע"כ. (והביא דבריו כה"ח ס"ק צ"א, וע"ש בס"ק צ'). ובשו"ת אור לציון ח"ג פרק כ"ז תשובה א' (בביאורים) הוסיף בזה, שמי שלבוש ביום חול בגדים המיוחדים ליום חול, כגון בגדי עבודה או חולצה שאין דרך ללבושם בשבת, ושכח להכין בגדים לפני השבת, לא יוכל ללבושם בשבת בכדי שיוכל ללבושם אחר השבת, שכן ניכר שמכין לצורך חול. עוד הוסיף שם שרשאי להחליף בגדים רק בשבת בבוקר, אבל לאחר שחזור מבכה"כ, או במשך היום, משום שאז ניכר שעושה כן לצורך יום חול.

עוד כתב שם שיכול להכין ע"י שילבש כמה בגדים ביחד (וטעמו בביאורים שם כיון שעכ"פ נתפסה בהם זיעה).

ומי ששכח ולא הכין כלל בגדים, לא מועיל ללכלך בגד מכובס ע"י שפשופו ברצפה וכדומה כדי שיחשב אינו מכובס (שו"ת אול"צ שם).

ובתשובה ב' כתב, שאף אין לגהץ בגדים בשבוע זה (וע"ש בביאורים).

קציצת צפרנים בשבוע שחל בו ט"ב

כתב במ"ב סימן תקנ"א ס"ק כ': ולענין נטילת צפרנים, יש דיעות בין האחרונים. אכן לצורך טבילת מצוה בודאי שרי. וכן לכבוד שבת, כגון שחל ת"ב בשבת, שרי בע"ש ליטול הצפרנים, ע"כ. ובבא"ח דברים הלכה י"ג פסק, שאין ליטול הצפרנים בשבוע שחל בו ט"ב. אבל בע"ש חזון מותר ליטול הצפרנים. ועיין מועד לכל חי אות י"ג. וכ"פ בשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ז תשובה ד', שאין לקצץ צפרנים בשבוע שחל בו ת"ב. והוסיף, דמ"מ מותר לקצץ אותן בשינוי, וכגון בידים או בשיניים, ואף בת"ב. ועי' כה"ח ס"ק מ"ט, שמוהל מותר לתקן צפרניו בשבוע שחל בו ט"ב, לצורך הפריעה [וכמש"כ במ"ב, לצורך טבילת מצוה].

וכתב עוד הבא"ח שם, ובסה"ק מקבציאל כתבת, אם הצפרנים עודפים על הברש, מותר ליטול אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, מפני שיש חיוב גדול על פי הסוד ליטלם, וכמש"כ רבינו ז"ל בעץ חיים שער פרצופי ז' ו"נ פרק א' וז"ל, מה שעודף מן הצפורן יוצא לחוץ מכנגד הברש, זה צריך לחתוך, דשם נתלים החיצונים, ויונקים בתכלית. לכן עונש המגדל צפרנים קשה מאוד, עכ"ל. לכן אם הם עודפים ויוצאים לחוץ, מותר לקצצם אפילו בערב תשעה באב. ועוד אמינא ולא מסתפינא, דאם נזדמן לו אבילות של שלשים, שלא היה יכול לקוץ בערב תשעה באב, והגיע זמן קציצתם ביום תשעה באב, שמוותר לו לקוץ אותם ביום תשעה באב, ולא ימתין עד אחר תשעה באב, כדי שלא יתן שליטה לחיצונים לינק יותר, בפרט יום זה שיש להם תגבורת

ובס"ק ק"ל הביא דהאר"ל לא היה אוכל בשר ולא שותה יין מ"ז בתמוז עד מוצאי ט"ב, ומוצאי ט"ב בכלל, ואף בר"ח אב, זולת בשבתות. גם בשו"ת אור לציון ח"ג פרק כ"ו תשובה ג' כתב, שבימים ר"ח עצמו נהגו בני ספרד לאכול בשר. ובביאורים הוסיף שיש שנהגו לסלול בעצמם שלא לאכול בשר בר"ח אב, שכן היה מנהג האר"ל וכמש"כ בשער הכוונות.

חולה באכילת בשר

בהא דכתב הרמ"א להתיר לחולה באכילת בשר, ועי' במ"ב סעיף י' ס"ק ס"ד דמי שא"א לו לאכול מאכלי חלב, מותר לאכול בשר עוף, או בשר מלוח ג' ימים, ומינקת שחלב רע לתינוק כשאניה אוכל בשר, יש להקל אף בבשר בהמה. וכ"כ בשו"ת אור לציון תשובה ו', שחולה או יולדת מותרים באכילת בשר. וכן אדם חלש שצריך לאכול בשר, מותר לו לאכול בשר. ואף בשבוע שחל בו תשעה באב. ועדיף שיאכל בשר עוף אם די לו בכך. ואם יש לו חוסר דם וצריך בשר בהמה, יאכל בשר בהמה. ומעוברות ומניקות אינן מותרות בבשר יין אלא אם הן חלשות וצריכות לכך. [ועי' בכה"ח ס"ק קמ"ז, קמ"ח, מש"כ עוד בכל זה].

ועי' כה"ח ס"ק קל"ח בשם מטה יהודה, משמע מסתמיות דברי הפוסקים, דא"צ התרה לחולה שאוכל בשר בימים הללו, משום שמתחילה שנהגו כך, לא גזרו על חולה ולא על דבר מצוה, וכמ"ש לעיל סימן תקנ"ב אות ב', יעו"ש. והא דאיתא בירור דעה סימן רי"ד דצריך התרה, התם מיירי שרוצה לחזור בו לגמרי, משא"כ אם בדעתו כשהיה בריא חוזר למנהגו, דא"צ התרה. ועיין לקמן אות קנ"ט [שכתב כן גם לענין אכילת בשר בסעודת מצוה].

ועיין כה"ח ס"ק קמ"ב דגם להמנהג שכתבו האחרונים שאין לאכול אף תבשיל שנתבשל בו בשר, במקום מיחוש אין להחמיר. וכן הדין לענין יין שמעורב עם מים, אף שאין במים ששה חלקים של מים ויש בו קצת טעם יין, כל שנתערב יותר מכדי מזיגה עד שאין ראוי לברך עליו בפה"ג, מותר למי שיש לו איזה מיחוש שמויק לו שתיית שכו.

לאכול מאכלים הנראים במאכלי בשר

ועי' בשו"ת אור"צ תשובה ג' שמותר לאכול מאכלים הנראים כמאכלי בשר, כגון בשר ונקניק סינטטיים וכדומה. ואף בסעודה המפסקת, אלא שאז לא יאכלם אלא בצינעא.

שתיית יין, מיץ ענבים, ומשקאות חריפים מר"ח אב

הנה לענין המנהג שלא לשתות יין, עי' בכה"ח ס"ק קכ"ו בשם ספר פרי האדמה שבעיה"ק ירושת"ו לא קיבלו לאסור אלא בשר. וכתב ע"ז הכה"ח, דעתה נתרבו האוכלוסים, וכל אחד עושה כמנהג מקומו, וליכא בזה משום לא לתגודדו כמ"ש לעיל סימן תס"ח אות ס"ה יעו"ש. והבא"ח הלכה ט"ו הביא ג"כ שהמנהג הוא שלא לשתות יין. וכן הביא בשו"ת אור לציון תשובה ח' שיש מנהגים חלוקים בזה, וכל אחד יעשה כמנהגו. וכתב עוד שם, שבכלל המנהג הוא שלא לשתות מיץ ענבים. אבל שאר משקאות חריפים, כגון ארק ובירה וכדומה, לית לן בה. (וכמש"כ הרמ"א בסעיף י"א). ומ"מ בקוניאק שמצוי שבא מין טוב להחמיר לפי ש"א שדינו כיון, כיון שנעשה ע"י האדם.

שתיית יין הבדלה ויין של כוס בהמ"ז

לענין יין הבדלה, לד' השו"ע מותר בין הבדלה ובהמ"ז, אך לר' הרמ"א נוהגין שלא לשתות יין בבהמ"ז ולא בהבדלה, כיון דאפשר ליתן לתינוק.

וכתב היפה ללב, דבהבדלה נוהגין בני ספרד כמרו, אבל בבהמ"ז נוהגין להחמיר כהרמ"א, וכמ"ש בבאר היטב ס"ק ל"א. והיינו שיברך בהמ"ז בלא כוס. (כה"ח ס"ק קנ"ב, וכ"מ בשו"ת אור לציון תשובה ח'). ואפשר אף שאירע שלקח כוס לבהמ"ז, ניח ולא ישתה ממנו אם אין תינוק (כה"ח ס"ק קנ"ז בשם הפמ"ג). ונראה דהיינו דוקא ביחיד, אבל אם היו ג' וכבר לקח הכוס לברך עליו ולא היה שם תינוק, דמותר לשתות היין, דכיון דלד' הזוה"ק והאר"ל בג' צריך כוס, כמש"כ לעיל ריש סימן קפ"ד. וגם לפסק השו"ע מותר לשתות של בהמ"ז, ככה"ג שכבר לקח אותו, אינו מן הראוי להניחו ולא לשתות ממנו אף לדיעה זו (כה"ח שם). [ונראה מ"ל הכה"ח שבא לחדש אף לד' הרמ"א, אבל לד' השו"ע פשיטא דישתה ממנו, ואפשר אף בדאיכא תינוק. ומיהו צ"ע הגדר דלקח אותו בידו, דאפשר דר"ל דוקא כשכבר בירך עליו בהמ"ז].

אכילת בשר בסעודת מצוה בברית מילה, סיום מסכת ברית מילה, בשר שנשתייר משבת ועוד

לענין אכילת בשר בסעודת מצוה, עי' כה"ח ס"ק קנ"ח בשם יד אפרים, דעפ"י המבואר במג"א סימן רכ"ה ובהכ"ח שם ס"ק י"א, דסעודת בר מצוה הוי סעודת מצוה ביום שנכנס שנת י"ד. ואם הנער דורש, הוי סעודת מצוה אף שלא באותו היום. ומיהו אם אין זמנה היום אין לעשות הסעודה בימים אלו בכוונה בשביל בשר תאוה [ומשמע דאם זמנה היום, יכולים אף שכונתם בשביל לאכול בשר, ועי' מ"ב ס"ק ע"ו, וי"ל].

ולענין סעודת ברית מילה, לד' ס' אור נעלם סימן ט' היינו דוקא מילה בזמנה, אבל לד' השערי תשובה אות ל"ג הוא אף שלא בזמנה (כה"ח ס"ק ק"ס). [ובשו"ת אור"צ בביאורים לתשובה ד' כתב שאם היא שלא בזמנה אין להתייר אלא לבעלי הברית והקרובים הפסולים לו לעדות]. והמברך על היין בשעת הברית, ישתה הוא בלבד מהכוס ולא יחלק

לשאר המוזמנים (שו"ת אור לציון תשובה ד'). [הטעם בביאורים שם, כיון שמצוי שיש מוזמנים שאינם שייכים להסעודה].

ולענין סעודת סיום מסכת, כתב במ"ב ס"ק ע"ג שלא ימהר או יאחר לסיים בשביל זה. אך עי' כה"ח ס"ק קס"א שהיקל באופן שמרחיב הזמן היינו שלומד יותר שעות, או להיפוך, שמשייר סוף המסכת, אך לא באופן שילך בטל בעבור זה ע"ש. ועי' בשו"ת אור"צ תשובה ה', על עיקר דין סעודת סיום מסכת, שאם רגילים לעשות סעודת בשר בסיום מסכת אז מותר אף למי שלא סיים את המסכת להשתתף בסעודה. ומ"מ אם יש כבר עשרה מהמסיימים והתומכים לא יבאו עוד אנשים לסעודה, כדי שלא להיכנס בשאלה אם מותר לאכול בשר בסעודה זו (עי' ביאור הלכה ד"ה וסיום מסכת).

ולענין סעודת פדיון הבן, אפשר שגם קרובי הכהן בכלל קרובי בעל המצוה, ולא רק קרובי אבי הבן (שו"ת אור לציון בביאורים שם לתשובה ד').

והרגיל בטעימת התבשיל בכל ע"ש, רשאי לטעום גם מתבשילי הבשר בע"ש חזון (שו"ת אור"צ שם).

עוד יעו"ש בביאורים שחידש האול"צ חידוש גדול, שמי שהכין סעודה גדולה לכבוד המילה, וכבר באו הקרואים, ובשעת המילה נתברר שא"א למול את הבן, כגון מחמת צהבת וכדומה, אפשר שאעפ"כ רשאים הקרואים לאכול סעודה זו כולל מאכלי הבשר. וכבר אחז"ל בברכות דף ו' ע"א, חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה.

ודע דבבא"ח הלכה ט"ו כתב, שנהגו פה עירנו שגם בסעודת מילה אין אוכלים בשר בימים אלו. גם בכה"ח סוף ס"ק קס"ה כתב, שיש מקומות שנהגו שלא לאכול בשר ולשתות יין בימים הללו בסעודת מצוה, רק באכילת דגים ושתיית שאר משקים, כדי שלא יצטרכו לדקדק בזה. וכל הבא ברוך הבא. ורק בהמ"ז מברכין על היין, ושותה אותו המברך בהמ"ז.

ולענין בשר שנשתייר משבת, דנו בזה האחרונים אם נאמר הואיל ואישתרי אישתרי, וכתב הברכ"י שאין למחות במקילין. ומד' הכה"ח בס"ק קמ"ג נראה שהחמיר בזה.

ומ"מ לענין סעודה רביעית כתב בכה"ח ס"ק קמ"ד בשם ספר מועד לכל חי להקל בזה, אך דוקא באופן שנעשה לצורך שבת ונשא. ע"ש.

ובשו"ת אור"צ תשובה ז' העלה, שאם יכול ליתן הבשר שנשאר משבת לקטנים, או לשומרו בהקפאה עד לאחר עשירי באב, יעשה כן, ואם אינו יכול, ויש בבשר שיעור סעודה אחת לפחות, יכול לאכול. (וטעמו בביאורים משום הפסד אוכלין). והרגיל בכל השנה לאכול בשר בסעודה רביעית, רשאי לאכול בשר אף במוצ"ש חזון. ומ"מ המיקל לאכול בסעודה רביעית בכל אופן, יש לו על מה לסמוך. ותבשיל של בשר שנשאר משבת, ואין בו בשר, יש להקל לאכלו אף ביום ראשון (ובלבד שלא יהיה בו ממשות שומן, בביאורים שם). אך אין להערים לבשל כמות גדולה יותר של בשר, כדי שישתייר ממנו לימות החול. וסיים האול"צ, דה"ה בכל זה בבשר הנשאר מסעודת מצוה, כגון ברית מילה, וכדומה.

דין קטנים באכילת בשר ושתיית יין, בלא הגיעו לחינוך, וכשהגיעו לחינוך

בהא דנותנים לתינוק יין הבדלה, כתב במ"ב ס"ק ע' שהגיע לחינוך, וישתה רוב הכוס. ודוקא אם לא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים. ודוקא בזה שהוא מצוה, אבל בלא מצוה, אף שאינו יודע להתאבל אסור בבשר יין כשהוא בריא. ובשער הציון אות ע"ו, אליה רבה ודגול מרובה, ודלא כמגן אברהם. והנה בחיי אדם ראיתי שהעתיק דברי המג"א, ולפלא כיון שרבים חולקים עליו, וכן דרך החיים העתיק להחמיר כוותיהו. ע"כ.

והיינו דהמג"א סובר דאף שלא לצורך מצוה לא אסרו בשר ויין לתינוק כל שאינו יודע להתאבל על ירושלים, וכן סובר החיי אדם, אולם הא"ר והדגול מרובה פסקו דלא כהמג"א, וס"ל דרק לצורך מצוה התיירו. וכך פסק המ"ב. ובכה"ח ס"ק קנ"ה ג"כ הביא ב' דיעות אלו, וסיים בשם האליה רבה דבע"ש אחר חצות מותר ליתן לקטנים, כיון שיש קצת קדושת שבת אחר חצות.

אולם עיין בשו"ת אור לציון חלק א' סימן ל"ח שהאריך בדין זה, ודעתו ז"ל לחלוק בתרתי, א. דלבני ספרד אין מקור להחמיר לקטנים, ואף כשהגיעו לחינוך שידועים להתאבל על ירושלים. ב. דאף לבני אשכנז יש להקל כהמג"א דאין לאסור לקטנים אלא כשהגיעו לחינוך שידועים להתאבל על ירושלים. [וכן הוא לו ז"ל בחלק ג' פרק כ"ו תשובה ו']. וטעמו ז"ל, דהנה לענין תספורת וכיבוס זה מבואר בפירוש בסעיף י"ד לאסור לקטנים, אלא דיש שם ב' טעמים, א. משום אבילות. ב. משום עגמת נפש (ע"ש במ"ב ס"ק פ"א ובשעה"צ אות צ"א ושם יבואר אי"ה). ומעתה אם הטעם משום עגמת נפש, לא אסרו באכילת בשר לקטנים דהיינו רביתייהו. ואף אם הטעם משום אבילות, כל זה לא שייך בבשר ויין, דשם אין האיסור משום אבילות, אלא רק משום ביטול הקרבנות, או שלא ישכח הא, ומשום צערא בעלמא. ולכן לדין בני ספרד לית לן להחמיר כלל בקטנים עד גיל י"ג שנה. ולבני אשכנז יש להקל עד גיל

חינוך שידועים להתאבל על ירושלים. עכ"ד. [ועיין במ"ב לקמן ס"ק צ"ג, דקטנים שיש להם חטטין בראשן, נוהגין לרחצן בראשן, ומשמע הא אם אין להם חטטין בראשן, אסור לרחצן בראשן, ושם יבואר אי"ה].

דין תספורת לאשה בשבוע שחל בו ט"ב

סימן תקנ"א סעיף י"ב: תספורת שבוע זה אחד ראשו ואחד כל שיער שבו, אסור. ובמ"ב ס"ק ע"ט: ואחד האיש ואחד האשה שוין לאיסור. ואפשר שיש להתיר באשה [לגלח] ריבוי שיער בצדעין [פמ"ג].

ועיין ג"כ בכה"ח ס"ק מ"ז שמתחילה הביא דברי הפנים מאירות ועוד להתיר לאשה לגלח מר"ח אב עד התענית, דכיון שבאבל עצמו ד' הרי"ף והרמב"ם שמותרת לגלח אחר שבעה, לכן נראה להקל באבילות ישנה. אך א"כ הביא הכה"ח דהנודע ביהודה חלק יו"ד סימן צ"ט כתב שבשבוע שחל בו ט"ב גם האשה אסורה לספר, וכ"כ הפמ"ג (זולת צדעין דאפשר דיש להקל באשה). וסיים הכה"ח: ועיין בירור דעה סימן ש"צ סעיף ה' בהגה שכתב, דיש אוסרים גם באשה לאחר ז'. יעו"ש. ועל כן נראה דיש להחמיר כדברי המשבצות זהב. ע"כ.

אולם עיין בשו"ת אור לציון ח"ג פרק כ"ז תשובה ג' שכתב, דבנות ספרד יכולות להקל בזה (כיון דלד' מרן ביו"ד שם אשה מותרת להסתפר לאחר שבעה, ובדאי ששבוע שחל בו ט"ב אינו חמור יותר מתוך שלשים דאבל. ואף דמצינו דתוך שלשים מותר בכיבוס, עי' יו"ד סימן שפ"ט, ושבוע שחל בו ט"ב אסור בכיבוס, יש לחלק בין כיבוס שבו אין סברא לחלק בין איש לאשה, לבין תספורת שניווול הוא לאשה, כל זה בביאורים שם).

תספורת וכיבוס לקטנים בשבוע שחל בו ט"ב, בלא הגיעו לחינוך, וכשהגיעו לחינוך

סימן תקנ"א סעיף י"ד: אסור לגדולים לספר לקטנים, ולכבס כסותם. בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה. הגה. מיהו בגדים שמלפפין בהם הקטנים לגמרי שמוציאים בהם רעי ומשתיינין בהם, הני ודאי משרא שרי. ואפילו בבגדי שאר הקטנים נוהגים להקל.

ובמ"ב ס"ק פ"א: דקטנים נמי שייך בהו חינוך או משום אבילות או משום עגמת נפש. ובשעה"צ אות צ"א: ונפק"מ בין שני הטעמים, למי שהוא פחות מבן שש דלא הגיע עדיין לחינוך, ומשום עגמת נפש, אסור. עיין בפמ"ג וחי אדם. ע"כ.

[ולענין אכילת בשר ושתיית יין, עי' במ"ב לעיל ס"ק ע' שהחמיר אף בלא הגיע לחינוך, ודלא כחיי אדם (ועי' מש"כ שם), ומשמע מד' המ"ב והח"א שיש לחלק בין הדינים].

והנה לענין כיבוס מתבאר בד' הרמ"א להקל בבגדים שמלפפים בהם את הקטנים, ואפילו בבגדי שאר הקטנים נוהגים להקל, ומשמע דאף בלא הגיעו לחינוך יש לאסור לכבס. וכ"כ בבן איש חי הלכה ו', דאפילו בשביל הקטנים שלא הגיעו לחינוך אסור לכבס. [ועי' היטב בכה"ח ס"ק קע"ג. ודוק].

ולעיקר הדין בכיבוס בגדי קטנים, כתב הבא"ח שם: אבל בגדים שמלפפין בהם הקטנים, שמוציאין רעי ומשתיינין בהם, מותר לכבס. ויש נוהגין היתר בכיבוס בגדי קטנים בני שלש שנים, ואין למחות בהם. ע"כ. ובשו"ת אור"צ ח"ג פכ"ז תשובה א' כתב, שבגדי קטנים פחותים מגיל שש שבע שנים שהתלכלכו מותר לכבס. ובביאורים שם טעמו דהיום מקפידים יותר להחליף אף לבני גיל שש שבע שנים. ועי"ש עוד. [וכן הקילו בזה עוד כמה מפוסקי זמננו]. ולענין מש"כ במ"ב ס"ק פ"ג, דמ"מ לא יכבסו הרבה ביחד, כתב בשו"ת אור"צ בביאורים שם, שבמכונת כביסה יש להקל בזה.

רחיצת כל גופו, פניו ידיו ורגליו, בחמין ובצונן, מר"ח אב, ובשבוע שחל בו ט"ב

סימן תקנ"א סעיף ט"ז: יש נוהגים שלא לרחוץ מראש חודש. ויש שאין נמנעין אלא בשבת זו. ויש מתענים מ"ז בתמוז עד תשעה באב. הגה. ולצורך מצוה שרי וכו'. ונוהגין שלא לרחוץ אפילו בצונן מר"ח ואילך. ואפילו בע"ש של חזון אסור לרחוץ כי אם ראשו ופניו ידיו ורגליו בצונן. ויש מקילים בחפיפת הראש בחמין למי שרגיל בכך כל שבת.

ובמ"ב ס"ק פ"ח, דלרפואה מותר אפילו בחמין. ובס"ק פ"ט, אם חל ר"ח בע"ש, אז מותר לרחוץ אף כל גופו בחמין, כל מי שרוחץ תמיד בע"ש לכבוד שבת. ובס"ק צ"ד ביאר, שכל המנהג שלא לרחוץ אפילו בצונן הוא דוקא כל גופו, אבל פו"ר שרי בצונן. ובס"ק צ"ה, כתב בהא דכתב הרמ"א דאפילו בע"ש חזון אין לרחוץ אלא ראשו פו"ר בצונן, דהיינו אפילו היה רגיל לרחוץ בכל ע"ש בחמין כל גופו. ולענין טבילה, הנוהג לטבול בכל ע"ש, מותר. ובשעה"צ אות צ"ח, והיינו דוקא שלא בחמין, דבחמין בודאי רחיצה של תענוג היא. אך מי שמבטלה לפעמים מפני טירדת עסקיו או מפני הצניעה, אסור. ובס"ק צ"ז הביא מהחיי אדם, דמי שרגיל לרחוץ בחמין בכל ע"ש, יכול לרחוץ פו"ר בחמין גם בע"ש חזון.

ועתה נבאר עוד כמה חילוקי מנהגים ופרטי דינים מד' רבותינו פוסקי ספרד.

הנה גם בספר בן איש חי הלכה ט"ז כתב, נוהגין שלא לרחוץ כל גופו מר"ח עד תשעה באב, אפילו בצונן. ועוד כתב שם שמי שדרכו לטבול אחר תשמיש המטה, ה"ו טובל כדרכו. וכן הסנדק, מותר לטבול. ומי

לשבוע מהם. וכמו כן אין לשתות משקאות של תענוג, כגון קולה וכדומה. ע"כ.

פירות חיים

ז. כתב הב"ח סוף הלכה י"ט: ואע"ג דמותר לאכול פירות חיים מכמה מינים, מכל מקום נכון למעט הנאותיו בסעודה זו, ולא ירבה בפירות, ורק יאכל פרי הצריך לו בשביל התענית, כמו פרי שקורין רק"י (אבטיח), שצריך מאד במדינות אלו בשביל החום. ע"כ.

מצוה לאכול סעודה המפסקת

כתב הכה"ח בסימן תקנ"ב ס"ק ל"ו בשם הלכות קטנות, דמהא דיש מחמירים לטבל אחר אכילת פת באפר ואומרים זהו סעודת ט"ב, מכאן נראה שיש לתא דמצוה לאכול סעודה המפסקת.

ועי' ג"כ בשו"ת אור לציון בתשובה א' שכתב, שיש לעשות סעודה מפסקת דוקא בפת. ובביאורים שם כתב, דנראה שאף מי שאינו מתענה בתשעה באב, כגון חולה וכדומה, צריך לנהוג ככל דיני סעודה מפסקת, ובישיבה על הקרקע, ובאכילה לבדו בלא זימון.

אכילת דגים בסעודה המפסקת

שו"ע סימן תקנ"ב סעיף ב': אפילו בשר מלוח שעברו עליו יותר משני ימים ולילה אחד, ובשר עופות, ודגים, ויין מגיתו, דהיינו שאין לו יותר משלשה ימים, נהגו לאסור.

וטעם החומרא בדגים, פי' במ"ב ס"ק ו' משום דאיכא דוכתא דדגים בכלל בשר הוא, כמש"כ ביו"ד סימן רי"ז סעיף ח'. ועוד שהוא עולה על שולחן מלכים, ושמחה הוא לאיש באכילתו.

ועי' כה"ח ס"ק י"ח דהרב בית דוד כתב דוקא דגים תפלים נהגו לאסור, אבל דגים מלוחים שרו, והביאו דבריו שולחן גבוה וערך השולחן, וכן משמע מס' מועד לכל חי, אולם הכה"ח פסק ע"ז, וסיים דמ"מ לא ראינו מי שמיקל בזה. ואפשר דבמקום הצורך כגון שאינו יכול לאכול מאכלים אחרים, יש להקל אם אותם הדגים יותר גרועים מן הלחים.

ביצה עבה ורכה, ביצת עין וחביתה

סימן תקנ"ב סעיף ג': אפילו בישל מין אחד בשתי קדירות מיקרי שני תבשילין. ובמ"ב ס"ק ח': פירוש, שאחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה, אבל אם שניהם בשוה אין קפידא לבשל בשתי קדירות (ובשעה"צ אות ד', דלא ככנה"ג המובא בשע"ת שמחמיר בזה).

וכתב בבא"ח הלכה י"ט, שאין לאכול ביצה עבה וביצה רכה, דנסתפקו בזה האחרונים ז"ל אם חשיב שני תבשילין. וכ"כ בכה"ח ס"ק י"ט.

וכן חביתה או ביצה קשה, או ביצת עין, נחשב כל סוג כתבשיל אחר (שו"ת אור לציון שם תשובה א').

[ועי' בביאורים, דיש לדעת שהמרגרינה מבושלת, וכן הריבות למיניהן, ולכן יש לזיהר שלא יאכל פרוסה עם מרגרינה וביצה, וכל כיצוא בזה].

גדר ב' תבשילין, אורז עם אפונה או עם עגבניות ועדשים, מרק ירקות

עוד בשו"ע סימן תקנ"ב סעיף ג': וכן יש להחמיר ולזיהר משני מינים בקדירה אחת, אלא אם כן הוא דבר שדרכו בכך כל השנה, כגון אפונים שנותנים עליהם בצלים וביצים. ותבשיל הנעשה מדבר שנאכל כמות שהוא חי, מיקרי תבשיל לענין זה.

וביאר במ"ב ס"ק י', דרוצה לומר שרוב הפעמים נותנים בצלים וביצים באפונים, כמו שדרך לטגן עיסה וביצים.

ועיין ג"כ במ"ב ס"ק ה' (בביאור ד' השו"ע שנוהגים לאכול עדשים עם ביצים), דבמקום שדרכו לבשל כל השנה עדשים עם ביצים נחשב כתבשיל אחד.

ובביאור הלכה נסתפק דאולי כל זה דוקא כשכא להטעים את האפונים לא במבשל שני מינים ביחד, כגון אטריות עם תפוחי אדמה. וכן הא דשרי עדשים עם ביצים, אפשר דהוא דוקא כשהעיקר הוא העדשים, ונשאר בזה בצ"ע. ועיין ג"כ בכה"ח ס"ק ל"א בשם ספר נוה

שלום, דלא שרי אלא עדשים עם ביצים טרופות לתקן התבשיל, אבל ביצים שלימות, אף אם היה דרכן בכך בכל השנה, הוי כמו ב' תבשילין.

ועי' בכה"ח ס"ק כ"ג בשם שיירי כנסת הגדולה ואליה רבה, דאף כשאין דרך שאר מקומות בכך, מותר למי שדרכו בכך (ומשמע אף שבאותו עיר גופא אין דרכן בכך, אזלינן בתר דידיה בלבד).

ובס"ק כ"ב הביא מס' רוח חיים, דעתה שרוב העולם אוכלים האורז ומטילין טומאט בכל הלילות ובכל הימים, לא יקרא זה ב' תבשילין, כיון שנהגו בכך.

וכן אורז ועדשים שקורין כגרי וכי"ב, וכן אורז עם אפונים שקורין חומוס, אבל אורז עם ביצים קלוים חשיב ב' תבשילין, ואסור (בא"ח הלכה י"ט).

ועי' עוד בשו"ת אור לציון תשובה א' דתבשיל עגבניות וביצים, וכן מרק ירקות שיש בו כמה סוגי ירקות, נחשבים תבשיל אחד, ומותר לאוכלם בסעודה מפסקת [ועי' בסוף דברינו]. ובביאורים שם כתב דמטעם זה אפשר לאכול בסעודה המפסקת, תבשיל עגבניות וביצים (שקשוקה), שהרי דרך לבשל כך כל השנה, ואף שגם דרך לבשל עגבניות לבד וביצים לבד, כיון שגם דרך לבשל שניהם יחד, שפיר דמי. וכן אורז עם בצל ועגבניות, וחצילים עם בצל, וכל כיו"ב.

[ועי' עוד בביאורים ע"ד הבה"ל הנו' שנסתפק, דאולי לא שרי אלא כשבא להטעים, או שהעיקר הוא העדשים, דהוא דוחק בד' מרן, והעיקר שכל שדרך לבשל בעיר אחד, מיקרי תבשיל אחד. ולכן התייר האול"צ מרק ירקות הנו'].

לישב ע"ג קרקע בסעודה המפסקת

סימן תקנ"ב סעיף ז': נהגו לישב על גבי קרקע בסעודה המפסקת (ואין צריך לחלוף מנעילין).

ונסר של עץ, כשאין גבוה טפח דלא חזי לישבה, הוי ליה יושב על גבי קרקע (כה"ח ס"ק מ' בשם רוח חיים. וכ"כ ה"ב איש חי הלכה כ'). [ולשון המ"ב ס"ק י"ז (מהפמ"ג), שאם הוא אדם חלוש יוכל להניח כר תחתיו, וכ"כ הכה"ח בס"ק ל"ח מהפמ"ג, ואפשר שזה מיירי אף בגבוה טפח]. ואם אינו יכול לישב על גבי קרקע, הא מיהא ישנה מקומו (כה"ח שם מס' מועד לכל חי בשם ס' ערך לחם).

שלא לישב ע"ג קרקע ממש (עפ"י הקבלה)

צריך להפסיק בבגד בינו לקרקע על פי הקבלה, כי אין לישב בקרקע אפילו עם בגדיו, אלא על בגד שאינו מיוחד למבושיו (כה"ח ס"ק ל"ט בשם הברכי יוסף). וכ"כ הבא"ח הלכה כ' שלא ישב על גבי קרקע ממש, כי דבר זה קשה הוא על פי הסוד, אלא ישב על מחצלת או כסות דק. וכתב הכה"ח שם דאפשר דכל זה בקרקע שאינה מרוצפת באבנים, ומשום רוח רעה, אבל אם היתה הקרקע מרוצפת באבנים ליכא חששא, משום דאין רוח רעה שורה אלא על גבי קרקע, וכמ"ש לעיל סימן קפ"א אות י"ג בענין מים אחרונים וכו'. ומ"מ היכא דאפשר יש להחמיר שלא לישב על גבי קרקע אפילו אם הוא מרוצף, אם לא על ידי הפסק בגד או שק וכדומה.

שלא ישבו שלשה לאכול בסעודה המפסקת

סימן תקנ"ב סעיף ח': יש לזיהר שלא ישבו שלשה לאכול בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון, אלא כל אחד ישב לבדו, ויברך לעצמו.

וישבו לאכול זה בזוית זו, וזה בזוית זו. ומהיות טוב, זיהרו שלא יהיו רואים זה את זה, או ימתינו עד שיברך האחד ברהמ"ז (כה"ח ס"ק מ"ד בשם ספר מועד לכל חי).

סימן תקנ"ג

דין חליצת המנעלים בת"ב שחל במו"ש

סימן תקנ"ג סעיף ב': תשעה באב לילו כימוי לכל דבר. ואין אוכלים אלא מבעוד יום. ובין השמשות שלו אסור כיום כיפור. הגה. ומותר ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל עד בין השמשות. מיהו בחול נוהגין לחלוף מנעלים קודם שיאמר ברכו. ואם הוא שבת חולצים לאחר ברכו. מלבד שליח ציבור שחולץ קודם ברכו, רק אומר תחילה המבדיל.

הנה נראה מפשט ד' הרמ"א שבמו"ש אין חולצין המנעלים מיד בצאת השבת אלא לאחר ברכו. אולם עי' בשו"ת אור לציון ח"ג פרק

כ"ח תשובה ד' שביאר דכל ד' הרמ"א הם משום דמיירי דמתפללים ערבית מבעו"י, וכמו שכתב במ"ב ס"ק ה' דלכן ביום חול חולצים קודם ברכו, אבל לדין שאנו מתפללים לאחר חשיכה יש לחלוף את המנעלים מיד בבין השמשות ואין להשהותן עליו (וכ"כ בס' שמירת שבת כהלכתה פרק כ"ח הע' קפ"ט, אולם יש עוד דיעות מפורסקי דורינו בדין זה, י"א שיחלוף לאחר צאה"כ, וי"א לאחר ברכו. עי' כל זה במ"ב מהדו' דרשו כאן בהערה 8).

ועי' ש באול"צ דמ"מ כדי שלא יראה כאבילות בפרהסיא בשבת, לא יחלוף באופן שניכר שחולץ מחמת התענית, אלא יחלוף על מנת לשכב לנוח וכדומה. ע"ש. ומיהו לענין להחליף בגדי שבת כתב שם שרשאי להחליף רק לאחר צאה"כ (ועוד דיעות יש בזה, עי' במ"ב דרשו הע' הנ"ל).

דין תלמוד תורה בערב ט"ב שחל בחול ושחל בשבת לאחר חצות

עוד כתב הרמ"א: ונהגו שלא לתלמוד בערב ט"ב מחצות ואילך, כי אם מדברים המותרים בתשעה באב. ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות. וכן לא יטייל ערב תשעה באב.

וכתב במ"ב ס"ק ח' דכל זה אינו מדינא, דהא מותר בעט"ב בכל העיניוים, ועיקר הטעם הוא משום שיכול לתלמוד דברים המותרים בת"ב.

[והביאו בזה ד' החת"ס בס' קנ"ו שביאר בטעם האיסור, כיון שמה שלומד מחצות ואילך, עדיין מחשבתו עליו ומהרהר בזה בלילה. והובא ג"כ בכה"ח ס"ק ט"ז. ומ"מ נראה דעדיין אין זה אלא חומרא].

והנה בד' הרמ"א מבואר דהחמיר בתרת, ר"ל דאף בחל בשבת החמיר, ואף בת"ב שחל בשבת אין בו דין ה' עינויים [ועי' מ"ב ס"ק ט, דכל זה דוקא לאחר חצות, מיהו עי' רמ"א ס' תקנ"ד סעיף י"ט שהחמיר לענין דברים שבצינעא].

וכבר נחלקו הרבה אחרונים על ד' הרמ"א, יש שהקילו אפי' בערב ת"ב שחל בחול, מאמר מרדכי ועוד, ויש שהקילו כשחל עט"ב או ט"ב בשבת, ד' ה"ט. והובא כ"ז במ"ב ס"ק ח', י'. וכתב המ"ב, דלענין עט"ב שחל בחול, מי שרוצה להקל בזה, אין מוחין בידו. ולענין ט"ב שחל בשבת או עט"ב שחל בשבת, יש לסמוך להקל.

והבא"ח פר' דברים הלכה י"ח כתב: ערב תשעה באב אחר חצות, לא ילמד תורה אלא מדברים שמותר לתלמוד בתשעה באב. ואם חל בשבת, יש כמה דעות חלוקות בספרי אחרונים, ויש לסמוך על סברת המקילין. וכן אני נוהג כסברת המקילין. עכ"ל.

וגם הברכ"י ובמחזיק ברכה והובא בכה"ח ס"ק י"ח פסק כד' ה"ט, דעט"ב או ט"ב שחל בשבת מותר לתלמוד כדרכו. ובשו"ת אור לציון ח"ג פרק כ"ח תשובה ה' פסק ג"כ שיש להימנע מללמוד בעט"ב לאחר חצות דברים האסורים בט"ב. ואולם מי שקשה לו בכך, ויש חשש שיתבטל משום כך מלימודו, יש להקל לתלמוד בכל מקום שירצה.

ומיהו עי' להכה"ח שם שכתב, דנראה דאף לד' המתירין, אין לתלמוד דבר שיש בו עומק ופלפול, משום שתישאר השמחה בלבו עד הלילה. [ועי' כה"ח ס"ק י"ז בשם החת"ס, דבדברים הרעים מותר לתלמוד אף בדברים שיש בהם פלפול]. עוד כתב הכה"ח שם, דמנהג העולם להחמיר שלא לתלמוד בעט"ב או ט"ב שחל בשבת, כיון שיכול לתלמוד בדברים המותרים בט"ב. אך מי שדרכו לתלמוד בכל יום י"ח פרקי משנה לא השלים חוקו קודם חצות, או שדרכו לתלמוד על השולחן, אין לבטל משום זה, כיון שאינו אלא מנהג בעלמא, ויש מתירין, יש לסמוך בזה על המתירין. ובס"ק י"ט הביא עוד מהח"י אדם וזכור לאברהם שיכול אף לקרוא שמו"ת, באם לא קרא קודם חצות.

לטייל בערב ט"ב שחל בחול ובשבת

בד' הרמ"א סימן תקנ"ג שלא יטייל בערב תשעה באב, עי' בשע"ת ס"ק ה' והובא בכה"ח ס"ק כ' שהביא מהברכי יוסף, שיש שכתב דבזה כולי עלמא מודו דאף בשבת לא יטייל. ואם חל תשעה באב בשבת, כל היום לא יטייל.

אולם עי' בשו"ת אור לציון ח"ג פרק כ"ט תשובה א', דכל זה לד' הרמ"א בסימן תקנ"ד סעיף י"ט שנוהגים לאסור דברים שבצינעא בט"ב שחל בשבת, אבל לד' מרן שם, ה"נ הכא אין איסור לטייל בת"ב שחל בשבת [ועיקר דין טיול בת"ב עי' במ"ב לקמן סימן תקנ"ט ס"ק מ"א].

חוראת הלכה

חכמי ורבי בית ההוראה שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום" בעריכת הרה"ג נדב פרץ שליט"א

מי שיכול להתענות רק תענית אחת או י"ז בתמוז או ט' באב, מה יתענה

שאלה: כתב השו"ע בסימן תקמ"ט סעיף א': חייבים להתענות בתשעה באב ובי"ז בתמוז ובג' בתשרי ובעשרה בטבת מפני דברים הרעים שארעו בהם.

ויש להסתפק במי שבידו לצום רק צום א', או י"ז בתמוז או ט"ב, האם נאמר דאין מעבירין על המצות ויצום בי"ז בתמוז, ואף שע"ז לא יוכל לצום בט"ב, או נימא דכיון דצום ט"ב חמור טפי, וכמבואר בסימן תק"נ, דהאינא כל הג' צומות הם רק מכח שרצו רוב ישראל והסכימו, ולכן מעוברות ומניקות אינם חייבות להתענות, ולכן עדיף שימתין לט"ב.

תשובה: הנה בדבר זה מצאנו אריכות גדולה בפוסקים בעלמא מה להעדיף, אם ורזין מקדימין למצות, אין מעבירין על המצות, או מצוה מהודרת וחשובה יותר. ויש בזה כמה וכמה חילוקים, ואביא מקצת בזה, א. עיין בשו"ע סימן תכ"ו לענין ברכת הלבנה, שאין מברכין עליה עד שיעברו שבעה ימים עליה. וכתב במ"ב שם ס"ק כ' דכמה אחרונים ומכללם הגר"א ס"ל דאין כדאי להשתוות את המצוה בכל גווני. ובשעה"צ שם אות כ"א כתב, דבנשמת אדם כלל ס"ח כתב גם כן דהעיקר כספר חסידים, דשהיו מצוה לא משהינן אף אם יחשוב שאח"כ יעשה מצוה מן המובחר יותר וכן משמע במה שהביא הפמ"ג ובפתי תשובה מן הפוסקים. עכ"ל. [וע"ע בביאור הלכה סימן תכ"ו סעיף ב' ד"ה אלא, לענין ברוב עם].

ועיין ג"כ במ"ב סימן צ' סעיף ח' סוף ס"ק כ"ח: כתב בתשובת רדב"ז, תפוס שהשר נתן לו רשות יום אחד להתפלל עם הצבור במנין איזה יום שירצה, יתפלל אותו יום תיכף, ולא יחמיץ המצוה המתנית על יום כיפור או פורים. ועיין בחיי אדם כלל ס"ח ובנשמת אדם שהאר"י בכמה פרטים שיש בענין זה. ע"כ.

ומתבאר מהנ"ל דלאו מילתא דפשיטא וברירא היא דזריזין מקדימין למצות עדיף ממצוה חשובה אח"כ.

ומיהו י"ל דכל זה אם הוא באיחור כמה ימים, אבל אם הוא למחר, בזה מצוה חשובה שלמחר עדיפא טפי, דעיין במ"ב סימן רע"א סוף ס"ק ב', דכיון דקידוש של יו"ט דרבנן, לכן אם חל יו"ט בע"ש ואין לו אלא כוס אחד, מניחו לשבת שהוא מה"ת, וביו"ט יקדש על הפת. וחז"ל דמאחרים את המצוה למחר. ועיי' ג"כ בס' בן איש חי פ' חיי שרה הלכה י"א לענין לברך על היין בסעודה שלישית, דאם יש לו רק כוס אחד ישנהו לכוס בהמ"ז, משום דעדיף טפי, וע"ש ראייתו מיומא ל"ד, וכ"ה ברב פעלים ח"ב סימן נ"ד.

ועכ"פ לענינו נראה דכיון דהוי זמן ארוך, להכי אף דצום ת"ב חמיר טפי, ולכן עוברות ומניקות מתענות בו, ולא תליא ברצו, וכמבואר הכל בסימן תק"נ, מ"מ יצום עכשיו בי"ז בתמוז. [וא"א לידע, דאולי אח"כ יתחזק כוחו]. וכיו"ב ראיתי להש"ד חמד מערכת יום כיפור סימן א' אות י' לענין צום גדליה ויוה"כ"פ, שאם יש בידו לצום רק צום א', יתענה בצום גדליה. ונראה דאף אם לא נסבור התם הכי (עי' בשו"ת אור לציון חלק ד' פרק ו' תשובה ח'), היינו דוקא ביוה"כ דהוי דאו'. לא כן הכא אם כי הוי דברי קבלה, מ"מ לא הוי דאו'.

מי שיכול להתענות רק בט' בתמוז, האם חייב להתענות בו

שאלה: כתב השו"ע בסימן תקמ"ט סעיף ב': אע"ג דכתיב בקרא, בחודש הרביעי בתשעה לחדש הובקעה העיר, אין מתענין בתשעה בו, אלא בי"ז בו מפני שאעפ"י שבראשונה הובקעה בתשעה בו, כיון שבשניה הובקעה בי"ז בו, תקנו להתענות בי"ז בו, משום דחורבן בית שני חמיר לן. ובמ"ב ס"ק ט': ולא רצו לגזור גם בט', משום דאין מטריחין על הציבור יותר מד'.
ויש לעיין באופן שידוע שלא יוכל לצום בי"ז בתמוז (כגון שיעבור ניתוח באותו יום, וכדומה), אם נימא דשוב יתחייב לצום בט' בתמוז, משום חורבן בית ראשון.

תשובה: הנה לכאוי היה נראה דכיון דעכ"פ בבית ראשון הובקעה העיר בט' בו, רק שלא רצו לגזור יותר מדא, אם כן באופן שאינו מתענה בי"ז בתמוז, שיתענה מיהת בט' בו. גם י"ל עפ"י מש"כ במנחת חינוך מצוה ש"א דעיקר הדברי קבלה לא הוי דוקא על י"ז בתמוז, רק על החודש גופא. וכ"כ בחי' הריטב"א ראש השנה דף י"ט. ועיי' ג"כ להמ"א שכתב שבעל נפש יחמיר על עצמו להתענות בט' [אך הביא מהירושלמי דאף שחורבן בית ראשון היה בי"ז, אלא שמפני הצרות טעו בחשבון. והפתחי עולם כתב דבגמ' ב"ב דף ס' משמע קצת שגם בעל נפש א"צ להחמיר במקום שאין ציבור יכולין לעמוד. וציון לזה בשעה"צ אות ה', והובא בכה"ח ס"ק י"ב].

ומ"מ נלע"ד דלדינא דנידון דידן אין "חייב" להתענות בט' בו, אף באופן שידוע שלא יתענה בי"ז בו, דנהי דעיקר הטעם שאין מתענין בט' הוא משום שלא רצו להטריח על הציבור יותר מדא, מ"מ מאחר ולא תינקנו תענית שלט' בתמוז, שוב לא חילקו חכמים בתקנתם. ואף לפי"ד המנ"ח והריטב"א הנ"ל דהדברי קבלה הוי בעיקרו על החודש גופא, מ"מ האינא דברצו תליא מילתא, שפיר לא תליא בט'.

האם מותר ליתן לקטנים בתענית מיני מתיקה

שאלה: כתב במ"ב סימן תק"נ ס"ק ה', דאף מי שצריך לאכול תענית (כגון עוברות ומניקות), לא יתענג עצמו בבשר ויין, רק כפי מה שצריך וכן הקטנים שיש להם דעת להתאבל, אע"ג שאין מחויבים לחנכם אפילו בן י"ב שנה, ואפילו בתענית שעות, מ"מ ראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים או שאר מאכל פשוט לפי התינוק, כדי שיתאבלו עם הציבור.

וצ"ע אם "ראוי" לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף וכו' הוא על דרך החיוב, או רק על דרך הטוב והנכון.

תשובה: הנה ודאי שיעור הלשון שראוי לחנכם, משמע דאינו דין גמור ואף לענין חולה הצריך לאכול שכתב במ"ב שלא יתענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך, עיי' ל' השו"ע בסימן תקנ"ד סעיף ה' עוברות ומניקות [מתענות בת"ב כדרך שמתענות ומשלימות ביום כיפור, אבל] בשלשה צומות אחרים פטורים מלהתענות. ואעפ"כ ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ומשתה אלא כדי קיום הולד. ומשמע דאין זה דין גמור, אלא רק "ראוי". ויל"ע בזה. אך מ"מ לענין קטנים נראה דלמעשה מדינא יש להקל בזה, דעי' בכה"ח ס"ק ט' שהביא דבס' הלכה ברורה כתב שכמוזמה שאין נוהגין להחמיר על הקטן שלא לאכול רק לחם ומים. וכן כתב הבר"י יוסף בסימן תקמ"ט ס"ק ח', שלא נהגו להחמיר על הקטנים [וכ"כ הגר"שז"ו אויערבאך ז"ל בס' הליכות שלמה תעניות פרק י"ג ארחות הלכה הערה 10]. ובאופן דודאי מדינא יש להקל על הקטנים.

ואף לענין מעוברות ומניקות וחולה כל שהדבר נחוץ לבריאות יותר כמו בשר וכו', ודאי נראה דיש להקל. ופשוט. [אך ממתקים, גלידה שוקולד וכו', זה בודאי אינו מן הראוי עכ"פ לגדולים].

דין תספורת ריקודין ומחולות בעשרה בטבת וי"ז בתמוז

שאלה: כתב השו"ע בסימן תקנ"ד סעיף ב': צומות הללו חוץ מתשעה באב, מותרים ברחיצה וסיכה ועגילת הסנדל ותשמיש המטה, וא"צ להפסיק בהם מבטול יום. ובמ"ב ס"ק ו' דבעל נפש יחמיר בכלן כמו בט"ב, זולת געילת הסנדל לא יחמיר משום חוכא ואיטולאל. ובשעה"צ אות ח' בשם העטרת זקנים, דעכשיו אין נוהגין לרחוץ בג' צומות.

ויש לשאול האם מותר להסתפר בהג' צומות, וכן האם מותר ריקודין ומחולות בהג' צומות.

תשובה: הנה לכאוי י"ל דרק ברחיצה נהגו להחמיר, משום דסו"ס הוא מהחמשה עיניים. ומ"מ כתב הפמ"ג הובא בשעה"צ שם דבצונן או פיז"ר בחמין י"ל דשרי. ובכה"ח ס"ק י"ג כתב ע"ז, דמדו"ה השל"ח משמע שבעל נפש יש להחמיר גם בצונן כמו בט"ב. [ואפשר דגם הכה"ח מודה דבעל נפש יחמיר ע"ע גם בצונן, אלא דהפמ"ג דיבר על המנהג שלא לרחוץ. וצ"ע להכה"ח אם בעל נפש יחמיר בצונן אף פיז"ר כמו בט"ב. ובמקום אחר כתבתי עוד מזה].

אלא ד"ל דק"ו דתספורת יש להחמיר, שהרי בשבוע שחל בו ט"ב החמירו בגמ' בכיבוס ותספורת ולא החמירו ברחיצה. אך אין כל הענינים שוין.

איברא דראיתי בביאור הלכה ריש סימן תקנ"א סעיף ב' שהביא מא"ר ופמ"ג, דאפשר דיש להחמיר בי"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מר"ח עד התענית. וא"כ נראה דאסרו מדינא בתספורת וכיבוס בשבוע שחל בו, ה"נ יש לאסור בי"ז בתמוז. אך עדיין יד הדוחה נטויה, ד"ל דכיון דמדינא האיסור תספורת וכיבוס הוי רק בשבוע שחל בו ט"ב, כל כה"ג לא החמירו בג' תעניות, דהרי ל' המ"ב הוא, מה שאסרו מר"ח עד התענית. ומ"מ לענין ריקודין ומחולות שזה אסור כבר מ"מ בתמוז, שפיר י"ל דאסור בכל הג' צומות (כמו עשרה בטבת ותענית אסתר וצום גדליה).

וכן ראיתי להרב בן איש חי דברים הלכה ה' שכתב, שצריך להזהר בעשרה בטבת בלילה וביום שלא לעשות ריקודין ומחולות, וציון לעיין בא"ר ופמ"ג.

אלא דראיתי להרב שונה הלכות בסעיף ל"ח שכתב דנראה שבמקור הדברים ד' הא"ר לא קאי כלל על דין זה דמר"ח ועד התענית. וכן כתב בס' דעת תורה להמהרש"ם. [גם עיי' בשו"ת אול"צ ח"ג פרק כ"ה בביאורים לתשובה א' שכתב להתיר לרחוץ בכל התעניות חוץ מת"ב, אפילו במים חמין].

אם יש לו דין עם ישראל האם ישמט ממנו מר"ח אב

שאלה: כתב השו"ע בסימן תקנ"א סעיף א': משנכנס אב ממעטין בשמחה, ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי, לישתמיט מיניה, דריע מזליה. ויש לעיין אם הוא דוקא כד אית ליה דינא בהדי נכרי, או אף דאית ליה דינא בהדי ישראל.

תשובה: הנה לפום הסברא הפשוטה דהענין הוא מצד דרע מזליה, א"כ ודאי עדיף לעשות את הדין בחודש אחר אף עם ישראל אה. אך מהלשון שאמרו "בהדי נכרי", נראה דהוא דוקא בהדי נכרי, וטעמא נראה פשוט, דכיון דהענין הוא מצד דריע מזליה, ודאי הענין הוא מזל של ישראל, וא"כ מצד ישראל מאי אולמיה דהוא מדחביו, ושפיר הוו באותו מזל. ומ"מ אפשר לענ"ד דאחרי דהוי זמן פורענות, אולי לא יטיב מזלו ליכות הוא אלא חבירו, דאפשר עון גורם וכו'. אך עכ"פ אין לזה "מקור", דעיקר ההלכה כאן סובבת אודות גוי דוקא, וכמו שנתבאר, ופשוט.

קניית ספרים מר"ח אב

שאלה: כתב השו"ע בסימן תקנ"א סעיף ב': מר"ח עד התענית ממעטים במשא ומתן (ועיי' במ"ב ס"ק י"א מחלוקת אם הוא דוקא במשא ומתן של שמחה).

ויש לשאול, אם לקנות ספרים יש בזה משום איסור משא ומתן.

תשובה: הנה יש מחלו' בפוסקים אם האיסור דוקא משא ומתן של שמחה. ולקנות ספרים לכאוי לא חשיב של שמחה, ולא מיבעיא אם הוי ספרי לימוד תורה, דיש בזה משום צורך מצוה (ועיי' רמ"א דלצורך מצוה הכל שרי, ועוד יבואר לקמיה), אלא אף שאר ספרי לימוד נראה דלא חשיב בגדר שמחה, דהרי כל מו"מ יש בו שמחה, ונפק"מ מזה גם לקנות ספרי לימוד לצורך

הלימודים בר"ח אלול, ואף להמחמירין כל מו"מ, י"ל דזה הוי צורך יותר. אך לענין לקנות לר"ח אלול, בזה אם אפשר נראה דעדיף לקנות לאחר ט"ב. וחו"ר בית ההוראה כתבו: עיין אור"צ פרק כ"ו שאלה א' שכתב, שאף ספרי קודש ראוי להמנע מלקנותם, אא"כ צריך להם עכשיו, או שחושש שלא ימצאם לאחר זמן, או שיתייקרו.

קניית צעצועים מר"ח אב

שאלה: וכן יש לשאול אם לקנות צעצועים יש בזה משום ממעטים במו"מ.

תשובה: הנה לענין צעצועים הוי יותר שמחה, ומ"מ נראה כיון דעיקר הצעצועים הם לקטנים, הרי זה צרכם, ולא הוי בכלל של שמחה. ואף להמחמירין כל מו"מ, בזה נראה דהוי צורך טפי כדי להעסיקם.

הוציא ספרים לאור מר"ח אב

שאלה: עוד יש לשאול אם להוציא ספרים לאור, יש בזה משום ממעטין במשא ומתן.

תשובה: הנה להוציא ספרים לאור, אם הוי ספר של לימוד תורה ודאי יש להתיר משום צורך מצוה. אבל בשאר ספרים לכאוי יש בו שמחה יותר. וא"כ מן הראוי שלא להוציאו אלא לאחר ט"ב. זולת אם ע"י שיוציא מקודם ט"ב, ויכל להרויח יותר, והוי כדבר האבד.

התקנת מזוג וקניית רהיטים מר"ח אב

שאלה: ובבנין של שמחה, ויש לעיין אם להתקין מזוג או מאוורה, או קניית רהיטים, יש בזה משום ממעטין במו"מ ובבנין של שמחה.

תשובה: הנה מצד בנין של שמחה, נראה דלא הוי של "שמחה". אלא דבמ"ב ס"ק י"ד כתב דכל בנין שאינו לצורך דירתו אלא להרווחה בעלמא, נמי אסור. וא"כ נראה דתלוי, דמזוג או מאוורה, הרי פשוט דהוי זה לצורך דירתו, אך ברהיטים תלוי לפי הענין, אם הדבר נצרך לו כעת או לא, וכמובן, ומיהו עיי' בבא"ח הלכה ג' דנראה דאף בנין שאינו להרווחה, מ"מ לא שרינן אא"כ התחיל מקודם ר"ח ע"ש. וכמובן דכל דינים אלו באופן דלא שייך ע"ז ברכת שהחיינו, עיי' בסעיף י"ז דטוב לזהר בזה.

ועיין ג"כ בשו"ת אור לציון (פכ"ו, א') שכתב: ויש להימנע מקניית רהיטים מר"ח אב, ואף לא להזמין את הרהיטים, אף שלא יקבל אותם אלא לאחר ת"ב, אא"כ המחירים עולים ויגרם לו הפסד מזה. ובני ספרד ראוי להימנע מלקנותם אא"כ צריך להם עכשיו, או שחושש שלא ימצאם לאחר זמן או שיתייקרו. וגם ראוי למי שיכול, למעט בעיסוק בסחורה ועסקות כספים מר"ח אב.

אכילת פת הבאה בכיסנין בסעודת אירוסין מר"ח אב

שאלה: כתב בשו"ע: ואין עושין סעודת אירוסין, אבל ליארס בלא סעודה מותר. ובמ"ב ס"ק ט"ז, וכו"ש שמותר להתקשר בכתיבת תנאים, ומ"מ סעודה אסור, ואפילו בלא ריקודין ומחולות. מיהו מה שנוהגין לאכול מיני מרקחת בשעת כתיבת התנאים, לא מיקרי סעודה. ויש לדון באכילת פת הבאה בכיסנין אם נחשב סעודה לענין זה.

תשובה: הנה לענין סעודת שבת ויו"ט מחמירין שלא לצאת ידי"ח בפת הבב"ב, עיי' שו"ת אול"צ ח"ב (פרק כ"א, ו'), ומ"מ ודאי דחשוב טפי מפירות, ובפרט במדי' דמהני בהו קביעות סעודה, ועיי' בשו"ת אול"צ ח"ב (פרק כ"ב, ח') לענין אכילה קודם הבדלה, דאם התחיל לאכול בהיתר יכול להמשיך, דאכילת מזונות אפויים כיון דמהני בהו קביעות סעודה לכן אינו פוסק, וע"ש (בפרק כ"א, כ"ח) לענין אין קידוש אלא במקום סעודה דמהני אכילת מזונות אפ"י מבושלים כמו אטריות, קוגל וכו'. אלא דודאי אין כל הענינים שוין. ומ"מ י"ל דאף אם נקיל הכא בפת הבב"ב, היינו דוקא בעוגות שודאי ברכתן מזונות, אבל בעוגות שהן ספק פת, היינו שלא נתקיימו כל הג' תנאים, נכסס, ממולא בסוכר או יבש או אגוזים, נילוש במי פירות, עיי' ס' קס"ח סעיף ז', בזה שפיר יש לדונם לחומרא כפת [עיי' כה"ג באול"צ ח"ב פרק י"ב תשובה י', ופרק כ"א תשובה ו']. אולם חו"ר בית ההוראה כתבו על דברים אלו: אין נראה חילוק זה, ומנהג העולם להקל בכל גווני. ע"כ.

ריקודין ומחולות בליל י"ז בתמוז

שאלה: עוד כתב במ"ב: ואסור לעשות ריקודין ומחולות מ"ז בתמוז ואילך, אפילו בלא אירוסין. וצ"ע האם האיסור מתחיל כבר מליל י"ז בתמוז, או רק מהבוקר (שאז הרי מתחילה התענית).

תשובה: הנה אם האיסור דריקודין ומחולות היה תלוי בתענית י"ז בתמוז, אז י"ל דכיון דעוד לא התחילה התענית, לא חל ימי האיסור דריקודין ומחולות, אך באמת הדבר פשוט, דאין האיסור הזה שייך לחלות התענית, אלא מצד "הזמן" ד"ז בתמוז, ואשר זה מתחיל כבר מהלילה. זאת ועוד, דאף לענין עצם חלות התענית נראה דהוי כבר מהלילה, דהרי אומרים ענו אף מהלילה לד' השו"ע בסימן תקס"ה סעיף ג', ובמ"ב שם ס"ק ט', והטעם ביאר שם בשם הר"ן דעצם התענית מתחיל מבערב, שהרי אם ישן שוב אינו רשאי לאכול.

וגם ראיה לכל דברינו אלה מדין שהחיינו שכתב בשו"ע סעיף י"ז שטוב לזהר שלא לברך מ"ז בתמוז, וכתב בכה"ח שם ס"ק ר"ז בשם החיד"א בספר חיים שאל, דהוא כבר מליל י"ז בתמוז. ודון מינה ואוקי באתרין [ויש בכל זה נפק"מ גם לענין נישואין מ"ז בתמוז, דהוי כבר מהלילה].

כמה זמן צריך ללבוש את הבגדים מקודם שבוע שחל בו ט"ב

שאלה: כתב בשו"ע סימן תקנ"א סעיף ג': שבוע שחל בו ט"ב אסורים לספר ולכבס, אפילו אינו רוצה ללבושו עתה אלא להניחו לאחר ת"ב, ואפילו אין לו אלא חלוק אחד אסור. וכן המוכסבים מקודם בין ללבוש בין להציע בהם המטה, ואפילו מטפות הידים והשולחן אסור. וצריך לברר כיצד לנהוג בדין

זה, ר"ל באיזה אופן לא יחשבו הבגדים כבר כמכובסים, האם צריך להשתמש בהם הרבה זמן או קצת זמן.

תשובה: הנה עצם הדין דאם לבש כבר פעם א' תו ליכא ביה משום איסור מכובסים, כן כתב בבן איש חי הלכה ו' ובה"ח ס"ק צ', צ"א. והנה זה פשוט שאם לבשו הרבה זמן ה"ז יצא בכלל בגד מכובס, דאם לא כן מאימתי יצא, אלא דצ"ע כמה הוא הזמן. ונראה דגם זה פשוט דבעינן זמן מסויים, דהרי אין כאן גוה"כ שלבש פעם אחת. ובפשוטו הגדר הוא זמן שכבר הורגש שלבשו. ולשון הב"ח שם הוא "שיעור שעה אחת". ואפשר הכונה שעה בדיוק, ר"ל ששים דק, ואפשר הכונה זמן מה [ועי' היטב ש"ך יו"ד סימן שפ"ט ס"ק ד' לענין אבל, שם כתב דא"צ שעה זמנית ממש אלא זמן מה]. וראיתי בשו"ת אול"צ פרק כ"ז תשובה א' בביאורים שכתב הגדה, בכדי שתיקלט בהם זיעה, והוסיף דאם הוא מזויע קעת, די בכמה דקות, או אפילו מיד לאחר שלבש אם כבר נקלטה הזיעה, ואם לא, ילבשם חצי שעה או שעה. ולפי"ז פשוט דבאופן שלובש כמה בגדים ביחד (ע"ש באול"צ) הוא רק בבגדים שנקלט בהם הזיעה כבול, וזה מצוי יותר בבגדים הפנימיים, כמש"כ שם.

האם מותר להכין בגדים בשבת לצורך שבוש שחל בו

שאלה: עוד צריך לדעת האם מותר ללבוש בשבת בגדים מכובסים כדי שיהיו מוכנים למחר, או שיש בזה משום הכנה משבת לחול, או שיש לחלק בזה באיזה אופן הוא מוכן.

תשובה: הנה נראה דהכל תלוי אם ניכרת הכנתו, דאם לא כן הרי זה גם לצורך שבת, אלא שיש מקום לדון בזה, דכיון שאין דרך להחליף בשבת וזלת אם נתלכלך וכל כיו"ב, ה"ז גופא ניכר. ואכן ראיתי להרב בא"ח שכתב להתייר דזקא באופן שיפשיט הכתונת שעליו שלבש אותה בליל שבת, וילבש במקומה המכובסת, ותישאר עליו ולא יפשטנה ביום ההוא, ואז אותה כתונת שפשט ביום שבת ילבשנה אחר שבת, והביאו בכה"ח ס"ק צ'. והיינו דבעינן דוקא בבוקר יום השבת, שאז ילבש אותו בגד, דעיי"ז אינה ניכרת הכנתו. וכ"כ באול"צ שם. ולפי"ז פשוט הוא דלא מהני ללבוש בשבת כמה בגדים ביחד, דבזה בודאי ניכרת הכנתו. וכן אם לובש בגדי חול כגון בגדי צבעונין למי שאינו רגיל, ניכרת הכנתו. וכן נפק"מ לקטנים שרגילים ביום חול ללבוש חולצה צבעונית ובשבת חולצה לבנה, דבזה אם ילבש בשבת חולצה צבעונית, הרי ניכרת הכנתו.

אם הבגדים עדיין ניכר גיהוץ, האם מותר ללבושן בשבוע שחל בו

שאלה: עוד יש לדון דלכא' אף לאחר שנשתמש בהם מקודם, מ"מ אם הם מגוהצים וניכר גיהוץ אולי עדיין יש בזה איסור, דעי' במ"ב לקמן ס"ק מ"ד בטעמא דנהגו איסור בבגדי שבת ללבושן בשבת חזון, דאף שכבר לבשן מכבר כמה שבתות עדיין גיהוץ ניכר, והוי כחדשים. ועי' ג"כ בשו"ע כאן, דגיהוץ שלנו אסור. וחזי' דעצם הגיהוץ הוי איסור.

תשובה: הנה כן היה נראה בהשקפה ראשונה. ולפי"ז לכא' צריך עכ"פ לקטט את הבגד מקודם שילבשו. אך סתימת הפוסקים הני"ל לא משמע הכי. וש"ר בס' קרא עלי מועד (להגרי"ד ספטימוס שליט"א) שבמהדורה ראשונה כתב להחמיר בזה, אך במהדורה השניה כתב ע"ז, דמזון הגרי"ח קנייבסקי שליט"א השיג ע"ז, וכתב דלמעשה אין להחמיר בזה (עי' בפרק ד' סוף סעיף ד' ובהערה י"ג (המסומן בכוכב), מהדו"ת ש"ס).

להשתמש במגבות מכובסות

שאלה: בהא דכתב בשו"ע, דמטפחות הידים אסור, יש להסתפק אם זה קאי גם לענין דאסור אף להשתמש בהם, או רק לענין שלא לכבסן בשבוע שחל בו ט"ב. אבל אם הם מכובסים מקודם שבוע שחל בו ט"ב, י"ל דשרי להשתמש בהם בשבוע שחל בו ט"ב.

תשובה: נלע"ד פשוט, דכמו שלענין לבישת בגדים מכובסים, הוי אף לענין השימוש בהם, ואף שנתכבסו מקודם שבוע שחל בו, ה"ה לענין המטפחות. איבעית אימא גמרא, איבעית אימא סברא, הן מלשון השו"ע שכתב, וכן המכובסים מקודם, בין ללבוש בין להציע בהם המטה. ואפילו מטפחות הידים אסור. ומשמע דתיבת אפילו קאי גם לענין המכובסים מקודם, שגם זה אסור במטפחות. והן מסברא, דאין נ"ל לחלק בין מטפחות לבגדים. וש"ר דכן פשיטא ליה להאול"צ שם בתשובה א' עיו"ש.

הבא ממדינת הים וכו' האם מותר לו לספר ולכבס בשבוע שחל בו

שאלה: הנה לעיל בסימן תקל"א ותקל"ד מבואר, הנך שהתירו להם לספר ולכבס, הבאין ממדינת הים וכו'. וצ"ע האם ה"ה דשרי הכא בשבוע שחל בו ט"ב, או בשבוע שחל בו ט"ב חמיר איסוריה טפי.

תשובה: הנה י"ל דכמו דלענין מי שאין לו אלא חלוק א' דשרי לענין חוה"מ בס' תקל"א, ומ"מ הכא בשבוע שחל בו ט"ב אסור וכמבואר בשו"ע כאן בסעיף ג', וה"נ הכא לענין מי שבא ממדינת הים החמירו בו. ובפרט לראיית הרמב"ן כאן דמי שאין לו אלא חלוק אחד אסור בשבוע שחל בו, מהא דבטלו קצירי דבי רב, וה"נ לענין הבא ממדינת הים נימא הכי דמבטלו קצירי דבי רב, ש"מ דלא הותר להם לכבס.

זאת ועוד, ד"ל דגם מצד טעם הדבר, אפשר דהא דהתירו בחוה"מ למי שבא ממדינת הים, לאו מתורת "היתר" הוא, אלא משום דכל עיקר סיבת האיסור לא שייכא גבייהו, כיון דעיקר טעם האיסור לכבס ולספר בחוה"מ, הוא כדי שלא יכנס כשהוא מנוול, והכא דהוי אנוס לא שייך אצלו הסיבה לגזור. ויש לפלפל ע"ז. [גם עי' בביאור הלכה סימן תצ"ג בשם הפמ"ג, ד"ל דאותן שמותרין להסתפר בחוה"מ, מותרין להסתפר בימי הספירה]. ולכא' איכא ראייה ג"כ מהא דכתב בשו"ע סעיף ט"ו, מי שתכפוהו אבלות של מת ושל שבת זו והכביד שערו, מיקל בתער, אבל לא במספרים. ומכבס כסותו במים, אבל לא בנתר וחבול. ואילו בהל' חוה"מ כתב השו"ע בסימן תקל"א סעיף ז', אבל שחל שביעי שלו ערב הרגל, מותר לגלח בחול המועד. וחזי' דחוה"מ קיל טפי, ודוק. [והטעם הוא, שמשום כבוד המועד התיירו. הערת חו"ר בית ההוראה].

שטיפת רצפה בשבוע זה

שאלה: יש לשאול, האם מותר לטפוח את רצפת הבית בשבוע שחל בו ט"ב. **תשובה:** נראה דאין לך להחמיר יותר ממה שהחמירו חכמים, והילכך מנין לך לאסור לטפוח את הרצפה בשבוע שחל בו ט"ב.

ואולם שוב ראיתי מכמה מחברים שכתבו שיש מנהג להחמיר בזה (עי' קובץ י"ג מבית לוי עמ' כ"ה מהגר"ש וואזנר זצ"ל, ועי' ס' שלמת חיים סימן ר"ח, ובס' קרא עלי מועד עמ' ל'). ומ"מ נלע"ד דמקום שלא נהגו להחמיר בזה, א"צ להחמיר כלל.

לבישת בגדי זיעה בשבוע זה

שאלה: יש לשאול, האם גם בגדי זיעה, כגון גופיה וגרביים, צריך להיזהר שלא ללבוש את המכובסים בשבוע שחל בו ט"ב.

תשובה: הנה בפשוטו נראה שאין לחלק בזה, ואף שדרך יותר להתלכלך, מ"מ הרי אף מטפחות הידים נאסרו בשבוע שחל בו ט"ב [ואף בחוה"מ דשרי מטפחות הידים, י"ל דבגדי זיעה אסור, דלא דמי כל כן].

ונראה ג"כ להוכיח דאסור מד' המ"ב בס"ק ו', ע"ד הרמ"א דמחליפין בשבת חזון רק הכתונת לבד, וע"ז כתב המ"ב דה"ה הפוזמקאות, והרי חזי' דהחמירו אף בבגדי זיעה, דהרי פוזמקאות הם גרביים, ועוד דמיניה וביה אף הכתונת היינו הבגד הפנימי, וכמו שביאר במ"ב שם דלכן מחליפין הכתונת בשבת חזון, מפני הזיעה.

וכ"ה בבן איש חי הלכה ו' דאנפלאות אסור לכבס ואסור ללבוש המכובסין, ואנפלאות היינו גרביים. [ועיי' אול"צ פכ"ז שאלה א' שכתב, שאם הבגד מזוהם מותר להחליף או לכבסו, כי גדול כבוד הבריות. ועיי' במ"ב מהדורת דרשו הערה 40 דעת פוסקי זמנינו בהרחבה].

המנהג למעשה אצל בני ספרד בדין שבוע שחל בו ט"ב ונדחה

שאלה: כתב השו"ע בסימן תקנ"א סעיף ד': ואם חל ת"ב ביום ראשון או בשבת ונדחה לאחר השבת, מותר בשתי השבתות, בין שקודם התענית בין שאחריו, ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו, חוץ מיום חמישי ויום שש'.

וצ"ע מהו המנהג למעשה אצל בני ספרד בזה, לענין ת"ב שנדחה ליום ראשון, האם נוהג בו דין שבוע שחל בו.

תשובה: הנה מן כתב סתם ויש, ולכא' לד' הכה"ח בסימן י"ג ס"ק ז' ובעוד הרבה מקומות בספרו, יוצא דלכתחילה יש להחמיר כה"ש, וכן נראה מד' הכה"ח כאן בס"ק ע"ח שציי' לדבריו בסימן י"ג ס"ק ז'. אולם בבן איש חי הלכה י"ב כתב בהדיא דקיימא לן כסתם מרן ז"ל, ולכן מותר לכבס ולספר בשבוע שלפניו, וכן נוהגים פה עירנו לכבס בשבוע שלפניו. וכ"כ בשו"ת אול"צ פרק כ"ז תשובה ו'.

ומ"מ ע"ש בבא"ח דלענין תספורת ראוי להורות לעם כמנהג הזקנים שכתב הכלבו שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת, כדי שיכנס ליום התענית כשהוא מנוול. ופה עירנו אין אנחנו גוערים בזה ביד המקלין בזה בחזקה. ועיי' מועד לכל חי אות כ"ה, עכ"ד. והנה עי' במועד לכל חי שם (והובא בכה"ח הנו'), שכתב דכל החומרא הזו היכא שחל ט"ב בשבת ונדחה או ביום א', דבזה לא יסתפר בע"ש איכה כדי שיכנס מנוול לתענית, אבל אם חל ט"ב בג' או בה' אין קפידא אם יסתפר בע"ש שלפניו [ויל"ע לפי"ז בלשון האול"צ שם שכתב שראוי להימנע מלהסתפר באותו שבוע, ומקורו ממנהג הזקנים, ומשמע דאסור כל אותו שבוע. גם ל' הכה"ח בס"ק מ"ה שכתב דמנהג הזקנים שלא להסתפר לפני אותו שבוע צ"ע, ושם לא מיירי הכה"ח ג"כ דוקא בשבוע שחל בו ט"ב, וכל זה צ"ע].

המנהג למעשה אצל בני ספרד בדין תספורת וכיבוס בבין המצרים ומר"ח

שאלה: כתב הרמ"א: ונוהגין להחמיר מתחילת ר"ח לענין כיבוס, אבל תספורת נוהגים להחמיר מ"ו בתמוז.

וצ"ע מהו המנהג למעשה אצל בני ספרד בזה, לענין תספורת וכיבוס.

תשובה: הנה לענין כיבוס נראה המנהג פשוט דלא נהגו אלא בשבוע שחל בו, וכ"ה בבא"ח הלכה ו'. וגם לענין תספורת בבא"ח שם לא הביא מנהג אחר בזה. אך יעוי' בכה"ח ס"ק פ' שמהר"ש ויטאל ז"ל כתב על האריז"ל שלא היה מסתפר מ"ו בתמוז עד אחר ט"ב. וע"ש. ובאופן שבפשטות אין מנהג ידוע להחמיר בזה וזלת האריז"ל גופיה [והבא"ח לא הביאו, וגם אפשר שאין זה עפ"י הקבלה, אלא להיות שהאריז"ל היה ממוצא אשכנז].

לבישת מנעלים חדשים מר"ח או בשבוע שחל בו

שאלה: כתב השו"ע בסימן תקנ"א סעיף ז': יש אומרים שאסור לתקן בגדים חדשים ומנעלים חדשים בשבת זה, ויש להחמיר מר"ח. ובמ"ב ס"ק מ"ז, ומנעלים חדשים, וה"ה דאסור ללבושן.

וצ"ע האם האיסור ללבוש מנעלים חדשים הוא מדין קניית ותיקון בגדים חדשים, ואז אסור כבר מר"ח גם להשו"ע, או דהאיסור הוא מדין מכובסים, שמבואר בשו"ע בסעיף הקודם (סעיף ו') שהוא רק בשבוע שחל בו.

תשובה: הנה אם אמנם דהמ"ב בס"ק מ"ז הביא דין זה דמנעלים אסור ללבושן על סעיף ז' דאיסור תיקון וקניית בגדים חדשים, שבהו כתב השו"ע דהמנהג הוא מר"ח, מ"מ הרי פשוט שאין כאן איסור מיוחד מדין חדשים, דהרי בסעיף ו' כתב השו"ע דכלים חדשים אסור ללבושן רק בשבוע שחל בו, והרמ"א הוא שכתב להחמיר מר"ח. אולם ראיתי בשו"ת אור לציון פרק כ"ז סוף תשובה א' שכתב דאין איסור ללבוש נעל חדשה מדין בגד מכובס, ולכן כל שקנאה קודם ר"ח, רשאי לנעול בשבוע זו. ולא ידעתי איך יפרנס ד' המ"ב הנו' וכה"ח ס"ק צ"ז שהעתיקו ד' המג"א דאסור ללבוש נעל חדשה.

[וחז"ר בית ההוראה כתבו על זה: האול"צ נ"ל לחלק, שבסעיף ו' מרן כתב רק על כלים (דהיינו בגדים) אסור ללבוש, ואילו בסעיף ז' הוסיף שגם מנעלים חדשים אסור לעשות מר"ח, וזה מה שהוא מחלק, שבבגדים

שאסור ללבושם מדין שבוע שחל בו, משא"כ לעשות זה יותר חמור, שאסור לעשותם מר"ח, אבל במנעלים אין ענין שאסור לנועלם בשבוע שחל בו].

המנהג למעשה אצל בני ספרד בדין אכילת בשר ושתיית יין מר"ח ובשבוע שחל בו

שאלה: כתב השו"ע בסימן תקנ"א סעיף ט': יש נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בשבת זו (ומותר בחומץ של יין). ויש שמוסיפין מר"ח עד התענית. ויש שמוסיפין מ"ז בתמוז. הגה, ומצניעים מר"ח ואילך הסכין של שחיטה, שאין שוחטים כי אם לצורך מצוה, כגון לחולה או שבת או מילה, וכיוצא בו. וכתב במ"ב ס"ק נ"ח דר"ח בכלל, וכן המנהג במדינתנו.

וצריך לדעת מהו המנהג למעשה אצל בני ספרד באכילת בשר ובשתיית יין, מ"ז בתמוז, או מר"ח או בשבוע שחל בו.

תשובה: הנה עי' בא"ח ה"טו שכתב דפה עירנו בגדד נוהגין איסור באכילת בשר ושתיית יין מליל שני דר"ח אב. וכן הביא הכה"ח בס"ק קכ"ו מנהג קושטא, וכ"כ החיד"א במוהו באצבע אות רל"ג שבר"ח נהגו לאכול בשר לכבוד ר"ח, וכ"כ קול אליהו על מנהג עיה"ק ירושת"ו. וכ"כ פרי האדמה בשם ס' שולחן מלכים. וכ"כ בשו"ת אור לציון פרק כ"ז תשובה ג'. וע"ש בביאורים שיש שנהגו סילסול בעצמם שלא לאכול בשר בר"ח אב, שכן היה מנהג האריז"ל כמובא בהגהות לשער הכונות דף פ"ט ע"ב [ואפשר שג"ז שלא עפ"י הקבלה, אלא לפי שהאריז"ל היה ממוצא אשכנזי, שנהגו כבר מר"ח]. ומיהו לענין יין כתבו בכה"ח שם ובאול"צ תשובה ח' שיש בזה חילוקי מנהגים, וכל אחד יעשה כמנהגו.

לאכול בשר בסעודת בר מצוה

שאלה: יש להסתפק אם מותר לאכול בסעודת בר מצוה, ואם יש לחלק בזה בין אם הסעודה בזמנה או שלא בזמנה.

תשובה: הנה הרמ"א כתב כאן סעודת מילה, ובמ"ב ס"ק ס"ח הוסיף פדיון הבן, ובד' הרמ"א בסעיף י' איתא אף סיום מסכת וסעודת אירוסין. ולכא' לפי"ז אף סעודת בר המצוה. ועי' ג"כ בספר ים של שלמה ב"ק דף פ"ז המקור לסעודת בר מצוה משום דגדול המצווה ועושה. אך אפשר דאולי יש לחלק בין בזמנה לשלא בזמנה.

וראיתי ש"כ בכה"ח ס"ק קנ"ח בשם יד אפרים וז"ל: ועיי' לעיל במג"א סימן רכ"ה (ובדברינו לשם אות י"א), דסעודת בר מצוה הוי סעודת מצוה ביום שנכנס שנת י"ד. ואם הנער דורש הוי סעודת מצוה אף שלא באותו היום יעו"ש. ונראה שאם אין זמנה היום אין לעשות הסעודה בימים אלו ככוונה שבביל בשר תאוה, עכ"ל.

עוגות שמעריבים בהם יין

שאלה: יש לשאול בעוגות שמעריבים בהם יין, אם גם ע"ז יש את החומרא של שתיית יין, או לא.

תשובה: הנה מסברא י"ל דלא היה המנהג אלא בשתיית יין, כדהוי דרך שתייה, לא דרך אכילה. [ואף לענין צירוף אכילה ושתייה י"ל דמצטרפים כדי אכילה, עי' מ"ב סימן ר"י ואכמ"ל]. אלא שראיתי להבאר היטב ס"ק כ"ט שכתב דלמא דנוהגין להחמיר בתבשיל שנתבשל בו בשר (עי' סעיף י'), ה"ה דיש להחמיר בתבשיל שיש בו יין. וכ"כ הכה"ח בס"ק קכ"ג מהאליה רבה. והרי דמדימין זה לזה. ועי' ג"כ להרב שבט הלוי חלק ט' סימן קל"ב שכתב להחמיר בזה. וכן הביא בס' קרא עלי מועד עמ' ל"ט ששמע מהגר"נ קרליץ שליט"א.

וחז"ר בית ההוראה כתבו: נראה שיש לחלק בין תבשיל שנתבשל בו בשר או שיש בו יין, מעוגה שמעריבים בה יין, דשם טועמים טעם הבשר והיין בתבשיל, משום כך אסר האליה רבה, משא"כ בעוגה שאין טועמים טעם היין.

לעשות חלאקה בשבוע שחל בו

שאלה: כתב בשו"ע בסימן תקנ"א סעיף י"ד: אסור לגדולים לספר לקטנים ולכבס כסותם בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה. הגה, מיהו בגדים שמלפפין בהם הקטנים לגמרי שמוציאים בהם רעי ומשתינין בהם, הני ודאי מיישרא שרי. ואפילו בבגדי שאר הקטנים נוהגים להקל. ובמ"ב ס"ק פ"א ביאר ב' טעמים בהא דאסור לגדולים לספר את הקטנים, אם משום אבילות או משום עגמת נפש. ובשעה"צ אות צ"א דהנפק"מ היא בקטנים שלא הגיעו לחינוך.

וצ"ע לענין מה שנוהגים לעשות חלאקה לקטנים בני ג' שנים, האם מותר לעשות כן אף בשבוע שחל בו ט"ב.

תשובה: הנה עיקר הדין לאסור בקטנים שלא הגיעו לחינוך הוי פלוגתא וכנ"ל. ומג' הבא"ח הלכה ו' לענין כיבוס מתבאר להקל רק בבני שלש שנים. ומוכח דאפי' כשלא הגיעו לחינוך, אסור. וכן ביאר בכה"ח בס"ק קע"ג בד' הבא"ח. [אך עי' בשו"ת אור לציון ח"א ס' ל"ח וח"ג פכ"ז תשובה ו' לענין אכילת בשר לקטנים כשלא הגיעו לחינוך לבני אשכנז]. ומיהו נראה דלענין חלאקה ודאי יש להקל טפי, דהא הוי לצורך מצוה, ודמי ליין הבדלה ובשר בסעודת מצוה. וא"כ איכא תרי טעמי להקל, א. דהם פחות מגיל חינוך. ב. דהוי צורך מצוה.

האם מותר להלביש לקטנים בגדים מכובסים בשבוע שחל בו

שאלה: הנה לעיל בסימן תקנ"א סעיף ג' מבואר דבכלל איסור כיבוס הוא אף ללבוש בגדים המכובסים מקודם שבוע שחל בו ט"ב. ויש להסתפק אם איסור זה כולל אף לקטנים, או דלא אסור אלא "לכבס" בגדי הקטנים.

תשובה: נלע"ד דמאחר ואסור לכבס בגדי הקטנים, הרי דנכלל בזה אף שלא ילבשו בגדים מכובסים, דהן טעמא דעגמת נפש והן טעמא דחינוך, עי' מ"ב ס"ק פ"א, שייך בזה.

ועכ"פ לפי מש"כ דליכא חיוב, א"כ חולה האוכל בט"ב, או קטן שאינו מתענה בט"ב, לית עליה חיובא דסעודה המפסקת, אלא הוא בזה מצוה. ובכל אופן כשאוכל בעט"ב חל עליה נמי האיסור דב' תבשילין, וכמש"כ באול"צ בביאורים שם.

לישב ע"ג כסא פחות מגובה טפח או יותר

שאלה: כתב השו"ע בסימן תקנ"ב סעיף ז': נהגו לישב ע"ג קרקע בסעודה המפסקת. ובמ"ב ס"ק י"ז, אם הוא אדם חלוש יכול להניח כר תחתיו.

וצ"ע אם אינו חלוש אם יכול ג"כ להניח כר, או לא. ואת"ל דאינו יכול להניח כר אא"כ הוא חלוש, צ"ע אם פחות מטפח נמי יש להחמיר למי שאינו חלוש, או דעד טפח לית לן בה. וכן צ"ע להיפוך באדם חלוש עד כמה שיעורו של הכר, אם רק עד טפח או ג' טפחים.

תשובה: ראיתי לה"ב הא"ח הלכה כ' שמותר לישב ע"ג נסר שאינו גבוה טפח. וכ"כ הכה"ח ס"ק מ' בשם ס' רוח חיים. ומשמע דאפי' שאינו חולה וחלש, שרי עד טפח. ולפי"ז י"ל דמש"כ המ"ב, אם "הוא אדם חלוש" יכול להניח כר תחתיו, דבא להקל אף יותר מטפח, ואפשר עד ג' טפחים.

לישב על כסא בבין השמשות בט"ב

שאלה: סימן תקנ"ב סעיף י': אם חל ת"ב באחד בשבת או שחל בשבת ונדחה לאחר השבת, אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת, ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בעת מלכותו (מיהו, צריך להפסיק מבעוד יום).

ויש לשאול כיצד ינהג בד"ץ לישב על כסא מבין השמשות דמור"ש, האם נימא דלא נחמיר עדיין בביהש"מ דשבת לענין ישיבה על ספסל או לא.

תשובה: הנה עיקר איסור ישיבה על כסא וספסל בת"ב אינו מדינא אלא ממנהגא, ולכן נהגו להחמיר בישיבה על כסא רק עד חצות, וכמבואר כ"ז בהרמ"א לקמן סימן תקנ"ט סעיף ג' ובמ"ב שם ס"ק י'. וא"כ י"ל דבין השמשות ספיקו מותר לענין ישיבה על כסא. ולא היה הדין בזה כשאר ה' עניינים דאסור אף בין השמשות, וכמש"כ בשו"ע סימן תקנ"ג סעיף ב'. אך למעשה נראה דיש להחמיר בזה. וכ"כ באגרות משה אור"ח חלק ה' סימן ט' אות ד'. ועי' ג"כ בשו"ת שבת הלוי חלק י' סימן פ"ג. אלא לענין מור"ש כדי דלא יחשב אבילות בפרהסיא, צריך שלא יראה כעומד מחמת אבילות. ועי' כיו"ב בשו"ת אול"צ פכ"ח תשובה ד' לענין חליצת מנעליו.

ונפק"מ בכ"ז לענין בהמ"ז על סעודה המפסקת שיצטרך לישב ע"ג כר. ולפי"ז במו"ש כשמברך בהמ"ז על סעודה שלישית אם יברך בביהש"מ ע"ג כר, הרי יראה בזה כאבילות בפרהסיא, ולכן מן הראוי שיברך קודם ביהש"מ, או אחר צאה"כ [אלא דאף לענין חליצת מנעליו ראיתי שיש שכתבו דאין לחלוץ מנעליו בביהש"מ דמור"ש מטעם אבילות בפרהסיא, ועי' שש"כ פרק ס"ב הע' פ"ח].

מאימתי יכול לקבל תוספת תענית ט"ב

שאלה: כתב השו"ע בסימן תקנ"ג סעיף א', אעפ"י שאכל סעודה המפסקת מותר לחזור ולאכול, אלא אם כן קיבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד היום. הגה, וקבלה בלב אינה קבלה אלא צריך להוציאו בשפתיו.

וצ"ע מאימתי שיעור הזמן שייאסר אם קיבל את התענית מבעוד יום.

תשובה: בפשוטו נראה דשיעורו הוא כמו לענין תוספת שבת דהוי מפלג המנחה, עי' בשו"ע סימן רס"א סעיף ב' ובד' הרמ"א שם, ובסימן רס"ג סעיף ד', ובסימן רס"ז סעיף ב'.

האם שייך לקבל תענית רק לא' מחמשה עניינים

שאלה: יש לדון האם שייך לקבל את התענית רק לדבר מסויים, כגון רק לאכילה ולא לשתיה, או רק לרחיצה וסיכה או א' משאר ה' עניינים.

תשובה: הנה בפשוטו הקבלה הוי על עצם חלות התענית, וא"כ לא שייך לקבל לחצאין. אך הנה עי' במ"ב ס"ק ב' דאם קיבל ורואים שאינו חולץ מנעליו, הוי כהתנה בפירוש חוץ מזה, וחז"ל דהקבלה הוי על עצם העניינים, ושייך לקבל לחצאין [ועי' כה"ג בביאור הלכה סוס"י רס"א מדרך החיים לענין קיבל שבת שיכול לערב עירובי חצירות, משום שקיבל ע"ע כחומרת ביהש"מ, יעו"ש, והרי דשייך לקבל לחצאין, ודוק].

קריאת שנים מקרא ואחד תרגום בשבת שחל ת"ב להיות בתוכה

שאלה: כתב הרמ"א בסימן תקנ"ג סעיף ב': ונהגו שלא ללמוד בעט"ב מחצות ואילך כי אם בדברים המותרים בת"ב. ועי' במ"ב ובה"ל באריכות בכל עיקר דין זה. ויש לשאול בט"ב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, ולא קרא שנים מקרא וא' תרגום ביום ששי, האם גם בזה יש להחמיר שלא יקרא באותה שבת.

תשובה: הנה אף לענין אבל יש בזה קולא (עי' בשו"ע סימן ת' ובנו"כ שם), וקל וחומר הכא. וכ"כ הכה"ח בס"ק י"ט. ונראה דאם יחמיר בזה, הרי לכמה דעות עבר זמנו, עי' ס' רפ"ה סעיף ד' דלסתם השו"ע עבר זמנו מהמנחה ולמעלה. ע"ש בכה"ח ס"ק כ"ו. וא"כ הוי חומרא דאתי לדידי קולא.

ללמוד בעיון בעט"ב

שאלה: עי' במ"ב ובה"ל בשם המאמר מרדכי, דאם ע"י שיחמיר שלא ללמוד בערב ת"ב בדברים המותרים יבוא לידי ביטול תורה, יכול להקל ללמוד אף בדברים המותרים. ויש להסתפק באופן שילמד, אבל לא באותה איכות, ר"ל שלא בעיון הראוי, האם גם בזה הוי הקולא.

תשובה: הנה לפי"מ דידוע בהא דאיתא במגילה דף ג' דמבטלין ת"ת מפני קריאת המגילה, דשי"מ דביטול תורה באיכות הוי נמי ביטול תורה, וכ"כ בשו"ת אור לציון חלק ד' בביאורים לתשובה י"ז. ועיין ג"כ להאגלי טל בהקדמתו, דהערבות וההנאה בלימוד התורה, הוי חלק מעצם מצות לימוד התורה, שע"ז נבלעים דברי התורה בדמו. א"כ ה"נ הכא הוי ביטול תורה [אך מ"מ עי' כה"ח ס"ק י"ח שאף להמתירין ללמוד לא ילמד בדבר שיש בו עומק ופלפול, מהטעם שתישאר השמחה בלבו עד הלילה. ולע"ז הוא חומרא].

הקודמת, ה"נ לית לן בה. אבל אם קונה כלים רק לו, שאז מברך שהחיינו, הרי יש לאסור בבין המצרים. ומיהו למאי דכתבו הבא"ח והכה"ח שם בס"ק כ', ל"ו, שלא נהגו לברך על כלים חדשים, א"כ שוב ליכא קפידיא בבין המצרים עד ראש חודש, כדלעיל [ואף אם מברך בלא שם ומלכות לא נראה דהוי בזה קפידיא]. ודוק.

לקנות טלית בבין המצרים

שאלה: עוד יש לדון האם מותר לקנות טלית בשביל צורך קיום מצות ציצית, וכן לקנות כיפה וכדומה, דהוי צורך מצוה.

תשובה: נראה דכל דהוי לצורך מצוה ודאי ליכא מנהג להחמיר בזה. [ועי' בשו"ת רב פעלים ח"ד סימן כ"ט שהתיר ללבוש טלית מכובס משום מצות ציצית, והכא קל וחומר הוא. ודוק]. ומיהו כ"ז אם נקרעו לו הציציות, או כל הטלית, אבל אם יש לו טלית רק שרוצה חדשה, בזה פשיטא דהוי עדיין בכלל האיסור.

חולה שאוכל בט"ב האם מותר באכילת ב' תבשילין

שאלה: כתב השו"ע בסימן תקנ"ב סעיף א': ערב תשעה באב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת שאוכלה אחר חצות בשה, ולא ישתה יין, ולא יאכל שני תבשילין.

וצ"ע האם איסור זה דלא יאכל ב' תבשילין ולא ישתה יין הוי דוקא בערב ט"ב, או אף בט"ב גופא. ונפק"מ לחולה שאוכל בט"ב, האם צריך לזיהר בב' תבשילין ובשתית יין.

תשובה: הנה בסעודה המפסקת עדיין לא חלו עליו דיני אבילות, וכמש"כ בשו"ע סימן תקנ"ג סעיף א' ובמ"ב שם, ומ"מ הצריכו חז"ל מנהגי צער ואבילות. וי"ל דזה הוי חומרא בפ"ע בסעודה המפסקת. והדבר נוגע ג"כ לענין הבדלה על הכוס בת"ב שחל במור"ש, אם יבדיל על היין, דעי' כה"ח סימן תקנ"ו ס"ק ט' שחולה שאוכל בט"ב לא יבדיל על היין אלא על שאר משקין. אולם בשו"ת אור לציון פרק כ"ט תשובה א' כתב שמנהג בני ספרד להבדיל על היין וכד' כנסת הגדולה. ומפורסם בזה ד' הגר"ז ז"ל ה' תעניות עפ"י תרומת הדשן ובהג"ר א"ב ס' תקכ"ב, גדר דין סעודה המפסקת הוא דעשאוהו כמי שמתו מוטל לפניו, והיינו כדן אונן, אבל בת"ב גופא כבר הוי כאבל ולא כאונן. יעו"ש. ולהכי שפיר י"ל דליכא להך איסורא דשתית יין בט"ב גופא [וכן הביא הגר"ש אלישיב זצ"ל בס' קובץ תשובות סוף סימן נ"ז, שכן התיר הגר"ז ז"ל להבדיל על יין בט"ב מכח חידושו. ועי' בסמוך]. ובאופן דנראה דהדעת נוטה דליחא כלל להאי איסורא דב' תבשילין בט"ב גופא [ועי' הלכות קטנות ח"ב סימן קל"ה, ודוק]. ומ"מ לענין שתית יין נראה דאף אם ליכא בזה איסור מדינא כמו בסעודה המפסקת וכנ"ל, מ"מ אכתי אסור מצד מנהגא, דלא גרע מר"ח, אך לענין הבדלה בזה יש שהקילו וכנ"ל, ומידי דהוי איין הבדלה במו"ש דמור"ש אב, ודוק. [ועי' ש' בקובץ תשובות שהביא דבאור זרוע הל' ט"ב סימן תט"ו כתב דאף ט"ב חשיב מתו מוטל לפניו. ומ"מ בין מגיות יש להקל. עכ"ז].

[וכן הוסיפו חו"ר בית ההוראה: עיין בטור ובי"ב בסימן תקנ"ט שגם בת"ב עשאוהו כמי שמתו מוטל לפניו].

כבוש ומליח האם נחשב תבשיל לענין איסור ב' תבשילין בסעודה המפסקת

שאלה: כתב הרמ"א בסימן תקנ"ב סעיף ד', לענין האיסור דב' תבשילין, דאין חילוק בין צלי למבושל לענין זה. וצ"ע אם כבוש ומליח הוי נמי בכלל תבשיל לענין זה, דהרי בעלמא קיימא לן כבוש כמבושל ומליח כרותה.

תשובה: הנה בפשטות נראה דמליח ודאי לא הוי כתבשיל לענין זה, ורק ככבוש יש לדון. והוא עפ"י המבואר בשו"ע סימן תקכ"ז סעיף ה' דמעברין עירוב תבשילין על כבוש, ובמ"ב שם ס"ק י"ג דוקא כבוש ולא מליח, וחז"ל דמליח אינו כבישול רק כרותה, ר"ל לענין בליעה. ואף ככבוש י"ל דהכא לא הוי כמבושל, דרק צלי הוא דחשיב כמבושל, וכמו לענין בשר בחלב, עי' יו"ד סי' פ"ז.

ונראה להוכיח מלשון הרמ"א שכתב, שלא יאכל אחר סעודתו צנון ומליח ודברים שנוהג בהם בשאר פעמים, כדי שיתנהג בפרישות. ומשמע דלאו מדיו מבושל הוא. אך לענין כבוש, עי' כה"ח ס"ק כ"ו שהביא לשון המטה יהודה שכתב על ד' הרמ"א דצלי כמבושל, דהוא הדין לכבוש ומעושן, ומשמע דמדיו מבושל אתנין עלה.

שיעור אכילה ושתיה באיסור ב' תבשילין

שאלה: יש לעיין האם האיסור דלא יאכל ב' תבשילין, ולא ישתה יין, הוא דוקא בשיעור אכילה כזית ושתית רביעית, או דאפי' משהו אסור.

תשובה: נ"ל דאף דאמרו לא יאכל וכו' ולא ישתה כו', ודאי דאף משהו אסור. ואף את"ל דליכא שמחה כמעט, אבל מדיו חצי שיעור ודאי דיש לאסור [דהרי ח"ש אסור אף באיסורין דרבנן, אלא דלענין לא יאכל קודם המנחה וכו' דאסור בכביצה, שם לא אסרו מדיו ח"ש].

האם יש חיוב לאכול סעודה המפסקת

שאלה: יש לחקור האם סעודה המפסקת הוי בזה מצוה או חובה, או דאין כלל מצוה או חובה, אלא שאם רוצה לאכול בעט"ב, אחז"ל שלא יאכל ב' תבשילין ושלא ישתה יין. ונפק"מ אם אינו רוצה לאכול כלל לאחר חצות, או נפק"מ בחולה שאוכל בט"ב, וכן קטן שאינו מתענה בט"ב, האם צריך לאכול סעודה המפסקת.

תשובה: הנה בפשוטו לא נא' בזה "חיוב", אלא רק דאמרו דין איסור, דמי שכבר אוכל לאחר חצות, שלא יאכל ב' תבשילין ושלא ישתה יין. אך ראיתי להכה"ח בס"ק ל"ו בשם הלכות קטנות, ע"ד הרמ"א בסעיף ו' שיש מחמירין לטבל אחר אכילתן פת באפר ואומרים זהו סעודת ט"ב, ומקורו בירושלמי, דמכאן נראה שיש לתא דמצוה בסעודה המפסקת. ע"כ. ומ"מ גם הל"ק ט' לא כתב דהוי חיוב, רק לתא דמצוה.

ולפי"ז צ"ל דמש"כ באור לציון פכ"ח תשובה א' דיש לעשות סעודה המפסקת דוקא בפת, אינו מגדר החיוב, אלא מגדר המצוה. ואכתי צ"ע בדעתו ו"ל.

האם איסור כיבוש בגדי קטנים הוי רק על

הגדולים, או אף על הקטנים עצמם

שאלה: עוד יש להסתפק האם האיסור לכבס לקטנים, חל אף על הקטנים שאם ירצו הם בעצמם לכבס ג"כ לא יכבסו, או דהאיסור חל רק על הגדולים שלא לכבס בגדי הקטנים.

תשובה: י"ל דתלוי בהב' טעמים הנ"ל, דאם הטעם משום עגמת נפש, י"ל דהוא איסור על הגדול בלבד. אבל אם הטעם משום חינוך, פשוט דהוי איסור על הקטן [אך כל זה אם נימא דאף בעלמא דין חינוך הוי חיוב על הבן, ואכמ"ל בזה].

המנהג למעשה אצל בני ספרד ברחיצה בצונן בשבוע שחל בו

שאלה: כתב השו"ע בסימן תקנ"א סעיף ט"ז: יש נוהגים שלא לרחוץ מר"ח, ויש שאין נמנעין אלא בשבת זו. ויש מתענים מ"ז בתמוה עד תשעה באב. ובמ"ב ס"ק כ"ח, עיין לקמיה דאפילו בצונן יש לזיהר.

הנה מקור ד' המ"ב הם בד' הרמ"א בהמשך הסעיף. וצ"ע אם אף מנהג בני ספרד הוי להחמיר אף בצונן.

תשובה: בד"ז מצאנו מנהגים חלוקים, עי' כה"ח ס"ק קפ"ו ד' השולחן גבוה דבצונן ליכא מנהג, ושכן נוהגין בשאלוניקי לשוט ע"פ המים בים הגדול אפי' בעט"ב. וסיים הכה"ח דא"כ ד"ז תלוי במנהג המקומות, ונראה נהרא ופשוטה. וכן בבא"ח ה"ט"ז כתב שנוהגין לא לרחוץ כל גופו אפילו בצונן [וכ"ה בשו"ת רב פעלים חלק ד' סימן כ"ט ועי' ש.]. וכ"פ בשו"ת אול"צ פכ"ז תשובה ה'. ובביאורים שם כתב שכן מנהג רוב קהילות ישראל היה פשוט שלא לרחוץ בשבוע שחל בו ט"ב אף בצונן, וכדמשמע מלשון מרן ע"ש.

המנהג למעשה אצל בני ספרד בדין רחיצה

מראש חודש או בשבוע שחל בו

שאלה: כתב הרמ"א, ונוהגין שלא לרחוץ אפילו בצונן מראש חודש ואילך. וצ"ע מהו המנהג למעשה אצל בני ספרד ברחיצה, האם הוא מר"ח או דוקא בשבוע שחל בו ט"ב.

תשובה: הנה בבא"ח ה"ט"ז כתב שנוהגין שלא לרחוץ כל גופו מר"ח עד ת"ב. אולם בכה"ח ס"ק קפ"ו וקפ"ט ור"ב מתבאר שג"ז תלוי במנהגים חלוקים יעו"ש. ובשו"ת אור לציון שם כתב שהמנהג שלא לרחוץ הוא רק בשבוע שחל בו ט"ב, ובביאורים שם כתב ע"ד הבא"ח דאין זה אלא מנהג בבל, אבל מנהג א"י להקל בזה עד שבוע שחל בו. ואפשר שאף לבני בבל בא"י הממשיכים את מנהגם יש להקל להם לרחוץ אחר ר"ח עכ"פ בצונן, עכ"ד.

דין רחיצה לקטנים

שאלה: צ"ע האם החומרא דרחיצה נוהג אף לענין קטנים.

תשובה: הנה בפשטות המנהג דרחיצה הוי גם על הקטנים ודומיא דתספורת וכיבוש, הן לטעמא דעגמת נפש, הן לטעמא דחינוך. אך י"ל דרחיצה קיל טפי, אחרי דעיקר איסור רחיצה אף בשבוע שחל בו ט"ב לאו מדינא הוא אלא ממנהגא.

ונראה דכן מדויק מד' המ"ב בס"ק צ"ג שכתב, וכן קטנים שיש להם חטטין בראשן נוהגין לרחצן בראשן. ע"כ. ודוק מינה, הא אם אין להם חטטין בראשן אין לרחצן. אולם בשו"ת אול"צ שם בסוף התשובה כתב להתיר רחיצה לקטנים עד גיל בר מצוה [וצ"ע טעמו ומקורו]. ומ"מ כתב בביאורים שם שאם אפשר שירחצו הקטנים לבד, שלא ירחצו הגדולים [וצ"ע טעמו].

לברך שהחיינו לאחר שקיבל עליו שבת

שאלה: כתב השו"ע בסימן תקנ"א סעיף י"ז: טוב לזיהר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש, אבל על פדיון הבן אומה, ולא יחמיר המצוה. [וכן בפרי שלא ימצא אחר תשעה באב, מותר לברך ולאכול בין המצרים].

וכתב במ"ב ס"ק צ"ח דלד' הגר"א כל עיקר דין זה דאין מברכין שהחיינו בבין המצרים הוא רק חומרא בעלמא, ועל כן בשבת אין להחמיר בזה, דבלאו הכי הרבה אחרונים מסכימים להקל בשבת.

ויש לעיין בהא דהיקל המ"ב לברך בשבת שהחיינו, אם הוא דוקא מצאה"כ, או כבר משקיבל עליו שבת.

תשובה: נלע"ד פשוט, דמשקיבל עליו שבת יש להקל בזה, דכבר חיילא קדושת שבת עליו, ורשאי לקדש ולהתפלל, וה"נ יכול לברך שהחיינו.

לקנות בגדים חדשים בבין המצרים בלא ללבושן

שאלה: יש לדון האם מותר לקנות בגדים חדשים בבין המצרים בלא ללבושם, או שהאיסור הוי אף על גוף הקנייה.

תשובה: הנה נראה פשוט דעיקר האזהרה היא על גוף הברכה, וא"כ אם אינו לובש עתה, לית לן בה. אלא דנוכל לטעון דסו"ס מאחר הוא את הברכה. אך נראה דכל זה לעיקר דין השו"ע בסימן רכ"ג סעיף ד', דצריך לברך בשעת הקנין אף שעדיין לא לבש ע"ש, אבל למאי דכתב הכה"ח שם בס"ק ל' מס' מאמר מרדכי, חסד לאלפים, יפה ללב, בא"ח פרשת ראה הלכה א', דהמנהג לברך בזמן הליבישה, א"כ ליכא שום קפידיא אם קונה [דהיינו עד ר"ח] ואינו לובש כעת. [והיינו דעיקר האיסור אינו הקניה. ועי' ג"כ להאור לציון בתשובה ד' שמותר לברך הטוב והמטיב בבין המצרים, כיון דעיקר הקפידיא הוי נוסח ברכת שהחיינו. וכ"כ בכה"ח ס"ק ק"ב מהמחזיק ברכה בשם סידור יעב"ץ ע"ש. וכ"כ בשו"ת אגרות משה חלק ג' סימן פ'. אך עי' כה"ח סימן קע"ה ס"ק י"א]. ועיין בכה"ח ס"ק ר"ז, דמ"מ אין לאכול פרי חדש בלא ברכת שהחיינו.

לקנות כלים חדשים בבין המצרים

שאלה: עוד יש לשאול אם אסור אף לקנות כלים חדשים בבין המצרים.

תשובה: הנה הקונה כלים חדשים מבואר בשו"ע סימן רכ"ג סעיף ד' דאם משתמשין בהם הוא ובני ביתו מברכין הטוב והמטיב, אבל אם קנה כלים לו ולבני ביתו כתב במ"ב שם ס"ק י"ט שמברך על שלו שהחיינו, ועל של בני ביתו מברך הטוב והמטיב יעו"ש. באופן דלענינו, אם נימא דאין איסור לברך הטוב והמטיב בבין המצרים, וכמש"כ בשו"ת אול"צ ואגרו"מ וכמש"נ בתשו'

שינון הלכה

שו"ת וסיכומי הלכות להלכה ולמעשה
מתוך המבחינים שנערכו בנוולי "אליבא דהלכתא" תמידין סדרון

סימן תקמ"ט

שאלה: לאחר שלמדו בכולל אליבא דהלכתא שברכסים את דברי הבי"ש שכותב בשם רבנו ירוחם שגדליה בן אחיקם נהרג בראש השנה ונדחה תעניתו ליום חול, נתעורר ויחול בין הלומדים האם בעל ברית לא צריך להשלים תעניתו בצום גדליה שחל ב-ג' תשרי כדין ת"ב שנדחה, או שדינו כמו ת"ב שלא נדחה שבעל ברית צריך להשלים תעניתו, מה לדעתך הכריע רבה של רכסים הגר"ע סינברגר שליט"א.

תשובה: הוא מוח' האחרונים, ובביה"ל הוכיח מהריטב"א דלא חשיב כנדחה (סי' תקמ"ט סעי' א' ביה"ל ד"ה חייבים).

סימן תקנ"ג

שאלה: אל רבה של שכונת נוה יעקב שבירושלים הגאון הגדול רבי שמואל זאדה שליט"א התקשר אחד מתלמידיו ושאל, א. האם מותר לחולה שאין בו סכנה או מינקת שמצטערת הרבה להחמיר על עצמם ולצום בעשרה בטבת. ב. והאם מתחנתים בעשרה בטבת. מה לדעתך הכריע מורנו הרב שליט"א [פרט גם מהיכן הוכיח הרב את הכרעתו לשאלה השניה].

תשובה: א. אסורים להחמיר על עצמם (סי' תקנ"ג סעי' א' מ"ב ס"ק ד' ושעה"צ ג'). ב. מתחנתים, והוא מדברי הרמ"א שכ' דאם יש חופה ביום התענית בער"ש דמתפללין מנחה וקורין ויחל ואח"כ עושין החופה, ואין שום צום חל בער"ש מלבד עשרה בטבת, אמנם בביה"ל כ' בשם הא"ר דאפשר דאסור ב"ז בתמוז ובי' בטבת כמו מר"ח עד התענית (ויש שכ' שהוא ט"ס, וצ"ע באחרוני זמננו) (סי' תקנ"ג סעי' ג', ועי' מ"ב ס"ק י' וביה"ל ריש סי' תקנ"א ד"ה מראש חדש).

שאלה: א. האם מעוברות שפטורות מלצום צריכות לפרוע אח"כ. ב. מדוע בעל נפש יחמיר בג' הצומות ולא ירחץ ולא יסוך כמו בתשעה באב [פרט גם מתי לא יחמיר בעל נפש וירחץ בחמין, וכן פרט גם האם בעל נפש יחמיר כבר מהלילה].

תשובה: א. הא"ר כ' שצריכות לפרוע, ובביה"ל דחה ראייתו וכ' דלא מצא מי שהעתיק דבריו (סי' תקנ"ג סעי' א' בה"ל ד"ה אין להתענות). ב. דמה דא"צ להחמיר הוא דבזה"ז לא היו עת שמד ותלוי ברצו, וכך רצו וקבלו עליהם, אלא דבעל נפש יחמיר דהאידידא מצוי גזירות, ויש לחוש דהוי כשעת השמד דחייב מדינא בכלול, ולא יחמיר כשי' בטבת חל בער"ש וירחץ בחמין לכבוד שבת, ויחמיר ע"ע כבר מהלילה (שם סעי' ב' מ"ב ס"ק ו' ושעה"צ ט').

שאלה: א. כשחל עשרה בטבת בערב שבת, האם במנחה קורים בתורה ואומרים וידוים ונפילת אפים. ב. האם בשבת שקודם הצומות מכריז שליח הציבור על הצום.

תשובה: א. קורין בתורה ואין אומרים וידוים ואין נופלים על פניהם (סי' תקנ"ג סעי' ג' ומ"ב ס"ק י"א). ב. בשו"ע כ' שמכריזין חוץ מט' באב וצום כפור וצום פורים, והרמ"א כ' שלא נהגו להכריז כלל (שם סעי' ד').

סימן תקנ"א

שאלה: א. מי שיש לו דין עם עכו"ם עד מתי ישתמט ממנו. ב. אלו אנשים לובשים בגדי שבת כשחל ברית בתשעת הימים. ג. האם ומי לובשים בגדי שבת בשבת חזון.

תשובה: א. י"א עד ר"ח אלול, וי"א עד אחר התענית (סי' תקנ"א סעי' א' מ"ב ס"ק ב' ושעה"צ ב'). ב. הסנדק והמוהל ואבי הבן ואמו, אבל המכניס והמוציא אינו בכלל זה (ולא"ר גם הוא מותר), אבל האשה המכנסת נהגת ללבוש בגדי שבת (שם ומ"ב ס"ק ג' ושעה"צ ג'). ג. לרמ"א אין לובשין כותנות לבד אלא מי שיש לו נישואין בשבת נחמו, וכן אבי החתן והכלה, ובוילינא נהגו ע"פ הגר"א ללבוש בגדי שבת, וכ"כ הר"י עמדין בשם אביו החכ"צ (שם ומ"ב ס"ק ו' ח').

שאלה: מראש חודש ועד התענית ממעטים במשא ומתן, א. באיזה משא ומתן ממעטים [פרט הדין גם בזמננו]. ב. והאם מותר לישא וליתן כשיש יריד [פרט גם האם מותר לקנות או גם כלי כסף].

תשובה: א. י"א רק משא ומתן של שמחה וי"א בכל משא ומתן, ובזמננו שרי, ונח' אם גם במשא ומתן של שמחה וטוב להחמיר (סי' תקנ"א סעי' ב' ומ"ב ס"ק י"א ושעה"צ י"ג). ב. שרי, ואף כלי כסף י"א דשרי (שם ושעה"צ י"ב).

שאלה: א. האם מותר לבנות בית חתנות לבנו אחר ראש חודש אב. ב. ואיזה נישואין מותרים בתשעת הימים. ג. והאם מותר לעשות סעודת אירוסין בחול או בשבת אחר ראש חודש אב.

תשובה: א. אסור אא"כ אין לו אשה ובנים דהוי לצורך מצוה (סי' תקנ"א סעי' ב' ומ"ב ס"ק י"ד). ב. מעיקה"ד שרי נישואי מצוה (כשאין לו אשה ובנים), אלא דנהגו שלא לישא דלא מסמנא מילתא, ולהחזיר גרושתו מן הנישואים אפשר דשרי (שם במ"ב). ג. אסור ואפ"י בשבת (שם ומ"ב ס"ק ט"ז).

שאלה: א. האם ומתי מותר ליטול ציפורניים בשבוע שחל בו ת"ב. ב. הרמ"א החמיר לכבס כבר מראש חודש. מה כתב הביה"ל שלא החמיר הרמ"א והתיר לכבס מראש חודש ועד שבוע שחל בו ת"ב. ג. האם מותר לכבוד שבת ללבוש בגדי פשתן המכונסים או לכבס.

תשובה: א. מח', ולצורך טבילת מצוה או לכבוד שבת שרי (סי' תקנ"א סעי' ג' ומ"ב ס"ק כ'). ב. במי שאין לו אלא חילוק אחד (שם מ"ב ס"ק כ"ט וביה"ל ד"ה ואנו). ג. מותר ללבוש, ומשמע ברמ"א דאף לכבס שרי, אמנם בדרכ"מ כ' שנהגו לאסור, ומיהו אם אין לו לשבת יש להקל (שם ומ"ב ס"ק ל"ב).

שאלה: א. מתי מותר לכבס בגדי עכו"ם בשבוע שחל בו ת"ב [פרט לפחות ב' מקרים]. ב. והאם האיסור לכבס בגדי עכו"ם לדעת הרמ"א מתחיל כבר מראש חודש [פרט גם את הכרעת בעל המ"ב].

תשובה: א. א. אם ניכר שהם של עכו"ם (סי' תקנ"א סעי' ה' מ"ב ס"ק מ"ב). ב. באין לו מה לאכול כדי חייו (שם). ג. אפשר דשרי בצנעא (שם שעה"צ מ"ד). ב. לחי"א שרי, ובדה"ח כ' לאסור, ויש להקל (שם מ"ב ס"ק מ"ג ושעה"צ מ"ה).

שאלה: א. כשהתפללו הקהל ערבית במוצאי שבת והיחיד באמצע סעודתו, האם מותר בבשר ויין [פרט הדין גם כשיש ב' בתי כנסיות]. ב. ממתני מצניעין הסכין של שחטיה ועד מתי מצניעין [פרט גם מה יעשה מי שחכר מהשר להאכיל בשר לערלים].

תשובה: א. יש אוסרים, ואם יש שני בתי כנסיות נידון לפי ביהכנ"ס שבו רגיל להתפלל, אבל האחרונים הסכימו להתיר (סי' תקנ"א סעי' ט' מ"ב ס"ק נ"ו ושעה"צ נ"ו). ב. מר"ח עד עשירי באב, ובשעה"ד יש להקל בט' באב אחר חצות, אכן אם חל ט' באב ביום ה' לכו"ע מותר לשחוט אחר חצות לצורך שבת. ואם אין הגויים אוכלים בשר ביום ו' וז' מותר אף ביום ד', ומי שחכר מהשר יתן לעני חולה איזה חתיכה ושרי (שם ומ"ב ס"ק ס"א).

שאלה: א. מי שותה את יין ההבדלה. ב. למי מותר לאכול בשר בסעודת ברית מר"ח ועד שבוע שחל בו ת"ב. ג. ולמי מותר לאכול בשר בסעודת ברית בשבוע שחל בו ת"ב.

תשובה: א. לשר"ע ושותה המבדיל, ולרמ"א נהגו לכתחילה ליתנו לתינוק שהגיע לחינוך ושלא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים (ודלא כמ"א דמיקל בזה), ובלאיכא תינוק ישתה המבדיל (סי' תקנ"א סעי' י' ומ"ב ס"ק ע' ושעה"צ ע"ו). ב. כל השייכים לסעודה מחמת קירבה או אהבת חברים, וללבוש גם בזה דינו כלהלן (שם ומ"ב ס"ק ע"ה ע"ז). ג. רק למנין מצומצם, והיינו מלבד הקרובים הפסולים לעדות ובעלי המצוה (וגם הקוטרע"ר בכלל), כ"כ במ"ב, ובשעה"צ הביא דמהמ"א משמע דמנין מצומצם הוא עם הקרובים (שם ומ"ב ס"ק ע"ז ושעה"צ פ"ד פ"ה).

שאלה: א. מדוע אסור לגדולים לספר קטנים [פרט גם את הנפק"מ בין הטעמים]. ב. ומתי מותר [לנוהגים כרמ"א] כשתכפוהו אבליו להסתפר כדרכו [פרט גם את הכרעת בעל המ"ב].

תשובה: א. א. דשייך בהם חינוך. ב. או משום עגמת נפש, ונפק"מ בקטן פחות מגיל חינוך (סי' תקנ"א סעי' י"ד ומ"ב ס"ק פ"א ושעה"צ צ"א). ב. יש מתירים אף מר"ח עד שבוע שחל בו, ויש מקילים דוקא מ"ז בתמוז עד ר"ח, ובשעה"צ כ' דאפשר שבשעה"ד יש להקל (שם סעי' ט"ו ומ"ב ס"ק פ"ז ושעה"צ צ"ג).

שאלה: א. מתי מותר לרחוץ בחמין כל גופו או חלק מגופו בשבוע שחל בו ת"ב [פרט לפחות ב' מקרים]. ב. האם ומתי מותר לטבול בחמין או בצונן בע"ש בתשעת הימים.

תשובה: א. א. רחיצה לצורך טבילת נידה. ב. לרחוץ ראשו בחמין בער"ש למי שרגיל בכך (סי' תקנ"א סעי' ט"ז ומ"ב ס"ק צ"ב). ב. מותר לרחוץ בחמין אם חל ר"ח בערב שבת, וכן מותר לטבול בצונן בכל ער"ש אם רגיל

לטבול כל ער"ש, ואינו מבטלה מפני טרדת עסקיו או הצינה (שם מ"ב ס"ק פ"ט וס"ק צ"ה).

שאלה: האם מברכים שהחיינו על פירות בבין המצרים [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: מחלוקת, והכרעת המ"ב להקל בשבת, וכן כ' הגרעק"א להקל בר"ח, ואם לא יהיה לו הפרי אח"כ או בשבת שרי (סי' תקנ"א סעי' י"ז ומ"ב ס"ק צ"ח וס"ק ק"א ושעה"צ צ"ט).

שאלה: כשהתארח הגאון הגדול רבי דוד הררי רפול שליט"א בבית ידידו שבמודיעין עלית הגאון הגדול רבי מרדכי ברוך נורדמן שליט"א, דנו הרבנים הגאונים א. האם מותר לאכול בשבוע שחל בו תשעה באב ממרק שהתבשלו בו הרבה עופות והוציאו את העופות. ב. והאם בשבוע שחל בו תשעה באב מותר לטעום מתבשיל ע"מ לבדוק אם יש בו טעם בשר מכיון שיש בתבשיל זה מעט בשר שאינו ניכר, מה לדעתך הכריעו רבותינו הגאונים הגדולים שליט"א.

תשובה: א. מותר, ונהגו עכשיו לאסור (סי' תקנ"א סעי' י' מ"ב ס"ק ס"ג). ב. אפשר דשרי (שם שעה"צ ס"ח).

שאלה: אל רבה של קרית צאנו בנתניה הגה"ח רבי יקותיאל יהודה שליס שליט"א התקשר אחד מתושבי הקריה ושאל, האם בשבוע שחל בו ת"ב מותר לתת יין בברכת המזון, א. שאחרי הסעודה שלישית כשנמשכה הסעודה עד חשכה. ב. שאחרי סעודת מצוה של סיום מסכת, מה לדעתך הורה מורנו הגה"ח שליט"א.

תשובה: א. מותר (סי' תקנ"א סעי' י' מ"ב ס"ק ס"ט ושעה"צ ע"ה). ב. מותר (שם מ"ב ס"ק ע"ב).

שאלה: במהלך שיעורו בהלכה של רב העיר חיפה ומגדולי רבני הקירוב שבאזור הצפון הגאון הגדול רבי אבישי מלול שליט"א, נשאל הרב שליט"א האם מותר לתת לסנדלר בתשעת הימים לתקן את מנעליו שנקרעו. מה לדעתך הורה מורנו הרב שליט"א.

תשובה: מותר לתת לסנדלר בתשעת הימים לתקן מנעליו הישנות שנקרעו, ואין לתת לתקן נעלים חדשות (סימן תקנ"א ס"ז).

סימן תקנ"ב

שאלה: א. האם אוכלים דגים בסעודה מפסקת ומדוע [פרט לפחות טעם אחד]. ב. בישראל מין אחד בשתי קדרות האם מיקרי שני תבשילין.

תשובה: א. אין אוכלים, והטעם א. דיש מקומות דהדגים בכלל בשר. ב. ועוד דהוא עולה על שולחן מלכים ושמחה לאיש באכילתו (סי' תקנ"ב סעי' ב' ומ"ב ס"ק ו'). ב. אם אחד בלילתו עבה ואחד רכה אסור, ואם לאו שרי לאכלו, ודלא ככנה"ג (שם סעי' ג' ומ"ב ס"ק ח' ושעה"צ ד').

שאלה: א. האם אוכלים בסעודה מפסקת עדישים עם ביצים מבושלות. ב. האם צריך לחלוץ נעליו בסעודה מפסקת. ג. והאם מותר לישב על ספסל אחר סעודה מפסקת.

תשובה: א. נוהגים לאכול כן, והיינו שרוב פעמים נאכל כך (סי' תקנ"ב סעי' ה' ומ"ב ס"ק א'). ב. לא (שם סעי' ז' בהגהה). ג. שרי (שם מ"ב ס"ק י"ח).

שאלה: חל תשעה באב באחד בשבת האם מותר בסעודה מפסקת א. לאכול בשר. ב. לאכול עם חבריו. ג. ולברך בזימון.

תשובה: א. מותר (סי' תקנ"ב סעי' י'). ב. למג"א לא יאכל במסיבת חברים, ויש מקילים אם רגיל בכך (שם מ"ב ס"ק כ"ב). ג. ומברך בזימון (שם).

שאלה: מי שקיבל עליו תענית שני וחמישי כל השנה וארע ערב תשעה באב בשני, מה עושה [פרט גם מה הכריע המ"ב שיעשה].

תשובה: בשו"ע כ' דישאל על נדרו או לילה תעניתו ופורע (והאחרונים חלקו ע"ז שאינו יכול ללוות ולפרוע), ולרמ"א יתענה ויתפלל מנחה ויאכל סעודה מפסקת קודם ביאת השמש, וכ' במ"ב דלמי שאי אפשר לצמצם כל כך, מוטב יותר שישאל על נדרו (סי' תקנ"ב סעי' י"א ומ"ב ס"ק כ"ה וס"ק כ"ח).

תשובות ופסקים

מעוברות - חיובן בג' צומות

ברמ"א (סימן תק"נ סעיף א') איתא: מיהו עוברות ומניקות שמצטרות הרבה אין להתענות, ואפילו אינן מצטרות אינן מחויבות להתענות אלא שנהגו להחמיר, ודוקא בג' צומות, אבל בט' באב מחויבות להשלים.

ובמשנה ברורה (ס"ק ג') כתב: ומסתברא דעוברת מיקרי משעה שהוכר הולד כדקיי"ל לענין ווסתות, ומ"מ אפשר דאפילו לאחר ארבעים יום ליצירת הולד נמי הו"ל בכלל מעוברת לענין זה אם מרגשת צער, אבל בבציר מהכי נראה דהויא לה ככל הנשים לכל דבר אם לא שמצטרות הרבה, ואם מרגשת חולשה אין להחמיר בה כלל.

ובשער הציון (ס"ק ב') כתב: כי בראשית ימי עוברת חלש ביותר, ועיניו או סיגוף קל מפסידו בודאי ומסכן גם המעוברת, לפיכך המיקל נשכר בלי ספק. ועיין שו"ת עמק התשובה ח"ו סימן ק"פ.

ובמשנה ברורה (ס"ק ה') כתב: אלא שנהגו להחמיר, ואם הם חלושות נראה דאין להם להחמיר, ומ"מ אף הצריך לאכול לא יתענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך.

ובשו"ע (סימן תקנ"ד סעיף ה') איתא: עוברות ומניקות מתענות בט' באב כדרך שמתענות ומשלימות ביו"כ, אבל בג' צומות אחרים פטורים מלהתענות, ואעפ"כ ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה אלא כדי קיום הולד.

ובני ספרד נוקטים כדעת השו"ע כמו שכתב בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק כ"ה סעיף ז'): נשים מעוברות פטורות מלהתענות בשבעה עשר בתמוז ובצום גדליה ובעשרה בטבת.

ובביאורים כתב: בשו"ע סימן תקנ"ד סעיף ה' כתב, עוברות ומניקות מתענות בט' באב כדרך שמתענות ומשלימות ביום כיפור, אבל בג' צומות אחרים פטורות מלהתענות. ואעפ"כ ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה אלא כדי קיום הולד. וראה בדברי הרמ"א בסימן תק"נ סעיף א'. הרי שלדעת מרן מעוברות ומניקות פטורות מתענית בג' צומות. ובגדר מעוברת היה נראה שהוא משהוכר עוברת, דהיינו כמשלש חדשים, שאז יש לנו לפוטרה אפילו חשה בטוב, וכדאיתא בנדה דף ח' ע"ב שמעוברת היא משהוכר עוברת. וכ"כ היע"ב במור וקציעה, והובא במ"ב בסימן תק"נ ס"ק ג'. אבל בפחות משלש חדשים שלא הוכר עוברת, לא היה לנו לפטור אותה מהתענית אלא אם כן מצטרות הרבה, וכמ"ש במור וקציעה שם. אולם שוב נראה, שכיון שכיום נשי דידן מתקשות בתחילת הריוןן בכל מיני תופעות הגורמות להן צער, אם כן בזמניו סתם מעוברת מצטרות היא, ויש להקל להן שלא יתענו אפילו הן בתוך ג' חודשים ראשונים להריוןן. והנה במור וקציעה שם כתב, שבפחות מארבעים יום ליצירת הולד, הרי היא ככל הנשים לכל דבר אם לא מצטרות הרבה. ואולם נראה, שכיון שלשיטת הרמב"ן מחללים ומאכילים ביום הכיפורים אף על עובר פחות מבן מ' יום, והביאו הר"ן ביומא דף פ"ב ע"א, ולהרמב"ן נראה שיש איסור גמור להמית אף עובר פחות מארבעים יום, ומשום שנקרא נפש, וכבר בשבועות הראשונים שיש בעובר דם כבר נקרא נפש, על כן אף בפחות מארבעים יום נקראת מעוברת, ויש גם לחוש לקיום הולד אף בפחות מארבעים יום, וביותר שבימים אלו של תחילת הריוןן, קשה להן וגם מסוכן הולד יותר מבחדשים הבאים. ולכן יש להקל שלא להתענות בכל ימי הריוןן. וכן בחודש התשיעי פטורה מלהתענות. ואין להחמיר עליהן אז משום שבין כך הגיע זמנן ללדת, שעכ"פ מעוברת היא, וגם אינו ודאי שזמנה של זו הגיע ללדת. ועל כן מעוברת פטורה בכל ימי הריונה מתעניות אלו.

ולגבי בני אשכנז שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א דבג' צומות יש להחמיר בזמניו למעוברת ומניקות שיצומו, דהא שיש שאמרו בדזמניו כל המעוברות ומניקות נחשבות למצטרות היינו בזמנם שהיה עניות ובקושי אכלו, אבל בזמנינו שכולם אוכלים כל צרכם אינן נחשבות כמצטרות וצריכות לצום. אולם ביום הצום אם הן אומרות שקשה להן הצום, אפשר להקל להן להפסיק את הצום.

ובשו"ת דברי יציב (או"ח ח"ב סימן רל"א) כתב: אם היא בריאה גמורה בלי שום מיהוש וצער תחמיר על עצמה להתענות כאשר נהוג, ואם יקשה לה אפילו קצת תסמוך על הכלבו ואליבא דהא"ר שתתענה ולא תשלים דהיינו רק עד חצות, אבל אם מצטרות וכ"ש במצטרות הרבה ובדור חלוש של עת הזאת תחזיק יותר החומרא לעשות לטובת ולדה להוסיף בישראל ילד חזק ואמיץ.

וממרו הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דמעוברת אם היא מרגישה חולשה יותר מהרגיל או שידעת שקשה לה הצום מאוד, פטורה מלהתענות. ובחוט שני (שבת ח"ד עמ' רס"א) כתב: אשה בתחילת ימי עיבורה בשאר תעניות וכן בט' באב צריך לבחון לפי הרגשתה, אבל בתענית אסתר אם היא חלשה יש להקל לגמרי ולא תתענה, ודינה כנ"ל אף תוך מ' יום לעיבורה. מעוברת בתחילת חודשי הריונה שמקיא, דינה כחולה שמוותרת לה לאכול בט' באב וכ"ש בשאר תעניות, ואם יש לה רק בחילות תתענה ככל אדם. מעוברת, ב"ז בתמוז שהימים חמים, לא תתחיל להתענות, ואין לה לחוש משום המנהג שמחמירין לצום באין לה צער הרבה, כיון שבזמנינו הן חלושות. מעוברת שלפי מצבה יכולה היא להתענות, אך היא בחשש הפלה, כיון שהרעיונות נמצאת בגופה הרי היא בגדר חולה, ומותר לה לאכול בט' באב אף יותר מכשיעור, אבל יש ענין להצטרע עם הציבור. מעוברת בסוף הריונה שאפשר שהתענית תורז את לידתה, אם היא יודעת מן הנסיון של עצמה שהצום גורם לזרז את לידתה, אינה צריכה להתענות אף בט' באב. אשה שספק לה אם היא מעוברת, כגון שעברו ימי וסתה ועדיין לא ראתה וכיוצא"ב, אין זה סימן מספיק שהיא מעוברת והרי היא בחזקת שאינה מעוברת, אא"כ יש סימנים שהיא מעוברת.

ובהליכות שלמה (מועדים ח"א פרק י"ג ארחות הלכה 16) מבואר בשם מרן הגר"ש אויערבאך זצוק"ל דמעוברות פטורות מלצום בג' תעניות.

וכן בשו"ת אבן ישראל (ח"ט סימן ס"ב אות ט') כתב: מעוברות ומניקות פטורות מלהתענות אפילו בעשרה בטבת.

וכן מהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל שמעתי דבארץ ישראל מעוברות אינן מתענות בג' צומות, דחשיבי שמצטרות הרבה.

וכן בספר תורת היולדת (פרק מ"ז ס"ק ה') מובא הערת הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א על הא שכתב שם דמעוברת כשאינה מצטררת נהגו להחמיר ולצום וכמו שכתב הרמ"א: ונשים שלנו לא נהגו כן, שחלושות הן ביחס לדורות הקודמין, ובמשנ"ב הלשון "ואם מרגשת חולשה אין להחמיר בזה כלל", וכן שמעתי מגדולי עולם זצ"ל שאין לחייב נשים היום בזה.

וכן שמעתי מהגאון רבי זבולון שוב שליט"א דנהגו בירושלם להקל למעוברות מלצום בג' התעניות, דהנשים בזמנינו חלושות.

מניקות חיובם בג' צומות

לדעת השו"ע (בסימן תקנ"ד סעיף ה') וכן מנהג בני ספרד מניקות פטורות מלצום בג' התעניות, ולדעת הרמ"א (בסימן תק"נ סעיף א') נהגו להחמיר אם אינן מצטרות הרבה, ואם הן חלושות כתב במ"ב שם (ס"ק ה') דאין להן להחמיר.

ובדעת תורה (סימן תק"נ סעיף א') כתב: ויש לעיין במניקת שפסקה מלהניק תוך כ"ד חודש, אם דינה בזה כמניקת, ונראה דכיון דאיברה מתפרקין ואין נפשה חוזרת עליה עד כ"ד חודש, כמ"ש ביו"ד סוס"י קפ"ט, לכן יש להקל גם בכה"ג, וכן מצאתי בכנסת יחזקאל סי' ע"א אות ל' בשם הרב כ"ח ע"ש.

עוד כתב שם: נראה פשוט דמניקת אפילו אם אינה מצטררת אבל התינוק מצטרע, שאין לו מה לינק, יש להקל, ואין לחוש להמנהג בזה.

ובשו"ת עמק התשובה (ח"ו סימן ק"פ) כתב: דדין מניקת לגבי תענית לא שייך אלא כל זמן שמניקה, אבל כד פסקה מלינק אף שהוא בתוך כ"ד חדשים הרי הוא כשאר אדם, ודוקא לענין וסת דבאין מדין סילוק דמים מסולקת כל כ"ד חודש, אבל בגדר חולה אינה כבר אחר שפסקה מלינק.

ומהגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל שמעתי דמניקת שמניקה אפילו קצת חשיב מניקת שיכולה לאכול בג' תעניות.

וממרו הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דמניקת אם היא מרגישה חולשה יותר מהרגיל או שידעת שקשה לה הצום מאוד פטורה מלהתענות, וכן אם תתענה יחסר לה חלב להאכיל את התינוק והוא עדיין אינו אוכל מאכל אחר, מותר לה לשתות אע"פ שאינה חלשה.

ובס' הלכות ומנהגי בין המצרים (עמ' י"ז) כתב בשם מרן זצוק"ל שלא נהגו להקל בזה כהמהרש"ם, וסיים שם: ומ"מ באשה חלושה יש למקילין אילנות גדולים לסמוך עליהם.

ובשו"ת אור לציון (ח"ג פרק כ"ה סעיף ז') כתב: מניקות פטורות מלהתענות בשבעה עשר בתמוז ובצום גדליה ובעשרה בטבת. ומניקת היינו כל שמניקה בפועל את בנה, ואפילו אם מניקה מעט בלבד ונותנת תוספות של מאכלים אחרים. אבל לאחר מכן חייבת להתענות, אף אם היא בתוך עשרים וארבע חודש ללידה, אלא אם כן היא עדיין בתוך שלושים ללידה, וכן מפלת פטורה מלהתענות כל שלושים יום מההפלה.

ובביאורים כתב: וגדר מניקת היינו כל שמניקה את הילד, ואפילו אם מניקה מעט ונותנת לו תוספות ומאכלים אחרים, כל שמדי פעם מניקה את הילד, שם מניקה עליה ופטורה מן התענית. והנה המהרש"ם בדעת תורה כתב להקל ולפטור יולדת מהתענית כ"ד חודש לאחר הלידה, אף שאינה מניקה בפועל, ומשום המבואר בנדה דף ט' ע"א שאברהם מתפרקין ואין נפשה חוזרת עליה עד כ"ד חודש. אולם נראה שאין להקל בזה, שיש לומר שמשמעות מניקה הוא שמניקה בפועל. וכן מוכח מדברי מרן שם שכתב, ואעפ"כ ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה אלא כדי קיום הולד.

מוכח שדעת מרן שקבלנו הוראותיו, שאין הפטור מהתענית משום חולשתה, אלא משום שמניקה את הולד וצריכה לקיימו. אבל כשאינה מניקה אינה פטורה. וראה גם בב"י שם מדברי הירושלמי ומדברי רבינו ירוחם בשם הגאונים. וכן מפורש בתוספתא תענית פרק ב' הלכה י"ב וז"ל, העוברות והמניקות מתענים בט"ב וביו"כ. ובג' תעניות של ציבור ושאר תעניות לא היו מתענות, ולא שיענגו את עצמן בתפנוקין, אלא שאוכלות ושותות כדי קיום הולד. ע"כ. הרי מבואר שכל ההיתר אינו משום חולשתה, אלא משום קיום הולד. ולכן לאחר שפסקה מלהניק, הרי היא חייבת להתענות ככל אדם. ואף אם היא חלשה מעט, הרי כל אדם אף אם הוא חלש מעט מתענה תעניות אלו. ואין לפוטרה מצד שם יולדת, שמשמעות מרן בסימן תקנ"ד סעיף ו', שיוולדת היינו עד שלושים יום, ולכן כל שהיא בתוך שלושים יום ללידה, הרי היא פטורה מדין יולדת, שהרי אף בת"ב פטורה מלהתענות כמבואר בשו"ע שם, אבל לאחר שלושים יום, אם אינה מניקה בפועל, דינה ככל אדם לענין התענית.

ובחוט שני (שבת ח"ד עמ' רנ"ט) כתב: בשערי תשובה (ס"ק ה') הביא מהדבר שמואל שכתב, אם חולשת המניקת היא רבה כל כך שאין לה חלב הצריך להניקו, והולד אינו רוצה לאכול ולינק כי אם ממנה וסכנה היא לו, הרי כל ספק נפשות דוחה שבת ויוה"כ, וכ"ש ט' באב שהוא דרבנן, ע"כ. וממשי"כ הדבר שמואל הנ"ל, היה מראה מרן החו"א את חולשת הדורות שלנו כלפי הדורות שעברו, שהרי הדבר שמואל דיבר על מקרה שאם חולשת המניקת היא רבה כל כך שאין לה חלב הצריך להניקו, ואילו בדורות שלנו כמעט ולא נמצא בדרך כלל מניקת שתצום ויהיה לה מספיק חלב לתינוק, ובפרט כשמניקים תינוקות קטנים שכל שינוי במאכלם יכול לגרום

הרה"ג יוסף זונדל שוב שליט"א

רב ומו"צ בקרית ספר ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

להם קלקול קיבה והוא בחשש סכנה, ודאי שיש להקל על אמו שתאכל ותשתה בט' באב וכ"ש בשאר תעניות, אם לא ניסו לתת לתינוק מאכלים אחרים או תחליף חלב. וכן מש"כ הרמ"א שנהגו היולדות להתענות, ובמ"ב הוסיף, כל זמן שאין להם חולשה, אבל אם עדיין לא נתרפאה או שהיתה קצת חולה או חלושה בטבעה לא תתענה בתוך ל' מלידתה, עיי"ש. הנה בזמנינו שאם היא מניקת ולא תשתה לא יהא לה חלב לתינוק, אפילו לאחר ל' יום מלידתה אינה צריכה להתענות. וגם אם היא לא מניקה, אם היא תוך ל' יום מלידתה, בזמנינו אינה צריכה להחמיר להתענות. נשים ששואבות חלב מעצמן לתוך בקבוק, והולכות לעבודתן בשאר ימות השנה, ואז אחרים נותנים לתינוק מחלב זה, אם מחמת התענית לא יתמעט החלב, הרי היא מתענה, ואם יתמעט החלב לא תתענה. מניקת, בשאר תעניות חוץ מט' באב, שמניקה פעם אחת ביום, כיון שיש סוברים שכל כ"ד חודש מלידתה דינה כמניקה לענין תענית, אפשר לצרף להניק דעתם וליתן לה קולות של מניקה. יולדת תוך כ"ד חודש מלידתה, אבל כבר הפסיקה להניק ומרגשת ככל הנשים, צריכה להתענות אפילו בתענית אסתר. מניקה וכן מעוברת דמן הדין פטורות מן התענית, ומחמירות על עצמן לצום כשאינן מצטררות הרבה, וע"י התעסקות בצרכי הבית תבוא לידי צער הרבה, יש לה להתעסק בצרכי הבית ולא להתענות.

ומהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי דמניקות צריכות לצום בזמנינו בג' התעניות, ואם ביום הצום הן אומרות שקשה להן הצום אפשר להקל להן להפסיק את הצום.

ומהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל שמעתי דבארץ ישראל מניקות אינן מתענות בג' צומות, דחשיבי שמצטרות הרבה. ומניקות היינו כל זמן שמניקות, ובנשים חלושות אפשר לסמוך על המהרש"ם שעד כ"ד חודש מהלידה פטורות מלהתענות.

ומהגאון רבי זבולון שוב שליט"א שמעתי דמניקת בזמנינו אם היא רק מניקה יש להקל לה מלצום בג' התעניות, דהנשים בזמנינו חלושות, אולם אם התינוק כבר אוכל מאכלים אחרים ביחד עם ההנקה, ואין חשש שהחלב יפסיק מתחת הצום, יש לנהוג בזה כמנהג שכתב הרמ"א שרק כשמצטרות הרבה אין מתענות.

ובהליכות שלמה (מועדים ח"א פרק י"ג ארחות הלכה 16) מבואר בשם מרן הגר"ש אויערבאך זצוק"ל דמניקות פטורות מלצום.

ובהליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' ש"ד) כתב בשם הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל: מניקות אינן מתענות בג' תעניות. מניקת, אף באופן שהתינוק אוכל גם דברים אחרים (תחליפי חלב כמסורה וכדו') אינה צריכה להתענות, ואחרי י"ח חודש כשאוכל כבר מאכלים אחרים וגם יונק, תתענה.

ובשו"ת אבן ישראל (ח"ט סימן ס"ב אות ח') כתב: מש"כ בשם המהרש"ם דנשים עד כ"ד חודש פטורות מג' תעניות, כן אני פוסק תמיד בנדחה, דזהו דין מניקת בחז"ל, ואפילו לא מניקה, אכן כפי מה שהבאת בשם המהרש"ם, אפשר להקל בכל גווני.

קטנים האם אוכלים כדרכם בתעניות

במשנה ברורה (סימן תק"נ ס"ק ה') כתב: וכן הקטנים שיש להם דעת להתאבל אע"ג שאין מחויבין לחנכם אפילו בן י"ב שנה ואפילו בתענית שעות, מ"מ ראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים או שאר מאכל פשוט לפי התינוק כדי שיתאבלו עם הציבור.

ובדעת תורה (סימן תק"נ סעיף א') כתב: ועיין מג"א כאן ס"ק ב' מ"ש וז"ל: כתב מ"ע סימן ק"א קטנים מאכילין אותם לחם ומים (בכל תעניות אלו) להתאבל עם הציבור, ונ"ל דדוקא קטן שיש לו דעת להתאבל. אבל בתשו' רמ"ע שם מפורש דאפילו לקטני קטנים יעשו כן, רק דוקא לבריאים ע"ש. וראיתי בברכ"י סימן תקמ"ט אות א' שאין נוהגין כן, ורמז למ"ש בסימן תקע"ו סעיף י"ד בשו"ע וז"ל: תעניות אלו שמתענים על הצרות, אין מתענים אלא עוברות, ולא מניקות ולא קטנים. ונראה מדבריו שם דעד י"ג שנה אין צריך להרעיבם לפי המנהג, כלומר דבסימן תקע"ו הביא קושית מג"א על דברי השו"ע שם שאין קטנים מתענים על הצרות, ותמה מאי קמ"ל, והלא לעולם אין הקטנים מתענים, ולכן כתב מג"א דהכוונה עד י"ח שנה וכו' ע"ש, והברכ"י דחה דבריו וביאר הכוונה בשו"ע דה"ק: שלא תאמר דהוי כיוה"כ דבציבור מ"ב מתענה מדברי סופרים, ומבין ט' ועשר מתחילין לחנכו לשעות, קמ"ל דבהני תעניות קטנים לא.

וכן בכף החיים (סימן תקמ"ט ס"ק ח') כתב: ואפילו קטני קטנים אין להאכילם אלא לחם ומים. הרמ"ע בתשובה סימן ק"א, אליה רבה אות ז', ולא נהגו כן. ברכי יוסף אות א', ועיין לקמן סימן תק"נ אות ט'.

ובסימן תק"נ ס"ק ט' כתב: כתב מנחם עזריא סימן ק"א קטנים מאכילים אותם לחם ומים להתאבל עם הציבור. עכ"ל. ונ"ל דדוקא קטן שיש לו דעת להתאבל. מגן אברהם ס"ק ב'. וכן כתב ח"י אדם שם דקטנים שיש להם דעת להתאבל אף על גב שאין מחויבין לחנכם אפילו בן י"ב שנה ואפילו בתענית שעות, מכל מקום ראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים או מאכל פשוט כדי שיתאבלו עם הציבור. והביא דבריו משנה ברורה אות ה', מיהו בספר הלכה ברורה אות א' כתב להשיג על דברי הרמ"ע הנז', וכתב וכמדומה שאין נוהגין כן יע"ש.

ובהליכות שלמה (מועדים ח"א פרק י"ג ארחות הלכה 13) כתבו בשם מרן הגר"ש אויערבאך זצוק"ל דמש"כ המ"ב בשם הפוסקים דראוי לחנך הקטנים שיש להם דעת להתאבל שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים או שאר מאכל פשוט, בזמנינו לא נהגו כן, אלא אוכלים כדרכם. וכן שמעתי מהגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל דמאכילים את הקטנים כרגיל בתעניות.

וכן כתב בשלחן ערוך המקוצר (סימן ק"ב סעיף ז'): ילדים וילדות קטנים אף על פי שאין הם חייבים להתענות ואפילו תענית שעות, מכל מקום אם יש בהן דעת להתאבל, יש אומרים שראוי לחנכם שלא להאכילם רק לחם ומים, או שאר מאכלים פשוטים, להתאבל עם הציבור, ולא נהגו כן. ובלקנות חכמה (הלכות בין המצרים) כתב בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל דקטנים שהגיעו לחינוך דהיינו שמבינים ענין התענית, מן הראוי שלא יאכלו ממתקים רק אוכל הנצרך להם. וכן כתב הגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל בדיני תענית ציבור (סעיף ז') דקטנים מותר להם לאכול כהרגלם מבלי למעט, פרט לאכילת שהם רק לתנוגו כמתקים וכו'.

וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א דלא נהגו לדקדק לתת לקטנים בצומות לאכול רק כדי קיום הגוף לחם ומים או שאר מאכל פשוט לפי התינוק כדי שיתאבלו עם הציבור, אלא העיקר שלא יאכלו ממתקים כסוכריות וגלידה.

ובשו"ת באר משה (ח"ח סימן צ"ה אות ו') כתב: הנה המג"א (סימן תקנ"ג ס"ק ב') כתב משמיה דהרמ"ע מפאנו דקטנים מאכילין אותם לחם ומים כדי קיום הגוף, פירוש דעל כל פנים יזהרו מליתן להם מעדני מלכים, היינו איז-קרים (גלידה) וכיוצא בזה, וגם לא משקאות שונות של שמחה כמובן. ודע שעל שאלת רב גדול אחד (שרוצה אני בהעלם שמו הגם שהדפיס דברי בספרו) כתבתי ליישב המנהג רע שאין נוהגין בזה הלשון: הכף החיים (סימן תקנ"ג אות ט') כתב וז"ל: ומיהו בספר מחזיק ברכה אות א' כתב להשיג על דברי הרמ"ע הנזכר, וכתב וכמדומה שאין נוהגין כן ע"ש. וכן מצאתי בברכ"י (סימן תקמ"ט אות א') שכתב על דברי הרמ"ע ואין נוהגין כן. על כן נראה שבדאי טוב מאוד שלא ליתן להם כהרמ"ע, אבל אם הם מעצמן לוקחין מהמקור וכיוצא בזה או הולכים וקונים לעצמם, אין צריך לגעור בהן וכדברי המקילין. וזה נראה לי נכון. ועל זה כתב הרה"ג המחבר ספר שלא הראה לי מקודם מה שכתב על דברי, ודו"ק והבן. וז"ל: מה שכתב הגאון מדעברעצין שליט"א בשם הברכ"י שהעולם אין נוהגין כן היינו שלא ליתן רק לחם צר ומים, וזה אין נוהגין מפני שזה קשה לילדים, אבל למנוע דברי מעדנים ומתקוות מזה לא דיבר הברכ"י, וגם מה שכתב הגאון הנ"ל שליט"א להכריע שכל יתן להם בעצמו, ורק בלוקחים מדעת עצמם אין צריך למחות בהם. ע"כ. לפענ"ד יש לפקפק על זה, כיון שהתינוק יוצא מחדר הוריו מלאים מיני מטעמים ואוכל ושותה כרצונו, ואין אביו ואמו מוחין בידו, פשיטא שאין בזה ענין חינוך כלל, שהרי התינוק רואה שאביו ואמו רואין מעשיו ואין מוחין ש"מ דניחא להו במעשיו, ואין הוא מבין כלל הדוטעם שמונעין אביו ואמו מהלאכול ופנים כדי שיצטער, שהרי ניחא להו ברואין אותו אוכל ושותה מה שלבו חפץ, לכן הנכון לנהוג למנוע מהם מיני מתקה. וכן המנהג במחנה ק"ץ שהחנות והמאשין (המכונה) שמוכרים מיני מתקה סגורים ביום התענית, להראות לילדים חינוך מצות אבילות ירושלים. עכ"ל. ובמכ"ת כנראה רק במהירות עבר על דברי ולא דק, על כן כתב מה שכתב. מתחלה אעתיק דברי הדעת תורה שכתב (סימן תקנ"ג ד"ה אבל בת"ב) ועיין מג"א כאן ס"ק י"ב, כתב מ"ע ס' קי"א קטנים מאכילין אותם לחם ומים להתאבל עם הציבור. וראיתי בברכ"י סימן תקמ"ט אות א' שאין נוהגין כן, ורמז למ"ש בס' תקע"ו. והבהנה הפשוטה של "שאיין נוהגין כן", פי' שאין מדקדקין שלא ליתן להם רק לחם ומים אלא נותנים להם כמנהגם. והמג"א (ס"ק ב') הוסיף על דברי הרמ"ע דדווקא קטן שיש לו דעת להתאבל, והחיי אדם (כלל קל"ג סעיף ו') כתב דקטנים שיש להם דעת להתאבל אע"פ שאין מחוייבים לחנכם, אפילו בן י"ב שנה ואפילו בתענית שעות, מ"מ ראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום גופם לחם ומים או מאכל פשוט כדי שיתאבלו עם הציבור. והכה"ח (סימן תקנ"ג אות ט') כתב על זה, מיהו בספר ה"ב אות א' כתב להשיג על דברי הרמ"ע הנזכר, וכתב וכמדומה שאין נוהגין כן יעו"ש, וכל הרואה אלו הדברים כתב "להשיג על דברי הרמ"ע", מעצמו מבין שמשגיג שלא מציינו בשום מקום למנוע מקטן שאינו מחוייב בתענית שום מאכל יהיה איזה מאכל שיהיה, ושוב הוסיף שאין נוהגין כהרמ"ע, פירוש אלא שנותנים לקטנים כל מאכל שרוצים. ולכן הכרעתי שלא "נהגו" עכ"פ הורי הקטנים נגד פסק הרמ"ע שאילו הסכים המג"א החי"א והמ"ב (ס"ק ה'), וכתבתי שההורים לא יתנו הילדים כפסקו של הרמ"ע וגדולי האחרונים שהסכימו עמו, עם כל זה מאחר שהמאכל מאכל היתר ורק הזמן גרמא שלא ליתן מצד חומרא שגדולים חולקים עליו והיעידו שאין המנהג החמיר כהרמ"ע, תו לא איכפת לן אם הקטן קטן שיש בו דעת להתאבל, יקח מעצמו, דמאחר שיש בו דעת להתאבל ורואה שאביו ואמו אינם רוצים ליתן לו מעדנים ומתקוות כדי שיתאבל, אם אח"כ הולך הוא בעצמו ולוקח מבין שאינו עושה כרצונו אביו ואמו, דהלא יש לו דעת להתאבל, ואדרבה יודעים שלא טוב עושים כשאר דברים שעושים לפעמים נגד רצון אביהם ואמם, והחינוך מצד האב והאם עוד בולט על ידי זה עוד יותר כי בחשאי וכגנב נוטל מהמקור או מהתיבה מה שאביו ואמו לא רצו ליתן להם כדי לחנכם, דהלא יש להם דעת להתאבל. ובוזה לכל דברי הרה"ג המשיג אין שום הבנה טובה לדבריו. וכל המעיין באו"ח סימן שמ"ג יראה שכל דברי ברורים ואמיתיים, וממה"ג המשיג נראה כאילו העלים עין מכל סימן שמ"ג.

ומהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל שמעתי דקטנים בצומות נוהגים לתת להם לאכול מאכלים יותר פחותים ממה שרגילים לאכול כל השנה, ותלוי כל ילד לפי מה שהוא.

ובספר חנוך לנער להגאון רבי יעקב בלוי (פרק כ"א סעיף ג') כתב: קטן אפילו משהגיע לחינוך אינו מתענה ד' תעניות, ומ"מ ראוי לחנכו שלא יאכל רק כדי קיום הגוף.

וכן בספר חינוך הנבנים למצוות להגאון רבי יהושע נויבירט זצ"ל (סעיף ל"ז) כתב: וכן לא יאכל בתענית ציבור אלא כדי צורכו ולא יותר.

איסור רחיצה בתשעת הימים

בשו"ע (סימן תקנ"א סעיף ט"ז) איתא: יש נוהגים שלא לרחוץ מר"ח, ויש שאין נמנעין אלא בשבת זו. וכתב הרמ"א: ולצורך מצוה שרי [אפילו בחמין - ביאור הלכה] וכו', ונוהגין שלא לרחוץ אפילו בצונן מר"ח ואילך. ובמשנה ברורה (ס"ק צ"ד) כתב: היינו כל גופו, אבל פניו ידיו ורגליו שרי לרחוץ בצונן.

ואין לרחוץ פניו ידיו ורגליו בסבון, כן כתבו בס' ציוני הלכה (אבילות עמ' שע"ז) בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, ושו"ת שבת הלוי (ח"ז סימן ע"ז אות ב'), וכן מבואר בחוט שני (יו"ט עמ' שמ"ו), הו"ד להלן. וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א דהא דמותר לרחוץ בתשעת הימים פניו ידיו ורגליו היינו בלי סבון. ובשו"ת אור לציון (ח"ג פרק כ"ז סעיף ה') כתב דפניו ידיו ורגליו מותר לרחוץ אף עם סבון. ובשו"ת דברי יציב (או"ח ח"ב סימן רל"ז) כתב דלא שייך במקלחת שלנו רחיצת פניו ידיו ורגליו, שעל פי הרוב כשרוחץ פניו ידיו ורגליו נשטף כל גופו גם כן, וזה אסור לכו"ע.

ומהגאון רבי זבולון שוב שליט"א שמעתי דיש לדון ולומר דלגבי רחיצה בצונן האיסור הוא בכל גופו, אבל חלק מהגוף מותר לרחוץ, משא"כ לגבי רחיצה בחמין האסור אף באבר אחד, ולכן בערב שבת מותר לרחוץ רק פניו ידיו ורגליו בחמין ואין היתר של חצי הגוף, משא"כ לגבי רחיצה בצונן יש מקום להקל לרחוץ חלק מהגוף, ולא דוקא פניו ידיו ורגליו.

ובהלכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' ש"מ) כתב בשם הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל דאין היתר לרחוץ אבר אבר אפילו במים קרים.

ויש לציין דמנהג אשכנז הוא כדכתב הרמ"א לאסור רחיצה מראש חודש, אולם רוב בני ספרד נוהגים באיסור רחיצה רק בשבוע שחל בו תשעה באב, וכשת"ב חל בשבת אין שבוע שחל בו. וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק כ"ז הערה ה'): ומנהג בני ספרד בארץ ישראל כדעה שלא לרחוץ בשבוע שחל בו תשעה באב [ואף במים צוננים], אבל לפני שבוע זה רוחצים כרגיל, ועל כן אף שבני אשכנז מחמירים בערב שבת חזון כדעת הרמ"א, בני ספרד רוחצים בערב שבת חזון במים חמין וסבון כרגיל. ולפנים היו גם מבני ספרד שנהגו בזה כהרמ"א, אבל כיום המנהג פשוט להקל, ואפשר שאף לבני בבל בארץ ישראל הממשיכים את מנהגם שלא לרחוץ מר"ח, יש להקל להם לרחוץ אחר ראש חודש על כל פנים בצונן.

ולגבי בני תימן כתב בשו"ע המקוצר (סימן ק"ג סעיף י"א): אין ראוי לרחוץ את הגוף במים חמים בשבוע שחל בו ת"ב. אך במים צוננים או בפושרים הנוטים לצוננים, מותר. ואפילו עם סבון לשם נקיון, לא לתענוג ולריח טוב מותר. ועי"ש מה שהאריך שם בציונים והערות למה העלה דין זה רק בשלשון "אין ראוי", וכן כתב שם לבאר למה היקל רחיצה במים צוננים.

גדר מים צוננים

בשערים מצוינים בהלכה (סימן קכ"ב ס"ק י"ב) כתב: וכל מים שהוא פחות מחמימות הרוק, זהו בכלל צוננים כמבואר ברמ"א ביו"ד סימן קפ"ח סעיף ד'.

ובלקנות חכמה (דיני בין המצרים) כתב בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל: ואין צריך שיהא צונן גמור, אלא אפילו אם הכניסו מעט מים חמים כדי להפיג הצנינה מותר, ובלבד שלא יהא חם עד שיהנו מחום המים.

וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק כ"ז סעיף ה'): ורשאי להוסיף מעט מים חמים בכדי להפשיר מעט את קרירות המים.

וכן בספר אבלות החורבן (עמ' 153) כתב בשם גדולי ההוראה דגדר צונן הוא כל שאף שהנה מחמימות המים, ואפילו חם מעט את המים כדי לבטל קרירותם.

מהו ידיו ורגליו שמוותר לרחוץ בתשעת הימים

בשמירת שבת כהלכתה (פרק מ"ב הערה קפ"ב) ציין להא דכתב (בפרק י"ד הערה כ"ג) בשם מרן הגרי"ש אויערבאך זצוק"ל, לדעת הסוברים שאסור להחם מים ביו"ט רק עבור רחיצת פניו ידיו ורגליו בדוקא, יש לחקור מה שיעור של הפנים, וכן אם הידים הם עד הזרוע או רק פיסת היד, וכן לענין הרגל, וכתב שם ו"ל דהכי נמי לגבי הרחיצה בערב שבת חזון.

יעוין במס' ערכין דף י"ט ע"ב שדנה שם הגמ' לגבי שיעור ידיו לגבי קידוש ידים ורגלים ולגבי תפילין, ולגבי אם נדר ואמר משקל ידי עלי, ויעו"ש בתוס' בעמ' א' ד"ה מרפיקו, ומצינו שם שלושה שיעורים מה חשוב ידיו, וצריך בירור למה דומה נידון דידן.

ובאשל אברהם (סימן תקנ"א סעיף ט"ז) כתב: ואולי ידיו הנוכר היינו כולם עד חיבורם לגוף.

וכן שמעתי מהגאון רבי אברהם קופשיץ זצ"ל דמסתבר דידיו ורגליו זה עד חיבורם לגוף.

ומהגאון רבי זבולון שוב שליט"א שמעתי דלגבי רחיצה בצונן אפשר להקל דידיו ורגליו זה עד חיבורם לגוף. יעוין לעיל בענין איסור רחיצה בתשעת הימים.

ומהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל, הגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל והגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי דידיו היינו עד המרפק, ורגליו היינו עד הברך. וכן כתבו בס' ציוני הלכה (אבילות עמ' שע"ט) בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, הליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' ש"מ) בשם הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל, ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ז סימן צ"ג אות ב').

וכן בחוט שני (יו"ט עמ' שמ"ז) כתב: ורגליו הוא עד הברך.

רחיצת הרגלים בזמנינו בתשעת הימים

בארחות רבינו (ח"ב עמ' קל"ד) העיר שהיום אין לרחוץ הרגלים בערב שבת בחמין, משום שאין הולכים יחף.

וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א דבזמנינו אין נפק"מ בין הרגלים לשאר הגוף, ורק מי שסובל מזיעה ברגליו מותר לרחוץ את רגליו במים צוננים.

וממרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דבזמנינו כולם חשיבי לאיסטנטיים לגבי הרגלים, ומותר לרחוץ את הרגלים בתשעת הימים.

וכן שמעתי מהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל והגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל, דאף בזמנינו שהולכים עם מנעלים מותר להתרחץ בצונן את הרגלים בתשעת הימים.

וכן כתב בחוט שני (יו"ט עמ' שמ"ז) דאף בזמנינו יש להקל לרחוץ את רגליו אף שהולכים במנעלים. וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה (פרק מ"ב הערה קפ"א).

ניגוב הגוף במגבת רטובה ובממחטות לחות בתשעת הימים
בהליכות שלמה (מועדים ח"א פרק י"ד דבר הלכה ס"ק כ"ד) כתבו בשם מרן הגרי"ש אויערבאך זצוק"ל דלהעביר מטלית לחה על גופו בתשעת הימים יש להקל.

וכן שמעתי ממרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל דמותר לנגב את הגוף במגבת רטובה בתשעת הימים אפילו שזה טופח על מנת להספיח, דזה לא נחשב רחיצה.

וכן שמעתי מהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל, הגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל, הגאון רבי אברהם קופשיץ זצ"ל והגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א, דמותר בתשעת הימים לנגב את כל הגוף במגבת רטובה אפילו שזה טופח על מנת להספיח, וכן בממחטות לחות. וכן כתב בחוט שני (יו"ט עמ' שמ"ו), הו"ד להלן.

רחיצה לרפואה בתשעת הימים

במשנה ברורה (סימן תקנ"א ס"ק פ"ח) כתב: ולרפואה מותר אפילו בחמין, ואפילו בשבוע שחל בו ת"ב. ובשער הציון (ס"ק צ"ד) כתב: ולכן מעוברת שהגיעה קרוב לשעת לידתה שטוב לה לרחוץ בחמין, בכל אלו שרי דהוי לרפואה ולא לתענוג. וכן יולדת או מי שהוא אדם חלש ואמר לו הרופא שצריך לרחוץ בכל יום בחמין שרי, מלבד בט"ב עצמו צריך לזהר מזה. וכן כתב בערוך השלחן (סעיף ל"ו): ופשוט דלרפואה מותר לרחוץ בחמין אפילו בערב ט"ב.

ובדרכי חיים ושלוש (אות תרס"ה) כתב דמנהג הגה"ק ממונקאטש זצוק"ל כשהיה במקומות המרחצות היה רוחץ כדרכו במימי התרופה של חמין בכל יום גם מר"ח אב עד ערב ת"ב, ואפילו שאירע שהיה ההתחלה באלו הימים שבה רק אז למקום התרופה, ולא חשש משום איסור רחיצה בימים ההם כיון שהוא לצרכי רפואה ולא לשם תענוג. [ובמעדני שלמה (עמ' קע"ה) מובא דנשאל מרן הגרי"ש אויערבאך זצוק"ל לגבי מי שרגיל לשחות בקביעות מטעמי בריאות הגב, האם מותר להמשיך לשחות בתשעת הימים (בבריכה של אינם שומרי תורה ומצוות שפתוחה אף בשבוע זה). ואמר "לא מתאים" לשחות במים אלה, שיש בודאי גם תענוג מזה חוץ מהתועלת שיש לגב, דהרי אין מדובר בחולה כזה שעלול להתרחש לו נזק אם שבוע אחד לא ישחה, דבאופן זה פשיטא דשרי, אבל מכיון שלא זהו המצב, אין לשחות. וגם לשחות בבריכה שפתוחה בתשעת הימים יש בה משום חילול ה', דלא יידעו להבחין למה אחרים אין שוחים והוא שוחה, אלא יש לחפש התעמלות אחרת או טיפול כירופרקטי וכדו', שגם היא תעזור לגב, אבל לא לשחות].

ומהגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל שמעתי דיוולדת עד שלושים יום מותר לה להתרחץ בתשעת הימים.

ומהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי דמעוברת ומינקת בזמנינו בדרך כלל דינם כסתם נשים לגבי רחיצה בתשעת הימים, ורק אם יש סיבה רפואית לרחיצה מותר להם להתרחץ.

ובהליכות שלמה (מועדים ח"א פרק י"ד דבר הלכה ס"ק כ"ד) כתב בשם מרן הגרי"ש אויערבאך זצוק"ל דסיכה בסבון להסרת פצעים בודאי שרי. ובארחות הלכה 56 כתבו בשם מרן זצוק"ל דאם צריך להבדק אצל הרופא, יש מקום להקל לשחות בצונן את המקום בגוף שאותו יבדוק הרופא, אם יש ודאי צורך בכך, אולם לכתחילה לא יקבע זמן הבדיקה ככה"ג בימים אלו אם אפשר לקבוע בימים אחרים.

ובלקנות חכמה (הלכות בין המצרים) כתב בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל: מותר לרחוץ גופו לרפואה, כגון אם יש לו פצעים בגופו וצריך רחיצה, וכן כל חולה או אדם חלש שהרופא אמר לו לרחוץ במים חמים מותר.

וכן בהליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' שמ"א) כתב בשם הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל דהמצטער מחמת פצעים או גירוי וכיו"ב, מותר לו לרחוץ המקומות הנצרכים בחמין. מעוברת, לא הותר לה לרחוץ כל הגוף, אלא פניה ידיה ורגליה, ומקומות שמרגישה שצריך ניקוי, ואם אינה חשה בטוב, הרי זה לרפואה ומותר.

ובספר אמת ליעקב (עמ' רכ"ה) מובא שנשאל הגאון רבי יעקב קמניצקי זצ"ל לגבי אשה שנמצאו אצלה כינים בערב ת"ב, האם מותר לה לרחוץ את שערותיה בחפיפה ובסבון כפי שצריך. והשיב: בימינו ובמדינותינו נחשב זה למחלה, ולצורך רפואה מותרת רחיצה אפילו בערב ת"ב.

ובחוט שני (יו"ט עמ' שמ"ו) כתב: אין להתיר לרחוץ בסבון את פניו למי שיש לו פצעי בגרות, אם הרחיצה הוא לנוי, ואינו כואב לו, ואם הרחיצה לצורך ריפוי הפצעים מותר.

ובעמ' שמ"ז כתב: מותר לטפל בכינים בתשעת הימים, ואף ששוטף את ראשו בנפט וכדו' ומשום כך יוצרך אח"כ לרחוץ ראשו, מותר, ואף במים חמים, אם צריך לכך, כיון שאין זה רחיצה משום תענוג. ובשו"ת דברי יציב (או"ח ח"ב סימן רל"ז) כתב דהרוחץ משום רפואה יעשה כן בצנעה בביתו, ולא בבית המרחץ כפרסה"א, וכמו חולה הצריך לאכול בתשעה באב, ובפרט שבזמנינו יש לכל אחד מקלחת בביתו.

רחיצה להעביר הלכלוך בתשעת הימים

בערוך השלחן (סמן תקנ"א סעיף ל"ז) כתב: וכ"ש מי שאינו נקי בגופו דמותר לו לרחוץ אפילו בחמין כדי שיהיה נקי. וכן כתב בשו"ע (סימן תקנ"ד סעיף ט') לגבי ט"ב אם היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה מותר לרחוץ להעביר הלכלוך, ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך.

ובמשנה ברורה (סימן תרי"ג ס"ק א') כתב לגבי יו"כ: ואם גופו מלוכלך בכמה מקומות, והוא טורח לרחוץ מקומות המטונפים כל אחד בפני עצמו, מותר לכנוס במים לרחוץ כל גופו בפעם אחת כדי להסיר הלכלוך שעליו.

רחיצה להעביר הזיעה בתשעת הימים

במשנה ברורה (סימן תרי"ג ס"ק ב') כתב לגבי יו"כ דאם הזיעה הרבה ורוצה לרחוץ להעביר הזיעה מותר, כיון שאינה רחיצה של תענוג, ומכל מקום מי שאינו איסטנטי ואין צריך לרחיצה זו כל כך, נכון להחמיר שלא לרחוץ בשביל העברת הזיעה, כמו שאסור לטווח בשמן להעביר הזוהמא כמו שמבואר בסימן תרי"ד. והנה לגבי ת"ב כתב בביאור הלכה (סימן תקנ"ד

סעיף ט"ו ד"ה סיכה) דפשוט דלהעביר את הזוהמא מותר לטור. ולפי זה לכאורה בודאי יש להתיר בתשעת הימים רחיצה להעביר את הזוהמא. ובשו"ת דברי יציב (או"ח סימן רל"ז) כתב דאין זה ראייה, דזה איירי בזוהמא, והיינו שמוזהם מאד ולא בסתם זיעה, ואמנם מי שמזיע כל כך עד שהוא מזהם, או שמזיע בזיעה שאינה חולפת, וכחך דכתובות ע"ה ע"א גבי מומין עיי"ש, אין הכי נמי דמותר לו לרחוץ. ואפשר לפרש כן גם במ"ש במטה אפרים (סימן תר"ג סעיף ב') להתיר במזיע הרבה עיי"ש, דהיינו שמזיע הרבה עד שנעשה מזוהם.

וכן כתב בהערות הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א בספר קרא עלי מועד (פרק ג' הערה י"א) וז"ל: לא קשה מידי (על מה שכתב בהקדמה לספר נחלת אליהו בשם החזו"א דאף לבני ישיבה שמזיעין ביותר אין להתיר לרחוץ כל הגוף), דדוקא זוהמא שהוא מחלה, כזו הותרה (עיין בכורות מ"א ע"א כתובות ע"ה ע"א) דדמי לחטטין, וצ"ע.

[וצ"ע דהרי בשער הציון בסיומן תר"ג ס"ק ד' כתב דהב"ח והט"ז והפר"ח מחמירין בזה לרחוץ להוריד את הזיעה, וקשה לומר דלדעתם אף במחלה של זיעה אסור לרחוץ ביו"כ. וכן כתב בתשובות והנהגות (ח"ב סימן ר"ט): ואפילו בתשעת הימים שנהגו לאסור אפילו רחיצה בצונן, מכל מקום אם סובל הרבה מזיעה מותר שאינו לתענוג רק למנוע צער, עיין בביה"ל סימן תקנ"ד סעי' ט"ו ד"ה סיכה שאפילו בת"ב מותר מדינא בסיכה שאינה של תענוג אלא להעביר הזוהמא על"ש. ופלא מה שמביא הגר"ח קניבסקי שליט"א בספר נחלת אליהו ששאלוהו לחזו"א על בני ישיבה שמצטערין הרבה מחום ומפריעים בלימודים אם יכולים בתשעת הימים לרחוץ בצונן, ואסר להם, וצ"ב. ועיין עוד להלן מש"כ בח"ד סימן קכ"ט].

ובשו"ת פאת שדך (ח"ב סימן ק"כ) כתב: מה ששאלת בענין מקום שזיעה מרובה אם מותר לרחוץ אף בחמין מר"ח מנ"א עד ט"ב, מנהג אשכנזים היא שלא לרחוץ אף בצונן מר"ח מנ"א עד ט"ב. וכתב בספר בן איש חי שאף בבגד נהגין כן. ומעיקרא הנהיגו זה בארצות הצפוניות, אבל באקלים שלנו הרבה בני אדם קשה להם (ואין לומר זאת על מנהג בגד), וממור"ה הגה"צ ר' אליהו הכהן דושניצר זצ"ל שמעתי כמה פעמים, לרחוץ רק מפני הזיעה הוה כמו מלוכלך בטיט ובצואה, ושמעתי כי בעל חזו"א לא הסכים לסברא זו, ולעני"ד גם כן קשה לומר כן כי עיקר הצער מניעת הרחיצה היא מפני הזיעה. ומי שעלו"ה לבוא ליד מכות בעורו מחמת מניעת הרחיצה לפני ד' להקל כה"ג, אבל היכי דאפשר בלא סבון עדיף. גם מי שפרנסתו בין בני אדם ומתבייש כשריחו קשה, קרוב בעיני להקל ברחיצה במים בלא סבון.

ובסימן קכ"א אות ג' כתב: אמנם כיון שקשה מאד לסבול בימי החום הגדול העדר הרחיצה, יש לחפש קצת קולות, דהיינו מי שעורו רך ויבוא ליד מכות וחטטין, ודאי מותר לרחוץ כפי הצורך, דלרפואה התירו הפוסקים, ומניעת החולי גם כן כרפואה הוא. וכן מי שיפסיד אם יהא ריחו קשה מהעדר הרחיצה, אולי יכול להקל מר"ח עד שבוע של ט"ב, ואח"כ צ"ע. ומי שהוא איסטניס יותר משאר בני אדם, ומצטער עד שהוא קרוב לחולה, אולי יש להקל לו גם כן. ובכל מקום שמקילין מכל מקום לא ירחץ בבורית, אלא אם כן הוא חשש חולי ממש.

ובהליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' שמ"א) כתב דנשאל הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל מבחור ישיבה שלומד בבני ברק, והחום כבד מאוד בימים אלו, אם יש היתר רחיצה. והשיב: לא. אבל כל לרפואה מותר. ואיסטניס מותר ברחיצת כל הגוף, דכל רחיצה שאינה לתענוג לא אסור.

ובארחות רבינו (ח"ב עמ' קל"ג) כתב לגבי מי שמזיע: אמר לי מו"ר שירחץ רק את גבו במים קרים, וזה מועיל לצנן את כל גופו.

ובשו"ת אור לציון (ח"ג פרק כ"ז סעיף ב') כתב: אין להתרחץ בשבוע שחל בו תשעה באב. ואף במים קרים אין לרחוץ. ואפילו מצטער בזיעה אין לו לרחוץ אלא אם כן אינו יכול לסבול את ריח הזיעה שבו, או שריח הזיעה נודף ומוגש בסביבתו, או שיש עליו לכלוך ממש, כגון פועל או הבא מן הדרך וכדומה. וכן מי שיש לו פצעים ברגלים וכדומה. ואף הוא לא ירחץ אלא במים קרים. ורשאי לרחוץ עם סבון.

ובביאורים כתב: ואפילו אם מצטער בזיעה לא ירחץ אף בצונן. וכדאי הוא בית אלוקינו לאבד עליו רחיצה בשבוע זה (ראה תענית דף י"ג ע"א). והרי אף האבא אינו רחץ במשך שבוע בצונן, כמבואר בשו"ע יו"ד סימן שפ"א סעיף א', ואבלינו אנו על חורבן בית מקדשינו. ורק אם מצטער הרבה באופן שאינו יכול לסבול את ריח הזיעה, מותר לו לרחוץ. דהוי כדן אבל שהוא אסטניס שמותר לו לרחוץ, כמבואר בשו"ע שם סעיף ג' (וראה גם במ"ב בסיומן תר"ג ס"ק ב', ע"ש). וכל אדם יאמוד עצמו שאם הוא בגדר זה, יוכל לרחוץ. וכן אם התלכלך, כגון פועל בנין וכדומה, רשאי לרחוץ, דהוי כהתלכלך בטיט ובצואה, שמותר לרחוץ אף בתשעה באב, כמבואר בשו"ע בסיומן תקנ"ד סעיף ט', ע"ש. וכן כשיש פצעים ברגלים וכדו'. (וראה בשו"ע בסיומן תקנ"ד סעיף י"ד וט"ו). וכן בערים שהלחות שם גבוהה במיוחד ומזיעים הרבה, וקשה לסבול שם ריח הזיעה, הוי כנתלכלך שמותר לרחוץ. (ולא דמי למקום שהיה בו הרמ"א, שהיה בארצות הקרות, ולכן החמיר שלא לרחוץ אף בקרים. וכן במקומו של הבן איש חי שגם כן החמיר, אף שהיה בבבל, והיה שם חם הרבה, האויר שם היה יבש ללא לחות גדולה, ולא היו מזיעים הרבה). ומכל מקום לא ירחץ במים חמים, דהוי לתענוג, אלא במים קרים בלבד. ואם קשה לו בקרים, יכול להפשיר במעט מים חמים כדי להפיג את הקרירות. (ואולם אף המצטער בזיעה הרבה, וריח הזיעה נודף ממנו, לא ירחץ בתשעה באב עצמו, שהרי יכול להשאר בביתו).

ובשו"ת אז נדברו (ח"א עמ' קל"א) כתב לגבי לעשות מקלחת בתשעת הימים: אני לא התרתי זה, וכדאי קצת להצטער על שריפת בית אלוקינו. ובאשת איש יש להתיר, ואולי גם באינה אשת איש יש להקל.

ובחוט שני (יו"ט עמ' שמ"ו) כתב: גדר רחיצה של תענוג ביום הכיפורים ובאלול שוים. ואדם שמזיע ומרגיש שלא בנוח, אין להתיר לו רחיצה גם בתשעת הימים. וגדר רחיצה שאינה של תענוג הוא כמו אדם שעובד וע"י הזיעה נהיה מלוכלך ממש מהזיעה, וככה"ג מותר לו לרחוץ הזיעה מעל גופו. וכן מי שמזיע הרבה, אם זה כה"ג שנעשה גופו מלוכלך ממש מהזיעה, מותר לו לרחוץ את הזיעה, ואם לא, מותר לו רק לנגב את גופו במגבת לחה או ממחטות לחות, ואין צריך לסוחטם עד שלא יהיה בהם טופח על מנת

להטפיח. מי שנודף ממנו ריח רע, יש להקל לו לרחוץ עצמו בתשעת הימים. מרן החזו"א לא התיר לרחוץ בתשעת הימים, אלא אדרבה, עכ"ד. אמנם יש כאלו במצבים מסויימים שמותר להם לרחוץ. מי שמזיע, אם סובל מאוד מהזיעה דינו כאיסטניס שמותר לו לרחוץ. רחיצה לצורך מצות עונה, אם גופו מלוכלך, כמו פועל שעובד וע"י הזיעה נעשה מלוכלך ממש מהזיעה, מותר לו לרחוץ את הזיעה אף לולא מצות עונה וכנ"ל. אך אם המצב הוא של חוסר נעימות מחמת הזיעה, אסור לו לרחוץ במים, ומותר לו לנגב גופו עם מגבות לחות, אף שהם טופח על מנת להטפיח וכנ"ל. אבל אם נודף ממנו ריח רע, יש להקל לרחוץ עצמו במים וכנ"ל.

ובשו"ת ויברך דוד (ח"א סימן ע"ד) כתב: מיהו מי שאי אפשר לו לסבול ריח הזיעה ואין דעתו מתיישבת עליו יש להקל, דיש לדמותו למש"כ במ"ב (סימן תקנ"ד ס"ק כ"ב) לגבי ת"ב דמי שהוא איסטניס וצריך לקנח פניו במים ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים, יקנח. וכמו כן מי שנוגש ריח זיעה לבני אדם הבאים בסביבתו גם כן יש להקל מטעם הנ"ל, שידוע שהוא בזיון רב לאדם להיות נרגש ממנו ריח זיעה, וממילא שדינו לכלוך, וגדול כבוד הבריות.

וממון הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דמי שצריך להוריד את הזיעה כדי שלא יהא ריח רע, הרי מספיק לרחוץ רק את המקומות שמשם בא הריח כגון בית השחי וכדומה.

ובשו"ת שלמת חיים (סימן של"ג) כתב: בענין חפיפת הראש בחמין ובורית בט' ימים, נראה שכל מי שעושה משום נקיות ולא משום תענוג נראה דאין בו איסור.

וממון הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דאין להתיר להתרחץ בסבון אפילו אם כוונתו רק לנקיות, ורק אם מוכרח להתרחץ בסבון כגון שיש ריח מהזיעה ואינו יודע רק כשמתרחץ באותו מקום בסבון, מותר.

והגר"מ קלייס זצ"ל הורה להקל להתרחץ בצונן בטבריה מפני שחם שם מאד, בפרט בימים אלו. כן כתב בהלכות בין המצרים להגרמ"מ קארפ שליט"א (פרק ד' הערה 89).

וממון הגר"ש אויערבאך זצוק"ל שמעתי דבירושלים לא חשיב מזיע הרבה להתיר להתרחץ בתשעת הימים, ובבני ברק איני יודע, אולם אם זה נכון שזה חם מאוד ומזיעים הרבה ואי אפשר לסבול את זה מותר להתרחץ. והרחיצה אינה לתענוג.

ובהליכות שלמה (מועדים ח"א פרק י"ד סעיף י"ח ובדבר הלכה וארחות הלכה שם) כתבו בשם מרן זצוק"ל דאף מי שההנמעות מרחיצה גורמת לו צער, אין לו להקל משום כך כלל ברחיצה בתשעת הימים, דמה שמצטער אין בו צד קולא, כי זהו תיקון חכמים להצטער בימים אלו על חורבן בית המקדש, וכדאי הוא בית אלוקינו וכו'. ולכן לא כל מצטער או איסטניס רשאי להקל בדבר. אכן מי שמצטער ביותר וסבלו רב עקב כך, יש להורות לו היתר לרחוץ בצונן כפי ההכרח (בלא לטור בסבון וכדו'). דכולי האי לא תקנו. והיה אומר שמה שיש מקילים בערי השפלה וכדומה, הוא גם כן רק מפני שהסבל שם הוא קשה מאוד מפני ריבוי הזיעה והלחות, ומ"ר רחיצה בסבון אין להתיר, אם לא שאין הזוהמא והזיעה עוברת ללא סבון, או שיש צורך רפואה בדבר דבכה"ג ודאי שרי. ולחלק מן השואלים אמר דמכל מקום לא ירחץ כל גופו כאחת, וכן לענין אבילות תוך ל' לא הסכים להתיר כלל אלא באופנים הנ"ל. ונשאל רבינו איך יש להורות בזה לבני חו"ל הדמים עתה בא"י ורגילים לרחוץ בכל יום, והשיב דמי שהוא בגדר איסטניס ממש שרי ברחיצה, אבל בסתמא אין להחזיקם באיסטניס אלא שרגילים בכך לתענוג, ואף להרגילים בכך ומרגישים קושי בלא רחיצה, אין נראה להתיר יותר מב' פעמים בשבוע, ועל כל פנים בסבון ודאי אין להקל. והיה מעיר בכאב על ריבוי השואלים מדי שנה בשנה המבקשים צדדי היתר, שבנוגע לאבילות על אב ואם רח"ל כמעט שאין באים לבקש היתר, ורק לענין תשעת הימים שנתרופפו הלבבות מהרגשת הצער החורבן והגלות מחפשים צדדי היתר. וע"ע מש"כ בשם מרן זצוק"ל במעדני שלמה (עמ' קע"א) ובס' תורת המועדים (סימן ה' הערה מ') ובהליכות עולם הלכות בין המצרים (עמ' י"ט).

וממון הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דמצטער הרבה מן הזיעה מותר להתרחץ, וכשיכולים לרחוץ אבר אבר יש לרחוץ אבר אבר רק בצונן ובלי סבון וכנ"ל.

ובלקנות חכמה (הלכות בין המצרים) כתב בשם מרן זצוק"ל: מי שהוא איסטניס ומזיע הרבה ורגיל לרחוץ כל יום כל גופו, ובפרט למי שרגיל להתרחץ כל יום גם בחורף, יש להקל לרחוץ בתשעת הימים בצונן, וללא סבון, ועדיף לרחוץ אבר אבר [היינו שלא יעמוד כל גופו תחת המקלחת אלא ירחוץ כל אבר בנפרד] לא כל גופו בבת אחת, ואם הוא מצטער מחמת ריבוי הזיעה שאינה יורדת ברחיצה במים בלבד, יש להקל לרחוץ בסבון במקומות המלוכלכים.

ובספר אמת ליעקב (עמ' רכ"ה) כתב בשם הגאון רבי יעקב קמניצקי זצ"ל דאיסור רחיצה בתשעת הימים הוא רק באופן של תענוג, אבל אם הוא מלוכלך או מזויע או שנודף ממנו ריח רע מותר. ואם יכול לנקות את עצמו בלי סבון, עדיף שלא להשתמש בסבון, ויותר טוב להשתמש במים קרים עם סבון מלרחוץ במים בלי סבון.

ובשערים מצויינים בהלכה (סימן קכ"ב ס"ק י"ב) כתב: אין רוחצין בתשעה ימים. היינו לילך לנהרות וברית שחיה להקל לשם תענוג, אבל הבאים ממלאכתם בימי השרב וגופם מלא זיעה, ומהלכות הרופאים להזהר בקיץ שלא יסתם נקבי פליטת הזיעה מהגוף, מותרים הם לרחוץ כדי להעביר הזוהמא מעליהם, וזהו כמו לכלוך, דהא כתוב ביו"ד (סימן שפ"א) דאבל מותר לרחוץ הלכלוך כו', וכן מי שהוא איסטניס שמתנהג בנקיות, ואם לא ירחוץ יצטער הרבה ויבוא ליד מיוחש כו', וא"כ כש"כ דמותר הכא בתשעת הימים דהוא רק מנהג בעלמא, אלא שצריך ליהרר שלא יהיה המים חמין.

וכן בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ד סימן פ"ד אות ד') כתב: ולגבי שאלת בני הישיבה אם ביום חום מותר לרחוץ אחר ר"ח אב עד ערב ת"ב מאחר שמכוונים להסיר הזיעה, ולא מחמת תענוג, באמת יש להקל.

וכן מהגאון רבי חיים פנחס שיינברג זצ"ל שמעתי דבירושלים מותר להתרחץ בתשעת הימים כרגיל כיון דמזיעים, לכן אין זה רחיצה של תענוג אלא רחיצה להעביר הזיעה.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז סימן ע"ז אות ב') כתב: מכ"מ פה אה"ק שלפעמים החום גובר ומזיעים הרבה, מותר לרחוץ גם כל גופו בצונן, ויעשה זה דרך אברים אברים לא בבת אחת, והדבר מסור ללב ירא ה' מתי יש להקל בזה.

ובחלק ח' סימן קכ"ז כתב לגבי ערב שבת חזון: לגבי אנשים העובדים כל השבוע ומזיעין הרבה, דדבר פשוט שמותר לרחוץ עצמם בסבון אם זה להעביר הזוהמא וזיעה שפעמים קשה להעביר רק עם בורית, והרי הרמ"א לא אסר אלא של תענוג וכו', אבל אם אינו תענוג באמת רק להעביר הזוהמא הלא מבואר באו"ח סימן תר"ג סעי' א' דלא אסרו אלא רחיצה של תענוג, ומבואר שם בפוסקים, בשם הלבוש ורבינו מנוח ועוד, דלהעביר זוהמא מותר אפילו ביה"כ החמור, מכ"ש בט' ימים עד ט"ב שאינו אלא חומרת הדורות, כי מעיקר הדין רק בט"ב אסור, ופשיטא דגם עם בורית שרי.

ומסיים שם: סוף דבר פשוט דלהעביר זוהמת הזיעה מותר רחיצה גם בבורית אם נצרך לכך, מכ"ש בימים ובמקומות החמין, אבל כנראה רק בצונן שזה מספיק לכך, ואין להאריך בפשוט.

ומהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל שמעתי דמי שמזיע הרבה ואין כוונתו ברחיצה לשם תענוג, מותר לו להתרחץ בתשעת הימים בצונן ובלי סבון. והוסיף שכן קיבל מהגאון רבי יונתן שטייף זצ"ל.

ומהגאון רבי אברהם קופשיץ זצ"ל שמעתי דמותר להתרחץ בתשעת הימים להעביר הזיעה כשסובל מזה, במים פושרים, ואם יש ריח רע שאינו יורד עם מים מותר להתרחץ גם בסבון.

ובתשובות והנהגות (ח"ד סימן קכ"ט) כתב: כתב הרמ"א סימן תקנ"א סעיף ט"ז ונוהגין שלא לרחוץ אפילו בצונן מר"ח ואילך, ואפילו בערב שבת של חזון אסור לרחוץ כי אם ראשו פניו ידיו ורגליו בצונן ע"ש. ומבואר מדבריו שבתשעת הימים אסור לרחוץ כל גופו בצונן, ולכאורה הרמ"א לשיטתו ביו"ד ר"ס שפ"א גבי אבילות שאסור לרחוץ בצונן כל גופו כל שלושים, וה"ה דאסר הכא, אבל הש"ך שם חולק ולדידיה אין לאסור לאבל לרחוץ כל שלושים בצונן כל גופו, ולפי שיטה זו כ"ש שבאבילות ישנה דתשעת הימים אין להחמיר כן. ואף שהגר"ע באהגותיו שם וכן בדגו"מ מסקי דהתירו של הש"ך הוא רק בפניו ידיו ורגליו ולא כל גופו בצונן, וכן הוא ב"י שאול" שם, מ"מ נראה דכיון דהעירך השלחן פשיטא ליה דאבל כל שלושים שרי

כל גופו בצונן, וכן הביא בפת"ש משו"ת תשואת חן דלאחרים יש להורות להקל לרחוץ בצונן כל ל' אפילו כל גופו ע"ש. וכן בדגו"מ גופא חזר בו בתנינא, ומביא שנהגו בצונן כל גופו כל שלושים, לפי"ז לכאורה באבילות ישנה אין לאסור כל גופו בצונן, והרמ"א שמחמיר בזה קאי לשיטתו, אבל לדין יש מקום להקל בזה. מיהו נראה שאין מדמין זה לזה, שהרי בשר ויין מותר לאבל ומ"מ בתשעת הימים אסור, וכן באבילות לענין רחיצה עד שלושים יום לא קיבלנו ע"ע, אבל בתשעת הימים כיון שאינו אלא שבוע

לבד קבלנו ע"ע גם איסור רחיצה בצונן כל גופו. מיהו יש בסברא הנ"ל סניף להקל, היכא שמקילין כמו שרגילים לרחוץ להעביר זיעה במקומות החמין, אזי מותר גם בתשעת הימים במקלחת כשאנו לתענוג (וכן ראיתי בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל דמהש"ך דאבילות הנ"ל יש ללמוד להקל בצונן כל גופו בתשעת הימים, דלא חמיר אבילות ישנה כאבילות, וצ"ע). והנה

באמת צ"ע דעת הרמ"א, דמקור דבריו הוא בתרומת הדשן, ואיהו כתב (ק"ג) שראה נוהגין מר"ח לרחוץ בנהר, רק מסיק שהמחמיר תבוא עליו ברכה, ויש לומר דמאי דחמיר היינו דוקא רחיצה דומיא בנהר להתענוג, אבל במקלחת כשאנו לתענוג לא אסר כלל במדינות החמין שמזיעים, דלא גרע מת"ב גופי" דלהעביר הזוהמא שרי (תקנ"ד סעי' ט'), ואפילו ביה"כ"פ יש מותרין, עיין שו"ע תר"ג ס"א (ומ"מ בת"ב כ"ש סברא לאסור אף רחיצה

לענין רחיצה לתענוג, ואולי הטעם שאינו הכרחי כ"כ נחשב בת"ב לפינוק). ועיין מה שהבאנו בח"ב ס"ס ר"ס מהחזו"א זצ"ל שנשאל מבני ישיבה על תשעת הימים שמצטערים הרבה בחום ומפריע ללימודם וביקשו לרחוץ בצונן, ואסר להם, אבל אין למדים הלכה מפי מעשה, ואולי נתכוין אצלם גם מאיזה טעם אחר, שהרי אפילו אבל תוך שבעה מותר אם איסטניס שמצטער, וכ"ש כאן, ואף שבאבל מבואר בשו"ע (יו"ד סימן שפ"א סעי' ג') דאין כל אחד יכול לומר איסטניס אני, שא"ה במקומות החמין דמוכח מילתא שריא לכ"ע.

ועוד אני תמה שמפורש בפתחי תשובה (יו"ד שפ"ט ס"ק ב') שאבל תוך שבעה מותר ללבוש חלוק מכוסב כשמזיע, אף שאיסור זה מדינא דגמרא, כ"ש רחיצה שאין לזה שורש בש"ס וחומרא בעלמא היא שנהגו בצונן, יש להקל כשמצטער מזיעה. כל האמור הוא בשבוע שחל בו תשעה באב, דאף שאין בו איסור רחיצה מדינא, מ"מ יש יסוד לאבילות בשאר דברים כמבואר במשנה סוף תענית, אעפ"כ כתבנו סברא להקל כמ"ש, אבל בתשעת הימים שאינו אלא מנהג (והספרדים לא נהגו כן אלא בשבוע שחל בו ת"ב), אם הוא מצטער מזיעה ומחמיר מלרחוץ בצונן הרי הוא מהמתמיהין, ודי למי שרוצה להחמיר ע"ע בשבוע שחל בו ת"ב, או בערב ת"ב, דנראה שראוי לאסור מחצות שמדינא אסור, ובפרט לרמב"ן שמקצתו דהיינו אחרי סעודה המפסקת אסרין רחיצה מדינא כמו בת"ב עצמו, ראוי להחמיר בערב ת"ב כל היום, אבל יותר מזה דהיינו בשבוע שלא חל בו ת"ב נראה שאין להחמיר.

ומהגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל שמעתי דהמזיע בתשעת הימים ואינו יכול לסבול את זה, יכול להתרחץ בצונן. וראוי לאדם להימנע מלהזיע בתשעת הימים, כגון שימנע לצאת וידליק מזוג כדי שלא יצטרך להתרחץ בתשעת הימים. ומותר לאיש ואשה להתרחץ בצונן לביל מצות עונה כשצריכים לזה.

ומהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי דהמזיע בתשעת הימים ואינו יכול לסבול את זה, מותר לו להתרחץ בצונן, ואם יש ממנו ריח רע מהזיעה שאינו יורד רק בסבון, מותר לו להתרחץ אף בסבון.

וכן מבואר בשמירת שבת כהלכתה (פרק מ"ב סעיף ג') דמותר להתרחץ בסבון להעביר הזיעה.

סיכה להעביר הזיעה בתשעת הימים

שמעתי ממרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל דמותר לטור דאדורנט שעשוי למנוע ריח רע במקומות הזיעה בתשעת הימים, וחומר שמרחיק יתושים מותר אפילו בתשעה באב. [בס' ציוני הלכה על הלכות אבילות (עמ' שס"ג)

כתב בשם מרן זצוק"ל דאסר להתזי בושם על הגוף בתשעת הימים משום שנחשב סיכה, אפ"פ שמתאדה מיד ואינו מעדן את העור. ואמר, כל מקום שנאסר רחיצה גם סיכה היא בכלל.
וכן כתבו בהלכות בין המצרים להגר"ש אידר שליט"א בשם מרן הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל, ובספר נטעי גבריאל (פרק מ"ב סעיף י"ח) בשם קקש"ת בעל הדברי יצייב זצ"ל, להתיר לטווח דאודורנט בתשעת הימים.
וכן כתב מהגאון רבי עזריאל אוערבאך שליט"א דאין איסור סיכה בתשעת הימים, ומותר לנשים לשים על עצמן בושם ודאודורנט וכדו' בתשעת הימים.

ומרן הגר"ש אוערבאך זצוק"ל הורה לגבי נשים שמותר להם למרוח דאודורנט מתחת לבית השחי בת"ב אם אחרים ירגישו ריח רע כשהם עומדים לידה, אבל אם לא ירגישו ריח רע או לא ראוי לשים דאודורנט. - ול"י ח"א עמ' ר"א (ועיניו בביה"ל סימן תקנ"ד סעיף ט"ו ד"ה סיכה).
ובהלכות אבן ישראל (עמודים ח"א עמ' ש"מ) כתב בשם הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל דבתשעת הימים מלבד איסור רחיצה יש גם איסור סיכה, ואסור לטווח אפילו ידיו לבד, או פניו ידיו ורגליו לבדם, אף שמותר לרחצם.

ובעמ' של"ב מובא שנשאל מאדם שמוזע אם מותר להשים על גופו ספריי שלא יבוא לו זיעה, והשיב שמותר. ודוקא ספריי בלא ריח, אבל ספריי שיש בו גם ריח, אסור, דבענין שזה עשוי לרתי, יש בו איסור סיכה, ורק בענין שעשוי רק למנוע הזיעה בלא ריח בזה יש להתיר.

רחיצה בערב שבת חזון

ברמ"א (סימן תקנ"א סעיף ט"ז) כתב: ואפילו בערב שבת של חזון אסור לרחוץ כי אם ראשו ופניו ידיו ורגליו בצונן, ויש מקילים בחפיפת הראש בחמין למי שרגיל בכך כל שבת.

[ולנהגים באיסור רחיצה רק בשבוע שחל בו ת"ב, אפילו תשעה באב שחל בשבת, מותר להם להתרחץ כרגיל בערב שבת חזון].

ובמשנה ברורה (ס"ק צ"ה) כתב: היינו אפילו היה רגיל לרחוץ בכל ערב שבת בחמין כל גופו, אסור בערב שבת של חזון לרחוץ כל גופו אפילו בצונן. ובס"ק צ"ו כתב: בחפיפת הראש בחמין, אבל לא בזיף (סבון) ולו"ג שעושין מאפר. ובס"ק צ"ז כתב: ועיניו בח"א דהוא הדין דשרי פניו ידיו ורגליו בחמין למי שרגיל בכך כל שבת.

וראיתי מובא בשם ספר משמרת שלום (קוידנוב סי' מ') שכתב שמנהג אבותיו לרחוץ בחמין לכבוד שבת חזון, אף בערב שבת חזון שחל בו ת"ב, משום שעל פי סוד אלו לעשות שבת שינוי בשבת זו משאר שבתות השנה, וסיים שכן נהגו הוולכים בעקבות הבעש"ט ז"ל. וכעת נהגו כמעט כל העולם לעשות כן, ויש טעם לזה על פי פנימיות.

ובקיצור הלכות בין המצרים להגר"ש איידר שליט"א כתב בשם מרן הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל, דאפילו כשחל ערב שבת חזון בח' באב מותר להתרחץ אפילו בחמין למי שרגיל כן בכל ערב שבת, ואינו מבטלו אם לא מחמת אונס. וכן כתב בשמו גם בספר מועדי ישרון דהיום נוהגים לסמוך על גדולי הפוסקים המתירים רחיצת כל הגוף לכבוד שבת משום דעכשיו רוב אנשים עושים מקלחת וכי' כל יום יום או פחות כמה פעמים בשבוע, וממילא יש להם ביטול עונג שבת ביותר היות שכבר מראש חודש לא רחצו כל גופם, וגם עצם הרחיצה בערב שבת נראה היום יותר לכבוד שבת מזמנם, שהרבה לא רחצו כל גופם גם בשאר השבועות כשאינם מתאבלים על החורבן. אולם אסור לרחוץ בסבון אפילו לכבוד שבת, וכשאי אפשר לו להעביר הלכלוך בלא"ה מותר אפילו בימות החול.

וכן כתב הגר"א העקני זצ"ל בהסכמתו לספר נחמת יוסף: לענין רחיצה בערב שבת חזון, לענ"ד במדינה זו שנוהגים לרחוץ תדיר הכל בגדר איסטניסים בזה, ודיינו להחמיר בשאר ימים ולא בערב שבת, וכן ראיתי נוהגים חסידים ברייסיין שרחצו במרחץ בערב שבת חזון. (הו"ד בס' מנהג ישראל ס"ק י"א ובנטעי גבריאל פרק מ"ג הערה ג').

וכן בס' שערים מצויינים בהלכה (סימן קכ"ב ס"ק י"ג) כתב: ובזמננו מקילים ורוחצים עצמם בחמין בערב שבת חזון, ואולי דהמנהג היה שלא ליכנס באמבטי' של חמין, וניכר שהוא לתענוג, משא"כ בזמננו ששוטפים עצמם בחמין במקלחת, זהו ניכר שהוא לנקיט, ועיין בערוך השלחן (תקנ"א סעיף ל"ז) מי שאינו נקי בגופו מותר לו לרחוץ אפילו בחמין כדי שיהא נקי, והא גם בשו"ת מהרש"ל (סי' צ"ב) כתוב שלא יפה בעיניו המנהג שאין רוחצין בערב שבת חזון אלא שנתפשת המנהג כן, וכן בדרכי משה (סימן תקנ"א) הובא במג"א (שם ס"ק י"ז), כתב דהיה לנו להתיר רחיצה בע"ש חזון, מק"ו דכיבוס דאסור מדינא, ואפ"ה מותר לכבוד שבת ק"ו ברחיצה, אלא דנהגו איסור. ומה"ט פסק בשו"ת בית שלמה (סי' ק"ה) להתיר להזיע במרחץ הזיעה, וההסבר דעל זה אין המנהג, והכי נמי יש לומר להשתטף ע"י המקלחת שבוה לא היה המנהג והוא לנקיט ולא לתענוג, אבל לפ"ז הנכון דעל כל פנים המקוה לא תהא חמין אלא פושרין מפני שנכנסין בה.
וכן מהגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל שמעתי דברושלם דיש זיעה מותר להתרחץ כרגיל עם סבון ומים חמים, דאינה רחיצה של תענוג אלא להעביר הזיעה.

ובשו"ת האלף לך שלמה (סימן ש"ג) כתב: מה שהמורה דק"ה הורה להסיק המרחץ בערב ט"ב לא טוב הורה, וזה ארבעים שנה אנכי פה בעזה"י ולא נשמע בשום פעם להסיק המרחץ בשבת חזון, ומכ"ש בערב שבת שיהיה ערב ת"ב, וכן בכל העיריות שהייתי שם לא נשמע כן מעולם, וישר כחם של אלו שכבו את המרחץ, ישלם ה' שכרם ויכרו לראות בנחמות ירושלים.
וכן כתב בערוך השלחן (סעיף ל"ו): ודע שבדורינו התחילו לזלזל ברחיצה בחמין בערב שבת חזון, ומרגלא בפומייהו שמי שרוחץ כל ערב שבת ראשי גם בשבת זו, ואינו כן שהרי רבינו הרמ"א לא התיר רק חפיפת הראש כמ"ש, ותמיד היו המרחצאות נעולים בערב שבת חזון, וזה לא כבר התחילו לזלזל ועתידים ליתן את הדין.

וכן בשו"ת דברי יצייב (או"ח ח"ב סימן רל"ז) כתב: דנראה דבערב שבת חזון יש לאסור רחיצה זולת הטבילה בפושרין, וכן ראיתי מנעורי בכל המקומות שהייתי שהיו המרחצאות סגורים בערב שבת חזון, ואף אם מזיע

כדאי הוא בית אלקינו וכו', ובפרט שבימים קדמונים היה עיקר עבודתם בשדה, ועם כל זה נמנעו מרחיצה וק"ו בזמננו היום, ומכ"ש שבאים לרחוץ בבורית שזה אסור לכו"ע, ומי שצריך לרחוץ לצורך רפואה ירחץ בביתו בצניעה וכנ"ל, ואף מרחיצת פניו ידיו ורגליו יש להמנע כשאפשר לו, ומכ"ש במקלחת דהוי כרחיצת כל גופו כנ"ל.

ובקונטרס הליכות עולם (דיני בין המצרים עמ' כ"ו) כתב בשם מרן הגר"ש אוערבאך זצוק"ל דאסור להתרחץ בערב שבת חזון בסבון כדמבואר במ"ב. וכן במעדני שלמה (עמ' קע"ב) כתב בשם מרן זצוק"ל שגם בערב שבת חזון אסור לרחוץ כל גופו בחמין.

וכן שמעתי ממרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל דאין להתרחץ בערב שבת חזון כל גופו בצונן, רק יש להתיר מה שכתוב במ"ב דהיינו ראשו פניו ידיו ורגליו בחמין ללא סבון. [שמעתי שלפעמים היה שהיקל מרן זצוק"ל להתרחץ כל גופו בצונן בערב שבת חזון].

וכן כתב בשו"ת שבת הלוי (ח"ז סימן ע"ז אות ב'): בעש"ק חזון המנהג לרחוץ ראשו פניו ידיו ורגליו בחמין בלי סבון כיון שרגיל בזה בכל ערב שבת. וע"ע מש"כ בח"ח סימן קכ"ז.

וכן בשו"ת פאת שדך (ח"ב סימן קכ"א אות ג') כתב: בדבר רחיצה בערב שבת של חזון, מנהג אשכנזים להחמיר, רק מי שטובל תמיד טובל כדרכו, וכן החופץ ראשו תמיד יחול, ואם רגיל בחמין תמיד ירחוץ בחמין בלא בורית. וכן שמעתי מהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל דאין להקל ברחיצה כל גופו בערב שבת חזון יותר משאר ימות השבוע.

וכן כתב בהליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' ש"ג) בשם הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל: ערב שבת חזון מותר רחיצת ראשו פניו ידיו ורגליו בחמין למי שרגיל כן בכל ערב שבת, אבל לא בסבון.

וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אוערבאך שליט"א דאין להתרחץ בערב שבת חזון כל גופו בצונן, רק יש להתיר מה שכתוב במ"ב דהיינו ראשו פניו ידיו ורגליו בחמין.

וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה (פרק מ"ב סעיף נ"ב) דבערב שבת חזון, מי שרגיל לרחוץ כל ערב שבת פניו ידיו ורגליו בחמין מותר לו לעשות כן גם היום, אבל לא ירחץ כל גופו אפילו במים קרים, ולא ירחץ בסבון אם אין עליו ללכוך או זיעה, וכן מותר למי שרגיל בכך לחפוף הראש בחמין בלי סבון. ובתשובות והנהגות (ח"ד סימן קכ"ט) כתב: ועכשיו נבוא לדון בדברי

הרמ"א האוסר לרחוץ בע"ש בחמין, ומתיר רק בצונן פניו ידיו ורגליו. ואני תמה הלוא מצוה איכא מדינא דגמרא לרחוץ בחמין בערב שבת, ועיין בטור והגר"א (או"ח סימן ר"ס) שמצוה לרחוץ כל גופו בחמין בערב שבת, עיין שעה"צ אות ד', דמצוה לרחוץ בבית המרחץ, וסתם מרחץ של חמין הוא. ותמוה הדבר שמפני מנהג בעלמא נבטל המצוה דרחיצה בחמין שהיא מדינא דגמרא. וביותר בערב שבת שאינו משבוע שחל בו ת"ב, ולא מצוה להחמיר במנהג בעלמא כשמבטלין בזה דינא דגמרא, וכ"ש שהאבילות ישנה, ועוד דברבים קילא (כמבואר ביבמות מ"ג ע"ב), א"כ מנלן להקל לבטל מצוה דכבוד שבת שמדברי סופרים ולנהוג כן. ועיין עוד ברמב"ם (פ"ט משבת ה"ב) שרחיצה בחמין לכבוד שבת זהו בכלל מצות כבוד שבת שהיא מצוה מדבריה קבלה, שאף שאינה חובה גמורה וכמ"ש המ"ב ר"ס ר"מ מ"מ מקיימין בזה מצוה, וכמו שהבאנו דאיכא מצוה לרחוץ בבית המרחץ, והיינו בחמין ובמקום מצוה נראה שאין למנוע רחיצה בערב שבת חזון מפני מנהג בעלמא. (ועיין חיי אדם כלל קל"ג, י"ט שמותר פניו ידיו ורגליו בחמין אם רגיל בכך. ובמ"ב ס"ק צ"ז מביאו בלי חולק, ותמוה שהרמ"א ומהר"ל אוסרים להדיא, אכן בסידור יעב"ץ מתיר כחיי אדם רק בלי סבון, ועיין בקיצור שו"ע.) והנה גבי בגדי שבת, כתב הרמ"א (תקנ"א ס"א) וכן הוא מנהג אשכנזי ללבוש בגדי חול בשבת חזון, הרי דלא חשו לביטול כבוד שבת שהוא חובה מדינא, דילפינן מקרא ד"וכבדתו" שלא יהא מלבושך של שבת ממלבושך של חול כדאייתא בשבת דף ק"ג ע"א, וגם זהו בשבת גופא שאין אבילות נוהגת בו, ולשיטות אלו כ"ש שלא חשו בהכנה דרחיצה בחמין שהוא בערב שבת. אכן למנהגינו כהגר"א דלבושים בגדי שבת בשבת חזון, כדי שלא לבטל ממצות כבוד שבת, וכן מתירים חפיפת הראש למי שרגיל בכך כל ערב שבת כמבואר ברמ"א, וכתב בהגר"א שם שזהו צורך מצוה ולא צורך, לדידיה הוא הדין רחיצת גופו בחמין לכבוד שבת שיעיקר המצוה היא רחיצת כל גופו ראוי להתיר, וע"ע ברמ"א שהביא יש מקילין בחפיפת הראש בחמין למי שרגיל בכך כל שבת, וכתב המ"ב (צ"ז) דה"ה שרי פניו ידיו ורגליו בחמין למי שרגיל בכך כל שבת, וע"ש עוד במ"ב מהמ"א דאסור בזיף ולו"ג שעושין מאפר אפילו חפיפת הראש. ובלקט יושר כתב שליו"ג (מין סבון מאפר) חשבינן בדוחק פושרין, ורק זה התירו לרמ"א. אבל לגר"א כיון שבמקום מצוה שריון יש לומר דה"ה שלא אסור בערב שבת לבטל מצות חמין וכמ"ש, מיהו הגר"א סתם ולא פירש. ועיין עוד בט"ז שהביא דברי המהרש"ל סימן צ"ב שכתב וז"ל, אמת אגיד שאף בתשעת הימים לא יאות בעיני המנהג לבטל רחיצה בע"ש, אבל מה אעשה שכבר נתפשט המנהג. ובערוה"ש צווח שבזמן האחרון התחילו לזלזל באיסור רחיצה ערב שבת בתשעת הימים ופותרים המרחצאות, ועתידים ליתן את הדין. ולדברינו יש קצת סמך לדבר, אבל גם למה שציידדנו בהגר"א נראה שלא הותרה במרחץ כמו כל ע"ש רק כפי הצורך לבד, ושפיר צווח דאפילו מותר אינו אלא לפי הצורך.

ומסיים שם: בערב שבת שרי לרחוץ בחמין ממש פניו ידיו ורגליו לקיים המצוה (ועיין בבאה"ל או"ח ר"ס שמצדד אם יוצאין יד"ח המצוה בכל ע"ש בפושרין), אבל רחיצת כל גופו שאין המצוה מבואר בגמרא ראוי להחמיר, וכן מנהגינו כרמ"א שמחמיר בזה גם בע"ש חזון, מיהו שמעתי שגם בע"ש חזון רבו המקילין, ואולי יש להם על מה לסמוך, ולכן אין למחות בידם. אבל במקום שרובם מחמירים אסור מן הדין, שאפילו דברים המתירים ואחרים נהגו בהם איסור מדינא אין להתיר בפניהם, ואולי שרי רק בצניעה, ובמקום הצורך לבד ולא להתענוג.

ומהגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל שמעתי דיש נוהגים כדעה הראשונה להתרחץ לכבוד שבת ראשו פניו ידיו ורגליו רק בצונן, ויש נוהגים כדעה שניה להתרחץ ראשו פניו ידיו ורגליו בחמין, אבל אף בזמננו אין להקל יותר מזה דהיינו להתרחץ בסבון או כל הגוף אף בצונן, ואין להתרחץ לכבוד

שבת לפני שעה חמישי אף מי שתמיד מתרחץ לשבת ביום שישי בבוקר או בליל שישי, וכן הטבילה בע"ש חזון יהא רק אחרי שעה חמישי, ואין צריך לדקדק שיהא מה שיותר סמוך לשבת. ויעוין בספרו דיני ט"ב ביום א' ודיני שבת שלפניו סעיף ו'.

זמן הרחיצה בערב שבת חזון שחל בו ת"ב

כשחל ערב שבת חזון בערב ט"ב כתב בביאור הלכה (סימן תקנ"א סעיף ט"ז ד"ה בחפיפת הראש) שיהיה לכתחילה שהרחיצה המותרת תהיה קודם חצות, ובדיעבד גם אחרי חצות שרי.

ובשמירת שבת כהלכתה (פרק מ"ב הערה קפ"ט) כתב: וילע"ק דכיון דלא מצונו כל נפק"מ בערב ט"ב בין לפני או אחרי חצות (רק לענין סעודה מפסקת אם חל ט' באב באמצע השבוע), למה לא ירחץ דוקא אחר חצות דניכר טפי שעושה לכבוד שבת. ויעוין בדיני ט"ב ביום א' ודיני שבת שלפניו להגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל במקורות והערות ס"ק ט'.

ובלוח ההלכות והמנהגים כתבו דהגאון רבי אברהם יעקב זלזניק זצ"ל פקפק הרבה בדברי הביאור הלכה, והוכיח שיטבול אחר חצות כמה שיותר קרוב לשבת. והוסיפו שם דכן נמצא מפורש בראשונים דיש להסמין הרחיצה לשבת.

ובס' מעדני שלמה (עמ' קע"ב) כתב בשם מרן הגר"ש אוערבאך זצוק"ל דכשחל ט"ב בשבת עדיף להתרחץ בערב שבת לפני חצות היום.

וכן מהגאון רבי עזריאל אוערבאך שליט"א שמעתי דאף שיש מפסקין על דברי הביה"ל, מ"מ למעשה יש להחמיר לכתחילה להתרחץ בערב שבת שחל בערב ט"ב לפני חצות כדעת הביאור הלכה.

וכן שמעתי מהגאון רבי זבולון שוב שליט"א שלכתחילה יש להתרחץ לפני חצות היום.

[בספר שמעתתא דמשה (שמועות משה סימן תקנ"א סעיף ל"ה) כתב בשם מרן הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל דבערב שבת חזון יש לרחוץ עצמו לכבוד שבת קודם חצות, כיון ש"י"א דכשחל ת"ב ביום שב"ק אין לרחוץ עצמו בערב שבת (שהוא ערב ט"ב) לאחר חצות, לכן בכל ערב שבת חזון ירחץ עצמו קודם חצות].

רחיצה בר"ח אב שחל בערב שבת

במשנה ברורה (סימן תקנ"א ס"ק פ"ט) כתב: ואם חל ראש חודש בערב שבת מותר לרחוץ אף כל גופו בחמין, כל מי שרוחץ תמיד בערב שבת לכבוד שבת.

ובהלכות שלמה (מועדים ח"א פרק י"ד סעיף י"ט) כתבו בשם מרן הגר"ש אוערבאך זצוק"ל: ראש חודש אב שחל בערב שבת רוחץ בו כדרכו אף בסבון.

וכן כתב בהליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' ש"א) בשם הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל: ראש חודש שחל להיות בערב שבת, מותר לרחוץ כל גופו בחמין לרגיל כן בכל ערב שבת, ומותר אף בסבון.

ובהערה שם מובא מש"כ בגליון המ"ב על סימן תקנ"א ס"ק פ"ט: ומכיון שכן נראה שאף בסבון ובזי"ף מותר, דלא גרע סיכה מרחיצה, ומה דכתב לקמן המשנ"ב בס"ק צ"ו דחפיפת הראש בחמין אבל לא בזי"ף ולו"ג שעושין מאפר, כל זה כתב בשם הלבוש, ובודאי צ"ב מי גרע סיכה מרחיצה שמותר, וצ"ל דס"ל להלבוש דדוקא רחיצת פניו ידיו ורגליו לחוד לאו שם רחיצה עלה, משא"כ סיכה גם אבר אחד שם סיכה עלה, וכל זה שייך התם, דלא הותר רחיצה, אבל כאן בר"ח ערב שבת שהותר רחיצת כל הגוף פשיטא דגם סיכה מותר.

וכן בדיני ט"ב ביום א' ודיני שבת שלפניו להגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל (סעיף ד') כתב: האשכנזים הנוהגים במנהג איסור רחיצה מראש חודש אב יכולים לרחוץ בראש חודש אב שחל בערב שבת את כל גופם בחמין וסבון ולטבול במקוה חמה כרגיל, אם נוהג הוא כן בכל ערב שבת. וכן כתב בהלכות בין המצרים להגר"מ קארפ שליט"א (פרק ד' סעיף נ"ח).

ובלקט חכמה (דיני בין המצרים) כתב בשם מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל: אם חל ראש חודש אב בערב שבת מותר לו לרחוץ כל גופו במים חמים אם רגיל כל כך ערב שבת, ואם צריך סבון, יש להקל גם בזה.

ובשו"ת שבת הלוי (ח"ז סימן ע"ז אות ב') כתב: כשחל ר"ח מנ"א בעש"ק לדעת המ"ב ודרך החיים לפסוק כט"ז ומג"א ומהרש"ל להתיר רחיצה כרגיל, והפמ"ג החמיר כמו ע"ש חזון, וכנראה ראה כן מנהג ישראל, מ"מ לצורך יש לנהוג כהמקילין בא"י החמה מאד, מכל מקום לדעתי לעשות שינויים להחמיר גם בערב שבת זה כמו הרגיל באמבטי' יעשה רק מקלחת כפי הצורך.

ובס' אבילות החורבן (עמ' 157) כתב לגבי ר"ח שחל בע"ש בשם גדולי ההוראה: אבל לא ירחץ רחיצה של תענוג כמו שחיה וכדומה.

טבילה לכבוד שבת בערב שבת חזון

במשנה ברורה (סימן תקנ"א ס"ק צ"ה) כתב: ולענין טבילה הנהוג לטבול בכל ערב שבת מותר, ומי שמבטלה לפעמים מפני טרדת עסקיו או מפני הצניעה אסור.

ובקובץ מבקשי תורה (קובץ ט"ז-י"ז תשרי תשנ"ה עמ' תס"א) כתב רבי ישראל יהודה קסטנר שליט"א ששאל למרן הגר"ש אוערבאך זצוק"ל מהו יסוד ההיתר שמי שנוהג לטבול בכל ע"ש מותר, אי משום שכבוד שבת זוהא האבילות, אם כן למה דוקא במי שרגיל, ואי משום הקביעות, יש לדון אם מקבל על עצמו מהיום לנהוג כן תמיד, אי מהני להתחיל בזה בערב שבת חזון.

והשיב מרן זצוק"ל דיש ב' ענינים, מעלת הטבילה בערב שבת לכבוד שבת קודש, ומאיך החיוב להתאבל על ירושלים תקנת חז"ל במניעת רחיצה, ויש לדעת מי נדחה מפני מי. ונראה פשוט שהטבילה לכבוד שבת אינה עדיפה לדחות האבילות, דאי עדיפא מינה, אם כן יש להתיר לכל אדם שירחוץ לכבוד שבת ולא נחוש בזה לאבילות כלל, אלא על כרחך ענין הטבילה לכבוד שבת מצד עצמו אין בכוחו לדחות האבילות. ומה שהתירו לטבול למי שנוהג כן בקביעות תמיד, יש לבאר דהענין הוא משום שיש כאן כבר הנהגה קבועה לדבר מצוה דהוה כעין נדר דאין לו לבטלו סתם, ומכאן חיוב זה לא לבטל מנהגו לדבר מצוה, יכול לדחות האבילות, שהרי מ"מ"ה הוא

וכן בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן פ"א אות ו') כתב: לענין טבילה בצונן בעש"ק חזון יש להקל, והמדקדקים מקפידים שלא לטבול בחמין, והעולם מזלזלים בזה.

ומהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל שמעתי דנהגו להקל לטבול בתשעת הימים אף במקוה חמה.

ובכף החיים (ס"ק ק"צ) כתב בשם תוס' חיים על ח"א על טבילת קרי שזה דוקא בצונן. וכתב על זה: ונראה דאם קשה לו לטבול בצונן או שאין שם כי אם מים חמין, דמותר לטבול במים חמין כיון דיש תועלת גדולה בטבילה זו כמ"ש לעיל סי' ע"ו אות כ"א יעו"ש. ועוד כיון דאינו מכוון לשם תענוג רק להעביר רוח הטומאה מעליו, ועיין לקמן אות קצ"ג.

ובס' הלכות בין המצרים להגרמ"מ קארפ שליט"א (פרק ד' הערה 83) כתב על דברי הכף החיים: ולענ"ד אינו ברור כלל, ובפרט לסברת השער הציון דבמים חמים הוי רחיצה של תענוג, שהרי לא התירו רחיצת כל גופו בחמין בערב שבת אף למי שאינו מבטלה וכונתו רק למצוה הואיל ויש כאן הנאת רחיצה, ואף בטבילה בחמין כתב השער הציון דהוא ודאי רחיצה של תענוג, וזהו בכלל המנהג שנהגו לאיסור, ואינו מועיל מה שמכוון לטבילה דעל כל פנים גופו נהנה מזה ויש כאן רחיצת תענוג, והטעם שהתירו כל הפוסקים טבילה בצונן לרגיל בכל ערב שבת משום דהוי לשם מצוה לא שייך חומרת התה"ד דראוי להחמיר בזה, שהרי מדינא שרי בצונן, ולכן לא התירו בחמין, ומכל מקום כל זה למי שקשה לו לטבול בצונן, אבל אם אין כאן רק מקוה חמה ואין לו שום ענין בחמין ורצונו שיהיה צונן ולא ניחא ליה בהכי, נראה דיש להתיר כדן אינו מתכוין בדברנו ולא ניחא ליה, ובוהו קיל טפי מאיסור דרבנן.

ומהגאון רבי עזריאל איערבאך שליט"א שמעתי דאסור לטבול בתשעת הימים הטבילות המותרות במקוה של מים חמים, אף שאין מקוה אחרת.

ריבוי טבילות ושהיה במקוה בתשעת הימים

שמעתי ממרן הגרש"ז איערבאך זצוק"ל לגבי הטובלים בכל יום שלא ישוהו בטבילתם, אלא יש לטבול ולצאת מיד.

ומהגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל שמעתי דהטובל בתשעת הימים בע"ש או טבילת עזרא, מותר לכיון ליהנות מהטבילה.

ובשל"ה (ריש מס' תענית) כתב: ונ"ל דמי שנוהג בעצמו טבילה בכל ערב שבת לכבוד שבת, וכפי מ"ש גדולי המקובלים אחרונים וכמבואר לעיל במסכת שבת, אזי לא יבטל טבילה זו אף בערב שבת דחזון, רק לא ירחוץ ביותר כי אם כפי שיעור טבילה שטובל בכל ע"ש וע"ש כן יעשה גם עתה, וכל מעשיך יהיו לשם שמים.

מבואר מדברי השל"ה דכמה טבילות שטובל בכל ערב שבת מותר לטבול גם בערב שבת חזון.

וכן שמעתי מהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל דנהגו להקל בתשעת הימים לטבול כמנין הטבילות שרגיל לטבול כל השנה, ואין מקפידים לטבול רק פעם אחת.

ומהגאון רבי עזריאל איערבאך שליט"א שמעתי דהטובל טבילה המותרת בתשעת הימים, שלא יוסיף על שלושה טבילות.

ובאשל אברהם (סעיף ט"ז) כתב לגבי טבילת עזרא: ומכל מקום אין לטבול יותר מב' פעמים, כי פעם ב' בטוח שהמים נוגעים בכל מקום ע"י שנתלחלח הגוף, ואין צורך יותר, ודי בזה היטב.

ובשדי חמד (מערכת בין המצרים סי' א' אות ט') כתב בשם ס' אורי וישעי דאינו מותר רק לטבול פעם אחת בצונן אם רגיל לעשות כן כל ערב שבת.

רחיצת קטנים בתשעת הימים

בשו"ת קנה בושם (ח"א סימן ל"ב) כתב: אם בילדים קטנים נוהגים איסור ברחיצה בתשעת הימים, הנה במ"ב (סימן תקנ"א ס"ק צ"ג) כתב דקטנים שיש להם חטטים בראשן נוהגים לרוחצם בראשם, ומקורו הוא מדברי הלבוש, וטעמם הוא מפני שאין רחיצה זו לתענוג אלא לרפואה, ומבואר מדבריהם דרחיצה לתענוג גם בקטנים אסור, אמנם דבריהם סתומים אם כוונתם דקטנים שהגיעו לחינוך או אפילו בקטנים לגמרי נמי הוי מנהגא. ומוכיח שם מס' הפרנס (אות רע"ב) דזה מדובר אפילו בקטנים לגמרי.

ומסיים שם: ומ"מ פשוט דאין דברינו אמורים אלא על הכלל בסתם רחיצה שהוא לתענוג או לרביית דתניוק, אבל היכא דהרחיצה הוא כדי להעביר הזוהמא או הלכלוך ומכ"כ אם הוא לרפואה ממש, פשוט שאין להחמיר בזה, דאפילו בגדולים ובת"ב גופיה מותר לרחוץ בכחאי גוונא כמבואר בשו"ע סי' תקנ"ד סעי' ט' בביאור הלכה ד"ה סיכה.

ובס' חנוך לנער להגאון רבי יעקב בלוי זצ"ל (פרק כ"א הערה ד') כתב על הקנה בושם דלענ"ד שבפחות מבני ג' וד' שנים אין להחמיר כלל, כמו שמבואר לעיל לענין תספורת וכיבוס, ואף למעלה מגיל זה אם הם מלוכלכים ביותר מותר.

ובהליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' ש"מ) כתב בשם הגאון רבי ישראל יעקב פיישר זצ"ל דקטנים עד גיל 6-7 שנים, מותר לרוחצם אף בשבוע שחל בו. וביותר גדולים מזה, נהגו להחמיר שלא לרוחצם בכל תשעת הימים.

ומהגאון רבי זבולון שוב שליט"א שמעתי דקטנים שהגיעו לחינוך נהגו להחמיר להם להתרחץ בתשעת הימים כרגיל, אמנם מ"ח עד שבוע שחל בו אפשר להקל להם להתרחץ פחות מהרגילות שלהם, כגון כשמותרחצים כל יום שיתרחצו רק פעם בימים, ובשבוע שחל בו ת"ב אין להקל להם להתרחץ. ורק כשהם מאוד מזיעים אפשר להקל להם להתרחץ כדי להוריד את הזיעה.

ומהגאון רבי עזריאל איערבאך שליט"א שמעתי דמר"ח אב עד שבוע שחל בו ט"ב אפשר להקל לקטנים עד בר מצוה להתרחץ כרגיל, ובשבוע שחל בו ט"ב אפשר להקל לקטנים עד גיל שש-שבע להתרחץ כרגיל, ומגיל שש שבע יש לחנכם באיסור רחיצה. ומותר לתת לקטנים שלא הגיעו לחינוך לשחק בבריכה של מים מ"ח אב עד שבוע שחל בו, ובשבוע שחל בו יש להחמיר דרך לצורך התירו.

וכן שמעתי מהגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל דהנהוגים לטבול כל יום לתוספת קדושה אין להם לטבול בתשעת הימים.

וכן כתב בחוט שני (יו"ט עמ' שמ"ז) דבשביל תוספת טהרה אין נראה להקל.

וכן בהגהות הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א לס' קרא עלי מועד (פרק ג' הערה ט"ו) כתב דחלילה להקל.

אמנם בערוך השלחן (סימן תקנ"א סעיף ל"ה) כתב: אמנם ההולך בבוקר קודם התפלה למקוה מותר אפילו בערב ת"ב, דאין זה רחיצה אלא טבילת טהרה.

וכן כתב בליקוטי מהר"ח (ח"ג עמ' נ"א ע"ב) דכעת נתפשט המנהג בכל המקומות הנוהגין בדרכי החסידות לטבול בכל יום קודם התפלה בצונן, ואפילו בשבוע שחל בו ת"ב, ואין למחות בידם. עי' בספר א"א מהגה"ק מבוסטאטש, ועי' בהגהות יד שאלו ביו"ד שפ"ב שמתיר לאבל בתוך ל' לטבול קודם התפלה למי שרגיל בכך בכל יום, עיי"ש.

וכן שמעתי ממרן הגרש"ז איערבאך זצוק"ל דהנהגו לטבול כל יום מותר לו לטבול גם בתשעת הימים.

וכן שמעתי מהגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל, הגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל, הגאון רבי אברהם קופשיץ זצ"ל והגאון רבי עזריאל איערבאך שליט"א, דהנהוגים לטבול כל יום לתוספת קדושה יכולים להקל לטבול אף בתשעת הימים.

וכן בשו"ת ציץ אליעזר (ח"א סימן נ"ז) כתב דמותר לטבול במקוה טהרה בתשעת הימים לפני התפלה, ומביא שם תשובה מהגר"י גרינוולד ז"ל בעהמ"ס יוגד יעקב שכתב בזה"ל: מה ששאלת אם יש ללמד זכות על חסידים שנוהגין לטבול קודם התפלה אפילו שלא לצורך טבילת עזרא בט' ימים שמר"ח אב, והוא לכאורה נגד השו"ע. לא כן אחי, הלא מבואר בשו"ע דלצורך רפואה שרי, וכן נוהגין במרחצאות אפילו רק לספק רפואה, ואטו מי גרע רפואת הנפש, על כן מי שמרגיש בעצמו שמחמת רגילותו לטבול בכל יום קודם התפלה אינו יכול להתפלל בכוונה בלא טבילה למה נמנע אותו מזה וכו', והכלל כל שאינו מכוון לתענוג מותר לרחוץ בט' ימים כמבואר שם בשו"ע הל' ת"ב, והנה להם לישראל קדושים הם אם אינם נביאים וכו'. עכת"ד.

וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סימן ע"ז אות ב'): הרגילים ללכת למקוה טהרה לפני התפלה יכולים לעשות זה גם בתשעת הימים. וכן כתב גם בח"ח סימן קכ"ז. וכן כתב בשו"ת שרגא המאיר (ח"ז סימן כ"ה אות ו').

וכן בתשובות והנהגות (ח"ד סוס"י קכ"ט) כתב: טבילת עזרא נראה ודאי דמותר שנקרא לצורך, אבל מה שנהגו שגם טהור טובל תכופות, ויש נוהגים לטבול כל יום שאינו אלא מדת חסידות בעלמא, לכאורה היה צריך לאסור בחמין דעיקר חסידות להחמיר ולא כשוה מביא לקולא. מיהו מי שנוהג כן תמיד כנהגה יש לו על מה לסמוך בפושרין, והטעם לפי שאינו טובל לתענוג.

רחיצה לפני שטובלים במקוה בתשעת הימים

ממרן הגרש"ז איערבאך זצוק"ל שמעתי דלא ישטוף כל גופו קודם הטבילה לנוהג לטבול כל יום, אלא ישטוף פניו ידיו ורגליו בצונן בלבד.

ומהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל שמעתי דאין להתרחץ בתשעת הימים לפני הטבילה אף במקום שיש תקנה שיש להתרחץ לפני הטבילה, כדי שלא ללכלך את המים.

וכן שמעתי מהגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל דאף במקוואות שכתוב שאין לטבול מי שלא יתרחץ, בתשעת הימים אסור להתרחץ קודם הטבילה, ואין לחשוש לזה שמי המקוה מתלכלכים.

וכן מהגאון רבי עזריאל איערבאך שליט"א שמעתי דבמקוואות שיש תקנה שאסור לטבול בלא להתרחץ קודם הטבילה, מכל מקום בתשעת הימים אין להתרחץ קודם הטבילה, רק מה שמותר להתרחץ בתשעת הימים יש להתרחץ קודם הטבילה.

ובחוט שני (ר"ה - חנוכה עמ' תט"ו) כתב: במקוואות שיש תקנה דאסור לטבול בלא להתרחץ קודם הטבילה, נראה דמותר לשטוף בדוחק כמה שצריך.

וממרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דבמקום שיש תקנה לא לטבול רק מי שיתרחץ קודם, מותר להתרחץ בצונן קודם הטבילה, דאינו רחיצה של תענוג אלא כדי שיוכל ליכנס למקוה.

וכן שמעתי מהגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל דמותר להתרחץ בתשעת הימים לפני שנספס למקוה, כדי שלא ללכלך את המים.

טבילה בתשעת הימים במקוה חמה

בשער הציון (סימן תקנ"א ס"ק צ"ח) כתב לגבי הטבילה בערב שבת: והיינו דוקא שלא בחמין, דבחמין בודאי רחיצה של תענוג היא.

וכן כתבתי לעיל בשם מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל וחוט שני דאין לטבול לטבילת עזרא רק בצונן.

ובשו"ת דברי יציב (או"ח ח"ב סי' רל"ז) כתב להתיר לטבול במים פושרין, ועיין בספר נטעי גבריאל (פרק מ"ב הערה כ').

וכן בהליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' ש"ג) כתב בשם הגאון רבי ישראל יעקב פיישר זצ"ל: הטבילה במקוה לכבוד שבת, אין לטבול בחמין, ובפושרים מותר.

וכן מהגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל שמעתי דכשטובלים בערב שבת חזון או שאר טבילות המותרות בתשעת הימים, יש לטבול דוקא במקוה קר או לכל הפחות פושר שקרוב לקר, אולם לטבול במקוה חם קשה להקל.

ובתשובות והנהגות (ח"ב סוס"י רס"ג) כתב: מה שנהגו באיזה מקומות לחמם מקוואות כרגיל וחם מאד גם בתשעת הימים, עלולים ח"ו לצאת שכרן בהפסדן, ואף שלצורך טבילה הותר לחמם קצת שבלאו הכי ימנעו לטבול, לא הותר ח"ו בחמין ממש דהוה להתענג ואסור גם במקום טבילה, ואדרבה כ"ש שכשעוסק בטהרה יזהר לא לעבור על מנהג ישראל לא להתענג בחמין מפני אבילות בית קדשנו ותפארנותו, וכבר הזהירו על זה גדולי עולם זצ"ל, אבל בעוה"ד בכמה מקומות נעשית כהיתר.

צריך לבטל או את חיוב האבילות מתקנת חז"ל, או את חיובו מדין הנהגה לדבר מצוה לטבול. לכן יש לו רשות לקיים מנהגו לטבול ולבטל האבילות, משא"כ כל אדם שאין לו עדיין הנהגה זו, ודאי שאין עצם מעלת הטבילה דוחה את חיוב האבילות שעליו, וממילא שאינו מועיל מה שמקבל על עצמו מכאן ואילך שהרי עדיין אינו בגדר חיוב עליו. וראיה לכל זה, ממי שנוהג להתפלל בקביעות כותיקין ובציבור, וארע שאין לו מנין כותיקין רק בשעה מאוחרת יותר, הדין הוא שיכול להתפלל כותיקין אפילו ביחידות. ודוקא מי שנוהג להתפלל בקביעות כותיקין, משום שממ"נ צריך לבטל או את מעלת הותיקין כדי להתפלל בציבור, או לבטל מעלת ציבור כדי להתפלל כותיקין. וכיון ששניהם עליו חובה כעין נדר, שנהג כבר בזה, אז רשאי להתפלל כותיקין ביחידות, אבל סתם אדם הרגיל בתפילה בציבור אינו רשאי לבטלה כדי להתפלל ביחידות כותיקין, דמעלת הותיקין לבדה אין כחחה לדחות תפלה בציבור אא"כ כבר נהג בה ונעשתה לו כחיוב, אז רשאי שידחה את מעלת התפלה בציבור. היוצא לדינא דבר מחודש, שלפי מה שאמרנו באדם הרגיל בתפילה בציבור שאין לו לבטל משום מעלת תפילה כותיקין, וכן מה שאסור לבטל חיובי אבילות על ירושלים משום כבוד שבת, היינו דוקא כיון שהרגיל עצמו להתפלל בציבור, וכן כשנוהג מנהגי אבילות בשאר ימים, שאין לו לבטלם אלא אם כן גם הרגיל עצמו כנגד זה בתפילה כותיקין או בטבילה לכבוד שבת. אבל חדשים מקרוב באו, שלא נהגו עד היום בשום אחד מהדברים, ועכשיו מקבל עליו עול מצוות מחדש, ושפיר יכול להתחיל לנהוג כרצונו ולטבול בערב שבת חזון לכבוד שבת, או להתפלל כותיקין ביחיד, כיון דממילא לא נהג עצמו בשום ענין קודם, ואינו מבטל בזה קביעות אחרת, ממילא יוכל לבחור לעצמו באיזה מעלה שירצה.

טבילת עזרא בתשעת הימים

בשו"ת מהר"ל דיסקין (קונטרס אחרון סי' ה' אות ס"ג) כתב: ונסתפקתי לענין טבילה דתקנת עזרא, אי שרי בשבוע זאת, ועל כל פנים בשבת ודאי יש להקל.

ובשו"ת רב פעלים (או"ח ח"ד סימן כ"ט) כתב: מי שראה קרי טובל בו ביום בשבוע זה, וכמו שכתב הרב ישועות יעקב והביאו מועד לכל חי אות כ"ו שבעל קרי טובל אפילו בערב ת"ב עיין שם, ועל כן הוא הדין בטבילת עזרא אם דרכו תמיד בכל השנה לטבול בו ביום עצמו בשביל טהרה ולא יעבור, אז עתה בשבוע זה יטבול בו ביום ואפילו בערב ת"ב, אך טוב להזהר לטבול בבוקר קודם תפילת שחרית שאין הטבילה כל כך תענוג כמו בירידת היום שגובר החום, וזה ניכר מתוך מעשיו שאינו טובל בשביל תענוג יען כי אין דרך לטבול בבוקר בשביל תענוג כיון שהרוח עודנו קר. גם עוד אני אומר מי שרוצה להיות סנדק גם כן מותר לו לטבול בבוקר קודם התפילה, כי זה ידוע ומנהג פשוט שהסנדק מוכרח לטבול קודם המצוה ואפילו בחורף בימי הקור, ופה עירנו נוהרים בטבילה אבי הבן והסנדק מאד מאד, נמצא עתה שאינו טובל כי אם בשביל מצוה ולא לתענוג, ובכל זה אני מיקל בשביל שהוא טובל בצונן שאינו כי אם מנהגא בעלמא. גם עוד אני אומר כי מי שנוהג כל השנה כולה לטבול קודם שילך לבית הקברות ואחר שיחזור מבית הקברות ואפילו בחורף, גם עתה יוכל לטבול כמנהגו. וכ"כ גם בבן איש חי (ש"א פרשת דברים סעיף ט"ז).

ובאשל אברהם (סימן תקנ"א סעיף ט"ז ד"ה מצאתי טבילה) כתב: טבילה לתקנת עזרא ז"ל הגם שהוא עכשיו רק מידת חסידות, מכל מקום יש לומר שהוא כרחיצה לליבון שאין הכוונה משום תענוג, ואין מניעה ע"י המנהג של מניעת רחיצה מראש חודש אב, וגם בערב תשעה באב אין מניעה, ואין זה כטבילה בערב שבת קודם שצריך להיות שלא ביטל ע"י קור או טרדא, כי שם מכל מקום עיקרא לתענוג, מה שאין כן בזה שיעקרו לבחינת טהרה גם אם מבטל ע"י קור אין דנין אפשר משאי אפשר כ"כ נקל.

וכן כתב הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א בהגהות לס' קרא עלי מועד (פרק ג' הערה י"ד), דמרן החזו"א זצוק"ל התיר לטבול טבילת עזרא בתשעת הימים אף מי שאין מקפיד תמיד. וכן שמעתי מהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל.

וכן בתשובות והנהגות (ח"ד סוס"י קכ"ט) כתב: טבילת עזרא נראה ודאי שמותר שנקרא לצורך.

וממרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי להתיר לטבול טבילת עזרא רק בצונן.

ובלקנות חכמה (דיני בין המצרים) כתב בשם מרן זצוק"ל: מי שרגיל לטבול טבילת עזרא מותר גם בתשעת הימים בצונן, אך אם מבטלו לפעמים אסור.

וכן כתב בהליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' שמ"א): הנוהר שלא לבטל טבילת עזרא, מותר לו לטבול בתשעת הימים.

וכן בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק כ"ז סעיף ה') כתב: ומותר לטבול במקוה במים קרים או פושרים לטבילת עזרא או לכתובת סת"ם, אם הוא רגיל בכך כל השנה.

וכן שמעתי מהגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל דמי שאינו מקפיד על טבילת עזרא אסור לו לטבול טבילת עזרא בתשעת הימים. והרגיל לטבול מותר לו לטבול אף לאחר התפלה.

וכן מהגאון רבי אברהם קופשיץ זצ"ל שמעתי דרק מי שרגיל לטבול טבילת עזרא מותר לו לטבול בתשעת הימים.

וכן כתב בחוט שני (יו"ט עמ' שמ"ז) לגבי טבילת עזרא: ומי שנוהג לטבול בזה, בתשעת הימים מותר לו לטבול בצונן.

וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל איערבאך שליט"א דמי שאינו מקפיד לטבול בקביעות טבילת עזרא, אין ראוי שיטבול טבילת עזרא בתשעת הימים.

טבילה לתוספת קדושה בתשעת הימים

בספר אמרי פנחס להגה"ק רבי פנחס מקוריץ (שבת ומועדים אות שע"ג) כתב שאינו נכון בעיניו שהולכים במקוה מ"ח אב עד ט"ב.

וכן שמעתי ממרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל דרק טבילת עזרא מותר לטבול בתשעת הימים, אולם הרגילים לילך למקוה כל יום אין להקל בזה בתשעת הימים.

ובספר אמת ליעקב (עמ' רכ"ה) מובא שנשאל הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל האם יש להקל לקייטנה לקטנים לשחות במים צוננים או לצנן את עצמם תחת המזוקאות. והשיב: יש להקל עד שהגיעו לגיל שראויים להתאבל על ירושלים, וגיל זה תלוי כל שמבין עיקר ענין החורבן, והיינו שהיה לנו ביהמ"ק שנחרב וכו'.

ובשערים המצויינים בהלכה (סימן קכ"ב קונטרס אחרון ס"ק י"ב) כתב: רחיצה בבריכת שחיה הילדים מותרים, דהא איתא בגמרא יומא ע"ח ע"ב דהם מותרים ברחיצה משום דמתחזקים ומתגדלים ע"י הרחיצה, ואם התירו להם ב"י"כ דאינו רק יום א' בשנה ולהרבה שיטות דאורייתא, וכש"כ דאין מונעים מהם בט' ימים שאינו אלא מנהג. ועיין בחכמת אדם כלל קנ"ב סעי' ז' בהג"ח שם. ועיין במשנה ברורה ס"י תקנ"א ס"ק פ"ב דמתיר תספורת לקטנים בט' ימים חוץ משבוע שחל בו ת"ב, והרי התספורת לא גורמת גידול ואימץ הילד, וא"כ כש"כ דמותר הרחיצה אפילו בשבוע שחל ת"ב כיון שמתגדל בזה, ומ"מ אין להתיר זה אלא בחציורו ביחידות, ולא במחנות שיבוא מזה פירצה. ועיין שו"ת רבבות אפרים (ח"ב סימן קנ"ה).

ובהערות הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א לס' קרא עלי מועד (פרק ג' הערה ט"ז) כתב: שמעתי בשם מו"ח [מ"ר הגר"ש אלישיב] (שליט"א) שאם תמיד רגילין להתרחץ כל יום יש להקל עד בר מצוה.

ושמעתי בשם מ"ר זצוק"ל דהיינו דוקא במקום צורך, דאם אין צורך יש להחמיר עליהם מגיל חינוך שלא להתרחץ בתשעת הימים.

ומהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל שמעתי דקטנים עד בר מצוה יש להקל להם להתרחץ כרגיל בשאר ימות השנה.

וכן בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק כ"ז סעיף ה') כתב: יולדים פחותים מגיל בר מצוה, מותרים ברחיצה בשבוע זה אף אם הגיעו לחינוך.

ובביאורים כתב: ונראה שאין לאסור רחיצה לקטנים פחותים מגיל בר מצוה בשבוע זה, ואף אם הגיעו לחינוך. וראה במ"ב ס"ק צ"ג ובשו"ע יו"ד סימן שפ"א סעיף ו' וביד אברהם ובבית הלל שם (וראה גם בספר אור לציון תשובות ח"א חאו"ח סימן ל"ח, ע"ש). ואם יודעים להתרחץ לבד, לא ירחצו הגדולים, ואם לא יודעים להתרחץ לבד רשאים הגדולים לרחצם.

ומהגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל שמעתי דיכולים להקל לקטנים עד בר מצוה להתרחץ בתשעת הימים כשיש צורך בזה, אולם אין להתיר לקטן ללכת לקורס שחיה בתשעת הימים.

רחיצה בשבת חזון

בשמירת שבת כהלכתה (פרק מ"ב הערה קפ"ח) כתב דיש להעיר דלא מצינו לאסור דברים שבצינעא רק בט' באב שחל בשבת (סימן תקנ"ד סעיף י"ט ברמ"א ובמ"ב ס"ק ל"ט), אבל בשבת שבשאר תשעת הימים מותרים דברים שבצינעא, ולפ"ז יהיה מותר לרחוץ בשבת שאינו ט' באב פניו ידיו ורגליו אף בחמין שהוחמו בערב שבת, ואף בסבון נוזלי, באופן שלא יכשל באיסור שבת וכדבש"כ פ"ד סעיף א'.

ויל"ע מה דאיתא במ"ב (סימן תקנ"א ס"ק ל"ג) דלהחליף סדינים לבנים נהגו איסור, ולכאורה הטעם משום דהוי דברים שבצינעא.

ומהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי שבשבת חזון כשזה לא חל בט"ב מותר לטבול אף לתוספת קדושה, אולם בט"ב שחל בשבת אסור לטבול דברים שבצינעא נוהג בשבת זו, וטבילה חשיב כדברים שבצינעא.

ובספר דיני ט"ב ביום א' ודיני שבת שלפניו להגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל (סעיף י"ט) כתב: הטובלים בשבת בבוקר במקוה קרה טובלים גם בשבת זו, גם אם הם טהורים. ולרחוץ בשבת פניו ידיו ורגליו בחמין שהוחמו מערב שבת מותר לספרדים, ולאשכנזים ראוי להחמיר. אך אין להחמיר כלל בפניו ידיו ורגליו בצונן וכהרגלו תמיד.

ובמקורות והערות ס"ק ל"ז כתב: לאשכנזים המחמירים כהרמ"א לגבי תשמיש, כתב המשנה ברורה בסימן תקנ"ד ס"ק ל"ט דגם ידיו בחמין (שהוחמו מערב שבת) יש לאסור דגם זה מיקרי צינעא, אבל בצונן אפילו כל גופו לא נמצא שיאסרו כאן, עיין בירור הלכה (זילבר) סימן תקנ"ד בביאור החילוק בין חמין ובין צונן. ואשה הלובשת לבנים לפנות ערב אינה צריכה להחמיר מלרחוץ שם בחמין שהוחמו מבעוד יום, וכמו כן מותר לה אז ללבוש לבנים ממש אף למה שכתבנו לעיל במקורות והערות י"ד להחמיר.

אחר כך התחוויר לי יותר הבדלי השיטות בענין רחיצה בשבת שחל בה תשעה באב, דהנה לדברי מ"ר המחבר שהתיר גם עונה פשיטא דאין גם שום איסור רחיצה. והנה יש פוסקים דסבירא להו דאמנם עונה אסורה אך כל רחיצה מותרת, וטעמם דבאב שאסור ברחיצה כל גופו בצונן ופניו ידיו ורגליו בחמין, אך פניו ידיו ורגליו בצונן מותר, הרי אפשר לאסור דוגמתו גם בשבת שבאבילות דהכל מיקרי צינעא. אך בתשעה באב שאסור גם בצונן גם אפילו אצבע אחת, אי אפשר להעביר דוגמתו לשבת, מדעד כדי כך בודאי יראה כפרהסיה, ומדאי אפשר להעביר כל גרדי הרחיצה, ממילא לא מעבירים כלום דאי אפשר להעביר לחצאין. ויש פוסקים והם הט"ז בסימן תקנ"ד בס"ק ט', והובא דבריו במשנה ברורה ס"ק ל"ט, דרחיצת ידיו בחמין אסור, והסביר בזה, דהם יסברו דאף שאי אפשר להעביר לשבת כל גרדי רחיצה, מכל מקום עיני החמין כן אפשר להעביר, דנהי דבצונן גופא אי אפשר לחלק דהיינו להעביר רק איסור כל גופו בצונן לא, אבל ידיו כן, אבל צונן וחמין תרי מיילי ניהו ואפשר להעביר חמין ולא צונן, ועוד יש מי שסובר דאף בצונן גופא אפשר לחלק, ונהי דפניו ידיו ורגליו מיקרי פרהסיה, אבל כל גופו דלא מיקרי פרהסיה שפיר יש להעביר לשבת ולאסור. והאוסר הזה הוא הגור אריה שהובא במועד כלל חי פלאגי סימן י' אות כ"ו. וזה לשונו שם במועד כלל חי: ועיין גור אריה דהזהר אפילו בצונן בשבת זו תבוא עליו ברכה, עד כאן לשונו. ובודאי שכוונתו לומר דהיינו כל גופו דוקא, דלא יעלה על הדעת לאסור גם אצבע אחת, והנה בראשונים מצינו ראינו גם במנהגים דברי מהר"ם רוטנבורג עמ' 33 שכתב דאסור ברחיצה וסיכה, אלא שלא ביאר אי בחמין כמו הט"ז או גם בצונן כל גופו כהגור אריה. ומה

שהביא המועד כלל חי שם משם הישועות יעקב דבתשעה באב שחל בשבת יטבול בבוקר לטהר עצמו מטומאת קרי, ליתא בישועות יעקב, אלא דבסוף סימן תקנ"א כתב שם לגבי שבת חזון דעלמא, דהרגיל לטבול במקוה בשבת בבוקר יכול לטבול גם בשבת חזון, ודהיינו אפילו טהור גמור הנוהג עפ"י האריז"ל לטבול בשבת בבוקר, ואפשר מדלא חילק שם בין שבת חזון לשבת תשעה באב, הבין המועד כלל חי דגם בשבת תשעה באב התיר. שוב ראיתי במקור חיים בכרך הנדמ"ח בסימן תקנ"ד סעיף י"ט דיש לאסור רחיצת כל הגוף וסיכה, מה שאין כן רחיצת ידיים. ולענין הלכה: הרגיל לטבול כל שבת בבוקר בצונן (דבחמין שהוחמו מבעוד יום בלאו הכי אסור בשבת) אפילו טהור גמור על פי האריז"ל, וכמנהג ירושלים וארץ הקודש, דבין חסידים ובין פרושים אשכנזים וספרדים טובלים בשבת בבוקר וכדכתב הקצות השלחן נאה בסימן קל"ג בבדי השלחן אות ח', יכול לטבול גם בשבת תשעה באב, כל שכן אם הוא בעל קרי, כיון דדעת מ"ר להתייר הכל, ודעת הרבה פוסקים להתיר על כל פנים רחיצה, ודעת הט"ז לאסור רק חמין ולא צונן, בודאי דיכול לסמוך על כל הנ"ל ולטבול. ומי שאינו רגיל תמיד בכל שבת, הרי אם הוא בעל קרי, טובל, וטהור גמור גם כן בודאי שאין למחות בידו כלל. שוב הראו לי מציאה רבה במנחת חינוך סימן ש"ג שכתב לבאר דיש בתשעה באב דינים של אבל ויש דינים של עינוי, ורחיצת אפילו אצבע בצונן הוא מדין עינוי, דאי מדין אבל הרי מותר פניו ידיו ורגליו בצונן. ולכן כשחל תשעה באב בשבת אלא הסוכרים שדברים שבצינעא נוהג, מעבירים רק דיני האבל ולא דיני העינוי, דמכל מקום לא נשמע ולא נראה מי שיחמיר שלא לרחוץ פניו ידיו ורגליו כמנהגו תמיד, והוא דדיני העינוי אין נוהגים בשבת, אבל דיני האבלות נוהגים לדידהו בשבת כל שהוא בצינעא, ולכן הרי זה דוקא פניו ידיו ורגליו בחמין וכל גופו בצונן שזה נאסר מחמת האבילות, ולכן מוחים במי שהולך לטבול בשבת זה, ע"כ. ודהיינו אם דיני האבילות נוהגים הרי זה דוקא פניו ידיו ורגליו בחמין וכל גופו בצונן שזה נאסר מחמת האבילות, ולכן מוחים במי שהולך לטבול. אמנם תישאר הקושיא דלפי זה למה חסכו הט"ז והמשנה ברורה במילים, וכתבו רק פניו ידיו ורגליו בחמין, ולא כתבו דגם כל גופו בצונן לא. ולפי חילוקו לעיל אתי שפיר.

ומסיים שם: ולהלכה כבר סיכמנו שמותר לטבול בשבת זה אף מי שנוהג בדברים שבצינעא. וכן כתב גם אשל אברהם בוטשאטש דמותר לטבול בשבת זה גם מי שאינו טובל בכל שבת. אמנם בהמשך דבריו שם כתב, דמי שמרגיש בעצמו שעל די מניעת טבילתו לא יהיה שייך בו הקשחת הלב ולא בחינת ליבו נוקפו, ופורש, ראוי למנוע הטבילה בתשעה באב שחל בשבת גם מי שאינו מבטלה בשום פעם בשום אופן, ע"כ. אמנם למעשה יש להכריע כאמור לעיל שגם מי שאינו רגיל לטבול בשבת, יכול לטבול בשבת זו. ובבעל קרי יש לצרף לעיתר עוד סברת הראשונים המתירים לבעל קרי לטבול בט"ב גופא, עיין בטור ס' תרי"ג. וכל מה שכתבנו הוא לגבי שבת ט"ב, אך לגבי שבת ערב ט"ב וכל שכן שבת חזון דעלמא יכול לטבול בצונן בשבת גם מי שאינו טובל תמיד, וגם טהור גמור.

לצחצח שיניים בתשעת הימים

בשו"ת עמק התשובה (סימן צ"ב אות ב') כתב: לרחוץ את השיניים בבערשטיל (מברשת) ובמשחה המיוחד לניקוי השיניים לכאורה שרי דאין זה בכלל תענוג רחיצה, אלא להסיר זיהום השיניים, אולם למי שאינו רגיל בזה, לכאורה נראה שאין לעשותו במים אלו.

אולם ממון הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל ומ"ר הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דמותר לצחצח שיניים בתשעת הימים, ולא חילקו בין רגיל לאינו רגיל.

וכן כתב בהליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' שמ"ב) בשם הגאון רבי ישראל יעקב פירש זצ"ל דצחצוח שיניים במשחת שיניים מותר בתשעת הימים.

רחיצה בים ובבריכה בבין המצרים

במקור חיים (סימן תקנ"א סעיף י"ד) כתב: ומ"מ ראיתי נמנעים מלרחוץ בנהרות מפני הסכנה, והעת מסוגל לרעה.

וכן בספר מנהגי מהרי"ץ (מועדים פרק י"ז סעיף ה') כתב: הורה שאין לילך לרחוץ בים ובבריכה בימי בין המצרים, אף למי שהיה שם קודם לכן, ואמר הטעם משום סכנה.

ובדינרי זהב שם ס"ק י"א כתב: רבינו אמר שכך קיבל מהגאון רבי שמואל יוסף רבינוב זצ"ל, ומצינו מנהג זה בקדמונים, ראה בספר מנהגים דבי מהר"ם מרוטנבורג (עמ' 31) שכתב וז"ל: מ"ז בתמוז עד ט"ב נזהרין שלא לרחוץ כלל בנהרות, משום דבודאי שכיחי מזיקים, וכן מובא בשער המלך (להגר"מ אב"ד ווילקאטש ח"ב שער ג' פרק ב' ד"ה לכן) וז"ל: יש להזהיר את העולם שימנעו מן הרחיצה בנהר, כיון שהם ימי זעם והמזיקים שולטים ועלולים לנגוף בני אדם, וחם ושלום אותיות רחיצה יכול ליהפך לרציחה.

וכן כתב בארחות רבינו (ח"ב עמ' קכ"ט) שלא נתן לילדיו לנסוע לים בבין המצרים מ"ז בתמוז ואילך, ואמר אף שמעיקר הדין מותר, מכל מקום משום סכנה דאיתרע מזל רח"ל לכן אסר להם.

וכן מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי דאין ראוי ללכת בימי בין המצרים לים או בריכה משום שיש בזה סכנה.

וכן כתב בשו"ת עולת יצחק (ח"א סימן ס"ו אות ז'): רחיצה בים, ובבריכות המים, שרי לפום דינא אפילו בערב תשעה, אעפ"י שיש בזה תענוג [היינו למנהג בני תימן דאין איסור רחיצה בצונן בתשעת הימים], אלא שנמנעים בזמנינו מפני שהם ימי סכנה, וכאשר נשמעו כמה אסונות רח"ל.

ובהערה שם כתב: הנה בענין מה שאומרים העולם בזמנים אלו, שאין לרחוץ בים (ובריכה) בבין המצרים מי שלא הלך מקודם ל"ז בתמוז, יש בזה שני צדדים, או משום סכנת טביעה ח"ו, או משום תענוג מאחר שעיקר הליכתם היא לתענוג ושמחה ולא לצורך בריאות הגוף כנודע. ולצד האחרון ניחא מה שאומרים שאם הלך מקודם שרי, שהתענוג הרבה בפעם הראשונה, אך אי משום סכנה מה שנא כשהלך מקודם, ושמעתי אומרים

בשם ספר שו"ת אחד, לא ידעתי איזהו, שאם הלך מקודם, כבר ידע והכיר ליהרר מסכנות שבאותו מקום, וקשה לי קצת שבאופן שהלך לשם בשנים קודמות ג"כ חוששין. וממה שהביא בכך החיים ס"ק קפ"ו שבסאלוניקי נוהגים לטוט בנהר אפילו ערב ט"ב ע"ש, אין הכרח, אפשר דמייירי שכבר הלכו קודם י"ז בתמוז, וגם אולי לא היה סכנה כל כך כמו בים, ונדונו רק מצד תענוג ושרי לדין כדעת מ"ר דלא נהגו להמנע אלא ממים חמים. והגם שאין לאסור אלא מה שכתוב בספרי הפוסקים, אבל מאחר שבני אדם חוששים לזה אין להקל, דלכאורה הוא בכלל מ"ש בירושלמי פ"ח דתרומות דבעי למיחש למאי דבריינתא חששין, וכיוצא בזה כתב בס' חסידים לגבי לימוד במס' מועד קטן. ויש לברר אם זה בדברי סכנה סגוליי או גם טבעיי.

ומהגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל שמעתי דלרפואה מותר ללכת בימי בין המצרים לים או בריכה, אולם אם זה לטיול, בין המצרים אינו זמן לזה.

וממון הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דמן הדין מותר להתרחץ בים ובבריכה בבין המצרים, אולם המהדרין נוהגים לא ללכת רק אם כבר הלכו לפני בין המצרים. ועיין בהלכות בין המצרים להגר"מ קארפ שליט"א (פרק ג' הערה 33).

[ובלקנות חכמה (דיני בין המצרים) כתב בשם מ"ר זצוק"ל: יש להזהר בימי בין המצרים מללכת במקום סכנה, וההולכים לים יש להם להזהר יותר מכל השנה מללכת למקום שיש בו חשש. ואין ללכת לים אם הוא סוער, אבל אין ענין ללכת לפני בין המצרים כדי שיוכל ללכת אח"כ].

וכן בספר שערי נחמה (עמ' כ"ה) כתב: מעיקר הדין, אין איסור ללכת לים או לבריכה עד ר"ח אב, ואעפ"כ יש נמנעים מללכת משום שבימים האלו יש ליהרר ביותר מכל דבר שיש בו חשש סכנה, ומנהג נפוץ הוא, שמי שהתחיל ללכת לים או לבריכה, לפני שבעה עשר בתמוז, יכול להמשיך ללכת עד ר"ח אב, אבל מי שלא הלך עדיין, לא יתחיל ללכת בימים אלו. ואף שאין לזה מקור בפוסקים, מ"מ יש בזה סברא, שאין ראוי להרבות בשמחה בזמן שיש למעט בה, ולכן אין זה מן הראוי שדוקא בימים אלו שיתחיל ללכת לים שהוא דבר ששמחים בו.

ובהליכות שלמה (מועדים ח"א פרק י"ד סעיף ה') כתבו בשם מ"ר הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל: מותר לרחוץ בים או בבריכה בימי בין המצרים. אך יזהר יותר משאר ימות השנה שלא יהיה באופן שעלול לבוא ח"ו לידי סכנה. והמורגל בפי הבריות דלא שרי אלא אם כבר רחץ בים קודם לכן אין לכך יסוד כלל, וטעות גמורה היא.

וכן בספר שמעתא דמשה (שמועות משה סימן תקנ"א סעיף מ"א) כתב בשם מ"ר הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל דבבין המצרים יש להמנע מלהשיט במים עמוקים ביותר, באופן שיש בו סכנה, דבבין המצרים אין ראוי להכניס עצמו לסכנה.

וכן כתב בתשובות והנהגות (ח"ב עמ' רס"ג): האם מותר לרחוץ בים בין המצרים. לכאורה אין בזה איסור, ואין לנו לגזור מעצמנו, ובארץ ישראל המנהג פשוט גם באמצע השבוע וכ"ש בערב שבת להתרחץ בים, ולא נמנעים אלא בתשעת הימים, ולדעתי מותר להתרחץ בים אבל לא לטוט עמוק עד קרוב לקומת איש, שהימים האלו ר"ל הם מסוגלים לסכנה ח"ו, וכ"מ במקור חיים הנדפס מחדש שחושש לכך, ובכל השנה לא חיישינן לסכנה רחוקה, אבל בימים אלו ראוי למנוע וכמבואר בשו"ע ס"ס תקנ"א. הן אמת שטוענים שזהו ענין בריאות במי ים, וא"כ רצונם להתיר משום דצורך מצוה הוא, מכל מקום לצורך הבריאות אין צורך להיכנס בדוחק שהסכנה קרובה יותר בימים אלו, ובפרט כשכוונתו להתענג ואין כאן משום "שומר מצוה לא ידע דבר רע" תלות בה, ולכן נראה כמ"ש שראוי למנוע להתרחץ רחוק אף שלא מצאתי הדין מנואר כן באחרונים.

ומהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל שמעתי דבימי בין המצרים עד ר"ח אב מותר להתרחץ בים ובבריכה, אולם צריכים ליהרר לא ללכת למקום שיש סכנה, דזה לעולם אסור.

ובשו"ת אור לציון (ח"ג פרק כ"ה סעיף ה') כתב: מותר ללכת לים או לבריכה בימי בין המצרים, ואף אם לא הלך עדיין לפני בין המצרים. ואולם בשבוע שחל בו תשעה באב, אסור להתרחץ אף במים קרים, וממילא אין ללכת בימים אלו לים או לבריכה.

ובביאורים כתב: בשו"ע בסימן תקנ"א סעיף י"ח כתב, צריך להזהר מ"ז בתמוז עד ט' באב שלא לילך יחידי מד' שעות עד ט' שעות, ולא יכו התלמידים בימים ההם, והיינו מטעם שיש סכנה בימים אלו, שנאמר כל רודפיה השיגוה בין המצרים, וכמבואר בב"י שם, והנה יש שרצו לומר שהוא הדין שלא לרחוץ בים וכד' מ"ז בתמוז מחשש סכנה. וראה גם בספר מקור חיים להגאון בעל חוות יאיר סימן תקנ"א סעיף ד'. ויש שרצו לחלק בין אם הלך לפני בין המצרים ובין אם לא הלך. אולם נראה שאין לנו אלא דברי מ"ר שכתב להזהר שלא לילך יחידי ושלא להכות התלמידים, ותו לא מיד (וראה גם בשו"ת תרומת הדשן סימן ק"ג ובשלחן גבוה סימן תקנ"א אות מ"ח, שנהגו לרחוץ בימים ובהנהרות בימים אלו, ע"ש).

וכן שמעתי מהגה"ק רבי שריה דבליצקי זצ"ל דיכולים ללכת בימי בין המצרים עד ר"ח אב להתרחץ בים.

וכן בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סימן שס"ג אות א') כתב: שמעתי בשם גדול אחד דאין לרחוץ בים ובהר ובבריכות שחיה כל ה' שבועות אלא אם כן רחץ ג' פעמים קודם, וגם זה כשלא רוחץ לתענוג, ולכאורה קשה להבין את זה כי איזה איסור יש לעונג, וגם מה מהני כשרחץ קודם ומדוע נאסור, ורק בט' הימים שמענו לאסור.

[בשו"ת רב פעלים (או"ח ח"ד סימן כ"ט) כתב: מי שהוא ירד לטוט בנהר כדי להתלמד, והוא כבר התחיל מקודם בין המצרים ועדיין לא השלים למודו, שמותר לו ללכת לטוט בנהר גם אחר ראש חודש חוץ מן תשעה באב, כי זה במלאכתו הוא עוסק ואין כוונתו לתענוג וזה פשוט, אך ודאי נכון להחמיר בזה, אבל אין למחות ביד המיקל].

במשנ"ב סימן תקנ"ט סק"ו ובשער הציון ס"ק ט' ובש"ת שבט הלוי חלק י' ס' פ"א ובש"ת לב אריה (גרונס) ח"א סימן ו' ומועדים וזמנים ח"ח סימן של"ח וש"ת שרגא המאיר ח"ב סימן י"ג). בס' מועדים וזמנים ח"ח סימן של"ח כתב דמותר לערוך סעודת הנישואין בליל שבעה עשר בתמוז כשהחופה התקיימה ביום ששה עשר בתמוז, ורשאים גם לנגן בכלי שיר בסעודה זו.

והנה בציץ אליעזר (שם) כתב, שאיסור זה של נישואין הוא לא רק לגבי האשכנזים הנוהגין איסור מ"ז בתמוז, אלא אפילו לגבי עדות הספרדים הנוהגים באיסור זה מר"ח אב, ומציין לדבריו את דברי הביאור הלכה ריש סימן תקנ"א דיש להחמיר ב"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מר"ח עד התענית, עיי"ש. וא"כ לפי"ז איסור הנישואין שמר"ח עד התענית לגבי ידיהו, י"ל שהוא גם על יום י"ז בתמוז וילולו בכללו, עיי"ש.

בש"ת אבן ישראל חלק ז' סימן כ"ח דן האם מותר לעשות חופה בליל תענית אסתר, וכותב דמותר לעשות חופה ולא רק בליל התענית אלא אפילו ביום התענית, ואפילו בתענית של עשרה בטבת דנקטו הפוסקים דצום עשרה בטבת יותר חמור משאר ד' תעניות כמבואר בתוס' עירובין ד"מ ע"ב ד"ה דילמא וכו', ומעשה היה בחופה בעשרה בטבת, וכן מבואר ברמ"א באו"ח סימן תקנ"ט סעיף ג' שכתב "ואם יש חופה ביום התענית", ומשמע מכ"ז דגם בשאר תעניות היות חמורות מתענית אסתר מותר לעשות חופה, כש"כ בתענית אסתר כמש"כ הרמ"א בסימן תרפ"ו סעיף ב'. ונראה דגם לעשות ריקודים ומחולות מותר, אולם בשאר הצומות יש לדון אם מותר כפי שמוכח במשנ"ב סימן תקנ"ט ס"ק ו' בשם השלה"ק, דבעל נפש יחמיר על עצמו גם בשאר התעניות מבעוד יום. אולם דעת הפרי מגדים כמובא באשל אברהם סימן תקנ"א ס"ק י' דאפשר דיש להחמיר ב"ז בתמוז ובעשרה בטבת (עי' ביאור הלכה סימן תקנ"א).

דנו הפוסקים במי שעשו חתונה לפני י"ז בתמוז, וממילא נמשך שבעת ימי המשתה עד אחר הצום של י"ז בתמוז, אם מותר לעשות ריקודים ומחולות לכבוד שמחת חתן וכלה אחר יום הצום. בש"ת שבט הלוי ח"י סימן פ"א אות ב' פסק דמי שנשא לפני י"ז בתמוז אה"נ דאז חוגגים מסיבת שבע ברכות עד הסוף, מכל מקום ריקודים ומחולות וכלי שיר אסור. וכן פסק בש"ת שרגא המאיר ח"ב סימן י"ד לאסור, ודלא כמש"כ בש"ת משנה הלכות ח"ו סימן ק"ט ובש"ת אבני יספה ח"א או"ח סימן קי"ב להתיר אפילו ריקודין ומחולות. (עי' בכ"ז בש"ת אמרי דוד סימן קס"ב, ש"ת בית אבי ח"א סימן ז', ש"ת מנחם משיב ח"א סימן ד' ובמפתחות בסוף הספר, ובש"ת שרגא המאיר ח"א סימן קמ"ה).

האם מותר לעשות חופה וקידושין בליל מוצאי תשעה באב

מובא בש"ת סימן תקנ"ח סעיף א': "בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי, ומפני כך מנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בליל עשירי ויום עשירי". והטעם שקבעו תענית בתשעה באב משום "אתחלתא דפורענותא עדיפא", ומקור לדין זה הוא מגמ' תענית כ"ט ע"א.

יש סבורים שאין לערוך נישואין במוצאי ת"ב, וכ"כ בהגהות יד אפרים סימן תקנ"ט ס"ק ז' לדעת ה"ה, אולם בש"ת רמ"ק או"ח סימן מ' כתב להתיר בשעת הדחק למי שלא קיים עדין מצות פריה ורביה ללא ריקודים וכלי שיר וללא סעודה, אולם בעשירי באב מותר לערוך נישואין, אך לא ינגנו בכלי זמר קודם חצות היום, וכ"כ במשנ"ב סימן תקנ"ח ס"ק ב' (עי' ספר חזון עובדיה הלכות תעניות עמ' תי"ט).

בש"ת עמק יהושע (מאמן) ח"א או"ח סימן ל"ג כתב דמותר לערוך חופה וקידושין במוצאי ת"ב לזוג הנחוש לנסוע לחר"ל ביום עשירי, אך שיעשו החופה בחצר ביהכ"ס או בביתם בלא תזמורת ובלי ריקודים כלל, ואח"כ רשאים לעשות סעודת מצוה בבשר ויין כרגיל ביניהם, ז"א ההורים והקרובים בני המשפחה השייכים להם דוקא (עי' שדי חמד אסיפת דינים מערכת בין המצרים סימן ב' אות כ"ד ובדעת תורה סימן תקנ"ח). ובשנה שחל ת"ב בשבת ונדחה ליום ראשון, מותר להנשא במוצאי התענית גם במקום צורך קצת, וכ"כ מהרש"ם בדעת תורה (שם) (עי' בש"ת יבי"א ח"ב סימן כ"ג אות ט"ז ובש"ת יחיה דעת ח"ה סימן מ"א).

והנה מלשון הרמ"א בסימן תקנ"א ס"ב כתב "ונוהגין להחמיר שאין נושאים נשים מ"ז בתמוז ואילך עד אחר תשעה באב", משמע לכאורה דבליל עשירי אין שום מנהג להחמיר, אולם יעוין בלשון המג"א בסימן תקנ"ח ס"ק א' שכתב וז"ל: "דפשיטא דלילה זו קילא מר"ח אב, דהא מדינא דגמ' מותר לספר ולכבס ולהרבות בבנין של שמחה ונישואין וכל דבר", ומשמע דמדינא דגמ' מותר בכל הדברים האלו, אבל מצד המנהג אסור בליל עשירי בכל הדברים הללו, וא"כ גם נישואין בליל עשירי אסור מצד המנהג עד חצות היום, ומכש"כ לפי המהרש"ל בתשובות סימן צ"ב שפסק דיום העשירי דבו נשרף עיקר הבית לא גרע מהימים דמר"ח שנהגו בהם איסור אעפ"י שאינם בשבוע שחל בו ת"ב, וכיון דיום העשירי לא גרע מר"ח אב ואילך לענין מה שאסור מצד המנהג מר"ח אב ואילך, מכש"כ לענין נישואין דאסור מדין התלמוד מר"ח אב עד התענית כמבואר בב"י, בודאי אסור בליל עשירי ויום העשירי עד חצות.

בש"ת מטעמי יצחק (בורשטיין) חלק או"ח סימן ל"ג מעיר דמלשון ה"ה בסימן תקנ"ט ס"ק ז' שכתב וז"ל "דאם יש סעודת מצוה כגון סעודת מילה או סעודת חתונה בת"ב שחל ביום ה', מותר לאכול בשר

של אבל וצער. הסביר זאת הצדיק רבי לוי יצחק מברדיצ'וב ז"ע, ישראל עם קדושים מתאבלים אבל גדול בימי בין המצרים על חורבן ביהמ"ק ושאר צרות גדולות שהיו בימים ההם, קיים אפוא החשש שכתוצאה מזה ישקעו חלילה בתהומות העצבות והיאוש, משום כך קורין בתורה בימים אלה על המועדים שהיו לישראל בזמן שביהמ"ק קיים, ורוח השמחה הנושבת מפרשה זו עשויה להפיג במדת מה את העצבות.

נישואין בליל י"ז בתמוז

נוהגין שלא לישא אשה בבין המצרים, דהיינו בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב, והוא מכלל האבילות הנהוגה על בית אלוקים החרב. וכ"כ בס' תניא רבתי (הלכות ארבע צומות), וכן פסק הרמ"א בסימן תקנ"א סעיף ג'. עד כדי כך רואים חומר המנהג שהחמירו בה יותר מאבילות גמורה, כפי שמוכח בש"ת שבת יעקב סימן ל"ה לגבי אדם אלמן שלא קיים עדיין מצות פריה ורביה, האם מותר לו להתחתן בימים של בין המצרים, ופסק שאם כי באבילות גמורה הקילו חכמים להתיר לישא אשה במקום מצוה, אולם לגבי אבילות שמ"ז תמוז עד תשעה באב אעפ"י שהוא רק מנהג אסור הנישואין. ובסו"ד כתב, שזכורני שפעם אחת היקל חכם אחד בענין הנישואין נגד המנהג, ולא עלתה זיווגם יפה. **ולכן נראה דשומר נפשו ירחק מנישואין בימים אלו אף שיהיה הרבה צדדים להקל, כי המירא סכנתא מאיסורא.** וכך מובא בש"ת דעת משה (מהרה"ק מבואר זצ"ל) שכותב שאי אפשר לזלזל ח"ו על מנהגי ישראל המובא בראשונים, וכן מובא בב"י בסימן תקנ"א "ומה שאין נוהגים לישא אשה בימים האלה אף לצורך מצוה, כגון מי שאין לו אשה ובנים, היינו משום דלא מסמנא מילתא, וכל אלו המנהגים יסודתם בהררי קודש, וחלילה להקל מהם אף זיז כל שהוא". וכן מובא בס' מועד לכל חי (פלאגי') סימן ט', אות כ"ו דאפילו אלמן שלא קיים מצות פריה ורביה שנושא אלמנה, ירחק מלעשות נישואין בין המצרים **מטעם דלא מסמנא מילתא.** ראוי לציין דמנהג הספרדים לערוך נישואין עד ראש חודש אב, ומכיון שהספרדים עושים למנהגם כדון א"כ מותר לאשכנזים לרקוד ולשמוח בחתונתם, כיון דבמקום מצוה לא גזרו, וכ"כ בהליכות שלמה עמ' ס"ג ובתשובות והנהגות ח"ד סימן קכ"ח.

ממתי מתחיל ימי בין המצרים, האם כבר מהלילה או רק מהבוקר

יש לברר אם מותר לסדר נישואין בליל י"ז בתמוז, דהיינו אם תחילת דיני בין המצרים הוא רק ביום י"ז בתמוז והלילה לא כלל, או הדלילה הוא ג"כ בכלל איסור נישואין. ולכאורה י"ל דכיון דמותר לישא עד ר"ח אב, אלא שהרמ"א בסימן תקנ"א כתב ונוהגין להחמיר מ"ז בתמוז ואילך, אזי אפשר דהמנהג הוא להחמיר רק מיום י"ז בתמוז שאז מתחיל התענית, ואין חיוב להחמיר ולאסור נישואין גם בלילה הקודם, או ד"ל דרק לענין תענית לא מתחיל מן הלילה הקודם, דלא קבלו העם להפסיק מבעוד יום ומשום דרוב ציבור אין יכולין לעמוד, אבל לענין כל חומרות בין המצרים גם ליל י"ז בכלל. והנה בש"ת אגרות משה (למרו הגר"מ פיינשטיין זצ"ל) ח"א סימן קס"ח פסק דנישואין בליל י"ז מותר רק אם הוא לצורך באין לו אשה ובנים או בחשש ביטול נישואין, ונימוקו עמו, דמצד הדין לא היה לנו לאסור כלל, אלא שהוא מנהג בעלמא משום אבילות דרבים ולא מסמנא מילתא, ולכן י"ל דגם לדעת הר"י רש"י ורמב"ן דסברו דהתענית מתחיל מבערב, ודלא כדעת בעל המאור במסכת תענית דף י"א דהתענית מתחיל מהבוקר, מכל מקום יש לומר שלענין זה הוא רק מהזמן שניכר שמתאבלין שהוא מהבוקר שמתחילין להתענות. אולם האחרונים כתבו, דדין זה תלוי במחלוקת הפוסקים בענין ברכת שהחיינו, דהנה המתבר בסימן תקנ"א ס"ז כתב, "טוב להזהר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש", ובש"ת חמד (מערכת בין המצרים אסיפת דינים אות א') הביא מחלוקת הפוסקים אם מותר לברך שהחיינו בליל י"ז, ובפשטות י"ל שבוזה הוא יסוד מחלוקתם, דאותן שיטות דס"ל שאין לברך בליל י"ז שהחיינו, זהו משום דס"ל דדיני בין המצרים מתחילין מהלילה, וא"כ י"ל שגם בנישואין אסור בליל י"ז בתמוז, וגם שאר חומרות הנוהגים בביהמ"ז נוהגים מהלילה, דהרי הטעם שאין אומרים שהחיינו אעפ"י שאבל יכול לברך שהחיינו כמו שכתב המג"א ס' תקנ"א ס"ק מ"ג, הוא משום דהזמן הוא זמן פורענות, ולא שייך לומר שהחיינו והגיענו לזמן הזה, וכיון דאין נושאים נשים, דאין מול טוב לזוג הנישאים בזמן פורענות, א"כ גם בליל י"ז אין נושאים נשים, אולם לאלו השיטות שמותר לברך שהחיינו לכאורה זהו משום דהם סוברים שבין המצרים מתחיל ביום משעה שמתחיל התענית, אולם הש"ד חמד (שם) כתב שנהגו להחמיר שלא לברך שהחיינו, וא"כ לכאורה גם נישואין אסור, אכן כשיש חשש ביטול נישואין או באיש שמתה עליו אשתו ואין לו בנים יש לצרף זה לסניף להקל ולהתיר נישואין בליל י"ז בתמוז (עי' אשל אברהם (בוטשאטש) או"ח סימן תקנ"א).

אולם בש"ת ציץ אליעזר ח"י סימן כ"ו כתב לאסור, היות והחיד"א בש"ת חיים שאל ח"א סימן כ"ד כתב להכריע שלא לברך שהחיינו בליל י"ז בתמוז, מפני דתענית י"ז בתמוז מעיקר תקנת גזירת הנביאים היתה להפסיק מבעוד יום כט"ב. והוסיף עוד, כי גם הנוהגים שלא לאכול בשר בין המצרים, ודאי אין אוכלים בשר בליל י"ז בתמוז, והוא מנהג פשוט בארץ הצבי, וא"כ ברור גם בנוגע לנישואין שאין לעשות אז, היות והזמן הוא זמן פורענות. וכך כתב בס' אשל אברהם (בוטשאטש) או"ח סימן תקנ"א לאסור נישואין בליל י"ז בתמוז, אפילו חופה בבין השמשות (עי' תשובות והנהגות ח"ד סימן קכ"ח).

מעלת ימי בין המצרים

הימים שבין י"ז בתמוז לתשעה באב קרויים בשם "ימי בין המצרים" ע"ש שבהם באנו במצור, החומה נבקעה וירושלים נפלה, חרב בית המקדש ונשרף ההיכל. מובא במד"ר איכה א' ג' עה"פ "כל רודפיה השיגוה בין המצרים", וז"ל: "ביומין דעקא מ"ז בתמוז עד ט' באב שבהם קטב מירי מצוי", וזהו מקור הענין המובא בש"ע או"ח סימן תקנ"א ס"ח "שלא לילך יחידי בימים אלו מד' שעות עד ט' שעות שבהם קטב מירי מצוי ושולט, וכן לא להכות בימים אלו את התלמידים". במשנ"ב (שם) מביא בשם האר"י ז"ל "שיתאבל בימים אלו אחר חצות היום, ויבכה כמו חצי שעה על החורבן". כתב במקור חיים סימן תקנ"א וז"ל: "ראיתי נמנעין מלרחוץ בנהרות מפני הסכנה, והעת מסוגל לרעה". וכ"כ במנהגי מהר"ם מרוטנברג. וכן הקפיד מרן בעל הקהילות יעקב שלא יסעו לים בימים אלה, כפי שמוכח בס' ארחות רבינו ח"ב עמ' קכ"ט. וכן הורה מרן הגריש"א זצ"ל, כמובא בהלכות ומנהגי בין המצרים פ"ג עמ' ל"ד.

והנה נהגו ישראל מקדמת דנא שכשכותבין מכתב בימים אלו כותבים "בין המצרים יורח אור לישראל", וכן היה כותב גם מרן הגר"י קניבסקי זצ"ל, וצריך לבאר מה מקורו של פתגם זה. בחידושי מהרש"א בחידושי אגדות בבכורות ח' ע"ב כותב כי ימי בין המצרים עשויים להביא לאדם תועלת עצומה, וסגולתם כסגולת הימים שבין ראש השנה להושענא רבה, דהיינו עד שמיני עצרת דהם כ"א יום. והיו ימים אלו ימים טובים, וכמו שאנו מבקשים בסליחות של י"ז בתמוז שיהפוך לנו ליום ששון ושמחה, וכן תשעה באב נקרא "מועד" ככתוב "קרא עלי מועד לשבור בחורי" (איכה א' ט"ו), ובגמ' תענית כ"ט ע"א דרשו כי תשעה באב נקרא מועד, ולכן אין אומרים תחנון ביום תשעה באב מאחר שהוא יום מועד, ומובא בחז"ל דזהו ע"ש העתיד שיהיה יום מועד. וכתב רבי צדוק הכהן זצ"ל על פי דברי המהרש"א הנ"ל דיום תשעה באב יהיה לעתיד לבוא כמו שמיני עצרת, ולכן בקריאת התורה בתשעה באב קוראים "אתה הראת לדעת" כמו בשמחת תורה. הבעש"ט דרש על ההשגה הרוחנית שניתן להשיג בין המצרים, כפי שמוכח בבעש"ט עה"ת איכה ב' את מה שכתוב במגילת איכה "כל רודפיה השיגוה בין המצרים", מהו כל רודפיה - כל רודף - י, הדיינו כל מבקש ה' ורודף לדעת את דרכיו תורתו ומצוותיו, יוכל להשיג השגות נפלאות בימים אלה ימי בין המצרים. והו"ו "כל רודפיה השיגוה בין המצרים". בעל הרוקח כותב בגימטריא "השיגוה בין המצרים", וש"ל המילים הם 779, והוא בגימטריא "המה כ"א ימים מ"ז בתמוז עד ט' באב" עם שמונה מילים, וא"כ דווקא בימים אלו אם מתחזק האדם בלימוד תורה ועבודת התפילה אזי ימצא בימים אלו יותר משאר ימים, כי הזמן מצד עצמו מעלתו גדולה, ולכן "בין המצרים יורח אור לישראל". וכן כתב בס' עבודת ישראל עמ"ס אבות פ"ג מ"א ז"ל: הימים בשנה שהם שפלים בהם יוכל יותר ללקוט אבנים טובות ולתקן בתורה ובתפילה ותשובה וכו', ואדרבה **בימים אלו הקדושה רבה מאד**, ובמשל אבן טוב שלפי גודל ומעלת האבן הטוב כמו"כ יש כיסוי גדול יותר. וכמו שרמז המגיד ממזריטש זצ"ל עה"פ "כל רודפיה השיגוה בין המצרים", דהיינו מי שרודף אחר הבורא יתברך יוכל להשיג יותר דווקא בימים אלו, ובימים אלה צריך כל אדם לעשות הכנה על המועדים הבאים לטובה.

ראוי לציין את דרכי מרן הרב דסלר זצ"ל שעיקר ההכנה לימים הנוראים מתחיל לא רק מר"ח אלול אלא מ"ז בתמוז, וכן הרי הלוחות הראשונות נשתברו ביום י"ז בתמוז, ומיום זה עלה משה רבינו ע"ה למרום לבקש רחמים על עם ישראל, והסיום היה ביום כיפור שבו חזרו וניתנו הלוחות השניות כמובא בתענית כ"ו ע"ב. דורשי רשומות אמרו כי חודש "תמוז" ראשי תיבות זרזין מקדימין ועושין תשובה, וכן זמני תשובה ממשמשים ובאים, וכן חודש אב ראשי תיבות אלול בא.

תשעה באב הוא יום אבילות, ומצד שני רואים אנו שתשעה באב נקרא מועד שנאמר "קרא עלי מועד לשבור בחורי" (איכה א' ט"ו), ופשטות דברי הפסוק הוא נוגע להלכה למעשה כמובא בסימן תקנ"ט ס"ב "אין נופלין על פניהם בת"ב משום דנקרא מועד", וכמו שבכל רגל הדין הוא שאין אומרים תחנון, כך גם בת"ב. כמו"כ מובא בב"י סוף סימן תקנ"ט בשם התשב"ץ ז"ל: "בימי רבינו יעקב מת אדם אחד בת"ב, ולא הניח לומר עליו צידוק הדין משום שכתוב "קרא עלי מועד וגו'". ולכאורה הרגלים הם ימי שמחה ולכן לא אומרים תחנון וזה לא זמן לבכות, אבל ת"ב זה יום חורבן ומה שייך לומר שלא יאמרו תחנון. בס' אהל משה (עניני המקדש והגלות) פ"ב כתב עפ"י מה שמוכח בשם האר"י ז"ל וז"ל: כתוב "ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר" (שמות ל"ב ה'), הכוונה כמו שאמרו חז"ל "יש מחר שהוא לאחר זמן" (ילקוט פרשת בא רמז רז"ה), לעתיד לבוא יהיה "חג לה'" בשבעה עשר בתמוז, אותו מועד גדול שהיה צריך להיות בשבעה עשר בתמוז והתקלקל בחטא העגל נשאר "חג לה'", ואם נעשה בימי בין המצרים את עבודת היום של הימים הללו יחזור ה"מועד הגדול", ולעתיד לבא יהיה שבעה עשר בתמוז יו"ט ראשון של חג עשרים ואחד הימים שאחרון יהיה חול המועד, ות"ב יהיה היו"ט האחרון ה"מועד הגדול".

לפי סדר הלוח העברי קוראים פרשת פנחס ברוב השנים "בין המצרים", שלושת השבועות שבין שבעה עשר בתמוז לת"ב שבהם אנו מקיימים מנהג אבילות על נפילת ירושלים בידי האויבים, ועל חורבן בית מקדשנו, והעירו חכמי ישראל מדוע מערבים כאן שמחת המועדים בימים

בליל העשירי אף למנהג שהוזכר בסיומן תקנ"ח, ומשמע מלשון הט"ז דמותר לעשות נישואין בליל מוצאי ת"ב, דאל"כ לא מצונו להלכה דברי הט"ז שיהא מותר לאכול בשר בליל עשירי בסעודת חתונה. אולם מעיר ע"ז דלכאורה דברי הט"ז אינם מובנים, שכתב "בת"ב שחל ביום ה", דמה לי אם חל ביום ה' או ביום אחר אם מותר לערוך נישואין במוצאי ת"ב, ומש"כ כתב לפרש דברי הט"ז דזה ברור גם לדעת הט"ז דמצד המנהג אסור לעשות נישואין בליל מוצאי ת"ב, וכמו שכתב בהגהות יד אפרים (שם). אולם מקור המנהג הוא כיון שאסור כיבוס ותספורת בליל עשירי מצד המנהג, גם לענין נישואין מחמירין בליל עשירי, כיון דלענין אבילות דת"ב מצונו דנישואין חמור מתספורת מדינא דגמ', דנישואין אסור מר"ח עד התענית, ולענין תספורת אינו אסור אלא בשבוע שחל בו ת"ב, כמובא ביבמות מ"ד ובשו"ע סימן תקנ"א ס"ב, מש"כ גם לענין איסור מצד מנהג כיון שאסור תספורת בליל עשירי נהגו גם איסור לענין נישואין. לפי"ז אפשר לפרש דברי הט"ז דאה"נ מצד המנהג אסור לערוך נישואין במוצאי ת"ב כיון דנהגו אז באיסור כיבוס ותספורת, אבל בת"ב שחל ביום ה' כיון שלא נהגו איסור לענין תספורת וכיבוס לאחר ת"ב משום כבוד שבת, דלדעת התוס' בתענית ל' ע"א מותר בתספורת וכיבוס אפילו בת"ב גופא שחל ביום ה' לאחר חצות, ואפילו לדעת הב"י דבת"ב עצמו אין להתיר משום כבוד שבת משום דאפשר בע"ש כמבואר במג"א, מ"מ במוצאי ת"ב לא נהגו איסור בכיבוס ותספורת כמבואר במג"א סימן תקנ"ח ס"ק א', ולכן גם לענין נישואין במוצאי ת"ב שחל ביום ה' אעפ"י דלא שייך לענין נישואין טעמא דכבוד שבת, מ"מ כיון דבת"ב שחל ביום ה' לא נהגו איסור תספורת וכיבוס, גם לענין נישואין לא נהגו איסור בזה"ז, וזה מש"כ הט"ז לענין זה דמותר לאכול בשר במוצאי ת"ב בסעודת חתונה בת"ב שחל ביום ה' דווקא, וכך משמע מדברי הב"ח סימן תצ"ג, וא"כ ביום אחר לא הותר לעשות סעודת נישואין במוצאי ת"ב, אולם זה ברור שבליל מוצאי ת"ב שנדחה ברור שמותר לעשות במוצאי ת"ב, דכיון שעבר יום העשיה מותר לעשות חופה ונישואין.

ברכת הלבנה בתשעת הימים

כתב הרמ"א או"ח סימן תכ"ו: "אין מקדשין את הלבנה קודם תשעה באב ולא קודם יום הכיפורים, ובמוצאי יו"ט מקדשין אותה דאז שרויים בשמחה, אבל לא במוצאי תשעה באב". וכן כתוב במהר"ל הלכות ת"ב: "מהר"ל לא היה מקדש הלבנה במו"ש של חזון ישעיהו, אך המתין עד מוצאי שבת נחמו כי אין מקדשין הלבנה אלא מתוך שמחה". וכ"כ בלבוש (שם) ס"ד "מפני שהעם שרויין בצער ובאבלות", וכ"כ המג"א (שם) ס"ק ו', ומוסיף "לא משום דאבל פטור ממצוות, אלא משום דשרוי באבילות ואין בלבו שמחה, כמבואר בסימן תקנ"א משנכנס אב ממעטין בשמחה". וכ"כ בערוך השלחן (שם) ס"ח "מפני ששרויין בצער החורבן", וכך מובא במשנ"ב (שם) ס"ק ח' "מפני שברכת הלבנה לדידן הוא קצבת פני שכינה, ואין מקבלין פני שכינה אלא מתוך שמחה". וענין זה כתב הרמ"ע מפאנו סימן ע"ח דלכן אין מקדשין הלבנה בליל שבת, דעדיף כבוד שבת וקדושת יו"ט מהקבלת פני השכינה ואין מערבין שמחה בשמחה, והיינו דבקידוש לבנה יש בה הקבלת פני השכינה ויש בזה שמחה, ולכן לא מקדשין בליל שבת שלא לערב שמחה בשמחה, ולכן גם במוצאי ת"ב אין מקדשין.

אולם יש חולקים ע"ז, ה"ה הכנה"ג בסימן תכ"ו שכתב "דמש"כ הרמ"א והלבוש אין דינם נכון, ודעתו נוטה שיש לברך ברכת הלבנה במוצאי ת"ב, דשיהי מוצה לא משהינן בטעמים חלושים". וכן כתוב בסדר היום הלכות ת"ב וז"ל: "וכן עשיתי מעשה וברכתי על הלבנה במוצאי ת"ב, ואז נמצא בעירנו שליח עיה"ק חברון, והעיד שכן נוהגים בירושלים". וכ"כ בשו"ר כנה"ג סימן תקנ"א בהגב"י אות י"ב, וכ"כ בשבט יעקב ח"ב סימן י"א והיעב"י בסידורו (סדר ברכות הלבנה) והפמ"ג בסימן תקנ"א במשב"ז ס"ק ח', וכן הבן איש חי פרשת דברים אות כ"ח ובקיצור שו"ע סימן קכ"ד סעיף י"ט.

אולם יש נוהגים שמקדשין הלבנה בזמנה אף קודם תשעה באב, וכן דעת מהר"י ברונא (תלמיד תרה"י) סימן י"ד. וכן מובא במעשה רב (להגר"א) סימן קנ"ט וז"ל "וכן מקדשין קודם ט' באב וקודם יום הכיפורים", אולם בתוספת מעשה רב מעיר דבסימן תכ"ו ס"ק ג' לא השיג על דברי הרמ"א שכתב דאין מקדשין הלבנה קודם ת"ב, אלא ביאר שם דעדיין לא מבושם בשמחה, ויותר מזה בליקוטי דינים מהגר"ה הלוי העיר דבסימן ת"ב כתב הגר"א על דברי הרמ"א שאין מקדשין הלבנה עד מוצאי יו"ט, שהעיר כ"א שטוב לקדש הלבנה קודם יו"ט שמצוה זו תכריע לכף זכות, ומשמע שולוא טעם זה יש להמתין עד אחר יו"ט כיון שאינו מבושם בשמחה, ולפי"ז קודם ת"ב דלא שייך טעם זה אין לקדש קודם ת"ב. בערוך השלחן בסימן תקנ"א סעיף כ"ב כתב עמש"כ ברמ"א דאין מקדשין קודם ת"ב, ויש מפפקין בעיקר דין זה שלא לקדש קודם ת"ב, דאין נעבור על המצוה שבאת לדידן, וגם יש לחוש שמא יחלה או ימות לפני קיום המצוה. וכן נהג מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לקדש הלבנה מיד אחר שלושה ימים אף בחודש אב, כמובא בס' הליכות שלמה (תפילה) עמ' קפ"ו. וכן נהג מרן החו"א, כמש"כ בס' דינים והנהגות עמ' פ"ו.

הפרי חדש בסימן תכ"ו כתב שיש להזהר שלא לקדש הלבנה בלא מנעל, וכ"כ הפמ"ג בסימן תקנ"א במשב"ז ס"ק ח' ובחסד לאלפים סימן תכ"ו אות ג' ובמשנ"ב סימן תכ"ו ס"ק י"א, ועכ"ז מובא בס' חזון עובדיה הלכות מוצאי ת"ב דאם כל הציבור מברכים ברכת הלבנה מיד אחר תפילת ערבית, והוא לבוש נעלים של בד או גומי, יכול לברך עמהם דברוב עם הדרת מלך, אולם אם מברך בביתו אח"כ ינעל תחילה נעלים של עור כמש"כ במורה באצבע אות רל"ט ובמועד לכל חי סימן י' אות צ"ד.

מובא בשבט יעקב ח"ב סימן י"א ובחיי אדם כלל קי"ח סימן ט"ו שיש לטעום קודם קידוש לבנה. ועכ"ז כתב הא"ר בסימן תכ"ו ס"ק ט"ז שעדיף יותר לברך עם הציבור ומשום ברוב עם הדרת מלך, ממה שימתין עד שיטעום משהו, וכ"כ המשנ"ב בשער הציון סימן תכ"ו אות ט' ובכף החיים (שם) אות ל'. וכן דעת הא"ר כי במוצאי ת"ב נולד משיח בן דוד, ומבשרים ללבנה ולישראל שעתידים להתחדש, ובפרט כשת"ב נדחה א"כ מוצאי ת"ב הוא כבר ליל י"א באב.

לנוהגים לקדש קודם ת"ב מותר לשיר הזמר "טובים מאורות וכו'", מכיון שצריך לברך הלבנה בשמחה לכבוד השכינה אף שאנחנו שרויים באבילות, שאין אנו צריכים להראות אבילות כלפי השכינה שבאנו להקביל פניה כדרך שיוצאים להקביל פני מלך, ואנו מצפים ומייחלים להחזיר עטרת השכינה ליושנה, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ח סימן ל"ח. לדעת מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל מותר אפילו הריקוד שרוקדים באמירת טובים מאורות, דלא נחשב ריקוד של מחול, ודלא האחרונים שאסרו ריקוד כמובא בשו"ת משנה הלכות ח"ו סימן ק"ט ובשו"ת תשובות והנהגות ח"א סימן כ"ו. אולם דעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שלא נוהגין לומר טובים מאורות כלל, כמובא בהליכות שלמה ח"ב פ"ד הערה 38. (עי' גליוני הש"ס להגר"י ענגיל ברכות כ"ב ע"ב ובציונים לתורה כלל ל"ח).

ברכת שהחיינו בבין המצרים

האם זה איסור או רק מדת חסידים

מובא בשו"ע סימן תקנ"א ס"י"ו "טוב להזהר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש, אבל על פדיון הבן אומר ולא יחמיץ המצוה". מקור דברי השו"ע הוא מספר חסידים סימן תת"מ וז"ל: "יש מחסידים הראשונים שלא היו אוכלים שום פרי חדש בין י"ז בתמוז לט' באב, כי אמרו איך נברך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה". וכך מובא בלקט יושר ח"א עמ' 107. בשו"ת בנימין זאב סימן קס"ג מביא שכ"כ האגודה במסכת ברכות פרק ו'. המג"א בסימן תקנ"א ס"ק מ"ב כתב וז"ל: "טעם האיסור נ"ל כיון שהזמן ההוא זמן פורענות אין לברך שהחיינו לזמן הזה, אבל אין הטעם משום אבילות, דהא לא מצונו שאבל אסור לברך ברכת שהחיינו", וכ"כ הברכ"י (שם) אות ט"ו.

לכאורה מלשון השו"ע שכתב "טוב ליהרהר מלומר שהחיינו בין המצרים", משמע דאינו אסור מדינא אלא הוא טוב ליהרהר, והוא כמו שכתב בס' חסידים הנ"ל שיש מחסידים ראשונים שלא היו אוכלים פרי חדש בימי בין המצרים, ומבואר דהוא ענין של חסידות ולא איסור מעיקר הדין. בשו"ת יוסף אומץ (להחיד"א) בסימן נ"ו מביא מש"כ בס' פרי עץ חיים שכתבו הפוסקים שאסור לאכול פרי חדש בימי בין המצרים, אולם מעיר עליו דמלשון ספר חסידים משמע שחסידים לא היו אוכלים אבל זה לא איסור. ומש"כ בשו"ת בעי חיי ח"ב סימן ל"ד מביא תשובת מהר"י בן נאים דאם שכח ובירך ברכת הפרי ושוב נזכר שהוא בין המצרים, שיברך ברכת שהחיינו ויאכל הפרי, כיון שמנהג זה לא מוזכר בגמ' דלא בכל פוסקים הראשונים, אלא הוא מנהג עפי" תשובת האשכנזים שמביא הב"י בסימן תקנ"א (והוא בשו"ת מהר"ל סימן ל"א), אפשר שלא אמרו אלא שלא יביא עצמו לברך ברכת שהחיינו ממדת חסידות, אבל אם כבר בא לידו שבירך הפרי וצריך לאכול למה לא יברך, דאין נדחה ברכת שהחיינו משום מנהג חסידים.

דעת הגר"א להיתר לברך בבין המצרים

הגר"א בביאורו בסימן תקנ"א כתב דמה שאין אומרים שהחיינו בימי בין המצרים "חומרא יתירא היא דאינם חמורים מאבל יום המיתה, ואמרינן בפרק הרואה אמרו לו מת אביו מברך שהחיינו", הרי שתקנו לברך שהחיינו על הירושה (עי' שו"ע או"ח סימן רכ"ג ס"ב) [אף שיש שכתבו דמה שהוכיח הגר"א משהחיינו שאומרים על הירושה שהוא אף אם נודע לו ביום המיתה שהיא אבילות חמורה דאעפ"י מברך שהחיינו, דאולי יש לחלק דדוקא לגבי ירושה שרק אז אפשר לברך ומה יש לו לעשות, משא"כ באכילת פירות שלא מוכרח לקיימם באותו זמן לא עדיף לדחות את האבילות].

טעם האיסור

אולם מלשון המג"א הנ"ל שכל טעם האיסור לברך שהחיינו בבין המצרים דכיון דהזמן ההוא זמן פורענות אין לברך שהחיינו לזמן הזה, ולא מטעם אבילות דהרי גם אבל מברך שהחיינו, כתבו האחרונים שדעת הס"ח הוא דלא כהגר"א, דבסימן תת"ט כתב שהאבל ומרי נפש שמת להם מת יכולים לברך שהחיינו בלשון רבים, א"כ איך יסתור עצמו תוך כדי דיבור שאין מברכים שהחיינו בימי בין המצרים, אלא ודאי דהס"ח לא סובר שזה מטעם אבילות אלא שזה לא הזמן לומר שהחיינו לזמן הזה, אולם הגר"א פירש זאת אחרת דאין נברך ברכת שהחיינו בבין המצרים, הרי אנו אבלים, ואין האבל יכול לברך שהחיינו, וכן משמע מלשון שו"ת בנימין זאב סימן קס"ג וז"ל: "כי החסידים אינם רוצים לאוכלן, וטעמא שאין רוצים לומר בזמן אבל וצער שהחיינו לזמן הזה". ומשמע מדבריו דאין אומרים שהחיינו בזמן אבל וצער, ואינו משום שהוא זמן פורענות אלא מטעם אבל וצער (ואולי י"ל דאה"נ מטעם אבילות אין חסרון משום דגם אבל אומר שהחיינו, אולם לא כדאי להכניס עצמו למצב של ימי אבילות ולומר שהחיינו). אולם למעשה הגר"א חולק ומתיר לברך שהחיינו בבין המצרים אף שהוא ימי אבל, דהרי אבל מותר לברך שהחיינו (עי' בהגהות יד אפרים סימן תקנ"א ובשו"ת נודע ביהודה תנינא או"ח סימן קמ"א). וכ"כ המשנ"ב (שם) ס"ק צ"ח וז"ל "אעפ"י דאפילו אבל מברך שהחיינו, מ"מ ימים אלו כיון שהזמן ההוא זמן פורענות אין כדאי לומר שהחיינו לזמן הזה". בס' לקט יושר עמוד ק"ז מביא בשם בעל תרומת הדשן שהיה נוהג לברך ברכת שהחיינו בין המצרים משום

שאין מעבירין על המצוות, וכמו שדרשו חז"ל במכילתא פרשת בא עה"פ "ושמרתם את המצוות", מצוה הבאה לידיך אל תחמיצנה.

ליל י"ז בתמוז

החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א סימן כ"ד מביא מש"כ בס' מטה אפרים (ארדיט) על הרמב"ם בסוף הלכות תענית, שבליל י"ז בתמוז מותר לברך שהחיינו, לפי שחמשה דברים שאירעו בו הינם ביום ולא בלילה, ונמצא שרק מהיום התחילו ימי הפורענות, אולם החיד"א חולק עליו וסובר שכבר מתחילת הלילה אין לברך שהחיינו, וכן המנהג בארץ ישראל, וכן פסקו בשו"ת ציץ אליעזר ח"י סימן כ"ו, שו"ת שבט הלוי ח"י סימן פ"א, שו"ת אור לציון עמ' ל"ה ושו"ת דברי משה (הלברשטאם) ח"א סימן ל"ג. אולם לדעת האגרות משה או"ח ח"ג סוף סימן ק' ובשו"ת ברוך השם סימן ע"ה התירו לברך בליל י"ז בתמוז. יותר מזה לאותם פוסקים שגם בלילה כבר אסור לומר שהחיינו, מובא באשל אברהם (בוטשאטש) סימן תקנ"א אות ג' שהחומרא שלא לישא אשה בין המצרים זה כולל גם בין השמשות.

האם מותר לברך בשבת בבין המצרים

מצונו מחלוקת הפוסקים האם מותר לברך ברכת שהחיינו בשבתות של בין המצרים, דעת הראי"ה בס' שער הכוונות דף פ"ט שאסור לברך שהחיינו גם בשבת, והביא דבריו המג"א (שם) ס"ק מ"ב. וכנראה טעמו שגם בשבת הוא זמן פורענות, ואין טעם המניעה משום אבילות אלא משום שהוא זמן פורענות, וכך מובא באגרות הרמ"ז אגרת ט"ו. וכך פסק החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א סימן כ"ד והגר"ח פלאגי בס' מועד לכל חי סימן ט' אות כ"ב, אולם בס' חסידים סימן תת"מ מובא "שיש מברכים על פרי חדש כשנודמנו להם בשבתות שבין יו"ט לת"ב", והובא להלכה בס' מטה משה סימן תרצ"ז והלבוש בסימן תקנ"א ס"י"ו והחיי אדם כלל קל"ג אות ח', וכ"כ הרמ"ע מפאנו כפי שמוכר בברכי יוסף (שם) אות י' ובקיצור שו"ע סימן קכ"ב ס"ב. בס' יוסף אומץ סימן תתס"א כתב "שנראה לו שמצוה להקל בזה לברך שהחיינו אפילו בת"ב שחל בשבת, שהרי מעלה על שלחנו כסעודת שלמה בשעתו ואין ינהג שום אבילות". וכ"כ בשו"ת בעי חיי ח"ב סימן ט' ובשו"ת כתב סופר סימן ק"ג, וכך פסק בשו"ת אבני נזר או"ח סימן תכ"ח שהמיקל יש על מי לסמוך הואיל ויש בזה מצוה של עונג שבת, והוא שאמרו ביבמות ק"ג דמצות עונג שבת דוחה איסור שלא מן המוקד, כש"כ בזה שאינו איסור רק ממנהגא (עי' שו"ת יחוד"ט סימן ל"ז).

יש שכתבו דמה דמותר לברך שהחיינו בשבת בין המצרים היינו דווקא פירות חדשים, אבל מלבוש חדש שיש בו שמחה גדולה אסור לברך אפילו בשבת, וכ"כ באליה רבה סימן תקנ"א אות י"ז בשם מעדני יו"ט וחיי אדם כלל קל"ג סעיף י"ד. חידוש גדול מובא בס' ארוחת חיים סימן תקנ"א בשם שו"ת ריב"א, שלא ללבוש בגד חדש בערב שבת בין המצרים בשעה שהולכין לביהכ"ס להתפלל מנחה, כיון דדעת רוב הפוסקים שאסור לברך שהחיינו בין המצרים כי אם בשבת. ודעת המג"א להקל, וגם בזה חלקו עליו מקצת אחרונים, ובפרט בבגד חדש דעת הא"ר שיש שמחה יתירה אינו מברך שהחיינו, אף דבפירות מודה למג"א. וכ"כ בשבת, אבל בערב שבת קודם תפילת מנחה "דודאי חול הוא, אעפ"י שלובשו לצורך שבת מ"מ הברכה היא בימי אבל". אולם בשו"ת דעת סופר סימן כ"ו ובשו"ת מטה לוי סימן ג' כתבו שמברכים שהחיינו בשבת בין על פירות בין על בגדים חדשים, וכך פסק בס' חזון עובדיה עמ' קכ"ט.

דעת הט"ז

הט"ז בסימן תקנ"א ס"ק י"ז מביא סברא מחודשת בשם מוהר"י כ"ץ מקראקא שבפרי שלא ימצא לאחר ת"ב מותר לברך ולאכלו בין המצרים, וכך גם יש להתיר בכל יום לברך בבין המצרים שהחיינו דשמא ימות האדם קודם המצוה, והביא ראייה לדבריו ממה שכתבו התוס' במו"ק כ"ח ע"ב ד"ה ואלו שהתירו לכתוב כל דבר השייך לבי"ד בחוה"מ הוא משום דהוי דבר האבד פן ימות הנותן או העדים או בי"ד, וק"ו דאם בצרכי הגוף הקילו כ"כ, כש"כ בצרכי מצוה שהיא הברכה שמותר לברך מטעם שמא ימות. וכתב עפ"י במשב"ז דלפי זה אף אם ימצא הפרי אחר ת"ב יברך שהחיינו, וכ"כ בס' באר יעקב (קרויוז) סימן תקנ"א ס"ק מ"ד, וכך כתב בס' שלחן שלמה. אולם יש שכתבו דאינו דומה לנידון ההתוס', דשונה מש"כ התוס' דמה דחששו למיתה גבי כתיבת בי"ד בחוה"מ, ככל משום דדברים התלוים בבי"ד מחויבים לעשות על הצד המתוקן ככל האפשר, כגון גיטין שרוצה הבעל לילך וחוששים שמא תשאר עגונה, וכך משמע בריטב"א גיטין דף כ"ח (עי' בשו"ת שם אריה סימן ט'). וכמו"כ כל הפוסקים לא סוברים כהט"ז, דאם נסבור כסברתו מה תקנו שלא לומר שהחיינו בבין המצרים תקנה שאינה יכולה לעמוד במציאות. וכן בכף החיים סימן תקנ"א ס"ק י"ז כתב דכל הפוסקים לא חששו לדברי הט"ז כמש"כ ביומא י"ג ע"א דמיתה לא שכיחא. וכן כתב המג"א בסימן תקס"ח ס"ק י"ג דלזמן מועט לא חיישין שמא ימות [הביא דבריו במחצית השקל (שם) ס"ק מ"ד].

ליל ויום עשירי באב

החיד"א בס' מחזיק ברכה סימן תקנ"ח ס"ג ק' כתב דהנוהגים להחמיר שלא לומר שהחיינו מ"ז בתמוז, נכון להזהר שלא לומר שהחיינו גם בליל ויום עשירי באב יום המר שנשרף בו בית קדשו ותפארתנו בעוונותינו. וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג סימן שס"ב שכיון שהטעם שלא מברכים שהחיינו משום שהוא זמן פורענות, אין לו לברך שהחיינו גם ביום עשירי שבו נשרף היכל עד שקיעת החמה, שהרי מטעם זה כתב המחבר בסימן תקנ"ח שלא לאכול בשר ולשתות יין כל היום, הגם שהמחבר לא כתב אלא שיש להזהר שלא לברך שהחיינו בין המצרים, דמשמע דמיד לאחר בין המצרים מותר, מ"מ הלא הוא בעצמו כתב שלא לאכול בשר

האם מותר בשר ויין בסעודת מלוה מלכה בין המצרים

לגבי סעודת מלוה מלכה מובא בגמ' שבת ק"ט ע"ב "א"ר חנינא לעולם יסדר אדם שולחנו במוצאי שבת אעפ"י שאינו צריך אלא לכזית", ורש"י (שם) כתב "משום כבוד שבת ללוותו ביציאתו צריך כבוד כאדם המלוה את המלך בצאתו מהעיר". ויש לדון במי שרגיל לאכול בכל מוצאי שבת בשר האם מותר לאכול גם בבין המצרים. בשדי חמד אסיפת דינים בפאת השדה (מערכת בין המצרים) מביא שלשה גדולים, ביניהם הגר"מ אריק זצ"ל, דמי שרגיל לאכול בכל מוצאי שבת כש"כ דמותר לו ג"כ במו"ש שבתשעת הימים לאכול בשר שנשתייר לו, דהו"ל בכלל סעודת מצוה. מעיקר הדין מותר לאכול בשר ויין בסעודת מלוה מלכה דנחשב לסעודת מצוה, אלא דמצינו ברמ"א סימן תקנ"א ס"י דאף היין של הבדלה וברמה"ז ג"כ לא ישתה לכתחילה בעצמו אם יש קטן, אלא יתן לקטן. וא"כ י"ל בסעודת מלוה מלכה דכיון דיכול לקיים סעודה זו בשאר דברים, אין לאכול לכתחילה בשר ויין, ויוצא לפי"ז להלכה דמי שאין עמו בבית במו"ש כי אם בשר ויין, ואם לא יאכלם יתבטל מסעודת מלוה מלכה, דאז יהיה מותר לאכול בשר ולשתות יין.

בס' לב בנים (עניני סעודות מצוה) עמ' קצ"א מביא בשם הגר"א גנובוסקי זצ"ל לתמוה מדוע לא הותר לאכול בשר ויין בסעודת מלוה מלכה כמו שאר סעודות מצוה כגון סיום מסכת, דיש חילוק בין שתית יין הבדלה לסעודת מלוה מלכה, דשתית היין אינו מצוה שהוא ישתה אלא שהיין ישתה, וא"כ ביש קטן נותנים לקטן, אבל בכל סעודות מצוה ובכללם מלוה מלכה בעיניו שהגברא יאכל, וא"כ גוף הסעודה מצוה לאכלה, וא"כ אין ללמוד סעודת מלוה מלכה מהיין של הבדלה. וכן מדויק בביאור הגר"א סימן תקנ"א ע"ז שכתב הרמ"א דנוהגין שלא לשתות יין הבדלה, דהיינו משום דאפשר להטעים היין לקטן בר חינוך, משא"כ בשאר סעודות מצוה. בס' ארחות חיים (ספינקא) סימן ש' כתב דהנוהג בקביעות בכל מו"ש בבשר מותר גם בבין המצרים, אולם בשר"ת אגרות משה אור"ח ח"ד סימן כ"א אוסר (ע"י פתחי תשובה יור"ד סימן שמ"א ס"ק י"ב).

הברכי יוסף סימן תקנ"א כתב דמי שנשתייר לו בשר מסעודת שבת מותר לאכול בסעודת מלוה מלכה, הואיל ואשתרי לשבת אישתרי ג"כ לחול, וראיתו מזה שאיברי בשר נחירה שהכניסו לארץ דהואיל ואשתרי במדבר גם בארץ אשתרי. מיהו השערי תשובה (שם) ס"ק י"א כתב שלא להתיר הדבר רק אם נשאר ממאכלי שבת, משא"כ אם בישל בערמה יותר לשם סעודת שבת לא. וכ"כ בשר"ת מהר"ם שיק אור"ח סימן רפ"ו להחמיר, ושר"ת מחנה חיים ח"ג סימן מ"א ושר"ת לבושי מרדכי תליתאה סימן מ"ט ושר"ת קול אליהו סימן ה'. בס' בני יששכר (מאמרי חודש תמוז ואב מאות ב' בין המצרים) כתב היתר אחר שיכול לאכול משויורי שבת במלוה מלכה, משום דאם נאמר שלא יהיה רשאי לאכול שויורי הבשר אחר השבת יתקלקלו השירים וימנע, ולא יקנה לשבת רק בדוחק ובצמצום, ועי"ז יהיה מניעה מעונג שבת.

בס' ארחות חיים (ספינקא) סימן תקנ"א אות ל"ו מביא בשם ס' חיים ביד דאף המחמיר שלא לאכול משויורי שבת, מ"מ בסעודה רביעית מותר ומצוה ג"כ יש בזה, דעד ד' שעות שהוא זמנה עדיין קיימת הארת שבת, וכ"כ בס' יפה ללב בשם ספר ארחות ישר. וכ"כ בשדי חמד (אסיפת דינים מערכת בין המצרים סימן א' אות ג') בשם הג' רבי מאיר דוייק זצ"ל (ע"י שר"ת חלקת יעקב סימן רי"ד). אולם עכ"ז יש שהחמירו שלא לאכול בשר במלוה מלכה, כפי שמובא בשדי חמד הנ"ל (ע"י אגרות משה אור"ח ח"ד סימן כ"א ובפתחי תשובה יור"ד סימן שמ"א ס"ק י"ב).

אכילת בשר משבת חזון בימות החול

ולעצם הענין לגבי בשר שנשאר משבת חזון האם מותר לאכול בימות החול, דעת הברכי יוסף סימן תקנ"א ס"ק י' דמותר לאכול השירים שנשארו משבת חזון ביום חול, והביא ראי' מגמ' חולין י"ז ע"א "בעי ר' ירמיה איברי בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהן לאכול מותר", ואף שנשארו בגמ' (שם) שיהו ספק, י"ל כוונתו שהבשר אסור רק מצד המנהג אולי יש להקל בזה. בשר"ת חלקת יעקב ח"ג סימן כ"א דוחה את אריית הברכי יוסף, דמה שהגמ' הסתפקה באברי בשר נחירה משום דנחירתו זו היא שחיתו, וא"כ נעשה מעשה המתיר בהמה הזאת והבשר מותר, ולכן הגמ' מסתפקת שמעשה זה מתיר האם גם לאחר שחל איסור נחירה ונצטוו על השחיטה, אבל בנידון דידן הרי לגבי האיסור לא נעשה שום מעשה המתיר בבשר, אלא הדומה דשבת גורם היתר אכילת בשר, וא"כ לאחר השבת דיש איסור אכילת בשר לא התורה השיריים ג"כ באכילה, משום דמה דבישלו הבשר לכבוד שבת לא התירו בימות החול. ועוד יש להעיר דמה דהותר לבני ישראל בשר נחירה היינו משום דלא נצטוו על השחיטה, ולא משום דהנחירה עצמה מתיר בהמה כמו בשחיטה. בס' שערים המצוינים בהלכה בהלכות ת"ב מביא דעת הברכי" להתיר, אולם מצד שני הביא דעות האוסרים, הפתחי תשובה יור"ד סימן שמ"א ס"ק י"ג, שו"ת מהר"ם שיק סימן רפ"ו, שו"ת מחנה חיים ח"ג סימן מ"א, שו"ת לבושי מרדכי מהדורא תליתאה סימן מ"ט ובשו"ת שיבת ציון סימן נ"א.

ובעצם הראי' לבשר שנתבשל בשבת חזון שמותר ביום חול מבשר נחירה שמותר, ע"י בעונג יו"ט סימן צ"ב שכתב דמה דהותר בשר נחירה במדבר לא משום דלא נצטוו על השחיטה, אלא משום דמעשה הנחירה הוא מכשיר כמו בשחיטה שמכשיר, ולכן הבשר כבר הותר, ולכן יתכן שיהיה מותר לאכול אף שנכנס לארץ ישראל, וא"כ אין זה נוגע למאכל שבת שלא נעשה מעשה המתיר בבשר, וכ"כ בס' בית זבול ח"ג סימן ט' (ע"י שו"ת שבי ציון (נשר) סימן ט"ז שהאר"ק בזה).

הרואה את חבירו תבירו לאחר ל' יום

כתב המהרש"ם בדעת תורה סימן תקנ"א ס"י ז"ל: "ראיתי בכתבי דעת קדושים דגם הרואה את חבירו בימי בין המצרים אחר ל' יום לא יברך שהחינו רק יהרהר בלבנו, אולם אם לא ראהו י"ב חודש יברך מחיה המתים, אולם לפמ"ש הברכי" בס"מ תקנ"א שמי שכבר בירך ברכת הנהנין על פרי חדש והוא מוכרח לאכול יש לו לברך שהחינו, וא"כ בנידון דידן כיון שכבר ראה את חבירו שיברך שהחינו, עכ"ד. וכ"כ היעב"ץ בסידורו ח"ב עמ' ר"פ שבדבר רשות שזמנו עתה, כיון שמצא מציאה או ראה את חבירו החביב לו **קרוב אני לומר שמבכר שהחינו**, דחשוב כמצוה מאחר שא"א לדחותו והוא מצווה לברך עליו. וכ"כ בס' מועד לכל חי (סימן ט' אות כ"ד). וכ"כ בחזון עובדיה עמ' ק"מ (ע"י שו"ת בית ישראל (לאנדא) סימן ל"ג שחולק ע"ז). בס' הליכות והנהגות עמ' צ"ו מובא בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דלמנהג האשכנזים שמבכרים שהחינו על לידת בת כשרואים אותה לאחר לידתה, אין צורך להמתין מלראותה עד אחר ת"ב, אלא יכול לראותה עתה ולברך שהחינו.

משנכנס אב ממעטין בשמחה

מובא במסכת תענית (כ"ו ע"ב) "משנכנס אב ממעטין בשמחה". וכך מובא בירושלמי (תענית פ"ד ה"ו). וכך נפסק בשו"ע (או"ח ס' תקנ"א), וכתב שם המג"א ע"פ דברי התוס' במגילה (ה' ע"ב ד"ה ממעטין) דהיינו שאין שמחין בו כלל. אמנם בס' מכתב מאליהו (ח"ב עמ' 123) כתב להסביר ענין משנכנס אדר מרבין בשמחה, וכמו באב שממעטין בשמחה שפירושו ממעטים והולכים, מר"ח אב ואילך, שבוע שחל בו ת"ב, ערב ת"ב, ות"ב, כן בחודש אדר מרבין והולכים בשמחה מיום ליום, זוהי עבודה פנימית מיוחדת, הצמחת השמחה. א"כ יוצא לדבריו שממעטים היינו השמחה מתמעטת יותר ויותר מר"ח אב עד ת"ב. בספר דרכי חיים ושולם (מונקאטש, ס' תרס"ד) כתב דזה ברור שלא יהיה ח"ו בעצבות ומרה שחורה עיי"ש.

בגמ' תענית (כ"ט ע"א) מובא דהיות ובחודש אב אין מזלם של ישראל טוב, לכן אדם מישראל שיש לו דין ודברים ותביעה משפטית עם גוי ישתמט ממנו בימי פורענות אלה. והנה מצינו מחלוקת הפוסקים עד מתי ממעטין בשמחה, המג"א (תקנ"א) כתב דהיינו עד ר"ח אלול, וכ"כ הפרי מגדים שם. ובס' מקור חיים (בכרך) כתב דבזה יש להזהר בכל החודש, וע"י בספר נמוקי או"ח (סימן תקנ"א) שהביא ראיות למג"א עיי"ש. אולם מדברי הוזהר (פרשת יתרו דף ע"ח) כתב, עשו נטל תרין ירחין תמוז ואב, ואלול לאו דיליה הוא, דהא אפילו ב' יומין אינון דיליה ולא יתיר וכו', דהיינו אחר ת"ב לא נחשב רוע מול, וכ"כ הקרבן נתנאל במסכת תענית (פ"ד) דמלשון הגמ' ומדברי הוזהר הנ"ל משמע שא"צ להתחמק ממנו רק עד לאחר ת"ב. ומסתבר דהיינו אחרי עשירי באב, שהרי בעשירי באב עדיין נשרף בית המקדש כמובא בסוף מסכת תענית. וכ"כ בס' נחמד למראה (ח"ב דף ח').

החתם סופר בהגהותיו לאור"ח (ס' תקנ"א) כתב להשיג על דברי המג"א, וז"ל: "ולי נראה דאין ראייה מחודש אדר שכל החודש בריא מזלו, דבחודש אדר הימים שבין פורים לפסח מוטלים בין שני ימים טובים, אבל הכא כיון שעברו ימי צער עברו, וכל שכן אחר ט"ו דלא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכו', ואתי יום טוב ואפסקיה, ונסו גוון ואנחה וששון ושמחה ישיגו". וכעין זה כתב בעל קדושת לוי לדרוש את שם חודש אב בראשי תיבות, א'רוך ב'רוך, דהיינו תחילה עד ט"ו באב, ארוך, ומט"ו באב היינו ברוך. וכ"כ הבן איש חי. (וע"י חידושי חתם סופר עה"ת פר' מסעי).

ולמעשה כתבו הפוסקים, החיי אדם (כלל קל"ג) וקצוש"ע (ס' קכ"ב ס"ז) ומשנ"ב (ס' תקנ"א ס"ב) שאם אפשר לו ישתמט מלדון עם הגוי כל החודש, ואם אי אפשר ישתדל לדחות עד אחר ת"ב. (ע"י שו"ת חתם סופר או"ח ס' ק"ס, ובשדי חמד אסיפת דינים מערכת בין המצרים ס' א' אות י"ג).

ונראה דזה ברור שנשואין בחודש אב אחר התענית מותר להתחתן, וכן כתב המחבר (או"ח ס' תקנ"א ס"ד) דבחודש אב לאחר התענית מותר לספר ולכבס מיד, וה"ה נישואין דחד דינא הוא. וכך כתוב במפורש בשר"ת מנחת אלעזר (מונקאטש, ח"ג ס' ס"ו). בס' חזון ישעיה (דני נשואין) כתב להעיר דלפי המג"א שממעטין בשמחה כל החודש זה דוקא לגבי שלא ידון ישראל עם הגוי, משום שחודש אב תקיף מזלו ומשחקת לו לגוי, ומובא בגמ' ברכות (ז') אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו, וכתב המהרש"א שם דמזל שעה גורם לו יחילו דרכיו בכל עת, היינו בכל העת שמצליח לו בזמנו יש לו לאדם להזהר ממנו מן הדין כל עת וזמן שמצליח בדרכיו ע"י מזל שעה, אמנם לענין נשואין דאין שייכות עם מזלו של עכו"ם אין צריך למנוע מלעשות נישואין עד אחר ת"ב, שנמתקו הדינים. וכבר כ' בס' כל בו (הלכות ת"ב) מנהג קדום שהנשים רוחצות ממנחה ולמעלה מת"כ כי המשיח נולד בת"ב, דצריך לעשות זכר לגואל ולמנחה כדי שלא יתאשו מן הגאולה.

נוהגים לכתוב בכתובה חודש "מנחה אב", וכך משמע בערוך השולחן (אהע"ז ס' קכ"ו ס"ז) דכתב דצ"ע אם כתבו רק מנחה אם מועיל הגט, כיון שנוהגין לברך כך את החודש מנחה אב וכך כותבים באגרות, ואם לא כתב כן אולי הגט פסול, ומשמע שהמנהג הוא לכתוב בכתובות שם החודש "מנחה אב", וכנראה שנהגו כן לסימן טוב שהקב"ה ינחמנו בב"א. ולכאורה כפי החת"ס והיפ"ל שממעטין בשמחה עד ט"ו באב, כי מט"ו באב נקרא מנחה אב, א"כ לכאורה יצטרכו לכתוב עד ט"ו באב, ולא מנ"א, אולם כבר נהגו לכתוב בכל החודש כולו מנחה אב לסימן טוב ולתקוה טובה שזוכה ונראה בנחמת ציון וירושלים.

ולשתות יין עד סוף עשירי, א"כ ה"ה שיש להמנע מלברך שהחינו ביום עשירי. בס' מאמר מרדכי סימן תקנ"א ס"ק ט"ו כתב דמסתימת הפוסקים משמע דתיכף אחר עבור התענית במוצאי ת"ב אפשר לברך שהחינו, אלא דמן הסברא היה נראה להחמיר גם בעשירי בפרט בלילה, אולם מעיקרא דדינא יש מחלוקת הפוסקים בזה, וסוברים דאפשר לברך בבין המצרים ואין להקפיד כ"כ. בשר"ת מהרש"ל סימן צ"ב כתב דהיות ואין אומרים שהחינו משום ניהוגי אבילות, ה"ה דאין לומר שהחינו בעשירי, שביום עשירי גם נוהגים ניהוגי אבילות.

חל י"ז בתמוז בשבת

אם חל י"ז בתמוז בשבת בזה אפשר דלכו"ע מותר לברך שהחינו, וכמש"כ המג"א (שם) וז"ל: "ונראה לי שאם חל י"ז בתמוז בשבת ונדחה מותר לכ"ע לברך שהחינו". וכ"כ החיד"א בס' ברכי יוסף סימן תקנ"א אות י"א בשם מהר"ם זכות. וכ"כ בשו"ת נופת צופים או"ח סימן ט"ז שאף לדעת הראי"ז אם חל י"ז בתמוז בשבת ונדחה מותר לברך שהחינו, **דאתחולי פורענותא בשבת לא מתחלינו**. וכך מובא בס' מועד לכל חי סימן ט' אות צ"ב. אולם הכנה"ג כתב שוב או"ח ח"ד סימן ע' כתב שלא אומרים שהחינו גם כשחל בשבת, וכ"כ בשו"ת חיים שאל ח"א סימן כ"ד.

אכילת פרי חדש לאשה מעוברת

בברכי יוסף סימן תקנ"א ס"ק ח' כתב שלאשה מעוברת שיש לחוש שתאורה לפרי חדש וזיק לה, יתנו לה פרי חדש ותאכל בלי ברכת שהחינו, וה"ה חולה שהפירות החדשים פותחין לו תאורה לאכול דברים טובים. וכ"כ בס' זכור לאברהם או"ח סימן ט'. וכך מובא במשנ"ב בס"מ תקנ"א ס"ק צ"ט וז"ל: "וכתבו האחרונים דאשה מעוברת **מותרת לאכול פרי חדש בלא ברכת שהחינו**, דשמה תאורה ויגרם לה נזק או לולד, וכן חולה ג"כ מותר שהפירות פותחין לו תאורה לאכול דברים טובים, ובמקום חולי לא קבלינו עליה". וכבר העירו הרבה אחרונים ממש"כ המתבר בס"מ תקנ"א סעיף י"ז "דטוב להזהר מלומר שהחינו בין המצרים על פרי או מלבוש חדש, אבל פדיון הבן אומר שהחינו ולא יחמיץ המצוה". וכתב הרמ"א "שאם לא ימצא את אותו פרי אחר תשעה באב מותר לברך ולאכול בין המצרים", ולכאורה הדין של אשה מעוברת וכן החולה תואם לדין מש"כ הרמ"א דמותר לברך ברכת שהחינו באם לא ימצא הפרי אחר ת"ב, והרי נפסק להלכה שאם אכל בלא ברכת שהחינו שלא יכול לברך אחר"כ, וא"כ אותה אשה מעוברת לא תוכל לברך שוב שהחינו אחר ת"ב ויוצא שהפסידה הברכה, וא"כ היה צריך להיות שהמעוברת תברך ברכת שהחינו שלא תחמיץ הברכה, כמו אם לא ימצא הפרי אחר ת"ב שמותר לברך ולאכול כדי שלא להחמיץ הברכה. וע"י בכך החיים בס"מ תקנ"א אות ר"ד דכיון שחל לאכול פרי חדש לברך שהחינו, ולכאורה במשנ"ב סימן תקנ"א ס"ק ו' לא משמע כך, שכתב "וכתבו האחרונים דאשה מעוברת מותרת לאכול פרי חדש אפילו בלא ברכת שהחינו, דשמה תאורה ויגרם נזק לולד. וכן חולה ג"כ מותר שהפירות פותחין לו תאורה לאכול דברים טובים, ובמקום חולי לא קבלינו עליו", ומבואר מדבריו שדין אשה מעוברת ודין חולה שווים הם, וכשם שאשה מעוברת תאכל פרי חדש בלא ברכה, ה"ה בחולה יאכל בלי ברכת שהחינו. וכך משמע בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג סימן שמ"ז בשם ספר נגיד ומצוה, והוא תמה ע"ז דלכאורה כיון שמותר לו לאכול למה יפסיד הברכה, הרי אפילו בפרי חדש שלא ימצא אותו בבין המצרים מותר לכתחילה לאכול את הפרי כדי לברך עליו שהחינו כדי שלא יפסיד הברכה, ומתיר בהתעוררות תשובה דכיון שנוהגין כל העולם שלא לברך שהחינו בבין המצרים, ורק משום שהוא חולה מתירין, א"כ יש לו מזה עגמת נפש ולא שמחה, ולכן יאכל בלי ברכת שהחינו. ולפי"ז י"ל גם באשה מעוברת שתאכל בלי ברכת שהחינו משום שאין לה שמחה, משום שמוכרחת לאכול הפרי שהוא כמו חולי, ולכן לא תברך שהחינו שאין לה שמחה בזה אלא עגמת נפש.

בס' ברכת הזמן להגר"מ שילוני שליט"א בס"מ י' מעיר ע"ז, דמי גרע ממי שמת אביו וירשו שמבכר שהחינו אעפ"י שיש לו צער גדול מזה, והיה מעדיף שלא ימות אביו ולא תגיע לידו הירושה, ומ"מ מבכר שהחינו משום השמחה אעפ"י שמהולה בתוגה (ע"י בשר"ת הרשב"א סימן שמ"ה), א"כ גם חולה אעפ"י שיש לו צער מזה שהוא חולה והוצרך לאכול כדי לחזק את לבו, מ"מ עתה כשאוכל הפרי יש לו שמחה באכילתו ולמה שלא יברך שהחינו, ומשום כך נראה דהן מעוברת והן חולה יאכלו הפרי חדש ויברכו שהחינו, דהרי במקום שנצרך לאכול אומרים שלא יחמיץ המצוה, וכמו בפרי שלא יהיה אחר ת"ב וכן פדיון הבן שמבכר שהחינו ה"ה חולה ומעוברת (ע"י בשו"ת בנין אב ח"א סימן כ"ג משכ"ז).

וע"י בכך החיים סימן תרנ"א אות רי"ד שר"ד מביא משער הכוונות דכיון שהותר לאכול פרי חדש לחולה ולמעוברת, יש לברך שהחינו ג"כ, ודלא כמש"כ הברכי יוסף (שם) ס"ק ח' שלא תברך שהחינו שתסמוך על הפוסקים שסוברים דברכת שהחינו רשות (ע"י שו"ת שלמת חיים ח"א סימן פ"ג). אולם יעוין בחידושי חתם סופר עה"ת פרשת האזינו שמבאר למה חולה לא יברך שהחינו כיון שאינו אוכל אלא מחמת חליו, שהרי כתבו הראשונים שאין מבכרין שהחינו על ספירת העומר משום שיש בה עגמת נפש שמוזכר בזה שאין אנו יכולים להקריב קרבן העומר עתה, משא"כ פדיון הבן שיש בו שמחה שיצא מכלל נפל דברית מילה שזוכה להכניס בנו בביתו של א"א ע"ה, ובתקיעת שופר שמהפך מדת הדין לרחמים, משא"כ יולדת והחולה הזה שמותרים להם לאכול דבר שאסור לבריאם יש להם עגמת נפש ממצבם שהוצרכו להיתר זה, ולכן אין מבכרים שהחינו (ע"י בס' מנחת אהרן (מיאסניק) מש"כ בזה בפ"ד מעמוד מ' והלאה).

סעודת סיום מסכת בתשעת הימים

אף שבתשעת הימים המנהג שאין אוכלים בשר ואין שותים יין, עכ"ז כתב הרמ"א בסימן תקנ"א ס"י דבסעודת מצוה כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכת אוכלים בשר ושותין יין כל השייכים לסעודה, אבל יש לצמצם שלא להוסיף. אולם בעל ערוך השלחן (שם) סעיף כ"ח כתב: "ואנו לא נהגנו בסיום, ואפילו כשיארע סיום בימים אלו מניחים הסיום עד אחר ת"ב כדי שנוכל לשמוח בשמחת הסיום לכבוד התורה כראוי, אולם מש"כ הוא מנהג בעלמא, אבל אדם רשאי ויכול לעשות סעודת סיום בתשעת הימים כדברי הרמ"א".

מנהג נוסף אצל החסידים שמכוונים לעשות סיום מסכת בימים אלו ברוב עם ועורכין סעודה, ומשתתפים הציבור ואוכלים בשר ושותין יין, אולם יש לדון האם מותר לכוון לימודו שיסיים בימים אלו. האליה רבה בסימן תקנ"א ס"ק כ"ו פוסק וז"ל: "ומזה יש ללמוד לסיום מסכת שאם לא נזדמן בלימודו הסיום לא ימהר או יאחר משום כך", וכ"כ חיי אדם כלל קל"ג סעיף ט"ז, וכן מביא המשנ"ב (שם) ס"ק ע"ג. בשו"ת חסד לאברהם (תאומים) סימן נ"ו מעיר דמדברי הגמ' מו"ק ט' ע"א משמע שכן מותר לעשות כן, אולם בסו"ד כתב שדברי הא"ר צודקים, דאף שמוותר לאחר את הסיום מ"מ לא יעשה סיום בתשעת הימים, דימים של תשעת הימים לא ראויים לעשות בהם סיום. וכ"כ בשו"ת הרמ"ץ ח"א סימן מ' ובשו"ת נשאל דוד או"ח סימן כ"ב. ובשו"ת יהוה דעת ח"א סימן מ' כתב "ומ"מ למעשה אין להתיר אכילת בשר אלא לת"ח שהוא רגיל לעשות תמיד סיום כשמסיים מסכת, אבל אם אינו רגיל לעשות סעודה כשמסיים מסכת, ורק בשביל אכילת בשר בשבוע שחל ת"ב, אין להקל".

אולם היעב"ץ בסידורו (שער השמים ח"ב) כתב "ואף הממנהר לסיים לימודו יותר מלימודו בשאר ימות השנה אין בכך חסרון, כי מ"מ הוא זריו ונשכר שהקדים עצמו למצוה בתנאי שלא יגרע מעסק לימודו, שידע ויבין היטב מה שלומד, ולא שילמד ולא יודע מה שאומר". בשו"ת אריה דבי עילאי או"ח סימן י"א כתב דדווקא אם משנה סדר הלימוד או שממנהר או שמאחר לימוד, ע"ז כתב הא"ר שאין לעשות כן, אולם אם משאיר את הדף האחרון אין בכך חסרון, וכ"כ בס' דעת תורה למהרש"ם בסימן תקנ"א, ושו"ת משנה שכיר או"ח סימן קמ"ד. ובשו"ת יוצר יוסף מביא להקת אחרונים שעסקו בנושא זה, אולם בסו"ד כתב "הנח להם לישראל שיש להם על מה שיסמכו וישמחו בשמחת התורה". וכך כתב בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג סימן תק"ה. בשו"ת מנחת יצחק ח"ב סימן ע"ג כתב דמה שהעולם נהגו לעשות סיום מסכת בתשעת הימים, שסמכו על דברי היעב"ץ הנ"ל דמותר לאחר הסיום, וה"ה למהר בלבד שיבין לימודו, וכך פסק בשו"ת שאילת יצחק מהדה"ת סימן נ"ו. בשו"ת רבי ידידיה טיאה וויל או"ח סימן ל"ח כתב שמוותר להתחיל זמן מה קודם ערב פסח או לפני תשעת הימים, ואעפ"י שמכוין לכן.

בס' דברי אמת עמ' קמ"ז החוזה מלובלין זי"ע כתב דמעלת הסיום בתשעת הימים מכיון שחורבן ביהמ"ק הוא "על עזבם את תורת", והגאולה תהיה ע"י התורה, לכן ראוי לעשות אז סיום ושיהיו כמה שירצו. בחידושי הר"ם עה"ת עמ' ר"ל כתב דכיון דע"י הסיום שמחים זה עם זה, והוא היפך משנאת חנם שהחריב את הבית, וע"י אהבת חינוס יבנה הבית, וממילא עושים הסיום כדי לתקן חטא זה (עי' בשדי חמד מערכת בין המצרים סימן א' אות ח' ו"ב).

שמחה בעליית חתן לפני הנשואין בשבת שחל בו תשעה באב

שבת שקודם החתונה שחל בשבת חזון, והוא הדין בשבת שחל בו תשעה באב, האם אפשר לעשות קידוש ושמחה כנהוג אחר העליה לתורה. מובא במהר"ל בהלכות ת"ב ובלקט יושר ח"ב עמ' ק' שרשאי החתן לערוך שמחה ומשתה בשבת כמו בשבת אחרת, וה"ה שמוותר לחתן ללבוש בגדי שבת בשבת חזון אף לדעות שאוסרים זאת לכל אדם אחר. וכן מובא ברמ"א או"ח סימן תקנ"א ס"א. בס' שלחן העזר ח"ב דף י"ג מחדש שחתן יכול ללבוש גם בגדים חדשים באותו שבת, ומביאים סמך למנהג זה, בשו"ת אבני ישפה סימן קי"ד כתב שברור שעושי קידוש בביל ובשמחה במסיבת חברים, רק שיקפידו לעשות לפני מנחה, שהרי כתב השו"ע בסימן תקנ"ב ס"י שבשבת שחל בו ת"ב אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת, ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה, אולם עכ"ז כתב המג"א (שם) ס"ק י"ד וז"ל: "ומ"מ ישב בדאבון נפש שלא ינהג בשמחה, ולכן לא ישב בסעודת חברים, ואם חל מילה באותה שבת יעשה הסעודה קודם מנחה", ומשמע דיעשה הסעודה כדרכו כראוי לסעודת מצוה, ולכן נראה שיעשו הסעודה של עליית החתן לתורה לפני מנחה ובמסיבת חברים כנהוג בסעודה זו. ומביא בשם הגר"ש דבליצקי זצ"ל ששירה שרגילים בשעת עליית החתן לתורה ודאי יעשו, כיון שכן נהוג בכל מקום, ואם לא ישירו היו אבילות בפרהסיא.

אכילת בשר בסעודת בר מצוה

האם מותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודת בר מצוה בימים שאחר ראש חודש אב, ולכאורה סעודת בר מצוה נחשב לסעודת מצוה, וכפי שמוכח במג"א סימן רכ"ה ס"ק ד' שמצוה על האדם לעשות סעודה **ביום שנעשה בנו בר מצוה כיום שנכנס לחופה**, ולפי"ז מש"כ בסימן תקנ"א ס"ט "ובסעודת מצוה כגון מילה פדיון הבן וסיום מסכת", זה כולל גם סעודת בר מצוה, ומה שלא הוזכר ברמ"א צ"ל שלא היה מנהג לאכול בשר בסעודת בר מצוה. יותר מוזאת כתב בשו"ת לב אברהם (וינפלד) סימן ע' דסעודת בר מצוה הוא בכלל סעודת סיום, דהיינו סיום למצות חינוך, והרי המג"א בסימן תקנ"א ס"ק ל"ג מביא שגם לגמר מצוה עושיין סעודה, וכפי שכתב הרשב"ם בבא בתרא ק"א ע"ב דבגמר מצוה היו נוהגין לשמוח, וע"י בים של שלמה ב"ק פ"ז סימן ל"ז דמשמע שסעודת בר מצוה נכלל כסיום מסכתא, לאור כל זאת סעודת בר מצוה נחשב

כסעודת מצוה ובסיום מסכת, ומותר לעשותה בבשר ויין לכתחילה, וכפי שכתב ביש"ש הנ"ל "וסעודת בר מצוה שעושיין האשכנזים לכאורה אין לך סעודת מצוה גדולה מזו". וכ"כ ביד אפרים סימן תקנ"א להיתר, ואוכלים בשר ושותין יין בבר מצוה. בשו"ת דברי יציב ח"ב סימן רל"ח ומרן הגר"ש אלישיב זצ"ל בשו"ת ח"ג סימן ל"ח כתבו שבחור שנעשה בר מצוה דינו כביתר לענין בגדי שבת, ובעלי השמחה נקראים הבר מצוה אביו ואמו כמובא בהליכות שלמה עמוד תט"ז. ונראה דאחר סעודת בר מצוה לא יאכלו יותר בשר, ואין זה דומה לבעלי ברית שאוכלים בשר כל היום, דיו"ט שלהם הוא. וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג סימן שמ"ג. בס' תורת המועדים בסימן תקנ"א כתב לדון לענין פדיון הבן אם מותר לאכול בשר אחר הפדיון, ד"ל שדווקא ברית שכל יום השמיני חשוב זמן המילה, ולכן אפשר לומר שכל היום הוא יו"ט שלו. ויש להוסיף שלפי הרבה פוסקים אסור לבעל ברית לעשות מלאכה גם אחר הברית היות ויום זה יו"ט, אבל פדיון הבן שדעת רוב הפוסקים שאין מיוחדות ליום השלושים יותר משלושים ואחד, וכל מה שצריכים לעשות בשלושים הוא רק משום שהגיע המצוה ואסור לדחות המצוה, ומובא בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שדוקא בברית יכול לאכול אחר הברית משום דהיו"ט מתמשך עד סוף היום, אבל פדיון הבן שאין שמחה כ"כ גדולה שהרי אומרים תחנון ביום שיש בו פדיון, יתכן שאין חשיבות לפדיון רק בשעת סעודת הפדיון ולא אח"כ. כמ"כ לענין סיום מסכת פשוט שאינו יכול לאכול אחר שנגמר הסיום, דאין שום מיוחדות ביום של הסיום יותר משאר ימים.

מנהגי קריאת מגילת איכה

מקור המנהג

נוהגים לקרות בתשעה באב מגילת איכה. מקורו של המנהג הוא במסכת סופרים פ"ח הלכה ד' "יש שקורין ספר קינות בערב, ויש מאחרין עד הבוקר", משמע דמש"כ במסכת סופרים בספר קינות היינו מגילת איכה, וכן משמע מדברי הרמב"ן בסוף ספר תורת האדם דיני תשעה באב שמביא מש"כ במסכת סופרים, ומסיים "ומסתברא דהך מכלילתא מנהגא תניא, וכך היו נוהגין שאחד קורא מגילת קינות וכולן שומעין כדרך שאמרו במגילת אסתר, ומבשר בקריאתה על מקרא מגילה, וכך מובא במסכת סופרים ריש פרק י"ד שמבשר על קריאת איכה", משמע דקינה היינו מגילת איכה. וכן משמע בגמ' חגיגה ה' ע"ב "רבי הוה נקיש בת"ב ספר קינות וקא קרי בגויה, כי מטא להאי פסוקא "השליך משמים ארץ" (איכה ב') נפל מן ידיה, אמר מאיגרא רמא לבירא עמיקתא". וכן משמע בגמ' תענית ל' ע"א "אבל קורא הוא באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיהו". ומש"כ "בקניות" כך היתה נקראת בימיהם מגילת איכה, וכן משמע בירושלמי שבת פרק ט"ז ה"ה. א"כ מה שמוכח בשו"ע סימן תקנ"ט ס"ה "בשעת הקניות אסור לספר דבר ולצאת חוץ כדי שלא יפסיק לבו מן האבילות", היינו הכוונה בשעת קריאת מגילת איכה, ולא מדובר על הקניות שאומרים אחר קריאת איכה.

ברכה על הקריאה

ברוב קהילות ספרד וברוב קהילות אשכנז קוראים מגילת איכה מן ספר המודפס בלא ברכה. וכן משמע בב"י סימן תקנ"ט וז"ל: "והעולם לא נהגו לברך כלל על שום מגילה חוץ ממגילת אסתר", וכן כתב הרמ"א בסימן ת"צ סעיף ט' שהעם נהגו שלא לברך, וכן כתב הט"ז בסימן תקנ"ט ס"ק ו' שכל המבשר על מגילות אלו **ברכה לבטלה היא**. וכן הסכים הפמ"ג בסימן תקנ"ט בא"א אות ט' לדעת הט"ז שלא לברך על מגילת איכה אף אם היא כתובה כהלכתה, וספק ברכות להקל. וכן דעת החת"ס (שם). ובערוך השלחן סימן תקנ"ט סעיף ד' כותב שכך מנהגם שלא לברך לפני איכה על קריאת מגילה, אולם בלקט יושר עמ' 158 כתב שמה שלא מברכים שהמגילה לא כתובה בדיו ובקלף, משמע שאם כתובה כהלכתה בקלף מברכין, וכן משמע בס' יוסף אומץ סימן תמ"ז ובסימן תתמ"א. אולם יש קהילות אשכנזים שמנהגם לקרות מגילת איכה במגילה כשירה כתובה על קלף ומברכין על מקרא מגילה, אולם כשחזרין וקוראין אותה בשחרית אין מברכין, וכן מובא במרדכי מו"ק הלכות תשעה באב סימן תתקל"ד, וכן משמע במסכת סופרים פי"ד ה"ג "ברות ובשיר השירים **ובאיכה** ובמגילת אסתר צריך לומר על מקרא מגילה, ואעפ"י שכתובה בכתובים". וכך מובא בהגהות מימוניות בהלכות תענית פ"ה אות ב', וכ"כ הלבוש סימן תקנ"ט סעיף א' ומג"א ריש סימן תקנ"ט ובסימן ת"צ ס"ק ט, ובביאור הגר"א סימן ת"צ ס"ט שכן עיקר שמברכין על מגילת איכה. יש לציין שלא אומרים ברכת שהחיינו לפני הקריאה.

האם צריך לקרוא איכה במגילת קלף

יש נוהגים לקרות מגילת איכה מספר מודפס בלא ברכה, וכך מובא בערוך השלחן סימן תקנ"ט ס"ק ב'. אולם יש שנהגו לקרוא במגילה כשרה כתובה על קלף, ומברכין עליה על מקרא מגילה. וכך משמע מהמרדכי מועד קטן הלכות ת"ב סימן תתקל"ד, וכ"כ הלבוש סימן תקנ"ט ובביאור הגר"א סימן ת"צ. וכך נהגו בבית מדרשו של מרן החו"א זצ"ל. בס' זר התורה (גרסוברג) פ"י סעיף כ"ט כתב שבלי ת"ב קורין איכה במגילה כשירה, ומברכין בלחש על מקרא מגילה ויחיד קוראה בלא ברכה. הלבוש בסימן תקנ"ט כתב "וכל ימי תמתי כיון שנוהגים לקרוא איכה בציבור ולברך עליו, מדוע לא נהגו באיכה כמו במגילה לכתבה על קלף וספר בפני עצמו כדין כל הספרים שצריכים לצאת בהם י"ח הציבור. ולא דומה לשיר השירים ורות וקהלת דשונים הם שאין רגילים לקרותם בש"ץ, אלא כל יחיד ויחיד קוראה בפני עצמו, משא"כ איכה שצריכים לקרוא ע"י ש"ץ להוציא את הקהל ולמה קורין אותם בחומשים הנדפסים. ואפשר שנהגו כן מפני שלא היה מצוי להם מפני שהספרים לא נהגו לכתבם, משום שאמרו שאנו מחכים ומצפים בכל יום שיהפך לנו יום זה לששון ולשמחה

ולמועד, ואם היו כותבים מגילת איכה היה נראה כמתיאשים מן הגאולה ח"ו, משא"כ מגילת פורים כי ימי הפורים לא יהיו בטליו, ולפיכך ע"י הדחק נהגו לקרות מתוך החומשים. וכתב במחצית השקל בסימן תקנ"ט שגם אם מגילה כתובה בדפוס ועל נייר מברכין על מקרא מגילה, אולם החיי אדם בכלל קל"א אות כ"א כתב דווקא כשקורין המגילה הכתובה כדין על הקלף מברכין על מקרא מגילה.

קריאת איכה בבוקר

הגר"מ טוקצינסקי זצ"ל בלוח כתב שלא לברך על מגילת איכה ביום, וכן כתב בס' ארץ ישראל סימן כ"א וז"ל: "נשאלתי בשנת תש"ח כשבבתי כנסיות רבים לא קראו את המגילה כי היה ליל הפגזה בכל ירושלים, ושאלו בבוקר אם צריך לברך על המגילה ביום, והשבת שבתשעה באב תקנו לקרוא בציבור ובברכה רק בלילה, וביום אין חיוב, ואפילו לדעת השלה"ק והמג"א ריש סימן תקנ"ט שאמרו לקרוא גם ביום אין זה מחיובא של הציבור, אלא מנהג יחידים לקרות בבית (ולא כמו פורים שחייב לשנותה ביום), ומה שאנו קורין בבוקר בציבור (בלא ברכה) הוא משום שבבית לא יקראו כל אחד ואחד, ואם היה החיוב לקרות פעם אחת או בלילה או ביום, ודאי היו מתקנים קריאת המגילה ביום וקרום המצוות שחיובן ביום. משמע מדבריו דחיוב קריאת איכה רק בלילה, עפ"י דברי הגמ' (תענית כ"ט ובסוטה דף ל"ה) דנגזר על אותו הלילה לבכות בו על חורבן בית ראשון ושני, וכך כתב בשו"ת פאת שדך (מונק) סימן נ"ה, אולם דעת הגר"ח גרוסברג זצ"ל בס' זר התורה פרק י' דקורין הציבור ביום ובברכה על סמך מש"כ במס' סופרים שבת"ב יש שקורין ס' קינות בערב, ויש מאחרין עד הבוקר לאחר קרה"ת, ומשמע שגם ביום יש ענין בקריאה, וכתב שם ששאל את הגר"מ ט"ז זצ"ל על פסקו הנ"ל. בכך החיים בסימן תקנ"ט אות ה' כותב שיש מחלוקת בענין ברכה על מגילת איכה, דלכאורה כשיש ספק אם לברך קיים הכלל "ספק ברכות להקל" כמובא בסימן י"ח אות ז', ומ"מ במקום שנהגו לברך לא חוששים לענין ספק ברכות להקל, אבל במקום שאין מנהג לברך אין לברך משום סב"ל.

קורין בתורה ואח"כ מגילת איכה

כתב בספר שלחן הקריאה (סימן ל"ה) ובפירוש מסגרת השלחן (ס"ג) וז"ל: "נשאלתי מדוע קורין בפורים בתורה ואח"כ קורין את המגילה, מה שלא מצונו בשאר מגילות כמו שיר השירים רות וקהלת", וכתב דנאמר בגמ' (דף פ"ח) "כתבי" ויתיצבו בתחתית ההר", מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית, ואמר להם אם מקבלים את התורה מוטב, ואם לא את תהא קבורתכם וכו', אמר רבא אעפ"י דדר קבלוה בימי אחשוורוש, דכתיב "קיימו וקבלו היהודים", קיימו מה שקבלו כבר", לכן קוראים בתורה תחילה ואח"כ המגילה רמז לקיימו וקבלו (עי' בס' עיר מבצר עמ"ס מגילה אות נ"ו מש"כ בזה). ומצאתי בפירוש נחלת אריאל עמ"ס סופרים שכתב הטעם להודיע שנתקיים ככל הכתוב שם כשעברו על התורה, ולכן קורים בתורה קודם להמחיש בקריאת איכה את כל מה שקרה לעם ישראל בגלל שלא שמרו על מצוות התורה.

אופן קריאתה

מובא בסידור מחזור ויטרי (סימן רס"ו) וז"ל: "לאחר תפילת ערבית קורא ש"ץ איכה ומקונן לעגמת נפש, ואי קרו כלוה לייכא עגמת נפש, וחזור על זכור ה' מה היה לנו והציבור עונין אחריו אחר כל פסוק ופסוק זכור ה' מה היה לנו וכו', עכ"ל. וכן כתוב בב"י או"ח סימן תקנ"ט בשם הרמב"ן בס' תורת האדם וז"ל: "על האי ברייתא דמסכת סופרים מסתברא דהך מכלילתא מנהגא תניא, וכך היו נוהגים שאחד קורא קריאת מגילת קינות וכולם שומעים כדרך שאמרו במגילת אסתר וכו'". על פי זה כתב בספר כתר שם טוב להסביר מנהג הספרדים שמגילת איכה נקראת בין יחיד הקהל, הש"ץ אומר הפרק ראשון והרב קורא פרק השני, שאם יקראו אותה כולם יחד אין עגמת נפש, ואינם אלא כקורא בתורה בחטיפות ובמהירות, ובפרט שלא כל אחד מהקהל יודע לקרותה לפי ניגונה.

קריאת איכה בישיבה

מובא במנהגי מהר"ל (בסדר תפילת ת"ב סכ"א) "מהר"י סגל ישב להדיא על הרצפה ולא ע"ג המעלה דלפני התיבה, ומבשר על מקרא מגילה טרם מתחיל איכה". ומשמע מדבריו דברכת על מקרא מגילה לפני קריאת איכה גם מברכין בישיבה. ונראה כיון שבת"ב נוהגים העם מנהגי אבילות, לכן צריך דווקא ישיבה ע"ג הארץ דאז נקרא שמתאבל על חורבן ירושלים. וכתב במועדים וזמנים (ח"ה סימן שמ"א) לחדש דלא מספיק במה שאינו יושב בשעת איכה וקינות בכסא וספסל, אלא קיום אבילות הוא בישיבה על הארץ דווקא, לכן יש מצוה לישב על הארץ כשמתאבל ואומר איכה וקינות. ואף שבעמידה אין איסור, מ"מ קיום מצות אבילות אין כאן, ולכן צריך ישיבה ע"ג הארץ דווקא דרק אז ניכר שהוא מתאבל.

ברכת דיין האמת

נאמר במסכת סופרים (פ"ח ה"ז) "הקורא בתשעה באב אומר ברוך דיין אמת". הרמב"ן בספר תורת האדם כתב שברכה זו על קריאת איכה נאמרה, אולם הב"י והלבוש כתבו שברכה זו מברך העולה לתורה, וכתב בדרכי משה שאין נוהגין לומר זאת. דעת המג"א (סימן תקנ"ט ס"ק ה') והמחצית השקל שטוב שכל אחד מהעולים לתורה יאמר אותו בלא שם ומלכות, וגם קודם קריאת איכה יברך כן.

הדלקת נרות בליל ת"ב

מובא במדרש איכה "אמר הקב"ה למלאכי השרת בשעת חורבן הבית, מלך בשר ודם כשהוא אבל מה הוא עושה, אמרו לו מכבה הפנסים שלו, אמר להם אף אני אעשה כן שנאמר שמש וירח קדרו", וכך מובא ברא"ש פ"ד דתענית סימן ל"ז ובהגהות מימוני הלכות תענית, ולכן אין מדליקין

נוטה להקל בחלב, וכ"כ בערוך השלחן סימן רצ"ו, והעיר בשם גדולים שראה שעשו הבדלה על חלב או תה. ועי' בקונטרס עובר אורח הנדפס בסוף הספר ארחות חיים (ספינקא) שהעיד בשם גאונים רבים שחזרו להבדיל על כוס תה, ועי' בשו"ת שבת הלוי ח"ג סימן כ"ו שמבאר בטו"ט שכעת נשתנו הטבעים, דיש להקל בשאר משקין שיהא נקרא חמר מדינה, וא"כ יש לנהוג להקל בשעת הדחק לעשות הבדלה בחלב או בתה וקפה", וכ"כ בהליכות שלמה פט"ו סיף ז'. אולם בשו"ת משנה הלכות ח"ז סימן ל"ט מביא שנשים חולות שמוותרות לאכול בת"ב בלי הבדלה, ובמוצאי ת"ב תשמע הבדלה מבעלה שלא להכניס עצמה בספק ברכה, וכ"כ בס' משנת יעקב, אולם מעיר על זה דלמה להקל לה לאכול בלי הבדלה כיון דאנו פוסקים דאם אין לה מי שיבדיל בכל השנה אשה מבדלת לעצמה, וכיון שבעלה לא יכול להבדיל בת"ב נחשבת כמי שאין לה מי שיבדיל ומותרת להבדיל בעצמה.

נשים חולות שאוכלות צריכות לומר ברכת נחם בברהמ"ז כמובא באו"ח סימן תקנ"ז, ויותר מזה בעל ברית בת"ב שנדהה הברית לאחר חצות יאמר נחם בברהמ"ז, וכן פסק בשו"ת שואל ומשיב ח"ה סימן ר"ט אעפ"י שביום הברית נחשב כיו"ט אצלו, מ"מ הוא עת שכל ישראל צריכין לנחמה, אולם בשו"ת עמק התשובה סימן פ"ח פסק שא"צ לומר נחם בברהמ"ז משום דיו"ט אצלו דלא כחשו"מ. (עי' שו"ת יחווה דעת ח"א סימן מ"ד).

דעת מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל שאין רשאי אדם בריא המתענה להבדיל לחולה וכגון בבית חולים, וכך מובא בקובץ דרכי הוראה עמ' ק"ג, אולם בשו"ת ציץ אליעזר ח"ד סימן מ"ד פסק שרשאי להבדיל בשבילו והחולה ישתה מהכוס, ואם אינו יכול ישתה קטן מהכוס ויוצא גם המברך ידי חובת הבדלה, וחולה בת"ב שחל ביום א' הצריך לשתות רק מים אינו צריך לעשות הבדלה, כמבואר באו"ח סימן רצ"ט ס"א.

אמירת מזמור לתודה בתשעה באב

מובא בשו"ע או"ח סימן נ"א: מזמור לתודה יש לאמרו בנגינה, שכל השירות עתידות ליבטל חוץ ממזמור לתודה, וכן כתב באבודרהם, וכן כתב הכל בו, וכתב סמך לדבר שאמר דוד "ענו לה' בתודה" כמו "וענו הלוים". וכתבו האחרונים להעיר כיון שגדולה מעלתה, למה נדחית היא מכל דיני קדימה כשצריך לדלג לצורך תפילה בציבור.

והנה נכתבו כמה פעמים לאמירה זו, רש"י בתהילים מזמור ק' כתב מזמור לתודה להודיה לאמרו על זבח' תודה, וכדברי רש"י מובא בשבלי הלקט וז"ל: יש מקומות שאומרים אותו בחול ואין אומרים אותו בשבת, ומצאתי טעם למנהגם בשם רש"י לפי שאין קרבן יחיד קרב בשבת, ותודה קרבן יחיד והיא יכולה להיקרב בכל יום חוץ משבת, וכך מובא בס' המנהיג דיני תפילה סימן כ"א.

ויש שכתבו מפני שאין לך יום שלא נעשה בו נס, ואין בעל הנס מכיר בניסו וצריך לתת הודאה להש"ת, ועפ"י כתב בסידור השל"ה שזה טעם מנהג אשכנז שאומרים מזמור לתודה אחרי הודו לה' קראו בשמו, שלאחר שסיימו "כי גמל עלי" שהוא ברכת הודאה אומר מזמור לתודה. בירושלמי שבועות פ"א ה"ח מובא בזה"ל: רב נתחומא בשם ריש לקיש בשעה שאמר לו הקב"ה למשה "והתודה עלי וכו'", התחיל ואמר מזמור לתודה. ובפירוש שירי קרבן בירושלמי (שם) כתב שזה הטעם שאין אומרים מזמור לתודה, שאינו יום יודיו משום שכתוב "גם כי אזעק שתם תפילתי", או משום שנקרא מועד.

והנה מצינו שיטות שונות בענין אמירתו בשבת, הרמ"א בסימן קט"ו כתב שאין אומרים מזמור לתודה בשבת, בשבלי הלקט מביא ובמקומינו מנהג לאמרו בשבת ולא בחול. ומביא בשם אחי ר' בנימין לפי שהשבת יום הודאה, ובלשון הזה פתח אדם הראשון במזמור שיר ליום השבת כמובא בבראשית רבה סופכ"ב. כתב הרוקח סימן שיי"ט "ששמע על ר' אליהו שלא היה מדלג בשבת ויז"ט כי אם שתי תיבות מזמור לתודה, והיה מתחיל הריעו לה' כל הארץ מפני שזה שבח על הקב"ה".

ויש לברר האם אומרים מזמור לתודה בעט"ב ובט"ב, מובא במג"א סימן נ"א ס"ק י"א בשם הגהות ומנהגים אות ס"ד שיש שאין אומרים מזמור לתודה בעט"ב ולא בתשעה באב. ומובא בעטרת זקנים דיש אומרים שהוא טעות, שאם יבנה בית המקדש אז יקריבו קרבנות והיה ט"ב לששון ולשמחה, וכ"כ בשו"ת מהרש"ל בסימן ס"ד. וכך כתב במטה משה על סימן תש"י.

אמנם בס' נימוקי או"ח כתב בסימן נ"א דהיותו ובעוונותינו הרבים חרב ביהמ"ק, ובמזמור לתודה כתבו "עבדו את ה' בשמחה", ולשמחה מה זו עושה ביום אבל ומרירות כזה.

מובא במזמור זה הריעו לה' כל הארץ, וכתב בהגהות על סידור השל"ה שהוא ר"ת "הלכה", רמז למש"כ חז"ל אין להקב"ה בעולמו שהוא הארץ רק ד' אמות של הלכה, ותכלית הלימוד לבוא לידי מעשה, וזה עבדו את ה'. בחתם סופר בדרשותיו דף קמ"ח הוסיף דהסמיך להריעו ה' את המילים עבדו את ה' בשמחה, נמצא כי לא יתכן לעבד את ה' בלימוד הלכה ולקנות עולם הבא אלא ע"י עבודת השמחה, ולפ"י יתכן לומר דכיון שבת"ב אסור ללמוד תורה מפני שהתורה משמחת לב ואין ראוי לשמוח ביום אבל, לכן יש שנהגו שלא לומר מזמור לתודה בט"ב, אולם במשנ"ב מסיק שאומרים בעט"ב ובט"ב מזמור לתודה.

מובא בס' אור צדיקים למהר"ם פאפירוש דראוי לומר מזמור לתודה בעמידה, היותו והוא כנגד הקרבת קרבן תמיד, וקרבן כל עשיותיו הוא מעומד דמיושב פסול לעבודה. וכעין מה שמובא במגן אברהם סימן מ"ח שאומרים פרשת הקרבנות בעמידה, דוגמת הקרבנות שהיו בעמידה, ובשערי תשובה סימן מ"ח מביא בשם הבכור שור ומוקציעה שא"צ לומר פרשת הקרבנות.

הבדלה בתשעה באב

קטן האוכל בת"ב

יש שנים בהם חל תשעה באב ביום ראשון, ויש שנים שחל בשבת קודש ומשום קדושת השבת אין צמים בה, ונדחה ליום ראשון ושניים דיניהם. ויש לדון בקטן האוכל בתשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, או שחל תשעה באב ביום ראשון, האם צריך לחנך לקטן להבדיל במוצש"ק, או שמא מותר לו לאכול מבלי שיבדיל תחילה וישמע הברכה במוצאי הצום.

זה ברור שגם קטן חייב בהבדלה במוצש"ק כמובא בראב"ה מסכת ברכות סימן ס"ב שמציין דברי הירושלמי ברכות פ"ג הלכה ג' שקטן חייב בקידוש ובהבדלה, וכך משמע בירושלמי ברכות פ"ח הלכה ב'. וכן מבואר במשנ"ב סימן רצ"ו שקטנים חייבים בהבדלה. ולגבי הבדלה בת"ב, בשו"ת מהרי"ל דיסקין בקונטרס אחרון סימן ח' מבואר שצריך להבדיל, אולם בשו"ת ישועות משה (אהרונסון) ח"א סימן מ' ובח"ב סימן פ"ז פסק שלא צריך להבדיל, ואין בזה משום מצות חינוך להדריך לבנו שלא יאכל לפני הבדלה. כעין זה כתב בס' מועדים וזמנים ח"ז סימן רנ"ה שאביו אינו מצווה לחנכו להבדיל בת"ב לפני שאוכל, עפ"י מה שכתב להסביר הגרי"ז מבריסק זצ"ל לגבי קטן שאינו יודע להתעטף פטור מציצית אף שעטור לא מעכב, שיסוד מצות חינוך הוא להרגילו לקיים המצות כדי שיהג בגדלותו, ולכן אם הקטן אינו יודע להתעטף אין חיוב חינוך שיתרגל לקיים המצוה כך כיון שאין זה מצוה, ולפ"י י"ל גם בהבדלה דבגדלותו הרי יבדיל רק במוצאי ת"ב, ולא במוצש"ק קודם לכן. לכן גם בקטנותו זמן הבדלה שלו ככל ישראל במוצאי ת"ב, ולא בזמן ששייך בקטנותו בלבד, וע"כ ישמע הבדלה ככל ישראל במוצאי ת"ב ויוצא בזה ידי מצות חינוך.

והנה נחלקו הראשונים בת"ב שחל ביום א', דהרמב"ן בתורת האדם בענין אבלות ישנה כתב שלא תקנו הבדלה על הכוס במוצש"ק שחל בו ת"ב, שהרי בתחילה קבעוה בתפילה וכשהעשירו קבעוה על הכוס, ובמוצש"ק כיון שהוא יום צום הרי כל ישראל נחשבים כעניים מרודים, ולא תקנו בה הבדלה על הכוס כלל אלא רק בתפילה, וזה דומה למי שהיה אונן במוצ"ש שאז פקע חיוב הבדלה לגמרי, וכך דעת הריטב"א סוכה נ"ד ע"ב דבטלה חובת הבדלה על הכוס והחיוב להבדיל רק בתפילה, אולם הרא"ש במסכת תענית פ"ד סימן מ' מציין את דברי הרמב"ן, וכתב שזה לא דומה למי שהיה אונן במוצש"ק, דשם האונן עצמו היה דחוי שהרי הוא פטור מכל המצוות, משא"כ בנ"ד הוא עצמו מחויב בהבדלה אלא הזמן גורם שאינו יכול להבדיל, ולכן כתב דנהגו העם להבדיל ביום שני.

אולם השו"ע בסימן תקנ"ו פסק דבליל מוצאי ת"ב מבדיל על הכוס כדעת הבה"ג וכפסק הטור (שם), מ"מ כיון דלדעת הרבה ראשונים ואחרונים אין מבדילין כלל על הכוס במוצאי ת"ב, וכפי שכתב הרשב"א בתשובות סימן קי"ז והריטב"א בחידושיו בסוף מסכת תענית, ולכן אף דנהגין כהמחבר שהמבדיל במוצאי ת"ב זה דווקא בגדול, אבל לא בקטן. וכך פסק בשו"ת משנה הלכות ח"ז סימן ל"ט, ומסביר דבאמת היה צריך להבדיל גם לבניו הקטנים שלא יאכלו קודם הבדלה כדי לחנכו, אך ישנו חשש דילמא אתי למסמך שבגדלותם יבואו להבדיל במצב כזה שחל ת"ב במוצש"ש, וכך פסק מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל כמובא בשו"ת רבבות אפרים ח"ג סימן שע"א דלא שייך שיחנכו את הקטנים להבדיל, כיון שכשיהיה גדול לא יבדיל בצורה הזאת. וכ"כ בשו"ת שרגא המאיר ח"א סימן נ"ט דלא שייך בזה מצות חינוך שיבדילו כשהם קטנים, דכל מצות חינוך הוא רק בכדי שלא יבוא ויעשנו בעת שהוא גדול כמובא בבכורות ל"ט, אבל קטן שיכול לבוא שיבדיל ע"ז לא נאמר מצות חינוך, וכמבואר בתרומת הדשן בפסקים סימן ס"ב וז"ל: "והא דאייתי קרא דאסרה תורה דלא ליספי ליה בידים, י"ל הטעם דקפיד רחמנא שלא ירגיל לעבור עבירות, וכשיגדל יבקש למודו" (עי' שו"ת רעק"א סימן ט"ו). אולם בשו"ת שבת הלוי ח"ז סימן ע"ז אות ו' כתב לחזק דבריו של המהרי"ל דיסקין דמחייב הבדלה לקטן, ולכאורה מה שייך ענין חינוך, הרי כשיגדל לא יאכל, ומתוך "וי"ל דכבר נכנס בגדר חינוך הבדלה בשבת פשוטה, א"כ הוא בגדר חינוך הבדלה אף בענין פרטי זה דהבדלה בת"ב דלא שייך בו חינוך בגדלותו. ועוד, דכיון דחולה שאין בו סכנה מותר מעיקרו בגדולים, וא"כ צריך לחנך לדעת סדר האכילה בת"ב." (עי' מועדים וזמנים ח"ז סימן רנ"ה).

אשה חולנית בת"ב

אשה חולנית שמוותרת לאכול בת"ב וחל ת"ב במוצ"ש, מה עליה לעשות עם הבדלה, מובא בס' תורת היולדת פרק מ"ח סיף ה' דאם חל ת"ב ביום א' תבדיל היולדת טרם בואה לאכול או לשתות. יענין בשו"ע או"ח סימן רצ"ו ס"ח דנשים חייבות בהבדלה, אולם הרמ"א סובר שלא יבדילו לעצמן רק ישמעו הבדלה מן האנשים. והמשנ"ב בס"ק ל"ה הכריע שיכולים להמשיך על עצמן חיוב ולהבדיל כמו שופר ולולב, ובלא"ה הפר"ח והיעב"ץ הסכימו לדעת השו"ע שנשים חייבות בהבדלה וכמו שהביא בשעה"צ (שם) ס"ק ל"ד, אולם לכתחילה אולי עדיף שתשמע הבדלה מאיש חולה שמבדיל, כיון דלגבי נשים הוי כעין ס"ס שלא להבדיל. ויעוין בשערי תשובה סימן תקנ"ו שמביא תשובת כנה"ג דחולה צריך להבדיל קודם שיאכל, ובשו"ת התעוררות תשובה ח"ג כתב להעיר על השע"ת דאין יכול לעשות החולה הבדלה, דמי ישתה היין, ולא דומה מר"ח ועד התענית דמותר לו לשתות במצב שאין תינוק דהאיסור אינו אלא מחמת מנהג, משא"כ בת"ב דאסור מדינא דגמ' למי יתן הכוס, וכן העיר בשו"ת זכר שמחה סימן ס"ט. בשו"ת רבבות אפרים חלק ג' סימן שע"א אות ד' כתב: "ע"כ נלעג"ד שיעשה הבדלה על שכר דוקא חמר מדינה, ומי שאינו יכול לשתות שכר ביום תענית דמויק לבריאותו אפשר להקל לעשות הבדלה בחלב או בתה, שהרי בס' דעת תורה סימן רצ"ו

הרבה נרות בליל ת"ב כי אם נר אחד לומר לאורו איכה וקניונו. וכך נפסק בסימן תקנ"ט סעיף ג'. המג"א (שם) ס"ק ב' מביא "ומהר"ל כתב להדליק עוד נר אחד, שאם יכבה נר החזן ידליק ממנו", משמע שהקהל לא יאמרו איכה וקניונו רק ישמעו מהש"ץ. כתב המשנ"ב סימן תקנ"ט אות ט"ו דלפני מנהגינו שכל הקהל אומרים בלחש עם החזן גם קניונו, יש להדליק נר אחד בכל שכונה שע"י הדחק ויכול לומר קניונו לאורו. וכ"כ בכף החיים (שם) אות כ"ו.

נשים בשמיעת מגילת איכה

נשים חייבות לשמוע מגילת איכה, וכן מפורש במסכת סופרים פ"ח ה"ד וז"ל: "יש שקורין ספר קניונו בערב וכו', ונותנים למתרגם שביינו בו שאר העם והנשים והתינוקות, שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים". אולם לא נהגו כן, וכן משמע במור וקציעה סימן ת"ז שאין הכוונה שחייבים מצד חיוב קריאת מגילה, אלא להשריש בלבן יראת ה' ואהבתו יתברך ע"ש.

אמירת פיוט "אלי ציון ועריה" בתשעה באב

אומרים אנו בסוף הקניונו לתשעה באב הפיוט "אלי ציון ועריה וגו'", ובתוך הפיוט מובא שמקוננים על ביטול פדיוני בכוריה ועל הלויים. וכבר כתבו האחרונים להעיר הרי המקונן בא לקונן רק על אותם הדברים שאבדנו בחורבן בית המקדש ואינם נהגים עתה, אבל פדיון בכור הרי נהג גם עתה כשביהמ"ק חרב, וא"כ מה יש להתאונן על ביטול מצות פדיון בכור. בס' קול ברמה פירוש על הקניונו מביא בשם מרן הגר"י קנייבסקי זצ"ל, דהיינו על הלויים שנתבטלו מעבודתם שבכ"א מקומות היו שומרים בביהמ"ק, ופדיוני בכוריה כיוני ללויים שפדו את הבכורות בימי משה (עי' במדבר ג').

כתבו אחרונים להסביר דבזמן הזה שאין לנו כהנים ודאי מיוחסים רק כהני חזקה, ממילא נתבטלה הוודאות של מצות פדיון הבן. וכן אנו מוצאים באו"ח סימן תנ"ז ס"ב לענין חלה, שאין מאכילין חלה בזה"ז לשום כהן, ובמג"א (שם) ס"ק ט' כתב שאין מחזיקים אותו ככהן ודאי דאולי נתחללה אמו מכהונה. ומובא בפתיחת תשובה יור"ד סימן ש"ח ס"ק י"ב בשם שו"ת שאילת יעב"ץ דבזה"ז שאין לנו כהנים מיוחסים רק כהני חזקה בעלמא, כמעט ש"ל דמדינת הם צריכים להחזיר המעות להבא, ומה"ט מביא ג"כ שכן כהנתו אמ הלוייה יש לפדות עכשיו מספק, וכן לצאת ידי כל ספק האפשרי יש על האב לפדות בכורו מכל כהנים שיכול למצוא, דאולי ביניהם ימצא כהן מיוחס. והנה שאר פוסקים כתבו בזה שאין להחמיר כלל לפדות מהרבה כהנים, כי סוף כל סוף ישאר בספק, ומה תועלת לפדות מהרבה כהנים אם א"כ ישאר בספיקו, והוא כעין מש"כ הנוב"י קמא יור"ד סימן קפ"ז לגבי ספק ספיקא שא"א לברר, עיי"ש. (עי' קונטרס חומר בקודש פ"ד אות כ"ו מבעל תפארת ישראל).

וכתב בערוך השלחן סימן ש"ה ס"ק נ"ה: "ראיתי מי שכתב דבזה"ז כיון שאין לנו יחוס' כהונה, ראוי לכל כהן לחוש שמא אינו כהן ויחזיר המעות, וכן הוא חייב בפדיון ויפריש לעצמו, ולדעתו אסור לשמוע דברים כאלו להקטין עתה מעלת הכהונה ואתי לזלוזלי, וחי' לומר כן, והרי אפילו כשעלה עזרא מבבל שלכל הכהנים היה כתב יחוס, ולמקצתם לא נמצא, דרעי חזקת כהונה שלהם, ועכ"ז אמר להם נתמיה הרי אתם בחזקתכם, כמו שאכלתם בגולה בתרומה כן תאכלו גם עתה, כמובא בכתובות כ"ד, וע"ז שנינו שם גדולה חזקה, עיי"ש בדבריו. על כל פנים לפי דעת היעב"ץ אפשר להבין הגירסא בפיוט הנ"ל, ויש להעיר קצת שהרי עצם הפדיון נהוג בימינו כמו בזמן הבית, והיה לו לפייטן לקונן על ביטול הכהונה ואבדן מקור יחוסה.

ועוד כתבו האחרונים דהגירסא "ופדיוני בכוריה" נכונה היא, שמאחר שהיא מצוה הנוהגת גם בזה"ז מדאורייתא, א"כ הרבה יש לנו לקונן ע"ז שאין בדינו לקיימה כהוגן ובשלמות, והוא על פי מה שכתב הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פ"כ ה"א שעכשיו בזמן הזה אין לנו כהנים מיוחסים רק כהני חזקה, בלא הותרו רק בתרומה של דבריהם, אבל תרומה של תורה וחלה של תורה אין אוכל אותה אלא כהן מיוחס, וא"כ יוצא שפדיון הבן שהיא מדאורייתא גם בזה"ז א"א לקיימה כהוגן מאחר שאין לנו כהן מיוחס. וכבר הק' ע"ז המנחת חינוך במצוה שנ"ז ובמצוה שצ"ב, והוא המציא לזה עיצה לזכות ע"י אחד לכל הכהנים שבעולם, דהרי ודאי נמצא בעולם כהנים שהם מיוחסים, אולם האחרונים חלקו עליו. יוצא איפוא לפ"י דכשיבנה ביהמ"ק ב"ב יצטרכו כל הבכורים להפדות מחדש ע"י כהנים מיוחסים.

ואכן, בשו"ת ציץ אליעזר חלק ח' בסימן כ"ה כתב דבמקום ופדיוני בכוריה צ"ל ופדיוני בכוריה, והוא על ביטול הבאת הביכורים, אולם כתבו להעיר על כך, דמה יש שייכות לביכורים עם פדיון, דאם הפריש ביכוריו ונגנבו או שנטמאו מביא אחרים תחתיהם, וכן משמע במשנה ביכורים פ"ג מ"ג הרחוקים מביאים רגוגרות וצימוקים וכו', והרי מוטב לפדותם ולקחת פירות יפים בירושלים וכדומה, ובהכרח שבביכורים לא שייך ענין פדיה.

בס' מילי דמרדכי מהגאון רבי מרדכי ליב זקש זצ"ל סימן מ"ב מביא בשם גדול אחד שצריך להגיה "יוני ביכוריה" (הבית בחיריק והכף דגושה), והכוונה לגזולות (יונים) שהיו עם סלי הביכורים (עי' במשנה ביכורים פ"ג מ"ה). והגאון הנ"ל כתב, ויש להוסיף כי אין צריך להגיה כל כך, ויש לקיים כמעט כמו שכתוב, אלא שיש לקרות ופיד (שבר) יוני ביכוריה, כלומר שבר יוני הביכורים וביטולם, על פי הפסוק במשלי כ"ד כ"ד "ופיד שניהם מי יודע".

שיח הלכה

הלכות בין המצרים שותה הרבה לפני הצום

שאלה: השותה הרבה מים לפני הצום כדי שיוכל לצום ולא משום שצמא, האם יברך כששותה.

תשובה: אם אין נהנה כלל אין לברך.

ובס' שיח התורה ח"א עמ' ר"צ השיב ע"ז מרן צ"ע ע"ש. ובא"א מבוטשאטש סי' ר"ד כתב שיתכן שצריך לברך, אולם בדעת תורה סי' ר"ד כתב שא"צ לברך. וכ"כ בס' חוט שני ברכות עמ' קצ"ד ובשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' מ"ב וח"י סי' מ"ב אות י'. והסתפק בזה הגרא"ד רוזנטל זצ"ל בס' אב בברכה עמ' רצ"ב. ועמש"כ בס' אשרי האיש ח"א פל"ו אות י"ח ובס' שערי ברכה פ"ח הערה ע"ז ובשו"ת דברי בניהו ח"ט ז' ס"ד ובשו"ת אדרת תפארת ח"ב סי' ו"ח ג' ס"ז ובשו"ת שבות עמי ח"א ס"ז. ובס' מאור עוז ח"ט סי' ר"ד ובשו"ת דברי יוסף ח"ג סי' ל"ח ובשו"ת רבבות אפרים ח"ז סי' ס"ד ובס' דרכי הלכה ברכה"נ סי' י"ג ובס' ברכה נאמנה סי' ר"ד וסי' כ"ג ובס' שלמי ניסן ברכות סי' פ"ט ובשו"ת שאילת שאלו ח"ב סי' י"ט ובשו"ת שבט הקהתי ח"א סי' צ"ו ובס' אוצר תשובות לשאלות המצויות ח"א סי' קמ"ד ובס' אמרי אמת ליקוטים ברכות מ"ד, ומה שהארכנו בזה כאן בגליון במדור ביני עמודי.

ברכה אחרונה כשאכל בשוגג

שאלה: האוכל בשוגג בתענית האם יברך ברכה אחרונה, דאף לסוברים דבשוגג אין מברך באיסור, הכא באיסור מחמת הזמן שרי.

תשובה: צ"ע.

ולענין ברכה אחרונה כשאכל מצה בערב פסח השיב, אם הוא איסור מדינא לא יברך. ובס' דולה ומשקה עמ' רנ"ט השיב דהאוכל חלב אחר בשר תוך ו' שעות יברך ברכה אחרונה. וע"ע בס' מנחת שלמה ברכות מ"ה שהסתפק בזה באוכל בתענית אם יברך ומש"כ בשו"ת חמדת משה להגרמ"ש דיין סי' ל"ד. ומה שהארכנו בזה כאן בגליון.

ג' חולים האוכלים האם יזמנו

שאלה: שלושה חולים האוכלים בתענית האם יעשו זימון.

תשובה: חלילה.

ועמש"כ בשם מרן שליט"א בס' תורת הזימון פ"ט הערה 6. וע"ע בשו"ת שבט הקהתי ח"ב סי' ע"ט דמסיק שיזמנו ולכתחילה לא ישבו. ועמש"כ בשו"ת משנת יוסף ח"ג סי' ר', ובס' תורת הזימון הנדמ"ח סי' קנ"א.

עוד בענין הנ"ל

שאלה: צ"ע מ"ט לענין ג' חולים האוכלים ביו"כ כתב מרן דיתכן שיזמנו, ולענין תענית כתב חלילה.

תשובה: שם מצוה.

עיין בס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' תע"ה לענין יו"כ ובמראי מקומות שם, וכן לענין ת"ב תשו' שנ"ה, ובארוכה בס' בית מתתיהו ח"ב סי' ל"ב.

רחיצה בצום ביום ו'

שאלה: עשרה בטבת שחל בעש"ק, האם מותר להתרחץ בחמין מהבוקר או רק אחר חצות.

תשובה: אחר חצות.

ומטו משמיה דמרן הגר"נ קרליץ דשרי.

לטעום ביום ו' מהתבטיל בצום

שאלה: אשה המכינה מאכלי שב"ק ביום ו' שחל בו עשרה בטבת, האם יכולה לטעום מהתבטיל גם בלא לפלוט.

תשובה: אין ראוי.

שבע ברכות בליל י' בטבת

שאלה: האם אפשר לעשות שבע ברכות בליל עשרה בטבת.

תשובה: אין ראוי.

נתאחרו עד אחר השקיעה

שאלה: כשחל עשרה בטבת בעש"ק ונתאחרו הציבור בתפילת מנחה עד אחר השקיעה, האם יקראו ויחל ויאמרו עננו.

תשובה: לא.

ועיין בשו"ת דבר יהושע ח"ג סי' ס"ג סק"ב דשרי לקרוא.

בן ספרד אם יענה אמן בהפטרה

שאלה: ספרדי המתפלל במנין אשכנז ונוהג שלא לענות אמן בברכת הפטרה, בת"צ האם יענה.

תשובה: יכול.

ועמש"כ בשו"ת אבני ישפה ח"ז ס"ח ענף ג' ובשו"ת דברי שלום ח"ה עמ' תל"ז ובשו"ת אדרת תפארת ח"ה ס"ט וח"ו סי' כ"ה ובשו"ת אבני דרך ח"ב סי' קי"א.

חתן בשבע ברכות אם מתענה

שאלה: חתן וכלה בשבע ברכות האם צריכים להתענות ביו"ז בתמוז.

תשובה: עיין שו"ת סי' תקנ"ג דין ח'.

ובס' חוט שני שבת ח"ב עמ' שי"ב הביא דמרן החזו"א הורה שבתענית אסתר א"צ להתענות, וכתב דרק בתענית אסתר דקיל, ובשאר צומות מתענים. וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' ככ"ה אות ג' וסי' תקפ"ז וח"ד סי' נ"א ובביה"ל סי' תקמ"ט ובביאור הגר"א סו"ס תרפ"ו ובשו"ת מהר"ל דיסקין קו"א סי' ע"ד ובשו"ת שבט הלוי ח"ו סי' ע' ובס' מועדים וזמנים ח"ז סי' רמ"ו ובס' שושנת ישראל פורים פ"ג סי"ה ובס' ברכת יצחק אור"ח סי' תקנ"ג עמ' תתק"כ.

צחצוח שינים בצומות

שאלה: האם מותר לצחצח שינים בצום י"ז בתמוז.

תשובה: יזהר שלא יבלע.

ועמש"כ בזה בשו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' ק"ט ובשו"ת באר משה ח"ד סי' צ"ד ובשו"ת קנין תורה ח"ב סי' מ"ט ובשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' שס"ו וח"ד סי' ק"מ ובשו"ת אבני דרך ח"ד סי' קל"ב ובס' עסיס רמונים פורים ס"ד סי' י"ב, ובס' בנתיבות ההלכה מ"ד עמ' 479 הבאנו מבעל הרבבות אפרים זצ"ל שבתשעה באב לא יצחצח שינים אף שאינו בולע ע"ש.

בירך על מאכל בתענית

שאלה: בירך על מאכל וזכר שהוא בתענית, האם יטעם כדי שלא תהא ברכה לבטלה.

תשובה: ילקק.

ובס' נור החיים עמ' ר"י השיב ע"ז מרן שליט"א, י"א שאוכל קצת, וי"א שלא יאכל כלום, ולדעתי יטעם קצת שיהא לברכה על מה לחול אך יפלוט ולא יבלע, עכ"ל. ועמש"כ בזה בשו"ת סי' תקס"ח וברכ"י שם, ובשו"ת הלק"ט ח"א סי' רנ"ב ובשו"ת משנה הלכות ח"ז סי' פ' ובשו"ת משנת יוסף ח"ה ס"ק וח"י סי"ה ובשו"ת שערי עזרא ח"א סי' ט"ו ובשו"ת אור לציון פ"ג פל"א סי"ה ובס' אשרי האיש עמ' תמ"ז, ומש"כ בארוכה בבית מתתיהו ח"ב סי' ט"ו, וע"ע בשו"ת שמחת יהודה ח"ב סי"ב ובס' תורת הזימון הנדמ"ח סי' קנ"ב ובשו"ת ויען דוד ח"ד סי' ע"א ובס' מעדני יום טוב להגר"י זנגר ח"א סי' י"ח ובשו"ת דברי בניהו חכ"ח סי' ל"ט. ובשו"ת אבני הנחל ח"א ס"ט.

עוד בענין הנ"ל

שאלה: כתב לי מרן דאם בירך על מאכל וזכר שהוא בתענית ילקק, וצ"ע מ"ט צריך ללקק, הא כתב הריטב"א חולין ק"ו דנמלך מלאכול ל"ה ברכה לבטלה, א"כ ה"ה הכא.

תשובה: יותר טוב ללקק.

עיין בס' נור החיים עמ' קע"ט ובס' הליכות חיים ח"א עמ' ק"י דנקט מרן שליט"א להלכה כהריטב"א ע"ש, ובס' אמרות משה ח"ג ס"ו ובספרי בית מתתיהו ס"ט אות ט"ו בשם מרן שליט"א בכ"ז, ובס' מנחת תודה עמ' שכ"ד בשם מרן.

לצום או בתשעה באב או ביו"ז בתמוז

שאלה: מי שיוכל לצום או בתשעה באב או ביו"ז בתמוז מתי יצום. **תשובה:** ט"ב [ויש חולקין].

תשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א נערך ע"י הרה"ג מתתיהו גבאי שליט"א

וכ"כ בהליכות שלמה פט"ו ס"ח שיתענה בת"ב ע"ש.

קטן בצום נדחה

שאלה: קטן שיהא בן י"ג ביום י"א באב, ות"ב חל בשבת ונדחה ליום א', האם חייב לצום, וכן בשאר צומות.

תשובה: כן.

ובשו"ת אבני נזר אור"ח סי' תכ"ו כתב שא"צ לצום, וכ"כ בשו"ת קנין תורה ח"ג סי' ע"א וח"ד סי' ס'. אולם בשו"ת דברי מלכיאל ח"ה סי' ק"ל ובשו"ת צפנת פענח סי' מ"ד ובשו"ת שבה"ל ח"ד סי' ע"ב וח"ו סי' ע' ע"א ובשו"ת להורות נתן ח"ה סי' ל"ו ובשו"ת באר משה ח"ה ס"כ כ"א ובשו"ת אבן ישראל ח"ו סי' כ"ו ובשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' שס"ג כתבו שצריך לצום, וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' כ"ז ובשו"ת משנה הלכות ח"ח סי' ש"כ ובס' מסורת משה עמ' קע"ו ובס' הליכות אבן ישראל עמ' שט"ו.

ציבור שאין מתענים בת"צ האם יעשו נ"כ

שאלה: ציבור שאינם מתענים בתענית ציבור, אם כהן שמתענה יעשה נשיאת כפים.

תשובה: יעשה.

ועמש"כ בזה בשו"ת דבר יהושע ח"ג יו"ד סי' ע"ה ובס' אמור להם עמ' תנ"א, וע"ע בשו"ת באר שרים ח"ו סי' ל"ו שאלה י"ד ובשו"ת דברי בניהו ח"ח סי' כ"א ובשו"ת שואלין ודורשין ח"ה סי' י"א או"ב ובפסקי תשובות סי' קכ"ט או"ב.

בן י"ג שלא הביא שערות האם מתענה

שאלה: בביה"ל סי' תקנ"ג כ' דבן י"ג חייב להתענות אף שלא הביא ב' שערות, ומקורו מהפרמ"ג שם, וצ"ע ממש"כ המשנ"ב סי' תרט"ז ס"ק י"ג שבני י"ג שאין להם שני שערות א"צ להתענות בתענית שהם מדרבנן.

תשובה: נוהגין להתענות.

ובביאור תירוץ מרן בסתירת המשנ"ב, דמש"כ בס' תקנ"ג שחייב להתענות, היינו שכך המנהג להתענות אף שמעיקה"ד אין חייבים, כן תירץ בסתירת המשנ"ב בשו"ת שבט הלוי ח"ו סי' קכ"ב יעו"ש. ובמשנ"ב דרשו סי' תקנ"ג במילואים שם, תירצו בשם הגרש"ב ולדנברג זצ"ל, שבס' תרט"ז איירי שבדקו ולא מצאו ב' שערות ולהכי בתענית דרבנן פטורים, ובס' תקנ"ג איירי שלא בדקו ולהכי חייבים להתענות ע"ש. וכן תירץ מרן הך סתירת המשנ"ב בס' הקטן והלכותיו ח"א עמ' 19 שהמנהג שמתענין ע"ש, ומש"כ בזה בס' מנחת איש חג ומועד פ"ל סעי' כ"ו.

נ"כ במנחה גדולה בתענית

שאלה: כשמתפלל מנחה גדולה בתענית האם ישא כפיו.

תשובה: כן.

וכמב' בחזו"א או"ח ס"כ, ועמש"כ בזה בס' קהילות יעקב ברכות סי' כ"ט ובאורחות רבינו ח"א עמ' ס"ז ובס' זה השלחן להגר"ש דביליצקי זצ"ל ח"ב עמ' י"ט יעו"ש, ובס' מועדים וזמנים ח"ז סי' רמ"ח ובס' כל המתאבל עליה פמ"ט ס"ה, ומש"כ הגר"ש דביליצקי זצ"ל בס' ישרון מ' עמ' ר"ד ועמ' ש"כ יעו"ש, ובס' כאיל תערוג מועדים עמ' רפ"ט ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' כ"ג ובס' יום הכיפורים יומא פ"ג ע"ב.

עישון בתענית

שאלה: האם מותר לעשן בתענית.

תשובה: כל השנה אסור.

והברכי יוסף אור"ח סי' תקס"ו ס"א כתב שבתשעה באב יש להחמיר ע"ש, ובשו"ת דובר שלום ח"ג ס"ב ובס' כל המתאבל עליה פל"ג ס"ד ובכנה"ג סי' תקס"ז ובמשנ"ב סי' תקכ"ה סק"ח ובשו"ת דברי בניהו ח"א סי' כ"ג ובשו"ת שערי חיים ח"ג סי' נ"ט ובשו"ת זכר יהוסף אור"ח סי' קצ"ח ובס' מנחת איש חג ומועד פ"ל ס"ו, וכיו"ב השיב מרן בס' שאלת רב ח"א עמ' צ"ב אם מותר לעשן ביו"ט, כל השנה אסור ע"ש. ובס' ויכתוב מרדכי עמ' ר"ל השיב מרן שעישון הוי איסור מה"ת כל השנה ע"ש.

איסור תספורת מהלילה

שאלה: איסור תספורת בבין המצרים מ"ז בתמוז האם זהו כבר מהלילה או רק ביום.

תשובה: מלילה.

וכ"כ בס' אורחות רבינו ח"ב עמ' קכ"ז בשם הקהילות יעקב. וכן מבואר בשו"ת חיים שאל ח"א סי' כ"ד ובס' זה השלחן סי' תקנ"א, וכ"כ בס' אשרי האיש פסח סי' ס"א. ובשעה"ד התיר בשו"ת אגרות משה ח"ד אור"ח סי' קי"ב אור"ב, אולם פליג ע"ד בשו"ת שבט הלוי ח"י סי' פ"א אור"ב. וע"ע בס' שיעורי שלמי תודה בין המצרים עמ' כ"ג. וכן נראה באשל אברהם מבוטשאטש סי' תקנ"א שמליל י"ז חל דיני ביהמ"צ, ובשו"ת מחקרי ארץ ח"ב סי' ס"ד ובס' שהחיינו פי"ח סי"ב ובשו"ת שרגא המאיר ח"ב סי' י"ג ובשו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כ"ו ובשו"ת להורות נתן ח"י סי' נ' ובס' מועדים וזמנים ח"ח סי' של"ח ובשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' שע"ה ובשו"ת דברי משה ח"א סי' ל"ג ובשו"ת ברוך השם סי' ע"ה, ובשם מרן בס' דולה ומשקה עמ' ר"ז, ובקונ' איך נשיר פ"ח ס"ב ובקונ' ומתוקים מדבש ביהמ"צ עמ' ע"א.

מיץ ענבים קפוא בבין המצרים

שאלה: האם אפשר לאכול מיץ ענבים קפוא בימי בין המצרים ובתשעת הימים.

תשובה: אין ראוי.

ולענין לעשות קידוש על מיץ ענבים קפוא השיב מרן דאין יוצא יד"ח קידוש. ועמ"ש לענין ברכה על מיץ ענבים קפוא בתשובות והנהגות ח"ו סי' ס' אור"ד ובשו"ת שבט הקהתי ח"ו סי' קכ"ג ובשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"ג סי' ס"ז אם ברכתו שהכל או בופה"ג, ובשו"ת יורו משפטיך ח"א ס"ג ובשו"ת אבני דרך ח"א סי' ל', ומה שהשיב מרן בס' אשיחה ח"א עמ' שמ"ט, ומש"כ בתשו' למח"ס גם אני אודך בשו"ת אהלי שמעון אור"ח סי' ט"ז, ובס' גם אני אודך תשו' הגרמ"ש דין ח"ה סי' ס"י.

שהחיינו כשלא ראה חבריו

שאלה: האם בימי בין המצרים יכול לברך שהחיינו, כשלא ראה חבריו ל' יום.

תשובה: כן.

וכ"כ בסידור היעב"ץ שמברך שהחיינו כשלא ראה חבריו ל' יום, וכ"כ בס' מועד לכל חי פ"ט סי' כ"ד ובס' דעת תורה סי' תקנ"א עמ' י"ז, ועמ"ש בשו"ת שמן אפרסמון ח"ב סי' ו' ובשו"ת דברי בניהו חכ"א סי' מ"ז ונ"ב ובשו"ת אבני דרך ח"ט סי' כ"ט ובס' ברכת שהחיינו הכי איתמר ס"ו אות מ"א ובשו"ת שער שמעון אחד ח"א סי' ע"ט ובשו"ת הלכה למשה אור"ח סי' מ"ה ובשו"ת דברי בניהו חכ"ג סי' ל' ובס' שהחיינו פי"ח סי' ל"ד ובשו"ת ויען דוד ח"י סי' כ"ד.

שהחיינו במצוה פעם ראשונה

שאלה: למש"כ הרמ"א יו"ד סי' כ"ח שהעושה מצוה פעם ראשונה יברך שהחיינו, האם ג"כ בימי בין המצרים.

תשובה: כן.

וכ"כ בשו"ת משנת יוסף ח"י סי' קע"ד אות ז' ע"ש, ובשו"ת שמן אפרסמון ח"ב סי' ס"ו. וע"ע בשו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי' צ"ד ובס' הליכות שלמה בין המצרים עמ' ת"א.

כהן המקבל פדיון הבן לכוין בשהחיינו

שאלה: למש"כ בתשו' חתם סופר יו"ד סי' רצ"ט, שאב המברך שהחיינו בפדיון הבן יכוון להוציא הכהן, משום דקמטי הנאה, האם יתכוון להוציא גם בימי ביהמ"צ.

תשובה: כן.

ובמועדי הגר"ח ח"א תשו' ש"ג השיב מרן, דאין לצאת ע"י שוכ"ע בביהמ"צ מאב המברך שהחיינו בפדיון הבן ולכוון לצאת בפרי ע"ש, ושאיני הכא דגם לכהן איכא מצוה בקבלת ה' סלעים וכמש"כ הצ"ח פסחים קכ"א ע"ב, שהרי הוא מסייע ומשתתף במצות פדיון הבן. וע"ע בשו"ת פאת שדך ח"א יו"ד סי' קל"ג, ומה שכתבנו בזה בס' גם אני אודך ח"ב סו"ס ד' ובבית מתתיהו ח"ג סו"ס י"א, ומש"כ בזה בשו"ת משנת יוסף למו"ר הגר"י ליברמן ח"ג סי' קע"ד אות ז', ובשו"ת שמן אפרסמון ח"ב סי' ע"ש, ובס' הליכות אמרי סופר ח"א עמ' רל"ב.

שהחיינו בפדיון פטר חמור

שאלה: העושה פדיון פטר חמור בימי בין המצרים ונוהג לברך שהחיינו ע"ז, האם יברך גם בימי בין המצרים.

תשובה: כן.

וכן נקט הגר"ח פלאגי בס' מועד לכל חי ס"ט סעי' כ"ה שמברך שהחיינו על פט"ח ביהמ"צ ע"ש, ובס' כנסת אהרן עניני פט"ח פ"ד ס"ג, ומש"כ בשו"ת משנת יוסף ח"י סי' קע"ו. ובעיקר הדבר אם מברכין שהחיינו על פט"ח, ע"י בס' ילקוט פטר חמור ס"ו אות מ"ה, וע"י בשו"ת ישמח לב יו"ד סי' ט"ז.

לחדש טלית ולברך שהחיינו

שאלה: האם מותר בימי בין המצרים לחדש טלית חדשה ולברך ע"ז שהחיינו.

תשובה: לא.

וכ"כ בכנסת הגדולה סי' תקנ"א ס"ק מ"ב. ועמ"ש בשו"ת דברי בניהו חכ"ג סי' מ"ה. וע"ע בשו"ת משנת יוסף ח"י סי' קע"ד.

שהחיינו על ספר חדש

שאלה: מי שקיבל ספרו החדש מהדפוס לביתו בבין המצרים, ונוהג לברך שהחיינו או ע"י פרי, האם יברך.

תשובה: מי ששמח.

ועמ"ש כזה בשו"ת שמן אפרסמון ח"ב סי' אות כ', ובס' מעדני שלמה עמ' נ"א, ובס' מועדי הגר"ח תשו' ש"ט השיב מרן שלא יביא הספר לביתו בבין המצרים ע"ש. ובעיקר הדבר אם מברכין שהחיינו בהוצאת ספר, ראה בארוכה בספר בית מתתיהו ח"א בהקדמה אות ד'. ובס' אלא ד' אמות פכ"ד סעי' י"ב, כתב שמרן מברך ע"י פרי, והחזו"א לא בירך שהחיינו. ועמ"ש לענין ביהמ"צ בזה בשו"ת בירורי חיים ח"ז סי' ע"ט אור"ב ובס' גם אני אודך תשו' הגרמ"ש סגל ח"ב סי' פ"ג ע"ש, וע"ע בס' היכל הוראה ח"ד הוראה נ"ו.

לחדש תפילין

שאלה: האם בתשעת הימים יכול לחדש תפילין חדשים מהודרים אף שכבר יש לו.

תשובה: שיהוי מצוה לא משהינן.

ועמ"ש כזה בשו"ת אגרות משה ח"ג אור"ח סי' פ' ובס' כאיל תערוג מועדים עמ' רע"ו.

סיום מסכת שלא כסדרה האם מותר בבשר

שאלה: בהיתר לאכול בשר בסיום מסכת האם בעי שילמד המסכת כסדרה או הוי סיום שלא כסדרה.

תשובה: אולי.

ובשו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' צ"ג הסתפק בזה, ועיין בשו"ת בצל החכמה ח"ב סי' כ"ח שעושה סיום, ובשו"ת אור לציון ח"ג פי"ב ס"א ובשו"ת מחקרי ארץ ח"ה סי' צ"ה, וכן בס' דולה ומשקה עמ' ש"ט השיב מרן צ"ע. ובקונ' איך נשיר עמ' קס"ו ובשו"ת מנחת אהרן ח"ג סי' תרי"ד ובס' קובץ הלכות להגר"ש קמינצקי פסח פי"ג סי' ט"ז, ומש"כ בס' דברי שמואל להר"ג רבי שמואל כהן מועדים עמ' קפ"ז ע"ש.

עשה סיום בהרהור האם מותר בבשר

שאלה: סיים מסכת בהרהור האם מתיר בשר בתשעת הימים.

תשובה: נכון שיוציא מפיו.

ובס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' ל"א השיב לענין סיום תענית בכורות בהרהור, יתכן שהוי סיום. ויעו"ש מש"כ. וע"י בס' שערי ציון ח"א עמ' מ"ח ובס' בדידי הוי עובדא עמ' תרי"ג ובקונ' איך נשיר עמ' קס"ה.

ליתן לקטן בשר

שאלה: האם מותר ליתן לקטנים שאינם בני הבנה בשר אחר ראש חודש אב.

תשובה: לא.

ועמ"ש כ"ב במג"א סי' תקנ"א ס"ק ל"א ובחיי אדם כלל קל"ג עמ' ט"ז ובס' מקור חיים סי' תקנ"א ס"ק, וע"ע בשו"ת אור לציון ח"א סי' ל"ח ובשו"ת דברי יציב אור"ח סי' רל"ו ובשו"ת שארית יהודה סי' ע"ד ובשו"ת ישיב יצחק ח"ד סי' י"ב ובשו"ת שבט הלוי ח"ו סי' ע"ב ובשו"ת נתיבות אדם סי' י"ד ס"ק כ"ז ל' ובס' חינוך הבנים כהלכתו פפ"א ס"ה ובשו"ת חמדת יוסף להגר"י פלגני צ"ל ח"ג

ס"ז ובשו"ת תהילת יצחק ח"א סי' ל"ב ובס' כאיל תערוג מועדים עמ' רע"ד בשם מרן הגר"ל שטיינמן זצ"ל.

ספרדי הלומד בישיבה אשכנזית לגבי תספורת

שאלה: ספרדי הנוהג כהשו"ע לא להסתפר משבוע שחל בו, ולומד בישיבה אשכנזית הנוהגים כהרמ"א שלא מסתפרים, האם יכול להסתפר אחר י"ז בתמוז או יש לחוש ללא תתגודדו.

תשובה: טוב אם יכול ליהרהר.

ועיין בס' שלמי מועד עמ' תע"ו ובהליכות שלמה פי"ד ס"ו הערה ח' ובס' אשרי האיש ח"ג פס"ח סעי' י"ז, ועמ"ש כ"כ בס' מצות ספירת העומר ה' ימי העומר ס"ד ובס' ישא יוסף ח"ב עמ' קכ"ה ובשו"ת מקוה המים ח"ג סי' כ"א.

בשר לילדים בין המצרים

שאלה: האם מותר ליתן לילדים שהגיעו לחינוך לאכול בשר בימי בין המצרים.

תשובה: אין ראוי.

ועמ"ש כזה בשו"ת אגרות משה ח"ד אור"ח סי' כ"א אור"ד ובשו"ת דברי יציב אור"ח סי' רל"ו ובשו"ת שרגא המאיר ח"א סי' כ"ד אות י"ח ובשו"ת התעוררות תשובה ח"ב סי' קע"ב ובשו"ת בני בנים ח"ג ס"ד ובס' וישמע משה ח"ה עמ' ק"ז ובשו"ת תהילת יצחק ח"א סי' ל"ב.

לכבס ע"י מי שנוהג היתר

שאלה: הנוהג לאסור כיבוס מראש חודש אב, האם רשאי לומר למי שנוהג רק בשבוע שחל בו שיכבס לו.

תשובה: לא.

וכ"כ בשו"ת אבן ישראל ח"ט סי' ס"א ובקובץ תשובות ח"א סי' נ"ח.

לזרוק הבגד לרצפה

שאלה: מי שלא לבש הבגדים קודם שבוע שחל בו ט"ב, האם סגי במה שזרוק הבגד לרצפה.

תשובה: יש מקילים.

אולם בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' קל"ה כתב דלא מהני ע"ש, ובס' שערי ציון ח"א עמ' קכ"ח השיב מרן אולי אם נתקמט ונתלכלך ע"ש, ובס' שלמי מועד פ"צ. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק ח"י סי' מ"ד ובס' נטעי גבריאל בין המצרים פט"ו ס"ב. אולם בס' בנתיות ההלכה מ"ד עמ' 536 כתבו בשם הגר"ח פ' שיינברג זצ"ל שמהני לזרוק על הרצפה. ועמ"ש בשו"ת ברית הלוי ח"א סי' ע"א. אולם בס' פסקי הלכות עמ' רע"ב השיב מרן רק בשעה"ד מקילים לזרוק ברצפה. וע"ע בשו"ת אבני דרך ח"ט סי' ע"א. וכן נראה דמהני בס' חוט שני יו"ט עמ' שמ"ה. אולם בשו"ת אור לציון פכ"ז ס"א כתב דלא מהני. וכן בס' שלמי מועד עמ' תע"ט ובתשובות והנהגות ח"ה סי' ק"ע ובס' תשובות רבי אביגדור הלוי נבנצאל עמ' שפ"ט ובס' מקראי קודש ביהמ"צ פי"ג ס"ז ובס' וישמע משה ח"ה עמ' ק"ה.

טבילה לסגולה

שאלה: טבילה בחודש התשיעי כסגולה ללידה, האם מותר בתשעת הימים.

תשובה: יתכן.

וכן התיר בשו"ת שבט הקהתי ח"ג סי' ק"פ ובס' פסקי תשובות סי' תקנ"א הערה 262 ובס' קובץ מבית לוי עמ' ט"ז, ובס' סגולות רבותינו בתשו' מרן שליט"א תשו' מ"א השיב ע"ז אולי. ובס' שערי ציון ח"א עמ' קכ"ט השיב אין ראוי. ובס' תורת המועדים סי' תקנ"א עמ' ל"ג סק"ט הביא ממרן שלא לטבול. ובס' נטעי גבריאל ביהמ"צ פמ"ב הערה י"ז הביא להחמיר בזה, וע"י בס' נטעי גבריאל נדה ח"ג פכ"ו עמ' י"ט ובס' נחמת ישראל פט"ו עמ' י"ג ובס' לידה כהלכה מנהגי ביהמ"צ ס"י ובס' דור המלקטים נדה ח"ב סי' קצ"ז ס"ה אות כ"ב סק"ד ובשו"ת אבני דרך ח"ד סי' קכ"ד.

שירים בשבע ברכות אחר י"ז תמוז

שאלה: בשבע ברכות אחר י"ז בתמוז האם מותר לעשות תזמורת וריקודים.

תשובה: ימעט.

ובס' אורחות רבינו ח"ב עמ' קכ"ח מובא מהקהילות יעקב לא לעשות ריקודים ומחולות, וכן הביא בשם הקה"י בתשובות והנהגות ח"ד סי' קכ"ח, ובס' ישמח לב נישואין ח"א עמ' שע"ט

השיב ע"ז מרן שליט"א יש מתירין, וע"ע מש"כ בזה בשו"ת משנה הלכות ח"ו סי' ק"ט ובמועדים וזמנים ח"ח סי' של"ח ובשו"ת להורות נתן ח"י סי' מ"ט ובתשובות והנהגות ח"ה סי' קס"ז וח"ד סי' קכ"ח ובשו"ת שרגא המאיר ח"ב סי' י"ג ובשו"ת אבני ישפה ח"א סי' קי"ג ובשו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קנ"ז, ובס' יד בבין המצרים פ"ז ס"ח הביא בשם מרן הגר"נ קרליץ שמונת בריקודין ואסור בתזמורת, וע"ע בס' בירור הלכה תליתאה סי' תקנ"א ובשו"ת ישיב יצחק ח"ט סי' י"ד ובשו"ת עטרת משה ח"ב סי' קצ"ד ובשו"ת קנה בושם ח"ג סי' ל"ו ובקונ' איך נשיר פ"ח ס"ח.

שירי חזנות

שאלה: האם מותר בין המצרים לשמוע שירי חזנות דאי"ז משמח.

תשובה: לא.

ועמש"כ בזה בשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קכ"ז וח"ו סי' ס"ט ובשו"ת אז נדברו ח"ח סי' נ"ח ובשו"ת ציץ אליעזר חט"ו סי' ל"ג אות ב' ובשו"ת קנין תורה ח"ב סי' ק' אות ב' ובהליכות שלמה עמ' ת"ב ובס' גם אני אודך תשו' הגר"ב דדון ח"א סי' שנ"ח.

שירים בגן ילדים

שאלה: האם בגן ילדים קטנים שלא הגיעו לחינוך מותר לשמוע שירים בין המצרים.

תשובה: לא.

וכן אסר מרן הגר"נ קרליץ בס' חוט שני שבת ח"ב עמ' שכ"ה, וע"ע בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' כ"א אות ד' ובהליכות שלמה פ"א הערה 53 ובס' אשרי האיש פס"ה סעי' כ"ו ובס' נחמת ישראל פ"ג הערה 33 ובקונ' איך נשיר פ"ח ס"ו.

לשיר בסעודת מצוה

שאלה: האם בסעודת מצוה בין המצרים מותר לשיר בפה.

תשובה: לא.

בשו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קנ"ג כתב להקל, ובס' אורחות רבינו ח"ב עמ' קכ"ח לענין שבע ברכות הקיל לשיה, ובס' נחמת ישראל פ"ב סעי' י"א השיב מרן שליט"א על שאלה זו כמדומה שלא, אכן בס' קרא עלי מועד פ"ב הערה י"ב כתב בשם מרן הגר"נ קרליץ שמונת לשיר ולא להפליג בשירים.

שהחיינו בברית בין המצרים

שאלה: בשו"ע סי' תקנ"א כתב ועל פדה"ב אומר שהחיינו ולא יחמיץ המצוה, מ"ט נקיט פדה"ב ולא על ברית מילה דקדים לפדה"ב.

תשובה: שם פשיטא.

כן הקשה המאמר מרדכי שם, ור"ל שבמילה יש מנהגים אם מברכים, ולכאוי"ל עפמש"כ הלוש סי' תקנ"א שם שבפדה"ב שלא פדה עובר כל יום בעשה, א"כ זהו גופא קמ"ל שהיו כמילה דעובר אם לא יפדה. והגר"א שלזינגר בעל השואלין ודורשין כתב לי עוד דהשו"ע סמך על סי' תקנ"ט שמברכים במילה בת"ב, וה"ז כולל שהחיינו, וכוונת מרן שליט"א י"ל שבמילה פשיטא דמברך דאין לדחות המילה, ואילו בפדה"ב י"ל שיש יכול לדחות, קמ"ל דאפ"ה לא יחמיץ המצוה בזמנה, וע"ע בשו"ת משנת יוסף ח"י סי' צ', ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב סי' כ"ו.

שומע כעונה בשהחיינו

שאלה: בימי בין המצרים שאין מברכין שהחיינו, ושומע שהחיינו בפדה"ב או במילה, האם יכול לכוון לצאת ברכת שהחיינו שנצרך לו.

תשובה: לא.

ועמש"כ בזה בשיעורי שלמי תודה בין המצרים עמ' כ"ד ובשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"ה סי' ל"ז ובשו"ת מחקרי ארץ ח"ב סי' ס"ד, ולכאוי"ל יש לתלות בגדר שוכ"ע אם ה"ז כאילו שבירך שפיר אסור, ואילו אם נימא דשוכ"ע סגי בשמיעה שפיר יכול לצאת בשוכ"ע. ובעל המשנת יוסף כתב לי דלכו"ע ל"מ בשוכ"ע, וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' ס"ב ובשו"ת משנת יוסף ח"ג סי' קע"ה ובשדי חמד ביה"מ ד' או"ד ובס' רץ כצבי מעגלי השנה ח"ב סי' כ' ובס' ברכת שהחיינו הכי איתמר ס"ו אות מ"ו, ומה שכתבתי בספר גם אני אודך מתשובתי חלק ב' סימן ד' אות ד', ובספר שהחיינו פרק י' סימן י"ג, ובשו"ת ודרשת וחקרת ח"ו סי' פ'.

הרהור בברכת שהחיינו

שאלה: האם שרי להרהר ברכת שהחיינו במקום ספק בבין המצרים.

תשובה: מסתבר דמותר.

וכ"כ בדעת תורה למהרש"ם סי' תקנ"א סעי' י"ז דשרי בהרהור, ועיין בשו"ת משנת יוסף ח"י סו"ס צ', ולכאוי"ל אם הרהור כדיבור יהא אסור.

ברכה על פרי שירקב

שאלה: אם יש לו פרי בין המצרים ואם לא יאכל אותו ירקב, האם מותר לו לאכול אותו ולברך שהחיינו.

תשובה: לא.

והסתפק בזה בשיעורי שלמי תודה בין המצרים להגר"ב צ' פלמן עמ' כ"ה, ועיין במשנ"ב סי' תקנ"א ס"ק ק"א, ובס' שהחיינו פ"ח סעי' י"ז.

לשיר בקידוש לבנה

שאלה: כשעושין קידוש לבנה קודם ט"ב, האם מותר לשיר ולרקוד טובים מאורות.

תשובה: מותר.

ובס' הליכות שלמה פט"ו הערה 22 כתב דהמנהג שלא מזמריין, וכן בתשובות והנהגות ח"א סי' ר"ו כתב דלא ורקדיין, אולם בס' הליכות אבן ישראל עמ' שמ"ז כתב דהמנהג לזמרה, וכן השיב מרן שליט"א בס' נחמת ישראל פ"ב סעי' י"ג דהמנהג לשיה, וע"ע מש"כ בשו"ת ישכיל עבדי ח"ח סי' ל"ח אות ד' ובשו"ת משנה הלכות ח"א סי' תמ"ג ובס' הליכות אמרי סופר ח"ב עמ' ר' ובס' קידוש לבנה עמ' קל"א ובקונ' איך נשיר עמ' קכ"ט.

תספורת לבר מצוה

שאלה: מי שנעשה בר מצוה בימי בין המצרים, האם מותר לו להסתפר לכבוד הבר מצוה.

תשובה: צ"ע.

ובשו"ת דברי שלום ח"ג סי' ס"י ובשו"ת משנה הלכות ח"ו סי' מ"ה כתבו שאסור, אולם בשו"ת בית אבי ח"ב סי' נ"ח ובשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' של"ז וח"ב סי' קנ"ה אות כ' כתבו דמותר.

ספרדי לספר לאשכנזי

שאלה: בימים שלבני ספרד שרי להסתפר ולבני אשכנזי אסור, האם מותר לאשכנזי לספר לספרדי.

תשובה: אין להקל.

ובהליכות שלמה עמ' תי"ד כתב דמדינא שרי, וכן ס"ל למרן הגר"נ קרליץ, ועמש"כ בזה בשם מרן שליט"א בס' תורת המועדים סי' תקנ"א ס"ק י"ב בטעם שאין להקל.

לגזוז ציפורנים גדולות

שאלה: מי שיש לו ציפורנים גדולות מאוד שעוברות הבשר, האם מותר לגזוז אותן בבין המצרים.

תשובה: לא.

אולם בשו"ת רב פעלים ח"ד סי' כ"ט ובבא"ח דברים סעי' י"ג ובכה"ח ס"ק מ"ט כתבו דשרי, וע"ע בס' נחמת ישראל פ"ו ס"ד, ובס' כל המתאבל עליה פ"ה, ובס' אשרי האיש ח"ג עמ' תע"א.

לבישת בגדי שבת לשידוך

שאלה: האם מותר ללבוש בגדי שבת לצורך פגישת שידוכין כשנצרך לבגדי שבת בט' הימים.

תשובה: כן.

וכן מובא באורחות רבינו ח"ב עמ' ק"ל שהתיר החזו"א, וכ"פ בשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קל"א אות ד' ובשו"ת רבבות אפרים ח"ה סי' שע"ו אות י"ב וח"ו סי' רפ"ח ובהליכות שלמה פ"ד אות ט"ו, ובס' בנתיבות ההלכה מ"ד עמ' 479 הבאנו מבעל הרבבות אפרים זצ"ל שא"ל להקל בזה ע"ש.

שהחיינו בפירות שביעית

שאלה: אם יש לו בין המצרים פירות שביעית שמקיים מ"ע באכילתם, האם יברך שהחיינו דלא יחמיץ המצוה.

תשובה: יתכן.

ועמש"כ בזה בשו"ת מחקרי ארץ ח"ג סי' ק', ומש"כ בדעת מרן כאן בס' שהחיינו פ"ח סעי' כ"ה.

שהחיינו בלידת בת

שאלה: אם נולדה לו בת בין המצרים ונוהג לברך שהחיינו, האם יברך.

תשובה: כן.

וכ"כ בס' נטעי גבריאל בין המצרים פ"ז סעי' י"ט, וע"ע בס' תורת היולדת פמ"ח הערה ט"ו.

הטוב והמטיב

שאלה: האם שרי לברך ברכת הטוב והמטיב בימי בין המצרים.

תשובה: כן.

והכף החיים סי' קע"ה ס"ק י"א הביא מהלק"ט שאין מברך, אכן בשע"ת סי' תקנ"א סק"י והמחזיק ברכה שם סק"י כתבו דמברך, וכ"כ השדי חמד בין המצרים ס"ב אות ג' ובשו"ת אגרות משה ח"ג או"ח סי' פ', ובס' נחמת ישראל פ"א הערה 94 בשם מרן הגר"נ קרליץ. ובס' בנתיבות ההלכה מ"ד עמ' 479 הבאנו מבעל הרבבות אפרים זצ"ל שא"ל שאפשר לברך הטוב והמטיב ע"ש.

טעה ובירך על פרי חדש

שאלה: אם טעה ובירך על פרי חדש האם יברך גם שהחיינו.

תשובה: כן.

אולם בשו"ת אבני נור או"ח סי' תר"ח כתב שלא יברך, אכן השע"ת סי' תקנ"א ס"ק י"ח והברכ"י ס"ק י"ג כתבו שמברך, וע"ע בשו"ת באר משה ח"ד סי' כ"ד אות ב'.

טעה ובירך על בשר

שאלה: מי שטעה בתשעת הימים ובירך על בשר בתשעת הימים האם יטעם.

תשובה: ילקק.

ובשדי חמד מערכת בין המצרים ס"א אות ה' כתב שיכול לטעום, ועיין בשו"ת משנת יוסף ח"ה ס"ק ובשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' שע"ח ובשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קל"א וח"י סי' פ"א אות ט' ובשו"ת באר משה ח"ד סי' כ"ד, ומה שכתבתי בזה בבית מתתיהו ח"ב סי' ט"ז.

עוד בענין הנ"ל

שאלה: צ"ע מש"כ מרן שיטעם כששכח ובירך על בשר, מ"ט לענין מי ששכח ובירך על חלב אחר אכילת בשר כתב לי יאמר בשכמל"ו, א"כ ה"ה הכא יאמר בשכמל"ו ולא ילקק.

תשובה: ילקק ואח"כ יאמר בשכמל"ו.

ועמש"כ בזה בבית מתתיהו ח"ב סי' ט"ז.

מיץ ענבים בין המצרים

שאלה: האם מותר לשתות מיץ ענבים בין המצרים, או"ד רק יין אסור.

תשובה: לא.

וכ"כ בשו"ת מנחת שלמה ח"א ס"ד ובתשובות והנהגות ח"ב סי' רנ"ט, וכן הביא בשו"ת רבבות אפרים ח"ח סי' קע"ז בשם האגרות משה דאסור מיץ ענבים, ולכאוי"ל אם נימא דאין יוצאין במיץ ענבים משום שמחת יו"ט ה"ה דיהא שרי, ועמש"כ בשו"ת אבן ישראל ח"ט עמ' ק"י, ובשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ו ס"ח, ובס' אשרי האיש ח"ג עמ' תס"ח. ועי' בס' בנתיבות ההלכה מ"ד עמ' 479, ומה שכתבתי בספר גם אני אודך מתשובתי חלק א' סימן ג', ובבית מתתיהו ח"ג סי' כ"א, ומש"כ בשו"ת תורה מציון סי' קע"ז.

עוד בענין הנ"ל

שאלה: צ"ע ממש"כ המשנ"ב סי' תקנ"א ס"ק נ"ז שחומץ שנעשה יין מותר, א"כ ה"ה מיץ ענבים.

תשובה: מיץ ענבים כיון ממש.

וע"ע מש"כ בזה בשו"ת עמק התשובה ח"א ס"ח ובשו"ת שרגא המאיר ח"ג סי' כ"ז.

הדפסת ספר בין המצרים

שאלה: האם מותר להדפיס ספר בין המצרים.

תשובה: לכאוי"ל אפשר אבל לא יביא לביתו וצ"ע.

ובס' אלא ד' אמות של הלכה פכ"ב ס"ד כתב שמרן לא רצה שיביאו הספרים לביתו בתשעת הימים ע"ש. וכן מובא באורחות רבינו ח"ב עמ' קל"ב שהקהילות יעקב הקפיד לא להביא ספר לביתו, ובתשעת הימים לא להדפיסו, ועמש"כ בזה בשו"ת משנת יוסף ח"א סי' צ"ג אות ב', ומש"כ מרן שליט"א בשו"ת שואלין ודורשין ח"ז עמ' תפ"א, ובספר גם אני אודך תשובות הגר"מ חליוה חלק י"א סימן כ"ו, ובשו"ת בירורי חיים ח"ז סי' ע"ט או"ב.

צחצוח נעלים בתשעת הימים

שאלה: באורחות רבינו ח"ב עמ' קל"ב כתב שהקה"י הסתפק האם מותר לצחצח נעלים בתשעת הימים, וצ"ע מ"ש מחוה"מ שהחזו"א אסר.

תשובה: בחוה"מ אסור משום צובע דהוי ככותב ואין מזה ראייה לכאן.

ובשו"ת שלמת חיים סי' של"ב ובמועדים וזמנים ח"ה סי' של"ח אסרו, אכן בס' הליכות אבן ישראל עמ' של"ה כתב דמותה, ועמש"כ בזה בשו"ת משנת יוסף ח"ט סי' קל"ג ובשו"ת אגרות משה ח"ג סי' פ' ובשיעורי שלמי תודה בין המצרים עמ' ל"ב ובשו"ת עמק התשובה ח"א סי' צ"ב אות ב' ובהליכות שלמה פי"ד סעי' י"ז ובשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ז ס"א ובקובץ מבית לוי ח"ג עמ' כ"ט ובס' אשרי האיש ח"ג עמ' תע"ה סעי' ס"ה ובשו"ת חיי הלוי ח"י סי' ע"ד אות י"ד, ומה שהשיב מרן בס' נור החיים עמ' ר"ז ע"ש.

חלאקה בבין המצרים ובתשעת הימים

שאלה: האם שרי לעשות חלאקה למי שנהיה בן שלוש בתשעת הימים ובבין המצרים.

תשובה: אסור.

וכ"כ בשו"ת משנת יוסף ח"א סי' צ"ג, וכן בס' משנת יעקב סי' תקנ"א בשם הדברי יואל, וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' של"ו אות ב' ובשו"ת תורת יקותיאל סי' מ"ז ובס' שפתי חיים ח"ה עמ' ש"ס, ובס' תורת המועדים סי' תקנ"א ס"ק י"ט בשם מרן שליט"א, וע"ע בשו"ת ברכות שמים סי' קל"א ובס' חנוך לנער פכ"א הערה א' ובקובץ מבית לוי ח"ג עמ' כ'. וכן בס' הליכות אמרי סופר ח"א עמ' רכ"ז כתב שלא יעשה וכו' במכתבו אל בעל הרבבות אפרים זצ"ל, ומובא בס' בנתיבות ההלכה מ"ד עמ' 479, אולם בשו"ת דברי יציב ח"ז ליקוטים סי' צ"ז כתב להקל, וכ"כ בס' יד בבין המצרים פ"ח ס"ט, ומש"כ בשו"ת בירורי חיים ח"ד סי' ל"ב אות י"ט ובס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פי"ג ס"א ובס' כל המתאבל עליה פי"ג עמ' כ"ח ובס' אורחות בן שלוש ס"ג סעי' י"ג ובס' תורתו מגן לנו עמ' ר"ג ובס' נחמת ישראל פ"ו ס"ב ובס' שושנת ישראל ביהמ"צ פ"א סעי' י"ג, ומה שהארכנו בזה כאן בגליון, ומש"כ בס' מנחת איש חג ומועד פכ"ו ס"ד. ועי' בס' ענפי משה חוה"מ ס"ו בתגלחת בחוה"מ, וע"ע במועדי הגר"ח ח"א תשו' קע"ו לענין חלאקה בימי הספירה ע"ש, ומה שהארכנו בזה בגליון זה במדור ביני עמודי.

לעשות חוטים לציצית

שאלה: האם מותר לקשור חוטי ציצית בבגד בבין המצרים, ועי"ז נעשה בגד חדש.

תשובה: לכאן מותר [דהוי דבר מצוה].

וכ"פ בשו"ת בצל החכמה ח"ד סי' קנ"ב, וכן הביא בס' יד בבין המצרים עמ' ע"ז בשם מרן שליט"א ומרן הגר"נ קרליץ, וע"ע בזה בס' הליכות אבן ישראל עמ' של"ז ובשו"ת קנין תורה ח"ו סי' ל"א ובס' נט"ג אות ה'. ובקונ' גם אני אודך ח"ג תשו' קכ"ט השיב ע"ז מרן אולי. ועי' בס' כאייל תערוג מועדים עמ' רע"ו ובשיעורי שלמי תודה ביהמ"צ עמ' כ"ז.

קניית קרשים לסוכה

שאלה: האם מותר בתשעת הימים לקנות קרשים לסוכה.

תשובה: ראוי לזיחה.

ובס' הליכות אבן ישראל עמ' שמ"ד בשם הגר"י פישר זצ"ל כתב דמותה.

עוד בענין הנ"ל

שאלה: צ"ע מ"ט אסור לקנות קרשים לסוכה הא הוי דבר מצוה.

תשובה: אל תחפש מצוות כאלה.

לחפש דירה

שאלה: האם זה נכון שדעת החזו"א לא לחפש דירה בבין המצרים.

תשובה: נכון.

וכן מובא בטעמא דקרא אות מ"ב בהוראות החזו"א, ובס' מעשה איש ח"א עמ' ל"ז, ועיין בס' מעדני שלמה עמ' נ"ז, ובס' הליכות אמרי סופר ח"א עמ' קצ"ג.

ליכנס לדירה חדשה

שאלה: האם מותר ליכנס לדירה חדשה בבין המצרים.

תשובה: אין ראוי.

וכ"כ בשו"ת דברי סופרים סי' מ"ז, וע"ע בשו"ת לבושי מרדכי ח"א סי' ק"א ובמקור חיים לחו"י סי' תקנ"א ובס' הליכות אבן ישראל עמ' שכ"ח ובשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ו ובהליכות שלמה פי"ד הערה ל"א, ובשו"ת רבבות ויובלות ח"ב עמ' תקע"א הביא ממרן שליט"א שבמקום הפסד שאני. ובס' בנתיבות ההלכה חמ"ד עמ' 479 הבאנו מה שא"ל בעל הרבבות אפרים זצ"ל שידחה חנוכת הבית אחר ביהמ"צ, וע"ע בשו"ת אבני דרך ח"ד סי' קכ"ו.

לבישה בגדים מכובסים בשבת חזון

שאלה: האם בשבת חזון יכול ללבוש בגדים מכובסים כדי שיוכל ללבושם בימות השבוע.

תשובה: אין לעשות כן.

וכ"כ בשו"ת רב פעלים ח"ד או"ח סי' כ"ט והכה"ח סי' תקנ"א ס"ק צ"א ובא"ח דברים ס"ו, אולם בס' אורחות רבינו ח"ב עמ' ק"ל כתב שהקה"י התייר, וכן בקובץ מבית לוי ח"ג עמ' מ"ט. ועי' בס' קרא עלי מועד פי"ד הערה כ"ו ובס' קובץ הלכות להגר"ש קמינצקי ביהמ"צ פי"א סי' כ"ט ובס' דור המלקטים שבתח"ה סי' שכ"ג ס"י אות כ"ד ובס' הליכות שלמה ביהמ"צ פי"ד הערה כ' ובס' אורחות שבת ח"ב פכ"ב הערה רכ"ב בשם מרן הגר"נ קרליץ דאין לעשות כן ע"ש, ובס' הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שנ"ב הקיל בזה ע"ש, ובס' בני אברהם סי' ע"ג.

עוד בענין הנ"ל

שאלה: צ"ע ממש"כ באורחות רבינו שהקה"י אמר לעשות כן.

תשובה: הכל לפי הענין והצורך.

מתנה לבר מצוה

שאלה: האם מותר ליתן מתנה לבר מצוה בימי בין המצרים.

תשובה: המנהג להקל.

ובהליכות שלמה פי"ד הערה י"א כתב שמותר גם בתשעת הימים, וכן כתב בס' קרא עלי מועד פי"ד הערה ל"ה בשם מרן הגר"נ קרליץ, אולם בשם מרן שליט"א מובא שם שיתן לאחר ת"ב, והסתפק בזה בשו"ת ויברך דוד או"ח סי' ע"א, ובס' מגדלתו ומרוממותו עמ' 349 ס"ל להגר"ח פ' שינברג שמותר.

שטיפת רצפה בתשעת הימים

שאלה: האם מותר לשטוף הרצפה בתשעת הימים.

תשובה: לכבוד שבת.

וכן מובא באורחות רבינו ח"ב עמ' קל"ג בשם החזו"א, וכ"כ בהליכות ש פי"ד סעי' כ"א, וע"ע בשו"ת שלמת חיים סי' שי"ב ובשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' של"ז ובשו"ת התעוררות תשובה ח"ג סי' של"ט.

אכילת עוגה עם יין בתשעת ימים

שאלה: עוגה שנותנין בה יין האם יכול לאוכלה בט' הימים.

תשובה: אין ראוי.

ובס' יד בבין המצרים עמ' פ"ב הביא ממרן שליט"א דרק אם לא ניכר טעם היין שרי, ובתשובות והנהגות ח"ב סי' רנ"ט מתיר גם כשניכר, וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קל"ב ובס' נט"ג פל"ט ס"ו ובס' אשרי האיש ח"ג עמ' תס"ח סעי' ל"ב.

קיבל תוספת שבת האם מותר בבשר ויין

שאלה: מי שקיבל תוספת שבת בט' הימים, האם מותר לאכול בזמן תוספת יין ובשר.

תשובה: לא.

ועמש"כ בזה בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' תס"ז אות ב' ובשו"ת משנה הלכות ח"א סי' תמ"א, ולכאן זהו תליא בגדר תו"ש, דאם הוי כאילו שהשבת התחילה שפיר יהא שרי, ורק אם הוי למלאכה יהא אסור, והארכנו בזה בבית מתתיהו ח"א סי' י"ב ע"ש. וע"ע בשו"ת מעשה אפוד ח"א סי' ס"ו ובשו"ת משיב נבונים ח"ד סי' כ"ג ובס' שמעתתא דמשה ביהמ"צ עמ' תכ"ד. ובעל הרבבות אפרים זצ"ל א"ל שיש להסתפק בזה, ומובא בס' בנתיבות ההלכה מ"ד עמ' 479 ע"ש, ומש"כ בשו"ת אבני דרך ח"ג סי' קי"ג.

איחר לסיום

שאלה: מי שאיחר לסיום בט' הימים והגיע אחר הסיום, האם מותר לו בשר ויין.

תשובה: יש מקילין.

ועיין בשדי חמד בין המצרים פ"א אות ח' ובהליכות שלמה פסח פ"ח ה"א. ויש אוסרים, עיין שו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' מ"ה ובשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' שמ"ג ובשו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי' קל"ג.

להתרחץ בצונן למצטער

שאלה: מי שיש לו צער רב וקשה לו להתפלל אם לא ירחץ בט' הימים, האם יש להתיר דיש מקילין.

תשובה: אין להקל, זהו איסור מדינא ולא חומרא.

וכן מובא באורחות רבינו ח"ב עמ' קל"ג ובס' נחלת אליהו בהקדמת מרן שליט"א דהחזו"א לא היקל, אולם בשו"ת אגרות משה ח"ד אהע"ז ספ"ד היקל, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ז ס"מ ובשלמת חיים סי' רי"ט, אכן בהליכות שלמה פי"ד סעי' י"ח כתב דאין להקל, וע"ע בתשובות והנהגות ח"ד סי' קכ"ט ובשו"ת רבבות אפרים ח"ה סי' שע"ו אות י' וח"ג סי' ש"נ ובשו"ת שואלין ודורשין ח"ו סי' ל"ו ובשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ז ס"ה ובשו"ת דברי יציב ח"ב סי' רל"ז סק"ד ובחוט שני יו"ט עמ' שמ"ו ובתשובות והנהגות ח"ב סי' ר"ס.

רחיצה שלא לתענוג

שאלה: אם יש שלט במקוה לא לטבול קודם שרוחץ, האם מותר בימים שאסור לרחוץ.

תשובה: צ"ע.

ועמש"כ בזה בשו"ת משנת יוסף ח"ט סי' י"א, וכן השיב מרן שליט"א בס' נחמת ישראל עמ' ל"ו ע"ש.

טבילה לסופר סת"ם

שאלה: סופר סת"ם שנוהג לטבול קודם שטובל, האם מותר בימים שאסור לרחוץ.

תשובה: כמדומה שמותר שאינה רחיצה של תענוג.

ובס' נחמת ישראל פט"ו אות י"א הביא ממרן שליט"א לאסור, ובשו"ת משנה הלכות ח"ח סי' שי"ח כתב לדון ע"ד מרן שליט"א, וכן התייר בשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ז ס"ה.

טעה ולבש בגד חדש ביהמ"צ אם יברך שהחיינו

שאלה: מי שטעה ולבש בגד חדש בימי בין המצרים, ובעודו לבוש נזכר שכעת ימי ביהמ"צ, האם יברך שהחיינו כיון שכבר לבוש בבגד.

תשובה: יוציאנו מיד.

ועי' במועדי הגר"ח ח"א תשו' שי"ד בבירך על פרי חדש, דיברך שהחיינו.

התערבו בגדים ישנים עם בגד חדש

שאלה: אם נתערב לו בבין המצרים בגד שלא לבש, עם בגדים שכבר לבש בכדי שיוכל ללבוש בשבוע שחל בו, האם יוכל להשתמש בכל הבגדים כשנתערבו.

תשובה: הלך אחר הרוב.

והגר"א נבנצאל כתב לי שיזרוק כל הבגדים לריצפה, ועי' מה שציניתי במועדי הגר"ח ח"ב תשו' שפ"ז אם מהני שיזרוק הבגד לריצפה יעו"ש.

אכילת בשר בשבע ברכות

שאלה: מי שמקפיד שלא לאכול בשר בליל תענית ציבור, והלך בליל התענית לשבע ברכות, האם יכול לאכול בשר, או יקפיד על מנהגו שלא לאכול.

תשובה: יקפיד.

לבישת בגדי זיעה

שאלה: האם מותר ללבוש בגדי זיעה הסמוכים לגוף בשבוע שחל בו ת"ב, ללא שלובשם קודם.

תשובה: לא.

וכן הביא ממרן בס' נחמת ישראל פי"ט ס"ז להחמיר ללבוש בגדי זיעה כשלא לבש קודם ע"ש. ואולם בס' הליכות שלמה ביהמ"צ פי"ד הי"ב כתב להקל בזה ע"ש, ובשו"ת ויברך דוד ח"א סי' ע"ה ובס' קרא עלי מועד פי"ד ס"ג ובשו"ת ודרשת וחקרת ח"א סי' ס"ג ובשו"ת לב ים ח"א או"ח ס"ז ובקובץ המאור סיון תמוז תשס"ו עמ' י"ד ובשו"ת חיי הלוי ח"י סי' ע"ה אות י"ג ובס' מראות יחזקאל ח"א עמ' ש"ד בשם בעל עמק התשובה, ובס' אלא ד' אמות של הלכה פכ"ב ס"ה כתב שמרן מקפיד להחליף בגדי זיעה ע"ש.

טבילה לאבי הבן או סנדק

שאלה: האם מותר לאבי הבן או לסנדק לטבול קודם הברית בתשעת הימים.

תשובה: לא.

ובשו"ת רב פעלים ח"ד או"ח סי' כ"ט דשרי. ודעת מרן בס' נחמת ישראל פט"ו ס"י, שהתירו לטבול רק טבילת עזרא ע"ש. וכיו"ב השיב מרן במועדי הגר"ח ח"ב תשו' שפ"ח לענין טבילת אשה לסגולה בחודש התשיעי.

להפעיל מכונת כביסה קודם ר"ח

שאלה: האם מותר להפעיל מכונת כביסה בערב ר"ח אב ויגמר בלילה.

תשובה: אין ראוי.

ובקונ' גם אני אודך ח"א תשו' מ"ב השיב ע"ז מרן אין נכון ע"ש, אולם בקובץ אור ישראל תמוז תשס"ב עמ' ק"ו, מובא תשו' הג"ר לוי רבינוביץ זצ"ל בעל מעדני השלחן, דשרי להפעיל כשיגמר בלילה ע"ש, וכ"כ בספרי שו"ת מעדני מלכים ח"ב סי' ע"ה ע"ש. וע"ע בשו"ת מגדל צופים ח"ג סי' ל' וח"ט סי' ל'.

צחצוח שיניים בתשעת הימים

שאלה: האם מותר לצחצוח שיניים בתשעת הימים, או"ד אסור כשאר רחיצת כל הגוף, שהשיניים כחלק מהגוף שאסור לרוחץ בסבון.

תשובה: לשבת מותר.

בהנ"ל

שאלה: האם מותר לצחצוח שיניים בתשעת הימים כשעושה זאת לשמור על שיניו ולא לתענוג.

תשובה: כן.

וע"ע בשו"ת אבני דרך ח"ד סי' קל"ב.

ממחטות לחות בתשעת הימים

שאלה: האם מותר לנקות כל גופו בתשעת הימים בממחטות לחות, או שנחשב כרחיצה.

תשובה: אם יש בו טופח על מנת להטפיה.

וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ט סי' י"ג אף לענין ת"ב בשימוש בממחטות לחות דשרי כשאין בו טופח ע"מ להטפיה ע"ש, ובס' שערי נחמה להגר"י טשזנר עמ' ע"ח, ובס' גם אני אודך תשו' בעל האבני ישפה סי' ק"י ענף ב' ובשו"ת שערי חיים ח"ב סי' ע' ובס' גם אני אודך תשו' הגר"ח רוטר ס"ט, ומש"כ בשו"ת דברי בניהו ח"ג סי' ו' ובשו"ת אבני דרך ח"ט סי' ע"ב ובס' גם אני אודך תשו' הגרמ"ר שעיו ח"א סי' פ"ח, ובס' גם אני אודך תשו' הגר"מ חליהו ח"ג סי' ל"ב, ובס' גם אני אודך תשו' הגר"ב דדון ח"א סי' ס"ו ע"ש.

ניקוי כתם בתשעת הימים

שאלה: האם מותר לנקות כתם בתשעת הימים בבגדו.

תשובה: לא.

ובס' אורחות רבינו ח"ב עמ' קל"ב כתב שמרן שאל ד"ז להחזו"א או להקהילות יעקב זיע"א, ואסר ע"ש. וכ"כ להחמיר בשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ז ס"א ע"ש. וכ"כ בשו"ת אבני ישפה ח"א סי' ק"ב אות ב' ע"ש. וכן כתב בס' קרא עלי מועד עמ' כ"ה בשם מרן הגר"נ קרליץ להחמיר ע"ש. אולם בשו"ת שבט הקהתי ח"א סי' קע"ב כתב להקל ע"ש, ובס' כל המתאבל עליה פ"ד ס"ד ובס' נחמת ישראל פ"ז ס"ו ובס' נטעי גבריאל ביהמ"צ פל"ה ס"ח, וכ"כ להקל בס' הליכות שלמה פ"ד סעי' ט"ו, ובקונ' ומתוקים מדבש ביהמ"צ עמ' קמ"ג, ועי' במועדי הגר"ח ח"א תשו' רס"ד לענין ניקוי כתם בחוה"מ ע"ש. ובס' כאיל תערוג מועדים עמ' רע"ח שחייב רע"ג, בשם מרן הגר"א"ל שטיינמן זצ"ל, וע"ע בשו"ת ודרשת וחקרת ח"ה סי' ע'. ואולם דעת הגר"א נבצנאל שמותר לנקות כתם בביהמ"צ.

סעודת חומש בתשעת הימים

שאלה: האם מותר לעשות סעודת חומש לילד בתשעת הימים.

תשובה: אסור.

וכן השיב מרן בקונ' גם אני אודך ח"ב תשו' קנ"ב, אולם בשו"ת באר שרים ח"ז סי' ל"ח או"ב כתב שמותר.

הזמין מקרר והגיע בתשעת הימים

שאלה: הזמין מקרר לפני י"ז בתמוז והגיע בתשעת הימים, האם מותר להשתמש בו.

תשובה: נכון שלא יזכה בו.

וכן השיב מרן בקונ' גם אני אודך תשו' הגר"ח ח"ג תשו' קט"ו ובס' גם אני אודך תשו' הגר"ב דדון ח"א סי' שכ"ו ובשו"ת אבני דרך ח"ד סי' ק"יח ובשו"ת ודרשת וחקרת ח"ה סי' נ"ז אות י"ב. ובס' שאלת רב ח"א עמ' ש"ע נשאל מרן על קניית מזגן כשחם בתשעת הימים, והשיב צ"ע. וע"ע בשו"ת אבן ישראל ח"ח סי' מ"ב ובשו"ת ברכת יהודה ח"ו סי' י"ד ובס' שושנת ישראל ביהמ"צ פ"ב ס"ט ע"ש, ובס' הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שמ"ד ע"ש.

קטן בסעודה מפסקת

שאלה: קטן שאינו צם בת"ב האם צריך לחנכו לאכול סעודה מפסקת.

תשובה: כן.

וכ"פ מרן בס' נחמת ישראל פכ"ז ס"ו. וכ"כ בס' מעם לועז פרשת ואתחנן, ומובא בפסקי תשובות סי' תקנ"ב אות א'. וכ"כ בשו"ת עמק התשובה ח"ו סי' קע"ו, ומה שכתבתי בזה בס' גם אני אודך ח"ג סי' י"ב או"ד.

אונן בסעודה מפסקת

שאלה: האם אונן חייב בסעודה מפסקת.

תשובה: ודאי פיקו"נ.

ועי' מה שכתבתי בזה בס' גם אני אודך ח"ג סי' י"ב אות ה' יעו"ש.

האם סעודה מפסקת מצוה

שאלה: האם סעודה המפסקת היא מצוה כמו באכילת עי"כ.

תשובה: יתכן.

ועמש"כ בזה בשו"ת משנת יוסף ח"י סי' צ"א ובשו"ת תשובות ישראל להגר"ר ישראל טייב ח"א עמ' תמ"ד ובס' כל המתאבל עליה פכ"ג סי' י"ד ובס' הררי קדם ח"ב סי' קמ"א, ומה שכתבתי בזה בס' גם אני אודך ח"ג סי' י"ב אות ד' ע"ש, ומש"כ בשו"ת תשובות ישראל ח"ג ס"ו סי' י"א יעו"ש.

חולה שלא צם

שאלה: חולה שאינו צם בת"ב האם צריך לאכול סעודה מפסקת.

תשובה: מצוה [אולי יתרפא].

וכן נקט בהליכות שלמה פט"ו ס"ב שצריך לאכול סעודה המפסקת, וגם בס' הליכות אבן ישראל עמ' שנ"ח כתב דגם מי שלא מתענה אסור בב' תבשילין, וע"ע בשיעורי שלמי תודה בין המצרים עמ' ל"ו ובשו"ת שבט הלוי ח"י סי' פ"ג ובס' תורת היולדת פמ"ח הערה י"ח ובס' אורח כהלכה ח"א עמ' תקל"א, ובס' פסקי ההלכות עמ' ער"ה השיב מרן אין ענין. ועי' בשו"ת אור לציון ח"ג פכ"א ס"ב ובשו"ת תורת מאיר סי' צ"ד, ומה שכתבתי בזה בס' גם אני אודך ח"ג סי' י"ב אות ה' ע"ש. וכן נקט מרן הגר"א"ל שטיינמן זצ"ל בס' כאיל תערוג מועדים עמ' רע"ח שחייב בסעודה מפסקת. ועי' במועדי הגר"ח ח"א תשו' תל"ד לענין יוה"כ בחולה שאין צם אם צריך לאכול בעי"כ.

תה וקפה אם חשיב תבשיל

שאלה: האם תה וקפה חשיב תבשיל לסעודה המפסקת.

תשובה: יזהר.

והערוך השולחן סי' תקנ"ב ס"ט פשיט"ל דשרי, ועיין בשערי תשובה שם, אולם בשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ח ס"ב כתב דראוי להמנע מתה וקפה, וע"ע בשו"ת פאת שדך ח"ב סי' קכ"ג, ובס'

תורת המועדים סי' תקנ"ב, ובס' תורת חיים סי' תקנ"ב סק"ו, ובס' אשרי האישי ח"ג עמ' ת"פ, ובשו"ת דברי שלום [מזרח] ח"ד סי' ע"ז, ובספר גם אני אודך תשובות בעל אבני ישפה זצ"ל סימן ק"ג.

מוצרי חלב בסעודה מפסקת

שאלה: האם גבינה לבנה, חלב וחמאה הוי תבשיל לסעודה מפסקת.

תשובה: כן.

וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ח ס"ב, וע"ע בס' תורת המועדים סי' תקנ"ב ובשו"ת עמק הלכה סי' קנ"ב, וכן נקט בס' הליכות אבן ישראל מועדים ח"א עמ' שנ"ז שחלב שהתבשל הוי תבשיל. ועי' בשו"ת אורן של חכמים להגר"ר אורן צדוק ח"א סי' מ"ח, ובס' מראות יחזקאל מפסקי בעל עמק התשובה עמ' ש"ב ע"ש.

עוגות ומאפה בסעודה מפסקת

שאלה: האם עוגות ומיני מאפה הוי תבשיל לסעודה המפסקת.

תשובה: כן.

וכן נקט בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג סי' שמ"ט ובשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ח ס"ג, אולם האשל אברהם מבוטשאטש סי' תקנ"ב כתב דל"ה תבשיל, וצ"ע שבשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' שע"ו ובס' תורת המועדים סי' תקנ"ב הביאו ממרן שליט"א שמיני מאפה ל"ה תבשיל, ובס' הליכות אבן ישראל עמ' שנ"ח כתב שמוזנות ל"ה תבשיל, ובס' מועדי ישורון עמ' 138 בשם האגרות משה כתב שהוי תבשיל.

ממרחים בסעודה מפסקת

שאלה: האם ממרח שוקולד או ממרח בוטנים הוי תבשיל לסעודה המפסקת.

תשובה: יתכן.

וכן בשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ח אות א' ובס' תורת המועדים סי' תקנ"ב כתבו לחוש שהוי תבשיל, אולם דעת מרן הגר"נ קרליץ בס' קרא עלי מועד פ"ו העו' ט' של"ה תבשיל.

שיעור בשבת כשחל ת"ב אחה"צ

שאלה: כשיש שיעורים בשבת כשחל ת"ב אחה"צ, האם יש לבטלם או להקדימם.

תשובה: בודאי להקדימם.

ועיין במשנ"ב סק"י. אכן החזו"א בס' אורחות רבינו ח"ב עמ' קל"ו החמיר בזה. ועיין בס' ט"ב שחל בשבת פ"ו ס"כ. ובת"ת דרבים אין לאסור, עיין פסק"ת שם, ובס' הליכות שלמה פט"ו ס"ז.

קטן שהגדיל בת"ב נדחה

שאלה: קטן שנעשה בר מצוה ביום א' שחל בו ת"ב נדחה, האם צריך להתענות.

תשובה: צריך.

ועיין מה שצינתי בזה בס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' רצ"ז שיש מחלוקת בזה.

מעוברת ומניקה בת"ב נדחה

שאלה: האם בתשעה באב נדחה יש להקל למעוברות ומניקות שלא לצום כשקשה להם.

תשובה: אם פיקו"נ.

ובשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' ל"ז פסק שמעוברת שיש לה קצת מחוש מותרת לאכול, והו"ד בביאור הלכה סי' תקנ"ט ס"ט ע"ש. אולם בשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ט ס"ג כתב לדחות ע"ש, ובשו"ת ברכת יהודה ח"ו סי' ט"ז, וע"ע בשו"ת אבן ישראל להגר"י פ"ש זצ"ל ח"ט סי' ס"ב סק"ו ובס' דרכי ציון להגר"א שלזינגר סי' י"ד ובשו"ת תורת מאיר ח"א סי' ק"ז ובס' מראות יחזקאל עמ' ש"ו ובשו"ת תהילת יצחק ח"א סי' ל"ג ובקובץ אור ישראל אדר ב' תשע"ט עמ' קע"ו ובשו"ת עמק התשובה ח"א סי' פ"ט ובשו"ת עולת יצחק ח"א סי' ס"ז ובס' ברכת יצחק להגר"י ברכה או"ח סי' תק"נ עמ' תתקל"ב ובס' כאיל תערוג מועדים עמ' רפ"ד בשם מרן הגר"א"ל שטיינמן זצ"ל ע"ש.

סיכום משנה ברורה

נערך בין כותלי "אלינא דהלכתא" קרית ספר

הלכות תעניות

סימן תקמט

י"ז בתמוז

שאלה: (א) מה ארע ב"ז בתמוז. (ב) מתי הובקעה העיר בחורבן בית ראשון. (ג) ומדוע גזרו להתענות ב"ז [שבו הובקעה העיר בבית שני] ולא בט'.
תשובה: (א) ה' צרות: נשתברו הלוחות, בוטל התמיד, הובקעה העיר, שרף אפוסטמוס את התורה, הועמד צלם בהיכל. (ב) בט' בתמוז. (ג) בשניהם לא רצו לגזור שאין מטריחין על הצבור יותר מדאי, ותקנו ב"ז דחורבן בית שני חמיר לן [לפי שהוא הגלות שאנו עומדים בו עד עתה]. (סעי' א' ב' ו"ס"ק ב' ד').

תשעה באב

שאלה: מה ארע בתשעה באב.

תשובה: נחרב בית ראשון ושני. ונגזר על אבותינו במדבר שלא יכנסו לארץ. ונלכדה ביתר, והיו בה אלפים ורבות מיישראל ונפלו כולם ביד הגוים ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן ביהמ"ק. וחרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל וסביביו. (ס"ק ב'). (ואע"ג דבט"ב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי, מ"מ קבעו הצום בט"ב שאז התחילה הפורענות. סי' תקנ"ח ס"א ו"ס"ק א').

ג' בתשרי

שאלה: מה ארע בג' בתשרי.

תשובה: נהרג גדליה בן אחיקם שמינוהו לראש לאחר החורבן על הפליטה הנשארת ונכבה גחלת ישראל הנשארה, כי ע"י שנהרג גלו כולם ונהרגו מהם לאלפים. (ס"ק ב').

י' בטבת

שאלה: מה ארע בי' בטבת.

תשובה: מלך בבל סמך על ירושלים והתחיל המצור, ומזה נמשך החורבן. (ס"ק ב').

מקור הצומות

שאלה: מה מקור התענית בימים אלו.

תשובה: מצות עשה מדברי נביאים, כדכתיב בקרא צום הרביעי וגו' (ואע"ג דמסקינן בגמ' דזימון שאין מצוי גזרות גוים על ישראל תלוי הדבר ברצון ישראל, שאם רצו רוב ישראל והסכימו שלא להתענות בג' צומות חוץ מט"ב הרשות בידן, עכשיו כבר רצו וקבלו עליהן כלל ישראל מדור דור, ואסור לפרוץ גדר. סי' תקנ"ח ס"א ו"ס"ק א'). (ס"ק א').

טעם הצום

שאלה: מהו טעם הצום בימים הנ"ל.

תשובה: מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות לפקח על דרכי התשובה¹, ולכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן. (ס"ק א').

טעה ואכל

שאלה: מי טעה ואכל בתענית, מה דינו. [האם ימשיך התענית, והאם יתענה ביום אחר].

תשובה: צריך להשלים התענית אחר שאכל, וא"צ להתענות יום אחר (אם לא שכונתו לכפרה, וכדאיתא במהרי"ל שצויה לאחד להתענות אח"כ לכפרה. סי' תקס"ח, וע"ש שגם יכול לומר 'עננו', וע"ש עוד). (ס"ק ג').

חתן

שאלה: חתן בשבעת ימי המשתה, האם צריך להתענות.

תשובה: מתענה ואף משלים. (בה"ל ד"ה חייבים).

סימן תקנ

חיוב קטנים בתענית

שאלה: הכל חייבין להתענות ד' צומות. (א) קטן וקטנה, מאיזה גיל חייבים להתענות. [ואם לא הביאו ב' שערות]. (ב) קודם גיל הנ"ל, האם חייבים בתענית שעות. (ג) האם מותרים לאכול ככלל יום.

תשובה: (א) קטן בן י"ג וקטנה בת י"ב, ואף שלא הביאו ב' שערות (ועי' לקמן סי' תרט"ז ס"ק יג שכתב שאם לא הביאו ב' שערות א"צ להתענות,

וצ"ע²). (ב) לא. (ג) קטנים שיש בהם דעת להתאבל ראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים³ או שאר מאכל פשוט לפי התינוק, כדי שיתאבלו עם הצבור. (סעי' א' ו"ס"ק ה' ובה"ל ד"ה הכל).

חולה

שאלה: (א) חולה שאין בו סכנה, האם צריך להתענות. (ב) וכואבי עינים. [ואם מצטערין הרבה].

תשובה: (א) פטור מלהתענות ג' צומות ואסור לו להחמיר על עצמו. [ולענין ט"ב עי' סי' תקנד ס"ו]. (ב) אפי' מצטערין הרבה אפשר שאין להקל רק בתענית אסתר, ויש מקילין גם בשאר תעניות כשמצטערין הרבה, והכל לפי ראות עינים. (ס"ק ד' ובה"ל ד"ה מיהו. ועי' סי' תרפו ס"ב לענין תענית אסתר).

עוברות ומניקות

שאלה: (א) עוברות ומניקות, האם מעיקה"ד חייבות בתענית. (ב) ומה למעשה. (ג) ואם הם חלושות. (ד) וכשמצטערות הרבה. (ה) ממתית נחשבת מעוברת. [וכשמרגשת צער]. (ו) עד מ' יום, האם נחשבת מעוברת לענין זה. [ואם מצטערת או חלושה].

תשובה: (א) לא [חוץ מט"ב שחייבות להשלים כדלקמן סי' תקנד ס"ה]. (ב) כתב הרמ"א שנהגו להתענות⁴. (ג) אין להם להחמיר. (ד) אסור להם להתענות. (ה) משהוכר העובר (היינו לאחר ג' חודשים לעיבורה), ואפשר דאפי' לאחר ארבעים יום מיצירת הולד בכלל מעוברת לענין זה אם מרגשת צער. (ו) לא נחשבת מעוברת, אא"כ מצטערת הרבה. ואם מרגשת חולשה אין להחמיר בה כלל, כי בראשית ימי עיבורה העובר חלוש ביותר, ועיניו או סיגוף קל מפסידו בודאי ומסכן גם המעוברת, לפיכך המיקל נשכר בלא ספק⁵. (סעי' א' ו"ס"ק ג' ה' ושה"צ).

מיעוט תענוג

שאלה: (א) הצריך לאכול, האם רשאי לאכול כל דבר. (ב) עוברות ומניקות הפטורים מהתענית, האם צריכים לפרוע התענית אח"כ.

תשובה: (א) לא יענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך (וכן עוברות ומניקות ראוי שלא יאכלו אלא כדי קיום הולד. סי' תקנד ס"ה). (ב) יש מי שאומר שכן, מיהו כל האחרונים לא הביאו זה וגם ראייתו אינה מוכרחת. (ס"ק ה' ובה"ל ד"ה אין).

חמשת העינויים

שאלה: (א) בג' צומות [חוץ מט"ב] האם התענית נוהגת בלילה. (ב) האם נוהג בהם ד' עינויים לבד מאכילה דהיינו רחיצה סיכה נעילת הסנדל ותשמי"ה. [בסתם אדם שלא בעל נפש]. (ג) ומה דין רחיצה בחמין. (ד) בעל נפש, כיצד ינהג בהנ"ל א' וב'. (ד) לענין בעל נפש, מה"ד כשחל ליל טבילה בלילה הצום. (ה) מה הדין כשחל י' טבת בער"ש, לענין רחיצה בחמין.

תשובה: (א) לא. (ב) לא נוהג. ובעט"ז כתב שעכשיו אין נוהגין לרחוץ, אבל בצונן י"ל דמותו, ופניו ידיו ורגליו י"ל דאף בחמין מותר. [דעת השו"ע שמותירין ברחיצה]. (ג) יחמיר בכל העינויים כמו בט"ב (דהיינו ה' עינויים ומהלילה), לבד מנעילת הסנדל משום חוכא ואיטולוא (פי' שדבר זה נראה לעין כל, ויבואו ללגלג עליו). וי"א שגם יפסוק מבעו"י. (ד) יקיים עונתו. (ה) אין להחמיר בזה (הן לבעל נפש והן לכל אדם עי' לעיל אות ב') מפני כבוד השבת. (סעי' ב' ו"ס"ק ו' ז' ושה"צ). במוצאי הג' צומות מותר לאכול בשר ולשתות יין, דרך במוצאי ט"ב החמירו בזה (סי' תקנ"ח ס"ק א').

חל בשבת

שאלה: מה דין צומות אלו אם חלו בשבת.

תשובה: נדחין לאחר השבת. (סעי' ג').

חל בערב שבת

שאלה: (א) י' בטבת שחל בער"ש [אבל שאר צומות אין יכולים לחול בער"ש לפי קביעותינן], האם קוראים ויחל בשחרית ובמנחה. (ב) והאם הש"ץ אומר עננו בין גואל לרופא (דהיינו כמו בציבור ולא כביחיד בשומע תפילה). (ג) האם אומרים יודים ונפילת אפים במנחה.

ת': (א) כן. (ב) כן. (ג) לא, לפי שהוא ער"ש. ומטעם זה כשחל ר"ח בשבת מקדימין יו"כ קטן ליום ה'. (סעי' ג' ו"ס"ק י' א').

חתן

שאלה: (א) כשיש חופה ביום התענית והוא ער"ש, מתי עושים החופה. (ב) האם לחתן מותר לשתות או מכוס של ברכה. (ג) ובתענית נדחה. (ד) חתן

בתוך ימי החופה [כשנשא בתולה או בחור אלמנה (שאז נוהג ז' ימי משתה, כמבואר באה"ע סי' ס"ו)], האם מתענה התענית כרגיל. (ה) ויארציטי.

תשובה: (א) נוהגים שמתפללים מנחה וקוראים ויחל ואח"כ עושים החופה. (ב) לא, כיון שהוא עדיין יום, ונותנים לקטן לשתות. (ג) יכול לשתות מכוס הברכה, וכן לאכול ולשתות אח"כ (בין שחל בער"ש בין בשאר ימים. ועי' שעה"צ סי' תרפו ס"ק טז שמצדד להקל שחתן ביום חופתו א"צ להתענות כלל בנדחה. שונה"ל ח'). (ד) כן. (ה) א"צ להתענות (ומ"מ צריך התרה. בה"ל סי' תקנט ס"ט). (סעי' ג' ו"ס"ק יב').

הכרזת הצום

שאלה: (א) האם מכריזים על צום. (ב) מתי מכריזים. (ג) על אלו צומות אין מכריזים.

תשובה: (א) למחבר מכריזים, ולרמ"א המנהג שאין מכריזין. (ב) (מכאן לדעת המחבר-) הש"ץ מכריז בשבת שלפני הצום. (ג) אכ"ף - אב כיפור פורים. (סעי' ד').

סימן תקנא

דין עם גוי

שאלה: יהודי שיש לו דין עם גוי ישתמט ממנו. ממתית עד מתי.

תשובה: מר"ח א' עד ר"ח אלול, ועכ"פ עד אחר ט"ב. (סעי' א' ו"ס"ק ב').

מיעוט בשמחה

שאלה: "משנכנס אב ממעטין בשמחה"⁶. מהו 'מעטין'.

תשובה: שאין שמחים בו כלל. וי"א שימעט ממה שדרכו לנהוג בשאר ימים. (סעי' א' ו"ס"ק א' ושה"צ).

בגדי שבת בשבת חזון

שאלה: (א) שבת חזון, האם לובשים בגדי שבת. (ב) ומה הדין בכתנות ופוזומקאות (-גרביים). (ג) בהנ"ל א' ב', מה הדין בשבת שחל בו ט"ב. (ד) בשבת חזון, איזו פרוכת פורסים, ומה לענין מפות ומכסאות (שפורסין על הבימה והעמוד) של שבת. [כשלא חל ט"ב בשבת]. (ה) וכשחל בו ט"ב.

תשובה: (א) לא, ואפי' חלוטין. וי"א ששובשים⁷ (וכ"כ הבי" סוס"י תקנ"ב שהמנהג ללבוש ככלל שבת), וכן נוהגים בוילנא ע"פ הגר"א, ויש משנין בגד אחד. (ב) מותר [ואפי' חדשים (בה"ל ס"ו)], שאינו לובשן אלא מפני הזיעה. [וכן בגדי פשתן המכובסים מותר ללבוש לכבוד שבת. לקמן ס"ג]. (ג) כנ"ל א' ב'. (ד) פורסין הכל של שבת. [וכן מציעים לבנים על השלחנות כמו בשאר שבתות (רמ"א ס"ג)]. (ה) אין פורסין או פרוכת (ומפות ומכסאות) של שבת (היינו לנוהגין שלא להחליף בגדי שבת כנ"ל א'. שונה"ל כב'). (סעי' א' ו"ס"ק ה'-ז). לענין שבת שלפני שבת חזון ראה לקמן שה"צ ס"ק מו.

שבת חתן

שאלה: (א) מי שיש לו נישואין בשבת נחמו (שאחר ט"ב), האם מותר ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, ובגדים חדשים. (ב) והורי החתן והכלה. (ג) הנ"ל א' ב', מה הדין בט"ב שחל בשבת.

תשובה: (א) בגדי שבת מותר, ובגדים חדשים אסור. (ב) לובשים בגד עליון של שבת (ולא שאר בגדים. אליה זוטא ס"ק כה). (ג) לחתן מותר ולא להורים אפי' בגד עליון. (סעי' א' ו"ס"ק ח'-י').

ברית מילה

שאלה: (א) מילה שמר"ח עד ט"ב, האם לובשים בגדי שבת - אבי הבן, אמו, המוהל, הסנדק. (ב) והמוציא והמכניס שקורין קווטע"ר [איש או אישה]. (ג) האם הבעלי ברית מותרים להסתפר.

תשובה: (א) כן. (ב) אסור, ויש מצדדים להקל. ובאשה לכונ"ע מותר, שזו עיקר מצותה (שאינו לה מצוה אחרת במילה רק זו בלבד). (ג) עי' בשע"ת (שמביא מחלו' הפוסקים בזה), ובח"ס מתייר [אבל לא לאב"ל ממש במילה בתוך שלשים יום]. [ואם חל המילה בט"ב אין לובשים בגדי שבת (שה"צ מו)]. (סעי' א' ו"ס"ק ג'-ה ושה"צ ג' ד').

בנין ונטיעה

שאלה: (א) מהו נטיעה של שמחה. (ב) ובנין של שמחה. (ג) הנ"ל א' ב' מאימתי אסורים. (ד) אם שכר גוי קודם ר"ח בקבלנות, האם מותר. ובט"ב. (ה) ביהכנ"ס, האם מותר לצייר. (ו) מי שאין לו אשה ובנים, האם מותר לבנות בית חתנות לצורך נישואין שיהיה אחר ט"ב. (ז) בית של שמחה שהיה נוטה ליפול, ואין בו משום סכנה כגון שאפשר לסגור החצר שהכותל

- 3 ולמעשה הביא הגר"ש"א (הליכות שלמה תעניות פי"ג ארחות הלכה הע' 10) שהיום לא נהגו להאכיל את הקטנים לחם ומים בלבד אלא מאכלים אותם כדרכם [וכבר הביא מנהג זה הדעת תורה בשם הברכי יוסף בסי' תקמט ס"א]. ע"כ. אמנם פשוט שיש להחמיר לענין מיני מתיקה ותענוג.
- 4 לדעת המחבר (סי' תקנד ס"ה) פטורות מלהתענות ואפי' כשלא מצטערות הרבה.
- 5 ובזמנינו שיש לנשים בתחילת הריון תופעות הגורמות להן צער, כתב בשו"ת אור לציון (ח"ג כה ז) שסתם מעוברת מצטערת היא, ויש להקל להן שלא יתענו אפי' בתוך ג' חודשים ראשונים להריון.
- 6 דין זה נוהג עד אחר התענית, כדלקמן סעי' ב, וכ"כ הקרבן נתנאל פ"ד ס"ה.
- 7 דהא התירו לכבס משום כבוד שבת. הגר"א. ועוד הוסיף שמתברא שלא יהא שבת חזון חמור מתשעה באב שחל

1 אבל אין תכלית התעניות להתאבל על שארע בעבר, וביאר השל"ה (מס' תענית אות ע-עא) שודאי שאין תועלת בהתאבלות ובצער כשלעצמם, שהרי כל הנביאים וחכמי האמת וגם חכמי האומות מאריכים במעלת קבלת היסורים באהבה, ושהצער על העבר הוא פועל הבל, וגם ידוע כי העצבות מפריעה להשכלת האדם, ולכן אין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה. אלא ודאי שתכלית תקנת חז"ל להתאבל על חורבן ירושלים אינה אלא שמתוך כך נתבונן שכל החורבן נגרם כתוצאה מעוונותינו, ועי' כך נתעורר לפשפש במעשיו ולשוב בתשובה.

2 ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' קכב) כתב שכונת הפמ"ג המובא בבאה"ל כאן היא שחייבים על פי המנהג, אבל על פי דין פטורים, וכמו שכתב לקמן. וסיים, שלכן אם הוא מאד בריא יחמיר, אבל אי אפשר לחייבו כלל. ועי' משנ"ב מהדו' דרשו הע' 16 תי' נוסף.

שם אלא שחושש להפסד ממונו שלא ישבר החומה ויתקלקל יותר, האם מותר לבנותו.

תשובה: (א) כגון אבורניקי של מלכים שנוטעים לצל להסתופף בצלה, או מיני הדס ומיני אהלים. (ב) כגון בית חתנות לבנו או בנין של ציור וכיוצא. ובכלל זה בנין שא"צ לדירתו רק שעושה להרווחה בעלמא. (ג) מר"ח. [ובנין של שמחה שאסור היינו אפי' כשמייר אמה על אמה וטח תחתיו בטיח של טיט תחילה שמוותר כל השנה כדלקמן סי' תקס]. (ד) מותר ואפי' בט"ב. וכן אם קצץ עם הגוי בקבלנות לצייר ביתו מותר. ומ"מ אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ט"ב תבוא עליו ברכה. (ה) כן, דהוי מצוה דרבים (דלדבר מצוה מותר כדלקמן, וכ"ש במצוה דרבים). (ו) כן. אבל מי שקיים פו"ר אסור. (ז) כן (ועי' שה"צ ס"ק יז). (סעי' ב' וס"ק יב-יד ובה"ל ד"ה או).

משא ומתן

שאלה: (א) ממתי ועד מתי ממעטים במשא ומתן. (ב) באיזה מו"מ ממעטים. (ג) ומה נהגו. (ד) מקום שנהגו למעט בכל מו"מ, האם יכולים לעשות התרה. (ה) ובמקום שנהגו שלא לישא וליתן כלל. (ו) מו"מ בדבר האבד, האם מותר. [ואם הוא של שמחה].

תשובה: (א) מר"ח עד התענית. (ב) י"א במו"מ של שמחה, כגון כלי כסף או צרכי חופה וכדומה [ומי שנושא ונותן בכלים כאלו אין מותר רק למכור לגוי, ואף לסרסור אין כדאי שישא אותם בפרהסיא בעיר דשמחה היא לרואים], אבל סתם מו"מ א"צ למעט כלל. וי"א דכל מו"מ צריך למעט ולא יעסוק אלא כדי פרנסתו, וכן משמע בשו"ע⁸. (ג) בזמנינו נהגו להקל בכל מו"מ משום דהכל נחשב כעת כדי פרנסתו (שיש עליו מס מלך ושרים. ס"ז א'), ומ"מ במו"מ של שמחה טוב להחמיר. (ד) לא. (ה) מועיל התרה. (ו) מותר, ואפי' של שמחה י"ל דשרי (ולמה שנהגו להתיר כנ"ל ג', נפק"מ למו"מ של שמחה דטוב להחמיר כנ"ל שם). (סעי' ב' וס"ק יא ושה"צ).

אירוסין ונישואין

שאלה: (א) מאימתי עד מתי אין נושאים נשים. (ב) והאם מותר נישואין בלא סעודה. (ג) מי שלא קיים פו"ר, האם מותר לישא. (ד) ולהזיז גרושתו מן הנישואין. (ה) האם מותר אירוסין בלא סעודה. (ו) ובט"ב באב. (ז) ומה דין ההתקשר בכתיבת תנאים בימים הנ"ל. (ח) ולעשות סעודה בעת כתיבת תנאים. [ובלא ריקודין ומחולות]. (ט) ולעשות סעודה לכך בשבת. (י) ואכילת מיני מרקחת שנהגו בשעת כתיבת תנאים. [בחול]. (יא) סעודת אירוסין, האם מותר, ומתי.

תשובה: (א) מר"ח אב עד אחר ט"ב. וכתב הרמ"א שהמנהג שלא לישא מ"ז בתמוז⁹. (ב) גם לא. (ג) מעיקה"ד מותר, ונהגו להחמיר. אבל מותר לעשות בגדים חדשים לצורך נישואין שיהיה אחר ט"ב [אבל למי שקיים פו"ר אסור]. (ד) אפשר שמוותר (דאינה שמחה לו כ"כ) [ואפי' אחר ר"ח]. (ה) כן. (ו) גם מותר, שמא יקדמונו אחר. (ז) מותר. (ח) אסור [בכל גוונא]. (ט) גם אסור. (י) מותר. (יא) עד ר"ח אב מותר [וכן סעודת שידוקין], ואח"כ אסור (היינו בבית ארוסתו, אבל שלא בבית ארוסתו או שלא בזמן האירוסין מותר. ס"ק עד). (סעי' ב' וס"ק יד טז יח ושה"צ).

ריקודין ומחולות

שאלה: (א) ריקודין ומחולות, האם מותרים, ומתי. (ב) ישראל שפרנסתו לנגן בכלי זמר אצל גוים, האם מותר בימים הנ"ל.

תשובה: (א) מ"ז בתמוז ואילך אסורים. (ב) מותר עד ר"ח ולא אח"כ (שאו ממעטין בשמחה מדינא דגמ', וקודם לזה הוא ממנהגא. דה"ח). (ס"ק טז ובה"ל ד"ה ממעטים).

י"ז בתמוז וי' בטבת

שאלה: החומרות הנוכחים לעיל, מה דינם לגבי י"ז בתמוז וי' בטבת. **תשובה:** אפשר שיש להחמיר בהם כמו מר"ח עד התענית (ודין זה צ"ע, דמקורו מהא"ר, והמעין יראה שיש שם ט"ס כי דבריו שייכים לסי' הקודם [סק"ח], ובטעות הובאו בס' זה שוב וא"כ אין מקור לדבר, וכבר העירו בוה. שונה"ל לח. ועי' לעיל סי' תקנ ס"ב). (בה"ל ד"ה מר"ח).

כיבוס וגיהוץ

שאלה: (א) האם בימים שלפני ט"ב מותר לכבס. [לבד מכלי פשתן]. (ב) ולהגף [דהיינו להעביר אבן חלקה על הבגדים]. (ג) וממתי האיסור [בכיבוס וגיהוץ]. (ד) ואם עושה שלא כדי לכבוס עתה אלא להניחו לאחר ט"ב. (ה) לנהוגים איסור מר"ח, מי שיש לו רק חלוק אחד האם מותר לכבס. (ו) באיסור כיבוס בגדים, מה דין כלי פשתן. (ז) האם לכבוד שבת מותר לכבס. [סתם בגדים, כלי פשתן, ואם אין לו בגד אחר לשבת].

בשבת שאף לענין אכילה אמרו (תענית כט): אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו. וכן כתב בסידור יעב"ץ (דיני בין המצרים אות י'). והוסף שלא גרע שבת החמורה מיו"ט של בעל ברית הקל, שמוותר לבעל ברית לכבוס בגדי שבת משום שיום טוב שלו הוא. ובשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תרצג) כתב שאין לכבוס בגדי חול כי הוי אבילות בפרהסיא. ובערוך השלחן (סי"א) כתב שדוקא דאצל הקדמונים שהיו מלבושי שבת וחול שוים בדמור תם ובתמונתם, אלא שההפרש היה בין סחורה יקרה ובין סחורה פשוטה, ולא היה ההפרש ניכר כל כך שהרי עניים גם בשבת יוצאין בסחורה פשוטה, ולכן הנהיגו לכבוס בגדי חול. מה שאין כן זה כמה דורות מקודם שבשבת היתה תמונה אחרת לגמרי להבגדים בין עני בין עשיר, היה ניכר לכל שזה בגד חול וזה בגד שבת, ולפיכך הנהיגו הגדולים שלא לנהוג מנהג זה מפני שההפרש ניכר הרבה והוי כאבילות בשבת.

8 היינו בס' תקנד ס"כ, ועי' לעיל בהקדמה שכאן כתב הב"י שלא נהגו לאסור אלא במו"מ של שמחה, וצ"ע.

9 דעת המחבר שאסור מר"ח (ועי' בן איש חי (דברים ד) שכתב שנהגו להחמיר בוה, אך כתב באור לציון (ח"ג פרק כה הל' א) שבארץ ישראל המנהג להקל ושכן הוא מנהג בני ספרד כיום. ועי' עוד).

10 ולנקות בגד ללא מים אין זה נחשב כיבוס ומותר, ובכלל זה להברישי כובע או נעליים במברשת, וכן לשפשף בגד במטלית רטובה באופן שלא יהיה בבגד טופח על מנת להטפיה (קרא עלי מועד פ"ד סק"א בשם הגר"נ קרליץ), אך ניקוי יבש' הרי הוא כיבוס גמור (אגרות משה ח"ג סי' עט ואור לציון ח"ג כז א). ולרוחץ כתם שבבגד, דעת האור לציון

תשובה: (א) המנהג לאסור, ואפשר שאפי' מדינא אסור¹⁰. (ב) אסור. (ג) בשו"ע כתב בשבוע שחל בו, והרמ"א כתב שנהגו להחמיר מר"ח. (ד) גם אסור. (ה) כן [אבל בשבוע שחל בו אסור]. (ו) המנהג לאסור, ואפשר דמדינא אסור. [והיינו אפי' בכלי פשתן הקרובים לבשר (אף שאינם מתגהצים יפה וגם אין זיעה וטינוף יוצא מהם בכיבוס. בה"ל)]. (ז) סתם בגדים אסור. וכלי פשתן - המנהג לאסור, ויש להקל כשאין לו כתונת אחר, וכ"ש שמוותר ע"י גוי (ומדינא מותר לכבס כלי פשתן לכבוד שבת בחמישי ושישי). (סעי' ג וס"ק כט לב ובה"ל ד"ה וכלי).

כיבוס לצורך מצוה

שאלה: (א) לצורך מצוה, כגון אשה הלוכשת לבנים, האם מותר לכבס בשבוע שחל בו. (ב) האם מותר ללבוש לבנים בט"ב עצמו. (ג) וכשאין לה בגד אחר. (ד) האם מותר בט"ב לכבס ע"י גוי לצורך לבישת לבנים.

תשובה: (א) כן. ומותרת ללבוש לבנים ולהציע תחתיה. (ב) לא, אלא תלבש חלוק בדוק ויפה (-נקי). (ג) מותרת ללבוש חלוק לבן. (ד) כן. (סעי' ג וס"ק ל לא).

ליתן לכובס גוי

שאלה: (א) האם מותר ליתן לכובס גוי קודם זמן האיסור ומכבס לאחר שהגיע זמן האיסור. [ואם מכבס בשבוע שחל בו]. (ב) וליתן משהגיע זמן האיסור כדי לכבס אז. (ג) ואם מפרש שיכבס לאחר ט"ב. [ובבגדי פשתן].

תשובה: (א) מותר בכ"ג. (ב) אסור. (ג) אסור, ויש מקילין, ובכלי פשתן הקרובים לבשר יש לסמוך להקל. (סעי' ג וס"ק לד לה, ע"פ בה"ל ד"ה וכלי).

לבישת בגדים מכובסים

שאלה: (א) האם מותר ללבוש בגדים מכובסים בימים הסמוכים לט"ב. וכלי פשתן. ובגדים שכיבסן קודם זמן האיסור. (ב) ומטפחות הידים והשלחן. (ג) ולכבוד שבת. (ד) ולהציע לבנים על השלחנות. (ה) ולהחליף סדינים לבנים.

תשובה: (א) בכ"ג אסור. [לדעת המחבר האיסור בכל זה הוא בשבוע שחל בו, ולרמ"א מר"ח]. (ב) גם אסור. (ג) רק בגדי פשתן מותר (ועי' לעיל ס"א שי"א שיש ללבוש כל בגדי שבת). (ד) מותר כשאר שבתות. (ה) נהגו איסור (היינו לאוסרים לעיל ס"א ללבוש בגדי שבת). (סעי' ג וס"ק לב לג).

נטילת צפרנים

שאלה: (א) האם מותר ליטול צפרנים בשבוע שחל בו. (ב) ולצורך טבילת מצוה. (ג) ולכבוד שבת כגון שחל ט"ב בשבת ורוצה ליטול בער"ש.

תשובה: (א) יש דעות בזה. (ב) מותר. (ג) מותר. (וי"א שבאופן זה אין כלל דין שבוע שחל בו, כדלקמן ס"ד). (ס"ק כ). [דין תספורת וסירוק יבואר לקמן סעיף יב].

ט"ב ביום ראשון

שאלה: (א) ט"ב שחל ביום ראשון [שלא נדחה], האם יש דין שבוע שחל בו - בשבוע שלפניו או שלאחריו. (ב) ובט"ב שחל בשבת ונדחה ליום א'.

תשובה: (א) אין דין שבוע שחל בו לא לפניו ולא לאחריו. (ב) גם אין דין שבוע שחל בו (וכ"כ השו"ע בסתם¹¹). וי"א שנהגו לאסור שבוע שלפניו לבד מיום ה' ו' מפני כבוד שבת. ולרמ"א אין נ"מ במנהג זה דבלא"ה נוהגים לאסור מר"ח. (סעי' ד וס"ק לח לט ושה"צ).

אחר התענית

שאלה: (א) אחר התענית, מאימתי מותר לספר ולכבס ולאכול בשר ויין. (ב) הנהוגים איסור בבשר ויין עד שבת נחמו, מה דינם לענין לספר ולכבס. (ג) ואם רוצים לחזור ממנהגם האם מותר.

תשובה: (א) מיד אחר התענית. אך המנהג להחמיר ביום עשירי עד חצות כדלקמן סי' תקנח ע"ש (ושם יתבאר דעת המחבר). (ב) אסורים בהם עד יום ה' מפני כבוד השבת. (ג) מותר וצריכים התרה (כן עולה מהמ"ב למעשה. שונה"ל הל' לט. ועי' במ"ב שהביא שי"א שהוא מנהג מוטעה וא"צ התרה). (סעי' ד וס"ק לו לז). [דין תספורת יבוא לקמן בסעיף יב].

הנצרך לכבס בשעה"ד

שאלה: אסור לכבס בימים הסמוכים לט"ב, כנ"ל ס"ג. (א) הצריך לילך למרחקים בשבוע שחל בו, האם מותר לכבס ע"י גוי שבטיל כמה שבועות שצריך לדרך. (ב) וע"י ישראל.

תשובה: (א) מותר בבגדי פשתן. (ב) הרבה פוסקים אוסרים, ואפי' אם א"א ע"י גוי והוא צורך גדול (דלא כמי שהתיר בוה בבגדי פשתן¹²). (ס"ק לט ושה"צ).

כיבוס בגדי גוים

שאלה: (א) האם מותר לכבס בגדי גוים בשבוע שחל בו. (ב) ומר"ח. (ג) בהנ"ל א', ואם ניכר לכל שהבגד של גוי. (ד) בהנ"ל א', האם מותר בצנעא. (ה) בהנ"ל א', מי שאין לו מה יאכל האם מותר.

תשובה: (א) לא, משום מראית העין. (ב) מותר (אף לרמ"א, דהאיסור אינו מדינא רק משום מראית העין). (ג) יש להקל (ולדעת הגר"א לקמן בבה"ל ס"ז ד"ה ונהגו, יש להחמיר בזה. שונה"ל הל' חכ). (ד) יש אומרים שבצנעא אפשר שמוותר. (ה) מותר עכ"פ כדי חייו. (סעי' ה וס"ק ס"ק מג ושה"צ).

בגדים חדשים

שאלה: (א) האם מותר ללבוש בגדים חדשים בימים הסמוכים לט"ב. (ב) האם יש חילוק בין בגדי צמר או פשתן, לבנים או צבועים. (ג) ומאימתי האיסור. (ד) מאי נפק"מ שהוא לפני זמן האיסור, הא בלא"ה אסור ללבוש בגדים חדשים שאין מברכים שהיינו מ"ז בתמוז כדלקמן סעי' יז. (ה) האם מותר ללבוש בגדים ישנים והם מגוהצים בגיהוץ היוצא מתחת המכבש. (ו) ובגד מגוהץ כנ"ל ה' ולבשו כמה שבתות האם מותר ללבוש בשבת. (ז) שבת שחלה בתשעת הימים, ואינה שבת חזון [כגון שחל ר"ח ביום שישי או בשבת], האם יש קולא לענין לבישת בגדי שבת או בגדים חדשים או מגוהצים.

תשובה: (א) לא. (ב) הכל אסור (דלא ככביבוס שיש חילוק בין הבגדים כנ"ל ס"ג). וכן אסור ללבוש מנעלים חדשים (ס"ק מז). (ג) למחבר בשבוע שחל בו¹³ ולרמ"א מר"ח. (ד) נפק"מ באופן שא"צ לברך, כגון בבגדים שאינם חשובים כמו מנעלים ואנפילאות (-גרביים), או שקנה בגד מתוקן לפני ר"ח וכבר בירך שהחיינו בעת הקניה, או בשבתות שמוותר לברך. (ה) לא, שהגיהוץ עושה אותם כחדשים¹⁴. (ו) לא, שעדיין גיהוץ ניכר. (ז) בגדי שבת מותר לכונ"ע [שלא נהגו להחמיר רק בשבת חזון], אבל בגדים חדשים או מגוהצים ממש (פ"י שלא לבשוהו אחר הגיהוץ כלל) אסור גם בשבת זו (היינו לרמ"א שאוסר מר"ח). (סעי' ו וס"ק מד מה ושה"צ).

עשיית בגדים

שאלה: (א) בימים הסמוכים לט"ב, האם מותר לעשות בגדים או מנעלים חדשים. (ב) ולקנות. (ג) ולקנות כדי ללבושן אחר ט"ב. (ד) ולעשותן לצורך נישואין שלאחר ט"ב. [והאם יש חילוק בין מי שאין לו אשה ובנים או שקיים פו"ר]. (ה) ובט"ב עצמו - ע"י ישראל או גוי. [למי שאין לו אשה ובנים]. (ו) האיסור לעשות או לקנות בגדים חדשים, מאיזה יום הוא.

תשובה: (א) לא¹⁵. וכן אין לארוג אנפילאות (-גרביים). (ב) גם אסור. (ג) גם אסור. (ד) מי שאין לו אשה ובנים מותר לעשותו, אבל מי שקיים פו"ר אסור. (ה) ע"י גוי מותר. (ו) בשבוע שחל בו אסור מן הדין, והמנהג להחמיר מר"ח (גם למחבר). (סעי' ז וס"ק מו מח מט יד).

עשיית בגדים לענין גוי, ולישראל אחר

שאלה: (א) האם מותר לתת לאומן גוי שיעשה בגדים חדשים שיהיו מוכנים לאחר ט"ב. (ב) האם מותר לאומן ישראל לעשות בגדים הידועים ומפורסמים שהם של גוי. (ג) ולעשות עבור ישראל כשנתן לו קודם ר"ח.

תשובה: (א) המנהג להקל, ומ"מ טוב למעט במקום שאפשר, דלא עדיף משאר מו"מ דלעיל ס"ב. ודעת הגר"א להחמיר בוה מדינא בשבוע שחל בו בין בחינם בין בשכר. (ב) כנ"ל א' [בוה לדעה א' מותר גם מעיקה"ד]. ואם אין לו מה יאכל מותר לכונ"ע. (ג) כנ"ל א'. ואם אין לו מה יאכל מותר לכונ"ע. (סעי' ז וס"ק נ-נג ובה"ל ד"ה ונהגו ושה"צ).

עשיית חוטים

שאלה: (א) חוטי השתי, האם מותר לעשותם מר"ח אב. (ב) ולעשות לאחרים, בחינם או בשכר. (ג) ולטוות חוטים לתפירת בגדים.

תשובה: (א) נוהגין להחמיר. ואין חילוק בין חוטי שתי של צמר לשאר מונים. (ב) כנ"ל א'. (ג) מותר (דלא דמי לתיקון השתי שהוא בתחילת אריגת הבגדים ואיכא שמחה בדבר, משא"כ בחוטי התפירה. תרוה"ד סי' קנב). וכן מותר לעשות קרוגין שאורגין בעצים, דלאו בכלל בגד הוא. (סעי' ח וס"ק מח נד).

בשר ויין

שאלה: (א) האם מותר לאכול בשר ולשתות יין בימים הסמוכים לט"ב. (ב) ומאימתי. (ג) האם ר"ח בכלל המנהג לאסור. (ד) מה המנהג לענין סכין של שחיטה, ועד מתי. (ה) מי שהוא בתוך סעודתו, ונכנס ליל ר"ח¹⁶, האם מותר בבשר ויין. (ו) ואם התפללו הקהל [באותו מקום שהוא רגיל להתפלל שם]

(שם) לאסור [אא"כ א"א לצאת בבגד זה מחמת הכתם], וכן דעת הגר"ח קניבסקי (מובא בארחות רבינו ח"ב עמ' קלב ע"ש), ודעת הגר"ש ז' אויערבך (קובץ מבקשי תורה קובץ כו עמ' תל) שמוותר, וכן דעת הגר"ש אלישיב (הלכות ומנהגי בין המצרים עמ' מו) כיון שניקוי הכתם אינו נחשב להתעסקות בכביסה המביאה להיסח הדעת מאבילות.

ולהפעיל מכוונת כביסה בערב ראש חודש באופן שימשיך כיבוסם בראש חודש, דעת הגר"ש אלישיב והגר"ח קניבסקי שמוותר (תורת המועדים הע' נט).

11 וכן מנהג הספרדים, כפי שכתב בכה"ח (ס"ק עח) בשם השו"ג ובא"ח, ועי' שכה"ח עוד. ומ"מ לענין תספורת וגילוח כתב באו"צ (ח"ג פכ"ז אות ו) שראוי להמנע בשבוע זה.

12 כן מבואר בב"ח (סי"א), שהוא מקור ההיתר) דהיינו בבגדי פשתן, וכ"כ המג"א (ס"ק יח).

13 ועי' בן איש חי (דברים ח) שכתב לאסור מכח המנהג מר"ח.

14 וכתב הגר"ח קניבסקי (שונה"ל תוה"מ ס"ק נב ב) שאין להחמיר בבגדים מגוהצים רק בבגדי שבת, אבל בבגדי יום חול המגוהצים אין צריך להחמיר.

15 אבל בגד ישן שנקרע מותר לתקנו. כה"ח (ס"ק קז). ואם יש לו בגד אחר ויכול ללבוש אסור אף לתקנו. שונה"ל תורת המועדים (הע' מט) בשם הגר"מ פיינשטיין.

16 או ליל ב' למנהג הספרדים.

ערבית (ז) ואם התפללו מבעו"י (ח) האם בימים אלו מותר לשתות חומץ יין, ואם היה יין בתחילת שבוע שחל בו ואח"כ החמיץ.

תשובה: (א) המנהג שלא. (ואפי' לקטן שלא הגיע לחינוך, כדלקמן ס"ק ע. שונה"ל הל' יד.) (ב) מר"ח¹⁷. ויש שנהגו מ"ז בתמוז, ויש שאין מחמירים אלא בשבוע שחל בו. (ג) כן¹⁸. (ד) המנהג להצניעו (שמא ישכח וישחט ויאכל. תשו"ר רב פעלים ח"ב י"ד ס' ו), עד י' באב למנהגו שאין אוכלין בשר בלילה שאחר ט"ב. (ה) כן. (ו) אסור. (ז) גם אסור. (ח) מותר בכל גוונא [וחומץ היינו כל שבנ"א נמנעים לשתותו מחמת חמיצותו]. (סעי' טו וס"ק נ-נו סח).

שחיטת בשר

שאלה: (א) האם מותר לשחוט בשר בתשעת הימים בשביל אחר התענית. (ב) ולשחוט לצורך מצוה כגון לשת, מילה ופדיון הבן. (ג) ולסעודה שעושים בלילה שלפני המילה. (ד) ולצורך חולה. (ה) ולחולה קצת. (ו) ולילודת. (ז) מי שחכר מהשר לאאכיל בשר לערלים ואם לא ישחט יפסיד, האם מותר לשחוט. (ח) במקום שדחוקים לשחוט לפני סיום הצום לצורך אחר ט"ב, האם יש להקל. (ט) במקומות שמנהג הגוים שאין אוכלין בשר ביום ו' ז', ואם יטרף הבשר לא יוכלו להביאו לגוי, האם מותרים להקדים השחיטה ביום שקודם ט"ב.

תשובה: (א) לא [אא"כ באופנים מסויימים, כדלקמן]. (ב) מותר. (ג) אסור דאין זה נקרא סעודת מצוה. (ד) מותר. (ה) מותר [דאין אכילת בשר איסור אלא מנהג ובה"ג אין לאסור. שבות יעקב ח"א ס' כז]. (ו) מותר, ומה שנהגו קצת ילדות מו"ז באב ואילך (שאז נכנסו אויבים להיכל. מג"א תקנד ט) למנוע מבשר ויין היינו שלא במקום חולי (דהיינו שמרגישות בעצמם שלא יזיק להם ההימנעות מבשר). (ז) יכול לשחוט ע"י שיתן מכל בהמה חתיכה לעני חולה, וא"א לכזית בשר בלא שחיטה. (ח) יש להקל אחר חצות של ט"ב. (ח) ואם חל ט"ב ביום ה', לכ"ע מותר לשחוט אחר חצות לכבוד שבת. (ולצורך סעודת מצוה שיהיה בלילה מותר לשחוט בט"ב אף קודם חצות. ס' תקנט ס"ק מ). (ט) כן, דאל"כ ימנע ולא ישחוט. (סעי' טו וס"ק ס-סב).

פרטים באיסור בשר ויין

שאלה: במנהג שלא לאכול בשר ולשתות יין בימים אלו, (א) האם שתיית שכר מותר. (ב) ויין תוסס [-תוך ג' ימים לדריסתו]. (ג) ובשר עוף. (ד) ובשר המלוח זמן מרובה. (ה) ותבשיל של בשר (היינו שנתבשל עמו בשר). (ו) ותבשיל שנפל בו בשר ויש שישים נגדו, או שישראל טעם התבשיל ואין בו טעם בשר. (ז) האם מותר לישראל לטעמו לבדוק. (ח) ומה דין תבשיל שנתבשל בקדרה של בשר. (ט) מי שא"א לו לאכול מאכלי חלב, האם מותר לאכול: בשר, בשר עוף, בשר מלוח ג' ימים, תבשיל של בשר. (י) ולמניקת שהחלב רע לתינוק כשאינה אוכלת בשר.

תשובה: (א) כן, ואפי' שכר של דבש שקורין מע"ד. (ב) אסור. (ג) אסור. (ד) גם אסור. (ה) בשו"ע כתב שמוות, והאחרונים כתבו דהאידיא נהוג עלמא לאסור¹⁹, וכ"ש תבשיל שיש בו שומן. (ו) מותר. (ז) אפשר שמוות. (ח) מותר. (ט) מותר בבשר עוף או בשר מלוח ג' ימים, וכ"ש תבשיל של בשר²⁰. (י) יש להקל אף בבשר בהמה (וכנ"ל ס"ק סא דבמקום חולי לא אסרו). (סעי' י י וס"ק סג-סו ושה"צ).

שבת

שאלה: (א) האם בשבת נוהג איסור אכילת בשר ויין. (ב) ואם רוצה להחמיר על עצמו. (ג) סעודה שלישית שנמשכה עד מוצ"ש והציבור כבר התפללו ערבית, האם מותר בבשר ויין. (ד) מי שקיבל עליו בפירוש לא לאכול בשר מ"ז בתמוז, האם מותר בשבת [או בסעודת מצוה]. (ה) ואם קיבל בלשון נדר 'הרי עלי'. (ו) סעודה שלישית שנמשכה עד חשיכה, האם מותר לברך ברכה"מ על יין. (ז) ולשתות מכוס ברכה"מ בסעודת חול. [לעצמו או לקטן]. (ח) ולשתות יין של הבדלה. [לעצמו או לקטן]. (ט) קטן שאינו יודע להתאבל, האם מותר בבשר ויין [כשהוא בריא].

תשובה: (א) לא. (ב) אינו ראוי. (ג) האחרונים מתירים אם עדין לא התפלל, שכיון שאומר רצה בברכה"מ שייך אצלו שבת. (ד) כן דמסתמא דעתו כמנהג. (ה) בזה יש מחמירים. (ו) כן. (ז) למחבר יכול בעצמו²¹, ולרמ"א יביא לקטן שהגיע לחינוך ולא הגיע לחינוך להתאבל על ירושלים, וישתה רוב הכוס, ואם אין קטן יברך בלא כוס. (ח) למחבר יכול בעצמו, ולרמ"א נוהגין לתת לקטן [וכנ"ל ז], ואם אין קטן מותר לשתות בעצמו. (ט) לא. (סעי' י וס"ק נו נט סט-עא ושה"צ).

סעודת מצוה

שאלה: בסעודת מצוה, כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכת [או סעודת אירוסין המותרת כנ"ל ס"ב], מר"ח עד שבוע שחל בו: (א) האם מותר לאכול

בשר ולשתות יין. [ובכוס של ברכה"מ]. (ב) ולאשתו ובניו. (ג) ומי שהיה הולך בזמן אחר לסעודה זו מחמת קורבה או מחמת שהוא אוהבו. (ד) ונשים השייכות לסעודה במקום שדרך לזמנן לסעודה. (ה) מה כתב המ"ב בשם האחרונים על מי שלא בא מחמת קורבה וכו' אלא רק לאכול ולשתות. (ו) מי ששולחן לביתו מהסעודה האם מותר לאכול. (ז) האם יש הגבלה למספר הקרואים. (ח) כל לפני שבוע שחל בו כנ"ל. (ח) האם מותר לכוון את סיום המסכת לימים אלו. (ט) מי שלא היה עושה סעודה בזמן אחר, האם מותר לעשות עתה. (י) בסיום מסכת, אותם שלא למדו עמו, האם מותרים לאכול - כשהיו באים גם בזמן אחר משום רעות. [והמסייעים לעשות הסעודה או המחזיקים בידי הלומדים והשייכים בענין].

תשובה: (א) מותר וכן בכוס ברכה"מ. (ב) גם מותר. (ג) גם מותר (וראה לקמן אות י' דעת ר"י עמדין). (ד) גם מותר. (ה) עבירה בידו. (ו) לא. (ז) יש מחמירים שלא להביא רק מנין מצומצם, אבל בדה"ח משמע שיכול להקל להזמין כל השייכים לסעודה אפי' כמה מנינים. (לגבי שבוע שחל בו יתבאר בתשו" שאח"ז). (ח) לא. (ט) אפשר שאסור. (י) מותרים. ור"י עמדין כתב דדוקא אותם המסייעים לעשות הסעודה או שמחזיקים בידי הלומדים בממונם וגם הגבאים המשגיחין עליהם ומשרתיהם, ואפי' הם רבים, וכ"ש אשתו ובניו, אבל להזמין אחרים מלבד אלו מפני הכבוד והאהבה או לאיזה תועלת אסור. (סעי' י וס"ק עב-עו ובה"ל ד"ה וסיום).

סעודת מצוה בשבוע שחל בו

שאלה: (א) סעודת מצוה שבשבוע שחל בו, האם מותרים באכילת בשר ושתיית יין: קרובים הפסולים לעדות, בעלי המצוה והסנדק, קוטרע, אחרים הבאים משום רעות. (ב) ואם חל בערב ט"ב. [ולאחר חצות - שלא בסעודה מפסקת]. (ג) ובסעודה מפסקת. (ד) חל המילה או הסיום מסכת בט"ב שחל בשבת, האם יש הגבלה במספר הקרואים.

תשובה: (א) הקרובים ובעלי מצוה וקוטרע מותרים, ומותר להוסיף עוד עשרה משום רעות [והשאר יכולים להשתתף אך לא יאכלו מאכלי בשר]. (ב) בערב ט"ב גם מותר, אך יעשה קודם חצות (דהוא זמן סעודה מפסקת, ואסור באכילת בשר ויין בסעודה מפסקת אפי' בסעודת מצוה כדלקמן. ואף שאוכל אח"כ סעודת עראי על הארץ, לענין בשר ויין לא מהני. מג"א ס"ק לו, ע"ש ובמחצ"ה שביאר). ור"א שדוקא מנין מצומצם עם הקרובים מותר. וי"א שאם נמשך הסעודה לאחר חצות גם מותר רק שלא יהיה יותר מ"י. ואפשר שדוקא לאלו הלומדים בעצמם מותר אחר חצות. [אבל בשאר הימים מותר גם לאותם שלא למדו]. (ג) אסור בכל גוונא. (ד) לא, לכו"ע²². (סעי' י וס"ק עז עח ושה"צ).

חומרת האוכל בשר

שאלה: מה כתב השו"ע בחומרת האוכל בשר בימים אלו במקום שנוהגים איסור.

תשובה: הרי הוא פורץ גדר וישכנו נחש. (סעי' יא).

תספורת

שאלה: (א) מאימתי אסור להסתפר בימים הסמוכים לט"ב. (ב) לכבוד שבת, האם מותר. (ג) שאר שערות שגוף חוץ מהראש, האם מותר לספר. (ד) ולאשה. [ורבינו שער שבצדעין (-צידי הראש מקום חיבור הגולגולת עם הלח)]. (ה) לספר השפה מה שמעכב האכילה, האם מותר. (ו) לסרוק הראש, האם מותר. (ז) האם מותר לספר קטנים. [ואם הם פחותין מגיל שש שלא הגיעו לחינוך. ומאיזה זמן האיסור בהם].

תשובה: (א) בשו"ע כתב משבוע שחל בו, ולרמ"א המנהג להחמיר מ"ז בתמוז. (סעי' ג' דו). (ב) אסור, וצ"ע. (ס"ק לב ובה"ל ד"ה וכן). (ג) לא. (ד) גם אסור²³, ואפשר שיש להתיר לגלח ריבוי שער שבצדעין (מטעם שלא תתנוול על בעלה מחמת רבוי השערות במקום דלא שכיחי שערות לשאר נשים. ב"ח י"ד שצ). (ה) כן. (ו) כן. (ז) אסור ואפי' פחותין מגיל שש, ור"א שקטנים אין להחמיר אלא בשבוע שחל בו. (סעי' יב-יד וס"ק עט פ פב ושה"צ).

כיבוס בגדי קטנים

שאלה: (א) האם מותר לכבס בגדי קטנים בימים הסמוכים לט"ב. [וקטנים שלא הגיעו לגיל חינוך אך אינם קטנים לגמרי]. (ב) מאימתי זמן האיסור. (ג) בגדים שמלפפים בהם הקטנים לגמרי שמוציאין בהם רעי ומשתינים בהם, האם מותר לכבס [בשבוע שחל בו או לפניו]. (ד) בגדים המותרים הנ"ל ג', האם מותר לכבס הרבה בפעם אחת כל מה שידוע שיצטרך לשבוע זה. (ה) האם מותר לכבסן בפרהסיא. (ו) איזו קולא נהגו לענין בגדי שאר קטנים (פי' שאר בגדי קטנים לגמרי, שאינם מלפפים בהם).

תשובה: (א) אסור ואפי' לא הגיעו לחינוך (ולענין קטנים לגמרי ראה לקמן). (ב) לשו"ע בשבוע שחל בו, ולרמ"א מר"ח, ור"א שלצורך קטנים

אין להחמיר אלא בשבוע שחל בו. (ג) מותר אפי' בשבוע שחל בו. (ד) לא²⁴. (ה) לא, אא"כ יש תועלת לכיבוס כגון ע"ג הנהר ששם מתכבס יותר טוב (ע"פ המג"א). (ו) שנהגו לכבס גם אותם. (סעי' יד וס"ק פב פג ושה"צ צא).

מי שתכפוהו אבילות

שאלה: (א) מי ששלמו לו ל' של אבילות בתוך שבוע שחל בו ט"ב והכביד שערו, האם יכול לספרו. (ב) ולכבס בגדיו. (ג) ובהנ"ל א' ב', אם חל יום ל' לפני שבוע שחל בו לאחר ר"ח. (ד) וכשחל לפני ר"ח.

תשובה: (א) יכול רק להקל השערות, ובתער ולא במספרים. (ב) מותר במים אבל לא בנדר וחול. (ג) דעת הט"ז שמוותר לספר ולכבס לגמרי, אבל כמה אחרונים חולקים, ואפשר שבמקום הדחק יש להקל כהט"ז²⁵. (ד) מותר לספר ולכבס לגמרי. (סעי' טו וס"ק פה פז ושה"צ).

רחיצה

שאלה: (א) האם מותר לרוחץ בימים הסמוכים לט"ב. (ב) מאימתי נוהגים האיסור. (ג) האם מותר לרוחץ בצונן כל הגוף. (ד) ופניו ידיו ורגליו בצונן. (ה) (מכאן עד אות י' הוא לנוהגים איסור מר"ח): אם חל ר"ח אב בער"ש, האם מותר לרוחץ כל גופו. ובחמין. (ו) ובערב שבת חזון [כל גופו בחמין או בצונן]. (ז) ולטבול לכבוד שבת [בחמין או בצונן]. (ח) ולרוחץ פניו ידיו ורגליו בחמין. (ט) ולחפוף הראש בחמין. ועם סבון. (י) חל ערב שבת חזון בערב ט"ב, האם מותר לרוחץ. [ולאחר חצות].

תשובה: (א) המנהג שלא לרוחץ. (ב) המחבר כתב יש נוהגים מר"ח, ויש נוהגים בשבוע שחל בו²⁶, והרמ"א כתב שהמנהג מר"ח. (ג) לא. (ד) מותר. (ה) מותר אפי' בחמין, למי שרוחץ תמיד בער"ש. (ו) אסור אפי' בצונן²⁷. (ז) הרגיל לטבול כל ערב שבת מותר, ודוקא בצונן. ומי שמבטלה לפעמים מפני טרדת עסקיו או מפני הצנייה אסור. (ח) מותר למי שרגיל בכך כל ער"ש. (ט) מותר למי שרגיל בכך, אבל לא בסבון. (י) מותר ככל הנ"ל, אך לכתחילה יזהר שיהיה קודם חצות. (סעי' טז וס"ק פח פט צד-צה ובה"ל ד"ה בחפיפת ושה"צ).

רחיצה לרפואה

שאלה: (א) האם מותר לרוחץ לצורך רפואה בימים הסמוכים לט"ב, בצונן או בחמין. (ב) מעוברת שהגיעה קרוב לעת לידתה שטוב לה לרוחץ בחמין, האם מותר. (ג) אדם חלוש שאומר לו הרופא שצריך לרוחץ בכל יום בחמין, האם מותר. (ד) קטנים שיש להם חטטים בראשם, האם מותר לרוחצן בראשן.

תשובה: (א) מותר אפי' בחמין. (ב) כן. (ג) כן [מלבד ט"ב עצמו צריך לזהר מזה]. (ד) כן. (ס"ק פח פז ושה"צ).

רחיצה לצורך מצוה

שאלה: (א) האם מותר לרוחץ לצורך מצוה. ובחמין. (ב) נדה, האם מותרת לרוחץ ולטבול. (ג) ואם טובלת בליל י' באב, האם מותרת לרוחץ בערב ט"ב, בצונן או בחמין. (ד) אשה הלובשת לבנים, האם יכולה לרוחץ מעט כדרכה בשאר השנה.

תשובה: (א) מותר אפי' בחמין. (ב) כן, וכנ"ל דלצורך מצוה מותר. (ג) מותרת כדרכה בחמין (ולרמ"א רק אם א"א בליל י' תרחץ בערב ט"ב). (ד) יכולה לרוחץ מעט כדרכה. [ובט"ב לא תרחץ רק פניה של מטה (שה"צ לה)]. (סעי' טז וס"ק צב ובה"ל ד"ה ולצורך וד"ה אם ושה"צ ס"ק לה).

תענית

שאלה: (א) יש הנוהגים תענית בימים הסמוכים לט"ב. באלו ימים נוהגים כן. (ב) ת"ח שרוצה לנהוג בחומרא זו, האם ראוי לו.

תשובה: (א) מ"ז בתמוז עד ט"ב. (ב) לא, שא"א שלא יתמעט מלימודו איזה שעות מפני התענית. וצריך לשקול במאזני צדק בענינים אלו (של חומרות, שלא יהא על חשבון מצוות). (סעי' טז וס"ק צ).

ברכת שהחיינו

שאלה: (א) האם מברכים שהחיינו בימים הסמוכים לט"ב. (ב) ומאימתי. (ג) ובשבתות שבימים אלו. (ד) ובר"ח. (ה) חולה, האם מותר באכילת פירות חדשים [כשלא ידוע שפרי זה מרפאה]. (ו) ומה לגבי הברכה. (ז) ומעוברת [לא באופן שידעיים שהריחה]. (ז) פרי שלא ימצא אחר ט"ב, האם מותר לאכול ולברך שהחיינו. (ח) ואם יכול לשמרו עד שבת ולא יתקלקל. (ט) על פדיון הבן שחל בימים אלו, האם יברך שהחיינו.

תשובה: (א) טוב לזהר מלומר שהחיינו בזמנים אלו. ולכן לא יאכל פרי חדש ולא ילבש בגד חדש. (ב) מ"ז בתמוז. (ג) אין להחמיר (דלא כאוסרים²⁸). (ד) כנ"ל ג'. (ה) מותר לאכול, שהפירות פותחין לו תאותו לאכול דברים טובים, ובמקום חולי לא נהגו להחמיר, אך לא יברך שהחיינו (דברכת שהחיינו רשות. ברכי יוסף ח'²⁹). (ו) תאכל ולא תברך, דשמא תתאוה ויגרם נזק לה

- מקור דברי המשנ"ב.
- 23** ולבני ספרד עי' מ"ש באול"צ ח"ג פכ"ז אות ג.
- 24** אך היום שמכבסים במכונת כביסה נראה שמותר לכבס כל מה שצריך לימים אלו בפעם אחת, וכ"כ בשו"ת אור לציון (ח"ג כז א), וכן דעת הגרי"ש אלישיב (קרא עלי מועד עמי' לח ושערי נחמה בין המצרים עמ' מד).
- 25** לדעת המחבר אין איסור כיבוס ותספורת כלל קודם שבוע שחל בו.
- 26** ולמעשה דעתו כמנהג זה לאסור רק בשבוע שחל בו (מדבאיבם ביש בתרא), וכן נקט בכה"ח ס"ק קפו, ובאול"צ (ח"ג כז ה) כתב שכן המנהג פשוט.
- 27** טעם החילוק בין ערב שבת חזון לערב שבת שהיא ר"ח, כתב הב"ח משום שערב שבת חזון חל לפעמים בערב תשעה באב ע"כ ראו להחמיר בו, ומשום לא פלוג נהגו לאסור בכל ערב שבת חזון אף שאינו ערב תשעה באב. אבל בערב שבת שהוא ראש חודש ואינו שבת חזון אין לאסור כלל.
- 28** ומנהג הספרדים שלא לברך גם בשבת ור"ח, כדעת השער הכוונות, וע"ע כה"ח ס"ק רה ואול"צ ח"ג פ' כה אות ג.
- 29** ואף שלענין פדיון הבן או שלא ימצא הפרי אח"כ מברך שהחיינו, שאני התם שהחיסרון מגיע מגוף הדבר כגון שהמצוה עוברת או שהפרי אינו בנמצא אח"כ, משא"כ כאן שהחיסרון מגיע מצד האדם לא התירו לברך. ועדין צ"ב,

ולולד (ז. כן. ח) ישמור עד שבת³⁰ טו, כן, ואין להחמיץ המצוה או הברכה. (סעי' יז וס"ק צח-קא ושה"צ).

זהירות מסכנה

שאלה: (א) מה יש לזהר בענין ההכאה, ובאלו ימים. (ב) ומה יש לזהר בענין ההליכה. (2). ובאלו ימים.

תשובה: (א) צריך לזהר שלא להכות התלמידים (ובנים. לבוש) ואפי' ברצועה (היינו שבשאר ימי השנה מותר ברצועה קטנה כמבואר ביו"ד רמ"א, ועתה ימנע. מאמר מרדכי יז). מ"ז בתמוז עד ט"ב. (ב) 1) שלא לילך יחיד³¹ מסוף שעה ד' עד סוף שעה ט'. 2) שלא לילך בין חמה לצל³² מ"ז בתמוז עד ט"ב [וי"א שביותר יש לזהר בזה מא' תמוז עד ט"ז]. והטעם משום שבימים אלו קטב מרירי שולט. (סעי' יח וס"ק קב קג ובה"ל ד"ה צריך).

תיקון חצות

שאלה: (א) מה כתב האריז"ל לנהוג בענין צער החורבן, ובאלו ימים. (ב) האם אומרים תיקון חצות אחר חצות בערב שבת. (ג) ואחר חצות בערב ט"ב. (ד) ובר"ח אב.

תשובה: (א) שיתאבל אחר חצי היום ויבכה כמו חצי שעה, בימים שמי"ז בתמוז עד ט"ב. (ב) לא. (ג) גם לא³⁴. (ד) לא. (ס"ק קג ובה"ל סט"ז ד"ה בחפית).

סימן תקנב

מאכל סעודה המפסקת

שאלה: (א) אימתי אסור לאכול בשר ולשתות יין מדין הגמ'. (ב) האם בסעודה המפסקת מותר לשתות שכו. [ולמי שרגיל בזה. ולאדם חלש]. (ג) הנהוג לברך על הכוס ביחיד, האם מותר לשתות כוס שכו לברכה"מ. (ד) מי דבש או י"ש המשכרים, האם מותר בסעודה זו. (ה) ושאר משקים. [וכמה]. (ו) דברים שרגיל לאכול אחר סעודתו כגון צנון ומלית, האם מותר לאכול בסעודה זו.

תשובה: (א) בסעודה המפסקת [שאוכלה אחר חצות, ויתבאר לקמן ס"ט]. ומצד המנהג אסור בשר ויין מר"ח, כנ"ל ס"י תקנא ס"ט. (ב) אין לשתות שכו, ויש מקילין לרגיל בזה בכל סעודה, והכל לפי מה שהוא אדם. ולאדם חלש מותר. (ג) כן. [אבל לזמן אסור כדלקמן ס"ח]. (ד) לא. (ה) מותר, וממעט בשתייתו ממה שרגיל, שאם רגיל לשתות בסעודה ד' כוסות יתה ג' כוסות. (ו) לא יאכל, כדי שיתנהג בפרישות (ואינו מן הדין אלא דמצוה להתנהג אז בפרישות. ב"י). (סעי' א וס"ק ג ד ושה"צ).

מאכל סעודה המפסקת

שאלה: (א) בשר מלוח שעברו עליו יותר משני ימים וליילה אחד, האם מותר באכילה בסעודה המפסקת. (ב) ובשר עוף. (ג) ודגים. (ד) ויין מגתו שאין לו יותר מג' ימים.

תשובה: (א) מדין הגמ' מותר, ונהגו לאסור. (ב) כנ"ל א'. (ג) כנ"ל א'. (ד) כנ"ל א'. (סעי' ב וס"ק ה).

ב' תבשילין

שאלה: אסור לאכול בסעודה המפסקת שני תבשילין (סעי' א). (א) צלי [כגון ביצים צלויים או פירות צלויין], האם דינו כתבשיל. (ב) ותבשיל הנעשה מדבר הנאכל כמות שהוא חי [כגון חלב שנתבשל]. (ג) בישל מין אחד בשתי קדרות, האם נחשב ב' מינין. [כששניהם שוין, או שא' בלילתו עבה וא' בלילתו רכה]. (ד) באופן שנחשב ב' תבשילין, האם יכול ראובן לאכול תבשיל א' ושמעון תבשיל ב'.

תשובה: (א) כן. (ב) נקרא תבשיל. (ג) בשונים נחשב ב' ובשוין א'. (ד) כן³⁵. (סעי' ג וס"ק ח-ט יב).

בהנ"ל

שאלה: (א) שני מינים שנתבשלו בקדרה אחת, והוא דבר שדרך לבשלו כך כל השנה [כגון אפונים שנתונים עליהם בצלים וביצים שגם כל השנה רוב הפעמים נותנים בצלים וביצים באפונים כמו שדרך לטגן עיסה וביצים], האם נחשב תבשיל א' או ב' תבשילין. (ב) ובמבשל ב' מינים ביחד ואינם באים להטעים זה את זה [כגון לאקשי"ן (-אטריות) עם תפוא"א]. (ג) וב' מינים שנתבשלו בקדרה אחת ורוב הפעמים מתבשלים זה בלי זה. (ד) ודגים שטגנו בביצים [במקום שנהגו להקל לאכול דגים].

תשובה: (א) תבשיל א'. (ב) אפשר שבה נחשב ב' תבשילין וצ"ע³⁶. (ג) יש להחמיר ולזהר, ולדעת הגר"א אסור מדינא. לכן לביבות ממואלות

וע"י הליכות שלמה ניסן-אב פ"ד הע' 7 בשם הגרש"א.

30 וגם לנוהגים שלא לברך בשבת כנ"ל הע' 10, בכה"ג יש לשמור לשבת שהרי י"א שמותר לכתחילה לברך בשבת. אור לציון (ח"ג כה ג).

31 ודוקא בהולך חוץ לעיר אבל בתוך העיר מותר. א"א בוטשאטש, ערוה"ש (ס"ט) וחזו"א (דינים והנהגות פ"כ ה"ה).

32 וגם זה דוקא משעה רביעית עד תשיעית, וכן מבואר במדרש (איכא רבתי פ"א) מקור ענין זה.

33 ואם כשהולך בדרך עובר לפעמים בין חמה לצל, אין לחוש לזה, דמסתמא הכונה שהולך כסדר בין חמה לצל ולא במשנהו. הגר"ח קניבסקי (קרא עלי מועד עמ' כד).

34 והחיד"א (ביוסף אומץ סי' כה) ס"ל לומר, והביאו בכה"ח (ס"ק רכג) וכתב שכן המנהג (אצל הספרדים). וע"י בכה"ח (שם) לענין ט"ב עצמו.

35 צ"ב מאי קמ"ל, ונראה דהרבנות אפי' באופן שנתבשלו ב' תבשילים בקדרה אחת ונתנו טעם זה בזה, לא אומרים יאסור זה את זה, ומותרים לב' בנ"א.

36 כ"כ בה"ל ד"ה שנתונים. ובשו"ת אור לציון (ח"ג כח א) כתב שפשטות השו"ע בסעי' ה' להחמיר אף כשאין נותנים טעם זה בזה, וכן נקט למעשה. וע"י גם בבן איש חי (דברים יט).

37 משמע שגם ביצים לא יאכל. ומה שנתבאר לעיל שנהגו לאכול ביצים, צ"ל שבמקום תבשילים אחרים אוכל ביצים,

בגבינה, או ברייט"י לאקשי"ן (-אטריות רחבות) עם גבינה, שאין דרך ברוב הפעמים לעשות כן, הו"ב תבשילין. (ד) כנ"ל ג', ויש מקילין שדג וביצה שעליו נחשב תבשיל אחד. (סעי' ג וס"ק י ושה"צ ובה"ל ד"ה וכן וד"ה שנותנים).

פירות חיים

שאלה: האם מותר לאכול בסעודה המפסקת פירות חיים חוץ מהתבשילים. [ובכמה מיני פירות].

תשובה: מותר בכל גוונא. (סעי' ד).

מנהג אכילת ביצים ועדשים

שאלה: (א) מהם מנהגי אכילת ביצים ועדשים בסעודה המפסקת. (ב) האוכלים ביצים עם עדשים, אלו תנאים צריך ביחס לתבשיל. (ג) האוכלים ביצים, מה צריכים לזהר בענין האכילה.

תשובה: (א) יש נוהגים לאכול עדשים עם ביצים מבושלים בתוכן, שהם מאכל אבלים. ובטור כתב שאוכלים עדשים או ביצים, וכתב המ"ב שכן מנהגו שאוכלים ביצים קשים. (ב) א' שכך הדרך לבשלם כל השנה, ב' שאוכלם בבת אחת. ג' אפשר שדוקא כשהעיקר הוא העדשים, והביצים מפרכין אותם בתוכם שבטלו גבייה, וצ"ע. (ג) שאין לאכול עוד תבשיל, ודלא כהמון העם שמתחילה אוכלים מין מבושל ואח"ז יושבין לארץ ואוכלים ביצים, דאסור, וכ"ש שאסור להפסיק ביניהם בברהמ"ז שגורם ברכה שאינה צריכה. (סעי' ה וס"ק יג יד).

מיעוט תענוג

שאלה: (א) מותר לאכול בסעודה המפסקת תבשיל אחד וכמה מיני פירות, כנ"ל. מי שאפשר לו לימנע מאכילת תבשיל וכו', כיצד ינהג. (ב) מהו מנהג הטיבול באפר.

תשובה: (א) שלא יאכל אלא פת חריבה (-יבישה) במלח וקיתון של מים³⁷. ומ"מ לא ימעט בשיעור אכילתו ושתייתו ממה שצריך בשביל התענית. (ב) יש מחמירים לטבל אחר האכילה פת באפר ולאכול, ואומר 'זהו סעודת ט"ב' (כלומר סעודה המפסקת). (סעי' ו וס"ק טו טז). אין ללעוס בערב ט"ב שורש מתוק שקורין לאקרי"ץ, שישאר המתיקות בפיו בט"ב, וכשיבלע הרוק יבלע המתיקות (מ"ב ס"ז ס"ק מה).

ישיבה בסעודה המפסקת

שאלה: (א) היכן יושבים בסעודה המפסקת. (ב) ואם הוא אדם חלוש האם יכול להניח כר תחתיו. (ג) האם בסעודה המפסקת צריך לחלוץ הנעלים. (ד) האם אחר הסעודה מותר לישב על כסא.

תשובה: (א) נהגו לישב ע"ג קרקע³⁸. (ב) כן. (ג) לא, שאין אבלות נוהג עד הלילה. (ד) כן, והטעם כנ"ל ג'. (סעי' ז וס"ק יז יח).

זימון

שאלה: (א) מה צריך לזהר בסעודה המפסקת לענין ישיבת כמה בני אדם. (ב) בדיעבד שאכלו יחד האם זימנו.

תשובה: (א) שלא ישבו שלשה לאכול כדי יתחייבו בזימון, אלא כל א' יש לבדו ויברך לעצמו³⁹. (ב) לא, דלא חשיב קביעות. (סעי' ח וס"ק יט).

גדרי סעודה מפסקת

שאלה: (א) כשאוכל סעודה אחרונה קודם חצות, האם נחשבת סעודה מפסקת. (ב) כשאוכל הסעודה לאחר חצות, אך אוכל אחריה סעודת עראי או קבע, האם נחשב לסעודה מפסקת [הסעודה הראשונה]. (ג) מה המנהג באשכנזי. (ד) כשמתפלל בביתו האם נחשב הפסק בין הסעודות. (ה) ברכה"מ לחוד האם סגי להפסק.

תשובה: (א) לא. (ב) כשאוכל אח"כ קבע לא, וכשאוכל עראי כן. (ג) לאכול סעודה קבועה קודם מנחה, ומברך ברכה"מ, והולך לביהכ"נ ומתפלל מנחה ואח"כ אוכל סעודה מפסקת. (ד) אפשר שכן. (ה) לא, שגורם ברכה שאינה צריכה (דלא כפמ"ג ע"י שה"צ). (סעי' ט וס"ק כ כא ושה"צ).

במנהג ריבוי בסעודה

שאלה: (א) מה כתב הרמ"א שנוהגים בסעודה שקודם מנחה. (ב) ומה כתב על זה הרמ"א. (ג) מה דעת האחרונים במנהג הנ"ל אות א'. (ד) ומה כתבו למעשה.

תשובה: (א) שמרבים קצת בסעודה, כדי שלא יזיק להם התענית. (ב) דמכל מקום היכול לסגף עצמו ויודע שלא יזיק לו התענית ומחמיר על עצמו נקרא קדוש. (ג) אין דעתם נוהג בזה להרבות בתחילה בכמה מיני

תבשילים ולהתענג בהם וזהו עיקר סעודתו, ואחר מנחה שאינו רעב ואינו צמא כלל אוכל לזכר סעודה מפסקת, וזהו רק כעין סעודת עראי (שלא נחשב לסעודה מפסקת). (ד) י"א שלא יאכל קודם מנחה רק תבשיל אחד, ואחר מנחה יאכל עדשים או ביצים וכו"ל [ואין ב' התבשילים מב' הסעודות מצטרפים כיון שבירך ברכה"מ וגם התפלל באמצע]. והח"א כתב מנהג הישר לאכול קודם חצות או אחר חצות סעודה קבועה, וסמוך לחשכה אוכלין על הארץ תבשיל אחד, ואח"ז מי שמתירא שיזיק לו התענית מותר לאכול פת עם חמאה כדי לשבוע, ובלבד שלא יאכל שני תבשילין. והא"ר כתב להצדיק קצת את המנהג שאם מכוין לש"ש שלא יזיק לו התענית הרשות בידו להרבות, אבל עכ"פ יראה שלא ישביע עצמו יותר מדאי, כדי שיוכל לאכול אחר המנחה סעודה המפסקת ולא יהא כאכילה גסה ועראי, ובסעודה המפסקת יוכל לאכול פת עם תבשיל. (סעי' ט וס"ק כב ושה"צ).

שבת ערב ט"ב

שאלה: (א) שבת שהוא ערב ט"ב, כיצד יש לנהוג בסעודה מפסקת לענין אכילה ושתייה. (ב) ואם רוצה להימנע האם מותר. (ג) בהנ"ל, האם יש חילוק בין חל ט"ב ביום ראשון לבין חל בשבת ונדחה ליום ראשון. (ד) האם מותר לנהוג בסעודה זו בשמחה. ולישב בסעודת חברים. (ה) ולאכול עם בני ביתו. (ו) ולברך בזימון. (ז) ומה צריך להיזהר ולהזהיר בענין גמר הסעודה. (ח) חל מילה באותה שבת, מתי יעשה הסעודה.

תשובה: (א) אוכל בשר ושותה יין ומעלה על שלחנו אפי' כסעודת שלמה במלכותו. (ב) לא, כיון שנמנע משום אבל. (ג) לא. (ד) למג"א לא, אלא ישב בדאבון נפש, ולבכור שור אין להימנע מכל מה שרגיל, שא"כ הו"ל אבילות בפרהסיא. (ה) מותר, לכונ"ע. (ו) כנ"ל ה'. (ז) שיפסיקו מבעו"י קודם השקיעה. (ח) קודם מנחה. (סעי' י וס"ק כג כד).

תענית בערב ט"ב

שאלה: (א) מי שקבל עליו להתענות שני וחמישי כל ימות השנה, ואירע ערב ט"ב ביום שני, וקשה עליו לישב בתענית שני ימים וליילה אחת, כיצד ינהג. (ב) האם יכול ללוות התענית ולפרוע. (ג) מה הדין בכל הנ"ל במתענה תענית חלום. (ד) ובתענית יא"צ. ומה טוב שינהג.

תשובה: (א) ישאל על נדרו, והרמ"א כתב בשם הגאונים שיתענה עד אחר תפלת מנחה ויאכל סעודה מפסקת קודם השקיעה וא"צ להשלים יום אחר, וכן נוהגין [ואסור לטעום ב' פעמים משום נדרו, ולכן צריך לנהוג בה כל דין סעודה מפסקת], אמנם כתב המ"ב שלפי שא"א לצמצם האכילה שתהיה ממש סמוך לשקיעה יותר טוב שישאל על נדרו. (ב) המחבר כתב שיכול לעשות כן [ודוקא ביום שני שלאחר שנה זו (ע"י בה"ל)], אך כמה אחרונים אסרו לעשות כן⁴⁰. (ג) הדין כנ"ל. (ד) גם הדין כנ"ל, וטוב שיתנה בפעם ראשונה (שהרי תמיד חל באותו יום) שלא להתענות רק עד אחר חצות, ויתפלל מנחה גדולה ויאכל סעודה, ואח"כ יאכל סעודה מפסקת. (סעי' יא וס"ק כה-כט ושה"צ ובה"ל ד"ה ופורע).

תחנון וצדקתך

שאלה: (א) מנחה של ערב ט"ב, כיצד יש לנהוג לענין אמירת תחנון. ומדוע. (ב) ואם הוא שבת.

תשובה: (א) אין אומרים תחנון, דט"ב איקרי מועד (איכה א טו)⁴¹. (ב) אין אומרים צדקתך. (סעי' יב).

אב הרחמים

שאלה: (א) חל ט"ב בשבת, האם אומרים אב הרחמים. (ב) והזכרת נשמות, לנהוגין להזכיר כל שבת.

תשובה: (א) כן⁴². (ב) י"ל שג"כ מוכיירין. (ס"ק ל).

סימן תקנג

קבלת התענית

שאלה: (א) גמר סעודה מפסקת, האם מותר לאכול אח"כ. (ב) ואם קיבל בפירוש שלא לאכול עוד היום. (ג) ואם אמר שמקבל עליו התענית (ולא אמר מפורש שלא יאכל עוד). (ד) קיבל בלב ולא בפה, האם נחשב קבלה. (ה) בכל הנ"ל באופן שקיבל התענית, במה נאסר. (ו) אם לא קיבל להתענות אפי' בלב, אך גמר בדעתו שלא לאכול עוד, האם נחשב קבלה. (ז) בהנ"ל ו', מה נכון לעשות. (ח) בהנ"ל ז', ואם היום הוא שבת.

תשובה: (א) כן. (ב) נאסר. (ג) גם נאסר. (ד) מחלוקת. (ה) בכל העניינים, חוץ מנעילת הסנדל שכיון שלא חלץ מנעליו הוי כאילו התנה בפירוש חוץ מזה. (ו) לא, ומותר אפי' באכילה. וראה להלן. (ז) להתנות בפירוש בפה או בלב שאינו מקבל עליו התענית עד ביה"ש (משום דחיישינן שמא יקבל

וכאן מבואר שאם יכול לימנע מתבשילים כלל עדיף, וכן מבואר בטור.

38 וע"פ קבלה צריך להפסיק בינו לקרקע כי אין לשבת על גבי קרקע אפי' עם בגדיו אלא על בגד שאינו מיוחד למלבושו או שאר דבר שחוצץ. מהר"ש שער אריה, ב"ח, ברכ"י אות ח', וע"י שע"ת ח' וכה"ח סקל"ט. ואם מניח דבר לישב עליו שאינו גבוה טפח, כתב הכה"ח (ס"ק מ) דהוי כיושב ע"ג קרקע, ולכן אף מי שאינו חלוש יכול להניח קורת עץ תחתיו שאין גובהה טפח. ומי שקשה לו הישיבה על הארץ גם על גבי כר, לכל הפחות ישנה את מקומו הקבוע לו. כה"ח ס"ק לח בשם ערך לחם.

39 מבואר שיש ב' מיני זיהריות, א' שלא יתחייבו בזימון, ב' שאפי' שניים יחד לא יאכלו אלא כל אחד לבדו ע"ש הפסוק ישב בדד וידום.

40 והוא ע"פ מה שכתב השו"ע לקמן (סי' תקסח ס"ב) שהמקבל על עצמו יום מסויים א"א ללוות ולפרוע. וסברת השו"ע שהיקל כאן יישב המג"א (ס"ק טז) דשאני הכא שא"א בענין אחר. עכ"פ כמה אחרונים חלקו וכו"ל, ולכן טוב יותר שישאל על נדרו, וכ"כ בכף החיים ס"ק נו.

41 והעניין הוא לסימן כי אנו מובטחים בהש"ת שעוד יתהפכו הימים האלה למועדים ושמחה וימים טובים (ערוה"ש סעי' יד). ולכן ט"ב חל תמיד ביום ראשון של פסח שבו יצאו ישראל ממצרים (ש"ה, פ' בלק בתורה אור).

42 דאף דט"ב נקרא מועד מ"מ אב הרחמים הוי כמו קינות שאומרים בט"ב (א"ר סי' תקנ"ד ס"ק יח).

בלב וישכח. פמ"ג. ח) א"צ להתנות, דכיון שאסור להראות עיניו בשבת מסתמא לא נתכוין להפסיק לשם תענית. (סעי' א וס"ק א ב ושה"צ).

בהנ"ל

שאלה: א) מי שקיבל עליו לאחר הסעודה שלא לאכול עוד, מה דינו בשאר עינויים. ב) וכשקיבל קודם פלג מנחה.

תשובה: א) אסור בהם. ב) אינו אסור אלא במה שקיבל בפירוש (והוא מדין נדר ולא מדין תענית ט"ב. שה"צ סי' תרח ס"ק יט). וכן כשקיבל עליו איסור אכילת בשר ויין מ"ז בתמוז ואילך אין איסור החיצה בכלל. (ס"ק ד).

זמן תחילת התענית

שאלה: א) בט"ב, מאימתי חלים דיני התענית. ב) מה דין בין השמשות במוצאי התענית. ג) האם יש דין 'תוספת' בט"ב (כמו ביום כיפור). ד) ואם

התפלל ערבית מבע"י. ה) המתפללים מבע"י, מה נוהגים לענין חליצת הנעליים. ו) בהנ"ל ה', כיצד ינהג בשבת. והש"ץ.

תשובה: א) מתחילת בין השמשות, מששקעה החמה. ב) כדן ט"ב עצמו. (וכן ביה"ש של כניסת ט"ב כנ"ל א'). ג) לא. ד) ממילא חל עליו התענית ואסור באכילה (ובשאר עינויים). ה) שחולצים קודם ברכו, וי"א קודם ההליכה לביהכ"נ, ועכ"פ יראה לחולצם קודם ביה"ש. ו) חולצים לאחר ברכו, שאסור לעשות שום סימן אבילות בשבת [ולא יגע בהם בידיו, שיצטרך ליטול ידיו, ובדיעבד אם נגע ינקה ידיו בכל מידי דמנקה⁴³]. והש"ץ חולץ קודם ברכו, מפני הטייוף, ויאמר תחילה ברוך המבדיל כו', כדי שלא יראה עינוי בשבת. (סעי' ב וס"ק ה-ז ושה"צ).

טיול בערב ט"ב

שאלה: האם מותר לטייל בערב ט"ב.

43 והיינו כשאין מים מזומנים לפניו [עי' שה"צ ס"ק טו], וכן כתבו במחצ"ה (ס"ק ו) ובכף החיים (ס"ק יג), וכן מבואר במשנ"ב לקמן (סי' תריד ס"ק יד, לענין יו"כ).

תשובה: א) לא. (סעי' ב).

לימוד בערב ט"ב

שאלה: א) כיצד יש לנהוג לענין לימוד בערב ט"ב מחצות. ב) וכשחל בשבת. ג) קודם חצות. ד) והאם יש חילוק בהנ"ל בין שבת שהוא ערב ט"ב לבין ט"ב שחל בשבת.

תשובה: א) נהגו שלא ללמוד אז בדברים האסורים בט"ב, ויש מפקפקים בזה, לכן הרוצה להקל אין מוחין בידו. ב) למחמירים דלעיל אות א' גם בזה כן הוא, ולכן אין אומרים פרקי אבות, ויש מתירין, ויש לסמוך עליהם דהא אפי' בחול כמה אחרונים מקילין כנ"ל. ג) מותר. ד) לא. (סעי' ב וס"ק ח-י).

ייש"כ מרובה להרה"ג ישראל בן ישי שליט"א מכולל "אליבא דהלכתא" קרית ספר על עריכת הדברים

מרפסן איגרי | מדור שאלות

הערות ותמיהות שנתעוררו בבית המדרש ודורשות עיון ותשובה

לעשות סעודה במנין עושים הסעודה למנין, שהקרובים הם חלק מהמנין, ולא שמענו על מצוה שיהא מנין מלבד הקרובים, ולמה להתיר לצורך זה ליתן להם בשר ויין אחרי שאין מקילים ליתן לכל מי שהיו רגילים להזמינו [דהיינו להלבוש מר"ח, ולרמ"א בשבוע שחל בן], ואין מצוה כזאת, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ח]

אכילה בלי שהחיינו למי שמוכרח לאכול

במ"ב סי' תקנ"א סקצ"ט כ' דמעוברת שנתאווה לפרי חדש תאכלנו בבין המצרים בלי שהחיינו, ויל"ע מ"ש ממש"כ בס"ק ק"א דאם לא ימצא פרי זה אח"כ יאכלנו ויברך שהחיינו, שלא להפסיד שהחיינו, וה"נ נימא כן במעוברת שלא תפסיד שהחיינו. וראיתי במלקטים כמה תירוצים ע"ז, אך הפלא הוא שהמקור הוא בשע"ת, ושם מב' דזה ממש בגדר זיכוי שטרא לבי תרי, דבתרווייהו פליגי, ומהר"י צמח ס"ל בתרווייהו שלא לברך, וברכ"י ס"ל בתרווייהו לברך, ומנין לו לרבינו המ"ב לחלק ביניהם, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ט]

טעם איסור בשר ויין בסעודה המפסקת

הנה ע"י בטור סי' תקנ"ב פלוגתא בטעם איסור בשר ויין בסעודה המפסקת, אי מצד שמחה או מניעת תענוגים כדי להרבות אבל ע"ש, אך אף א' לא הזכיר מצד ביטול תמידין ונסכים [וזה נזכר רק בב"י סי' תקנ"א בטעם הפורשים מבשר ויין מ"ז בתמוז ע"ש], וצ"ע מנין לו למ"ב לכתוב טעם זה בנידון דידן, ע"י סק"ה. וכבר הוקשה לו לפי דרכו אמאי אסור יין שעברו עליו ג"י שפסולים לנסכים, ע"י שה"צ סק"ג, אך אם הטעם מצד שמחה או תענוג לא הוה קשיא לי' מידי, וא"כ למה ומנין לו להוסיף טעם זה, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[י]

אכילת פת בסעודה המפסקת

ז"ל השעה"צ סי' תקנ"ב ס"ט בשם הח"א: מנהג הישר לאכול קודם חצות או אחר חצות סעודה קבועה, וסמוך לחשיכה אוכלין על הארץ תבשיל א', ואחר זה אם מתיירא שיזיק לו התענית יאכל פת עם חמאה כדי לשבוע. וצ"ע אמאי עשאו כדעבד, דאמאי לא יאכל לכתחילה פת עם תבשיל זה, גם צ"ע דמשמע שא"צ פת, ולכאו' א"כ סעודה קודמת שאחר חצות היא היתה אכילה קבועה האחרונה, ואכילת התבשיל שאח"כ לא היתה אלא אכילת עראי, וא"כ ליתר סעודה ראשונה בתבשילין, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

ייש"כ להרה"ג יהודה לוי שליט"א מכולל אליבא דהלכתא רמב"ש על סיועו המרובה בעריכת מדור זה

[ד]

כלים חדשים

ז"ל השו"ע סי' תקנ"א ס"ו: כלים חדשים בין לבנים בין צבועין, בין של צמר בין של פשתן, אסור ללבוש בשבוע זה. וצ"ע מאי קמ"ל, דהא ללבוש אסור אפילו כלי פשתן ישנים המכוסים בכיבוס דבניי בכל [עי' היטב בס"ג ובמ"ב שם סקכ"ו], וא"כ מתי יש איסור ללבוש מצד שזה חדשים, ומה נתחדש בדין זה, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ה]

למסור בגדים חדשים לתיקון ע"י ישראל (תקנ"א ס"ז)

הנה בכיבוס חזינן דעצם המסירה לכיבוס ככיבוס דמי, וע"כ נאסר למסור אפי' לכובסת עכו"ם, ואפי' למסור לכבס אחרי ת"ב איכא פלו' (עי' סוף ס"ג ובמ"ב שם), ובתיקון חזינן דמותר למסור לאומן עכו"ם, אבל למסור לאומן ישראל פשיטא לן דאסור (וע"י סקנ"א ובביה"ל ד"ה של הנכרי), ומפורש שזה אפילו לפי מה שנהגו להקל לתקן בגדים של ישראל אחר (ע"ש ס"ק נ"א), וצ"ע דאם המסירה לתיקון אינו התעסקות בשמחה כבמסירה לכיבוס, וכדחזינן דשרי למסור לעכו"ם (וזה אפילו מן הדין ולא רק מצד המנהג), וגם התיקון שישאל מתקן לצורך ישראל אחר ג"כ אינו אסור עכ"פ לפי המנהג שנהגו להקל בזה, א"כ מה איסור במסירתו לאומן ישראל, דאיהו חלק נאסר, והלא כל חלק מצד עצמו הוא היתר גמור, והוא פלא, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ו]

לתקן בגדים חדשים במפורסם שזה לישראל אחר

הביה"ל סי' תקנ"א ס"ז מדייק מד' הרמ"א דמן הדין היה לן לאסור לתקן בגדים לישראל אחר ואפילו במפורסם שא"ז שלו, דלא היתר הרמ"א רק במפורסם שזה של עכו"ם, ונתקשה הביה"ל בטעמו של דבר, וכ' לחדש שהוא משום מראית העין שיחשבו שהלה מסר לו לאחר ר"ח ע"ש, ולא זכיתי להבין מה הוקשה לו, דהא השתא קיימינן לפמ"ש הרמ"א מצד הדין שלא מצד המנהג, ובוזה ס"ל דנאסר מצד זכרון לאבן שתי, וכמוש"כ הב"י והדרכ"מ שמצד זה נאסר אף לאחרים, וא"כ פשיטא דנאסר אף במפורסם שאינו שלו, ולמה לו ליתן טעם חדש של מראית העין [ואדרבה דלכאו' למראית העין לא חיישי, שהרי נהגו להקל לתקן לישראל אחר אף שאסור למסור לו, והטעם דס"ל דא"ז זכרון לאבן שתי שאין עוסקין בשתי ע"י דרכ"מ], ואף שאסור למסור לו כמוש"כ סקנ"א, מ"מ למראית העין לא חיישי, ונמצא שהטעם הזה מיותר ואינו נכון], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ז]

הזמנת מנין מלבד הקרובים לסעודת מצוה

במ"ב סי' תקנ"א ס"ק ע"ז ס"ל בד' הרמ"א [וכו"ע מודו שכן ד' הלבוש] דיש היתר להזמין בשבוע שחל בו מנין מלבד הקרובים, דהיינו שחוץ מהקרובים מזמין עוד מנין, וצ"ע למה להתיר ד"ז, וכי יש מצוה שיהא בסעודה מנין חוץ מהקרובים, דכפי דנהוג עלמא כל השנה גם כשמקפידים

[א]

מו"מ של שמחה

הנה לכאו' גדר מו"מ של שמחה קאי רק כלפי הקונה שהקונה קונה צרכי שמחה, אך לא שייך לאסור מצד המוכר דאין לו שמחה, ואצלו כל הכלים שוין להרויח בהן דמיהן, וכן משמע לכאו' מדשרינן למכור לעכו"ם (עי' שה"צ סי' תקנ"א סק"י), אך לפ"ז צ"ע בד' השעה"צ ס"ק י"ג שדן אם יש היתר דכדי פרנסתו במו"מ של שמחה, דלכאו' אצל הקונה לצורך שמחה ככלי כסף או צרכי חופה ושאר כלים לשמוח בהן לא שייך כדי פרנסתו, דכלים הנצרכים לו שלא להרוחה ושמחה אינן בכלל מו"מ של שמחה, ומצד המוכר לכאו' לעולם אינו בגדר צרכי שמחה, וא"כ צ"ב מה הנידון [ושמא הנידון להתיר ללוקח משום כדי פרנסת המוכר, ודוחק], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ב]

כלי פשתן היוצאים מתחת המכבש

לשון השו"ע סי' תקנ"א ס"ג: וכלי פשתן אין בהם משום גיהוץ, ובמ"ב ס"ק כ"ג כתב וז"ל, היינו ישנים, אבל לא בחדשים היוצאים מתחת המכבש, עכ"ל. ובשעה"צ כתב המקור ב"י, ומשמע דמעלת חדשים רק ביוצאים מתחת המכבש, וצ"ע שז"ל הטור, אך הב"י שם כתב להגיה דיוצאים מתחת המכבש קאי על ישנים, ע"ש. דקמ"ל שישינים אפילו יוצאים מן המכבש דינם כישנים, וחדשים אפי' אין יוצאים מן המכבש דינם כחדשים, ע"ש [וכ"ז לדרך הרמב"ן שגיהוץ אין ענינו בהחלקת הבגד, אלא דרגא בנקיונו, והמ"ב ס"ק כ"ד אזיל בדרך זה, דרק לפי דרך זה למדין מגיהוץ להתיר כיבוס בני א"י בבגדי פשתן, ע"י בב"י], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ג]

כיבוס לאחרים

א. הנה המ"ב סתם בס"י תקנ"א ס"ה דאין איסור לכבס בגדי עכו"ם רק מצד מראית העין, ומשמע דמצד עצמו אין סיבה לאסור, וע"כ מיקל בניכר שהן של עכו"ם ובחזרי חדרים, וצ"ע שלא הביא שיטת הגר"א שאסור מן הדין בכל גווני, ולהלן לגבי תיקון בגדיהם הזכירו בביה"ל לס"ז, והרי הגר"א מחמיר גם בכיבוס, ואדרבה שזה מקור דבריו ע"ש, וצ"ע.

ב. ויל"ע דמשמע דפשיטא לן דאסור לכבס בגדי ישראל, וצ"ע אמאי לתקן בגדי ישראל אחר נהגו להקל, ע"י רמ"א ס"ז [ולגבי ליתן לעכו"ם מב' במ"ב טעם לחלק בין כיבוס לתיקון, ע"י ס"ק נ"ג, אך לא נתבאר טעם לחלק לענין ישראל העושה עבור חברו], ואף דנהגו שלא לדון תיקון הבגדים כשתי לאסור מצד אבן שתי, אך מ"מ ליתר משום כיבוס [עי' בב"י ובהגר"א ס"ז דכל תיקון בגדים חדשים נלמד מכיבוס, מלבד מנהגא דזכר לאבן שתי], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

מרפסן איגרי | מדור תשובות

הערות ותמיהות שנתעוררו בבית המדרש ודורשות עיון ותשובה

ברכת יישר כח מרובה למרנן ורבנן הגאונים רבי חיים קניבסקי שליט"א ורבי נתן קופשיץ שליט"א ששמו עינם הטובה ליישב תמיהות האברכים כיד ה' הטובה עליהם.

[א]

טירחא יתירה בדבר האבד

א. הנה המרדכי [הביאו מ"א ומ"ב בריש סי' תקמ"ג] אוסר לסתור כותל ולחזור ולבנות היכא דליכא חשש סכנה כי אם דבר האבד, והמ"ב הביא הרבה אחרונים דפליגי עלי', והוסיף לדחוק שגם איהו לא נתכוין בודאי פסידא עיי"ש. ועי' בשעה"צ במה שנדחקו לפרש הגמ' דמשמע לכאן' כהמרדכי]. והמ"א שפוסק כהמרדכי מפרש טעם ההיתר לחזור ולבנות כאשר סותם מפני הסכנה, דאלי"כ ממנע ולא סתור, והוצרך לכך לפי שיטתו שמצד ההפסד לחוד לא היינו יכולים להתייר, ומקורו מן הגמ' הנ"ל שהוא מקור ד' המרדכי הנ"ל, וצ"ע אמאי העתיקו המ"ב אחרי שפסק כדברי האחרונים, ופי' הגמ' רק לפי הה"א, וא"כ היה לו לפרש כפשוטו דמשום דבר האבד שרי לחזור ולבנותו [ועי' שעה"צ שהזכירו בשם הלבוש], וצ"ע.

ב. אך ביותר צ"ע דלכא' ד' המרדכי גם ברורים מסברא, דהרי לסתור ולבנות שזה ריבוי מלאכות זה בגדר טירחא יתירה, והרי אפי' לבנות כותל שלם במעשה הדיוט במקום הפסד אוסר פמ"ג כמובא במ"ב סק"ד, ובאמת הוא כלל גדול בדיני דבר האבד שלא הותרה טירחא יתירה, כמב' בריש סי' תקל"ו. [ועי' סי' תקל"ג בשעה"צ סק"א וסי' תקל"ז שעה"צ מ"ט שריבוי מלאכות נקרא טירחא יתירה, ואפי' לאו"כ אין להקל לעשות רק בצמצום]. וא"כ ד' המרדכי פשוטים מאוד מגמ' ומסברא, וצ"ע אמאי פליגי עליה האחרונים ז"ל.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: א. לא לגמרי פסק כדברי האחרונים וצריך לבאר גם דעת המ"א.

ב. מה"ת שזה נקרא טרחה יתירה.

[ב]

מעשה הדיוט בלא שינוי

הנה במ"ב סי' תקמ"ג סק"ז כתב דמה שהוצרכו הראשונים לפרש בטעם היתר נטילת גבשושית שהוא משום שאין בו טירחא, אף דאיירי לצורך המועד [וכדפשיטא ליה למ"ב שבלי זה אין להתיר, אף שאין בו טירחא, וע"כ לא רצה לפרש דאיירי שלא לצורך המועד כדפירש בספר עמק ברכה, ואכמ"ל], משום דסו"כ הרי עושה בלי שינוי, ולא הותר לצורך המועד בלי שינוי. וצ"ע דמה בכך שזה בלי שינוי, והיכן מצאנו דמעשה הדיוט בעיא שינוי, [וראיה לדבר שהרי המ"ב מתיר לגהץ ולהחליק בגדים בכלי ברזל שרגילין בו החייטין להחליק כיון שזה מעשה הדיוט, עי' סי' תקמ"א סק"ט, וש"מ דבמעשה הדיוט עושה כדרכו בלי שום שינוי אף כשתמיד עושין כן ואין בו שום שינוי]. ונטילת גבשושית שאין בה טירחא ודאי הוה מעשה הדיוט, ואמאי לא קאמרי דטרי לפי שהוא מעשה הדיוט, ומדוע הוצרכו לטעם חדש דבלי טירחא [ואטו יש תנאי במעשה הדיוט שיהא בלי טירחא], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: צריך לפרש דאין בה טירחא משום דסתם בונה הוא מעשה אומן כדחזינו גבי תופר.

[ג]

מלאכת עשיית תנור לחימום הבית

בשעה"צ סי' תקמ"ג סק"ט הביא ד' ספר שלחן עצי שיטים שמתיר לתקן תנור לחימום הבית במעשה אומן דהוה צורך הגוף, ושעה"צ תמה עליו דהא במרחץ אסור, ואפי' במרחץ דרבים אוסר הרא"ש מעשה אומן, אך דברי רבינו צ"ע, דהא באמת כבר הכריע בסי' תקמ"ד שעה"צ סק"ה, דבמרחץ של רבים לכו"ע שרינן מעשה אומן [ועי' שכתב שגם דעת הרא"ש כן], דא"א שלא היא א' מן הציבור שלא היא נצרך לו בגדר צורך הגוף, ואף במרחץ דיחיד שאסור במעשה אומן כבר פי' הרשב"א המובא בבי"י סי' תקמ"ד, משום שאפשר בלי זה, וגם מי שנצרך לכך הרי יכול לילך למק"א, ומב' להדיא דבדואי שיש מצב שהמרחץ צורך הגוף, והוא סיבה להתיר מעשה אומן, אלא שסתם רחיצה אינו כן, וברבים לא ימלט שיש אדם שהוא נצרך בגדר כזה, ובע"כ שאי"ז מקרה דלא שכיח, רק שיש רחיצת תענוג שזה לא צורך הגוף, ויש רחיצת הסרת זיעה וכו' שמפריע לאדם, וזה כן בגדר צורך הגוף, רק שבזה אפשר לילך למק"א [לפי מנהגם וסדר חייהם שבלא"ה לא כל אדם היה לו מרחץ בבית, וזה היה דבר הרגיל לילך למרחץ של רבים], וטעם זה לא שייך בקור, וא"כ עד כמה שהקור מפריע לו וקשה לו לדור כך, ודאי שזה בגדר צורך הגוף דמותר לעשות עבורו מעשה אומן, ואין לנו שום מקור לאסור ד"ה, וא"ש ד' השלחן עצי שיטים, וד' רבינו ז"ל צ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: המ"ב צריך לבאר בתנור אף שאין קור גדול שלא הוא צורך הגוף כ"כ להתיר מעשה אומן.

[ד]

ניקור נקב הריחיים

בביה"ל הביא פלו' אי שרינן לנקר נקב הריחיים, דהיינו בת עינא ונשאר בצ"ע למעשה עינין שם, וצ"ע דבבי"מ מב' שטעם הראב"ד משום דהוה מעשה

אומן, והיינו דאיהו ס"ל דבמכשירי אוכל נפש לא התירו מעשה אומן, וא"כ לדין דשרינן להדיא מעשה אומן במכשירי אוכל"כ א"כ מה הצד לאסור, שהרי התירו לחדד הסכין, ואף לעשות סכין בתחילה מעשה אומן [ולא משמע בביה"ל שעל כל מעשי אומן שזכרו בסעיף זה, ועי' ס"ק כ"א וס"ק כ"ו נמי פליגי], והרי השו"ע התיר עשיית תנור, ומשמע אפילו מעשה אומן, וא"כ לדין א"א לן לחוש לד' הראב"ד, וצ"ע [ודחוק לומר דמעשה אומן מכשירי מכשירין תלויין בהך פלו', דמנלן חילוק זה].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: חזינו דמכשירי מכשירין רחוקים מאו"כ"ג אין מתירין.

[ה]

בד' הריב"ש בענין תפירת בגדים לתינוק לברית בחוה"מ

הנה במ"ב סי' תקמ"א סק"י ג' כ' בשם הריב"ש שאסור לתפור בגדים חדשים לתינוק למול אותו, ולא מיקרי צורך המועד לכבוד אביו לישא אותו להמילה, והוסיף בשעה"צ שם בשם הפמ"ג דלהכי אפילו מעשה הדיוט אסור כיון שאי"ז צוה"מ, והנה במ"א בא כתוב המילים שאי"ז צוה"מ כי אם שאי"ז כבוד אביו, ובמקור הדברים בריב"ש (סי' רכ"ו) מב' שהנידון לענין מעשה אומן וס"ד להתיר מפני כבוד הבריות דהיינו שהאב מתבייש, ועי"ז קאמר שאי"ז בגדר כבוד אביו כיון שאפשר בשיראים ויהיה כבודו יותר, ועוד ששם הנידון שרצה חדשים כשאפשר בישינים, ועי"ז קאמר דמה שילבישנו בישינים ולא חדשים אי"ז בגדר כבוד הבריות, ועי"ש עוד שכ' להדיא דאסור כי הרי אפשר במעשה הדיוט ולמה נתיר מעשה אומן, ועי"ש עוד בכל דבריו שמפורש שכונתו לאסור מעשה אומן, ולא ידענא מנ"ל לפמ"ג ומ"ב לאסור אפי' מעשה הדיוט, ושזה לא נחשב צוה"מ מה שהוא רוצה להתכבד בכבוד זה, והיכן מצאנו בצוה"מ שאומרים לאדם שביכלתך לעשות באופ"א, ובפשוטו צוה"מ זה היתר גמור ולא דחויא, וא"כ צ"ע מסברא ומן המקור מנ"ל ד"ז, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: הפמ"ג והמ"ב כתבו רק דלפי טעם זה דלא מקרי כבוד אביו א"כ אי"ז צורך המועד ואסור אפי' מעשה הדיוט אלא דהריב"ש כתב עוד טעמים. וגם שם אטו מותר לתפור חליפה משום שהוא רוצה יותר יפה לצורך המועד, ומה שמקשה היכן מצאנו בצורך המועד, הרי הריב"ש בעצמו כתב דהרי אפשר במעשה הפשוט ולמה נתיר במעשה אומן ובע"כ דודאי בדבר המזדמן ודאי אם אפשר מעשה הדיוט או משהו אחר לא מתירין, רק בדבר הרגיל הוי הותרה.

[ו]

גיהוץ בגדים בחוה"מ

בסי' תקמ"א ס"ג מב' דמותר לגהץ בגדים בחוה"מ, ואילו בסי' תקמ"ח סק"ז כ' המ"ב ומה שהיה זהיר ברגל שלא לגהץ ולספר הוא מחמת הרגל לחוד וכו', ומב' בזה דגיהוץ אסור בחוה"מ, וצ"ע.

איתמר מרחום - אשדוד

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: מה שמותר לגהץ זה רק לצורך הרגל ומה שהי' זהיר שלא לגהץ, שלא לצורך הרגל.

[ז]

מעשה הדיוט במרחץ של יחיד

בשעה"צ סי' תקמ"ד סק"ו כ' דאסור לתקן מרחץ של יחיד אפי' מעשה הדיוט, וצ"ע מנא לי' הא, דבתשר' הרשב"א המובא בבי"י איירי כל התשר' לענין מעשה אומן, וגם סברתו שאפשר לילך למרחץ אחר זהו רק סברא לענין שלא יחשב צוה"ג להתייר אומן, אך לענין להחשב צורך כבדי שנוכל להתיר מעשה הדיוט לכאן' שפיר מיקרי צורך, שהרי סברא זו ממש כ' בבי"י בשם המ"מ בשם הרמב"ן לענין בור של יחיד, דכשאפשר לילך למק"א אינו בגדר צורך הגוף להתיר מעשה אומן, ומ"מ מותר מעשה הדיוט, וה"נ נימא הכי, וצ"ע. [ואולי כונתו לפי הטעם שאפשר ליה שלא במרחץ, אך ברשב"א גופא מב' שכל א' לפי ענינו, שיתכן אופן שאפשר בלא מרחץ ויתכן אופן שא"א בלא מרחץ, וא"כ לא הוה לי' למי"ב לסתום אפוז].

יש להקשות עוד, שהרי מותר לחמם מים לצורך רחיצה במועד, וש"מ דמיקרי צורך להתיר מעשה הדיוט עבורו, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: סתם תיקון מרחץ הוי טירחא, והוי כמעשה אומן. ומה שמדמה חימום מים לתיקון מרחץ, אטו מותר לבנות בית מעשה הדיוט עבור שיהי' לו מקום לאכול.

[ח]

כתיבת סת"ם לאחרים בחינם

א. ז"ל השעה"צ (סי' תקמ"ה ס"ק י"ח) לענין טויית ציצית לאחרים במועד בחינם כדי לקיים המצוה, להטור שרי ולהרמב"ם אסור. עכ"ל. וצ"ע מנ"ל דלצורך המועד יאסור הר"מ, והלא הבי' פי' דטעמא דהר"מ משום דמפרש הברייתא לגבי אחר המועד, הא לא"ה הוי שרי [וכאשר רבינו המ"ב גופי' כותב לאורך כל הסעיף דלצוה"מ יודה השו"ע דשרי, עי' סק"י וס"ק ט"ו, ט"ז, וביה"ל]. ובאמת שאין למ"ב מקור שהרמב"ם יאסור לאחרים בחינם במועד, דלהרמב"ם כולה סוגיא איירי לאחר המועד, ואולי במועד לכו"ע שרי אף לאחרים, ומנ"ל לשעה"צ לחדש שהרמב"ם יחמיר [ובפרט שיעוי' בביה"ל במה שהאריך שהרמ"א לא כתב וי"א שלא בא לחלוק על השו"ע, דהשו"ע איירי

בלאחר המועד, והרמ"א איירי לצורך להניחם במועד, וא"כ משמע שהשו"ע מודה להקל, ואילו הרמב"ם היה מחמיר מנ"ל דהשו"ע מיקל בזה אחרי שפסק כהרמב"ם]. וסוף דבר, לא ידענא מנ"ל למ"ב דהרמב"ם מחמיר, ואם פשיטא ליה שהרמב"ם מחמיר מנ"ל שהשו"ע מיקל, וצ"ע.

ב. ז"ל המ"ב ס"ק י"ז: 'קאי לכותב כדי להניחם אחר המועד דאסור בשכר וכו', ואהא קאמר דאינו אסור רק הכתיבה, אבל עשיית שרי'. עכ"ל. וצ"ע דלאחר המועד אסור אפי' בחינם, וכמוש"כ בס"ק ט"ו ע"ש, ואמאי קאמר דאסור בשכר, וצ"ע.

ג. בשעה"צ ס"ק י"ח האריך דלצורך אחרים לאחר המועד לכו"ע אסור, ואפי' בחינם, וצ"ע דבבי"י הק' איך יפרש הרמב"ם מימרא דירושלמי בד"א דאסור לאחרים, להניח, אבל להניחם שרי אפילו לאחרים, כיון דלהרמב"ם כל הנידון רק לגבי אחר המועד, ות' דלהניח היינו להניח בקרן זוית למכור, אבל להניחם שחבירו צריך תפילין לקיים המצוה שרי אפי' לאחיה"מ, וא"כ מפ' דשרי, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: א. המ"ב מבאר את זה כיון דס"ל דאין מניחין תפילין במועד א"כ קאי אלאחר המועד ולפי"ז ר' יוסי מחמיר עיי"ש.

ב. אולי כוונתו לעצמו.

ג. צ"ל דמייירי דאינו צריך את זה כדי לקיים המצוה ולכן לאחרים אסור אפי' בחינם.

[ט]

כתיבת משיט"א בלא שינוי לצורך המועד

הנה בסי' תקמ"ה ס"ה מב' ברמ"א שנהגו לשנות כשכותבין אגרת שלומים אפי' בכתב משיט"א, ועי"ש ס"ק ל"ה, ומב' שם במ"ב דאגרות שלומים מיקרי צורך המועד, ולפ"ר משמע דכל צוה"מ ממנהגא בעיא שינוי, אע"ג דנקט"י (עי' סק"ה) דכתב משיט"א הוה מעשה הדיוט, ומעשה הדיוט לצוה"מ שריא כמב' סי' תקמ"א, ואה"נ שאי"ז מן הדין אלא מצד המנהג כמב' בדרכי משה, ויל"ע אמאי הקיל בזה במ"ב ס"ק י"ח בכותב חשבונותיו לצורך המועד שיכתוב בכתב משיט"א ולא כתב שיעשה שינוי [ושמא רק באגרת שלומים דלא בריא דהוה צורך המועד נהגו חומרא, ומשא"כ היכא שזה בודאי בגדר צורך המועד ליכא למנהגא כלל, ולא מצאתי מי שיאמר כן, אך אולי האמת כן]. וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: בכותב חשבונותיו הוא נמי דבר האבד וכונת המ"ב אר"ד בדבר האבד יכתוב משיט"א דעי"ז לאו אבד.

[י]

כתיבה בשינוי שלא לצורך המועד

א. בביה"ל (סי' תקמ"ה ס"ה) האריך לתמוה על השו"ע שהתיר כתיבת פרקמטי' שאינה אבודה, והוכיח כדבריו מדברי ספר שבלי הלקט סי' רכ"ה, דמפ' שם שאי"ז צורך המועד, ומ"מ מסיים שעי" שינוי אפשר להקל, וצ"ע מה הטעם להקל לכתוב שלא לצורך המועד עיי' שינוי, ובאמת שבשיב"ל שם רצה להתיר כיון שאי"ז כתיבה מדאו', אך עיי"ש שחזר בו לאסור, דכל שנאסר משום שבות שזה מלאכה שבשבת פטור אבל אסור נאסר בחוה"מ, וא"כ ד' הביה"ל צ"ע.

ב. ובאמת שכעי"ז צ"ע במ"ב ס"ק מ"ב במש"כ שם השו"ע דאסור לכתוב בשינוי מה שאסור לכתוב, וכתב במ"ב דמ"מ בשינוי גמור כאותיות חתוכות שרי, והנה בשו"ע לא נזכר לפני זה שום ציור של כתיבה האסורה זולת כתיבה שאינה לצורך המועד [והראשונים שכתבו ד"ז שהזכיר המ"ב החמירו גם לצורך המועד, ס"ל דכל כתיבה נידון כמעשה אומן והקילו בשינוי כזה, אך השו"ע שפוסק שכל כתיבה שאינו מדקדק אינו מעשה אומן, אין לו ציור שאסור לכתוב במועד לצורך המועד זולת במדקדק הרבה בכתיבתו]. ובכתיבה שלא לצורך המועד לכאן' ליכא התיירא עיי' אותיות חתוכות, וא"כ לדין אין נפק"מ בזה, ואולי נפק"מ לרמ"א דמחמיר לדון כתב מרובע כמעשה אומן, ולא מיקל רק בכתיבת משיט"א, אך עכ"פ בד' השו"ע אין לזה מקום, והמ"ב סתם בזה, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: א. כיון דכתיבה מקרי דבר שאין בה טירחא כמבואר בה' שבת סי' רנ"א סעי' א' לגבי אם נ' אחר חצות א"כ כל שצורך קצת מתיר. ב. כנ"ל.

[יא]

כתיבת שטר מכירה או חכירות

יעוי' מ"ב סי' תקמ"ה [ס"ק ל"ט וס"ק מ"א ובשעה"צ שם ס"ק מ"ב, מ"ה] דהרמב"ן והמג"א מנארים [כל א' מהם באופ"א קצת] דשטר מכירה או חכירות אי"ז דבר האבד, וכ' דלדבריהם לכאן' גם בנאנס קודם המועד אסור לכתוב, אך מ"מ כ' למעשה להתיר כיון שתוס' התיירן כן להדיא, והרמב"ן לא כ' להדיא איסור [ובשעה"צ מ"ב נשאר בצ"ע, ומ"מ במ"ב ובשעה"צ מה החליט הדבר להיתרא]. וצ"ע דסו"כ מאי טעמא דמילתא, דאיך אפשר להתיר ד"ה, דמה בכך שנאנס קודם המועד, והרי אי"ז דבר האבד [והתו' בעל כרחך דפליגי וס"ל דהוי דבר האבד, ואיך אפשר לומר דלא פליגי], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: כ"ל.

[יב]

שינוי במעשה אומן לצורך המועד

כתב המ"ב (סי' תקמ"ה ס"ק מ"ג) דלא מהני לעשות שינוי באחיזת הקולמוס כיון שאין שינוי בכתב עצמו, וע"ש בשעה"צ (ס"ק מ"ט) שהוסיף עוד טעם לאסור, דכיון שיש בו יותר טירחא, ועיקר איסור חוה"מ משום טורח, ודאי שא"א להתיר באופן כזה שהוא רק מרבה הטורח ע"ש. ויל"ע מדברי בס' תק"מ ס"ק"ח דהסותם סדקין שבגג בידיו וברגליו ולא בכלי אומנות, אפילו הוא עושה יפה יפה כעין שעושין בכלי אומנות ג"כ שרי, עכת"ד ע"ש. ולכא"ו דבריו סותרין וא"ו בתרתי, חדא דבס"י תקמ"ה משמע דכל שאין שינוי בתוצאה נידון מעשה אומן, ואיך דכל שיש יותר טירחא ע"י שינוי אסור, ובס"י תק"מ מתיר אע"ג שאין שינוי בתוצאה, ואע"ג שיש בו יותר טירחא דהיינו דאית ביה תרתי לריעותא ואעפ"כ מתיר, והוא פלא, וצ"ע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: בס' תקמ"ה מיירי דאסור בהחלט כתיבה, לא הותר ע"י שינוי וכ"ש דהוי טורח יותר, אבל בס' תק"מ לגבי סדקין שבגג שמותר מעשה הדיוט ובידיו ורגליו הוי מעשה הדיוט, אף שעושה יפה לא נעשה מעשה אומן.

[יג]

מלאכת דבר האבד בשכר

הרמ"א פוסק בס' תקמ"ה ס"א שמותר לעשות מלאכת דבר האבד בשכר, ועי' בד"מ שמקורו מכל בו, ועי' ביה"ל שהרמ"ה ורבינו ירוחם והריטב"א

חולקין, ובהגר"א הביא קצת ראי' מגמ' ואינה מוכרחת, וצ"ע אמאי לא הקשה על הרמ"א דמעתה מה ראי' מן הכלבו, והרי הכלבו מיקל לגמרי גם במלאכה לצורך המועד דשראי בשכר כמוש"כ בב"י וביה"ל סי' תקמ"א, וא"כ איהו לשיטת' קאזיל, ולא מצאנו לאף א' מן האוסרים במלאכת צוה"מ בשכר שהתיר בדבר האבד, ומנלן להתיר ד"ו, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: אם נאסור דבר האבד בשכר א"כ נפל בבירא דבר האבד דהוא אין חייב לעשות השני בלא שכר.

[יד]

הזכרת נשמות בחוה"מ וימים שאין אומרים תחנון

במ"ב סי' תקמ"ז ס"ק"ח כ' דמותר להזכיר נשמות אפ"י ברגל, וע"ש בשעה"צ לענין הזכרת נשמות על הקבר דמהשו"ע משמע שכשאינן להספיד אסור, והמנהג להקל בהזכרת נשמות בלי הספד. וצ"ע דא"כ אמאי כ' בס' תכ"ט סק"ח דאין להזכיר נשמות כל חודש ניסן, ובכל פעם ששבת חל ביום כזה שבימות החול לא היו אומרים תחנון, ואולי צריך לחלק בין הזכרת נשמות לאחר קריאת"ת בביה"כ"ג, לבין הזכרת נשמות באופן פרטי אחרי לימוד או כיו"ב [ואפ"י על הקבר למנהג העולם הנ"ל, דג"ו שאני מלאחר קריאת"ת בביה"כ"ג], וצ"ב.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: נכון.

[טו]

חיוב אכילת בשר ויין בחוה"מ

כ' המ"ב בס' תקמ"ח ס"ק י"א שאונן בחוה"מ אסור בבשר ויין, וצ"ע דהא בס' תרצ"ו כ' השו"ע דבפורים מותר לאונן לשתות יין, דאתי עשה מדברי קבלה דרבים לשתות יין בפורים ודחי לאיסור אנינות, ולכא"ו הרי גם בחוה"מ יש מ"ע מה"ת לשתות יין וכמוש"כ המ"ב סי' תקכ"ט, וכדמפ' ברמב"ם הלכות יו"ט ובראשונים ריש פרק ד' דמסכת סוכה דהיינו דאמר' התם השמחה שמונה, דהיינו לקיים כל שמונה מצות שמחה וכו' דהיינו ביין, וא"כ אמאי לא ליתי הך עשה דשמחת המועד לדחות איסור אנינות, ומ"ש מפורים, וצ"ע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: כיון שאין חיוב בחוה"מ לשתות יין וגם ביו"ט אין חיוב גמור, עי' מ"ב סי' תקכ"ז ותקכ"ט, משא"כ בפורים דיש חיוב גמור לשתות יין.

[טז]

אבלות ואנינות במועד

בס' תקמ"ח ס"ה כ' השו"ע אע"פ שאין אבלות נוהג במועד, אנינות נוהג בו, וביאר המ"ב שאסור בבשר ויין וכל הדינים השייכים לאנינות, ואילו גבי פורים פסק השו"ע בס' תרצ"ו ס"ד דנוהג אבלות בפורים, ובס"ז כת' שאונן מותר בבשר ויין, וזהו איפכא מהמב' בחוה"מ הנ"ל, וצ"ע.

איתמר מרחום - אשדוד

תשובת הגר"ג קופשיץ שליט"א: כ"ל.

מקור הלכה

**הרה"ג יוסף משדי שליט"א
נולד "אליבא דהלכתא" בני ברק מרבני בית הוראה "אהבת שלום"**

ו'. הנביא (זכריה ח) שאמר שלעתיד לבא יהיו הצומות לששון ולשמחה ולמועדים טובים, הוא זה שסיים ואמר "והאמת והשלום אהבו", ופירשו המפרשים שכוונת הנביא לומר שכל הזכות הגדולה שתהיה הוא בתנאי שיהיה אמת ושלום⁸. ולכן, מאד יש להזהר בתשובה על עניני שלום ואמת.

ובפרט שאמרו חז"ל (יומא ט:): מקדש שני שהיו עוסקים בתורה וגמילות חסדים, חרב מפני שנאת חנם, ולמדנו ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות החמורות, עיין שם. ובעונותינו הרבים העוון הזה עדיין מרקד בינינו, בקנאת איש מרעהו, ובשביל הנאה מועטת איש את רעהו חיים בלעו, רחמנא ליצלן מהם ומהמונם ומכתבי העת שלהם.

ז'. חוסר השלום נובע מחסרון האמונה, הגורם לקנאה שנאה ותחרות⁹, ומרעה על רעה יצאו, כי עוון זה גורם אריכות הגלות וצער וסבל נורא רח"ל. ולכן, החי יתן אל ליבו שכל ישראל בני אב אחד הם, ואין אדם נוגע במוכן לחבירו אפילו כמלא נימא (יומא לח:), לא בענין הממון, ולא בענין הכבוד, ושאר הנאותיו¹⁰.

ח'. מנהג ליתן צדקה בתפילת מנחה בתענית¹¹. ויש נוהגים לשער מה שהיה אוכל ביום התענית וליתן לעניים, ויש שנהגו לשים סכום מסוים על כל אדם בקהילה¹².

ט'. ביום התענית ישמור עצמו מכעס, ואם יש לו משא ומתן יעשה באמונה ונחת¹³.

עשרה בטבת

י'. "צום העשירי" - צום עשרה בטבת, נתקן על כך שבו סמך נבוכדנאצר הרשע מלך בבל במצור על ירושלים, ומזה הגיע החורבן¹⁴. וכן על מאורעות שאירעו בסמוך לו, כמו גזירת תלמי על שבעים מחכמי ישראל שיתרגמו לו את התורה ליונית¹⁵. וכן פטירת עזרא הסופר, ונחמיה¹⁶ בח' טבת ובט' טבת¹⁷.

לא נהגו לצום ביום זה, וסמכו על התענית ביום העשירי שסמוך לו [וידוע ששלשה ימים קודם או אחרי ג"כ שייך ליום].

ומעשה תלמי היה בשלטון היונים בימי בית שני, אחר שלקחו את המלוכה מפרס (שלקחה את החכמה מבבל שלקחה את החכמה מאחרי חורבן בית ראשון, והיא מחכמת שלמה שנפצה על פני כל הארץ) ע"י אלכסנדר מוקדון, ושלט בכיפה, והנחיל בה את הפילוסופיא של יון שחיק אותה אריסטו [והיא היתה אבן נגף לבני], שנמשכו אחר הכפירה בתורת ה[א], ובו אירע מעשה (שמוכא ביומא סט. ובמגילת תענית) עם הכותים שהסיתו אותו להלחם בישראל וביהמ"ק (על שלא עזרו לו בכיבוש העיר צור, כנגד פרס, וזאת בשל חששם למרוד במלכות פרס), ושמעון הצדיק הכהן הגדול הלך לקראתו עם בגדי כהונה בכוונה לפייסו ונפל המלך לרגליו, ומסר בידם את הכותים שתלאום בונבות הסוסים וחרשו את הר גריזים [וזה היה ביום כ"ה בטבת], ואח"כ רצה להכנס לבהמ"ק ונתנו לו אנפלאות מיוחדות, וקראו ילדים על שמו, חלף בקשתו להעמיד את צלמו שם, ובו היה גם המעשה עם הויכוח עם אומות העולם (בסנהדרין צא. ועוד), ולאחר מותו מלך תלמי הרשע הראשון שהצר ליהודים ואח"כ תלמי השני שהטיב ליהודים, אך יחד עם זאת החלה להתפשט ההתבוללות הקשה שהיתה עוד מקודם לכן ע"י חיבור ישראל ליונים, ואח"כ יצאו צדוקים וביתוסים מתלמידי אנטיגונוס איש סוכו (שאמר באבות פ"א, ג הוו כעבדים שלא ע"מ לקבל פרס), וכפרו בתורה לאט לאט, עד אשר נתחבר אליהם ובקש תרגום התורה ליונית, ובא אלעזר הכ"ג עם שבעים ואחת זקנים שהומינים המלך, ובהפתעה הכניסם כ"א לבית נפרד, ואף שהם הצדיקים לא ידעו שפה יונית, אולם השיג לכל אחד מהם מתרגם, וכאשר מבואר בדברי חז"ל בסה"ק מאותו זמן התפשטה יותר נגע הכפירה של הצדוקים וביתוסים, ומאותו זמן היה שוב תלמי נוסף, לאחר מכן אנטיוכוס הראשון שהטיב ליהודים, ומאז ועד שאנטיוכוס נכדו הרשע שלחמו בו החשמונאים, וכמו שידוע שכמעט כולם באותו דור היו מתיינים, ואף שמעון הכ"ג, זולת בודדים מבני חשמונאי שנלחמו (ועוד קצת שהתחבאו), ואמנם בנתיים היה

10 הדברים הללו פשוטים וברורים וכבר נכתבו בספרי המוסר מרבותינו הקדושים, ונלאיתי להעתיקם כעת. ורק אציין בקצרה: א]. בכלי יקר שמות ג, ב, שבעו"ה אפילו בזמן שאש הצרות מתלקחת בישראל סביב, מ"מ כל אחד לחבירו כקוף מכאיב וסילון ממאיר יותר מכל האומות, וכ"כ עוד בויקרא כו, לו שבעו"ה אף שגולים ודחופים בכל זאת כל אחד דוחק את חבירו וכו'. ב]. החפץ חיים באהבת ישראל האריך בכ"ו, ובפ"ד כתב להוכיח את האדם השונא, אחר שהוא מאמין ב"ג עיקרים, ובפ"ג ביאר שהשוש"ל לכל הוא הקנאה, וע"ע שם דברי אמת ושלום ועוד בסה"ק.

11 גמרא ברכות (ו: וסנהדרין [לה]). והנה בזה"ז אין משתמשים כ"כ לאוכל בכסף שיתנו להם, ובודאי לכאז"א יש מה לאכול מקודם, ומ"מ יכול להוציא ברווח לצרכי ביתו אחר התענית ותחשב לו לצדקה, ולכן גם האידינא שייך זאת, אך בתנאי שאכן מחלקים לעניים. ואם אין עניים בנמצא יתן לגבאי בשחרית, והגבאי יחלק בו ביום כעין מתנות לאביונים, ומיהו גם כשאינן עניים בכלל באותו יום יש ענין בכך משום עצם המצוה, וחסאיך בצדקה פרוק, ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה.

12 אח' בס' תקסו, משנ"ב שם יב, וכה"ח טו.

13 שלה"ה בא"ר ובהכ"ח אות יא.

14 כמבואר בנביא (יחזקאל כד) שבו סמך מלך בבל במצור, וזה כדעת ר' עקיבא בספרי (ואתחנן לא, ובר"ה יח:), וכן פסקו הראשונים כמש"כ בב"י ס' תקמט, ועוד האריכו באח'.

15 מעשה זה הובא בגמרא (מגילה ט). שהוצרכו חכמי ישראל לעשות י"ג שינויים בס"ת, ואחז"ל (מסכת סופרים א, ח) שהיה אותו היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל [כיון שחטא העגל הוא שורש כפירה המתחיל בשינוי אפילו קטן בתורה, ואפילו בדבר שלא משנה את המשמעות, וכ"ש בזה שמחסיר מנשמת הדברים, שכל התורה שמותיו של הקב"ה ובה נבראו שמים וארץ ושבעים פנים לתורה וכו'], והיה חשך בעולם וכו', ותאריך זה היה בח' טבת, ובשו"ע (סימן תקפ ס"ב) איתא שהוא יום תענית, אבל כיום

סימן תקמט

ארבע תעניות

א'. נאמר בנביא (זכריה ח), כה אמר ה' צבאות, צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, ע"כ. ולמדו רבותינו מזה שמצות עשה היא מדברי הנביאים להתענות בט' באב, וב"ז בתמוז, ובג' תשרי, וב' טבת¹, מפני הדברים הרעים שארעו בהם².

ב'. צומות הללו, אף על פי ששרשם בדברי קבלה, אם הוא זמן שלום ואין שמד, אינם בחיוב אלא משום המנהג, ואסור לפרוץ גדר³. אך מכל מקום יש להקל בחולים וכדומה, וכמו שיבואר להלן.

מטרת התענית ועניינה

ג'. יש אומרים שטעם הצומות לאות אבל על הצרות שאירעו בהן, ורק תענית אסתר הוא לתשובה⁴. אולם הרמב"ם (פ"ה מתענית) כתב שתעניות אלו הם כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו, עד שגרם להם ולנו אותם הצרות, ע"כ. ולכן חייב כל אדם לשוב בתשובה ולפשפש במעשיו ביותר בימים אלו⁵.

ד'. אותם אנשים כשהם מתענים הולכים בטויל ובדברים בטלים, הרי הם תפשו הטפל והניחו העיקר, שהרי נתבאר שעיקר התענית אינה אלא הכנה לתשובה, ומכל מקום חס ושלום לזלזל בתענית ולפטור עצמו בתשובה בלבד, כי זו מצות עשה ומנהג כל ישראל⁶.

ה'. מאחר והתענית היא הכנה לתשובה, נוהגים לומר וידוי וסליחות מיוחדות בימי התענית, וכן אומרים עננו וקוראים ויחל משה על סליחת חטא העגל, ויש גם שנהגו להפטיח במנחה דרשו ה' בהמצאו⁷.

1 בר"ה (יח:), ובחשבון התענית, ראה תענית (כח:). ובירושמי שם (פ"ד ה"ה). ועיין רש"י תוס' וטור כאן סי' תקמט ובב"י, וכתב הב"י דהכי נהוג עלמא, ועי' כה"ח א.

2 עיין בטור וב"י ומשנ"ב ב וכה"ח ד.

3 עיין ר"ה (יח:). בדברי ר"פ שאם יש שלום יהיה לששון ולשמחה ואם יש שמד צום, אין שמד ואין שלום תלוי ברצונם, וע"ע בב"י ר"ס תקנ, וכבר עמדו בזה הראשונים:

א]. דעת הרמב"ן (בתוה"א) וריטב"א (מגילה ה:). והר"ן (ר"ה שם) ושכ"ד הרמב"ם שהוא חובה בזה"ז, וכ"ד הריב"ש שם וספר הבתים והרד"א, וכ"ה בדברי הגאונים שבע"ת סי' עז בשם הנשיא אלברצלוני והאשכול, וכ"כ בהגר"פ על הסמ"ק סי' צו ג בשם הר"צ גיאט ועוד, וכ"כ טור סו"ס תקמט. ב]. דעת ר"ת שהאידינא ברצונם תליא מילתא, וה"ד באו"ז ח"ב סי' קט ובהגמ"י רפ"ה מתענית ומרדכי מו"ק סי' תתקלט ומחזור ויטרי ורוקח ושהב"ל סו"ס רעה בשם רב כ"ץ והעיטור וריב"ש סי' רפז [הובא בב"י סי' תקסז], וכ"כ במ"מ שם לדעת הרמב"ם שתלה הדבר במנהג [נ"ב]. ועיין לעיל בשם הר"ן, ובשו"ת הרשב"ץ ח"ב סי' רעא [נ"ב]. ועיין לעיל מש"כ בחי' בר"ה יח: ועוד, והובאו כ"ז באח'.

והפ"ו כתבו כדעה שניה, וביארו כן דברי השו"ע ר"ס תקנ (וכאמור שכ"מ ברמב"ם וכמש"כ המ"מ), שלכן כתב שאסור לפרוץ גדר.

4 ריטב"א מגילה (ה), וע"ע בר"ן בתענית (ט. מדהר"ף).

5 משנ"ב א כה"ח ב.

6 ח"א במשנ"ב סוף סק"א [וידוע בכל המצוות שיש גוף ונשמה, והא בלא הא לא סגי, ויש בחי' מחשבה דיבור ומעשה, ואכמ"ל].

7 וכולם קשורים לענין התשובה, והוא עפ"ד הרמב"ם הנ"ל שעיקר התענית לתשובה, וכ"כ האח' בחת"ס סי' רח ועוד.

8 ראה שם ברד"ק ומצודות ומלבי"ם ושאר מפ'.

9 כמו שביארנו בעוה"י בדרשות לע"ע בסדרת שיעורים בפרשת השבוע שנה א'.

ויום זה חמור משאר תעניות, שי"א שאף אילו היה חל בשבת היה דוחה את השבת, ויש חולקים¹⁸.
י"א. ביום התענית יקש מהשם יתברך בהוצאת ספר תורה שיתן לו כפרה וחיים ובנים לעבודתו יתברך [וי"ג מידות ג"פ, ואני תפילתי ג"פ]¹⁹.

ודין עשרה בטבת שחל בערב שבת, יבואר להלן בסימן תקן ס"ג.

סימן תקן

דיני התענית

החיובים והפטורים מן התענית

א. הכל חייבים להתענות ארבעה צומות הללו, ואסור לפרוץ גדר²⁰ [זולת באופנים שיבוארו להלן שפטורים מן התענית]. והמתענה זוכה לבריאות ואריכות ימים ושנים טובות²¹.

ואין חילוק בזה בין איש לאשה, אלא כל אדם הבריא מגיל מצוות חייב בתענית²².

ב. כל איש ואשה הבראים חייבים להתענות²³, ואפילו תלמידי חכמים שתורתם אומנותם ויגרם להם ביטול תורה, ואפילו מלמדים וכל העוסקים במצוה²⁴, חייבים²⁵. וכל שכן פועלים בין שכירים ובין בעלי בתים²⁶.

ג. מי שהוא חולה אפילו אין בו סכנה כלל, פטור מן הצום, ואין לו להחמיר על עצמו²⁷. דוגמאות:

[א]. נפל למשכב, ובכלל זה מי שצריך לשכב מידי פעם, או אפילו לשבת על המטה, ואינו יוצא מביתו, וכדומה²⁸.

[ב]. מי שמרגיש חלש בכל גופו²⁹.

[ג]. מי שידוע שיש לו חולי פנימי, וכן מחלות המצריכים אנטיביוטיקה, וכדומה³⁰.

[ד]. גם אחר שנתרפא מהחולי, פעמים שהוא פטור, ולפי הענין³¹.
ה. אם יש חשש שיחלה או יחלש בכל גופו למחרת, ה"ז פטור כבר מעכשיו, וגם בספק יש מקום להקל³².

ודע, שאם יש ספק אם הוא חולה, או ספק שמא יחלה למחר, ה"ז פטור, אך באופן זה יאכל וישתה לשיעורים כפי הנצרך³³.

ודע עוד, שחולים הפטורים מן התענית פטורים לגמרי, וא"צ לפרוע ולהתענות יום אחר³⁴.

ויש לציין, שבתענית נדחה יש להקל יותר אפילו בחולי קצת³⁵.

ד. כואבי עיניים המצטערים הרבה, יש להקל שלא לצום³⁶. אך אין זה הותרה אלא דחוייה, ולמחר צריכים להתענות כשיעבור להם הכאב עיניים³⁷.

אמנם כל זה בצער בלבד, אבל אם זה חולי או חשש נזק על פי הרפואה, פטורים, ואינם צריכים לצום ביום אחר³⁸. ותלוי לפי הענין.

ה. אדם חלש בטבעו, ומצטער בתענית, נחשב כמו חולה ופטור, ותלוי לפי הענין³⁹.

ו. אדם שיש לו כאבי ראש, יכול לקחת גלולה להקל מן הכאב, אם אין בה טעם, וכך יוכל לצום⁴⁰, ויקחנה ללא מים, או ימרר מים בתמצית תה וכדומה⁴¹. ופעמים שכאבים נחשבים בגדר חולה, ופטור לגמרי מן הצום⁴².

ז. אם הצום יגרם לחולי או חולשה, אפילו לאחר הצום, הרי הוא פטור מהצום⁴³, אלא אם כן יוכל להתמודד עם המאורע כבריא⁴⁴.

שלב של חונוי שבו הוטב לשומרי הת"מ, אך שוב ירדו בעו"ה באין מעצור, ועד אשר נצח ישראל הוסיף להאיר, ועוד יוסיף להאיר.

16 באו"ח וכל בו כתבו שבט" טבת נפטר עזרא הסופר וגם נחמיה בן חכליה (ויש עוד דעות), והוא שורש מש"כ בשו"ע סימן תקפ"ב שהוא יום תענית, ולא נודע למה, ואחז"ל קשה פטירתו של צדיקים כחורבן בית אלוקינו.

17 ובשו"ע ר"ס י' תקפ"ה הוזכרה התענית, אך כתב בב"י (שם) שלא שמענו ולא ראינו מי שנוהג להתענות בהם, ואמנם המג"א שם כתב שראוי לבעול נפש להחמיר אם אפשר לו, אך כאמור לא נהגו כן, וכנראה מפני הקושי בסמיכות ל"י טבת, וגם י"ל שמכוונים ע"ז, ומצאנו כה"ג שדדנו בס"י רפח.

18 רמב"ן בתורת האדם (שער ענין אבילות ישנה) וכן אבודרהם שהובא בב"י ס' תקנ, אלא שבפועל אינו חל בשישי ע"פ לוח העברי שתיקן הלל [בנו של ר' יהודה הנשיא].

והנה אף שהאבודרהם כתב שכן כתוב בפסוק "בעצם היום הזה", מ"מ הב"י כתב שלא ידע מנין לו לפרש כן. ובספר תיקון יששכר כתב שכ"ה בתשו' הגאונים, וה"ד בחז"ע עמוד ז' [אך היא גופא קשיא היאך יבטל סעודות שבת שלהרמב"ם ועוד היא מדאו' מהל"מ ואסמכוה אקרא וקראת לשבת עונג, וע"ע שם מהאו"ש שתידך הדו"א שיצומו רק ביום, והעיר ע"ז שם, ולכאורה היה אפשר לתרץ ולבאר הענין עפ"ש הגר"ח במל"ח (כ"ט, א) שתענית עשרה בטבת היא לטובת ישראל שהוא זמן ירידת השמש ותחילת עלייתו, ועי"ג יג עליהם שלא יאונה להם רע, ע"כ. וא"כ ה"ז היתר, כעין תענית חלום שמוחר בשבת, וכן ככל הא דזועקין ומתריעין כמ"ש בפ"י רפח, עיי"ש.

אך זה מחודש, ויותר מסתבר כמ"ש החת"ס (בדרוש ל' באדר) שביום הזה הוא "יום דין" על בניית בית המקדש, וכל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו וכו', והדימוי בזה הוא ג"כ לדין תענית חלום, כנ"ל. א"נ י"ל שזה כעין מש"כ בראש השנה שמפני שהוא יום דין מותר להתענות בו מן הדין, וא"ת א"כ נעשה גם תענית לתעניתו אם יתענה בשבת, וי"ל שאה"נ שם יתענו בשבת יעשו תענית נוספת אח"כ, ודוחק. וי"ל שמפני שהוא דבר כללי לכל ישראל, בשונה מתענית חלום שחולם על עצמו, וה"ז כדורש טובת עצמו בכך שהוא צם, ודו"ק], ומאידך הביא שם מרש"י (מגילה ה.) ומאירי שאין התענית דוחה שבת, עיי"ש. וגם נראה כן ממשמעות השו"ע בס"י תקנ שכתב שכל הצומות הללו אם אירעו בשבת נדחים, אך ז"א מוכרח, כיון שדיבר ע"פ המציאות וי' בטבת הרי לא חל, וא"כ לא קאי ע"ז כלל, ובעיקר הדברים מצוי שצמים בשבת בעצם זה שעשרה בטבת חל לפעמים ביום שישי, ויש להמתין עד צאת הכוכבים, וא"א לצמצם.

19 כ"ז כתב מהר"י צמח בנגיד ומצוה דף עא. ה"ד במל"ח פכ"ט, ט.

20 שו"ע ר"ס תקנ [ולעיל בר"ס תקמט נתבאר אם החיוב האידינא הוא מדברי קבלה או מנהג].

21 כמ"ש כ"ד הגר"ח פ' ועוד בסה"ק, ולאפוקי מטועים מדרך השכל ומפחדים על עצמם.

22 ידוע שיש קצת מק"ק בחו"ל שהקילו וכמ"ש בעל הדרכ"ת בשו"ת צבי תפארת סמ"ח בשם הרה"ק משינוא, אך בשו"ע וכל הפו' לא הקילו זולת במעוברת וכו', ומבואר להדיא שלא כן, ודיינו להקל במה שכתבנו להלן, ואדרבה מי שצמה זוכה לאריכות י"ש, כי מאיתו הבריאות וכו"ט, ונוסף ע"ז י"ל שכיום עם שהדורות חלשים הרי שאשה חלושה בד"כ יודעת על מצבה ע"פ בדיקת דם וכדו', ואם אכן יש איזה סיבה היא פטורה וכדלהלן בדין חולה, אולם כשהכל תקין חייבת לצום ע"פ ההלכה.

23 שו"ע ר"ס תקנ שאסור לפרוץ גדר, וכנ"ל.

24 עיין שו"ע (סימן תקעא ס"ב) שת"ח אינו רשאי לישב בתענית "יחיד", מפני שממעט במלאכת שמים, אא"כ כשהציבור מתענים שלא יפרוש עצמו מהם, ומלמדי תינוקות דינם כת"ח, ע"כ. וכ"ש ד' צומות האלו, לא מביאים לאומרים שחיובם מדברי קבלה גם האידינא וכנ"ל ר"ס תקמט, אלא אף לחולקים, וכן פשוט בכל הפו', ודלא כמ"ש לצדד בימי יוסף ידיד ס"ט להלכה ולא למעשה, וכבר השיבו ע"ז באח", ואכמ"ל.

25 ככל הנ"ל, אולם יוצא מן הכלל בהולך לפדיון שבויים, או אנשי ביטחון שצריכים לאכול כדי שיתרכזו בעבודתם כהוגן, וכן רופאים מנתחים, ועוסקות בלידות ופגייה וכדו'.

26 ק"ו הוא וכמבואר באח"י בס"י תקעא שם, ה"ד במשנ"ב וכה"ח מת"ח הנ"ל, שפועלים קילי מת"ח, ואין לך אלא מה שהקילו בהם מדינא דגמרא, ואעפ"כ מבואר בשו"ע ס"י קצא ס"ב שהאידינא מברכים הכל.

27 כמ"ש הפו' שבכה"ג לא גזרו חז"ל מעיקרא, ונת' במק"א.

28 ראה בדברינו בהל' שבת ר"ס שכן בגדרי חולה שאין בו סכנה משם השש"כ והחו"ש ועוד, ודון לנידור"ד.

[ופעמים שקשה לאמוד את הדבר, ולפעמים הדבר תלוי אם הם כאבים שאפשר להתעלם מהם, או לא].

29 כדין חולי שאיב"ס שם.

30 בנטילת אנטיביוטיקה ישנם דעות בין הרופאים באיזה מקרים יתענה, ובאיזה מקרים אין חשש, וכמו כן יש פעמים שאפשר לדלג על נטילת הכדור ולא מעכב [מלבד שעצם המחלה עצמה פוטר מן הצום], וכמו כן לדעת כמה רופאים וגדו"ה אחר חמשה ימים כבר יכול לצום, כי מן הסתם המחלה עברה, ומה שממשיך ליטול כדור הוא רק ליתר ביטחון ולוודא שהמחלה עברה, אולם רבים הסוברים שפטור מן הסתם בכל זמן נטילת התרופה, וכן שמעתי מגדו"ה שיש להקל, וא"צ אומדן רופא, וישאלו חכם, ואכמ"ל.

31 אצרך כאן דף שנכתב לפני שנים רבות ובו שרטוטים בעלמא בעניני הצום, ולא נכתבו להלכה כיון שיש שינויים, אך מפני דחק הזמן א"א כעת לערכם, ויש לשקול גם בין שאר צומות לט"ב, אע"פ שברוב הדברים הוא שווה.

חולה בט"ב שפטור, היינו חולה שאין בו סכנה. וכתבו האחרונים שכל שנחשב חולה שאיב"ס בשבת, כך הדין שפטור מן הצום [ולפי"ז יש לדון: א'. במה שחידשו האחי' בהל' שבת שגם אם עתה אינו חולה, אבל אם לא יעשה הדבר ההוא יבא לידי חולי שאיב"ס, ג"כ נקרא מעתה כחולה שאיב"ס ופטור, אם כן ה"ה הדין כאן, ובפשטות כן הדין (והגרמ"ג אמר שמ"מ אם אפשר פירות בלבד לא יאכל פת, ואינו מוכרח), אלא שבד"כ קשה לאמוד, אלא ששם נתבאר שגם מספק הרי הוא כחולה שאיב"ס, וגם כאן יש להקל מספק, ותלוי לפי הענין]. ב'. שכל שלא יוצא מביתו מחמת חוליו ה"ז כנפל למשכב, ונראה שה"ה כאן, וחידושים הנ"ל הם בשש"כ בשבת].

ודע - שאם אכל וכעת מרגיש טוב, אסור לו להמשיך לאכול עוד (אח"י). דוגמאות כלליות בחולה (ויש ללכת ולהתייעץ עם רופא) - וישנם פרטים כאן לא מוסכמים כלל, ומ"מ כ"כ באול"צ לגבי ט"ב ועוד, הפטורים בודאי: סכרת, לחץ דם, הסובל מהמחלה (ורבים מקילים טפי מהאמור להלן, וכאמור שאין זה אלא ציונים בעלמא).

וסכרת היינו למעלה מהרגיל (כשרמת סוכר היא 180-200 מיליגרם), אבל ברמה של 140 מ"ג צריך לצום. **ולחץ דם** היינו גבוה וייתיעץ עם רופא. וכן מי שיש לו **דלקת פנימית**, כגון דלקת שקדים (דלקת גרון - אנגינה), כליות, פרקים וכדו', וכן **אולקוס** בקיבה (גם ללא פצע), וכן **קלקול קיבה** הגורם לשלשולים, וכן **חולי לב**, וכן **חולים** במחלה ממארת ל"ע ול"א [ואף אם נתרפא כעת, ועדיין נוטל כדורים וכיוצא שטור].

אדם שיש לו חולשה מסוימת, ודרכו שאם צם יגיע **למיגרנה** חזקה, אם ברור לו שיגיע לכך א"צ לצום, וא"צ להתחיל את הצום אלא לפני שיגיע למצב המיגרנה מותר - וכולם אוכלים ללא שיעורים וללא לפגום בדבר. [נ"ב. כאב ראש - אינו פוטר מהצום, אבל יכול לקחת אקמול, ויניח דבר מר בתוך המים אם אפשר]. וישנם עוד פרטים רבים, ולמעשה יש להתייעץ עם רופא בכל ענין. **ובספק חולה** ישתה פחות מכשיעור (אול"צ).

חולה ונתרפא: אם הוא עדיין חלש פטור, והיינו כגון שהיה לו חום מ-**38⁰** מעלות ומעלה במשך 3 ימים, או שהיה לו חום עם דלקת או שלשולים והבריא, פטור במשך שלשה ימים אחר שהבריא. ואם היה לו חום מ-**39⁰** - **40⁰**, פטור במשך שבעה ימים אחר שהבריא.

עבר **ניתוח**, אם הוא ניתוח קל כגון שבר פטור 3 ימים אחר הניתוח. ואם הוא חלש פטור 7 ימים. ולאחר מכן חייב א"כ מרגיש חולשה מיוחדת. ובניתוח קשה כגון אולקוס פטור 30 יום אח"כ. ואם עדיין מרגיש חולשה פטור אף לאחר מכן.

חולה מהמחלה רח"ל פטור כל זמן שעדיין לוקח תרופות, או כשהוא במעקב רפואי או בשאר הגבלות למיניהם. ויש עוד פרטים רבים, ולמעשה

יש להתייעץ עם רופא.

זקנים למעלה מגיל 80 תשושי כח, הרי הם פטורים (אל"צ), ונ"ל שבזה"ז שירדה חולשה אפשר שגם בפחות, ותלוי לפי הענין.

אכילה ושתיה בשיעורים: חולה א"צ בשיעורים (דלא כמחמירים), וכן כל הנ"ל.

מעוברת, כיון שאוכלת בשביל הולד דעת הגרש"ז א שתאכל בשיעורים, אולם הגרמ"ג אמר שפסק זה לא נתקבל, וכ"ד הגרש"ז אולמן שא"צ בשיעורים.

מיניקה, גם הגרמ"ג מודה שתאכל בשיעורים [אך אמר שיש להקל בכל 4 דקות, וצ"ע. - ושו"ר באול"צ שאמר שיאכלו לשיעורים כל 6-7 דקות], והגרש"ז אולמן אמר שא"צ בשיעורים.

לגבי חיילים המשרתיים במקומות חמים כגון מדבר סיני וכדו', אמר הגרמ"ג א"ש שישתו לשיעורים [וכנ"ל].

לקיחת קלי צום, וכיוצ"ב: הנה בהל' תענית מובא בכה"ח בשם מהרש"ל ועו"א שלא לאכול הרבה, שא"כ לא חשיב תענית. אולם להלכה לא קי"ל כן. וא"כ נראה שה"ה לעני"ז, שהרי זה כאוכל מאכלים בריאים, ונראה שאף למהרש"ל מותר, אלא שי"א שאינו מועיל באמת. אבל פתילות מועילות היטב, ונראה שפתילות מותר לקחתן ואפילו בט"ב עצמו [זולת ביה"כ יש לדון כרפואה, וי"ל] כיון שאינו כדרך אכילה, וכן הסכימו גדו"ה.

32 עפ"מ שנת' בהל' שבת, ועיין בהערה קודמת והבאה.

33 באול"צ כתב כן לגבי ספק אם הוא חולה, וזה כשלעצמו אינו מוכרח, אולם בספק שמא יחלה בודאי יש לחוש לזה, כיון שכעת אינו חולה.

34 כמבואר במשנ"ב ס"י תרפו סק"ה ועוד.

35 עיין ביה"ל סימן תקנט ס"ט ד"ה ואינו בשם רע"א לענין ט' באב, וכ"ש בשאר צומות.

36 עיין ברמ"א סימן תרפו ס"ב שכתב פטור זה לגבי כואבי עיניים בתענית אסתר, אבל לא נזכר כן לגבי שאר תעניות, וכן כתב בב"ה"ל (סימן תקנ ד"ה ומיהו) שאפשר שבנידור"ד הוא יותר חמור, אך שוב הביא מקובץ שעל הרמב"ם שכתב שראה בכת"י מהרי"ע להקל בזה אף בשאר תעניות, ותלוי לפי הענין, עיי"ש. ובשד"ח (בין המצרים ס"א יג) הביא בשם שו"ת הד"ר שת"ח שיש לו כאב עיניים פטור מצום שנדחה ליום א', ושכן הסכים המהרש"ם, עיי"ש. וכפיה"א אינו פשוט.

ומ"מ מבואר (שם) שזה רק במצטערים הרבה מן הכאב.

37 כמ"ש כ"ה הרמ"א בסימן תרפו, ועמש"ש.

38 עיין בדע"ת ועוד באח"י שהעירו מעין זה, ובפרט בחשש סכנה לעין [וראה בדברינו בהל' שבת סימן שכת].

39 עיין ברו"ח להגר"ח פ"ה וה"ד בכה"ח (אות ו), וכתב שזה בתנאי שהרופא אומר שעשוי להזיק להם וכו', עיי"ש. ופעמים שמן הסתם מותר, וע"ע ערוה"ש ס"א, וכן באגר"מ ח"ד סו"ס קיד ועוד באח"י.

40 כ"כ בשו"ת כתונת יוסף ס"ד בשם הרב בעל בית דוד, שיש להתיר בזה חוץ מיהו"כ, וכ"כ בהלק"ט ח"ב צו, ואף ביהו"כ התירו כמה פו' לחולה שאיב"ס, עיין בישו"ע ס' תריב סוסק"א וכ"כ עוד באח"י, ועכ"פ בשאר צומות יש להתיר אפילו במיחושים ללא גדר חולי כלל, וע"ע חזו"ע עמוד לא, ובמק"א נתבאר עוד בזה, ואכמ"ל.

41 כיון שאינו נצרך למים, ואינו אלא אמצעי, יש למרר אותם שיהיה שלא כדרך הנאה, ואף שראיתי באגר"מ ח"ג צא ועוד באח"י שכתבו שמותר עם מים, לכתחילה ראוי אם אפשר למרר ויוצא מכל חשש.

42 והיינו בכאבים חזקים, מיגרנה וכדו', וכ"ש אם אין מועיל כ"כ הכדור שפטור בלא"ה [ועיין לעיל בגדר חולה שאיב"ס שפטור מן הצום].

43 כמשנ"ת בכ"מ בהל' שבת ר"ס שכתב, וה"ה כאן שכבר עתה אנו רואים אותו כחולי שאין בו סכנה [ואפילו בספק חולי סכנה יש לפטור].

44 כגון מה שנשאלתי מאשה שיש לה מעי רגיז, ואחר הצום נגרם לה יציאות תכופות או הקאות ואורח וכו', והנה אם זה היה נגרם בצום הרי היא פטורה מחשש התייבשות וכדומה, אבל מאחר שזה נגרם לאחר הצום הרי לא תבא לידי כך, שהרי תוכל לאכול ולשתות אז [ומה שיארע המאורע של הקאות וכו', אין זה אלא כמיחוש בעלמא].

יא. מפלת, דינה כוללת⁵⁷, ופטורה כל שלושים יום, ואם מרגישה חולשה כמו שמצוי, פטורה אף לאחר מכן עד שתחזק, ובפרט בהפלה בחודשים מתקדמים, וכל שכן בניתוח קיסרי⁵⁸ [אבל בהפלה פחות מארבעים יום יכולה מן הסתם להתענות ככל אשה⁵⁹]. וכפי האמור שיש להקל בצירוף כל דהוא אף עד שנתיים⁶⁰. ותלוי לפי הענין.

יב. קטנים עד גיל מצוות (בנים עד גיל 13 ובנות עד גיל 12), אינם צמים בכל הצומות, ואפילו תענית שעות לא נהגו. ואם ירצו יכולים להתענות שעה או שתיים, אך המנהג שאינם צמים כלל, וכן עיקר, ואין לעורר ולהחמיר בזה כלל⁶¹. ואינם אומרים "עננו" בתפילה.

אך יש לחנכם שלא יאכלו מעדנים אלא מאכלים פשוטים [והיינו מגיל שידועים להתאבל על ירושלים שהוא מגיל עשר לערך, ולפי הענין⁶²], וכמו שיבואר להלן⁶³.

ואם הקטן לקח מעצמו ממתקים ומעדנים, אין צריך למנוע ממנו.

יג. קטן שהגדיל ביום תענית שנדחתה, אבל ביום שהיה ראוי לתענית היה קטן, מן הדין אפשר להקל, ובפרט אם הוא חלש, והמחמיר להשתתף עם הציבור תענית שעות כפי האפשר לו תע"ב⁶⁴.

תשלומין ליום שהיה ראוי לתענית, ואין הכוונה שנעקר לגמרי ליום אחר, שהרי מבואר ברמ"א סימן תקנד שדברים שבצנעא נוהג בט' באב שחל בשבת, עיי"ש. ואמנם לפי השו"ע אין נוהג שום אבלות בט' באב אפילו דברים שבצנעא, מ"מ מצאנו גם בשו"ע (סימן תקנד) דקיל טפי לענין תענית דחוי, שבעלי הברית פטורים מן התענית, עיי"ש. ועל כרחק שאע"פ שאין נוהגים שום אבלות בט' באב שחל בשבת, מ"מ בעיקרו היה ראוי לט"ב ולאחר מכן קיל טפי, ומה שהקילו בו בשבת הוא מפני שבלא"ה דחווה, ולא חששו להחמיר בו כולי האי גם בשבת, ודו"ק. וכן העיר בזה בשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' סג, ועוד הוכיח מקטן שהגדיל בימי אבולו כמבואר ביו"ד סי' שצו, וע"ע שם.

וכבר נחלקו בזה האח' טובא, שבשו"ת דברי מלכאל ח"ה סי' קל כתב להחמיר, וכ"כ בצ"א ח"ט סכ"ז ושרגא המאיר ח"ז סי' סג ועוד באח', אולם כאמור שהאבנ"ז פסק להקל, וכן המהרש"ם בסו"ד שם, וכבר כתב בשו"ת בית אבי ח"ד סי' נח שלאחר שראינו לשני גדולי עולם שפסקו להקל יש לנו לבטל דעתנו לדעתם, וע"ע בקנין תורה ח"ג ו"ח ושבה"ל ח"ד ו"ח, ולמעשה נראה שהעיקר להקל, וכ"ש אם אין ידוע לנו בבירור שהביאו ב' שערות (וצירוף כה"ג כתבנו בר"ס תפט בד"ן קטן שהגדיל בספי"ה, אך שם א"צ לזה), ומיהו המחמיר תע"ב עכ"פ להשתתף עם הציבור תענית שעות כפי האפשר לו, אך מ"מ מעיקר הדין נראה שפטור.

ואציין כאן למאמר שראיתי בענ"ז מח"א בעילום שם, וכתב בזה"ל:

קטן שנעשה בר מצוה וכן גר שנתגייר ביום ראשון שחל בו י"ח תמוז האם חייבים להתענות

נחלקו הפוסקים בקטן שהגדיל ב"ח בתמוז או בעשרה באב שחלו ביום ראשון, והציבור מתענים בו ביום תענית נדחה, האם הוא מחוייב להתענות ביום זה כיון שהוא גדול, או שמא כיון שעכשיו מתענים תחת שבת והרי ביום השבת היה עדיין קטן ממילא אינו מחוייב להתענות.

ושו"ש הספק הוא עפ"י המבואר במסכת פסחים (צ"ג ע"ב) לגבי קטן שנעשה בר מצוה בין פסח ראשון לפסח שני (והוא הדין בגר שנתגייר), שזה תלוי במחלוקת התנאים אם פסח שני הוא תשלומים לפסח ראשון, או שהוא חיוב בפני עצמו, דאם הוא חיוב בפני עצמו ממילא נער זה מחוייב בפסח שני כיון שכעת הוא גדול, אבל אם פסח שני הוא תשלומים לפסח ראשון, אינו מחייב אעפ"י שכעת הוא גדול, דכיון שלא היה מחוייב בעיקר הזמן ממילא אינו מחייב בזמן התשלומין, וזהו כלל גדול בכל דיני קטן שהגדיל וכן לגבי גר שנתגייר. [ועיין מש"כ בזה בתורת הקטן פרק ל"ו (סעיף י"ד)].

ומעתה יש לברר באופן זה שחל הצום ביום השבת ומתענים למחרת, האם הוא כתשלומין ליום השבת, או שמא מעיקרא תקנו את התענית בכה"ג ליום ראשון.

דיעות המקילים

והנה לענין הלכה מצאנו לכמה אחרונים שנקטו בזה לקולא, ה"ה: שו"ת אבני נזר (או"ח סימן תכ"ו), שו"ת משנת יעקב (ח"ד סמ"ח), ספר יוגד יעקב (ע"ה במדבר עמוד קצ), ספר קרית חנה דוד (סימן ק"ה), שו"ת קנין תורה (ח"ג סימן ע"א וח"ד סימן ס'), ספר חינוך הבנים והבנות (פי"ג ס"ז) להגר"ש ויגדע זצ"ל, ובהליכות שלמה להגרש"א (מועדים, תענית, פי"ג ס"ק 10) צידד להקל אבל לא הכריע כן למעשה. - וטעם כל אלו האחרונים משום דנקטו להלכה דחיוב התענית בכה"ג הוא רק בתורת תשלומין, וכיון שביום השבת היה קטן ועדיין לא נתחייב, ממילא גם עתה אינו מחוייב.

והנה בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן תק"כ) כתב וז"ל: ומה ששאלת בט"ב שחל להיות בשבת מהו בדברים שבצנעא, תשובה נראה לי שאין נוהג בו שום אבלות דהא אמרין מעלה של שלחנו כסעודת שלמה בשעתו דאבלות ישנה שאני, וכל שכן דלגמרי עקרוהו מתשיעי ואוקמה [אעשירי], ומעיקרא היה ראוי לקבעו בעשירי כדאיתא התם (עכ"ל), ולמדנו מדבריו שאין עשירי מצד תשלומין דהא לגמרי עקרוהו מתשיעי.

ואולם באמת לענין הלכה נחלקו בזה השו"ע והרמ"א בסימן תקנ"ד (סעיף י"ט) האם יש איסור בדברים שבצנעא בת"ב שחל בשבת או לא, ודעת הרמ"א להחמיר בזה, ולפי"ז י"ל דעיקר חיוב הצום הוא בשבת, וממילא בנידו"ד יוצא מזה קולא, שהנער הנ"ל פטור מלהתענות. וכן הוכיח באבנ"ז לקולא ע"פ הרמ"א, ואפשר דלפי השו"ע חייב שזמנו אח"כ.

עוד הביאו כמה אחרונים ראייה דהוא רק תשלומין מהא דקיי"ל בסימן תקנ"ט (סעיף ט') דבעל ברית אינו מתענה בט"ב שנדחה (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' סג), ואכן רואים מזה שהוא קיל טפי.

דיעות המחמירים

ואולם לאידך גיסא מצאנו לכמה וכמה אחרונים שנקטו בזה לחומרא, ודעתם שנער זה מחוייב להתענות אף שהוא תענית נדחה, ה"ה: בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סימן שס"ג, נ"ב). עיין שם בסו"ד) ובשו"ת מטעמי יצחק להגר"צ בורשטיין זצ"ל (או"ח סימן ל"א), ובשו"ת דברי מלכאל (ח"ה סימן ק"ל), ובשו"ת יד סופר (סימן ז' סק"א), ובשו"ת דברי ישראל להגר"י וועלץ

ח. חולה הפטור מן הצום, אינו צריך להתחיל לצום, ואפילו אם יכול להתענות כמה שעות ולא יזיק לו כלל⁴⁵. אמנם פעמים שהדבר ספק ותלוי לפי צער החולה, ולכן לפעמים אומרים להתחיל את הצום, ותלוי לפי הענין⁴⁶.

וכמו כן פטורים לגמרי, וא"צ לפרוע ולהתענות ביום אחר⁴⁷.

ט. מעוברת אינה צמה כלל [חוץ מט' באב אם היא בריאה]⁴⁸, ואפילו אם היא רוצה לצום, אסור⁴⁹. ובזמנינו אין להחמיר אפילו מהיום הראשון שנודע לה שהיא מעוברת⁵⁰ [על ידי בדיקת דם או אולטרא סאונד או שאר בדיקות⁵¹]. ובספק מעוברת, עיין בהערה].

ואינה צריכה לפרוע ולהתענות יום אחר⁵².

י. מניקה אינה צמה בתענית⁵³, ואפילו אם מניקה הנקה חלקית ואפילו מעט, מפני שיש צורך לתינוק⁵⁴. אבל כשאינה מניקה: אם היא בריאה ונתחזקה מהלידה לאחר ל' יום, צריכה לצום, אך בצירוף כל דהוא יש להקל לה עד שנתיים, כגון שמרגישה חולשה יותר משאר אנשים⁵⁵, פטורה לגמרי, וא"צ לפרוע ולהתענות ביום אחר⁵⁶.

אמנם אם זה יגרום חולשה בכל הגוף וכדומה, ולא יהיה מתחזק והולך כבריאה ה"ו פטורה, והכל לפי הנידון בכגון המעשה הנ"ל, והבן.

45 כ"מ באבנ"ז סימן תקמ, וכ"כ במועז"ו ח"ה סי' שלה בשם הגר"ח מבריסק, וכ"כ עוד באח', ודלא כמי שאו' שישתתף עם הציבור, ודיו להשתתף בכך שלא יאכל מעדנים.

46 אף שגם ספק חולי להקל כמו שמצאנו בהל' שבת סי' שכח, ואפשר דה"ה כאן, מ"מ בכה"ג שאפשר שיכול לצום יכול להתחיל, ויתברר לו בהמשך שאם מצטער, ואז יכול לבא לספק חולי מותר, אמנם אם מחמת הצום יתכן שיחלה, לא יתחיל לצום כלל, ותלוי לפי הענין.

47 עיין סי' תרפו במשנ"ב סק"ה שיש להקל בזה במעוברת ומניקה וכו', וה"ה בחולים, וכן ההוראה ברורה.

48 בפסחים (נד): איתא שעוברות ומניקות מתענות ומשלימות בט' באב כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים. וכתב המ"מ (פ"ה מתענית ה"י) דמשמע שבג' הצומות פטורות, וכ"כ הרשב"א בתשו' ה"ד בבי" (סימן תקנד), וכ"ה בשו"ע (שם ס"ה), וע"ע בבי" שם שאין חילוק אם מצטערות או לא, שבכל אופן אין מתענות בשאר צומות חוץ מיוה"כ וט' באב.

אמנם הרמ"א (בסימן תקנ ס"א) כתב שאם מצטערות פטורות, אבל באינן מצטערות אע"פ שמן הדין פטורות מ"מ נהגו להחמיר, עיי"ש. אך כאמור שאין כן דעת הב"י (ולכן סתם דבריו בשו"ע סי' תקנד שם, וכ"כ המט"י כאן, וע"ע בערוה"ש שם ועוד באח'), והאידיא גם האשכנזים לא נהגו להחמיר בזה, משום שמן הסתם מצטערות (וכ"כ בתשובה מאהבה ועוד באח'), ואפילו אם מכירה עצמה שאינה מצטערת אין להחמיר, דלא ידעינן אם יגרום לה צער אח"כ, א"נ שמא בפעם אחרת יגרם לה צער, ומלבד כל זה הרי הדורות חלשים, ובמשנ"ב (סוסק"ה) מבואר שכשיש חולשה ה"ו פטורה בכל אופן, והמדויק בדבריו שאם יש חולשה פטורה אפילו בלא מצטערות כלל, כיועין היטב, ולכן מן הסתם פטורים כל אשה מן הצום, וע"ע גם בערוה"ש סימן תקנד ס"ח משכ"ב.

ולכן גם אין מתחילות בתענית שעות, כיון שלא גזרו בחולה כלל, וממילא גם שעות א"צ להחמיר, וכמו בכל חולה, וכמש"כ באבני נזר (סימן תקמ), וע"ע גם במועז"ו ח"ה סי' שלה בשם הגר"ח מבריסק ועוד. וגם שיעורים א"צ.

49 מבואר בדברי מרן הב"י, ונתבאר בבירורי הלכה להלן.

50 במשנ"ב (סק"ג) כתב שמסתברא שמעוברת נקרא משעה שהוכר הולד (וכמו שמצאנו בוסתות בנדה ח: ויו"ד סי' קפד וס"ס קפט. אמנם ז"א פשוט ותלוי בגדר פטור מעוברת שנת' ביו"ד שם בדין הכרת העובר וג' חודשים עיי"ש, ודון לנידו"ד). והוסיף דמ"מ אפשר שאפילו לאחר מ' יום ליצירת הולד נמי הוי בכלל מעוברת לענין זה אם מרגשת צער, אבל בפחות מארבעים יום נראה שהם ככל הנשים, אם לא שמצטערת הרבה. ואם מרגשת חולשה אין להחמיר בה כלל, כי בראשית ימי עיבורה העובר חלש ביותר, ועיניו או סיגוף קל מפסידו בודאי ומסכן גם את המעוברת [ראה בדברינו בהל' שבת סי' שכט של בדין פיקו"מ למעוברת], לפיכך המיקל נשכר בלי ספק, ע"כ מדברי היעב"ץ במו"ק.

והנה יש במשנ"ב כמה דרגות מתי פטורות: א]. אחר ג' חודשים. ב]. אחר מ' יום אם מרגשת צער. ג]. בתוך מ' יום אם מצטערת הרבה או כשמרגשת חולשה, ע"כ. וכל זה ע"פ עיקר הדין, אולם האידיא שירדה חולשה לעולם נתפשט אצל כל בעלי ההוראה להקל בזה לכתחילה לכל מעוברת מהיום הראשון לעוברת, שהרי גם המשנ"ב כתב שאם מרגשת חולשה אין להחמיר כלל אפילו תוך מ' יום, וכמו"כ אין מחלקים בין אשה לאשה לפי הרגשתה, אלא כל מעוברת פטורה, ורק אם תתקש ותרצה לצום בכל זאת יש להורות לה לפי התנאים שהזכיר המשנ"ב כנז', אבל מן הסתם ההוראה לפטור כל מעוברת.

51 אולם אם יש איחור באורח וכו' אין בכך לפטור מן הצום, ורק אם ידענו ע"י בדיקות כנ"ל, איברא שבזמנים קדומים לא היו בדיקות דם וכו', ואעפ"כ מוכח בפ' שדנו לענין עיבור תוך מ' יום אם פטורה או חייבת, וכן בגמרא (ברכות ס). נתבאר שבתוך ארבעים יתפלל שיהיה זכר וכו', וי"ל שהיו להם סימנים מיוחדים לכך, ובודאי הסימן שהיה בזמנם אינו ע"י איחור האורח, שהרי בזמן קדום עד ג' חודשים האשה היתה ככל הנשים, וכמש"כ ביו"ד שם, ועמש"כ שם ביוסף טוהר שי"א שגם בזמן קדום היה מצוי שינויים וכו', אמנם באיחור חריג י"ל שהיה נחשב סימן, ובפרט בהרגשת חולשה, וכ"ש בהקאות ובחילות המצויות בהריון.

ואם יש ספק ברור, יש לשקול עוד אם הוא ספק על תוך ארבעים או אחר ארבעים, שהרי נתבאר שלאחר ארבעים יש להזהר טפי, וכן יש לשקול אם מרגשת חולשה, וכראות עיני המורה.

52 עיין משנ"ב סי' תרפו סק"ה וכה"ח אות ד ועוד באח', וכן ההוראה ברורה. ואין נפ"מ בין תוך מ' יום לאחר מכן, מאחר וההוראה להקל, א"כ כדון היא עושה [ומה גם שמן הסתם כבר יעבור עליה זמן רב, ואין להחמיר כולי

האי, עיין בפו' סי' רפח].

53 כנ"ל במעוברת עפ"ד השו"ע סימן תקנד ס"ה, וה"ה במניקה, וכמש"ש. ואם היא רוצה לצום רשאית [אם אין שום הפסד לולד], וראה בבירורי הלכה להלן.

54 דלא חילקו בזה, וכן קיבלנו מגדולים. ושו"ר גם בחו"ש שאפילו בפעם אחת ביום.

55 בעלמא תוך ל' יום ה"ו כחולה שאי"ס [ואפילו בט' באב פטורה, וכמשנ"ת במקומן], אבל לאחר מכן אם אינה מניקה ה"ו כשאר נשים, אלא שידועים ד' המהרש"ם בדעת' להקל ביולדת כל כ"ד חודש, וכ"כ בבית אבי ח"ה ספ"ה, אך משאר הפו' ל"מ כן, ועל כרחק דאע"פ שאבריה מתפרקין ה"ו תהליך שהגוף חוזר לעצמו, אבל נחשבת בריאה. ובשו"ת ויברך דוד סי' סג הביא את המקילים ופקפק בזה, וכן בשו"ת אבן ישראל ח"ט ס"ב היקל, אך ידוע שהיה מיקל טפי בהתחשב בדורות החלשים, ובחז"ע עמוד סב היקל בזה במשנה אחרונה רק באופן שמרגישה חולשה ומצטערת, ושכה"ג כתב בספר סנסן לניאה, וכן בחוט שני מבואר עז"ז שבצירוף כל דהוא יש להקל.

56 כמשנ"ת לעיל.

57 כמו שמצאנו ביו"ד סו"ס קפט ועוד, וכן הדין לענין צומות וכמש"כ בשד"ח ח"ה ו"ד בביה"ל סי' תריו ד"ה יולדת.

58 כעין דין היולדת.

59 דמ"א בעלמא הוא, ועמ"ש בס"ש שכט ושל.

60 דמפלת כוללת, וא"כ ה"נ איכא לצרופי דברי המתירים שעד כ"ד חודש אבריה מתפרקין וכו', וכנ"ל.

61 הנה ביוה"כ איתא שמחנכים קטנים לשעות, אולם בד' צומות ואפילו בט"ב לא כתבו כן הפו', ולכן א"צ לעשות כן כלל, וכן המנהג. וה"ט מפני שהוא רק מדרבנן, ובעיניו למידי דרבנן ל"ח, וא"כ כדאמרי אינשי שבמרהר יבנה מקדש ואין מחנכים לכך.

ובאמת שנחלקו בזה הפו', שבכה"ח אות כג הביא בשם עה"ש וכו"ה שיתענו שעות (וכ"ה בכה"ח תקנד אות כג), וגם הרמ"ע בתשו' סי' קיא הזכיר שזה מנהג יפה [אמנם הפו' כמו המג"א סק"ב ועוד שהביאו דברי הרמ"ע בענינים אחרים השמיטו פרט זה, ודו"ק היטב, ודלא כיש השעתיקו שלא בדקדוק]. אך אין המנהג כן, וכ"כ המט"י סי' תקנד, וח"א כלל קלג אות ו משנ"ב סק"ה, ורק חינוך שלא יאכלו מעדנים וכדלהלן (וכ"ה בסתימת ביה"ל ר"ס תקנ מהפמ"ג), וכ"כ בשבט הלוי ח"י ספ"א, ובחז"ע עמוד ס"ו ציין עוד לדברי כמה אח' שכתבו שאין עושים חינוך לשאר תעניות, ואפילו לט' באב, וכמש"כ בשו"ת פני יהושע ח"ב ס"טז ושו"ת יפה נוף ועוד (ובמהרש"ם ח"ג סי' סג כתב כדבר פשוט שמחנכין קטנים בט"ב, אולם בדעת' סי' תקנ ל"מ כן, וכן העירו בצ"א ח"ט סימן רע אות ב ועוד באח', וביעב"ץ בסידור מבואר להחמיר בזה ולחנך בט"ב כמו ביה"כ, אך כאמור שכל רבותינו הפו' כתבו שאין חינוך בשאר מצוות חוץ מיוה"כ. ושו"ר להגרש"א בהליכות שלמה (תעניות פי"ג בדה"ל וארה"ל) שאמר שאין שום מנהג ותוקף לחומרא זו, והורה אפילו למי שנהג בחומרא זו בבית אבותיו שלא ינהג כן בביתו, עיי"ש. ואמנם במחכ"ת מצאנו לזה מקור כנ"ל, אולם למעשה הדבר ברור כן. וזאת למודעי כמו שכתבנו לעיל שאין לעורר ע"ז, משום שבדורינו רואים אנו שתופסים הטפל ועוברים את עיקרי הדת, ואין יודעים לחשב הדרכים בין חומרא לעיקר הדין, וכבר קיבלנו שמכל חומרא עשוי לצאת קולא, וכשמזכירים איזה ענין חדש הנפק ל"מנהג" ועיקר וכל כה"ג, ובפרט ילדים שמתהדרים בזה שצמים ואח"כ עשויים להחלש ח"ו, ולכן אין לעורר ע"ז כלל.

ודע, שבגיל מצוות חייבים גם אם לא הביאו ב' שערות (פמ"ג בשם א"ה, ה"ד בביה"ל ר"ס תקנ, ובכה"ח אות א, עיי"ש).

62 גיל זה מובא בקש"ה (עמ"ס תענית) ע"ד המג"א שהוא מגיל עשר. ויתכן גם קודם לכן בזמנינו שמלמדים את הילדים, והם פקחים ומבינים, וכדמוכח בשעה"צ (סימן תקנא אות צא) שגיל חינוך מגיל שש, עיי"ש. אולם מאידך בעו"ה כהו הרגשות בדורינו, ותלוי לפי ענין הבן הבנתו והרגשתו.

והנה נידון זה תלוי הן למחמירים בתענית שמוותר, והן לענין אכילת דברים פשוטים. ובכה"ח (אות ח) הביא מהרמ"ע מפאנו שאפילו בקטני קטנים נהגו להאכילם רק לחם ומים, וכתב ע"ז הברכ"י שלא נהגו כן, וז"ב.

63 בהלכה נפרדת יבואר, ואציין כאן תשו' שכתבנו מזמ"ר למלמד אחד.

שאלה: מלמד ילד קטן ונותן לו ממתק על הלימוד, האם מותר בצום י"ז בתמוז.

תשובה: מן הסתם אין ראוי, אלא יתן לו עצצוע כל שהוא, או יתן לו המעות עצמן, או שיאמר לו שיתן לו פעמיים בשבוע הבא, אבל בנידונו שזה פעם ראשונה שלו עם הילד אפשר שיש להקל לצורך מצוה, שיראה שיש לו דבר שמשדל אותו וכו', ואפשר גם ליתן לו ולומר לו שישמרנו ללילה, ואם בכ"ז יאכל לפני"כ אין חשש.

64 בשו"ת אבנ"ז (סימן תכו) דן בזה, וכתב שהקטן פטור בתענית, כיון שהוא

ויולדת שאינה מניקה הפטורה מן התענית שלוש יום, וחל יום התענית הדחוי ביום ל"א, צריכה להתענות כפי יכולתה.⁶⁵

י"ד. זקן שהוא חלש, פטור מן התענית, והכל לפי הענין.⁶⁶ וזקן בן שמונים מן הסתם הוא חלש ופטור, אא"כ ברור שיכול להתענות.

ט"ו. העובדים ביום הצום, וקשה להם לעבוד עם צום, יבקשו חופשה בין פועלים ושכירים. וכן מנהלים יסגרו את המפעל או יעסיקו בו כאלה שיכולים לצום, או שבלאו הכי אינם צמים, ואין לבטל את התענית מפני העבודה.⁶⁷ אמנם בלית ברירה כלל, יעבוד, ואם יארע לו צורך ישתה, והדבר תלוי לפי הענין, ויעשה שאלת חכם, אבל אסור לאכול או לשתות לכתחילה.⁶⁸

ואנשי ביטחון שעובדים בצום, פעמים שמותר להם לאכול או על כל פנים לשתות משום חשש פיקוח נפש.⁶⁹ ותלוי לפי הענין.⁷⁰

ט"ז. הולכי דרכים, גם הם חייבים בתענית, ואפילו אם התענית קשה להם.⁷¹ ועיין בהערה.⁷²

י"ז. כל אלו שפטורים מתענית מפני הדוחק, יזהרו שלא לאכול מעדנים, אלא לחם ומים, וגם ממרח כפי טבעם הרגיל. וכן מותר לילדים ארוחת בוקר וצהריים פשוטה, רק לא דברים ששמחים בהם במיוחד.⁷³

אמנם המותרים לאכול משום שיום טוב שלהם הוא, כמו חתן ובעלי ברית בצום נדחה, מותרים אפילו מעדנים.⁷⁴

ודע, שביום הכיפורים, וכן בתענית אסתר, אין הגבלה בכל זה, כיון שאינם תעניות משום אבלות.

חתן

י"ח. חתן שחלו ימי המשטה שלו באחד מארבעת הצומות, הרי הוא חייב לצום.⁷⁵ אולם בתענית אסתר אפשר להקל.⁷⁶ ואף בשאר צומות אינו חייב אלא אם כן הוא זמנם, אבל צום דחוי פטורים מן הצום.⁷⁷

והמנהג להמתין עד חצות, ולכתחילה יתפללו מנחה גדולה, ואחר כך יאכלו.⁷⁸ [ובט' באב דחוי, יעשו הבדלה קודם לכן].

ברית ופדיון הבן

י"ט. בעלי הברית (אבי הבן, המוהל, הסנדק) חייבים לצום באחד מארבעת הצומות, אולם בתענית אסתר פטורים, ואף בשאר צומות אינם חייבים אלא אם כן הוא בזמנם, אבל בנדחה פטורים.⁷⁹ והמנהג להמתין עד חצות.⁸⁰ אמנם אם נתקיים הברית קודם חצות מותרים מיד אחר הברית.⁸¹ [ובט' באב דחוי יעשו הבדלה קודם לכן].

כ. מילה שלא בזמנה, מחמת שהיה התינוק חולה וכדומה, יש אומרים שמותרים בעלי הברית, ויש אוסרים, ומן הדין מותר.⁸²

כ"א. ישנה עדיפות לקיים את הברית מילה בבוקר, כדין זריזין המקדימין למצוות, והסעודה יעשו בנפרד בלילה, והרי היא נחשבת סעודת מצוה. אבל יש החוששים שלא יבואו מוזמנים ורוצים לעשות את הברית סמוך לערבית.⁸³ ויזהרו ביותר שלא להתאחר הרבה, וכמו כן יתפלל מנחה, וידאגו שיהיה שם ספר תורה.

כ"ב. שאר הקרובים והמוזמנים אסורים לאכול בכל הצומות, ורק במוצאי היום עושים סעודה.⁸⁴ [ואוכלים בשר ויין, וכן בלבישת בגדי שבת], ומותרים לשיר את השירים הנהוגים בזמן המילה.⁸⁵

והמברך על היין אם אינו מבעלי הברית, לא יטעם אלא יתן ממנו לבעלי הברית או לילודת.

כ"ג. פדיון הבן שחל בתענית, צריכים להשלים התענית עד הלילה, ככל הנזכר לגבי חתן ובעלי ברית, אולם בתענית דחוי מותרים אבי הבן והכהן לאכול לאחר חצות.⁸⁶ ודווקא אם היה בזמנו, והיינו שחל יום ל"א ביום התענית, אבל אם חל קודם לכן אפילו בשבת, אינו זמנו, שהרי היה אפשר לעשות הפדיון בלילה.⁸⁷

פטורים לפי הצורך כמבואר בס' רמח כל הפרטים, ודו"ק.
73 מצאנו ברמ"ע מפאנו (סימן קיא) לגבי קטנים שמאכילין אותם לחם ומים, וכ"כ עוד אח' בכה"ח סימן תקמט (אות ח) ובס"י תקן (אות ט), ובמשנ"ב (סימן תקן סק"ה) כתב שחולים ומעוברות וכו' לא יתענגו בבשר ויין (וה"ד כה"ח ז). אמנם שם כתבו שיאכלו לחם ומים או שאר מאכל פשוט, עיי"ט. ובדאי שכהיום שהדורות מפונקים יש להתיר להם בממרח מסוים, ולילדים יש להתיר יותר בסעודה רגילה להם, שאין הם אוכלים לתענוג כ"כ גדולים, ורק שלא יהיה דברים מיוחדים.

74 לא מצאנו כן בפו', אך כנלענ"ד שרק באלה המותרים ע"פ הדחק אמרינן כן, משא"כ בחתן ובעלי ברית וכדו' שהתירו להם משום שיו"ט שלהם הוא, אמנם בט"ב דחוי אין להרבות כשאר סעודות מילה, וכן לא בבשר ויין (וכמו שכתבנו להלן במקומו מד' הפו', אך בשאר צומות לא הזהירו על כך).
75 בריטב"א (סוף תענית) כתב שחתן שחל אחד מארבע צומות בתוך ימי שמחת ליבו, מסתבר שהוא חייב להתענות, שאע"פ שאין אבלות חדשה חלה בהם, מ"מ תעניות אלו דרבים דוחים רגל שלו דיחיד, ועוד וכו'. וכ"כ הנימוק"י (שם). וכ"מ בתוס' ותורא"ש בעירובין (מ): שלא נתנו הכוס לחתן אלא לקטן. וכ"מ מהרדב"ז (ח"א סי' שפה) לגבי בעל ברית שאסור לטעום מהכוס בצום, ומה שמבואר בתוס' (שם) שרבינו יעב"ץ לא השלים תעניתו, הוא רק לאחר חצות, ויותר מחזור מפני שזה היה צום דחוי. וכ"כ גם הבי"ב (בסימן תקנט) שאם אינו צום דחוי לא היה רבינו יעב"ץ מיקל בזה.

אמנם כמה אח' כתבו לצדד שאף בצום שאינו דחוי פטור, וכדברי מהר"ש הלוי סי' ס"ב, ושכ"ד מר זקנו ז"ל שחתן שנשא אשה בתענית פטור אע"פ שיכל לדחות את החתונה, וכ"ש ברית שחל בו ביום, אלא שאביו אמר לו שאין לנו לנטות מרבינו יעב"ץ שרק בדחוי פטור, ושאר זקנו י"ל שלא פטר אלא בתענית דחוי, עיי"ש. ובאמת שגם בשיטת רבינו יעב"ץ יש אומרים דמירי אפילו בתענית בזמנה וכמש"כ בבשמים ראש סי' קכו, אך דבריו תמוהים בלא"ה, וע"ע חזו"ע עמוד נ והלאה משכ"ב, וכי האחרונים הסכימו עם מרן הבי"ב ודלא כמהר"ש הלוי הנ"ל.

ומצאנו עוד אחרונים שכתבו להקל בצומות אפילו שאינם דחויים [חוץ מט' באב], כהרב בית דוד סי' תעו, אולם בתשו' הבית דוד סי' שמו פסק לאיסור זולת צום דחוי שמתענה בשביל להשתתף עם הציבור ואינו משלים, וכ"כ מהר"א במקראי קודש [אפילו בט' באב, אלא שכתב שמרן הבי"ב לא התיר אלא בדחוי, וכן מהרדב"ז וכו'], וכ"כ הגר"א (סי' תרפו סק"ח), אולם החיד"א (שם בס"י תרפו סק"ו) העיר על הבית דוד הנ"ל מדברי הריטב"א שסובר שמתענה בכל הצומות, כן העיר הזרע אמת (ח"ג סי' עו), וכן הבאנו עוד ראשונים שכתבו כן. ועוד האריכו בזה באח', וכ"פ להלכה המשנ"ב בביה"ל (ד"ה חייבים) בשם הריטב"א, ובמשנ"ב סו"ס תקנ (וע"ע בסו"ס תקנט סי' ט בשעה"צ לד ובביה"ל שם), וכה"ט ועוד.

76 הנה בריטב"א הנ"ל כתב שחתן חייב "בארבע צומות" [וזה כולל צום גדליה, ודלא כמש"כ איהו אחרונים שהוא ג"כ נחשב נדחה, עפ"ד הבי"ב בשם רי"ז שגדליה נהרג בר"ה ודחו את הצום לג' תשרי, וכמש"כ האח' בביה"ל ד"ה דהחייבים וכה"ח אות ה, מב' טעמים: א). דמ"מ לאחר שדחו לג' תשרי בדרך קבע ה"ז נחשב זמנו ולא דחוי, וזאת ועוד דמוכח בכ"מ שנהרג בג' תשרי וכמש"כ כה"ח שם, וכ"מ בריטב"א הנ"ל, ותול"מ].

אבל בתענית אסתר אפשר שאינו בכלל זה, שהרי כתב דלא אתי רגל דיחיד ודחי אבילות דרבי, ולפי"ז הרי תענית אסתר אינו משום אבלות, אך י"ל דמ"מ מצוה דרבים לא דוחה מצוה דיחיד, ול"ד אבלות דרבים, ודו"ק. ולפי טעם שני שכתב הריטב"א שהרי נא' אם לא אעלה את ירושלים וכו', י"ל נמי שבתענית אסתר פטור, ושור"ד שכ"כ בערה"ש ה"ד בכה"ח (אות י), וכ"פ יחו"ד ח"ב סי' עח, אולם כמה אח' חששו להחמיר אף בתענית אסתר וכמובא בכה"ח שם, אך נראה לצרף דברי האח' שכתבו להקל אפילו בד' צומות וכמו שהבאנו בהערה הקודמת, וא"כ עכ"פ בתענית אסתר שפיר יש להקל (ואף שאישי מ"י שהחמיר לאידך גיסא, אפילו בדחוי, כמבואר בכה"ח שם,

זצ"ל (ח"א סימן קנ"א, ח"ג סימן ס"ז וסימן ע"א), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן ע"ב, ח"ו סימן ע' סק"ג, וסימן ע"א), ובשו"ת להורות נתן (ח"ה סימן ל"ג - ל"ו). [ועיין גם ביד אפרים (סימן תקנ"א על המג"א סק"ט)].
והנה עיקר טעם המחמירים בזה משום דנקטו דמיעקרא חיוב התענית בכה"ג הוא ליום הראשון, וכמבואר להדיא ברשב"א הנ"ל, ואף דאנן קיי"ל דלא כהרשב"א ואסרינן דברים שבצנעא, עדיין אין מזה ראייה ברורה דהוי כתענית נדחה.

[ויש שהוסיפו להביא ראיה שעיקר החיוב בכה"ג הוא ביום ראשון מהא דקיי"ל בסימן תקנ"א (ס"ד) דבכה"ג ליכא דין שבוע שחל בו ט"ב, וע"כ דאין עיקר החיוב בשבת, ואינו מוכרח].

היוצא לדינא

ולענין הלכה נקטו רוב הפוסקים לחומרא שנער זה חייב להתענות, כיון שביום זה הוא כבר גדול.

ומיהו בספר אור ל"ד (פ"ו ס"ה) כתב דלמעשה יש לו להתענות, אבל מותר לו לרחוץ כל גופו בחמין, ואם הוא חלש בטבעו יש להקל שלא יתענה (עכ"ד), וכע"ז כתבו בנטעי גבריאל (פרק ס"ד ס"ה), והלכות חג בחג (פ"ב הערה ג' 19, ופ"ח הערה 9) בשם הגריש"א שבקטן כחוש וחולה יש להקל בצירוף המקילין הנ"ל, וגם מפני שתענית נדחה קיל טפי.

65 ולא דמי לקטן שהופקע מן התענית, משא"כ יולדת שהכל תלוי בחוליה, ואינה מופקעת מן הענין. וזאת מלבד ש"א שחייבת בתוך שלושים אם בריאה, ונת' במק"א, ודו"ק.

66 הגר"ח פלאגי ברו"ח סק"א, ה"ד בכה"ח (אות ו), וכ"ה בערה"ש ס"א ועוד. וכן כתבנו במקומו עפ"ד תשו' הגאונים, שהקילו בגיל שמונים ועוד [והגר"ח פ"ש שם הביא מתשו' הגאונים שע"ת שאפילו ביוה"כ אם רואים שקשה לו מאכילים אותו]. ובשו"ת שאילת משה סי"ג היקל לזקן וחלש לקחת גלוה וכו', אך כאמור שבשאר צומות הוא פטור.

67 רבים השואלים וחושבים להפטר בגלל העבודה, ואין לנו להקל בזה ח"ו, כי זו מצוה מדבריה קבלה, ואיך יבטלו אותה ח"ו בשביל ממון, ואם אכן כן נתבטלה כל התענית ע"י שכל אחד יטען איזו טענה.

ואכן הדבר מבואר בהדיא לאיסור, בשו"ע סי' תקעא לענין ת"ת שחייבים להתענות, וכמו שכתבנו לעיל, ושם נתבאר שמוכח בפו' שפועלים הרי הם חייבים בקל וחומר מת"ח. ואכן לא מצאנו דברים שהקילו משום עבודה, אלא בעבודה עצמה, כלומר בחוה"מ שהתירו משום דבר האבד, אולם בדבר שיתכן שיבא לידי איסור נוסף, אין להקל בשו"א בגלל עבודה.

68 ואף שהוא מכניס עצמו לאונס, וגם זה אסור בעלמא כדמוכח בכ"מ, מ"מ יש גם מקום לתלות שבעוה"י יסתדרו העניינים ויוכל לצום, כמו שמצוי, וכה"ג כתבו הפו' בכמה ענינים, אמנם אם ודאי שיצטרך לאכול ולשתות לכאן אסור. אולם שמענו מגדו"ה שהתירו בלית ברירה (כדי שלא יפטר אותו מהעבודה) לעבוד אפילו אם בודאי הוא שיצטרך לאכול ולשתות, והיינו מפני שזה כמכניס עצמו לאונס. ויש להוסיף שלכתחילה יעשה כן לשיעורים [אולם אם יצטרך לאכול קודם העבודה לפני שהגיע האונס בפועל, לא שמענו להתיר מפני הפסד פרנסה, אמנם בשיעורין יש מקום לדון, אמנם העירוני מאחר שבוה"ז אינו אלא מנהגא, ובכה"ג אפשר דשרי, ובפרט אם יעשה כן לשיעורים, ויל"ב].

69 מצוי בחיילים ושוטרים ואנשי שמירה הנמצאים בחום, ובסכנת התייבשות, ואפילו בחשש שיבואו לחולי כל שהוא (כמו מיגרנה וכדו'), מותרים לשתות לכתחילה.

70 היינו שאם נמצאים בחום פטורים, וכן אם עסוקים בענינים רגישים, וצריכים ריכוז ועירנות יתירה.

71 לא גרע מכל הנ"ל, וכ"כ במשנ"ב סימן תרפו סק"ו מהמג"א.

72 יש לבאר, שאין הונוה להולכי דרכים שא"ל לעצור, והם ממילא מוכרחים לאכול ולשתות (אם כי שבלא"ה צריך למעט וכמש"כ בגמ' שירעיב עצמו בדרך), ואם לפי הענין מוכרחים ורשאים להמשיך, ואפילו משבת הם

סימן תקנא

דיני ימי בין המצרים

הקדמה

נאמר באיכה (א, ג) "כל רודפיה השיגוה בין המצרים", והם כ"א יום שבין י"ז בתמוז לט' באב (רש"י שם בשם מדרש אגדה), שהם ימי פורענות על חורבן בית המקדש, וכל מה שיצא מזה.

בימים אלו נהגו ישראל לנהוג מנהגי אבילות, וככל שמתקרב הזמן לתשעה באב מחמירים יותר¹²¹, ויש בזה כמה שלבים: א. [י"ז בתמוז. ב. מ"ז בתמוז עד ראש חודש אב. ג. ראש חודש אב. ד. מראש חודש עד שבוע שחל בו תשעה באב. ה. שבוע שחל בו תשעה באב עד תשעה באב. ו. ערב תשעה באב. ז. תשעה באב עצמו. ח. מוצאי תשעה באב וכן ביום העשירי ישנם כמה דינים, וכמו שיבואר הכל בעזה"י.

ישנם כמה דברים האסורים בימי בין המצרים, חלקם מן הדין, וחלקם מנהג. וכמו כן נחלקו בהם הפוסקים והמנהגים כמו שיבואר. ולכן, יזכרו כל פרט בפני עצמו.

ובדרך כלל הפרטים כדלהלן: נישואין, אירוסין, ריקודים ומחולות, כלי זמר, שירים, פירות ובגדים וכלים חדשים, משא ומתן, בנין, נטיעה, תפירה, אכילת בשר ושתית יין, תספורת ותגלחת, רחיצה, לבישת מכובסים ובגדי שבת.

ודברים אלו חלקם אסורים בכל ימי בין המצרים, וחלקם מראש חודש אב, וחלקם בשבוע שחל בו ט' באב.

בין המצרים מליל י"ז בתמוז

א. ימי בין המצרים מתחילים מיד בליל י"ז בתמוז, ולא מהבוקר, אף על פי שמותרים באכילה ושתיה¹²². וראוי להמנע מהשקיעה, ולא רק מצאת הכוכבים¹²³.

ב. הדברים האסורים מליל י"ז בתמוז:

- א. שהחיינו על פירות ובגדים חדשים¹²⁴. [וגם ב"ז בתמוז שחל בשבת, יש מחמירים¹²⁵].
- ב. שירים וריקודים ומחולות¹²⁶.

ג. נישואין, לבני ספרד מותר ולבני אשכנז אסור¹²⁷. ולהמון העם שיש חשש למכשול אין להחמיר ואפילו לבני אשכנז¹²⁸.

והדברים האסורים ביום התענית נתבארו בסימן תקן.

ג. ישנם אנשי מעשה שמחמירים למעט בתענוגים מ"ז בתמוז עד ט' באב ואפילו בדברים המותרים, כגון באכילת בשר ויין¹²⁹. ויש שאף מתענים בכל ימי בין המצרים¹³⁰. אך כמובן שאין זה אלא ליחידים, ואינו שייך כל כך בזמנינו¹³¹.

ומשנכנס אב ממעטין בשמחה לכולי עלמא¹³², עד אחר ט' באב¹³³.

תיקון חצות - היום

ד'. מנהג טוב וכשר מאד לכל בעל נפש לשבת באבילות אחר חצי היום בשלושת השבועות בין המצרים, ולבכות בכיה ממש על חורבן הבית¹³⁴. וכל שכן בחצות הלילה, שהרי בלאו הכי צריך להתאבל כל ימות השנה, ומכל שכן בימים אלו שצריך להוסיף בבכיה¹³⁵.

ה'. נוהגים לומר בחצות היום סדר "תיקון רחל" שנוהגים לומר בתיקון חצות¹³⁶, ויש מוסיפים עוד פיוטים¹³⁷.

אך זאת יש לדעת, שאם אי אפשר לקרוא הכל יקרא מה שיכול, ולפחות מזמור על נהרות בבל. ואם יוסיף מזמור לאסף הוא טוב יותר, ויכול לומר גם פסוקים אחרים אם מועילים לו להתעוררות כגון מגילת איכה, וכדומה, כי העיקר זה האבלות¹³⁸.

ו'. מנהג בהרבה קהילות ישראל ובפרט בישיבות הקדושות שמתפללים מנחה גדולה, שמיד אחר תפלת מנחה יושבים לארץ ואומרים תיקון חצות, ועושים כן ברבים, ותבא עליהם ברכה¹³⁹.

ואין צריך לומר נוסח הוידי שמסודר קודם התיקון¹⁴⁰.

ז'. נוהגים לשבת על הארץ על גבי שטיח או איזה דבר המפסיק בינו לבין הקרקע, ובחליצת נעליים וכדומה¹⁴¹.

אך זאת יש לידע, שאין זה חובה, ואם הוא רוצה יכול לאומרו על כסא, ובפרט אם יועיל לו יותר להתאבל ולהרגיש כפי ענינו.

והוצרכנו לכתוב כל זה, מפני שישנם רבים שנמנעים מאמירת התיקון, בגלל דברים אלו. וטעות היא לוותר על ענין גדול כזה בעבור דברים אלה שאינם עיקר.

ח'. אין אומרים תיקון חצות בערב שבת¹⁴² וראש חודש¹⁴³, וערב ראש חודש¹⁴⁴. וגם בתשעה באב אין אומרים¹⁴⁵. ויש אומרים שגם בערב תשעה באב אין לאומרו¹⁴⁶, ויש חולקים, וכן עיקר¹⁴⁷. [ובשנת השמיטה בארץ ישראל אומרים אותו בחצות בין המצרים, אף שבשאר השנה אין אומרים¹⁴⁸].

וכן בכל זמן שאין אומרים תחנון אין אומרים אותו¹⁴⁹. וכמו כן בעלי הברית (סנדק, מוהל ואבי הבן) אין אומרים אותו, וכן חתן בשבעת ימי חופתו¹⁵⁰, וכן נער ביום הבר מצוה¹⁵¹.

משנכנס אב ממעטים בשמחה

ט'. משנכנס אב ממעטים בשמחה¹⁵², והיינו, שכל אחד ימעט ממה שרגיל בשאר ימות השנה. ויש אומרים שאין שמחים בו כלל¹⁵³. ולהלן בסעיף ב' יבוארו הפרטים.

מלבד שיל"ע אם נוסח הוידי נצרך גם בענ"ז שאינו נא' לתיקון אלא לבכיה בעלמא, הגם שבכל הפעולות יש להזהר שיהיה מתוקן שלא יתן אחיזה לסט"א, כידוע, ואכמ"ל.

141 עיין שעה"כ (דף נח) לישב אצל הפתח סמוך למזוזה, וכן הובא שם גם עטיפת הראש כאבל, ולקחת אפר מקלה ולשים במקום הנחת תפילין [ולא נהגו כן, גם מחשש חציצה], ולכוף הראש, ולכוון וכו', עיין שם, אך כל זה אינו אלא לתוספת מצוה, וע"ע בא"ח פ' וישלח וכה"ח ס"א.

142 פמ"ג ה"ד בביה"ל סי' תקנא סט"ז ד"ה בחפיפת, ובכה"ח אות רג. ויש לציון שבספר "סנה בוער באש" הובא על רבינו החת"ס שהיה שופך נאדות רבים של דמעות בעת תיקון חצות "מידי ליל שישי - ובימי בין המצרים", וע"ע שם, ושם הובא שבאחת מדרשותיו ביום ז' באב הסביר מדוע חובה עלינו להביע אבלנו על החורבן אפילו בשבת, ואילו אצל האר"י הק' ובני דורו ובשאר זמנים לא נהגו כן וכו', עיין שם הסברו, אולם למעשה בודאי אין לנו לנהוג כן כנגד כל ד' הפו', ובפרט לדין דקיי"ל כהשו"ע בסימן תקנט סי"ט שאפילו אם חל ת"ב בשבת מותר בהכל, עיין שם [הגם שהיו מקומות גם בספרד שקיינו אפילו בשבתות בתלתא דפורענותא כמובא בסדר ארבע תעניות ליוורנו, וכ"ה במגן אבות להמאירי סימן כד, וע"ע בריב"ש סימן קיב, ובנהר מצרים, משכ"ב. אך כבר בא חכם הוא רבינו האר"י הקדוש והורה ששבת משוש לבנו, ותול"מ]. ובודאי שאין להתאבל בשבת.

ומכאן נלמד לשיטת החת"ס בקל וחומר שבימים אחרים שא"א בהם תחנון אפשר לומר תיקון חצות (וכ"ש בימים השנויים במח'), אך אנו כתבנו כל הפרטים לפי הכללים שהורו לנו רבותינו.

143 שם, וכ"ה באגרות הרמ"ז (בכה"ח שם).

144 פרט זה לא נזכר מפורש בפו', אולם הוא מוכרח במש"כ הרמ"ז (שם) ועוד באח"י שבכל יום שאין אומרים תחנון אין אומרים אותו, וה"ה בזה.

145 כ"כ החיד"א, וכן מנהג ירושת"ו, וכ"כ עוד באח"י ה"ד בכה"ח שם, ודלא כעיקר הד"ט.

והמדובר על יום תשעה באב שאינו מצד התיקון אלא משום תוספת בכיה, והרי כבר התאבלו כל היום, אולם בלילה בחצות, הרי יש גם ענין של תיקון [ובלילה ליל ת"ב אומרים רק תיקון רחל ולא תיקון לאה].

146 פמ"ג בביה"ל שם.

147 כ"כ החיד"א והגר"ח פלאגי' שהובאו בכה"ח (שם), וטעמם ברור.

148 עיין כה"ח אות רכד.

149 כ"כ החיד"א והגר"ח פלאגי' שהובאו בכה"ח (שם), וטעמם ברור.

150 ע"פ הרמ"ז הנ"ל, וכ"כ חז"ע עמוד קכט.

151 כן נראה ע"פ הנ"ל, מאחר ובפ"ו מבואר שגם כבר מצוה יו"ט שלו הוא [ובסיום מסכת לא שמענו].

152 תענית (כט): ושו"ע (ר"ס תקנא). - ובכה"ח רה"ס הביא בשם היפ"ל שמי שזוהר בזה שלא לשמוח בעשרה ימים אלו, יזכה לעשרת דברים שעתידי הקב"ה לחדש לעת"ל.

והוא מזמן המולד, עיין פמ"ג ס"ב וה"ד בכה"ח (אות ה) שלגבי מיעוט בשמחה הוא משנכנס אב, דהיינו מר"ח, אולם בהשתמטות מן הדין עם הגוי זה אפילו מן המולד, דרע מזליה, עיי"ש. אולם אפשר דנכתבו כאחד לומר דהיינו הך, וכדומה שכן מצאנו במפ"י גם לגבי משנכנס אדר, ראה בדברי

מהיתרים שונים באותם הגבלות שאסרו חז"ל, ויתנו דעתם שאם בדורות קודמים עוד היו מתענים, מה לו כי יבכה מי יתן לנו בשר, בתשעת הימים, ותספורת וכו'.

132 מדינא (סוף תענית) ושו"ע ר"ס תקנא, ופירשו המפ' דהיינו שאין שמחים כלל.

133 כ"מ בשו"ע ס"ב ועו"א, וע"ע כה"ח שם.

134 שעה"כ (דף פט ע"ג) ופנ"ח וה"ד במג"א סו"ס תקנא סקמ"ה, וא"ר ועו"א ה"ד בכה"ח (אות רכא) ומשנ"ב סוה"ס. וכן נהגו רבים בא"י ובירושלים תובב"א. וגם כיום נשמר המנהג בישיבות הקדושות בק"ק הספרדים יע"א ועוד, והוא מועיל לנפש האדם כמש"כ האר"ז"ל שם ועוד, ויזכו לנחמה וכמש"כ שמחו את ירושלים וגילו בה וכו', כמו שאמר רבינו האר"ז"ל שם.

ואותם שנמנעים מפני ביטול תורה, שלא כדן הוא, שאם בכל השנה לא אומרים (למרות מה שמבואר בפוסקים בתחילת או"ח, ומלבד מה שהרבה הזה"ק לדבר בזה בנחיצות הענין, כידוע), לפחות היה ראוי לעשות כן בימים אלו.

ויש שנמנעים מפני שמרגישים בעצמם שאומרים התיקון מהשפה ולחוץ בלא הרגשה (וכן ראיתי בתשו' מהרה"ג המקובל ריא"ו זצ"ל שאמר שמכיון שאינו אלא תוספת, אם אינו אומר עם הרגשה אינו חיוב, והוסיף שאע"פ שהגר"ח ברב פעלים ח"א ס"א השיב למי שטען שלא לומר תיקון חצות מבלי כוונה, שאינו נכון ואף בלא כוונה יש לאומרו, ע"פ הנפה"ח בפרקים פ"ה שהעיקר המעשה בלא כוונה, ע"כ (וכ"ה בספר עו"ח פ' וישלח, א), והשיב ע"ז שזה נאמר רק בדברים שהם חובה, ולענ"ד הוא נכון, אך הגר"ח ס"ל שע"פ הקבלה התיקון הוא כעין חובה מלבד העיסוק בתורה בחצות וכמש"כ בחצות, וידוע כמה שיטות בדרכי הקבלה למעשה, ואין להאריך. ובלאו הכי הרי דבר זה נאמר בפו', ובודאי הוא שצריך האדם לעורר עצמו.

בציבור, והנה מנהג הישיבות פורת יוסף ותלמידיהם ועוד רבים לאומרו בציבור, וכן היה מנהג גם אצל קהילות גדולות מבני אשכנז, והוא דבר טוב, אמנם יש המעדיפים לאומרו בצנעא, אבל מחמת כן נגרם שנשכח הדבר אצל רבים מהצעירים, וכבר התאוננו ע"ז זקני העדה, וע"ע בהלכה שאחרי הבאה, ואכמ"ל.

135 האר"ז"ל שם.

136 החיד"א ביוסף אומץ ובמ"ב ה"ד בכה"ח (אות רכב), והיינו שאין כאן "תיקון" חצות (ורק בלילה שייך התיקון), אך מאחר והוא דבר מסודר השווה לכל נפש ומועיל להתעוררות טוב הדבר לאומרו בקביעות [וראה מה שכתבנו כיוצ"ב בס' תיז].

137 כידוע.

138 ע"פ הנ"ל, וכה"ג באול"צ פכ"ה תשו"ו.

139 עיין בדברי החיד"א בשה"ג (ע' ספרים ק, צה) שנאספים קהל גדול וכו', וע"ע בכה"ח סימן א, וכן נהג גם רבינו החת"ס, וע"ע בספר נטעי גבריאל מד' המהר"ם שיק, אמנם יש שנמנעו מלאומרו בציבור וכמש"כ בדברי חיים ושולם מבעל המנחת אלעזר ועוד, אך למעשה העושים זאת בציבור, ה"ז מועיל יותר להתעוררות, ומקדש שם שמים, ושכינתא שריא, ועוד כמה מעלות טובות למקום עלינו ותע"ב.

140 שהרי כבר אמר במנחה, וה"ז ככלל שב על קיאו כמש"כ האח"י. וזאת

שכחה) אם אומר עננו (י"א שאכל פחות מכתבת, בשו"ע תקסח כתב שהוא תלוי בכזית, ויש באח"י בכ"מ שתלוי בככותבת), וא"צ לפרוע.

וכשמכריזים רבים מועיל שלא ישכחו, וכ"כ בנהר מצרים ועוד באח"י להוכיח על כך.

121 זולת י"ז בתמוז שיש לו חומר יותר משאר ימים של בין המצרים (כמשנת"ב בסימן תקנ), וזולת עשירי שהוא קיל טפי משאר ימים של בין המצרים (כמש"י בסימן תקנח), ומ"מ הבאנו אותם בפרטות כדי להשכיל שלכל זמן יש דינים שונים.

122 שהרי כל אלו הם ימי פורענות, ומן הראוי היה שיתענו כבר מליל י"ז בתמוז כמו בט"ב, אלא שזו גזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה, ולכן הקילו כמש"כ הפו'. אבל מה שאסור בימי בין המצרים בודאי הוא שגם זה אסור, וכ"מ בד' המשנ"ב ס' תקנ סק"ו ושעה"צ ט, ותקנב ס"ב בביה"ל ד"ה מר"ח, וס' תקסה סק"ט, ושעה"צ ח.

וכן מבואר בדברי הפוסקים כיעוין להחיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א סכ"ד, ה"ד בכה"ח ס' תקנא אות רצ לענין שהחיינו, וכן משמע ג"כ מדברי הפמ"ג שהובא בכה"ח אות רט, וכיוצ"ב בשו"ת רבב"א ח"א ס' שעה, ושבת הלוי ח"ח קסח וח"י פא, ושרגא המאיר ח"ב יג ומועו"ז ח"ח שלח, צ"א ח"י כו, אול"צ עמוד רלו בהערה בשם הח"ש הנ"ל, חו"ש ח"ב ע' שכה ועוד, וכ"ד הגרש"א והגרשי"א ועוד גאונים.

אמנם באגר"מ (ח"א ס' קסח) דן בזה מד' הראשונים שלדעת הרז"ה אין מתחילין דיני בין המצרים אלא מהבוקר, וע"ע שם. ולמעשה גם הוא לא היקל כלל אלא בנידונו ובמקום צורך ובענין דמסמנא מילתא, ראה בדבריו באגר"מ ח"ג ס"ס ק לענין תספורת ושהחיינו, ובח"ד ס' קיב ביאר שזה רק בצורך גדול, עיי"ט. והנה יש עוד מקצת באח"י זמנינו שצידדו להקל כאגרו"מ, אך ז"א לדינא. אכן יש שהקילו בזה כהמטה אפרים שהובא בחש"א, וכ"ה במשנת"ב יעקב ח"ב תקנא ע' קסח.

123 כן נראה שאם מדינא היה ראוי להתענות מהלילה, א"כ כבר מהשקיעה יש להחמיר. וכן צידד בא"א מבוטשאטט ס' תקנא, ובספר נחמ"י בתחילתו הביא בזה מח' הגרשי"א והגר"ח ק.

124 החיד"א בחיים שאל (בכה"ח אות רז), וכ"מ בפמ"ג (בכה"ח אות רט).

125 נחלקו בזה המג"א כאן בסקמ"ב ומו"ק ועוד, וראה בברכ"י אות יא.

126 עפיה"א בהלכה הקודמת.

127 כ"ה בשו"ע סימן תקנא ס"ב שהשו"ע מתיר והרמ"א אוסר.

והנה המנהגים ידועים בזה, כי אף לבני ספרד הנוהגים כהשו"ע, וכן נהגו גם בירושת"ו כמש"כ בספר פרי האדמה ועוד באח"י, מ"מ רבים נהגו להחמיר כמש"כ הגר"ח במל"ח ובא"ח ועוד ה"ד בכה"ח, ושד"ח באספ"ד בין המצרים א, יד, ועוד. ובעיקר משום דלא מסמנא מילתא כמש"כ האח"י. אמנם באול"צ עמוד רלג כתב שלא לחוש לזה, אך העולם חוששים, ואין להאריך.

128 כי ודאי שבחשש תקלה כמו שמצוי בעו"ה, ה"ז חמור יותר מכל מנהג בעלמא, וא"צ להאמר. וכן כתבנו להלן בענין נישואין בין המצרים.

129 עיין שו"ע ס' תקנא ס"ט.

130 עיין שו"ע ס' תקנא סט"א.

131 ובפרט ת"ח וכדו' שממעטים במלאכתם.

אך מזה נקח מוסר על כך שיש הרבה בזמנינו שמחפשים היתרים

ואם חל הברית בט' באב, מותרים גם כן ללבוש בגדי שבת, אך אסורים בנעליים, ואחר הברית יפשוט מיד בגדי השבת. אמנם בט' באב נדחה אין צריך לפשוט, ככל האמור בסמוך¹⁸¹.

י"ד. עוד אופנים המותרים בבגדי שבת:

- א. בפדיון הבן, מותר לאבי הבן והכהן, ויש להקל גם לאמו, וכן לסבא ולסבתא משני הצדדים¹⁸².
- ב. כבר מצוה מותר לבחור, ולאביו ואמו¹⁸³, והבחור יכול להמשיך ללבוש את הבגד הלאה בימות החול¹⁸⁴.
- ג. לצורך פגישה לשידוך, מותר, לפי הענין¹⁸⁵.
- ד. בסיום הלימודים שמצטלמים למזכרת, אסור¹⁸⁶.

ט"ו. יש קהילות באשכנז שנמנעו מלבישת בגדי שבת בשבת חזון, ואין מחליפין אלא רק בגדי זיעה, כמו לבנים, גרביים, ואפילו הטלית אין מחליפין, ויש שנהגו לשנות בגד אחד, ויש שהחמירו יותר בשבת שחל בו ט' באב¹⁸⁷.

אולם מנהגינו למעשה שאין משנים בשבת בשום דבר, ואפילו בשבת שחל בו ט' באב, אלא נוהגים ככל שבת¹⁸⁸. וכן הוא דעת מרן השו"ע ורבינו האר"י והגר"א.

משא ומתן

ט"ז. מראש חודש אב עד התענית ממעטים במשא ומתן¹⁸⁹. יש אומרים שהכוונה למשא ומתן של שמחה, כגון לקנות כלי כסף וכלי נוי לבית, וכן צרכי חופה וכדומה, אבל בסתם משא ומתן אין צריך למעט כלל, ויש אומרים שבכל משא ומתן צריך למעט בעת הזו, ולא יעסוק אלא כדי פרנסתו¹⁹⁰.

ונהגו העולם להקל בכל משא ומתן שאינו של שמחה, אבל אם הוא משא ומתן של שמחה ראוי להחמיר¹⁹¹. וירא שמים ימעט גם בשאר משא ומתן אם הוא רק להרווחה, כגון אדם עשיר שאינו דחוק בפרנסה¹⁹², אלא אם כן זו עבודתו¹⁹³, וכן כדי שלא יתבטל¹⁹⁴, והנוהגים להתחסד יותר ולהמנע לגמרי מכל משא ומתן אפילו לפרנסה, אין לנהוג בכך, ודי למעט במשא ומתן¹⁹⁵.

ולמעשה, אם הוא דבר שלא ימצא אחר התענית או שיהיה ביוקר, או שלא יהיה לו שהות לקנות, וכן דבר הנחוץ לאותו זמן, מותר אפילו בדברים של שמחה¹⁹⁶. ואם הוא להרווחה אפילו במשא ומתן שאינו של שמחה ראוי להמנע¹⁹⁷.

י"ז. מן האמור לעיל יש ללמוד:

- א. פועל, בין שכיר ובין עצמאי, מותר לו לעבוד לפרנסתו, ואף להוסיף בשעות עבודה. אולם אם מצבו הכלכלי מושלם והוא רוצה להוסיף בשביל הרווחה, טוב להמנע.
- ב. צרכי חופה, ראוי להמנע מלקנות בימים אלה, אלא אם כן נמכרים כעת בזול, או שיש חשש שלא ימצא אחר כך, או שאין שהות לכך¹⁹⁸. [ודין מתנות יבואר להלן].
- י"ח. בירור עניני המקח, וכן בירורי מחירים, אינו בכלל איסור משא ומתן¹⁹⁹.

וסוף זמנו הוא עד ט' באב¹⁵⁴, או על כל פנים בעשרה באב¹⁵⁵. (ויש ממעטים עד ט"ו¹⁵⁶, ויש שהגדילו עד ר"ח אלול¹⁵⁷).

ויש לדעת, שמיעוט בשמחה היינו בתענוגות ומיני שמחה חיצוניים, אולם בעבודת ה' בתורה ובתפלה ובמצוות בודאי שמצוה וחובה לעשותן בשמחה, ועל זה באה הפורענות "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוקיך בשמחה".

י. יהודי שיש לו דין עם גוי, ישתמט ממנו¹⁵⁸ מתחילת חודש אב, עד אחר ט' באב [ככל האמור בהלכה הקודמת¹⁵⁹].

י"א. כשמברכים את חודש אב, יש אומרים יפכהו ה' לששון ולשמחה, ואומרים מנחם אב¹⁶⁰.

ברכת הלבנה אין אומרים עד אחר ט' באב¹⁶¹.

לבישת בגדי שבת

י"ב. אסור ללבוש בגדי שבת¹⁶² בימים שאסור ללבוש בגדים מכובסים [לאשכנזים מר"ח אב, ולספרדים בשבוע שחל בו תשעה באב]¹⁶³.

ובכלל "בגדי שבת" גם כובע¹⁶⁴, וגם נעליים¹⁶⁵, וראוי להמנע גם מתכשיטין המיוחדים לשבת¹⁶⁶, וכן לבישת עניבה¹⁶⁷.

י"ג. בברית מילה שחל בימים אלו, מותר ללבוש בגדי שבת¹⁶⁸, ואפילו לבנים ממש¹⁶⁹, ובלבד שאינם חדשים¹⁷⁰. [יש אומרים שאסור בבגד יו"ט¹⁷¹].

המותרים והאסורים בזה הוא כדלהלן:

- א. אבי הבן, ואם הבן.
- ב. המוהל.
- ג. הסנדק¹⁷², ודווקא סנדק מיושב, כלומר מי שמחזיק התינוק בזמן המילה, ולא סנדק מעומד, מי שמחזיק התינוק בזמן הברכה¹⁷³.
- ד. סבא וסבתא של התינוק משני הצדדים, המנהג להקל¹⁷⁴.
- ה. שאר קרובים יש להחמיר¹⁷⁵.
- ו. המכניס והמוציא את התינוק (קוואטר), אם זו אשה, מותרת¹⁷⁶, אבל באיש יש אסורים ויש מתיירים¹⁷⁷.
- ז. שאר בעלי הכיבודים, כגון כסא של אליהו, וכדו', אסורים¹⁷⁸.

ואחר הברית יכולים להשאר עם בגדי השבת, והיינו: ששלשת בעלי הברית [הנ"ל באות א, ב, ג] יכולים להשאר עם הבגדים כל היום, מפני שיום טוב שלהם הוא¹⁷⁹, אבל האחרים יפשוטו אחר שיגיעו לביתם אחר הברית¹⁸⁰.

רבינו הגר"ח במשנכנס אדר, והזכרנוהו בריש הל' פורים [ויש שהפליגו להחמיר בזה מ"ז בתמוז, וכמש"כ כה"ח (אות ד), והעיר ע"ז שמדברי הפו"ל מ"כ כן].

יש לציין דבר חידוש שבראבי"ה (הל' תענית תתפז) מבואר שאין לשמוח בכל ימי בין המצרים.

153 נחלקו בזה התוס' במגילה (ה: וביבמות (מג:), עיין משנ"ב ושעה"צ אות א, ודעת האח' במשנ"ב שם וכה"ח ב למעט לגמרי.

ומיעוט בשמחה, יש מפרשים דהיינו באותם דברים שאסרו חכמים שיבוארו להלן, ולא זולתם, ויש אומרים שגם בעסקים ושאר דברים ממעטים, עיין כה"ח שם.

154 כ"ד הק"נ ע"פ הוזה"ק פ' יתרו (דף עה:), ונזכר במשנ"ב ב ושעה"צ ב, וע"ע כה"ח ג.

155 בא"ח כה"ח שם אות ג, וע"ע באות א.

156 הגרש"ק בשנות חיים סי' ריט כתב לגרוס כן בזה"ק, וע"ע חזו"ע ע' קסו, וע"ע בשו"ת חת"ס סי' קס.

157 אח' במשנ"ב שם וכה"ח ג [והעיקר עד ט' באב, ולהחמיר עד אחר י' באב].

158 תענית (שם) ושו"ע (שם). ובענין מומר עיין מה שנתבאר בריש הל' פורים [ושם נתבאר הענין של מול שבחודש], ודון מיניה לנידו"ד.

159 עיין שם כל הזמנים, וראה בהערה שם שכבר מזמן המולד יש להזהר בזה.

160 ראה במשנ"ת בזה בריש הל' ר"ח בסי' תיז, ויש להוסיף בזה לדברי ערוה"ש באהע"ז סי' ככו סט"ז, ולשו"ת מנחת דוד ח"א סי' תיז, י.

161 רמ"א להלן (סוס"ח), וע"ע במשנ"ת בזה בסי' תכו, ואכמ"ל. וההפטרה בר"ח אב בשבת, עיין סי' תכה סק"ח.

162 רמ"א ס"א.

ואמנם כמה פו" לא הזכירו ד"ז, וכן השו"ע לא הזכיר אלא איסור לבישת מכובסים [ואדרבה מצאנו להלן בשו"ע ס"ו שאסור ללבוש בגדים חדשים, אולם ע"י במשנ"ב שם דלכול בזה גם כל שנראה כחדש וכו']. מ"מ לא מצאנו לפו"ר מי שכתב בהדיא להקל בזה, ועיין במשנ"ב להלן (סקמ"ד) שכתב שנהגו במקומו איסור בלבישת בגדי שבת בשבת חזון מפני שגיהוצו ניכר והווי כחדשים, וע"ע בשעה"צ שם, עיי"ש. ומבואר שזה איסור קל טפי, שהרי המנהג ללבוש זמן מועט את הבגד המכובס לפני זמן האיסור, אף אם ניכר קצת גיהוצו, ויל"ב. ומ"מ היה נראה לכאור' שהמקילים בזה מבני ספרד יש להם על מה שיסמכו, אך כתחילה אין להקל אחר שלא ראינו מי שהיקל בזה בהדיא, וכן עיקר.

163 הדגשנו זאת מאחר שהרמ"א הביא דין זה לאיסור משנכנס אב, אולם לבני ספרד לכל היותר אינו אלא בשבוע שחל בו.

164 רבב"א ח"ג שלט.

165 עמש"כ בסי' רמב ועוד.

166 ראה בספר נחמת ישראל עמוד צא.

167 במקומו בהל' שבת סי' שג נת' דין עניבה אם הוא בגד או תכשיט.

168 רמ"א סימן תקנא ס"א.

169 מט"י ה"ד במחז"ב כה"ח אות ח.

170 זר"א, ה"ד במחז"ב ועוד כה"ח אות ט [וכ"כ המשנ"ב להלן סק"ט בענינו, וה"ה לנידו"ד].

171 כן חידש בסידור יעב"ץ שער השלכת לחודש אב, א, ט.

172 שלשה אלו הנקראים בעלי ברית אברהם מוזכרים בפו"ל כאן ובסי' תקנט ועוד מקומות.

173 שעת' בפשיטות, אף שיי"א שיעקר הסנדק תלוי בזמן הברכות, זהו רק בתוספת על הסנדק בזמן המילה, שאז עיקר המצוה.

174 שעת' שם, וכתב הסבר לזה משום צער אבי הבן ואשתו כשאין מתערבים בשמחתם [ואף שהמשנ"ב השמיט זאת, מ"מ המנהג להקל], וכ"ה בהליכות שלמה ח"ג בארה"ל.

175 כ"ה בשעת' שם, ועי' בהליכ"ש שם.

אולם שמעתי שיש מתירים בכל אלה הקרובים שרגילים לבא לשמחה ומורגש מציותם, וכמו שהותר להם בשר ויין כך גם בבגדי שבת.

176 משנ"ב ג.

177 משנ"ב ושעה"צ ג, וע"ע כה"ח אות ו שהרבה מקילים.

178 שעת' שם.

179 עיין בא"א מבוטשאטש שכתב להקל כיון שלבש בהיתר, אולם הגר"מ גרוס בקו' בדמייך חיי כתב משום דיו"ט שלו הוא, וז"ב, וע"ע בנחמ"י עמוד צא.

180 כן נראה לפמש"כ השעת' שהסבא והסבתא אינו הותר אלא כדי שלא יצטערו ההורים, א"כ לאחר הברית הרי הם צריכים לפשוט, זולת לסברת הא"א הנ"ל, וי"ל.

181 עיין בסי' תקנט ס"ח בשו"ע ומשנ"ב וביה"ל שם.

182 כדרך שנת' במילה, וה"ה בזה. ובכ"מ איתא שההיתר הוא לאבי הבן והכהן, וכעין שהזכרנו לעיל בסימן תקנ בענין צום נדחה שמותרים לאכול בו, בהל' תענית בכורות בערב פסח.

והנה מצאנו לפעמים שגם אמו בכלל, כמו במילה, וגם הסבא והסבתא כנ"ל במילה. ואף כאן י"ל כן, דמ"מ כולם בכלל השמחה, ודוחק לומר דשאני פדיון שרק האב מצווה, וא"א ע"י אחרים.

183 כדרך שנת' במילה ופדיון וה"נ, וע"ע במשנ"ת בהל' ערב פסח שם, ועוד.

184 ואין זה נחשב ששובש בגד שבת בחול, כי מעתה יחדו לחול וה"ז כבגד חול, ופשוט.

185 שבה"ל ח"ט קלא ורבב"א ח"ה שעו וח"ו רפח ועוד, וכ"ד הגרשז"א והגר"ש"א ה"ד בנחמ"י עמוד צה, ושכ"כ הגר"ח"ק בשם החזו"א, והנה יש מהם שכתבו שהוא רק לצורך, ואכן אין להקל בכדי.

186 שם בשם כמה גאונים.

187 עיין ברמ"א סוס"ב ובמשנ"ב.

188 ב"י ורדב"ז ועוד רבים כה"ח יג.

189 שו"ע סי' תקנא ס"ב, עפ"ש"כ ביבמות (מג:).

ומה שכתב בביה"ל (רה"ס) בשם פמ"ג דאפשר שיש להחמיר מ"ז בתמוז, עיי"ש, כבר כתבנו בסימן תקנ ס"ד שהוא ט"ס.

190 עיין בתוס' יבמות (שם), ובתור"פ שם, וכן בתוס' במגילה (ה:): והובאו בב"י כאן, והעולה מן הדברים כמו ג' דעות: א. שרק משא ומתן של שמחה יש למעט, אבל של רשות מותר [והביא הב"י שאף בשל צרכי שמחה אין לאסור לגמרי, אלא רק למעט, אבל מה שהכרחי אפשר לעשות, עיין ד"ה ואע"ג]. ב. שגם משא ומתן של רשות יש למעט [ואין לעסוק אלא כדי פרנסתו], ומשא ומתן של שמחה הנצרך אין איסור. ג. אפשר שגם צרכי שמחה אין למעט אלא רק ממידת חסידות (כן ביאר הב"י במנהג העולם, וציין שלכך השמיטו הרמב"ם רא"ש ור"ף הלכה זו עיי"ש, אך בטור לא כתב כן). ד. בב"י הביא מנהג בני בודין שנהגו להמנע לגמרי מכל משא ומתן, ודן הב"י ליישב מנהגם, וסיים שהיא חומרא יתירה, וא"צ לחוש [ומ"מ נוהג כן כתב הב"י שיעשה התרת נדרים עיי"ש, ויל"ד בזה ממש"כ בסי' ריד ביו"ד, ונת' עוד בהל' פסח ואכמ"ל, וע"ע בשבה"ל כאן אות יא].

191 במשנ"ב (סוסק"א) כתב שנהגו להקל בכל זה, ובשע"צ (אות יד) הביא מח' האח' האם נהגו להקל גם במו"מ של שמחה, וכתב שטוב להחמיר, ע"כ. [וע"ע במשנ"ב להלן סימן תקעה ס"ז לענין תעניות שגזרו ובמשנ"ב שם].

אכן לכתחילה בודאי ראוי להחמיר בזה, שכ"מ גם בב"י שאם זה מו"מ של שמחה אסור. [וע"ע גם להלן בשו"ע סימן תקנד סכ"ב, וי"ל].

192 כ"מ בפו"ל דבכה"ג לא התירו, ואין המנהג להקל אלא מפני הדוחק.

193 ראה בספר נחמת ישראל עמוד מג בשם הגר"ח"ק, והיינו שזו דחוייה ולא הותרה, ומ"מ כתבנו כן רק לעשירים [אף שגם הם לפעמים דחוקים לפי מצבם, כידוע, ובכה"ג שרין], והכל לפי הענין.

194 דבכה"ג נראה פשוט שלא גזרו כלל, שהרי אין אלה ימים שבטלים ממלאכה, וזו עבודתו, ודו"ק, ושו"ר כה"ג בשו"ת עמק התשובה ח"ו סי' קעג. אמנם בהרווחה ראוי למעט כנ"ל בהערה הקודמת.

195 דהבטלה מביאה לידי עבירה, ובודאי לא גזרו בכה"ג, וע"ע בסי' עתר.

196 ב"י, וע"ע כה"ח אות כב [ומ"מ אם נהגו צריך התרת נדרים, שם ושם]. אמנם אם זה מנהג יחידים ולא כל הקהל, די בכך שנודע להם שאינו חמור והוי כמנהג בטעות, עיין ביו"ד סי' ריד ובש"ך שם].

197 בא"ח ה"ד כה"ח אות כא כנ"ל.

ואם נודמן לו משא ומתן בזול, בודאי שגם להרווחה מותר, ק"ו ממשא ומתן של שמחה שהתירו בכך, ולכן אם נודמן לו עיסקא טובה, או יריד וכדו', מותר.

198 עפיה"א לעיל.

199 אגר"מ ח"ד חאהע"ז סימן פד, וע"ע גם בשו"ת ויברך דוד ח"א סי' סט ועוד.

מותר לפתוח חשבון בנק בימים אלה²⁰⁰.

קניית בגדים

י"ט. אסור לקנות בגדים חדשים מראש חודש אב²⁰¹, ואפילו אם אין דעתו ללבשן עד לאחר תשעה באב²⁰². אפילו בגדים שאינם חשובים ואין מברכים עליהם שהחיינו, גם הם בכלל האיסור²⁰³, ולכן: אסור לקנות גרביים, חגורה, לבנים, כיפה, מטפחת ראש²⁰⁴. וגם מצעים של מטה יש להחמיר, וכן מפת שולחן, מגבות, מטפחות²⁰⁵, ויש אומרים שאפילו בגד מצוה, כמו ציצית, בכלל האיסור²⁰⁶. אמנם אם אין לו ציצית אחרת, בודאי מותר.

ודע, שגם בגדים ישנים ומשומשים (יד שניה), אם הם חביבים אצלו אסור לקנותם²⁰⁷.

כ. נעליים, אסור לקנותם מראש חודש²⁰⁸. אולם נעלי בד לצורך תשעה באב, מותר לקנותן אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, ולכתחילה יחדש אותם לפני תשעה באב, ואם לא הספיק מותר גם בתשעה באב²⁰⁹. והצריך נעליים להתעמלות מותר²¹⁰.

כ"א. אם היו לו בגדים או נעליים חדשות מלפני ראש חודש, לשו"ע מותר ללבשן אפילו אחר ראש חודש, חוץ משבוע שחל בו, ולרמ"א אסור מראש חודש²¹¹ [וכל זה הוא חוץ משבת], ורק התיקון או הקניה אסור מראש חודש לכל הדעות.

כ"ב. קטנים בכלל האיסור כמו גדולים, משום עגמת נפש²¹². ולכן, אסור לקנות להם בגדים חדשים, אלא אם כן אין להם כלל, וכל שכן תינוק שנולד²¹³.

כ"ג. אדם שנתקלקלו לו כל בגדיו או אבדו, מותר לקנות בגדים הנחוצים לו בלבד²¹⁴, וגם בחור ישיבה וכדומה שאין לו בגדים במקומו, מותר לקנות, ואין צריך ללכת לביתו בעיר אחרת²¹⁵. וכן אדם שהגיע לאירוע ונתלכלך בגדו שאי אפשר ללכת בו, מותר לו לקנות בגד וללבושו.

כ"ד. אם יש מכירה בזול, כמו שמצוי מחיר סוף עונה או מבצעים, ולאחר ט' באב יתיקרו המחירים, מותר לקנות²¹⁶. אבל אין להקל בזה משום הפסד זמן. אמנם אם הוא כבר נמצא שם וכדי להשיג את החפץ אחר כך יאלץ ליסע לשם, והוא הפסד כסף כגון מחמת נסיעות וכדומה, מותר²¹⁷.

כ"ה. עוד פרטים:

[א. נער בר מצוה הצריך חליפה, מותר²¹⁸. ולכתחילה יזהרו לקנות וללבושה קודם בין המצרים²¹⁹.

[ב. בגד הצריך לאירוע, ואין לו, וכן נערה בשידוכין הצריכה בגד לפגישה, מותר²²⁰.

[ג. בגד לצורך מתנה, מותר²²¹.

[ד. שכירות בגד, כגון שמלת כלה, מותר²²².

קניית כלים וחפצים

כ"ו. אסור לקנות כלים חדשים מראש חודש, והיינו: אם הם כלים חדשים שמברכים עליהם שהחיינו, או אפילו אם אין מברכין עליהם שהחיינו אם עשויים לנוי [הרווחה] ולא לשימוש הנצרך באותו עת, אסור²²³.

גם כלים ישנים ומשומשים [יד שניה], אם חביב לו, אסור²²⁴, כנזכר.

כ"ז. אם יש מכירה בזול, ואחר תשעה באב לא ימצא במחיר כזה, מותר²²⁵.

וכן כל דבר שיש חשש שלא ימצאו אחר כך, כמו בקניית דירה וכדומה²²⁶.

וכן הצריך לנסוע למקום רחוק ולהביא מתנות למשפחה וכדומה, מותר²²⁷.

וכן הנוסע לנופש מיד אחר תשעה באב וזקוק לכלים, מותר²²⁸.

כ"ח. לצורך מצוה מותר לקנות, כגון לצורך חתן וכלה הצריך להנשא אחר תשעה באב, ולא קיים החתן פו"ר²²⁹, ועיין בהערה²³⁰.

וכן תפילין, וספרי קודש שצריך להשתמש בהם עתה, מותר²³¹.

וכן לצורך חיזוק שלום בית, יש להקל לפי הענין²³².

כ"ט. דוגמאות לקניית דברים חדשים מר"ח אב:

[א. כלים ליפוי הבית, והרווחה, אף שאין מברכים שהחיינו אסור, כגון כלי נוי, וכן אביזרים שונים שאינם נחוצים לשימוש תדיר, אולם כלי אכילה הנצרך לשימוש תדיר מותר²³³.

[ב. מזגן שאינו נחוץ, אין לקנותו, אלא שבדרך כלל הם ימים חמים והדבר נחוץ, ולכן מן הסתם יש להקל²³⁴.

[ג. מכונת כביסה, תנור, מקרר, מותר. אלא שכל זה כשאין לו אחר, אבל אם יש לו אחר אסור. וכמו כן אם אפשר בכל הדברים הנזכרים לקנותם לפני ראש חודש, יש לעשות כן²³⁵.

[ד. רהיטים חדשים, כגון ארון, מטה, שולחן וכסאות, אם אין לו אחרים, וכגון שנכנס לדירה חדשה וכדו' מותר, אולם אם יש לו אחרים אסור, ותלוי לפי הענין.

[ה. ספריה לספרי קודש יש להקל אם יש צורך, וכן מותר קניית ספרים, כיון שהם צורך מצוה²³⁶. וכן רהיטים וקישוטים לבית הכנסת ובית מדרש מותר.

[ו. מכונת חדשה (והיינו שהיא חדשה לקונה, אף על פי שהיא יד שניה), אם הוא לצרכי פרנסה, או לשימוש הנחוץ לו כגון לקחת ילדים לגן מרוחק וכדומה, מותר, אבל אם זה לטיול ותענוג אסור, אלא אם כן היא נמכרת כעת בזול, או שלא ימצאו לאחר התענית²³⁷.

[ז. קניית דירה חדשה, יבואר להלן בדין "בנין".

ודע, שאם יש אפשרות לתקן, אולם לפי השיקולים השונים עדיף לו לקנות חדש, מותר²³⁸.

מתנה

ל'. מותר ליתן מתנה בבין המצרים (אמנם יש מחמירים, ועיין בהערה)²³⁹, ורק בט' באב אסור²⁴⁰.

בנין, שיפוצים וצבע

ל"א. מראש חודש אב עד התענית ממעטין בבנין של שמחה, כגון בית חתנות לבנו או בנין מצויר ומקושט וכדומה²⁴¹.

וכן אסור לבנות בנין שאינו נצרך לו לדירה, אלא להרווחה בלבד, וכן בניית פרגולה, וכדומה²⁴².

אבל מותר לתכנן בניית דירה עם מהנדס ואדריכל, וכן עיצוב פנים וכדומה²⁴³.

ל"ב. אופנים המותרים:

[א. אם יש חשש סכנה, כגון שהקיר נוטה ליפול, ואפילו חשש רחוק²⁴⁴ [וכן התקנת מעקה או סורגים, מותרת²⁴⁵, וחיבים לעשות זאת בהקדם].

בהל' חוה"מ].

217 עיין בדברינו בהל' חול המועד מעין זה, ודון משם לנידו"ד מהו גדר דבר האבד ככה"ג, ודו"ק.

218 שהרי זה צורך, ואין לו.

219 שהרי לכתחילה אין לברך שהחיינו, וגם אם כבר נכנסו ימי בין המצרים יזהר לקנות לפני ר"ח (וגם ללבושו לפני ר"ח לצאת ידי הרמ"א שאוסר, ולבני ספרד רק בשבוע שחל בו אסור ללבוש).

ומותר ליתן לאחר ללבוש, אך לא ירויח בזה כ"כ, שהרי מ"מ זהו חדש אצלו, אא"כ אינו בגד חשוב.

220 שה"ז צורך ואין לו.

221 ויברך דוד ח"א סע"א, כיון שאינו קונה לעצמו.

222 נחמ"י ע' נא בשם הגר"ש קמינצקי.

223 עיין פמ"ג בא"א סק"ז.

224 שע"ת בשם היעב"ץ וכו"ל בפרק הקודם.

225 עיין פמ"ג שם, וכה"ג במשנ"ב סק"א ונת' לעיל, וכה"ח אות כא.

ויש מחמירים לכתחילה שלא לקנות לגמרי, אלא יתנו דמי קדימה וישאירו את המוצר בחנות ויקבלו אותו רק אחר תשעה באב, וכמו שהזכרנו לעיל בענין קניית בגדים חדשים בהערה, וראה שם עוד פרטים ודון לנידו"ד. ואם זה הפסד זמן בעלמא אסור, אבל אם הדבר כרוך בהפסד ממון שיצטרך ליסע לשם וכדומה, מותר, וכמש"ש.

ובספק הפסד יש מקום להקל גם כן, כעין מש"כ בחוה"מ בספק דבר האבד, ועמש"ש.

226 שבזמנינו הוא בודאי חשש הפסד, ושמה יקדימונו אחר, וכ"כ אול"צ רפכ"ו.

227 כ"כ בנחמ"י עמוד נד בשם הגר"מ פיינשטיין ועוד.

228 דהיינו הך.

229 עפמש"כ המשנ"ב (סקמ"ו).

230 ויל"ע אמאי רק ככה"ג, אף שזו מצוה רבה, ויל"ע, ועכ"פ באר"ח ח"ב ע' קלא הביא מהחזו"א שאף לצורך אירוסין מותר שזה לקראת הנישואין, וצ"ע.

231 פשוט, וכן שיפוז וכריכת הספרים ותשמישי קדושה מותר, עיין בא"א מבוסשאטש ועוד.

232 אף שאינו לצורך נישואין הנ"ל, מ"מ חיזוק שלום בית הוא צורך חשוב מאד, ולא גרע מרפואה, ובתנאי שיש צורך נחוץ, וא"א באופן אחר [ועיין להלן בעצם דין ניתנת מתנה בימים אלו, להלן].

233 עפה"א לעיל, ויל"ע כשיש לו סט כלים, ורוצה לקנות אחד נוסף כדי שלא יצטרך לנקות תדיר, וכן אם יש לו כלים חד פעמיים כמצוי היום,

200 כנלענ"ד שאין זה נחשב מו"מ אלא כהכנה לכך (כמו שמותר ללכת ולראות מחירים), ואפילו אם זה להרווחה שרי.

201 עיין ברמ"א ס"ז שאסור לקנות ולא לתקן בגדים וכו', וביאר היד אפרים שהטעם לאיסור מפני שהקניה דומה לתיקון.

ויש לבאר שאע"פ שהרמ"א בס"ו כתב להחמיר מר"ח בלבישה וחלק על השו"ע לפי מנהגם, מ"מ זה רק לגבי לבישה דווקא, אולם לענינו לגבי קניה, אף לשו"ע אסור, דומיא דמש"כ השו"ע בס"ז שיש להחמיר מר"ח, עיי"ש. וה"ו לא עדיף ממשא ומתן שנת' בסעיף ב לאיסור.

ועיין עוד בכה"ח אות ר', וביתר ביאור לעיל מיניה באות פח, וע"ע באות קג, וכ"כ עוד באח' להחמיר מר"ח.

202 משנ"ב סקמ"ט.

203 משנ"ב סקמ"ה.

204 שכולם בכלל בגד אינו חשוב (ועיין להלן בבגד מצוה).

205 נט"ג פל"א ס"ט (ונשאלתי במפת ניילון עבה לשמירה, שאינה חד פעמית, ונראה להקל).

206 אגר"מ ח"ג ס"פ, כיון שמ"מ הוא בגד עי"ש, ומיהו אם אין לו ציצית פשוט שמותר.

207 יעב"ץ ה"ד בשע"ת, שהרי הם חדשים אצלו (וכן לענין ברכת שהחיינו עיין בבא"ח ונת' במקומו).

208 שו"ע ס"ו.

209 עיין כה"ח אות צו, ואגר"מ ח"ג ס"פ ועוד גדולים (ומה שיש גדולים שאסרו בזה, הוא לשיטתם שלכתחילה יש ללכת אף בלא נעלי בד כלל).

210 פשוט דהוי צורך לעכשיו.

211 עיין שו"ע ס"ו-ז.

212 כמו שאסור כיבוס וכדו', וכ"כ ברבב"א ח"א שעב. ועיין בדברינו להלן בבירורי הלכה.

213 פשוט, עיין להלן בהלכה הבאה.

214 דאפילו בחוה"מ וכו'.

215 כעין מש"כ במשנה עני היה באותה שעה, כנלענ"ד.

216 עיין משנ"ב סק"א, וכ"כ בבן איש חי פ' דברים ה"ב ועוד.

ויש מחמירים לכתחילה שלא לקנות במבצעים וכדו', אלא יתן דמי קדימה ותו לא (עיין קנין תורה ואבן ישראל ועו"א בספר נחמ"י ע' נא), וי"א שכיום מעות קונות [עמשנ"ת בהל' מקח ממכר], ולכן ישלם כדמי שומר שישמור לו על הבגד, כמש"כ שם משם ספר אבני ישפה ח"א ס' קיב.

והנה כיום בעלי החנויות רוצים למשוך אנשים ועושים מבצעים מיוחדים לאותם ימים, ושאלתי להגר"ח ק שליט"א ואמר שאינו ראוי לקנות מהם, אולם שאר גדו"ה מתירים, כיון דמ"מ כעת הוא בזול [וכעיי"ז כתבנו לדון

וממילא ראוי יותר לדחות את הקניה לאחר ט"ב.

234 והדבר מצוי יותר במי שנתקלקל לו המזגן, אבל בלא"ה הרי כמו שהסתדר עד עתה יוכל להמשיך כן, אא"כ קשה לו מאד [וכמו"כ אסור להחליף מזגן בכד"ן].

235 יש לציין שתנור בד"כ אינו נחוץ (כמו מקרר ומכונת כביסה), אבל כיריים של גז בודאי נחוץ.

ומדיח כלים אינו נחוץ, אולם מי שהתרגל לכך כבר נעשה לו כטבע והדבר קשה לו, ויש להקל לפי הענין [וכל שכן במקומות שיש להם ריבוי כלים, ואצל אולמות].

236 כה"ג בחז"ע עמוד קסח, אמנם יש מחמירים. ועכ"פ בנחוץ בודאי שרי. ובדבר מצוה יש להקל כמש"כ האגר"מ בתפילין ועוד.

237 כן נראה עפה"א.

238 כיון שזה מוגדר לו כהפסד, ודו"ק.

239 הנה נתבאר שאסור לעשות משא ומתן מר"ח כמש"כ בר"ס תקנא, ונחלקו הפו"ר אם האיסור הוא רק במו"מ של שמחה או בכל דבר, אולם כל זה בקניה, אולם אם אדם מקבל אין לו איסור בכך, שהרי זה לו כדבר האבד, ואף האדם שנותן לו אין בכך איסור, שאין איסור אלא על הקונה, ודו"ק.

וכן משמעות השע"ת (סימן תקנא ס"ז ד"ה וה"ה) שאם נתנו לו במתנה וכו', משמע קצת שאין איסור במתנות, וכ"מ במקו"ח ס' תקנב ס"י ועוד [וכ"מ ממה שאסרו הפו"ר בט' באב, ומשמע שבשאר ימים מותר, וז"א מוכרח, דהוא גדר אחר, ונפ"מ במקום צורך, ועו"ל].

ואמנם בשו"ת רבב"א ח"ב קנה וח"ג שלו נסתפק בזה, וכמה פו"ר בזמנינו כתבו להחמיר בזה, כהגר"מ פיינשטיין במועדי ישרון עמוד 136, והגרשז"א והגר"ש"א והגר"ח"ק, אולם בעניותי לא מצאנו איסור, וע"ע בשו"ת ויברך דוד ח"א ס' עא ומקדש ישראל עמוד יח אות יד, ואכמ"ל.

[ואף לדברי האוסרים אין חשש אם זה מתנה של דבר מצוה, כמו ספר וכדומה, וכן נראה להקל ליתן לבר מצוה וכדומה, וכן מתנות סוף שנה, שהם הכרת הטוב, וכמו חוב למלמדים וכדומה, מותר, מלבד מה שעיקר המתנה הוא להכרת הטוב ולחסד].

240 דהוי כשאלית שלום במשנ"ב ס"י תקנד סקמ"א.

241 שו"ע ס"כ, ועיין בהלכה הבאה שבית חתנות למי שאין לו ולא קיים פו"ר, שרי.

242 משנ"ב יב מהאח'.

243 וכה"ג כתבנו לעיל במשא ומתן.

244 הפו"ר בס"ב במשנ"ב יג כתבו לאפוקי מפירוש זה, מפני שהוא פשוט וא"צ להאמר.

245 עיין בא"ח דברים ס"ג וכה"ח לב.

[ב]. אם יש חשש הפסד ממוון, כגון שהקיר יפול ויפסד²⁴⁶, או אם נזדמן לו פועלים בזול, ולאחר מכן לא ימצא כן, וכדומה²⁴⁷, וכן גדר לחצר מפני הגנבים וכדומה, מותר.

[ג]. אם זו בניה של מצוה, כגון בניית בית תחנות למי שעדיין לא קיים פריה ורביה²⁴⁸, וכן מותר לצורך בניית בית כנסת, ארון קודש, וכדומה, וכן לבניית מקוה וכדומה²⁴⁹.

[ד]. אם שכר גויים בקבלנות קודם ראש חודש, מותרים להמשיך אפילו בנין של שמחה והרווחה, ואפילו בתשעה באב. אמנם אם אפשר לפייסם בדבר מועט שימתינו עד אחר תשעה באב, תבא עליו ברכה. ובניית בית כנסת מותר הכל לכתחילה, מפני שהוא מצוה דרבים²⁵⁰.

ל"ג. יש אומרים שכל האיסור בבנין של שמחה והרווחה, הוא רק כשמסיימים זאת באותם ימים והאדם נהנה מזה, אבל אם סיום הבניה והשיפוץ נעשה לאחר תשעה באב מותר²⁵¹.

ל"ד. מי שהתחיל לצבוע לפני ראש חודש ונשאר קצת, נראה שרשאי לסיים, שאין זה דרך קישוט, אלא סיום העבודה²⁵². ואם עדיין לא גר בדירה מותר²⁵³.

ל"ה. בנייה כדי להרויח, כגון לצורך מכירת דירה או להשכרה, מותר²⁵⁴. וכן הרחבת חנות וכדומה²⁵⁵.

ל"ו. צבע וסיד, ושאר קישוטי הבית אסורים מראש חודש²⁵⁶. ובכלל זה גם הדבקת טפטים וכדומה²⁵⁷.

אמנם אם התקלקל הצבע מחמת רטיבות וכדומה, יש להקל²⁵⁸.

ל"ז. חומרי בנין לבית מגורים, מותר לקנותם בימים אלה, כגון לבנים וטיט וכדומה, אבל קרמיקה ודברים לנוי יש להמנע²⁵⁹, אלא אם כן הוא לצורך מגורים וצריך לכך²⁶⁰.

דירה חדשה

ל"ח. דירה חדשה בין בשכירות ובין בקניה, בדרך כלל הוא נחוץ כדי חיותו ולא להרווחה בעלמא, ולכן מותר גם מראש חודש אב, בין לקנות ובין להכנס לדירה.

וחונכת בית בדברי תורה, יעשו מיד שנכנסים בלא תזמורת ובלא סעודה, רק במיני מתיקה וכדומה, וברכת שהחינו (באופן שמברכים כמנהגם, וכגון שאין חובות, או שפוטר בפרי חדש וכדומה), יברך ולא יחמיץ הברכה.

ואם נכנסים לדירה בשבת, בודאי מברכים שהחינו, אך יש להזהר בדירה חדשה שנכנסים אליה בשבת שלא ישלכו במלאכות האסורות (כגון בהסרת גבשושית של מלט מהקיר או הרצפה, והוא איסור דאורייתא וכדומה), ולא לדבר בדברי חול, וכהנה²⁶¹.

הטוב והמטיב לא יגרע משאר ברכות שמותר לברך, ולא גרע ממה שמותר לאדם ליהנות ולברך ברכת הנהנין בימים אלו, וז"פ.

[נ"ב]. מה שהערנו לעיל דאף האוסרים לברך שהחינו בימי בין המצרים, מ"מ ברכת הטוב והמטיב מותר לברך (וא"כ אם הוא תחליף), וכתבנו סברא פשוטה דברכת שהחינו כל האיסור שא"א לומר והגיענו לזה"ז. שו"ר תהליי שכ"מ בפתח הדברי ח"ב (סימן ר"ט אות י"ז) שהביא שבש"ט הלק"ט באמת כתב כן כה"ג לענין ברכת הגומל ושהחינו שהם כחדא אזלין ושון כחדא (עיין סימן קכ"ב), וכתב ע"ז פתה"ד דלא דמיא דשאני שהחינו שאומר לזה"ז, וברכת הגומל אפשר לברך אפ" ב"ב עצמו עיי"ש [והלק"ט הבין כנראה, שהענין תלוי בזה שהיא ברכת שמחה, אכן גם לדבריו יש לחלק דשהחינו שמחה על הצב, וכברכת השבח דעלמא, אולם הגומל הוא שבח על הנאה שהיתה לו כבר, ובלא"ה יל"ע ע"ד הלק"ט הכיצד יברך אחר זמן, דהרבה פו" ס"ל דעד ג' ימים אפשר לברך, וחזינן דס"ל דשרי לברך אח"כ, א"נ סברתו שאפשר לדחות הברכה לגמרי, ולא חיישין למיד, ודומיא דברכת שהחינו אף אם תדחה לגמרי, אם לא בדבר מצוה דשרי, אולם לפי"ז באופנים מסוימים יהיה מותר אולי כדי שלא יפסיד, עיין בסו"ס תקנ"א ס"יז ובמשנ"ב שם ובאחרונים, ודו"ק], ולכן הדברים פשוטים כנ"ל ואמורים אפ" לברכת הטוה"מ, ואפ" אם הוא במקום ברכת שהחינו (דוגמת מש"כ בשו"ת הלקט ח"א ס" נ"ח ועוד), (ובד' הלקט הנ"ל ע"ע לו ג"כ לקמיה ס' קס"א לענין אם אפשר להחליף שהחינו בברכת הגומל, עיין מש"כ שם המקו"ח, ודו"ק)].

בזה"ז כמבואר בכמה מפסקיו עיי"ש. ועיון עוד סתירה בד' מהרי"ט מח"א (ס' מז. קל"א) לח"ב (סימן כ"ח) - הובא בשו"ת יוסף אומץ למרון החיד"א (ס' נב), ובשד"ח מערכת האלף אות רמ"ג, ובשו"ת אגרות משה חאה"ע"ז (ס' ק"ב), וע"ע גיטין (ח), ושו"ע סו"ס שו, ואכמ"ל].

אלא שיש לדון מענין אחר והוא ממש"כ בב"י, ופסקו בשו"ע (סימן תקנ"א ס"יז) "טוב לזהר מלומר שהחינו בין המצרים על פרי חדש או על מלבוש - אבל על פדיון הבן אומר ולא יחמיץ המצוה", עכ"ל.

וכעת נדון על הנהגים שאומרים שהחינו בכניסתם לדירה, וכמבואר להדיא בשו"ע (ס' רכ"ג) בנה בית חדש צריך לברך ברכת שהחינו עיי"ש, וכתבו האח" דחינו בכניסתו לדירה החדשה.

ונידון זה ג"כ יהא מ"יז בתמוז עד התענית, כל ימי בין המצרים.

ומצאנו לזה פתח בשו"ת לבושי מרדכי או"ח (סימן ק"א) בדבר מי שנגמר ביתו הצריך לו מאד בימים שבין ר"ח לט"ב, אי רשאי לקבוע דירתו בימים הנ"ל, דאם אסור לבנות לדעת הר"ן אפ" לרוחה בלבד ק"ו בזה. וכתב הלבושי מרדכי לחלק דהתם בעצם הבניה ג"כ מסיח דעתו מן האבילות, ובאמת כנ"ל לעיל לא מצאנו שום איסור בזה, ויש לחלק בכמה אופנים ואין להאריך דלא דמי זל"ז, ויותר יש להכנס בפעם אחת לדירתו, אלא שדן לאסור אפ" מ"יז מצד שיכנס יצטרך לברך שהחינו (כשכנס, וטוב בעת קביעת מזוזה), וכתב דיש להתיר בשבתות להמתירים לברך שהחינו. אולם חשש להתיר מפני דבר המצוי שכשכנס לדירה חדשה חשש שיבא לאיסור שבת כרגיל להביא דברים וחפצים (וזה כשלעצמו אינו חשש בנדו"ד שהם מביאים הכל ממרחק, ואף אם יצטרך בודאי ובודאי שלא יסעו ח"ו להביא איזה חפץ, וגם מרוקנים דירתם הקודמת כמצודה שאין בה כלום, ואין שום חשש הוצאה וכדו', אלא שאכן יש חששות כה"ג של טלטול דברים מוקצה ממקום למקום, אלא שמחשש כזה דרבנן רחוק לא היינו אוסרים, אולם שמא לא יכיר היטב אופני הבית החשמלים ושאר עניינים ויבוא לאיסור דאו', ואם יש לחשוש זה רק לזה]. אולם נ"ל דאנו אין לנו לגזור גזירות מעצמינו [ואפ" רבותינו הראשונים כתבו פעמים רבות שאין להם רשות לגזור דברים שלא כידוע, ולפי דבריו - יהיה אסור לאדם ליכנס לכבוד שבת לדירה חדשה, ודבר כזה לא מצאנו, ואין לנו לגזור כמש"כ במקומו בס"ד]. אלא ודאי דעכ"פ לכבוד שבת יש להתיר, ויכינו לפני שבת הדברים הנצרכים לשבת, כחכם שענינו בראשו לחשוב על כל השבת, ויברכו אז שהחינו.

246 אחי' בביאור השו"ע ס"ב בכותלו נוטה ליפול.

247 כנלענ"ד, וכה"ג נתבאר בד"ן משא ומתן לעיל.

248 משנ"ב יד מהאח' שהרי אפילו הנישואין מותרים.

249 ובמשנ"ב סוסק"ב מבואר שאף לכתחילה וכו' [וה"ה רהיטים לבהכנ"ס וכדו'].

250 משנ"ב סק"ב.

251 כן חידש הגר"ש דבליצקי ה"ד בנחמ"י עמוד מד, שבאופן שהדירה מלוכלכת אינו נהנה כ"כ.

252 ולא חמור ממקרה שנתקלקל הצבע בימים אלו שהתיר הגר"ש וואזנר במבית לוי, וה"ה"ז כמקולקל, וכ"ש אם זה תלוי בפועלים.

253 הגר"מ פיינשטיין בנחמ"י עמוד מו.

254 שאין זה להרווחה ידידיה, וכ"כ בשו"ת דברי יהושע ח"ב סע"ג.

255 כנלענ"ד. אמנם לנוי בלבד שלא מועיל כ"כ לקונים אפשר דאסור, שזה שמחה לבעה"ב כביתו.

256 כד"ן ציור וקישוט, וכ"כ בנט"ג עמוד.

257 נשאלתי במי שסוים לצבוע בית לפני ר"ה, ורוצה להחזיר ולתלות התמונות שהוריד מלפני הצביעה, ולכא"ו לא גרע מהעמדת העציץ על מקומו, שכבר יש לו, וגם אינו כ"כ כמו טפטים. ומיהו תמונות של רבנים בודאי מותר.

258 הגר"ש וואזנר במבית לוי.

259 נראה דהוי בכלל משא ומתן של שמחה הנ"ל, וחמור טפי מתכונן הבניה בלבד.

260 שאם בלא"ה צריך ריצוף, אף שהוא עושה ריצוף יפה, שרי.

261 אצרך כאן דברים שכתבנו מזמ"ר כד הוינא טליא לח"א בדרך מו"מ ולא בעיון, ולא נפנית לעבור ע"ז, ומ"מ לדינא נראה כמו שכתבנו בהלכה למעלה.

באופן דליכא חשש א"כ לקנות הדירה ככה"ג בימי בין המצרים באב, שאם משום ברכת הטוב והמטיב אין חשש וכמשנ"ת, ואם משום ברכת שהחינו הלא לא נהוג לברך, ואף המברכים על דירה חדשה, מ"מ בנדו"ד שקונה הדירה בהלואות אינו מברך (והלבושי מרדכי הנ"ל דיבר במקומו ובזמנו שנקל היה לקנות דירה יותר משאר חפצים, אולם בזה"ז שהיוקר יאמיר, וודאי בזה שקונה בהלואות אין שמחתו מושלמת ואינו מברך, ועמשנ"ת לעיל), ומי שנהג בכ"ז לברך אחר"ז דאצלו יש שאלה הנ"ל, ומן הדין הוא תלוי בנחיצות, וכן יש מקילים בשבת וכו'.

[וד"ק] יש להעיר, דבנדו"ד מדובר שלוקח הדירה בבנייתו מהקבלן, ואז כבר נקראת שלו, או שמחייבים אותו לחתום על חוזה לקבלת הדירה והמפתחות, וא"כ לכא"ו לא יועיל כלום אם יחייבוהו לחתום על קבלת הדירה (דאין לו ברירה וחייב לקבלה), אולם זה אינו כיון שנוהג לברך רק בכניסתו לדירה או קביעת מזוזה כמש"כ בס' ברכת הבית (סימן רכ"ג סל"ג) ועוד אח', א"כ שפיר זהו נידונינו אם יש להמתין בברכה (והיינו בכניסתו לדירה וכו') אם לאו. ודו"ק].

ועוד יש להעיר כי לפמש"כ בפ' אין שום חשש להכנס לדירה אפ' בימות חול, דאף אמנם דבמשנה ברכות (נד). בנה בית חדש וקנה כלים חדשים מברך שהחינו, וכ"פ בשו"ע (ס' רכ"ג ס"ג) עיי"ש, אולם כתב הב"ח (פ' ראה ה"ו) בנה בית חדש או קנה בית בנוי מאחרים מברך שהחינו, וראיתי בשו"ת לב חיים (סימן ל"ג) שדן במי שזכה לקבוע דירתו בא"י אם חייב לברך זמן, והשיב דהגם דיש מ"ע דוישבת בה מ"מ אין לברך, דאינה תלויה בזמן דכל יומא זמניה הוא, ולכא"ו משמע דעצם קניית הדירה לא נחשבת בכדי לברך שהחינו (ואפשר דמיי בגווני דליכא ברכת שהחינו בלא"ה), ועתה נהגו שאין מברכים שהחינו על הבית, אלא עושין לו חינוך בסעודה להודות לה' על הטובה הקיימת הזאת וכו', ונהגו שילבש בעה"ב בגד חדש בתוך אותה סעודה (לאפוקי שילבש לפני"כ, ויברך אחר זמן כנ"פ) ויברך עליו שהחינו, ויפטור גם את הבית (ובהמשך כתב שאפ" על הוספה על הבית וכדו' יפטור בברכת שהחינו, אף א"צ לעשות חנוכת הבית), וכ"כ בכה"ח (אות יז), ע"כ.

ועוד יתבאר עפמש"כ בכה"ח (ס' רכ"ג אות יח) שכתב (שם) בשם הגר"ח פלאגי' בשו"ת לב חיים (ח"ג סימן נב) "דמי שקנה בית חדש וכו' בהקפה שלא היה יכולת בידו לפרוע הממוון לבעליו, הסברא מחייבת שלא לברך לא זמן ולא הטוב והמטיב, ואפילו אם בקרב הימים פרע, מ"מ כיון דבאותה שעה לא קנאם פטור מלברך" עיי"ש, א"כ אף א"ת שמ"מ הטוב והמטיב כן מברך [והיינו באופן שיש לו אשה וילדים שנהנים מדירה זו, ויש בזה פרטים רבים, ד"א שצריך שיהיו הילדים בני שש שאין חייב לפרנסם, ויל"ב ואכמ"ל], אפ' לנהוגים שלא יברך שהחינו מ"מ עפ"ד הרב כה"ג שלוקחים הלוואות אין מברכים. אמנם יש להעיר, שאם החיסרון הוא בכך שנחשב שלא קנה לגמרי, הרי זה שייך רק אם קנה מהקבלן עצמו בהקפה, אבל כיום שלוקחים הלוואה מהבנק ואילו לקבלן משלמים מיד הכל, הרי זו קניה מושלמת, אא"כ יש סברא של חיסרון מצד הנאה שאינה מושלמת. וגם בהלואה מבנק יש חיסרון בזה, ובפרט שמשעבד את הדירה לכך. [וע"ע בשו"ת באר משה ח"ה (ס' ס"ח) שהביא משו"ת ציץ אליעזר ח"ב (סימן י"ט) שחלק ע"ד כה"ח, והשיב עליו עיי"ש, ויש להאריך בזה ואכ"מ].

שאלה: אנשים הגרים בשכירות עד שיקבלו דירתם, וקיבלו הדירה בימי בין המצרים, אי מותר להם ליכנס.

תשובה: בשו"ע (ס' תקנא ס"ב) מראש חודש עד התענית ממעטין במו"מ ובבנין של שמחה כגון בית תחנות לבנו, או בנין של ציור וכיוצא, ובנטיעה של שמחה וכו', ומקורו טהור מד' הגמ' שלהי תענית ומגילה (דף ה). עיי"ש. והוסף השו"ע דאם היה כותלו נוטה ליפול, אע"פ שהוא של שמחה מותר לבנות, ע"כ. והנה זה ברור שאין מה לדון אלא מר"ח והלאה, וקודם לכן מותר, וע"ע לקמן, [נ"ב]. ולענין שכירות לא איירינן דלשכור שרי, ולהשכי"ג כ"כ יש להתיר מצד הפסד דשרי לכונ"ע, עיין להלן, וכ"כ בלבושי מרדכי ח"א ס' קא]. ועוד שלכא"ו לא מצאנו אלא לבנות הבנין עצמו, אולם להכנס לדירה לא שמענו איסור בזה, ואין לנו לבדות מליבנו מה שלא אסור חז"ל, אך יש לומר שהוא בכלל קניית כלים חדשים דלהלן ס"ו-ז, דו"ק.

ובנידו"ד אף בנין עצמו יש להתיר ככה"ג מב' אופנים, א'. הלא מבואר בכל הפי' דבמקום הפסד מותר (עיין במשנ"ב שם ובאח'), ואפ" אם היה של שמחה מותר וכ"כ כה"ג, אמנם יש לחלק דשאני התם דמייירי שההפסד הוא בעצם הדבר אם לא יבנה, משא"כ כאן שהפסד הוא בדבר צדדי שממילא צריך לשלם אותו, ואותו בנין שיבנה הוא רק יוסף לו ריוח לכסות על הפסדיו האחרים ואינו נחשב כדבר הפסד, ואע"פ שמשלם עליו משכנתא י"ל כן, ודו"ק. ב'. דלצורך מצוה התירו, ויש לדמות זה ג"כ לצורך מצוה, אמנם לא מצד ישוב א"י (שמקיים בכל אופן שנמצא בא"י עיין כתובות ק"ב. והרי מ"מ לא התירו כל בנין אע"פ שיש בו מצוה זו), אלא שאכן המדובר לעבור ממקום חילוני למקום תורה, ומצוה גדולה להם ולתועלת חינוך ילדיהם, וכל יום שעובר לא חוור, ואין צריך ראיות לזה, ואכמ"ל [ובכה"ג שהוא כדי להמנע מלהיות במקום חילוני, ודאי אין דין צריך שש שמותר לעבור לשם, וזה פשוט וא"צ להאמר]. הראית לדעת שאין כל איסור בעצם הכניסה לדירה, דאף לבנות בנידון דידן יש מקום להתיר, וכמבואר, וק"ו כאן שאינו אלא כניסה בעלמא, ובפרט יש להזכיר כאן דלא קאמר השו"ע אלא בבנין של שמחה, אולם ככה"ג היתר גמור הוא, וזה ברור ופשוט.

[הערה בעצם מצות ישוב א"י: עי' ברש"י עה"ת (פ' מסעי) עה"פ זאת הארץ אשר תיפול לכם, וכן ע"פ שקודם לכן והורשתם את הארץ, משמע שס"ל שאין מצוה בישיבת א"י אלא שזו כהבטחה שהבטיח הקב"ה. אולם הרמב"ן (שם) כתב שלדעתו "וישבתם בה" הוא מ"ע לישב בא"י, יעיון שם לשונו. ועיין באור החיים שם שהביא מח' רש"י והרמב"ן, וכי משמע כפרש"י, ושכ"כ תוס' בכתובות (דף ק): ד"ה והוא אמר. ועיון עוד בסה"מ (שכ"ח) שלדעת הרמב"ן שכן הרמב"ם לציין מצוה זו של ישוב א"י, עיין שם לשונו באורך. ועיון עוד במגילת אסתר משכ"ב. וע"ע באבני נזר יו"ד (סימן תנ"ד) משה"ק על המגילת אסתר דודאי ס"ל להרמב"ם שיש מצוה בישוב א"י גם

עוד יש מקום לדון בכאן אפ' להסוברים דיש ברכת שהחינו על כלים חדשים ובית חדש, והוא ממה שראיתי בשו"ת אגרות משה ח"ג או"ח (סימן פ') ד"ה וכשנזדמן לו לקנות תפילין חדשים ודאי מותר כיון שהוא רק למצוה, וטלית שהוא בגד מסתבר שאסור אף שלובשין אותו רק למצוה וכו', ויהיה אסור לקנות טלית גדול (שעליו מברכים שהחינו ששמש בו בד"כ) אף מ"יז בתמוז מצד ברכת שהחינו, וכן ט"ק למי שהוא חשוב לו [נ"ב]. ומוכח מכאן שדבר שאסור לקנותו משום ברכת שהחינו אפ' לצורך מצוה, אכן בדבר שהוא למנוע עבירה ודאי דעדיף טפי, ועיין לקמן]. ומכונית חדשה אם הוא לתענוג פשוט שאסור גם מ"יז בתמוז דהוא צריך לברך שהחינו, ואם הוא באופן שמברכים הטוב והמטיב וכו' אסור מר"ח דהוא כמו בנין של שמחה שאסור [נ"ב]. וזה דלא כמש"כ לעיל לדון לאסור רק מצד ברכת שהחינו, ולא מצד ברכת הטוה"מ, וכאן בד' האגר"מ מבואר שאוסר מצד "בנין של שמחה", ולפי דבריו בנין של שמחה ה"ה בקונה דבר של שמחה כה"ג, אלא שלפמש"כ לעיל בשם הרב לבושי מרדכי דשאני בונה בית וכו' לכא"ו לא ס"ל כהאגר"מ, ויל"ב], ואם הוא מכונית לפרנסה כמו טראק, וגם מכונית קטנה אפשר ג"כ שהוא לפרנסה, הוא רק בד"ן ממעטין במשא ומתן שבזמנו נהגו להקל כדכתב הט"ו, וכ"כ המ"ב הלכה, ואין זה מו"מ של שמחה שכתב בשעה"צ שטוב להחמיר, ומצד שהחינו יברך אחר ט"ב, כי בשביל זה אין עליו ליבטל ממלאכתו, עכ"ל. ומבואר מדבריו דהגדר והמקום לאיסור הוא מצד בנין של שמחה [והיינו בנידונינו, ולמנהגינו שאין מברכים שהחינו על בית וכלים חדשים] וזהו בנידונינו. וכתב שבכל אופן שיצטרך לפרנסתו וכדו' מותר לו לקנות, ואף שצריך לברך שהחינו ימתין ולא יברך שהחינו רק אחר ט"ב, ע"כ. ולפי"ז ה"ז פשוט דבאופן שיצטרך הדירה (וכנידון דידן, באופן שיש לו לברך שהחינו) יקח הדירה שהרי יש לו הפסד, והברכה תהיה אח"כ. אלא שזה הדבר צ"ע לענ"ד דאיך יברך שהחינו אחרי ט"ב, הלא ככה"ג שעבר זמן אין לו לברך יותר שהחינו, דכבר עברה הנאתו [וזה היא נראית סברתו הפשוטה של הלבושי מרדכי שא"א לקנות כשא"א לברך, שברכה

נטיעה

ל"ט. מראש חודש אב עד התענית אסור לנטוע נטיעות של שמחה, כגון אילנות ופרחי נוי וכדומה²⁶². אבל מותר להשקות את הצמחים שבגינה, ולטפל בהם בניכוש וגיוזם ושאר דברים הנצרכים²⁶³. וכל שכן אם זה מפריע לו למעבר ולאור, וכל שכן אם מפריע לעוברים ושבים²⁶⁴.
מ"י. דשא סינטטי, אין להדביקו בימים אלו²⁶⁵.
מ"א. קניית פרחים לכבוד שבת, יש מחמירים²⁶⁶.

נישואין, אירוסין ושידוכים

מ"ב. נישואין אסורים²⁶⁷, ואפילו ללא סעודה ושמחה²⁶⁸, ואפילו מי שלא קיים פריה ורביה נמנעים²⁶⁹. אבל להחזיר גרושתו מותר²⁷⁰, ללא שמחה²⁷¹.

זמן האיסור, מן הדין לשו"ע הוא מראש חודש אב, ולרמ"א אסור מ"ז בתמוז, וכן המנהג²⁷².
מ"ג. המון העם שקבעו תאריך לנישואין בבין המצרים, ואם יסרבו לסדר להם קידושין הם ידחו את הנישואין ויבואו לידי מכשול, היה אפשר להתיר להם הנישואין, וכן כל כיוצא בזה, ועיין בהערה²⁷³.
מ"ד. אירוסין, דהיינו קידושי אשה, מותרים בימי בין המצרים²⁷⁴, ללא סעודה²⁷⁵. אבל מיני מרקחת אינו נחשב סעודה, ומותר²⁷⁶. אבל לא יאכלו מיני מזונות בקביעות סעודה²⁷⁷.
ואפילו בט' באב עצמו מותר²⁷⁸, ויש נמנעים מזה²⁷⁹. ובזמנינו, בלאו הכי כבר נתפשטה גזירת חכמי הדורות שלא לקדש בלא נישואין²⁸⁰.
מ"ה. שידוכין, כלומר קשר החתן וכלה בכתיבת "תנאים", או בעל פה, מותר ומצוה לעשותה בכל ימי בין המצרים²⁸¹. וגם בתשעה באב עצמו²⁸².

הנישואין, שאין שם תוספת שמחה, ע"כ. ובמהריק"ש בס' תצג גבי ספיה"ע כתב להתיר שמא יתחרט וכו', וה"נ י"ל כן, אף שבמה"צ חמור טפ"י.
271 דלא עדיף מאירוסין שמותר ללא שמחה.
272 נהגו כן גם אצל הספרדים להמנע לכתחילה משום דלא מסמנא מילתא.
273 הנה הדבר ידוע בדורינו שבאיחור הנישואין יבואו למכשול בחו"ל וכו', והם איסורי תורה. ויש לנו לשקול למידיחי הא מקמי הא, שהרי איסור נישואין בבין המצרים הוא רק משום דלא מסמנא מילתא וכמו שהבאנו לעיל, ובודאי שלעבור על איסור תורה כל שהוא, ואפילו על איסור דרבנן חמור יותר מכל הני סימנים, אלא שמצאנו ביב"א ח"ו סמ"ג אודות התקנה הקדומה שלא לישא אשה מ"ז בתמוז שאין זה נכון, ויש להתיר בזה מחשש מכשול [ואין לחלק בזה בין ספרדים לאשכנזים, כי אף שאצל אשכנזים החמירו בכמה דברים, מ"מ להמון העם האשכנזים שיכולים לבא למכשול פשיטא שיש לדון בהם לפי"ד השו"ע כדי שלא יבואו למכשול חמור, וכדרך שמצאנו גם בדברים שנזכרו ברמ"א ביו"ד ס"ו ס"ט קצו, שאעפ"כ אם יש חשש מכשול ינהגו כהשו"ע, ודו"ק]. אלא שבכל אופן לא התיר לאחר ר"ח, ולכאן לפי החשבון האמור היה לנו להתיר גם מר"ח, דאף לאחר ר"ח אינו אלא משום דלא מסמנא מילתא, ובודוחק י"ל שבאמת עצם הנישואין בודאי יהיו מותרים אף מר"ח, אלא שיש בזה איסור מצד השירים, ולכן מ"ז בתמוז קיל טפי ומותר, אבל מר"ח אב שאיסור השמחה הוא מדינא ה"ז חמור טפי.
אמנם בכל נישואין כיום מביאים בשר ויין, וה"ז מותר. וכן מה שמנגנים בכלי שיר, ה"ז ג"כ מותר מן הדין [עיין להלן בענין שירים ומחולות], ולאחר שמותר הנישואין לכאן יהיה מותר ממילא כל הני, כיון שאין שמחת חתן וכלה אלא בכלי שיר, ובודאי שיש להתיר כן בנישואין (ואפילו בכל שבע ברכות אם רגילים בכלי שיר), אלא שמצאנו שאף באירוסין אסור בסעודה וכו', וצ"ע [וראה מה שהערנו לעיל בס' תצג בענין נישואין בימי הספירה בחשש מכשול].
274 שו"ע ס"ב שמא יקדמו אחר.
275 שו"ע שם.
אמנם להלן ס"י בהגה נזכר סעודת אירוסין בבין המצרים, ודנו אם מותר לאכול בשר וכו', וכבר הקשו כן כמה אחרונים ותיירצו:
א. אפשר דמיירי שלא עשו הסעודה בשעת האירוסין (מג"א במשנ"ב וכה"ח שם, וע"ע לעיל ס' תקמו).
ב. אפשר דמיירי שלא בבית ארוסתו דליכא שמחה כ"כ (שם, וע"ע לעיל ס' תקמו).
ג. בא"ר כתב דמיירי קודם ר"ח (וה"ד כה"ח אות קסב בשם הא"ח).
ד. יש מחלקים בין אם יש לו אשה ובנים או לא (באה"ג כה"ח שם).
ה. י"א שהוא ט"ס של מפיסים (עיין לבושי מרדכי אהע"ז סימן מז בשם הגר"א).
ומן השו"ע כאן סתם לאסור בכל גונו, ומשמע דלא ס"ל לכל הני חילוקים (בשונה ממש"כ בשו"ע ס' תקמו).
276 משנ"ב סקט"ז ממג"א.
277 פשוט דאז הוי כלחם גמור, והעולם טועים כיום ומביאים באירועים שונים לחמניות מזונות, ודיינו שמכרכים ע"ז מזונות אע"פ שהעולם קובעים ע"ז סעודה ומבואר בראשונים בברכות (מב) ובב"י ס' קסח שכל שרגילים לקבוע עליו ברכת המוציא, ואף שיש ליישב המנהג שמכרכים ע"ז מזונות כמש"כ בא"ח, מ"מ במציאות שאוכלים כל אחד לחמניה שלמה שיש בה שיעור קביעות סעודה נפסח, וכבר ידוע שיעקר הדין לשער לפי נפח, ואפילו לד' הבא"ח ודעימיה משמערים במשקל הרי במידי דספיקא כמו לחמניות אלו וכן מצות וכו' בודאי הוא שיש להזהר ולחשב לפי נפח, וז"ל וא"צ להאמר, דלא כהמתקשים שלא כדון, ומכשילים בביטול ברכה, ובפרט בזה שהוא בברמ"ז דא"ו [ועי"כ בקביעות סעודה ה"ז לחם גמור].
278 שו"ע.
279 עיין צ"א חיי"ג ס' ס, אולם בארז דוד אות רמב הובא שהגר"ד בהר"ן אירס ביום ט"ב.
280 ידוע מש"כ הפו' באהע"ז, והקפידו בזה מאד, וח"ו לעבור על כך, וממילא אין נפ"מ בכל הנ"ל.
281 פשוט דהוא מעשה מצוה של עיסוק בפור' (וכבר כתבו הרבה הפו' שאין עיקר המצוה בפור' ע"י הולדת הבנים בדווקא, אלא בעצם העיסוק, וכמש"כ בגמ' עסקת בפור', וע"ע במשנ"ת באהע"ז ס"א), וגם שייך בזה כעין שמא יקדמו אחר, ובפרט שהרבה מקטרגים מאן ועד גיחון, והסט"א מעכבת הוצאת שידוך לפועל, וע"י הקשר מתיאשים ומתערערים חילות הסט"א וגונדא דיליה.
ואמנם בכנה"ג (סו"ס תקנא) וכן הבא"ח (פ' דברים ה"ד) כתבו שמנהגם שלא לעשות אפילו שידוכים ואירוסים מר"ח, הדבר תמוה דבשלמא סעודה אסור, אבל עצם האירוסין ושידוכים אין בו חשש כלל [ואולי חששו לסימנא מילתא, אך זה דווקא בנישואין, אבל באירוסין ושידוכין אדרבה מצוה הוא כנז', ושומר מצוה לא יראה דבר רע].

וממילא הוי כגמר מצוה ועושיין סעודה, כסעודת סיום מסכת [וד"א יל"ע דהלא יש לחלק דכשמימיים מסכת סיימו מצוה וקיימו התכלית הנרצית, אולם בניית ביהכנ"ס ענינו ללמוד בו וכו', וא"כ קודם לכן עוד לא נשלם התכלית, וז"א דאף ביהכנ"ס עצמו הוי מצוה, ובפרט דכעת מתחילה קצבתו למטה, שמכאן יתחילו, והוא ככל תחלת דבר חדש, וכה"ג מצאנו בחז"ל שעשו חנוכת המשכן והמקדש כמש"כ בתורה בימי משה, ובנביא בימי שלמה ועוד כה"ג. וגם מצאנו בא"ח שיש אומרים לברך שהחיינו בתשלום בניית ביהכנ"ס וכמש"כ כיוצא במשנ"ב (ס' רכג אות י"א), וע"ע בשו"ת לב חיים ח"ב (סימן מ"ג) ועוד עיי"ש].
ובעיקר דבריו שאין זה סעודת מצוה רק נמצא סמך ורמז בדברי האחרונים, יש לבאר שאכן בזה"ק פ' תזריע ועוד מובא שיש ענין לעשות חנוך הבית (וכבר כתבנו מזה בדרוש בס"ד בענ"ז דחנוכה"ב), וגם עיני מש"כ רבינו הבא"ח (פ' ראה הלכה ו') עיי"ש. ומ"מ לא הזכירו סעודה. וע"ע ג"כ בכה"ח (סימן רכ"ג אות יט) בשם הי"ש"ש שבבא קמא (פ"ז סימן ל"ז) בענ"ז, ומש"כ שם משם הוזה"ק עיי"ש, ומבואר דהוי סעודת מצוה, וע"ע בחוות יאיר (סימן ע') שנתפסק אי הוי סעודת מצוה, אלולי שדורשים בו ד"ת שאז לכרע הוי סעודת מצוה [נ"ב]. וראיתי משם המג"א (ס' תקס"ח אות ה') שכתב שדוקא חנוכת הבית בא"י נחשבת סעודת מצוה, משא"כ בחו"ל, עיין שם, ומש"כ בס"ד לעיל בענין ישוב א"י בזה"ז יש בזה הרבה פרטים דאף אם יש מצוה מהו גדרה, ואולי יש אופנים שכבר מקיים, ובלא"ה לענין חנוכה"ב בסעודה לענין מצוה זו גם צ"ע, ואכמ"ל]. ומ"מ אף א"ת דהוי סעודת מצוה, מסתבר דלא הוי אפילו כאירוסין שאסרו לעשות סעודה, וה"נ יש להחמיר, וא"כ ידחו את הסעודה ליום אחר.
מסקנה דמילתא:
רשאים ליכנס מיד לדירתם, אולם סעודת חנוכת הבית יעשו לאחר ט"ב, ואז יכרכו שהחיינו על בגד חדש או פרי חדש, ויפטרו את הדירה החדשה, ובברכת הטוב והמטיב אין חשש כלל. [ד"א. אולי מהיות טוב אם נקל להם בהכי, ליכנס לכבוד השבת, ואז יברך על פרי חדש או בגד חדש, ויכוון לפטור את הדירה ג"כ. רק חוששני שאולי מגרע בזה כיון שמכנים עצמו בדווקא לדירת שהחיינו באופן שמן הדין נפטור מזה, עפמש"כ בפנים בס"ד].
262 שו"ע ס"ב, וע"ע שם.
263 לא מבעיא אם יש הפסד, אלא אף בלא"ה הרי אינו בכלל הגזירה, ועיין רבב"א ח"א שעד ונט"ג פכ"ט, ואכמ"ל. אמנם באשרי האיש הביא מהגרש"א להחמיר.
264 פשוט, ואף להגרש"א הנ"ל יהיה מותר.
265 ואמנם אינו מדין "נטיעה" של שמחה (ודלא כ"א כן), אבל יש לאוסרו מדין בנין של שמחה, וכמו צבע וטפטים הנ"ל לאסור.
266 עיין נחמ"י עמוד מח מהא"ח, ויל"ד שאיסור זה הוא מדין משא ומתן של שמחה שנתבאר לעיל (וכדלהלן ס"ו-ז), ולא מצאנו היתר בזה לכבוד שבת, אך י"ל שאה"נ לשבת שרי [וגם שם י"ל כן], ויל"ב.
267 בתענית (יב): גבי תענית שגזרו על הציבור על צרה שלא תבא, איתא שמעטין בבנין של שמחה ובנישואין ואירוסין, וכתב שם הר"ן בשם רב האי גאון שאם אין לו אשה ובנים ה"ז מצוה ומותר אע"פ שהוא שמחה, עיי"ש. וכתב הב"י כאן שהוא הדין מר"ח עד התענית שמותר בנישואין אם אין לו אשה ובנים, וסיים, ומה שאין נוהגים לישא אשה כלל בימים אלו ואפילו מי שאין לו אשה ובנים, הוא משום דלא מסמנא מילתא, עיי"ש.
והרמ"א כאן כתב שלצורך מצוה הכל שרי, אמנם כתב כן בתחילה לגבי בית חתנות, ולא על ההמשך שלא נושאים נשים, אולם הא"ח הביאו דברי הב"י לפרש כן בדברי הרמ"א, ראה כה"ח אות ל בשם הא"ח, ובאות לא הביא בשם המט"י שביאר דכיון שלמעשה נוהגים לאסור משום דלא מסמנא מילתא, לכן לא כתב לחלק בזה בין ילוי בנים לאין לו.
אמנם יש אחרונים שפקפקו בזה, כגון העו"ש שכתב שהשו"ע לא ס"ל כן, אלא אסרו אף אם יש לו אשה ובנים, שהרי בשוה"ט השמיט מש"כ בב"י [וזה שלעצמו אינו מוכרח כדחזינן בדוכתי טובא, ואצ"ל]. והביאו כה"ח (אות לג), והביא עוד מהשו"ג שחלק לגמרי על דברי הר"ן בשם רה"ג הנ"ל ע"פ סתימת הפו' שלא חילקו כן, ושכן מסתבר, עיי"ש. אולם ז"א מחוור, שהרי בשאר תעניות ציבור איתא בשו"ע (סימן תקעה) לחלק בזה, ובתוס' מגילה (ה): אמרו שתעניות אלה חמורים מט"ב, וא"כ הדין כאן שווה, וכ"כ עוד בא"ח, וכן נקטו למעשה רוב ככל הפו' שהמניעה משום דלא מסמנא מילתא, עיין כה"ח אות ל, לא, לג, לד, קא.
לסיכום:
לדעת הב"י נראה שהוא משום דלא מסמנא מילתא.
268 טור, לבוש וא"ח במשנ"ב טו, וכה"ח לד.
269 כנ"ל שאינו איסור מדינא, אלא משום דלא מסמנא מילתא, וכמש"כ הב"י והא"ח הנ"ל.
270 במשנ"ב (סקט"ו) הביא בשם פמ"ג דאפשר שיש להקל בזה, ע"כ. ובחז"ע הביא שכן כתב בהדיא בספר הבתים שמותר להחזיר גרושתו מן

אח"כ אינה כלום, ואפשר דזו הכוונה ג"כ בד' הא"ח בס' תקנח ס"ז שאפשר להחמיץ ברכת שהחיינו, דיל"פ דהיינו בלאו דווקא שיקחו ממנו או שיגמר הפרי וכדו', ובפרט לנוהגים לברך על הראיה כנ"ל].
ועיין בתשו' הרה"צ ח"א (סימן ק"ל) והובא במג"א (ס' רכ"ה סק"ט) שאם לא בירך שהחיינו קודם האכילה שלא יברך על אותה אכילה עצמה בעוד שלא נתעכל הפרי [וע"ע במשנ"ב סק"א ובמשנ"ב סק"ג עיי"ש], וע"ע בבא"ח (פ' ראה הט"ו) ובהכ"ח (אות ל"א) עיי"ש, וא"כ ה"נ כיון שנהנה מהכלי החדש אין יברך אחר זמן. ואמנם ל' הרה"צ הוא [בח"א ס' ש"ט], לא יברך ייען ברכת שהחיינו לא נתקנה אלא על הראיה במה שלבו שמח, ואחר שאכלו אינו רואה מאומה בידו וכו', עכ"ל. משמע דבאופן שלא עברה הראיה מותר, אולם ז"א, וכבר כתבו הא"ח דאפילו אכילת פרי אחר א"א לברך, ואף שהתם זה פרי אחר, מ"מ אין מברך על עצם ענין דפירות חדשים, וכ"מ בפמ"ג, וכ"כ הא"ח ללמוד כן לדין בגד חדש, וא"כ ה"נ לא יברך על כלי חדש לאחר זמן דה"נ הלא השמחה אינה בתוקפה כמקודם שזו עיקר הסברא, ובשלמא אם היה מקבל ולא משתמש בה, שפיר אפ"ל שאח"כ שמשתמש ונכנס יברך, אולם כשנשתמש בה היכן תוקף השמחה לענין שיברך לדינא, וצ"ע ג.
אמנם כבר אמרנו לדלדלן יש להתיר בשופי, ובאשר להטוה"מ (והיינו כשארין לו חובות על הדירה וכמשנ"ב) כתבנו להתיר, אלא שבדברי האג"מ מבואר דיש לאסור מצד "בנין של שמחה" (וצ"ע עכ"פ אי דמי), אלא שאף אם תאמר כן שיש מקום לדמות, מ"מ יש להתיר בנידונינו, דהא כתב השו"ע דאם היה כותלו נוטה ליפול מותר, והיינו דזה נחשב מניעת הפסד, ולמה כאן שהוא צריך לשלם שכירות לא נקרא זה מניעת הפסד, ואין לחלק בין התם לכאן, כנ"ל פ.
ויש להוסיף דאף לדין (שאין המנהג לברך) הלא כתב הבא"ח שיפטור בדבר אחר, ועיין ל' הכה"ח שכתב דמ"מ כדי שלא יהנה מן העוה"ז בלא ברכה צריך לפטור בברכת שהחיינו על בגד חדש או פרי חדש (וקאי על כל אופן שאינו מברך), ולכאן לפי"ז מ"מ אסור דהא יהנה מהעוה"ז בלא ברכה. אולם נראה פשוט דלא קאמר כן שהוא נחשב נהנה מן העוה"ז בלא ברכה אלא לרווחא דמילתא, דלא קאי אלא על ברכות שחייב אותן ולא מברך, והם כל ברכות הנהנין (עי' ברכות לד.), אולם באופן שנפטור מדינא, וכי הנפטר בדין ממון אם חבירו יתחייב באיסור אם לא יצא יד"ש וכל כה"ג, ויל"ע עכ"פ פשוט דלא דמי הא להא לענין איסור, אלא כוונתו רק לעדיפות שיש לו לצאת יד"ש, אולם לענין איסור שיחשב נהנה בלא ברכה (וכאילו מעל כמ"ש בגמ' שם) זה נ"פ דליכא, ודו"ק.
וביותר נר' דאפשר דגם עדיפות זו יכול לקיים הוא בשופי, והיינו שיברך לאחר ט"ב, ובהו אף א"ת שכל ברכות שהחיינו לאחר השימוש, באופן שירדה התפעלותו מכדי להתחדש ולברך שהחיינו וכמשנ"ת, מ"מ אח"כ יפטור את הענין ע"י בגד חדש או פרי חדש, דבלא"ה כ"ה מנהגינו, ויוצא שפיר ברכת הנאתו בעוה"ז כמש"כ הכה"ח. ואף אמנם דלכאן יש להעיר ע"ז העיצה כיון דהנאתו מן הדירה חלפה לה, והנאה עכשיו על הבגד או הפרי דבר אחר הוא, וא"כ עדיין שוב הוה ליה (לד' כה"ח) נהנה מהעוה"ז בלא ברכה, ואפשר דכיון שמביא עצמו לברכה על דבר חדש וכוונתו לפטור הדירה החדשה, אזי כיון שמביא עצמו וגם מכיון לפטור (ובכוונה בעלמא הלא יכול לפטור הרבה דברים מברכת שהחיינו בברכה אחת, ונחשב לו שביך על כל דבר, וה"נ בכוונתו כביך ע"ז), וכיון שמביא עצמו לדין כן י"ל דנהנה בברכה. אמנם יש לדחות וכו', דהנאתו עברה לה, ועתה ברכה אחרת היא, מ"מ י"ל שעכ"פ אין להפסיד בשביל ענ"ז, דאין לו חיוב מדינא כלל לברך, וכיון שפטור מן הדין ל"ח נהנה בלא ברכה (וכמשנ"ת), ומה גם דאפשר לפטור בברכת שהחיינו גם אחרי ט"ב (ובזה יבנו היטב ד' האגר"מ לברך שהחיינו אחר ט"ב, וכנידונינו את"ש), ויל"ב.
וגם אין לחשוש בזה מצד דלא מסמנא מילתא, דאף אמנם דמצאנו כן בא"ח (בסעיף ב') גבי נישואין בימים אלו דלא מסמנא מילתא, עיין בשע"ת, ובמשנ"ב בב' מקומות ובהכ"ח, מ"מ שאני נישואין שהוא יסוד ובנין החיים, אולם בשאר דברים לא מצאנו שחששו דלא מסמנא מילתא, ואף דירה וכדו', שמצאנו בחז"ל הרבה ענינים בקרקע ראשונה שלא ימכרנה דלא מסמנא מילתא וכדו' כעין קידושין רפ"ג להיותה חשובה, מ"מ לא הוי כענין נישואין במה שמצינו חשש, אמנם ע"י בריש סוטה שמכריזין קודם מ' יום על אשרה וקרקע, ואכן העולם חוששים בזה, ויל"ב.
ודרך אגב יל"ע אם מותר לעשות **סעודת חנוכת הבית**, הנה בלבושי מרדכי (הנ"ל) כתב שיש לאסור דלא גרע מסעודת אירוסין שמותר ליארס, אבל סעודה אסור, ולמרות שבסעודת אירוסין יש מצוה קצת כדמוכח בפסחים [מח: סופ"ג, עיין ברש"י, ובמש"כ במקומו ע"ד המשנ"ב בכ"מ בדבריו בענין סעודת אירוסין אי נחשבת מצוה ואכ"מ], ואילו חנוכת הבית אין לזה מקור שתהיה סעודה זו, רק יש סמך בד' אחרונים, והזכיר להשל"ה הקדוש (פ' ויגש) עה"פ ואת יהודה שלח לפניו וכו', שמכאן יש ללמוד כל מי שקונה דירה חדשה שראשית כל דבר יקבע מקום לת"ת, וכל בית ישראל יעשו כן,

בסעודת מרעות שעושים בימים אלו, או במחנות קיץ שיש שעושים בימים אלו, וכדומה, וכן במסיבות סוף שנה המתקיימות בימים אלו, ינהגו כאמור לשיר שירים שאינם מביאים לידי שמחה. [ובמקומות שעושים מסיבות וכדו', אין ראוי לשיר שירים משמחים גם בחזרות, ובשעה"ד יש להקל עד ר"ח אב].

ולצורך מצוה, כגון בסעודת בר מצוה פדיון סיום מסכת וכדומה, מותר לכתחילה אפילו שירים המשמחים, ואין צריך לומר שמותר לזמר בשבת ככל אשר ירצה.

וכן מותר **לנגן בתפילה**, רננו צדיקים בה', וכן מותר לנגן בלימוד אפילו מנגינות שמחה. וכן מותר **לשיר לתינוק** להרגיעו.

גם באופנים המותרים לשיר בפה, נראה שאסור לדפוק על השולחן או על איזה דבר באמצעות כלי או בידיו, משום שהוא כמו כלי שיר (עמשנ"ת בס"י שלח בכיוצא בזה), וגם במחויאות כפיים יש להמנע (עיין בהליכות שלמה שם) [ורק במקום מצוה מותר לדברי המתירים, וכדלהלן].

קלטות שמשמיעים בהם שירים ששרו בפה, בלא ליווי כלי שיר (ונקרא "ווקאלי"), ראוי להמנע³⁰⁰.

נ"א. בסעודת חתן וכלה, וכן בחתונה של בני ספרד הנערכת בבין המצרים, מותר גם לאשכנזי להשתתף ולשמע את התזמורת³⁰¹.

בסעודת שבע ברכות שבימי בין המצרים, מותר גם בכלי זמר, ויש מתירים גם בשאר סעודות מצוה, ובפרט במקומות שרגילים בכך כל השנה³⁰². ולכו"ע מותר לשיר בפה בכל סעודות מצוה שהם ואפילו שירים המשמחים.

נ"ב. עוד אופנים המותרים ואסורים

א. **נהג מכונית שהוא עיף**, מותר לשמוע שירים כדי לעורר אותו שלא ירדם בנסיעה ויסכן את עצמו או את אחרים³⁰³.

ב. **העושים התעמלות ושומעים מנגינות לפי קצב, לצורך ההתעמלות**, מותר³⁰⁴.

ג. **לצורך פרנסה** לנגן אצל גויים, מותר עד ר"ח אב³⁰⁵, וה"ה שמותר לאשכנזי לזמר בחתונה של בני ספרד המקילים בנישואין בימים אלו [דהיינו הך], וה"ה מורה לנגינה, מותר עד ר"ח אב בשביל פרנסתו³⁰⁶. ויש מתירים עד שבוע שחל בו ט' באב³⁰⁷.

אחר השיר, והוא קלא דפסיק אחר זמן מועט, משא"כ בקבוצה חמיר טפי, ועוד דבקבוצה היא שמחה יתירה, ועפ"ז נראה עוד שגם בקבוצה יש להתיר אם הם שירים שקטים שלא מביאים לידי ריקוד, כמו מה שנקרא כיום "שירי רגש", או שירים על החורבן וכדומה, ודברי הגר"ח פ"ב ב"מל"ח חומרא יתירה, ואף הוא כתב שמן הדין מותר, ודו"ק. ויש להוסיף ולבאר שאין זה דומה למה שכתבנו לעיל להחמיר במנגינות וכלי שיר, דבמאי דנהוג נהוג ובשירה בפה אין חשש. עוד היה נ"ל שמותר לשיר בפה בכל אופן אם הם שירים שבדרך של הודאה או תפלה לה', כאשר מצוי בספרי הפיוטים לרוב, אלא שאם הם מעוררים הרבה לשמחה, נראה שיש להמנע כזוה בקבוצה כנ"ל, דמסתבר שכשאסרו שירים, היו גם אלה בכלל, דאטו מדובר בשירי הבל והבאי. ודו"ק. וע"פ כל האמור, תבאר היטב ההלכה שבסמוך.

300 עפ"ד הפו' שהבאנו לעיל שסבורים שהטייפ עצמו הוא ככלי שיר, ואמנם ז"א מוכרח, שהרי מ"מ לא השמיעו בו דבר האסור, והגע בעצמך ששומעים בו דברי תורה ושאר דברים הרי מותר, וא"כ גם שירים אלה שלא מביאים לריקוד, מ"מ ראוי לחוש לד' האוסרים, וע"ע בשב"ה ח"ח קכ"ז וציץ אליעזר חט"ו סל"ג. וכל שכן אם הם משמיעים גם **קול של מנגינות** בפה, שאסור, שהרי זו מטרת חז"ל למעט בשמחה והיינו הך. ומיהו במקום צורך כגון שמרגיש קצת עצבות, בודאי מותר, וע"ע בהליכות שלמה, ויעשה זאת בצניעה. וכן המשמיעים לציבור הכללי שלולי כן יש חשש שילכו לרעות בשדות זרים, מותר לכתחילה.

301 כ"ד הגרי"ש"א, ועיין במנח"י ח"ד ספ"ד בימי הספירה, וע"ע בתשובות והנהגות ח"ד קכת, ונראה דשמייעת תזמורת בלא ריקודים יש להתיר לכתחילה אפילו אם יש לו משמחים אחרים, דמ"מ הוא מצוה בכל מי שמוסיף.

302 עיין בשכנה"ג סקל"ג ובשור"ת חיים שאל סכ"א והבאנוהו לעיל, ואף שיש מחמירים במצות מילה, מ"מ בשמחת חתן וכלה בודאי יש להתיר, דאין שמחת חתן וכלה אלא בכלי שיר, והיא מצוה גמורה שדוחה מנהג של איסור שירים בבין המצרים, וכיוצ"ב ראיתי בשור"ת להורות נתן (ח"י סי' מט) עיין שם. אך יש לדחות דכלי שיר שורשו אסור מדיא דגמרא כל השנה (עיין בס"י תקס), ואף שנהגו להקל, מ"מ בבין המצרים חמיר טפי, וי"ל, ומ"מ הרי ראינו שהתירו הפו' לחתן אבל ב"ב חודש, אלא שיש לומר שרק לחתונה מותר, שזוהו דרך העולם, והאי טעמא בשב"ע ברכות שאין רגילים תמיד בכלי זמר אסור, וכ"פ הגרי"ש"א מהאי טעמא (באבני ישפה שם), ועוד, אולם במקום שרגילים מותר, ובמקום שלא רגילים הדבר שנוי במח', בשב"ע שרגא המאיר ח"ב סי"ג משם תשו' הרמ"ק משמע לאסור, וכ"ד בשב"ה ח"ל סי"פ א"א ומועז"ח ח"ח שלח ועוד, אולם בשור"ת ישיב יצחק ח"ט ס"ד הביא משור"ת עטרת משה ח"ב סי' קצד שכתב בתוקף שיש מצוה לעשות בכלי זמר ואין למעט כלל בשבע ברכות, וכן פסקו להתיר באול"צ עמוד רלד בביאורים ד"ה וכן ובחזו"ע עמוד קנא, ואפילו בשאר סעודות מצוה כמו מילה פדיון ובר מצוה וסיום מסכת, ע"כ. ובמק"א נתבאר דין כלי שיר בברית מילה וכדו', ונראה שבמקום שלא נוהגים בכך אין לעשות כן, ואכמ"ל.

303 פשוט דחמירא סכנתא, ואפילו ספק סכנה רחוק, וכ"ש שעיקר המטרה שלא ירדם, ונראה עוד שאין להחמיר ולהורות שימנע מן הנסיעה בשל כך, ובפרט שיש לחוש שיסע בלא שמיעת השירים, וכן הורה הגרי"ש"א.

304 עיין סוטה (מח). ומשנ"ב (סי' תקס סק"ג) עיין שם, ובספר אמת ליעקב קמינצקי ע' קכד, עיין שם, ובפרט כאשר הוא קצב בלא שמעורר לשמחה, שבוה מותר מן הדין גם אחר ר"ח אב, וכל זה הוא רק כשיש צורך בכך ולא להנאה, א"כ אין זה תלוי בו, ותלוי לפי הענין.

305 ביה"ל ס"ב ד"ה ממעטים בשם הפמ"ג.

306 שור"ת זכר שמחה סי' סז ובצי"א חט"ז סי"ט ובשור"ת רב"א ח"ב קנה וח"ו ועוד, אך מצד התלמיד היהודי ג"כ אין היתר אם זה להנאה, וצ"ל שכל ההיתר כאשר גם התלמיד עושה לפרנסה, או דרך לימוד ואינו נהנה מזה

אבל לא יעשו סעודה מראש חודש אב²⁸³, ואפילו בשבת²⁸⁴. [אמנם נראה שמן הדין מותר, ועל כל פנים לבני ספרד בודאי מותר]²⁸⁵, ורק מיני מרקחת וכדומה מותר²⁸⁶.

מ"ו. מסיבת חתן וכלה שנותנים מתנות זה לזה (הנקראת כיום אירוסין), נראה שאסור לעשותה בימים אלה, ורק מיני מתיקה וכדומה מותר²⁸⁷.

ואם אירעו וקבעו סעודה בימים אלו, נראה שלא יאכלו בסעודה זו פת²⁸⁸.

מ"ז. סעודה של מרעות, שיושבים קרובים או מכרים בסעודה, אסור²⁸⁹. ובשבת מותר²⁹⁰.

ריקודים ומחולות ושמיעת שירים

מ"ח. ריקודים ומחולות אסורים מ"ז בתמוז²⁹¹.

ואין חילוק בין ריקוד של אדם אחד או כמה אנשים ביחד²⁹².

ובשבע ברכות בבין המצרים מותר הכל²⁹³. אבל באירוסין שעושים היום וכן בתנאים, אסור. ורק שירה בפה בלא כלי נגינה מותר לשיר להודות לה'.

מ"ט. ניגון בכלי שיר אסור²⁹⁴.

גם שמיעת **מנגינות המוקלטים בטייפ** וכדומה אסורים²⁹⁵.

עיקר האיסור לשמוע שירים וניגונים המביאים לידי ריקוד, ומכל מקום למעשה נהגו להחמיר בכל השירים²⁹⁶.

וגם שירים הנקראים **"שירי התעוררות"** או **"שירי רגש"**, וכן **שירים על החורבן** יש להמנע בכלי שיר²⁹⁷. וגם **קטעי חזנות** וכדומה, יש להמנע בכלי שיר²⁹⁸.

נ. **שירה בפה**, נחלקו הפוסקים²⁹⁹.

ולהלכה, אם הוא שר ביחידות מותר לשיר בפה, אבל בקבוצה יש להחמיר, אמנם אם הם שירי התעוררות או שירי רגש וכיוצא שאינם מעוררים, וכן שירים על החורבן וכדומה, מותר אפילו בקבוצה, וכן ינהגו

רוקדים בהרמת רגליים ותנועות שונות של הגוף, פשיטא שאסור, אבל אם אינם רוקדים, אלא הולכים במעגל, אין זה בכלל ריקוד (ונפ"מ שמותר בשבת ויר"ט מעיקר הדין, עמשנ"ת בהל' שבת סי' שלח שלט). ומשמע דאעפ"כ אסור בבין המצרים, וי"ל משום דמ"מ גורם שמחה, ואמנם עיין בשו"ת דברי יהושע אהרנברג ח"ב סמ"ד סוף אות ד שריקוד שאינו לפי קצב אלא מעגל בעלמא כמו שעושים לאחר סעודת מצוה מותר, שאין זה ריקוד האסור, וי"ל בנידוננו.

293 עיין בכנה"ג בס"י תקנא בהגב"י לג שהתיר להביא מנגנים במילה כיון שהיא שמחת מצוה, וכע"ז כתב החיד"א בחיים שאל ח"א סכ"א, ועוד, ואף שהיעב"ץ בסידורו אוסר בכה"ג וכן בא"ר שם סק"ו ומשנ"ב סוסקט"ז, מ"מ בחתן וכלה יש להקל, ואף שבשב"ה"ל ותשוה"נ ועוד אוסרים, מן הדין נראה שמותר. וכ"כ במשנה הלכות ח"ו סי' קט, ושכן פסק הגר"מ פיינשטיין, וכ"כ באבני ישפה ח"א סי' קיב קיג ושכ"פ הגרי"ש"א, וכן בבירור הלכה זילבר באריכות, וכ"כ עוד באח'.

294 שהוא בכלל האיסור בריקודין ומחולות, ואדרבה הרי כלי שיר אסורים גם כל השנה מן הסתם (עיין סימן תקס"ג ס"ג, ויש בזה כמה פרטים, ועיין בשו"ת יחו"ד ח"א סמ"ה), וכן מבואר בשד"ח (באספ"ד בין המצרים סימן א אות יט), וכן בביה"ל סי' תקנא ס"א (ד"ה ממעטים) בשם הפמ"ג ודה"ה, וכ"כ במנח"י (ח"א סי' קיא) שהדבר ידוע לאיסור, וכ"פ באגר"מ (סי' כא אות ד) ועוד רבים, וגדולה זו במועד לכל חי (י ט).

295 הן מפני שכתבו כמה פוסקים שהטייפ עצמו הרי הוא ככלי שיר, עיין בשו"ת דברי יציב ח"ב רמו ושב"ה ח"ח קכז וצי"א חט"ו לג ועוד, והן מצד שזוהו סיבת האיסור, שלא לבא לידי שמחה בדרך של שמיעת שירים, וגם זה בכלל. ואף את"ל שכל השנה מותר כי אינו כלי שיר (כהאגר"מ ויחו"ד ועוד), שאני התם שהוא גזירה של כל שיר, וכל שאינו דומה לגזירה מותר, משא"כ כאן הוא תלוי בשמחה ואסור.

296 עיין הליכות שלמה בין המצרים סי"ד ס"ג ודה"ל אות ה, וע"ע גם בדיבור הבא, ודו"ק.

297 דלא פלוג, והגם שבמנהגים לא אמרינן לא פלוג, עיין במ"מ פ"י מגירושין ובב"ש בסימן יז סק"ד ובמהרש"ם ח"א סי' ריד, מ"מ א"א לדייק בכך, וכן המנהג להמנע מהכל, וכן מבואר בכה"ח (אות מא) בשם הגר"ח פלאגי' שהחמיר אפילו בפה, וכל שכן בכלי שיר, ואף המתירים כדלהלן, מ"מ בכלי שיר יש להמנע.

298 כנ"ל, וע"ע בהליכות שלמה שם.

299 עיין בלקט יושר ע' 106 שרבו בעל תרוה"ד נמנע מזמירות שבת וכו', עיי"ש. ואמנם אנן קיי"ל שבשבת אין בזה כל חשש, מ"מ נשמע מיהא שבחול אסור לשיר אף בפה, וכן מוכח בכה"ח (אות מא) בשם הגר"ח פלאגי' במל"ח (סי' יט) שכתב ששירים של חתן פשוט הוא לאסור לנגן במקאמ"ם (ורק לסדר לשון ומליצה מותר), אבל לימוד שירות ותשבחות של המנגינות של אלו השבחות שהם שוברים את הלב מותר ללמדם לתלמידים, ומ"מ טוב יותר למנוע, עיין שם. וע"ע גם במקור חיים ר"ס תקנא שעכ"פ מר"ח אב אסור, ומאיך בשד"ח בפאת השדה (בין המצרים ס"א אות י) כתב בפשיטות שיש להתיר בזה, ואפילו בסעודת מרעות כיון שלא גורו על שירה בפה, עיין שם, וע"ע באגר"מ ח"ד סכ"א ובחזו"ע עמוד קנא קנו דמבואר שמותר לשיר בפה דרך הודאה להש"ת, ובאול"צ עמוד רלה כתב שמותר, אבל לכתחילה יש להמנע מר"ח אב, וזה למרות שהביא דברי השד"ח, עיי"ש. וכפי שהבאנו הרי כמה גדולים אסרו, ונראה שמעיקר הדין יש להתיר בזה, כיון שאינו ע"י כלי שיר, ומדברי הלקט יושר והמ"ח נמי אין ראיה כ"כ לאסור, די ש לומר שכל הקפידיא כשזה בקבוצה, אבל ביחיד אין איסור (וכן ראיתי כע"ז בחו"ש ח"ב שבת ע' שכה גבי ספירת העומר, וכ"כ בתורת המועדים בשם הגרי"ש"א גבי בין המצרים), וטעם הדבר משום שעיקר האיסור בשירים המביאים לידי שמחה וריקודים, וכמו שכתבנו לעיל, וביחידות אין דרכו של אדם להמשך

282 כעין מש"כ בשו"ע לענין אירוסין דשמא יקדמנו אחר, עיי"ש. ונשאלתי אם כך הדין גם לענין שידוכין, שהרי אינה אגודה בו כ"כ, ואין סברא זו דשמא יקדמנו, והוי כעסקא בט' באב, וכפרקמטיא מלבד המעטת שמחה, ונ"ל שיש להתיר גם בזה מפני שמ"מ זה מועיל בשביל שיתחזק הקשר, וכן המציאות שבכה"ג כבר לא מבטלים ומחפשים אחרי אחרים, ובנוסף לכך הוא קיל טפי מאירוסין שהרי הוא פחות שמחה.

283 מג"א סק"י ומשנ"ב סקט"ז.

284 שם.

285 נלענ"ד שאם התירו בשבת אפילו שחל בו ט"ב כסעודת שלמה בשעתו בודאי שגם זה מותר, ועכ"פ לדין כהשו"ע (בסימן תקנ"ד ס"ט) שמותר אפילו בתשה"מ, והיינו שאין שום חשש אפילו בדברים שבצנעא, ובודאי שה"ה בזה, ופלא בעיני שלא העירו כן שום אחד מהאחרונים. אך הסכימו עימי גדו"ה.

286 שם.

287 הנה יש להסתפק בסעודה זו שעושים כיום, דמחד ה"ז סתם סעודה ואינו אפילו כסעודת שידוכין שמצאנו שלקצת מילי נחשב כסעודת מצוה (ובמשנ"ב יש קצת סתירה בזה), וא"כ י"ל שכל מה שאסרו סעודה בשידוכין הוא רק כשיש שמחת חתן וכלה ויחד עם הסעודה ה"ז אסור, אבל סעודת הרשות לא מצאנו שנאסר, ואינו כאבל שאסור בסעודת מרעות, וא"כ י"ל דשרי, ומאיך הרי הוא בא בשביל חתן וכלה, וה"ז כהמשך השמחה, ובפרט שיש קצת מצוה גם בדבר זה, שנקרא סבלונות שמוזכר בגמ' ובפו' כחלק מהתקשרות החו"כ, וא"כ יש שמחה בסעודה זו, אך באמת אינו שמחה כולי האי, ולכן נראה שאין לאסור, ומ"מ אין זה ראוי לעשותה מר"ח, וכן יש לדקדק קצת בלשון המשנ"ב שכתב שמה שנוהגים לאכול מיני מרקחת "בשעת כתיבת התנאים" וכו', ואינו מוכרח, וצ"ע.

בענין סעודה "אירוסין" הנקראת היום: ואגב, אציין אודות סעודת שמחה הנקראת כיום אירוסין (ואין זה סעודת אירוסין כזמן הגמרא), יש שחושבים לבטל זאת מפני שנראה כסעודת רשות ללא צורך, ואומרים שכסף זה יחסכו לצורך החתן וכלה, אולם מהגר"ח קניבסקי שליט"א שמענו שאין זה נכון, ויש להשתדל ככל האפשר לעשות סעודת אירוסין זו, ע"כ. ואחר זמן ראיתי בספרים שכן נראה שהיתה דעת החזו"א.

288 נשאלתי בזה, ואמינא דאפשר שלא יאכלו פת רק שאר דברים ואיכא היכרא, דאינו סעודה ממש, וימעטו ככל האפשר.

זאת ועוד שהמאורע ההוא נקבע בליל ר"ח, ובוהו י"ל דשרי, כמש"כ הרבה מהפ"ו שמותר גם לאכול בשר, וא"כ י"ל שגם סעודה יהיה מותר [והמשנ"ב שהחמיר הוא לשיטתו שאף בר"ח אסר לאכול בשר], וצ"ע.

289 הנה לפו"ר לא מצאנו בהדיא איסור בסעודה אלא בסעודת אירוסין וכו', די ש בה שמחה ביחד עם המאורע, אולם סתם סעודת מרעות אפשר דשרי, או דלמא שזה אסור מקל וחומר שאם סעודת אירוסין שהיא מצוה אסור, כ"ש בזה.

אך מצאנו בפו' שכתבו לאיסור גם סעודת מרעות, וכנראה למדו זאת כדין אבילות, וכן מצאנו במאירי, וצ"ע. ובחזו"ע כתב גבי סעודת חנוכת הבית להמנע זולת מגדנות בעלמא, ומבואר שיש להמנע בדברים כאלה. וכ"מ גם מהגר"ח פ"ב במל"ח סי' ט, ועוד.

[ובאופן שיושבים יחד נת' במקומו שלא ישירו אפילו בפה, מפני שכשזה בחבורה חמור טפי, אך נראה ששירים שקטים שלא מביאים לריקוד ומחול מותר].

290 כנל"פ עפמש"כ בס"י תקנב ס"י ותקנד ס"ט, ולעיל הערנו בזה לגבי שידוכין.

291 וכמש"כ המג"א (בסימן תקנא סק"י), וכן פסקו במל"ח (ס"ט אות יח) ובבא"ח (פ' דברים ה) ומשנ"ב שם (סקט"ז) וכה"ח (אות לט), וכן המנהג.

292 פירוש "מחול" היינו מעגל של אנשים המסתובבים יחד, והנה אם הם

ד. **קטנים** משהגיעו לחינוך אסורים, אבל קודם לכן מותר, ולכן, **בגני הילדים** מותר להדליק טיפ עם שירים (והגנות ישתדלו ככל האפשר שלא ליהנות מהשירים)³⁰⁸. ואין צריך לומר שמותר להדליק כלי מגן התלוי על מיטת התינוק להרגיעו.

ה. **קלטות של סיפורים** לקטנים שיש בהם קטעי נגינה, אין לשומעם אם הקטנים הגיעו לחינוך, אבל אם עיקר הקלטת הוא הסיפור, ורק יש ניגונים בדרך ליווי, מותר³⁰⁹. ואם יש איזה שיר בתחילת הסיפור וכד', ינמיך את הקול עד שיגמר השיר.

ו. **חולה** ששמיעת ניגונים של כלי שיר מועיל לבריאותו, או שמיקל על צערו, מותר ותלוי לפי העניין³¹⁰.

ז. **חולה מעצבות, דיכאון, פחדים, עצבים, ועוד בעיות נפש רח"ל**, הדבר תלוי לפי הענין, ובמצבים שונים מותר לו לשמוע שירים אפילו בתשעה באב, וישאלו חכמים³¹¹.

ח. השומע שירים שלא מדעתו, כגון **באוטובוס או בהמתנה לשיחה בטלפון**, וכדומה, מותר, וא"צ לאטום אזניו. וכן אין לדקדק בצלילי הטלפון שלו. אמנם אינו ראוי שיהיה שיר ממש, ויחליפנו לצליל רגיל.

ט. ודע, שאסור לשמוע שירים גם **בער"ש וגם במוצ"ש**, וגם **בר"ח אב** אסור³¹².

ודע, שגם בשאר צומות וכמו עשרה בטבת, אין לשמוע שירים, והדין בזה ככל האמור לעיל³¹³.

תספורת

ג. כמה מנהגים גבי תספורת לגדולים: א. מ"ז בתמוז, מנהג אשכנזים והאריז"ל, וקצת מק"ק ספרדים בחו"ל (והאיסור מתחיל מליל י"ז בתמוז, ויש מקילים במקום צורך גדול). ב. מר"ח, יש מהספרדים שנהגו בזה. ג. מלפני שבת של שבוע שחל בו ט"ב, מנהג שראוי להחמירו בו גם הספרדים. ד. שבוע שחל בו ט"ב, עיקר הדין.

ו**לדינא**, הנה השו"ע פסק שאסור רק בשבוע שחל בו, וכן נהגו רוב הספרדים, ואף שרבינו הארי"ר החמיר מ"ז ובד"כ חיישינן לדעתו טובא, מ"מ כאן חזינו שהמהרש"ו עצמו לא חש לזה, וגם הבא"ח לא העלה אותו בספרו כלל, אך זאת ראוי להחמיר גם מלפני שבת של שבוע שחל בו ט"ב (ולכן, גם כאשר חל ט"ב באב ביום ראשון או נדחה ליום ראשון, שבאופן כזה אין דין שבוע שחל בו (כמש"כ בסי' תקנא ס"ד), מ"מ יש להזהר שלא להסתפר ולהתגלח קודם לכן, (וכן העיר באול"צ). ומי שמחמיר גם קודם לכן, יחמיר לעצמו ותע"ב, אך אין להורות חומרא, זולת מי שנהג להחמיר יחמיר ולא ישנה מנהגו, וקטנים אסור לספר ולכבס בגדיהם רק בשבוע שחל בו תשעה באב.

ובערב שבת חזון יש להחמיר לכל המנהגים בכל אופן (ויש להמנע גם לביל שיש).

ד. מותר לבחור ספרדי להסתפר בבין המצרים אע"פ שלומד בישיבה אשכנזית, ואין בזה לא תתגודדו (הגרשו"א והגרשי"א ועוד, ומיהו נ"ל דיש בזה מ"ש במסכת ד"א לא ישב בין העומדים וכו'), ומותר **לספר אשכנזי לספר ספרדים** (ועיין בשו"ת קנין תורה ח"ו ס"ל).

עוד פרטים בדיני תספורת

נ"ה. איסור תספורת הוא **בין בראש ובין בזקן, ובין כל שער שבגוף**³¹⁴.

נ"ו. **שער השפם** המעכב את האכילה בין מלמעלה ובין מן הצדדים, מותר לגלחו³¹⁵, וכן **מוהל** שמפריע לו למציצה (כה"ח קעב), אבל בט"ב באב עצמו, וכגון לצורך חולה שאוכל, אסור (כה"ח קעא).

ומי ששערותיו ארוכות ורוצה לספר מפני **חשש חציצה בתפילין**, אסור³¹⁶.

שער הבלורית מותר לספרו³¹⁷.

נ"ז. **סירוק הראש במסרק**, מותר אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב³¹⁸.

מריטת שער, כדרך נשים מהגבות וריסי עיניים, יש להחמיר (ראה בדיבור הקודם), ובמקום צורך אפשר להקל.

נ"ח. אחד האיש ואחד האשה שוין לאיסור³¹⁹, **ומשום צניעות**, יש להקל³²⁰.

נ"ט. **החושש שלא יפטרורו מעבודתו** אם לא יתגלח, מותר עד שבוע שחל בו ט"ב באב³²¹.

ס'. **בת העומדת בקשרי שידוכין** יש להקל במקום צורך (דלא גרע מהנ"ל, וכ"ד הגרשו"א בנחמת ישראל ע' ל. וע"ע שם שיש מתירים גם לבחור בכה"ג). ונראה שבשבוע שחל בו ט"ב יש להחמיר.

ס"א. **בעלי הברית וכן בר מצוה**, יזהרו להסתפר קודם לזמן האיסור. ובדיעבד יש מתירים, ובפרט במקום שנוהגים **תמיד** להסתפר לשם כך. וכן הדבר תלוי לפי מידת הצורך. וברוב המקרים אין להקל. ועל כל פנים בשבוע שחל בו ט"ב באב אין לעשות כן בשום אופן.

ס"ב. חל יום הולדת הבן ג' שנים בימי בין המצרים, אזי: עד שבוע שחל בו, יספר אותו ביום זה. אבל בשבוע שחל בו ט"ב באב אין לספרו, אלא ידחה את התספורת לאחר ט"ב³²².

אם חל יום הולדת ג' שנים בעשירי באב, יש לספר אותו באותו יום, ואפשר לספרו כבר בבוקר, לא מבעיא לבני ספרד שבבלא"ה מותר תספורת בעשירי, אלא גם לבני אשכנז יש להקל בזה (ואם רוצה לדחות אחר חצות ג"כ שפיר דמי, הגם שע"פ הארי"ר אין לספר אחר חצות, ונתבאר בדברינו סו"ס רמט אם הקפידא ע"פ קבלה או ע"פ פשט, ויש כמה נפ"מ בזה, ולבני ספרד בודאי אין נכון לעשות כן לדחות לאחר חצות, כיון שמותר בבוקר וזריזין מקדימין), אבל אם היה זמנו בבין המצרים ודחו את התספורת לאחר ט"ב באב, בזה אפשר לספרו ביום עשירי ובפרט לבני ספרד, ואפשר גם ביום י"א, כרצונם³²³.

ס"ג. גזיזת צפרניים מותרת אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב³²⁴.

עוד דברים האסורים

ס"ד. עוד דברים אסורים בבין המצרים³²⁵:

א. אכילת בשר ושתיית יין מ"ז בתמוז או מראש חודש.

ב. אסור לתפור בגדים ונעלים לצורך עצמו ללבישה.

ג. אסור לכבס, וכן להמנע מלגאח.

ד. אסור לרחוץ את הגוף (אבל רחיצת הרצפה מותרת).

ס"ה. אסור לכבס לקטנים בשבוע שחל בו תשעה באב (כנ"ל), ואיסור זה הוא אפילו בקטנים שלא הגיעו לחינוך. ומכל מקום לא אסרו לכבס בגדי קטנים המלכלכים תדיר, ונהגו להקל גם בגדים של קטנים כבני ב-ג שנים, אבל כבני ג-ד שנים אסור, ובזמנינו דעת גדולים שיש להקל אפילו בגדי קטנים בני שש, אם יש צורך בכך שמלכלכים הרבה, ותלוי לפי הצורך. וכל זה לגבי כיבוס, אבל לגבי תספורת לא מצאנו שום קולא לקטנים, כי אין חילוק בזה. ואף שבחול המועד הקילו לקטן בתספורת כמש"כ בסי' תקלא, מ"מ כאן לא הקילו, ולכן אסור תספורת בכל גיל שהוא (וזמן האיסור בתספורת וכן בכיבוס לקטנים הוא רק בשבוע שחל בו ט"ב וכנזכר לעיל)³²⁶.

ס"ו. בשר ויין אסור בעשירי, ממנהגן של ישראל, אבל בתספורת וכיבוס ורחיצה נחלקו הפוסקים, ומדעת השו"ע אין ראייה לזה, ורוב האחרונים אוסרים, ובהם גם חכמי ספרד כהחיד"א ומל"ח וכה"ח, וכן הבינו המג"א ועוד מגדולי האחרונים גם לדעת השו"ע, ואילו שכנה"ג ומאמר"ר ועוד מקילים (אך הביה"ל וכה"ח ס"ל שאין לדחות דברי רוב האחרונים מפניהם), ומכל מקום למעשה יש ללכת בכל זה לפי המנהג, ובני אשכנז נהגו להחמיר (עד חצות), אבל מנהג בני ספרד כפי הנראה נתפשט יותר להקל בזה (ובפרט למנהג הבא"ח שהקילו אף בבשר ויין, אלא שמאידך בכה"ח ועוד רבים מוכח לאיסור בכל הדברים), ולכן, מי שיש לו מנהג יעשה כמנהגו, אם להקל או להחמיר, אבל רוב העולם שאין יודעים מה מנהגם, יכולים להקל לכתחילה, משום שכל ספק במנהג לקולא, וקיל טפי מספק דרבנן שהוא לקולא. ובפרט לפי מה שהבאנו לעיל בתחילת הענין שרוב ככל הראשונים לא סברו לאסור בעשירי כלל, ולא הביאו אלא יחידים בדור שהחמירו בזה, ואף אותם יחידים הרי רובם לא החמירו בזה אלא בלילה, ואף השו"ע לא קבע איסור בשר ויין אלא כ"מנהג כשר" (ועיין ביו"ד סי' קצח סכ"ד מנהג יפה וכו', וביוסף טוהר שם היאך התייחסו הפו' לזה, ומ"מ בודאי ששורשו הוא רק מנהג), ולכן למעשה יש להקל, וכפי האמור רוב ככל העולם שאין להם מנהג ברור לא ינהגו איסור אלא בבשר ויין (כל יום עשירי), ותו לא. [וכל זה במוצאי ט"ב, אבל בצום ט"ב שנדחה, מותר לבני ספרד הכל, ולא נהגו להחמיר משום אבילות של יום, ואף שהרמ"א החמיר בזה כמהר"ל, אולם החיד"א ופר"ח וכן באול"צ ועוד באח" כתבו להקל]³²⁷.

ברכת שהחיינו

ס"ז. טוב להזהר שלא לומר "שהחיינו" בימי בין המצרים, אבל בשבתות מותר, ויש נמנעים גם בשבתות עפ"ד רבינו הארי"ר³²⁸, ועיין בהערה.

וברכת "הטוב והמטיב" מותרת בימים אלו, כמו ברכת הגומל ושאר ברכות ההודאה.

בסו"ס שג משכ"ב), אמנם בהליכ"ש (פי"ד בה"ט) כתב שמריטת שער הריסים וגבות אינם בכלל תספורת ומותר, עיי"ש. (ואין זה מוכרח שחולק על הגריש"א הנ"ל באות א', ד"ל שלא אסר אלא 'גילוח' הגבות וכדו', אבל מריטה שאני, ולפיה"א נראה לענ"ד שיש להחמיר בזה, שאף למתירים בתסרוקת י"ל שכאן אסור.

319 משנ"ב סקע"ט.
320 עיין משנ"ב שם בשם הפמ"ג ש'אפשר' שיש להתיר לאשה לגלח ריבוי שער הצדעין (ויודע שבד"כ כן ההלכה אע"פ שהפמ"ג כותב בלשון אפשר, שהוא מטעמי ענוה, עי' בשד"ח ח"ו). וכן בד"ן, דלא גרע מהפסד גשמי שמותר וכדלהלן. וע"ע בשבה"ל ח"י ספ"א ח. וכו' כשבאמת הוא צורך וא"א להסתדר בלא זה. ולענין טהרה, עיין בהליכ"ש ואח". אולם אצל הספרדים אין נוהגים בגילוח הראש בל"ט, ושאר שערות, בד"כ אין בהם חשש חציצה כלל.

321 אגר"מ ח"ד קב ו"ה כד אות ט וחור"מ ח"א צג ועוד, ותלוי לפי הענין.
322 כל זה נתבאר בהרחבה בבירורי הלכה סימן ד.

323 כל זה נתבאר שם.

324 עיין משנ"ב כ ובשעה"צ, ובכה"ח מח וש"א. ואף שיש מחמירים מ"מ אם הם גדולות מותר, וכן לצורך מצוה כמש"כ האח".

ובתשעה באב עצמו, עיין בבא"ח, והגרשי"א הורה לעשות כן ליטלם בידי או בשניו וכמש"כ ביו"ד סי' שצ ס"ז.

325 כל דברים אלו לא נפניתו לערכם כעת, מסעיף ג - עד סעיף טז [זולת דיני תספורת, ועוד קצת פרטים מס"ו-ז שנת' במקומם בס"ב]. והם פרטים רבים השנויים במנהגים שונים, ומהרה יבנה המקדש בב"א.

326 כ"ז נתבאר בהרחבה בבירורי הלכה להלן.

327 כ"ז נתבאר בבירורי הלכה להלן.

328 הנה בבין המצרים אין מברכים שהחיינו, כמש"כ בס"ח סי' תתמ, כיון שהוא זמן פורענות ואין יאמרו שהחיינו והגיענו לזה"ז [ולא דמי לאלב

חשש שילכו לרעות בשדות זרים, וכן המשדרים ברדיו להמון העם, אפשר להקל.

313 ראה בדברינו לעיל בסי' תקנ מה שכתבנו בזה.

314 כן הוא לשון השו"ע (סי' תקנא סי"ב), אחד ראשו ואחד כל שער שבו, אסור. ע"כ. וגם זקן בכלל (וכמש"כ שם סי"ג שרק השפם המעכב האכילה מותר), ודלא כמ"ד דלא גזרו על הזקן מפני שלא נהגו כלל לגלחו כלל, דליתא (ומלבד שמצאנו שהיו מספרים הזקן, ועמדו בזה בשו"ת ר"פ ח"ה, ועוד ואכמ"ל). וכן אסור לאשה לגלח **גבות וריסים** ושאר מקומות (כנ"ל, וכ"ד הגריש"א באשרי האיש ועוד, ודלא כמש"כ בשו"ת רבב"א ח"ד סי' קלה ח, אמנם בשעת הצורך היקל הגר"מ פיינשטיין כמש"כ במועדי ישרון).

315 עיין שו"ע סי"ג ובמשנ"ב ושעה"צ, וע"ע ביו"ד סי' שצ.

316 עיין בנחמת ישראל עמוד ל' משם הגרשו"א והגרשי"א שמתירים רק במקום התפילין והרצועות ולא כל הראש (וצ"ל דמירי שאין בזה משום כבוד הבריות, שהרי מי שסיפר חצי ראשו, בודאי מותר לו לסיים בזמן האיסור). והגר"ח אסור, ואכן בלא"ה דעת רבים שאין בזה חשש חציצה מן הדין, עיין בשו"ת יחו"ד, ואכמ"ל.

317 כעין זה כתבנו בה"ל ספירת העומר, והיה טעמו לפי משקל ההפסד כנגד האיסור, והגם הלום ראיתי בנחמת ישראל ע' לא שהביא בשם החזו"א שמי שיש לו בלורית מותר להסתפר בימים אלה, ע"כ, וזה למרות שימים אלו אסורים מדינא ולא כימי הספירה ממנהגא.

318 כ"כ משנ"ב סק"ב ושעה"צ שם אות כה, ועוד רבים באח". אמנם יש מחמירים בזה, ובפרט לאיש, עיין כה"ח אות נו. אך אף הוא סיים בדברי המתירים ושכן עמא דבר, דלא חמיר מאבלות, ע"כ. ואגב, לכאורה יל"ד מכאן אודות **מריטת שערות** האם זה מותר, שהרי גם כאן אין זה גילוח, אלא מריטה, וגם הוא אינו אלא ספק, ואעפ"כ יש שאסרו, ואף שלהלכה מותר, מ"מ י"ל שכאשר מכוון למריטה אסור שהוא כדמיון תספורת, שרק בתסרוקת מותר, שאינו נראה כתספורת, ובפרט שהוא ספק אם יחתך (עיין

כעת, וכ"כ ברבב"א שזה לימוד ולא הנאה.
307 זכר שמחה וצ"א שם, וע"ע חזו"ע עמוד קנ"ז קנ"ח, ונראה שלצורך לימוד קיל טפי מניגון אצל גוים, ומ"מ אם אפשר להימנע מר"ח, תע"ב.

308 עיין אגר"מ ח"א יו"ד סי' רכד וח"ד אור"ח סכ"א ד, ובשו"ת מקדש ישראל ע' יב וע' קכד, וכ"כ באמת ליעקב קמינצקי שם ועוד באח", ואין בזה איסור ספיייה, ובפרט יש להקל בזה לכתחילה עד ר"ח אב.

309 עיין בספר נחמת ישראל ע' ט בשם הגר"ש קמינצקי וספר שערים המצוינים בהלכה, אמנם במעדי יו"ט ח"ד ע' תתז הביא בשם הגר"מ גרוס שרק נגינה ממש אסור, אבל קלטות סיפורים שיש בהם קטעי נגינה אין לאסור, ע"כ. ונראה שאם הוא שיר מסוים, בודאי אסור. ורק מנגינה לרגע קטן, דרך עראי, או בדרך ליווי מותר.

310 בשו"ת דברי שלום קרויז (ח"ד פ) התייר כמו שמותר לפרנסתו (דלעיל אות ג) ועד ר"ח אב. אולם למעשה פעמים שמותר אף אחר ר"ח אב, כיון שיש צורך, וכגון בחולה ששוהה בביה"ח, ואצ"ל בחולה שיש בו סכנה שמותר ומצוה, ועיין בה"ל שבת סי' שכח משכ"ב, ואפילו להקל על צערו, ועיין בשבה"ל ח"ו סס"ט ומשה"ל ח"ו קו והליכ"ש, וחולה קצת יש להקל לו בשירי רגש או על החורבן, ותלוי לפי הענין כפי מצבו, ולפי התועלת בסוגי השיר.

311 עיין הליכ"ש שהיקל למי שיש לו הרגשות פחד ובדידות, ובאול"צ ע' רלה כתב שסתם סובל מעצבות או חוסר מנוחת הנפש אסור. ובסובל מדיכאון מותר עד ר"ח אב. וחולה עצבים מותר אפילו בט"ב, ונראה שאף בסובל מעצבות וכדו' אפשר להקל לו בשירי רגש או שירים על החורבן, ולפי ענינו.

312 סתימת כל הפוסקים, וכ"פ כמה גדולים, וכן דעת הגר"ע יוסף כמובא בספר אבות לישראל לענין ספיייה, ע"כ וש' בביהמ"צ (והגם שיש דברים שביהמ"צ קל יותר כנישואין ותספורת, מ"מ זו בחינה אחרת של מיעוט בשמחה, והרי בכמה דברים ביהמ"צ חמור מספיה"ע), אמנם לאנשים שיש

וכל החשש הוא מתחילת שעה רביעית ביום עד סוף שעה תשיעית³⁵³, ודע שכל המדובר במכה קלה, אבל במכה חזקה אסור כל השנה³⁵⁴.

ה. יש אומרים שראוי להמנע מטיסה במטוס אם אפשר³⁵⁵. ומ"מ במקום צורך או למצוה יש להקל.

ו. **ניתוח**, וכן אשה הצריכה לעבור ניתוח קיסרי, ראוי להתמתן לאחר ט' באב אם אפשר, וכן שאר טיפולים רפואיים שיש בהם חשש סכנה, ורק אם הרופאים אומרים שיש לעשות את הניתוח או הטיפול בהקדם (ולא מסיבת הנוחות שלהם, וכדומה) יעשו כן, ושומר מצוה לא ידע דבר רע.

ז. כדרך שצריך להזהר **מסכנה גשמית** כך יש להזהר **מסכנה רוחנית**, כי מאמר הכתוב 'כל' רודפיה השיגוה בין המצרים, קאי גם על היצה"ר (והוא יצה"ר הוא השטן והוא מלאך המות, בב"ב טז), ובפרט בענינים שבין אדם לחבירו, שיש להתחזק הרבה בימים אלה בפרט.

בירורי הלכה

סימן א

שאלה: ממתי אסור להסתפר בבין המצרים, וכן לספר ולכבס בגדי קטנים.

תשובה: א. לענין תספורת בגדולים, הנה באיסור תספורת בכלל ישנם כמה מנהגים, שבמשנה בתענית (כו:): איתא ששבוע שחל בו ט"ב אסור לספר. וכן בגמרא (כט: ל): אמרו אסור לספר ולכבס מ"ח עד התענית דברי ר"מ, ר"י אומר כל החודש כולו אסור, רשב"ג אומר אינו אסור אלא אותו שבוע בלבד, ואמר רבא הלכה כרשב"ג והלכה כר"מ, ותרווייהו לקולא. וע"ע בטור בס' תקנא שהזכיר ב' הדינים הנ"ל, ולקמיה כתב עוד בשם הרמב"ן בתורת האדם שתספורת של שבוע זה כל שיער שבו אסור, ובב"י שם הביא מההל' ר"ס סב) שאין איסור לספר אלא אותה שבת ולפנ"כ מותר, אבל מנהג הזקנים שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת כדי שיכנס ליום התענית כשהוא מנוול, וגוערין מאד למי שיספר, ע"כ. ועוד הביא מהל' שמחות שכתב שאסור לגדולים לספר קטנים בשבוע שחל בו ט"ב [ועיין בשו"ג סקמ"ג שהעיר שבהלכות שמחות לא נזכר איסור בתספורת, אך מ"מ ע"פ הדין י"ל דהיינו הך]. ובד"מ שם (אות ה) כתב שבמנהגים שלנו ממחר"א טירנא כתוב שנוהגים איסור בתספורת מ"ז בתמוז ואילך, ע"כ.

ולהלכה, הנה בשו"ע בכמה מקומות (בסעיפים ג, ד, יב, יד) כתב בפשטות שאסור רק בשבוע שחל בו ט"ב, אבל הרמ"א (בסעיף ד) כתב שנהגו להחמיר בתספורת מ"ז בתמוז, ע"כ. ובכה"ח (אות מה) הביא דברי הכל בו הנ"ל, וע"ע בכה"ח (אות עח) בשם המל"ח שהחמיר כעין זה בט"ב שחל ביום א', כדי שיכנס מנוול, אבל כשחל באמצע השבוע אין חשש עיי"ש (ומיהו בד"ז שם ועו"א כתבו להחמיר בשבוע שלפניו כדעת ה"א, ואמנם הוא בלשון יחיד, מ"מ נהגו כן), וע"ע בכה"ח (אות סו) משם האח", אך ז"א ראייה לנוהגים כהשו"ע, ועוד הביא בכה"ח (אות פ) שמהרש"ו בשעה"כ בהגה (דף פט ע"ג) כתב על האריז"ל שלא היה מסתפר מ"ז בתמוז עד אחר ט"ב, אך הוא עצמו נהג להקל, כיון שהוא חומרא בעלמא, ואבילות ישנה, ע"כ. אלא שזה חידוש, שהרי בד"כ נהגו כהאריז"ל בלא שום שאלה ונדנדו, אך י"ל שהבין שלא היה זה אלא חומרא מופלגת, כמו כמה חומרות שנהג בעצמו, וגם לא נתברר היאך נודע המנהג, כי אם מה שלא סיפר בפועל אפשר שלא היה צריך לזה, דאטו כולי יומא מסתפרים, ואפשר שהיה רגיל להסתפר בער"ש או עכ"פ כל ערב ר"ח וכדומה, או שמה מעשה היה שהוצרך להסתפר ואעפ"כ נמנע, ועכ"פ חזינן שאף המהרש"ו גופיה לא חשש לזה, ואפשר מפני שהבין בזה שאינו אלא חומרא, ויותר נראה שהאריז"י החמיר בזה כיון שהיה מבני אשכנז והורגל בכך, ולכן לא שינה מנהגו להקל, וכבר מצאנו כזאת (כגון בענין שני נקבים בציצית, ועוד), ולעולם אין זה דין גמור שהוברר לו מדעתו הרחבה, ומיהו קושטא קאי שגם אצל הספרדים יש קצת שנהגו שלא להסתפר מ"ז בתמוז וכמ"ש בספר ברית כהונה מערכת ב אות יב ממנהג ג'רבה, ובספר חזו"ע בדיני ד תעניות עמוד ריח כתב שיש נוהגים להחמיר מ"ח, אך לא ציין מקור לזה, וכנראה שהוא על סמך דברי הכל בו, אך זה אינו ממש ר"ח, (ולעצם הדין הסכים לזה שם בעמוד רכז במוסגר לענין ט"ב שחל ביום ראשון), א"נ ככל הדין של משנכנס אב המבואר בר"ס תקנא, ושור"ר שכן היה מנהג בתונים ע"פ דברי הבית יהודה עייאש, ובספר שם עמוד רכז במוסגר להחמיר בזה, בא"ח פ' דברים הלכה יב הביא את עיקר הדין שאסור בשבוע שחל בו, וכאשר חל ביום ראשון אין כאן שבוע שחל בו כלל, וסיים ומיהו לענין תספורת ראוי להורות לעם כמנהג הזקנים שכתב הכל בו שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת, כדי שיכנס לתענית כשהוא מנוול, ומיהו אין אנו גוערין ביד המקילין בזה בחזקה, ע"כ. והנה לא נתברר בדבריו אם חומרא זו שכתב להורות כמנהג הזקנים קאי על מקרה שט"ב חל ביום ראשון, או בשבת ונדחה ליום ראשון שבאופן זה אין דין שבוע שחל בו, ועל זה קאמר שמכל מקום יש להמנע כמנהג הזקנים, או שזה דין כללי לכל השנים שיש להחמיר מלבד בשבוע שחל בו, שהרי דברי הכל בו הם דין כללי לכל השנים, ולכאור' אם הוא חושש לו הרי שיש להחמיר בזה תמיד.

ב. **זמן האיסור של תספורת וכיבוס**, הנה בפמ"ג (בא"א סקל"ח) כתב דמדלא הגיה הרמ"א שלדין הוא מ"ז בתמוז לתספורת ומ"ח לכיבוס, משמע שלקטנים אין איסור רק בשבוע שחל בו ט"ב, ובלבוש השמיט בשבוע שחל בו ט"ב, וכמו שדקדק בא"ר אות לא, דמשמע מזה שהאיסור כמו לגדולים ע"כ, והא"ר שם הוסיף שהשו"ע לשיטתו, וצ"ע. ע"כ. וכנראה שמסופק אם אכן לדינא יש לחוש ללבוש, או שנלמד גם משתיקת הרמ"א כדעת השו"ע, וכמו שדייק הפמ"ג. אלא שעיקר דיוק הפמ"ג אינו מוכרח, דהא כמ"כ חזינן בסעיף ג שכתב השו"ע איסור תספורת בשבוע שחל בו לגדולים, ולא העיר שם הרמ"א כלום, ובודאי שסמך על דבריו בסעיף ד, וא"כ הכא נמי נימא הכי, ועכ"פ מאידך גם הא"ר הנ"ל סיים בצ"ע. והנה במשנ"ב סקפ"ב כתב עיין בא"ר שלדין יש להחמיר בתספורת לקטנים מ"ז ובכיבוס מ"ח, ובחיי אדם (כלל קלג יח) כתב שלצורך קטנים אין להחמיר אף לפי המנהג אלא בשבוע שחל בו ט"ב, ע"כ. וכן בכה"ח אות קעה הביא דברי המשנ"ב בשם האחרונים (וכן כתב הח"א שם סוסי"ח, ובמוסגר שבתוה"ד כתב כן בפשיטות, ו"ל ששם מייירי בלא הגיע לחינוך, ולכן הוסיף בסוף ההלכה לכלול בזה את כל הקטנים אף שהגיע לחינוך שא"צ להחמיר, ודו"ק). איברא שגם הא"ר סיים בצ"ע, וכנ"ל. וכן נוטים

דברי האח' הנזכרים להקל בזה כדעת הח"א, ונוסף ע"ז שיש צד לומר שהטעם הוא משום חינוך וכמו שהבאנו לעיל, וא"כ אין איסור אלא בגיל שש ושבע או יותר שיש לו דעת להתאבל, ובודאי שקודם לכן אין איסור, ועל כל פנים גם לפי הטעם השני נראה שאין להחמיר יותר מעיקר דין איסור תספורת שהוא רק בשבוע שחל בו ט"ב באב.

וכל האמור לגבי תספורת, אולם גם **לענין כיבוס** הדין כן שאין להחמיר יותר משבוע שחל בו, שהרי לפי הדיוק משתיקת הרמ"א, הרי זה קאי גם על תספורת וגם על כיבוס, ואדרבה כיבוס הוא דבר שקשה יותר לקטנים כדחזינן שהקילו בו בגיל הקטן, הגם דשאני התם שזה בגלל שהוא צורך גדול שמלכלכים, ועכ"פ כן מוכח מדברי הפו', ויוצא לסיכום שאיסור תספורת וכיבוס לקטנים הוא רק בשבוע שחל בו ט"ב [ולענין **תספורת ילד בגיל 3 - חלאקה**, יבואר בעה"ז].

ויוצא לסיכום כמה מנהגים גבי תספורת לגדולים: א. מ"ז בתמוז, מנהג אשכנזים והאריז"ל, וקצת מק"ק ספרדים בחו"ל (והאיסור מתחיל מליל י"ז בתמוז, ויש מקילים במקום צורך גדול). ב. מ"ח, יש מהספרדים שנהגו בזה. ג. מלפני שבת של שבוע שחל בו ט"ב, מנהג שראוי להחמיר בו גם הספרדים. ד. שבוע שחל בו ט"ב, עיקר הדין.

ולדינא, הנה השו"ע פסק שאסור רק בשבוע שחל בו, וכן נהגו רוב הספרדים, ואף שרבינו האריז"ל החמיר מ"ז ובד"כ חיישינן לדעתו טובא, מ"מ כאן חזינן שהמהרש"ו עצמו לא חש לזה, וגם הבא"ח לא העלה אותו בספרו כלל, אך זאת ראוי להחמיר גם מלפני שבת של שבוע שחל בו ט"ב [ולכן, גם כאשר חל ט' באב ביום ראשון או נדחה ליום ראשון, שבאופן כזה אין דין שבוע שחל בו (כמ"ש בס' תקנא ס"ד), מ"מ יש להזהר שלא להסתפר ולהתגלח קודם לכן, (וכן העיר באול"צ). ומי שמחמיר גם קודם לכן, יחמיר לעצמו ותע"ב, אך אין להורות חומרא, זולת מי שנהג להחמיר יחמיר ולא ישנה מנהגו, וקטנים אסור לספר ולכבס בגדיהם רק בשבוע שחל בו תשעה באב].

סימן ב

תספורת וכיבוס לקטנים

שאלה: האם אפשר להקל בכיבוס בגדי קטנים ותספורת לקטנים.

תשובה: ולענין קטן, הנה המהר"ם מרוטנבורג (הל' שמחות ס" כד) כתב שאסור לספר ולכבס אפילו לקטנים, תדע וכו', ע"כ. והובא בתרוה"ד (ס' קנב), וכתב ע"ז הב"י (בסוד"ה ומ"ש והא) שמתוך דברי תרוה"ד נראה שלא נהגו כן, וגם אנו לא ראינו ולא שמענו מי שנהג כן. ועוד בב"י להלן (אחר ד"ה ומ"ש דמי) הביא דברי המהר"ם שאסורים הגדולים לספר לקטנים בשבת שחל בו ט"ב, ע"כ. וכבר עמד בדבריו בשכנה"ג הן במה שדייק שהתרוה"ד חולק על המהר"ם, דז"א מחזור, אלא כוונתו רק להסביר שאף למהר"ם דאיסור כיבוס הוא משום חינוך או עגמת נפש, הלא"ה מותר ול"ח למראית העין. ולעצם הדברים תמה שכנה"ג שהב"י מתחילה כתב שלא ראה נוהגים כן, ולבסוף הביאו ודן בדבריו, וכתב ליישב, שכתב כן רק למי שירצה לפסוק כמהר"ם ולא לדינא, אך דחה תירוץ זה שהרי בשו"ע (סעיף יד) פסק כן לדינא לאיסור, ולכן כתב דאולי מש"כ הוא שלא ראה נוהגים כן, אבל לענין הדין מסכים לזה, ע"כ. ולדינא אין לנו אחר השו"ע ולא כלום.

אך בשורש הדין יש נפ"מ, דהנה תרוה"ד כתב הטעם שהוא משום חינוך או עגמת נפש, ע"כ. והנה שתי טעמים אלו חלוקים טובא והרבה נפ"מ איכא, כגון במקום שאין עגמת נפש, וביותר בנידון דידן יש נפ"מ האם בקטן שלא הגיע לחינוך (פחות מגיל שש) צריך להחמיר בזה, שלפי טעם ראשון א"צ להחמיר בזה, וכ"כ בשער הציון (אות צא) ולא הכריע, ובפמ"ג (בא"א סוסקל"ח) הביא דברי הלבוש שכתב שמדובר בבני ג' וד' שנים, והקשה עליו שהרי משמע דהיינו מגיל חינוך (דהיינו בני שש ושבע, עכ"ל. ומצאנו ש"א בענינים אחרים בדיני בין המצרים שהוא יותר מגיל שבע ואפילו גיל עשר ויותר, כיון שצריך דעת להתאבל על ירושלים, ובזמנינו אין דעת לכך, ואכמ"ל). ונראה בפשטות שהלבוש נקט את הטעם השני ולכן החמיר, ומש"כ ג' וד' שנים, י"ל שאף מצד עגמת נפש א"צ להחמיר ביותר מזה, וזה נפ"מ רבתי גם לדין קריעה באבל קטן המבואר ביו"ד (סימן שמ), דיצא מכאן שזה לא נא' אלא בבן ג' או ד', ולא קודם לכן שזה כקורע על האבן במידת מה, אך האמת שבלבוש (ס"ד) ביאר הדברים בדרך חדשה שאיסור כיבוס הוא שלא יסיח דעת מהאבל (וע"ע במטה יהודה ר"ס תקנא שהביא טעם זה, וכ"כ עו"א). וע"ז כתב שזה רק קטנים בני ג' וד', אבל קטנים המטנפים עצמן ומוציאין וכו' מותר שאין בזה שמחה, ע"כ. וא"כ נראה דמש"כ בני ג' וד' אורחא דמילתא הוא, דעד גיל זה דרכם לטנף (ובכה"ח אות קעד כתב כגון בני ג' וד', לבוש. ומשמע הא פחות וכו', עכ"ל. וצ"ב שהרי הוא מבואר יוצא בדברי הלבוש, וצ"ל שכוונתו לענין הגיל המסוים הזה, וע"ע שם אות קעט). אמנם בשכנה"ג הביא טעם אחר להיתר זה (וכמו שהביאו כה"ח קעח), וזה שפיר נצרך לפי הטעמים שהוא משום חינוך או עגמת נפש, שגם לטעמים אלו יתיישב מה שאין להחמיר בקטנים המלכלכים וכדו', כיון שכל כהאי גוונא לא גזרו שקשה לעמוד בזה. ועדיין צריכים אנו ביאור מהו הטעם של האיסור, ומהו הענין שהתרוה"ד כתב שתי טעמים, ולהלן יבואר בעה"ז.

והפוסקים לא הכריעו אם האיסור לספר קטן הוא משום חינוך באבלות או משום עגמת נפש. והנה מצאנו שנחלקו הראשונים באבלות לקטן על קרוביו בכלל, שבטור (יו"ד סימן שמ) כתב שמקרעין לקטן משום עגמת נפש, פירוש כדי להרבות בהספד, ושוב כתב בשם הר"י"ץ גיאת שאם הגיע לחינוך קורעין לו כדרך שמחנכים אותו לשאר מצוות, ובב"י ציין שכן הובא ברמב"ן וברא"ש ובנימוק"י, והיינו שאפילו אם אין בזה טעם של עגמת נפש, מ"מ צריך לקרוע לו משום חינוך, ע"כ. ובט"ז שם (סקט"ו) הביא דברי הפרישה שכתב שמכאן יש ראייה "קצת" שקטן שהגיע לחינוך צריך לנהוג מנהגי אבילות, ע"כ. והש"ך בנקה"כ כתב לדחות דדווקא בקריעה אמרינן הכי, שכן מוכח מהרא"ש (סו"פ מגלחין) ורבו מהר"ם שקטן אינו נוהג אבילות, וכ"מ בטושו"ע ס"י שצו, ע"כ. וכ"ה בדגול מרובה שם ועו"א. ואכן כן כתבו כמה ראשונים בהדיא שאין אבילות לקטן כמבואר בתשו' מהר"ם סימן תלז ובמרדכי מו"ק ס' תתע וברש"י בתענית יג. ובמאירי מו"ק כו: וברוקח סימן שיד ובהגמ"י פ"ה מאבל והובא בב"י סו"ס שפד, ודימהו

וכ"כ בהליכ"ש פ"ד סכ"ד, אלא שלא החמיר שם אלא רק מ"ח, ע"כ. (וק"ק מנין החילוק בין קודם ר"ח לאחר מכן). והנה נרגש בזה כבר בהליכ"ש שהרי בזמנינו הם מעשים שבכל יום, וכתב דמ"מ כיון שהוא סוג סכנה שמברכים עליה הגומל ה"ז נחשב לספק סכנה גמור ח"ו, ואסור להכנס לכך בימים אלו, עכ"ד. ולענ"ד י"ל דהאידינא אין חשש במטוס כלל, כיון שעוברים בדיקות מיוחדות וכו', ומה שמברכים הגומל, הוא כפי גדר תקנות חז"ל, וכמו שביארנו בקובץ נחלת אבות ח"א, ואדרבה **נסיעה במכונית** בזה"ו חמורה יותר, וה' ירחם.

אבל קטב מרירי יש לחוש, וכ"ש לפי האמור שעיקר החשש מחוץ לעיר דווקא. ועוד יש להוכיח מדברי רבינו האריז"ל שהבאנו לעיל בסמוך שגם בזה"ז שייך שדים המזיקים, ולכן יש להזהר. **353** וכנ"ל באות הקודמת, שהרי הראשונים תלו את הדבר בגלל קטב מרירי, וזמן שליטתו הוא בשעות אלו, וכמ"ש באי"ר (שם), וכ"כ בשבלי הלקט שם ועוד, וכ"מ בב"י ובלבוש ופמ"ג ועוד. **354** עיין יו"ד ס' רמ"ה סע' י, ויש בזה עוד כמה תנאים בספרים עד כמה ואם בכלל. **355** כ"ה בקובץ מבית לוי בשם הגר"ש וואזנר להמנע בימי בין המצרים,

רבה ולהורגו ח"ו, ע"כ. ועיין בספר מאורי אור (ח"ה עוד למועד ע' קט) שכתב דהאידינא בטל הדבר מימי אביי (בפסחים קיב:), והמדרש שהביא הב"י היה קודם אביי, ולכן לא נהגו להזהר בזה, ואינו רק שיחת נשים ותינוקות, ותמה על מרן הב"י שלא התעורר בזה, עיין שם. ואחא"מ, לא על הב"י תלונותיו כי אם על הראשונים שכתבו כן, ואעיקרא לק"מ לפמשנ"ת באות הקודמת שעיקר החשש הוא מחוץ לעיר (וכנראה שהוא הבין שגם בתוך העיר יש לחוש), ועו"ל מפני שבזמן מיוחד זה יש להם רשות והעזיה, כמאה"כ כל רודפיה וכו', ושור"ר בחזו"ע עמוד קכח שהביא דברי המאורי אור הנ"ל, וכתב לדחותו באופן אחר, ד"ל שרק על אגרת בת מחלת גזרו שלא תעבור בישוב,

תספורת לא מצאנו שום קולא לקטנים, כי אין חילוק בזה. ואף שבחול המועד הקילו לקטן בתספורת כמש"כ בס"ת תקלא, מ"מ כאן לא הקילו, ולכן אסור תספורת בכל גיל שהוא [וזמן האיסור בתספורת וכן כביבוס לקטנים הוא רק בשבוע שחל בו ט"ב וכנזכר בתשובה לעיל].

סימן ג

אכילת בשר ויין ותספורת ורחיצה וכיבוס בעשירי באב

שאלה: האם מותר להסתפר ולכבס הבגדים ולהתרחץ ביום עשירי באב.

תשובה: א. לענין אכילת בשר ושתיית יין:

בסוף תענית (כט). שרובו של היכל נשרף ביום עשירי, וא"ר יוחנן אלמלא הייתי שם הייתי קובעו בעשירי. ובירושלמי (פ"ד ה"ו) היו חכמים מצמו תשיעי ועשירי, ויש מצמו בתשיעי ובליל עשירי, וכיום אין כח לנהוג כן, אבל נהגו להמנע מבשר ויין, וכמו שמצאנו בראשונים, וכמה שיטות בזה, א. באבודרהם (בעניני התענית ע' רעג) כתב שהרא"ש היה נוהג שלא לאכול בשר בליל עשירי, ע"כ, ומשמע שרק בליל עשירי לא היה אוכל אבל ביום עשירי אכל, ובפשטות היה אפשר לומר שבאמת אין זה בגלל חומרתו של עשירי, אלא מפני חומר הצום, וכמו שמצאנו בכמה תעניות של תשובה שאין אוכלים בשר ויין במוצאי התענית, וכן כתב המהר"ל (סימן קכה) בענינו לענין צום ט"ב שחל בשבת ונדחה, הוביאו הב"י בסו"ס תקנט והרמ"א שם, שאפילו מי שאוכל ביום עשירי בשר יש שנמנעים במוצאי ט"ב משום חומרא דתענית ואבלו של יום, ושייך לבין המצרים, ע"כ. אולם מריהטת האבודרהם, נראה שזה משום שריפת ההיכל שהיתה בעשירי, ואעפ"כ משמע שלא החמיר אלא בליל עשירי, ומצאתי שכן כתבו עוד ראשונים שהקפידא היתה "בלילה" שאחר התענית, וכמבואר במחזור ויטרי סי' רסו, ושם נקט משום אנינות של הלב וכו', וכן משום דא"ר יוחנן שנשרף ההיכל בעשירי, עיי"ש. וכן בשבלי הלקט סי' רעד כתב שלא אוכלים "בליל" מוצאי ט"ב, וכ"מ בעוד ראשונים. וע"ע גם במהר"ל בתשו"ס קכה. ב. בהגהות מימוני כתב שיש בני אדם שמתענים מבשר ויין עד חצי יום עשירי, והביאו הב"י בס"ת תקנת, והרמ"א שם בהגה. ג. בטור כתב שמנהג כשר הוא שלא לאכול בשר בליל עשירי ויום עשירי רק להשיב הנפש שיהיה קרוב לעינוי, ע"כ. והנה לא הזכיר ממנהג אביו שהביא האבודרהם, ואף שהיה בקי במנהגי אביו, אפשר שמנהג זה לא שמע עליו, וגם דוחק לומר ששמע על המנהג וסבר שהוא גם בלילה וגם ביום, ודלא כהאבודרהם, משום שמכל מקום היה לו להזכיר שכן נהג אביו, ואפשר שאחר מנהג אביו כבר נתפשט המנהג לכל, ולכן כתב בסתם שכן המנהג הכשר, ובעצם שיטת הטור שסיים "רק להשיב את הנפש", עיין בב"ח שפירש שכוונתו לומר שאם מאכלים לא יאכל כי אם מעט להשיב את הנפש, ובשר לא יאכל בשום אופן. אבל הט"ז כתב שבשאר מאכלים מותר גם להרבות כיון שאין בהם שמחה אלא בשר ויין, ורק בשר המשיב את הנפש אסור. וע"ע שם בדעת השר"ע בזה, ובדאי שאין הכרע, ויש לפרש דברי השר"ע כהט"ז, ועיין בכה"ח (אות ב) שנחלקו בזה גם הכנה"ג כהב"ח והא"ר כהט"ז.

כל קבל דנא מצאנו ברא"ש בסוף תענית (סימן לו) שהביא בשם מהר"ם שנוהגין שלא לשחוט ושלא להכין צרכי סעודה עד אחר חצות ע"כ, וכן הביאו דברים אלו גם המרדכי בתענית (סימן תרלו) והג"מ (פ"ה מתענית אות של, וע"ע גם בתשו" הרשב"א ח"א סי' שו). ולכא"ו תימה על הרא"ש שהרי נהגו שלא לאכול בשר בעשירי, וא"כ שחיטה זו מה היא עושה [וכן מבואר בב"ח שאם אסור בשר אין לשחוט עד אחר התענית, עיי"ש. אמנם ז"א מוסכם, עיין ט"ז בס"ת תקנת בסופו, וע"ע במשנ"ב שם סקל"ט, וע"ע בשעה"צ אות מג, עיי"ש. ומ"מ גם לולי האיסור הרי במציאות אם היה אסור לאכול בשר לא היו שוחטים עד זמן האכילה שלא יתקלקל]. ויש לומר שמה שכתב האבודרהם שהרא"ש היה נוהג, זה רק מנהג שנהג לעצמו, אבל האחרים לא נהגו כן, ואמנם הערנו שהטור הביא מנהג זה בסתמא, ומשמע שכולם נהגו בזה, וי"ל שזה רק אחר זמן פטירת הרא"ש, אבל בזמן הרא"ש ועוד בזמן רבו מהר"ם לא היה זה מנהג רבים אלא יחידים, וגם הגמ"י לא סותר עצמו, שכאן מוכח שמוותר לשחוט ולאכול בשר, ולעיל הבאנו מדבריו שלא אוכלים עד חצות, איברא שדברים אלו הובאו בב"י ולא מצאנו לזה מקור בהגמ"י, ומ"מ נאמן עלינו הב"י שכן כתב הגמ"י, וא"כ קשה היאך כתב הגה"מ ששוחטין בט' באב אחר חצות, כאשר כתב שנהגו שלא לאכול בשר ויין עד חצות עשירי, ויש לומר שדקדק שלא אסור לכל אלא "יש בני אדם" שנמנעים ואין זה איסור, וא"י ש' לומר שהיתר זה של שחיטה הוא לאנשים הנצרכים לזה, וא"נ חשבתו לחלק עוד שרק בבשר בהמה החמירו, שהוא דבר המביא לידי שמחה, כאומרם אין שמחה אלא בבשר ויין, ומה שנהגו לשחוט הוא דווקא עופות (עיין לעיל סימן תקנב ס"ב דאסור ממנהגא).

אבל יותר נראה לתרץ דברי כל המפרשים הנז', שאכן יש שנהגו בזה, אך זה אינו מנהג הרווח בישראל ולכן לא אסרו למעשה, אלא אוקמא אדינא שמוותר. ואכן בעיוני בדברי כמה ראשונים מצאתי שלא היה זה מנהג רווח אלא אצל יחידים, וכגון בספר הפרדס הגדול (קנה) ש"שמע שר' משה" היה נוהג שלא לאכול בשר במוצאי ט"ב, וכן במחזור ויטרי (רסו) יש שפורשים גם בלילה, ובספר מעשה הגאונים ע' לד הביאו שכן נהג ר' משולם, וכן הובא גם בשבלי הלקט רעד, ומבואר שלא היו נוהגים כן אלא יחידים, ומשמעות המחברים הנ"ל קצת שאף הם בעצמם לא נהגו כן, וע"ע גם בספר סדר היום בסדר תשעה באב שג"כ כתב שהוא מנהג של יחידי סגולה.

ולהלכה, בשו"ע סימן תקנח פסק שמנהג כשר שלא לאכול בשר ולא לשתות יין כל ליל עשירי ויום עשירי, ע"כ. והרמ"א כתב דיש מחמירין עד חצות היום ולא יותר, ע"כ. ומה שהחמיר הב"י כהטור ולא כהאבודרהם והגמ"י שלדעתם אינו אסור כל היום, וגם במקצת היום העשירי לא כללו את כל ישראל בחומרא זו, י"ל כמו שכתבנו לעיל בדעת הטור שלא הזכיר את מנהג אביו, משום שפשט המנהג בכל ישראל, ומסתבר שבזמן הב"י פשט המנהג עוד יותר, ולכן כתב דרך כלל שיש להזהר במנהג כשר זה, והרמ"א שהביא דעת האומרים שמחמירים עד חצות, הוא כנראה גם כן מפני שכן ראה שנתפשט המנהג במקומו (למרות שלא כתב "וכן המנהג", וכמו שכתב בס"ת תקנא ובשאר דוכתי בשו"ע, וע"ע בתשו" המהרש"ל ובב"ח סי' תקנח שכן ראה לרבותיו שנהגו לאסור בשר בעשירי, וגזרו על הציבור לנהוג כן), ומר כי אתריה ומר כי אתריה.

ובדבר המנהג, הנה בני ספרד נוהגים שלא לאכול בשר ולא לשתות יין כל לילה ויום עשירי, כפי פשטות לשון הטור והשו"ע, ומנהג בני אשכנז לאסור עד חצות יום עשירי כדברי הרמ"א. אמנם היו מנהגים שונים בזה גם אצל בני ספרד ובני אשכנז, א. אצל בני אשכנז נראה מהב"ח שהיה מנהג לאסור כל יום עשירי כמו שהביא את המהרש"ל ורבותיו שנהגו לאסור יום עשירי, ומשמע שכל היום בכלל זה, וע"ע שם, וכ"כ בא"ר בדעתו והובא בשערי תשובה (אות ב). גם שמעתי מהגר"ח קניבסקי שהורה פעם לאחד שאסור כל יום עשירי ואף ברחיצה וכו', אך א"א לפסוק הלכה בצורה כזו מכמה אנפי, ולא ידך גיטא מצאנו בט"ז סו"ס תקמח וסו"ס תקמט שבמקומו נהגו לאכול בשר גם במוצאי ט"ב (ע"ע גם באורחות חיים סק"א), וכבר מצאנו כן בקדמונים כמו במנהגים הנ"ל, וכן בלקט יושר ע' קי שהיו שהקילו בזה, עיין שם. אך

למרדכי הנ"ל, וכן בתשו' הגאונים קדמונים סי' לה הובאו ביב"א ח"ז כט, אלא שעדיין קשה דהכא הביא הב"י דברי הראשונים שצריך לקרוע לקטן שהגיע לחינוך כדרך שמחנכים אותו לשאר מצוות, ואילו בב"י סו"ס שצו מבואר שאין אבילות לקטן, ואמנם כאן מירי בקריעה, אולם משמע שמה יש ללמוד לכל דיני חינוך ככל המצוות, ובשלמא אם היה בזה הסברא משום עגמת נפש יש לחלק, אבל אם הדבר תלוי בחינוך למצוות, א"כ מהיכא תיתי לחלק, וצ"ע. וי"ל שהשו"ע בהלכותיו כתב מקרעין לקטן הוא לאו משום חינוך אלא מפני עגמת נפש. (ודלא כהרדב"ז בפ"ח מאבל ה"ד שכתב שמקרעין לא משום עגמת נפש אלא משום חינוך). וק"ק שהשמיט טעם זה שהוא משום עגמת נפש כאשר כתב הטור, ומ"מ לא ידך גיטא גם לא כתב שהוא משום חינוך, וא"כ אין ראייה, ולכן לחומר הקושיה (שלא יסתרו הרא"ש והטור והשו"ע את דבריהם שנקטו שאין אבילות לקטן, ואעפ"כ הביאו את הרי"צ גיאות), י"ל שלעולם כל דין קריעה הוא רק משום עגמת נפש ולא משום חינוך, דאין אבילות לקטן כלל. ואכן כן נקטו הפוסקים שאין אבילות בקטן, וכמו שהבאנו מהש"ך בנקה"כ, וכ"מ במג"א סי' תקנא סקל"ח, וכ"כ בשערי דעה סי' שפא סק"ב, וכן נקט החיד"א בברכ"י בשו"ב סי' שמ סקטז שכל שאין בו עגמת נפש יש להקל בקריעה, ודלא כהרי"צ שהחמיר בקטן שהגיע לחינוך, וכ"פ בספר בית עובד, וכן נקט החקרי לב חאו"ח סי' צט, והסכים לדבריו נכדו הגר"ח פלאגי בשו"ת חקרי לב סימן נב, וע"ע בשד"ח מערכת אבילות אות קעה, שהביא דברי האח"י והסכים להם ודלא כמסגרת השולחן, ומסיק שאם אין שייך עגמת נפש אין מקרעין אפילו לקטן, וכ"ה בשו"ג סי' שפד, וגם מפוסקי האשכנזים נקטו כן כמו שהבאנו מתרי צנתי דדהבא הש"ך ומג"א ושערי דעה וחכמת אדם כלל קנב סי"ז ושכן המנהג, וכ"כ עוד באח"י, וע"ע בשו"ת אגרות משה ח"א חיו"ד סימן רכז שהאר"ך בזה.

וכעת אחר שנתבאר שאין דין אבילות בקטן, יש להבין למה אסור לספר ולכבס לקטנים, ובתרומת הדשן כתב או משום חינוך או משום עגמת נפש, וכפי האמור שאין חינוך אבילות לקטן, נוכל להוכיח שאין איסור זה משום חינוך אלא רק משום עגמת נפש, ונימא שהתרומת הדשן סבר כדעת הרי"צ שיש חינוך אבילות לקטן, ולכן כתב כן, אבל לדין שאין אבילות לקטן א"כ גם כאן לא יהיה בזה חשש. ונראה לומר בכמה דרכים, א. שהתורה"ד מספקא ליה כמאן ההלכה האם כהרי"צ שיש חינוך באבילות לקטן או כהרא"ש ודעימה שאין אבילות, ולכן הזכיר את שני הטעמים, או שלא רצה להכנס בהכרעת הדין בזה, ולכן הזכיר את שני הטעמים, ובזה מבואר היטב למה הזכיר שתי טעמים שהם חלוקים לדינא, שזה מפני שהדבר שנוי במחלוקת, ולכן הזכיר שני הטעמים. ב. עוד היה אפשר לומר שדווקא באבילות על קרובים לא גזרו על הקטן, וכפי שביארו האח"י בכמה דרכים, כגון: בדגמ"ר הנ"ל כתב טעם שאם אתה מחמיר בזה אתה מבטלו מתלמוד תורה, משא"כ בקריעה שאין בה ביטול תורה, ע"כ. וטעם זה לא שייך בנידו"ד, דאדרבה בתספורת וכיבוס איכא ביטול תורה, וכן בשערי דעה הנ"ל שכתב שלא חייבו חכמים אלא בדבר שבדאי יתחייב בו כשיגדיל, אבל כאן מאן יימר דמתרמי ליה, ע"כ. וטעם זה לכא"ו ל"ש כ"כ כאן, דאף שאנו מאמינים בכל יום שיבא, מ"מ הא כמה שני דלא אתא ובירה תוכיח כמשחז"ל, וי"ל. וכן טעם נוסף כתב בשערי דעה דרבים שתו לימא וכו' (ככתובות ח:), עיי"ש. וטעם זה ג"כ לכא"ו לא שייך בנידו"ד שהרי דור שלא נבנה בימיו כאילו חרב בימיו (ירושלמי פ"א דיומא ה"א), וכן למש"כ בחקרי לב הנ"ל שכל חינוך הוא להרגיל במצוות לכשיגדל, ואם באנו לחנך באבילות אין זה אלא אתחלתא דפורענותא וסימן רע שיבא על הקטן לכשיגדיל, והרי אפשר שלא יבא, עיי"ש. וכבר הערנו ע"ז לנידו"ד (וע"ע במנחת חינוך מצוה רסד אות ט מ"ש"כ טעם מחודש דליכא חינוך בקריעה במקום שאין עגמת נפש משום בל תשחית). ג. במג"א (סימן תקנא סקל"ח) ביאר דשאני אבילות דרבים.

ולהלכה, כאמור הפו' לא הכריעו בטעם האיסור לספר ולכבס לקטנים, ולכאורה לפי האמור דקיי"ל שאין אבילות לקטן, א"כ יש לומר שהטעם הוא משום עגמת נפש, ולא נצטרך לעשות חילוקים בין אבילות, וכפי שביארנו שהתורה"ד נקט את שתי הטעמים בדרך ממה נפשך לפי הפוסקים החלוקים באבילות בקטן ביי"ד, אבל לפום הלכתא י"ל שהוא רק משום עגמת נפש. והמג"א דחק ליישב טעם הראשון של תורה"ד גם לפי ההלכה (וע"ע בערוה"ש תוספת ביאור על דברי המג"א), ואכן מצאנו כמה אחרונים שכתבו בפשיטות שהטעם בט"ב אינו משום חינוך, וכיעוין במטה יהודה (ר"ס תקנד) ובגבורת ארי (תענית ל:). שהוא משום המכבס שלא יסיח דעתו מן האבל, עיי"ש. ובלבוש ג"כ כתב טעם של היסח דעת וכמו שהבאנו לעיל, אלא ששם בא לאסור גם בבן ד' שנים ויותר שאין שייך בו חינוך, וזה בודאי משום המכבס, אלא שטעם זה שלא יסיח דעת מן האבל צ"ב, דמנא לן לחדש טעם חדש נגד המובא בתורה"ד והעתיקוהו האחרונים, וי"ל שזה בכלל עגמת נפש, אמנם ע"פ המבואר ברש"י מו"ק (יד: ושאר מפרשים נראה שהוא ענין אחד.

היוצא מהנ"ל, שבתורה"ד הביא ב' טעמים לאיסור תספורת וכיבוס לקטן, והנפ"מ אם יש איסור בפחות מגיל שש ושבע, וכמש"כ הפמ"ג ושעה"צ ולא הכריעו, וגם המג"א לא הכריע אלא ביאר את אחד הטעמים, וכמה אחרונים כתבו במפורש שהטעם אינו משום חינוך, וכן סיעעו דבריהם מפשט דברי תורה"ד שאינו אלא כדעת הרי"צ ולא קיי"ל כן, וא"כ יותר יש לומר שהטעם הוא משום עגמת נפש או עכ"פ שלא יסיח דעת.

ולפי"ז יש להחמיר גם בקטן שלא הגיע לחינוך, ואכן כן משמע מדברי הרמ"א שם סי"ד שבגדי קטנים שמטנפין בהם ודאי מותרים, והוסיף ואפילו בגדי שאר קטנים נוהגים להקל, ע"כ. וכונתו "שאר קטנים" נראה שאין רצונו לומר כל קטנים שלא הגיעו לחינוך, דא"כ הו"ל למימר בהדיא שנהגו להקל עד גיל חינוך, אלא כוונתו להוסיף עוד קצת שעדיין עשויים ללכלך, והיינו כמש"כ בח"א דהיינו בני ב' או ג' שנים, ודו"ק. וכאמור שכן פסק בלבוש וכו"ל, וכן בח"א כלל קלג ח"י, וכן מוכח במשנ"ב בשעה"צ אות צא שיש להחמיר ע"פ הטעם השני, וכ"כ כה"ח אות קעג, ושכן פסק בבא"ח פ' דברים, ובאות קעט הביא דברי הח"א שנוהגים להקל עד ב' או ג' שנים, וכ"מ בלבוש הנ"ל שרק מג' או ד' שנים אסור, ובבא"ח שם כתב שאין למחות במכבסים בגדים לבני ג' שנים, עיי"ש. ונראה שזה משום שחושש שהוא זמן גבולי להתיר, אבל פחות מזה ודאי מותר. ומיהו לדינא נראה שאין לדקדק בזה, ויש לצרף מש"כ הפמ"ג (בא"א סקל"ט) שפשטות הבית יוסף והרמ"א להתיר בכל קטנים, ואף בני י"ג במשמע, וכן ראייתו באול"צ ח"ג ע' רמט שכתב כן, ועוד יש לצרף מה שהבאנו לעיל דאיכא ב' טעמים לאיסור, ואם אכן הטעמים חלוקים הרי שלטעם האיסור משום חינוך בלאו הכי אין איסור קודם לכן, ודו"ק. ועל כולנה יש להקל בזמנינו שמלכלכים הרבה, וכמש"כ באול"צ שם להקל בזמנינו עד גיל 6-7, ובד"כ עד גיל 5-6, ודעת הגריש"א להקל אף ביותר מזה עד גיל ח', וע"ע גם בשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' שמו, ובשו"ת עמק התשובה ח"א צב עד גיל ט'.

לסיכום: אסור לכבס לקטנים בשבוע שחל בו תשעה באב (כנ"ל בתשובה הקודמת), ואיסור זה הוא אפילו בקטנים שלא הגיעו לחינוך. ומכל מקום לא אסרו לכבס בגדי קטנים המלכלכים תדיר, ונהגו להקל גם בגדים של קטנים כבני ב-ג שנים, אבל כבני ג-ד שנים אסור, ובזמנינו דעת גדולים שיש להקל אפילו בגדי קטנים בני שש, אם יש צורך בכך שמלכלכים הרבה, ותלוי לפי הצורך. וכל זה לגבי כיבוס, אבל לגבי

מ"מ לא הביאו הפו' קולא בזה, ולמעשה כאמור שהמשנ"ב וכל הפו' נקטו כדעת מור"ם ז"ל. ב. בני ספרד מצאנו להגר"ח פלאגי' במל"ח ס"י הלכה צב שכתב בתחילה בסתמא שליל עשירי ויום עשירי עד חצות אסור לאכול בשר וכו', ולקמיה הביא מחכם אחד במקומו שנהג להסתפר בכיוון דווקא בחצי היום, ועוד אח"כ בהלכה צ"ג הביא שמהחיד"א מבואר שלא לומר שהחיינו כל יום עשירי ואינו כשאר דברים, ובמקומו המנהג להקל גם בשהחיינו אחר חצות, ע"כ. וגם מהחיד"א עצמו במחז"ב (אות ב) שנקט שיראי ה' נהגו להחמיר, משמע שאינו דבר מוחלט לאסור כל יום עשירי (אמנם באמת נראה שמנהגם מבוסס היטב על פשוטות לשון השו"ע), וע"ע שם במחז"ב (באות ד) גדולה מזו בעיר שרובם אוכלים בשר בליל עשירי, ודן בזה החיד"א, ולא אמר להם להחמיר, כי היכא דלא נהוג לא נהוג. וגדולה מזו מובא בבא"ח (פ' דברים הלכה טו) שהיו נוהגים לשחוט לסעודת ליל ט"ו, ומ"מ למעשה הרבה מחמירים, וכן נקט הכה"ח אות י ממשמעות השו"ע והאח' שאסור כל היום. ולמעשה המנהגים כיום ברורים וידועים, שבני אשכנז מחמירים רק עד חצות, ובני ספרד מחמירים כל היום, ומנהג ישראל תורה, ואין לפרוץ גדר, ומיהו הרי זה קל מבין המצרים, ולכן תבטל שנתבשל בו בשר מותר (ביה"ל וכה"ח בשם המאמ"ר), וכמו"כ מותר בשר ויין בכל סעודת מצוה, ואפילו בסיום מסכת שמייה ליימודו כדי לסיים, וגם לכל הקרואים מותר.

ב. ולענין שאר הדברים, הנה בשו"ע לא נתפרש, ויבואר הלהן, אך מצאנו בזה מחלוקת חכמי אשכנז, שהמהרש"ל בתשו' (סימן צב) כתב שגם רחיצה ותספורת וכיבוס אסורים, וכן הביאו הב"ח בסימן תקנח והמג"א שם בשם הלבוש, וכתב הב"ח שזה דלא כמש"כ במנהגי טירנא (ע' פה) שמותר להתרחץ ולספר ולכבס מיד אחר צום ט' באב, ע"כ. ונמשכו אחר הב"ח המג"א שם והא"ר בס' תקנת והחיד"א במחבר"ר בס' תקנה, ובמל"ח סימן צג ובשו"ת זרע אמת ח"א סי' פב, וכן מוכח מדברי עוד הרבה אחרונים שהובאו בכה"ח אות ו ועוד, וכ"פ המשנ"ב בביה"ל ועוד רבים.

ובדעת השו"ע יש לדון, כי הנה בס' תקנה כתב שלא לאכול בשר ויין, ולא הזכיר שאר דברים, והאחרונים הנ"ל כתבו שהוא הדין רחיצה ותספורת, וכמש"כ במג"א (סק"א) משם המהרש"ל, וכ"כ בביה"ל הנ"ל, ולעיל (בסימן תקנא ס"ד) כתב השו"ע שאחר התענית מותר לספר ולכבס מיד (כתענית כט: ל.), ובמג"א שם (סקט"ז) כתב וק"ו שמותר בבשר ויין, ואותן הנוהגים איסור בבשר ויין עד שבת נחמו טעות הוא בידם וכו', וכ"כ במשנ"ב שם סק"ל, וכן הביא גם הכה"ח את דברי האח' הנ"ל בב' המקומות, ולכא"ו צ"ב שהדברים נסתרים, שבס' תקנא מבואר שמותר מיד אחר התענית, ובסימן תקנח מבואר שמנהג כשר לאיסור, ושאלה זו היא הן לגבי אכילת בשר ויין (והיא סתירה בשולחן ערוך עצמו), והן לגבי שאר הדברים, שבס' תקנא מבואר שהם יותר חמורים מבשר ויין (והיא סתירה בדברי האחרונים).

ומצאנו בזה ב' דרכים, א. שבסימן תקנא המדובר מעיקר הדין ובסימן תקנח הוא רק ממנהג, וכן נראה מוכרח לפרש לדברי כל האחרונים שהבאנו לעיל כדי שלא יסתרו דבריהם, וכ"כ בפשיטות הכה"ח באות עו עיין שם, ובדאי שכך הבינו המשנ"ב וכל האח', והוא ישוב ברור ונכון, שהרי השו"ע הדגיש שכל הקפידא הוא ממנהג כשר, וכן הבאנו לעיל מדברי הרבה מהראשונים שמבואר שאף המנהג לא היה רווח אלא אצל יחידים מגדולי הדור. ב. במאמר מרדכי (סק"ב) כתב שמסתמיות דברי מרן ומור"ם בס' תקנה וכן ממ"ש בס' תקנא ס"ד נראה שאף ממנהג כשר לא אסור אלא בבשר ויין, אבל לענין רחיצה ותספורת לא, וכתב שהאחרונים כתבו שאסור כמהרש"ל, אבל בשיירי כנסת הגדולה (אות ד) כתב שאפילו הנוהגים שלא לאכול בשר ויין מותרים ברחיצה, וכן מנהג טירנא, ואף שהב"ח החמיר כמהרש"ל לאסור רחיצה ותספורת וכיבוס, אם הלכה רופפת בידך, פוק חזי מאי עמא דבר, ע"כ. והביאו בקצרה המאמ"ר, ולדבריהם ניחא, שבס' תקנא מדבר על שאר דברים שמותרים אחר התענית מיד, ובס' תקנח מדבר על בשר ויין שבזה נהגו לאסור בעשירי [אמנם בעיקר שיטת הכנה"ג יל"ד, שהמעין בדבריו יראה שלא התיר אלא רחיצה האסורה בט"ב, והיינו רחיצה בצונן, אבל רחיצה בחמין שאסורה גם בשבוע שחל בו ט"ב אסור גם לדידה (וע"ע גם בא"ר), וזה דלא כהבנת המאמ"ר ושאר האח' שנמשכו אחריו ככוונת הכנה"ג, וזה פלא].

אלא שיש להקשות הרי האח' הנ"ל בס' תקנא כתבו שבשר ויין יש לאסור בקל וחומר מרחיצה, וא"כ מה נענה לזה, אכן במאמ"ר שם בתוה"ד רמז ליישב זאת שדווקא בשר ויין אסור, משא"כ רחיצה ותספורת שאינו אסור אלא בשבוע שחל בו ט"ב, ע"כ. ונראה כוונתו שאדרבה אין זה ק"ו, כי באמת בשר ויין חמור יותר שאסור מר"ח, ואילו שאר הדברים אינם אסורים אלא בשבוע שחל בו ט"ב לפי"ד השו"ע והרבה פו'. אמנם על המג"א ודעימיה שאמרו קל וחומר ל"ק, כי באמת יש בכל אחד בחינת קולא וחומרא, שהרי מדינא דגמרא אכילת בשר ויין אינו אסור בכל בין המצרים, אלא רק בסעודה מפסקת, ואילו כיבוס וכדו' נהוג כל השבוע כמבואר בגמרא, ומאידך למעשה החמירו בבשר ויין יותר שאסור מר"ח, משא"כ כיבוס ותספורת שהוא רק בשבוע שחל בו ט"ב, וממילא שפיר כתבו המג"א דהוי ק"ו, כיון שמדינא דגמרא הוא חמור יותר, ולכן הוצרכו לתרץ לשיטתם משמ"כ בס' תקנח הוא ממנהג, אבל המאמ"ר דן לפי המציאות שאנו רואים שהחמירו בבשר ויין יותר, וממילא מיישב את קושיית האחרונים בפשיטות שמה שאסור אכילת בשר ויין במוצאי ט"ב הוא דווקא בבשר ויין ולא בשאר דברים, שמחמירים בבשר ויין יותר, ואת"ש. ויש להוסיף עוד סברא לזה שהחמירו בעשירי בבשר ויין ולא בשאר דברים, דהוא מפני שבטלו הקרבנות וניסוך היין (וכמש"כ בב"י ס"י תקנא בשם הכל בו לגבי הנמנעים מ"יז בתמוז, וכן הוא בט"ז שם סק"יז בשם מהרש"ל). ומאחר ורובו של היכל נשרף בעשירי החמירו בבשר ויין (ע"ד מש"כ בגמ' בב"ב ס:), ולא בשאר דברים. ושור"ב באול"צ פכ"ט הערה כו שכתב לבאר כן מה שנהגו רק בבשר ויין ולא בשאר דברים, עיין שם בד"ה ונראה, וכן בדבריו בח"א סו"ס לח, ואעיקר דמילתא י"ל שאף אם זה יותר מזה אין לנו אלא מה שנהגו, ואם נהגו בזה ולא בזה, אין לנו להוסיף עליהם ולומר שיחמירו גם בדבר הנוסף מקל וחומר כי אין לך במנהג אלא מה שנהגו, וכעין מש"כ בשו"ת הרמ"ץ סימן מ, וע"ע בשו"ת יחו"ד סמ"א שצ"י ש"כ הר"ן בר"פ ראשית הגז שאין מדמין מנהגים, עיין שם, ואמנם כאשר הדבר הוא קל וחומר, י"ל דזה בכלל המנהג, ואין זה סתם דימוי של מנהג למנהג, מ"מ כיון שיש טעם גם לזה שנהגו דווקא בזה ולא בזה, שפיר דמי, ואין לך אלא מה שנהגו.

עוד היה מקום להעיר מדברי המהר"ל בתשו' (סימן קכה) שאפילו מי שאוכל ביום עשירי בשר יש נמנעין במוצאי ט"ב משום חומר התענית ואבילות של יום, ושייך לבין המצרים, ע"כ. ואם כדבריו שהוא שייך לבין המצרים הרי שבכל הדברים שאסורים בבין המצרים אסורים אז, אמנם בשו"ת הרמ"ץ שם כבר כתב לדחות דאין ללמוד המנהגים זה מזה, וזאת ועוד שבעיקר דינו הרי כתב הברכי יוסף בס' תקנח שמהר"ו והפר"ח חולקים ע"ז, וכ"כ עוד רבים באח'. וזאת ועוד דמ"מ כל הנידון הוא רק בלילה ולא כל היום, וזאת ועוד שנראה שכל זה יתכן לענין נישואין ושהחיינו, אבל בכיבוס ותספורת ורחיצה, הרי זה תלוי במנהגים, שלבני אשכנז שמחמירים מ"יז בתספורת וכן לשאר המנהגים אז יש מקום לאסור גם במוצאי ט"ב, אבל לבני ספרד ע"פ השו"ע שלא החמירו בזה אלא בשבוע שחל בו, אין לאסור בעשירי, ורק בבשר ויין שראינו שאסורו מר"ח בזה יש לאסור, וכן בדומה לזה בשאר הדברים י"ל כן ולא בתספורת וכיבוס ורחיצה, ובפרט שהם דברים הנחוצים מאד לאדם, ומסתברא דלא לוסף על המנהג, ודו"ק.

והיוצא עד כאן, שבדעת השו"ע יש סתירה, ויש שני ישובים לזה, והנפ"מ ביניהם אם כפי המנהג שלא לאכול בשר ויין בעשירי, הוא גם לענין תספורת וכיבוס ורחיצה, ורוב האח' החמירו, אלא שחלקם לא דנו מצד סתירת השו"ע, אלא הוסיפו מעצמם לאסור גם שאר דברים, ואי מהא לא אריא, דנראה שנקטו רק כפי מנהגם, והיכא דנהוג נהוג, אבל מצד סתירת השו"ע יש לדון, אך גם לזה יש לנו לילך אחר המנהג, וכפי שכתב הכנה"ג שאם הלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר, והיינו שראה שהמנהג להקל. וכן ראיתי שנקטו בשו"ת יחו"ד שם ובאול"צ שם שכיון שלדעת מרן אין המנהג אלא מבשר ויין, אין לבני ספרד להמנע במוצאי התענית אלא מבשר ויין, עיי"ש. ואמנם יש להעיר על דבריהם, היאך כתבו שכ"ה לדעת מרן, כאשר המג"א והחיד"א ועו"א למדו בשו"ע שאסור גם שאר דברים. ואם אמנם המאמ"ר הבין כן בשו"ע, מ"מ אין זה מוכח שכן דעת מרן, ואדרבה רוב האחרונים לא למדו כן. והאול"צ הזכיר לדברי האח', אבל ביחו"ד ק"ק שלא הזכיר לד' החיד"א ומל"ח וכה"ח הנז' שהחמירו (וגם הביה"ל ועו"א שראו דברי הכנה"ג לא פסקו כמותו), ויתירה קשה שדן שם אח"כ מדין ברכת שהחיינו שדבר ע"ז החיד"א, ויותר היה להביא מדברי החיד"א המפורשים במחז"ב דמשמע שהלך אחר המחמיר.

ומיהו לדינא אפשר להקל מעצם הדבר שהיא פלוגתא באחרונים, ואף שרובם החמירו ומטעם זה כתב בביה"ל שקשה להקל נגד האחרונים הנ"ל, מ"מ כיון שאינו אלא מנהג קיי"ל במנהגא דהלך אחר המיקל (וה"ז קל יותר מאיסור דרבנן דאזלינן בספיקו להקל, וכמ"ש החפץ חיים, וכ"כ באגר"מ ועו"א בכ"מ, והמשנ"ב גופיה שהחמיר, הוא משום דס"ל שאף שהוא מנהג, מ"מ הרי רוב האח' החמירו וקשה להקל נגדם), ויותר נראה שהסיבה להקל הוא מפני שכן המנהג, וכמו שהעיד הכנה"ג. ואמנם גם זה אינו מוכרח, ואדרבה הרי החיד"א והמל"ח כתבו שמחמירים בזה, וכן כתב האול"צ שם שיש מבני ספרד שמחמירים, מ"מ במציאות כיום המנהג רווח יותר להקל. ואף אם תאמר שמנהג זה נתבטל אך זה מקרוב ע"פ הוראת הגאונים הנ"ל שנתקבלו הוראותיהם מ"מ גם זה נחשב מנהג, וכאשר כתב הט"ז בסו"ס תקנח ובסו"ס תקנח, ומצאנו עוד ראיות לזה, ועכ"פ גם מי שמסופק היאך הוא נהוג, כל כהאי גוונא אזלינן לקולא, וכן הבאנו מהאח', וכעת ראיתי גם בשו"ת יצחק ירנן ח"ח סי"ג.

ויש להוסיף, א. שהרוצה להחמיר "על עצמו" תבא עליו ברכה. ואף אם יחמיר בזה עד חצות היום בלבד שפיר דמי, שהרי ביותר מזה כבר ישנם כמה ספיקות במילתא דרבנן, ואף אם להחיד"א (במחז"ב, ובמורה באצבע אות רלב רמא) ודעימיה משמע שמדמים זה לבשר ויין, וא"כ לפי השו"ע שאסור בבשר ויין כל יום עשירי גם באלה הדברים אסור כל יום עשירי, אולם כיון שבלא"ה הדבר מסופק נראה שא"צ להחמיר יותר, ועיין במועד לכל חי הנ"ל סי' צג שלדברי החיד"א נראה שיש להזהר בברכת שהחיינו כל יום עשירי עד ליל י"א, אולם במקומו מקילים בזה אחר חצי יום עשירי, ודברי המאמ"ר תמוהים (וע"ע בא"א מבוסטשטש), ואמנם דברים אלו תלויים במנהג, ובאול"צ כתב שיש מחמירים גם בכל הדברים, ומשמע גם כל יום עשירי, אולם כאשר אין מנהג ודאי שא"צ להחמיר כ"כ, ודי בחצי יום אם ירצה. ב. כל האמור הוא מן הסתם, אבל כאשר יש מנהג ברור להקל באיזה דבר, אין צורך להחמיר כלל, וכגון מה שראינו אצל יוצאי טריפולי שנוהרים בדווקא מיד לאחר ט"ב לכבס כל הבגדים והמצעות אחד מהם לא נותר, וכן מתרחצים, ואומרים שטעמם הוא כמו אבל ב"מ, שיוצא מאבילותו, וכיוצ"ב כתב בפשיטות הגאון מוהר"מ מג'רבא בספר ברית כהונה (חיו"ד מערכת א אות כ) שכתב אגב גררא דאבילות שמכבסים כל הבגדים שלבש או ישב עליהם האבל, וכן נהגו לרחוץ עצמן בחמין, וכעין זה נהגו לרחוץ במוצאי ט' באב, וע"ע שם, ע"כ (ויש שהקדימו לעשות כן כבר בט"ב אחר חצות היום, והוא ודאי טעות, וכבר העירו ע"ז הפו'). וי"א שכן נהגו הבבלים, ועוד, אך אצל כולם יש מביניהם שנהגו כן ויש שלא נהגו כן, ומי שיודע מנהגו יעשה כמנהגו, וכל דבריו הנ"ל מן הסתם שיש להחמיר רק בבשר ויין, ותו לא.

לסיכום: בשר ויין אסור בעשירי, ממנהגן של ישראל, אבל בתספורת וכיבוס ורחיצה, נחלקו הפוסקים, ומדעת השו"ע אין ראייה לזה, וכמו שנתבאר, ורוב האחרונים אוסרים, ובהם גם חכמי ספרד כהחיד"א ומל"ח וכה"ח, וכן הבינו המג"א ועוד מגדולי האחרונים גם לדעת השו"ע, ואילו שכנה"ג ומאמ"ר ועוד מקילים (אך הביה"ל וכה"ח ס"ל שאין לדחות דברי רוב האח' מפניהם), ומכל מקום למעשה יש ללכת בכל זה לפי המנהג, ובני אשכנז נהגו להחמיר (עד חצות), אבל מנהג בני ספרד כפי הנראה נתפשט יותר להקל בזה (ובפרט למנהג הבא"ח שהקילו אף בבשר ויין, אלא שמאידך בכה"ח ועוד רבים מוכח לאיסור בכל הדברים), ולכן, מי שיש לו מנהג יעשה כמנהגו, אם להקל או להחמיר, אבל רוב העולם שאין יודעים מה מנהגם, יכולים להקל לכתחילה, משום שכל ספק במנהג לקולא, וקיל טפי מספק דרבנן שהוא לקולא. ובפרט לפי מה שהבאנו לעיל בתחילת הענין שרוב ככל הראשונים לא סברו לאסור בעשירי כלל, ולא הביאו אלא יחידים בדור שהחמירו בזה, ואף אותם יחידים הרי רובם לא החמירו בזה אלא בלילה, ואף השו"ע לא קבע איסור בשר ויין אלא כ"מנהג כשר" (ועיין ביו"ד סי' קצח סכ"ד מנהג יפה וכו', וביוסף טוהר שם היאך התייחסו הפו' לזה, ומ"מ בודאי ששורשו הוא רק מנהג), ולכן למעשה יש להקל, וכפי האמור רוב ככל העולם שאין להם מנהג ברור לא ינהגו איסור אלא בבשר ויין (כל יום עשירי), ותו לא. [וכל זה במוצאי ט"ב, אבל בצום ט"ב שנדחה, מותר לבני ספרד הכל, ולא נהגו להחמיר משום אבילות של יום, ואף שהרמ"א החמיר בזה כמהר"ל, אולם החיד"א ופר"ח וכן באול"צ ועוד באח' כתבו להקל].

סימן ד

תספורת קטנים (חלאקה) בבין המצרים ובעשירי באב

שאלה: ילד שמלא לו ג' שנים בימי בין המצרים, או בעשירי באב, האם יספרו אותו כפי המנהג, או ידחו את התספורת לאחר מכן.

תשובה: א. תספורת בבין המצרים, נתבאר לעיל בתשובה שאסור בין לגדולים ובין לקטנים, אלא שאין לאסור אלא בשבוע שחל בו ט' באב, ולא רק לבני ספרד, אלא גם בני אשכנז המחמירים בתספורת מ"יז בתמוז, מ"מ מותרים עד שבוע שחל בו ט' באב.

ולענין תספורת ראשונה, נראה שאין לספרו בשבוע שחל בו ט"ב, ורק קודם לכן מותר, ויש לבאר שאף אם יש לזה סמך בתספורת כבן שלש, וכמו שסמכו על המדרש תנחומא פ' קדושים, וכמש"כ בשו"ת ערוגת הבושם סי' רי ועוד שנמשכו אחריו, אבל אין לזה מקור ברור, רק שהיה קפידא על תגלחת ראשונה כל אחד כמנהגו, וכמובא בשעה"כ בענין פסח ובפ"ח שער ספיה"ע שהאר"י גילח בנו, וכ"ה בשע"ת סי' תקלא בשם הגינת ורדים ובש"ד"ח באסיפת דינים חול המועד אות ה, וכ"ה בכה"ח שם אות ל ועוד. אך לא כתבו שהוא בג' שנים, ואדרבה משמע שלא הקפידו על ג"ש, אלא שהערוגה"ב הנ"ל כתב סמך לזה, ואחריו נמשכו כמה ספרים, ופסקו שכן מנהגן של ישראל, עיי"ש. ומה שמ"מ נהגו מבין שלש הוא בפשטות אגב שמחנכין אותו לתלמוד תורה, וכמש"כ הרמ"א ביו"ד סימן רמה ס"ח שמאז מלמדו אותו האותיות [איברא שלפי השו"ע שם חינוך לת"ת הוא רק מגיל ה', ואף הרמ"א לא כתב לחנכו לת"ת אלא ללמדו אותיות "כדי להרגילו" וכו', אולם גם כל חינוך הוא להרגל במצוות, ועוד דמ"מ זה ג"כ הכשר

ואם רוצה לדחות ליום י"א, נראה ג"כ דשפיר דמי, א. שהרי יש אוסרים תספורת גם ביום עשירי, ולא רק בני אשכנז, אלא גם מבני ספרד וכמו שהבאנו לעיל מדברי החיד"א והמל"ח ועוד. ואמנם לדעת הרבה פ' דאזלי בתריה דהרמ"א שרי מיד אחר חצות, וא"כ גם כאן היה לו לעשות כן אחר חצות, אולם לפי"ד החיד"א ודעימיה הרי השו"ו לאכילת בשר, וכיון שבש"ע אסר בסתמא כל יום עשירי, הרי גם זה בכלל, ואף שזו חומרא על חומרא (עיי' בתשובה הקודמת), מ"מ סגי בהכי לדחות ליום י"א אם ירצה, ואין זה עובר על המנהג, ובספר ובשנה הרביעית סופ"ב כתב לדחות לאחר חצות יום עשירי [ודווקא לכתחילה, אבל אם רוצים שמעתי מהגהמ"ח שאפשר להקל כבר בבוקר, וכ"כ שם בהערה שכשיש איזו סיבה אפשר לספר גם בבוקר יום עשירי], אבל לדין אף שיש קולא שהמנהג להקל בעשירי לגמרי בתספורת, מ"מ מאידך הרוצה להחמיר יש מקום להחמיר כל יום עשירי, ושמעתי מהגר"ח קנייבסקי שאמר שלא לספר בעשירי, והתבטא בלשונו שאין זה פיקוח נפש, ויעשה ביום י"א, ע"כ. ב. שמ"מ יום עשירי אינו יום שמחה, ומצאנו שהיו דוחים את התגלחת ליום שמחה, וכהגן המלך ועוד שדחו את זה לחוה"מ, ובפרט שיום י"א קיל טפי בכמה ענינים ומתחיל הארת חסד הנחמה, ואכמ"ל. ג. ואם היה זה ביומו ממש ביום י' באב לא היה ראוי לדחות, אך כיון שהוא דחוי כבר אין קפידא. וכן שמעתי מהגר"מ גרוס, והוסיף שלדעתו כיון שכבר דחו אחר ט"ב עדיף לדחות ליום ט"ו באב, וכן מצאנו סמך לזה, אך הגר"ח קנייבסקי אמר שלא לדחות.

לסיכום: אם חל יום הולדת ג' שנים בעשירי באב, יש לספר אותו באותו יום, ואפשר לספרו כבר בבוקר, לא מבעיא לבני ספרד שבלא"ה מותר תספורת בעשירי, אלא גם לבני אשכנז יש להקל בזה [ואם רוצה לדחות אחר חצות ג"כ שפיר דמי, הגם שע"פ האר"י אין לספר אחר חצות, ונתבאר בדברינו סו"ס רמט אם הקפידא ע"פ קבלה או ע"פ פשוט, ויש כמה נפ"מ בזה, ולבני ספרד בודאי אין נכון לעשות כן לדחות לאחר חצות, כיון שמותר בבוקר וזרזין מקדימין], אבל אם היה זמנו בין המצרים ודחו את התספורת לאחר ט"ב באב, בזה אפשר לספרו ביום עשירי ובפרט לבני ספרד, ואפשר גם ביום י"א, כרצונם.

סימן ה

דיני מעוברת ויולדת בצומות למיניהם

שאלה: מעוברת ומניקה, האם צריכה לצום בט' באב או בשאר צומות, ומהו ההגדרה שנחשבת מעוברת ומניקה.

תשובה: א'. דין מעוברת ומניקה, מבואר בגמרא דפסחים (דף נד:). שמתענות ומשלימות בתשעה באב כדרך שמתענות ביוה"כ, וכפ' בשו"ע (סימן תקנד ס"ה) עוברות ומניקות מתענות בט' באב ומשלימות כדרך שמתענות ומשלימות ביום כיפור, אבל בג' צומות אחרים פטורות מלהתענות (ואעפ"כ ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה אלא כדי קיום הולד), ע"כ. ויש בזה ב' נידונים.

הדין בד' צומות

א. לענין שאר צומות שסיים השו"ע שאינה צמה, והרמ"א (בסימן תקנ ס"א) כתב שעוברות ומניקות שמצטערות הרבה אין להם להתענות, ושכן נהגו, עיי"ש. אולם השו"ע סתם להקל להם בכל אופן, ואף כשאין מצטערות, וכן מוכח בדבריו בב"י בס' תקנד שכתב דמשמע מהגה"מ שלא התירו בג' צומות אכ"כ מצטערות, "אבל" ר"ו כתב בשם הגאונים שמעוברת אסורה לצום בג' תעניות משום צער הולד, ע"כ. ומשמע שנוטה לדברי ר"ו בשם הגאונים שבכל אופן אין להם להתענות (ובלשון "אבל" כבר כתבנו בכ"מ שהב"י בס' שלח ועוד הרבה דייק דמשמע מזה שהסברא השהינה עיקר, אך יש להתחשב עם זה), ובפרט שכן מוכח דעת הגאונים להדיא, ובפרט במילי דרבנן דאזלינן לקולא, אף שהוא מדברי קבלה (וכ"כ במט"י בס' תקנ בדעת שו"ע, וע"ע גם בתו"ח סופר), וכן עיקר כדעת השו"ע שמעוברת ומניקה אין להם להתענות כלל בג' צומות ואפילו אינן מצטערות (וגם בני אשכנז פשטה ההוראה בזה"ז להקל לכל מן הסתם בלא בירור אם מצטערת או לא, וזה מפני חולשת הדורות וכמש"כ בערוה"ש ועוד באח').

ולא זו בלבד אלא אף אם ירצו להחמיר על עצמם, אין לעשות כן, וכמו שסיים הב"י הנ"ל מדברי ר"ו בשם הגאונים שאסור להם לצום מפני צער הולד. ואף אמנם שבשו"ג (סימן תקנ סק"ב) כתב שלמרות שבב"י כתב בשם הגאונים שאסור להן להחמיר על עצמם להתענות, מ"מ בשולחן ערוך כתב "פטורות" ולא "אסורות", ומשמע שרשאיות להתענות אם ירצו, וכן המנהג, ע"כ. אולם ז"א מוכרח כ"כ, ד"ל שלאחר שהם פטורות ממילא הם אסורות לגרום צער בכדי לולד, וגם בסברא י"ל כן שמאחר שמסמכתו של השו"ע לפטור הוא ע"פ הגאונים, א"כ מסתבר שהוא לגמרי כמותם, והיינו כמו שסוברים שאסור להם לצום, דמהיכא תיתי לחלק בדבריהם ולתפוס דבריהם בשינוי. אמנם ע"ז יש ליישב, דכיון שיש חולקים בדבר וסוברים שאם אינן מצטערות רשאיות לצום, לכן הגם שהורה לפטור לא כתב לאסור, והיינו שאף שלדינא נקטינן שפטורה, מ"מ אם תרצה לסמוך על האומרים שיכולה או צריכה לצום מי ימחה בידיה, ולכן כתב פטור, שאם רוצה לצום רשאית (וגם אין זה נחשב שהשו"ע חוזר בו, כיון שלא פסק בהחלט כר"ו בשם הגאונים אלא לומר דפליגי, וא"כ כדי לומר שאין ההלכה כהגה"מ שסובר שההיתר רק במצטערת הרבה, ולזה מיייתי מדבריהם שאינם סוברים כן, ולעולם אם תרצה לסמוך כשאינה מצטערת רשאית). ולכן אין בזה הכרח אם כדברי המט"י בהבנת השו"ע או כדברי השו"ג בהבנת השו"ע. (וע"ע בדבור הבא עוד ישוב אחר למה השו"ע לא כתב "אסורות", כיון שכלל מעוברת ומניקה גם יחד, ובמניקה אין איסור זה כלל, ואת"ש). ומ"מ למעשה יש להורות שלא תצום, ובפרט בדורות אלו החלשים וכמש"כ האח"ט טובא, ואף אם תאמר שהיא מרגישה שיכולה לצום, הא כתבו שאין לצום מפני צער הולד, וכבר הבאנו בס' שכח ובסימן של מדברי האח"ט שדברים שחז"ל ראו בהם סכנה, אף אם אדם לא רואה סכנה אין להחמיר, שאינו יודע שמא בעתיד יגרום סכנה או קיצור יו"ש ח"ו, וכאמור דלמעשה מורים שלא תצום, ותול"מ.

אמנם נראה שעיקר החשש הוא במעוברת ולא במניקה, אע"פ שבעלמא משום אותם, שהרי כאן היא יכולה לצום, ולא אמרו הגאונים שאסורה לצום אלא לגבי "מעוברת", ומפני צער הולד, אולם במניקה שאין צער לולד (כשיש לה חלב מספיק, או כשיש לה תחליפים ורגילה ליתן לו מהם גם שלא מחמת הצום, וכדומה), אה"נ שאם אינה מצטערת רשאית לצום, ולא זו בלבד אלא י"ל שבמניקה כלל לא חולקים על ההגה"מ, וגם הם יסכימו שאם אינה מצטערת צריכה לצום [ובזה מיושב באור"א מה שהקשינו לעיל אמאי השו"ע לא כתב לשון אסורות להתענות, אחר שמקורו לפטור בסתמא כהגאונים, ולפיה"א ניחא, שלא כתבו כן הגאונים שאסורה אלא במעוברת, וכיון שהוא כולל בדבריו גם מניקה, לכן לא כתב אסור], ועכ"פ אם רוצה להתענות בודאי יש לה ע"מ לסמוך כהגה"מ וכדברי הרמ"א.

אך שוב נתעוררתי ממה שהביא הב"י בהל' תענית (סימן תקעה ס"ה) גבי ז' תעניות שגוזרים בית דין, שעוברות ומניקות אין מתענות בהם, ובסוף הדברים הביא מהתשב"ץ (סימן תכח) שעוברות ומניקות שמתענות ברע הן עושות, כי הוא רע לולד, וגם שמתנוולות בעיני בעליהן, ע"כ. והנה טעם שני מחודש,

מצוה], ולכן מספרין אותו לכבוד המצוה, או כדי לסלק ממנו שערות הדינים, כידוע (וגם הוא משיירי מוחין דקטנות ביחס, ועיין בספר שבילי האמונה לתלמיד הרא"ש ובזה"ק ועוד ענין השער מן לחות המוח). וא"נ שמאז הוא מתאים לחינוך בפאות שהוא סימן ליהדות, ולא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום, עיין בתנחומא ר"פ משפטים, ועוד יש להאריך בכ"כ טעמים על דרך הפרד"ס, ובפשטות י"ל מפני שמצאנו שכבן ג' שנים הוא זמן שהתינוק בר הבנה, וכמו שכתבנו בהל' שבת סימן שמג לענין הפרשתו מאיסורים עיין שם, וממילא זהו זמן שאפשר לחנכו למצוות, ואף שחינוך למצוות הוא ביותר מגיל שלש הרבה, כל מצוה לפי עניינה ולפי דעת הקטן, מ"מ הרי ראינו שבגיל כזה כבר התחילו להרגילו במצוות, כגון מה שמצאנו בכמה דברים שבגיל זה כבר חינוכו יותר.

ואכן בכ"מ מוכח שהיה ענין חשוב בתגלחת ראשונה, אבל לא הקפידו על זמן מסוים [וכיעוין בגינת ורדים הנ"ל שהובא באחרונים בהל' חול המועד שדן אם אפשר להשאיר את התגלחת לחול המועד, ובשו"ת פעולת צדיק ח"ג ס' רלו כתב שמנהגם לגלח כבן ב' או ג' שנים, וע"ע בספר ובשנה הרביעית ע' יב בהערה שיש שנהגו לגלח כבן ד' או ה' שנים, ויש שנהגו לגלח כבן ט' חדשים], אבל מנהג החסידים ואנשי מעשה, נתפשט לדקדק לגלח כבן ג' שנים, ובעיקר נראה שנהגו כן אצל החסידים מבני אשכנז, ומקור הדברים בדברי הגאון מחוסט בשו"ת ערוגת הבושם (ס' רי) שכך מנהגו של ישראל שלא להקדים או לאחר, והביא סמך לזה, [אף שהסמך שהביא שם אינו מוכרח כלל, ואינו אלא רמז בעלמא], ושוב כתב דאמנם בספר גן המלך מוכח שלא דווקא ביום שמלאים ג' שנים, מ"מ כתב שלא להקדים קודם מלאת ג' שנים, עיי"ש, והיינו דמוכח שאפשר לאחר, אבל לגבי שלא להקדים ס"ל שיש להקפיד שלא להקדים, אבל לאחר משמע שאינו אסור, ואחריו נמשך בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"ב ס' צח) שהגם שבגן המלך לא הוזכר שיהיה במלאת ג' שנים, אך הערוגה"ב מצא סמך לזה, וע"ע שם מה שהעיר ע"ז, ומ"מ כתב שעלינו למשכן עצמינו למנהגן של ישראל, ועוד שם (בס' צט) הביא דברי הערוגה"ב, וכתב שלהקדים את התגלחת אי אפשר (וכמש"כ במגילה ת. באלו אמרו מקדימין וכו', דאכתי לא מטי זמנייהו), אבל לאחר התגלחת יש לדון, שבגן המלך (הנ"ל) משמע שאפשר לאחר, וכתב שיש לדחות דשאני התם שהמצוה תיעשה ביפוי והידור ובה משהינן לה, והביא ראיות לזה, ושוב כתב דמ"מ חזינן בתורת כהנים ובש"ס שאפילו במקום שיש הידור לא משהינן המצוה וכו', ע"כ. ולדבריו יוצא שגם לאחר אין לעשות כן. וע"ע מש"כ בדבריו בשו"ת מקדשי השם ח"א ס' עו, וכתב שם שעדיף לאחר מאשר להקדים, וכדברי הערוגה"ב, ובשו"ת אפרסקתא דעניא (ס' קסא) כתב שגם לאחר אין לעשות כן, דחביבה מצוה בשעתא, ועוד הוסיף שם שאף שבגן המלך מבואר שאין קפידא לאחר, אולם מדברי הרמ"א ביו"ד ס' רמה ס"ח מוכח שיש להקפיד על הזמן בכל דבר.

נמצינו למדין שלכתחילה אין לאחר, ויותר יש קפידא שלא להקדים, ומהו יש לדון כאשר התגלחת בבין המצרים אם יש להקל בכך, ועיין בשו"ת מהר"ם בריסק (הנ"ל) שכתב שאם חל זמנו ברח"י יש לספרו ברח"י, ואין לחוש לצוואת ר"י החסיד בזה, דשומר מצוה לא יראה דבר רע (וצירף את זה שהחת"ס יו"ד ס' קלח כתב שלא ר"י החסיד ז"ל חתום עלה), אולם בספר מאור יהושע ס"ב כתב לדחות אחר ר"ח, וה"ד בספר ובשנה הרביעית, ובימי בין המצרים יש לדון, ועיין בשו"ת תורת יקותיאל ס' מז שעמד בזה וצייד להקל, ועכ"פ לפני שבוע שחל בו ט"ב שאינו אלא מנהג. ובספר ובשנה הרביעית ע' יח הביא בשמו שמוטר לספר עד ר"ח אב (ויותר צ"ל עד שבוע שחל בו ט"ב, שהרי תספורת עד ר"ח אין בו נפ"מ, אלא או מ"ז תמוז או בשבוע שחל בו ט"ב, ולכל היותר קצת יותר כמש"כ בב"י בשם הכל בו מדברי הזקנים), ושכ"ה בספר שפע חיים, ואמ"א. אבל הגהמ"ח שם כתב שלמעשה אסור, ושכ"כ בספר משנת יעקב ס' תקנא ובספר שבעים תמרים על ס"ח אות יד (ומש"כ ובפרט דהוי שמחה יתירה, לכאורה אין בזה נפ"מ, דהשמחה הזו אינה מעיקר המצוה, אמנם בגן המלך הנ"ל ועו"א מבואר שנהגו לעשות משתה ושמחה, ומ"מ אפשר לעשות כן לצורך בלא כלי שיר ויל"ב). ועוד יש לפלפל בדיון זה ממה שהובא שם עוד לענין ימי הספירה (אמנם המנהג שאם הוא בימי הספירה דוחים ליום ל"ג בעומר, ונת' במק"א), ועוד פרטים בפרק ב' שם, ואכמ"ל. וראיתי בספר נחמת ישראל ע' כז שהביא ג' דעות בזה, א. יש האוסרים רק בשבוע שחל בו ת"ב, תורת יקותיאל הנ"ל, שו"ת רבבות אפרים ח"א שלו ב' וח"ב קנה יט, ושכן דעת הגריש"א כמובא בספר אשרי האישי. ב. יש האוסרים בכל בין המצרים, משנת יעקב הנ"ל בשם הרב מסאטמר, וכן הרב מפאפא הובא בנטעי גבריאל פ"א, טו, וכן בשו"ת ברכות שמים אות קלא, וכ"פ הגר"ש קמניצקי והגר"ח קנייבסקי. ג. יש מתירים אפילו בשבוע שחל בו, כן הביא שם מהגריש"א בס' תורת המועדים (וזה סותר למובא בס' אשרי האישי הנ"ל, ושמועה אחרת בדעתו שמוטר עד ר"ח אב וכמו שמוכח מספר שערי נחמה בין המצרים ע' סז). וכן דעת הגר"ש וואזנר בקובץ מבית לוי ח"ג ע' כ [וע"ע שם משכ"ב, ונראה שבכל אופן אם חושש לעשות בבין המצרים אין להקדים אלא יאחר, וכמשנ"ת לעיל שיותר יש להזהר שלא להקדים], ע"כ. וע"ע בשו"ת בית אבי (ח"ב ס' כ) שצייד להקל גם בשבוע שחל בו ט"ב, וסיים בצ"ע, עיי"ש. ולענ"ד נראה להלכה שיש להתיר עד שבוע שחל בו, ותו לא, שהרי תספורת אינה אסורה מדינא עד שבוע שחל בו ט"ב, ואף המחמירים מ"ז בתמוז, כבר נתבאר שלקטנים אין להחמיר יותר מן הדין, וכל שכן שיש ענין שלא להקדים ולא לאחר, ולכן עד שבוע שחל בו ט"ב נראה ודאי שיש לעשות זאת בזמנו, אבל בשבוע שחל בו ט"ב, אין לעשות כן, ואף שיש בזה ענין, מ"מ אין זה בכדי לדחות את ההלכה האוסרת לספר קטנים כגדולים, ואין לחלק בזה בין ספרדים לאשכנזים.

לסיכום: חל יום הולדת הבן ג' שנים בימי בין המצרים, אזי: עד שבוע שחל בו, יספר אותו ביום זה. אבל בשבוע שחל בו ט' באב אין לספרו, אלא ידחה את התספורת לאחר ט"ב.

ב. ולאחר ט' באב, מן הדין יש לספר אותו ביום עשירי באב, ואף שנתבאר לעיל שיש מחמירים בתספורת ביום עשירי באב, עיין לעיל בארוכה, מ"מ בזה יש להתיר לכתחילה.

ויבואר שיש כאן כמה צדדים, א. שאינו אלא מנהג בעלמא, ואפילו באכילת בשר, וכמו שהבאנו לעיל שבראשונים מוכח שלא נהגו כן אלא אנשי שם וצדיקים רשומים, וכן בשו"ע ס' תקנח בלשון מנהג כשר, ובס' תקנא כתב שמוטר, וביארו האח"ט שם שהוא ע"פ דין. ב. שלפי דעת שכנה"ג ומאמר"ג גם המנהג כשר לא קאי אלא לגבי אכילת בשר ויין ולא בתספורת. ג. אף א"ת שמנהג זה כולל גם תספורת ושאר דברים, נראה שיש להקל לכו"ע בקטנים, שהרי בתשו' המהרי"ל הנ"ל (ס' קכה) דימה יום עשירי לבין המצרים, והרי בבין המצרים נתבאר שמוטר לבני ספרד להסתפר כדעת השו"ע, ואף לבני אשכנז נת' שבקטנים יש להקל עד שבוע שחל בו ט"ב, וא"כ ה"נ בעשירי אין להחמיר בכל מה שמוטר עד שבוע שחל בו, וממילא לקטנים לכו"ע שרי, אלא שנתבאר לעיל שאין הטעם העיקרי כדברי המהרי"ל. ד. לדבר מצוה כמו תספורת זו י"ל דשרי, וי"ל, והעיקר להתיר הוא ע"פ האמור לעיל שאינו מן הדין, וכל שכן אחר חצות דשרי, שאף לנוהגים איסור בעשירי די לנו באיסורו עד חצות וכמו שהבאנו לעיל, ומ"מ מן הדין מותר גם בעשירי בבוקר כמו שנתבאר, וכן משמע מלשון הרבנים שדנו גבי תספורת בבין המצרים וכתבו לדחות לאחר ט"ב, וכן בספר נחמת ישראל הנ"ל הביא מספר פרי חיים שיש להתיר חלאקה גם בבוקר יום עשירי.

ומצאנו בכלה קולא בהל' אבילות ואינו ענין לכאן, אך עכ"פ חזינו טעם ראשון שהוא רע לולד, ומבואר שכלל בדבריו מעוברת ומניקה, שגם במניקה הוא רע לולד, אולם אפשר לדחות, ששם הוא הרבה זמן וגורם חיסרון חלב וה"ז רע לולד, משא"כ בג' צומות, שהוא רק יום אחד, ואין בו חיסרון רק צער לעובר (שהוא ג"כ סוג חיסרון של העובר, שהרי לאו מסתבר שיהיה איסור צע"ח לגבי הולד שבמעיה שהוא חלק ממנה, אלא הקפידא הוא בחסרון שגורם לו), וזה שייך לגבי העובר דווקא, ולכן הזכירו רק "מעוברת".

ועיין ברמ"א שם שהביא זה להלכה ש"אסור" להם להתענות (וע"ע בתו"ח סופר סק"ג, וי"ל בפשטות שהרמ"א הבין בפשט התשב"ץ לאסור, דמאחר שהוא רע ופטורים ממילא אסור להתענות), ומה שבנידוניו בסי' תקנ בשאר צומות כתב הרמ"א לחלק אם מצטערות או לא, ואילו בסי' תקעה כתב לפוטרו בלא חילוק, לק"מ, חדא דהתם הוא זמן רב וכבר כתבו הראשונים שלא יוכלו לעמוד בהם, משא"כ כאן יום אחד, ועוד דאף בשאר ג' צומות כתב הרמ"א שיהיה לנו לפוטרו אלא שכן נהגו, אבל שם שלא נהגו היכא דלא נהגו אין לנהוג כן.

ומיהו אף שכתבנו לחלק בין מעוברת למניקה, לענין שמעוברת אסורה להתענות אף אם תרצה ומניקה רשאית, מצאתי שיש באח' שלא נחתי לחלק בזה, עיין בסידור יעב"ץ ע' רב ועוד. אולם לענ"ד נראה כאמור (אא"כ יחסר לו חלב וא"א להאכילו אחר), שכן יל"ד בלשון השו"ע, ועוד ששנוי בפלוגתא ומי יאמר שאסור לה להתענות כשאינה מצטערת עכ"פ, אך כששואלת אם לצום או לא יש להורות שלא לצום כלל אף שאינה מצטערת כלל, וכן יש לנהוג, ובמעוברת אף אם רוצה לצום מוחין בידה ובפרט בדורות חלשים אלו, ואוכלים מיד בבוקר.

[ומיהו כתב השו"ע (סימן תקנד ס"ה) שראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ומשתה אלא כדי קיום הולד, ע"כ. אמנם יש לדעת שמצוי כאלה שהם בעלות עצבים (נערוי"ן), שיש להסביר להם שאין הכוונה לאוכל הרגיל, ובפרט במקרים שבחשש סכנה, שיש שדקדקו בזה ונכנסו לסכנה, רח"ל, וגם מן הסתם לא ראינו לרבותינו שמורים ומדקדקים בזה, ובפרט בדורות חלשים, והיינו לגבי אוכל ממש ולא ממתקים בעלמא, ואין להאריך].

הגדרת מעוברת ומניקה

וגדר הדבר שנחשב מעוברת, כתב הרמ"א דמסתברא שהוא נקראה משעה שהוכר הולד כדקיי"ל לענין וסתות (והיינו ג' חדשים להריינה, ועי' בדברינו י"ד בסו"ס קפט לענין מעוברת במה תלוי), ואפילו קודם מ' יום אם מרגשת צער, וכשיש צער הרבה גם קודם לכן וכו', עיי"ש ובשעה"צ, וכ"כ בחזו"ע ועוד. ויש לבאר, דכיון שמצאנו בג' חדשים שנקראת מעוברת, ובפרט לפמשנ"ת ביוסף טוהר בסימן קפט ס"ג-לד (בהגדרת מעוברת בסימן לב) שאחר ג' חדשים זה משפיע שראשה ואיבריה כבדים, ומזה הטעם שכל ג' חדשים ראשונים אינה מסולקת דמים רק אח"כ, אבל בזה"ז היא מסולקת דמים במציאות מיד בעת שהרתה. ואכן כיום ההוראה היא אצל רבים מגדו"ה שכל מעוברת אפילו מתחילת עוברת ה"ז פטורה, ואף שאינה מצטערת כלל, ואפילו קודם ארבעים יום אם היא עשתה בדיקה (בדיקת דם, או ע"י מקל שמשנתה צבעו בבירור וכדומה), ונודע שמעוברת פטורה, וכן עיקר.

וגדר מינקת, הוא כפשוטו כל זמן שהיא מינקת, וקיבלנו שאפילו בהנקה חלקית ומועטת ג"כ פטורה, אבל כשפסקה להניק צריכה לצום. ואף אמנם שהמהרש"ם בדע"ת ס' תקנ כתב להקל לילדת כל כ"ד חודש עפמש"כ בגמ' (בנדה ט). שאיבריה מתפרקין וכו', ושכ"כ בספר כנסת חכמי ישראל בשם הכ"ח, וכן ראיתי שפסקו כמה אחרונים בשו"ת בית אבי ח"ה ס' פה ובשו"ת אבן ישראל ח"ט סס"ב אות ח ועוד באח', ובחזו"ע בהל' ד' תעניות כתב להחמיר לכתחילה, וחזר בו ממה שהיה מורה ובא כל השנים להקל בכל אופן כל כ"ד חודש, וכ"ה לי לפני זמ"ר להקל בזה לכתחילה כספק דרבנן. אך אין זה פשוט, וכ"פ באול"צ ח"ג הנד"מ להחמיר, וכן רגילים להורות, וע"ע בספר אשרי האיש ובספר הליכות שלמה וש"א. אמנם יש לצרופי לסניף אם היא חלשה וכדומה ולפי הענין.

הדין בט' באב

ב'. ודין מעוברת ומניקה בט' באב, מבואר בשו"ע סימן תקנד ס"ג שמתענות ומשלימות כמו יוה"כ, עיי"ש. אולם למעשה אין הדברים פשוטים.

הן לגבי מינקת, שאם יש חשש שחסר לה חלב מקילים (ונחלקו אם יש לה ליתן תחליפים של חלב, מטרנה וכדומה, שאף שהחזו"א הורה שלא ליתן תחליפים, כ"ז דווקא בזמננו, משא"כ בזמננו שיש תחליפים טובים אין הדין כן, וי"א שלענין ט"ב אינו חמור כ"כ, ויש לסמוך ע"ז גם האידנא, עיין אול"צ והליכות שלמה וס' קרא עלי מועד ונחמת ישראל וש"א, ותלוי אם היא מקפידה ע"ז תמיד שלא יקח תחליפים), אלא שבד"כ המציאות שאם שתנה הרבה לפני הצום לא ישפיע עליה כ"כ, ואם אכן יחסר לה יכולה לאכול ולשתות בלא שיעורים, וכמו"כ אם היא חלשה חולשה מיוחדת יותר מהרגיל בצומות יש להקל.

ושאלה הובא לפנינו, באשה שהתינוק שלה אינו רוצה לקחת שום תחליפי חלב בשום אופן, ובוכה כל היום, והיא אומרת שחלבה הולך ומתמעט, וביום מן הימים היא תצטרך להרעיב אותו בליית ברירה, עד שיהיה מוכן לקחת בקבוק עם דייסא, וכעת בט' באב האם צריכה לצום, וכך תוכל להרגיל אותו כבר עתה לאכול דייסא. ואמינא שכיון שכעת הוא אוכל ממנה אין לה להרעיבו בשום אופן, ודיה לצרה בשעתה. ומה גם דאפשר שברבות הזמן אולי ישתנה ויקח דייסא מעצמו בלא קושי, ולכן פשוט שתזהר שלא יחסר חלבה. - וכמו"כ אם יודעת שאחר זמן ירעב ולא יהיה לה להאכילו, וכעת יש לה חלב אבל יכול להיפסד, יש להקל גם כן.

וביותר לגבי מעוברת שנוהרים בה מאד, מאחר שנתברר שרבים באו לידי סכנה בלידות מוקדמות וכו', וכ"כ הגרי" פישר בשו"ת אבן ישראל ח"ט, והיה מיקל בזה אף לגבי יוה"כ, וכן שמעתי מבנו הר"ר אהרן, וכ"ד עוד מרבני העה"ח. וכן הגרשז"א בהליכות שלמה רמז שיש להקל ביותר למעוברות, ורק להזהר שלא יבא לידי זלזול בצום זה ולעשות זאת בחכמה, וע"ע גם בספר אשרי האיש ח"ג ע' תפט שתלוי אם היא צמה בקל או לא, ואף גם זאת עד חצות. ואם קשה לה או שיש לה איזה חולשה לא תתענה כלל, עיי"ש. וע"ע באול"צ ח"ג הנד"מ, וכן ידוע לי עוד גדולים שהקילו, ועכ"פ כשיש לה חולשה יותר מסתם הרגילות בצום בודאי לא תצום, או שצום אצלה הוא קשה, וכן בכל דבר שהוא מקילים, וכך דרך המורים לחתור אחר סיבה כל שהיא להקל במעוברת, וכן בבדיקת המוגלובין כל שהיא 10 (ווי"א אף 11) אינה צמה ובדרך זו נפטרות רוב המעוברות, ואף שהרופאים אומרים שיכולה לצום בזה בלא חשש, מ"מ רבותינו הפו' מורים להקל (ואצ"ל כשיש צירים מוקדמים או שהיו בעבר, או הפלות, או תאומים וכדו', שא"צ לצום). וגדולה מזו אמרו כמה מגדולי האח' שכל שמעוברת שואלת אם לצום או לא, בד"כ הוא מורה על חולשה ויש להורות לקולא, וכן עזה"ד, ותעשה שאלת חכם.

[והגדרת מעוברת מקילים בזה מרגע שנודע לה שהיא מעוברת, ויכולה לעשות בדיקה, וכמו שכתבנו לעיל ע"י בדיקת דם. ובאול"צ ח"ג פכ"ט תשו' ב כתב שמעוברת ליפטר מן הצום במקום צורך, היינו כשהיא ודאי מעוברת, כגון שהוכר עוברת בבדיקת שיקוף (אולטרא-סאונד), אבל לא בבדיקות בעלמא שאינן ודאיות, ע"כ. ובדיקת דם נראה שנחשב הוכחה ברורה, וכנראה כוונתו לקיים שמשנתה צבעו, ואף בזה לענ"ד צ"ע אם להחמיר, וכל שהוא ברור, ולא שמשנתה מעט או בצורה לא ברורה, ה"ז הוכחה (ובג' צומות נ"פ להקל, וכן"ל), ויותר נראה דכוונתו שלא לסמוך על הרגשות בחילות למיניהם וכדו'. וכן אין חילוק בין חודשים ראשונים לחודש אחרון, אלא בכל גוויי נחשבת מעוברת שצריכה זהירות, ודלא כמי שאומר שבלא"ה הגיע זמנה].

יולדת

ג'. ויולדת שפוטרים אותה מן הצום מן הסתם (אפילו כשמרגישה טוב וחלבה בשפע), כתב השו"ע (סימן תקנד ס"ו) שכל שלושים יום אינה צריכה אומד [נ"ב. היינו לאפוקי מיהו"כ, או כשבת בסימן שכח ס"ד]. אלא מאכילין אותה מיד, דבמקום חולי לא גזרו רבנן וכל שלושים מסתמא שהיא חלושה, וכחולה שאין בו סכנה, ע"כ. ומקורו טהור מדברי הטור בשם הרמב"ן (בתוה"א דף פה), ובב"י הביא שכ"כ הר"ן והר"מ.

אמנם אין הדברים מוסכמים, חדא שבעיקר דינו של השו"ע דעת המהרש"ל בתשו' (סימן נג) להחמיר, וסבירא ליה שאינה פטורה אא"כ אומרת צריכה אני, אבל אם לא אומרת צריכה אני אפילו היא מצטערת או כואב לה התענית הרבה אסור לה לאכול, אא"כ היא חולה, ולא הקילו בזה אלא בשאר צומות ולא בט"ב, עיי"ש. אולם הרבה דחו דבריו עפמש"כ בחי' הרשב"א והריטב"א במגילה (דף ה): שגם תקנת ט"ב בתנאי היתה וכו', וכ"מ ברמב"ם (פ"ד מתענית) שכל התעניות תלויות במנהג, ואף ט"ב בכללם, וכן השיגו על שאר ראיות ודברי המהרש"ל וכיעוין בב"ח (סי' תקנד), וכן במלבושי יו"ט דחה ראיותיו, וכן בשו"ת פני יהושע סט"ז, וה"ד בשערי תשובה שם, וכ"כ במשנ"ב שם (סק"ט) שהרבה אח' הסכימו לשו"ע דלא כמהרש"ל, ועיין בשעה"צ שם באותיות יג-טו, וכן בכה"ח אות כו ואת כט, עיין שם. ובט"ז (סק"ד) העיר ע"ד המהרש"ל מפשטות דברי הרמב"ן, אלא שמ"מ מסיק להחמיר כהמהרש"ל, אך בשו"ת אבנ"ז (סימן תקמ) כתב שלא ראה דברי הרשב"א והריטב"א הנ"ל שלדבריהם ברור שיוולדת תוך ל' אינה צמה כלל, וכן כתב בנחל אשכול על ספר האשכול בהל' ט"ב, ובערוך לנר ברה"ה (דף יח): ועוד אחרונים שה"ד ביב"א ח"ז סימן מט, גם בשו"ת פני יהושע (סט"ז) השיב ע"ד המהרש"ל שאף את"ל שר"ת חולק הרי קיי"ל ספק דרבנן לקולא, ומה גם שהוא ספק נפשות דאזלינן לקולא ושכן הלכה ברורה, וכן יש להורות בלא ספק, וכן בשו"ת בשמים ראש (סי' צא, וכה"ד ערך שי) ועוד באח' רבים, וכן הוא עיקר הדין.

וגם אחרי כל הנ"ל שההלכה כהשו"ע שמוותרת לצום ואפילו באינה אומרת צריכה ואפילו אינה חולה, הנה ממנהגא יש שהחמירו לכתחילה לחומר התענית, וכמש"כ הרמ"א (שם ס"ו) דמיהו נהגו להתענות כל זמן שאין להם צער גדול שיהיה לחוש לסכנה, וכמש"כ המשנ"ב סק"ט דאף שמדינא דלא כמהרש"ל מ"מ נהגו להתענות כמש"כ הרמ"א כ"ז שאין להם חולשה ונתרפאו מהלידה, וע"ע גם בח"א כלל קלה ב, ובקיצושו"ע קנד ו, וע"ע בכה"ח כאן שג"כ הביא מהאח' מנהג זה, אמנם יש בדבריו כמה פרטים מדברי האח' שאינם עולים בקנה אחד, וע"ע גם בשו"ת דברי יציב ח"ב סי' רלג (אמנם מש"כ שבזה"ז נשתפרה הרפואה וכו' אינו מוכרח כ"כ, וגם בזמננו היה כן כמו בזמננו ועכ"פ ברוב נשים, ולא שמענו שום חילוק מאחת לאחת). וכן בשבט הלוי ח"ו סי' ע. אולם הנה השו"ע כתב סתמא להיתר (וע"ע להלן), ואדרבה חזינו בכ"מ דהאידינא נחלשו הדורות, ושפיר י"ל שאף אם בזמן הרמ"א החמירו בזה"ז יש להקל יותר, וכ"כ בערוה"ש (ס"ח) שרק בזמננו שהיו בריאים וחזקים קאמר הרמ"א שיצומו, אבל בדורות אלו חלילה לילדת תוך ל' להתענות דודאי חלושה היא, וכחולה, ואין להניח לה להתענות בט' באב, ע"כ. ועיין עוד בשו"ת בשמים ראש (סצ"א) שבאשכנז הן בעלות כח יותר ונהוגות להתענות ואפילו בשאר צומות וכו', ומשא"כ במדינות אלו שהן חלושות אין להחמיר עליהן בחינם, עיי"ש. וכבר הבאנו משר"ת פני יהושע דיש להורות לקולא בכגון דא, והוי כמו נפשות דאזלינן לקולא, וא"כ מן הסתם יש להורות להקל. וכן ראינו גדולים שהקילו, וכן קיבלתי מגדו"ה להקל בזה ואפילו ביותר מזה, וכדלהלן לענין מפלת.

ובאמת שאף בדעת השו"ע לאו מילתא דפשיטא להקל בזה, דאמנם כאן (בסי' תקנד) כתב בסתמא שיוולדת כל שלושים אינה צמה, וכן מבואר גם בשו"ע (בסימן תקנד ס"ז) שכתב שאם יש תינוק למול, מלין אותו אחר שגומרים הקניות וכו'. ואם היולדת מצויה במקום המילה יברך על הכוס ותשתה ממנו היולדת וכו', עיי"ש. ומבואר בפשיטות שיוולדת אחר ז' נמי אינה צמה (ואף שבב"י שם מבואר שבט"ב אין מברכים על הכוס, ורק בשאר צומות עבדינן הכי ליתן לילדת, מ"מ חזר בו בשו"ע, וכמש"כ באח' בכ"ד, ועיי"ל). ומאידיך בשו"ע יו"ד (סימן רסה ס"ד) כתב שבשלשה צומות שהיוולדת אינה מתענה יכול לברך על הכוס וכו', אבל ביה"כ וט' באב שאין היולדת יכולה לשתות לא יברך על הכוס, ע"כ. ומבואר שאחר ז' אסור לילדת לשתות [ואין הנידון כלל מצד שתיות יין בט"ב שאסור מר"ח וכ"ש בערב ט"ב, דלחולה ל"ג, ובפרט ביין דקיל מבשר, וכמו"כ אין הנידון מצד שאין צריכה לייין וכדרך שמדקדקים ביה"כ, עי' כה"ח סי' תרכא אות טוב, ובט' באב אין מדקדקין בזה, וגם שיעורין ליכא]. ונמצאים הדברים סותרים.

ומצאנו כמה דרכים בסתירה זו:

א. בט"ז ביו"ד שם סק"ט כתב שאף שבסי' תקנד כתב דכל ל' יום א"צ אומד ויכולה לאכול בט"ב, מ"מ הא כתב הרמ"א שמ"מ נהגו להתענות כל שאין להם צער גדול, ע"כ. וישב זה ודאי קשה לאומרו שמרן השו"ע יסמוך על מנהג שנהגו באשכנז, וכן ראיתי שהעירו בבית הלל ביו"ד שם ועוד באח'. וע"ע גם בשו"ת דברי יוסף אירגאס ס"י.

ב. בבאר הגולה בסי' תקנט כתב כמש"כ השו"ע ותשתה היולדת, מיירי בצריכה לאכול וכמש"כ בסי' תקנד סוס"ו, ונראה דמפרש שבאינה צריכה אה"נ שאסור לה לאכול (א"נ אפילו מסתמא) ורק בצריכה מותר, וע"ע להלן שכיוצ"ב כתבו ע"א, ומה שהעירו ע"ז, אך מה שציין לסוף סעיף ו ק"ק, דאם כוונתו לדברי הרמ"א הא אמרינן דבודאי שהשו"ע לא מיירי מצד המנהג.

ג. ובשכנה"ג סי' תקנט בהגב"י ד תירץ עפמש"כ המהרש"ל שרק באומרת צריכה אני מותר (והוא כדברי הבה"ג הנ"ל), אולם גם זה קשה, דהא פשטות דברי הרמב"ן דלא כמהרש"ל, וכמו שהעירו הט"ז ועוד שאם בצריכה אני הא פשיטא דשרי, ועו"ל, וכבר העירו לעיל בזה, וגם בשכנה"ג הנ"ל כתב שדוחק לתרץ כך דברי השו"ע, עיין שם.

ד. עיין ספר שו"ת יהושע סי' קצה שכתב ג"כ שבאו"ח מיירי שיש שם חולי קצת.

ה. במשנ"ב (סי' תקנד סוסק"ב) כתב בשם הפר"ח דמסתמא מאכילין אותה, אבל אם קים לה בגווה שיכולה להתענות שרואה עצמה בריאה ה"ז מחויבת להתענות, ע"כ. וכתב בשעה"צ (אות יח) שבוה מתרץ שלא יקשה מיו"ד שבט' באב אין היולדת יכולה לשתות, דמיירי בראתה עצמה בריאה, ומשא"כ בסי' תקנט מיירי בסתם יולדת, ע"כ. וזה ג"כ ע"ד הנ"ל, אלא שלא דווקא באומרת צריכה אלא אף בסתמא מותר, ורק בקים לה בגווה מחויבת, וע"ז יש לסמוך שפיר. ובשעה"צ (אות יט) הוסיף לדקדק

ג. יולדת, תוך ג' ימים - אסור לה לצום (כדחזינו בשו"ע סימן תרי"ז וט"ז סק"ה ומשנ"ב סק"ג). וכן תוך ז' ימים - אין לה להתענות, אפילו אם אומרת איני צריכה (משנ"ב שם ע"פ הא"ר והבגדי ישע, ומה שלא כתב איסור גמור בהחלט, הוא מפני דברי ה"ט"ו שבשעה"צ אות כא, ומ"מ ההלכה כאמור שאין להתענות, וע"ע כה"ח אות כא).

אחר ז' ימים תוך שלושים יום - מן הסתם אינה מתענה, ואפילו כשלא אומרת שהיא צריכה. אבל אם היא יודעת בעצמה שהיא בריאה וברור לה שיכולה להתענות, דעת כמה פוסקים שמתענה, ולמעשה ההוראה לפטור מן הצום את כל הנשים היולדות תוך שלושים, בלא לאמוד את כחה ויכולתה, ובפרט בדורות חלשים אלו (וכמש"כ בערוה"ש ועוד באח', ודלא כהמחמירים בזה. וכן קיבלנו בהוראה להקל בכל הנשים וגם לבני אשכנז, וכ"ש לבני ספרד). אמנם הדבר תלוי, שאם יש לה איזה חולשה כלל, ואם היא בריאה מקצת חולי או שלא נתפאה עדיין מן הלידה, או שהיא חלושה בטבעה אינה צמה כלל. ואם היא בריאה תתחיל להתענות במקצת, וכשתרגיש חולשה תפסיק מיד ותאכל. ובדרך כלל כל הנשים שאוכלות בערב ט"ב וגם סעודה מפסקת יכולות להתענות בליה ועוד קצת בתחילת היום, וכן ראוי לעשות לתחילה אם אפשר וזוה מתענים תענית שעות (משנ"ב סק"ד, וכה"ח אות טל), ורק אם גם זה קשה לה אינה מתענה כלל.

אחר שלושים יום - הרי היא ככל אדם (וכדין מינקת הנזכר לעיל). אמנם אם היא עדיין חלשה מהלידה ולא נתרפאת מהלידה הרי זו פטורה (עיין כה"ח אות כח בשם כמה אחרונים. ובאול"צ עמוד רס בהערה כתב כן מדפנשיה שדינה כחולה שעדיין לא נתרפא ופטורה).

יולדת בניתוח אין לה לצום כלל כל שלושים יום, ולאחר שלושים יום הדבר תלוי במצבה, שאם יש לה חולשה וצריכה לאכול פטורה מן התענית (אול"צ ועוד).

מנין שלושים יום, הוא שלושים יום מעת לעת (עיין כה"ח כאן אות לו לענין ג' וז' שהם מעל"ע שבדרבנן אזלינן לקולא, עיי"ש. ובודאי שה"ה לענין ל' יום, וכ"כ בשו"ת יד הלוי ס"ב בשם הגר"נ אדלר ועוד באח'. וכבר מבואר כן באשכול הל' מילה ס"ו). ומונין אותם משעת הלידה ממש ולא מעת שישבה על המשבר (עיין בביה"ל סי' של ס"ד, ומה שהשיבו על דבריו בספר בני ציון ליכטמן סק"ח, וכ"ה ביב"א ח"ז עמוד קעב, וכ"כ בספרי אשרי האיש משם הגרי"ש"א ועוד).

ויש להוסיף ולבאר, שמנין הימים הללו הוא מעת לעת כאמור, ובאופן שהמנין מסתיים באמצע ט"ב, הרי שעד אותו הזמן מותר ומכאן והלאה אסור. אמנם יש מהמורים שמיקל בכה"ג שלא לצום כלל בט"ב (ובשו"ת מיו"ה"כ שעד אותו זמן מותר ומכאן והלאה אסור).

ואם הוא בתחילת הלידה וכיוצא באופן שאין לה צורך כלל לאכול, נראה שאם היא בריאה וחזקה תתחיל בתענית שהיא א"צ כלל, וזה דבר ברור וידוע לכל (וכבר הבאנו לעיל מהפר"ח ומשנ"ב וכה"ח ועוד שכאשר ברור לה מחויבת להתענות), ומכאן והלאה תמשיך את הצום. ואם תרגיש חולשה תוכל לאכול (אף שכבר עבר ל' יום). [ואף שביום הכיפורים כתבו כמה אח' שבכל אופן מותר בתוך ז' מעל"ע אף שאינה צריכה, דהוה זמן שקבעו חכמים (וכיעוין בשש"כ פל"ט הערה נד, וע"ע תורת היולדת פנ"א הערה ז), מ"מ בנידו"ד כשבריא וחזקה יש לצרף דברי האוסרים לגמרי, ואף שמאידך גיסא הוא קיל טפי שאינו אלא מדרבנן], אמנם אם היא חלשה או שיש לה צורך אפילו מועט ודאי מותר מתחילתו.

ד. עוד פרטים: א) גם אלה שמותר להם לאכול בצומות, ראוי הדבר שלא יתענגו במאכל ומשתה, אלא כדי קיום הולד או קיום גופם (שו"ע ס"ה, ועיין כה"ח אות לח בלשון שלא יתעסקו במאכל ומשתה, ע"כ. ויתפרש דהיינו שיאכלו מן המזדמן, אמנם אם הוא חולה או חלשה מהלידה וצריכה להתחזק אין לה לאכול לחם צר ומים לחץ, אלא אוכל טוב ומזין כדי שתתיישב דעתם, וזה פשוט, שהרי אפילו בשבת יש אופנים שמתירים לבשל, עיין בס' שכתן], ולפי הענין. ב). אלה שהתירו להם לאכול, אין צריך לשיעורים, אלא אוכלים כרגיל [וכן כתב בכה"ח כאן אות לא, וכן נראה להוכיח ממה שהבאנו לעיל שנותנים יין ליולדת וכמש"כ בס' תקנט, אע"פ שמן הסתם א"צ ליין כלל, ודו"ק. ומש"כ הביה"ל בחולי החולירע, הוא ענין אחר שהוא מחשש שלא יחלה וחשש בעלמא, ורוצה שלא לעקור הצום לגמרי, עיי"ש, וכ"ה בכה"ח. אולם בחולה שהוא כבר חולה, וכן אם חושש שלא יחזור לו החולי שכבר חלה בו או יולדת וכדו' א"צ שיעורים כלל].

ה. קטן פטור מן הצום עד גיל בר מצוה, ויש אומרים שמחנכין אותם קצת לשעות (כה"ח אות כג בשם ערך השולחן ובית הלל), ויש אומרים שאין מחנכין לשעות (מט"י שהביא בכה"ח שם, וכמו"כ מש"כ הכה"ח שם מהבית הלל, אין דבריו מוכרחים במה שדימה ליוה"כ וכו', וכ"כ הרבה אח' וכמשנ"ת בס' תקנ). וכן המנהג פשוט, כידוע (ואף המחנכים לשעות יזהרו שלא להאריך, כמו שהערנו לעיל ע"ד הביה"ל שא"צ להמתין עד יציאת בהכ"ס אם הוא נמשך עד קרוב לחצות ואף בפחות מזה, וגם אין לדמות זה ליוה"כ).

וביום תענית שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, אזי: קטן שהיה קטן בשבת והגדיל בראשון פטור מן הדין (ויש מחמירים בט"ב וכמש"כ ביד סופר סי' ז' עפ"ד הירושלמי בתענית פ"ד ה"ו שמן הדין היה ראוי לקבוע תענית לעשירי, וע"ע בשו"ת צפנת פענח סי' מה, אך גם בזה עיקר הדין שפטור, וכמשנ"ת בס' תקנ עפ"ד האבנ"ז ומהרש"ם ועוד). אבל יולדת שהיה יום שלושים בשבת, חייבת להתענות ביום ראשון, וכמש"ש.

סימן ו

מפלת, ואשה שנודע לה שהעובר שבמעיה מת, לענין הצום

שאלה: אשה שנמצא העובר שבמעיה מת, והיא בחודש השני להריונה, אך כפי הבחנת הרופאים בצילום (אולטרא-סאונד) נראה גדולו כבן חודש ויותר, ורק האשה לא ידעה מזה (אמנם היו לה סימנים ע"י שהפסיקו הרגשות של הבחילות הידועות אצלה בזמן ההריון), וקבעו זמן משוער להוצאת הולד בימי תשעה באב, ונשאלו בזה כמה שאלות.

תשובה: ראשית יש להקדים דין מפלת: שדינה כדין יולדת לכל דבר ואף לענין שבת שמחללין עבור היולדת [וכמו שכתבנו שם בר"ס של מכה"ח שם אות ב, וכן לענין צום יוה"כ וכמש"כ בשד"ח באספ"ד מערכת יוה"כ ס"ג אות א בשם האח', והביאו גם בביה"ל סו"ס תריח, ועוד רבים]. ועוד יש לבאר שדין מפלת הוא לאחר ארבעים יום ליצירת הולד (כ"כ בשד"ח באספ"ד שם סוף אות א בשם הרב גור אריה, ושכ"ה ביו"ד סי' קצד כיוצ"ב, ודלא כהמהרש"ם בדעת"ס סו"ס תרי"ז שהביא מהדעת קדושים שזה רק אם הפילה כשהגיע זמן הלידה, עיי"ש וכ"כ עוד באח' להקל, וזה אפילו לענין יוה"כ, וכל שכן לענין ט' באב). אבל קודם לכן אין הדין כן מן הסתם (שבכל דוכתא חשבינן ליה כמיא בעלמא, אמנם יש להתחשב בכה"ג גם במאורעות ובכח האשה). וכעת נכתוב הדינים שנתעוררו לדון בהם במקרה זה בהקשר לצום ט' באב.

שהוא בכלל מש"כ השו"ע חולה "שהוא צריך לאכול" (ובכלל זה גם יולדת תוך ל' שדינה כחולה), ולאפוקי באופן שקים לה שהיא בריאה ויכולה להתענות.

1. בבית הלל ביו"ד שם כתב ליישב באו"א, שמש"כ שאין היולדת יכולה לשתות מיירי כשעשו את הברית בשחרית, כדין זריזין מקדימין למצוות, ולכן אף שיוולדת אינה מחויבת להתענות ולהשלים עכ"פ היא צריכה להתענות לשעות כמו קטנים שהם פטורים ביו"כ ואעפ"כ מחנכין אותם, ואף כאן גבי תשעה באב מחנכין את התינוקות לשעות, ואין אוכלין עד אחר יציאת בית הכנסת, וא"כ ביוולדת אף שאינה מחויבת להתענות כל היום אעפ"כ צריכה חינוך א"כ מקרי אינה יכולה לשתות, לכן אין לברך על הכוס לדעת השו"ע, ע"כ. והנה בעיקר הדבר מצאנו גם במשנ"ב (סקי"ד) שמביא מהא"ר שאף יולדת שאינה מתענה אם יכולה להתענות איזה שעות תתענה, עיי"ש. (וכ"ה במועד לכל חי סי' עח, וכ"ה בכה"ח אות טל מהבית הלל הנ"ל והאח'). ולפי"ז שפיר יש ליישב כן את השו"ע, אלא שמלבד שיש לעמוד על הדימוי שכתב שכמו ביוה"כ מחנכין קטנים כך בט' באב צריך לחנך, יש לחלק, ולעצם הדין ראיתי שנחלקו בזה האח' וכמובא בכה"ח ס' תקנד אות כט, ומשמע דס"ל דמחנכים לשעות כיעו"ש. אמנם אין המנהג כן (ועכ"פ זה נראה שאין לחנך עד שיצאו מבית הכנסת בשחרית, שהוא זמן רב. ואף ביוה"כ בד"כ אין עושין כן עכ"פ בקטנים מגיל 11 ומטה וכדו', אא"כ היו נוהגים אצלו לסיים מוקדם, וכדלהלן). וביותר יש לחלק מה שרצה לדמות יולדת וחולה לקטנים, שהרי קטנים שאני שהוא מדין חינוך, אולם בחולה ויולדת אפשר שפטורים לגמרי, ועו"ל. עוד יש להעיר בעיקר הדברים שלכאו' דוחק קצת לומר שהשו"ע בהל' מילה מיירי שעשו את המילה מוקדם ובהל' ט"ב מאוחר, שאמנם בעלמא אמרין זריזין מקדימין ככל האפשר (וכמש"כ ביו"ד סי' רסב), אולם בט"ב כבר כתב השו"ע (סימן תקנט ס"ז) שיש בזה מנהגים, והנה לצד שמלין אחר הקינות, הרי כתב הרמ"א (שם ס"ג) שמאריכין עד קרוב לחצות, וא"כ בכה"ג ודאי שא"א ליולדת להמתין הרבה זמן וזה יותר מחינוך לשעות (וכן ביוה"כ הוא שיעור לגדולים הקרובים למצוות, עיי"ש להשו"ע והרמ"א). וי"ל דמ"מ אצל השו"ע אין הכרח שנהגו כן, וגם לדידה, וכמש"כ לעיל. ומה שהביא השו"ע שיש ממתנים יקשה לפי"ז דאין נראה שהשו"ע נקט הדין לפי המנהגים השונים, אך י"ל שדיבר לפי עיקר הדין וכמו שכתב השו"ע בסתם.

2. בשו"ת דברי יוסף הנ"ל כתב דזו סתירה בשו"ע, וכך עדיף למימר מאשר להדחק וכמש"ש. וכן מבואר מדברי הגר"א ביו"ד שם סק"ד שצ"ע לסי' תקנד דלא קיי"ל הכי, והיינו דפשיט"ל שזו סתירה, ופשיט"ל נמי להלכה כבסי' תקנד, וגם ידוע שסוגיה בדוכתא עדיפא, וא"כ טפי יש לתפוס כמש"כ בהל' ט"ב שיוולדת אינה צמה, וסתמא קאמר שבכל אופן אינה צמה, ודו"ק.

היוצא מכל הלין: דעת השו"ע - שפטורה כל שלושים, ומשמע שפטורה בכל אופן בלא חילוקים, וכן יש לפרש לדעת כמה אחרונים שלא חילקו בזה (ולכן גם לא תירצו את הסתירה שבשו"ע, אלא נקטו בפשטות להלכה כדהכא, וכדהבאנו מהגר"א ועוד). אולם הפר"ח ועוד סוברים שרק מן הסתם היא פטורה, אבל אם ברור לה שבריא ויכולה להתענות חייבת להתענות (וכן הובא במשנ"ב סק"ב וכן העתיקו כה"ח אות כח. ואמנם המשנ"ב כתב בלשון ועיין וכו', ולא כדבר פשוט. אולם הרי בשעה"צ סייע זאת מלשון השו"ע, וזאת ועוד שהבאנו לעיל בישו"ב האחרונים כמה תירוצים עד"ז בשיטת השו"ע שכאשר בריאה ויכולה לצום תצום). דעת המהרש"ל - להחמיר הרבה שאפילו אומרת צריכה לאכול יש לצום. אולם כבר דחוהו הפוסקים ואין מקום ואסור להחמיר בזה, וגם אין להחמיר כהסוברים שרק בצריכה אני מותרת לאכול ולא בסתמא, אלא הדבר ברור שאף בסתמא פטורה כפשט השו"ע ורוב הפוסקים. (וזה דלא כהמ"ח סי' עח שהחמיר בזה הרבה, ולא נחית שדברי כמה אח' שצ"ע שם הם דלא כהלכתא). שיטת הרמ"א - שמצד הדין אמנם ההלכה כהשו"ע, אך נהגו להתענות כל זמן שאין להם צער גדול שהיה לחוש לסכנה (והיינו שממנהגא הוא כעין מהרש"ל), אך סיים שאף בזה המיקל לא הפסיד, וביאר כה"ח אות לו שר"ל שיש לסמוך על השו"ע דמשמע שאפילו אין להם צער גדול א"צ להתענות ע"כ (ודרך אגב יל"ד, שלפיה"א לדעת השו"ע א"צ צער גדול בכדי לפטורה), והמשנ"ב סק"ט הוסיף ביאור על דבר המנהג להחמיר שאינו מוחלט, והיינו שזו חומרא רק כל זמן שאין להם חולשה ונתרפאו מלידתו, אבל אם לא נתרפאה לגמרי או שהיא קצת חולה או חלשה בטבעה, לא תתענה תוך שלושים וכו', ע"כ מהאחרונים. וזה אינו כהרמ"א שהחמיר כל שאין לחוש לסכנה, אלא אפילו בפחות מזה אינה מתענה. ולדבריו יוצא שלרוב הנשים פטורות מן הצום. וכה"ח לא כתב בבירור הדין והביא השיטות בזה, באות כו סיים בדברי המנהג להחמיר (ויתפרש רק היכא דנהוג נהוג), ובאות כט הביא דברי המקילים אך לא בהחלט, אלא עכ"פ בסתמא ולא באומרת איני צריכה. ובאול"צ פכ"ט ד כתב שאחר ז' תוך שלושים רשאית להתענות אם רוצה להתחסד ויש לה כח לכך, והוסיף שנהגו מתחילה להתענות, וכשמרגישה חולשה מפסיקה מיד ואוכלת, ע"כ. ואינו מוכרח, ורבים נהגו שלא צמות כלל, וכן ראינו מגדו"ה אפילו מבני אשכנז שלא החמירו בזה כל ל', ועכ"פ להתענות לגמרי ודאי שאין לה.

סיכום הדברים

א. בג' צומות ותענית אסתר מעוברת ומניקה פטורים לגמרי.

ומעוברת - היינו מרגע שנודע לה שהיא כן, על ידי צילום שיקוף (אולטרא-סאונד) או בדיקת דם, וכן קיים מיוחד שמשנתה צבעו אם זה בבירור אפשר לסמוך ע"ז (ואינו תלוי בג' חודשים להריונה).

וגם אם תרצה לצום אינה רשאית.

ומניקה - היינו כל זמן שמניקה בפועל, ואפילו הנקה חלקית (ואינו תלוי בכ"ד חודש, אא"כ יש לה חולשה וסיבה מיוחדת).

ואם תרצה לצום רשאית, אמנם עדיף שלא תצום.

ב. בט' באב מעוברת ומניקה מתענות ומשלימות התענית עד סופו. אך יש פרטים יוצאים מן הכלל (ודין יולדת בזמן קרוב ללידה יבואר באת' ג).

מניקה - אם חלושה לפעמים פטורה, ואם מצד חסרון החלב אם, אזי: אם התינוק לא אוכל חלב אחר ודאי פטור, ואם יכול לאכול חלב אחר כמו שמצוי היום תחליפי חלב נחלקו בזה הדיעות, ודעת רבים שיש לה להתענות (ובפרט שבדרך כלל אם שתתה הרבה לפני הצום לא ישפיע כ"כ), אבל אם יפסק לגמרי החלב לא תתענה. ובאופן שלפעמים נותנת לו תחליפי חלב הרי בודאי שצריכה להתענות, ותתן לו תחליפים.

מעוברת - דעת כמה גדולים לפטור המעוברת לגמרי מן הצום, אולם למעשה יש לשאול שאלת חכם, והמורה הוראה מחזר ובודק אחר איזה סיבה להקל, לפי הענין. והיינו שכל שיש איזו חולשה, שינוי בלחץ דם, מוגלובין פחות מ-10 (ווי"א אף 11) וכן עבר שלילי בהריונות קודמים או בהריון זה מתחילתו וכל כה"ג, כי רבים המה הפרטים, ולכן יש לברר מצבה הרפואי ולשאול חכם (וכן תלוי לפי מצב המנוחה, שתנוח במקום ממוזג וכדומה), ויש אומרים שכל אשה ששואלת על הצום הוא מראה על חולשה ואפשר להקל, ולמעשה תלוי לפי הענין [ומעוברת היינו מיד מתחילת ההריון, וכנ"ל באת' הקודמת].

א. בהנחה שאכן העובר הוא פחות ממ' יום, אף שהוא שהה בבטנה יותר ממ' יום, מ"מ אכתי הוא מיא בעלמא, ואין דינה כילדת.

ב. אולם נראה שאין הדברים מוחלטים לשמוע לרופאים בזה, ואף כשהרופאים רואים בצילום שיקוף (אולטרא סאונד) אין זה מכריע, וכמה וכמה פעמים ששגו ברואה ובגדולה מזו, וכל שכן שלא יכולים לדעת את הגיל המדויק של העובר, וכיון שעברו מ' יום מיום יצירתו אפשר שגם היה לו מ' יום ליצירה ונחשב עובר, ובפרט כשנראה לפי המצב שהוא מת מזמן רב, דאפשר שנצטמק.

ועכ"פ לא יהיה אלא ספק, הרי יש להקל גם מספק, דהא חשש סכנתא הוא (וגם לענין תוך שלושים שהוא בגדרים של חולה שאיב"ס, מ"מ הבאנו לעיל מדברי הפני יהושע בתשו' ס"ז שמדמה זה לספק סכנה דאזלין לקולא). וכן כתבנו כיצא בזה בסברא פשוטה בדברינו בהל' שבת (סימן של סוף הלכה א), והגם הלום בעודי בזה ראיתי שכ"כ כיצא בזה בנידונינו בשו"ת בית אבי (ח"ג סע"ו) שאשה שהפילה אחר ל' יום מזמן הראוי לוסתה ולא ראתה, והרופא אומר שנתעברה סמוך לוסתה, שיש לחוש לסכנת ר' יוחנן שאשה מתעברת סמוך לטבילתה, וממילא אם עברו מאז מ' יום יש להקל, ע"כ. וז"פ שהרי פטור זה הוא משום סכנה, וגם ספק סכנה בכלל זה, וכך גם אין לדון ולהחליט ע"פ מכשירים אלו, שמאחר שידועת שכבר זה מ' יום שהיא מעוברת אף שהעובר מת, ולפי הבחנת הרופאים הוא מת כבר מזמן, אין בזה הכרעה, ולכל הפחות הוי ספק, וספק לקולא.

[ואף שכיום הרופאים מונים ימי ההריון לפי וסת האחרונה ולא לפי ליל טבילה כמו שהוא באמת, ונמצא שלפי טענתם יש להוריד עוד שבועיים ימים ונמצא קטן, אולם זאת אומר שכפי שהיה במקרה זה דאתא לקמן נתברר דליתא, כי היה בו איזה גוש מן העובר, וגם שליא גדולה ועוד גושים רבים, שבודאי ניכר בעליל שהיה לו איזה שבועות ליצירה, ומידי ספק בודאי לא פלטינו, ואדרבה יש לומר שבודאי הוא ולד גדול ממ' יום, ואין להאריך].

ג. ובאשר למנין שלושים יום קודם הצום כדי לפוטרה מן הצום, יש לבאר, שאין הדבר תלוי מתי מת בבטנה, אלא הכל תלוי מתי יצא שאז היא נחשבת מפלת, בין לקולא ובין לחומרא, וכן הסכימו עימי גדו"ה שליט"א, ולכן גם אם מת מזמן רב קודם ל' יום, אם הוא יצא בתוך ל' יום לתשעה באב ה"ז פטורה. וכן להיפך אם הוא מת תוך ל' יום, אולם עדיין לא יצא הולד (רק אחר ט"ב נקבע להוציאו), אינה פטורה [אמנם יש להתבונן בדבר מפני שמצוי שגם כשעדיין לא יצא יש חולשה, ולפעמים יש זיהום וכדו' ונטולת אנטיבייטיקה, ויש להתחשב גם בזה לפוטרה מן הצום].

ד. עוד יש לבאר בזה, שיש כיום ב' אפשרויות להוצאת הולד, א'. בגרידה. ב'. בכדורים להפליט הולד. והנה באופן הראשון נפלט הכל בפעם אחת, אולם באופן השני בדרך כלל שנמשך כמה ימים, וביום הראשון יוצא העובר, ואחר ימים עשויה לצאת השליא, וכן הלאה יציאת הגושים וקרישי דם, ויש לדעת שיש למנות את השיעורים לפטור כדון יולדת ומפלת מאז שיצא השליא (וכדרך שכתבנו בהל' שבת בסימן של ס"ד, עיין שם). ולקולא. ואם גם יוצאים עוד גושים מסתבר שאינו נחשב למנות מזה, אך יש להתחשב בנסיבות חולשה וכדו' שמצויים במקרים כאלה, ובפרט באותן שלוקחות כדורים שנמשך אצלם הדבר הרבה זמן, ולפעמים לוקים בתרתי שצריך גם גרידא בנוסף, והכל תלוי לפי הריחוק מהיצאה עד ט' באב ולפי הענין.

סימן ז

כמה שאלות בדין מפלת

שאלה: בהאי איתתא שהזכרנו בתשובה הקודמת שנמצא העובר מת במעיה והצריכה טיפול להוציא הולד, נשאלו עוד כמה שאלות, כדלהלן:

א. עד כמה יש לסמוך על הרופאים שאכן העובר מת, ולא לפגוע בנפשות ח"ו, כי הנה יש בדיקה ע"י צילום שיקוף (אולטרא סאונד) שבו רואים שאין זרימת דם במקום הראוי, וזה סימן שאין דופק וסימני חיות גם כאשר העובר קטן, ויש אפשרות לדעת זאת ע"י בדיקת דם שבדוקים את היחס (בטא), והנה יש מקצת חכמים שאומרים להמתין מלבצע ההפלה למרות הבדיקה בצילום עד שיהיה גם בדיקת דם שתוכיח זאת, מאחר שקרו מקרים שטעו בהבחנה בצילום, אולם מלבד שלא תמיד אפשר להמתין מחשש הרעלה וזיהום, עוד זאת שע"פ דין א"צ לכך, ואם במת סגי בבדיקת הדופק וכמו שכתבנו בהל' שבת סימן שכת בענין זמן קביעת המות, כך גם בעובר מת, ואף שאין זו בדיקה מוחשית אלא ע"י צילום, מ"מ זו הדרך לבדיקה, אך נכון הדבר לוודא את הדבר ע"י שני רופאים שיאשרו זאת, וכן הסכימו עימי גדו"ה.

ב. באשר לטהרתה, הנה מן הדין כל שלא ראתה דם ולא יצא כלום ה"ז טהורה, אף כשאומרים לה שעוברת מת במעיה. אולם כשיצא דם יש לדון אם דין כתמים להם, וממילא טהורה בפחות מגריס או כשזה על בגד צבוע או דבר שאמקב"ט, או דחמור טפי, והנה כיון שלא היתה הרגשה ה"ז טהורה מן התורה, ואף כשידוע שהם כתמים שבאו ממנה, הרי קי"ל להתיר בכל דיני כתמים כמבואר ס"י קצ ס"י ובדברינו בכ"מ ביוסף טוהר. ואמנם לשמש מיטתו אין להתיר (אפילו אם ע"פ הרפואה אין בזה חשש), שהרי יבואו לידי מכשול בנמצא על שלו וכו', מ"מ להאסר אינה נאסרת, ונפ"מ לענין קריבות שמותרים בשאר קריבות.

ג. לביצוע ההפלה ע"י גרידה וכדומה נצרך לקבוע תור, והשאלה האם לקבוע קודם ט' באב, ויש בזה ב' סיבות שהיה ראוי להמנע מכך, ולקבוע רק אחר ט' באב, א'. שהוא זמן סכנה, וכמו שמצאנו במדרש איכה פ"א אות כט לענין מכה לחבירו, וכן בשו"ע ס"ו תקנא כמה אזהרות בזה, וכן במקור חיים שם ס"ד לענין רחיצה בנהרות, וממילא כל שכן שלא לעשות ניתוח, וכן לגבי הטיפול של הגרידה. ב'. שהרי גורם בזה שטיפטר מן הצום לאחר שיצא העובר (וכמו שנתבאר בתשובה הקודמת). אמנם מצאנו שיש מקילים טפי במכניס עצמו לאונס במילי דרבנן, וכיעוין בשו"ת אמרי מרדכי סימן לט ובמק"א נתבאר, ועכ"פ כשיש צורך, ולמעשה בנידון דידן אין לדחות את הטיפול, מאחר שע"פ הרפואה יש להוציאו ולא לשהותו שלא יגרם זיהום, אף שברוב פעמים אין חשש, ולכן אין לחוש כלל מצד הצום, וגם לא מצד סכנה, ובפרט שאין זו סכנה כ"כ, ואמנם אם אפשר לעשות קודם ר"ח עדיף, וכן אם אפשר קודם ז' אב עדיף טפי, אך אם א"א יכולים לעשות.

ד. אם זה סמוך לשבת יש לדון אם מותר לעשות כן, שכבר כתבו האחרונים שאין ראוי לקבוע ניתוח וניתוח קיסרי סמוך לשבת, וכמו שהבאנו בסימן רמח בסופו וכן בס"י שכתב, עיי"ש, מאחר שכאמור יש בזה צורך ונחיצות [ואף שאנו רואים שהרופאים לא ממיהים כ"כ, זה מחמת העומס שיש עליהם, אך אין זו סיבה בכדי שלא יחשב הדבר נחוץ וכמו שהבאנו שם בשם השולחן שלמה]. ובפרט בגרידה המצויה בהרדמה, שאין מצוי בה סכנה, ומיד כרגע הולכת על רגליה. אמנם בנטילת כדורים אה"נ שיש להזהר שלא יהיה סמוך לשבת, כיון שהם גורמים צירים, ויש נשים שהכאבים אצלם גדולים מאד ונוסעים לבית

החולים לקבל תרופות הרגעה, ובעיקר יש לדקדק שלא יהיה סמוך לשבת ובכל יום שיש, אך קודם לכן יום יומיים יש להקל, ויש עוד פרטים לפי הענין, ודי בזה.

סימן ח

תענית ביום החופה לכלה שלאחר צום רגילה לראות וסת

שאלה: כלה שרגילה לראות וסת בכל מוצאי הצום, ושואלת האם חייבת לצום ביום חופתה, אחר שמנהג אבותיה שהחתן והכלה צמים.

תשובה: א. ראשית נתתי אל ליבי לברר גדר ראייה זו, ויש לדון בדבר אי הוי כוסת הקפיצות. והנה מצאנו וסת האונס הנקרא וסת הקפיצות, והוא וסת הנגרם מחמת מעשה חריג ולא טבעי, כגון שקפצה וראתה או נבהלה או מחמת משא כבד וכדומה, כמשנ"ת ביוסף טוהר ס"י קפט ס"ז ר"ס כ"ד, או דילמא דהוי כוסת לאכילת דברים חמים המבואר שם לקמיה ובדברינו עם ע"ד הרמ"א בסכ"ג, שהרי טעם הדבר שלאחר אכילתו איז נעשה כמו טבע בגופה, והוי כוסת הגוף. והנה לפי"ד השו"ע אין נפ"מ בזה דהוא ס"ל שגם באכילת דברים חמים הוי וסת האונס, וכמש"ש, אבל להרמ"א שאכילת דברים חמים הוי ספק אם הוי וסת הגוף או לא, יש לדון אם גם כאן הוי ספק זה שיש בזה כמה נפ"מ, וכמשנ"ת ביוסף טוהר שם או הוי כוסת האונס.

ונראה דדינא הוא דהוי כוסת האונס, דומיא דמש"כ בתוספתא פ"א לגירסת הגר"א שם דוגמא לוסת האונס כגון חלתה וראתה, עיי"ש. אע"פ שממילא נעשה כטבע, וה"נ נראה שהצום הוא משפיע עליה כמו חולי ועי"ז רואה, וכמו"כ הבאנו שם דוגמאות מעין זה, וא"כ נראה דהוי וסת האונס, והדין הוא שלהשו"ע אינה חוששת לו כלל, וכמו שביררנו שם, וכ"ה לבני ספרד. אולם להרמ"א חוששת לו רק אם נקבע ג"פ, וחוששת לו בכל פעם שיארע מאורע זה, אך דינו לעולם כוסת שאינו קבוע.

ולפי"ז עלה בידינו, שגם אם תצום ולא תראה, לפי הרמ"א היא אסורה באותו לילה כיון שדרכה לראות מחמת התענית, והוי וסת האונס, והיינו אם היא מוחזקת בכך ג"כ שאירע לה כן [באופן שהיו ברצף, שאל"כ הוי עקירה זל"ז], ואף צריכה לבדוק באותו יום, ומיהו אם לא בדקה ועבר העונה, ה"ז מותרת כדון וסת שא"ק.

[ומיהו באופן שנוטלת כדורים למניעת הוסת לכאן ליכא חשש, עיין במשנ"ת ביוסף טוהר ס"י קפד, אלא שלא הוחזקו אם מועילים במצב כזה, וא"כ עדיין החשש קיים, ויש בזה עוד פרטים לפי הענין].

ב. וכעת לעצם התענית ביום החופה, כבר ידוע שהוא מנהג אצל רבים מאחב"י, ושורש הדברים בשו"ת מהר"י ברונא סימן צג ובשו"ת מהר"י מינץ סימן קט, וכן כתב בפשטות גם בתרוה"ד סימן קנו, וכן פוסק הרמ"א באהע"ז סימן סא ס"א שנהגו החתן והכלה להתענות ביום חופתן. והנה כמה טעמים נאמרו בתענית זו, ואיכא כמה נפ"מ בהני טעמים, ונזכיר בקצרה, טעם א', שחששו שמא ישתכר, או שמא יאמרו שהיה שיכור בשעת הקידושין וקדושיה טעות הם וכו', וכדי שיראה את מי שהוא מקדש וכו' (כ"כ מהר"י ברונא שם, וכ"כ מהר"י מינץ דבעינן שתהא דעתן מיושבת, ולכן כתב לפי"ז שאב המקדש את בתו צריך האב להתענות, ע"כ. והביאורו הבית שמואל והאח"ב באהע"ז ס"י סא, וזו ג"כ נפ"מ בין הטעמים). טעם ב'. שחתן דומה למלך ויום הדין הוא לגביו, אך דחה זה דא"כ יתענה עד הלילה (וזה ג"כ נפ"מ בין הטעמים, והאריכו בזה האח"ב אם צריך להתענות עד הלילה, ולמעשה כתבו להקל עד אחר החופה). טעם ג'. משום תשובה, כיון שנמחלים עוונותיו (מהר"י מברונא, וכע"ז בתשו' מהר"י מינץ, אמנם בעצם הדבר דאיכא מחילת עוונות, יש חילוק ביניהם מאיזה טעם הוא, ומחוררת כדברי מהר"י מינץ דאית לזה סמך בירושלמי פ"ג דביכורים ה"ג, והובא באהע"ז ס"א). ד. שמאחר דלית כתובה דלית בה תיגרא, ה"ז מתענה לבטל הפורענות (מהר"י ברונא), ע"כ. ונמצא ג' טעמים: א. מחשש שכתובת. ב. משום תשובה. ג. לבטל הפורענות (ויש עוד טעם חדש ברוקח משום דחביבא המצוה וכו'). והפ"ו האריכו בזה טובא אם צריך קבלת תענית ואמירת ענוו, וכן האריכו אם צריך להשלים התענית עד הלילה (כיעוין בתרוה"ד ס"י קנו וכ"מ במהר"י ברונא הנ"ל, וע"ע בנחלת שבעה ס"ב מח"ו סט"ו ובלבוש ס"י תקסד וכן בסוה"ס בלבוש ממנהגי מהר"י א"ר טירנא ס"ג וביוסף אומץ מספד"מ ושו"א). ועוד נפ"מ בזה הביא בשדי חמד ח"ז באספ"ד מערכת חתן וכלה אות ד, עיין שם כו"כ נפ"מ בין הטעמים.

ומנהג זה נתפשט בעיקר אצל אשכנזים (וכדברי פוסקי אשכנז הנזכרים לעיל), אולם בארצות ספרד רובם לא נהגו כן, רק מקצתם, וכיעוין בשד"ח במערכת חו"כ שם ועוד באח"י, ואצ"י בקצרה, כי הנה ע"ד הרמ"א באהע"ז ס"י סב שכתב להתענות, מצאנו כמה אח"י שכתבו שלא נהגו כן, וכיעוין בספר בית יהודה למהר"י עייאש ח"ב ס"י כג שמש"כ הרמ"א להתענות אין לסמוך ע"ז, ולא נהגו כן, וה"ז בעיקר הד"ט א"ר ח"י ס"ז אות ח"י, וכן בחינא וחסדא ח"א דף קי בשמו ומהכנה"ג (עיין להלן בדעתו). וכן כתבו עוד בכ"מ שלא נהגו להתענות וכיעוין בספר מזבח אדמה דף כג ע"ד הרמ"א, וכן בספר ארץ חיים סתהון ועוד באח"י. ויתירה מזו הביא בשד"ח שבספר דברי מנחם ס"ו תקסב הביא משם הרב הרי בשמים שיש איסור בזה כיון שהוא יום שמחת ליבו, והוי כיום טוב שלו, וכה"ג ביפה ללב ס"י תקעג עיין שם. וכן מוכח מריהטת לשון מרן החיד"א בברכי יוסף (או"ח ס"י תע) שכתב שנראה דמאחר שבני אשכנז ופולין רבבות אלפי ישראל נוהגין להתענות ביום החתונה, וכמה עיירות משאר גלילות רהטי אבתרייהו במנהג זה, אם ירצה להחמיר להתענות רשאי ותע"ב, עכ"ל. והנה משמע שמנהג זה היה בעיקר אצל בני אשכנז. זאת ועוד נראה מריהטת לשונו שגם אצל בני ספרד יש שנהגו כן (ועליהם יכוננו דבריו שכתב שגם כמה עיירות משאר גלילות רהטו אבתרייהו). וזאת ועוד נראה מדבריו דלא שמיעא ליה כלומר לא ס"ל להאי סברא לומר שאסור להתענות משום שיום טוב שלו [וכן מסתבר שאין לחוש לזה, ואדרבה רבים משבחים זאת, ועוד דערב החופה אכתי אינו נחשב חתן לרוה"פ, רק לאיזה מנהגים החשיבוהו כחתן לכמה דברים, אבל ודאי שאינו נחשב כיום טוב שלו ממש]. ואדרבה לאידך גיסא מצאנו כמה גדולים מחכמי ספרד שהזכירו מנהג זה להתענות, וכיעוין בכנה"ג באהע"ז ס"י סב שהעתיק דברי מהר"י ברונא והביאו בשד"ח שם, ואמנם ידוע שבכנה"ג יש הרבה ליקוטים, ומ"מ השד"ח דייק לשונו עוד מסי' תקסב שכתב שבקושטא מקום שנהגו שלא להתענות וכו', משמע שיש מקומות שנהגו להתענות, ותמה על מהר"י עייאש שכתב בהחלט שלא נהגו, מאחר שמהר"ש הלוי בתשו' וכה"ג ביפה ללב ס"י תקעג עיין שם. וגם בשד"ח גופיה מבואר שנהגו להתענות, וכיעוין לקמיה בשד"ח (ד"ה ומדברי) איך חשש שלא להקל היפך המנהג עיי"ש, וע"ע גם בבא"ח פ' שופטים אות כג שכן נהגו רבים בעירו להתענות.

וארא כי טוב לסכם הדברים ולבארם, כי יש בזה דעות חלוקות אצל חכמי ספרד במנהג הספרדים, ש"א בהחלט שלא נהגו להתענות כלל, ואין לחוש, ויש מקצתם שמוסיפים עוד שגם אסור להתענות מפני שיו"ט שלהם הוא, וי"א שנהגו אצלם להתענות, או עכ"פ שמי שרוצה להתענות תע"ב. אך הדבר נראה לדברי הכל שהמנהג הרווח ברוב ככל קהילות ספרד שלא נהגו להתענות, ועל כן נראה למעשה

באשה יש מכשולות של צניעות. וכעת שבעלה משמרה אפשר שיהיה פחות חששות, וגם היא צריכה תשובה, ומ"מ זה תלוי במנהגים, עיין בבא"ח פ' שופטים הלכה יג, וש"א.

סיכום:

[א]. ראייה הנגרמת מחמת צום, ה"ז כוסת הקפיצות, ודינה ככל האמור באות א.

[ב]. תענית לחתן שנוי במנהגים, י"א ששתיהם צמים, וי"א שרק החתן, ויש שלא צמים בכלל, וכן המנהג אצל רוב קהילות הספרדים שלא צמים. ובכל אופן הרוצה להתענות רשאי [ואין לחוש לדברי האומרים שאסור לצום כי יו"ט שלהם הוא]. אמנם בני תורה שרוצים לעסוק ביום זה בתורה ותפילה, וכן כל מי שנשאו ליבו להתעלות בתורה ותפילה ביום זה, עדיף שלא יתענה כדי שיוכל לעבוד את ה' כראוי, והוא מעולה טפי. ורק מי שנהג מנהג ברור להתענות ימשיך במנהגו, ועכ"פ לבני אשכנז [ובמקום קושי יש להקל בתענית זו יותר משאר תעניות, וכ"מ בערוה"ש סי' סא סכ"א ועוד].

[ג]. גם מי שלא מתענה, או שהוא בימים שאינם מתענים, יזהר מאד שלא ימשך באכילה ושתיה, אלא ימעט, וגם לא ישתה משקה משכר, וישתדל לעסוק בתורה ותפילה ככל האפשר.

[ד]. תענית לכלה, אצל בני אשכנז נהגו להתענות כמו חתן, אבל לבני ספרד וכן אצל התימנים המנהג המצוי יותר שגם מי שנהגו שהחתן מתענה מ"מ הכלה לא מתענה.

[ה]. בנידון השאלה הניצבת בפתח באשה שרואה אחר צום, ההוראה ברורה שלא תצום כלל, ומן הדין א"צ התרה כלל.

[ו]. אין להורות לאכול לפני עלות השחר כדי שתוכל לצום, אא"כ ניסתה בעצמה והוברר לה בודאי שאם אוכלת בבוקר יכולה לצום, וכמו"כ אם נוטלת כדורים למניעת ראיית וסת כמו שמצוי אצל כלות וברור לה שלא תבא לתקלה, אפשר שיכולה לצום בדרך כלל, והיינו לנוהגות לצום כמנהג אשכנז.

[ז]. ובצומות המחויבים מדברי קבלה, מחויבת לצום, ותנהג באופנים האמורים בפנים, כדי שלא תבא לתקלה בביאת הוסת [ולפ"ר לא מצאנו להקל בזה לגמרי בכ"ה"ג].

סימן ט

שאלה: אשה שעוברת טיפולי הפרייה, והרופא רוצה לבצע את ההפרייה שבוע קודם ט' באב, ומוסיף ואומר להם שאחר ההפרייה אסור לצום.

תשובה: מותר לעשות את ההפרייה, ולא תצום. והנה זה ברור שבאשה העשויה להתעבר, ולאחר מכן ידוע שלא תוכל לצום מסיבה בריאותית שאין לה שום חשש להתעבר אף אם לא תצום אח"כ [ואפילו ביום כיפור נמי אין לחוש], ולא מצאנו שום מגבלה שהגבילה התורה בזה. אמנם שם היא נוהגת כדרך כל הארץ, ולא אסרה תורה, אולם לעשות פעולה מיוחדת שלא כטבעה, יש לדון אם אסור כמו שגורם לבטל את המצוה.

אכן למעשה גם בזה אין חשש, ולא רק אם אי אפשר לדחות את הטיפול לאחר ט"ב שמוחר, אלא גם אם אפשר לדחות אין בזה חשש, וכמו שיבואר:

[א]. כיון שבעשיית ההפרייה יש בזה גם כן מצוה רבה, וכמו שנתבאר בדברינו באה"ע ז' סימן א שיש בזה ג"כ חלק ממצות פו"ר (ואפילו את"ל לחוש למאן דמסתפק בזה, אם יש בזה פו"ר, הלא ידוע מש"כ בר"ה לד: שספק דא' עדיף מודאי דרבנן, ולכן ילך לספק תקיעת מאשר ודאי תפילה). מה לו לחוש על מצוה אחרת שתידחה ובפרט שהיא מדברי קבלה, וכאן יש מעלה של מצוה דא', ואדרבה מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, והזריז נשכר [וזה מלבד נידון הרדב"ז והפ"ו גבי אדם שנתנו לו לבחור במצוה קטנה עכשיו או במצוה גדולה אחר זמן, וכאן הרי אדרבה המצוה הראשונה גדולה ולכו"ע יש להקדים אותה].

[ב]. גם אין זה ביטול מצוה אחרת, אלא בגרמא, וכבר כתבנו לדון בתשו' אחרת בענין כזה אודות מי שצריך לעבור ניתוח בשביל הגמגום, ומחמת זה לא יוכל להתפלל ולקרוא ק"ש וברהמ"ז וכו', והבאנו צדדים להתיר, עיי"ש. ודון לנידו"ד. וכאן קיל טפי מאחר שהוא רק מד"ק, ואמנם מצאנו בסימן רמח שאסור ליסע בספינה קודם השבת, ולחלק מהטעמים הוא משום שגורם לבטל ממנו מצות השבת, אך שבת שאני וכמשנ"ת בתשו' הנ"ל, ועוד שגם שם אם זה למצוה וכדו' מותר.

[ג]. יש לצפות שהמשיח יבא עד ט' באב ולא יצטרכו לצום, וסברא כעין זו ראיתי בשד"ח.

הערה ביום הכיפורים

והנה שאלה זו תיתכן גם ביום הכיפורים, ושם השאלה חמורה טפי כיון שנוגע בביטול הצום מדא'ו, ואין לנו את הצדדים שכתבנו לעיל, זולת משנ"ת באות ב במכניס עצמו לאונס.

והנה ישנה אפשרות במקרה הצורך לקבל עירוי, אך קיי"ל שכל שמוחר לו לאכול, יאכל כרגיל, זולתי במקרים מיוחדים, ורק אם ליבו נוקפו יוכל לעשות כן, אך אין זו דרך ההוראה בעלמא, אבל פעמים שיש להורות כן לפי הענין, ואכמ"ל.

שלא להתענות, זולת מי שנהגו אצלו במנהג אבות ברור להתענות, אך מן הסתם אין להתענות, ואדרבה כל הימים שיום טובה בעסק התורה, וגם ערב החופה, ואם יתענה יחליש אותו מלימודו, ומהיכא תיתי להחמיר במנהג זה, שלדברי הכל (גם למנהג אשכנזים) אינו חיוב כלל לא דא' ולא דרבנן, אלא מנהג שהתחיל בדורות האחרונים מזמן מהר"ב ומהר"ם מינץ, וקיי"ל שספק מנהג לקולא וקיל מספק דרבנן, כידוע. ואדרבה עסק התורה וקריאת תהלים ותפלה כראוי יועיל לו לפי כל הטעמים שנאמרו בתענית זו, אך אם הוא מאותם הולכי בטל, ובפרט מה שנפרץ אצל דלת העם שהולכים ביום החופה לצילומים שונים מצלמי מסכה, ובאים לקלות ראש ועוד מרעין בישין, בודאי שלא לה טוב יותר התענית, ומה' ישאו ברכה, אולם לבני תורה החפצים לעסוק בתורה ובתפילה כמו שראוי להיות ינהגו כאמור.

ולמעשה ההכרעה בזה תלויה למי הדברים אמורים, ואמנם בדרך כלל לא נהגו להתענות, מכל מקום הבא להשאל בדבר, ובפרט אם נהגו אצלו להתענות, אזי אם הוא מאותם הולכי בטל ומבזבז זמנו לריק ולפעמים באים לידי קלות ראש ושיחה בטלה, אזי אדרבה טוב לו התענית להכניעו לשוב אל ה' טרם היום החשוב יום הנישואין (ואין צריך לומר באותם שהולכים לצילומים למיניהם לפני צלמים קלי דעת וניצבה שגל לימינו ובאים לדברים אסורים, שהוא דבר רע כשלעצמו), אבל בני תורה בתורת ה' חפצים, ובמקום התענית עדיף יותר שישבו בתענית דיבור כפי האפשר, ואם עשויים לבטלם מלימודם ילכו להתבודד בבית הכנסת או בית המדרש ללמוד תורה ולהתפלל ולקרוא תהלים ככוונה, וטוב להם בזה ובבא, וכן יכול לנהוג כל מי שנשאו ליבו לעבודת ה' חלף התענית, ושפיר דמי.

אך יש להוסיף שגם מי שאינו מתענה (בין הספרדים, ובין האשכנזים ביום שאין מתענים בו, כמבואר בפו', וכגון במה שמצוי ראש חודש, וכמש"כ בשד"ח, וכל אחד כמנהגו), מ"מ יזהר מאד שלא ירבה באכילה ושתיה, ולא ישתה שכרות, וכמש"כ בבית שמואל (סי' סא סוסק"ו) שיזהר בכה"ג שלא יהיה רודף אחר מותרות מאכל ומשתה, וה"ד בשערי תשובה סימן תקעג סק"א ובדה"ח בהל' אירוסין ונישואין סי' רכג ועוד, וכן ראיתי בשד"ח שם (ד"ה ובימים, וע"ע גם בתוך ד"ה ומדברי) וז"ל, אך באזהרה שלא ישתה החתן משקה המשכר, יין ושכר וכיוצא, וגם שלא ירדוף אחר המותרות, רק שלא יהיה שרוי בתענית, כמש"כ וכו', עכ"ל (ואף לסוברים שיום טוב שלו הוא, הרי גם ביו"ט אין לרדוף אחר התענוגות כ"כ, ואין סתירה לכבוד ולעונג, ועיין בכה"ח סימן רמב משם ספר מגיד משרים שצויה למרן הבי"י שלא יאכל אכילה ושתיה יתירה אפילו בשבת עיי"ש). ועל כן בני הישיבות וגם כל מי שנשאו ליבו להיות משבט לוי יאכל כפי צורכו בשובה ונחת, ולא אכילה יתירה ולא משקה משכר, ויהיה בתורה ובתפילה כפי יכולתו עד זמן הנישואין וטוב לו (וע"ע להלן שכלה בכל אופן לא מתענה).

[ג]. וכעת נבא לנידון השאלה, הנה הדבר ברור ופשוט לכר"ע שבאופן שיש שעת הדחק כזו שלא תתענה, דאדעתא דהכי לא קיבלו עליהו, ואף התרת נדרים לא צריכה. ויבואר, חדא דבכלל י"א דלא מהני התרה על מנהגי אבות, ויש בזה פלוגתא רבתי, ונתבאר במקומו בענין קטניות בפסח. אמנם לדינא רבים מקילים, וכן ראינו להגרש"א ועוד מגדולי הדור האחרון שהקילו בזה עכ"פ במקום צורך לעשות התרה גם למנהגי אבות. וע"ע יוסף טוהר בסו"ס קצו בחומרות הרמ"א שהובאו שם, ובכל אופן אכתי אין זה סיבה להתיר. וכמו"כ נראה שאין זה פשוט להתיר עפ"ד הדגול מרבבה ביו"ד סימן ריד שסובר שכל שאינה מבטלת מנהגה אלא מפני אונס שהוא א"צ התרה, וכבר הבאנו דין זה באליבא דהלכתא בסו"ס שכח גבי הנהגות חולה שמפני חוליו נאלץ לאכול אוכל שאינו מוהדר כ"כ, או שמיקל בהמתנה בין בשר לחלב וכדומה, עיי"ש, מ"מ אין זה פשוט, חדא שיש חולקים בזה, וגם המשנ"ב וכה"ח חששו לדעתם וכמו שכתבנו שם, ועוד שבנידו"ד נראה דהוי כמו שמבטלת המנהג לעולם, שהרי אין דרך אשה שמתחנת אלא פעם אחת, וממילא זו הפעם היחידה לקיום המנהג. ואם היא מבטלת מנהגה כעת ה"ז כביטול המנהג לעולם. - אך מ"מ נראה להתיר מטעם הנ"ל דאדעתא דהכי לא נדרה, ולרווחא דמילתא יכולה לעשות התרה, וכמו שכתבנו שבמקום צורך מקילים גם בזה, וכמו שראינו שנהגו גדולים ושלמים.

וזה ברור בהקדם שאין להחמיר בכך ולומר לה לצום בשביל קיום המנהג, אף שתבא לידי טומאה, דלא זו הדרך כגון דא, והדבר בדוק ומנוסה שחומרות ככאלה גורם לידי קולות אחרות, וה"ז מחמיר בקל ומיקל בחמורות, כי כו"כ דברים תלויים בחופת נדה, הן בדיני הרחקות שלאחר הנישואין, והן ביחוד שעשוי לבא לידי מכשולות (והוא הגורם הגדול לאיסורי עריות כמש"כ הראשונים והפ"ו בהל' יחוד), והרי במשך היום הם מסתובבים לבד בכל מיני מקומות, וגם בלילה רבים מקילים נגד השו"ע שהוא יש בין האנשים וכו', ומקילים בקולות למיניהם שלא מחוורים, כידוע, עיין בדברינו ביוסף טוהר סימן קצג בענ"ז, וכן מצויים מכשולות בדיבורים של דברי חיבה ושחוק וקלות ראש (עיין ר"ס קצה), וזה מצוי מאד בחתן וכלה, וכהנה. ועל כולנה שחופת נדה אינה לכתחילה, וכמבואר ברמב"ם דלא מהני נישואין בנידותה, וכן הובא בשו"ע באה"ע ז', וחושש לזה, ובודאי אין להקל בזה על פני מנהג בעלמא.

וכל זה הוא מלבד שיש בדבר הרבה חיסרון בכבוד הבריות (שאחז"ל בברכות יט: שדוחה ל"ת שבתורה, וכן התיירו מחמת כן כו"כ איסורי דרבנן, וכל שכן שיש להתיר מחמת זה מנהג דקיל טפי), כפי הידוע לעוסקים בזה כמה דברים יש בזה, וכמה אנשים מרננים, ועיין בדברינו ביוסף טוהר בענין חופת נדה, וכמו"כ מובא בדברי האח"י שבחופת נדה נהפכת השמחה לתוגה, ובודאי צורך גדול הוא.

ואמנם אם אפשר לקיים שניהם הנה מה טוב, ונזכיר כמה אופנים שתוכל לקיים שניהם, א. שתאכל בבוקר מוקדם קודם עלות השחר. ב. שתאכל בערב החופה לשיעורים, שהרי יש לזה שם תענית, ואף שבד"כ אין מורים כן, היינו במקום חולי וכדו', אולם כאן אינו חולי ושפיר י"ל כן, אלא שאין זה פשוט ע"פ הטעמים הנ"ל בטעם התענית, ומן הסתם אין נראה להורות כן. ג. שתיקח כדורים למניעת וסת, אמנם למעשה אין להורות כן, משום שאין שום חיוב ושום ענין לאדם לעשות דברים כאלה נגד הטבע, והתורה ניתנה לבני אדם כמות שהם, ובפרט שע"פ הרפואה אינו מומלץ, אמנם אם היא בלאו הכי נוטלת גולות כמו שמצוי הרבה אצל כלות, א"כ טוב הדבר לקיים שניהם.

אלא שכל זה יכול להועיל כעיצה טובה אם היא ניסתה בעצמה וראתה שהועיל לה, אבל אם לא ניסתה, א"כ אף אם תאכל קודם עלות השחר יש חשש שיארע מקרה אשר לא תסור, ומספק ואפילו חשש בעלמא אין לעשות כן, ולכן אין להורות כן [אמנם העיצה של כדורים מסתבר שזה יועיל לה ג"כ לפי טבעה, וא"כ אם היא ממילא נוטלת גולות תצום, הלא"ה לא. ולכן רצוי לשאול רופאה, שלא תהא לפוקה ולמכשול].

והנה על כל זה יש לצרף שעצם התענית לכלה ג"כ אינו פשוט, ורובם שנהגו להתענות נהגו כן רק אצל החתנים ולא אצל הכלות, וכיעוין בשו"ת מהר"י ברונא הנ"ל ותרוה"ד ועוד שלא הזכיר תענית לכלה, ורק מהר"י מינץ הזכיר זאת, ואמנם הרמ"א באה"ע ז' שם כתב מנהג זה לחתן ולכלה, אבל כאמור שרבים שהזכירו תענית זו לא דיברו אלא בחתן, וכן העירו בשולחן הערו ח"ב ס"ו סק"ב ובליקוטי מהר"ח בסדר יום החופה, וע"ע שם. אמנם רבים לא נהגו כן, כידוע. ובאמת שהוא תלוי בטעמים הנ"ל בטעם התענית, וגם לטעם שהוא משום תשובה י"ל שעיקר החשש בחתן שיש בו חששות של ביטול תורה והרהורים המביאים לידי קרי, וכעת שיש לו חומה וטהרה יעשה תשובה משא"כ באשה. אמנם יש לדחות כי גם

בני עמודי

הרב בן ציון רפאל גרינהויז
כולל "אליבא דהלכתא" רמת בית שמש ב'

סימן א'

בגדרי חיובי הצומות (תקמ"ט - תקנ')

א. אמרי בר"ה דף י"ח ע"ב בביאור ד' המשנה שם בע"א דהשלוחים לא היו יוצאים רק על חודש מנ"א, כדי שידעו בני הגולה מתי צום ת"ב, ולא על חודש תמוז וטבת אף שעי"ז לא ידעו מתי צום עשרה בטבת וי"ז בתמוז, משום דבזמן שאין שמד ואין שלום אין הצומות הללו מחוייבים אלא תלויים ברצון, דרצו מתענים ולא רצו אין מתענים, ובביאור הדברים ה' נר' לפו"ר שהכונה שבאמת לא צריכים לצום והוא רשות ממש, וכך לכא' משמעות לשון רש"י שם שכתב וז"ל: וכיון דרשות הוא לא מטרחינן שלוחים עליהו. ומשמע שהיו צמים, אך זה היה רשות.

ולכא' י"ל גם בד' רש"י שיתכן שהוא מחוייב מתורת מנהג, ואל תטוש וכו', דלא גרע משאר הנהגות טובות שקבלו בני העיר על עצמם עפ"י חכמי ישראל במנהג חשוב שכולם צריכים לקיימו, אלא דסוכ"ס אינו חיוב לא מדברי קבלה ולא מד"ס, ורשות לגביהו חשיבא ולא מטרחינן שלוחים עליהו. [ויש גרסו כן ברמב"ם שכתב בפ"ה וד' צומות הללו מפורשים בקבלה וכו', וסיים ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות וב"ג באדר, וכן גרס ופירש המ"מ שם, אלא שמ"מ המנהג מחייב, אך יש גורסים דקאי אסיפא דהיינו על "ג, וגורסים ב"ג בלי "ו", ולפי"ז אדרבה לא תלה הרמב"ם ד' צומות הללו במנהג, ועי' בהוצ"ח מ"ש כ"ב].

ואמנם ברמב"ן כתב דברצו רוב ישראל תליא מילתא, שאם רצו רוב ישראל שלא להתענות אין ב"ד מטרחינן עליהם, אבל אם רצו מתענים ויש להסתפק האם כונתו דליתא כלל לתקנת הנביאים, אלא שאם רצו וקבלו חיילא מתורת קבלה ומונהג, או דילמא דכונתו שדברי הנביאים עצמן קיימים אם ירצו, ואם ירצו רוב ישראל היו מחוייבים מדברי קבלה, שאדרבה זהו רק קולא אם לא ירצו, שאם לא ירצו אין ב"ד מטרחינן עליהם, והנה הרמב"ן בסוף דבריו כתב וז"ל: הכל להתענות מדברי קבלה ומתקנת הנביאים, אך יל"פ דזה קאי רק על הטעם השני שכתב וכ"ש בדורות הללו וכו', אך לפי טעם א' דהאידיא רצו וקבלו ע"ע ליתא אלא מתורת קבלה ורצון, וכדסיים טעם א' הלכך אסור ליחיד לפרוץ גדר.

ועי' בריטב"א בר"ה שם שכתב ש"מ שלא שלחו שליחים לפי שאילו רצו לא היו מתענין, לפיכך אף עכשיו שרצו לא חמירא כולי האי, וכתב ע"ז שזה אינו נכון, דכיון שרצו וקבלו עליהם חובה מגזירת הנביאים וכו', וכבר בתחילת דבריו כתב שהנביאים עצמם אמרו שאם אין שלום ואין שמד יהיו צום גמור מתקנת הנביאים, ושם אין שלום ואין שמד יהיה הדבר תלוי ברצון ישראל והיינו ברצון ב"ד, ובאמת שזה חידוש, דהא בקרא מב' דמיקרי צום ודמיקרי יו"ט, ופי' בגמ' חדא על זמן שלום ואידך על זמן שאין שלום ויש שמד, אך זמן דליכא לא שלום ולא שמד לכא' ליכא רמז בקרא, דהיכא יש רמז שיהא תלוי ברצון, והי' אפ"ל דעל זמן כזה לא דברו שלא אמרו לא צום ולא שמד, וממילא ברצון תליא, וגם כשרצו אי"ז אלא צום הבין מכת רצון וקבלת ישראל ככל מנהגי ישראל החשובים והמחייבים כיון שקבלו עליהם ועל זרעם וכו', אך בריטב"א מב' דהנביאים עצמן אמרו שיהא תלוי ברצון ושם ירצו יחול צום, וע"ש בריטב"א דנר' להדיא שזה מחובת הנביאים, עד שנר' שהוק' לו אמאי שרינן שאר עיניוים, ותי' דכשם שהיו רשאים לעקרו לגמרי היו רשאים לעקור מקצתן, והיינו שכשנתנו להם רשות נתנו להם גם רשות להחליט איזה צום הם רוצים, ואילו היה גדרו שאין שום חיוב אלא שיהו תענית ממנהגא אי"ז בגדר לעקור מקצתם, אלא שתענית דממנהגא לא חיילא רק כפי מה שקבלו, ובע"כ שפי' דע"י דרצו נידון כמחוייבים מתקנת הנביאים, ולזה הוצרך לפרש דמ"מ גם הנביאים עצמן נתנו להם מקום לקבל ע"ע קבלה חלקית.

ובגמ' מב' דצום ת"ב שהוכפלו בו הצרות שאני והשלוחים יוצאים ע"ז, ויש להסתפק אם הכונה שזה מגזירת ב"ד, וזה תקנה מיוחדת שגזרו ב"ד שבאותו הדור, וכך צ"ל לפי רש"י [ואולי הרמב"ם] והמפרשים דבאמת השתא ליכא חיובא מתקנת הנביאים, והכל רק חיוב מכח קבלה ומנהג, וא"כ מאי שנא ט"ב דהא הנביאים לא חילקו ביניהם, והכפלת הצרות לא היה בזמנם, ובע"כ שזה תקנה מיוחדת מד"ס, אבל בריטב"א לפי דרכו כתב שאינו כן, והוכיח כן מהא דרבי רצה לעקור ת"ב, ובדאי לא היה רוצה לבטל תקנת ב"ד בדור שלפניו, אלא דגם ת"ב תליא ברצון, אלא דבט"ב רצו שיהא בכל חומרתו, ורבי רצה לבטל ד"ז מכל חומרתו שיהא כשאר תעניות [או שרצה לעקורו כאשר רצה לעקור י"ז בתמוז, להרמב"ן ע"ש], וכתב הריטב"א דמ"מ כלל ישראל רצו בת"ב שיהא לגמרי כתקנת הנביאים, ואמנם להריטב"א א"כ אין חילוק בחומר החיוב בין הצומות, וזולת בתוכן הקבלה, דהכא קבלו צום מושלם והכא קבלו צום רק מאכילה ושת"י, וכבר נתקשה לפי דרכו דא"כ מ"ש לענין יציאת השלוחים, והוכרח לחדש דבזמן המשנה שהוא תקופת רבי עדין לא כולם רצו בכך, וזהו ששינו שרבי רחץ בו ועקרו ל"ז בתמוז, ורק לאחמ"כ רצו וקיבלו, ומשא"כ ת"ב כבר רצו כולם ואף שרבי רצה לעקרו, אך לא הודו לו, כי לזה הסכימו ורצו רוב ישראל, ומשא"כ י"ז בתמוז הודו לו שבאמת לא רצו רוב ישראל בזה בשעתו.

והנה להלן כתב הריטב"א דרך נוספת בביאור החילוק שבין ת"ב לשאר צומות, דבאמת שאר צומות אינו חמור כת"ב שאינו ת"צ אלא תענית יחיד, ובעיא קבלה, ומשא"כ ת"ב שרצו שיהא כתענית מחומר הנביאים, ולפי"ז משמע דבאמת ת"ב נוהגין בו בגזירת הנביאים כלשונו, והיינו שכבר הוקדשו ונקבעו לצום ע"י הנביאים כיון שרצו, ומשא"כ שאר תעניות בעיא קבלה, והיינו שבאמת לא רצו שיהיו צומות מכח גזירת הנביאים, אלא רצו שיהא תענית יחיד הצריך קבלה ואינו מקודשין ע"י הנביאים, ולפי"ז הוא מנהג לקבל ע"ע תענית, וא"כ הוא רק מתורת מנהג, שהמנהג מחייב לקבל ע"ע תענית, והנה מב' שלא חזר בו מעיקר היסוד בפ' דינא דרצו שזהו מעיקר תקנת הנביאים, וכשרצו מחוייבים מתקנת הנביאים, אלא דמחדש דשאר תעניות לא רצו שיהא מתקנת הנביאים, ודו"ק.

אך יותר נר' דגם לדרך זה אינו רק מנהג רק מצוה מדברי קבלה, אלא שכשם שפי' בדרך א' דעד כמה שתלוי ברצון אפשר גם לרצות רק חלק, כך גם אפשר לרצות במצות הנביאים שיהא צום, אך לא לרצות בתקנת הנביאים שהופכים ומקדשים את היום ליום צום בעצם המקודש ע"י הנביאים, שאת זה לא קבלו, אך עד כמה שקבלו ורצו הרי זה מצוה מדברי קבלה לקיים רצון זה ולנהוג בו, ולפי"ז תרומתו מדק', אלא שזה מצוה לקבל ע"ע צום ואח"כ לנהוג ולקיים הקבלה, וזה מצוה לנהוג צום ביום מקודש, וי"ל שהשלוחים לא יוצאים רק אם ישלחו באכילה ביום המקודש לת"צ ע"י הנביאים, ולא כשרק יבטלו בשוא"ת המצוה לקבל, ואם לא יקבלו לא תהא אכילתם באיסור, ודו"ק.

ועכ"פ עלה בידינו ג' דרכים בביאור החילוק שבין ג' תעניות לת"ב לענין יציאת השלוחים, א' דזה ממנהגא ומרצון וזה מדרבנן, או דבשעת כתיבת המשנה רצו רק לת"ב, או דזה תענית יחיד וזה ת"צ, אך לכא' לדרך זה שניהם מצוה מתקנת הנביאים, רק שזה מצוה לקבל ע"ע, וזה מצוה לצום, שהיום כבר מקודש כיון שרצו לקבל לגמרי תקנת וקידוש הנביאים שיהא יום זה צום.

ב. והנה רבותינו הראשונים ז"ל נתקשו [לפי דרך הבבלי] שבבית ראשון הובקעה העיר בט' תמוז, א"כ איך קבעו הצום בי"ז בתמוז, ותירצו דחורבן בית שני חמירא לן וגם ארעו בו ה' דברים, ולא רצו להטריח לצום פעמיים, ועפ"י כ' המ"א בס' תקמ"ט דבע"נ יצום גם בט' שהרי זה יום הראוי לכך, ולכא' נר' דס"ל דבאמת אין כאן קיום דברי הנביאים, דאי באנו לקיים דבריהם יש לנו לצום בט', אלא שכל הצום שלנו מכח רצון ומנהג, ולא רצו רק בי"ז ולא בט'.

ובריטב"א הביא שיש שפירשו [ובדרך זו קאזיל המנח"ח וכן מטו בשם הגר"ח ז"ל] דבאמת תקנת הנביאים לקבוע צום בחודש זה, ואין שום קביעה ליום מסויים וקבעוהו ביום י"ז, דמחמת דבית שני חמירא לן, ע"כ קבעו ביום זה את אותו צום הרביעי.

אמנם הריטב"א עצמו מחדש חידוש גדול שתקנת נביאים ראשונים בטלה, ותקנה לקבוע צום התלוי בזמנים וברצון וכו' הוא תקנת נביאים אחרונים, שבתחילת בית ראשון שתקנוהו מפני שראו ברוח קדשם נבואה שתחרב הבית ולא קבלו לט', אלא נתכוונו ליום י"ז.

ולשני הדרכים מסתברא דגם לו יצויר ח"ו שעת שמד שאז הצום לכו"ע מדברי קבלה, מ"מ יאה בי"ז ולא בט' תמוז, ודו"ק.

[ודע שלפ"ר ה' אפ"ל לפי דרכו של הריטב"א, וגם לדרך קודמת דכל פלו' ר"ש ור"ע בביאור מהו הצום החמישי, דזה קאי רק על הזמן שצמו קודם בית שני שעשו יום שמועה וכו', וכבר נהגו ביום זה לצום, אך לאחר החורבן חזרו לקבוע צום זה דצום החמישי לכו"ע ביום שנתן נבוכדנצר את המצור דהיינו בי' טבת, דבאמת הוא ראוי יותר לקביעת צום, ועכ"פ לדורות שאין לנו כבר שייכות לשמועה דאז, ואחרי שהוא צום בחודש או עכ"פ נמסר לנביאים אחרונים לשנותו י"ל דנקבע ליום ' לכו"ע. אך באמת לא משמע הכי, דעל דברי הנביא כה אמר ד' צום וכו' קמייפלגי, שזהו הפסוק שבו נאמרה הנבואה לדורות שאחר החורבן, וק"ל].

ודע שהמנח"ח קאמר לדבריו אף לגבי טבת דג"ז נקרא בנביא צום העשירי, וצ"ל לפי דבריו דמש"כ בעצם היום הזה קאי על המאורע, ולא על הצום, דקביעת הצום מיקרי צום העשירי כשאר ד' צומות, ולדבריו נר' ברור דצום גדלי' אינו נידון כנדחה וכדל' בביה"ל בשם ריטב"א, ולריטב"א לשיטתו לשני הדרכים נר' שכן הוא בודאי.

אמנם הגר"ח ז"ל קאמר בד' האבודרהם [ומש"כ בסטנסיל בה"ג טעות בחבור הכותב, שאין כזה בה"ג, ושמתתי לראות שבהוצ"ח תקנו דבר זה] דעשרה בטבת שפיר הוה דין צום ליום זה דוקא, ומשום הכי דוחה שבת בזמן השמד, וס"ל דאיסור צום בשבת לאו מדאו', ואתי עשה דמד' קבלה לצום ודוחה עשה דסעודות שבת, וכאשר ביאר דבריו במנח"ח (אלא שפלא שלא העיר בדבריו מב' שלא כשיטתו, ועי'). ואכתי יל"ע מאי חזית דהאי עשה אלים, ואולי שב ואל תעשה עדיך, וק"ל. [ומשא"כ בסטנסיל דמדמה לתענית חלום, צ"ע דת"ח שאני דעונג הוא לו, וזה לא שייך כאן, וצ"ע].

והנה באמת יש להסתפק אי דבריו קאי רק בזמן שמד או גם בזה"ז, וזה תלוי במש"נ לעיל אי לבתר דרצו נידון צום מדברי קבלה או כצום שרצו וקבלו עליהם.

תאמרים שונים שנתלבו בני עמודי דכוללי "אליבא דהלכתא"

והתבוננתי דהא מב' דשורת הדין היה לן להקל בביה"ש דצומות זולת ת"ב, עי' ס' תקס"ב שעה"צ ס"ק א', ומשמע דנידון כצום מד"ס שספיקו להקל, ולא כצום מדברי קבלה, וא"כ משמע דלא נקטי' כריטב"א. ודו"ק.

ואמנם ל' המ"ב ס' תקמ"ט ס"ק א' בסופו שהוא מ"ע מדברי הנביאים, ומשמע דקאי אף בזה"ז, ויש לדחות שעיקרו מדברי הנביאים, ועי' בזה.

ג. והנה שיטת הרמב"ן והריטב"א והר"ן דבזמן שמד צריכים לנהוג בכל ד' הצומות ככל משפטי ת"צ, דהיינו להפסיק מבעו"י וכל ה' העיניוים, אלא דבזמן דתליא ברצון הכי קבלו עליהם שלא להתענות בחומר ת"צ שכן רצו, והיה בידם הרשות לקבל ע"ע רק מקצתו, דכיון שתלאוהו ברצונם גם תלו הדבר שיקבלו כפי שירצו. ואמנם צע"ג, דהרי הרמב"ן והר"ן והטור כתבו דבדורותינו חשיבא יש שמד, וכלשון הרמב"ן דסגי שיש שמד במקום מסויים, ובדאי שבמשך הדורות היו הרבה זמנים שהיה כך, כגון כשלא נתנו לשמור מצוות בספרד, או בימי שריפת התלמוד באשכנז, או בימי הקומוניזם ברוס' וכדו', ולכא' היה לן לדונג כימי השמד, ולא שמענו מעולם שיקבעו הלכה דבעינן ה' עינויים, וביותר צ"ע דברמב"ן ובטור מב' שבימיהם חשיבא יש שמד, ואעפ"כ מב' שהמנהג פשוט שלא לקיים החמשה עינויים. ובאמת שכבר תמה ע"ז הרמב"ן ז"ל בעצמו, וכאשר פי' בתשב"ץ ח"ב ס' רע"א דזהו שסיים אלא מיהו האידנא פוק חזי מאי עמא דבר, דהיינו שהא מיהת שאין המנהג כן, ולא ביאר לן רבינו ז"ל טעם המנהג.

ועל כרחינו לומר דהמנהג מיוסד על חדא מתרתי, או דלא ס"ל דחשיבא שעת השמד, וכ"פ בתשב"ץ, וע"ש דבעינן שמד באותו מקום [ולדבריו היהודים שומרי תו"מ אשר דרו ברוס' בזמן שלטון הקומוניזם היו צריכים לנהוג ה' עינויים וכו'], או דהמנהג דלא כשיטת הרמב"ן בעיקר דבריו, אלא דאפי' בזמן שמד נמי א"צ להתענות בכל החמשה עינויים. וזה י"ל בד' הטור שהזכיר ד' הרמב"ן שבדורינו כשעת השמד, ותכף המשיך וכו' דמותרים בכל העינויים וכו', ולא הזכיר שכיון שזה תלוי ברצון, ושכך הדין בזה"ז דוקא.

ויעוי' בד' הגר"א ז"ל דמפורש דס"ל דש' התוס' [המובא בב"י] בתענית דף י"ג ע"א, ובמגילה דף ה' ע"ב דאפי' בזמן השמד א"צ להתענות, דע"ש שמבאר הסוגיא במגילה דף ה' דרבי רחץ בי"ז בתמוז, דלש' תוס' הביאור דבא ללמד ש"ז בתמוז מותר ברחיצה, ולש' הרמב"ן אמר' דבא לעקור לגמרי אף מאכילה, וגילה ד"ז ע"י רחיצה כיון דאילו היה אסור ממילא גם היה אסור ברחיצה, והגר"א מפרש פירוש שלישי, וכבר קדם לו הריטב"א בר"ה דף י"ח דרבי בא לומר דבזמנו שהוא עת שלום מותר ברחיצה ואסור באכילה, ועכ"פ מב' דבריו שם דזה פלו' בין תו' לרמב"ן גם בשעת השמד, וע"ש שהוא ז"ל מוכיח כהרמב"ן לגבי שעת השמד ע"ש.

והנצי"ב בהעמק שאלה על שאלתות ס' קנ"ח הביא ד' הגר"א, והוסיף להוכיח מש' הרמב"ם והראב"ד דפליגי על הרמב"ן, שהרי הרמב"ם כתב בפ"ג מתעניות דלא נאמרו חומר חמשה עינויים בשום צום זולת בצום על גשמים, וכבר ביאר המ"מ דלהרמב"ם הא דאין ת"צ בבבל משום דליכא התם צום על גשמים, ואף דיתכן צום מצרות אחרות, וגם הם מד' קבלה, דנלמדים מדברי הנביא יואל לגבי מכת ארבה, אך מ"מ לא נאמר דין חמשה עינויים רק בתענית על גשמים, וכיון דאין בבבל תענית על בצורת ממילא ליכא שום תענית עם חמשה עינויים זולת ת"ב ויוה"כ, ומד' הראב"ד דס"ל דתענית אסתר הוא מד' קבלה, ואעפ"כ לא מחמיר שיהא בה' עינויים, ש"מ דלא נאמר דין ה' עינויים אף בתעניות מד' קבלה ע"ש.

ולפי"ז שפיר י"ל דהאידיא הצום מד' קבלה ואעפ"כ שרינן ה' עינויים, אלא דאכתי צ"ע איך נקל למעובורות ומניקות ומ"ש מת"ב, דלכא' במצוה מדברי קבלה מנין לנו להקל להם, ולא דמי לצום שאינו אלא מכח רצונם או עכ"פ תלוי ברצון, ד"ל דאדעתא דידהו לא רצו ולא קבלו עליהם, ומשא"כ עד כמה שהוא מחוייב מד' קבלה ממש, וצע"ג.

ובד' המ"ב לכא' היה נראה כדרך זה, דבסי' תקמ"ט כתב לגבי זמניו שהצום מצוה מדברי הנביאים, ועי' בסי' תקנ"ג בשעה"צ (סק"ט) שכתב דהאידיא מצוי גזירות, וא"כ חל עצם החיוב על כל הצומות כת"ב לד' הרמב"ן, וגם הגר"א בביאורו מסכים לדבריו, והנה הלשון מורה שזה ברור דהאידיא מצוי גזירות, וממילא לרמב"ן הדין שחייב בכל חמשה עינויים, ועוד שהרי מסיים שהגר"א מסכים לרמב"ן, והגר"א לא מדבר על זה"ז כי אם על עיקר התקנה, ע"ש היטב, ובע"כ דכונתו דהרמב"ן ס"ל כן בשעת השמד והגר"א מסכים לו, אך מ"מ לא קאמר כן רק לבע"נ, והיינו בע"כ משום דמעיקר הדין נקטי' דגם בשעת השמד לא נאמרו עינויים זולת אכילה ושת"י, וזהו שכ' דיש לבע"נ לחוש לש' הרמב"ן שלפי שיטתו נמצא שבזמנינו צריך להחמיר.

אך מ"מ לשונו בסי' תקנ"ג סק"א וסק"ב וסק"ו מורה להדיא דלדינא נקטי' דהאידיא הצום רק מכח מה שרצו, וע"כ אינו חמור בכל חומרות ת"צ, דאינו אלא לפי מה שרצו, וצע"ג.

ודע דבהך ענינא דחמשה עינויים, הנה המג"א כתב שבע"נ יחמיר, אך לא מטעם דחייש לרמב"ן, אלא שכיון שהי' ראוי לחייב בחמשה עינויים אלא שלא רצו להטריח, ע"כ בע"נ יחמיר ע"ע, וכ"ה בשל"ה הק', אך המ"ב כ' טעם אחר לחוש לרמב"ן, ולדברי שניהם אין להחמיר על חשבון

תספורת שזה קל יותר, דמדינא דגמ' לא נאסר רק בשבוע שחל בו, וכ"ש שיש לנהוג מיעוט שמחה, וצ"ע.

ועכ"פ לד' המ"ב צ"ל דלא נאמר מנהג למעט בשמחה כי אם שלא להרבות בשמחה, וזה שייך לריקודין ומחולות או נישואין, ולא לענין ציור וכיור ולבישת בגד חדש שזה בגדר מיעוט שמחה, ואכתי צ"ב אמאי נהגו לאסור תספורת [ואולי משום שאין נחוץ כל כך דבלא"ה אין מסתפרין תמיד, אך א"כ תיקשי למגלחים זקנם, וכעין שהק' בחת"ס לגבי ער"ש חזון], ושמה אדרבה רצו לנהוג אבילות במעשה כלפי חוץ כתספורת ונישואין, וכ"ש ריקודים ומחולות וכדחזינן דבדיני בין המצרים מחמירים בדיני פרהסיא יותר מבאבילות, אף שבענינים שבינו לבין עצמו מקילים יותר, ע"י תו' יבמות דף מג"ג. וע"י היטב.

סימן ג'

משנכנס אב ממעטין בשמחה (סי' תקנ"א ס"א)

במ"א (סי' תקנ"א סק"א) הביא ד' תוס' במגילה (דף ה' ע"ב) דממעטין בשמחה היינו שאין ששין כלל, והנה התוס' שם לא קאי על ד' המשנה ממעטין בשמחה, כי אם על הא דשנינו בברייתא שם ממעטין בעסקיהן ובמו"מ, והם פירושהו במו"מ של שמחה, וע"ז קאמרי דאין שמחין כלל שלא נו"נ כלל במו"מ של שמחה, ולפי"ז גם אם נפרש כן ב"ח אב י"ל דגדר אין שמחין קאי שאין עושין כלל מו"מ של שמחה, ואין בונין ואין נוטעין כלל בנין ונטיעה של שמחה, ולא רק למעט.

אך לפ"ז צ"ע ד' השעה"צ ריש סי' תקנ"א, דבמ"ב שם העתיק ד' המ"א, וכתב דזה רק לתוס' במגילה, אך לתו' ביבמות דבמו"מ הכונה למעט ולא להרבות, ה"נ אפשר לומר דהא דממעטין בשמחה מתפרש שלא להרבות אלא למעט, ואם הנידון כלפי מו"מ פשיטא דזה תליא בפלו', ובהכרח דהמ"ב פ"י דין ממעטין בשמחה דין נוסף מעבר לדינא דמעטין בעסקיהן וכו', אלא שגם דין זה פ"י המ"א עפ"י תוס' במגילה דהכונה שלא ישמחו כלל, וע"ז כ' המ"ב דכ"ז לשי' תוס' דמיעוט פ"י שלא לעשות כלל, אך לתו' ביבמות אולי מתפרש שלא להרבות דומיא דמו"מ. והעיר הגר"ש דרוי שליט"א דבמחצה"ש פליג על המ"ב וס"ל דד' המ"א קאי לכונ"ע, והמתבאר שם דנחלק עם המ"ב בביאור גדר ההלכה דמיעוט במו"מ לשיטת תוס' ביבמות דף מג"ג, דהמ"ב מבאר שהכונה למעט מהרגילות תמיד, אך המחצה"ש מבאר למעט מריבוי שהוא יותר מכדי פרנסתו, ולדבריו י"ל דגם לתו' ביבמות איכא שיעורא, דכל שהוא יותר מכדי פרנסתו הוא בכלל ריבוי, ומשא"כ למ"ב בתוך היותר מכדי פרנסתו גופא שייך ריבוי ומיעוט [ולכונ"ע בתוך שיעור הכדי פרנסתו אינו בכלל ריבוי כלל], וע"כ המ"ב הוכיח דלדידהו צ"ל שמיעוט אין הכונה שלא לעסוק כלל אלא למעט ממה שרגילים בשאר ימים, אך המחצה"ש מפרש דגם לדידהו ממעטין, פירושו שלא לעסוק כלל במין המו"מ הנקרא ריבוי, דהיינו במין המו"מ שהוא ההרוחה יותר מכדי פרנסתו, ועד"ז נמי לענין ממעטין בשמחה, דלמ"ב לפי תוס' ממעטין מן הרגילות, ולמחצה"ש אין עוסקין כלל בכל דברי שמחה.

ג. ויל"ע באיזה דבר עסקין, וצ"ל שהנידון בכל א' לפי ענינו דברים שגורמים לו או מבטאים אצלו שמחה, שבוה אית לן פלו' אי למעט או שלא לעשות כלל [ומ"א ס"ל שלא לעשות כלל, והמ"ב ס"ל דהמג"א אויל לשיטתו שפוסק בסעיף ב' כשי' תוס' במגילה, ואכמ"ל].

[ולפ"ז ה"ר נר' דדין בשר ויין בתשעת הימים מר"ח לנוהגים כן הוא מכח הך דינא, וכן משמע בב"י סי' תקנ"א בשם כלבו, אך יעו"י בביאור הגר"א סי' תקנ"א סעי' ט' שפ"י בזה טעם אחר, וע"ש בסעי' י"א דע"כ מקילים בשכר, ע"ש היטב. ובטור סי' תקנ"א מב' דגם תיקון כלים חדשים ראוי להחמיר מר"ח משום חובת מיעוט בשמחה, וע"י מג"א סי' תקנ"א ס"ז דמ"מ השו"ע לא אסר מטעם זה, מדהתיר לבישת בגדים חדשים בין ר"ח לשבוע שחל בו].

סימן ד'

בגדי שבת והמסתעף (סי' תקנ"א ס"א)

א. הנה רבינו הרמ"א נקט כדבר פשוט דנוהגין שלא ללבוש בגדי שבת מר"ח, ולא פירש לן טעמא דמילתא, ובמ"א בס"י ובהגר"א בסעי' א' פירשו הטעם דניכר בהם גיהוץ והוה כחדשים, אך באמת צ"ע, א דאשכחן איסור בבגדי שבת אף כשאין ניכר גיהוץ, ע"י מ"א סי' תקנ"ט סוף סק"א, (ב) עוד צ"ע דלא אשכחן איסור לבגדים של חול שלבשו אותן קודם ר"ח ועדיין ניכר גיהוץ, ויש להעיר עוד, דאמאי שנה לן הרמ"א ז"ל דין זה בס"א שהי' לו לכתבו בס"ו כיון דהוא משום ליתא דס"ו, וכהמשך לדבריו שם במש"כ ואנו נוהגין בזה מר"ח ע"ש, דגם יל"ע אי פרוכת נמי שייכא סברא דניכר גיהוץ בשל שבת טפי מבשל חול, וע"י.

ול"ד רבותינו ז"ל מתפרשין ד' הרמ"א דבגדי שבת המה ביטוי לשמחה וגורמין שמחה, שכן הדבר פשוט אצל כל א' שלכבוד שמחה לובשים בגדי שבת, וממילא הוא מדין ממעטין בשמחה, וא"צ לבא לתורת חדשים וניכר גיהוץ כלל, וכל שלאדם זה הבגד מיוחד לשבת, ודרכו ללבושו בזמני שמחה, ממילא אסור ללבושו מכח דין ממעטין בשמחה, ובאמת משמע לכאול' שגם לו יצויר שיש לו תנות מיוחדת לשבת נמי אסור ללבושו מר"ח, ואין להקל בו אפי' לבשו קצת קודם ר"ח [ואם לא במילה או בשבת], ומוזה משמע כמו ש' דעצם היותו מיוחד לזמן שמחה איכא שמחה בלבשתו, ודוק.

והנה במ"ב כתב בשעה"צ ס"ק מ"ו שאין לובשין בגדי שבת כשיש מילה בט"ב, ולכאול' זה פלא שברמ"א סימן תקנ"ט מפורש שלובשים

שאינו לו אשה ובנים להנשא, דהוה צורך מצוה דפ"ר, ובהכי איירי בסי' תק"נ, ודוק.

וגוף הדברים מסתברא מאוד שכונתם לדין ממעטין בשמחה, ואשר נכלל בו דסוכ"ס הוא יום לזכרון הצרה שארע בו [וכ"ש לר"ן וריטב"א דנר' שפ"י גדר הצום מדין אבילות, וע"י בזה].

סימן ב'

בענין דינים הנוהגים מ"ז בתמוז (סי' תקנ"א)

א. הנה מדינא דגמ' אין שום דין נוהג מ"ז בתמוז, אך במדרש מצאנו דינים הנוהגים משום סכנה, והיינא דינא דשו"ע סוף סי' תקנ"א לגבי הלכה יחידי ובין חמה לצל והכאת התלמידים מצד שלטון קטב מרירי, באמצע היום - בימים אלו, ומקורו במדרש רבה איכה ומדרש תהילים מזמור צ"א [ומ"מ מב' שאין כל היום בשלטון מזל רע, משא"כ בט' הימים שמר"ח אב, וכל הדינים האמורים שם אינן אלא באותן ד' שעות אמצעיות של היום, וכאשר האריך בזה בהוכחות ברורות בספר קרא עלי מועד ע"ש, ודפח"ח].

ומצאנו גם ענין שלא להנשא משום דלא מסמנא מילתא, דהרי טעם שאפילו מי שאין לו אשה ובנים אינו נושא אשה מפ'י בב"י שהוא רק משום דלא מסמנא מילתא, ואעפ"כ אין נושאים מ"ז בתמוז, ובאמת שד"ז לא מפורש ברמ"א כאשר העיר בשעה"צ סי' תקנ"א סק"ה, וע"ש שתמה על הדעה"ח שכ' להחמיר בזה דמנ"ל הא, אך בפשטות סתמת ד' הרמ"א ובייתר סתימת המנהג שרוב הנישואים הם למי שאין לו אשה, ואעפ"כ אין נושאים מ"ז בתמוז, זהו מקורו של הדעה"ח, ובע"כ דחיישינן דלא מסמנא מילתא מ"ז בתמוז ואילך [ואמנם בב"י שור"ע לא חש לה].

ומעתה כ"ש דכניסה לדבר שהוא מקום סכנה כל השנה צריך להיזהר מזה מאוד כל הימים ולא רק בד' שעות אמצעיות, דד"ז לא נזכר רק לגבי דבר שמצד עצמו אינו סכנה, רק שבזמן שלטון קטב מרירי הוא עלול לעורר אותו עליו, ע"ז נאמר שעיקרו בזמן של צהריים, שע"ז נאמר קטב ישוד צהריים, אך כל היום כבר זמן דלא מסמנא מילתא וריעא מזול"י בבחינה מסוימת, שע"כ אין נושאים נשים, וזה ברור. [וי"ל שגם השו"ע יודה לזה, ורק לאסור נישואין שאינם סכנה, אם כי רוצים מזל טוב, וכמו שמאחלים זל"ז מזו"ט, שמתפללים ומחכים שיהא במזל טוב, מ"מ אינו כ"כ ריע מזול"י, ולרמ"א חיישי' שלא יזכו למזו"ט, וע"כ נמנעים מלהנשא].

ג. והנה נודע [וכ"ה במ"ב סי' תקנ"א ס"ק צ"ח] דהא דנוהגין שלא לומר שהחיינו לא שייכא לדיני אבילות ומניעת שמחה כי אם מצד שהזמן הוא זמן פורענות, וג"ז על כל היום דבדואי כל היום תחת שלטון מזל זה, וריע מזול"י ומוכן לפורענות וכנ"ל. ולכאול' הביאור שאין ראוי להודות על זמן כזה, ואם כי צריך להודות על שהחיינו אך לא על הזמן, אלא דמ"מ מב' בפוסקים שהוא רק בגדר אין ראוי שנראה כשמח בזמן, ומשום הכי ס"ל דבשבת [וי"א אף ר"ח] יש מעלה בזמן מצד אחר שפיר נפרש ההודאה על בחי' זו דזמן, ומשום הכי שריא בזמנים אלו לברך שהחיינו, ומ"מ כיון שזה רק בגדר אין ראוי דמיחזי כשמח בזמן, אך סוכ"ס הרי האדם לא מתכוין לזמן הזה וא"כ לאסרו, וע"כ כשזה על חשבון הפסד הברכה לגמרי לא נוהגין הכי.

אמנם כפי הנר' האריז"ל ס"ל שהוא בחי' סכנה, שכשנר' כמודה על הזמן כמתרצה בזה ומעורר עליו תוקף שליטת המזל רע ח"ו, וע"כ החמיר בדבר מאוד, ואפילו בשבת, ודעת מהר"י צמח בשם מהרש"ו בשם מהר"ח תלמיד האר"י להחמיר שלא לברך אף במקום הפסד הברכה, והיינו דס"ל שלא רק שאינו ראוי, אלא שזה חשש שגורם פגם וסכנה לפי סדרי ההנהגה העליונה בימים אלו [וע"י בשע"ת מה שדחה דיוק הברכ"י מלשון ספר שער הכוונות, דמשמע לכאול' היפך זה].

והנה נודע הסתייה במ"ב בין ס"ק צ"ט לס"ק ק' בענין הנאלץ לאכול פרי חדש אם יאכל בלי ברכה, וכבר נאמרו בזה כמה דרכים, והאמת יורה דרכו דאף אם נוכל לבאר סברת המ"ב בזה, מ"מ במקור הדברים יעו"י בשערי תשובה מפורש דתרווייהו תליין בפלו', והאומרים שלא לברך בתרווייהו קאמרי לה וכן להיפך, ואין שום מקור לחלק בין הדברים, וכאשר עמד ע"ז בכף החיים ע"ש. [ודברי רבינו הגדול צ"ע דאף אם נוכל לבאר סברתו, אך צ"ע מנ"ל הא, וצ"ע].

ג. אמנם אי איכא נמי מנהגא למעט או שלא להרבות בשמחה בימים אלו, אשכחן חדא להנוהגים להתענות או עכ"פ מבשר ויין מ"ז בתמוז, אך באמת התם איכא לטעמא אחרינא, או משום זכרון ג' שבועות דדניאל, או משום זכרון ביטול הקרבן וניסוך היין, ע"י טור ב"י, אך בטור משמע דאיכא נמי טעמא משום דהובקעה העיר ע"ש. ולדינא אשכחן ברמ"א איסור תספורת [והמ"ב פ"י כן גם טעם איסור נישואין מלבד הא דלא מסמנא, וכדצ"ח לפרש שזה כל טעמו של הרמ"א, ומשום הכי תמה על הדעה"ח וכנ"ל]. והמ"א הוסיף לאסור ריקודין ומחולות [ועפ"ז נהגו גם איסור כלי שיר ושירה המביאה לידי ריקודין, ואכמ"ל].

והנה סברת הרמ"א אתי שפיר, לפי שזהו ריבוי שמחה, אך מש"כ הרמ"א מנהג לאסור תספורת צ"ב, שא"ז ריבוי שמחה, וזה רק מנהג אבילות, והלא לא נאסר כשצריך למעט בשמחה, וע"י.

ובא"ר הוסיף לאסור לבישת בגד חדש ואפילו בשבת דלאו מצד שהחיינו, והוא ז"ל הוסיף אף לאסור ציור וכיור, וכנר' דס"ל דנוהגין למעט בשמחה עד כמה שאפשר, וכנר' דיליף לה מהא דנהגו שלא לספר ולא לישא נשים, ופשיטא ל' דבלבשת בגד חדש יש לאסור מצד שמחה [וכמשמעות ד' הטור בשם רשב"ט, וע"ש ב"י, ודלא כד' השו"ע והמ"א בס"ו וס"ז, ואכמ"ל], והמ"ב תמה עליו בשעה"צ סי' תקנ"א ס"ק מ"ח דהא א"צ למעט בשמחה קודם ר"ח, ודבריו צ"ב דהא נהגו איסור

כבוד שבת או ליל טבילה וכדו' [ומלבד זאת שהמנהג מתקופת הב"ח שלא לרוחץ בחמין בצום כמוש"כ ב"ח ועטרת זקנים ומ"ב].

ד. וד' התוס' כיון דאתא לידן נימא בה מילתא, הנה בתוס' במגילה דף ה' ע"ב מפ'י שרבי רחף אך לא אכל דס"ל דמותר ברחיצה, והתו' הקשו דאמאי צם דהא לא ה' שמד, ות' דכבר צמו בדורו ע"ש, ולא נתפרש אי גם בתחילת דבריהם כבר נתכוונו משום שא"ז שמד, וזה גרם להם להק' דא"כ אמאי לא אכל, או דתחילת דבריהם נוגע גם לשעת שמד, אלא שחזרו והקשו לגופן של דברים שהרי ודאי לא ה' שמד בימי רבי [וע"י בהגר"א סי' תק"נ], וא"כ אמאי לא אכל. ולכאול' כן נר' עיקר דהא רצה לעקור גם איסור רחיצה בת"ב כמוש"כ שם תוס' בהמשך, והרי ת"ב לאו ברצון תליא כמפ'י ב"ר דף י"ה, ובע"כ דעיקר הנהגת רבי משום דהוה ס"ל דכן הדין גם בשעת שמד. [אך זה יש לדחות דרבי הוה ס"ל דגם ת"ב תלוי ברצון, וכן צ"ל בע"כ לפי הגר"א ז"ל בביאור סוגיא זו, ע"י בדבריו סי' תק"נ, וק"ל].

ובתוס' בתענית דף י"ג כתבו דכיון שעכשיו אין ת"צ בבבל, ע"כ מותר בכל ג' הצומות לרוחץ, ולכאול' מאי שייט' זל"ז, דאם רצונם לומר דמעיקרא לא נאמר דינא צומות ה' עינויים, י"ל כן אף אם יש ת"צ בבבל, אך בזה לא נאמר דינא הכי, ואם רצונם לומר דהשתא א"ז שעת שמד ותלוי ברצון, א"כ אף אם ה' ת"צ בבבל מ"מ כיון שיש שעת שמד וברצון תליא מילתא ע"כ ליכא לה' עינויים בהנהג צומות.

וי"ל בכמה אנפי, דיל"פ דאף אם בזמן שמד ה' נוהג בכל תקפו, אך השתא דברצו תליא בעינן כח ב"ד ונשיא שיתקן, ואל"כ אינו אלא כתענית שיחידים קבלו עליהו, וזה לפי דרך הרמב"ן שהטעם שאין ת"צ בבבל לפי שאין נשיא שיגור עליהם, אלא דזה לא בריא כל כך, דלכאול' קבלו עליהם לדורות בזמן שה' נשיא וקבע לדורות, אלא א"כ נוסף עוד חידוש דבעינן לחדש בכל שנה הקבלה [ובאמת שכ"כ בביאור הגר"א סוף סי' תק"נ בד' השו"ע בשם אבודרהם דנהגו להכריז ע"ש, וכן מפורש בריטב"א דאפשר דבעי קבלה בכל שנה, ומ"מ י"ל דש"ץ מקבל בשם כולם. וק"ל. אך ע"ש דמנהג אשכנזי שלא להכריז שכבר נקבע בשעה שרצו לדורות ע"ש], ולזה י"ל דהאינא דליכא נשיא ממילא לא יחול כת"צ, אך זה לא א"ש עם ש' הריטב"א שבמקום רצון הוה צום המקודש מד' קבלה [וע"י לעיל סק"א].

ועוד י"ל שנתכוונו ע"ד הוכחה דאם אמרי' שאין ת"צ בבבל, ש"מ דלא נאמר איסור רחיצה וכו' רק בתענית על גשמים, ולא בתענית דשאר צרות אף שהם מד' קבלה, א"כ ש"מ דבסתם תענית אף המחוייב מד"ק נמי לא בעינן לחמשה עינויים, וממילא הוא דשרינן לרוחץ בג' תעניות, אך הלשון שם בתוס', ועכשיו שאין ת"צ וכו' משמע יותר כפי ראשון, אך בהגר"א נר' שפירש כפירוש שני.

ענין ב' | עוברות ומניקות בג' צומות

א. הנה במ"ב סי' תק"נ סק"ב כתב דמעוברת תוך מ' יום ראשונים הרי היא ככל הנשים, אם לא שמצטערת הרבה או שהיא מרגשת חולשה, ומשמע דבשאר מעוברות א"צ להגיע לזה, ולכאול' צ"ע דהא הרמ"א כתב דנהגו להחמיר, ודוחק לומר דדבריו קאי מצד הדין, שהרי בסק"ב קאי על ד' הרמ"א, ובע"כ צ"ל כד' הדברי ציב שכבר קדמו בספר ערוך השלחן, דליכא מנהגא רק בבריאות שאין מצטערות כלל, אך בחלושות קצת או מצטערות קצת שקשה להם הצום ליכא מנהגא ותעשה כל א' כרצונה, ומש"כ הרמ"א מצטערות הרבה היינו דבכה"ג אסורה להתענות [וע"י מ"ב סק"ד ושעה"צ סק"ג], ופשוט שעפ"ז מצאנו מקור גדול להקל למניקות ומעוברות דידן שהם בכלל עיקר הדין ואין עליהם מנהג להחמיר, דהאינא אינן בריאות כנשי דזמן הרמ"א, אלא המה כאותן נשים דליכא עלייהו שום מנהג ויעשו כרצונם, ויש כאלו שהם בדרגא שאסור להם לצום, וק"ל.

ב. ודע דעיקר ההיתר דמעוברות אינו מפני שחלשות, דהרי להאמור גם בבריאות לגמרי נמי מן עיקר הדין פטורות לולי מה שנהגו להחמיר, דע"ז קאי סוף ד' הרמ"א, אך הטעם דפטורות הוא מצד סכנת ולד, וזהו שכ' בתוספתא תענית וברשב"א המובא בב"י שור"ע סי' תקנ"ד דאוכילות כדי קיום הולד, ע"ש היטב, ולפי"ז לכאול' ברור דאחר שאין מניקות אף דלא נשלם כ"ד חודש משעת הלידה חייבות לצום [וישוב העירוני שכן תמה באור לציון על המהרש"ם שמיקל בזה].

ג. וגוף הקולא דעוברות בודאי מיוסד על כך דהאינא לא מיקרי שעת השמד, וכאשר ביארו הראשונים ז"ל דאדעתא דידהו לא קיבלו עלייהו [דע"ז לא יועיל מש"כ לעיל עפ"י תו' רמב"ם וראב"ד דגם בשעת השמד קיל מתעניות דגשמים, דמ"מ עכ"פ הצום עצמו מוטל מדברי קבלה על כל ישראל, וליכא לפטור זה אלא משום שא"ז שעת השמד, וע"י מש"כ לעיל].

חומרות שבוע שחל בו בשאר תעניות (תקנ"א ס"א)

בביה"ל ריש סי' תקנ"א כ' בשם הפמ"ג והא"ר להחמיר בכל תעניות כמו מר"ח ועד ת"ב [והנה כבר תמהו דבא"ר הוא ט"ס שם, וא"כ לא נלמד מהא"ר, אך באמת הפמ"ג אמרה מן הסברא, וסיים וע"י א"ר וצ"ע, והיינו שצ"ע אם זה כתוב בא"ר, וע"י], ומ"מ מפורש בסי' תק"נ דרשאי ברחיצת צונן, ורשאי בנישואין. וראיתי שיש מפרשים דרק מה שנאסר מן הדין ולא במנהג, עוד ראיתי בקרא עלי מועד, דרק בנאסר מר"ח מן הדין, ולא בנאסר בשבוע שחל בו אף באותן שהן מן הדין, ואכתי צ"ע אמאי מתירים נישואין, שזה אסור אף בלי סעודה מדינא דגמ' קודם שבוע שחל בו דהיינו מר"ח, וצ"ע.

אך באמת לק"מ, דהא בנישואין למי שאין לו אשה ובנים ה' לן להתיר אף בשבוע שחל בו, אלא שהחמירו משום דלא מסמנא מילתא, ולזה י"ל דבהנהג ימי הצום לא אמרי' דלא מסמנא, וא"כ שפיר שרינן בהו למי

בגדי שבת, אך באמת שם איירי על מש"כ במ"ב דבגדי שבת אסורים משום שגיהוצן ניכר, וזה נאסר גם בט"ב למ"א ס' תקנ"ט סק"י והובא שם במ"ב ס"ק ל"ג, ומה שהתיר שם הרמ"א במילה בט"ב ללבוש בגדי שבת, הכונה לבגדי שבת שאין גיהוצן ניכר, וסוף דבר שיש שני הלכות בבגדי שבת, ודו"ק.

ב. והנה הרמ"א החמיר בס"א שלא ללבוש בשבת חזון בגדי שבת, וגם החמיר בס"ג שלא ללבוש מכובס אפי' בגדי חול, והיקל בס"ג בבגדי פשתן דהיינו בבגדים הסמוכים לבשר כדפי' ביה"ל, במכובס, וגם לו יצויר שיש לו מיוחד לשבת נמי היקל שאין בו איסורא דבגדי שבת, והטעם לפי שאין בו שום חשיבות, וכמוש"כ במ"א שאינו לבוש כי אם מפני הזיעה, וזה לכא' דינא דס"א, ובאמת דשם לא נקט הלשון בגדי פשתן כמו בס"ג כי אם כתונת, ובדרכי משה מפורש דכתונת לאו היינו חלוק, אלא מעיל, ומשמע שהוא הנקרא אצלנו חולצה (העמ"ד ב"א), שנקרא שמו מעיל שהוא מעיל החלוק הדבוק לבשר (כמו בבגדי כהונה) שבו מצוי שיהא לו כתונת של שבת, ואעפ"כ התירו, והיינו שיש כאן שני איסורים, ויש כאן בכתונת חידוש להתיר כלפי כל א' מהאיסורים, אך המ"א פ' שלא התיר רק חלוק הקרוב לבשר, וצ"ע.

וצ"ע במש"כ הביה"ל להקל בכתונת חדשה לכבוד שבת, דמנלן הא, דעד כאן לא אשכחן רק מכובסת ומיוחדת לשבת, אך חדשה מנלן, ועכ"פ אחרי דחינון בכמה דוכתי חדשים חמיר טפי א"כ מנ"ל להתיר ד"ו, ופשוט ד' הפמ"ג דקאי על סוף ד' המ"א דהיינו על ניכר גיהוצן, ולעיל בס"א כ' דפוזמקאות שאין חדשות אולי ככתונת, ומשמע דבחדשות יש לאסור, וה"ה בכתונת, והיינו דאף שבגדי שבת יסודן מדין בגדים חדשים, מ"מ סוכ"ס אינן חדשים, ואינו אלא כחדשים, ובבגד שאין חשוב לא איכפ"ל, אך בחדשים באמת מנלן להתיר, וצ"ע.

והנה בפמ"ג משהו פוזמקאות למנעלים, והכרעתו נוטה להחמיר דלא ככתונת, במ"ב פליג, ומחלק בין מנעלים דאסור לפוזמקאות דשרי, ונר' דהפמ"ג ס"ל דטעם קולת כתונת מפאת שאינו חשוב, שאינו בגד לכבוד אלא לצורך, והמ"ב ס"ל דטעם הקולא מצד הצורך וההכרח, דהכתונת הקרובה לבשר מוכרח יותר להחליפו, ועכ"פ זה הדרגא היותר מוכרחת שא"א בלתא לענין כבוד שבת אשר בהעדר החלפתה הוה ביטול מוחלט לכבוד שבת, ומשו"ה ס"ל דהקילו גם בפוזמקאות שגם הם צורכים לו שקרובים לבשר ולזיעה כידוע.

ונר' דבדאי כלפי האיסור כיבוס עיקר ההיתר מצד היותו קרוב לבשר, והוא היותר הכרחי שיהא מכובס וכו', אך כלפי דין בגדי שבת י"ל דבזה אתינן עלה מצד סברא אחרת להתיר גם המיוחד לשבת, ובזה בעינן לסברא דאינו בגד חשוב ולא שם בגדי שבת עלה, וכנ"ל וכדכ' המ"א שאין ע"ז שם לבוש שאינו בא לכבוד אלא לצורך ולשימוש לתועלת לגוף, ונר' דאף שהמ"א לא פירש קולת הרמ"א בכתונת אלא בחלוק, מ"מ מודה דהוא חידוש בבגדי שבת ומשום חיסרון חשיבות, ואולי באמת ד' הפמ"ג לגבי מנעלים ופוזמקאות לאו לגבי כיבוס כי אם לגבי בגדי שבת קאתו, שבה לחוד הוא דהחמיר ולא כלפי מכובס, ובאמת הרמ"א נקט בלשונו בס"ג בגדי פשתן שאי"ז תואר דוקא לכתונת או חלוק, אלא לכל בגדי זיעה וכולל פוזמקאות ג"כ. [אך המ"ב כנר' לא חולק בין הנידונים וצ"ע]. ודו"ק היטב בכ"ו.

ושוב עיינתי בלשון מהרש"ל בתשו' ס' כ"ז שהוא מקור ד' מג"א בשם מטה משה דכתב דלבוש כתונת לבן לשבת אינו בגד שנינו בגדים, ונר' דכונתו לומר שאינו בכלל האיסור לשנות בגדי לבגדי שבת, ע"ש היטב, וזה כמוש"כ.

ועכ"פ שתי חומרות שנה לן רבינו שבכל א' יש חידוש בפנ"ע, דמצד א' בגדי שבת הרי אין אסורין מדינא כיון שסוכ"ס אין להם דין מנהיג ומכובס שכבר לבשן פעם בשבת, ואעפ"כ אסר בשבת, אך מאידך הרי אין חיוב ללבשן בשבת, אף שיש בזה מצוה וזה מצוה גדולה יותר מלבושן בברית מילה וכו', אך במה שאוסר מכובס זהו חידוש גדול שהוא כנגד תקנת עזרא, ומצות כסות נקי' דנלמד מלקדוש ד' מכובד, והוא בכלל מקרא קודש, וזה נפק"מ אף למי שירצה ללבוש בגד של יום חול מכובס דג"ז קאסר הרמ"א, וצ"ל דס"ל דמ"מ מתקיים תקנ"ע ודינא דמשנתנו שמכבסין לכבוד שבת בחלוק ובגדי פשתן שזה הדרגא ההכרחית ביותר ללבוש מכובס, שאם יבטלו ד"ז יתבטל לגמרי מצות לבישת מכובס בשבת.

וי"ל עוד בסברת הרמ"א (וד"ז שמעתי מהגר"ש דרוז' שליט"א) ובמה דהחמיר בשבת טפי מבמילה, אף שבודאי בשבת יש יותר מצוה ללבוש בגדי שבת ומכובסין מאשר במילה, משום דבלבישת בגדים אלו בשבת מגדירים את היום שאינו מכלל ימי האבל, ומשא"כ במילה שמגדירים את המעשה מצוה והשמחה במצוה בלבד, ועפ"ז י"ל עוד (וג"ו) שמעתי מהנ"ל דבמתני' איירינן לכבס לצורך שבת שאחר ת"ב, וי"ל דאותו שבת באמת מצוה לשמוח בו, והוה שפיר הכיבוס בשבוע שחל בו כיבוס לצו"מ, אך שבת שבתון תשעת הימים צריכים אנו להראות שאינו כשאר שבתות, כי סוכ"ס יום זה הוא חלק מימי האבל, ונהגו להחמיר שלא להוציא מימי האבילות, ודו"ק בזה.

ודע דרמ"א לא החמיר בגוונא דהוה כפרהסיא, אלא כמוש"כ בערוה"ש והוא מפוי' במהר"ל שהיה באופן שאינו ניכר כל כך, שלא היה סוג בגד מיוחד לשבת, אלא שדרך כלל בגדי שבת יפים משל חול, וכל א' לפי סגנון לבישתו, וזהו שכל מהר"ל שהרואה יאמר שאין לו בגדי שבת, ונר' פשוט שהכונה לפי שיש כאלו שבגד יום חול שלהם כבגד שבת, וכן להיפך של חבריהם, וא"כ במה ניכר שאצלו זה בגד של חול, אבל לו יצויר דיהא פרהסיא, וכגון לא ללבוש קפוטא ושטררימל ח"ו לא עלה

ע"ד רמ"א לאסור דזה פרהסיא, אך מ"מ לא יתיר בזה מכובס, וכנ"ל. ודו"ק.

ויל"ע בפרוכת אי לא הוה כפרהסיא, ואולי יש בזה בחי' פרהסיא במקצת, וע"כ מחלקים בין שבת לשבת חזון, וע"י. אבל מפות ומכסאות זה ודאי פרהסיא, ולא נתברר דין בשבת שח"ב חל בתוכו אי נידונים כפרוכת או לא, וצ"ע. וסדינין על המטות לאו פרהסי', וזה טעם ד' הרמ"א והמ"ב לחלק ביניהם, וק"ל.

ג. והנה בשעה"צ כתב בס"ק מ"ו דכשחל ר"ח אב בערב שבת לובשים בגדי שבת שהוא שבת ראשונה של תשעת הימים, ומ"מ החמיר שם אפילו בכה"ג בחדשים ומגוהצים, ולא נתפרש להדיא דין מכובסין ויתכן שזה אסור, דרך בגדי שבת שכולו מנהג ויש כאן תרתי לטיבותא, שאינו אלא מנהג בזמן שאינו אלא מנהג, אך מכובס שהוא מדינא אף דמר"ח אינו אלא מנהג דומה לחדשים ומגוהצים, אך לא נתפרש להדיא, וצ"ע.

ועד"ז צ"ע במה שהתיר הרמ"א לחתן ולאביו בשבת אויפרוף שבתון תשעת הימים, דשמא לא התיר רק בגדי שבת ולא מכובסין, ובמ"ב כתב שלא התיר חדשים ולא כתב דין המכובסין, וסתמית הדברים בשניהם משמע דשרי, אך צ"ע.

ובאמת שכל עיקר דין חדשים לכא' אין לו מקור בפנ"ע, והוא נלמד מדין מגוהצין, והיינו שכל עניינן משום שמחדש על ידן את הבגד, וממילא ק"ו לחדשים, וא"כ ש"מ לכא' דמגוהצין אסור בשניהם, וכמוש"כ לגבי שבת ראשונה של תשעת הימים, אלא שמ"מ י"ל דחמיר טפי ממכובסין, ולעולם מכובסין אולי נתיר בשניהם, וצ"ע.

ד. והנה להגר"א שרינן בגדי שבת מכובסין מפני כבוד השבת, והמעין היטב שם יראה שמתיר לכבס, וכ"ש לבגדי שבת שכל עיקר האיסור אינו אלא ממנהגא ולא משום פרהסיא, אלא שמצות כבוד שבת דוחה, אך לא נתפרש דעתו לגבי מגוהצין וחדשים. ובמשנה לא אמרו אלא שמכבסין אין לכבוד השבת, ולא נתפרש דין הגיהוצן או החדש באמת [ובמשנה אין נפק"מ, דהנידון בשבוע שחל בו לצורך שבת שלאחר ת"ב, ואז כבר יהא מותר ללבוש בגד חדש], ולא אשכחן שצריך להגף לכבוד שבת, דעיקר החיוב בכסות נקי', ובספר קרא עלי מועד החמיר בשם האגרו"מ בחדשים, ומספק"ל במגוהצין, וצ"ע.

ואיך שלא יהא הדבר ברור דהגר"א מיקל לכבס וללבוש מכובס בכל הבגדים, וברור אצלי משמ"כ המ"ב להחמיר שלא לכבס רק כתונת, וכן מש"כ שלא להחליף סדינין לא איירי רק לפי הרמ"א ולא לפי הגר"א [ובאמת המ"ב לא הביא מד' הגר"א רק קולת בגדי שבת ולא קולת כיבוס, אך בגר"א מפורש דאדרבה זה שורש ההלכה, ומזה נלמד בק"ו לבגדי שבת דקילי טפי, ע"ש].

וחתן שלא חידש השטרימל קודם תשעת הימים צ"ע מה יעשה, דמה ילבש באויפרוף, שהרי אפי' להגר"א וכו' לא שרינן חדשים, ואולי רק היכא שאין צורך ללבוש חדש ומשא"כ בזה, וצ"ע.

אך לו"ד האגרו"מ הנ"ל י"ל דהגר"א יתיר גם חדשים וכ"ש מגוהצים, דהגר"א מדמה להיתרא לעשות סעודה כסעודת שלמה בשעתו, אף שאין הכרח לעשות כן בשבת, ואם לא יעשה כן אין כאן פגיעה בכבוד השבת, אלא דכל מה שנוגע למצות כבוד שבת אינו בכלל האיסור, וע"י.

ודע שראיתי בשם מרן הגאון בעל חוט שני שליט"א שסובר דהגר"א לא התיר רק מילי דפרהסיא, ועפ"ז ס"ל דגם להגר"א יש לאסור מילי דצנעא כרחיצה בצונן ולהחליף בגדים בשבת לצורך חול כשאינו צורך שבת ואין בו איסור הכנה, ואכמ"ל], אך מקור ד' הגר"א גם מהא דמעלה על שלחנו וכו', ובס' תקנ"ד למד מזה שאין אבילות נוהג בצנעא אפי' בת"ב, והלכך נראה ברור דבא להקל גם בצנעא [וגם הגר"א התיר כיבוס וכמו שכו' וזה לא בגדר פרהסיא].

ה. וכלים חדשים הואיל ואתא לידן נימא בה מילתא, הנה בשר"ע (סעיף ו') איתא דאסור ללבוש כלים חדשים ואפי' של פשתן, ויל"ע מאי קמ"ל דלכא' כל כלי חדש הוא כבר מכובס ומגוהץ, וכבר למדנו בס"ג דאסור מן הדין ללבוש אפי' כלי פשתן מגוהצים, ובמ"ב ביאר עפ"י הרמב"ן דאפילו מכובסין בכיבוס דבבל נמי אסור מן הדין ללבשן, גם לא בריא מקור דין זה בשר"ע, ובבאר הגולה וכן בביאור הגר"א כ' שנלמד מד' הרמב"ן שבוטור, אך שם הכונה שבחדשים אסור מן הדין לכבס אפי' כלי פשתן, אך לענין לבישה א"צ לזה, ויותר נר' ככונתו כדביאר המ"א [עפ"י ביאור המחצה"ש] דאתא למימר דחדשים נלמד ממגוהצין, דכיון דשורש ההלכה דמגוהץ משום שנעשה כחדש, ש"מ שחדש גם אם לא מכובס ולא מגוהץ בעצם היותו חדש זה בעצמו סיבת איסור, ואדרבה שכל איסורו של גיהוצן משום שעושהו כחדש.

ובב"י הביא ד' המרדכי בשם רשב"ט, ושם משמע שהוא נלמד מכיבוס ע"ש, וצ"ל דס"ל שגם כיבוס יסודו חידוש הבגד, וממילא שורש ומקור הכל הוא בגד חדש שזה שורש כל איסורי כיבוס וגיהוצן.

והנה נח' הרמב"ן והריב"ר (מובא בר"ן) דלרמב"ן כיבוס וגיהוצן שניהם עניני נקיון [ומש"כ הגר"א דגיהוצן באבן מ"מ הכונה לשפסף לנקות כמוש"כ רש"י בכתובות] וגיהוצן מנקה יותר, ולריב"ר כיבוס ענינו נקיון, וגיהוצן ענינו חידוש, ונפק"מ ביניהם בכיבוס כלי פשתן דלרמב"ן מותר ולריב"ר אסור. והנה כל דברינו א"ש לריב"ר, שלדבריו גיהוצן וחדשים שוין, וחלוקים מכיבוס שענינו נקיון, וכל מש"כ לעיל בד' הגר"א א"ש לפי דרך זה, אך לרמב"ן לכא' אין מקום לחלק, וי"ל שכל הנידון מצד נקיון, וכל שהתירו נקיון הכל מותר, וברמב"ן לא אשכחן חומר לחדשים כי אם לענין שהם מתנקים טוב אפי' אם הם כלי פשתן, כיון שעדיין לא נבלע בהם זיעה, ולדבריו לכא' אין שום מקור לדין מיוחד בחדשים, ויל"פ דרך התעסקות עם נקיון נאסר שבמה שאינו רוצה לכלוך מגלה שאינו מצטער, וזה היפך אבילות.

ולפי"ז לכא' מבו' דחיישי' לריב"ר, אך שמא נאמר דמסברא גם לרמב"ן חדשים חמירי, ובאמת בס"ז אי' שלא לתקן כלים חדשים, ועי' בביאור הגר"א שהוכיח מד' המרדכי שיש לדון בזה מפאת ג' טעמים, חדא, דנלמד מכיבוס או גיהוצן, ואידך דנלמד מדין עשיית שתי, ואידך דנלמד מדין מיעוט שמחה, ונר' דזה רק כלפי חדש שבוה יש מקום לדון מצד שמחה, ומשא"כ בנקי (ובהגר"א שם מבואר דבעושה לאחרים בחינם ליכא לטעמא דשמחה, ואיכא לטעמא דעשיית שתי, וכמפוי' בב"י, ולטעמא דכיבוס תלוי בפלו' הב"י ותר"ד בענין כיבוס בגדי עכו"ם, ע"ש, ועכ"פ לעצמו ודאי איכא נמי לטעמא דשמחה), ומשמע אפי' לא בבגדים שאומרים עליהם שהחיינו, דסוכ"ס יש בחי' שמחה בחדש שצריך למעט בזה, ובכיבוס וגיהוצן ליכא להך דרגא, והא קמנ דאינהו לא נאסרו מן הדין רק בשבוע שחל בו משא"כ דין שמחה, וכמפוי' בב"י שיש שני טעמים לאסור מר"ח, או מצד שתי ולזכר אבן שתי' [אך ע"ז כתב שיתכן שזה רק מנהג להתחיל האיסור מר"ח]. או מצד מיעוט שמחה, ועכ"פ למדנו מקור להחמיר יותר בחדשים מכביסה.

אך יל"ע דבלבישת בגדים חדשים לא הזכיר הב"י איסור רק בשבוע שחל בו, ובתיקון בגדים חדשים הזכיר שטוב להחמיר מר"ח, ומוכח דאיהו ס"ל דלדינא אין חדשים מצד שמחה [דאם בלבישתן ליכא כ"ש בתיקונם גרידא], וכן הוכיח המג"א, ודינא דזכר לאבן שתי' ס"ל שלא נאמר רק לגבי תיקון ולא לגבי לבישה, וע"כ לית לן למיסר מצד הטעם הנלמד מדין כיבוס וגיהוצן רק בשבוע שחל בו, ורק לגבי תיקון יש מקום להחמיר מר"ח (ממנהגא הנוכח בירושלמי) ומצד זכר לאבן שתי', ודו"ק.

ולפי"ז למדנו דבלבישת בגד חדש לפי השו"ע עכ"פ זה בודאי לא דין שלישי מלבד כיבוס וגיהוצן, אלא לכל היותר הוא שורש דין גיהוצן לריב"ר וכנ"ל. ובמ"ב הביא מא"ר שבגד חדש יש בו שמחה רבה, וס"ל לאסור אפי' בשבתות שמי"ז בתמוז ועד ר"ח, והמ"ב פליג דא"צ למעט קודם ר"ח, ונר' דהא"ר ס"ל שהוא ריבוי שמחה, והמ"ב סובר שהוא שמחה שנאמר למעט בו, אך אינו בגדר ריבוי שמחה [דריבוי שמחה ודאי אסור מי"ז בתמוז כמוש"כ המ"א לגבי ריקודין], אך עכ"פ תרווייהו דלא כמוש"כ, ונר' דלא איירי רק בבגד שאומרים עליו שהחיינו, שוהו הנידון שם אליבא דמ"ד שבשבת אומרים שהחיינו ע"ש, אך בסתם בגד חדש נקטי' דינו מצד מיעוט שמחה וכמוש"כ.

[ודע, דמדין גיהוצן נקטי' דנלמד כל בגד חדש, ומדין אבן שתי' לרמ"א א"א ללמוד, ואינו אלא חומרא, ולהגר"א שפיר ילפי' שזה גילוי על כל עשיית כלי, ושתי לרבותא נקטי' שאפילו זה נאסר.

וכבר כ' שמצד אבן שתי' אסור גם לאחרים, ומצד גיהוצן היכא דליכא משום מראית העין, וכגון בחדרי חדרים או במפורסם שהוא של עכו"ם תליא בפלו' תה"ד והגר"א, ע"ש היטב, והרמ"א כ' שנהגו להקל לאחרים, דהוא מיקל בשתי הסברות שאין בו לא משום אבן שתי', ושגם מצד כיבוס לא נאסר כשמכבס לעכו"ם (ויחבאר באורך במק"א).

ובתיקון בגדים ישנים ליכא למאן דאסר, שכל שאין מחדש אין כאן לא שמחה ולא דמיון לגיהוצן ולא דמיון לשתי שזה בעש"י מחדש.

ולענין קניית בגד חדש משמע ברמ"א דשוה לתיקון, ויל"ע אם זה שייך לכל הטעמים, ועי' ביד אפרים שכ' דשייך בזה כל הטעמים ע"ש].

ו. ולסיום שמעתתא דבגדי שבת נימא בה מילתא דאגדתא, דהנה ד' המ"א דאיש שהוא קוואטער אינו רשאי ללבוש בגדי שבת, אך אשה שהיא קוואטער כיון שאין לה מצוה אחרת, והיינו שכאשה עושה את המקסימום האפשרי לה לעשות הרי צריכה לשמוח בזה כהסנדק אצל האנשים, כי כשאדם עושה את כל אשר ביכולתו לפי מהותו הרי צריך שישמח שמחה גדולה, כמו אדם אחר שלפי מהותו כשעושה כל אשר ביכולתו עושה דבר גדול, ודו"ק היטב כי זה מוסר השכל לדעת להעריך כל א' כוחותיו ויכולתיו, ולהחשיב את מה שביכולתו להגיע אליו.

ובערוך השלחן נר' שפרש באופ"א, דלא רק אשה שהיא קוואטער לובשת בגדי שבת, אלא כל הנשים שמשתתפות בברית שוה מצוותן ללבוש בגדי שבת להראות שמחתן בהמילה ובברית, ע"ש בסעיף ט', ודו"ק.

ז. עי' מ"ב סק"ח דמתבאר דחתן בשבת ואויפרוף לובש כל בגדיו בגדי שבת, ואבי החתן אין לובש רק בגד עליון של שבת, ונר' הביאור דהחתן צריך לשמוח, ולזה צריך שילבש בגדי שבת, ולזה בעינן כל בגדיו בגדי שבת דזה לגבי נפשי' לעזור לעצמו לשמוח, אך אבי החתן לובש כדי שבנו יוכל לשמוח, וכלשון המ"ב לכבוד החתן, וסגי בזה במה שכלפי חוץ לובש בבגדי שבת, ודו"ק [ומצוה זו דלכבוד החתן אינה נוהגת כשת"ב חל בשבת].

סימן ה'

מו"מ ובנין מר"ח אב (סי' תקנ"א ס"ב)

א. הנה בטור ס' תקנ"א נר' דהוה פשיטא לי' דמו"מ שצריך למעט בו מר"ח אב קאי על כל מו"מ, ולא הביא פלו' רק לענין בנין אי הוה דומיא דמו"מ וא"כ איירי בכל בנין, או דאיירי בבנין של שמחה, ובאמת הוא מוכרח בטור, דהנה כ' הטור דהמחמירים לאסור כל בנין ס"ל דהבבלי מחמיר ואוסר כל בנין אף שאינה של שמחה, וביאר הב"י דנלמד מדסתמו ביבמות דף מ"ג, ואע"פ שגם הבבלי פ' כן בתענית דף י"ד ובמגילה דף ה' לגבי שנת בצורת, ס"ל דהכא חמיר טפי מדסתמו בגמ' בעניינו, ועי"ש בטור שהם הביאו ראי' לזה ממו"מ, ולא אמרו להיפך, דאדרבה מו"מ נלמד מבנין שגם מו"מ הכונה של שמחה, דזה הוה פשיטא להו דמו"מ הכונה בכל מו"מ, אך לא נתפרש מנלן הא, ונר' דבגמ' יבמות אי' ממעטין 'בעסקיהן', ומשמע דקאי על כל העסקים, ומעתה שפיר אמרו דבנין

שחילוק בין להניח לבין ללבוש לא נזכר רק לגבי גיהוץ, וזה משמע כפי הריב"ר.

והנה בהוצ"ר היה כתוב פירוש לגיהוץ באפר ובורית, ובהוצאות מאוחרות תיקנו וכתוב פירוש לגיהוץ באבן חלקה, ולהאמור בהוצ' ראשונה בודאי כונת השו"ע כהרמב"ן, אך להוצאות המאוחרות אינו מוכרח, וכבר נת' שהוא סובל ב' אפשרויות, וכמוש"כ. והמ"ב מפרש כרמב"ן ומתיר כיבוס בני א"י בפשתן, ועפ"י נתקשה בפ' ד' השו"ע בדין ללבוש, אך אם נפרש דבריו כד' ריב"ר יש ליישב וכמוש"כ.

ובשו"ע מבואר דבתחילה נקט דכיבוס שלנו ככיבוס בני בבל שמותר עבור להניח בכל הבגדים, ושוב כתב דיש לדון שזה אסור מצד שזה כיבוס של בני א"י או שזה אפילו גיהוץ, ובביה"ל כ' דחומרא ראשונה רק לשאר בגדים, דהרי כיבוס דבני א"י לא אסור רק בשאר בגדים, ומה שהוסיף לדונו כגיהוץ בא לאסור גם כלי פשתן, ובאמת כך משמע הלשון שרק ב"א השני הוסיף דאסור אפילו בכלי פשתן, ואמנם אם נימא דהשו"ע אזיל כריב"ר, א"כ אם באנו לדונו ככיבוס של בני א"י ממילא נאסר אף בכלי פשתן להניח, ואדרבה ד"א בתרא מיקל דהאיסור בכלי פשתן רק להניח ולא ללבוש, כיון דלא אתו עלה מצד כיבוס אלא מצד גיהוץ, ו"א בתרא ודאי ס"ל דכיבוס דבני א"י מותר בכלי פשתן להניח [ולחך י"א לכאוף מ"מ נאסר ללבוש אפילו בכיבוס בני בבל, וא"כ לא הועלתה מאומה במש"כ לעיל ליישב, אך י"ל דנקט חך לישנא כנגד מה דהוה ס"ל מעיקרא כשסתם דבריו בתחילת הסעיף, ושכן הוא מסתמא לדעתו עיקר ההלכה, וק"ל].

ובאמת שיל"ע כשהשו"ע מעיקרא פשיטא ל' כיבוס שלנו בנתר ובורית אינו לא גיהוץ ולא כיבוס דבני בבל, בשלמא מה דס"ל שא"י גיהוץ י"ל לפי שא"י באבן [והאפשרות לפרש דגיהוץ היינו כיבוס בנתר וכו' נתחדש ב"א בתרא], אך למה ס"ל שזה כיבוס של בני בבל, וכנ"ר דמפרש דגם בני בבל עשו כיבוס באפר ובורית, ומ"מ משמע דלא משום שמימימים עכורים דזה חידשו י"א קמא, וא"כ צ"ב מאי ריעותא דידהו, וצ"ל דס"ל דיש חומרי נקיון מיוחדים שהיה מצוי בא"י ולא היה מצוי בבבל ובאירופה וכו', ומשמע שהשו"ע כותב ספרו בא"י וס"ל שבזמנו בא"י נידון כבבל, ובע"כ לפי שלא מצוי חומרי הנקיון כפי שהיה מצוי בא"י [שהיה להם ז' סממנים, וידעו את הסדר וכו' כמבו' בסוגיות דכתמים יו"ד סוף סי' ק"צ, ואכמ"ל].

ומאוד אני מסופק אם יש מי שיכול לומר על כיבוס דידן בחומרי נקיון ומכונה וכו' שאינו כיבוס דבני א"י [ואולי אפילו גיהוץ לרמב"ן], וגיהוץ במגהץ הוא גיהוץ דריב"ר ולא דרמב"ן [ונפק"מ לאסור ע"ד להניח גם אם נאמר שזה כיבוס דבני בבל], שהרי זה לא גיהוץ המצחצח וכו', ולבישה בלי לגהץ במגהץ לרמב"ן י"ל שהוא כלבישת מגוהץ, ולריב"ר כלבישת מכובס, ונ"מ במכובס בכיבוס דבני בבל, וכ"ז לענין דינא ולא לענין מנהגא.

ב. והנה לכאוף לרמב"ן גיהוץ במגהץ שלנו לא מעלה ולא מוריד, וממילא כשמותר מכובס מותר אפי' בדרגא מושלמת, ולא איכפ"ל מה שהוא גם מגוהץ במגהץ שלנו, ומאיך כשרוצים להתיר ללבוש הבגד ע"י הכנתו וביטול כיבוס וגיהוץ, בעינן דוקא דבר המלכלך וכדו' שמבטל הליבון והנקיון, אבל ביטול הקמטים לכאוף מאן דכר שמי', ולהריב"ר ככה"ג שביטול הקמטים נתבטל הגיהוץ ונידון כמכובס, וג"כ לא הועיל רק לכיבוס של בני בבל, ומאיך יתכן שכשהותר כיבוס אולי לא נתיר מגוהץ, דתרי מילי ניהו וכמוש"כ.

אכן באמת הנה יעוי' ברמב"ן בהלכות אבילות שבתוה"א לגבי אבל, דהראב"ד ס"ל דלעולם לא נאסר גיהוץ רק אם לאחר הגיהוץ מעבירו תחת המכבש, וס"ל שזה תנאי באיסור גיהוץ, ואף שמכובס שם שהגיהוץ מעניני הכיבוס, מ"מ אין לו חשיבות אם לא יעבור אח"כ תחת המכבש, ומבו' שם שזה בין בחדשים ובין בישינים [והיינו למאן דאוסר בתרווייהו או בשבוע שחל בו שאסור בתרווייהו, ועד"ז למאן דאוסר רק בחדשים באבל מ"מ בעינן שגם יצאו תחת המכבש ע"ש], ולדבריו לכאוף כל שמקומט וכדו' בטלה מעלת מגוהץ [אך מ"מ י"ל דהיכא שאוסרים אפילו מכובס שאינו מגוהץ נאסר גם בלי שיצא מתחת המכבש, והיינו דרק כשצריך שיחשב מגוהץ אין בו חשיבות מגוהץ בלי יוצא מתחת המכבש אח"כ, ונפק"מ לבני א"י, או לענין לבישה בשבוע שחל בו להרמב"ן וכנ"ל].

והרמב"ן ז"ל פליג עלי' וס"ל דהמכבש אינו פרט נוסף שצריך לעשות אחר הגיהוץ אלא שהוא בא להורות על מין הבגד הנאסר בגיהוץ, וס"ל דאם אוסרים רק חדשים ליכא להך תנאי, ובכל מקום לחדשים אין כזה תנאי, אלא שזה תנאי כשבאנו לאסור גיהוץ בישינים לחד מ"ד באבל, ולכו"ע בשבוע שחל בו לא נאסר הגיהוץ רק לבגד שהוא כעין חדש ע"י שיצא מתחת המכבש, שבגד כזה יש בו חשיבות בגיהוץ, ועי' היטב בב"י וב"ח סי' תקנ"א שמפורש בדבריהם שהטור פסק בזה כרמב"ן דלא נאסר מן הדין גיהוץ בישינים רק אם זה ישנים היוצאים מתחת המכבש, ובלא"ה לא נאסרה בו הגיהוץ, ומ"מ גם לפי"ז יש לומר דכו"כ כשהכיבוס לא אסור וצריכים לאסור מצד הגיהוץ, אך כל שהכיבוס עצמו נאסר ככיבוס לבני א"י או כלבישה שנאסרה אפי' בכיבוס דבני בבל, שפיר י"ל דנאסר אפי' בישינים שאין יוצאים מתחת המכבש, וכ"ש לפי המנהג שהכל נאסר אפי' לכבס בכיבוס דבני בבל ולהניח.

ועכ"פ לפי"ז ברור דבקימוט הבגד לא הועלנו לענין כיבוס ולא כלום, ומ"מ פשוט דלהרמב"ן כשהתירו מכובס לא איכפ"ל מה שזה בגד שיוצא מתחת המכבש, ורק לריב"ר צ"ע וכנ"ל.

ובהאי ענינא קשיא לי ד' המ"ב סי' תקנ"א ס"ק כ"ג שכל לגבי כלי פשתן דלא הותרו רק ישנים ולא בחדשים היוצאים מתחת המכבש, וצ"י

דבר שחבירו שמח [ומ"מ משמע דבחינם לא נאסר דלא נאסר רק מו"מ, וזה פלא מנלן הא, וצ"ע], ובה שפיר היה מקום לדון להתיר כשזה כדי פרנסתו של מוכר, ואולי גם לישראל הקונה לישתרי כיון שהמוכר נצרך לפרנסתו, ולזה הוצרך המ"ב לאסור ולא התיר רק בגוונא דאבד וכמוש"כ. ובביה"ל הביא ד' הפמ"ג שמתיר לנגן אצל עכו"ם לפרנסתו, והדה"ח מחמיר מר"ח, ומפרש כן בד' הפמ"ג, ונר' דאף שמנגן ומשמח לעכו"ם, מ"מ פשוט דזה נחשב שמחה ומו"מ של שמחה גם למנגן, דא"א שאדם ינגן בכלי שיר ולא יחשב שמחה אצלו, והו"ל מו"מ של שמחה, וע"כ פשיטא ל' לדה"ח לאסור, שהרי הפמ"ג איהו דפשיטא ל' כמ"ב לאסור אף כדי פרנסתו אי לאו משום דבר האבד, וכדדחק לפרש כן כונת הט"ז ע"ש.

ד. והנה למעשה לענין פתיחת חנויות וההליכה לקנות בהן, הנה בקניית דברים הנצרכים אף לתקופה כבר כ' דשרי, ומצד המוכר אי מיקרי כדי פרנסתו שרי, וכן אם זה דבר האבד שיפסיד שכירות המקום ושכר פועלים ותשלומי אשאר לספקים [וכלל בסה"כ הרווחים הם צורך פרנסתו וחיו, אף שאין כל יום לפי פרנסת היום אך כסה"כ ריוח של חודש לפי צרכי פרנסתו לחודש לפי סגנון חייו ולא לצבירת הון, הרי זה בכדי פרנסתו].

ובכלי שמחה ליכא להך היתרא, אלא א"כ זה דבר האבד כגון כשמפסיד כנ"ל, אך מצד הקונה ליכא היתרא כלל, אלא א"כ הוא נצרך לצורך מצוה וא"א אח"כ, אך ציור של הפסד שלא ימצא אח"כ קשה למצוא בזמנינו [זולת במבצע נדיר וכדו'], ואף אי נתיר באופן דשרי למוכר כדי פרנסתו או מפני דבר האבד, אך כל קונה יחיד למה לו לילך עכשיו בפרט כשהוא יכול לילך אח"כ, והוא בין כשקונה רק פעם אחת [ולא שייך חך סברא רק באופן שמוכר בא אליו עכשיו ומבקש ממנו לקנות, כי נצרך לו למוכר עכשיו, וק"ל].

ולכאוף כל כלים שאינן לצורך תשמישו כי אם לצרכי הרוחה ונוי וטיול ושאר עניני הנאות ככלי שמחה דמי, דומיא דמש"כ הר"ן דבנין ונטיעה כה"ג מיקרי של שמחה, ולגבי מלבושים הנה בטור והגר"א מבו' דמיקרי של שמחה, אך כבר כ' דהמ"א הוכיח משו"ע שאינו בגדר שמחה, ומ"מ בבגדים וכלים חשובים שמבכרים שהחיינו יל"ע דאולי אף בנצרך לו יחשב מו"מ של שמחה, ולכאוף כך ד' הא"ר דקאסר ליה אפי' מ"יז תמוז, והמ"ב לא פליג אלא עד ר"ח, אך באמת אינו מוכרח דהרי גם בית חדש אמרינן שהחיינו, ואעפ"כ לא נאסר רק בנין הרוחה, וש"מ דגם דברי שמחה אם הם בגדר צרכים לא נאסר.

[ובאמת יל"ע דא"כ נלמד מזה למו"מ של שמחה כדי פרנסתו דלישתרי, דמ"ש מו"מ כדי פרנסתו מבניית בית לדירתו, ואולי צריך לחלק בין בנין למו"מ, ועי' לעיל סק"א, דלהטור מו"מ נאסר בכל דבר, משא"כ בנין, וש"מ דמו"מ חמיר טפי, ואכתי צ"ע, ואמנם באמת עיקר נידון מו"מ של שמחה לכאוף תליא בפלו', ולהמפרשים ריבוי מו"מ מאיך מקילים בשל שמחה כשא"י ריבוי, אך המ"ב עפ"י המג"א חייש לשיטה זו ע"ש.

סימן ו'

שמעתתא דכיבוס וגיהוץ (סי' תקנ"א ס"ג)

ענין א'

א. מבואר בגמ' דשבוע שחל בו אסור מן הדין כיבוס וגיהוץ [ועכ"פ לפי מה דקיי"ל היינו בשבוע שחל בו ועד התענית], ומפורש בגמ' שהאיסור הוא בין לכבס ולהניח ובין ללבוש, ולא עוד אלא שלבישה חמורה יותר, דבגיהוץ כלי פשתן שרינן ע"ד להניח ואוסרים ללבוש.

ומוכח עוד בגמ' דבבבל היה אסור לגהץ והיה מותר לכבס ואפי' בשאר בגדים, אך לא נתפרש בגמ' דין לבישת בגד מכובס בבבל אי נידון כלבישת בגד פשתן מגוהץ או דקיל טפי. ונחלקו הרמב"ן והריב"ר בביאור מהו גיהוץ, דהרמב"ן מפרש שהוא נקיון, ובנימוק"י ביאר לפי דעתו שהוא כיבוס באפר ומים, אך ד"ו אינו מפורש ברמב"ן, ולכאוף יל"פ גם לפי דעתו דהיינו באבן, אך לא בשביל ליישרו כי אם בשביל לנקותו ולצחצחו, וכלשון רש"י בכתובות דף י', וזהו שכ' הרמב"ן שגיהוץ הוא דרגא נוספת באיכות הליבון, ובכלי פשתן ליכא גיהוץ וכ"ש דליכא אפילו כיבוס של בני א"י, שהרי אינם מתלבנים.

אבל הריב"ר המובא בר"ן מפרש דגיהוץ אינו מעניני הליבון כי אם מעניני יישור הבגד וחידושו, וזה ליכא בפשתן משום שהבגד שחוק ואינו נר' כחדש וכו', ולדבריו אין מקור להקל בכיבוס בני א"י לבגדי פשתן, דכלפי ליבון אין מקור להקל בפשתן יותר מבצמר.

ומעתה יש לדון דאולי גם לענין המבו' לאסור לבישת בגד פשתן מגוהץ, אולי לא נלמד מזה ללבישת בגד מכובס בכיבוס של בני בבל, והרמב"ן ז"ל יליף זמ"ז, וביאר הגר"א דאחרי שראינו שנאסר ללבוש בגד שאינו מלובן כל צרכו לא מסתברא לחלק בדרגות ביניהם, ומינה נלמד לאסור מן הדין ללבוש אפילו בכיבוס של בני בבל לבגדי פשתן, אבל לריב"ר לכאוף יש לחלק, דאם החמירו במגוהץ שאינו מחודש לגמרי מנלן שהחמירו גם בלבוש שאינו מכובס כל צרכו, וצ"ע.

והנה לשון השו"ע בס"ג ונהגו לאסור אפי' כלי פשתן ואפילו בכיבוס שלנו בין ללבוש ובין להניח, ומשמע דגם הלבישה ממנהגא, ובמ"ב כבר העיר ע"ז דהלבישה מדינא והיה לו לומר ואפילו להניח, ובהמשך הסעיף כתב ועוד יש מי שפיר' וכו', ונמצא שכל כיבוס היה גיהוץ, ואסור מדינא אפילו בכלי פשתן ללבשן מיהא, ומשמע דאילו לא היה לנו לדונו כגיהוץ ליכא איסור מן הדין ללבוש, ומוכח מלשונו דס"ל דאיסור לבישה לא נאמר בפשתן רק במגוהץ ולא במכובס, ועכ"פ בכיבוס של בבל, ואה"נ שלא נזכר כלל איסור לבישת מכובס בכיבוס של בבל אף בשאר בגדים,

נלמד ממו"מ, דהכא חמי טפי, והיינו דג"ז גופא נלמד ממו"מ דמר"ח אב חמור יותר מבשנת בצורת.

ובב"י משמע דבמו"מ פירשו בתרווייהו, דהיינו בין בבצורת ובין מר"ח אב, דקאי על כל מו"מ, שצריך למעט בהן, ורק לגבי בנין ס"ל דבזה יש חילוק בין בצורת למר"ח אב, וג"ז רק מכח דהכא פירשו בגמ' והכא סתמו ולא פירשו, ועכ"פ זה ברור דס"ל להנך רבונא דבמו"מ גם בסתם מו"מ צריך למעט [ועכ"פ לגבי חודש אב], ובטור לא משמע דפליג עלייהו בזה, ורק במה דחידשו דגם בנין נאסר אף בשאינה של שמחה, ושהבבלי חולק על הירושלמי לגבי משכנס אב, ושלגבי זה משכנס אב חמור משנת בצורת, בהא לחוד מייית דפליגי עלי'.

אכן רבינו הב"י הביא לש' תוס' במגילה דמפרש שגם במו"מ הנידון במו"מ של שמחה ובין בבצורת ובין במשכנס אב, ולדידהו אדרבה אב נלמד מבצורת, ומו"מ נלמד מבנין דרק בשל שמחה נאסר, ונמצא דיש ג' שיטות בדבר.

ובעיקר הנידון אי משכנס אב חמור משנת בצורת או להיפך, לכאוף יש בזה פלו', דלשיטה זו בטור מבו' לגבי בנין דחמור יותר משכנס אב שנאסר בו אף בנין שאינו של שמחה, אך לגבי אירוסין מבו' בתו' במגילה דף ה' דבשנת בצורת חמור טפי שנאסר לארס, ומשא"כ מר"ח אב דשרינן ואפי' בת"ב לארס, ולכאוף פליגי אהדדי, והתו' לשיטתם ילמדו מר"ח אב בק"ו משנת בצורת דשרינן בנין של שמחה [וזאת מלבד הפלו' לגבי מו"מ שלהב"ז זה פלו' גם בשנת בצורת גופא וכנ"ל].

ולהלכה, זה ודאי דנקט' דרק בנין של שמחה נאסר [ומ"מ נקט'י דכל הרוחה בכלל שמחה, וכדכ' ב"י שהר"ן והרמב"ם אמרו דבר א' ומדפסק הב"י לד' רמב"ם לגבי ציור וכיור ונטיעה שלנו ה"ה דממילא יפסוק כהר"ן לגבי הרוחה, וכ"כ הגר"א ז"ל להדיא], ולגבי מו"מ לא נתפרש בשו"ע דענין של שמחה, דבפשוטו לא אמר מרן ז"ל "של שמחה" רק כלפי בנין, שהרי כתוב פעמיים של שמחה פעם אחת לגבי בנין ופעם שני' בנטיעה, ובמו"מ לא כתוב של שמחה, וכך באמת הביא המ"ב מכמה פוסקים, וצ"י עוד לס' תקנ"ד דמשמע הכי בשו"ע, אבל המ"א ס"ל דמש"כ "של שמחה" קאי גם על מו"מ [ומה שחזר ע"ז עוד הפעם אח"כ בנטיעה משום דהפסיק הענין בדוגמאות, וק"ל], והוא מפרש לשון השו"ע שלא כדעת רבינו המחבר בעצמו.

ב. ועי' במ"ב שהוכיח מדברי הב"י דמבו' דיש חילוק גדול ביניהם דלמ"ד דאיירי בשל שמחה הכונה שלא לעסוק כלל, אך למ"ד שהכונה בכל מו"מ הכונה למעט [ועי' עוד בשעה"צ ס"ק מש"כ דפליגי בפירושא דממעטין, ופי' עפ"י דפליגי בפירוש המשנה ממעטין בשמחה ע"ש], והנה בכדי פרנסתו אחי לן שא"י בגדר ריבוי וא"צ למעט רק מריבוי שיותר מכדי פרנסתו, אבל להשיטות דאיירי במו"מ של שמחה א"כ בזה אסור לעסוק לגמרי ואפילו כדי פרנסתו, וכ"ה בשעה"צ ס"ק י"ג, וע"ש שהט"ז והא"ר שמקילין בזה אי"ז משום שסומכין על אידך שיטה שיש בה חומרא להצריך מיעוט בכל דבר, וקולא דלמעט שרי אפי' בשל שמחה, אלא שהט"ז חידש דבזה"ז הוא בגדר חשש דבר האבד, ונמצא שהוא קולא מצד חשש אבד.

והעירוני דמב"ב נר' שאין הכלל שמתר לעסוק רק כדי פרנסתו, דעיקר ההלכה לשנות מדרך חול, אלא שלא נאסר רק במה שנחשב לריבוי דהיינו יותר מכדי פרנסתו, אך אם ימעט מכדרכו אף שיעשה יותר מכדי פרנסתו שרי, אך המחצה"ש מפרש שזה גופא הגדר דלמעט שלא לעשות יותר מכדי פרנסתו, וכל יותר מכדי פרנסתו מיקרי ריבוי [וכבר נת' לעיל סימן ב' נפק"מ עפ"י בדין ממעטין בשמחה].

ודע דבפשוטו הכל לפי הזמן, ואם אפשר לקנות אותם דברים אחרי ת"ב, שיש בשפע חנויות שיש בהם שפע של דברים אלו, ליכא לקולת הט"ז לגבי צרכי שמחה [ויש לדון כשיש עכשיו מבצע שלכאוף לא יחא כיו"ב אחרי ת"ב קודם החתונה, דזה נחשב דבר האבד, וכ"ה במ"ב], וכמו"כ קולא דכדי פרנסתו לכאוף רק במי שחיי' ופרנסתו תלוין במסחר זה, ולא במי שנו"נ בעסקים לרווחים גדולים הרבה יותר מכדי מחייתו [אך באופן שעי"ז יגרם לו הפסד ולא רק מניעת ריוח, הוה דבר האבד שמותר גם לעשיר].

ג. ולכאוף יש עוד נפק"מ בכ"ז, דהנה לכאוף מו"מ של שמחה העיקר מצד הקונה, וע"כ חזי' דלמכור לעכו"ם שרי, ולכאוף למכור לישראל האיסור מצד לפני עור או מסייע [ואולי גם משום שמתנתך בשמחתך], אבל מו"מ אחר הנה כ"ז בעיקר מצד המוכר שמוכר לצורך רווחים שאינן נצרכין לו לפרנסתו, וה"ה בלוקח שקונה בשביל למכור ולהרויח, אבל בקונה לצרכו ואפילו אם קונה לתקופה כמו שמצוי בזמנינו שעושים קניות לתקופה לכאוף אי"ז מו"מ של שמחה, ולא של יותר מכדי פרנסתו, וא"כ מותר לו לקנות מעכו"ם או מישראל המוכר להרויח לפרנסתו [וא"צ לומר באופן שיש מבצע בזול שלא יחא אח"כ מבצע זה שזה מותר מצד אבד].

אכן באמת צל"ע בדבר, דהנה לכאוף לפי"ז במו"מ של שמחה האיסור מצד הקונה ולא מצד המוכר, ולו יצוירי נידון דכדי פרנסתו במו"מ של שמחה, דהרי אי"ז כדי פרנסתו לקונה, ואולי כונת המ"ב לדון דבאופן שזה כדי פרנסתו של מוכר לישתרי להקונה לקנות כדי שיהא למוכר כדי פרנסתו. ואין לפרש בקונה ע"מ למכור, שהרי גם בזה לכאוף השמחה מצד הקונה לשמחתו, ולא מצד המוכר והקונה למכור.

שור"ר בהגר"א בס"ז דמבו' מדבריו דבמתקן בגדים חדשים לאחרים נאסר מצד שמחה אם עושה בשכר ולא אם עושה בחינם, ומשמע דכל שיש מו"מ של שכר וכו', אם א' שמח נחשב איסור אצל שניהם שזה מו"מ של שמחה, וצ"ל דרק בנו"נ עם עכו"ם שקונה לשמחתו לא מיקרי של שמחה, דאין לישראל שום שמחה בשמחתו, משא"כ בישראל הנו"נ

בשעה צ' לבי" ע"ש, ובב"י מפרש דלגבי חדשים א"צ לתנאי דיוצאים וכו', דב"י פי' ד' הטור עפ"י רמב"ן, והגיה לשון הטור מכה זה ע"ש, דרך באופן שבאים להחמיר אף בשנים (ומתורת גיהוץ) איכא להך תנאי, אך בחדשים א"צ לתנאי זה, וצ"ע.

ג. והנה דבר זה ברור (ואלמלא שנשתבו העולם וטעות נתאזרה בלבנות בנ"א לא היה צריך לכתוב) שמדינת דגמ' אסור לבישת בגדים הסמוכים לבשר, וזהו כלי פשתן שעליו אמרו שאסור ללבשו ואפי' בכיבוס דבני בבל [או עכ"פ בכיבוס דבני א"י להריב"ר, ולדיד' אסור בכיבוס דבני א"י להניח], וכאשר פירשו הרמב"ן והרא"ש דכלי פשתן המה בגדים הסמוכים לבשר, ופשוטו של יצויר שאינו עשוי מפשתן חמור טפי שנידון ככלי צמר לכל דבר. ופשוטו שזה מה שאמרו בגמ' דאפילו אין לו אלא חלוק א' לא שרינו ליה כיבוס אלא לכבוד שבת, ובודאי שכונת הגמ' אף במזיעה דיינו רבות' להחמיר למי שאין לו חלוק א'. והלא זהו שאמרו דכלי פשתן אין מתכבסין מן הזיעה, ובעל כרחך באנשים שמזיעים, ואעפ"כ נאסר כיבוס ולבישת מכובס בבגדים הסמוכים לבשר, וזה פשוט.

אלא דמ"מ אשכחן קולא שהיא שייכת בכל הבגדים, והוא בגוונא דהזיעה הרבה עד שנעשה לו קושי ללבושו, וכלשון הפתחי תשובה יו"ד סי' שפ"ט שנתלכלך או נתמלא ערבובי, ועי"ש דהכונה שהוא בדרגת מזוהם כמו מש"כ במ"ב סי' תקנ"ד, וענינו נלמד מדינת דסיכה ורחיצה מפני חטטין שאינו בגדר סיכה ורחיצה של תענוג אלא העברת זוהמא בעלמא, ואף שאח"כ נהנה בבגד חדש, מ"מ כיון שאי"ז עיקר כונתו שרי.

אלא דהפתחי תשובה שם הוסיף להצריך ליתן לאחר ללבשו שעה אחת, ובנידון ידיו היינו להכינו לפני ר"ח אב בלבישת שעה מועטת, ונר' הטעם שהצריך כן, משום דבאמת הרי יש כאן תענוג, ובודאי שעד כמה שאפשר למעט בתענוג מחויב בכך, דלא הותרה אלא התענוג דממילא מחמת שא"א בלעדיה ואין כונתו לכך, הלכך ברור לדינא דאף בכה"ג בעינן להכין לפני ר"ח אב, ואמנם לו יצויר שטעה בדין ולא הכין אולי יש להקל, אך דוקא כשכבר הגיע לדרגה כזאת, ופשוטו של יצויר שהזיעה הרבה עד שגם הכתונת (המכונה חולצה/העמך) הגיע לדרגה כזאת נמי דינא הכי, ואין שום חילוק בעצם בין בגדי זיעה לשאר בגדים [וכל המתייחס לבגדי זיעה כחומרא הרי הוא טועה בגמ' מפורשת, שדינו פשוט טועה דבר משנה בלי ספק].

ומאוד יש להתפלא על הכותבין שנלמד איסורו מדיוק לשון הרמ"א בס"א דרך לשבת מחליפין, ואח"כ פירשו דמ"מ י"ל שזה רק מנהגא וחומרא, ואם זה כל המקור יש מקום לדבריהם, אבל מה נעשה שלא זה המקור, וד"ל.

ואמנם לומר שגם בהזיעה הרבה עד שזה כבר צער ללבשו שהאדם קץ בלבישתו, מ"מ צריך ליתן לאדם אחר או להכין מראש, לזה אפשר לקרוא חומרא, שזה נר' שזה חומרא, ורק היכא דאפשר וכדלהלן ענף ב'. והיינו שבודאי צריך להכין מראש, דזה בכלל אפשר, ורק אם טעה ולא הכין וכדו', יש להקל.

ענף ב' | הכנת הבגדים לפני תשעת הימים

ד. והשתא נבוא לדון בדין הכנת הבגדים קודם תשעת הימים, הנה לכא' עיקר הך ענינא יסודו מד' הרמ"א סי' שפ"ט ס"א, ושם מב' ד"ז רק לגבי אחר ז' שאינו אסור מן הדין אלא מן המנהג, ולא לתוך ז'. ולכא' א"כ שורת הדין דמר"ח ועד שבוע שחל בו נקל בזה, ותסגי בהכנת שעה מועטת, וכדביאר הש"ך שם שא"צ שעה שלימה [מ"מ ודאי שצריך שיוגרש משהו על הבגד שלבשוהו, וכבר נת' שקיימוס הגיהוץ לא מהני מידי, ואולי לראב"ד יש לפלפל, אך לדינא דנקט' כרמב"ן או כריב"ר לא הרווחנו כלום, דאכתי שם מכובס עליו], אבל בשבוע שחל בו שאיסור הלבישה הוא מן הדין אין להקל בו, ואם היינו מקבלים את מש"כ לעיל ענף א' דכיבוס של בני בבל אין איסור הלבישה בו מן הדין ואפי' בשאר בגדים, הי' אפשר להקל בו כמו בדבר האסור מצד מנהג, אך צ"ע אם זה נכון ואם אפשר לנהוג כשיטה זו, וביותר דמאוד קשה להאמין שכיבוס ידיו אינו בגדר כיבוס של בני א"י וכמוש"כ לעיל ענף א', וא"כ א"א להקל בזה.

אלא שהפוסקים הק' על ד' הרמ"א מד' תו' מו"ק כ"ד ע"ב שהתירו כה"ג תוך ז', אלא שהתו' שם דיברו שא' ילך עם הבגד יום או חצי יום, וי"ל שזה מבטל לגמרי הנאת מכובס אף שלא הגיע לדרגת נצרך לכבסו, אך אין בו הנאת מכובס כלל, וזה שרי גם ביום האסור מן הדין, ולכא' כן מפורש בשו"ת זרע אמת ח"ב סי' קנ"ב דהוא ז"ל מפרש דתו' הרמ"א פליגי, ומשמע שם שאפי' בנתלכלך מאוד בזיעה פליגי, אלא שבהוהו שיהא שעה"ד כ' לסמוך על התוס', ומפורש בדבריו דמ"מ אין לנו מקור להקל יותר מלבישת חצי יום דאיירי ביה התוס', והלחמי תודה שהובא בפתחי תשובה פי' דלא פליגי, דבגוונא דנתלכלך בזיעה כו"ע מודו דשרי, ובהוה שרי אפי' שעה מועטת, וס"ל דיום או חצי יום דתוס' לאו דוקא, אך עכ"פ מדברי שניהם נלמד שאין להקל בזמן האסור מדינא כמו שבוע שחל בו רק באופן שנתלכלך והאדם קץ בלבישתו, ואעפ"כ בעינן להא דאדם אחר ילבשנו, אלא דפליגי אי סגי בשיעור שעה מועטת, או דבכה"ג כיון שהוא בזמן אסור מדינא בעי שילבשנו זמן מרובה שיתבטל ממנו הנאת כיבוס לגמרי.

ובאמת שהיה אפשר לדון שיש כאן שני היתרים נפרדים שא"צ זה לזה, וכל א' יתיר אפילו תוך ז', דהיינו שאם הגיע לדרגה שקץ בלבישתו נתיר אפי' בלי לבישת אדם אחר, ואם לבש חצי יום שכבר אין בו הנאת כיבוס אינו בגדר מכובס. אך הזרע אמת ס"ל דבעינן לתרווייהו, ושהרמ"א מחמיר אף בזה, אלא שהוא היקל בדבר מפני שעת הדחק, ע"ש. וזה חידוש גדול [ובשלמא מה דלא סמכו על מה שקץ בלבישתו יל"פ כנ"ל,

דכל שאפשר שלא יהנה צריך לעשות כך, אך מה דלא סגי לבישת חצי יום צ"ע מנלן ומה טעם בדבר].

ואמנם כ"ז בשבוע שחל בו, אבל מר"ח שנידון כמנהגא א"צ לשתת החומרות, ואולי אהני סגי בכל חד לחוד, ועכ"פ ליתן לאדם אחר לשעה מועטת, וה"ה לסמוך על הכנת שעה מועטת קודם ר"ח, לכא' מהני אף בלא נצטער הרבה [ואולי הזרע אמת הבין שצריך נצטער הרבה, אך הלחמי תודה מיקל בזה, וכן מוכח בפתחי תשובה], ואולי גם לאידך גיסא שבנצטער הרבה לא נצטרך ליתן לאדם אחר ולא נצטרך להכין מראש, אך אינו מוכרח דעד כמה שאפשר לעשות כן ועי"ז לא ייחשב כנהנה, וזה יחד יותר את מעשיו כהסרת הלכלוך והצער, מהיכי יתתי להקל בזה [ואולי יש משמעות בערוה"ש להקל בזה, דהערוה"ש העתיק קולא זו בלי ליתן לאחר, ועיקר דבריו שם לגבי לאחר ז', אף שהעתיק ד' הפת"ש על תוך ז', דרך נתכוין להביא תוכן סברתו של הפתחי תשובה וללמוד מזה לנידון דידי', וע"ש היטב].

ה. ובספר לחם הפנים [הביאו המנחת יצחק ח"י סי' מ"ד] כתב דלהשליך על הרצפה דינו כמו ליתן לאדם אחר, אך לכא' זה דוקא בנתלכלך קצת שמורגש קצת ביטול התענוג של כביסה ועכ"פ במקצת, אך אם נתקמט לחוד לא מידי הוא, ואולי עדיף שהלכלוך יהא מבפנים, ובפרט בבגדים הפנימיים שצד חיצון שלהם לא מורגש ולא נראה, אך אינו מוכרח, ועי' היטב.

והנה יצא מזה גם חומרא לענין מי שלא הכין קודם תשעת הימים, דעד כמה דבעינן ליתן לאדם אחר אף כשנבוא להקל מחמת שהזיע הרבה וכו', א"כ גם מי שטעה ולא הכין נצריכו להשליך וללכלך קצת על הרצפה שייחשב כעין נתינה לאדם אחר, והרי זה בגדר אפשר, ולמה נקל לו שלא לעשות כן, וכבר נתתי טעם גדול לשבח לחומרא זו וכמוש"כ.

ענף ג' | כיבוס לאחרים

ו. יל"ע אם נאסר הכביסה לישראל אחר מן הדין או לא, והנה לאדם עצמו מצאנו שנאסר בין הכביסה לעצמו, ובין הנתינה לאחר, ואפי' לעכ"ם שייכבסו עברו שכ"ז התעסקות בכביסה שנאסרה, ולענין נתינה לצורך שייכבסו אחרי ת"ב נח' המ"א והא"ר, וי"ל שזה אינו כהתעסקות בכביסה כיון שמסכם להדיא שייכבסו אח"כ, ומותר להניח הבגדים במקום שייכבסו אח"כ, ומותר לדבר על עניני כביסה של אח"כ, דאדרבה בדברו שלא לכבס עכשיו אלא לאחמ"כ אין כאן היס"ד ולא שמחה כי אם דיבורים על שמחה שאח"כ, וכמדבר על עניני בשר ויין של אחרי ת"ב, וזה פשוט, ובאמת חומרא הוא שהחמיר המ"א, ומאיך ליתן קודם ר"ח לעכ"ם שתכבסו מר"ח ואילך לא איכ"פ ל' דלא שייך בזה אמירה לעכ"ם, דסוכ"ס הישראל לא מתעסק בזה ולא מסיח דעתו בתשעת הימים.

[ומספק"ל במכניס מכונה סמוך לר"ח, והנה מה שהמכונה מכבסת אחרי ר"ח לא איכ"פ ל' דזה ככביסת העכו"ם, אך צ"ע אם ההתעסקות אח"כ בתלייתו וייבושו בכלל העסק האסור, ופשיטא לי דאם נזדמן רשאי לתלות דזה כדבר האבד, והצלה מהפסד, אך שמא אי"ז בכלל האיסור שזה עסק בייבוש ולא בכביסה, אך מאידך י"ל שזה הכל עסק א' גדול בהכנת בגדים נקיים וכו', ומסתברא לאסור להכניס עצמו לידי כך, ועי'].

אך עיקר הנידון בכיבוס לאחרים, ונ"מ בישראל המכבס מה שמסר לו ישראל אחר קודם ר"ח, דאחר ר"ח לו יצויר דהלה אסור ליתן לו [ואם עבר ונתן לו י"ל שיש בזה משום מסייע בידי עוברי עבירה, ואולי חמור מיני' שמעשיו מצטרפין למעשה המסירה של הישראל ומשלימין אותו, ומשא"כ אם לא יכבסו אשתכח דאינו אלא כמו רצה לעבור ולא עבר, וצ"ע].

והנה בכביסה לצורך עכו"ם נחלקו התה"ד והרמ"א (בס"ז) לעומת הב"י והגר"א, שהתה"ד ס"ל שאינו בגדר שמחה ואין בו איסור רק מפני מראית העין, ובניכר דזה בגדי עכו"ם שרי, וכן י"ל דשרי בחדרי חדרים וכמוש"כ המ"א, אבל הב"י הביא מד' הירושלמי [וכפי שביאר דבריו הגר"א ז"ל] שמבואר בירושלמי שהוא אסור מן הדין דכל התעסקות בכביסה אסורה, ואפי' היכא דליכא משום מראית העין, ועי' הגר"א ס"ה וס"ו.

אך עדיין לא נתפרש דין כביסה לצורך ישראל אחר, אכן יעוי' בס"ז דכ' הרמ"א דנהגו להקל בתיקון בגדים חדשים לצורך אדם אחר, ובמקור הדברים בב"י וד"מ מב' דהנה בדין תיקון בגדים חדשים יש ג' טעמים, (א) כיבוס (ב) זכרון אבן שתי' (ג) שמחה, ומב' דלאחרים אין לאסור רק לטעם אבן שתי', והרמ"א הק' דא"א ללמוד מאבן שתי' ד"ל דרך עסק עם חוטי שתי נאסר, ולא כל תיקון, והלכך נהגו להקל לאחרים, ומב' דמצד כיבוס אין לאסור.

ובעל כרחן צ"ל דגם בכיבוס לישראל אחר לא נאסר רק מצד מראית העין, וצ"ל שהמנהג היה להקל באיסור מראית העין בתיקון בגדים חדשים, ואולי משום שאין שם בעל הבגד עליו, וכעין מש"כ המ"ב בטעם הקולא למסור לאומן עכו"ם. ונמצא שהמנהג יש בו עוד קולא, מלבד מה דהקילו שלא לחשבו בכלל האיסור שמצד זכר לאבן שתי', דגם הקילו לסמוך על סברתו אין שמו עליו, בתרתו, חדא לענין תיקון לאחרים, ואידך לענין מסירה לעכו"ם.

ובאמת שבהי"ל שם הקשה במה דמשמע מרמ"א שאסור לעשות מלאכת ישראל אף כשמפורסם שהוא של אחרים, ות' משום איסור מראית העין שיחשבו שישראל מסר לו, ולדבריו חיישנן למראית העין גם בתיקון בגדים, ונמצא שרמ"א עצמו לא ס"ל להך סברא דאין שמו עליו ובתרתו פליג על המנהג, וצ"ע מנלן, גם לא זכיתי להבין מדוע הוצרך רבינו הגדול לכן, ד"ל יותר בפשטות דהרי הרמ"א פוסק לאסור מצד אבן שתי' גם בעושה לאחרים, ורק המנהג להקל ולא לדמותו לאבן שתי', וע"ז כ' הרמ"א דבמפורסם שזה של עכו"ם אף מן הדין שרי, והיינו דכשעושה לעכו"ם אין לאסור מצד אבן שתי' דזה רק בעושה לישראל,

אלא דיש לחוש למראית העין שיחשבו שזה של ישראל, ובמפורסם שזה על עכו"ם שרי, אך במפורסם שזה של ישראל אסור מן הדין [אלא שלפי המנהג יש להקל דאין מדמין לאבן שתי']. וכיון שכן א"צ לומר שיש מחלוקת בדין מראית העין דלכו"ע בכיבוס נאסר משום מראית העין, ובתיקון כלים חדשים אי אתינן מצד כיבוס אין בו מראית העין ויש לנו להתיר לאחרים, וכל הפלו רק אי איכא לדינא דאבן שתי' בתיקון בגדים חדשים, ובהא קמייפלגי אי רשאי לעשות לאחרים או שאסור, ואם אסור ממילא נאסר בגדי עכו"ם מפני מראית העין שמא יחשבו שזה של ישראל, אך עכ"פ לאסור של ישראל מצד מראית העין בתיקון בגדים חדשים ליכא למ"ד, וצ"ע.

וקרוב אני לומר שאף רבינו הגדול לא נתקשה רק במה דמשמע לאסור אף בעושה למכור בשוק שבאמת אין שם ישראל עליו, דבזה הוה ס"ל שא"א לאסור מצד זכרון אבן שתי', והוצרך לאסור מטעם מראית העין ולחדש שיש כאן שתי מחלוקות בין ד' הרמ"א לד' המנהג שברמ"א.

ולד' הביה"ל נמצא שבית חרושת לייצור בגדים כשהדבר ידוע שאין מוסרין להם אלא הם מייצרים למכור בשוק, אין שום סיבה לאסור להם לעבוד בתשעת הימים, ודו"ק [ואמנם לו"ד רבינו ז"ל הי' אפשר לדון דבר מצד הדין לפי הסוכרים דיש בזה משום זכרון אבן שתי', וכן"ל].

ועכ"פ עלה בידינו דבכיבוס לאחרים שמסרו לו קודם ר"ח אין האיסור אלא מפני מראית העין, שיחשבו שמסרו לו מר"ח, שאפילו במפורסם שהוא של אחרים איכא שחששא שיחשבו שמסרו לו בזמן שאסור וזה שייך גם במכבסה, ויל"ע לפי"ז דהא חזינן דעד שבוע שחל בו לא נאסר מפני מראית העין, ושרינן לכבס בגדי העכו"ם לאחר ר"ח עד שבוע שחל בו כמפ' במ"ב בסעיף ה', וא"כ ה"ה במכבס בגדי אחרים שנמסרו לו קודם ר"ח לישתרי [אבל במסרו לו אחר ר"ח י"ל דאסור מן הדין וכן"ל], וצ"ע.

אך ל' הביה"ל בס"ז שיחשבו שמסר אחר ר"ח משמע דהמראית העין בישראל הוא גם לאחר ר"ח, והיינו דכשזה של ישראל והשאלה מתי מסר לו חמור, החשד הלזה והמראית העין שבוה יותר מכשזה של עכו"ם והמראית העין רק שיחשבו שזה של ישראל, ואכתי צ"ע.

ז. ובעיקר דין המסירה לאחר שמשמע שהוא נאסר מעיקר דין כיבוס כיון שמתעסק בכיבוס, ומפורש במ"א ומ"ב דגם להמנהג שלא להחשיב תיקון כלים כזכרון אבן שתי', וגם לשו"ע שלא דן אותו כמו"מ של שמחה, מ"מ אסור למסור לישראל בשבוע שחל בו, ולדין לאחר ר"ח, וע"כ כ' הרמ"א להקל ליתן לעכו"ם אך לא לישראל, והמ"א הדגיש שהמנהג להקל לא קאי רק במתקן מה שמסרו לו קודם ר"ח, והמ"ב כתב דנאסר משום מראית העין שיחשבו שמסרו לאחר ר"ח, וש"מ שזה פשוט שאסור למסור, ומשמע אפי' למ"ד דאין בו משום זכרון אבן שתי', ובע"כ מדין כיבוס וכמוש"כ.

אך צ"ע דבכיבוס נאסר ד"ז גם במוסר לעכו"ם וכן"ל, והכא בתיקון לא נאסר רק למסור לעכו"ם, ובמ"ב ביאר בשם המ"א הטעם משום דאין שמו עליו, אך צ"ע דא"כ אף במסור לישראל נאסר, דלגבי סברא זו מאי שנא למי מוסר, וא"כ צ"ע דלפי המנהג שלא לדונו כעשיית שתי ושרינן לעשות לאחרים, דא"כ מה האיסור למסור לישראל, דממ"נ המסירה לבדה אין בה איסור מצד הנותן, והתיקון לבדו מצד האומן ג"כ אין בו איסור, ומשמע מזה דכששני ישראלים מתעסקין, ומתוך שניהם יוצא תיקון לאחד מהם, מיקרי שנתעסקו בתיקון בגדי ישראל דמיני ומינך נפקא תיקון וכיבוס, וזה מקור למש"כ לעיל דכשמוסר לאחר ר"ח לישראל נאסר לישראל לכבס מצד הדין דבזה נגמרת עבירת המוסר, שאין המסירה רק עבירה מצד עצמה לבדה [אף שבכיבוס איתא נמי להא דכמב' לענין מסירה לכובסת עכו"ם], אלא גם עבירה הנושית מכח שניהם יחדיו שמשלימין זא"ז. ודו"ק היטב דאף שהוא חידוש, מ"מ הוא מוכרח מאוד.

ח. ואגב אורחא, הנה בס"ה לא הביא המ"ב כלל שיטת הגר"א [עפ"י הב"ן] להחמיר בכיבוס בגדי עכו"ם באופן שאין מראית העין, ובס"ז הזכירו בתוך הדברים בביה"ל, ונראה פשוט שאין כונתו להביאו לחוש לדעתו, כי אם אגב שאר דברי הגר"א דפליגי שם על הרמ"א, ובשביל לומר דגם הרוצה לחוש לדעתו א"צ לחוש עד שבוע שחל בו, אך לעולם בודאי ססתם ופסק דבכיבוס לאחרים ליכא איסור מן הדין וזולת מצד מראית העין ובפרהסי' ואין ידוע שזה בגדי עכו"ם, וזה ברור בדעתו.

סימן ז'

הערות בעניני אכילת בשר ויין בתשעת הימים (סי' תקנ"א ס"ט וס"י וס"יא)

טעם המנהג

א. טעם המנהג שלא לאכול בשר ויין יל"ע אי משום שמחה, ובטור ובי' מצאנו טעם א' כדי להצטער, ועוד טעם משום ביטול התמיד והניסוך, ועוד טעם משום זכרון לעינוי דניאל ג' שבועות. אך באמת שני טעמים אחרונים נזכרו רק בטעם הנוהגים מ"ז בתמוז ואילך, ואף במנהג זה משמע בטור ד"ל כטעם ראשון דסוכ"ס הרי התחילה הצרה מאותה שעה וכו', אך לכא' להנוהגים רק מר"ח או משבוע שחל בו שאין זה מרמז על דניאל, וגם אינו זמן שמאז בוטל התמיד, לכא' אין לנו אלא טעם דלצעורי נפשי', או למעט בשמחה.

ואמנם הגר"א ז"ל העיר דמדמהתיר הרמ"א לשתות שכר ש"מ דהטעם מצד זכרון ביטול הנסכים, ואדרבה שלכא' זו סברת האגודה שהביא בד"מ להחמיר דס"ל דכל דבר שמחה ושכרות נוהגים להנעם ממנו. ולד' הרמ"א צ"ל כהגר"א, ועי' במ"ב כשדן על בשר מליח כ' לאסור דיש בו קצת שמחה, ומשמע דמפרש האיסור מצד שמחה, אך דבריו צ"ע דאמאי

[עי"ס ק"טז], והיינו שהזמנת ריבוי אנשים לחגוג שלא מחמת סעודת שבת נאסרה, וקמ"ל דברית מילה שרינו, ואפי' בזמנין הרבה [ואולי רק כאלו שהיה זומינים גם בחול בשאר ימות השנה, ואינו מוכרח].

ונודע שבמקור הדברים במ"א בא לומר דאין דין שבוע שחל בו כשת"ב חל בשבת לענין מנין המזמנים לסעודת ברית (וכאשר ביארו כל האחרונים פ"ג לב"ש מחצה"ש גליון מהרש"א ועוד), אך לשון המ"ב לא משמע הכי, ואולי לא רצה לכתוב כהמ"ב, דגם בלא"ה לא נוהגים דין שבוע שחל בו בשנה כזאת, ועי' ס"ד, וע"כ כתב חידוש אחר, ואף שבלא"ה בשבת כולם אוכלים בשר וכו', מ"מ ס"ד לאסור להזמין לשמוח יחד וכנ"ל [ויש שדוחקין לפרש כונת המ"ב כד' המג"א, וצ"ע].

סימן ח'

כיבוס בגדי קטנים (סי' תקנ"א ס"ד)

הנה הבי' הבי' ד' מהר"ם דאסור לכבס בגדי קטנים, ומ"מ כ' הבי' דלא ראה ולא שמע מי שנוהג כן, והעתיקו בדרכי משה, וגם נסתייע מד' התה"ד, וכונתו דבתה"ד (סי' קנ"ב) אף שהביא ד' מהר"ם שאוסר לכבס בגדי קטנים, מ"מ בהמשך כשכ' לאסור לכבס בגדי עכו"ם משום מראית העין כ' ולא דמי לבגדי קטנים דמותר ולא חשו למראית העין, וצ"ל דכונתו לפי המנהג שלא נהגו כמהר"ם, ומ"מ בשו"ע העתיק ד' מהר"ם בלי חולק, וגם הלבוש העתיקו בלי להזכיר שיש מנהג להקל ע"ש, ומשמע שפוסקין כמהר"ם וס"ל שהמנהג טעות.

ובתורה"ד בשם מהר"ם מבו' שני טעמים לאיסור, או מצד חינוך או מצד עגמ"ג, וכבר כ' בשעה"צ דהא דהוסיף לטעמא דעגמ"ג משום שבא לאסור אף כשלא הגיע לחינוך, וכמפ' בלבוש דאוסר אף לבני שלש ע"ש, וכן מוכרח ברמ"א דהוצרך להקל לקטנים שמלפפין אותן וכו' שמתלכלכן ברעי, ומוכח דבלא"ה הי' לו לאסור, ובע"כ הטעם משום עגמ"ג [וד' הפמ"ג (א"א סקל"ח) שנשאר בצ"ע על הלבוש שאוסר קודם שהגיע לחינוך צ"ע].

ולדיעה זו הא דשריין בקטנים המלפפין יל"פ דדוקא באותן בגדים שמתלכלכן ברעי, הא לא"ה אסור, וכגון אם לבוש ע"ז עוד בגדים ונתלכלכו בחול או במיני מאכל, אך לישנא דהלבוש משמע שכל הבגדים של ילדים אלו מותר, ויל"פ לשיטתו דה"ה לכל ילדים הרגילים להתלכלך תדיר, אך באמת לא נהירא דבב"י כ' דרק כסות ולא בגד, והיינו להחיותולים שזה הבגדים שמלפפין ולא שאר בגדיהם, ועי' בהגר"א שפי' ההיתר מצד דהיינו רבתייהו, וזה בודאי נוגע דוקא להנך בגדים, שאינן כבגד אלא כסות וכו', וזה לא שייך בזמנינו שיש טיטולים [אלא א"כ נתלכלך למרות הטיטול וכו'].

והנה הרמ"א כתב דנהגו להקל, והיינו שהביא להמנהג דמוכח בתורה"ד וכאשר העיד הבי', וגם הוא עצמו מעיד ע"ז בדרכ"מ ובהגהתו לשו"ע, ויש לנו לברר טעמו של מנהג זה, ולשון הפמ"ג משמע דנהגו כמו באבילות, והיינו דמהר"ם חידש דלענין כיבוס בגדי קטנים חמירא שבוע שחל בו מאבילות, ובע"כ הטעם כמוש"כ תו' ביבמות דלענין כיבוס דהוא מילתא דפרהסיא מתמירין טפי באבילות של רבים, להכי החמירו בזה יותר להראות עגמ"ג לרבים במניעת כיבוס בגדי קטנים, אך המנהג שלא להחמיר יותר מאבילות.

ומעתה יש לנו להסתפק איך הדין בקטנים שהגיעו לחינוך, ונר' דזה תלוי בפלוגתא דש"ך וט"ז ביו"ד סי' ש"מ טע"כ, דהש"ך ס"ל שאין חינוך לקטן באבילות והט"ז ס"ל דיש חינוך, ובפשוטו זה מחלו' יו"ץ גיאות ומחר"ם [וע"ש בדגול מרבבה דלפי דבריו לא פליגי, ולדבריו יש חינוך במידי דלא נפיק מיני' קולא במצוות כביטול ת"ת ע"ש, אך בסי' שצ"ו משמע שלא נוהג כלל אבילות ע"ש היטב, וצ"ע], ואולי גם כאן יאה תלוי בהך פלו', ומ"מ לא נתברר כונת הבי' והרמ"א לאיזה קטנים נתכוונו, וצ"ע.

והח"א העתיק דנהגו להקל בכל בגדי קטנים בני שנתיים ושלש, וכנר' שהבין שהלבוש כ' דבריו לאחר המנהג, ושע"כ לא כתב להקל רק בבגדים המלפפין אלא בכל בגדי קטנים הללו [ועפ"י יש שהוסיפו שהגיל להקל הוא בכל שהדרך שהוא מתלכלך תדיר, ומשנתנה לפי הדור], אך באמת צ"ע מהיכי תיתי לומר כן, ולא דמי לחוה"מ שעל כה"ג לא גזרו כיון שלא יועיל הכיבוס מעריי"ט, אך בענייננו אי נאסר משום עגמ"ג יש לנו לאסור הכל אף שהדרך להתלכלך, ואי לא נאסר יש להקל עד שהגיע לחינוך, והיינו עד שיגיע לחינוך להתאבל על ירושלים, או עד בר מצוה [ותלוי בפלו' ש"ך וט"ז הנ"ל].

וצ"ל דלח"א פשיטא לי' דנהגו להקל בקטנים שקשה לעמוד בזה כיון שרגילים להתלכלך, ונמצא שבעצם נהגו כמהר"ם דחמירא מאבילות, ואוסרים משום עגמ"ג אף בלא הגיע לחינוך, וכל המנהג להקל רק בזה [ובשם החזו"א כתבו להחמיר אפילו לתינוק בן שנה, וזה פשוט דאזיל כפי פסק השו"ע ועיקר ההלכה, דלא כמנהג, וכן בהגר"א משמע שכן ההלכה, עי"ש היטב שסייע לזה ממקור בגמ', ולמנהג לא הביא שום מקור, וכנר' דס"ל שאינו כדון, ואולי גם הח"א ס"ל הכי, וס"ל דהמנהג רק באופן הנ"ל שרגילים להתלכלך, ואכתי צ"ע הטעם בזה].

ומ"מ לדינא נר' דאף שעיקר ההלכה להחמיר בהכל זולת בכסות המתלכלך ברעי וכו', מ"מ הנהגה להקל כל שלא הגיע לחינוך אין מוחין בידו, כאשר לא מחו רבותינו התה"ד והב"י והרמ"א במנהג. אבל כשהגיע לחינוך נר' להחמיר, דמשמע שיש דין חינוך באבילות על ירושלים, ולא דמי לאבילות על מת פרטי, דמצוה המוטלת על כל ישראל בזמן מסויים בודאי צריך לחנך הקטנים לזה, וכן משמע דבדידהו מחמירים

ובמלוה מלכה אין שום מקור להקל [זולת מדברי הגר"ח פלאגי' ועי' בהמשך)], ואין להאמין לטעמו בשם הגר"ח מוולוז'ין שלא נודע מקורה של שמועה זו כי אם מליקוטי בתר ליקוטי מבלי לידע שום בית אב, ולא נמצא כתוב בשום ספר מוסמך מתלמידיו וכו', וברור שאיזה מלקט טעה, והמדפיסים אותה עתידין ליתן את הדין, והגר"ח פלאגי' לא היקל רק בצירוף שזה שיירי שבת ומשום בל תשחית, ונר' שהוא גם משום דילמא ממנעי לצמצם בהכנות לשבת ותתמעט כבוד שבת, וזה לא שייך בדורנו שיש מקפידים ומקריים, וק"ל, ולמעשה לא מצאנו מצוה לאכול בהבשר, וגם לא מצאנו איסור להתענות מבשר במוצ"ש [ולא דמי לשבת שאף שאין מצוה לאכול בשר בסעודה ג', מ"מ יש איסור להנמנע מחמת אבל או תענית, עי' סוף סי' תקנ"ב בטור וב"ן], וע"כ אין שום צד היתר בדבר, וכ"ש למנהגו להחמיר אפילו בר"ח, ולא חששו ליתן דין תענית לנמנע להדיא מבשר בר"ח, דבודאי שאין להקל במוצ"ש דקיל טפי, וזה ברור.

הצנעת סכין ומכירת בשר

ד. בענין הצנעת הסכין בעניינו שלא להתעסק בבשר, ובמ"א משמע שהוא משום גזירה שמא יאכל, יל"ע איך הדין בזמנינו במשחטות, ואולי כיון שהדרך ששיטתן לצורך הקפאה למכור לימים רבים אינו בכלל האיסור, וצ"ע, ואולי עד"ז נקל גם לגבי מכירת בשר קפוא, אך מכירת בשר טרי לכא' יש לאסור.

ודע שבדרשו כ' בשם האגרו"מ להקל, וטעו בדבר, דהאגרו"מ איירי בגונא דדבר האבד או צו"מ, ועדיין רצה השואל לאסור משום מראית העין ואת זה דחה האגרו"מ, ואדרבה משמע שם דלמי שלא שייך אצלו טעם זה אסור לקנות בשר בימים אלו, דאין האיסור רק מצד מראית העין, אלא משום גזירה וכנ"ל.

תערובת בשר ויין

ה. הנה מעיקר המנהג היה מותר בתבשיל של בשר, ומבו' במ"א דתבשיל שיש בו שומן אסור מעיקר המנהג, ובע"כ דקולא דתבשיל של בשר במעורב בו טעם ולא ממשות, והמנהג למעשה מדורות מאוחרים יותר להחמיר גם בזה, ובלבד שניכר הטעם ולאפוקי יש בו שישים, ונר' דאף בגונא דעבידא לטעמא, אך אם יש ס' כנגדו, וא"כ אין מורגש טעם יין כי אם שמחוק טעמים אחרים ונוצר טעם חדש שנידון כקיהוא, אף דבעלמא כה"ג אינו בטל כדון מילתא דעבידי לטעמא, מ"מ הרי א"ז מדין טכ"ע אלא דין דרבנן [ועי' בפוסקים סי' תמ"ב בטור ובשו"ע הרב שם], וי"ל דכה"ג שרי בתשעת הימים דאין ע"ז שם טעם בשר, והבשר אינו חפצא דאיסורא שנאמר שסוכ"ס הא לא בטל ואוכל איסור, דעיקר האיסור הוא רק טעם הבשר, וזה פשוט. [והקילו אפילו בנתבשל בקדירה של בשר בת יומא אף שלא בטל ואסור מה"ת, דסוכ"ס אין בו חשיבות טעם של בשר, וכ"ש בנידון הנ"ל]. ובדרשו עשו בזה פלו' דרבנותא, וטעו בזה, דאין בזה שום פלו'.

ובמ"ב התיר לטעום לבדוק אם יש טעם, ופשוט דבזה ברגע שמרגיש טעם בשר יפלוט, ואם אין טעם יבלע, ואינו תלוי בנידון הטעימה במבשל לכבוד שבת, דהא הכא לא הותרה הטעימה רק מחמת הספק, וכיון שנתברר אסור לו לבלוע, ומשא"כ התם שיש לדון אם זה חלק מהצורך מצוה וחלק מן ההיתר לבשל ולטעום, וגם שם מסתברא יותר לאסור, כיון שאין צורך בבליעה, ועי' היטב.

המוזמנים לסעודת מצוה

ו. הנה שי' הט"ז ודה"ח דלעולם שרינו להזמין כל מי שהיו זומינים בשאר פעמים מחמת קורבה או ריעות, שיבואו גם עכשיו ויאכלו בשר וכו', ומש"כ הביה"ל דלהזמין מחמת אהבה אסור, נראה כונתו שבעלמא לא הי' זומינים מאהבתו אותם, אלא שמאהבה רוצה לתת להם ההזמנות לאכול בשר וכו', וזה נאסר. ומש"כ הח"א באשת בעל הסעודה או בניו, נר' דכונתו לאשתו ובניו של עושה הסעודה, שלא בא לחדש להתיר באשתו של בעל השמחה, דהיינו המסיים או הבעל ברית וכו', דזה פשיטא, שהמה הרי קרובים וכו', וכונתו דאף שהם לא קרובים ורעים וגם לא מסייעים, מ"מ הרי הם בכלל המסייע דהיינו בעל הסעודה שעושה סעודה לכבוד בעל השמחה, ומ"מ מסתברא דרק באשתו ובניו של בעל הסעודה, ולא באשתו ובניו של מי שרק מסייע בהכנות וכו', ועי'. ואליבא דרמ"א שרינו ד"ז רק עד שבוע שחל בו, וללבוש כבר מר"ח אסור להזמין כל אלו, ובשבוע שחל בו לרמ"א אליבא דט"ז, וכן ללבוש מר"ח, מותר להזמין מנין מלבד הקרובים, והוא באמת דבר פלא דמהיכי תיתי הזמנת מנין בנוסף לקרובים, דאם יש לו מנין ע"י הקרובים, וכי צריך עוד מנין, ואולי הכונה להוסיף עוד מנין, והיינו שאם ע"י הקרובים יש כבר מנין אין היתר, ומאידיך אם יש קרובים יותר ממנין שרי, שמלבד הקרובים מוסיפים בשביל להשלים למנין, אך הלשון במ"ב וכן הוא בח"א שמלבד הקרובים יוסיף עוד עשרה, וזה צ"ב, ונר' דע"ז א"א לסמוך למעשה שאנו לא מקפידים לעשות כן בשאר ימות השנה, אלא שמ"מ נלמד מזה להקל בהזמנת קרובים הפסולים לעדות אפי' יותר מעשרה. ואמנם שיטת המ"א בדעת הרמ"א לאסור בשבוע שחל בו שגם מקרובים א"א להתיר יותר מעשרה, והשעה"צ הזכירו [ושמעתי שכן מורה הגר"ג הכהן קופשיץ שליט"א].

ולא נתברר לי מה הכונה הפסולים לעדות, אם פסולים לאבי הבן או שפסולים לבן, ובברית מסתמא בתר אבי הבן אזלינן, אך כבר מצוה יל"ע, שזה גם שמחה של האב, וכלשון המ"א כמכניסו לחופה, אך בסיום לכא' פשוט שבתר המסיים אזלינן, ועי'.

והנה במ"ב כ' שבת"ב שחל בשבת מותר להזמין כולם, ופשוט לשונו דקאי על שבת, וכונתו דאף שסעודת אירוסין אסור לעשות אפי' בשבת

פי' כן, דהא בלא"ה לגבי יין תוסס תוך ג"י ויין מגתו א"י לפרש טעם זה, ובע"כ שהטעם משום שלא חילקו בשם בשר ויין, וא"כ לעולם אפשר לפרש כד' הגר"א ולומר בטעם בשר מלוח ג"י דאף שפסול לנסכים, נמנעין מפני שיש בו את אותו טעם שביין תוסס וכו', וצ"ע ק.

והנה לכא' יש עוד מקור לאסור מגירסת הנך רבנותא דגרסי בירושלמי דלא למשתי חמרא, אך א"ז טעם השו"ע דהרי לא כתב בזה ויש להחמיר מר"ח כאשר כתב בטעם תיקון בגדים ובעשיית שתי, וש"מ דלהלכה ס"ל דא"ז מקור האיסור, וכ"כ הגר"א.

מי נכלל במנהג זה

ב. הכרעת המ"ב דהמנהג הוא גם כלפי קטנים, וברור שכונתו גם כלפי קטנים שלא הגיעו להתאבל, דעליהם קאמר דנותנין להם יין הבדלה, ורק יין הבדלה שהוא מצוה ולא שאר יין, אך יל"ע בדין קטנים שלא הגיעו לחינוך, אך לכא' אין במצות חינוך לגבי זה גיל אחר זולת הגיע לחינוך לאבילות, וא"כ פשוט שה"ה לקטני קטנים, ומקורם של החולקים על המ"א דהמ"ב פסק כוונתייהו מהצנעת הסכין דמשמע לגמרי, וכשהמ"ב חיפש היתר לאותו שחכר מן השר לא מצא עיצה רק להאכיל עני חולה, ולא תינוקות וכו'.

אלא שיל"ע בטעמו של דבר, ולכא' צ"ל מצד עגמ"ג וכמוש"כ בכיבוס בגדי קטנים, שהדבר ברור דלפי המחמירין הוא גם בקטני קטנים, שהרי הוצרכו הבי' והרמ"א להקל מצד שמשתינין וכו', ומשמע דבלא"ה אין להקל לצרכם, וכבר כ' המ"ב דהטעם בע"כ משום עגמ"ג, וי"ל דהכי נמי הכא י"ל כן. ובמ"א ס"ק כ"ח בשם האבודרהם מבו' עוד טעם לאסור השחיטה שמא יבואו לאכול, וי"ל שזה טעם נוסף שלא להאכיל שמא יבוא לאכול, דהיינו דע"כ לא מתעסקים עם בשר ויין בימים אלו, ונר' דטעם זה נצרך לפי המנהג להקל בכיבוס [שנזכר בב"י ורמ"א], ובוה לא שמענו להקל, ובוה י"ל משום שכאן יש טעם נוסף.

והנה בבשר בהמה לא הותר רק לחולה קצת, עי' רמ"א ומ"ב סוף ס"ט, אך בבשר עוף וכ"ש תבשיל של בשר הותר לכל מי שא"א לו במאכלי חלב, ונר' הביאור דהכונה שנוצרך לו לבריאותו מאכלים מן החי הנקרא בלשון הרופאים חלבונים וכיו"ב, וקשה לו מאכלי חלב ודגים, אך עכ"פ מדובר בחלוש שזה חסר לו, שבאכילת לחם וירקות וקטניות וכו' ייחלש [ועי' הדוגמא בשע"ת], אך כל שאינו בדרגא כזאת בודאי לא מסתברא שנקל לו, דאף שנמצא שיצטרך לאכול רק כה"ג כל שאין מרגיש מזה חולשה וכו' אין סיבה להקל לו.

ויש לדון בקטנים דהרופאים אומרים שטוב שיתנו להם מן החי [ומקפידים ע"ז במקומות שיש פיקוח מטעם השלטון כגון במשפחתון ומפעלי הזנה בבתי ספר וכו'], ופשוט שעד כמה שאפשר בתחליפים שלא מבשר, אלא מדגים וחלב או סויה וכדו', אין להקל, אך אם א"א בכ"ז צ"ע ובירור אצל רופאים יראי שמים אם זה אמת שכך נצרך לבריאותם וגדולתם, דאם זה אמת אפשר להקל להם בבשר עוף או תבשיל של בשר, ועי' [ומסתברא ששבוע א' שיחסר להם לא יקרה כלום, אלא שהרופאים לא יודעים להגדיר את הגבול וע"כ מחייבים כל שבוע, אך דבריהם מחוסר ידיעה וחוסר יכולת לקבוע כללים, דבאמת ביומו לא מרגישים אצלם ההבדל, ולכללות גדילתם לא זיק חסרון שבוע. והשע"ת איירי בגונא שמיד ביומו הוא מרגיש בחסרון הבשר (כעובדא דהט"ז והב"ח, וכעובדא דהשואל להרשב"א מובא בשע"ת שם)].

והנה מבו' שאף שהחמירו בקטנים, ואף שלצו"מ מותר לגדול, מ"מ כשהחמירו היכא דאפשר עדיף ליתן לקטנים מלגדול, ונר' הביאור, לפי שאצל הקטן א"ז עובר איסור, שא"ז איסור שתי' כי אם איסור מצדנו ליתן לו וכנ"ל, ומשא"כ לגדול שצריך להצטער בעצמו, וכ"ש אם הטעם משום גזירה שמא ישתה דלא שייך הכא שמעיקר הדין מותר לשתות כיון דזה מצוה, ולא שייך לגזור שמא יכשל שא"ז מכשול, ולשני הטעמים נר' דבקטן שהגיע להתאבל על ירושלים, שהאיסור ליתן לו לשתות הוא מצד חינוך, וזה איסור שתי' שצריך לחנכו להצטער, ואם ניתן לא צריכים להגיע לקולת מצוה, לכא' אין סיבה ליתן לו יותר מלגדול, דאם הוצרכנו להתיר השתי' משום המצוה מאי חזית [ואולי בכ"ז איסורא דמחמת מצות חינוך קילא טפי מהחוב דרמי' על הגדול, ולא בריא], ונפק"מ כשאין קטן שא"י להתאבל אם ישתה הגדול או הקטן, ופשוטו הדברים שאין חילוק מי ישתה, שכבר הווקקנו להתיר שתי' משום מצוה, ולא דמי לנתניה לקטן שלא הגיע לחינוך, שבזה אין דוחין גוף האיסור כלל, ודוק.

זמן האיסור

ג. הנה בביה"ש לכא' ליכא איסורא דממנהגא, דאם ספיקא דרבנן לקולא, כ"ש ספיקא דמנהגא, אך במ"א כ' שיש נמנעין משקיעה"ח ע"ש, ובמ"ב לא העתיקו ע"ש.

ובמ"א דן לגבי לאחר שהתפללו הקהל, ודיבר שם בשני צירים, א. במוצ"ש. ב. בערב ר"ח, ונידון דמוצ"ש איירי לאחר צה"כ בעודו בזמן תוספת שבת בסעודה שלישית, וכן מפיו בפמ"ג, ע"ש ס"ק כ"ז, דאין מתפללין מעריב קודם צה"כ [ועי' סי' רצ"ג], אך בנידון דר"ח איירי מבעו"י.

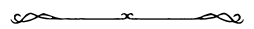
ובפמ"ג ושעה"צ ס"ק נ"ז הביאו מהא דיו"ד סי' שע"ה דאזלי' להקל כל שלא התפלל ערבית ואכתי יממא שלא יגרר אחר הציבור, וזה קאי על ער"ח דאיירי מבעו"י, וכ"ה בפמ"ג [וט"ס הוא מקום הציון של השעה"צ, דמשמע דקאי על שבת, וצריך להזיז את הציון של השעה"צ בתוך המ"ב, וק"ל], ויתכן שגם דחיית השעה"צ לראי' זו קאי רק על ערב ר"ח, אך לגבי מוצ"ש והוא בתוך סעודה ג' ליכא ראי' מיו"ד סי' שע"ה, אלא דבזה פליגי רבנן ז"ל על המ"א מסברא כיון שאצלו עדיין קדושת תוספת שבת, וסעודתו היא סעודה שלישית של שבת, ואומר רצה, וע"כ רשאי בבשר ויין, ודוק.

שלא לשתות אפילו יין של הבדלה, וגם מבטלין אותן מת"ת בת"ב [דלא כבאבל בסי' שפ"ד ע"ש], ושפיר איכא בהו דין חינוך.
ג. והנה הלבוש והאר"ר אוסרין מכה המנהג מר"ח, וס"ל דהשו"ע היקל עד שבע שחל בו לפי שיטתו בגדולים, ומשא"כ לדידן דנוהגים מר"ח ה"נ בהך מצוה דעגמ"נ נוהגים מר"ח, אך הפמ"ג והח"א דייקו דהרמ"א לא הגיה כאן, וש"מ דבזה א"צ להחמיר מר"ח, ונר' הביאור לפי שאף אם נאמר שההלכה להחמיר בקטנים דלא כהמנהג, אך מר"ח ועד שבע שחל בו שאינו אלא מנהג לא שייך להחמיר אחרי שלא נהגו כן, ונמצא דסוכ"ס אין ע"ז מנהג [וכעין סברא זו כתב הביה"ל לגבי תיקון בגדים לאחרים, דאף שהלגר"א נאסר מן הדין, אך כיון שסוכ"ס כ' הרמ"א שלא נהגו להחמיר, א"כ אינו נכלל במנהג שמר"ח ועד שבע שחל בו].

ולאמור נמצא שהרמ"א פוסק דעד שבע שחל בו מותר לכתחילה לסמוך על המנהג, וכפי דיוק הפמ"ג והח"א, ולהג"ל היינו להקל לכתחילה לכבס בגדי קטנים שלא הגיעו לחינוך להתאבל על ירושלים [אך הח"א עצמו לכאוף היה נראה דמחמיר ביותר מגיל שלש או ארבע לפי מה דס"ל דעגמ"נ לא נוהג עד שבע שחל, וא"כ מסתבר שגם לפי דעתו מותר עד שבע שחל בו לכבס בגדי קטנים שלא הגיעו לחינוך, ואמנם קצת צ"ב טעמא דמילתא, ומשא"כ לר"ד הח"א א"ש, לפי שהמנהג היה שלא נהגו כלל חומרת מוהר"ם, ועכ"פ עד שבע שחל בו שהוא ממנהג יש לכולם לקיים המנהג], אבל בהגיע לחינוך נר' להחמיר ואפי"ה מר"ח וכנ"ל, ומשום דנר' דבדואי יש דין חינוך לחנך למנהגים, דהא גם הא דלא ליתן לו יין אינו אלא מנהג, ואמר' דבהגיע לחינוך צריך לחנכו. ונר' הטעם דבעצם צריך לחנכו להתאבל שזה מצוה גמורה, ואחרי שנהגו לעשות כן לבטא בכך האבילות ולעורר את הנפש להתאבל ע"ז, ממילא צריך לחנך הילך לנהוג כן. ודו"ק.

[ויל"ע בשנה שת"ב חל בשבת אי נידון כשבע שחל בו, ותלוי בשתי הדיעות שבס"ד, והנה נר' במ"ב שיש מקום לחוש להחמיר, והוצרך לומר דלגבי צפרניים נוהגין להקל ולכבד שבת, וכן הוצרך המ"א לומר לגבי הזמנת אנשים לברי"מ להקל שלגבי זה לא נחשב שבע שחל בו, וא"כ לנידון דידן צ"ע.]

אכן נראה דהנה האמת היא שאין שום מחלוקת, ומצד הדין לכי"ע לא נקרא שבע שחל בו, אלא שהסמ"ג כ' שרבותיו נהגו בו כדן שבע שחל בו, וכן לשון השו"ע ש"א שיש כזה מנהג, וכיון שג"ר רק ממנהגא, הדרנא לסברא הנ"ל דבמה שנהגו להקל אפי' בשבע שחל בו באמת בודאי דאפי' אם נחמיר מצד הדין ונאמר שהוא מנהג טעות, מ"מ בזמן שאינו אלא מנהג סוכ"ס ליכא בהא מנהגא, וכמוש"כ, וא"כ אפשר להקל בזה, ודו"ק.]

סימן ט'

רחיצה (סי' תקנ"א סט"ז)

א. הנה בפשוט מה שמחמירין ברחיצה אף בער"ש הוא משום שא"ז בגדר אבילות בפרהסי', ואי"ז כ"כ בגדר מצוה, כיון שאינו חיוב גמור, וחזינן דאפי' לצו"מ מחמירים כשהוא מצוה שלא כ"כ מחוייבים בדבר, וכגון כוס ברכהמ"ז [וכן במצות נישואין לא הקילו רק במצוה כאין לו אשה ובנים ולא לנישואין אחרים], וה"נ בכיבוס ורחיצה לכבוד שבת לא הקילו רק במוכרח ביותר וכמו בכיבוס בכתונת, וברחיצה של חפיפת הראש בחמין או פניו ידיו ורגליו. והא דבעינן שיהא אדם שרגיל בכך תמיד, נראה דהוא גם מהאי טעמא דמי שאינו רגיל הוה לגבי" כמצוה שמוותרים ע"ז לפעמים, וממילא לא דוחים את המנהג אבילות ממתנה, וק"ל. [ואין הטעם משום דברגיל הו"ל נדר, דאי משום הא י"ל דלא נדר על דעת תשעת הימים, ובע"כ הטעם כמוש"כ].

אמנם הב"ח והט"ז כתבו בשם מהרש"ל שישודו של חומרא אטו ערב שבת כשת"ב חל בשבת, ובאמת שגם אז אין כ"כ סיבה לאסור מן הדין, דהא גם לרמב"ן דס"ל שחל איסור רחיצה היינו רק מעת שהתחיל סעודה המפסקת, ובלא"ה שרינו אפילו אחר חצות, וא"כ בער"ש לו יצויר איסור זה כלל, וצ"ל שהחמירו בכל ער"ש חזון אטו ערב שבת שהוא ערב ת"ב, אטו ערב ת"ב אחר שהתחיל סעודה המפסקת והיא גזירה רחוקה, ובפרט דאנן לא קיי"ל כרמב"ן [עי' סי' תקנ"ג], וא"כ צ"ע מה טעם למנהג זה.

אך חז' שתי הלכות שמיסודין על טעם זה, א) טעם הקולא בער"ש כשאנו ער"ש חזון, עי' מהרש"ל וב"ח וט"ז שהם מקור ההיתר, ועיין שם שפירשו טעם ההיתר עפ"י טעם זה דלא מיחלף בערב ת"ב. ב) טעם ההחמיר אחרי חצות בערב שבת כשת"ב חל בשבת, ובאמת הוא דבר פלא שג"ז אינו אסור מן הדין אפילו לפי הרמב"ן, דלא נאסר מחצות אלא משעה שהתחיל סעודה המפסקת, אלא דס"ל דזה הגזירה יותר קרובה מקודם חצות.

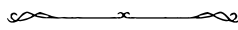
ובאמת נר' ברור דמי שחושש שיחזור ויזיע וכו' עד שכבר לא יהא נרגש בשבת הרחיצה, דהו"ל כדיעבד, ורשאי לילך אחר חצות סמוך לשבת גם כשת"ב חל בשבת, דהא בדיעבד לא מחמירים בחומרא זה, וכה"ה הוי כדיעבד, וכן נר' ברור.

ודע, דמשמעות דברי הפוסקים דלא חיישינן כלל לרמב"ן, וברוחצת בערב ת"ב להפסק טהרה לא הצריכו לעשותו קודם סעודה המפסקת, ושרינן לה לרחוץ כדרכה אף אחר סעודה המפסקת, וק"ל.

ב. הנה נוהגים איסור רחיצה ואפילו בצונן, ולענין פניו ידיו ורגליו מבי' דבצונן שרי ובחמין אסור [ואפי' לכבוד שבת הוצרכו לרגליו בכך תמיד], ולכאוף ה"ה באבר אחר בגוף דבצונן שרי ובחמין אסור, ואשה הרוחצת להפס"ט י"ל דאי"ז רחיצת רוב גופה דהא א"צ לרחוץ רק חלק התחתון

מקום שכתמים הנמצאים שם טמאים, ולא הוצרכו להקל מצד צו"מ רק לרחיצה בחמין כדרכה, אכן אולי י"ל שרק בפניו ידיו ורגליו הקילו בצונן דזה רחיצה שרגילים בה תמיד שרגיל להתלכלך שם, ואי"ז כרחיצת תענוג אלא כמעשה נקיין רגיל, ואין ללמוד מזה לרחיצת מקום אחר, וכ"ש שאין ללמוד מזה להקל ברחיצת כל גופו אבר אבר [אפילו אם ירחץ כל א' בנפרד וינגב בין אבר לאבר], וביותר נר' להחמיר בזה עפ"י מש"כ הרמב"ן, ועי' מהרש"ל בתשו' סי' צ"ב שכו"ע מודו לגוף הסברא, דעיקר יסוד הנאת הרחיצה לאחמ"כ כשגופו נקי ורוחוץ, א"כ מה איכפ"ל שעשו באברים אברים, ובסוף כל גופו רוחוץ, וע"כ ברור דאסור.

ומ"מ ברוחץ בהיתר להעברת הזוהמא [וכגון בנזדהם גופו מריבוי זיעה עד שמצטער הרבה, או שקשה לו להרדם, או שנודף ממנו ריח, או שנתהוו לו חטטין ע"ז וכדו'], בודאי עדיף לרחוץ אבר אבר, דבודאי שיש גם הנאה בשעת רחיצה, ובודאי שמחובתנו לעשות הרחיצה באופן דמוכחא שאינה אלא להעברת הזוהמא ולא לתענוג, וכבר הוכחתי מד' הלחמי תודה וזרע אמת שמוכח פתחי תשובה יו"ד סי' שפ"ט דאפי' במכבס מפני הזוהמא יתן לאדם אחר כדי שיהא לבישה להעברת זוהמא ולא לתענוג, שעד כמה שאפשר למנוע התענוג מחויב לעשות כן [ודיינו בתענוג הבא לו בפס"ר בלי כונה שא"א להפרידה מן הרחיצה של העברת הזוהמא, אך מה שאפשר להפריד ולמנוע התענוג חייבים] וכמוש"כ.

סימן י'

סעודה המפסקת (סי' תקנ"ב סעיפים א'-ו')

ענף א' | מיני מאכלים האסורים בסעודה המפסקת

דרגא א' - מינים האסורים מן הדין

א. הנה מן הדין נאסר בסעודה המפסקת רק בשר ויין, ובטעם האיסור מצאנו שתי דרכים, דהראב"ה מפרש משום דאית בהו שמחה, והטור מפרש משום שהם תענוג, ולפ"ו כונתו דצריך להתענות מתענוג גדול כזה שצריך מקצת עינוי בסעודה זו, אך ל' הטור נראה שמפני שמדי דתענוג גורם להמשך אחריו ולשכוח האבל, שא"א לעורר האבל בלבו בשעה שמעידן עצמו ומושך לבו אחרי תענוגים.

ונפק"מ לענין עופות, דלטור אסור דיש בו תענוג, ולראב"ה שרי שאין בו שמחה, ועוד נפק"מ לענין שכר, דלטור אסור ולראב"ה שרי שהרי אין בו שמחה, ועי' בדרכ"מ דבזמנו נהגו להקל בזה, אך עי' מ"א וט"ז דנקט' להחמיר, ולכאוף הטעם משום דחיישי' לטור ע"ש. אך באמת א"א לומר כן, דהא משמע בשר"ע שמן הדין מתירים עופות, וש"מ דקיי"ל כהראב"ה [ועי' ב"ח וט"ז במש"כ נפק"מ אי אסור מן הדין או מן המנהג ע"ש], ובאמת שלא נאסר שכר כמו יין שמתירים לחלוש ולכוס ברכהמ"ז, ובע"כ דלדידן האיסור בשכר הוא מצד המנהג וכדלהלן. ודו"ק. ועוד נפק"מ למקום שעיקר מאכלם בשר מלוח ג"י וכו' דהסמ"ק מחמיר, ובי' הב"ח דטעמו משום דס"ל כד' הטור, וכיון שבמקום זה הוא נחשב לדרך החשיבות והתענוג בבשר ע"כ נאסר, ומשא"כ לראב"ה דסוכ"ס לא שייך בזה שמחה.

ורבינו הגדול בעל המ"ב יצא לדון בטעם חדש שלא מצאתי מי שקדם לו בזה, דפירש הטעם משום זכרון ביטול קרבנות ונסכים, ולא ידעתי מנין לו [ובב"י סי' תקנ"א נזכר כטעם למנהג להמנע מ"ז בתמוז שאז בטלו קרבנות ונסכים], ובאמת שהוק' לו בטעם שייך תוסס שעברו עליו ג"י ועדיין לא עברו עליו ארבעים יום, דמ"מ נאסר מן הדין, והוק' לו דהא כה"ג אינו כשר לנסכים, ובע"כ משום שיש בו קצת שמחה [אך שיעקר שמחה אינו אלא ביין ישן כלשון הגמ', ואכמ"ל], ולהטור צ"ל שיש בו משום תענוג [וצ"ע דלכאוף סוכ"ס אין בו תענוג כיון ישן, והחילוק שבין תוסס לישן לכאוף גדול יותר מהחילוק שבין בשר תוך ג"י לאחר ג"י, ואין יתכן שבוהו אנו אוסרים בשניהם ובוהו אנו מחלקים, וצ"ע], וא"כ צ"ע מנ"ל ואיך פ"י טעם חדש להך דינא דגמ', וצ"ע.

דרגא ב' - מינים שאסורים משום מנהג

ב. ומצד המנהג נאסר כל מה שנמנעים בשבוע שחל בו לשו"ע, ומר"ח לרמ"א, וגם נתווסף איסור בגדים, ובאמת שבמדרכי שהביא הב"י משמע שאין חילוק בין סעודה מפסקת לימים שלפני זה לגבי המנהג, אבל באו"ז נזכר דגים לענין סעודה המפסקת, ולא הזכירו במנהג שמר"ח ע"ש. והנה בגדר המנהג שמר"ח כבר נת' במק"א שגדרו להמנע מבשר ויין וכל ששם בשר ויין עליו, אך כאן י"ל שגדרו כל שהוא מאכל חשוב ותענוג וי"ל דע"כ נאסרו דגים, אכן במ"א הוסיף דאיכא דוכתא דהוא בכלל בשר, ומ"מ י"ל שכונתו שנותנים לזה חשיבות כמו לבשר.

וכבר כ' לעיל דמוכח דאנן ס"ל לאסור שכר מצד המנהג, והיינו שנידון כדגים שיש בו חשיבות של תענוג ומושך וגורם לשכוח האבל, ודומה בחשיבותו ותענוגו ליין, כמו שדגים דומה לבשר, והיינו שאפי' שזה לא באותו דרגא הרי הוא מעין זה ונאסר מצד המנהג.

ולכאוף אפשר ללמוד מזה למאכלים ומשקאות כיו"ב שחשובים מאוד אצל בנ"א וממשכי אבתרייהו לתענוג, ועי' כיו"ב בשע"ת לגבי משקה, אך צ"ע שיעור הדברים לקבוע על איזה מאכל נדון כן, וסוכ"ס אתינן עלה מתורת מנהג וליכא מנהגא בזה, אך פשוט שתחליפי הבשר מסויה וכיו"ב אינן בכלל זה, שאין בנ"א מתענגים ונמשכים אחר זה כבשר ודגים, וזה פשוט, וכל הנידון בזה למנהג שנתווסף בסעודה המפסקת, ולא למנהג שמר"ח, וכמוש"נ דזה שני מנהגים נפרדים, ודו"ק [ובאמת שחלוקים הן לשכר והן לדגים וכמוש"נ].

ודע שלא כל מין דגים נאסר כי אם דגים חשובים, ועי' כה"ח ס"ק י"ח דזיל בתר טעמא דמנהגא, ולא קעבדי בזה לא פלוג, ולאפוקי דגים

מלוחים, וכן ראיתי מובא בשם הגריש"א דגם סרדינים וכדו' כטונה בשימורים וכיו"ב שרי, שאינן חשובים ועיקרם כממרה וכדבר המלפת בלבד.

דרגא ג' - דברים שראוי להמנע מהם

ג. ובגמ' מפורש דמותר לאכול מליח וצונן אחר סעודתו כהרגלו תמיד, ומ"מ כ' המדרכי לנהוג פרישות ולא לעשות כן, והנה ע"ז ליכא מנהגא לאסור, אלא שטוב וראוי לעשות כן, והיינו דזה איירי במאכלים שאינן חשובין מצד עצמן, אלא שסוכ"ס אכילת האדם אינה למזון ולא להטעם המזון, אלא הוא אכילת תענוג כדרך קינוח סעודה, ועי' בשע"ת שהביא ד' הא"ר בשם כנה"ג דלמד מזה לירקות כבושים, וביאור דבריו ראיתי במקור הדברים, דהיה הדרך לאוכלם בתחילת הסעודה לגרור תאות המאכל, והיינו כדרך מנה ראשונה לפתוח התיאבון שזה גם סגנון אכילת סעודה חשובה לתאוה, ולא למזון, וע"כ קמדמי להו אהדדי, ולפ"ו כשאוכל כבושים כמלפפון חמוץ ומלפת בו הפת שרי, [ומדבריו משמע דאינו כתבשיל, דאל"כ היה לו לאסור לפי מנהגו שאוכלים כבר תבשיל של ביצים או עדשים, ובע"כ דלענינו כבוש לאו כמבושל (וזה דלא כאשר הבין בדבריו הערה"ש, אלא כדעת ערה"ש עצמו, ודלא כמ"ט שהביא כה"ח ס"ק כ"ו), אלא שנאסר מצד צורת ותכלית האכילה, ומשא"כ במלפת בו], והדבר דומה לצונן ומליח שאם מלפת בו הפת שרי, ורק אם אוכל לקינוח סעודה הוא דנאסר.

ועי' מחזיק ברכה שדן לגבי אכילת סלט ירקות מתובל בשמן או חומץ וכו', ותוכן דבריו נר' שהוא ע"ד שנת' שאילו אוכלו בתחילה לגרור התיאבון נידון כצונן שאחר סעודה, ואם לאו הרי הוא כמזון או כמלפת הפת, ונר' פשוט שכ"ה בפירות דאף שמפ' דמותר לאכול גם כמה מינין היינו באוכלו למזון, וכ"ש באוכלו כדי שיהא לו כח לצום כמו ענבים וכדו', אבל באוכלו בסוף סעודה למנה אחרונה, דהיינו לקינוח, להשאיר טעם מתוק בפה וכו' דינו כצונן ומליח אחר סעודה, שאף שאין לאסור מן הדין מ"מ ראוי שלא לאכול, וכנ"ל.

דרגא ד' - מדת חסידות

ד. אבל כל מה שבא ללפת ולתבל ולהטעים את מזונו לא נאסר, הלכך שרי ללפת כמה דבעי ובמאי דבעי, ולתבל מאכלו כרצונו, ועי' כה"ח ס"ק י"ב ג.

ומבו' עוד שאין הלכה למעט דרשאי להרבות [ולרמ"א אף מצוה להרבות], וה"ה לגבי שתיית מים דאין הלכה להרבות, אבל משקה שבא לתענוג אף שאינו משקה חשוב בזה איכא חיוב למעט מהרגלו, ולכאוף מים ממותקים לגבי זה דינם כמים, דסוכ"ס הנה מים וממתקן שתהא שתייתו עריבה, ולאפוקי משקה שאין שותים להרוות הצמאון, וכמו תה וקפה וכדו' [וכיו"ב וגם במשקאות אין כל המשקאות חשובים שכשר לאסרן, ודינן דמותר, אך ימעט, וצ"ע הכלל].

ומ"מ מדת חסידות לאכול רק פת חריבה במים, ויאכל כדי צרכו, ולשון השו"ע מי שאפשר לו, והיינו שלאדם שקשה לו לאכול כך, ועי"ז ימעט באכילתו מכדי צרכו י"ל שיצא שכרו בהפסדו, וק"ל.

ודע שהרוצה לעשות כריב"א דהיינו כהך מדת חסידות יש לו להמנע אפילו מאכילת ביצה, דאף שזה מאכל אבלים מ"מ סוכ"ס זה תבשיל, וכן מפורש ברמב"ם ובטור, ע"ש.

ענף ב' | שני תבשילין

א. הנה אנן נקט' דבין מין א' בשני קדירות, דהיינו שני סוגי בישול, וכן שני מינים בקדירה אחת, ומ"מ כ' הטור והשו"ע דביצים שבאפונים מותרים, ובב"י מב' דנלמד מזה גם לדג וביצה שעליו דמותו, ודלא כמי שהחמיר בזה, אך המ"א כ' ד"ל דדג וביצה שעליו גרע טפי, ויסוד הפלו' דהב"י מפרש כיון שנעשה לתבשיל א' שאי"ז כשני תבשילים שנתבשלו יחד, אלא נוצר כאן מאכל א' מורכב משני דברים, ולכאוף נר' פשוט דדוקא ככה"ג דעיקר וטפל שנוצר שם א' הנקבע ע"ש העיקר [ולאפוקי דומיא דטשולנט אפילו כשמבשל הכל יחד בצורה מעוכבת, סוכ"ס א"א לדון עיקר וטפל בדרגא כדג וביצה שעליו וכדו'], וזו לכאוף כונת הביה"ל, אמנם הוא ז"ל השאיר הדבר בצ"ע, ע"ש. אמנם המ"א ס"ל דג"ז אסור דסוכ"ס יש כאן שני דברים שנתבשלו, ובעינן דוקא שיהא דבר שעכ"פ א' משני הדברים דרכו ברוב פעמים שלא להתבשל בלי חבירו, וכנר' דבכה"ג כבר א"ז בגדר שני דברים שזהו צורת בישולו של דבר זה, אבל אם כל א' מהם יש לו דרך להתבשל בפנ"ע, אף שעכשיו מבשלם בתורת תבשיל שדרך תבשיל זה בשני המינים באופן של עיקר וטפל, מ"מ נאסר, דסוכ"ס יש כאן שני דברים מבושלים.

והנה הב"ח כתב דלא התירו ביצים באפונים אלא כשאין הביצים ניכרים לפי שנתערבו ונימוחו, ויל"ע אם הב"ח אמרו לפי דרך הבי"א, או גם לפי דרך המ"א, ד"ל דלדרך המ"א שההיתר מצד שדרכו בכך ברוב פעמים, וכך מבשלים אפונים, אולי נתיר אף כשאינו נימוח וניכר בפנ"ע או בתערובת, ובאמת הביה"ל לא העתיק לשון הב"ח, אלא דסגי לי' שיהא דרכו ברוב פעמים באופן של עיקר וטפל ובוהו פשיטא ליה דשרי, וק"ל [ובאמת גם לפי הב"י לא משמע דבעינן שיהא בדרגא כזאת כדכתב הב"ח, דדג וביצה וכן דג ע"ג קפלוט אינו בדרגא כזאת, וכנר' הב"ח שיטה שלישית לו, ודו"ק].

והנה המ"א קאסר לביבות ממולאים בגבינה, ונר' שזה לפי שיטתו שכל א' משני המינים דרכו להתבשל בפנ"ע, אף שתבשיל שבצורה הזאת דרכו ברוב פעמים להיות מורכב משני דברים, וכשעושה כל א' בפנ"ע אין שם לביבות עליו, אבל לב"י יש להתיר וכן בבלינצעס או בורקס [אך לא בבלינצעס עשושה כל א' בפנ"ע ואח"כ מכניס התפוא' לבצק ומגלגלו וכו', שזה ודאי שני תבשילין שכל א' נתבשל בפנ"ע], וכן

שיוצא ממקומו, ומספק ל' במפסיק לתפילה בביתו, וצ"ב דהא רשאי להתפלל בתוך סעודתו, ואינו מחויב לברך, וא"כ הדר הויא לה הך ברכה כברכה שא"צ, וצ"ל דסוכ"ס רשאי אדם לומר איני רוצה להתעסק בעסק אחר שאינו מענין הסעודה מבלי לברך על המזון תחילה, וע"כ אינו ברכה שא"צ, וק"ל.

סימן י"ב

קבלת התענית מבעו"י

א. יעו"י בטור סי' תקנ"ג ובב"י שם, והמתבאר בדבריהם דיש לנו ג' שיטות, (א) דשיטת הראב"ד דכל שסיים סעודה המפסקת בערב ת"ב, אף שלא קיבל עליו להדיא את התענית כבר נאסר באכילה וברחיצה, וכדביאר הגר"א והביאו המ"ב דהראב"ד לא איירי בקבלה בלב, אלא בעצם החלטתו לגמור סעודתו שמפסיק בה. (ב) שיטת הגאונים והר"ף דלא נאסרה עליו אכילת עראי עד שיקבל עליו להדיא את התענית, אך עכ"פ משעה שקיבל עליו שפיר נאסר עליו, ויעו"י בתוה"א לרמב"ן שמפורש בדבריו דלדידהו ג"כ מיד אחרי גמר הסעודה נאסר עליו סעודת קבע, ולא מותר רק אכילת עראי [ועי' בהמשך מה שנביא מה שהק' ע"ז]. (ג) הרמב"ן עצמו פליג אכולהו וס"ל דעד ביה"ש בת"ב (או עד שחשיכה בת"צ למד"ש שבה"ש שלו מותר) רשאי לאכול אע"פ שקיבל עליו התענית להדיא, דלא שייך לקבל מבעו"י [אלא א"כ יעשה נדר לא לאכול וכו', אך קבלת התענית לא שייכא כלל מבעו"י] ע"ש.

ושורש הדברים מבו' שם ברמב"ן, וכן מתבאר מד' הטור וב"י, דהרמב"ן ס"ל דלא נאמר דין תוספת רק ביה"כ ולא בת"ב ושאר תעניות, ואידך ברוותא ס"ל דשייך דין תוספת אף בשאר תעניות, ואף שאין חיוב להוסיף מ"מ שייך קבלת תוספת, ובאמת שכבר פ"י כן הרמב"ן עצמו להלן שם בביאור סברת הר"ף אלא שכ' ע"ז שזו סברא תלוי', ע"ש. והב"י העתיקו בלי תוספת זו לפי שהב"י פוסק כר"ף, ועי' בשעה"צ סי' תר"ח, שביאר דע"כ לא שייך קבלה גם לדידן לפני פלג המנחה, דענין הקבלה הוא הרחבת זמן התוספת, ואף שאין חיוב להוסיף אך מ"מ אם מוסיף ואפילו אם מרחיב התוספת שפיר חיילא מדרבנן בזמן שבו אפשר להוסיף בער"ש ועריה"כ [ויל"פ שהוא ע"ד גזירה אטו ימים שנוהג בהן תוספת מדאו', וע"כ אי קיבל ע"ע תוספת חיילא, ועי' עוד להלן].

ב. אך באמת לכשנעניין שם בדבריהם נר' דיש כאן עוד פלו', דהנה הגאונים ס"ל שיש חיוב לאכול סעודה המפסקת ולהפסיק ע"ז, וע"כ גם בלא קבלה נאסר באכילת קבע אח"כ, והרמב"ן הק' עליהם מד' המדרש באיכה בעובדא דריב"ב דס"ל דאכילתו היה לה דין אכילת קבע, אך לשונות הראשונים ז"ל נר' שפירשוהו שנידון כאכילת עראי שסוכ"ס לא אכל פת וכו' אף שאכל הרבה [להראב"ד שאוסר אפילו אכילת עראי צריך לפרש דהמעשה היה קודם חצות, וכמוש"כ הב"י בשם הגה"מ בשם מהר"ם, ע"ש, אבל הרמב"ן יליף מינה דרשאי לאכול אפילו קבע ואפילו בערב יוה"כ], וע"כ נכא' יש כאן שני מחלוקות, א' דלגאונים זה חיוב לאכול סעודה המפסקת, ב' שאח"כ נאסר אכילת קבע, והרמב"ן פליג אתרווייהו. ובאמת שזה פלו' אף בעריה"כ כמפ"י בד' הרמב"ן, ושורש הפלו' בזה דלהגאונים זה כל יסוד ההלכה דסעודה המפסקת להפסיק בסעודה, שתהא סעודה זו להפסקה, ומה"ט נאסר עוד אחרי' אכילת קבע ולא הותר רק עראי, והרמב"ן פליג וס"ל דאין שום הלכה להפסיק בסעודה, אלא שיש הלכות אם אוכל סעודה בערב ת"ב אחר חצות ואינו אוכל אחרי' עוד, אך אין שום הלכות בסעודה להורות שמפסיק בה, וזה לא משפיע עליו כלום לענין איסור לאחר הסעודה.

ויסוד הדברים כבר מבו' בתו' תענית ל' ע"ב וז"ל, ואוכלין סעודה המפסקת מבעו"י, וכן נמי ביה"כ צריך לסעוד מבעו"י דתוספת יוה"כ דאו', ומבו' דהסעודה קאתי מחמת דין התוספת, להפסיק בסעודה, ע"ש היטב.

ולכא' הוא כבר מבו' בסוגיא בעירובין דף מ"א דהוכיחו מהא דמפסיק מבעו"י דרשאי להתחיל להתענות בשבת, והה"ה דרשאי לסיים בשבת, ולכא' אם אוכל עד ביה"ש ואח"כ אין אוכל מספק לא נחשב שחל תענית בשבת, ובע"כ נחשב תחילת התענית, ועכ"פ במקצת בעצם מה שפוסק מבעו"י [וצ"ע על הרמב"ן שפ"י דפוסק מבעו"י היינו שאוכל עד תחילת ביה"ש שהוא ספק, ולית ל' הלכה מיוחדת להפסיק, וצ"ע].

אלא שמהסוגיא אכתי לא מוכח שיש חיוב לאכול (גם לא מוכרח שיש חיוב להוסיף מבעו"י, ועי' היטב), אך ד' תו' והגאונים שזה חיוב להפסיק בסעודה, והנה לפ"ז מוכרח שיש חיוב תוספת, אלא דמ"מ מבו' שחיוב התוספת אינו חיוב להוסיף תוספת גמורה בכל דיני התענית כי אם מסעודת קבע, ולא מאכילת עראי, וזוהו יתבאר ד' הרמב"ם, דמצד א' מבו' בפ"ג ה"ג דצריך לאכול מבעו"י כדי להפסיק כביוה"כ, ויליף מזה הרמב"ן דיש חיוב תוספת כביוה"כ, ומאידך עי' פ"ה ה"ז ובמ"מ דמשמע דליכא תוספת, ויל"פ דקאי על אכילת עראי, אך זה א"ש רק אם נלמד דהר"ם כהגאונים והר"ף ותוס' ורא"ש ודלא כראב"ד, דלראב"ד חיילא תוספת בגמרא הסעודה להפסיק לגמרי מאכילה [וכבר נסתפק המ"מ בפ"ג בשי' הרמב"ם ע"ש].

ולהאמור לכולהו רבוותא זולת הראב"ד אין התוספת רשות כי אם הרחבת התוספת, אף לאכילת עראי ורחיצה וכו' זה רשות [ועי' להלן]. וזוהו הושווה הראב"ד לגאונים, ועוד הוסיף לומר שסעודה שמפסיק בה אתא לאוסרו בכל אכילה ושת'י, ומ"מ לענין רחיצה ס"ל דשאני סעודה המפסקת דתעניות מסעודה המפסקת דת"ב, שבת"ב דמינכרא טפי ענינא דאכילתו בסעודתו באיסור בשר ויין, ע"כ אמר"י שאי"י בא להפסיק רק מאכילה כי אם מכל עניני תענוג, שלאחר הסעודה יתחיל

המפסקת בלא בשר ויין, ומשמע דיש מקום לאכילת סעודה לשם סעודה המפסקת, ואפילו אחר שכבר אכל סעודה כדרכו.

אמנם נר' ד"ל עוד דרך בד' הרמב"ן, ונקדים ד' הרמ"א שכ' ללמד זכות על המנהג לאכול סעודה גדולה בריבוי תבשילין ולהתפלל מנחה ואח"כ לאכול סעודה המפסקת, וכ' שכל ד' הרמב"ן לא נאמרו רק באוכל בשר ויין, ולא במרבה בסעודה כדי שיוכלו להתענות, ודבריו תמוהין לכא' דאם הביאור כמוש"נ דכל שזה אכילה אחרונה מצד עצמו כיון ששבע ממנה שם סעודה המפסקת עליה, מה איכפ"ל אם אוכל בה בשר ויין או רק שני תבשילין, דסוכ"ס סעודה ראשונה היא סעודה המפסקת [גם צ"ב במש"כ דיש סמך מן המדרש להרבות בסעודה, דמ"מ מהיכי יתתי להרבות בתבשילין ולעשותה בשתי סעודות, דיאכלו הרבה אך מתבשיל א', ואולי הוה משמע ליה מהמדרש שאוכלין סעודה קבועה ואף משתכרין, ובע"כ שזה בסעודה נפרדת שלפני סעודה המפסקת, דבסעודה מפסקת אסור לשתות יין], ועיקר דבריו שעושים כן כדי שיוכלו להתענות לכא' אינה סיבה מספקת לאכול כמה תבשילין ולעשותה בשתי סעודות [ואולי י"ל שהיה קשה להם לאכול הרבה כדי הנצרך לחיזוק הגוף לקראת התענית מתבשיל א'].

ונר' בד' הרמ"א שהוא פ"י ד' הרמב"ן דבדאי סעודה אחרונה היא סעודה המפסקת, דבאמת הרמב"ן לא קאמר דעבדי איסורא ושנמצא שאכלו בשר ושותין יין בסעודה המפסקת, והרי הם בכלל ותהי עונותם על עצמותם וכו', אלא דמיקרי בטן רשעים, דיש כאן הערמה שמערים על דו"ח ז"ל שרצו שיהא אכילת בשר ויין אוכלים עראי להתיר למפרע, וזה גדר של בטן רשעים, וזהו שכ' הרמ"א שכל שאי"ז כונתם, אלא כונתם כדי שיוכלו לאכול טוב לחזק גופם לקראת התענית, ע"כ. וגם מה שגורמים לעצמן להתיר להם שני תבשילין נמי לא איכפ"ל, דסוכ"ס אין כונתם להערים על ד' חז"ל ולעשות היפך כונתם, אלא כונתם לש"ש וגם לקיים זכרון היו"ט דת"ב [בזמן בית שני או לעת"ל, עי' מ"א], ולהכי א"א לדונם כבטן רשעים שהרי כונתם לא להרבות תענוג ולמעט בטנם אלא לש"ש, ולפי"ז פשיטא ל' לרמ"א דעצם הדין סעודה המפסקת לא חיילא רק על הסעודה השני', ודו"ק.

ואמנם כפי הנר' דהמ"א לא פירש כן, דבמ"א סי' תקנ"א כ' לגבי מילה בערב ת"ב שלא לעשותו אחרי חצות, דכיון שאוכלין בשר ושותין יין בסעודה ליכא בזה ללימוד זכות דרמ"א, והדרא ד' הרמב"ן לדוכתה, ע"ש. ולדברינו הכא שעושה כן מחמת המצוה, דומה למש"כ הטור בד' היש נוהגים לגבי סעודה ג', ובה"ג אף כששותה יין וכו' בסעודת הברית א"א לדונו כבטן רשעים, וחלות תורת סעודה המפסקת בלא"ה ליכא רק בסעודה האחרונה שאוכל סמוך לתענית, ובע"כ דהמ"א הבין ד' הרמ"א באופ"א דקביעת שם סעודה המפסקת בין שתי הסעודות תליא אם בסעודה ראשונה אוכל בשר או רק שני תבשילין, וצ"ב.

ושמא הבנת המ"א בד' הרמ"א דכשמחשיב את הסעודה הראשונה עושהו לסעודה שני' עראי, ועי"ז נקבע שם סעודה המפסקת על הראשונה, אבל בריבוי מאכלים לחוד כשרצונו לאכול הרבה שיהא כח למחר לא נעשה השני' עראי אף שכבר שבע, כיון שסוכ"ס אין אכילתו רק לשבוע כי אם לאגור כח וכו', וע"כ אף ששבע אכתי אין שם סעודת עראי על השני', והשני' היא המפסקת, ועי' היטב.

ויעו"י במ"ב סי' תקנ"א מה שהביא בשם בגדי ישע דפליג על המ"א ומתיר (עכ"פ בדיעבד) לעשות סעודת ברי"מ אחר חצות ע"ש, ואולי מטעם האמור, ואין הספר תח"י.

והנה במ"א נר' שכל שאוכל אחר חצות חייש לד' רמב"ן, אך כפי הנר' שהח"א שהביא בשעה"צ פליג וס"ל דאף אחרי חצות כל שהוא זמן מופלג מן סעודה אחרונה שכבר אינו כ"כ שבע כבתחילה, שפיר אמר"י שסעודה אחרונה היא הסעודה המפסקת אף לרמב"ן ושפיר דמי, ושמא למ"א כל שאוכל סעודה חשובה אחר חצות ואחריה סעודה פחותה נחשבת ראשונה למפסקת ושני' לאכילת עראי, וזה פלא, דבפשוטו כל סעודה שני' כבר אינה במצב של שובע וכו' כשהוא בגדר של א"צ לאכילה שפיר חשיבא סעודה אחרונה, והיא היא המפסקת.

ובח"א מבו' עוד חידוש דאפי' כשסעודה אחרונה אינה סעודת פת כי אם ביצים באפר וכו', לא איכפ"ל ונותנים דין סעודה המפסקת על האחרונה, ועכ"פ כל שהפסיק הרבה ביניהם וכנ"ל, וזהו שכ' שיאכל תבשיל ואם ירצה יאכל לחם וכו', ונר' דאתי לרבותא דאף אם אין רוצה לחם ונר' כאוכל עראי, שפיר מיקרי סעודה המפסקת.

ובאמת שבד' הגאונים שהזכרתי לעיל מבו' דכשאוכל קבע ואחרי' עראי נחשבת הסעודה הקבועה למפסקת, והיא האוסרתו לאכול עוד סעודה ומתרת לאכול אחרי' רק עראי, וזוהו מקיים מצות סעודה המפסקת להפסיק בסעודה, ולפי"ז הי' נר' לומר דכל שראשונה קבע ואחרונה עראי נחשבת ראשונה למפסקת, ולכא' דלא כח"א, אך מ"מ י"ל שכיון שכבר זמן מופלג ביניהם עד שכבר אינו שבע כ"כ, שפיר י"ל שהאחרונה היא היא המפסקת, אף שאינה של פת, ומ"מ נר' שלדבריהם בעינן שתהא המפסקת סעודה קבועה של פת, אך כפי הנר' הפוסקים לא ס"ל הכי להלכה, שלא הזכירו חידוש זה, וא"ש ד' הח"א וכמוש"נ.

ב. ודע, דכל הנידון אינו אלא מי נקרא סעודה המפסקת, אך גם אם ניתן דין מפסקת לראשונה, מ"מ אם אוכל בה רק תבשיל אחד רשאי לאכול בשני' תבשיל נוסף, והוא מפורש במ"א, והיינו דגדר איסור שני תבשילין אינו אלא שלא לעשות סעודה של שני תבשילין, אבל כל שאין כאן סעודה של שני תבשילין שפיר דמי.

ועי' במ"ב במש"כ דאין לברך בהמ"ז לחלוק הסעודה לשניים משום ברכה שא"צ, אלא א"כ מפסיק בהליכה לתפילה דאו מחוייב לברך קודם

מפ"י בערוה"ש דאזיל בדרך הב"י ופליג על המ"א [ובדרשו טעו והעתיקו מקצת ד' ערוה"ש על ד' המ"ב כאילו אינו סותרין זא"ז, ולא שתו אל ליבם שערוה"ש לשיטת'י אזיל, והמ"ב פסק כהמ"א, וע"ש היטב. גם טעו שם כשהביאו דברי אור לציון לגבי המכונה שקשורה, ופשוט דאזיל רק לבי' ולנוהגים כשו"ע, ובורו]. ודע שאף שהמ"ב פסק כהמ"א, מ"מ בשעה"צ ציין להגר"א שפוסק כהב"י, ומסתמא יתכן דנפק"מ בשעה"ד וכו' דיש לסמוך על הב"י והגר"א [וכאשר פסק ערוה"ש כוונתייהו].

ב. והנה בפשוטו לא נאסר שני מיני פת, ודוקא שני תבשילין נאסרו. וטעמו של דבר לכא' עפמש"כ הר"ן דיסוד איסורא דשני תבשילין משום דהוה דרך כבוד וחשיבות, וזה לא שייך כ"כ בפת, שעיקרו המזון הבסיסי, ורק בתבשילים שהם לתוספת על המזון הבסיסי בזה שייך חשיבות וכבוד בחילוקי מינים, ולפי"ז נר' דבשני מיני פת כסנין הנאכלים לשובע, מ"מ כיון שאינן הלחם הבסיסי שהוא עיקר המזון, והוא דומה לנאכל לתוספת וריבוי, וזוהו שייך שפיר לאסור משום חשיבות וכבוד, וכן נר' לאידך גיסא דפיטור שאינו בא להוסיף חשיבות וטעם כי אם להשמיד חיידקים ולגרום שישתמר לזמן רב, לא שייך לדונו כתבשיל לעניינו. וראיתי בשם הג' האורל"צ זצ"ל היפך דברי השני הדברים, וכנר' דאיהו ס"ל דלא פלוג בשם תבשיל, והכל בשם תבשיל תלוי, וצ"ע.

שוב התבוננתי דאולי הדבר תלוי בפלו' המ"א והב"י, דלבי' כל שאין לו חשיבות של מרבה במיני תבשילים מותר, ולהכי מתיר דג וביצה שעליו וכו' שאין כאן חשיבות של ריבוי, ומה בכך שכל א' מתבשל בפני"מ, מ"מ השתא יש לו חשיבות של דבר א' ואידך נטפל לו, ולמ"א בעצם זה שהם נחשבים לדברים נפרדים שדוך כל א' להתבשל בפני"ע ועכשיו שניהם מבושלים כשני תבשילין דמו, ובע"כ דלא פלוג בתקנתם, והכל תלוי בשם שני תבשילין בלבד, וה"נ נדון בנידון דידן, אך באמת יש לחלק בין הענינים, ואף אם נלמד להחמיר, לא נלמד להקל בשני מיני פת כסנין.

ומ"מ פפיטור שגם אם נדון בו תורת ביטול בשבת, מ"מ סוכ"ס אינו מבושל כל צרכו בשביל לקבל חשיבות של תבשיל, קשה לאוסרו ולצרפו למנין התבשילין דסוכ"ס עיקר טעמו כדבר חי, ומסתברא להקל בזה אליבא דכו"ע.

ג. ולענין משקה מבושל, עי' שעת"ת בשם מחז"ב דלאו שמ"י תבשיל, אך הזרע אמת שהביא המחז"ב ס"ל דהוה תבשיל ע"ש, ונמצא דנח"י אי שייך שם תבשיל במשקה [ואין הנידון מצד משקה חשוב, דבזה י"ל שגם הז"א מודה לחיד"א, ולא אסר הז"א אלא מצד שמצטרף לחשבון שני תבשילים]. ועי' בכה"ח ס"ק י' בשם הבן איש חי דמבו' דס"ל כהזרע אמת דשייך שם תבשיל במשקה [וכ"ש במשקה הנאכל כמרק וע"ש], ובד' המ"ב כבר פלפלו הלומדים אי הביא חלב רק כדוגמא לדבר המתבשל ומותר משום ביטול עכו"ם, או דבא לומר דכיו"ב הכא אסור, וצ"ע [ועי' דרשו ועוד].

ולכא' הרי כל שכר מבושל, והפוסקים דנו אם להקל, ומשמע אף למי שאוכל מלבד זה ביצה, וא"כ מוכח דאין מצטרף עם האוכל, ולחדש דין שני תבשילין בנפרד לגבי משקה בודאי א"א.

סימן י"א

בענין אכילת סעודה שלפני סעודה המפסקת (סי' תקנ"ב סעיף ט')

כתב הרמב"ן בספר תוה"א דאלו האוכלין סעודה גדולה בבשר ויין, ואח"כ אוכלין עראי להפסיק באכילה שאין בה בשר ויין, בטנם בטן רשעים, וביאר המ"א סי' תקנ"ג דעי"ז דקעבדי איסורא באכילת בשר ויין בסעודה ראשונה, שהיא עיקר הסעודה שמפסיק בה, ועפי"ז כתב המ"א דה"ה דנאסר להם שני תבשילין בסעודה ראשונה, שהיא העיקרית, ויעו"י בדרכי משה שהביא ד' מהר"ל שהמתבאר מדבריו דכל שאוכל בסעודה ראשונה כדי שבעו נחשבת ראשונה לסעודה המפסקת, ונר' בביאור דבריו דגדר סעודה המפסקת היינו סעודה אחרונה שמסיים בה את מונונו ביום זה. ואכילה שאוכל אחריה רק לשם סעודה המפסקת והיא אינה נצרכת לו, אינה בגדר סעודה המפסקת.

ולכא' הי' נראה דכל ד' הרמב"ן האלו לשיטתו בהמשך דבריו שם, דע"ש שהביא דברי הגאונים דמשמע מדבריהם שמצוה להפסיק בסעודה קודם שקיעה"ח, ובדבריהם מבו' דמצוה להפסיק בסעודה שאחריה לא יהא עוד סעודה, ולענין אם יאכל אחריה עראי פליגי הגאונים והר"ף עם הראב"ד, אך עכ"פ לכולהו רבוותא יסודו של סעודה המפסקת להפסיק בסעודה, ובלשון הראב"ד שהביא שם הרמב"ן מבואר שבערב ת"ב כשעושה כן, וגם נמנע בסעודה זו מבשר ויין, יש בה הוראה על קבלת התענית בגמר הסעודה, וזה גופא מה שגורם לו איסור ברחיצה עם גמר הסעודה, אבל הרמב"ן ז"ל כתב על כל זה שאין שום חיוב לאכול סעודה להפסיק בסעודה, דלא אמרו אלא שבסעודה אחרונה של יום זה אם היא אחר חצות נאמרו בה הלכות, ותו לא מיד.

ומעתה לכא' הי' נר' דכל ד' הרמב"ן אזלי לפי דרכו שאין מושג של סעודה הנעשית לשם הפסקה, אלא שזה ענין של ממילא שזה הסעודה האחרונה, וא"כ שפיר קאמר דכל שבעצם זהו הסעודה האחרונה של היום חיילי בה כל הלכות סעודה המפסקת, אבל להגאונים שפיר י"ל דסעודה שאוכל אפילו אחר שבעו, מ"מ כיון שאוכלה לשם סעודה המפסקת להפסיק בסעודה זו שפיר חיילי כל ההלכות בהן סעודה.

וקצת סמך לזה מד' הטור דיש נוהגים בת"ב שחל בשבת שאוכלים סעודה שלישית [ומשמע שם דזה בבשר ויין, וכן משמע שם שהיה דרכם לאכול בשר ויין בכל שבת בסעודה ג', דאל"כ במניעתו מכך ליכא שום הכירא, ואין מקום לתמיהת הטור שם, ועי"ש], ואח"כ אוכלים סעודה

לנהוג גם איסור רחיצה [ואמנם בגוף הדברים ש' הרמב"ן דלראב"ד לעולם נאסר באכילה אחרי הסעודה, ולא שאני בין ת"ב לשאר תעניות רק לרחיצה, ע"י ריטב"א תענית דף י"ב דפליג ס"ל דלראב"ד בשאר תעניות אף רשאי לאכול עד שיקבל בפירוש ע"ש].

ויעו"ש מה שביאר עפ"י הגמ' דכל שהוא משום ת"ב אסור ברחיצה, והרמב"ן לפי דרכו מפרש דקאי על איסור רחיצה משעה שהתחיל סעודה המפסקת כיוון שרחיצה הנאתה בלילה [וצ"ב למה תלויה בשעה שהתחיל סעודה המפסקת, וצ"ל כיון שאז נאסר בבשר ויין, וע"כ נאסר גם בד"א, ואולי כולם דברים הגורמים שמחה לאחר זמן, ומונעים האפשרות להרגיש עינוי ואבילות בלילה, ועי"ן], אבל לד' הרא"ש צ"ב, ובפשוטו מפרש כהראב"ד אלא דמוקים לה לא בגמר סעודתו אלא בקיבל עליו התענית, וכ"פ הב"ח להדיא, ופסקו המ"א להלכה, ע"ש ריש סי' תקנ"ג, אך קצת צ"ב דלפ"ז מה טעם לחלק בין ת"ב לת"צ, דהרי שתי התעניות שוין לאיסור רחיצה, ובשלמא לראב"ד דהסעודה גורמת הרי חלוקים הסעודות המפסקות זמ"ז וכנ"ל, אך לר"ף ורא"ש דבקבלה תליא מילתא מה טעם לחלק ביניהם, וצ"ל דעיקר החילוק הוא מה שבת"ב אין הרחיצה רק מדיני עינוי אלא גם מדיני אבילות, וכדביאר מרן הגר"ז צ"ל, וכיון שכבר שייך אבילות במקצת מבעו"י מתפרש הקבלה לא רק לעינוי שבתענית, אלא גם לאבילות שבתענית [ועי"ן עוד בהמשך].

ג. והנה לגבי ערוה"כ דאיכא דין תוספת מודה הרמב"ן דמפליג המנחה [שקיעה ראשונה] יש ביד האדם להחליט אם לעשותו כולו תוספת או רק מקצת המוכרח סמוך לביה"ט, אך בשאר תעניות ס"ל דליכא חיוב תוספת, וממילא גם אין מסור בידו להחליט כמה מוסיף, ונדחק ליישב ד' הר"ף דמדברנן חיילא אמ מוסיף, ואף שאין חיוב להוסיף, ומ"מ ס"ל שכ"ז אינו ענין כלל לסעודה המפסקת, דהסעודה לא שייכא לזה כלל ואינה חובה ואינה קובעת שום דינים.

אבל נר' בד' הגאונים ור"ף וראב"ד ודעימיהו, דאינהו ס"ל שזה מעיקר דיני סעודה המפסקת שתהא סעודה שמפסיק בה, ויחולו ע"ז דינים למר כדאית ל' ולמר כדאית ל', ונר' דמכח זה למדו שתנו חז"ל האפשרות להוסיף מבעו"י ולהתחיל את התענית מבעו"י במקצת, שכ"ז מונח בהלכה להפסיק בסעודה באיזה בחי' הפסקה שיסודו הוראה על התחלת התענית במקצת, ומוזה למדו עוד לקבלה להוסיף עוד לאסור אפי' אכילת עראי וכדו'.

ולכשנעייף עוד בדבר, נר' דבאמת ד' הרמב"ן דענינא דתוספת עיקרה לנהוג לגמרי ככל דיני היום, ויש זמן מועט שמחוייבין בו, והאדם יכול ע"י קבלתו להרחיב הדבר, אך תוספת לנהוג רק מקצת דברים לית ל' לרמב"ן כלל, וכ"כ שם להדיא שאילו ביום הכפורים כשמפסיק לגמרי מפסיק, וכ"כ שם להלן ושוב אסור לטעום כלום, אין בין הזמן הזה ליוהכ"פ עצמו אלא שזה בעשה וזה ענוש כרת, וע"ש בכל דבריו, אבל בד' הגאונים והראב"ד מבו' קבלה לחצאין, דאפי' הראב"ד שאוסר בגמר סעודתו אפי' אכילת עראי, מ"מ בשאר תעניות רשאי ברחיצה, ובת"ב רשאי בנעילת הסנדל, ועי' ברמב"ן שכתב להדיא בדעת הראב"ד שביכלתו להתנות שלא יחול תענית לענין שתי' או רחיצה, ונר' דהא בהא תליא, דכיון דאינהו ילפי האפשרות להוסיף מבעו"י מדינא דפוסקין מבעו"י ע"י סעודה המפסקת, א"כ למדנו להדיא דהנידון לענין הפסקה במקצת, אך הרמב"ן לא יליף לה מהכא, דלדידי' כונת חז"ל פוסקין מבעו"י שאוכלין עד זמן שאסור לאכול, וסעודה המפסקת לא קאתי לאשוויי הפסקה, וכמוש"כ, וא"כ יש לו מקור רק מדין תוספת, ופשיטא ל' דדין תוספת קאי על כל מילי, וכמוש"כ דאין בין תוספת ליוה"כ עצמו וכו'.

ובאמת שכל עיקר טענת הרמב"ן שליכא דין קבלה כשאר תעניות כיון דלית בהו דין תוספת, לשיטת' קאזיל דלדידי' כל דין הקבלה נלמד מדין תוספת המסורה לאדם להחליט כמה זמן הוא מוסיף, אך לרבותא ז"ל לא מן התוספת הוא נלמד, אלא זהו דין בפ"ע להיות פוסק מבעו"י.

ולמעשה נמצא דלרמב"ן יש תוספת מוחלטת, והברירה ביד האדם לבחור כמה זמן הוא מוסיף [ובת"ב ס"ל דלא נאמר כלל שום תוספת, לא תחילתו וכ"ש לא הרחבת זמנו], אך לאידך רבוותא איכא דין תוספת למקצת עינוי (ופליגי אי לסעודת קבע או לאכילה ושתי' שמצד עינוי) ורחיצה וסיכה (שמצד אבילות), ויש ביכולת האדם להרחיב איכות התוספת שתהא לכל דבר, מלבד מה שביכלתו גם להרחיב זמנו.

ולכא' י"ל דגם פליגי בעיקר גדר התוספת, דלרמב"ן דין התוספת להתחיל את היום ולנהוג כאילו כבר לילה, ומשו"ה ס"ל שזה רק מפלג המנחה ושקיעה ראשונה [שזה כמעט אותו זמן ע"ש] שמאז אפשר לעשותו לילה, אך לאידך רבוותא י"ל שאין גדרו לעשותו לילה שהרי אין דינו לנהוג לגמרי כבלילה כי אם לנהוג מקצת מהנהגות של הלילה, והוא להוסיף תוספת במקצת בלבד [ולכא' י"ל דמה"ט שייכא אף לפני פלג, מאז שאפשר לאכול סעודה המפסקת וכדלהלן בסק"ד].

ד. ויעו"ש בסי' תר"ח במג"א שכתב דקודם פלג המנחה לא מהני קבלה, ובמחצה"ש תמה ע"ז דהא בתעניות חזי' קבלה אע"ג דליכא תוספת, וא"כ ה"ה שיועיל קבלה אף בזמן שאינו ראוי לתוספת, וע"ש שנדחק ליישב ד' המ"א, והמ"ב שם בשעה"צ השיג עליו דבדואי יסוד דין קבלה גם בתעניות הוא כעין דין תוספת, ובזמן הראוי לתוספת, דגזרו בדרבנן אטו שבת ויוה"כ ע"ש, ודבריו מיוסדים עפ"י ד' הרמב"ן בביאור ד' הר"ף, אך להאמור דהגאונים למדוה מדין סעודה המפסקת, א"כ לכא' באמת א"ז מצד תוספת, וגם אם נאמר שגדרו כתוספת מ"מ לאו בפלג המנחה תליא, שהרי נלמד מדין סעודה המפסקת דשם מפסקת עלי' גם קודם פלג המנחה, משש שעות ואילך, דלכא' דינא דראב"ד אף בהחליט קודם פלג שגמר סעודתו שרוצה להפסיק בה, וא"כ ד' המחצה"ש נכונים.

ויעו"ש בהגרעק"א סי' תקנ"ג דלכא' מבו' בדבריו דשאני דינא דהתפלל מעריב לאחר פלג שעשאו לילה ונאסר בכל דבר, לדינא דקבלה מפלג שלא נאסר רק מה שקיבל עליו, והיינו דבהתפלל מעריב עשאו לילה וממילא חייל ב' כל דיני לילה, ומשא"כ בקבלה שזוהו רק דברים פרטיים בזמן שהוא בגדר ערב היום הבא, ואעפ"כ מוסיף בתוספת [ובריטב"א דאזיל בשי' הרמב"ן ומחדש שתוספת מקבל במעריב או קידוש, ובודאי כונתו שיהנהג כל דיני הלילה בלא יוצא מן הכלל, והיינו ע"י גדר עושהו לילה, וזהו גדר תוספת דרמב"ן, ומשא"כ גדר הקבלה דהגאונים והראב"ד].

והעירוני דלכא' כל שאמרו ברכו נתחייבו בכל דיני אבילות דעשאו לילה, וא"כ פשיטא דאסור לילך במנעלים ואפי' במתפללים מבעו"י, ומאי רבותא דרמ"א סוף סי' תקנ"ג, וצ"ל דרבותא שחולף לפני ברכו ולא אחר ברכו כבמוצ"ש, ואכתי צ"ע דאמירת ברכו במנעלים כרתתי דסתרי, ופשיטא שצריך לחלוף, ויש ליישב.

וזה ברור דע"י מעריב נחשב עושהו לילה שא"א להתנות ולחלק בין העינויים, שאפי' בין מעריב או הבדלה לאכילה א"א להבדיל, והפוסקים ס"ל דבין מעריב להפסיק א"א לחלק, והתורה"ד קאמר שא"א להבדיל שיאסר לשנות אף שמחזיק הכוס בידיו, ואין לך תנאי גדול מזה, והטעם פשוט וברור בלי ספק דס"ל דכל שעשאו לילה נאסר בכל ויא"א לעשות תנאים, דזה לא שייך רק בתוספת במקצת וכמוש"כ.

ויעו"ש במ"א ריש סי' תקנ"ו במה שתמה על הרמב"ן, דלשיטתו אמאי לא יבדיל במוצ"ש, ועי"ש בנתיב חיים שמתרץ כדבריו דבמעריב או הבדלה חמירא טפי מקבלה דעשאו לילה, והוה תרתי דסתרי, ע"ש היטב. ומוכרח מד' הרמב"ן כמוש"כ [והן הן ד' הרמב"ן שדן אם אפשר קבלה בזמן שבלא"ה אפשר לעשותו לילה וכמוש"כ].

ה. והנה נת' לעיל דלהגאונים יש מצוה להוסיף, וי"ל שאף שאין חיוב להרחיב אכילת התוספת מ"מ הוי מצוה, וע"כ א"ש ד' הב"ח והגר"א דחילא קבלה בלב, אך אם נפרש ד' הגאונים כאשר פירשם הרמב"ן דליכא שום חיוב תוספת, והוא רק הלכה שאם קיבל עליו חיילא [ואולי גדרו רק כגזירה אטו ימים שתוספת מדא' וכנ"ל סק"א, ע"ש היטב], שפיר י"ל שאי"ז בגדר קבלת מצוה, ושפיר י"ל דלא חיילא בלב, וא"ש ד' הרמ"א סי' תקנ"ג, ודו"ק היטב.

סימן י"ג

זמן התחלת העינוי בת"ב שחל במוצ"ש (סי' תקנ"ג)

א. כתב הרמ"א סי' תקנ"ג דבשבת חולצין הנעלים אחרי ברכו, והנה זה ברור דלא איירי הרמ"א במתפללין מעריב בשבת, שלא הי' מנהג כזה בשום מקום בתפוצות ישראל, ועי' בפוסקים סי' רצ"ג שחי' לעשות כן אם לא בשעת הדחק דזה זלזול בשבת וגורם מכשול, וע"ש ברמ"א שמושכן בזהוהו רחום להוסיף מחול על הקודש, ועי' סי' רצ"ט שהמנהג שהשמש מדליק נרות אחר ברכו, והדבר ברור שלא התפללו מעריב עד שתחשך, וגם מסבא ברור שמחמת מעריב לא נתיר להראות עינוי בשבת, כמו שאסור לעשות אפי' שבותין קודם שתחשך אפי' בהבדיל מבעו"י, וזה ברור, ובודאי דהרמ"א איירי במתפללים במוצ"ש, ואעפ"כ התיר שלא לחלוף עד אחר ברכו, ואף שכבר הגיע שעה שאפשר לומר ברוך המבדיל מ"מ מתיר להציבור שלא לומר, ולהמשיך לילך בנעלים, ולא עוד אלא שמשמע דס"ל שכן ראוי לעשות ואין ראוי לומר ברוך המבדיל, ורק לשי' הקילו, ונר' ברור בכונתו משום דבזמן תר"ש אין רשאי לנהוג עינוי, והמצוה להוסיף מן החול על הקודש דוחה ואוסרת עינוי, ואין רצוי שיאמר ברוך המבדיל כדי לקבל עינוי, אלא יתנהג כדרך כל שבת שאין מתחיל לנהוג כדני חול עד ברכו [והכא לענין עינוי סומכין דסגי בברכו, כאשר י"א כן בכל מוצ"ש, ואף דהתם לא נקט' הכי (עי' סי' רצ"ט), הכא שאין הנידון במלאכה כי אם באיסור להראות עינוי מקילים משעה שהתחיל תפילת יום חול].

ומ"מ יתכן דלא קאמר הרמ"א אלא בזמן מועט לפי מה שהיה דרכם, כי באמת לא ברירא שיעור התוספת במוצ"ש, והוה דרכם להתחיל מעריב בהראות כוכבים קטנים ולמשוך אמירת והוא רחום (עי' סי' רצ"ג), אך להמשיך התוספת זמן רב כרצונו י"ל דלא שרינן ל' בזמן שכבר דאי לילה, ומה"ט נר' שאם שוהה זמן מועט בביתו גם הרמ"א מודה דרשאי לומר ברוך המבדיל ולחלוף מנעלים, אך מ"מ רק לאחר שיוסיף מעט מן החול על הקודש וכמוש"כ.

ועי' בספר מועדים וזמנים שהוכיח מיו"ד לגבי ער"ש דחזי' דמעת קבלת תוספת שבת בפלג המנחה דוחים האבילות, וה"נ בנידון דידן. וי"ל שכאן הוא מוסכם מצד שהוא בחשש התוספת מועטת המוכרחת, והתם הנידון בהרחבת זמן התוספת מרצונו, ודו"ק.

ב. ובעיקר הנידון הנה מצד א' מבו' שאפי' בשבת עצמו רשאי בעינוי של צנעא, אך מבו' בכל הפוסקים שאינו חיוב מן הדין, יעו"ש במ"א סוף סי' תקנ"ג, ומשמע שרק דבר שאינו ניכר כל כך, דמניעת בשר ויין חשיבא ניכר, וצ"ל דדוקא למי שרגיל בכך, ותשמיש המטה י"ל דנחשב אין ניכר שיכול להיות כל מיני סיבות שלא יקיים עונתו בליל שבת, וכע"ז לגבי בגדי שבת, עי' במהר"ל, וכן הוא בלימוד תורה היה אפ"ל דרק מפני שאפשר ללמוד דברים אחרים יש למנוע הלימוד, אך במ"א לא אמר כן רק מצד פלו', ומשמע דהמחמירים ס"ל דאף בלא"ה חשיבא אינו ניכר וכצנעא, וצ"ע.

ומ"מ מבו' שכ"ז בשבת, אך במוצ"ש כללא הוא דבביה"ש כל עינוי שהוא בשוא"ת מחויב בו, דבביה"ש אדרבה אינו רשאי לעשות קו"ע דברים האסורים בת"ב, וגם מאידך אין רשאי לעשות מעשי עינוי בקו"ע,

ומשום הכי אין רשאי לאכול וליטול ידיו וללמוד אך גם אין רשאי לחלוף נעלים. [ובש"ש כ בשם הגרש"ז א צ"ל לא התיר חליצת נעליים בביה"ש, ושקר ענו בו במ"ב הוצאת דרשו, ומחוייבים לבקש סליחתו על סילוף דעתו נגד דעתו]. ואמנם אם נעליו חלוצים תחילה לסיכה אחרת אין רשאי ללבושם.

ובגדי שבת לא לבשם הרמ"א בשבת, ולדין י"ל שאין רשאי לפשטם עד מוצ"ש לאחר התוספת, ודומיא דמנעלים [ובשבט הלוי מיקל בזה קודם ברוך המבדיל, ומ"מ למעשה מודה שראוי לנהוג כמוש"כ].

הרב ישראל דייטל בני ברק

איסור רחיצה בתשעת הימים ובערב שבת חזון

באיסור רחיצה בתשעת הימים ובערב שבת חזון יש לדון בכמה דברים. א - מהו מקור וטעם האיסור, ב - רחיצה לכבוד שבת אם חשיב כרחיצה של מצוה, ג - אמאי אסור רחיצה אף לכבוד שבת, ד - אם יש חילוק בין שבוע שחל בו ת"ב לימים שמר"ח אב, ה - מה הדין כשחל ר"ח אב בער"ש או בשבת, ו - אם יש חילוק בין רחיצת כל גופו לפניו ידיו ורגליו, ודין חפיפת הראש, ז - אם יש חילוק בין רחיצה במים חמים לצונן.

פרק א

איסור רחיצה בתשעת הימים

איסור רחיצה בתשעה באב

א. במשנה ובגמרא לא מצינו איסור רחיצה בתשעת הימים כי אם בתשעה באב עצמו דאסור אף להושיט אצבעו במים כמו ביום הכיפורים, וכמו שדייק הגמרא בפסחים [נ"ד ע"ב] מהא דתניא אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר, הא לכל שאר הדברים זה וזה שוין, מסייע לרבי אלעזר דאמר אסור לו לאדם שיושיט אצבעו במים בתשעה באב כדרך שאסור להושיט אצבעו ביום הכיפורים.

ומקשה הגמ' מהא דתניא אין בין תשעה באב לתענית ציבור אלא שזה אסור בעשיית מלאכה [ע"ש בפנ"י] אם הוא מדין אבילות, וע"ע בגרי"ז פ"ה מתענית] וזה מותר בעשיית מלאכה במקום שנהגו, הא לכל דבריהם זה וזה שוין, ולענין תענית ציבור תניא כשאמרו אסור ברחיצה לא אמרו אלא כל גופו, אבל פניו ידיו ורגליו לא. ופרש"י דס"ד דאין בין ת"ב לתע"צ בין להקל בין להחמיר, אלמא לא חמירי דחמיר תשעה באב מתענית ציבור, ובתענית ציבור תניא דפניו ידיו ורגליו מותר.

אמר רב פפא תנא קולי קולי נקט, פרש"י דכל הני אין בין תנא אחד אמרינהו ותנא קולי קולי, רשיא תנא אין בין תשעה באב קל מיום הכפורים לכתחילה אלא שזה ספיקו וכו' [אבל בדיעבד טובא איכא בנייהו דיוה"כ ברכת ות"ב איסור בעלמא], ובסיפא תנא אין תשעה באב קל מתענית ציבור אלא לענין מלאכה, אבל בחומרי דחמיר תשעה באב מתענית ציבור לא איירי הכא דתידוק מינה זה וזה שוין, דלעולם לענין רחיצה תשעה באב חמיר מתע"צ ודינו כמו יוה"כ [וע"ש במאירי דבתע"צ אסור כל גופו בחמין, אבל פניו ידיו ורגליו בחמין או כל גופו בצונן מותר, וכ"מ ברבינו ירוחם תאו"ח י"ח ח"א קס"ב ט"ג, ובתוד"ה קולי דבלא ר"א דאסר להושיט אצבעו במים צ"ל קולי קולי קנתי, דהא בת"ב לכל הפחות כל גופו אסור אפילו בצונן, ובתע"צ מותר בצונן כדמוכח בתענית י"ג ע"א, וע"ע בשו"ע סי' תקנ"ג ס"ב].

וכן איתא בתענית [ל' ע"א] ת"ר כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב, אסור באכילה ובשתיה [ע"ש ברש"י דאלו אף שאינן נוהגין באבל, מ"מ התנא חשיב גם איסורים שנוהגין בת"ב לבד] ובסיכה ובעילת הסנדל ובתשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה וכו'.

איסור רחיצה בערב תשעה באב - שיטת רש"י

ב. וכן לענין רחיצה בערב ת"ב איתא בתענית [ל' ע"א] תניא אידך כל שהוא משום תשעה באב אסור לאכול בשר ואסור לשתות יין ואסור לרחוץ, כל שאינו משום תשעה באב מותר לאכול בשר ולשתות יין ואסור לרחוץ, רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר משום אביו כל שעה שמתור לאכול בשר מותר לרחוץ, כ"ה הגירסא לפנינו בגמרא, אך נחלקו הראשונים בגירסת הגמ' ובביאורה.

רש"י פירש כל שהוא משום תשעה באב היינו סעודה שמפסיק בה אסור לאכול בשר ולשתות יין ואסור לרחוץ, וכל שאינו משום תשעה באב היינו סעודה שאינו מפסיק בה או סעודה שמפסיק בה לתע"צ מותר לאכול בשר ולשתות יין ואסור לרחוץ. והיינו דלרבנן בסעודה המפסקת אסור בבשר ובין, אבל ברחיצה אסור כבר אף לפני הסעודה שמפסיק בה אף שמותר עדיין באכילה, אך לא מבואר ממתי אסור ברחיצה.

ור' ישמעאל בר"י ס"ל לפי הגירסא שלפנינו דכל זמן שמותר לאכול בשר מותר ברחיצה, דרק מוזמן סעודה המפסקת שאסור בבשר אסור ברחיצה, אבל אחרי סעודה המפסקת אף אם עדיין לא קיבל עליו התענית ומותר באכילה מ"מ אסור כבר ברחיצה.

אבל רש"י גרס בר' ישמעאל בר"י כל שעה שמותר לאכול מותר לרחוץ ולא גרס בשר [ע"ש ברש"י שדכן הוא גם בתוספתא ורא"ש ור"ן], והיינו דהיתר רחיצה אינה תלויה בהיתר אכילת בשר אלא כל זמן שמותר לאכול מותר לרחוץ, והיינו אף אחרי סעודה המפסקת כל זמן שלא קיבל עליו התענית.

וכיון דחל עליו התענית לענין אכילה חל עליו נמי לענין רחיצה, וכל שאינו משום ת"ב כגון תע"צ אע"פ שמפסיק מבעו"י מותר לאכול בסעודה זו בשר ולשתות יין ומותר לרחוץ.

אבל הרא"ש [שם, ופ"א סי' י"ד] אחרי שהביא שיטתם, כתב דס"ל כשיטת רבינו יצחק [תוס' עירובין מ"א ע"א ד"ה אין] דאע"פ שהפסיק מותר לאכול, וראיה מעובדא דאיה רבתי [פ"ג אות ו'] שר' יהודה בן בתירא אכל בערב יוה"כ אחר שהפסיק, וא"כ גם לרחוץ ולסוך מותר, וכן עמא דבר.

והטור [סי' תקנ"ג] הביא מחלוקת הרמב"ן והרא"ש אם נאסר ברחיצה וסיכה אחרי סעודה המפסקת, וכן מחלוקת הראב"ד והרא"ש אם אסור באכילה אחרי סעודה המפסקת וממילא אסור גם ברחיצה, או דאינו אסור באכילה עד שיקבל עליו בפירוש שלא לאכול, ולרמב"ן לא מהני קבלה שלא לאכול אלא ביה"כ, וע"ש בב"י באריכות, ולדינא כ' הטור והמחבר כשיטת הרא"ש לקולא בתרווייהו. וע"ע במכתבי תורה לאמרי אמת [סי' צ"א].

ובמהרש"ל [סי' צ"ב] כתב דגם הראשונים שחולקים על הרמב"ן ומתירין לרחוץ בערב ת"ב עד הלילה אף אחרי שכבר אכל סעודה המפסקת, אינו משום שחולקים על סברת הרמב"ן, דודאי גם הם מודים לרמב"ן דרחיצה הוא הנאה דלאחר שעה, אך ס"ל דכל זמן שאינו לילה אינו אסור ברחיצה דאין לנו אלא מה שאסרו חכמים, ואינו תלוי במה שהוא הפסיק סעודתו וקיבל עליו התענית, וע"ע בט"ז [סי' תקנ"ג סק"א].

ובשפת אמת ובקורן אורה הקשו דמאחר שהרא"ש הסכים לפירוש הראב"ד בברייתא דמירי אחר שקיבל התענית ופסק לאכול, ולר' ישמעאל בר"י מותר ברחיצה כל זמן שמותר לאכול אם לא היה מפסיק [דלא כרמב"ן] הדלכה כרבנן דמסעודה המפסקת אסור ברחיצה וסיכה, א"כ איך מסיק הרא"ש דאפי' אחר שהפסיק לאכול מותר עוד לאכול, וכ"ש דמותר ברחיצה דהוא דלא כת"ק ולא כר' ישמעאל בר"י.

ובקורן אורה הוסיף דאין לומר דהרא"ש סמך על עובדא דריב"ב במדרש דהא אין למידן הלכה ממדרש, אך י"ל דעובדא שאני, ועוד דסתמא דמתני' מסייעא להו מדלא הוזכר במשנה האי איסורא, אלא דלפי הראב"ד דלת"ק בקיבל עליו בפירוש איסור אכילה אסור גם ברחיצה ליכא הוכחה מהמשנה דמותר, דהא המשנה לא מיירי מקיבל עליו [אבל לרמב"ן מותר ברחיצה אפילו אחר קבלה, דלא מציוני האי סברא בברייתא דקבלה לאכילה מהני גם לרחיצה, וממילא מסתבר דלא מיתסר אלא באכילה לחוד מה שקיבל עליו ולא ברחיצה].

ובשפ"א כ' דוחק לומר דהרא"ש פירש דנחלקו בקיבל עליו ממש התענית, וס"ל לר' ישמעאל בר"י דקיבלו רק לאיסור אכילה, וכדמשמע באחרונים [סי' תקנ"ג] דנחלקו בקיבל עליו בפירוש איסור אכילה והלכה כת"ק, דבאיוה סברא פליגי, וגם הו"ל לרא"ש לבאר הלכה כמאן בפלוגתא זו.

ובסברת הרא"ש י"ל כמש"כ המנ"ח [מצוה ש"ג סק"א] דהארבעה עינויים [חוץ מאכילה] האסורים בת"ב משום דין אבילות הם גם מדין תענית, כמו ביה"כ דליכא דין אבילות והם אסורים מדין תענית, והוכיח כן מהא דבת"ב אסור להושיט אצבעו במים כמו ביה"כ, אף דאבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן [מ"ק ט"ו ע"ב], ולכן אף לרמ"א [סי' תקנ"ד סי"ט] דת"ב שחל בשבת נוהג בה דברים שבצנעא [וע"ש שמוחים במי שהולך לטבול בשבת], מ"מ לא שמענו להחמיר מלרחוץ פניו ידיו ורגליו, והיינו משום דרק כל גופו או סיכה שהוא גם מדין אבילות אמרי' דנוהג גם בשבת משום דברים שבצנעא, אבל רחיצת פניו ידיו ורגליו דאינו מדין אבילות אלא מדין תענית אינו נוהג בשבת כמו שנדחה התענית.

וה"נ י"ל דבסעודה המפסקת חל דיני אבילות ולא דיני תענית, ולכן אף שמותר עדיין באכילה דלא חל עליו דיני תענית מ"מ אסור ברחיצה דכבר חל דיני אבילות, ולפ"ז מותר לרחוץ אז פניו ידיו ורגליו בצונן כמו אבל, דמה שאסור להושיט אצבעו במים בת"ב הוא משום דין עינוי ותענית [עיי' קול התורה מ"ו ע' ס"ו], ובשיטת ר' ישמעאל בר"י דמותר לרחוץ כתב הגרי"ז [פ"ה מתענית] דסבר דבסעודה המפסקת חל דין אנינות ולא דין אבילות, וס"ל דאונן מותר ברחיצה, אבל לרמב"ן דגם אונן אסור ברחיצה צ"ל דליכא כלל דין אנינות ואבילות בסעודה המפסקת.

ובאג"מ [יו"ד ח"א סי' רכ"ד] כתב דמה שהרא"ש והר"ן פסקו כת"ק וכסתמא דברייתא, ולא כר' ישמעאל בר"י דהוא יחידא, אף דלגבי אבילות הלכה כדברי המיקל אף ביחיד נגד רבים, היינו משום דשאני אבילות דת"ב דהיא אבילות דרבים וחמורה מאבילות דיחיד [ע"ע מהרש"ם ח"ד סי' ק"ה], ואף דביבמות [מ"ג ע"ב] אי' דמקילין בת"ב משום דהוי אבילות ישנה ודרבים, מ"מ כבר כתבו תוס' [שם ד"ה שאני] דרק לגבי סעודת אירוסין אמרינן כן, ולא לגבי משא ומתן וכיבוס ותספורת.

וזה המקור של המ"א [סי' תקנ"א סקל"ח] דהאיסור לגדולים לספר לקטנים דשייך בהו חינוך משום אבילות או משום עגמת נפש, ואף דביו"ד [סוסי' שפ"ד וצ"ח] קי"ל דאין אבילות לקטן מ"מ באבילות דרבים מחמירין טפי, והיינו דכמו שמחמירין באבילות דת"ב ולא אמרי' דהלכה כדברי המיקל, ה"נ מחמירין באבילות דקטן בת"ב כיון דהוי אבילות דרבים, וע"ע בגבורת ארי [תענית ל' ע"א] ושרשי הים [על הרמב"ם פ"ה מתענית ה"ו] ואג"מ [שם].

שיטת הראב"ה

ז) ובראב"ה [תענית סי' תתפ"ב] כתב פשט אחר במחלוקת ת"ק ור' ישמעאל בר"י, ול"מ מי שיעורר מזה, שכתב כל שהוא משום תשעה באב אסור לאכול בשר ולשתות יין ולרחוץ ולסוך, רבי ישמעאל בר"י

והיינו דאע"פ שהפסיק מלאכול ואסור באכילה, מ"מ כיון שאין בהפסקתו היכרא לתענית וגם לא פירש הפסקה לרחיצה הרי הוא מותר ברחיצה.

ולפ"ז הא דקאמרי רבנן סעודה המפסיק בה היינו שאין בדעתו לאכול עוד היום, או שמא עד שיאמר בפיו, ומלשון דקאמר ת"ק המפסיק משמע עד שיאמר בפיו, מדלא קאמר שאין בדעתו לאכול עוד היום, וכיון שהלכה כרבנן בת"ב לכן משהפסיק אסור לרחוץ אפילו פניו ידיו ורגליו, וכ"ש לאכול ולשתות אפילו מים, אבל אם התנה תנאו מועיל לשתות מים ולרחיצה אפילו כל גופו. ורבי ישמעאל בר' יוסי פליג ארישא דבערב ת"ב כל זמן שהיה מותר לאכול אם לא היה מפסיק [מאכילה] מותר לרחוץ, שהרי לאכילה הפסיק ולא לרחיצה.

והראב"ד הוצרך לפרש כל שאינו משום ת"ב דהיינו תע"צ ולא ערב ת"ב בסעודה שאינו מפסיק בה, משום דבערב ת"ב בסעודה שאינו מפסיק בה ליכא שום חיודש דמותר ברחיצה כיון שמותר באכילה.

והרמב"ן חולק על הראב"ד משום דהלשון כל שאינו מחמת ת"ב דקאמרי רבנן לא משמע תענית צבור, ובתוספתא קתני בהדיא כל שאינו מסעודת ת"ב דהיינו סעודה שאינו מפסיק בה. גם מש"כ הראב"ד דמסעודה המפסקת אסור ברחיצה וכ"ש באכילה ושתיה, כ' הרמב"ן דלא משמע כן בברייתא דלא קתני כל מצות שנוהגות בת"ב, ואדרבה מהלשון כל זמן שמותר לאכול מותר לרחוץ משמע דבתר הכי מותר הוא לאכול בודאי, וכל שכן שאינו חולץ מנעל וסנדל.

ומשמע מדברי הרמב"ן שהבין דלפי הראב"ד אחרי סעודה המפסקת כמו שאסור באכילה וברחיצה, ה"ה דאסור בשאר דיני ת"ב כגון שצריך לחלוץ מנעל, אבל בקורן אורה כתב דאף לפי הראב"ד לא מהני קבלת האכילה אלא לרחיצה וסיכה שהם כשתיה, אבל לא לנעילת הסנדל ושאר דברים, וכ"מ במאירי דלק'.

ובקורן אורה הק' על הראב"ד דכל שאינו משום ת"ב קאי על תע"צ דמותר לאכול בשר ויין ולרחוץ בסעודה המפסקת, דמאי שנא ת"ב דאסור לרחוץ אחר סעודה המפסקת, ואי משום דבת"ב נאסר אז באכילה משא"כ בתע"צ, א"כ הא גופא הו"ל לאשמעינן דבת"ב אסור לאכול ובתענית ציבור מותר לאכול.

וביאר הק"א דבת"ב כיון שאסור לאכול בשר ויין בסעודה המפסקת א"כ ניכר שמסתלק מהאכילה, ולכן חשיב כקיבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד ולכן נאסר גם ברחיצה, אבל בתע"צ שאוכל בשר ויין בסעודה המפסקת אינו ניכר שמסתלק מהאכילה ולכן מותר ברחיצה, ור' ישמעאל בר"י סבר דכל שעה שמותר לאכול אם לא היה מפסיק מותר לרחוץ, כיון דהוי קבלה רק לאכילה ולא לרחיצה.

ולפ"ז גם בתע"צ אם קיבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד הוי קבלה, דכל החילוק בין ת"ב לתע"צ הוא רק בסעודה המפסקת, דבתע"צ דלא נאסר באכילה לא מינכר הפסקתו, ובת"ב כיון דלא אכל בשר ויין ניכר שאין בדעתו לאכול עוד ונאסר באכילה, דאין לומר דהראב"ד מחלק בין ת"ב לתע"צ, דבת"ב מהני קבלה ובתע"צ לא מהני קבלה דמאי שנא, וגם לא מסתבר לחלק באיסור רחיצה בין תע"צ לת"ב, דאם גם בתע"צ נאסר באכילה אמאי לא יאסר אז גם ברחיצה.

אבל לרמב"ן דאיסור רחיצה הוא משום שהתחיל באבילות, א"כ בתע"צ שלא התחיל באבילות מותר ברחיצה, וכ"ש לשיטת הרמב"ן גופיה דמותר באכילה אפילו אחר שקיבל עליו תענית עד ביה"ש דאין קבלת תענית אלא ליה"כ, וכ"מ מרש"י שפירש הא דכל שאינו משום תשעה באב על שני הזמנים, דהיינו סעודה שאינו מפסיק בה בערב ת"ב, וגם סעודה המפסיק בה בתע"צ, אבל לראב"ד דכיון שנאסר באכילה נאסר גם ברחיצה לא מסתבר לחלק בין ת"ב לתע"צ, וע"ש מש"כ בד"ן תוספת לת"ב ותע"צ.

שיטת המאירי

ה) והמאירי אף שהביא שיטת הרמב"ן מ"מ פי' הברייתא כעין שי' הראב"ד, שכתב מכיון שהתחיל בסעודה שמפסיק בה הואיל ונאסר בבשר ויין נאסר גם ברחיצה וסיכה, והא דקאמרי ת"ק כל שהוא משום ת"ב ר"ל שענינו בא מחמת ת"ב כגון סעודה המפסיק בה שנתחדש בה איסור על שאר סעודות שבתענית צבור, אע"פ שצריך להפסיק בהן גם כן מבעוד יום, מ"מ חדש שלה הוא איסור בשר ויין ורחיצה וסיכה, והוא שאמרו אסור לאכל בשר ולשתות יין, [ה"נ] אסור לרחוץ וה"ה לסוך.

אבל כל שאינו מחמת ת"ב כגון סעודה המפסיק בה שבשאר תענית צבור מותר לאכול בשר ולשתות יין ומותר לרחוץ אף משהפסיק, ור' ישמעאל בא לחלוק על הראשונה לומר שכל שמותר לאכול אף בלא בשר ויין [דהיינו בסעודה המפסקת] מותר לרחוץ, והלכה כת"ק, ומ"מ דוקא ברחיצה וסיכה אסור שהנאתן לאחר זמן כמו שכתבנו, ואם התנה הכל לפי תנאו עד שיעריב, וע"ש דיש מתירים ברחיצה וסיכה עד הערב, ממה שלא הביאו גדולי הפוסקים [הרי"ף] שמועה זו בהלכותיהם, וכסתם משנתנו שלא הזכירה אלא איסור בשר ויין, ומ"מ אין נראה לדחות ברייתא שלימה בלא טעם.

שיטת הרא"ש

ו) נמצא דהרמב"ן ס"ל דכל שהוא משום ת"ב היינו סעודה שמפסיק בה אסור בבשר ויין, וכיון דחל עליו האבילות לענין בשר ויין חל עליו נמי לענין רחיצה אע"פ שמותר עדיין באכילה, וכמב' במלחמות [תענית ג' ע"א מדה"ר] דליכא דין תוספת אלא ביה"כ, והיינו משום דנראה כרוחץ לצורך מחו, וכל שאינו משום תשעה באב היינו סעודה שאינו מפסיק בה מותר בכלו, ולר' ישמעאל בר"י כל שעה שמותר לאכול מותר לרחוץ.

והראב"ד פירש כל שהוא משום ת"ב היינו סעודה המפסקת דאסור בבשר ויין, ואסור לרחוץ מפני שנאסר באכילה אחר סעודה המפסקת,

אבל כמה ראשונים [רש"י צ"י לתוספתא ורא"ש סי' ל"ח] גרסי בשיטת רבנן כל שאינו משום ת"ב מותר בבשר וביין ומותר ברחיצה, והיינו דרק מסעודה המפסקת שאסור בבשר וביין אסור גם ברחיצה, אבל בסעודה שאינו מפסיק בה מותר ברחיצה, ולפ"ז בר' ישמעאל בר"י א"א לגרוס כהגירסא שלפניו דא"כ במאי פליג על רבנן, הא הוא ג"כ ס"ל דרחיצה אסורה רק מסעודה המפסקת, אבל לגירסת רש"י א"ש, דר' ישמעאל בר"י ס"ל דמותר ברחיצה אף אחרי סעודה המפסקת כל זמן שמותר באכילה.

שיטת הרמב"ן

ג) הרמב"ן [תוה"א אבילות ישנה ד"ה מתני' משנכנס] גרס בשיטת רבנן דכל שאינו מחמת ת"ב מותר לאכול בשר ומותר לשתות יין ומותר לרחוץ, ובשיטת ר' ישמעאל בר"י כל זמן שמותר לאכול מותר לרחוץ, ופירש שיטת רבנן דכל שהוא מחמת ת"ב דהיינו סעודה המפסקת שאסור לאכול בה בשר ולשתות יין מכיון שקיבל עליו מקצת אבילות אסור לרחוץ, ואע"ג דאכתי לא עייל ת"ב מ"מ רחיצה אסורה, דהנאה דלאחר שעה היא ונראה כרוחץ לתשעה באב, אבל בנעילת הסנדל ושאר דיני אבילות אינו נוהג אלא משתחשך, ור' ישמעאל בר"י ס"ל דכל זמן שמותר לאכול דהיינו עד שתחשך [בריטב"א כ' עד ביה"ש] מותר לרחוץ.

והרמב"ן מביא ראיה לפירושו מהתוספתא דגרס כל שהוא מסעודת ת"ב אסור לאכול בשר ולשתות יין ואסור לאכול שני תבשילין ואסור לרחוץ ולסוך, וכל שאינו מסעודת ת"ב מותר לאכול בשר ולשתות יין ומותר לאכול שני תבשילין ומותר לרחוץ ולסוך, רבי ישמעאל בר"י אומר משום אביו כל שעה שמותר לאכול מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו, והלכה כת"ק דתניא בסתמא, ולא כר' ישמעאל בר"י משום אביו דהוא יחידא.

והר"ף לא הביא ברייתא זו דרבנן ור' ישמעאל בר"י, וכ' הרמב"ן ושמא משום שראה הדין של ר' ישמעאל בר"י מסתמא דמתניתין דלא קתני באיסורא דערב ת"ב אלא לאכול בשר ולשתות יין ושני תבשילין, ומשמע דמותר אז ברחיצה, וכתב הרמב"ן דא"א לדחות שיטת רבנן שהם רבים מהאי טעמא, ד"ל דהמשנה נקט רק איסורא דפסיקא ליה ולא איסורא דתליא בקבלת עינוי [הריטב"א כ' דהמשנה נקט מילתא דנהיגי טפי], וא"א לפסוק בשום מקום משתיקת המשנה דמאי דלא פריש במשנה פריש בברייתא, ולכן מסעודה המפסקת אחרי שש שעות אסור לרחוץ [הריטב"א הוסיף משום תענוג] אפי' פניו ידיו ורגליו, ואסור לסוך כמו בת"ב עצמו וכדאיתא בתוספתא.

וכ"כ הר"ן [שם י' ע"א מדה"ר ד"ה ולענין] וריטב"א ומאירי בשם קצת מפרשים דאסור ברחיצה מסעודה המפסקת אפילו בפניו ידיו ורגליו אחר שהוא מכיון לתענוג [אבל שלא לתענוג מותר אף ביה"כ כמב' במ"ב סי' תרי"ג סק"ב], ועיי' מרדכי תענית סי' תרל"ט דאבל מותר לרחוץ אף בחמין לרפואה או משום לכלוץ], מפני שהנאתן של אלו ישנה אף לאחר שעה והוא נראה כרוחץ וסך לצורך ת"ב, אבל שאר עינויין שאין הנאתן אלא לשעתן כגון נעילת סנדל וחבריו אע"פ שפסק מלאכול מותר בהן עד שיעריב.

והנה אף דשי' הרמב"ן מובא בהרבה ראשונים [עיי' אהל מועד מו"ק דרך ה' נתיב ה' ועוד], מ"מ הרא"ש [תענית פ"ד סי' ל"ח] כתב דאין המנהג כהרמב"ן, ודבר תימה הוא שיהא מותר באכילה ואסור ברחיצה וסיכה. ובק"א ביאר דהרמב"ן ס"ל דעשאוהו כאונן שמתו מוטל לפניו אשר לכן אסור בבשר ויין [ע"ע מ"ס פמ"ז], והרמב"ן לשיטתו דאונן אסור ברחיצה וסיכה כמבואר בטור ושו"ע [יו"ד סי' שמ"א ס"ה], וראיה מהירושלמי [תענית פ"ד ה"ו] ע"ש. וע"ע בביאור הגר"א [סי' תקנ"ט ס"ג] ובגרי"ז [פ"ה מתענית].

וע"ש ברמב"ן דיש שמוניחין את תיק התורה על הקרקע, ואומר נפלה עטרת ראשנו, וקורעין ומספידין כאדם שמתו מוטל לפניו, ואולי זה מקור למש"כ בגליון מהרש"א [ריש הל' ת"ב סי' תקמ"ט] מהדבר שמואל [סי' רמ"ט] על מנהג זר לשום הס"ת לקרות בו בת"ב בציבור על גב איש מוטה וכפוף ופניו למטה [צ"ב אם תיק התורה שכי' הרמב"ן ר"ל המעיל של הס"ת, או התיק שהס"ת נמצא בו כמו אצל בני ספרד].

שיטת הראב"ד

ד) עוד נחלקו הראשונים מהו כל שאינו משום ת"ב דקאמרי רבנן, וכן מה הדין בקיבל עליו בפירוש שלא לאכול אחרי סעודה המפסקת. רש"י פירש הא דאמרי רבנן כל שאינו משום ת"ב דהיינו סעודה שאינו מפסיק בה בערב ת"ב, אי נמי סעודה שמפסיק בה לתע"צ.

אבל הרא"ש [שם] הביא מהראב"ד בהשגות על הרי"ף [תענית ג' ע"א מדה"ר אות ג'] שפירש כל שאינו משום ת"ב כגון תע"צ, אע"פ שמפסיק מבעוד יום מותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודה שמפסיק בה ומותר לרחוץ, אבל כל שהוא משום ת"ב דהיינו סעודה המפסקת בערב ת"ב אסור לרחוץ מאז, כמו שאסור לאכול אפילו לא פירש כלום מרחיצה, אלא כיון שפירש אכילה וחל עליו התענית לענין אכילה אסור גם ברחיצה, ולר' ישמעאל בר"י כל שעה שמותר לאכול ר"ל אם לא היה מפסיק מותר לרחוץ, והיינו דאע"פ שהפסיק מאכילה מ"מ מותר עדיין ברחיצה, וכן הפירוש בתוספתא, וכ"כ המכתם [תענית ל'] ואור"ח [הל' ת"ב אות י"א] בשם הראב"ד.

והרמב"ן [שם] מביא שיטת הראב"ד [כראיה לשי' הרי"ף שהקבלה אוסרת להפסקה] בהרחבה, דכל שהוא משום ת"ב היינו ערב ת"ב אסור לאכול בשר ולשתות יין ואסור לרחוץ משהפסיק, דאחרי סעודה המפסקת כ"ש שאסור לאכול ולשתות, אלא אף ברחיצה אסור אע"פ שלא פירש מרחיצה כלום, וכל שאינו משום תשעה באב כגון תע"צ, אע"פ שמפסיק מבעוד יום מותר לאכול בשר ולשתות יין ומותר לרחוץ,

אומר משום אביו כל שעה שמותר לאכול מותר לרוחץ פניו ידיו ורגליו, ומסתמא הילכתא כרבנן, ואפילו רבי ישמעאל ברי"ר לא פליג אלא בערב תשעה באב קודם סעודה המפסקת, אבל קודם לכן שרי לכולי עלמא, ותניא כל מצות שנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב, אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשישי המטה, משמע דדוקא ביום תשעה באב.

הרי שלא גרס בדברי ר' ישמעאל ברי"ר כשאר ראשונים הנ"ל דמותר לרוחץ דמשמע דקאי על רחיצת כל גופו, אלא גרס כל שעה שמותר לאכול מותר לרוחץ פניו ידיו ורגליו, ומשמע דכל גופו אסור אף לפני כן, וכמש"כ אח"כ דאפילו ר' ישמעאל ברי"ר לא פליג אלא בערב תשעה באב קודם סעודה המפסקת, אבל קודם לכן שרי לכו"ע, וצ"ע ממתני אסור רחיצת כל גופו האם רק מחצות או כל היום, והאם יש חילוק בין חמין לצונן, ובמאי פליגי רבנן דהלכה כמותם, האם ס"ל לרבנן דמותר לרוחץ כל גופו עד סעודה המפסקת, דהא קאמרי דרק מסעודה המפסקת אסור לרוחץ, ומשמע דמייירי מכל גופו וכשיטת הרמב"ן הנ"ל, וצ"ב.

רחיצה בשבוע שחל בו תשעה באב

(ח) הרי דמדינא דגמרא מותר לרוחץ כל גופו אף בחמין עד ת"ב או עכ"פ עד סעודה המפסקת, וצ"ע מה המקור והטעם במה שאנו נוהגין שאין לרוחץ מר"ח אב או משבוע שחל בו ת"ב, ואם יש חילוק בין חמין לצונן או לכבוד שבת.

הרמב"ם (פ"ה מתענית ה"ו) כתב כבר נהגו כל ישראל שלא לאכול בשר בשבת זו, ולא יכנסו למרחץ עד שיעבור התענית, וכתב המ"מ דהמנהג שלא לאכול בשר לא נתפשט בארצות אלו, דאין נמנעין מבשר אלא בערב התענית, אבל אין נכנסין למרחץ אף דמדינא מותר אפילו בערב תשעה באב.

ולא מבואר ברמב"ם ממתני נהגו שלא ליכנס למרחץ, האם מר"ח אב או רק משבוע שחל בו ת"ב, ובפשוטו הוא המט"כ למש"כ לפני כן שנהגו שלא לאכול בשר בשבת זו, וא"כ גם מש"כ דלא יכנסו למרחץ היינו רק בשבוע שחל בו ת"ב, וכ"כ התרוה"ד (סי' ק"נ) בשיטת הרמב"ם.

וכ"מ במהרש"ל (סי' צ"ב) דמהא דלא כתב הרמב"ם שנהגו איסור אף ברחיצה מר"ח כמו שכתב שיש מבטלין השחיטה מר"ח, משמע דאפי' במקום שאין אוכלין בשר מר"ח מ"מ באיסור מרחץ לא קיבלו עליהם אלא בשבת שחל ת"ב, ויפה כיוונו כדי שלא לבטל עונג שבת, ומשום הכי לא אסרו אלא בשבוע שחל בו ת"ב (אולי יש להוכיח מזה דס"ל לרמב"ם דכשחל ת"ב בשבת ונדחה ליום ראשון, או כשחל ביום ראשון אין דין שבוע שחל בו, וכשי"ה הרא"ש ושיטה א' בשו"ע סי' תקנ"א ס"ד). והיינו דאף שהרמב"ם לא כתב שיש נמנעין מלאכול בשר מר"ח אלא כתב כן רק לענין שבוע שחל בו ת"ב, מ"מ מהא דכתב הרמב"ם שיש נמנעין מלבטל השחיטה מר"ח, ולענין רחיצה כתב כלשון הרמב"ם דנמנעו אוכלים בשר מר"ח.

וכדברי המהרש"ל יש לדייק גם מדברי הרמב"ן [תוה"א אבילות ישנה ד"ה מתני' משנכנס] שכתב דעכשיו נמי יש מקומות שנוהגין שלא לאכול בשר מראש חדש ועד התענית, ונהגו הכל שלא ליכנס לבית המרחץ בשבת זו, ואסור לשנות מנהג אבות ז"ל, הרי דלענין אכילת בשר הביא רק המנהג לימנע ממנו מר"ח, ולענין רחיצה כתב כלשון הרמב"ם דנמנעו מליכנס למרחץ בשבוע שחל בו ת"ב.

וממה שכתב הרמב"ם והרמב"ן שאין נכנסין למרחץ משמע לכאוף דרק במרחץ אין נכנסין, אבל רחיצה שלא במרחץ אינו בכלל מה שנהגו בו איסור, עוד י"ל דרק כל גופו בחמין אסור, דהנכנס למרחץ בסתמא הוא כדי לרוחץ כל גופו בחמין כמבואר בתרוה"ד (סי' ק"נ) ומהר"י ברונא (סי' י"ב) בשע"צ (סי' ר"ס סק"ד) דסתם בית המרחץ הוא בחמין, ולפ"ז פניו ידיו ורגליו בחמין או כל גופו שחל בו לא דינו בכלל האיסור, וע"ע בישועות יעקב [ג], אך צ"ע אם מותר לעשות כן אף בתוך המרחץ גופא, או דעצם הכניסה למרחץ אסורה אף אם רוחץ שם כל גופו רק בצונן או פניו ידיו ורגליו בחמין, כיון שהדרך לרוחץ שם כל גופו בחמין.

ואין לדייק מדברי המהרש"ל הנ"ל שהבין מדברי הרמב"ם דכל רחיצה אסורה בשבוע שחל בו, מדכתב דלכן לא כתב הרמב"ם לימנע מרחיצה מר"ח אף לנוהגין לימנע מאכילת בשר מר"ח, דהא המהרש"ל כתב דהרמב"ם לא הזכיר זאת משום דצריך לרוחץ לכבוד שבת, ובפשוטו לכבוד שבת רוחצין במרחץ כל גופו וראשו בחמין כמב' בשע"צ (סי' ר"ס סק"ג).

ומהא דכתב הרמב"ם נהגו משמע דכולם נהגו כן וכמש"כ הרמב"ן ונהגו הכל, וכ"כ עוד ראשונים דנהגו שלא ליכנס למרחץ בשבוע שחל בו ת"ב, עיי' במאירי [תענית ל' ע"א ד"ה אע"פ] ובאוהל מועד [מו"ק דרך ה' נתיב א'] ועוד.

אבל הרא"ה בפקודת הלויים [תענית כ"ט ע' כ"ח] והר"ן [תענית ט' ע"ב מדה"ר] כתבו כן בשם מנהג הצנועין, דאף דהלכה כרב ששת דאפי' לכבס ולהניח אסור, מ"מ דוקא כבוס בגדים אסור, אבל רחיצת גופו מותר בין בחמין בין בצונן, ואפילו כל גופו שלא אסורה אלא בת"ב עצמו, אלא שהצנועין נוהגין איסור בעצמם שלא לרוחץ כל אותה שבת. הרי דהצנועין אין רוחצין בשבוע שחל בו, ומשמע דנהגו איסור רק ברחיצת כל גופו ולא ברחיצת פניו ידיו ורגליו, אך לא מבואר אם נהגו איסור רק בחמין או אף בצונן.

רחיצה מראש חודש אב

(ט) והטור (סי' תקנ"א) כתב בשם הראב"ה (סי' תתפ"ב) נהגו אבותינו שלא לרוחץ מר"ח אב, ויש עלינו לקיים משום אל תטוש תורת אמן, וע"ש בראב"ה דאין זה מכח איסור חמיי התלמודים אלא ממנהגא

וכנ"ל, וכתב הב"י שכ"כ גם המרדכי [תענית סי' תרל"ט] בשמו [ע"ש מהר"ש משאנץ], דאף בדגמ' משמע דרק בת"ב אסור ברחיצה וסיכה, מיהו נהגו אבותינו שלא לאכול בשר ולשתות יין ולא לרוחץ מר"ח ועלינו לקיים דכתיב ואל תטוש תורת אמן, וכ"כ באו"ז [ח"ב הל' ת"ב סי' תי"ד], והגהות אשר"י תענית פ"ד סי' ל"ב] וברוקח דלקמן. הרי דראב"ה ומרדכי והטור כתבו דנהגו אבותינו שלא לרוחץ מר"ח אב, ומשמע דכולם נהגו כן ולא רק הצנועים.

והב"י הביא מהתרומת הדשן [סי' ק"נ] דאסור לרוחץ בנהר בצונן מר"ח אב, דהא נמנעים מזה מחמת אבל כרבנן [יבמות מ"ג ע"ב] דשאני אבילות חדשה מאבילת ישנה, והיינו מר"ח כדמוכח באו"ז ובמרדכי, ולכל הפחות היינו בחמין, אך י"ל דכל רחיצה קאמרי, דהא כל שהוא משום אבל אסור בין בחמין בין בצונן [תענית י"ג ע"א], וכן משמע קצת לשון המרדכי דכתב אהא דאמר כל מצות הנוהגים באבל נוהגים בת"ב, ואסור ברחיצה, מיהו נהגו שלא לרוחץ מר"ח אב, ואם כוונתו דנהגו שלא לרוחץ רק בחמין א"כ מאי מיהו דקאמר, שפיר נקט תלמודא דוקא ת"ב דאסור ברחיצה אף בצונן, וכמו שנהגו באבל, אלא ע"כ דמנהג אבותינו לאסור רחיצה אף בצונן, ולכן קאמר שפיר המרדכי ומיהו אהא דמשמע בגמ' דרק בת"ב אסור ברחיצה.

ואף דמלשון הרמב"ם משמע דדוקא בחמין נהגו איסור מדכתב שנהגו הכל שלא לכנס למרחץ בשבת זו [וסתם מרחץ הוא בחמין], מ"מ כיון דאו"ז ומרדכי פליגי עליה וס"ל דנהגו כן מר"ח ולא רק משבוע שחל בו, ה"נ פליגי בהא דנהגו איסור אפילו בצונן, ולכן כתבו שלא לרוחץ ולא כהרמב"ם שלא ליכנס במרחץ, ומסיק התרוה"ד שכמדומה שראה רוחצים בנהרות מר"ח ולא מיחו בידם, והמחמיר תע"ב, ומשמע מדבריו דשבוע שחל בו לא ראה מקילין, וע"ל שגם המהר"י ברונא הביא המנהג להקל לרוחץ בנהרות מר"ח.

הרי מבואר בתרוה"ד דנחלקו הרמב"ם עם האו"ז והמרדכי בתרתי, א - אם אסור לרוחץ מר"ח אב או רק משבוע שחל בו, ב - אם אסור רק בחמין או אף בצונן, ומ"מ אף התרוה"ד שאסר בצונן מייירי מרחיצת כל גופו דומיא דרחיצה בנהר דנקט, ולא מבואר מה הדין לרוחץ פניו ידיו ורגליו דשמא מותר אף בחמין.

וכ"כ המהר"י בתשובה [סי' ט"ו] ובמנהגים [הל' ת"ב סי' ז'] בהג"ה דאסור לרוחץ מר"ח, שכתב לספר מר"ח אב עד אחר התענית לעולם, וגם לא לכבס ולא לרוחץ וכו', וכן נמצא לענין רחיצה בספר רוקח שר"ח באיסור רחיצה כלאחריו, ועבר ר"ח מותר וכו', ונדה יכולה לטבול ולרוחץ במים חמין לפי שגדולה המצוה וכו'.

הטעם שאין רוחצין מר"ח או משבוע שחל בו

(י) והטעם שנהגו שלא לרוחץ מר"ח אב או משבוע שחל בו ת"ב, בפשוטו משמע מדברי הראב"ה [שם] דהוא משום אבילות, שכתב דמה שנהגו אבותינו שלא לרוחץ מר"ח ושלא לאכול בשר ושלא לשתות יין לא מכח איסור חמיי התלמודים, דאע"ג דפסקינן כר"מ וכרשב"ג לקולא, כר"מ דנוהג אָבָל רק לפניו מר"ח עד התענית, וכרשב"ג דאינו אסור אלא אותה שבת בלבד, מכל מקום לכל הפחות שבת שחל תשעה באב בתוכה לפניו נוהג אבילות, ואבל אסור בחמין.

אבל אח"כ כתב הראב"ה דמאי דקאמר ר"מ דנוהג אָבָל היינו דוקא לענין סיפור וכיבוס, דהא כמו דמותר בנעילת הסנדל ותשה"מ עד ת"ב ה"נ מותר ברחיצה וסיכה עד אז, וכדנתיב כל שהוא משום תשעה באב אסור לאכול בשר ולשתות יין ולרוחץ ולסוך, וכל מצות שנוהגות באבל נוהגות בת"ב, אסור באכילה ובשתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשישי המטה, משמע דדוקא ביום תשעה באב אסור.

הרי דמה שנהגו שלא לרוחץ הוא מטעם אבילות, אלא שכתב הראב"ה דאין לזה מקור בגמ' דמייירי רק מתספורת וכיבוס ורק משבוע שחל בו, ומ"מ נהגו כן אבותינו שלא לרוחץ מר"ח, וגם כתב דאבל אסור בחמין ומשמע דבצונן מותר לרוחץ, ואולי מותר לרוחץ אף כל גופו בצונן.

אלא דגבי אבל מבואר ברמ"א [י"ד סי' שפ"א ס"א, סי' ת' ס"א] דאסור לרוחץ כל גופו בצונן כל שלשים, והש"ך [סק"א] כ' דאין איסור בשלשים ברחיצה בצונן, וע"ש בדגומ"ר ורעק"א ויד שאלו דהש"ך קאי רק על פניו ידיו ורגליו ולא על כל גופו בצונן, אלא דבמהד"ב כ' הדגומ"ר דנהגו להקל בשלשים ברחיצת כל גופו בצונן, וכ"כ הפ"ת [סק"ב] מתשואות חן [סי' ל"א] ובערוה"ש [ס"ג].

אך ע"ל [ס"ט] דהתרוה"ד דייק מהאו"ז והמרדכי דאסור לרוחץ אף בצונן מר"ח או משבוע שחל בו ת"ב, ואף דמייירי התרוה"ד מרחיצה בנהר, מ"מ הא מקור הדברים בראב"ה [ע"ש בהערות לראב"ה ע' תרנ"ג אות ו'] הנ"ל מבואר כן על כל רחיצה, וע"כ דיש לחלק בין אבילות לר"ח אב אף דהוי אבילות ישנה, וכדמצינו לגבי איסור בשר ויין דאבל מותר בהם, ומר"ח אב החמירו בהם. ומ"מ אולי יש לצרף מה שנהגו להקל באבילות לרוחץ כל גופו בצונן בשלשים, למה שיש מקילין לרוחץ במקומות החמין מחמת הזיעה מר"ח אב [ע"ל סי"ג].

וברוקח [סי' ש"ב] כתב שאל הרב ר' יקר מלפני רבינו קלונימוס מרומא אמאי צריך אדם לימנע מלרוחץ קודם תשעה באב, והשיב חייב אדם למנוע מלרוחץ מר"ח אב, ובר"ח עצמו אסור משום שנאמר [הושע ב' י"ג] חגה חדשה ושבתה, אבל קודם ר"ח מותר לרוחץ, ואף בנזדמן לאבל שישלימו לו ל' יום או יומיים אחר ר"ח אב אסור לרוחץ עד אחרי ת"ב, שאין לו אבילות גדולה מזו שחורב בית אלקינו, ודמי למ"ש [תענית י"ג ע"ב] תכפוהו אבילו זא"ו הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסתו במים, אלמא בחמין אסור. וכ"כ בשמו בשבולי הלקט [סי' רס"ד] ומעשה הגאונים [ע' ל"ה, וע"ע בפרדס הגדול סי' קנ"ו, ליקוטי הפרדס מרש"י ל"ג ע"א], וע"ע בא"ר [סקל"ב].

וע"ש ברוקח ששאל גם על אשה נדה לרוחץ מטומאתה קודם ת"ב, והשיב דביזדמן לה לרוחץ מטומאתה באלו הימים מותרת לרוחץ על ידי פושרין [עיי' מ"ב סי' תקנ"א סקצ"ב וביה"ל ד"ה ולצו"מ דהרוחצת לצו"מ רוחצת כדרכה בחמין, ומשמע דגם טובלת בחמין], ולטהר בימי מקוה שהיא מתעסקת לטהר עצמה לבעלה, ומשום פריה ורביה הקילו לה, כההיא דאמור רבנן [ילקוט שמעוני מלכים א' ק"פ] גדולה פריה ורביה לפני הקב"ה יותר מבנין בית המקדש שנאמר [מ"א ב' כ"ח] חדש יהיה בלבנון ושנים חדשים בביתו, ועוד שהרי אינו אסור בתשישי המטה אלא תשעה באב בלבד, אבל קודם תשעה באב מותר ע"ש. ויש לעיין היכא שיכלה לטבול לפני ר"ח ולא טבלה אם ג"כ נתיר לה לרוחץ אחרי ר"ח כדי לטבול, או שמא דמי למכוון טבילתה בשבת, אך שאני התם דתטבול מיד אחרי שבת, משא"כ הכא תצטרך להתמין עד אחרי ת"ב, ועוד דשאני שבת דאמרי' שלא תטבול מחמת הרחוקת החפיפה מהטבילה דלא שייך הכא.

הרי דס"ל לרוקח דאסור לרוחץ מר"ח אב, אך כ' דבחמין אסור ומשמע דבצונן מותר, ואולי קאי רק על מי שתכפוהו אבילו, ואולי ס"ל דמר"ח אסור ברחיצה כמו אבל, אלא דאבל מותר לרוחץ בצונן רק פניו ידיו ורגליו [עיי' י"ד סי' שפ"א ס"א, סי' ת' ס"א], ויש לדייק בדברי הרוקח ושלם כתב דנהגו איסור ברחיצה כמש"כ הראשונים הנ"ל, ומשמע לכאוף דמדינא אסור, אך ע"ל בדגמ' מבואר להדיא דמותר לרוחץ עד ת"ב או עכ"פ עד סעודה המפסקת לפי הרמב"ן, וע"כ צ"ל דגם לרוקח אינו אלא ממנהגא.

וכ"כ בביאור הגר"א [סקנ"ד] דהטעם שאין רוחצין מר"ח הוא משום אבילות, וכמו שאסרו מלספר ולכבס, וכל זה מצד הקבלה, אבל מדינא מותר אף בערב ת"ב כמב' בסוף תענית [ל' ע"א].

ובאור זרוע [ח"ב ת"ב סי' תי"ד] כתב סמך למה שנהגו העם שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין ושלא לרוחץ משנכנס ר"ח אב, מהא דאיתא בירושלמי [תענית פ"א ה"ו, פסחים פ"ה ה"א] א"ר זעירא נשיא דנהיגי דלא למישתי חמר מן דאב עליל מנהג, שבו פסק שתייה, ומה טעם כי השתות יהרסון [תהלים י"א ג'], הרי שהיו נוהגין שלא לשתות יין מר"ח אב, וה"ה שהיו נמנעין מלאכול בשר כי אין שמחה אלא בבשר, וכן מלרחוץ.

מיהו רב נסים גאון לא גריס חמר, אלא גריס דלא למישתי עמרא, ופירושו לשון או בשתי או בערב, אבל בשתיית יין לא איירי כלל, ואעפ"כ נהגו אבותינו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין ושלא לרוחץ, ואין אנו רשאין לשנות ממנהגם, כדאי' שם בירושלמי א"ר חנינא כל הדברים מנהג, אעין דשטיין הויין מוגדל [צבעיאי], אתון ושאלון לר' חנינא תריהון דרבנן מהו לעיבד בהו עבידתא, אמר לון מכיון שנהגו אבותיכם איסור אל תשנו ממנהג אבותיכם, ה"נ כיון שנהגו אבותינו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין ושלא לרוחץ משנכנס אב אין אנו רשאין לשנות משום שנאמר ואל תטוש תורת אמן, וה"נ אמרי' בפסחים גבי בני בישן דנהוג דלא הוו אזלי מצור לצידן במעלי שבתא.

שיטת המחבר והרמ"א ממתני אין רוחצין

(יא) והמחבר (סי' תקנ"א ס"ז) הביא ב' המנהגים ממתני אין רוחצין, בתחילה כתב יש נוהגים שלא לרוחץ מראש חדש, וע"ז כתב המ"ב [סקפ"ח] דע"ל דאף בצונן יש לזיזה שלא לרוחץ, וכ"מ בלבוש [סט"ז], ואח"כ כתב המחבר ויש שאין נמנעין אלא בשבת זו, וע"ל שכן הוא שיטת הרמב"ם והרמב"ן, אך מדכתבו דנהגו שלא ליכנס למרחץ משמע דדוקא בחמין אסור אבל בצונן מותר.

ומשמע שהמחבר לא הכריע אם לימנע מרחיצה מר"ח אב או רק בשבוע שחל בו ת"ב, וגם לא כתב מה הדין בער"ש חזון, ואשכחן מנהגים שונים בזה אצל בני ספרד. בשלחן גבוה [סקמ"ח] כ' דבשאלוניקי נוהגים כהרמב"ם והרמב"ן דדוקא בחמין אסור בשבוע שחל בו ת"ב, אבל בצונן מותר, ולכן נוהגים לשוט בים הגדול אפילו בערב ת"ב ואין פוצה פה. וברוח חיים [סק"ז] כתב שהמנהג באימירי שלא לרוחץ בשבת שחל ת"ב בתוכה, אבל בבן איש חי [דברים אות ט"ז] כתב שנוהגין שלא לרוחץ כל גופו מר"ח אפילו בצונן. ובפרי האדמה [ח"ד ע' ע"ז] וקול אליהו [ח"א אור"ח סי' מ"ה] הזכירו רק דהמנהג בירושלים לאסור אכילת בשר מר"ח חוץ מיום ר"ח עצמו, וע"ש בפרי האדמה דלא קיבלו עליהם להימנע משתיית יין, ולא הזכירו מה נהגו לענין רחיצה.

אבל הרמ"א כתב מהתרוה"ד דנוהגין שלא לרוחץ אפילו בצונן מראש חודש ואילך, וכתב המ"ב [סקצ"ד] דהיינו דוקא כל גופו, אבל פניו ידיו ורגליו מותר לרוחץ בצונן כמו באבל, וכמבואר בביאור הגר"א [סקנ"ז] דהנך ימים נהגו משום אבל כמ"ש ביבמות [מ"ג ע"ב] שאני אבילות וכו', וכל שהוא משום אבל כגון ת"ב ואבל אסור בין בחמין בין בצונן.

ויש לעיין אמאי נהגו להחמיר מר"ח אב או משבוע שחל בו ת"ב רק מרחיצה ולא מסיכה, הא בראשונים הנ"ל מבואר דדין סיכה שוה לדין רחיצה, ולפ"ז הנוהגין לסוך לפני ת"ב לכאוף עדיף שיעשו כן לפני סעודה המפסקת, דהא לרמב"ן אסור לעשות כן אח"כ, ואף דהמחבר [סי' תקנ"ד ס"א] לא פסק כהרמב"ן מדכתב דאסור בסיכה רק מת"ב בערב, מ"מ ע"ל מהב"ח דמה שנהגו שלא לרוחץ מר"ח אף בער"ש חזון הוא מחמת שיטת הרמב"ן דאסור לרוחץ בערב ת"ב, וא"כ צ"ע אמאי נהגו להחמיר רק לענין רחיצה ולא לענין סיכה.

ואולי י"ל ע"פ מש"כ המ"ב [סק"מ] דנמנעין מכיבוס מר"ח אב ולא קודם לכן משום שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בו, וה"נ י"ל לענין סיכה דאין רוב הצבור יכולים לעמוד בו אף לזמן מועט, ולא דמי לרחיצה שאסרו מר"ח דיכולים לעמוד בו, ומ"מ בערב ת"ב לכאוף עדיף לעשות כן

חובה בער"ש, מפני שרשימת ימים ורגלים בחמין הנאת הגוף ומאיר העינים. ומשמע דהחובה הוא דוקא על ידיו ורגליו, וע"ש בהמשך שהביא המנהג של ר' יהודה בר"א ושם נקט פניו ידיו ורגליו, וע"ל מש"כ בענין רחיצת הפנים, עוד צ"ע אם ס"ל דאיכא מצוה ברחיצת כל הגוף.

אמאי לא רחץ ריב"א כל גופו

טו) ומבואר מדברי הטור הנ"ל דהמקור לרחיצת פניו ידיו ורגליו הוא בגמ' שבת [כ"ה ע"ב] דאמר רב נחמן בר רב זבדא, ואמרי לה אמר רב נחמן בר רבא אמר רב הדלקת נר בשבת חובה [פרש"י כבוד שבת הוא שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין ימא כדאי' בימא ע"ד ע"ב, וע"ש במהרש"א ובסמ"ע חו"מ סי' ה' סק"ז], רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית [פרש"י ערבית ליל שבת, וע"ל מש"כ בזה] רשות [ע"ל מרבניו פרחיה שפירש כלומר אם יזדמנו לו מים בער"ש בלא טורח הרשות בידו אם ירחץ פניו ידיו ורגליו אם לאו], ואני אומר מצוה, מאי מצוה דאמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו, ומתעטף ויושב בסדין המצויצין ודומה למלאך ה' צבקות וכו'.

ומלשון הגמ' מביאין לו עריבה מלאה מים משמע שהיה חוץ למרחץ, וכ"מ במ"ב [סי' רס"ב סק"יב] דהרוחץ עצמו מעט בביתו ירחץ עצמו סמוך לערב כמו שמוכר בגמ' מר' יהודה בר אלעאי, אבל כשהולך למרחץ מהנכון להקדים עצמו כדי שלא יבוא ח"ו לידי חילול שבת, אך הוא גופא צ"ע אמאי באמת לא הלך למרחץ כדי לקיים מצות רחיצה בכל גופו, ואי משום שרצה לרחוץ כמה שיותר סמוך לשבת כדי שיהא ניכר שהוא לכבוד שבת, הא גם ברחיצה במרחץ היה יכול לעשות כן דמדיד כשיצא מהמרחץ יתעטף וימתין לקבל את השבת.

ובא"ר [סק"א] כתב מהראב"ן [שם] דמיירי שלא היה לו לר"י בר אלעאי מרחץ כדי לרחוץ בו כל גופו, ואעפ"כ הקפיד לרחוץ פניו ידיו ורגליו, אבל הא"ר כ' דדוחק לומר שלא היה לריב"א מרחץ.

עוד הק' הא"ר על הטור דמצוה לרחוץ כל גופו, דהא לרב אף רחיצת ידים ורגלים הוא רשות, ואין לומר דמודה רב שכל גופו מצוה לרחוץ, ורק כשאינו יכול לרחוץ כל גופו אז רחיצת ידיו ורגליו היא רשות, דא"כ למה ליה לחלק בין הדלקת הנר לרחיצה, הו"ל לחלק ברחיצה גופיה בין ידיו ורגליו דהוא רשות לכל גופו דהוא מצוה. ועוד דעובדא דאבישי והלל ורבא שחפפו ראשן משמע שלא היה במרחץ אלא בביתם, וכי כולם לא היה אפשר להם לרחוץ במרחץ, וגם המרדכי [סי' רפ"ז] ואגודה [סי' מ"ו] לא כתבו דמצוה אלא בפניו ידיו ורגליו [ע"ל דבאגודה כ' רק ידיו ורגליו].

והברכ"י [סק"ב] כתב דודאי גם הטור ס"ל דרחיצת הגוף היא רק מצוה מן המובחר, אבל רחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין הוא מצוה בדרגה אחרת שאין להתרשל בה בשום אופן, משא"כ רחיצת כל גופו יש לו מצוה ונטול עליה שכר שעשה בזה כבוד גדול לשבת, אבל אם אינו עושהו אינו עובר על מצוה ואין לו סרך עונש, וכמש"כ הד"מ מהא"ז לענין חפיפת הראש דמקבל עליה שכר אם מקיימה, ואינו נענש עליה אם אינו מקיימה [ע"ל דבא"ז בפנים לכא' כתב כן רק על רחיצת כל גופו במרחץ].

ומש"כ בפסקי הרא"ש "וכ"ש כל הגוף", אין הכוונה דהוי מצוה טפי מרחיצת פניו ידיו ורגליו, אלא דכלפי דאמר רב רחיצת ידיו ופניו רשות קאמר ר"י דהיא מצוה, ואהא קאמר בפסקי הרא"ש וכ"ש כל הגוף דהוי מצוה מן המובחר.

ומה שאבישי הלל ורבא חפפו ראשן י"ל דהיינו משום שהיו רוחצים תדיר את גופם, ובההיא זימנא אתרמי חפו ראשם, ועל ר"י בר אלעאי י"ל דהיה רגיל לטבול במקוה טהרה או בנהר, ולעת ערב היה רוחץ פניו ידיו ורגליו במים חמין, אבל מי שאינו טובל מצוה מן המובחר לרחוץ כל גופו, וכמש"כ הראב"ה הנ"ל שהוא המקור לדברי המרדכי והאגודה.

ובדברי יציב [או"ח סי' רל"ז סק"ב] ביאר הא דריב"א לא רחץ כל גופו, אף דכתב הטור דמצוה לרחוץ כל גופו ע"פ דאי' בליקוטים שבסוף מנהגי מהר"ל [אות מ"ו] שהמהר"ל לא היה רגיל לכבס סדיניו ששוכב עליהם בכל לילה רק מפסח לפסח, ומ"מ נקיים הם משאר סדיני בני אדם ששכבו בהן שבועיים, והיינו משום דלא שלטם זיעה בצדיקים בבחינת שמלתן לא בללתה וגו' [דברים ח' ד'], וע"ש שגם אצל הדברי חיים לא נראתה עליו זיעה כלל, ולכן ר"י בר אלעאי שהיה דומה למלאך ה' צבקות לא היה זקוק לרחוץ גופו, ואעפ"כ רחץ רק פניו ידיו ורגליו משום מצוה.

המקור לרחיצת כל גופו בערב שבת

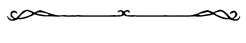
טז) והמקור של הראב"ה והטור ור"י דמצוה לרחוץ כל גופו לכבוד שבת, כ' הברכ"י [שם] דהוא מהגמ' בשבת [שם] שדורש הפסוק באיכה [ג' י"ז] ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה, מאי ותזנח משלום נפשי, אמר רבי אבהו זו הדלקת נר בשבת, נשיתי טובה, אמר רבי ירמיה זו בית המרחץ, רבי יוחנן אמר זו רחיצת ידים ורגלים בחמין וכו'.

ומדאמר ר' ירמיה נשיתי טובה זו מרחץ מוכח דאיכא מצוה לרחוץ כל גופו, דאם כוונתו רק לרחיצת ידים ורגלים היינו ר' יוחנן. ואף ר' יוחנן מודה דאיכא מצוה לרחוץ בער"ש במרחץ, ורק קרא דנשיתי טובה דריש על רחיצת ידים ורגלים דאפי' רחיצה כל דהוא לא הוה ליה, דאי כר' ירמיה דקאי על מרחץ א"כ משמע דרק מרחץ לא הו"ל אבל רחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין הו"ל, וזה אינו, דכלל לא הו"ל שום רחיצה, ולכן דריש הפסוק על רחיצת ידים ורגלים, אבל ודאי דג"כ מודה דאיכא מצוה ברחיצת כל גופו בער"ש.

ובשאליות [בראשית] מבואר דהלל הזקן הלך למרחץ כל ערב שבת לכבוד שבת, וע"ש בהעמק שאלה [סקכ"א] דגרס כן במדרש רבה [בהר פל"ד ס"ג] עה"פ [משלי י"א י"ז] גומל נפשו איש חסד זה הלל, שבשעה

עוד י"ל בהיתר לרחוץ למי שמוזיע הרבה ע"פ הגמ' בנדרים [פ"א ע"א, יו"ד סי' שפ"א ס"ג, וע"ש בערוה"ש ס"ו דה"ה ביש לו צרעת בגופו] ערבוביתא דגופא מתיא לשיחא וכיבי, ופי' הר"ן כשגופו מזהם שאינו רוחץ תמיד מביאו לידי אבעבועות המכאיבות, וממילא הו"ל כרחיצה לצורך רפואה דמותר בחמין אף בשבוע שחל בו ת"ב כמבו' לעיל מהמ"ב [סקפ"ח].

גם י"ל דבזמנינו אשר אנו רגילים לחיות בנקיות טפי מבזמנם הרי אנו בגדר איסטניס, דגם באבל כתב המחבר [יו"ד סי' שפ"א ס"ג, וע"ע בפ"ת סי' שפ"ט סק"ב לענין בגד מכובס לאבל תוך ז' כשמוזיע אף דאיסורו מדינא דגמרא, ומדמהו לרחיצה שאינה של תענוג, ומה שלא בא הדבר הזה מפורש בפוסקים אין זה אלא לרוב פשיטותו שהוא דבר הלמד מדין רחיצה וסיכה ע"ש] דמותר לרחוץ כל גופו, אך ע"ש במחבר דלא כל מי שאמר אסטניס אני מתירין לו אלא דוקא שהוא ידוע שהוא אסטניס ומתנהג בנקיות, ואם לא ירחץ יצטער הרבה ויבא לידי מיחוש, וא"כ בזמנינו כל אחד ישער בנפשו אם הוא בגדר זה ובפרט בשבוע שחל בו ת"ב.

פרק ב

רחיצה בערב שבת

רחיצת כל הגוף בערב שבת

יד) כדי לבאר דין רחיצה בערב שבת חזון או בערב שבת שחל בו ר"ח אב, נקדים דין רחיצה בכל ערב שבת, מה צריך לרחוץ, באיזה מים צריך לרחוץ עצמו לכבוד שבת, על מי חל החיוב רחיצה, אימתי הוא זמן הרחיצה, והאם גם לכבוד יו"ט יש להתרחץ.

כתב הטור [סי' ר"ס] מצוה על כל אדם שירחץ בערב שבת לכבוד שבת, ואם אי אפשר לרחוץ כל גופו ירחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין, דאמר רב יהודה אמר רב [שבת כ"ה ע"ב] כך היה מנהגו של ר' יהודה ברבי אלעאי ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה מים חמין ורוחץ בה פניו ידיו ורגליו, ומתעטף בסדין המצויצין ודומה למלאך ה' צבקות.

וכן מבואר בראב"ה [שבת סי' קצ"ז] שכתב שמעית מהני דמצוה לרחוץ, ומסתמא היינו לכא' כל גופו, וכ"כ רבינו ירוחם [ריש נ"ב] רחיצת ידים ורגלים או מרחץ וכו' מצוה משום עונג שבת. וכ"מ בא"ז [ער"ש סי' ז'] שכתב למדנו מכאן שמצוה לרחוץ פניו ידיו ורגליו ערב שבת בחמין וכו' יוחנן, ומצוה נמי לרחוץ במרחץ ולהזיע, והיינו רחיצת כל הגוף בחמין. וכ"מ בתניא רבתי [סי' י'] שכתב ומצוה לחוף את ראשו ולרחוץ בחמין ולנקות את עצמו בער"ש עם חשיכה משום כבוד שבת וכבוד יו"ט. ובקיצור פסקי הרא"ש [שבת פ"ב אות י"ח] כתב הטור, וכ"כ הראב"ן [סי' שמ"ג] מצוה לרחוץ פניו ידיו ורגליו וכ"ש כל הגוף.

וצ"ע מה המקור דאיכא מצוה ברחיצת כל גופו, דהא בגמ' אשכחן רק רחיצת פניו ידיו ורגליו גבי ר"י בר אלעאי, וחפיפת הראש גבי אבישי [סנהדרין צ"ה ע"א] הלל [שבת ל"א ע"א] ורבא [ביצה כ"ז ע"ב], והרמב"ם [פ"ל משבת ה"ב] הזכיר רק רחיצת פניו ידיו ורגליו, שכתב איזהו כבוד זה שאמרו חכמים שמצוה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת.

ושמא באמת מחמת כן כתב בפסקי הרא"ש "וכ"ש כל הגוף", דאה"נ דלא אשכחן מקור בגמ' לרחיצת כל הגוף אף הוא כ"ש מרחיצת פניו ידיו ורגליו. אך א"כ קשה אמאי לא עשה כן ר"י בר אלעאי, והביה"ל [ד"ה מצוה] הוכיח מהא דר"י בר אלעאי דאף מי שתורתו אומנותו יש לו לטבול כדי לקיים רחיצה בחמין [וע"ע בביה"ל סי' ר"ג ד"ה ישתדל בחוב להכין צרכי שבת בעצמו מחמת כבוד שבת, וע"ש בכה"ח סק"ט], אך כתב דשם נזכר רק רחיצת פניו ידיו ורגליו, וצ"ב אמאי באמת לא רחץ כל גופו אם יש בזה מצוה.

ואולי י"ל דלא היה לר' יהודה בר אלעאי כל כך מים חמין דאז מוטב לרחוץ בהן פניו ידיו ורגליו דמבואר בגמרא בהדיא, וכמו שכתב בביה"ל [ד"ה כל], וכ"מ בראב"ן [שבת סי' שמ"ג] שכתב רחיצת ידים ורגלים בחמין בער"ש מצוה, וכל שכן רחיצת כל הגוף כמנהגו של ר' יהודה ברבי אלעאי ערב שבת מביאין לו עריבה מלאה חמין [בשלא היה מרחץ] ורוחץ פניו ידיו ורגליו, הרי דר' יהודה בר"א עשה כן שלא במרחץ, הא אילו היה במרחץ היה רוחץ כל גופו.

אך הא גופא צ"ב מאי שנא פניו ידיו ורגליו מכל גופו, ובפשטות י"ל משום דפניו ידיו ורגליו מתלכלכים יותר מכל גופו, וכדאשכחן גבי אבל [יו"ד סי' שפ"א ס"א, סי' ת' ס"א] שהתירו רחיצת פניו ידיו ורגליו בצונן ולא כל גופו [לענין רחיצה בשלושים ע"ש בפ"ת משואות חן סי' ל"א דלצו"מ כער"ש יש להקל לרחוץ כל גופו בצונן, וע"ש בשולחן גבוה שמיקל אף בחמין, וכן לענין טבילה, אבל בשבעה אין לטבול אף בשבת ובצונן כמש"כ במנח"א ח"ב סי' כ"ו, ודרכי חו"ש אות תתל"א, אבל במשמ"ש סי' כ"ה סק"ג כ' דהרגיל בכך בכל שבת רשאי גם עתה ע"ש].

אך א"כ צ"ב מה שכתב בקיצור פסקי הרא"ש "וכל שכן כל הגוף", מהו "וכל שכן", אדרבה יותר יש חיוב ברחיצת פניו ידיו ורגליו מאשר כל גופו, ועוד דא"כ מנלן דאיכא מצוה גם ברחיצת כל הגוף, ובערוה"ש [ס"ב] כ' דודאי מרחץ לרחוץ כל גופו יותר מצוה מרחיצת פניו ידיו ורגליו [וא"ש כ"ש שכ' הטור], ומה שר' יהודה בר"א לא עשה כן י"ל משום דהיה לו כאב ראש כדאי' בנדרים [מ"ט ע"ב] דאין ביכולתו ליכנס למרחץ מפני החמימות, ולכן גם לא רחץ ראשו.

וביחוסיתנאם ואמוראים [לר' יהודה ב"ר קלונימוס רבו של הרוקח ערך ר' זכאי שהיה בימי ר' עוקבא] כתב דעשו רחיצת ידים ורגלים מצות

לפני סעודה המפסקת, דהא לפי הרמב"ן אסור מדינא לעשות כן אחרי סעודה המפסקת.

רחיצה לצורך מצוה או רפואה

יב) ומ"מ רחיצה לצורך מצוה כתב הרמ"א דמותר, וכמבואר בביה"ל [ד"ה ולצורך] דהיינו אף בחמין, ולכן נדה רוחצת וטובלת כדאיתא במהר"ל הנ"ל, ואף אם טובלת בליל י' אב מותרת לרחוץ בערב ת"ב כדרכה בחמין [מ"ב סקצ"ב] כשא"א לה לרחוץ בליל עשירי, וכתב הביה"ל [ד"ה אם] מהדגומ"ר דהרמ"א לשיטתו [יו"ד סי' קצ"ט ס"ד], אבל לש"ך [שם] מעיקר הדין תרוחץ בערב ת"ב אפילו כשאפשר לה לרחוץ בלילה.

וכתב הרמ"א [סי' תקנ"א ס"טז], וע"ע בסי' תקנ"ד ס"ח, ויו"ד סי' שפ"א ס"ה] דה"ה אשה הלובשת לבנים יכולה לרחוץ מעט כדרכה בשאר שנה הואיל ואינה עושה לתענוג רק לצורך מצוה, וכמבו' בביאור הגר"א [סקנ"ו] דלצורך מצוה לא קבלו עליהו, ואף במקום שאסור מדינא אמרו ובחמישי מותר מפני כבוד השבת, ועוד דבכל רחיצה שאינה של תענוג רק למצוה מותר אף בת"ב כמ"ש כל חיבי טבילות וכו'.

ובפרי האדמה [פ"ה מתענית ה"ו] כתב מהבית יוסף [סי' תקנ"ד] בשם האו"ז דאפי' לרחוץ עצמה כדי ללבוש שרי רק שתשנה קצת הרחיצה, אבל חלוק לבן ודאי תלבש וסדין לבן תציע שלא תבא לידי ספק, והכנה"ג כתב משערי דורא דבתשעה באב עצמו לא תלבש לבנים רק חלוק בדוק ויפה, וכן כתב הרמ"א [סי' תקנ"א ס"ג, יו"ד סי' שפ"א ס"ה], ובשם המשאת בנימין כתב דתשנה קצת ברחיצה רק באו"מ ובין ירכותיה בין בחמין בין בצונן, אבל לבישת חלוק והצעת סדין שרי בשאר ימים, ומה שקשה בלשון הרמ"א מאו"ח ליו"ד תירץ הכנה"ג, ועיין בב"ח [סי' תקנ"א], אבל אשה שאירע ליל טבילתה בשבוע שחל תשעה באב בתוכה ורוחצת וטובלת כדרכה, כן כתב בכנה"ג [הגב"י סי' תקנ"א].

ובמ"ב [סקצ"ג] כתב דלכן קטנים שיש להם חטטין בראשן נוהגין לרחצן בראשן כיון שאינו לתענוג, אבל בלא"ה קטנים אסורים ברחיצה כמו גדולים כמו שמחמירין בהם לענין כיבוס ותספורת, כמבו' במ"ב [סקפ"א] משום אבילות או משום עגמת נפש.

ויש לעיין האם מותר לרחוץ הקטנים שיש להם חטטין בראשן אף בשבוע שחל בו ת"ב, ובאיזה מים מותר לרחצן, והאם מותר לרחצן אף בסבון, ועד איזה גיל חשיב כקטן לענין זה, והאם קטנים שמוזיעים ומתלכלכים דינן כקטנים שיש להם חטטין בראשן.

ושמא יש לדמותו לרחיצה לרפואה שכתב המ"ב [סקפ"ח] מהא"ר [סקל"ה] דמותר לרחוץ בחמין אף בשבוע שחל בו ת"ב, ומקורו במהר"י ברונא [הובא בשכנה"ג ושע"ת סקל"ז], וע"ע באיתן האזרחי סי' נ', וכמש"כ בשעה"צ [סקצ"ד] דגם מעוברת שהגיע קרוב לעת לידתה שטוב לה לרחוץ בחמין מותר דהוי לרפואה ולא לתענוג, וכן יולדת או מי שהוא אדם חלוש ואמר לו הרופא שצריך לרחוץ בכל יום בחמין שרי מלבד בת"ב עצמו, שהרי ר"ג [ברכות ט"ז ע"ב] רחץ בלילה הראשונה שמתה אשתו משום דאיסטניס הוה.

רחיצה במקום שמוזיעין הרבה

יג) ובזמנינו במקומות שהחום מרובה ומוזיעים הרבה, כתב בשלמת חיים [סי' שי"ג] דאין רחיצתו חשיב לתענוג אלא לנקיות ושרי, והיינו דדמי לרחיצה לרפואה דשרי. וכ"כ בערוך השולחן [סל"ז], וכ"ש מי שאינו נקי בגופו דמותר לו לרחוץ אפילו בחמין כדי שיהיה נקי.

וכ"כ באג"מ [אבה"ע ח"ד סי' פ"ד] דמותר לרחוץ משום זיעה דלא חשיב לתענוג, ובשבה"ל [ח"ח סי' קכ"ז, ואול"צ ח"ג פכ"ז ס"ה] כתב דמותר לרחוץ אף בסבון כדי להעביר את הזיעה, וכמבו' במ"ב [סי' תרי"ג סק"ב] דאף ביה"כ מותר לרחוץ להעביר הזיעה, ומה שהתירו בער"ש חזון רק פניו ידיו ורגליו או חפיפת הראש בחמין לרגיל בכך, מיירי כשהרחיצה הוא לתענוג ואעפ"כ מותר משום מצוה, ומ"מ אם שגי ליה בסבון ובצונן אין להתיר בחמין. אבל בח"ז [סי' ע"ז] כ' השבה"ל שמי שמוזיע ירחץ אבר אבר בצונן [ומשמע שם שירחץ בלי סבון, ולכא' הכל לפי הענין]. אבל בדברי יציב [ח"ב סי' רל"ז, ע"ש דבנעוריו בכל המקומות שהיה המרחצאות היו סגורים בער"ש חזון] ובאורחות רבינו [ח"א ע' שער"ו] כתבו דאין היתר לרחוץ אף למי שמוזיע, דמה שהתיר המ"ב לרחוץ ביה"כ להעביר הזיעה היינו דוקא להעביר זוהמא ולכלוך ולא זיעה בעלמא.

ומצינו כבר בזמן הקדום באחד מגדולי אשכנז שהתיר לרחוץ במקום שהחום מרובה ומוזיעין הרבה, דכתב המהר"י ברונא [סי' ר"ב] רבים מקילין ליכנס לנהרות [כמש"כ התורה"ד הנ"ל] משום דברמב"ם כתב ונהגו שלא ליכנס במרחץ דמשמע דהוא דוקא בחמין, או י"ל דהטעם שמקילין בזה הוא מפני רוב החום שבחדש אב ומתמלאים זיעה והוה להו לאיניש כאיסטניס, ואף דרב האי [גאון] כתב לא כל האומר איסטניס אני שומעין וכו', מ"מ כ' הרמב"ן דאם לא ירחץ יבוא לידי צער הרבה ויש מיחוש [עיי' יו"ד סי' שפ"א ס"ג], וה"ה כהאי גוונא אע"ג דלא דמי ממש ע"ש.

אלא דמהא דהרמ"א ושאר פוסקים לא הביאו דבריו משמע לכא' דלא ס"ל כותיה, ואף במהר"י ברונא משמע שכ"כ רק ליישב הנהוגים כן אבל לא דס"ל כן לדינא, דהא כתב אח"כ בשם מוהר"י מהרפור"ק יצו שאסור לרחוץ אף בצונן, וכיון דתניא כל שהוא משום ת"ב אסור לאכול בשר ולשתות יין ולרחוץ, וההיא דת"ב בין בחמין בין בצונן, וכיון דאנו מחמירים בשלשתן מר"ח לא מחלקינן ביניהם, ואילו היה בידי למחות הייתי מוחה [משמע דאף פניו ידיו ורגליו בצונן אסור, מדהשווהו לאיסור רחיצה בת"ב דחמורה מאבל].

שהיה נפטר מתלמידיו אמרו לו רבי להיכן אתה הולך, אמר להם לעשות מצוה, א"ל מה מצוה היא זו, א"ל לרחוץ בבית המרחץ, אמרו לו וכי זו מצוה היא, אמר להם מה אם איקונין של מלכים מי שנתמנה עליו מורקן ושוטפן והוא מתגדל עם גדולי מלכות, אני שנבראתי בצלם ובדמות שנאמר כי בצלם אלקים עשה את האדם עאכ"ו, וע"ע בעתים לבניה על ספר העתים [קס"ז סק"ב ע' רמ"א].

וכיון דהלל הלך למרחץ י"ל דשפיר רחץ שם כל גופו בחמין כמבואר בתרוה"ד [סי' קנ"ג] ומהר"י ברונא [סי' י"ב] ובשעה"צ [סי' ר"ס סק"ד] דסתם בית המרחץ הוא בחמין, אלא שהבבלי הזכיר שהמעשה היה בשעה שהלל עסק בחפיפת הראש, ואף שחפיפת הראש היה בביתו כלשון הגמ' הלך ועבר על פתח ביתו ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל, מ"מ י"ל דקודם לכן או אח"כ הלך למרחץ לרחוץ שם כל גופו, ומה שחפף ראשו בביתו אולי י"ל ע"פ מש"כ הביה"ל [ד"ה לחוף] דמהא דלא הזכירו הפוסקים חפיפת הראש דוקא בחמין, י"ל דכל מידי דמהני למיחף הראש סגי, ובזמן הגמ' היה דרכם ע"י איזו נתר וכדומה כדאיתא בשבת [נ' ע"ב רש"י ד"ה חופף], ולכן לא היה הלל צריך לעשותו דוקא במרחץ, ואף אם נאמר כהב"ח שכתב לחוף הראש בחמין, וע"ל דכ"מ גם בראב"ה, מ"מ י"ל דהלל חפף ראשו בביתו מחמת סיבה מיוחדת או משום שהיה שוהה בה יותר מאשר ברחיצת כל גופו או כדי להסמיכו לשבת [עיי' רמ"א סוס"י רמ"ב ושו"ע הרב ס"ה].

וכן משמע מדברי האו"ז [ער"ש סי' ז'] דהלל רחץ כל גופו חוץ ממה שחפף ראשו, דאחרי שכתב האו"ז דאיכא מצוה לרחוץ במרחץ ולהזיע דהיינו רחיצת הגוף, כתב דגם חפיפת הראש היא מצוה והביא הגמ' של הלל ודוד, ומסיק למדנו שדרכם היה לחוף ראשם ערב שבת, ומשמע דר"ל שדרכם היה גם לחוף ראשן בערב שבת ולא להסתפק רק ברחיצת כל הגוף.

רחיצת פניו ורגליו בערב שבת

ויש לדייק בהא דנקט ר' יוחנן רק רחיצת ידים ורגלים ולא פניו, וכן הוא לשון הגמ' בתחילה כשדן אם הוא רשות או מצוה, אבל ברי"ב בר אלעאי איתא שרחץ גם פניו. ובשפ"א כתב ד"ל דמצוה איכא רק ברחיצת ידים ורגלים כדמצינו בכהן קידוש ידים ורגלים, ור"י בר אלעאי שרחץ פניו עשה כן ממידת חסידות, אבל ברמב"ם [פ"ל משבת ה"ב] ואו"ז [ער"ש סי' ז'] ועור' וטור ושו"ע כתבו פניו יחד עם ידיו ורגליו, ומשמע דדין שוה.

וכדברי השפ"א יש לדייק מדברי החיובי תנאים ואמוראים הנ"ל דנקט רק שיש חובה בער"ש ברחיצת ידים ורגלים בחמין שהוא הנאת הגוף ומאיר העינים, והשמיט רחיצת פניו [וראשו וכל גופו]. גם הראב"ה [שבת סי' קצ"ז] כתב שמעית מהני דמצוה לרחוץ, או לכל הפחות לחוף את ראשו בערב שבת ולרחוץ ידיו ורגליו בחמין וכו', הרי דאף דאיכא מצוה לרחוץ כל גופו, מ"מ כשאין לו זמן או מים לכל הפחות יחוף ראשו וירחץ ידיו ורגליו בחמין, והשמיט רחיצת פניו, ולפי השפ"א דעיקר המצוה הוא ברחיצת ידיו ורגליו א"ש, אך בראב"ה י"ל דס"ל דרחיצת פניו הוא בכלל חפיפת הראש דנקט.

וברוקח [סי' ל"ג] כ' בערב שבת יחוף ראשו וירחץ, בפרק במה מדליקין ער"ש היה חופף ראשו הדלקת הנר בשבת חובה, ורחיצת ידים בחמין ערבית מצוה, ומריש דבריו דנקט וירחץ משמע דהיינו כל גופו, אך בהמשך דבריו בדברי הגמ' נקט רק רחיצת ידים, וצ"ע אמאי השמיט פניו ורגליו.

ובערוה"ש [סי' ר"ס ס"ב] כתב דמה שלא כללו הפנים בנשיית טובה אינו משום דא"צ לרחוץ הפנים, אלא משום דפנים אינו בכלל הטובה, דרק ידים ורגלים בחמין לעת ערב היה רפואה, כדאי בגמ' [ק"ח ע"ב] טובה טיפת צונן שחרית ורחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית מכל קלורין שבעולם [וע"ש ביחוסית תנאים ואמוראים שכתב דבריו על פסוק זה], והפסוק לא מיייר מער"ש לפיכך לא אמר פנים.

ובאגודה [שבת פ"ב סי' מ"ו] משמע לכאוף דלא גרס אף בריב"א פניו, שכתב עריבה מליאה מים, מכאן משמע דצריך אדם לחוף ראשו בערב שבת וידיו ורגליו, הרי שהשמיט פניו בהא דעריבה מלאה מים שהוא עובדא דריב"א. וכ"מ במאירי [שם] שכתב רחיצת ידים ורגלים או כל גופו או ראשו בחמין רשות, והמורה בתענוג נקיות ובחבוב מצות שבת הרי זה משובה, ולא הזכיר כלל רחיצת פניו. וכן ברבינו ירוחם [תאו"ח נ"ב ח"א] כ' רחיצת ידים ורגלים או מרחץ, ולא הזכיר פניו יחד עם ידיו ורגליו.

ובמ"ב [סק"א] השמיט רחיצת רגלים בשעת הדחק, שכתב דיש לזיזתו שלא יבוא ע"י מצות הרחיצה לחשש חילול שבת בפרט בימי החורף הקצרים, ובאין פנאי יקיים מצות רחיצה בפניהם וידיהם, וצ"ע אמאי השמיט רחיצת רגלים דהוא מדינת דרמל' כמו רחיצת ידים דילף לה מנשיית טובה זו רחיצת ידים ורגלים, ולא מצונו מי שמחלם בין ידיו לרגליו, ובפרט אם הרגלים מלוכלכות יותר מהידיים, ואולי משום דלרחיצת הרגלים צריך יותר זמן מאשר רחיצת פניו וידיו, או משום דאינו ניכר כ"כ אם לא רחצם.

עוד י"ל דהמ"ב לשיטתו בסק"ד דכעת אין נוהגין לזיזתו ברחיצת הרגלים, וכתב דהוא משום דדוקא במדינותיהם שהיו רגלין לילך יחף ודרכו לרחוץ במים מפני האבק והעפר משא"כ במדינותינו, וכע"ז כ' הפמ"ג [סי' ד' א"א סק"א], אך המזיעים הרבה גם כשאיןם הולכים יחף ודאי י"ל דהדר דינא דיש להקפיד לרחוץ הרגלים [ע"ע בשש"כ פמ"ב הערה קנ"ה].

מה הוא המצוה ברחיצה בערב שבת

(יח) ובהא דאמר ר"נ בשם רב דרחיצת ידים ורגלים רשות ואני אומר מצוה, יש לעיין מה חשיב רשות ומה חשיב מצוה, והאם הוי מצוה אף לברך עליה. ותוס' [ד"ה חובה] כתבו דהא דקאמר דנר שבת חובה ר"ל דלגבי רחיצת ידים בחמין קרי ליה חובה דלא הוי כל כך מצוה. וכ"כ הרשב"א דהדלקת נר בשבת דאיכא משום מצות עונג שבת טעון ברכה, ולהכי קרי לה חובה משום דלגבי רחיצת ידים ורגלים בחמין חובה היא [בתוס' הרא"ש נקט רק רחיצת הידים בחמין], דרחיצת חמין בערב שבת אינה מצוה כל כך.

ובחי'דושי ר' פריה"ח [כ"ה ע"ב] פירש רחיצת ידים ורגלים בער"ש רשות, כלומר אם יזדמנו לו מים בערב שבת בלא טורח הרשות בידו אם ירחץ פניו ידיו ורגליו אם לאו, והא דאמר ר"נ ואני אומר מצוה כלומר מאחר שנזדמנו לו מים בערב שבת מצוה עליו לרחוץ, ולא ברשותו ובדעתו תלוי הדבר [ובהערות כ' דמ"מ אינו חובה שחיוב לרדוף אחריה עד שיעשנה כמו הדלקת נרות שכתב הרמב"ם פ"ה משבת ה"א], וע"ל מש"כ מהאו"ז אם נענש בביטול הרחיצה בער"ש.

ובשיטה לר"ן כ' בשם מורו דלאו מצוה ממש קאמר שיברך עליה אלא מנהגא בעלמא, ולא מבכרין אמנהגא כדאמר' [סוכה מ"ד ע"ב] גבי ערבה, תדע דאמר' מאי מצוה, דאמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו וכו', אלמא לאו מצוה אלא מנהגא, וכ"כ בתוס' דמשום הכי רחיצה מצוה משום דקיי"ל דמנהגא אבותינו תורה היא, ומשמע דהמצוה הוא מה שמקיים מנהג אבותינו.

ומש"כ הר"ן דאין מבכרין על רחיצה לשבת דאינו אלא מנהג, ה"ה דאין מבכרין על טבילה לכבוד שבת כמש"כ בס' המנהיג [דיני תפילה ע' קי"ד]. וכ"כ הטור [סוס"י תר"ן] דמה"ט אין מבכרין על טבילה ערב יו"כ, ומ"מ מצונו לפעמים שמבכרין גם על מנהג, וכמב' בחת"ס [יו"ד סי' קצ"א] דכמו שמבכרין על הלל ועל יו"ט שני של גלויות ועל הדלקת הנר ביו"ט שני של גלויות ויו"ה, ה"נ מבכרין על טבילה מדם טוהר דמעשה רבה כי האי מנהגא צריך ברכה לכונ"ע, ועוד דכיון שנהגו לטבול על דם טוהר העובר ע"ז עובר משום אל טטוש תורת אמן, וא"כ הטבילה היא מדינא ובעי ברכה ע"ש, וכ"כ במחנה חיים [ח"ג יו"ד סי' כ"ג] ובטוב טעם ודעת [מהדו"ק סי' רצ"ז] ובמנחת שלמה [ח"ב סי' נ"ג].

וע"ע בפ"ת [יו"ד סי' קצ"ד סק"ב] מהתשובה מאהבה [ח"א סי' ס"ח] שנסתפק מה"ט אי מבכרין על טבילה מדם טוהר, וע"ש שגם רבו הנובי"ן אין ולא ורפיא בידיה, וע"ש באחרונים [דגומ"ר באוצ"מ סק"ה, לחם ושמלה סק"ב, יד אליהו רגולר סי' ל"ח, וע"ש בערוה"ש סי"א דמבכרין על טבילה מכתם, וע"ע בטוטו"ד וקנתא סופרים ע' מ"ז ע"ד ד"ה ועל, ב"צ אבה"ע ח"א סוס"י ס"ז, תפארת צבי לובלין ח"ב סי' י"ט, מנח"ש ח"ב סי' נ"ג סק"ב, שבה"ל ח"ה סי' ק"י"ב בהערה לסי' ר' ד"ה בענין, וח"ז סי' קמ"ג].

ולכאוף לפי טעם הב' של החת"ס צ"ב אמאי על רחיצה ער"ש אין מבכרין, דג"כ י"ל דכיון שנהגו כן העובר על כך עובר משום אל טיטוש תורח אמן, וע"כ צ"ל דלאו בכלל מנהג אמרי' הכי, דאל"ה הא י"ל כן בכלל מנהג, וצ"ב בגדר הדבר.

וכ"כ הראב"ן [שבת סי' שמ"ג] רחיצת ידים ורגלים בחמין בער"ש מצוה, וכל שכן רחיצת כל הגוף [וכ"ה בפסקי הרא"ש הנ"ל] כמנהגו של ר' יהודה ברבי אילעאי ערב שבת מביאין לו עריבה מליאה חמין שלא היה מרחץ, ורוחץ פניו ידיו ורגליו וכו', ומצוה לשמיע דברי חכמים [ע"ש בחי' חת"ס שכתב מהראב"ן ומסתמא מצוה רבה היא מדנקט מנהגו, ומנהג ישראל תורה היא]. וכ"כ בשיטה לר"ן בשם הר"ר יהונתן דמצוה היינו מצוה לשמוע דברי חכמים.

אבל הברכ"י והמ"ב [רס"י ר"ס] כתבו דהמצוה הוא משום כבוד שבת [ע"ש בברכ"י שכ' או משום עונג שבת, אך ע"ל דעונג היינו באכילה ושתייה כדאי ברמב"ם ובשו"ע הרב רס"י רמ"ב], וכן מב' ברמב"ם [פ"ל משבת] שע"י הנביאים נתפרש כבוד ועונג שבת, איזהו כבוד זה שאמרו חכמים שמצוה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת, הרי שכתב דהוא משום מצות כבוד שבת.

ואף דמלשון הגמ' מאי מצוה, דאמר רב יהודה אמר רב כן מנהגו של ר"י בר אלעאי משמע כהראב"ן, מ"מ כתב הברכ"י דיש לדחות דמאחר דרב קאמר רשות וס"ל דאין זה כבוד שבת, לכן אמר מאי מצוה דאמר ר"נ מהיכא גמיר דזה בכלל כבוד שבת, ומת' ממנהגו של ר"י בר אלעאי.

וכיון דרחיצה הוא מדין כבוד שבת לכן הוא נוהג גם בערב יו"ט כמו בער"ש, כמב' במ"ב [סי' ר"ס סק"א] ובד"מ מהגהות מרדכי החדשים [שלטי הגבורים על המרדכי רפ"ן] ובתניא רבתי [סי' י']. וכן הוא נוהג בנשים וכמש"כ המ"ב [סי' ר"ס סק"ב] מהעטרת זקנים [דג"כ חייבות בכבוד שבת], ובסי' רס"ב כ' המ"ב [סק"א] מהח"א [כלל ה' ד"ט] דנשים נוהגות לרחוץ עצמן וללבוש בגדי שבת קודם הדלקת הנרות, ומ"מ בימים הקצרים טוב להזוהרם שיקדימו לבוא לרחוץ וללבוש, וכשמתאחרת מצוה יותר שתדליק כך במלבושי חול מלבא ח"ו לספק חילול שבת, ואם הבעל רואה שמתאחרת מצוה גדולה שידליק הנרות ולא ישיגח בקטטת אשתו, ומצוה גדולה יותר לישב בחשך מלחלל שבת ח"ו, וע"ע בחשב האפוד [ח"ג סי' י].

רחיצה בליל שבת

(יט) והנה רש"י פירש הא דרחיצת פניו ידיו ורגליו חמין ערבית דהיינו בליל שבת, וע"ש בחי' חת"ס שכן משמע מהמשך הגמ' דסדין בציצית שהיה בלילה, אך לכאוף צ"ע וכי מותר לרחוץ בליל שבת בחמין [עיי' סי' שכ"ו].

ובצורר החיים [הדרך הג' סי' ד'] כתב רוחץ אדם ידיו ורגליו בליל שבת בחמין שהוחמו מבעו"י ועונג הוא, ואפי' למחר רוחץ פניו ידיו ורגליו בחמין שהוחמו מער"ש. הרי שנקט דהרחיצה הוא בליל שבת ומשום עונג שבת, אבל מדברי שאר הראשונים הנ"ל משמע שהוא מער"ש לכבוד שבת ולא בשבת מחמת עונג שבת. וברבינו ירוחם [רנ"ב] כתב רחיצת ידים ורגלים או מרחץ או מתעטף בטליתו והכל הקונים שעשה לכבוד שבת הוא מצוה משום עונג שבת, כך פשוט בשבת, הרי שנקט כבוד שבת וגם עונג שבת.

ואולי י"ל ע"פ מש"כ החת"ס ליישב קו' המ"א [סי' ר"מ סק"ט] אהא דדריש הגמ' נשיית טובה זה מרחץ וכו' אשה מקושטת וכו', דהא כתב הרמב"ם [פ"ד מדיעות הי"ט] דלא ישמש ביום יציאה ממרחץ, והרי מצוה לרחוץ כל גופו בער"ש, ומצות עונה בשבת, ות' החת"ס דקודם שגזרו על הרחיצה בשבת משום גזירת הבונים לא היו רוחצים בער"ש קודם עונה, אלא אחר שקיים מצות עונה רחץ בשבת גופיה, ובימי ירמיה נתקלקלו דורות ולא היה יכול לרחוץ בשבת עצמו משום הבונים שחממו בשבת, ע"כ או שרחץ בער"ש וביטל מצות עונה, או שקיים מצות עונה ולא רחץ כלל, ע"כ אמר נשיית טובה זה מרחץ, אבל אשה מקושטת לת"ח הוה ליה, ומר אמר בהיפוך.

ולכאוף מלשון הגמ' במנהגו של רבי יהודה בר אלעאי שהיה מתעטף אח"כ, משמע דהרחיצה היה בערב שבת לפני חשיכה, וא"כ ע"כ צ"ל דגם מה שפרש"י שרוחץ ערבית היינו בליל שבת פירושו סמוך לליל שבת, וכ"מ במרדכי המובא ברמ"א [סי' רס"ב ס"ג] שירחץ עצמו סמוך לערב, וע"ש במ"ב [סק"ב] דהיינו כשרוחץ עצמו מעט בביתו, וכמו שמובא בגמ' מר' יהודה בר"א.

או י"ל דמש"כ רש"י רחיצת ידים ורגלים ערבית ליל שבת, ר"ל שעשה כן בשביל ליל שבת שבא אח"כ, ומ"מ אף אם נפרש כהמ"ב דריב"א רחץ מער"ש סמוך לערב, מ"מ הא דברי רש"י קאי אהא דאמר ר"נ בשם רב רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשות, ואולי בזה יש לפרש דברי רש"י כפשוטו דהיינו בליל שבת, וצ"ב.

לבישת בגדי שבת מיד אחר הרחיצה

(כ) עוד משמע ממנהגו של רבי"א דמצות רחיצה איכא רק אם מיד אחר הרחיצה מתעטף ויושב בבגדי שבת, דאז ניכר שעושהו לכבוד שבת ולא להנאתו, וכ"מ מלשון הרמב"ם [פ"ל משבת ה"ב] הנ"ל, וכ"כ הרמ"א [סי' רס"ב ס"ג מהג' מרדכי רפ"ן] והלבוש [שם] דילביש עצמו בבגדי שבת מיד אחר שרחץ עצמו וזהו כבוד השבת, וע"כ לא ירחץ לשבת אלא סמוך לערב שילביש עצמו מיד [וע"ע בקצוה"ש סי' ע"ג סק"ד], ועיי' בדברי יציב [או"ח סי' רל"ז סק"ב] שכן נהג זקינו הדברי חיים לטבול סמוך לערב, ולכאוף בטבילה בחמין אפשר לצאת גם יד"ח רחיצה בחמין [עיי' אורחות רבינו ח"א ע' ק"ג], ומ"מ לכתחילה יזהר לרחוץ גופו בחמין וגם לטבול, וכמש"כ בליקוטי מהר"ח [סדר הנהגת ער"ש] דכ"מ בכתבי האריז"ל שיש כוונה לזה לזה. ולענין רחיצה אחרי הטבילה עיי' שו"ע [יו"ד סי' ר"א סע"ה], יסוד ושורש העבודה [ש"ח פ"א], משמ"ש [סי' כ"ה ס"ב] ושבה"ל [ח"ז סי' ל"ג].

ובמ"ב [סק"י"ב] פירש מש"כ הרמ"א דירחץ עצמו סמוך לערב, דהיינו כשרוחץ עצמו מעט בביתו, וכמו שמובא בגמ' מר' יהודה בר אלעאי [ולא כפרש"י כפשוטו שרוחץ בליל שבת], אבל כשהולך לבית המרחץ ודאי מהנכון להקדים עצמו כדי שלא יבוא לחילול שבת, ובפרט בימי החורף כשהימים קצרים, ולכאוף ה"ה דמהני לקבל שבת סמוך לרחיצה דגם אז ניכר שהיא לכבוד שבת.

רחיצת כל גופו בער"ש בחמין או בפושרין

(כא) והטור לא כתב באיזה מים רוחץ כל גופו בחמין או בצונן, ובשעה"צ [סק"ד] כתב דודאי הכוונה לחמין דסתם מרחץ הוא של חמין, וראיית הטור הוא ממה דאי' בגמ' נשיית טובה זו בית המרחץ וקאי אשבת, וכ"מ במהרש"א ובביאור הגר"א, וע"ל מש"כ לדייק מדברי הראשונים.

ואם אין לו מים חמין כתב הביה"ל [ד"ה בחמין] דיש לעיין ברחיצת פניו ידיו ורגליו בפושרין כיון דבגמרא נזכר חמין, ופושרין אינו בכלל זה כמב' בשערי תשובה [סי' שכ"ו סק"א] מהנובי" [או"ח מהדו"ת סי' כ"ד] לענין איסור רחיצה בחמין בשבת, ואף דיש לפקפק בזה מ"מ בצונן ודאי לא יצא ידי המצוה, ורק אם לאחר שנשתטף בצונן נתחמם היטב ע"י הבל הזיעה שהעלה על עצמו, י"ל דהוא בכלל רחיצה בחמין כדאי' במחבר [סי' שכ"ו ס"ד] דלא ישתטף בצונן ויתחמם כנגד המדורה ונמצא כרוחץ כל גופו בחמין, אך שם הוא להחמיר ולא להקל.

והספק של הביה"ל הוא לכאוף ביש לו רק מים פושרין אם עדיף עכ"פ לרחוץ בהן, או שאין בהן שום עדיפות מעל פני רחיצה במים צוננין, ואם הענין של רחיצה הוא משום כבוד שבת כמש"כ לעיל מהרמב"ם והברכ"י והמ"ב, א"כ י"ל דאיכא יותר כבוד במה שרוחץ בפושרין מאשר בצונן, אבל אם הרחיצה בער"ש הוא כדי לקיים מצוה לשמוע דברי חכמים, י"ל דכיון שחכמים אמרו לרחוץ בחמין א"כ באין לו חמין תו אין שום נפק"מ בין אם ירחץ בפושרין או בצונן.

ומ"מ לא מסתבר לומר דבאין לו מים חמין אין צריך לרחוץ כלל כיון שממילא אינו יכול לקיים מצות חכמים, ואם המצוה הוא משום כבוד שבת ירחץ עכ"פ בצונן כדי לכבד את השבת בגוף נקי, דמסתבר דאף אם המצוה הוא לשמוע דברי חכמים, ואין זה באפשרותו עכשיו כשאין לו מים חמין, מ"מ כיון שהסיבה שאמרו כן חכמים הוא כדי שיכבד את השבת בגוף נקי, א"כ י"ל דיש עכ"פ איזה שהוא מצוה לרחוץ ולנקות גופו בכל אופן שהוא לכבוד שבת [אך שמא הוי בכלל הא דאין לנו לחדש דברים מעצמינו], וצ"ב.

כתב ומי שחופף ראשו כל השנה בכל ערב שבת מותר ג"כ לחוף ראשו בער"ש קודם תשעה באב בלוגא צוננת, הרי שהתיר לחוף ראשו בער"ש רק בצונן, ומי שעושה כן בכל ער"ש מותר לחפוף אף בסבון אך רק בצונן. ולפי הד"מ וכ"ה הגירסא לפנינו במהרי"ל שהחמיר בחפיפת הראש בחמין בער"ש חזון, או עכ"פ ברחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין בער"ש חזון, נראה דס"ל כשי"ה הראבי"ה ושא"ר שמחמירין ברחיצה מר"ח, דהא לשי"ה הרמב"ם והרמב"ן המקילין ברחיצה עד שבוע שחל בו ת"ב ודאי שמוותר לחוף כל גופו וראשו בחמין בער"ש חזון אף מי שאינו רגיל בכך כל שבוע, כיון שאיסור רחיצה נוהג רק בשבוע שחל בו ת"ב, ואם חל ת"ב בשבת הרי זה תלוי במחלוקת אם יש לשבוע זה דין שבוע שחל בו ת"ב וכמב' במחבר [סי' תקנ"א ס"ד, וע"ל דלכאו' יש להביא ראיה דהרמב"ם ס"ל דליכא אז דין של שבוע שחל בו].

ומש"כ הב"י מהמהרי"ל בשם ספר הפרנס דרוחצין הראש סמוך להכנסת כלה, ולא כתב אם בצונן או אף בחמין, עיי' בספר הפרנס שלפנינו שמחלק בין ר"ח אב שחל בערב שבת לערב שבת חזון, שכתב דר"ח אב שחל להיות בערב שבת נהגו פה ברוטענבערג לחוף במרחץ בו ביום מפני כבוד השבת, וכן בשבת מחליפין בגדיהם, וביום ו' ח' באב אין בו רחיצה, אבל רוחצין את הראש סמוך להכנסת כלה, ואין מחליפין בגדיהם באותה שבת כ"א תנות לבדה, ואותה שבת שהוא ט' באב אסור בתשמיש המטה.

ומדנקט מרחץ גבי ר"ח אב שחל בערב שבת משמע דרוחצין כל הגוף בחמין, דהא סתם מרחץ הוא בחמין כמב' בשעה"צ [סי' ר"ס סק"ד], ומכאן ראיה לשי"ה הב"ח דלק' דבחל ר"ח בער"ש מותר לחוף כדרכו, ולכאו' לפ"ז גם מש"כ אח"כ דכחשל ח' אב בער"ש רוחצין הראש מיירי ג"כ בחמין, מדלא פירש דהיינו דוקא בצונן, אך זה אינו ד"ל דמש"כ דבחל ח' אב בער"ש אין בו רחיצה, ר"ל דאין רוחצין כל הגוף במרחץ שהוא בחמין, אלא רוחצין רק הראש סמוך להכנסת כלה, וכיון שאין רוחצין במרחץ ממילא הרחיצה הוא בצונן.

שיטת הדרכי משה

(כה) ובדרכי משה [סק"ז] אחרי שהביא הר"ן והמ"מ דמדינא מותר לחוף אף בערב ת"ב, כתב דא"כ היה לנו להתיר רחיצה לכבוד שבת מכל שכן דכיבוס שאסור מדינא, ואפילו הכי מותר לכבוד שבת, אלא שנהגו איסור אפילו ברחיצה, וכ"כ המהרי"ל [מנהגי מהרי"ל ת"ב סי' ט'] בשבת של חזון מותר לחוף ראשו במים צוננים אבל לא בחמין. והב"י כתב מהמהרי"ל דמותר לחוף ראשו בחמין, אבל לא פניו ידיו ורגליו אלא בצונן, ומספר הפרנס כתב דחופף ראשו סמוך לשבת, וכ"ה בתשובת מהרי"ל [סי' ט"ו], ושמעתי מקצת בני אדם נוהגים שמי שחופף ראשו כל ערב שבת גם בערב שבת זו חופף ראשו, אבל לחוף כל גופו כל אדם נוהגין בו איסור, עכ"ל הד"מ.

ומשמע מהד"מ דלפי המבואר במנהגי מהרי"ל מותר לכל אחד לחוף ראשו בצונן ולא רק מי שרגיל בכך, דרק בתשו' מהרי"ל כתב דרק מי שרגיל בכך מותר לו לחפוף ראשו, עוד יש לדייק דבתשו' מהרי"ל לא כתב דה"מ באיזה מים חופף ראשו, גם לא הזכיר דה"מ הדין של רחיצה עם לויג [סבון], וע"ל דגם במנהגי מהרי"ל מבואר כמש"כ המהרי"ל בתשובה דרק למי שרגיל בכך בכל ער"ש מותר לחפוף ראשו, וכן דבתשו' מהרי"ל מבואר דמותר לחפוף ראשו רק בצונן.

עוד מבואר מהמהרי"ל דהחילוק בין מי שרגיל בכך למי שאינו רגיל בכך כל השנה הוא מאחר דהוא רגיל לחוף ראשו בכל ערב שבת מתקרי חולי אצלו, אבל אין ההיתר כפשוטו מפני שנראה כמזולזל בכבוד השבת אם רגיל בכך ולא יעשה כן עכשיו, והיינו משום דכיון שעושה כן מחמת סיבה אין זה נראה כמזולזל בכבוד השבת, וכמו שנהגו באשכנז שלא ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, ואין בזה משום זלזול בכבוד השבת או משום אבילות בפרהסיא, וכמב' בהאלף לך שלמה [יו"ד סי' שי"ט] וערוה"ש [סי"א] ועוד.

עוד י"ל דאם ההיתר הוא משום שנראה כמזולזל בכבוד השבת, א"כ צ"ע מאי שנא דאמר' כן דוקא לענין חפיפת הראש ולא לענין רחיצת כל גופו למי שרגיל בכך, ואין לומר משום דאיכא מצוה טפי בחפיפת הראש, דע"ל דהטור בהל' שבת לא הזכיר כלל הדין של חפיפת הראש, ועוד דרחיצת פניו ידיו ורגליו לכאו' הוי חיובא טפי מחפיפת הראש כמש"כ הברכ"י [סי' ר"ס סק"ב] הנ"ל, ואעפ"כ כתב דה"מ דמותר לרחצם רק בצונן, ולא התיר למי שרגיל לרחצם בחמין כל השנה לעשות כן גם בער"ש חזון בחמין, ומאי שנא מחפיפת הראש דהתירו בחמין למי שרגיל בכך.

ועוד דהא גם ברחיצת כל גופו איכא מצוה אלא שאינו נענש עליה אם אינו מקיימה כ"ל, וא"כ אמאי לא התירו לרחצם עכ"פ בצונן אף למי שרגיל כל השנה לרחצם בחמין, ואדרבה דה"מ כתב בסו"ד אבל לחוף כל גופו כל אדם נוהגין בו איסור, ומשמע דהיינו אף בצונן. ודוחק לומר דבזמנא לא היה מצוי כ"כ מים חמין לרחיצת כל הגוף, ולכן היו רגילים רק ברחיצת פניו ידיו ורגליו ובחפיפת הראש, דהא היה מצוי להם מרחצאות אשר הזיעו ורחצו שם כל גופן בחמין כמש"כ בשעה"צ [סי' ר"ס סק"ד].

שיטת המהרי" ברונא

(כו) ובמהרי" ברונא [שם] כתב דבערב שבת חזון רבים מחמירין לחוף ראשם בצונן משום דמדמו להו לאבל דאסור לחוף פניו ידיו ורגליו בחמין ובצונן שרי, אבל המהרי" ברונא כתב דהוא היתר גמור ומצוה לחוף ראשו בחמין, שהרי אפילו כיבוס התירו [תענית כ"ט ע"ב] בערב ת"ב מפני כבוד השבת [כמש"כ הד"מ הנ"ל], ולרוב ספרים אפילו סיפור

הראש שכתב אח"כ י"ל דצריך להקפיד ע"ז טפי, ואם לא עשה כן אולי גם נענש עליה [מדלא כתב הא מילתא בסוף כל דברין]. וע"ל מש"כ מרבינו פרחיה לפרש הא דא"י בגמ' רחיצת ידים ורגלים בער"ש רשות או מצוה. ומש"כ הד"מ מהגהות מרדכי החדשים [שלטי הגבורים על המרדכי רפ"ן] דמצוה לרוחץ בערב שבת וללבוש בגדי שבת מיד, וכן ביו"ט, אבל ביום חמישי לא הוה יקרא דשבת אלא אם כן אי אפשר לחוף בערב שבת, יש לעיין אם נקט בדוקא הא דא"א לחוף בער"ש או דה"ה אם א"א לחוף בער"ש, וע"ש בשלט"ג שכתב כן בשם הראבי"ה וכלשונו הנ"ל דמצוה לרוחץ, ולכל הפחות לחוף ראשו בער"ש ולרוחץ ידיו ורגליו בחמין וכו', אבל ביום ה' לא הוי יקרא דשבת אלא א"כ א"א לחוף בער"ש [הרי שנקט כשא"א לחוף בער"ש, ולכאו' ה"ה כשא"א לחוף בער"ש].

וכיון דחפיפת הראש היא ג"כ מצוה צ"ע אמאי לא כתבו הטור, והב"ח [סק"א] כתב דהוא כל שכן כיון דאית ביה עירובותא דרישא דקשה לעינים [נדרים פ"א ע"א].

וכתב הביה"ל [ד"ה לחוף] דלא מבואר בפוסקים אם צריך חפיפת הראש דוקא בחמין, ורק הב"ח כתב לחוף הראש בחמין, וכ' הביה"ל דמדלא הזכירו הפוסקים חפיפת הראש דוקא בחמין י"ל דכל מידי דמהני למיחף הראש סגי, ובזמן הגמ' היה דרכם ע"ז איזו נתר וכדומה כדאיתא בשבת [נ' ע"ב רש"י ד"ה חופף], אך ע"ל בלשון הראבי"ה ושבלי הלקט דלכאו' יש לדייק בדבריהם דגם ראשו יש לחפוף דוקא בחמין.

וכ"מ מש"כ הרמ"א והלבוש ועו"א לענין ערב שבת חזון דנוהגין לחוף הראש ופניו ידיו ורגליו בצונן סמוך להכנסת שבת, ויש מקילין בחפיפת הראש בחמין למי שרגיל בכך בכל שבת, דמשמע דצריך לחפוף ראשו בחמין דוקא [עיי' שש"כ פמ"ב הערה קנ"ו].

אך יש לדחות דאם צריך דוקא חמין א"כ אמאי יש מי שאינו רגיל בכך, וע"כ דאף דאיכא חיוב לחפוף ראשו בער"ש מ"מ א"צ לזה דוקא חמין, ולכן מי שאינו רגיל בחמין יעשה כן גם עכשיו בצונן, ולפ"ז מה שהתיר הרמ"א לחפוף ראשו בחמין למי שרגיל בכך, ובצונן אף למי שאינו רגיל בכך, אין הכוונה שאינו רגיל כלל בחפיפת הראש, אלא שאינו רגיל לחפוף ראשו בחמין דוקא.

אלא דצ"ע לפי הביה"ל דיכול לחפוף גם בשאר דברים, א"כ אמאי התירו למי שרגיל לחפוף ראשו בחמין לעשות כן גם בער"ש חזון, הא יכול לעשות כן בשאר מייל וא"צ דוקא חמין, ולכאו' משמע מזה דאיכא מצוה טפי בחפיפת הראש בחמין דוקא וכמש"כ הב"ח.

שיטת המחבר בדין רחיצה בערב שבת

(כג) והמחבר [שם ס"א] כתב מצוה לרוחץ, והוסיף הרמ"א כל גופו, ולכאו' זה רק פירוש בדברי המחבר, דא"א לומר דקאי רק על רחיצת פניו ידיו ורגליו, דהא אח"כ כתב המחבר דאם א"א לו רוחץ פניו ידיו ורגליו בחמין בער"ש. וע"ע בא"ר [סי' ר"מ סק"ג].

ולענין עד היכן כלול בכלל ידיו עד כף היד או שמא עד הזרוע והמרפק, וכן מה הוא בכלל רגליו עד העקב או עד הברך או עד למעלה בירך, ונפק"מ גם לענין רחיצה ביו"ט [עיי' סי' תקי"א ס"ב ביה"ל ד"ה ידיו], ובא"א מבטשאטט כ' דבער"ש חזון שכ' הרמ"א דרוחץ ידיו היינו עד מקום חיבורם לגוף, ולפ"ז אולי רגליו הוא ג"כ עד מקום חיבורם לגוף, וע"ע בשש"כ [פ"ד הערה כ"ג].

ואחר כך כתב המחבר מצוה לחוף ראשו וכו', ומשמע דחפיפת הראש אינו כמו מצות רחיצת כל גופו אלא כמו רחיצת פניו ידיו ורגליו דחמירא טפי, מדכתב הדין של חפיפת הראש אחרי הדין של ואם א"א לחוף כל גופו ירחץ פניו ידיו ורגליו. וע"ש בשעה"צ [סק"א] מהמחזיק ברכה בשם האריז"ל דמנהגו לרוחץ תחלה פניו ואח"כ ידיו ואח"כ רגליו כסדר האמור דוקא, דלא כמו שיש רוחצין ידים ואח"כ הפנים, וע"ש בכה"ח [סק"א], וצ"ע מתי יחוף ראשו.

פרק ג

רחיצה בערב שבת שחל בו ראש חודש אב ובערב שבת חזון שיטת המהרי"ל

(כד) והשתא נבאר בס"ד דין רחיצה בערב שבת חזון או בערב שבת שחל בה ר"ח אב. הב"י [סי' תקנ"א] כתב בשם המהרי"ל [סי' ט"ו] לחוף הראש בערב שבת של חזון ישעיהו הורו רבותי, ועל הרגלים לא שאלתם, ולכאורה נראה דהקילו בראש מהא דאמרין גבי אבל [תענית י"ג ע"ב] דפניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר, ואף הכא לא שנה, ובס' הפרנס [סי' רע"א] כתב ורוחצין הראש סמוך להכנסת כלה, עכ"ד הב"י בדפו"ר, ובב"י הנדפס איתא הורו רבותי "דשרי".

ולא מבואר במהרי"ל שהביא הב"י באיזה מים חופף ראשו בערב שבת בחמין או בצונן, ומשמע דר"ל בחמין מדכתב דפניו ידיו ורגליו בצונן מותר, וכן משמע מהגירסא בב"י הנדפס שכתב הורו רבותי דשרי, דמשמע דשרי בכל גוונא מדלא פירש דמותר רק בצונן, וכן כתב הד"מ [סק"ז] בשם הב"י מהמהרי"ל דמותר לרוחץ ראשו בער"ש בחמין.

אבל הד"מ [סק"ז] גופיה כתב בשם המהרי"ל דמותר לרוחץ ראשו בער"ש חזון רק בצונן, והוא במנהגי מהרי"ל [ת"ב סי' ט'] שכתב מותר לחפוף הראש בערב שבת דחזון ישעיהו, ודוקא במימי חפיפת הראש צוננין ולא חמין [ע"ש בהערה דיש מוסיפין שקורין לויג], ובקושי מותר גם כה"ג, וכן הנהיג לבחורים וגם הוא בעצמו עשה כן, דאמר מאחר דהוא רגיל לחוף ראשו בכל ערב שבת מתקרי חולי אצלו.

וכן הוא בתשו' מהרי"ל שלפנינו [מהדו' מכוון ירושלים סי' ט"ו] שכתב לחוף הראש ערב שבת של חזון ישעיהו הורו רבותי בצונן וכו', ובסוגריים

ובטעם שצריך להקפיד לרוחץ בער"ש דוקא בחמין, ע"ל מיחוסי תנאים ואמוראים שכתב דהוא הנאת הגוף ומאיר העיניים, ואציין למש"כ התורת חיים [עירובין י"ט ע"א] דשבת בראשית הוא רמז לעולם הבא יום שכולו שבת, ולכן חייב אדם בשבת בראשית לעשות דברים שהן מעין המשומר, ולכן יין מגולה אסור לקדש עליו אף בזה"ז שליכא סכנה כיון שהיין של עוה"ב מכוסה וטמיר הוא כמ"ש עין לא ראתה, וכשם שבעולם הבא יש תענוג ליתן ושור הבר לכן חייב אדם לאכול דגים ובשר בשבת, וכמו שבעוה"ב יש תענוג המן כמו שאמרו חז"ל שחקים שבו שוחקים מן לצדיקים לעתיד לבא, לכך נוהגין לאכול פשטיד"א בשבת כמ"ש בשו"ע [סי' רמ"ב] שהוא רמז למן שהיה טל למעלה וטל למטה, וי"מ דלכן פורסים מפה בשבת למעלה ולמטה ולחם משנה באמצע זכר למן, ולכן אומרים בשבת הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו שבת משום דהא בהא תליא, ולהכי כשאדם מכין עצמו לשבת בראשית חייב להכין עצמו דומיא דהכנת יום שכולו שבת.

וכשם שבעולם הבא צריך אדם לרוחץ עצמו תחילה בנהר דינור בגיהנם להעביר ממנו כתמי העונות וזוהמתו, ואח"כ הוא נכנס לגן עדן כך בשבת בראשית שהוא דמיון ליום שכולו שבת, אמרו חז"ל שמצוה על כל אדם לרוחץ עצמו קודם שבת כמו שכתב בשו"ע [סי' ר"ס] כדי להעביר ממנו זוהמא ממש, ודוקא בחמין כמו שכתב האריז"ל בקבלת שבת כיון שהרחיצה היא לעומת רחיצת נהר דינור שהוא חם, וכשם שבעולם הבא אחר רחיצה הוא פושט ממנו בגדי חול, והיינו הגוף שהוא מלבוש לנשמה בעולם הזה ולובש בגדי שבת, דהיינו מלבוש רוחני העשוי לו מן המצות רמ"ח עשין נגד רמ"ח אברים ושס"ה לאוין נגד שס"ה גידין, ועל זה נאמר יכן רשע וצדיק ילבש כמ"ש הוזהר, כך בעולם הזה חייב אדם לפשוט בגדי חול וללבוש בגדי שבת.

וכי היכי דברחיצת העולם הבא בגיהנם האדם עומד בסכנה גדולה שלא תכלה הנשמה, כך בעולם הזה הוא בסכנה כפי המרחצאות שעשוין בזמניהם שהיה חלל תחת המרחץ שהיו מסיקין שם, ואיכא למיחש שמא תפחת המעזיבה, וכיון דרחיצת העולם הזה זכר היא לרחיצה דגיהנם, לכך תיקנו חז"ל שהנכנס למרחץ בעולם הזה דהיינו בערב שבת שחייב אדם לרוחץ עצמו יבקש רחמים שלא יבא לידי סכנה, ויאמר יה"מ ד' אלקי ואלקי אבותי שתצילני מן האור הזה ומכיוצא בו לעתיד לבא, והיינו שמבקש אז גם על הרחיצה של עולם הבא בגיהנם, ולכן יאמר ומכיוצא בו לעתיד לבא, מאחר דהנך רחיצות שייכין להדדי והא בהא תליא, והיינו דנקט ומכיוצא בו לעתיד לבא ולא קאמר וכן לעתיד לבא, וכי היכי שמתפללים ביום השבת ואומרים הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו שבת, הכי נמי בתפלה זו תיקנו לומר כה"ג. ואולי מה"ט נהג החת"ס לרוחץ בער"ש בחמין כ"כ עד שלא היה אפשר לאחר לשתותן [מנהגי חת"ס פ"א סכ"ז, וע"ע באג"מ].

חפיפת הראש בחמין בערב שבת

(כב) והנה הטור לא הזכיר כלל דיש לחפוף הראש לכבוד שבת, והב"י כתב מהמרדכי [שם] בשם הראבי"ה [שם] דמשמע בגמרא בכמה מקומות דיש מצוה גם לחוף הראש בער"ש, בגמ' שבת [ל"א ע"א] גבי הנהו תרי גברי שהמרו זה את זה ואמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יקח ארבע מאות זוז, ואותו היום ערב שבת היה והיה הלל חופף את ראשו וכו', וכן בביצה [כ"ז ע"ב] בההוא בוכרא דאיתיי קמיה דרבא בהדי פניא דמעלי יומא טבא והוה רבא חייף רישיה, ובסנהדרין [צ"ה ע"א] במעשה דדוד כשתפס אותו ישבי בנוב, ההיא יומא פניא דמעלי שבתא הוה ואבישי בן צרויה הוה קא חייף רישיה וכו', וכ"כ בשבלי הלקט [סי' נ"ח].

וע"ש בראבי"ה שכתב שמעית מהני דמצוה לרוחץ, או לכל הפחות לחוף את ראשו בערב שבת ולרוחץ ידיו ורגליו בחמין וכו', אבל ביום חמישי לא הוה יקרא דשבתא וכו', מיהו היכא דלא אפשר לחוף בערב שבת כמה דמקרב לשבת טפי מעלי [ע"ל מהמרדכי ורמ"א סו"ס י"ר ס"ב], ומשמע דמצוה לרוחץ כל גופו, ולכל הפחות ידיו ורגליו וראשו בחמין, וצ"ב אמאי השמיט הראבי"ה רחיצת פניו, ואולי סבר דהוא בכלל חפיפת הראש.

גם בשבלי הלקט [סי' נ"ח] כתב וצריך אדם לחוף את ראשו ולרוחץ בחמין ערב שבת עם חשיכה וכו', ומשמע דמצוה לרוחץ כל גופו וגם לחוף הראש דוקא בחמין, מדלא חילק בין רחיצת כל גופו לפניו ידיו ורגליו ובין צונן לחמין.

וכ"כ הד"מ [סק"א] מהא"ז [שם] דמצוה לרוחץ ולחוף ראשו בערב שבת, ומקבל עליה שכר אם מקיימה, ואינו נענש אם אינו מקיימה, ומשמע מהד"מ דהא דמקבל עליה שכר אם מקיימה ואם לאו אינו נענש, קאי על מש"כ מצוה לרוחץ ולחוף ראשו, וע"ל מהברכ"י שכ"כ בשם הד"מ רק על חפיפת הראש, ובמ"ב [סק"א] משמע דסבר דקאי על כל דין הרחיצה בער"ש, דאף שכתב כן על דברי המחבר שמצוה לרוחץ והוסיף הרמ"א דהיינו כל גופו, מ"מ מדלא חילק המ"ב אלא סתם דמצוה לרוחץ מפני כבוד השבת, ואין זה חובה גמורה, והמקיימה מקבל עליה שכר, ושאינו מקיימה אינו נענש עליה, משמע דקאי על כל דיני הרחיצה של ער"ש.

אבל באו"ז גופיה משמע שמחלק בין רחיצת גופו לרחיצת פניו ידיו ורגליו, שכתב מצוה לרוחץ פניו ידיו ורגליו ערב שבת בחמין וכו' יוחנן, ומצוה נמי לרוחץ במרחץ ולהזיע, הרי דהוסיף דמצוה נמי לרוחץ במרחץ דהיינו לכאו' רחיצת כל גופו, ואח"כ כתב מיהו מצוה היא שמקבל עליה שכר אם קיימה, ואם חסרה אינו נדון עליה, וחפיפת הראש נמי מצוה היא בער"ש וכו'. ולכאו' הא מילתא קאי על מאי דסליק מינה דהיינו רחיצה במרחץ, אבל על מאי דפתח דמצוה לרוחץ פניו ידיו ורגליו או חפיפת

מותר, כ"ש חפיפת הראש דלא אשכחן ליה מנהג מפורש בספרים, ועוד כל ההגלים בכך בכל ערב שבת אי לא עבדי כן מצטערם הרבה, ובדאי בא לידי מיחוש הראש, ועדיף טפי מהא דר"ג דרחץ בלילה הראשונה שמתה אשתו משום דאיסטניס הוה, לכן היתר גמור הוא ואף מצוה הוא לחוף בחמין.

והרב משה מיניץ יצ"ו הגיד שהוא בעצמו הלך עם מוהרי"ו ז"ל לבלבד ופחו ראשם בחמין בשבת של חזון, ואומר שמהר"ל חף בצונן דמחמיר על עצמו היה, ואני אומר שכן ראה ממהר"ר שלום שכן נהגו עוד באוסטריי, אמנם שמעתי משארי הח"ר יו"ל יצ"ו ששמע מאביו מהר"ר יעקב וויל יצ"ו שהורה לחוף בצונן, והמיקל לכבוד שבת ומכוין לשם שמים לא הפסיד, והר"י סגן לוויה רחץ בחמין כשהיה בעל ברית כשחל ת"ב בשבת ונדחה אחר השבת, כל שכן בשבת של חזון [מהלשון רחץ בחמין משמע שרחץ כל גופו ולא רק חפיפת הראש או פניו ידיו ורגליו, הרי שהתיר אף רחיצת כל גופו בחמין בער"ש חזון לכבוד שבת].

הרי דס"ל למהר"ר ברונא דמותר ואף צריך לחוף ראשו בערב שבת חזון דוקא בחמין, והביא מעשה רב שכן נהגו באוסטריי, וכן עשו המהר"ם מיניץ ומהר"י ווייל שחפפו ראשם בחמין בער"ש חזון, ומה שהחמיר המהר"ל לחוף ראשו בצונן אמר המהר"ם מיניץ שהחמיר על עצמו.

ולא מבואר להדיא במהר"ר ברונא דין רחיצת כל גופו בער"ש חזון, ומסתמית דבריו דרק חפיפת הראש מותר בחמין, משמע דרחיצת כל גופו או עכ"פ פניו ידיו ורגליו אסור בחמין, וצ"ע מאי שנת חפיפת הראש מרחיצת כל גופו ד"כ הוי מצוה כמב' במחבר [סי' ר"ס א], עוד צ"ע לפי המהר"י ברונא דין רחיצת כל גופו לכבוד שבת, האם מותר עכ"פ בצונן או רק פניו ורגליו מותר בצונן.

גם בתשו' מהרש"ל [סי' צ"ב] כתב דמה שנהגו איסור רחיצה בער"ש חזון, אף דלאסור רחיצה קודם שבת שהיא התענוג וההנאה של שבת עון הוא בידו, מ"מ שאני התם דכל ישראל או רובו של גולה קיבלו עליהו, ויש יכולת ביד ב"ד והגולה להוסיף ולגזור דבר שהוא קצת נגד המצוה, והאמת דאין כ"כ יאות המנהג לבטל הרחיצה בער"ש חזון, אבל מה אעשה שכבר נתפשט המנהג, וע"ש שמדייק מדברי הרמב"ם דאף לנמנעין מלאכול בשר מ"מ אב, מ"מ אין נמנעין מרחיצה אלא בשבוע שחל בו ת"ב, והיינו משום דאין לימנע מרחיצה לכבוד שבת חזון [ובחל ת"ב בשבת ה"ז תלוי במחלוקת במחבר סי' תקנ"א ס"ד אם דינו כשבוע שחל בו ת"ב].

והב"ח [סי' תקנ"ב סק"ז] מביא מהמהרש"ל [בביאורו לטור סי' תקנ"ד ד"ה ואינו חושש] דבשבת אין לעשות אבלות כלל, רק מה שנהגו להראות אבלות בענין הבגדים שאין משנין כלל כי אם הכתונת משום עונג שבת, וחפיפת הראש בחמין אסור אפילו לכבוד שבת כי אם בצונן, ומיהו יש נוהגין היתר בחפיפת הראש כנ"ל סי' תקנ"א.

שיטת הרמ"א באיסור רחיצה מ"מ אב

כז' והרמ"א כתב ב' דיעות בדין רחיצה בערב שבת חזון, בתחילה כתב ואפי' בערב שבת של חזון אסור לרחוף כי אם ראשו ופניו ידיו ורגליו בצונן, וכתב הגר"א [סקנ"ח] דהיינו כמו באבל [יו"ד סי' שפ"א ס"א, סי' ת' ס"א] שאסור לרחוף כל גופו, ומותר ברחיצת פניו ידיו ורגליו, ובמ"ב [סקצ"ה] כתב דהיינו אף מי שרגיל לרחוף בכל ער"ש בחמין כל גופו, מ"מ בער"ש חזון אסור לרחוף כל גופו אפילו בצונן.

ואח"כ כתב הרמ"א ויש מקילים בחפיפת הראש בחמין למי שרגיל בכך כל שבת, והיינו דלפי הדיעה הראשונה ברמ"א אסור לחפוף ראשו בחמין אף מי שרגיל בכך, וכן לדעה בתרייתא מי שאינו רגיל בכך אסור לחפוף ראשו בער"ש חזון בחמין, וצ"ב מה החילוק בין רגיל בכך למי שאינו רגיל בכך.

ובביאור הגר"א [סקנ"ט] כ' דדיעה השנייה ברמ"א ס"ל דכל רחיצה שהוא למצוה מותר, אך א"כ צ"ב מה החילוק בין רגיל בכך כל השנה למי שאינו רגיל בכך, ועוד דא"כ אמאי התירו רק חפיפת הראש בחמין ולא רחיצת כל גופו בחמין דג"כ הוי מצוה בכל ער"ש וכנ"ל, ואף אם נאמר דזה רק למצוה מן המובחר, אבל אין בזה חיוב, מ"מ הא רחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין חמירה טפי כמש"כ הברכ"י [שם], וא"כ עכ"פ יהא מותר לרחוף פניו ידיו ורגליו בחמין בער"ש חזון כיון שהוא לצורך מצוה דכבוד שבת, ואכן המ"ב [סקצ"ו] כתב מהח"א [כלל קל"ג סי"ט] דמי שרגיל בכך כל שבת מותר לרחוף פניו ידיו ורגליו בחמין [וע"ש דה"ה לחפיפת הראש, אך בלי זייף ע"ש], וכ"כ בסידור יעב"ץ ובקיצור שו"ע [סי' קכ"ב סי"ג], אלא דהרמ"א ושאר הפוסקים לא כתבו כן, וצ"ע אמאי וכנ"ל, וכן צ"ב מאי שנת לכבוד שבת מרוחצת למצוה שכתב הרמ"א [סי' תקנ"א ס"ב], וע"ע ביו"ד סי' שפ"א ס"ה דרוחצת כדרכה.

ומריש דברי הרמ"א משמע דאף מי שאינו רגיל בכך מ"מ מותר לחפוף ראשו בצונן, דרק לענין להתיר לחפוף בחמין בעין שיהא רגיל בכך בכל ער"ש, וכ"מ בלבוש [סט"ז], וע"ל דאיכא מצוה לחפוף ראשו בער"ש, וע"ש מהביה"ל דא"צ דוקא חמין, ולפ"ז מש"כ הרמ"א למי שרגיל בכך י"ל דהכוונה דמי שרגיל לחפוף ראשו בחמין בכל ער"ש מותר גם עכשיו לעשות כן, ומי שאינו רגיל לחפוף ראשו בחמין אבל ודאי הוא רגיל לחפוף ראשו בצונן או בשאר מילי דהא מצוה יש בדבר, מותר לו גם עכשיו לחפוף ראשו בצונן או בשאר מילי כדרכו בכל השנה.

ולפי הביה"ל דהמצוה לחפוף ראשו אינו דוקא בחמין אלא גם בשאר דברים, צ"ע אמאי התירו למי שרגיל לחפוף ראשו בחמין לעשות כן גם בער"ש חזון, הא אף שיש מצוה בדבר מ"מ הא יכול לעשות כן גם בשאר מילי וא"צ דוקא חמין, ולכא' משמע מזה דמעליותא דמצוה איכא בחפיפת הראש בחמין דוקא וכמש"כ הביה"ל מהב"ח, וע"ש שכ"מ בעו"פ דצריך לחפוף ראשו דוקא בחמין.

רחיצה עם סבון

(כח) ולענין השתמשות בסבון בער"ש חזון כתב הלוש והובא במ"א [סקמ"א] ומ"ב [סקצ"ה וצ"ו] דאף שהתיר הרמ"א חפיפת הראש בחמין, מ"מ אסור לרחוף בבורית ומים ואפר שקורין לוי"ג [סבון], ומשמע דהיינו אף למי שרגיל בכך כל השנה, וכ"מ להדיא בח"א ועו"א הנ"ל [סכ"ז], ולפי הביה"ל הנ"ל דבער"ש יש לחפוף הראש בנתר צ"ע במי שרגיל בכך בכל ער"ש אם מותר לו לעשות כן גם בער"ש חזון אף למ"א.

אלא דצ"ב אמאי אסור להתרחץ עם סבון, הא כיון שהותר הרחיצה לכבוד שבת אמאי אסור להשתמש עם סבון, ואולי משום דהוי תוספת הנאה שא"צ לו, אך לכא' כיון שהוא לכבוד שבת מאי שנת מעצם הרחיצה שהותר לכבוד שבת [ואולי משום ששוהה אז יותר זמן במים].

וע"ל שכתבנו מהמהר"ל בסוגריים דמי שחופף ראשו כל השנה בכל ערב שבת, מותר ג"כ לחוף ראשו בער"ש קודם תשעה באב בלוגא צוננת, הרי שהתיר לחוף הראש בסבון אך דוקא בצונן, דלא כרמ"א ומ"א שמוותר לחוף ראשו בחמין אבל לא בסבון.

גם בלקט יושר [ח"א ע' ק"ט] כתב, וזכורני שאמר מי שדרכו לרחוף ראשו בכל ער"ש יכול לרחוף ראשו גם בער"ש חזון במים שקו' לוג שהם בדוחק פושרין, הרי שהתיר למי שרגיל בכך בכל ער"ש לרחוף ראשו בפושרים ובלוג [סבון], ולא כתב מה דין רחיצת כל גופו או פניו ידיו ורגליו או למי שאינו רגיל בכך.

טבילה בתשעת הימים

(כט) ולענין טבילה בער"ש חזון כתב המ"א מהשל"ה [תענית ס"ז] דמי שטובל בכל ער"ש לשם מצוה מותר לטבול גם בשבת זו, אך אם מבטלה לפעמים מפני שטרוד בעסקיו או מפני הצניעה גם עכשיו אסור לטבול. ובשעה"צ [סקצ"ח] כ' דוקא שלא בחמין מותר לטבול [ומדלא כתב בצונן משמע דגם בפושרין מותר], אבל בחמין אסור לטבול דודאי היא רחיצה של תענוג.

והפמ"ג [בא"א] כתב וטבילה בצונן מי שנוהג תמיד מותר בשבת חזון, הא לאו הכי אף בצונן אסור, וצ"ע אי מיירי בחל ת"ב בשבת או אף אם חל באמצע השבוע, וע"ע במהר"ל דיסקין [קונט"א סי' ה' סקס"ג], רב פעלים [ח"ד או"ח סי' כ"ט], ערוה"ש [סל"ה], כה"ח [סק"ק צ"ב] ושבה"ל [ח"י סי' פ"א סק"ו].

רחיצה בראש חודש אב שחל בערב שבת

(ל) והב"ח [סי' תקנ"א סק"ב] כתב דנוהגין לאסור רחיצת כל גופו בער"ש חזון אפילו בצונן, אבל חפיפת הראש מותר אפילו בחמין למי שנוהג בו בכל שבת. ואם חל ר"ח אב בער"ש רוחצין לכבוד שבת, ובמנהגים דמהר"א טירנא [אב ע' ע"ה הגה אות נ"ז] כתב שכן נהגו, ואע"פ שכתב שם ובמנהגי דורא [ע' 148] דרבותינו שבמגצ"א נוהגין ומקדמין לרחוף [ביום חמישי לכבוד שבת], מ"מ לא נראה כלל להורות להחמיר, שהרי במרדכי [שבת סי' רפ"ז] האריך בראיות דמצוה לרחוף בער"ש, ובמרדכי הארוך [רפ"ו] מסיים דביום חמישי לא הוי יקרא דשבתא אלא א"כ אי אפשר לו לרחוף בערב שבת.

ואף בער"ש חזון כ' הב"ח דהוא חומרא יתירא, שהרי אף הכיבוס התירו חכמי התלמוד לכבוד השבת אפילו ביום חמישי שחל תשעה באב להיות בתוכה, ואף אנו נוהגין היתר בזה, ואם כן היאך נחמיר ברחיצה שלא אסרוה חכמי התלמוד כל עיקר [וכמש"כ המהר"י ברונא והד"מ הנ"ל], וכבר הפליג המהרש"ל בתשובה [סי' צ"ב] דאין המנהג כל כך יאות לבטל הרחיצה בערב שבת, אבל מה אעשה שכבר נתפשט המנהג.

ומסיק הב"ח והבו דלא לוסוף עלה דדוקא בער"ש חזון דחל לפעמים בערב ת"ב ראו להחמיר מחצות ואילך כמו ערב תשעה באב דעלמא, ומשום לא פלוג נהגו לאסור בכל ערב שבת חזון, אבל בערב שבת שהוא ר"ח אב ואינו שבת חזון אין לאסור כלל, ובפרט הרגיל לרחוף בכל ערב שבת כשאפשר לו ונמנע עתה עון יש בידו.

ומשמע מהב"ח דבחל ר"ח אב בער"ש מותר אף רחיצת כל גופו בחמין ולא רק חפיפת הראש, ומ"מ יש לעיין אם יש חילוק בין מי שרגיל בכך כל השנה או לא, דהא מש"כ הב"ח דהנמנע מזה עון יש בידו קאי רק על מי שרגיל בכך כל השנה, וכ"מ בט"ז [סי' תקנ"א סק"ז] שהביא ש' הבי"ח דכשחל ר"ח בער"ש רוחצין לכבוד שבת, וכתב דמי שרגיל כל השנה להיות נוהג שלא למנוע שום פעם מלרחוף בער"ש, יוכל לסמוך על הבי"ח בער"ש שחל בו ר"ח חוץ מערב שבת חזון דיש לנהוג איסור בכל גווי, ולא חילק בין רחיצת כל גופו לחפיפת הראש ובין חמין לצונן, ומשמע דמי שאינו רגיל בכך כל השנה לא יעשה כן.

ובפמ"ג [מ"ז סק"ז] אחרי שהביא מסקנת הט"ז דהנזהר תמיד לרחוף בכל השנה ערב שבת בחמין, אף בחל ר"ח אב בער"ש רוחץ כל גופו בחמין ובשבת חזון אסור, כתב, וחפיפת הראש בחמין בשבת חזון והוא ערב ת"ב אחר חצות צ"ע ד"ל דאסור, ולכתחילה יעשה קודם חצות, ודיעבד מותר אף אחר חצות.

וכ"מ במ"א [סק"מ] שהביא הב"ח דמי שרגיל לרחוף כל ער"ש ונמנע בזה עבירה היא בידו, ודי אם מחמיר בשבת חזון דחל לפעמים בערב ת"ב, וראוי להחמיר מחצות ואילך כמו בערב ת"ב דעלמא, ומשום לא פלוג נהגו לאסור בכל ער"ש של חזון [ע"ש במחה"ש]. וכ"מ במ"ב [סקפ"ט] דבחל ר"ח אב בער"ש מותר לרחוף אף כל גופו בחמין כל מי שרוחץ תמיד בער"ש לכבוד שבת. הרי שסמכו על הבי"ח רק במי שרגיל בכך כל השנה, דע"ז כתב הבי"ח דאם ימנע עתה עון יש בידו, אבל לא למי שאינו רגיל בכך כל השנה. ובפמ"ג [שם במ"ז] כתב שלא ראה לנהוג היתר לרחוף כל גופו בחמין אף בחל ר"ח בער"ש.

והמ"א [שם] כתב מהלבוש [סט"ז], וע"ש דנוהגין שלא לרחוף מ"מ אף בצונן וכמש"כ המ"ב סקפ"ח] דאם חל ר"ח בער"ש יש נוהגין לרחוף בר"ח לכבוד שבת, ויש נוהגין להקדים לרחוף ביום ה' שלפניו, ומשמע מדבריו דהנוהגין לרחוף בר"ח שחל בער"ש רוחצין כדרכו בכל השנה בער"ש, ואף שכ' המרדכי [שם] דברחיצה ביום חמישי ליכא יקרא דשבתא, מ"מ הא כ' דהיינו דוקא באפשר לרחוף בער"ש, וא"כ הכא דא"א לו לרחוף בער"ש ודאי יש לו לרחוף עצמו ביום חמישי.

והבית שלמה [או"ח ס' ק"ה] דן בענין להזיע במרחץ בער"ש חזון, דאף אם יש צדדים להקל לאבל תוך ל' יום, מ"מ אין להקל בער"ש חזון משום דאבילות דרבים חמורה, וכדאי בתוס' [יבמות מ"ג ע"ב ד"ה שאני] לענין כיבוס, ומביא דברי המהרש"ל והד"מ הנ"ל, ולכן אין למחות במקילין בזיעה בער"ש חזון, אבל בחל ת"ב בשבת יש להחמיר משום מש"כ הבי"ח והט"ז דדוקא בער"ש חזון דחל לפעמים בערב ת"ב ראו להחמיר מחצות כמו בערב ת"ב בעלמא, ומשום לא פלוג נהגו לאסור בכל ער"ש חזון וכו', ומשמע דבער"ש חזון שהוא ערב ת"ב יש להחמיר קצת משורת הדין ואין להקל בזה, וע"ע באורי וישעי [סי' קל"ט] ובשו"ת רמ"ץ [או"ח סי' מ"ב] בענין להזיע בער"ש אחרי ר"ח אב.

רחיצה בערב שבת חזון אחר חצות

(לא) והנה מש"כ הבי"ח דדוקא בערב שבת חזון דחל לפעמים בערב תשעה באב ראו להחמיר מחצות כמו בערב תשעה באב דעלמא, היינו כשי' הרמב"ן הנ"ל דאסור רחיצה כבר מערב ת"ב, ולכא' צ"ב דהא לא קי"ל כהרמב"ן דיש איסור רחיצה בערב ת"ב אחרי סעודה המפסקת כמב' בב"י [סי' תקנ"ג] וד"מ [סי' תקנ"א סק"ז] הנ"ל, ועוד דאף הרמב"ן עצמו החמיר רק משעה שאכל סעודה המפסקת, וא"כ מה שייך לומר דלכן החמירו בזה בער"ש חזון אטו ערב ת"ב, הא כל זמן שלא הפסיק בסעודה המפסקת מותר מדינא ברחיצה אף בערב ת"ב גופיה, ועוד דלפני חצות ליכא איסורא אף לרמב"ן, וא"כ אמאי לא נתייר לרחוף בער"ש חזון עכ"פ קודם חצות.

ובפמ"ג במ"ז והובא בביה"ל [ד"ה בחפיפת] כתב דצ"ע חפיפת הראש בחמין בשבת חזון שהוא ערב ת"ב אחר חצות, ד"ל דאסור, ולכתחילה ודאי יעשה קודם חצות, ודיעבד מותר אף אחר חצות, אך ע"ש בפמ"ג שמסיק שלא ראה נוהגין היתר לרחוף כל גופו בחמין כשחל ר"ח בערב שבת, אבל הביה"ל לא הביא ד' אלו.

ולכא' הפמ"ג מיירי במי שרגיל בכך כל השנה, דהא קאי ע"ד הרמ"א שהתיר חפיפת הראש בחמין רק למי שרגיל בכך כל השנה, והתיר לכתחילה חפיפת הראש בחמין אף בערב שבת חזון לפני חצות, והיינו לכא' מטעם הנ"ל דאף לרמב"ן שרי לעשות כן מעיקר הדין בערב ת"ב דעלמא, ובדיעבד התיר הפמ"ג לחפוף ראשו בחמין אף אחר חצות, וי"ל משום דהרמב"ן לא אסר בערב ת"ב אלא אחרי סעודה המפסקת וכנ"ל, ולפ"ז היה צריך להיות מותר אף רחיצת כל גופו ולא רק חפיפת הראש, וע"ז כתב הפמ"ג דאף בער"ש שחל בו ר"ח אב לא ראה נוהגין היתר ברחיצת כל גופו בחמין, ולכא' צ"ב אמאי באמת החמירו בזה.

ומדוייק מדברי הפמ"ג דמיירי רק מער"ש חזון שחל בערב ת"ב, אבל ער"ש חזון שאינו ערב ת"ב מותר לכתחילה לרחוף אף אחר חצות מה שמותר לפי כל שיטה, וכן בר"ח שחל בער"ש דלפי הבי"ח כתבנו לעיל דלכא' מותר לרחוף אף כל גופו בחמין, לכא' אין חילוק בין לפני חצות לאחר חצות, דכל החילוק של הפמ"ג הוא רק בער"ש חזון שהוא גם ערב ת"ב.

לבישת בגדי שבת בר"ח שחל בשבת או בער"ש

(לב) עוד חילוק אשכחן בין ר"ח אב שחל בער"ש או בשבת להיכא שחל באמצע השבוע בשעה"צ [סי' תקנ"א סקמ"ו] בשם היד אפרים [ס"ו], דמה שנוהגין באשכנז לא ללבוש בגדי שבת בשבת חזון כיון שגיהוצן ניכר היינו דוקא בשבת חזון, אבל בשבת שחל בו ר"ח אב או אף אם חל ר"ח אב בער"ש לובשין בגדי שבת בשבת זו, אף דבגדים חדשים או מגוהצין ממש אין לובשין מ"מ כמב' ברמ"א [ס"ו].

ולכא' צ"ב מה הטעם לחלק בין מה שנהגו שלא ללבוש בגדי שבת בשבת חזון לשבת שלפני שבת חזון אף הוא כבר אחרי ר"ח אב, ובפשטות י"ל דכיון שאינו מגוהצין ממש אלא רק גיהוצן ניכר לא החמירו כל כך.

ובשאלת משה כתב ד"ל דתלוי במחלוקת המחבר והרמ"א [סי' תקנ"ד סי"ט] בת"ב שחל בשבת אם נוהג בה דברים שבצינעא, דהרמ"א כתב דנוהגין להחמיר, וע"ש במ"ב [סק"מ] דהגר"א ס"ל כמחבר לקולא, ולכן כתב המ"ב דיש להקל בל"ט. ובאמת הגר"א לשיטתו דבשבת אין נוהגין כלל אבילות, ולכן לבש בגדי שבת אף בשבת חזון כמב' בביאור הגר"א [סק"ג] ובמעשה רב [סי' קצ"ז] ובמ"ב [סי' תקנ"א סק"ו].

גם שיטת המחבר לכא' הוא כן מדכתב דאין נוהג אף דברים שבצינעא בשבת חזון, וגם לא כתב שאין לובשין בגדי שבת בשבת חזון, ואדרבה בב"י [סוס"י תקנ"ב] כתב דלא נהגו כהמרדכי שלא ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, וא"כ אף לשי' הרמב"ן דאין לרחוף בערב ת"ב מחמת דהיא הנאה דלאחר זמן, מ"מ הכא דגם בשבת עצמו מותר ברחיצה מעיקר הדין כ"ש דמותר ברחיצה בער"ש.

וגם מה שנהגו באשכנז שלא ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, י"ל דהוא אטו ת"ב שחל בשבת דנוהגין בה דברים שבצינעא לפי הרמ"א, לכן החמירו גם בלבישת בגדי שבת בכל שבת חזון, אבל ר"ח אב שחל בשבת או בער"ש דרוחצין בה לכבוד שבת כמש"כ הבי"ח דליכא למיגור אטו ערב ת"ב, ה"נ לובשין אז בגדי שבת וכמש"כ היד אפרים, וא"כ גם רחיצה מותר ולא דמי לער"ש חזון, עכ"ד.

שבת בשבתו, אלא צריך ללבוש את בגדי השבת מלבד הכתונת. ע"כ. וא"כ לא התירו ללבוש כתונת מכובסת אפי' בשבת, וכ"ש בחול. אולם מלבד הלחץ זה הדחק שבפירושו, הנה האגודה (תענית פ"ד דף קלו ע"ב) כתב בזה"ל: "וכן בחזון ישעיה באותה שבת לא ילבוש לבנים אך כתונת". הא קמן שהבין שכוונת הראב"ה היא כפשוטו שלא ילבוש ולא ר"ל לא ישנו. והדרא קושיא לדוכתה דהוי אבילות בפרהסיא. ומחמת קושיא זו היה נראה לומר שכתונת שכתוב כאן הכוונה לבגד עליון ולא לבגד זיעה. וכ"כ בהגה על המרדכי שם וז"ל: "ופי' כתונת הוא מעיל ולא חלוק, וכן פי' רבינו דוד קמחי ומ"ש כתונת המעיל פעמים קורא שניהם כאחד". ע"כ. והנה מה שהביא מהרד"ק, הא לך לשוננו בספר השרשים (ערך תת): "ופעם יקראו הכתנת והמעיל כאחת, שדומה כי שניהם ענין אחד, כאשר כתוב 'ועליה כתנת פסים כי כן תלבשן בנות המלך הכתונות מעילים' (שמואל ב' יג, יח), אבל הכתנת הכתובה בבגדי כהונה אינה המעיל, כי כל אחד ואחד בגד בפני עצמו". עכ"ל. וא"כ כוונתו רצויה שהגם שברוב הפעמים כתונת פירושו בגד זיעה, יש פעמים שנקרא מעיל. וזה כוונת ההגה, שכאן הוא אחד מן פעמים אלו. ואין להקשות מלשון הראב"ה הנדפס לפנינו: "אין מחליפין מעיליהם", שמבואר שהכתונת הוא בגד זיעה, שנראה ברור שהוא ט"ס וצ"ל כליהם, שהרי שאר ראשונים ועל צבאם האור זרוע, תלמיד הראב"ה, כתבו כליהם. וכנ"ל. ושו"ר בהגהות המו"ל ספר הראב"ה ח"ג הנד"מ (הערה 12), שבכת"י אחד איתא "עליהם", ואין להכריע אם הוא שבוש מן כליהם או מן מעיליהם. ע"כ. אולם ל"נ ברור שיש לגרוס כליהם מהטעם שנתבאר. ולפי"ז מבואר להדיא שבגדי זיעה אסור להחליפם אפי' בשבת וכ"ש בחול. אולם האמת יורה דרכו שכל מה שהכריחו לזה הוא משה"ק שהיו אבילות בפרהסיא. וכ"כ הרדב"ז (ח"ב ס' תרצג) הנו' בביאור ההגה. וכ"כ מהר"ם טיקטין, הובא במג"א (ס' תקנט סק"י). ועו"ל שדחוק תיבת וכן, שמשמע שהיו כמילה, וכ"כ בספר בגדי ישע (ס' תקנט במג"א סק"י). דאל"כ לא היו מפרשים כן, כיון שסתם כתונת הוא הסמוך לגוף. וכ"כ הרדב"ז שם "ומה שכתב המרדכי בשם ר' דוד קמחי כי הכתונת הוא המעיל אינו נכון אצלי, כי סתם כתונת הוא סמוך ללבוש כמו כתונת של כהנים". עכ"ל. וכ"ה בספר בגדי ישע שם, שבשום מקום לא אמרו שפירוש כתונת הוא מעיל. ומקרא מלא דיבר הכתוב בפרשת וישב, דאי קאמר כתונת פירושו כתונת סתם, ואם בעי לומר על המעיל אומר כתונת הפסים אשר עליו. ע"ש. וע"ק, שמתחילה קורא לבגדים העליונים "כלים", ולאחמ"כ סמוך ונראה קורא לבגדי הזיעה "כלים". והם כלים מכלים שונים. ועלה במחשבה לפני לבאר כל חמירא, שלא נתכוון הראב"ה מעולם לומר שילבוש בגדי חול בשבת, אלא הוא כבעלי ברית שלובשים בגדי שבת. ובדרך שדוך בה הרדב"ז דקאי על בעלי הברית וה"פ: ברית שחלה בת"ב לובשים בעלי הברית כלים אחרים, ויפה בגדי שבת או בגדי לבן, אבל לא בגדי לבן ממש, ר"ל שניכר ליכונם יפה. ושמו תאמר בלבבך שדוקא בת"ב בעלי ברית אסורים בבגדי לבן יפה, אבל בשבת חזון משרא שרי, ע"ז קאמר וכן בשבת חזון, שחוקא אחת יהיה להם, שגם בשבת זו לא מחליפים בשעת המילה את הכלים הלבוש בהם, והיינו בגדי שבת או בגדי לבן, כדי ללבוש את כלי הלבן היותר יפים, אלא ישארו עם בגדי השבת או הלבן. אבל לא ר"ל שישאר עם בגדי החול, דזה הוי אבילות בפרהסיא. ומ"ש רק הכתונת, ר"ל שבכתונת שריא מעיקרא, שכל האיסור היה בבגדי לבן יפה, אבל כתונת שריא להחליף. כנלענ"ה. והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה. והשתא דאתית להכי יש להוכיח שבגדי זיעה שרי ללבושם כל ימי החול, דאל"כ יקשה, שהרי כתונת הוי בגדי זיעה וכנ"ל [ואף ההגה שלא פירש כן היינו מפני שהקושיא דהוי אבילות שבפרהסיא הכריחתו, אבל לדברינו א"ש], וא"כ אם לא מחליפם הוי אבילות שבצנעא, ודעת האור זרוע גופיה שבשבת שחל בו ת"ב אסור בדברים שבצנעא כמבואר בא"ז (ס' תלו ד"ה תנא). ע"ש. ואין לומר דהכא שאני שהוא שבת חזון והוי אבילות ישנה, דהא הפוסקים הנ"ל הקשו דהוי אבילות שבפרהסיא, והא ר"ל דשאני הכא דשרי. וע"כ דלא ס"ל הכי. ודוק, וע"כ לומר שגם בחול שרי להחליף את בגדי הזיעה, שאין נחשב בגד לענין זה, ואין זה בגד אבילות, ולכן שרי גם בשבת.

ב) וצופה הייתי למה שאמרו בגמ' בתענית (כט): אמר רב ששת שאסור לכבס אפי' ע"מ להניח לאחר ת"ב, ותדע, דהא בטלי קצירי דבי רב. ע"כ. ופרש"י: "קצירי. כך שמם בלשון ישמעאל, והם כובסין, שמעתי אומרים על שם שמקצירין בגדי צמר כשדורסין אותן ברגליהן במים (עי' שבת י סע"א)". עכ"ל. ולכאוי יש להוכיח שגם בגדי זיעה אסור לכבס בשבוע שחל בו, דאי איתא דשרי, אמאי בטלי קצירי דבי רב, הא היה להם לכבס בגדים אלו. וכה"ג כתבו הרמב"ן הרשב"א והר"ן הנ"ל להוכיח שאסור ללבוש גם את המכובס קודם לכן ממה שבטלי קצירי דבי רב לגמרי. ואם לכבס אסור כ"ש ללבוש המכובס, וכמש"כ המרדכי (ריש הל' ת"ב). ע"ש. וכ"כ להוכיח גבי נ"ד הרה"ג רבי בן ציון יעקב הלוי ואזנר שליט"א, אב"ד דבית הוראה שבת הלוי, במאמרו הנדפס בקובץ "אור ישראל" מאנסי (שנה י סיון תשס"ה עמוד נד) ובקובץ "המאור" (שנה נט סיון - תמוז תשס"ו עמוד יד), שאסור לכבס, ובכללו ג"כ ללבוש, אפי' בגדי זיעה. ע"ש. והנה בטרם כל שיח אימינא דכפי הנראה לא היו לובשים בזמן הגמ' את בגדי הזיעה כפי הנהוג היום, דהנה במס' ב"ב (נז): אמר' חלוק של ת"ח כיצד, כל שאין בשרו נראה מתחתיו. ופרש"ב"ם שיהא ארוך עד פיסת רגלו שלא יראה כשהוא יחף. ע"כ. [אולם הרמב"ם (בפ"ה מהל' דעות ה"ט) פירש באופן אחר. ע"ש]. ומבואר שלא היו לובשים הגרבים ורק הת"ח היו מכסים רגליהם. והנה בגמ' שבת (י). אמר' דרבא בר רב הונא הוה מרמי פורמוקי ומצלי, אמר "הכון לקראת אלהיך ישראל" (עמוס ד, יב). ע"כ. ומשמע שרק בשעת התפילה היה לובש האנפלאות, וכמו

שאמרו בחגיגה (יג): "לאו אורח ארעא לגלויי כרעיה קמיה רביה". אבל כל היום היה הולך יחף [והיה מכסה את רגליו ע"י חלוקן]. וכן מתבאר ממ"ש שם תוס' "מכאן יש להוכיח שאסור להתפלל יחף". וק"ק מל' רבא הוה מרמי דמשמע דשאר אינשי לא הוו מרמי. הא קמן שבכל היום היו הולכים יחפי רגלים. והנה רש"י שם כתב בזה"ל: "רמי פוזמקי. שהיה מטיל אינפלאות חשובים ברגליו". עכ"ל. וכ"כ הר"ן (בדף ד. מדפי הר"ף) ורבינו יונתן מלוניל ורבינו פרחיה והריב"ן שם. ובהשקפה ראשונה נראה שפליגי על התוס' וס"ל שכל היום היה לובש את האינפלאות, אלא שבתפילה היה לובש חשובים שבהם. וכן הבין בחידושי מהרי"ט שם. ע"ש. וא"כ דון מיניה לשאר אינשי שהיו לובשים כולי יומא. והוא יושב בסתר עם הגמ' בב"ב הנ"ל. ודוחק לומר שדוקא רבא היה לובש כל היום את האינפלאות כדי שלא יראו רגליו כראוי לת"ח כמבואר בב"ב (נז): הנ"ל, דא"כ הו"ל למעבד כמו שאמרה הגמ' שם שת"ח לובש חלוק ארוך שמכסה רגליו. ובאמת שהמעין יראה שלא נראה לומר שהיה לובש האינפלאות כל היום, ועיקר החידוש הוא שהיה מחליף לחשובים יותר משום הכון, שהרי אין זה בגד של כבוד ככל ועיקר, וה'ן נסת'ר מעין כל רואה, ומה הענין שחילפנו. ועל ידו השני, שהרי מסתמא היה חלוקו של רבא מכסה גם על רגליו כמו שאמרה הגמ' בב"ב הנז', ומה יתן ומה יוסיף אם יחילפנו והרי לא נראה. וזה בה שלישיה, דא"כ מדוע הגמ' לא הדגישה שהיו האינפלאות חשובים, והרי זהו עיקר החידוש, ומה גילה רז זה לרש"י. ולכן הנלענ"ד הוא, שבאמת כל היום לא היה לובש האינפלאות, אבל מכיון שהוצרך ללבושם בתפילה משום "הכון", לבש את החשובים יותר, שיש בזה יותר משום "הכון". וא"כ גם לרש"י וסיעתו יש להוכיח שאסור להתפלל יחף. וכאשר דימיתו כן מצאתי בשיטה להר"ן שם ע"ס המסכת שכתב וז"ל: "פירוש נותן אינפלאות חשובים ברגליו. ומהא שמעינן דאסור להתפלל יחפי רגלים". עכ"ל. ותאזנרני שמחה. ונמצא שלכ"ע מבואר יוצא שלא היו לובשים האנפלאות רק בשעת התפילה, וממה שמנו חכמים בשבת (קכ). ב' אינפלאות בכלל מה שיכול ללבוש כדי להציל מן הדליקה, אין להוכיח שכל היום היו הולכים בזה, אלא שהיה מצוי אצלם כדי ללבושם בשעת התפילה, ומפני דחשיבי מלבושים שרי להוציאם. וגם גופיה י"ל שלא היה להם וכמש"כ בשו"ת עולת יצחק רצאבי ח"ב (ס' רלב) שעל הרוב לא היו לובשים זה בתימן. ע"ש. וכ"כ בשו"ת משנה הלכות ח"א (ס' תלג) שלא היו נוהגים בימים ההם חלוק זיעה קטן. ע"כ.

ג) וחזי הוית הרמב"ן בספר תורת האדם (שער האבל ענין אבילות ישנה ד"ה אמר ר"ן) שכתב וז"ל: "ואפי' מי שאין לו אלא חלוק אחד אסור לכבסו וללבושו בשבת של תשעה באב". עכ"ל. הובא בב"י (ס' תקנא), וכ"פ הטוש"ע (ס' תקנא ס"ג). והנה גבי חול המועד אמר' בתענית (כט): שמונת לכבס אם יש לו רק חלוק אחד. ופירש שם רש"י "דלא סגי' דלא מכבס, מפני הכנימה". ולפ"ר היינו זיעה מרובה שעי' כך כינים מהלכים בו, ואפ"ה אסור לכבס ככה"ג בשבוע שחל בו, וכ"ש בגדי זיעה שיש בזה הרבה פחות זיעה. והנה אף אי נימא הכי, הרי חלוק אינו בגד זיעה אלא נראה לעין כל, כדאמר' במסכת דרך ארץ זוטא (פרק הנכנס הלכה א) "הנכנס למרחץ וכו' כיצד יעשה, חולץ את מנעליו, ומסלק את כובעו, ומסלק את טליתו, ומתיר את חגורו, ופושט את חלוקו, ואחר כך מתיר את איפקרסו התחתונה". ע"כ. וכן בשבת (קיד). איתא: "איהו ת"ח שמחזירין לו אבידה בטביעות עין, זה המקפיד על חלוקו להופכו". ופרש"י: "[אם] לובשו כשהוא הפוך מקפיד עליו הופכו, שמקפיד עליו שלא יראו התפירות המגוננות, ואימרי החלוק". וכן בשבת (עז): אמרו שנקרא שמו לבושא, נוטריקון לא בושא. ופרש"י: "למנוע הבושה, שמכסה כל החלוקים התחתונים הקרועים ורעים", וא"כ י"ל דדוקא בזה אסור, אבל בבגד זיעה שצמוד לגוף משרא שרי. אולם האמת יורה דרכו שא"צ לזה, שכנימה היינו תולעת, וכדתנן במס' מכשירין (פ"ז מ"א) "המעלה פירותיו לגג מפני הכנימה וכו'", ופירש הרמב"ם "כנימה. התולעים המתהוים בזרעונים ובפירות". והוסיף הרע"ב "לשון 'ותהי הכנס' (שמות ח, יג)". עכ"ל. וכ"ה ברש"י חולין (יג). ד"ה מפני הכנימה). ע"ש. וגם בבגדים מצונו שנופלים תולעים, כמבואר בברכות (נו סע"א) ובשבת (צ). ובתענית (כב סע"ב) ובב"מ (עה): ובחולין (פה), ע"ש ופרש"י. וע"ז אמרו במס' ביצה (לב): "שלשה חיהין אינם חיים, ואלו הן: המצפה לשלחן תבירו וכו', וי"א אף מי שאין לו אלא חלוק אחד. ות"ק, אפשר דמעין במניה". ופרש"י: "מי שאין לו אלא חלוק אחד. אין יכול לכבסו וכנים מצערין אותו: דמעין במניה. מפלה את כליו מן הכנים". עכ"ל. אתה הראת לדעת שכנימה היינו תולעת הנופלת בבגדים אע"פ שאין בהם ריח זיעה, ולכן צריך כיבוס, להוציאם ממקום נחלתם, ודוקא בזה אסור, שיכול להוציאם ביד אע"פ שיש בו טורח, משא"כ בגדי זיעה י"ל דמשרא שרי.

ד) והנה בתענית (כט): אמר' "אף על פי שאמרו כלי פשתן אין בהם משום גהוץ, אבל אסור ללבושן בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה". ע"כ. וכ"פ הרמב"ם (בפ"ה מהל' תעניות ה"ו) והטוש"ע (ס' תקנא). וכתב הרמב"ן בתורת האדם (שער האבל ענין האבלות ד"ה עוד) דלת"ק וכו' כלי פשתן ישנים אינן בכלל, "לפי שאינן מתגהצין כהוגן ואין זיעה וטינוף יוצאה מהן לגמרי, אלא כל שהוא מתטנפין וכל שהוא מתכבסין". וכ"כ המאירי בתענית (כט): "וכמו שאמרו במ"ק (יח). כלי פשתן מותר לכבסן בחולו של מועד, וטעם הדבר שמתוך שדבקים לבשר מזיעים תמיד וצריכים כבוס". וכ"כ הטור (ס' תקנא) "וכלי פשתן אין בהם משום גיהוץ והרי הן ככיבוס שלנו ומותר, לפי שאין חוששין לגוהצן, לפי שהן קרובין לבשר ומתמלאין זיעה תמיד". וא"כ ה"ה לכאוי לשאר בגדי זיעה שאסור להחליפם. אולם באמת שכל היד המרבה לבדוק תמצא שכלי פשתן הם כלים חשובים וכדלקמן, וא"כ ע"כ לומר שהיו רואים אותם

מבחוץ אף שהיו קרובים לבשר, וכיון שהם בגדים מכובדים, אסרו אותם, משא"כ בגדי זיעה שאין בהם שום חידוש אמאי לא נימא שהוא מותר גמור. ואפרש שיחתי. ולקחתם לכם בראשון, מ"ש בפסחים (טט). אשה בעלה משמחה בבגדי פשתן. [ובקידושין (לד): איתא רק שצריך לשמחה, אולם ברש"י ר"ה (ו סע"ב) כתב שאמרי' בקידושין בגדי פשתן, ויתכן שכך גרס שם]. וכן בכתובות (נט): הרוצה שיעדן את אשתו ילבישנה כלי פשתן. ופרש"י "שיעדן. את זיוה". וע"כ בב"ב (קמו). "מעשה באדם אחד ששגר לבית חמיו יין חדש ושמן חדש וכלי פשתן חדש בעצרת". ובתענית (כט רע"ב) "לתת לכם אחרית ותקוה (ירמיה כט, יא), אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: אלו דקלים וכלי פשתן". ובסנהדרין (קו). "הם מתאים לכלי פשתן וכו'". ע"ש. ענין הוראות חשיבות בגדי פשתן. ולכן היו ג"כ יקרים כמבואר בב"מ (כט): "מי שהניח לו אביו פשתן הרבה ורוצה לאבדן ילבש בגדי פשתן וכו' בכיתנא רומיתא". ופרש"י: "ורוצה לאבדן. ללמדנו בא שלא ירגיל אדם בכך, שהעושה אלה מאבד מהר הון רב: כתנא רומיתא. דמיהם יקרין וממהרין לכלות".

ה) העולה מן המדב'ר דמותו ללבוש בגדי זיעה מכובסים בשבוע שחל בו ת"ב. וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, כמובא בשמו בשו"ת רבבות אפרים ח"ג (ס' שמ) ובשו"ת דברי חכמים גינזברג (חאו"ח שאלה 459) [ע"ש במבוא]. וכ"ד הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, וכמו שהביא שמועה בשמו בשו"ת רבבות אפרים ח"ג (ס' שמ), ובספר מועדי ישרון (עמוד 134) ובספר קיצור הל' בין המיצרים (עמוד 9). וכ"ד הגר"ח חיים פנחס שיינברג זצוק"ל, כמובא בשו"ת דברי חכמים (שאלה 459) הנ"ל. והגר"ש זאירבך זצ"ל הובא ברבבות אפרים (ס' שעג). וכ"כ בשו"ת אור יצחק עבאדי (ירושלים תשס"ג חאו"ח ס' ריט עמוד רמט). שצריך להודיע לציבור שכל בגדי זיעה צריך להחליף בכל יום ואפי' בת"ב. ע"כ. וע"כ בספר גשר החיים (פכ"א ס' י ס"א). וכן בספר חקר הלכה (אות א ערך אבילות סקכ"ב) מצדד שמוותר לאבל גם בתוך ז', שאינו מלבוש גמור. ע"ש. הובא בקובץ הל' ימי בין המיצרים (עמוד קו), ועוד הביא שם שכ"כ בפשיטות בספר אבלות והנחומים ובספר נחמו עמי (עמוד מח). וכ"ד הגר"ש וואזנר זצוק"ל, וכמ"ש בשמו ר' משה שטיין בקובץ מבית לוי (אב התשנ"ח עמ' כז). וע"ע בשו"ת דברי נחמיה (חיו"ד ס' כז) באריכות גדולה. וכן בשו"ת ודרשת וחקרת ח"א (חאו"ח ס' סג) נשאל על מקור ההלכה להקל בזה, והשיב מהלחמי תודה ומהשלמת חיים. ע"ש. אמנם יש שהתירו דווקא אם נתמלא זיעה, וכן מצאתי בספר סדר בני ישראל הנדפס בעילום שם (ליורנו תר"י עמוד יט): "ואסור ג"כ התספורת וכיבוס בגדים למעט בשמחה. מלבד בגדי זיעה ובגדי קטנים מותר לכבסם, דמצטערי, ובמקום צער לא גזרו רבנן". עכ"ל. וכ"כ בשו"ת שלמת חיים (ס' ריז) שהכל לפי הענין, וכ"כ בהליכות שלמה (פי"ד ה"ב). ע"ש. וכ"כ הראב"ד רבי אשר וייס שליט"א בקובץ דרכי הוראה (תמוז התשס"ה חלק דרכי הוראה אות ד) שנהגו להקל ע"פ השלמת חיים הנז'. וכ"כ בספר נהר מצרים (הל' ת"ב ס"ה), ושערים המצויינים בהלכה (ס' ריא), וס' חיים וחסד פנחס (פי"ד ס"ב), ובס' נטעי גבריאל אבילות א' (פכ"ה ס"ז) חלק גבי אבל. וכ"כ הרה"ג ר' פנחס קורח בספר ענף עץ אבות ח"ב (חלק בית מועד ס"א). ובספר קרא עלי מועד (פ"ד ס"ג) עץ אבות ח"ב אלישיב שיש מקום יותר להקל כמו רחיצה שלא לתענוג. אבל העיקר כמשנ"ת שמוותר ללבוש בגדי זיעה המכובסים בשבוע שחל בו תשעה באב, שלא אסרו אלא בבגדים העליונים. שוב נדפס ספר חזון עובדיה ד' תעניות, ושם כתב, שהבגדים הלבנים שעל הגוף כגון הגופיה, שהם בגדי זיעה, מן הדין מותר להחליפם בשבוע שחל בו תשעה באב, ובפרט מי שדרכו להחליף בגדי הלבנים בכל יום מפני הזיעה. וע"ש עוד בהערות. [וע"ע בספר נחמת ישראל עמוד צח. ע"ש].

הרב מתתיהו גבאי ירושלים

האוכל בתענית אם מברך ברכה אחרונה

א. בס' מנחת שלמה ברכות מ"ה ע"א כתב בתו"ד, דצ"ע במי שאוכל באיסור בתענית דרבנן אם מברך ברכה ראשונה, דסו"ס עבר עבירה עי"ש. והו"ד בס' הליכות שלמה יו"כ פ"ד הל' אות כ' עי"ש. ויל"ד אם יברך ברכה אחרונה כשאכל בתענית בשוגג. ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' שס"ד, אם האוכל בשוגג בתענית יברך ברכה אחרונה, והשיב ע"ז צ"ע. וניחזי אנו בזה אם האוכל בתענית יברך ברכה ראשונה ואחרונה. ובמטה אפרים ס' תר"ב סעי' כ"ד במי שאכל בשוגג בצום גדליה חייב לברך ברכה אחרונה ע"ש, ומש"כ בזה בס' מעדני יום טוב ח"א ס' י"ח.

כתב הרמב"ם פ"א מברכות ה"ט, כל האוכל דבר האסור בין בזדון בין בשגגה אין מברך עליו לא בתחילה ולא בסוף, כיצד, הרי שאכל טבל של דבריהם או שאכל מעשר שני והקדש שלא נפדו כהלכתן אינו מברך, וא"צ לומר אם אכל נבילות וטריפות או שתה יין נסך וכיו"ב עי"ש. ולכאוי עפ"ז ה"ה כשאכל בתענית לא יברך, שהוא בכלל איסור מדבריהם. ואמנם הראב"ד בהשגות ברמב"ם שם, כתב שהאוכל דבר איסור מברך עליו, ולא אמרו אלא שאין מזמנים עליו כיון שאין להם חשיבות קביעות, הואיל והוא דבר האסור, אבל בתחילה וסוף מברכים עי"ש.

ואולם בשו"ע או"ח ס' קצ"ו ס"א פסק, אכל דבר איסור אע"פ שאינו אסור אלא מדרבנן אין מזמנין עליו, ואין מברכין עליו לא בתחילה ולא בסוף. הרי שס"ל להשו"ע דלאו דווקא לענין זימון אין מזמנין באכל דבר האסור, וה"ה שאין מברכין, ואולם אין מבו' בשו"ע אם ג"כ אוכל איסור בשוגג אין מברך וכמבו' ברמב"ם, או רק במויד אין מברך, ומש"כ השו"ע

ולשתות קודם שיקדשו, אע"פ שאינם רשאים צריכים לחזור ולברך תחילה בפה"ג ואח"כ ישנו, והאיך יברכו על שתיית יין קודם הקידוש האסור לשתות קודם הקידוש, וכתב הדעת דאין לחלק בין איסור מחמת הזמן ד"ל דאי"ז בכל דבר האסור שאין מברכין עליו, לבין איסור בעצם שאין מברכין עליו. וא"כ מקור דברי האגר"מ הנ"ל והמשנה, האוכל קודם הבדלה מברך, זהו מדין שו"ע והרמ"א דחזונו שמברך קודם שעשה קידוש, וע"כ כיון שאין המאכל אסור בעצם, ורק דין אגבא שיקדש ויבדיל, שפיר מברך קודם שהבדיל ויקדש, ואי"ז בכלל דאסור לברך על מאכל האסור. ואולם המהרש"ם שם כתב שדמי לדמאי הואיל ואי מפיקי נכסיה וחיזי ליה דמברכין ומוזמנין, וה"נ בידו להבדיל ולקדש עי"ש. ואמנם במג"א סי' רע"א ס"ק י"ב פליג בדברי הרמ"א הנ"ל וס"ל שיבדיל תחילה, ומשום שאסור לאכול קודם הבדלה, ולהנ"ל י"ל שס"ל שבלא"ה אם יברך על הפת הוי ברכה לבטלה משום ברכה על אכילת איסור. וע"ע בס' חקר הלכה או"ב ס"ק ט"ו דחילק בהכי בין איסור חפצא דאין מברכין, לאיסור אגבא ויומא קגרים עי"ש.

ושו"ר בס' בני ראם להגר"א גניחובסקי זצ"ל סי' נ"ט או"ג, דבאכילה קודם קידוש אי"ז שייך למח' הרמב"ם והראב"ד אם מברכין על אכילת איסור, שזהו דווקא במאכל אסור בעצם ובאוכל לפני קידוש המאכל היתר וזמן האכילה אסור, אף כשאוכל במזיד חייב לברך לפניו ולאחריו, והביא הוכיח כן מהרמ"א הנ"ל בשכח לקדש עד שבירך המוציא ונזכר קודם שאכל, יקדש על הפת ואח"כ יאכל, ובהבדלה יאכל תחילה דאין מבדילין על הפת, ובקידוש דיאכל תחילה הוא כדי שלא תהא ברכתו לבטלה, וכמש"כ המשנ"ב שם ס"ק כ"ו, והא כיון שאוכל בזמן שאסור לאכול, ובשעת אכילה הוא מזיד, בלא"ה ברכתו לבטלה שמברך על איסור, וע"כ כל שהמאכל היתר שפיר אי"ז בכלל ברכה על איסור עי"ש, ובס' מחשבת אדם ברכות סו"ס ט"ו.

ד. והנה בשו"ע או"ח סי' ר"ד ס"ט כתב, אבל מאכל או משקה של איסור מפני הסכנה מברך עליו תחילה וסוף. וכן בשו"ע או"ח סי' קצ"ו ס"ב כתב, אם אכל דבר איסור במקום סכנה מברכים עליו. ובשו"ע או"ח סי' תרי"ח ס"י בחולה האוכל ביה"כ שמזכיר בברכה"מ יעו"י, עי"ש. ובתשו' הרשב"א ח"א סי' תשצ"ד כתב, דלהרמב"ם שאין מברך באכילת איסור תחילה וסוף, ה"ה בחולה האוכל ביה"כ אין מברך תחילה וסוף עי"ש. הרי שס"ל להרשב"א בדעת הרמב"ם דאף באוכל ביה"כ שאין המאכל אסור בעצם, אלא יומא קגרים אפ"ה אין מברך על מאכל ביה"כ. והוכיח בס' דעת סי' רע"א ס"ה, דע"כ מהרשב"א בדעת הרמב"ם דאין מברך על אכילת איסור כשהוי איסור גבא, ולה"ה דווקא באיסור חפצא. וכן הוכיח מהרשב"א בשו"ת והשיב משה או"ח סי' כ"ה, ובס' מי באר מים חיים ברכות מ"ה.

ואולם י"ל שס"ל להרשב"א דמאכל ביה"כ הוי איסור חפצא כדחזונו דאין איסור חל על איסור באוכל נבילה ביה"כ, ועמש"כ בס' קובץ הערות סי' ל"ב ובס' עמק ברכה יו"ב או"ב ובשו"ת התעוררות תשובה ח"ג לאו"ח סי' תרי"ב מה שהוכיחו בזה אם יו"ב הוי איסור גבא או חפצא. ומש"כ נפק"מ בבית מתתיהו ח"ב סו"ס ו' ובח"ג סי' מ"ב אם יו"ב הוי איסור גבא או חפצא יעו"ש, ומש"כ להוכיח בזה בשו"ת חמדת משה לדידי הגרמ"ש דין ח"א סי' ל"ד או"ז.

ואולם הבית יוסף או"ח סי' קצ"ו כתב דאף להרמב"ם שאין מברכין על אכילת איסור, מודה הרמב"ם בדמקום סכנה מברכין עי"ש, ובב"י או"ח סי' ר"ד, ואמנם הב"ח או"ח סי' ר"ד שם כתב דטעם שחולה האוכל ביה"כ מבשר ברכה"מ משום שאכל היתר בשעת איסור, ובאכל איסור בשעת היתר אפ"ה אכלו לרפואה מפני הסכנה אין לברך עליו עי"ש. ודעת השו"ע שמברך על איסור במקום סכנה אף באיסור ממש, ולא כשאכל היתר בזמן איסור י"ל כמש"כ הערוך השלחן סי' קצ"ו ס"ד, דשעת סכנה לחולה היתרא ממש קאכיל עי"ש. הרי שחולה האוכל מאכל איסור חשיב כאכל מאכל היתר, ומש"ה שפיר מברך ול"ח כמברך על אכילת איסור כלל, ואולם ממש"כ הרשב"א הנ"ל דלהרמב"ם דאין מברכין על אכילת איסור, ה"ה בחולה האוכל ביה"כ אין מברך כאכילת איסור, ולמש"כ הערה"ש הוי אכילת היתר ול"ח כאכילת איסור כלל, וכתב בשו"ת מלוושי יו"ט ח"ב קונ' קל וחומר ס"ה, דס"ל להרשב"א שאכילה ביה"כ לחולה דחוייה ולא הותרה יעו"ש, וא"כ בהכי פליגי אם חולה האוכל ביה"כ מברך תחילה וסוף אם אכילה לחולה ביה"כ בגדר דחוייה או הותרה, ומש"כ בזה בס' משנת יעב"ץ או"ח סי' מ"ט אות ה', וע"ע באופ"א בהך פלוגתא בשו"ת משנת יוסף ח"י סי' מ"ו אות ה' עי"ש, ובשו"ת דברי בנייהו ח"א ס"ז אות ו' יעו"ש, ובשו"ת כת"ס או"ח סי' כ"ב אם חולה מברך ביה"כ עי"ש, ובס' מחשבת אדם ברכות ס"ט ט"ו.

ובתשו' כתב סופר או"ח סי' כ"ב הקשה בסתירת דברי הרשב"א דבשו"ת הרשב"א הנ"ל, כתב ע"ד הרמב"ם שאין מברכין באכילת איסור, וכתב הרשב"א דמנין זה להרמב"ם, ובחי' הרשב"א ברכות מ"ה הוכיח כהרמב"ם שאין מברכין על אכילת איסור כטבל עי"ש. וכן הך' בסתירת הרשב"א בשו"ת אורחותיך למדני ח"א סי' צ"ט אות ו'. ובשו"ת דברי בנייהו ח"א סי' או"ג כתב דס"ל להרשב"א הא דאין מברכין על איסור, דבעי לברך כשיש דין אוכל בחפצא, ובאכילת טבל שאסור בחפצא אין עי"ז תורת אוכל ולהכי אין מברכין עליו, ואילו בחולה האוכל ביה"כ שאין האוכל אסור בעצם ויש עי"ז תורת אוכל, ורק יש איסור אגבא לאכול, בחולה שמותר לו האכילה שפיר מברך עי"ש. ומש"כ ע"ד בשו"ת חמדת משה להגרמ"ש דין ח"א סי' ל"ד או"ג עי"ש.

ועפ"י י"ל בדעת השו"ע אף שס"ל שאין מברכין על אכילת איסור זהו באיסור בעצם כטבל, דל"ש לברך דאין עי"ז תורת אוכל, ואילו בחולה האוכל ביה"כ שפיר מברך כל שיש לחולה היתרא ואף מצוה לאכול,

לחטוא ולעשות עבירה נוספת ליהנות בלא ברכה, ולהכי מברך תחילה וסוף, ואולם ברמב"ם פ"י מחו"מ ה"ז נראה שאין מחלק בין גזל לאיסור אחר עי"ש, אולם מהמאיירי ע"כ מוכח כחילוק זה עי"ש. ובתשובות והנהגות ח"ו סי' מ"ח כתב דאף להרמב"ם דאין מברכין באכילת איסור זהו רק שהמאכל מצד עצמו אסור, ובהכי אף שהגבא שוגג אין מברכין עליו דהוי אינו ראוי לאכילה דאין עי"ז ברכה, אבל במאכל גזול שהמאכל מצד עצמו מותר שפיר נחשב ראוי לאכילה לברך עליו עי"ש. ובשו"ת ויען יצחק ח"ב ס"ו אות י"ג דאין לחלק בין מאכל אסור בעצם למאכל היתר בזמן אסור כאוכל ביה"כ וחמץ בפסח, הוי בכלל אכילת איסור עי"ש.

ב. וראיתי בשו"ת חבלים בניעמים ח"ד יו"ד סי' י"ט שנשאל בשוחט שמביאים לו עופות גנובים, אם מותר לו לשחוט ולברך עליהם, וכתב סי' ל"ד סק"ה, דמי שמשנה הגזילה הרי הוא גזול, א"כ השוחט משנה את העוף הגנוב ע"י השחיטה, ולענין ברכה מבו' בב"ק צ"ד דאפ"י שנינו קונה ח"ב מברך על חלה בגזל, וכן מבו' בשו"ע או"ח סי' תרמ"ט ס"א וברמ"א סו"ס תרצ"א ובשו"ע סי' תנ"ד עי"ש וביורשלימי חלה פ"א ה"ה דמצה גזולה אין לברך עליה, משמע אף שיוצא אין מברך, דאם אין יוצא פשיטא דל"ש ברכה, וביורשלימי בשבת דמצה גזולה אין יוצא בה, וא"כ פשיטא שאין מברך, והביא לשו"ת מהר"י הכהן ח"ב או"ח סי' ל"ח דהשוחט מברך על עוף הגנוב, דכי מפני שעשו איסור יעשו עוד איסור שלא לברך. וסיים בחבלים בניעמים להקשות בדברי הרמב"ם דאוכל איסור אין מברך, מ"ט השמיט איסור גזל דאינו מברך כדברי רבי אליעזר בן יעקב ב"ק צ"ד. ואולי סמך על מש"כ בפ"ו מחמץ ומצה ה"ז דין מצה גזולה שאינו יוצא עי"ש. ולהנ"ל י"ל מה שהשמיט הרמב"ם דאין מברך בגזל, דס"ל שגזל הוי איסור גבא ושפיר מברך, וכמש"כ הב"ח הנ"ל. ועי' בס' יד יצחק להגר"ד ולזניק זצ"ל סי' קצ"ו ס"א שם.

ואולי י"ל בכ"ה, דהנה בתשו' רבי איסר יהודה [מאלין] ס"ג כתב לתרץ קו' הכס"מ פ"א מברכות שם על הראב"ד דמברכין על אכילת איסור, מהירושלמי דקאמר אכל מצה גזולה אסור לברך, הרי שאין מברכין על אכילת איסור. וכתב ד"ל שס"ל להראב"ד דברכת המצוות שאני מטעם מצוה הבאה בעבירה, ול"ה שם מצוה כלל ע"י עבירה, ומש"ה אין מברך במצה גזולה, אולם ברכה"נ שפיר מברך תחילה וסוף אף על אכילת איסור על מה שנהנה. ועפ"י י"ל לענין ברכת השחיטה בעופות גזולים דמברך, דבשחיטה ליכא דינא דמצוה הבאה בעבירה, דתנן בחולין י"ד השוחט בשבת שחיתו כשירה. והקשה משם הגר"ח קניבסקי בס' שיח השדה בקונ' פתשגן הכתב ס"כ, מ"ט שחיתו כשירה הא הוי מצוה הבאה בעבירה, וכתב כיון דליכא חיוב לשחוט, ורק כשרוצה לאכול צריך לשחוט, ל"ה מצוה בעבירה במצות רשות עי"ש. ומש"כ בזה בבית מתתיהו ח"א סי' ס"ג אות כ"ו לתרץ, דליכא מצוה הבאה בעבירה בשחיטה דעיקרה התוצאה שלא יאכל מבשר שאינו זבוח, ואין צרון התורה בעצם השחיטה, וכל שנתקיימה התכלית יצא יד"ח שחיטה עי"ש. ועפ"י י"ל שפיר דמברך בעופות גזולים, דשאני ממצוה שאין מברך בגזל משום מצוה הבאה בעבירה, ובשחיטה מוכח דליכא דינא דמצוה בעבירה.

ואולם למש"כ בשו"ת פני מבין או"ח סי' רכ"ז בטעם שהשוחט בשבת שחיתו כשירה, משום דהאיסור ל"ה שהאיסור בחפצא ולא ביומא קגרים כשחיטה בשבת, יל"ד באיסור גזל אם הוי כאיסור בעצם שהוי איסור חפצא, אר"ה הוי איסור גבא. אכן י"ל עוד לענין ברכת השחיטה על עופות גזולים דשפיר מברך דאין זה מברכת המצוות, למש"כ הט"ז יו"ד סי' ס"ק י"ז דברכת השחיטה הוי מברכת השבח ול"ה מברכת המצוות, א"כ י"ל דרק בגזל מצוה אין יכול לברך ברכת המצוות משום מצוה בעבירה וכו"ל. ואולי בברכת השבת שמשבח בכללות על השחיטה ולא דווקא על שחיטה זו, יברך, וצ"ע. וע"ע בס' דרך המלך פ"א מברכות הי"ט, ובס' מי באר מים חיים ברכות מ"ה.

ואשר עפ"י י"ל בהא דאמר' בב"ק צ"ד הנ"ל, שחטנו אפאו והפריש ממנו חלה אי"ז מברך אלא מנאף, והרא"ש הנ"ל הוכיח כהראב"ד שמברכין על אכילת איסור ורק שהוי מנאף, והכס"מ שם כתב דאדרבא אינו מברך דהא הוי מנאף. וכתב בשו"ת רבי איסר יהודה הנ"ל, ד"ל דהכוונה לברכת הפרשת חלה דהיא ברכת המצוות, ובהכי גם הראב"ד מודה שאינו מברך משום מצוה הבאה בעבירה, וס"ל להראב"ד דברכת הנהנין שפיר מברך על אכילת איסור עי"ש. ולפמש"כ י"ל לענין ברכת הפרשת חלה עפמש"כ המג"א ס"ח סק"ב דאי"ז מצוה אלא מתיר עי"ש. ועפ"י ע"כ מה שמברך כתב בס' ברכת משה להג"ר נפתלי קופשיץ או"ח ס"ה דהברכה מברכת השבח ול"ה מברכת המצוות, וכמש"כ הט"ז הנ"ל בברכת השחיטה, וא"כ של"ה מברכת המצוות שפיר י"ל דמברך דאי"ז מצוה הבאה בעבירה, דהפרשת חלה ל"ה כלל מצוה אלא מתיר ול"ש מצוה בעבירה, וגם י"ל שהוי מצות רשות כשחיטה דל"ש מצוה בעבירה, או דהפרשת חלה הוי מתיר ול"ש בה מצוה בעבירה ושפיר מברך.

ג. והנה הרמ"א או"ח סי' רע"א ס"ה אדם ששכח לקדש עד לאחר שבירך ברכת המוציא ונזכר קודם שאכל, יקדש על הפת ואח"כ יאכל, אבל בהבדלה יאכל תחילה, שהרי אין מבדילין על הפת. וכתב המשנ"ב שם ס"ק כ"ו דיאכל תחילה פרוסת המוציא שלא תהא ברכתו לבטלה יעו"ש. והיינו שאינו יכול להבדיל על הפת, ולהכי אוכל תחילה ואח"כ מבדיל, הרי אף דאסור לאכול קודם הבדלה מ"מ חייב בברכה, דאל"כ אמאי שרי ליה לטעום הא בלא"ה תהא ברכתו לבטלה, משום דהוי כאכילת איסור שאין מברכין על אכילת איסור, ומוכח כיון שאין המאכל אסור בעצם אלא איסור גבא שפיר מברך עליו קודם הבדלה, ועוררני לזה הג"ר איתמר מחפוד בעל ברית הלוי. וכי"ב הוכיח המהרש"ם בדעת תורה שם סי' רע"א ס"ה ממש"כ השו"ע שם, שניים שהיו שותים ואמרו באו ונקבע קידוש היום, נאסר עליהם לשתות עד שיקדשו, ואם רצו לחזור

דאין מברך בתחילה ע"כ איירי במזיד, דבשוגג ל"ש לומר לו שאין מברך לבסוף. ובשו"ת תבואת שמש ח"א סי' פ' כתב דהשו"ע איירי בין בזדון ובין בשגגה, ופסק כהרמב"ם, וכמבו' בב"י שם ובכס"מ שם, וגם בשו"ת כתב סופר או"ח סי' כ"ב כתב דמה שלא כתב השו"ע דין שוגג, דבמזיד איכא רבותא טפי, עי"ש. וא"כ להשו"ע דאין מברך בדבר האסור מדרבנן בתחילה ובסוף, לכאו' ה"ה האוכל בתענית לא יברך בתחילה ובסוף, כדין האוכל דבר האסור. ולהראב"ד דמברך בכל איסור, שפיר אף בתענית יברך. ואמנם בט"ז או"ח סי' קצ"ו סק"א כתב הא דפליג הראב"ד שמברך זהו באכל בשוגג, ובמזיד גם להראב"ד אין מברך עי"ש. ומש"כ במור וקציעה סי' קצ"ו שם, ובשו"ת ויען שאול ח"א ס"ד אות ה', ובס' פשט ועיון ברכות הנדמ"ח עמ' תש"ח.

אולם י"ל הא דאין מברכין בדבר האסור היינו באיסור בעצם כנבילות וטריפות ויין נסך וטבל, ובאוכל בתענית שאין המאכל אסור בחפצא ורק יומא קגרים י"ל דמברכין, ואולם במשנ"ב סי' קצ"ו סק"א כתב דבר איסור אפ"י אין איסורו בעצם אלא משום שהוא אסור על עצמו דבר זה, הרי שס"ל למשנ"ב שדבר האסור דאין מוזמנין עליו, ולכאו' ה"ה אין מברכין עליו, הוי גם כשאין המאכל אסור בעצם אלא שהוא אסור על עצמו. וא"כ ה"ה י"ל לכאו' באוכל בתענית לא יברך ברכה אחרונה, אע"פ שאין המאכל אסור בעצם, ויומא הוי דקגרים, וכמו במאכל שאסור על עצמו אין מברך. ולכאו' זהו כשנדר על עצמו מהמאכל, אולם י"ל דשאני נדר דהוא איסור חפצא וכמבו' בריטב"א שבועות כ"ב ע"ב, וא"כ מש"ה אין מברכין כשנדר על עצמו מהמאכל, דהוי איסור בעצם לדדידה מגוף המאכל, ואילו כשאכל בתענית דהמאכל הוי היתר ורק יומא קגרים שפיר יברך.

ואכן בשו"ת אגרות משה ח"ד או"ח סי' ס"ט אות ו' פשיט"ל בתו"ד דאכל לפני הבדלה במזיד שמברך ברכה אחרונה, ואולי אף ראשונה, משום שאין המאכל אסור בעצם, ורק אף מצטרף לזימון עי"ש. ובשו"ת משנה הלכות ח"ז סי' כ"ה כתב דאף מצטרף לזימון כשאוכל קודם קידוש, וכ"ש שמברך כיון שאין המאכל עצמו אינו אסור עי"ש. ובשו"ת שואלין ודורשין ח"א סי' ו"ב ו"ב תורת הזימון הנדמ"ח סי' קמ"ט ובס' ברכת שמואל סו"ס קצ"ו ובשו"ת להורות נתן חט"ז ס"י ומש"כ בזה בבית מתתיהו ח"ב סי' ל"ד. ושאלתי להגר"ח קניבסקי האוכל קודם קידוש והבדלה אם מצטרף לזימון, או שהוי כאוכל איסור, והשיב עי"ז אין ראוי אם אכל איסור.

והנה בסנהדרין ו' ע"ב, ר' אליעזר אומר הרי שגזל סאה של חטים וטחנה ואפאה והפריש ממנה חלה, כיצד מברך, אי"ז מברך אלא מנאף, ועי"ז נאמר ובוצע ברך נאף ה', עי"ש ובב"ק צ"ד. ולפ"ר נראה שאינו מברך בגזל סאה חטים ואינו אלא מנאף, ויהא אסור לו לברך שלא יהא מנאף. ואף שאין המאכל אסור בעצם דאי"ז כנבילה וטריפה, אלא איסור גזל הוא דרביע עליה והוי כיומא קגרים, ואפ"ה אמר' דאין מברך שאינו אלא מנאף. ונראה דאף באיסור גבא אין מברך באוכל דבר האסור, אולם י"ל בזה עפמש"כ בשו"ת בית יצחק או"ח סי' צ"ט בדעת רש"י סוכה ל' ע"א, דאיסור גזל הוי איסור בחפצא ואי"ז רק איסור אגבא עי"ש. וכ"כ בתשו' מהרש"ם ח"ב סו"ס קכ"ט, דאיסור גזל הוי איסור בגופו אינו תלוי בזמן, וכתב להוכיח כן מהמבו' במדרש רבה דאף בגזל אמר' אין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים, אף שכתבו התוס' גיטין ז' ע"א דהא דאמר' אין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים הוי רק באיסור בעצם ולא באיסור גבא, וא"כ ע"כ מדאמר' אין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים באיסור גזל, דגזל הוי איסור חפצא עי"ש, ובח"ס חולין ה' ע"ב, ואולם בשו"ת מצפה אריה סי' מ"ט כתב שאיסור גזל הוי איסור גבא עי"ש, ומש"כ נפק"מ בזה בבית מתתיהו ח"א סי' ס"ג אות י"ז יעו"ש. וא"כ ע"כ הא דהגזול חטים אין מברך אלא מנאף, דגזל הוי איסור חפצא ומש"ה אין מברך, דאם הוי איסור גבא גרידא שפיר י"ל שמברך, וע"ע בקובץ שיעורים פסחים אות ק"ב בגדר איסור גזל, ומש"כ בשו"ת חמדת משה להגרמ"ש דין ח"א סי' ל"ד בהערה, ובס' באר חיים [ראזין] סי' י"ט אות ח', כתב לחלק בין נבילות וטריפות שהוי אסור חפצא לגזל לענין ברכה.

ואכן בשו"ת הב"ח החדשות ס"א בגזל מחבירו פת מברך עליו תחילה וסוף, ואע"פ דאכל דבר איסור מדרבנן אין מברך תחילה וסוף, יש לחלק בין דבר האסור מצד עצמו כטבל ונבילות וטריפות וכיו"ב, ובין דבר המותר מצד עצמו אלא שנטפל עליו איסור גזילה וגניבה עי"ש. ובב"ח סי' קצ"ו דן בסברא זו, הרי שס"ל להב"ח דגזל ל"ה איסור בעצם ומש"ה שפיר מברך. וע"כ עפ"ז הא דאמר' דגזל סאה חטים, דאי"ז מברך אלא מנאף, אה"נ מברך והוי רק מנאף. ואכן ברא"ש ברכות פ"ז ס"ב הקשה בדברי הרמב"ם באכל דבר איסור אין מברך, מגזל סאה חטים שאינו אלא מנאף ומשמע שמברך עי"ש. ואולם הבית יוסף או"ח סי' קצ"ו כתב בהא דאמר' אין מברך אלא מנאף הלכך לא יברך דברכתו הוי ניאוף, ואין מברכין על דבר איסור כהרמב"ם, והביא להירושלמי פ"ק דחלה ה"ה מצה גזולה אסור לברך עי"ש, ובשיטמ"ק בב"ק צ"ד כתב לחלק בין ברכה"נ ד"ל שמברך, לברכת המצה שהוי ברכת המצוות עי"ש.

והמאיירי ברכות מ"ז הוכיח כהרמב"ם שאין מברכין על אכילת איסור, משבת כ"ג והדמאי מברכין עליו, ומשמע שטבל אין מברכין עליו, ואילו במאיירי בב"ק צ"ד אהא דראב"י דאינו רשאי ליהנות בלא ברכה ומברך עליו תחילה וסוף. ובס' בני ציון סי' קצ"ו הקשה בסתירת המאיירי בזה, שבב"ק נראה שס"ל דמברך בגזל חטיין, וכתב הבני ציון שם שיש לחלק בין דבר האסור מצד עצמו כמו טבל וחזיר ונבלה, דבאיסור בעצם ס"ל למאיירי דאין מברך תחילה וסוף, ואילו בגזל לחם, שהלחם מצד עצמו מותר ועומד לאכילה, אלא איהו דעבד איסורא שגזלו, ודאי נקרא אכילה ורק עבר עבירה, וזה אינו פוטרו מלברך, דאטו מי שעשה עבירה יוסף

שפיר מברך. וע"ע בשו"ת אדני נחושת ח"א סי' ל"ט, ואולם יל"ד בכ"ז להמב"ב בריטב"א עירובין ל' ע"ב וקידושין נ"ד. שטבל ונבילה הוא כאיסור גבא ע"ש. וא"כ ע"ז חזינו דאין מברך בטבל ונבילה להרמב"ם הוא גם באיסור גבא, ועוררני לזה הג"ר איתמר מחפוד בעל ברית הלוי. ומצאתי בס' מי באר מים חיים ברכות מ"ה דכתב על חילוק הב"ח שאין מברך רק באיסור חפצא, ממש"כ הריטב"א שנבילה הוא איסור גבא ואפ"ה אין מברך.

וביותר י"ל ע"פ המובא משמיה דמור הגרי"ז הלוי זצ"ל, והו"ד בס' תורת חיים פר' שמיני, דחולה הנצרך לאכול איסור בפיקול"נ אי"ז מטמם הלב, דכל שהותר לו לאכול אי"ז מטמם. ועמש"כ לבאר בדברי הגרי"ז בזה בס' יקר תפארת להגר"ע קיסטר זצ"ל מועדים עמ' קמ"א ובס' דברי קדשו ויקרא עמ' קל"ז ע"ש. ואולם בחת"ס כתובות ק' ע"ב, דאף חולה האוכל באונס ובפיקול"נ מטמם הלב, וכן נראה במשך חכמה פר' ואתחנן, ועי' במרומי שדה שבת י"ב ע"א יומא פ"ג. וכן נקט בשו"ת מהרש"ג ח"ב סי' קמ"ג דגם בפיקול"נ מטמם הלב ע"ש, אולם בשו"ת רב פעלים ח"ב סוד ישרים ס"ו דאי"ז מטמם בפיקול"נ יעו"ש. ומש"כ בזה בשו"ת דברי יציב אור"ח סי' ר"ס ובשו"ת חלקת יעקב יו"ד סי' י"ג ובשו"ת יען דוד ח"ד סי' צ"ב ובס' משחת שמן ח"ב סי' קע"ד ובשו"ת ים שטחה ס"ב ובס' איתקין סעודתא והגר"א שלוינגר ס"י ובס' מועדי יום טוב ח"ב ס"א ובשו"ת נהרות איתן ח"ב סי' י"ג ובס' משנת סופר סי' ט"ז ובס' וזאת התורה לידדי הגרמ"ר שעו"ש עמ' רע"ד ובשו"ת ברוך אומר חו"מ סי' קמ"א ובס' מעדני אשר איסור והיתר סי' כ"ג ובשו"ת מרכבות ארגמן ח"ג סי' כ"ו אות ו' ובס' באר חנוך איסור והיתר עמ' ח' ובס' גנוזות הפרשה ליד"נ הגר"י דבורקס עמ' ש"א ע"ש מש"כ בהך פלוגתא, וא"כ לדברי הגרי"ז שהאוכל בפיקול"נ אי"ז מטמם הלב ודאי שיברך אף כשאוכל איסור בפיקול"נ, וע"ע מש"כ בזה אם מטמם הלב כשאוכל בפיקול"נ ובהיתר, בשו"ת פרי אליעזר ח"ד עמ' תשכ"ו ובשו"ת צמח יהודה ח"ד סי' ט"ז ובס' שארית יעקב מגילה י"ג ע"א ובשו"ת שבילי ציון ח"א סי' ט"ו ענף ז' ובשו"ת שואלין ודורשין ח"ח סי' ע"ג ובתשובות והנהגות ח"ו סי' קע"ד ובס' אהלי יעקב ויקרא עמ' רט"ו ובס' משנת חיים מנחות סי' כ"ח ובשו"ת יפה שעה אחת ח"א סי' ע"א. וע"ע בשו"ת מחקרי ארץ ח"ד יו"ד ס"ג, ובס' יום הכיפורים יומא פ"ג ע"א. וע"ע למרן בס' אורחות יושר סי' י"ג. ומה שהשיב הגר"א נבנצאל בקובץ אורייתא כ"א עמ' ר"ג, ומש"כ בס' גם אני אודך תשו' הגרמ"ר דיין ח"ה סי' כ"ב אור"ב.

ובביאור מח' הרמב"ם והראב"ד אם מברכין על אכילת איסור, כתב בשו"ת דברי בניהו ח"א ס"ז ד"ל ע"פ מה שיש לחקור בברכת הנהנין אם חייב הברכה מצריך תורת ודיני אוכל שיהא על החפצא, או דהברכה היא על מעשה הנאה של החפצא גרידא, והיינו ד"ל דכל דבר שהוא איסור חפצא הוא לא בתורת אוכל וחשיב כעפרא בעלמא, וא"כ טבל שהוא איסור חפצא ל"ח תורת אוכל ול"ש לברך עליו, וזהו ש"ל להרמב"ם דאין מברכין על אכילת איסור כטבל דפקע מיניה שם אוכל. ואולם הראב"ד ס"ל דשפיר מברכין על אכילת איסור, ורק אין מומנין עליו, בברכה"נ הברכה על החפצא גרידא, וגם האוכל דבר איסור מברך על שנהנה ממנו ע"ש. ובס' נתיב בינה להגר"ר בונים שרייבר עירובין סי' כ"א בהך סברא. וע"ע בשו"ת חשב סופר ס"ב מש"כ בהך פלוגתא דהרמב"ם והראב"ד ע"ש, ובשו"ת דברי חן סי' כ"ח, ובס' מחשבת אדם ברכות סי' ט"ו, ובס' דרך המלך פ"א מברכות הי"ט, ובס' מי באר מים חיים ברכות מ"ה.

ואמנם י"ל עוד דס"ל להראב"ד דכיון דאיכא איסור בפ"ע ליהנות מהעוה"ז ללא ברכה, שפיר י"ל שמברך כשאוכל מאכל האסור, דנהי שעבר באיסור אחד לא יעבור באיסור נוסף ליהנות מהעוה"ז ללא ברכה, והרמב"ם ס"ל דהאיסור ליהנות מהעוה"ז ללא ברכה זהו מחמת המצוה לברך, ובאכילת איסור דליכא מצוה לברך ממילא אין עובר באיסור ליהנות ללא ברכה וצ"ע, וע"ע בס' דברות משה להגר"מ פיינשטיין זצ"ל שבת עמ' תע"א.

ובבית מתתיהו ח"א ס"כ אות ט"ו הוכחנו דס"ל להרמב"ם הנ"ל דאין מברכין על אכילת איסור מדרבנן, ע"כ ס"ל שאיסור דרבנן הוא איסור בחפצא ול"ה רק איסור אנברא ע"ש. ואולם אם נימא דאין מברכין באכילת איסור הוא אף באיסור שאינו בעצם, ה"ה על איסור דרבנן י"ל שאין מברכין אף אם נימא שאיסור מדרבנן ל"ה איסור בחפצא. ואמנם ממש"כ הרמב"ם דבאיסור דרבנן אף בשוגג אין מברך, ולמש"כ הנתיה"מ סי' רל"ד שא"צ כפרה על איסור דרבנן בשוגג וע"כ שאי"ז איסור בעצם, ומ"ט אין מברכין ע"ז.

ה. ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' ר"מ שאלתי למרן באוכל חלב שעה אחר שאכל בשר אם יברך ברכה ראשונה, והשיב לא, ובס' דולה ומשקה עמ' רנ"ט, כשאוכל מאכל חלב תוך שש שעות אם מברך ברכה אחרונה כשאוכל בטעות, והשיב מברך ע"ש. והיינו כשאוכל בשוגג חלב אחר בשר שפיר י"ל שמברך ברכה אחרונה. ואילו כשאוכל במזיד חלב אחר בשר, ורוצה לברך ברכה ראשונה, דע"כ איירי במזיד כשיודע שאכל בשר, בהכי אין מברך כאכילת דבר איסור. ולמש"כ הב"ח הנ"ל לחלק הא דאין מברך באכילת איסור זהו רק באיסור בעצם כטבל ולא בגזל וכו"ל, אף שעבר באיסור גזל מברך, כיון שאין המאכל אסור, לכאוי"ה כשאוכל בשר, ורוצה לברך על החלב, אין המאכל החלב אסור בעצם דאחר שש שעות יהא שרי לו לאכול, א"כ שפיר יוכל לברך כשאוכל בשר ורוצה לברך אחר שעה על החלב, והסתפק בזה גם בס' מנחת שלמה ברכות מ"ה שם ע"ש. ואולם בשו"ת לבושי מרדכי מה"ת אור"ח סי' קס"ו, במי שבירך על חלב תוך ו' שעות מבשר, וזכר אחר הברכה שאכל בשר, יאמר בשכמל"ו ולא יטעם, והביא להשו"ע סי' קצ"ו דאין מברכין על אכילת איסור בתחילה וסוף, וא"כ ל"מ אם יטעם דבלא"ה תהא ברכתו לבטלה

שבירך על איסור ע"ש. והארכנו בדבריו בבית מתתיהו ח"ב סי' ט"ז, והבאנו מהדרכי תשובה סי' פ"ט אות כ"א שמותר לו לבלוע אחר שבירך, שבחורף מתיר הפר"ח יו"ד סי' פ"ט אות כ"א כשעבר ד' שעות ע"ש, וכן ס"ל לרבים מהאחרונים המובאים בבי"מ שם שיטעם אחר שבירך על חלב תוך ו' שעות, וע"כ ס"ל שאי"ז כפרה על מאכל אסור ושפיר יטעם מעט שלא תהא ברכתו לבטלה. ואולם במועדי הגר"ח ח"ב תשו' רל"ב באכל בשר ובירך על חלב תוך ו' שעות, והשיב שיאמר בשכמל"ו, ויעו"ש מה שציניתי מראי מקומות רבים בזה. ולהנ"ל י"ל שאילו לשיטתו דמברך על חלב תוך שעות הוא כאכילת איסור ולהכי אין מברך ברכה אחרונה, ושפיר ס"ל שיאמר בשכמל"ו של"מ כלל שיטעם" דגם אם יטעם תהא ברכתו לבטלה משום דאין מברכין על אכילת איסור. ויעו"ש בבי"מ מש"כ בהך פלוגתא באופ"א ובגדר בשכמל"ו ע"ש, ומש"כ בזה אם יטעם כשבירך על חלב תוך ו' שעות עוד בשו"ת יען דוד ח"י סי' ק"ט ובס' וישמע משה ח"ה עמ' קע"ב ובס' כאיל תערוג תפילה עמ' רפ"ג ובס' פסקי הוראה בב"ח סי' פ"ט סעי' י"ג ובשו"ת תורת אבי ח"א עמ' צ"ג, ומש"כ בשו"ת ויצבור יוסף ח"ד סי' מ"ח בתשו' למח"ס גם אני אודך ע"ש, ובשו"ת אבני הנחל ח"א סי' ט'.

ואכתי צ"ע בדעת מרן, מ"ט ס"ל שאם בירך בשוגג על חלב תוך ו' שעות יברך ברכה אחרונה, הא להרמב"ם דאין מברכין על אכילת איסור כתב בין במזיד ובין בשוגג אין מברך, ואולם י"ל שס"ל לחלק בין שוגג למזיד, דהשו"ע בס' קצ"ו לא הזכיר כן דאין מברך בשוגג, ואין מברכין בתחילה ע"כ איירי במזיד, שבשוגג אין יודע, ואה"נ בשוגג יברך. וע"כ בזה עפמש"כ הנתיה"מ סי' רל"ד דאיסור דרבנן בשוגג א"צ כפרה, והארכנו ע"ז בבית מתתיהו ח"א ס"כ אות ט"ו. א"כ שא"צ כפרה ה"ה שמברך על איסור דרבנן בשוגג, ושפיר באכל חלב תוך ו' שעות בשוגג מברך ברכה אחרונה, ואולם מהרמב"ם שאין מברך על אכילת איסור בשוגג ואף על איסור מדרבנן ע"כ מוכח דלא כהנתיה"מ, וכבר הוכחנו כן בבית מתתיהו ח"א ס"כ אות ט"ו, וכן הוכיח בשו"ת מנחת פרי ח"ב סי' פ"א, וכבר העיר כן המהרש"ם בס' משפט שלום סי' רל"ד שם, ויעו"ש בבית מתתיהו שהוכחנו מהרמב"ם בכ"ד דלא כהנתיה"מ, וס"ל שאיסור דרבנן הוא איסור חפצא. וע"ע בשו"ת לבושי מרדכי מה"ת אור"ח סי' פ"ח.

ושו"ר בשו"ת תורת אבי ח"א עמ' צ"ז בנידון זה באוכל מאכל חלק תוך ו' שעות מבשר אם יברך ברכה"מ, ומסיק שיש לברך ברכה אחרונה ביומו שהמאכל עצמו הוא מותר ורק הזמן אסור, שפיר יברך ברכה אחרונה ע"ש. ואישתמיט ליה דברי הלבושי מרדכי הנ"ל, דהמברך על חלב תוך ו' שעות מבשר הוא בכלל מאכל אסור שאין מברכין עליו וכו"ל. וראיתי ליד"נ הגרמ"ש דיין בשו"ת חמדת משה ח"א סי' ל"ד אות י', שי"ל שאכילת חלב בתוך שש שעות לאכילת בשר ל"ח כמאכל התר לגמרי, דמה שהצריכו שש שעות שהבשר שאכל מוציא שומן ונדבק בפה ומאריך בטעמו כל שש שעות וכמש"כ רש"י חולין ק"ה, ולמש"כ הרמב"ם סופ"ט ממאכלות אסורות מטעם הבשר שבין השינים, שבשעה שאוכל חלב יש כעין תערובת בשר וחלב מדרבנן, א"כ אין זה מאכל היתר גמור בבירך על חלב תוך ו' שעות מבשר ע"ש. ולהנ"ל למש"כ הדרכ"ת בבירך על חלב תוך ו' שעות שיטעם ע"כ ס"ל שאי"ז כמאכל האסור, אלא כמאכל היתר, דאל"ה ל"מ שיטעם שלא יהא ברכתו לבטלה, וגם בשו"ת ברכת אוריאל ח"א סי' ל"ז כתב בנידון מי שבירך על מאכל שבישל בשבת אם יטעם, והביא להמשנ"ב סי' תקט"ו בבירך על מאכל מוקצה שלא יטעם, וכתב דל"ד לבירך על חלב אחר בשר ד"ל שיטעם דאי"ז איסור חפצא, ואילו בבירך על מאכל שבושל בשבת ומאכל מוקצה הוא כאיסור חפצא, יעו"ש. ודלא כשו"ת חמדת משה הנ"ל דכתב בבירך על מאכל מוקצה אי"ז איסור חפצא.

וראיתי בשו"ת שמחת יהודה ח"א ס"ג אור"ג, בבירך על מאכל בטעות קודם התפילה, דיטעם מעט, ואף למש"כ הרמב"ם הנ"ל דאין מברכין על אכילת אסור זהו באיסור בעצם שהמאכל אסור, והכא המאכל היתר ואם יטעם מעט לא תהא ברכתו לבטלה, דאי"ז בכלל ברכה על אכילת איסור כשאוכל קודם התפילה ע"ש. והנה מרן הגר"ח קנייבסקי כתב לי בזה, בבירך על מאכל קודם התפילה מה יעשה, והשיב שיאמר בשכמל"ו, ועמש"כ ע"ז בבית מתתיהו ח"ב סי' ט"ז אור"ב לתלות בגדר בשכמל"ו ע"ש, ובשו"ת שמחת יהודה ח"ב סי' ב' במכתבו אלי בזה. ולהנ"ל י"ל עוד שס"ל להגר"ח"ק דלא יטעם כשבירך על מאכל קודם התפילה, דלא יהני שיטעם דבלא"ה תהא ברכתו לבטלה משום שהו"י בכלל מברך על מאכל האסור, ואף באיסור שאינו בחפצא אין לברך וכו"ל להוכיח כן, ושפיר יאמר בשכמל"ו, ולא יטעם כשבירך קודם התפילה. וע"ע בשו"ת יען הכהן ח"א ס"ח אות ה' מש"כ בזה, ומש"כ בשמירת שבת כהלכתה פנ"ב סי' י"ט יעו"ש.

ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' קנ"ג שאלתי למרן, האוכל מצה בשוגג בערב פסח אם יברך ברכה אחרונה, והשיב אם הוא איסור מדינא לא יברך יעו"ש, ומש"כ בשו"ת והשיב משה אור"ח סי' כ"ח הנ"ל שקו"ט בזה אם במאכל היתר ורק איסור אגברא לאוכלו אם הוא בכלל ברכה על אכילת איסור, והוכיח מהרשב"א הנ"ל דאין לחלק בזה ע"ש. ובשו"ת דברי בניהו ח"א סי' ס"ז מסיק באוכל מצה בער"פ שמברך ע"ש, וכן האריך בשו"ת חמדת משה ח"א סי' ל"ד ע"ש, ובס' כאיל תערוג מועדים עמ' ס"ה מש"כ בשם מרן הגר"א י"ל שטיינמן זצוק"ל.

והלום ראיתי בתשו' אבני יפשה ח"ו סי' ל"ו במי שלא נטל ידיו לסעודה אם יברך ברכת המוציא וברכה"מ, אם הוא בכלל מה שאין מברכין על מאכל אסור, וכתב ד"ל דרק היכא שהמאכל אסור מצד עצמו אין לברך, ושאני בגזל י"ל דהו"י גדר של איסור, ואילו כשאוכל ללא נט"י שפיר י"ל שיברך, דללא נט"י רק ביטל מ"ע ליטול ידיו. והביא להמשנ"ב סי' מ"א

סק"ד דאונן צריך ליטול ידיו אף שאונן פטור מהמצוות, והברכ"י כתב משום שנט"י הו"י גזירה ואונן חייב בלאונן, וא"כ שהו"י איסור כשאוכל ללא ברכה ומש"ה אונן חייב, ה"ה י"ל דהאוכל ללא נט"י אינו מברך דהו"י בכלל ברכה על איסור ע"ש. ואולם בס' שבט יהודה סי' שמ"א ס"ו דאונן פטור מנט"י ע"ש, ובס' דעת תורה למהרש"ם יו"ד סי' שמ"א ס"א ובס' ציוני הלכה אבילות עמ' ל' ובס' בדי השלחן סי' שמ"א בביאורים ד"ה ואינו מברך ובשו"ת אור הנר יו"ד סי' כ"ו אור"ג ובס' מנחת אלימלך ח"ב סי' מ"ש"כ בזה אם אונן חייב בנט"י, ואם נימא דאונן פטור מנט"י וע"כ שהו"י בגדר ביטול מ"ע, ה"ה י"ל דהאוכל ללא נט"י שפיר מברך דאי"ז בכלל ברכה על מאכל אסור. ואולם בשו"ת מוצל מאש ח"ב סי' כ"ב ד"ל דאין אונן פטור מנט"י דהו"י מילתא דאיסורא, ולא פטוריה אלא ממ"ע ולא מאיסורא ע"ש, ובברכי יוסף יו"ד סי' שמ"א ס"ק ל"ב ובפתחי תשובה יו"ד סי' שמ"א ס"ק"ד, ומש"כ בזה בשו"ת יעלת חן ח"א סי' מ"ט ע"ש. ואולם י"ל בזה דאף אם נימא דאונן פטור ממ"ע בנט"י, ד"ל דהאיסור והגזירה דנט"י הו"י מתולדה דהמצוה, ואונן שפטור מהמ"ע ממילא אין בו הך איסורא, וכמו שהארכנו ביסוד זה בבית מתתיהו ח"ג סי' אות ו', ע"ש הרבה נפק"מ בזה, ואילו לענין המברך ללא נט"י שפיר י"ל שמברך על איסור, דאינו מברך.

וכו"ב כתב לדון בשו"ת חמדת משה לידדי הגרמ"ש דיין ח"א סי' ל"ד אות ט"ו, באוכל מאכל ללא ברכה, שעובר באיסור אכילה ללא ברכה, ומב"ב בברכות ל"ה דאסור לאדם ליהנות מהעוה"ז ללא ברכה, והו"י כאיסור מעילה וגזל אם יברך ברכה אחרונה. ולכאוי"ל ע"פ מה שהארכנו בבית מתתיהו ח"א ס"א אות ל"ה, האיך אונן אוכל ללא ברכה הא עובר באיסור הנאה מהעוה"ז ללא ברכה, וכן הקשה בשו"ת בית דוד ח"ב סי' פ', וכתבו בס' עמק ברכה ברכה"נ אור"ב ובס' פתחא זוטא סי' תר"מ, דהאיסור ליהנות מהעוה"ז ללא ברכה הו"י מתולדה דהמצוה, ואונן שפטור מהמצוות ממילא אין בו איסור לאכול ללא ברכה, וכ"כ לי מרן הגר"ח קנייבסקי שם, האיך אונן אוכל ללא ברכה הא עובר באיסור, והשיב שאם פטור אינו איסור ע"ש. ואולם בכל בו אבל סי' קי"ד דאונן מברך משום דאסור ליהנות מהעוה"ז ללא ברכה, וע"כ ס"ל שאיסור הנאה מהעוה"ז ללא ברכה הו"י איסור בפ"ע, ולא מחמת המצוה לברך, ולדידה ה"ה י"ל דהאוכל ללא ברכה לא יברך ברכה אחרונה.

וילהס"ת באוכל חוץ לסוכה אם מברך, דכתב הפרמ"ג סי' תר"מ א"א סק"י לדון אם אונן פטור מן הסוכה, דשאני מכל המצוות שאונן פטור דהו"י בשוא"ת, ובסוכה הו"י בקו"ע ע"ש. ומש"כ בזה בבית מתתיהו ח"א ס"א אות ב', דמ"ש מעוסק במצוה דפטור מסוכה ע"ש. וא"כ לדעת הפרמ"ג ד"ל שאונן אין פטור מסוכה, וע"כ ס"ל דאיכא איסור אכילה חוץ לסוכה, ואין המ"ע בשוא"ת דכשאוכל יאכל בסוכה, אלא הו"י איסור בקו"ע כשאוכל חוץ לסוכה. וכן מוכח ממש"כ הפרמ"ג סי' תר"מ א"א ס"ק ט"ו, ד"ל שחייב לבזבז כל ממונו על אכילה בסוכה שלא יאכל חוץ לסוכה ולא רק חומש, ומשום דאי"ז ביטול מ"ע בשוא"ת אלא איסור אכילה בקו"ע יעו"ש. וגם המג"א סי' תר"מ כתב דאיכא איסור ספיה לקטן שנתן לו חוץ לסוכה לאכול ע"ש, ובמשנ"ב סי' תר"מ שם. וכ"פ הגר"ח קנייבסקי בספר מועדי הגר"ח ח"ב תשו' תקע"ט דאין ליתן לקטן פת יותר מכביצה שיאכל חוץ לסוכה, ויעו"ש מה שציניתי בזה, ומש"כ בזה עוד בשו"ת תהילת יצחק ח"א סי' ט"ו ובס' מעדני יום טוב להגר"י זנגר ח"ח סי' כ"ה יעו"ש. וע"כ ס"ל להמג"א דאיכא איסור ספיה ליתן לקטן חוץ לסוכה, דאיכא איכא איסור אכילה חוץ לסוכה ולהכי איכא איסור ספיה, ועמש"כ בבית מתתיהו ח"א ס"ז אות ז' בארוכה אם אכילה חוץ לסוכה הו"י כביטול מ"ע או איסור בקו"ע יעו"ש. וא"כ לכאוי"ה יא נפק"מ אם האוכל חוץ לסוכה יברך, או הו"י כאכילת איסור דאין מברכין, ואף שהמאכל היתר. מ"מ חזינו ד"ל דאונן אף שפטור ממ"ע אין פטור מסוכה, וע"כ שהו"י איסור באכילה חוץ לסוכה, ולהכי איכא איסור ספיה, ושפיר י"ל דאין לו לברך כשאוכל חוץ לסוכה, ואם נימא שהו"י רק כביטול מ"ע כשאוכל חוץ לסוכה יברך. ומצאתי בס' פסקי תשובות סי' קצ"ו דכתב בפשיטות דהאוכל חוץ לסוכה מברך ע"ש, ולפמש"כ יל"ד בזה.

ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' תקע"ח, במי שאכל בשוגג חוץ לסוכה שנסגר הגג אם מצטרף לזימון אם האוכלים בסוכה, והשיב ע"ז מרן לכאוי"ה לא ע"ש. ולכאוי"ה ה"ז תליא בגדר אכילה חוץ לסוכה אם הו"י כביטול מ"ע, שפיר י"ל שמצטרף לזימון, ואילו אם נימא דאיכא איסור אכילה חוץ לסוכה בקו"ע דחזינו דאיכא בזה איסור ספיה ואונן חייב בזה, ה"ה י"ל שאין מצטרף לזימון כשאוכל חוץ לסוכה. ועמש"כ בזה בס' כיצד מומנין פ"ח סעי' י"ח הערה י"ז, ובס' תורת היומון הנדמ"ח סי' קמ"ט.

והנה השערי תשובה סי' תקס"ח הביא דמי שהיה שרוי בתענית ושכח ולקח איזה מאכל, ובירך עליו וזכר מהתענית, יאכל פחות מכזית מפני הברכה והתענית עולה לו יעו"ש. ובדע"ת למהרש"ם סי' תקס"ח ס"א ובברכי יוסף אור"ח סי' תקס"ח ובעיקרי הד"ט סי' כ"ט ע"ש. ומה שהארכנו בזה בבית מתתיהו ח"ב סי' ט"ז אות ב' כל השיטות בזה, ומש"כ בזה בס' תורת היומון הנדמ"ח סי' קנ"ב ובשו"ת דברי בניהו ח"כ"ח סי' ל"ט ובשו"ת יען דוד ח"ד סי' ע"א ובס' מעדני יום טוב להגר"י זנגר ח"א סי' י"ח ע"ש. ואם נימא דהאוכל בתענית הו"י כאוכל איסור ובכלל ברכה על מאכל האסור, מה יהני שיטעם אחר שבירך, הא בלא"ה יא ברכתו לבטלה דאין מברכין על אכילת איסור, וע"כ מוכח מהנך הסוברים בבירך בתענית על מאכל דיאלל מעט, דס"ל דאין האוכל בתענית הו"י כאוכל איסור בעצם, דאל"ה ל"מ מה שבירך על אכילת איסור, וע"כ ס"ל כיון דרק יומא דתענית קגרים שפיר עולה לו ברכתו אם יטעם מעט. ואולם בספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו' רצ"ה שאלתי למרן, בבירך על מאכל ביום התענית, אם יטעם כדי שלא יהא ברכתו לבטלה, והשיב ע"ז ילקק ע"ש. והיינו שלא יאכל מעט, ורק ילקק ועולה לו ברכתו, וכמש"כ

וכיו"ב הסתפק בשו"ת שבט הלוי ח"י סי' מ"ב, שעצת הרופאים גם לבריאים לשתות הרבה בכל יום, ואינו צמא ושותה המים לכאן אין מברך, ולמש"כ המשנ"ב, דגם באין צמא כשיש לו הנאת חיך מסתמא הוא צמא קצת ויברך, אולי גם בזה יכול לברך, וכתב השב"ל שם וצ"ע למעשה. ובס' חוט שני ברכות עמ' קצ"ד הנ"ל, כתב דמי שלפי פקודת הרופאים צריך לשתות כמות של מים, דאם מרגיש קצת הנאה בשתיה מברך ע"ש. ובשו"ת רבבות אפרים ח"ז סי' ס"ד דמי ששותה הרבה מים לא להנאה אלא להפסיד משקל לדיאטה ואין לו הנאה, אין מברך ע"ש. וכ"כ בשו"ת מעשה ניסים ח"א סי' ק"ג, ובס' אוצר תשובות לשאלות המצויות ח"א סי' קמ"ח כתב לחלק בזה, שאם אינו רעב בכלל, ושותה רק למלאות גופו במים שלא ירעב, א"צ לברך, כמו שותה בכדי שלא יצמא אחר"כ, אך אם שותה משום שהוא רעב או לשם דיאטה, הרי בזה נהנה עכשיו ויצטרך לברך ע"ש. והסתפק בזה בס' פתחי הלכה פ"ד הערה 29 ובס' תורת הברכה עמ' רכ"ו ובס' פני השלחן ברכה"נ סי' ר"ד ס"ז ובשו"ת רבבות אפרים ח"ז סי' ס"ד בדברי הגר"ר יחיאל בויס בזה ע"ש, ומש"כ בס' דרכי הלכה ברכה"נ סי' י"ג, ובשו"ת חקי חיים להגר"ח"י קעניג זצ"ל ח"א סי' כ"ג או"ג, ובשו"ת חזון אליהו ח"א סי"ח אות ג'.

ובס' תורת היולדת להגר"ר זילברשטיין פס"ב הערה ג', כתב עפ"ד הא"א הנ"ל דמברך אף אם שותה בכדי שלא יצמא בעתיד, דה"ה באשה המינקת ששותה רק בכדי שיתרבה לה החלב להניק את בנק תברך ע"ש. ובס' ברכת מאיר ברכת הנהנין סי' ס"ב עמ' ש"ע, שיש לחלק בזה, דהיכא שהשתיה תועיל לו שלא יצמא ספיר י"ל שמברך, אבל היכא שהתועלת היא צדדית שיהא לה חלב להניק אי"ז שייך לצמאו ולא תברך יעו"ש, ובשו"ת חזון אליהו ח"א סי"ח אות ד' ע"ש.

ד. ובתשו' פעולת צדיק למהר"ץ ח"א סי' פ"ג כתב בזה"ל, ומיהו השותה מים בימות החמה לקרר גופו אע"פ שאינו לצמאו ה"ו מברך עליו דהוא נהנה ממנו וכו'. ותדע שכן הוא, דבגמ' קאמר לאפוקי מאי האי מאן דחנקתיה אומצא, הרי שלא הוציא הגמ' אלא האי כיון דלא נהנה כלל ע"ש. הרי שס"ל דכל שיש לו הנאה מהשתיה, אף שאין הנאה מחמת שצמא, מברך. ובס' חסד לאלפים סי' ר"ה ס"ד, הביא שיש מסתפקים בשותה מים קרים בימות הקיץ שלא לצמאו, וכתב דנטיית דעתו שלא יברך. ובס' הליכות חיים ח"ב עמ' ס"ו השיב ע"ז הגר"ח"ק שיתכן דהוי הנאה, ואם אין נהנה לא יברך ע"ש.

ועיקר ד"ז חזינן בס' אגלי טל מלאכת האופה עמ' רצ"ה, בשותה מים חמים אע"פ שאינם לצמאו מברך עליהם, משום דבמים חמים יש הנאה לאדם בשתייתו אף שלא לצמאו יעו"ש. וכן בס' שלמי תודה ברכות עמ' ט"ז הביא ממון הגר"ח קנייבסקי בשותה תה ללא סוכר לחמם עצמו מברך, דהנאת החום הוי הנאה. והביא מהגר"א"ל שטיינמן זצ"ל שלא יברך ע"ש. ואכן בס' אמרי נועם מהגר"א ברכות מ"ה, בשותה תה בלא סוכר אין לו לברך ברכה ראשונה אם שותה שלא לצמאו ע"ש. ונראה כששותה תה חם אין מברך כשאי"ז לצמאו, וע"כ בזה דאף שנהנה מהחום אכתי מוגדר כהנאה צדדית, ולא מגוף השתיה כל שאי"ז לצמאו. ובשו"ת שבט הקהתי ח"א סי' צ"ו אות ח' שהוכיח כן מהגהת חת"ס על אור"ח סי' תקע"ז, בתענית בשעת המגיפה שצריך לשתות, שישתה דבר שיש בו רק הנאת מעיו ולא הנאת גרונו כקפה ותה בלי סוכר וחלב, הרי אף כששותה חם אין מברך כמים שאין להם הנאה ע"ש. ובס' אוצר תשובות לשאלות המצויות ח"א סי' קנ"א, ובשו"ת שאילת שאול ח"ב סו"ס י"ט.

וגם בשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' קי"א בשותה מים חמים שלא לצמאו מברך כשנהנה מהחום, ושכן הסכים הגר"ח קנייבסקי ע"ש. ובס' ברכת שמואל סי' ר"ד ס"ז שם, הקשה ע"ז, שהרי אין נהנה מעצם המים ולא שהנאתו היא מחמת הדבר שנלווה אל המים שזוהו הנאת החום, ולא מצניו שיש לברך על הנאת חום ע"ש. ואישישתי ליה דברי האג"ר וכן הפעולת צדיק הנ"ל שיש לברך על הנאת חום או קור אף שאי"ז לצמאו, וע"ע בחי' היעב"ץ שבת מ"א ע"ש. ומש"כ בזה בס' מאיר עוז ח"ט סי' ר"ד ס"ז. ובס' נור החיים עמ' ק"ב השיב מרן בשותה מים חמים ללא סוכר לא לצמאו, שצריך לברך שנהנה מהחום, ואם אין נהנה לא יברך יעו"ש. ומש"כ בזה הגר"א שורף בקובץ קול התורה נ"א עמ' רמ"א, ובשו"ת שאילת שאול ח"ב סו"ס י"ט, ומה שהשיב מרן בס' שאלת רב ח"א עמ' רפ"ב, וכן ראיתי בשו"ת חזון אליהו ח"א סי"ח אות ז', בשם בעל אור לציון זצ"ל שמברך בשתיית תה חם ללא סוכר אף שאי"ז לצמאו, יעו"ש. וכיו"ב כתב בס' חוט שני ברכות עמ' קצ"ד בשותה סודה שלא לצמאו, שהכל תלוי בדעת אדם השותה. ויש בני אדם שמרגישים נעימות אף כששותה שלא לצמאו, ומסתבר שצריך לברך עליהם, יעו"ש. ומש"כ בזה בס' גם אני אודך תשו' הגר"ר יקותיאל ליברמן סי' מ"ט מש"כ בזה, ובמק"א הארכנו בזה.

ה. והלום ראיתי בס' מראות יחזקאל מפסקי בעל עמק התשובה, ובעמ' ס"ו בשותה מים בכדי להעביר מאכל חריף שאכל שמברך, ול"ד לחנקתיה אומצא שאין מברך שותה לא לצמאו כלל, והכא להעביר החריפות ע"כ כשותה לצמאו יעו"ש. ולכאן י"ל בזה ממש"כ המשנ"ב סי' ר"ד ס"ד סקמ"ב, בשותה מים להעביר מרירות התרופה מהפה הוי כמו לצורך רפואה, ואין מברך כשלא נהנה ע"ש. הרי שאין מברך אף שרוצה להעביר שאין שותה לצמאו אף שע"ז מעביר דבר מר בפיו אין מברך, וכ"כ בערוך השלחן סי' ר"ד סעי' י"ח בשותה מים בכדי להטעים איזה רפואה מרה ומלווחה א"צ ברכה ע"ש. וא"כ עפ"ז לכאן ה"ה בשותה אחר שאכל מאכל חריף שרוצה רק להעביר טעם החריפות שבפיו, אין מברך אם אין שותה לצמאו, וצ"ע. וע"ע בס' בנין שלום סי' ר"ד ס"ז, ובס' תורת הברכה עמ' רנ"ו, ובס' אוצר תשובות לשאלות המצויות ח"א סי' קמ"ג, וכן בס'

תפארת ח"ב ס"ו ע"ש, ובס' שערי הברכה פ"ח סי' נ' ובשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' מ"ב ובשו"ת דברי בנייהו חט"ז ס"ד.

ובביאור הך פלוגתא י"ל דפליגי ביסוד מה דאין מברכין על המים רק בשותה לצמאו, ד"ל דאין למים הנאה בשתייתם אא"כ שותה לצמאו, ולהכי כשאין שותה לצמאו אין מברך, דבעי לברך כשנהנה בשעת השתיה. ובשותה לצמאו שפיר נהנה בשתיית המים, או ד"ל מה שמברך בשותה לצמאו זהו אף שאין נהנה מעצם שתיית המים, ומברך על מה שאינו צמא, וע"י השתיה מרחה צמאונו אף שאין נהנה מגוף המים, שפיר מברך על מה ששתה ואינו צמא שזהו מטרת שתייתו. וא"כ בשותה בכדי שלא יצמא בתענית, שפיר י"ל שמברך, דמה שמברך בשותה לצמאו אי"ז משום הנאת השתיה, אלא שמרחה צמאונו, וה"ה י"ל היכא שמרחה צמאונו לאח"ז הוי בגדר שותה לצמאו. ואולם אם נימא דמה שמברך בשותה לצמאו משום שנהנה מעצם שתיית המים בשעת צמאו, וכל שאין נהנה מהשתיה אין מברך, בהכי י"ל בשותה משום שלא יצמא בתענית לא יברך שאין נהנה מגוף השתיה, וע"י בס' ברכת מאיר ברכת הנהנין סי' ס"ב, מש"כ בהך פלוגתא באופ"א ע"ש.

ב. והנה הראש"ש ברכות סי' כ"ט כתב בענין מים הבאים בתוך הסעודה דנחלקו הראשונים אם מברך. וכתב הרא"ש, והרוצה להסתלק מן הספק, קודם נט"י יש במקום סעודתו ויברך על המים אדעתא לשתות תוך הסעודה ע"ש. והקשה בס' מי באר מים חיים ברכות מ"א, הא כיון ששותה המים רק בכדי לפטור הברכה על המים שבתוך הסעודה, הוי כשותה שלא לצמאו דאין מברך ע"ש. וכן הקשה הגר"ד רוזנטל זצ"ל בס' צהר בס' הזכרון אהל ברוך עמ' קמ"ה. ואמנם הביאור הלכה סי' קע"ד ס"ז כתב בהך דינא דראוי לשתות מים קודם הסעודה כדי לפטור המים שבתוך הסעודה, ודווקא אם מתנהג עכ"פ מהמים ששותה, אבל אם אין מתנהג כלל אין כדאי לברך עליהם, ע"י שו"ע סי' ר"ד ס"ז יעו"ש. וכ"כ בבן איש חי שני"ר פר' נשא ה"ה, ובכפ החיים סי' קע"ד ס"ק מ"ט יעו"ש. וע"ע בשו"ת יד הלוי אור"ח סי' ל"ה, ואולם מסתימת דברי הרא"ש נראה שמברך על המים אף שאי"ז לצמאו, ומברך רק בכדי לפטור המים שבסעודה, וכן הוכיח בס' שלמי ניסן ברכות (כיצד מברכין) סי' פ"ט יעו"ש. ואכן בביה"ל סי' ר"ד ס"ז בשותה מים רק בכדי להצטרף לזימון אין מברך. וכן בשותה כשיש לו ספק אם חייב בברכה אחרונה, ורוצה לשתות רביעית מים להתחייב בברכה אחרונה ואין לו הנאה מהמים, אין מברך ע"ש. ובשו"ת דבר המשפט ס"ד או"ב דן בשותה קודם התענית שלא יצמא אם מברך, והוכיח כן מסתימת הפוסקים, שבכדי לצאת אם מברכין על מים שבסעודה יברך על המים קודם הסעודה על דעת לשתות בסעודה אף שאין צמא ע"ש.

והביה"ל שם כתב עוד בשותה מים בכדי לשרות האכילה שבמעיו מקרי שותה לצמאו ע"ש. ולכאן צ"ע מ"ש מחנקתיה אומצא דאין מברך כשאין שותה לצמאו, וה"נ בשותה לשרות האכילה במעיו אם אין שותה לצמאו מ"ט יברך. והשדי חמד מערכת ברכות ס"א אות ל"ג, דמי ששותה מים להרפות הקיבה אין מברך ע"ש, ובפתח הדביר סי' ר"ד סק"ח יעו"ש. ועמש"כ בביאור דברי הביה"ל בשו"ת משנה הלכות ח"א סי' קס"ד ובשו"ת באר משה ח"ד סי' ק"ב ובס' ברכת מאיר ברכה"נ סי' ס"ב יעו"ש. ובשו"ת שאילת שאול ח"ב סי' י"ט כתב בכוונת הביה"ל שלהשרות אכילה שבמעיו, כיון שהוי צורך אכילה כאכילה דמי, ע"ש. ומש"כ בס' דרכי הלכה ברכה"נ סי' י"ג.

והנה השערי תשובה סי' ר"ד סק"י י"ז באוכל חלמון ביצה כמות שהוא חי לצחצח הקול, אף שאינו נהנה באכילה הוא נהנה במזונו ע"ש. והדעת' למהרש"ם שם ר"ס ר"ד הביא דהטור מפרשה משום שאי"ז דרך אכילה שקץ באכילה זו ע"ש. ולכאן דעת השע"ת, שמקורו מהמחזיק ברכה שם, שמברך באכילת חלמון אף שאוכל לצחצח הקול, משום שס"ל שסגי בהנאת מעיו לברכה, ובשו"ת אבני נור אור"ח סי' קכ"ד כתב לתלות בהכי במח' הראשונים בשותה שמן זית אם מברך, שלדעת הר"ף והרא"ש אין מברך משום שאין הנאה, ולהרמב"ם מברך שהכל, וכתב האבנ"ז שבשמן יש רק הנאת מעיו ולא הנאת גרון, ובהכי נחלקו אם סגי בהנאת מעיו לברך, או בעי הנאת גרון יעו"ש. וכתב בס' אוצר תשובות לשאלות המצויות ח"א סי' קמ"ו דעפ"ז למש"כ השו"ע אור"ח סי' ר"ב ס"ד שאין מברכין על שמן, וע"כ דלא סגי בהנאת מעיו, ובעי הנאת גרון. וכ"כ בשו"ת חלקת יעקב אור"ח סי' נ"ב דלענין ברכה אין לחייב אלא על הנאת מעיו בלבד ע"ש, ובשו"ת שאילת שאול ח"ב סי' י"ט. וע"ע מש"כ בזה אם מברכין על הנאת מעיו במנ"ח מ"ע ש"ג, ובס' אמרי בינה אור"ח סי' ט"ו, ובשו"ת שבט הקהתי ח"א סי' צ"ו, וא"כ דל"מ הנאת מעיו לברכה, ל"מ לברך כשותה לאח"ז שלא יצמא.

ג. והלום ראיתי בתשו' שאילת שאול ח"ב סי' י"ט, שנשאל מהגר"מ סולוביצקי זצ"ל, בשותה מים משום בריאות שהגוף צריך לנוזלים, אבל אין לו הנאת גרון אם מברך, דמ"מ הוא רוצה להשתיה הזאת. והביא להרמב"ם הנ"ל, דהשותה מים שלא לרוות צמאו אין טעון ברכה, הרי ששינה מלשון הגמ', ודייק לכתוב שרק בשותה לרוות צמאו מברך, וכל שאינו לרוות צמאו אין מברך, וא"כ ה"נ בשותה לצורך בריאות שיהא לו נוזלים אין מברך, והוי כשותה ליצול מהצער, וכתב דכתב הביה"ל בשותה להשרות האכילה שבמעיו הוי כשותה לצמאו, נראה משום שהוא צורך האכילה כאכילה דמי, וחייב לברך, אבל שאר צרכי הגוף שיש בשתיית המים ל"ח הנאה לברך ע"ז יעו"ש. ומש"כ בזה הגר"ד רוזנטל זצ"ל בס' צהר אהל ברוך עמ' קמ"ה בשותה משום שצריך לנוזלים אם מברך, ומובא גם בס' אב בברכה עמ' רצ"ד ע"ש. ובס' ישועת דניאל ברכת הפירות עמ' קס"ה, ובשו"ת שבט הקהתי ח"ו סי' קכ"ד, ובס' אוצר תשובות לשאלות המצויות ח"א סי' קמ"ו, ובס' חוט שני ברכות עמ' קצ"ד.

השו"ע אור"ח סי' תקס"ז ס"א דהשרוי בתענית יכול לטעום כדי רביעית ובלבד שיפלוטו, ואף שהרמ"א שם כתב להחמיר בזה, מ"מ כה"ג ששכח ובירך על מאכל בתענית י"ל שיטעום וילקק שלא תהא ברכתו לבטלה, ואי"ז בכלל ברכה על מאכל אסור, כשאין אוכל אלא טועם בלבד י"ל דשרי בתענית. ואף להרמ"א דהחמיר, כל שעושה כן משום שלא תהא ברכתו לבטלה יהא שרי. וע"י בשו"ת אבי הנחל ח"א ס"ט. וע"ע בשו"ת שבט הקהתי ח"ו סי' קכ"ט במי שבירך בטעות על מאכל בתענית, אם השומע יענה אמנו ע"ש.

השותה קודם התענית שלא יצמא בצום אם מברך

יש לדון באלו ששותים קודם התענית אף שאינם צמאים מחמת הצום, אם צריכים לברך, או שהוי כשותה שלא לצמאו שאינו מברך. א. במתני' ברכות מ"ד ע"א, והשותה מים לצמאו מברך שהכל נהיה בדברו. ובע"ב שם, והשותה מים לצמאו, לאפוקי מאי, א"ר אידי בר אבין לאפוקי למאן דחנקתיה אומצא ע"ש. והיינו רק בשותה להעביר חתיכת בשר שנתקע בגרונו אין מברך, דאין נהנה כלל בשתיית המים, ואינו שותה לצמאו אלא להעביר האומצא. ולכאן מ"ט לא קאמר לאפוקי השותה שלא יצמא אחר"כ, דג"כ אין מברך, ואמרי' לאפוקי חנקתיה אומצא. וע"כ דרק כה"ג ששותה מים להעביר האומצא, דכל תכלית שתייתו בכך שלא יחנק, ואין לו רצון כלל מעצם שתיית המים, להכי אין מברך, ואילו אם שותה בכדי שלא יצמא אחר"כ, וכגון קודם התענית, שפיר מברך, כיון שיש לו רצון בגוף השתיה שלא יצמא אחר"כ.

והנה הרמב"ם פ"ח מברכות ה"א כתב, והשותה מים שלא לרוות צמאו אין טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו ע"ש. הרי שס"ל להרמב"ם דרק בשותה לרוות את צמאו מברך, וכל שאינו לרוות צמאו אין מברך. וא"כ בשותה בכדי שלא יצמא בתענית, שפיר אין מברך דסו"ס אי"ז לרוות צמאו. ואכן בביאור הלכה סי' ר"ד ס"ז עמד בזה דמאי דהשמיט הרמב"ם הא דאמרי' בגמ', דהשותה לצמאו מברך לאפוקי דחנקתיה אומצא, וכתב הביה"ל דס"ל להרמב"ם דלא דווקא חנקתיה אומצא אין לברך, ואורחא דמיילא נקט, וה"ה כל כיוצא בו אין מברך כשאי"ז לצמאו יעו"ש. ומש"כ בהטמטת הרמב"ם בס' עינים למשפט ברכות מ"ד שם, ובשו"ת יד הלוי אור"ח סי' ל"ה. ואמנם בשו"ע אור"ח סי' ר"ד ס"ז, השותה מים לצמאו מברך שהכל ולאחריו בנ"ה, אבל אם חנקתיה אומצא ושתה מים להעביר האומצא אין מברך לא לפניו ולא לאחריו. הרי שהשו"ע העתיק דברי הגמ' לאפוקי מאי חנקתיה אומצא ואין מברך, ולכאן י"ל דרק כה"ג שחנקתיה אומצא, דאין לו ענין כלל בעצם השתיה, להכי אין מברך ומקרי לא לצמאו, ואילו כשיש לו ענין בעצם השתיה שלא יצמא אחר"ז, שפיר מקרי לצמאו ומברך. וזהו נפק"מ גם במי ששותה ביום חם מים שלא יצמא לעתיד.

ואכן באשל אברהם מבוטשאטש מה"ת סי' ר"ד כתב, ואולי לצמאו כולל גם כשכוונתו דבשביל צמאונו שותה, ואינו בסגנון שתיה גסה, ושלא לצמאו היינו כשלא יועיל לצמאו גם אחר"כ מצד שמופגל מצמאונו יעו"ש, הרי דס"ל להא"א ד"ל דאם שותה בכדי שלא יצמא אחר"כ שפיר י"ל דמברך, ואולם בדעת תורה למהרש"ם סי' ר"ד ס"ז שם הביא להא"א ופליג ע"ז, וכתב דהעיקר לברך רק כשהוא צמא כבר ע"ש. ובס' אמרי אמת ליקוטים ברכות מ"ד כתב כשהוא צמא כבר ע"ש. ובס' אמרי שותה כדי שלא יצמא לאח"ז ועתה אינו צמא, כמו שבעי"כ שותים הרבה שלא יהיו צמאים למחרת, או שבוה ג"כ מקרי לצמאו, וכתב דנראה דגם ככה"ג צריך לברך יעו"ש. ובשו"ת מגיד תשובה ח"ז עמ' ע"ז ע"ש, ובס' פני השלחן ברכה"נ סי' ר"ד ס"ז, ובקובץ ויען שמואל ח"כ עמ' תפ"ט ובשו"ת חזון אליהו ח"א סי"ח אות ה' מש"כ בזה.

ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' שס"ג שאלתי למרן, השותה הרבה מים לפני הצום כדי שיוכל לצום ולא משום שצמא אם יברך כשותה, והשיב אם אין נהנה כלל אין לברך. הרי אף ששותה בכדי שלא יצמא, מ"מ אם אין נהנה בשעת השתיה אין לברך. ואולם בס' שיח התורה ח"א עמ' ר"צ השיב ע"ז מרן, צ"ע. הרי שהסתפק בזה. ובשו"ת שבט הלוי ח"י סי' מ"ב אות י"ב כתב, וליבי נוטה דגם השותה שלא יצמא אחר"כ שצריך לברך ע"ש, ובס' אשרי האיש ח"א פל"ו סעי' י"ח דהשותה מים בכדי שלא יצמא אין מברך ע"ש, ובס' וישמע משה ח"א עמ' פ"ו. וכפ' בשו"ת שבט הקהתי ח"א סי' צ"ו או"ב, ובשו"ת מגיד תשובה ח"ד ס"ב, ובשו"ת מים חיים [הלוח] ח"א סי' ע"ש. וכן האריך בשו"ת שבות עמי ח"א ס"ה, דאין מברך בשותה קודם התענית שלא יצמא ע"ש, ומה שהביא בזה בס' אוצר תשובות לשאלות המצויות ח"א סי' קמ"ד ע"ש, ובס' מאיר עוז ח"ט סי' ר"ד ס"ז.

ובס' חוט שני לרבינו מרן הגר"נ קרליץ ברכות עמ' קצ"ד, כתב בשותה לפני ת"ב ויה"כ, דמסתבר דנחשב לצמאו, דמה שאמרו לצמאו לא בא לאפוקי שצריך להרגיש ממש צמא, אלא לאפוקי שאין לו כלל הנאה בפיו משתייתו, וכל שיש לו הנאה קצת נחשב לצמאו, ואם שותה למלאות מעיו ואין מרגיש כלל הנאה לא יברך יעו"ש. הרי רק אם מרגיש הנאת קצת מהמים יברך ולול"ז לא יברך. ובס' אב בברכה עמ' רצ"ב כתב הגר"ד רוזנטל זצ"ל בעל באר למלך, ד"ל הא דאמרי' חנקתיה אומצא אין מברך הוא מילתא פסיקתא, דבהכי אין לגוף שום תועלת והנאה מהמים היורדים לתוכו ולהכי אין מברך, ובשותה לתועלת הגוף בכלל שותה לצמאו, כמו אנשים שותים בערב יום הצום הרבה מים שיהא להם מים בגוף בצום שלמחרת אם יצטרכו לברך ע"ז ע"ש. וכתב לו ע"ז בשו"ת דברי יוסר להגר"ד רוזנטל זצ"ל ח"ב סי' ל"ט אות ב', דאם החיך נהנה יש לברך יעו"ש. ומש"כ בזה בס' דרכי הלכה ברכה"נ סי' י"ג, ובס' ברכה נאנמה סי' ר"ד סי' כ"ג, ומש"כ בזה יד"נ הגר"א דורי בשו"ת אדרת

נשמת אברהם מהדו"ב סי' ר"ד סק"א, בשם הגריש"א זצ"ל בשותה להעביר מרירות התרופה אין מברך ע"ש. וע"ע בס' חשוקי חמד כתובות נ"א ע"ב ובשו"ת או נדברו ח"י סי' כ"ב ובשו"ת משנה הלכות ח"ו סי' מ"ד ובשו"ת באר שרים ח"ג ס"ה או"ד מש"כ לענין ברכה בבליעת כדור יעו"ש.

וכע"ז כתב להסתפק בתשו' שבט הקהתי ח"א סי' צ"ו אות ו', דמי ששותה מים מפני שהפה שלו יבש, אבל אינו צמא, אם צריך לברך, וכתב שפטור לברך, ואע"ג דהפה נהנה א"צ לברך, דקיי"ל בשו"ע סי' ר"י ס"ב דאם מגמע ופולט אפי' יותר מרביעיית א"צ לברך, הרי אף שהחך נהנה אינו כלום כיון שהגרון לא נהנה אין מברך, וכתב השבט הקהתי שרבים טועים וחושבים שאם הפה יבש הוא שותה לצמא, ויבשות הפה אינו בגדר צמא ע"ש. ובס' אוצר תשובות לשאלות המצויות ח"א סי' קמ"ה, וכו"ו הסתפק בס' פתחי הלכה פ"ד ס"ח בהערות, ברב שדורש ברבים ומרגיש יובש בחיך אם מברך. ובס' שלמי ניסן ברכות סי' פ"ט כתב שיברך משום שנהנה קצת יעו"ש, ואולם בס' נשמת אברהם מהדו"ב סי' ר"ד סק"א שלא יברך, והוי כשותה מים לאחר נטילת תרופה ע"ש.

לעיסת גומי לעיסה בתענית

יש לדון אם מותר ללעוס גומי לעיסה בתענית, שהאם הוי בכלל אכילה או שהוי כטעימה.

א. בברכות י"ד ע"א, בעא מיניה אשיאן תנא דבי רבי אמי מרבי אמי, השורו בתענית מהו שיטעום, אכילה ושתייה קביל עליה והא ליכא, או דילמא נהנה קביל עליה והא איכא, אמר ליה טועם ואין בכך כלום. תניא נמי הכי מטעמת אינה טעונה ברכה, והשורו בתענית טועם ואין בכך כלום. עד כמה רבי אמי ורבי אסי טעמי עד שיעור רביעתא יעו"ש. ולכא"ו בהכי מיבע"ל אם בתענית נאסר רק אכילה ושתייה בפועל, ולא הנאת טעימה, או"ד אף הנאת טעימה ללא אכילה נאסר בתענית. וא"כ למאי דמסיק שם דשרי לטעום בתענית אף שנהנה, דקיבל על עצמו בתענית רק אכילה ושתייה ולא הנאת טעימה. ה"ה י"ל דיהא שרי ללעוס גומי לעיסה בתענית אף שנהנה, כיון שאי"ז בכלל אכילה ושתייה דקיבל בתענית. וכן מב' במרדכי תענית פ"א רמז תרכ"ו בהא דמסיק רבי אמי דשרי לטעום בתענית, היינו משום דנאסר בתענית רק איסור אכילה ושתייה ולא הנאת טעימה ע"ש. וכ"כ בט"ו או"ח סי' תקס"ז יעו"ש. ועפ"ז שבתענית לא נאסר הנאת טעימה לכא"ו היא שרי ללעוס גומי לעיסה בתענית, אף שנהנה, שאי"ז בכלל אכילה ושתייה שקיבל בתענית. ועי' בפרמ"ג או"ח סי' תקס"ז מ"ז סק"א. וכן מב' בחי' הריטב"א תענית י"ב ע"ב, דבתענית נאסר אכילה ולא הנאת טעימה יעו"ש.

אולם התוס' בברכות י"ד שם בהא דא"ר אמי טועם ואין בכך כלום, פירש ר"ח שחזור ופולט, דלא חשיב הנאה מהטעימה, אבל בולע לא אפי' בשאר תעניות, ומש"ה הפולט א"צ ברכה יעו"ש. הרי דס"ל לתוס' מאי דשרי טעימה דתענית משום שאין בה הנאה כלל, שמיד פולט, ואה"נ קיבל על עצמו בתענית אף הנאת טעימה, ובמטעמת טועם התבטיל ופולט מיד אין כאן הנאה כלל. והצל"ח בברכות י"ד שם, כתב לבאר הא דא"ר אמי טועם ואין בכך כלום, היינו שטעימה אף הנאה אין בה ע"ש. וכ"כ בשו"ת חוות יאיר סי' ט"ו יעו"ש. ועפ"ז ודאי שאין ללעוס גומי לעיסה בתענית, שנהנה מעצם הלעיסה הנאה גמורה, וגם שאינו פולט אלא בולע את גוף המתקוות שבגומי. ואולם י"ל למש"כ המרדכי והט"ו הנ"ל, דמסקנת רבי אמי שלא נאסר אלא אכילה ושתייה, ולא הנאת טעימה, אם היא שרי ללעוס גומי לעיסה בתענית, ד"ל שלא נאסר הנאת טעימה.

והנה התוס' בברכות י"ד שם, בהא דא"ר אמי השורו בתענית מהו שיטעום, ד"ל הנאה קיבל עליה, כתבו דמייירי בתענית יחיד שקיבל עליו בהכי ילח"ס"ת אם קיבל על עצמו הנאת טעימה, אולם בתענית הכתובה לא, והיינו שבתעניות הכתובות לכו"ע נאסר הנאת טעימה ואסור לטעום, והא דמיבע"ל על אם שרי הנאת טעימה הוי בתענית יחיד. וכן הביא בשו"ת הריב"ש סי' רפ"ז יעו"ש. ועפ"ז יהא נפק"מ אם שרי ללעוס גומי לעיסה בתענית הכתובה, אם נימא דרק בתענית יחיד שקיבל על עצמו לא נאסר הנאת טעימה, ובתענית הכתובה לכו"ע נאסר הנאת טעימה, יהא אסור בארבעה תעניות הכתובים בזכריה ח' י"ט לטעום, ורק בתענית שקיבל על עצמו י"ל שלא נאסר הנאת טעימה והיא שרי ללעוס גומי לעיסה. ואמנם בפני יהושע ברכות י"ד שם, כתב דדברי התוס' איכא, שבתענית שאינה תלויה בקבלתו יש להקל יותר, ובתענית שקיבל על עצמו חמיר טפי שקיבל ע"ע אף הנאת טעימה יעו"ש. ועפ"ז הפני' בתענית שקיבל ע"ע יהא אסור ללעוס גומי לעיסה שקיבל על עצמו גוף הנאת טעימה. והנה הרא"ש תענית פ"א סי' ט"ו הביא שרק ביה"כ ובת"ב אסור טעימה, ובשאר תעניות שרי טעימה ומסקנת הגמ' הנ"ל, הרי שס"ל אף בתעניות הכתובות לא נאסר הנאת טעימה חוץ מיה"כ ות"ב. ואולם בשו"ת תרומת הדשן סי' קנ"ח דתעניות הכתובות דנאסר טעימה היינו ארבע תעניות הכתובות נבניא וכו"ל. והמאירי בברכות י"ד שם, הביא דאף תענית ציבור הוי כתעניות הכתובות שנאסר הנאת טעימה. וכתב המאירי שם בספק הגמ' אם נאסר הנאת טעימה הוי בכל התעניות, ודלא כהתוס' הנ"ל ע"ש, ובבית יוסף או"ח סי' תקס"ו, וא"כ יהא נפק"מ עפ"ז אם שרי ללעוס גומי לעיסה בשאר תעניות הכתובות אם קיבל על עצמו הנאת טעימה.

ובתשו' שוואל ומשיב מהדורא חמישאה סי' ס"א, כתב לדון דמי שנשבע שלא יאכל, אם מותר בטעימה אם הוי בכלל השבועה. וכתב לפשוט מהך סוגיא דאמרי' טועם בתענית ואין בכך כלום, ואף שבשבועה אסור בחצי

שיעור, מב' בשו"ת הריב"ש סי' רפ"ח שבטעימה אין בו אפי' חצי שיעור יעו"ש. ולכא"ו למש"כ הפני' הנ"ל שבתענית שקיבל על עצמו חמיר טפי ואסור אף הנאת טעימה, ה"ה כשנשבע שלא יאכל נאסר בהנאת טעימה, וצ"ע.

ב. והנה בשו"ע או"ח סי' תקס"ז ס"א, השרוי בתענית יכול לטעום כדי רביעיית ובלבד שיפלוט, וביה"כ ובת"ב אסור, וכתב הרמ"א ויש מחמירין בכל תענית ציבור והכי נוהגין, יעו"ש. הרי שנחלקו הרמ"א והשו"ע אם בשאר תעניות שרי טעימה, ולהשו"ע דשרי לטעום בתעניות, לכא"ו ה"ה יהא שרי ללעוס גומי לעיסה, ואולם למש"כ התוס' הנ"ל שאני מטעמת דאין בה הנאת טעימה כלל, ולהכי י"ל דשרי בתענית, ואילו בלעיסת גומי שיש בה הנאה גמורה יהא אסור. אולם למש"כ המרדכי הנ"ל, הא דשרי מטעמת בתענית, דקיבל על עצמו הנאת אכילה ולא הנאת טעימה, א"כ י"ל בלעיסת גומי שהוי בכלל הנאת טעימה דשרי בתענית. וכן מב' במג"א סי' תקס"ז סק"א הא דשרי לטעום בתענית, דאכילה ושתייה קיבל עליה ולא הנאה, ולכא"ו עפ"ז היא שרי ללעוס גומי אף שיש בו הנאה שאי"ז בכלל אכילה.

והרמ"א או"ח סי' תקס"ז ס"ג, ומותר ללעוס עצי קנמון ושאר בשמים ועץ מתוק ללחלח גרונו ולפלוט מלבד ביה"כ ע"ש. הרי שס"ל להרמ"א דשרי הנאת טעימה בתענית. ולכא"ו צ"ע ממש"כ הרמ"א בס"א להחמיר לטעום בתעניות ולפלוט, וע"כ שקיבל בתענית אף הנאת טעימה, ומ"ט שרי ללעוס עצי קנמון ועץ מתוק ולפלוט אף שנהנה, ועמד בזה המג"א סי' תקס"ז סק"א בסתירת הרמ"א. וכתב המג"א שאסור ללעוס עצי קנמון ועץ מתוק בכל תענית ציבור כמו שאסור לטעום ולפלוט, וכ"כ הבית יוסף או"ח סי' תקס"ז, הא דכס' פלפלי ביה"כ פטור דאין בה הנאה כלל, אדרבא אזוקי מוקי ליה. הרי שס"ל לב"י דאסור ללעוס עצי קנמון ועץ מתוק בתענית כשיש בהם טעם, אף שפולט מיד. ולכא"ו צ"ע דהשו"ע התיר לטעום בתעניות ולפלוט, הרי שלא נאסר הנאת טעימה, ומ"מ אסר הכ"י ללעוס עצי קנמון, וכ"כ בשכנה"ג שם או"ב דמאן דאסר טעימה בת"צ ה"ה ללעוס עצי קנמון דאסור, וא"כ להשו"ע שהתיר לטעום ולפלוט יהא שרי ללעוס עצי קנמון, ועי' במור וקציעה סי' תקס"ז מש"כ.

וע"ז עפ"ז דשאני לעיסת עץ מתוק דס"ל לשו"ע לאסור שאני ממטעמת מתאי אנפי, ועפמש"כ הכס"מ פ"א מתעניות ה"ד דדעת הרמב"ם שם דשאני תעניות כל שהוא בולעו נחשב הנאה ולהכי ההיתר רק בפולטו, וא"כ י"ל כשלועס עץ מתוק ובלוע טעמם הטוב בגרונו הוי בכלל בליעה האסורה, ושאני ממטעמת שפולט מיד ואין נהנה כלל, וביותר שאני מטעמת שאין לו כוונת אכילה כלל וכמש"כ הכס"מ שם, ורק טועם לבדוק בלבד, ואילו בלעיסת עצי קנמון שיש לו כוונת אכילה בעצם מתקוות העץ הוי בכלל טעימה שיש בה הנאה ע"מ ליהנות, וזה לכו"ע נאסר בתענית ובלוע לגופו את גוף המתקוות שיש בעץ. ועפ"ז לעיסת גומי בתענית שנהנה מגוף המתקוות של הסוכר הנמצא בגומי ויש בו כוונת אכילה, ודאי שנאסר בתענית, וכדמוכח מהשו"ע, ול"ד למטעמת שאין בו כוונת אכילה וכש"נ, וכ"כ בשו"ת דברין יאיר ח"ג סי' כ"ג יעו"ש.

והלום ראיתי בתשו' מקוה המים להגאון רבי משה מלכה זצ"ל רבה של פ"ת ח"ג סי' ט"ו שנשאל בזה, אם מותר ללעוס מסטיק ביום התענית, והביא להרמ"א הנ"ל דשרי ללעוס עצי קנמון, ולדברי המג"א דפליג ע"ד הרמ"א, ולדברי הבי"ה הנ"ל, וכתב שיש הבדל גדול בין הלועס עץ ללחלח גרונו שהוא לועס רגע ופולטו מיד, אבל מסטיק זה עשוי להשאיר בפה משך כל הזמן, והוא לועסו ובלוע המים המתהיים ממנו, וזה ודאי חמור. ועוד שאפי' לא יהא בו שום ממש ולא שום מתקוות, עכ"ז יש לאוסרו משום מראית העין, שכל הרואה אותו לועס לא ידע שזה מסטיק ויחשוב שהוא אוכל ביום הצום, ואין להקל בזה בתענית ציבור, יעו"ש. ואולם בשו"ת חזון אליהו ח"א סי' ס"ח כתב להקל ללעוס גומי לעיסה בתענית כשאין בו מתקוות ע"ש. ובשו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' פ' הביא בשם בעל הקהילות יעקב זיע"א שמשטיק מתוק אין ללעוס בתענית יעו"ש. וכ"כ בשו"ת אהל משה [צוויג] ח"ב או"ח סי' קי"ב או"ב יעו"ש. ובשו"ת הלל אומר או"ח סי' רע"ח התיר ללעוס גומי שאין בו מתקוות ע"ש. הרי שלא חשש בזה למראית העין. אולם בגומי לעיסה מתוק לכו"ע אסור בתענית. וכ"כ בשו"ת דברי בניהו ח"ו סי' כ"ד, ובשו"ת רבבות ויובלות ח"ב סי' כ"ד, וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי ח"ח סי' ס"כ אות נ"ד לאסור לעיסת מסטיק בצום אף שס"ל שאין מברכין ע"ז, ולהלן נדן בזה. וע"ע בשו"ת אבני דרך ח"ד סי' פ"ב ובשו"ת כוכבי יצחק ח"ב סי' כ"ט או"ט. ובס' עריכת השלחן להגר"ש קורח זצ"ל ח"ח עמ' פ"ז התיר ללעוס גומי שאינו מתוק בתענית ע"ש, ובס' חן בשפתותי ח"ב עמ' רנ"ב, ובס' מקראי קודש תעניות פ"ג עמ' פ"ג, ובס' מחוקק במשענות ח"ב עמ' רכ"ז מש"כ בזה.

אם מברכין על גומי לעיסה

ג. והנה הרמב"ם פ"א מתעניות ה"ד כתב ומותר לו לטעום את התבטיל, ואפילו כדי רביעיית, והוא שלא יבלע אלא טועם ופולט ע"ש. והקשה הכס"מ פ"א מברכות ה"ב, ממש"כ הרמב"ם שם ומטעמת א"צ ברכה לא לפנייה ולא לאחריה עם רביעיית, ולא כתב שצריך ליהרהר שלא יבלע וכמש"כ בהל' תענית דהיתרא לטעום רק אם לא יבלע. וכתב הכס"מ, דס"ל הרמב"ם חלק בין תענית לחיוב ברכה, דבתענית כל שאין פולט הוי הנאה ואסור, ואילו בברכה דנאמר ואכלת היינו שיהא לו כוונת אכילה, ובמטעמת דאין לו כוונת אכילה ורק כוונת טעימה א"צ ברכה, ולהכי לא איכפ"ל שיבלע, כל שאין מתכוין לאכילה א"צ לברך יעו"ש. ובשו"ת זכר יצחק ח"ב סי' כ"א, וע"ע בס' כלי חמדה פר' עקב ח' ל', יעו"ש מש"כ בדעת הרמב"ם, ומש"כ בס' עמק ברכה ברכה"נ אות ו' ובס' יום הכיפורים יומא ע"ג ע"א.

וראיתי בשו"ת ישכיל עבדי ח"ח או"ח סי' כ"כ אות נ"ד, שנשאל בזה מהגר"א גרינבלאט זצ"ל בעל הרבבות אפרים, אם מברכין על גומי לעיסה, וכתב הישכיל עבדי דכיון שההנאה של המסטיק אינה מגיעה לגרון אין לברך ע"ז. ומה שמב' בשו"ע או"ח סי' ר"ב סעי' ט"ו שהמוצץ קני סוכר מברך עליהם, שאני התם כיון שיש בהם מיץ מגיע הנאה לגרון, ואילו בגומי לעיסה שאין בו מיץ אלא טעם מתיקות בעלמא אין הטעם מגיע לגרון, אף שיש הנאה בפה ולא לגרון, הוי כמטעמת שמב' בשו"ע או"ח סי' ר"י ס"ב שאין מברך יעו"ש. והדברים תמוהין, שודאי הלועס גומי לעיסה מתוק ההנאה מגיע לגרון שיש בו סוכר רב ונכנס לגופו ונהנה מזה, ול"ד למטעמת שאין מברך וכמש"כ הכס"מ הנ"ל, שאין לו כוונת אכילה אלא טעימה בלבד ומש"ה אין מברך, ואילו בגומי לעיסה שיש לו כוונת אכילה ליהנות מהגומי ומהמתקוות שבו ודאי שמברך. וכבר השיג ע"ד הישכיל עבדי בשו"ת קנין תורה ח"ה סי' י"ג, שודאי יש לברך על גומי לעיסה, וגם נהנה מהעוה"ז ללא ברכה שהוי כמעילה ע"ש. וכ"פ בשו"ת אור לציון ח"ב פ"ד ס"ח שמברכין על מסטיק שהכל, שלא גרע ממוצץ עצי סוכה שמברך שהכל, וה"נ בגומי לעיסה יש בו סוכר ע"ש. וכן פשיט"ל בשו"ת אגרות משה ח"ב או"ח סי' נ"ז שמברכין שהכל על מסטיק, ודן שם בשינוי מקום ע"ש. וכ"פ בשו"ת מקוה המים ח"ה סי' ט"ו ע"ש, וכן בשו"ת באר משה ח"ב סי' י"ב אות ו' ע"ש, ובשו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' פ' או"ב ובח"ז סי' ר"ט או"ב ע"ש. וכן האריך בן דודי הרה"ג רבי דביר אזולאי בספרו דברי עני ח"א ס"ט שיש לברך על מסטיק ע"ש. ובשו"ת אור דוד ח"ב סי' י"ט.

ואולם בשו"ת אורחותיך למדני ח"א סי' כ"ז כתב דאין לברך על גומי לעיסה ע"ש, ובדבריו בח"ב סי' י"ד ע"ש. וודאי להלכה שיש לברך על גומי לעיסה בימינו שיש בו הרבה סוכר ומתכוין ליהנות. וע"ע מה שהאריך בזה בשו"ת חזון אליהו ח"א סי' ט"ט ע"ש, וכ"פ בס' רב ברכות להגר"י בן שושן עמ' ש"ג שמברכין על מסטיק ע"ש, ובס' פתחי הלכה פ"א הערה 154 ובשו"ת אבני דרך ח"ח סי' קס"ח ובס' שלמי ניסן ברכות סו"ס ט"ו ובס' מאיר עוז ח"ט סי' ר"ב עמ' 186 ובשו"ת שיבת ציון (בוגנים) ח"ב סי' ל', וכן פשיט"ל להגר"א נבנצאל בס' תשובות רבי אביגדור עמ' רכ"ג שמברכין על גומי לעיסה ע"ש. ומש"כ בס' ברכה נאמנה עמ' רל"ה ובס' ברכת שמואל להגר"ש זכאי עמ' ר"ב ע"ש ובס' ברכות כהלכתן פ"ה ס"ו. וכ"פ בס' אשרי האיש פל"ו סי' כ"ג שמברכין שהכל על מסטיק ע"ש, ובקונ' ומתוקים מדבש ביהמ"צ עמ' כ"ז, וכ"כ בשו"ת מעשה ניסים ח"ג סי' נ"א, ומה שהשיב הגר"י שפירא זצ"ל בס' בכרמי יהודה עמ' רל"ד שאם אין בולע הריר המתוק אין לברך ע"ש. ומש"כ בשו"ת מענה לשון ח"ג סי' נ"ח ובשו"ת דבר חברון ח"א או"ח סי' קצ"ד.

ושו"מ בתשו' מנחת אשר ח"ב סי' י"ט אות ב' דכתב שפשוט שצריך לברך על אכילת מסטיק, שיש בו בליעה גמורה, דכל חומרי הטעם והסוכר נפלטים מהמסטיק ע"י לעיסה והאדם בולע אותם. ובמסטיק עיקר כוונתו ליהנות מהטעם שבפיו, וזה בליעה גמורה וחיוב לברך ע"ש. ומש"כ בזה בס' שלמי ניסן ברכות סו"ס ט"ו, דיש לברך במסטיק שזהו דרך אכילתו יעו"ש.

ד. ובשו"ת אבני ישפה ח"ה סי' י"ד ענף י"א, נשאל אם מותר ליקח גומי לעיסה לפני התפילה, וכתב להוכיח ממש"כ המשנ"ב סי' צ' ס"ק מ"ה והרוצה שלא ירוק תדיר בביהכ"ס, ילעוס קודם כניסתו שורש מתוק שקורין לאקערץ ע"ש. הרי דכל שרק מוצץ ואינו בולע שרי לפני התפילה, וה"ה י"ל דשרי ללעוס גומי לעיסה לפני התפילה יעו"ש. וכ"כ להקל לכתחילה ללעוס מסטיק קודם התפילה בשו"ת ויאמר משה ח"ב סי' י"ג יעו"ש. ואולם בשו"ת חזון אליהו ח"א סי' ט"ט עמ' נ"ח הביא מהגר"ח קנייבסקי, להקל רק במסטיק שאין בו טעם, ולא כשיש בו מתקוות אסור לפני התפילה ע"ש. ובקונ' ומתוקים מדבש ביהמ"צ עמ' כ"ח, כתב לחלק ממש"כ המשנ"ב ליקח שורש מתוק, שזהו שייך לעצם התפילה לסייע לו שלא ירוק, ולא בסתמא ליקח גומי לעיסה לפני התפילה ע"ש. ולהנ"ל דאסור ללעוס גומי לעיסה בתענית, ה"ה שהוי בכלל לא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם כמב' בברכות י' ע"ב ע"ש, א"כ כשיש בגומי מתקוות ניכרת הוי בכלל איסור לא תאכלו על הדם.

ובס' חשוקי חמד פסחים קי"ט ע"ב כתב לדון אם מותר ללעוס גומי לעיסה אחר אפיקומן ע"ש. ולהמב' בשו"ע או"ח סי' תפ"א ס"א דאחר ארבע כוסות אינו רשאי לשתות יין אלא מים, ומשום שיהא לו טעם מצה בפיו, ואולם למאי שהבאנו במועדי הגר"ח ח"א תשו' קל"ז מס' מנהגי חת"ס פ"י סי' נ"ו שהחת"ס ששה קפה אחר אפיקומן, וכן בהגדש"פ מבית לוי עמ' רנ"ח שהגר"ז הלוי זצ"ל ששה תה אחר אפיקומן, וע"כ שלא איכפ"ל מטעם מצה בפיו, וה"ה היא שרי ללעוס גומי לעיסה מתוק, ועי' עוד בבאר היטב סי' תפ"א ובכף החיים סי' תפ"א סק"ד אם מותר לעשן אחר אפיקומן יעו"ש, ומש"כ להלן אם מותר לעשן בתעניות, אם הוי בכלל אכילה.

וילהס"ת אם יוצא יד"ח משלוח מנות כששלח גומי לעיסה בתור מנה למשל"מ, אם הוי בכלל אכילה או שתיה. ולמש"כ הישכיל עבדי הנ"ל דאין מברכין על גומי לעיסה מתוק, לכא"ו ודאי שאין יוצא יד"ח משל"מ בזה. ואף אם נימא שמברכין, ל"ה מנה למשל"מ. ובפרט למש"כ בדעת תורה למהרש"ם סי' תרצ"ד ס"א מהריטב"א מגילה ז' ע"א, דבעי מנה חשובה ע"ש. א"כ גומי לעיסה ל"ה בכלל מנה מוצץ המתקוות שבה. ואמנם במהרש"א מגילה ז' שם, דמנה הוי בכל דהו ע"ש. והאשל אברהם מבוטשאטט סי' תרצ"ה, הסתפק בשיעור משל"מ אם שיעורו במאכל כוית ומשקה רביעית, או שיעורו בשוה פרוטה ע"ש. ובס' ערוך השלחן סי' תרצ"ה סעי' ט"ו כתב דלא סגי בכזית או ברביעית, ובעי מנה יפה בחתיכה הראויה להתכבד שהיא דבר חשוב, ואלו השולחין חתיכות קטנות לא יצאו יד"ח ע"ש. ובשו"ת בירורי חיים ח"ח סי' כ"ט, ובתשובות

כשהוא מנוול דלאו בר מצוה ע"ש. והשערי תשובה סי' תקל"א שם סק"ז הביא מהגן המלך, שמותר להשהות שמחת תגלחת שעושין לקטן, כדי להגדיל השמחה במועד ומצוה נמי איכא בכך, והענין של השמחה הוא מנהג א"י ג"כ שעושין שמחה בתגלחת הראשונה של קטן שמחנכין אותו במצוה להיות לו פיאור הראש. והביא מהאריז"ל שהלך לגלח את בנו במירון בל"ג בעומר במשתה ושמחה ע"ש. ובשו"ת אפרקסתא דענייני ח"א סי' קס"א כתב לפרש בהכי דברי השו"ע הנ"ל דקטן מותר לגלח במועד אפי' נולד קודם הרגל, דכונת השו"ע על כך מנהג החלאקה לקטן שנהיה בן שלוש, דאם נהיה בן ג' בימי חוה"מ שרי לגלחו במועד. ומש"כ השו"ע דאפי' נולד קודם הרגל היינו אפי' אם ימלאו לקטן ג' שנים קודם הרגל, מותר לתתילה לדרות התגלחת למועד, ואף מצוה איכא בכך ובכדי להגדיל השמחה במועד וכמש"כ הגן המלך ע"ש. ועפ"ז נפיק דשרי לעשות תגלחת לקטן שנעשה בן שלוש בחוה"מ, וא"כ למש"כ הערה"ש דכל המלאכות המתרות בחוה"מ שרי בימי ביהמ"צ, ה"ה יהא שרי לעשות תגלחת לקטן בימי ביהמ"צ וכמו בימי חוה"מ דשרי, וכמש"כ הטעם להתיר תגלחת בחוה"מ, וע"ז בזה בשדי חמד מערכת חוה"מ סי' בחוה"מ. ובס' ענפי משה חוה"מ סי' השיב הגר"ח קנייבסקי על דברינו במועדי הגר"ח החמיר, מדברי השע"ת להיתרא, דלא כולם נהגו בזה ע"ש.

אמנם י"ל בזה דל"ד כלל, ומה דשרי לעשות תגלחת לקטן בחוה"מ כתב המשנ"ב משום דל"ש ביה טעמא דלא יכנס למועד כשהוא מנוול דלאו בר מצוה, א"כ זהו רק בחוה"מ דל"ש ביה הך טעמא דלא יכנס כשהוא מנוול, אולם לענין ביהמ"צ מבו' בשו"ע דאסור לגדולים לספר קטנים, ומשום דגם קטנים שייכים בהך אבילות, אף דאין אבילות לקטן חמיר אבילות דרבים וכו"ל. וא"כ מה דשרי לגלח קטן בחוה"מ דל"ש בו טעם שלא יכנס למועד כשהוא מנוול, ומשום דימי חוה"מ הם ימי שמחה מותר להשהות התגלחת בכדי להגדיל השמחה במועד, ומצוה נמי איכא וכמש"כ השע"ת, ואילו בימי ביהמ"צ שהם ימי אבילות עדיף טפי שידחה התגלחת לאחר האבילות, ולא לשמוח בשמחת התגלחת בביהמ"צ. וכ"כ מו"ר בשו"ת משנת יוסף ח"א סי' צ"ג במכתבו אלי, דלמה לעשות שמחה בביהמ"צ, וידחה התגלחת לאחר ביהמ"צ יעו"ש. וכן ראיתי בס' הליכות אמרי סופר ח"א עמ' רכ"ז דאין לעשות חלאקה לקטן בימי ביהמ"צ. וכן א"ל מו"ר הגר"א גרינבלאט זצ"ל בעל הרבבות אפרים, דאין לעשות תגלחת לקטן בימי ביהמ"צ, ומובא בס' בנתיבות ההלכה מ"ד ע"ש. ולפמ"ש"נ אף ד"ל שבוהו"מ שרי לעשות תגלחת ל"ד כלל לימי ביהמ"צ וכש"כ. ועמש"כ לחלק בין ביהמ"צ לחוה"מ בס' מנחת איש חג ומועד פנ"ו ס"ד ע"ש, ומש"כ בשו"ת דברי יציב ח"ז ליקוטם סי' צ"ג.

ובמועדי הגר"ח ח"א תשו' רס"א שאלתי למרן הגר"ח קנייבסקי אם מותר לעשות חלאקה לקטן שנעשה בן שלוש בימי חול המועד, והשיב ע"ז אסור ע"ש. ולכא' ממש"כ השו"ע דקטן מותר לגלח במועד, ה"ה לעשות לו תגלחת וכמש"כ האפרקסתא דענייניא לפרש כן בדברי השו"ע וכו"ל. אולם המג"א סי' תקל"א סק"ח, שדווקא שיש לקטן שער רב ומצטער שרי לגלחו במועד. ואמנם בשולחן גבוה סי' תקל"א אות י"ב כתב שמסתימת הפוסקים שכתבו מותר לגלח, משמע אף בסתמא כשאין לו צער מחמת השער שרי, אולם המשנ"ב ס"ק ט"ו שם נקט להלכה שדווקא שיש לקטן שיער רב ומצטער ע"ז שרי לגלחו, ולול"ז אסור. וא"כ י"ל דיהא אסור לעשות תגלחת לקטן בחוה"מ דאין לקטן צער אם לא יגלחוהו במועד, ושפיר ידחה התגלחת לאחר המועד, ולהכי ס"ל להגר"ח"ק דאין לעשות תגלחת לקטן בימי חוה"מ, דכשע"ז לו צער מהשער אין לגלחו. וכן ראיתי בס' הליכות אמרי סופר ח"א עמ' רכ"ו דאין לעשות תגלחת בימי חוה"מ ע"ש. אולם בס' הליכות אבן ישראל ח"א עמ' רצ"ח, שהגר"י פירש זצ"ל עשה תגלחת לקטן בימי חוה"מ ע"ש. ומצאתי בס' ירושלים במועדיה להגר"א נבנצאל חוה"מ עמ' רל"ו דלא הותר לגלח קטן אלא כשיש לו צער מהשיעור וכמש"כ המשנ"ב, וזה אינו מצוי בקטן בן ג' שנים שהשיער מצערו ע"ש. וכן בס' תורת המועדים שונה הלכות סי' תקל"א סק"ה שלא התירו תספורת לקטן אלא שהשיער מפריעו ע"ש. וגם בס' יד אהרן חוה"מ עמ' קמ"ט כתב הגר"י טשזנר, שדברי השע"ת מהגן המלך להתיר תגלחת קטן בחוה"מ, אי"ז כהמג"א הנ"ל הא דשרי לגלח קטן בחוה"מ רק כשמצטער מהשיער, ואולי מה"ט לא הביא המשנ"ב לדברי השע"ת ע"ש. הרי שס"ל להמשנ"ב דאין להתיר לעשות תגלחת לקטן בחוה"מ כשאין השיער מפריע לקטן. ועמש"כ הגר"מ חליוה בס' ענפי משה חוה"מ סי', ומש"כ הגר"א דבורקס בקובץ אליבא דהלכתא צ"ה עמ' מ', וכן נקט בעל המנחת שלמה זצ"ל דאין נוהגין לעשות תגלחת לקטן בימי חוה"מ, כמובא בס' חינוך הבנים להגר"י נויבירט זצ"ל עמ' ל"ה הערה קפ"ה ע"ש. ועיקר הדבר מבו' בשלחן שלמה חוה"מ סי' תקל"א סי', ובס' שמירת שבת כהלכתה פס"ו הערה קכ"ז דאין לגלח קטן בכדי ליפיתו, ע"ש.

אולם בשו"ת באר משה ח"ז סי' כ"א דא"ז כתב להתיר לגלח קטן שנעשה בן ג' שנים בחוה"מ, משום שלא הגיע לחינוך, ועוד גם בהגיע לחינוך העיקר שמותר לגלחו ע"ש. ומש"כ ע"ד בשו"ת באר שרים ח"ד סי' ס"ב א"ד. ולנה"ל ה"ז תליא אם השיער מפריעו. ובשו"ת משנת יוסף למו"ר ח"ט סי' קל"א כתב בתו"ד שלא נהגו לעשות תגלחת לקטן שנעשה בן שלוש בחוה"מ, אלא מקדימים או מאחרים אחרי חוה"מ ע"ש, ומש"כ בזה נכדו הגר"ר אהרן ליברמן בקונ' זכרון יהודה סי' ג' ע"ש, ובס' חינוך הבנים כהלכתו ח"ב פנ"ח סעי' י"ב, ובס' חול המועד כהלכתו סוף פ"א ופ"ג סעי' מ"ג ע"ש, ובס' קדושת המועד פ"ח סי' והערה י"ד, ובס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פ"י סי', וגם בס' הליכות שלמה פסח פ"א אורחות הלכה 81 דאין נוהגין בזמנינו להשהות התגלחת לחוה"מ ע"ש, ובס' תורתנו מגן לנו בקונ' תגלחת מצוה עמ' ר"א, ומש"כ בזה

הבדלת מראש עמ' צ"א ובקונ' ומתוקים מדבש פורים עמ' קס"ז ע"ש. ושאלתי להגר"ח קנייבסקי אם מותר לעשן קודם הבדלה, וכתב לי גם אחר הבדלה אסור. ועי' כיו"ב שהשיב מרן בס' שאלת רב ח"ג עמ' צ"ב אם מותר לעשן ביו"ט, גם בחול אסור ע"ש, ובס' ויכתוב מרדכי עמ' ר"ל שעישון אסור מה"ת אף בחול ע"ש.

ועיקר הדבר לדון דעישון הוי כאכילה, חזינן במשנה"ק המג"א סי' ר"י סק"ט מ"ט אין מברכין ברכה"נ על עישון, שהגוף נהנה והרבה אנשים שביעים מהעישון כאילו אכלו ושתו ע"ש. ואמנם המור וקציעה סי' ר"י פליג בדברי המג"א, של"ד עישון לאכילה ושתיה, ואף שבוילע העשן מעליו ל"ש לברך יעו"ש, ובשו"ת אבני דרך ח"ו סי' כ"ו. והמשנ"ב סי' ר"י ס"ק י"ז הביא לספק המג"א אם בעישון טבאם דינו כחוזר ופולט ופטור מהברכה, או שעישון הוי כדון ריח שצריך לברך עליו כיון שהגוף נהנה, ורבים שביעים מהעישון כמו אכילה ועדיף מפולט. ובשו"ת מנחת אשר ח"ב סי' י"ט אור"ב הקשה בסתירת המשנ"ב בס"י ר"י ס"ק י"ג שם, דבחוזר ופולט דבזה התירו כשכוונתו רק לטעימה בעלמא, הרי אף בחוזר ופולט לא התירו רק לטעימה בעלמא ולא כשכוונתו ליהנות מטעם המאכל, וא"כ ה"ה בעישון טבאם בעי לברך שנהנה מעצם העישון, ול"ד לטועם כדי לדעת אם חסר מלח. ואפ"ה נקטו המג"א והמשנ"ב שאם דינו כפולט פטור מהברכה, והביא עוד להמג"א סי' תקס"ז סק"א דטעימה שמותרת בתענית בלבד שיפלוט, דאפי' כוונתו להנאת עצמו דשרי, והמשנ"ב שם העתיק דברי המג"א שם בסק"א. וה"ז סותר להמשנ"ב סי' ר"י ס"ק י"ג דבחוזר ופולט לא התירו רק כשכוונתו לטעימה בעלמא ולא כשכוונתו ליהנות. וכתב המנחת אשר, דלא מסתבר לחלק בין תענית לברכה, שהרי בגוף הסוגיא למדו זמ"ז, הרי שדין אחד וגדר אחד להם ע"ש. ועי' בשו"ת כת"ס אור"ח סי' כ"ד שהביא לצאת יד"ח ברכה על עישון לברך קודם על מים ע"ש, ובשו"ת משנת יוסף ח"א סי' י"ח אור"ב.

ושו"ר בס' שלמי ניסן ברכות [כיצד מברכין] סי' ט"ו, שעמד בסתירת המשנ"ב הנ"ל, וכתב דע"כ שבתענית לא נאסר אלא אכילת מעיו ולא אכילת הנאה, ולהכי ס"ל להמשנ"ב דבתענית מותר לאכול מטעמת ולפולטו אף אם כוונתו כדי ליהנות. והוכיח כן ממש"כ המג"א אם עישון הוי כטועם ופולט, ואף שהבליעה הוי כדי שיהיה ומ"ט שרי לעשן, וע"כ דלענין ברכה אין מברכין על הנאת גרונו כל עיקר, ולא איכפ"ל אם כוונתו להנאה ע"ש. ועפ"ז יל"ד בעישון בתענית אף אם הוי כאכילת הנאה, ל"ה כאכילת מעיו בנאסר בתענית, וצ"ע.

תגלחת לקטן בימי בין המצרים כשנעשה בן שלוש

א. יש לדון בקטן שנעשה בן שלוש בימי בין המצרים, אם שרי לעשות לו תגלחת מצוה [חלאקה] בימי בין המצרים. ובספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו' שכ"א שאלתי למרן הגר"ח קנייבסקי, אם שרי לעשות חלאקה למי שנהיה בן שלוש בתשעת הימים ובין המצרים, והשיב ע"כ אסור יעו"ש. וניחזי אבן בזה.

בשו"ע אור"ח סי' תקנ"א סעי' י"ד, אסור לגדולים לספר קטנים וכו'. ובמשנ"ב ס"ק פ"א משום דקטנים נמי שייך בהו חינוך, אי משום אבילות, אי משום עגמת נפש. ומקורו מהמג"א שם. והקשה במג"א דהא ביו"ד סי' שפ"ד מבו' דאין אבילות לקטן, וכתב דנ"ל דבאבילות דרבים מחמירים טפי ע"ש. והפרי"מ שם מדלא כתב הרמ"א דלדידן מ"ז בתמוז אסור תספורת, משמע שלקטנים אין איסור תספורת אלא משבוע שחל בו, ואולם הלבוש סי' תקנ"א סעי' י"ד השמיט משבוע שחל בו, ומשמע דאסור תספורת לקטנים אף מ"ז בתמוז. והחיי אדם כלל קל"ג אות י"ח, דהאיסור לקטנים בשבת שחל בו ט"ב ע"ש. ומש"כ השעה"צ סי' תקנ"א ס"ק צ"א ע"ש. וא"כ יהא נפק"מ אם מותר לספר קטנים כבר מ"ז בתמוז, ורק בשבוע שחל בו אסור, או דכבר מ"ז בתמוז אסור לספר קטנים, ומשה"ק המג"א דאין אבילות לקטן, כתב המחצית השקל שם דכ"ז לטעמא דאין לקטן דין אבילות, ולטעם עגמ"ג גם בקטן שייך עגמ"ג כמבו' בשו"ע יו"ד סי' ש"מ סעי' כ"ז, דמקדעין לקטן משום עגמ"ג ע"ש. ובשו"ת דברי יציב ח"ז ליקוטם סי' צ"ז, כתב דטעם עגמ"ג מבו' ברש"י מו"ק י"ד ע"ב שייכו הרואין וירבו בכבוד המת. וא"כ מה זה שייך באבילות דביהמ"צ, שלא מצוינו חיוב לעורר להרבות בכי והספד, ורק לקונן על חורבן ביהמ"ק כמבו' בשו"ע אור"ח סי' ס"ג. וא"כ בתגלחת קטן ביהמ"צ בקטן שמלאו לו עכשיו ג' שנים, מועדו לא התגלח שבכלל לא ניכר עליו שאינו מסתפר מחמת אבילות דביהמ"צ, יש מקום להקל לגלחו בימי ביהמ"צ ע"ש. וגם בשו"ת תורת יקותיאל סי' מ"ז נשאל בענין עשיית תגלחת לקטן בימי ביהמ"צ, וסיים דיש להתיר לגלח קטן בן ג' מכח ס"ס, שמא אין איסור גילוח נוהג בקטן רק בשבוע שחל בו ט"ב, ויש בו צורך היום לגלח ולהסיר הערלה ושרי לגלחו יעו"ש. וראיתי בס' יד בבין המצרים פ"ח ס"ט דכתב דשרי לעשות תגלחת לקטן בביהמ"צ, עפ"ש"כ בס' ערוך השולחן סי' תקנ"א סעי' ל"ד דכל מה דמותר בחוה"מ שרי בימי ביהמ"צ, וא"כ תגלחת לקטן שרי בחוה"מ ה"ה בימי ביהמ"צ ע"ש. ומש"כ בזה בס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פ"י ס"א, ובס' כל המתאבל עליה פ"ג עמ' כ"ח, ובשו"ת בירורי חיים ח"ד סי' ל"ב אות י"ט, ובשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' של"ו אור"ב, ובס' אורחות בן שלוש סי' ג' בתגלחת קטן בביהמ"צ ע"ש. אולם בתשובות והנהגות מועדים ביהמ"צ עמ' כ"ח להקל בזה ע"ש, ובס' שושנת ישראל ביהמ"צ פ"א סי' י"ג ובס' כבני מירון עמ' כ"ב יעו"ש.

תגלחת קטן בחוה"מ

ב. והנה בשו"ע אור"ח סי' תקל"א סי' קטן מותר לגלח במועד אפי' קודם הרגל, והמשנ"ב שם ס"ק ט"ו משום דל"ש ביה טעמא דלא יכנס למועד

והנהגות ח"ג סי' רל"ו אור"ב הסתפק בזה בשולח מיני מתיקה קטנים אם מצטרף ע"ש, ובס' מיני מעדנים לדידי הגר"ש יונה סי' מש"כ בזה.

ושו"מ בס' שושנת ישראל פורים פ"א שכתב להסתפק בזה אם יוצאים יד"ח משל"מ בגומי לעיסה, ואולם י"ל בזה להמבו' במגילה ז' ע"ב שיוצא משל"מ בזנגביל, שהוא מין תבלין ע"ש. ובגמ' ברכות ל"ו ע"ב וימא פ"א ע"ב, שאם אכל זנגביל חי ביה"כ פטור, ופרש"י משום שאי"ז דרך אכילה, היינו שהוי רק כתבלין, ואפ"ה יוצא בזה יד"ח משל"מ, וא"כ ה"ה י"ל בגומי לעיסה אף אם נימא שאי"ז כאכילה וכמאכל שמוצץ רק המתיקות שבו יוצא משל"מ, דלא גרע מתבלין שיוצא. ואולי לטעם משל"מ להרבות שמחה ורעות סגי בהכי, ולטעם משל"מ שיהא לו לסעודה יל"ד אם יוצא בגומי לעיסה, וצ"ע. ועי' מה שהארכנו בבית מתתיהו ח"ב ס"ט בתרי טעמי דמשל"מ ע"ש. וע"ע למו"ר בשו"ת משנת יוסף ח"י"ג סי' רמ"ח במכתבו אלי אם יוצא בתה וקפה ע"ש. ואולם הגר"ח קנייבסקי כתב לי אם יוצא משל"מ בתה וקפה, והשיב לא מסתבר לכא'ו, ומובא במועדי הגר"ח ח"א תשו' תש"פ, והבאנו שם מהערך שי' סי' תרצ"ה שיוצא בתבלין ע"ש. ובשו"ת דובב מישרים ח"א סי' צ"ב, ובס' שלמי תודה פורים עמ' ש"ב בשם מרן הגר"ר קרליץ שאין יוצא בקפה, ובתשובות והנהגות ח"ה סי' רל"ד אור"ב ע"ש, ובס' תורת המועדים שו"ת סי' תרצ"ה ס"ק י"א ובס' ירושלים במועדיה פורים עמ' ת"ג.

עישון סיגריות בתענית

ה. והנה הכנסת הגדולה סי' תקס"ז כתב עפ"י הרמ"א הנ"ל, שאסור לטעום התבשיל בתענית, דה"ה אסור לעשן סיגריות בתענית, יעו"ש. ולכא'ו צ"ע, דשאני טעימת התבשיל י"ל שנאסר בתענית שהוא בכלל אכילה, וזה ל"ש בעישון סיגריות דאי"ז כאכילה כלל, שאין טועם מאכל בפיו, ואולם מצוינו בשערי תשובה סי' קנ"ד סק"כ לאסור עישון בבית הכנסת דהוי כאכילה ע"ש. ומש"כ בזה בשו"ת שארית יוסף ח"ב סי' ג' ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ד אור"ח סי' ז' אור"ג ובשו"ת דובר שלום ח"א סי' א, ולמו"ר בס' משנת יוסף בית הכנסת סי' כ"ו א"ד, ובשו"ת מציון אורה ח"ב סו"ס ז' ובשו"ת עדות משה ח"א סי' י"ב וח"ב סי' כ"א מש"כ בעישון בביהכ"ס, ובס' מנחת איש חג ומועד פ"ל סי' פ"ג ופ"ג ס"ז. וא"כ ס"ל להשע"ת שעישון הוי כאכילה ומש"ה אסור לעשן בביהכ"ס. וכיו"ב כתב בשו"ת ויען אברהם [פלאג'י] אור"ח סו"ס ג', בענין עישון בבית הקברות דלא גרע מאכילה ושתיה דאסור משום לועג לרש ע"ש, ובשו"ת מעולפת ספירים ח"ב סו"ס כ"ג מש"כ בזה, הרי שס"ל שהעישון כאכילה ממש, וא"כ שפיר יש לאסור בתענית וכמש"כ הכנה"ג עפ"י הרמ"א. ואולם צ"ע דמ"ש ממש"כ הרמ"א הנ"ל להתיר ללעוס עצי קנמון אף שנהנה מהטעימה, וא"כ עישון סיגריות יהא שרי דלא גרע מלעיסת עץ מתוק דשרי אף אם נימא דעישון כאכילה. ואולם י"ל דס"ל להכנה"ג דעישון שאני שנכנס לתוך גופו, ולהכי חמיר טפי מלעיסת עצי קנמון, וצ"ע. ועמש"כ בענין עישון סיגריות בתענית בשו"ת שערי חיים ח"ג סי' נ"ט שבשו"ת דובר שלום ח"ג סי' ב', ובשו"ת דברי בניהו ח"א סי' נ"ג, ובס' כל המתאבל עליה פ"ג ס"ד, ועי' בברכ"י סי' תקס"ו ס"א, ובמשנ"ב סי' תקנ"ה סק"ח ע"ש.

וכיו"ב כתב בס' אורח נאמן אור"ח סי' פ"ט ס"ק י"ב לענין עישון לפני התפילה דאסור משום גאוה ע"ש, ובס' לקט הקמח סי' פ"ט סק"א, ומש"כ בזה אם מותר לעשן קודם התפילה אם הוי כאכילה בשו"ת רבבות אפרים ח"ב סי' מ"ח אור"ט ובשו"ת מבית ישראל ח"א סי' א ובשו"ת מעט דבש ח"ב סי', ומה שהאריך בזה בשו"ת מעלפת ספירים ח"ב סי' א אם הוי כאכילה קודם התפילה, וכתב שדווקא אכילה קודם התפילה הוי כגאוה ולא עישון דאי"ז כאכילה. ולהנ"ל למש"כ השע"ת הנ"ל לאסור עישון בביהכ"ס כאכילה וכן הכנה"ג לאסור בתענית עפ"י הרמ"א שאסור לטעום, וה"ה עישון הוי כטעימת תבשיל, וכן מש"כ בשו"ת ויען אברהם הנ"ל לאסור עישון בביה"ק שהוי כאכילה, ה"ה יל"ד לענין לעשן לפני התפילה שהוי כגאוה, ובס' נזר החיים דברים נכוחים תשו' ד' השיב מרן הגר"ח קנייבסקי לענין לעשן לפני התפילה אין ראוי ע"ש. ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס"ט אות כ"א, אם יוצאין יד"ח משל"מ בסיגריות כמידי דאכילה ע"ש. ומה שצינתי במועדי הגר"ח ח"א תשו' ר"ב לענין עישון ביו"ט אם הוי כאוכל נפש, והכנה"ג הנ"ל כתב דהמתירין לעשן ביו"ט שהוי כאוכל, ה"ה יש לאסור בתענית העישון, ואולם בשו"ת דרכי נועם אור"ח סו"ס ט' כתב דלא תליא זב"ז יעו"ש, ומש"כ בשו"ת זכר יהוסף אור"ח סי' קצ"ח. ועי' למו"ר הגר"י ליברמן בשו"ת משנת יוסף ח"א סי' י"ח, שהאריך בעישון סיגריות בשביעית אם שרי, ואם הוי הנאה השוה לכל נפש ע"ש. ומש"כ בזה בשו"ת דברי יציב ח"ד סי' ר"ד ובס' תורת הלוי שביעית פ"ב סי' י"א, ומש"כ הגר"ב רוזנברג זצ"ל בס' עקבי ברוך עמ' קמ"ח, ובס' זכר שמואל שביעית ס"א, ובס' הנהגה בפירות שביעית פכ"ב ס"כ, וע"ע בקובץ אליבא דהלכתא פ"ג עמ' פ"א מה שצינתי בעישון סיגריות בחשש חמץ. ומש"כ יד"נ הרה"ג רבי בנימין כהן בשו"ת הלכתא מאורייתא ח"ג סי' מ"ו אות י', ויעו"ש גם לענין עישון עם תפילין, ובשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' ל' אור"ג שכתב לענין עישון עם תפילין דלא גרע מאכילת עראי דשרי ע"ש.

ולכא'ו עפ"ז יהא נפק"מ אם שרי לעשן קודם הבדלה או הוי כאכילה דאסור קודם הבדלה, ולמש"כ השע"ת הנ"ל שעישון הוי כאכילה, ה"ה יש לאסור עישון קודם הבדלה משום איסור אכילה קודם הבדלה, מלבד איסור מלאכה קודם הבדלה למש"כ הרמ"א אור"ח סי' רצ"ט להקל בהדלקת הנר כמלאכה קלה קודם הבדלה, מ"מ אם עישון הוי כאכילה יהא אסור העישון כאכילה, ובשו"ת גנת ורדים כלל ג' סי' כ"ה כתב להקל לעשן קודם הבדלה ע"ש. אולם בשו"ת ישכיל עבדי ח"ח בהשטמות לס"י י"ח כתב להחמיר לעשן קודם הבדלה יעו"ש, ומש"כ בס' בזה

בס' חיכו ממתקים סי' תקל"א ס"י, ובס' יוסף דעת [יזד] ח"ב פי"ז ס"ד, ובס' שמירת המועד כהלכתו פי"ג סעי' כ"ה, ובס' ביכורי יעקב [עטיה] פט"ו סעי' י"ד, ובס' פני השלחן חוה"מ סי' תקל"א ס"ח או"ג, ובס' תורת המועד עמ' ק"ה, ובס' אורחות בן שלוש ס"ג ס"י, ובס' יום טוב חוה"מ כהלכתו עמ' קל"ו השיב הגר"ח ק"ק דאסור לספר בחוה"מ, ודלא כהשע"ת ע"ש, ובס' מעדני אשר חוה"מ סי' ל"ו, ובשו"ת דברי בניהו חכ"ח סי' ל"ב, ובקובץ קול סיני אייר תשע"ט סי' ס"ד.

ג. ולכא"ו יש להוכיח בזה דשרי לעשות תגלחת לקטן בימי ביהמ"צ, ממש"כ השע"ת הנ"ל מהאר"י"ל שהלך לגלח בנו במירון בל"ג בעומר. ולכא"ו צ"ע, הא להשו"ע או"ח סי' תצ"ג ס"ב דאין להסתפר בימי הספירה עד ל"ד בבוקר יע"ש, וא"כ האין שרי לעשות תגלחת לקטן כבר בל"ג בעומר, הא להשו"ע יש להמתין עד ל"ד בבוקר, ויהא מוכח דשאני תגלחת מצוה דשרי בימי הספירה וה"ה בימי ביהמ"צ. ומצאתי בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד סי' ס', שכתב דהאר"י ז"ל הלך בל"ג בעומר לעשות תגלחת לבנו, אף שלדידיה אין מסתפרים עד אחר שבועות ע"ש. ולכא"ו כן מוכח מהרמ"א דלדידיה לא שרי להסתפר עד ל"ג בבוקר, ואפ"ה עושין תגלחת לקטן כבר בליל ל"ג בעומר, וכ"כ להוכיח בס' מנחת איש חג ומועד פכ"ו ס"ד ע"ש. ואולם בס' תשו' הגר"ח ח"ב עמ' תשמ"ג דמרן הגר"ח קנייבסקי אין גוזז חלאקה ע"ד ל"ג בבוקר ולא בלילה ע"ש.

אולם י"ל בזה, דהא כתב הרמ"א סי' תצ"ג ס"ב שם שביים ל"ג בעומר מרבים בו קצת שמחה, ועמש"כ בגדר השמחה בל"ג בעומר בס' ימי שמחה הנדמ"ח סי' פ"ג אות ח' ובס' מסורת משה ח"ג עמ' קל"ט ובס' ברכת שלמה עמ' תמ"ב ובס' תורתו מגן לנו עמ' קנ"ו ע"ש ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' רכ"ד יע"ש. וא"כ כיון שיום ל"ג בעומר מרבים בו בשמחה, שפיר שרי לעשות התגלחת לקטן ביום ל"ג בעומר הרבות בו השמחה ע"י התגלחת, א"כ מש"ה רק ביום ל"ג בעומר שרי לעשות תגלחת לקטן, שהוא יום שמחה ויום שנהגו לגלח בו הקטן הרבות בשמחה, וכבר מליל ל"ג בעומר מרבים בשמחה, ולהכי נהגו כבר לגלח מליל ל"ג בעומר.

תגלחת לקטן בימי הספירה

ועיקר ד"ו מצאתי בשו"ת נהרות איתן ח"א סי' ל"ח שהאר"י אמר שרי לעשות תגלחת לקטן בימי הספירה, ודן בתגלחת בחוה"מ ובהנ"ל, וכתב ג"כ דאין להתיר לקטן תגלחת במועד אלא כשהקטן מצטער בשיער וכו"ל, וכתב דאף הנהוגים כהאר"י דאינם מסתפרים בכל ימי הספירה אף לא בל"ג בעומר, שפיר יכולים לספר ביניהם ביום ל"ג בעומר, שכבר נעשה מנהג א"י לילך למירון, לעולם לספר ביניהם ביום זה, וכמש"כ השע"ת הנ"ל מהאר"י"ל שהלך עם בנו לעשות תגלחת לבנו, וע"כ דשאני ל"ג בעומר שהוא יום שמחה ויום שנהגו לעשות בו התגלחת. ובכל ימי הספירה אין לעשות תגלחת לקטן, אלא ביום ל"ג בעומר ע"ש. ועפ"ז יהא מוכח דשאני ל"ג בעומר דשרי לעשות תגלחת, דהא להאר"י אין לגלח עד חג השבועות, ואפ"ה הלך לגלח בנו ביום ל"ג בעומר, וע"כ שאני ל"ג בעומר שהוא יום שמחה, ויום שנקבע לעשות בו תגלחת לקטן, ובפרט למש"כ בשיירי כנה"ג סי' תצ"ג או"ד שיום ל"ג בעומר הוא כיו"ט ע"ש, מש"ה נהגו הרבות בשמחה ולעשות תגלחת בל"ג בעומר. ואולם בשו"ת חת"ס יו"ד סי' רל"ג כתב שלא מובן לו על מה קבעו מועד בל"ג בעומר ע"ש. וע"י בשו"ת פועלת צדיק ח"ג סי' רל"ו, דסעודה בתגלחת מצוה לקטן היא בכלל סעודה מצוה ע"ש, ובס' עולת שיח ח"ב עמ' צ"א, ובשו"ת אבני דרך ח"ג סי' מ"ו, ובשו"ת משנה הלכות ח"ב סי' ת"ע.

והנה הפרמ"ג סי' תצ"ג מ"ז סק"א, כתב דאותן המותרים להסתפר בחוה"מ כמב' בשו"ע סי' תקל"א, ה"ה י"ל דשרי בחוה"מ פסח בימי הספירה, דלא עדיף מחוה"מ ע"ש. והו"ד בביה"ל סי' תצ"ג שם, הרי שדימה ימי חוה"מ לימי הספירה. ולכא"ו למש"כ השע"ת להתיר תגלחת קטן בימי חוה"מ, ה"ה יהא שרי לגלחו בימי הספירה. אולם בשו"ת אגרות משה ח"ב או"ח סי' צ"ו, כתב לפקפק בדברי הפרמ"ג, וכתב שאין הנידונים שווים ודומים זל"ו, דמה שהותר בחוה"מ התספורת זהו משום יפוי ומניעת צער במועד, ואילו בימי הספירה שהוא מטעם אבילות יש לנו להצטער ולא להתניפות ע"ש. וא"כ עפ"ז אין לעשות תגלחת לקטן בימי הספירה שהוא מטעם אבילות ויש לנו להצטער, ושאינו מחוה"מ דשרי משום מניעת צער במועד. וע"ע בקובץ קול סיני אייר תשע"ט סי' ס"ד.

ואכן בספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו' קמ"ו השיב מרן הגר"ח קנייבסקי, אם בימי הספירה מותר לעשות לקטן שנעשה בן ג' תגלחת, והשיב ע"ז לא, יע"ש. וכן ראיתי בס' הליכות חנוך מפסקי בעל חשב האפוד זצ"ל דאין לעשות חלאקה בימי הספירה יע"ש. וכן בס' ארח דוד עמ' ק"ב דלא עשה תגלחת לקטן עד חג השבועות ע"ש. ומש"כ בס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פי"ב ס"א. וכן א"ל מו"ד בעל הרבבות אפרים זצ"ל דאין לעשות תגלחת בימי הספירה, והו"ד בס' גם אני אודך ח"ג עמ' קס"ג ובס' הזכרון וזכרון אפרים עמ' קכ"ו ע"ש, ומש"כ בס' מחוקק משענתם ח"ב סי' תצ"ג עמ' קע"ג ובס' פאות כהלכה עמ' שמ"ה, וכ"כ להחמיר בתגלחת בימי הספירה בשו"ת מקדש ישראל ימי הספירה סי' ע"ו ובשו"ת ברכת שמים או"ח סי' קל"א ע"ש ובשו"ת אבני דרך ח"ז סי' פ"ה ובשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' של"ו או"ב ובשו"ת דברי יציב ליקוטים ח"ז סי' צ"ה ובס' כבני מירון עמ' כ"א ובשו"ת חיי הלוי ח"ד סי' ק"א אות ה' מש"כ בזה.

והלום ראיתי בשו"ת אור לציון ח"ג פי"ז ס"ג, שמותר לספר ילדים קטנים פחותים מגיל י"ג בימי העומר, ומצוה לספר ילדים בני שלוש שנים ביום ל"ג בעומר, אף למנהג בני ספרד שאין מסתפרים עד יום ל"ד בעומר. וכתבו בהערות שם דטעם דשרי לספר קטנים בימי העומר

שהרי אף באבילות ממש קטנים אין חייבים, וכמש"כ הש"ך יו"ד סי' ש"מ סעי' כ"ז שאין בקטן דיני אבילות כלל, א"כ בימי הספירה שאינו אלא משום מנהג, ודאי שאין לאסור לספר קטנים בימים אלו, וכ"ש במנהג לספר ילדים בני שלוש, דמנהג האר"י"ל לספר בל"ג בעומר, אף דלהשו"ע אין מסתפרים עד ל"ד בעומר בבוקר, ותספורת הקטנים שהוא משום חיוב מצוה של איסור הקפת הראש, א"צ לשנות ממנהג ישראל לספר הקטנים בליל ל"ג בעומר יע"ש. ולכא"ו צ"ע בדברי האור"ל צ"ע דשרי לספר קטנים בימי הספירה דאין אבילות בקטנים, ולהדיא בשו"ע סי' תקנ"א דאסור לגדולים לספר קטנים, והמג"א דגם בקטנים שייך חינוך לאבילות דאבילות דרבים שאני. וה"נ באבילות בימי הספירה, נימא דאסור לגדולים לספר קטנים בימי הספירה כמו בימי ביהמ"צ. ואולם י"ל דשאני אבילות בספירה דקיל טפי מאבילות בביהמ"צ, כדחזינו שמברכין שהחינו בימי הספירה, וביהמ"צ אין מברכין שהחינו. ועוד הרבה חילוקי דינים ביניהם, וע"י במועדי הגר"ח ח"א תשו' קע"א. והבאנו שם מבעל הקהילות יעקב זיע"א שהעולם טועים לדמות דיני אבילות בביהמ"צ לימי הספירה ע"ש. ואולם דעת הגר"ח ק"ק שאסור תגלחת לקטן בימי הספירה וכו"ל במועדי הגר"ח. וביותר גם אין גוזז חלאקה בליל ל"ג בעומר אלא ביום ל"ג בעומר וכו"ל. וע"י בס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פי"ב ס"ז, שיש מקהילות הספרדים שנהגים לעשות התגלחת לקטן בל"ד בעומר, ולא בל"ג בעומר ע"ש.

ויש לדון דא"כ בן אשכנז לא יגוזז לבן ספרד חלאקה עד יום ל"ד בעומר, כיון דלהשו"ע אין להסתפר עד ל"ד בעומר. ולדעת הגר"ח ק"ק שאין גוזז עד ל"ג בעומר ביום, א"כ יהא אסור לבן אשכנז לגוזז עד ל"ד בעומר. וביותר השיב הגר"ח ק"ק במועדי הגר"ח ח"א תשו' ש"ח, דימים שלבני ספרד מותר להסתפר בביהמ"צ ולבני אשכנז אסור, אם מותר לאשכנזי לספר לספרדי, והשיב ע"ז אין להקל ע"ש, ובס' תורת המועדים שונה הלכות סי' תקנ"א ס"ק י"ב, ע"ש. ואולם בס' הליכות שלמה ביהמ"צ עמ' ת"ד כתב לדון אם שרי לבן אשכנז לספר לבן ספרד בימים שבני ספרד מסתפרים ובני אשכנז אין מסתפרים, אולם הכא דלבני ספרד אסור להסתפר עד ל"ד בעומר ודאי דאין לבן אשכנז היתרא לספר לבן ספרד, וה"ה בעשיית חלאקה לבן ספרד עד ל"ד בעומר וצ"ל. וכן למקפידין בתספורת עד חג השבועות וכהאר"י"ל אין לעשות חלאקה לקטן עד חג השבועות, ושאינו מל"ג בעומר וכו"ל.

ויל"ד למקפידים שלא להסתפר בלילה וכמובא בכף החיים [פלאגי] סי' י"ב להקפיד לא להסתפר בלילה, ואפ"י בערב שבת שלא יסתפר עד חצות, מהו בעשיית חלאקה בלילה לקטן לגוזז לו מעט שערות אם הוא בכלל שלא להסתפר בלילה, ועמש"כ בזה בשו"ת דברי יציב ח"ז ליקוטים סי' צ"ט, ובס' ישראל והזמנים ח"א סי' י"ז אות ט"ו. ומצאתי בס' הליכות קדוש עמ' נ"א, שהקפיד בעל החקי חיים משומרי אמונים זצ"ל בעשיית חלאקה לקטן בלילה, משום דאין מסתפרין בלילה ע"ש, ובס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פי"א ס"ה. וע"ע בקובץ יתד המאיר ניסן אייר תשע"ט סי' ק"ד ע"ש.

תגלחת קטן בראש חודש

ד. ובתשו' מהר"ם בריסק ח"ב סי' צ"ט נשאל בילד בן שלוש בראש חודש, אם יאחר או יקדים התגלחת, והביא לשו"ת ערוגות הבושם או"ח סי' ר"י דאין להקדים התגלחת, אם יאחר התגלחת. וכתב דשיהו מצוה לא משהינן, ור"ח מותר במלאכה, ורק עומד כנגד זה צוואת ריה"ח אות מ"ח דלא לגלח ברא"ח, וי"ל שומר מצוה לא ידע דבר רע ע"ש. והנה מש"כ דלא יקדים התגלחת קודם ג', בס' אורחות רבינו ח"א עמ' רל"ג בשם בעל הקהילות יעקב זיע"א שיכול להקדים קודם ג' שנים, וכן נכדי בעל הקה"י מגלחין אותם בגיל שנתיים יע"ש. וכן השיב הגר"ח קנייבסקי בס' שאלת רב ח"א עמ' ע"ב ובס' דולה ומשקה עמ' קצ"ו וכן בס' דרך שיחה ח"א עמ' שע"ג שאפשר להקדים התגלחת אף קודם בן שלוש יע"ש. ואולם בתשובות והנהגות ח"ב סי' רמ"ו הביא בשם החזו"א דאין להקדים התגלחת קודם ג' שנים ע"ש. ושאלתי להגר"ח קנייבסקי במועדי הגר"ח ח"ב תשו' רכ"ה אם נכון שמועה זו בשם החזו"א, והשיב לא שמעתי. וכן השיב בס' פניני שיח תשו' שע"ד. וביותר השיב הגר"ח ק"ק בס' תורתו מגן לנו עמ' קצ"ו שאינו מאמין לזה ע"ש. ומש"כ בזה בשו"ת ויצבור יוסף ח"א סי' נ"ד, ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' ר"ו. ואולם בס' היכל הוראה ח"ה הביא מאביו בעל קנה בושם זצ"ל שהקפיד לא להקדים החלאקה ע"ש, ובס' אוצר הקונטרסים ח"ב קונ' החלאקה עמ' מ"ב, ובשו"ת דברי בניהו חכ"ג סי' נ"ב מש"כ בזה.

ומש"כ מהר"ם בריסק לעשות התגלחת ברא"ח, משום שומר מצוה לא ידע דבר רע, יל"ע בזה ע"פ מה שהארכנו בבית מתתיהו ח"ב סי' א"א אם שומר מצוה לא ידע דבר רע הוא רק במ"ע שבחובה, שכ"כ הברכ"י אהע"ז ס"ט ובשו"ת תורת חסד אהע"ז ס"ה או"ג דבמצוה שאינה חובה לא אמרי' שומר מצוה לא ידע דבר רע, ויעו"ש שהארכנו בזה, ונדפס גם בס' גם אני אודך ח"ג סי' ג' ע"ש. א"כ במנהג החלאקה שאינו אלא מנהג ל"ש שומר מצוה לא ידע דבר רע. ואולם מהר"ם בריסק שם נקט שמנהג התגלחת הוא כדבר מצוה ממש, דכתב שם דשיהו מצוה לא משהינן, וע"כ שס"ל שהו בגדר מ"ע, ואולם בספרי מועדי הגר"ח ח"ב תשו' רכ"ג שאלתי למרן, אם העוסק בתגלחת בנו הקטן פטור ממ"ע, ומפטורא דעוסק במצוה פטור מהמצוה, והשיב ע"ז אינו עושה מצוה אלא נמנע מעבירה ע"ש.

ובהכי י"ל במש"כ בס' אורחות בן שלוש לידידי הגרש"מ סיאני ס"ד ס"ד דאין לעשות תגלחת לקטן במקום מטונף כביה"ס ומרחץ, כיון שמקיים מצות חינוך בפאת הראש אין לקיים במקום מטונף ע"ש. וכ"כ בס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פי"ח ס"ג מקונ' יגד משה ע"ש. והנה בדן קיום

מצוה במקום מטונף הארכנו בבית מתתיהו ח"ב ס"ג, ושבמצוה שעיקרה התוצאה לא איכפ"ל שעושה במקום מטונף דסו"ס נתיקמה תכלית המצוה, וא"צ כוונה בזה יע"ש. וא"כ ה"נ י"ל במצות תגלחת לקטן סו"ס נתיקמה התכלית אף במקום מטונף. ולמש"כ הגר"ח ק"ק דא"ז מצוה אלא נמנע מעבירה, ודאי שרי במקום מטונף. וגם י"ל דא"ז אלא כמנהג דשרי במקום מטונף, ואולם לענין תקיעת שופר בחודש אלול במקום מטונף כתב לי הגר"ח ק"ק דאין ראוי.

ונפק"מ עוד י"ל אם שרי לעשות תגלחת לקטן ע"י קבר אם הוא לועג לרש, כיון שמקיים מצות חינוך בפאת הראש, ולפמ"ש י"ל דהוי כמצוה שעיקרה התוצאה שהיו לו פיאות ולא איכפ"ל שעושה במקום מטונף, ה"נ י"ל דשרי לעשות ע"י קבר, ע"פ מה שהארכנו בבית מתתיהו ח"ב ס"ה בשם רבים מהאחרונים בדעת הרמב"ם דאיסור עשיית מצוות ע"י קבר ל"ה משום לועג לרש, אלא שבית הקברות הוי כמקום שאין טהור וכביה"ס ומרחץ, א"כ כיון דשרי לעשות תגלחת במקום מטונף וכו"ל, ה"ה לא איכפ"ל שעושה ע"י קבר. ולמש"כ הגר"ח ק"ק דתגלחת ל"ה מצוה אלא נמנע מעבירה, ודאי דיהא שרי לעשות חלאקה ע"י קבר דא"ז בגדר מ"ע. ואולם למש"כ המהר"ם בריסק הנ"ל בתגלחת ברא"ח דשיהו מצוה לא משהינן ושומר מצוה לא ידע דבר רע, ע"כ ס"ל שהו בגדר מ"ע, ולדברי הגר"ח ק"ק שתגלחת ל"ה מ"ע אלא שנמנע מעבירה ל"ש שומר מצוה לא ידע דבר רע.

ואכן בקונ' גם אני אודך ח"ב תשו' צ"ט השיב מרן הגר"ח קנייבסקי דאין לעשות תגלחת קטן ברא"ח ע"ש. ולפמ"ש י"ל שס"ל דל"ש שומר מצוה לא ידע דבר רע, דא"ז מ"ע אלא נמנע מעבירה. וכן בשו"ת שרגא המאיר ח"ח סי' ע"ב אות ב', דאין לעשות תגלחת לקטן ברא"ח משום סכנה, וכמובא בצוואת ריה"ח ע"ש, אולם בשו"ת דברי שלום [קרויז] ח"ו סי' ס"ד כתב להתיר תגלחת קטן ברא"ח, שא"ז אלא חינוך למצות פאת הראש, ושומר מצוה לא ידע דבר רע יע"ש. ובס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פי"א ס"א בזה. אולם בשו"ת מאור יהושע ס"ב דאין לעשות תגלחת לקטן ברא"ח משום סכנה ע"ש. ולפמ"ש י"ל דאין לעשות ברא"ח דל"ש שומר מצוה דהוי רק מנהגא, וכ"פ בס' חוט שני שבת ח"ד עמ' ש"ט דאין לעשות תגלחת לקטן ברא"ח ואפשר להקדים ע"ש, וכן השיב הגר"ח ק"ק בספרי מועדי הגר"ח ח"ב תשו' ג' דאין לעשות תגלחת ברא"ח ע"ש. ומש"כ בזה בשו"ת בירורי חיים ח"ד סי' ל"ב עמ' תס"א ובס' דור המלקטים שבת ח"א סי' ר"ס ס"א סק"י ובס' שמירת הגוף והנפש סי' ס"ח ס"ז ובס' תורתו מגן לנו עמ' קצ"ט ובס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פי"א הערה א' ובשו"ת דברי יציב ח"ז ליקוטים סי' צ"ב, ובשו"ת חקי חיים ח"ו סי' ע"ד התיר לעשות תגלחת ברא"ח ע"ש.

וראיתי בס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פי"ח ס"ח במי שיש לו בנים תאומים לספר, דמותר לגלחם זה אחר זה ואין בו משום חשש עין הרע, דלא מצינו חשש עין הרע כי אם בעליה לתורה בשו"ע או"ח סי' קמ"א ס"ו דשם קוראים בשמותיהם ע"ש. והנה מש"כ הנט"ג דרק בקריה"ת חיישינן לשני אחים משום עין הרע, כתב לי מרן הגר"ח קנייבסקי דאין לכבד שני אחין בשבע ברכות בזאח"ו, דיש קפידא משום עין הרע, הרי שא"ו רק בקריה"ת. ועמש"כ בזה אם לכבד שני אחין בשבע ברכות בזאח"ו, בס' חשוקי חמד גיטין ל"ו ובשו"ת ודרשת וחוקרת ח"ו יו"ד סי' כ"ה ובשו"ת בארו של אברהם ח"ב סי' י"ב ובשו"ת משנת יוסף ח"א סי' ל"ב או"ד, ובס' גם אני אודך תשו' הגר"י יקותיאל ליברמן סי' קמ"ו, ובשו"ת עטרת פז ח"ה יו"ד ס"א ובס' גם אני אודך תשו' בעל אבני ישפה סי' מ"ג ובקונ' אהל יעקב שבע ברכות עמ' כ"ו ובס' גם אני אודך תשו' הגרמ"ש דיין ח"ג סי' י"ח ובשו"ת אבני דרך ח"ג סי' קפ"ח, ובס' תורת חיים נישואין עמ' פ"א השיב מרן, שרק בקריה"ת מקפידין ע"ז ע"ש, וצ"ע. וע"ע בס' גם אני אודך ברית מילה עמ' ק"פ בב' אחין בסנדק ומוהל ע"ש. ובשו"ת אבני חפץ סי' ט"ו סק"ה בב' אחין בהקפות בשמחת תורה ע"ש, ובס' שמחת תורה פ"ו ס"ט ובס' נטעי גבריאל סוכות פפ"ד סעי' י"ט, והגר"ח קנייבסקי כתב לי ע"ז, לחוש לעין הרע בב' אחין בהקפות. וכיו"ב דעת מרן דאין לכבד שני אחין בהגבהה וגלילה, כמובא בס' אלא ד' אמות של הלכה פי"ו סעי' י"ז, וכ"כ בס' הלל אומר סי' פ"ט, ומש"כ בזה בשו"ת אבני חפץ סי' ט"ו ובשו"ת משנה הלכות ח"ג סי' כ' ובשו"ת משנת יוסף ח"א סי' ל"ב ובשו"ת ויברך דוד תפילה ח"ב סי' תקכ"א ובס' לקראת שבת ח"ב עמ' קס"א ובשו"ת דברי בניהו חכ"א סי' י"ח ע"ש. ואולם בס' דולה ומשקה עמ' צ"ט השיב מרן להקל בב' אחין בהגבהה וגלילה, וכן דעת מרן הגר"ש אלישיב והגר"נ קרליץ להקל, כמובא בקובץ אליבא דהלכתא כ"ב עמ' ד', ויעו"ש שדעת הגר"ש דבליצקי זצ"ל להחמיר בזה ע"ש. והגר"א נבנצאל כתב לי להקל בזה, ועמש"כ בשו"ת אהלי שמעון או"ח סי' י"א בתשו' למח"ס גם אני אודך ע"ש. וע"ע בשו"ת שבט הקהתי ח"ב סי' מ"ח.

ולמש"כ בשו"ת מהר"ם בריסק הנ"ל להתיר תגלחת ברא"ח משום שומר מצוה לא ידע דבר רע, אף שא"ז אלא מנהגא בעשיית התגלחת, ה"נ י"ל דאין לחוש בב' אחין לעשות תגלחת בזאח"ו משום שומר מצוה לא ידע דבר רע, אף שהו מנהג בעלמא ולא מצוה ממש, וה"ה אין להקפיד בב' אחין בעשיית חלאקה בזאח"ו. וכ"כ בשו"ת מרכבות ארגמן ח"ג סי' כ"א אות כ"ח ע"ש.

תגלחת לקטן בפורים

ה. וראיתי בס' תורתו מגן לנו בקונ' תגלחת מצוה עמ' ר"ה שהשיב מרן הגר"ח קנייבסקי דאין לעשות תגלחת לקטן שנעשה בן ג' ביום הפורים, שפורים הוא כדן חוה"מ לענין עשיית מלאכה, ואין לגוזז לקטן בפורים ע"ש. ולכא"ו להסוברים דשרי לעשות חלאקה בחוה"מ, ה"ה דשרי בימי הפורים. ולמש"כ האפרקסתא דענייא לפרש דברי השו"ע דשרי לגלח

א

בפסחים ק"א ע"ב, רבי שמלאי איקלע לפדה"ב, בעו מיניה פשיטא על פדה"ב אקב"ו על פדה"ב אבי הן מברך, ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, כהן מברך דקמטי הנאה לידיה או אבי הן מברך דקעביד מצוה, לא הוה בידיה, אתא שאיל ביה מדרשא, אמרו ליה אבי הן מברך שתיים. הרי מסקנת הש"ס דאבי הן מברך שהחיינו ולא הכהן, וא"כ דאבי הן הוא עושה המצוה ומש"ה מברך, וכ"פ השו"ע יו"ד סי' ש"ה ס"י שאבי הן מברך אקב"ו על הפדיון וחורו ומברך שהחיינו, הרי שאבי הן מברך שהחיינו ולא הכהן, וא"כ אין לכהן לברך שהחיינו בקבלת מעות הפדיון.

אולם בשו"ת הרשב"א ח"א סי' של"ח הקשה מ"ט לא יברכו שניהם, אבי הן דקעביד מצוה והכהן דקמטי הנאה לידיה, וכן הקשו הרש"ש שם מ"ט למסקנא לא נימא דיברכו שניהם, וכתב הרש"ש דבאמת פשיטא להו דשניהם צריכים לברך, ומיבע"ל מי עדיף לברך ויוציא השני יד"ה, ומסיק דאבי הן מברך שהחיינו. וא"כ נפיק לביאור הרש"ש דאבי הן יברך שהחיינו, ויוציא את הכהן בברכת שהחיינו, דאליבא דאמת שניהם צריכים לברך, ומיבע"ל מי עדיף לברך, ולמסקנא עדיף שאבי הן יברך דקעביד מצוה, אולם יכוון להוציא את הכהן בברכת שהחיינו שנתחייב בה משום דקמטי הנאה לידיה, א"כ צריך האב לכוון להוציא יד"ה שהחיינו את הכהן, וכ"כ בשו"ת חת"ס יו"ד סי' רצ"ד ורצ"ט ובשו"ת כת"ס יו"ד סי' קמ"ז ובח"י כת"ס פסחים ק"א שם, ובשו"ת מחנה חיים תליתאי אהע"ז סי' ע"ה. והחת"ס שם כתב היכא שאין האב מברך שהחיינו כספק נפל יברך הכהן. וכן ביאר בספק הגמ' שם כהרש"ש בס' העמק שאלה שאילתא קע"א דמיבע"ל מי מברך ויוציא השני, הרי שגם הכהן שייך בברכת שהחיינו. אמנם בתשו' אבני צדק יו"ד סי' קכ"ו ובשו"ת פאת שדך ח"א יו"ד סי' קל"ג ובשו"ת שאילתא יעקב סי' כ"ז או"ב כתבו להוכיח שא"צ לכוין להוציא הכהן, ממש"כ הרמ"א יו"ד סי' ש"ה סעי' י"ב מת הן לאחר שלושים חייב לפדותו ולברך על הפדיון אבל לא יברך שהחיינו. ואם נימא שהאב צריך לכוון להוציא הכהן בברכת שהחיינו, הכא שאין האב מברך שהחיינו היה צריך הכהן לברך שהחיינו במקום האב, וע"כ דאין הכהן מברך וא"צ גם לכוון להוציא, ע"ש דלא נהגין כן לכוון להוציא הכהן שלא ראינו עושים כן, ועמש"כ להוכיח בס' אות ברית סי' ש"ה ס"ק כ"ו מדברי הרשב"א הנ"ל דא"צ לכוון להוציא הכהן, ובשו"ת אדרת תפארת ח"ד סי' נ"א בתשו' למע"כ מסיק אף שאבי הן אין מברך שהחיינו אין הכהן מברך שהחיינו, וכן בשו"ת דברי אור ח"ג סי' נ"ה בתשו' למע"כ דהמנהג שאין הכהן מכוון לצאת בברכת שהחיינו דאב ע"ש, אולם בשו"ת קנה בושם ח"ד יו"ד סי' ז"א כתב דלהחת"ס יכוון להוציא הכהן, ע"ש בתשו' למע"כ, וכ"כ בשו"ת הר צבי ח"א או"ח סי' קי"ז, ובס' אורחות הבית להגר"מ שטרנבוך פ"ט ס"ז ע"ש. ועמש"כ בס' ללקוט שושנים ח"ו שורש ה' בתשו' למע"כ, ומש"כ בשו"ת שבת הלוי ח"א סי' רמ"ח או"ד אמר דברי החת"ס להלכה, ובשו"ת באר שרים ח"ו סי' כ"א מש"כ, ולמו"ר בשו"ת משנת יוסף ח"ה סי' נ"ט בתשו' למע"כ, ובשו"ת דברות אליהו ח"י סי' פ"ד.

וראיתי בשו"ת שמש ומגן ח"ד יו"ד סי' כ"כ שנשאל בזה ממע"כ אם כהן שמקבל פדה"ב פעם ראשונה אם חייב לברך שהחיינו, וכתב, דבר זה לא נשמע שהכהן יברך שהוא לא עושה שום מצוה שהתורה חייבה את אבי הן לתת לכהן ה' סלעים ואיזה מצוה הוא עשה, האם התורה ציוותה לכהן לפדות, הלא הציווי הוא על האב שפודה בנו, אבל הכהן אינו עושה שום מצוה בזה, ובכל דיני פדה"ב לא נזכר ד"ו הכהן יברך שהחיינו, עכ"ל. וכע"ז כתב למע"כ בשו"ת מעשה ניסים ח"ד סי' קכ"ד ע"פ מסקנת הש"ס בפסחים, שאבי הן מברך שהחיינו ושכ"פ השו"ע הנ"ל, ע"כ החיוב לאב ולא לכהן הפודה ע"ש. אולם אישתמיט ליה להשמט ומגן דברי הפוסקים שכתבו שאבי הן צריך לכוון להוציא הכהן בברכת שהחיינו, ושכ"כ החת"ס ועוד. ואף למסקנא דמסיק הש"ס דעדיף אבי הן לברך, מ"מ כתבו הרש"ש והעמק שאלה ועוד דמיבע"ל אם אבי הן יברך ויוציא הכהן, או הכהן יברך ויוציא אבי הן, ולמסקנא שאבי הן מברך יוציא בשהחיינו להכהן, וכ"כ בשו"ת באר שמואל סי' ע"ב ובשו"ת כת"ס יו"ד סי' ס"ו קמ"ח וכן בשו"ת טוב טעם ודעת תליתאי ח"ב סי' קכ"ד. וכן ראיתי שמסיק בשו"ת דברות אליהו ח"ו סי' מ' בתשו' למע"כ בזה ע"פ הכת"ס והרש"ש הנ"ל, דאבי הן יכוון להוציא בשהחיינו להכהן, וכן שלמי יוסף ס"ו סי' כ"ג בתשו' למע"כ דראוי לכהן לבקש מאבי הן להוציא ע"ש, ומש"כ בשו"ת באר שרים ח"ו סי' כ"א בתשו' למע"כ, ובשו"ת יד נתן ח"ג סי' ט"ז בתשו' למע"כ, ועי' בס' בנין אריאל מערכה נ"א.

וכי"ב יש להעיר עמש"כ בשו"ת משפטי הלוי ח"ד סי' כ"ח בתשו' למע"כ דעיקר מצות פדה"ב היא מצות האב ולא מצוה של הכהן, וכמב' בגמ' קידושין כ"ט ע"א האב חייב בפדיונו, ולהכי ברכת המצוה היא לאב ולא לכהן וכמב' בשו"ע הנ"ל, וא"כ אין לכהן לברך שהחיינו כיון שאין הוא מקיים המצוה אלא רק אמצעי עבור האב לקיום המצוה, ולהנ"ל דכתב החת"ס כשאין האב מברך יברך הכהן, הרי שהכהן שייך במצות פדה"ב ושפיר י"ל שיברך. ומה שהוכיח המשפטי הלוי שם, ממש"כ בהגהות רעק"א יו"ד סי' ש"ה שכהן קטן יכול לקבל הפדיון אע"פ שקטן פטור מהמצוות, ואם נימא שיש מצוה לכהן בקבלת פדה"ב היה צריך דווקא כהן גדול שהוא בר חיובא במצוות ע"ש, אולם יש לדחות עפמ"ש"כ בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' רס"ט דלקטן איכא קיום מצוה מה"ת כאינו מצווה ועושה וכאשה במ"ע שה"ז, והארכנו להוכיח כן בבית מתתיהו ח"א סי' י"א אות י"ז ע"ש, א"כ י"ל דסגי בכהן קטן לקבלת פדיון הן, דא"צ להוציא אחרים יד"ה, וסגי קיום המצוה מה"ת בקטן לחיוב פדה"ב דאב, ואין מוכח כלל דאין מצוה לכהן בקבלת פדה"ב, דשפיר י"ל כל

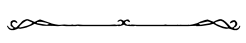
ובשו"ת תשובות ישראל ח"ג ס"ג ובס' עטרת אבות מנהגי מרוקו ח"א פ"ט ס"ז. ומצאתי בס' כבני מירון עמ' כ"ב דכתב דשרי לעשות תחילת התספורת בביהמ"ד כשגזז מעט שערות, ולא המשך התספורת ע"ש. ובשו"ת שיח יצחק ח"א סי' פ"ט יעו"ש. וכן דעת הגאון רבי שמאי גרוס בעל שבת הקהתי, דמותר לכבד אדם גדול לגזוז מעט שערות לקטן בביהמ"ס, ורק לגלח כל הראש בביהמ"ס הוי ביזיון.

ויל"ד למש"כ הרמ"א או"ח סי' תרל"ט ס"א, ואל יעשה שום תשמיש בזוי בסוכה, כדי שלא יהא מצוות בזויות עליו ע"ש, מהו לענין עשיית חלאקה בסוכה דהוי תגלחת מצוה, להמב' בניזר מ"ה דתגלחת הוי ביזיון וכנ"ל, ה"נ יהא אסור לעשות תגלחת מצוה בסוכה שלא יהא מצוות בזויות עליו. ולהנ"ל י"ל דכ"ז שעושה כל התגלחת בסוכה בכל הראש, הוי ביזיון לעשות שם התספורת, ואילו כשגזז מעט שערות בסוכה כנהוג, ל"ה בכלל ביזיון ויהא שרי בסוכה. ועי' מה שהשיב בזה הגר"א נבנצאל בס' תשובות רבי אביגדור הלוי עמ' תכ"ג ע"ש. וגם שהוי תגלחת מצוה. ואולם בס' ערוך השולחן סי' תרל"ט ס"ד כתב על נט"י בסוכה ליטול חוץ לסוכה ע"ש, אף שהוי מ"ע דנט"י. וכן השיב הגר"ח"ק בספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו' תק"ב, דלכתחילה יותר טוב ליטול סמוך לפתח מבחוץ ע"ש. ואולם בשו"ת רבבות אפרים ח"ד סי' קנ"א אות י"ז הביא מהגר"ח"ק שהחזו"א נטל נט"י בסוכה ע"ש. וכ' בס' חוט שני סוכות עמ' רל"ח ע"ש ובשו"ת תפארת צבי ח"ב סי' י"א ובס' שמחת ישראל פ"י"ט סי' ט"ז ע"ש ובשו"ת מנחת פרי ח"ב סי' כ"ב או"ג ע"פ דאין ליטול מים אחרונים בסוכה ע"ש. אולם בשו"ת מחקרי ארץ ח"ה סי' קט"ז דשרי ליטול מים אחרונים בסוכה ע"ש. וע"ע בדעת נוטה ח"א תשו' תל"ה לענין נט"י שחרית בסוכה ע"ש, ובשו"ת ודרשת וחקרת ח"ג סי' ע"א.

וראיתי לידידי בס' משנת כהן כיבוד אב סי' ר"מ סעי' כ"ה ד"ה לשבת, דכתב יל"ע אם מותר לאבא לספר שערות ראשו של בנו, דלכא' הוא בכלל שירות הן שמוחה. אולם שאני תספורת שיש בה מעשה של פחיתות כבוד וביזיון קצת, כדמשמע בחז"ל שאין ספר נעשה מלך ובעל שררה, וזה פשוט שיש בזה קצת ביזיון, אולם חלאקה לבנו נראה דשרי ע"ש. ולענין חלאקה לבנו שגזז מעט שערות ודאי שאי"ז פחיתות כבוד, וגם כיבוד לאב.

ז. והנה בשו"ע או"ח סי' ס"ד סי' י"ח, אלו דברים צריכים נטילה וכו', והנוגע ברגליו והחופף בראשו, וכתב המשנ"ב ס"ק מ"א דהטעם משום נקיות שיש בראשו ולא משום רוח רעה, והמשנ"ב סי' קס"ב ס"ק נ"ח שבנגיעה בעלמא א"צ נטילה, ומדברי המג"א סי' קס"ב ס"ק י"ד מוכח דאף בנגיעה בעלמא צריך נטילה, ויעו"ש בפרמ"ג בא"א דעפ"ז דמניח תפילין של ראש צריך לזוהר שלא יגע יעו"ש, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' קכ"ד ע"ש. וא"כ יש לדון בגזוז מעט שערות לקטן אם בעי נט"י, דנוגע בשער בראש הילד, ואמנם כשגזז ע"י מספרים או מכונה א"צ ליטול ידיו, ואולם ראיתי בס' דינים והנהגות לחזו"א פ"א ס"ג דפעם אחת אמר החזו"א לאחד שבה ליטול מסרק, שיטלנו בבגדו ולא ביד. וכתב שם הגר"מ גריינמן, דכנראה חשש שהנוגע במסרק צריך ליטול ידיו ומשום זיעה ע"ש. וא"כ ה"ה כשנוגע במספרים המיוחדות לשיער יש ליטול ידיו.

ובס' אלא ד' אמות של הלכה פמ"ד, כתב שלאחרונה מרן הגר"ח קנייבסקי אחר עשיית חלאקה משפשיף ידו עם מעט מים ע"ש. ואולם בס' אשיחה ח"א עמ' שפ"ד נשאל בזה הגר"ח"ק, אם אחר עשיית חלאקה בעי ליטול ידיו, והשיב שדווקא בשערות שלו בעי נטילה. ובס' דרך שיחה ח"ב עמ' רס"ה מובא שמרן לא נוטל אחר עשיית חלאקה, ושאלתי להגר"ח"ק אם צריך ליטול ידיו אחר עשיית חלאקה לקטן כשגזז לו מעט שערות, והשיב לא נהגו. וכן מבואר בס' הליכות שלמה תפילה פ"ב ס"ו, אורחות הלכה צ"ד, שבעל המנחת שלמה זצ"ל לא נטל אחר עשיית חלאקה ע"ש. אולם בס' כאייל תערוך תפילה עמ' נ"ב כתב שמרן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל נוטל, וכן פשיט"ל להגר"ש דבליצקי זצ"ל, כמובא בהסכמתו לספר תורת המועד שבעי נט"י אחר עשיית חלאקה ע"ש. אולם כשהבאתי את בני נ"י לעשיית חלאקה אצל הגה"ח רבי יהושע מאמאן זצ"ל בעל העמק יהושע, ואצל מו"ר הגר"י ליברמן בעל המשנת יוסף, לא ראיתי שנטלו ידיהם אחר עשיית החלאקה. וכן מסיק בשו"ת שבת הקהתי ח"ב סי' ש"א נט"י אחר עשיית חלאקה, וכ"כ בתשובות והנהגות ח"ב סי' ס"ה ובשו"ת משיב נבונים ח"ב סי' א"א ע"ש. ומש"כ בזה בשו"ת מעדני מלכים ח"ב סי' ג' ובס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פט"ו ס"ג ובשו"ת ביורוי חיים ח"ה סי' ג' ובשו"ת אליבא דהלכתא ח"א סי' מ"ג ובס' תורתו מגן לנו עמ' ר"א ובס' אורחות בן שלוש סי' א"א סי' י"א ובס' מנחת גדעון ח"א פ"ז ס"ו ובס' עבודת עובדיה ח"א פ"א סי' ט"ו, ובס' גם אני אודך תשו' הגר"מ חליוה חת"ו ס"א. וכן ראיתי בס' נטעי גבריאל פסח ח"ג סי' ס"ג, בשם בעל שבת הלוי זצ"ל, שא"צ נט"י כשגזז כמה שערות לחלאקה כיון שאין נוגע רק בראשי השערות, והביא שיש מדקדקים ליטול ידים ע"ש. ובס' בית הכנסת כהלכה פ"ו ס"ו ובשו"ת שאלת שלום ח"א ס"א. ובס' תורתו מגן לנו עמ' קפ"ב השיב הגר"ח"ק שבעי נט"י אחר חלאקה ע"ש.

כהן בברכת שהחיינו בפדיון הן בבין המצרים

נשאלתי מידידי הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס גם אני אודך, כהן שמקבל חמישה סלעים בפעם ראשונה בפדיון הן אם מברך שהחיינו, ומהו בבין המצרים.

קטן בחוה"מ כשנעשה בן ג', ה"ה יהא שרי בפורים, אף דאסור בעשיית מלאכה כחוה"מ. ובשו"ת שבת הקהתי ח"ו סי' רנ"ט אם שרי לגזוז שערות לקטן כשנעשה בן שלוש ביום פורים, וכתב דאין קפידא דווקא לגלח ביום שנעשה בן ג', ויעשה התגלחת אחר פורים ע"ש. ואולם בס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פ"י ס"ה, דשרי לעשות חלאקה לקטן שנעשה בן ג' בפורים, יעו"ש. ומש"כ בשו"ת דברי אור ח"ד סי' נ"ה ובס' אורחות בן שלוש ס"ג ס"ה. ולכא' לגזוז מעט שערות כנהוג אצל הרבנים ולכבד במשפחה לכו"ע שרי בפורים, דאי"ז כתספורת ול"ח כמלאכה, ואולם דעת הגר"ח"ק להחמיר בזה גם בחוה"מ וכנ"ל. וכן בס' אלא ד' אמות של הלכה פמ"ד ס"ו, שמרן לא גוזז חלאקה בערב פסח מצות ואילך ע"ש. הרי שאף בגזיזת מעט שערות מחמיר בזמן אסור עשיית מלאכה. ואולם בס' נטעי גבריאל פסח ח"ב פמ"ו ס"ז כתב להקל בעשיית חלאקה לקטן אחר חצות בער"פ ע"ש. וע"ע בשו"ת שבת הקהתי ח"א סי' קפ"א בעשיית חלאקה ביום תענית מש"כ בזה ע"ש, ובס' נט"ג תגלחת הילדים פ"י ס"ו, ובס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פ"י ס"ד, דאין לעשות חלאקה בחצי שעה שקודם הדלקת נ"ח כדן שאר מלאכה שאסורה בו ע"ש. ובס' תורתו מגן לנו עמ' ר"ד הסתפק בזה הגר"ח"ק, ואילו בחצי שעה שהנרות דולקים ס"ל שאפשר לגזוז לקטן ע"ש.

ויל"ד כשחל פורים ביום ו' אם מותר לעשות חלאקה לקטן, דבמועדי הגר"ח ח"א תשו' תש"ז השיב מרן דחל פורים ביום ו' אם מותר להסתפר בפורים לכבוד שבת, והשיב שכמדומה שכן. וכן התיר בס' הליכות אבן ישראל פנ"ט ס"ט להסתפר ביום ו' בפורים לכבוד שבת. ואולם בבן איש חי שני"ר פר' תצוה אות כ"א כתב להחמיר בתספורת ביום ו' אף לכבוד שבת ע"ש. ובכף החיים סי' תרצ"ו ס"ק י"א, ובשו"ת אור לציון ח"ד פס"א ס"א, ובס' פורים המשולש פ"א ס"ג, ומש"כ בשו"ת דברי מלכיאיל ח"ה סי' רל"ז ע"ש. ולדעת המתירים תספורת בפורים ביום ו' לכבוד שבת, ה"ה יהא שרי לעשות תגלחת מצוה לקטן בפורים שחל ביום ו' לכבוד שבת, אולם ראיתי בס' אלא ד' אמות של הלכה פמ"ח ס"ו, בחל ל"ג בעומר ביום ראשון, אף שהמשנ"ב מתייר להסתפר ביום שיש לכבוד שבת, מ"מ מרן לא גוזז שערות לילדים אלא ביום ראשון בבוקר, וטעמו עימו היות שהשערות שהוא מספר הם למנהג בעלמא אי"ז בכלל ההיתר לכבוד שבת ע"ש. ועפ"ז ה"ה כשחל פורים ביום ו' אין לעשות תגלחת לקטן, דאי"ז בהיתרא דלכבוד שבת לגזוז מעט שערות למנהג בעלמא.

וראיתי בשו"ת ויברך דוד תפילה ח"א סו"ס נ"ו דשרי לעשות חלאקה לקטן לפני התפילה ע"ש. וכן בס' אורחות בן שלוש סי' י"ב ס"ה דשרי לעשות חלאקה לקטן לפני התפילה, עפמ"ש המשנ"ב סי' ר"נ סק"א דחפצי שמים שרי לפני התפילה, וה"נ עשיית תגלחת מצוה לקטן הוי בכלל חפצי שמים דשרי לעשות לפני התפילה ע"ש. אולם שאלתי למרן הגר"ח קנייבסקי אם מותר לגזוז מעט שערות לקטן קודם התפילה, וכתב לי לא. וע"ע בשו"ת צל החרים ח"א סי' ל"ד, ועי' מה שהארך יד"ג הגר"י סקוצילס בקובץ המאור אב אלו תשע"ז עמ' נ"ז בעשיית צרכיו קודם התפילה ע"ש. וכ"כ להתיר תגלחת לקטן לפני התפילה בס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פ"א ס"ו דלצורך מצוה גם קודם התפילה מותר. ו. והנה השולחן גבוה סי' תקל"א ס"ק י"ב כתב שראה בעיה"ק ירושלים שגילחו ילד בן ה' שנים בחוה"מ סוכות בתוך בית הכנסת ע"י ספר ישראל ע"ש, ובכף החיים סי' תקל"א סק"ל. והשדי חמד אסיפ"ד מערכת ביהמ"ס אות י' הביא לדברי השלחן גבוה, והק' ע"ז מהמב' בניזר מ"ה, דתגלחת במקדש היא דרך ביזיון, א"כ תמוה להתיר תגלחת לקטן בביהמ"ס, וגם חשש גילוי הראש הביהמ"ס דנחלקו הפוסקים, ודעת השו"ע לאסור. וכתב השד"ח דכיון שתגלחת זו היא תגלחת מצוה שמניחים לקטן פאה בראשו בתגלחת ראשונה, ומשום חיוב מצוה מרבים בשמחה, התירו תגלחת זו בביהמ"ס ע"ש. ובשו"ת לב חיים [להגר"ח פלאג'י] ח"ב סי' קע"ב כתב דגילוח בביהמ"ס הוי דרך ביזיון, וגם מצד גילוי הראש יעו"ש, ובספרו גזי חיים מערכת גילוח אות מ' מש"כ בזה. וכן השיב מרן הגר"ח קנייבסקי בס' תורתו מגן לנו להרה"ג רבי יצחק אוהב ציון בקובץ תגלחת מצוה עמ' קפ"ב, במה שנהגו ליקח הילד לכמה רבנים שיגזזו לקטן מקצת השיעור, אם מותר בבית הכנסת, והשיב עי' נזיר מ"ה ע"א דהוי דרך ביזיון ע"ש. ובשו"ת מאורות נתן [לייטער] סי' ק"ב דאין להתגלח בביהמ"ס, ושכן מב' במאירי ברכות ס"א ע"ש. ובס' נטעי גבריאל תגלחת הילדים פ"ח ס"ד מש"כ בזה, ובס' אורחות בן שלוש ס"ד ס"ג, ובס' התפילה והלכותיה ח"ה סי' כ"ב, י"ב, ובס' אוצר הכיפה ח"א פ"ד, ובשו"ת מרכבות ארגמן ח"ג סי' כ"א אות י"ב, ובשו"ת שערי ציון ח"ב סי' ל"ב, ובס' בית הכנסת כהלכה פ"ו ס"ה אם שרי לעשות תגלחת לקטן בבית הכנסת ע"ש.

ולכא' י"ל בזה הא דתגלחת הוי ביזיון זהו בתגלחת כל הראש, ולא כשגזזים מעט שערות יהא שרי אף בביהמ"ס, וזהו ל"ה ביזיון. ומצאתי למו"ר בשו"ת משנת יוסף ח"ג סי' נ"א שכתב בתו"ד, ותגלחת קטנים לחינוך לפאות שעושים בל"ג בעומר בביהמ"ד, אי"ז בכלל אסור להתגלח בביהמ"ד, שבקטנים מתחילים רק תספורת כמה שערות ואח"כ את תגלחת כל הראש, ומשאירים הפאות זה עושים בבית ע"ש. הרי שרק כל התגלחת י"ל שהוי ביזיון בביהמ"ס, ולא כשגזז מעט שערות דאז שרי בביהמ"ס. וכן ראיתי למו"ר הגר"י ליברמן בעל המשנת יוסף שעשה חלאקה לבני נ"י בבית מדרשו, הרי שלא חש בזה תגלחת בביהמ"ס משום ביזיון, דכ"ז כשעושה כל התגלחת, ולא כשגזז מעט שערות, וכ"כ לי הגר"א נבנצאל שמותר לעשות חלאקה בביהמ"ס, אולם מרן הגר"ח קנייבסקי כתב לי ע"ז אם מותר לעשות חלאקה בביהמ"ס, והשיב אין ראוי. וכן בס' משכן דוד הל' ביהמ"ס פ"א סי' י"ד בשם מרן הגר"י קרליץ דאין ראוי לעשות חלאקה בביהמ"ס ע"ש. ומש"כ בזה בשו"ת שערי ציון ח"ב סי' ל"ב ובשו"ת בארו של אברהם ח"ד סו"ס ד'

שיש קיום מצוה מה"ת לקטן, סגי בהכי לקבל מעות פדה"ב, וא"כ אין מוכח מזה שאין לכהן מצוה, ובפרט לסוברים שיש לכוון להוציא הכהן, ושו"מ בשו"ת אדרת תפארת ח"ה עמ' של"ט משה"ק ע"ד השמש ומגן עיי"ש, ומה שכתב בספר גם אני אודך תשובות בעל אבני ישפה זצ"ל סימן קנ"ה, ועי' בקובץ המאור תשרי חשוון תשע"ז עמוד פ"ג מש"כ הג"ר ישראל טאפלין אם יש מ"ע לכהן בפדה"ב עיי"ש.

ב

והנה הצ"ח פסחים קכ"א שם, כתב דמשום הנאת מעות הפדיון ליכא ס"ד דכהן יברך ע"ז שהחינו, דלא מצינו שמקבל מתנה מחבירו יברך, ול"ש שהחינו רק בכלים חדשים, וכמב' בברכות נ"ט ע"ב בקונה כלים חדשים דמברך, אולם בקבלת מעות לא מצינו שמברך, ועיקר הספק דכהן מברך, משום שמייע במצוה, והיינו כיון שא"א לאב ללא הכהן, והוא מסייע בידו במצוה, הוא בכלל המצוה לברך ע"ז שהחינו, ובצירוף דמטי הנאה מיבע"ל מי יברך, וכ"כ בשו"ת דברי יציב יו"ד סי' ר"ג עפ"מש"כ החרדים שגם ישראל השומעים ב"ר"כ הם בכלל הברכה, א"כ ה"ה יש מצוה לכהן המסייע לאב בפדה"ב, וכ"כ בחי' כת"ס פסחים קכ"א שם, ובהערות התעוררות תשובה ע"ד הכת"ס הנדמ"ח שם דימה לבר"כ עיי"ש, ומש"כ בזה בבית מתתיהו ח"ב סי' כ"ד אות ב' בארוכה. ועיקר הדבר שבפדה"ב הכהן מקיים מצוה, כתבו כן בשו"ת פאת שדך יו"ד סי' קל"ג עיי"ש, ובס' שערי אושר ח"א סי' ס', ועמש"כ בשו"ת אפרקסתא דעניא ח"ג יו"ד סי' ר"ח ובתשו' בית אב חמישיא סי' שיי"ט ובשו"ת אדני נחושת ח"א סי' ל"ח וכן בשו"ת חת"ס יו"ד סי' רצ"ב, אולם בשו"ת דברי מרדכי ס"נ אות ט"ז הק' ע"ד מלשון הגמ' דאב מברך דקעביד מצוה משמע דלא הכהן, ועי' בשו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' ש"ו מלשון הטור סי' ש"ה שרק האב ולא הכהן.

ובביאור הדברים י"ל עפ"מש"כ הרמב"ם בסה"מ מ"ע פ' דגדר פדה"ב דהבן של הכהן והאב קונה ממנו את בנו, וכ"כ להדיא בס' שפת אמת בכורות ט' ע"א, וכן נראה בתרומת הדשן סי' רס"ד דמה"ט אין לעשות פדה"ב בשבת, וזהו שהגאונים תיקנו לומר במאי בעית טפי לכהן, כיון שהבן שייך לו מה ירצה הבן או המעות, וא"כ י"ל עפ"ז דהכהן מקנה הבן לאב, ושפיר מיבע"ל בגמ' מי מברך שהחינו כיון שגם הכהן חשיב כמקנה בעצם הפדיון י"ל שיברך שהחינו, שהוא כחלק ממצות הפדיון, ומצאתי שכן ביאר מרן הגרי"ש כהנמן זצ"ל, והו"ד בס' עטרת צבי זרעים סי' ל', וכן בס' אהל מרדכי עמ' קע"א, ועמש"כ בזה בבית מתתיהו ח"א סי' י"ג אות ז', וא"כ מיושב משה"ק הדר"א הנ"ל, איך יברך האב ויוציא לכהן בברכת שהחינו, ואכתי לא קיבל הכהן המעות ולא מטי הנאה לידיה, דאין הברכה משום הנאת המעות, וכמשה"ק הצ"ח דלא מצינו שמקבל מתנה מברך, ע"כ דברכת הכהן דיש לו חלק במצות הפדיון שהוא מקנה הבן לאב, ומש"ה מיבע"ל שיברך הכהן בצירוף דמטי הנאה, ובהכי י"ל דסגי שידוע שיבוא לידו הנאה, אולם עיקר המחייב ברכה זהו משום מצות הפדיון גופא וכש"ל, וע"ע בשו"ת יד נתן להגר"ן אורטנר ח"ג סי' ט"ז מש"כ, ובס' ברכת שהחינו הכי איתמר לידידי רבי איתמר טעפ שליט"א סי' מ"ט אות י"ז, וכן בס' נתן פרי פסחים קכ"א ע"ב ביאר דהכהן מברך שהוא מקנה הבן לאב עיי"ש, ובס' אלה דברי הברית להגר"א שלזינגר סי' ס' עפ"ד הרב מפונבי' ל"ל עיי"ש, ובשו"ת אבני שדך יו"ד סי' קכ"ו. ובהכי יש לדון עפ"מש"כ בשו"ת יהודה יעלה יו"ד סי' שנ"ו דכתב ככהן שהוא אונן אפשר לפדות אצלו אם אין שם כהן אחר, כיון דפדה"ב אין מצוה על הכהן כלל, וגם א"צ כוונתו להקנות הבכור לאביו עיי"ש, ולהנ"ל שהכהן מקנה את הבן לאב, והרי הוא משתתף במצות הפדיון, שפיר י"ל דאין לפדות אצל כהן אונן שהוא מופקע מהמצוות. ועי' לענין מוהל אונן בשו"ת חת"ס יו"ד סי' שכ"ה ובשו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' ש"מ מש"כ.

ועפ"ז יש לדחות מש"כ בבית מתתיהו ח"א סי' ס"ח אות מ"ו שמהני שוכ"ע לצאת, אף שהמשמע מתוכו בברכתו לדבר אחד והשומע לדבר אחר, וכדחזינן מהך סוגיא שיכול האב להוציא בברכת שהחינו לכהן, ואף שחיבו על דקמטי הנאה וחיבו האב משום המצוה. ואם נימא שעיקר חיוב הכהן ג"כ משום מצות פדה"ב שהוא מקנה הבן לכהן, הוי כאותו מצוה דאב ושפיר יכול להוציא, וגם י"ל עוד אף אם נימא שברכת שהחינו דכהן משום ההנאה בקבלת דמי הפדיון יכול האב להוציא, לפמש"כ בשו"ת הרשב"א ח"א סי' ס"ח קכ"ו שברכת שהחינו דאב משום שיצא הבן מכלל נפל, א"כ הוי כסוג ברכת שהחינו משום השמחה, ועמש"כ בשו"ת שביבי אש סי' נ"ט, ושפיר יכול להוציא, ורק אם נימא שחיוב האב משום המצוה והכהן משום ההנאה י"ל דל"מ שוכ"ע, ועיין בספר פרדס יוסף החדש על ראש השנה אות ר'.

ג

והלום ראיתי למו"ר מרן הגה"ק הגר"ח קנייבסקי בדרך אמונה פי"א מביכורים ה"ה, עמש"כ הרמב"ם שם, הפודה את בנו מברך אקב"ו על פדה"ב, וחוזר ומברך שהחינו, ואח"כ נותן הפדיון לכהן, וכתב ע"ז בביה"ל שם להקשות עמש"כ החת"ס הנ"ל, דאבי הבן יכוון להוציא בברכת שהחינו את הכהן, דכיון שברכת שהחינו דכהן משום דקמטי הנאה לידיה בקבלת ה' סלעים כמב' בגמ' סוף פסחים הנ"ל, אין אבי הבן יכול להוציא הכהן, דאכתי לא מטי הנאה לידיה, ואין יוצא בזה יד"ח עיי"ש. והיינו כיון שאין הכהן קיבל עדיין ה' סלעים, איך יכול לצאת בברכת האב שמברך שהחינו על המצוה כל דאכתי לא הגיע ההנאת ה' סלעים לידו. ואמנם זהו קושיא גם על הרש"ש הנ"ל, וכן על הרשב"א הנ"ל שיש שביארו כוונתו דמיבע"ל מי מברך מי יוציא את מי, הרי שהאב יכול לברך ולהוציא בברכת שהחינו את הכהן, אף שאכתי לא הגיע הנאה

לידו, וכן ביארו בספק הגמ' שם בשו"ת קרן לדוד סי' נ"ז ובשו"ת שבת סופר יו"ד סי' ק' ובס' מרומי שדה פסחים קכ"א שם.

וראיתי בקונטרס גם אני אודך על פדיון הבן עמוד מ"ז שכתב בעל שו"ת שערי רחמים, לתרץ קושיית הדר"א, דשפיר יכול אבי הבן להוציא בשהחינו לכהן אף שאכתי לא הגיע המעות לידו, דכבר יש הנאה לכהן שהוא יודע שזה האב עומד ליתן לו את כסף הפדיון שכבר בירך האב ברכת הפדיון, וודאי שיתן לו הכסף עיי"ש. אולם י"ל בזה עפ"מש"כ הראב"ד ע"ד הרמב"ם פ"ג מאישות שהמקדש מברך קודם הקידושין ברכת אירוסין, וכתב הראב"ד אנו אין נוהגין כן אלא מקדש ואח"כ מברך שתלוי בדעת אחרים, ושמא תמאן האשה ולא תרצה, וזה הטעם לברכת האב שמברך להכניסו עיי"ש, הרי שס"ל לראב"ד גם בברכת המילה שמברך להכניסו רק אחר המילה, אף שהמוהל בירך חיישין שמא יחזור בו ולא ימול, א"כ ה"ה י"ל דאין הכהן יכול לברך שהחינו קודם שהגיע מעות הפדיון לידו מחשש חזרה, ול"ח הנאה שידוע שקבל, כדחזינן בראב"ד שיכול לחזור בו, ואכן בשו"ת הר צבי אור"ח ח"א סי' קי"ז הקשה בדברי האחרונים הנ"ל בגמ' סוף פסחים דפירשו הספק מי מברך ומוציא השני, איך הכהן יברך שהחינו הא יש לחשוש שהאב יחזור בו והוי ברכה לבטלה, וכתב לתלות במח' הראב"ד והרמב"ם הנ"ל עיי"ש, ומש"כ בזה בכמה אנפי בבית מתתיהו ח"א סי' ט"ז אות י"א עיי"ש, ובס' טעם הצבי פר' קורת, וא"כ עפ"ז שפיר י"ל כקו' הדר"א דאין האב יכול לברך שהחינו להוציא הכהן דאכתי לא מטי הנאה לידיה, ואף שיגיע המעות לידו, מחשש חזרה ל"ח הנאה לברך עליה. אולם בס' שמעת חיים ערבי פסחים סי' קמ"ו אור"ד שם תירץ קו' הקר"א דהוי כמכירי כהונה דלא יחזור בו עיי"ש. אולם י"ל בזה עפ"מש"כ הדרך אמונה גופיה פ"ז ממעשר ס"ק ל"ט, דאף במכירי כהונה אין חייב ליתן, ויכול לחזור בו אלא שאין ראוי עיי"ש, ובקהילות יעקב גיטין סי' כ"א.

ושו"ר בס' נתן פרי להגר"ן גשטטר זצ"ל פסחים קכ"א ע"ב דהקשה בעיקר הספק דמיבע"ל אם הכהן מברך שהחינו, מ"ט הסתפקו רק בעובדא דר' שמלאי, דאטו עד אז לא היה פדה"ב להסתפק מי מברך, וכתב דע"כ ודאי פשיטא שהאב בירך, ומיבע"ל הכא מי נימא שגם הכהן מחוייב בברכת שהחינו וצריך האב להוציא בברכה, אור"ד אין הכהן מחוייב כלל בברכת שהחינו וא"צ האב לכוון להוציא, ומסיק דהאב מברך שהחינו ואין הכהן צריך כלל לברך, וממילא אין האב צריך לכוון להוציא עיי"ש, ועפ"ז נפיק דלא כהחת"ס הנ"ל דיש לאב לכוון להוציא להכהן, דלמסקנת הש"ס א"צ לכוון להוציא שאין הכהן חייב כלל בברכת שהחינו, ועמש"כ בתשובות והנהגות סי' תקע"ט באופ"א מ"ט הסתפקו רק בפדה"ב דאי קלע ר' שמלאי עיי"ש, וכן בשו"ת באר חיים מרדכי ח"א יו"ד סי' מ"ג ובשו"ת קרן לדוד אור"ח סי' נ"ז ובשו"ת שבת סופר יו"ד סי' ק' ובשו"ת חמדת צבי ח"ב סי' ט"ז ובשו"ת דברי יהושע ח"ב סי' ס"ד אות י"ח בביאור הספק בגמ'.

ד

וילהס"ת להמבואר בשו"ע אור"ח סי' תקנ"א סעי' י"ז, טוב ליוזר מלומר שהחינו בין המצרים, אבל על פדיון הבן אומר ולא יחמיץ המצוה, להסוברים שהכהן חייב בברכת שהחינו והאב צריך לכוון להוציא, וכמו שנקט החת"ס הנ"ל דעיימי, אם בימי בין המצרים מותר להכהן להתכוון לצאת בברכת שהחינו שחייב משום הנאת דמי הפדיון, וכמב' בגמ' משום דקמטי הנאה לידיה, א"כ ברכת שהחינו משום הנאת דמי הפדיון לא הותר בימי בין המצרים, ורק על פדה"ב מברך דלא יחמיץ המצוה. והן אמנם שיש לדון במי שנצרך לברך שהחינו בימי בין המצרים, אם יכול לילך לפדה"ב ולומר לאבי הבן שיכוון להוציא בברכת שהחינו מדין שוכ"ע יוצא יד"ח ברכת שהחינו, אם זהו הותר בבין המצרים לצאת עיי"ש שוכ"ע, ד"ל דרך לברך ממש שהחינו יש ליוזר ולא עיי"ש שוכ"ע, ולכאוי י"ל שה"ז תליא בגדר שוכ"ע, אם נימא דנתחדש שסגי בשמיעה לברך וא"צ דיבור, י"ל שיכול לצאת בברכת שהחינו עיי"ש שוכ"ע אף בימי בין המצרים, אולם אם נימא דשוכ"ע הוי שדיבור המשמע מתייחס לשומע וחשיב כמדבר ממש, וכמו שנקט החזו"א אור"ח סי' כ"ט והארנבו בזה בבית מתתיהו ח"א סי' ס"ח אות י"א עיי"ש, א"כ אין לצאת ברכת שהחינו עיי"ש שוכ"ע בימי בין המצרים שהוי כמו שדיבר ובירך שהחינו, אולם אם נימא דבשוכ"ע סגי לצאת הברכה עיי"ש שמיעה, אולי יהא שרי לצאת שהחינו עיי"ש שוכ"ע בימי בין המצרים.

ומו"ר בתשו' משנת יוסף חיי"ג סי' קע"ה במכתבו אלי, עמש"כ לתלות אם מותר בימי בין המצרים לצאת עיי"ש שוכ"ע מאב המברך שהחינו בפדה"ב, והוא נצרך לצאת שהחינו על פרי וכיו"ב, דה"ז תליא בגדרי שוכ"ע וכנ"ל, דאם סגי בשמיעה י"ל שיכול להתכוון לצאת, כתב המשנ"י דלשני צדדי החקירה אין לעשות כן בימי בין המצרים, דזיל בתר טעמא שהעיקר שאין נותנין הודאה לקב"ה שהגיענו לזה"ז, שהוא על פורעניות וכמש"כ המשנ"ב שם סי' תקנ"א ס"ק צ"ח, א"כ מה נפק"מ אם מודה ומברך בעצמו, או שמודה עיי"ש שחבירו מוציא, כיון שנחשב לו כמברך בעצמו אין לברך שהחינו עיי"ש שוכ"ע עיי"ש. וכן השיב מרן הגר"ח קנייבסקי בספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו' ש"ג, דאין לצאת עיי"ש שוכ"ע בברכת שהחינו באב המברך שהחינו בפדה"ב עיי"ש. וכן מצאתי בשו"ת פלא יועץ ח"ב סי' כ"ח דכתב כיון דקי"ל שוכ"ע הו"ל כמו שבירך בעצמו, וממילא אין יכול לפטור את הפרי, אלא כשהוא מברך על מצוה יש לצדד דשרי, ומסיק לאסור עיי"ש. וכ"כ בשו"ת מחקרי ארץ לידידי הגרמ"ר שעיו ח"ב סי' ס"ד אות ח', עפ"מש"כ הרמב"ם פ"א מברכות ה"א דעונה אמן כמברך עיי"ש. אולם מצאתי להשדי חמד ח"ו מערכת בין המצרים אות ד' דכתב דכשיושבים בפדה"ב יכול אבי הבן לפטור בברכת שהחינו את השומעים בשהחינו, והם ג"כ יכוונו לצאת, ויכולים לברך אח"כ על

הפרי עיי"ש, ולמש"נ י"ל דאם בשוכ"ע הוי דסגי בשמיעה וא"צ דיבור, י"ל דמש"ה ס"ל לשד"ח להתיר לברך שהחינו עיי"ש שוכ"ע דל"ח כבירך אלא ששמע הברכה.

ומצאתי כן בשו"ת ברכת ראובן שלמה להגאון הנסתר רבי ראובן שלמה שלזינגר זצ"ל ח"ה סי' ל"ז דכתב לתלות בגדר שוכ"ע, ולמש"כ השו"ע סי' ק"ד ס"ו ששותקים באמצע שמו"ע לקדושה, ה"ה יכול לצאת עיי"ש שוכ"ע לשהחינו בימי בין המצרים, ועמש"כ בהך פלוגתא בטעמא דרשאי לשתוק לקדושה באמצע שמו"ע בבית מתתיהו ח"א סי' ח אות י"ד, ועפ"ז אין מוכח לנידון זה, אולם בעיקר הדבר יש לתלות בגדר שוכ"ע, ואמנם בס' ברכת הזמן סי' ס"ו כתב דאף אם נימא דשוכ"ע הוי כמו שדיבר, י"ל כיון שאין מזכיר בפיו שהחינו י"ל דיהא שרי בימי בין המצרים עיי"ש. ובס' ברכת שהחינו הכי איתמר ס"ו אות מ"ו מש"כ בזה, ובשו"ת שלמי יוסף סי' כ"ג, ובס' רץ כצבי מעגלי השנה ח"ב סי' כ"כ, ובשו"ת ויען הכהן ח"א סי' מ"ב אור"ב. וכן ראיתי בס' שיעורי שלמי תודה להגר"ב צ' פלמן זצ"ל בין המצרים עמ' כ"ד דכתב עפ"מש"כ הפרמ"ג יו"ד סי' ס"א ס"ק י"ט דשוכ"ע הוי כדיבור, אין לצאת עיי"ש שוכ"ע בברכת שהחינו במי שמברך עיי"ש, אולם בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' ש"ב כתב לדון דשמיעה ל"ה כדיבור, ויהא שרי שוכ"ע בביהמ"ד, והביא מהגר"ש דבליצקי להתיר עיי"ש שוכ"ע כיון שמפסיקין לקדיש ואי"ר באמצע שמו"ע, ע"כ דשמיעה ל"ה כדיבור ושרי ביהמ"צ עיי"ש, ולמש"כ בארוכה בבית מתתיהו הנ"ל אי"ו מוכח, ד"ל שלדן הפסק בעי דיבור ממש, ולא דיבור משום דיני הדיבור, ואה"נ לענין ביהמ"צ שהוי שוכ"ע כדיבור יהא אסור עיי"ש שוכ"ע. ועי' בשו"ת ודרשת וחקרת ח"ו סי' פ'.

ואשר עפ"ז ה"ז נפק"מ להסוברים שצריך הכהן להתכוון לצאת בברכת שהחינו דאב, אם ג"כ יתכוון בימי בין המצרים כשהאב מברך בפדה"ב דלא יחמיץ המצוה, דאם נימא שברכת שהחינו דכהן משום דקמטי הנאה לידיה כלשון הגמ', יש לדון דלא יתכוון הכהן בימי בין המצרים לצאת מאהב בברכת שהחינו להסוברים דגם עיי"ש שוכ"ע אין לצאת בביהמ"צ כשרוצה לברך על פרי או כיו"ב, א"כ ה"ה אין לצאת על הנאת קבלת דמי הפדיון מאהב בביהמ"צ, אמנם אם נימא דאין ברכת שהחינו דכהן משום קבלת דמי הפדיון, וכמשה"ק הצ"ח דלא מצינו מקבל מתנה שמברך, ועי"כ שהברכה לכהן משום שמסייע במצות הפדיון, ולמש"נ זהו משום שהכהן כחלק ממצות הפדיון שהוא מקנה הבן לאב, שפיר יכול לכוון בימי ביהמ"צ לצאת בברכת האב על חיובו בברכה משום המצוה, ולא יחמיץ המצוה וכברכת האב, ואף י"ל שיכול לברך בעצמו בימי ביהמ"צ ולא יחמיץ המצוה.

ושו"מ בשו"ת פאת שדך ח"א יו"ד סי' קל"ג שהביא דכיון שרוב הפוסקים נקטו שהכהן חייב בפדיון, מהראוי שיקח פרי חדש או בגד חדש ויברך שהחינו, וכמב' בשו"ע סי' ת"ר ביום ב' דר"ה, וכתב שבמי בין המצרים יש להסתפק עיי"ש. הרי שהסתפק משום הפרי בימי ביהמ"צ, ולמש"נ י"ל דאף ללא הפרי משום שוכ"ע בימי ביהמ"צ. ועיקר הדבר ליקח פרי לכהן כתב גם בשו"ת באר חיים מרדכי ח"א יו"ד סי' מ"ג עיי"ש, ובשו"ת מחנה חיים ח"ג סי' ע"ה ובשו"ת מהר"ש ענגיל ח"ה סו"ס א', ועי' בשו"ת משנה הלכות ח"ב סי' רל"ב ובשו"ת להורות נתן ח"ז סי' פ"א אור"ד דהיא שאין האב יכול לברך שהחינו יברך הכהן ויוציא האב עיי"ש. ולכאוי זה גם בימי בין המצרים, וצ"ע. ועמש"כ בשו"ת מהר"ץ ח"א סי' ק"י דאין הכהן מברך שהחינו, ודלא כהחת"ס הנ"ל, וכתב לי הגר"ח קנייבסקי דלהחת"ס שהאב יכוון להוציא הכהן בברכת שהחינו בפדה"ב ה"ה בימי ביהמ"צ.

ה

אם מברכין שהחינו על מצוה פעם ראשונה

והנה במנחות ע"ה ע"ב דתניא היה עומד ומקריב מנחות בירושלים אומר ברוך שהחינו וקיימנו, ופרש"י כגון שלא הקריב כהן זה עדין מנחה מימי או שהקריב מנחה חדשה כגון מנחת העומר, אומר כהן שהחינו, ומובא גם בברכות ל"ז ע"ב עיי"ש, והרוקח סי' שע"א הוכיח מזה דכל מצוה שעל האדם לעשות ולא עשאה ועושה פעם ראשונה מברך ע"ז שהחינו, וכ"פ הרמ"א יו"ד סי' כ"ח ס"ב מי ששחט פעם הראשון מברך שהחינו על הכיסוי עיי"ש, וכ"פ הלבוש שם והב"ח שם, וא"כ חזינן שנקטו ד"ז להלכה שיש לברך על מצוה שאדם עושה פעם ראשונה שהחינו. וא"כ י"ל בנידון דידן, ככהן המקבל ה' סלעים פעם ראשונה יברך שהחינו מדין עושה מצוה פעם ראשונה ששמח בה, ומה"ט מברך שהחינו וכמו שנקט בס' מור וקציעה סי' תל"ב, וא"כ ה"ה ככהן הפודה. ואמנם י"ל דשאני כהן הפודה דאין המצוה אלא לאב, וכלשון הגמ' הנ"ל שאב יברך שהחינו דקעביד מצוה, וחזינן דרק האב קחשיב ליה כעביד מצוה ולא לכהן, ועי' בזה בשו"ת הריב"ש סי' קל"א, וכן בטור יו"ד סי' ש"ב דאב מברך שהחינו ולא הכהן דאין הכהן קעביד מצוה עיי"ש. וא"כ אי"ו שייך לנידון במקיים מצוה פעם ראשונה אם מברך שהחינו, דכ"ו היכא שעושה מצוה, והכא האב קעביד מצוה ולא הכהן, וכ"כ בשו"ת אבני ישפה ח"ח סי' קל"ו במכתבו למע"כ, ועמש"כ בשו"ת יד נתן ח"ג סי' ט"ו בזה במכתבו למע"כ, וכן בשו"ת עטרת פז ח"ב יו"ד סי' ט"ט למע"כ. אולם י"ל למש"נ לעיל דהכהן מקנה הבן לאב, והוא כחלק ממצות הפדיון, שפיר י"ל שיברך על המצוה דעביד במצות הפדיון, וכלשון שאומרים מאי בעית טפי, הרי שגם לכהן יש מצוה בגוף הפדיון, וכ"כ בשו"ת חת"ס יו"ד סי' רצ"ב להוכיח מהלשון מאי בעית עיי"ש, וא"כ שפיר י"ל שכהן המקבל פדיון הבן פעם ראשונה יברך שהחינו מדין עושה מצוה פעם ראשונה דקחשיב לכהן כעביד מצוה, וכ"כ במל פעם ראשונה, וכמש"כ הרמ"א בכיסוי הדם פעם א' שמברך.

ובס' עטרת שלמה להגר"ש זעפרני או"ח סי' מ"ח, וכן ראיתי בנידון דידן בשו"ת חמודי דניאל ח"א סי' ל"א במכתבו למע"כ, דאיכא ס"ס לברך שהחיינו לכהן בפעם א' כסוברים שמברכין פעם א' שהחיינו, והסוברים שלא אמר' בברכת שהחיינו סב"ל, ומברכין על ס"ס כמש"כ הביה"ל ס"ז בשם ארצוה"ח ע"ש.

הרב משה חליוה אופקים

ספר ענפי משה

בהלכות ועניני תשעה באב ושאר תעניות

סימן א'

ידון ביסוד תקנת ארבע צומות וגדרם

כתב הר"מ ז"ל בהלכות תעניות (פ"ה ה"א): יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו', ע"כ, וע"ש דלקמ' מנה הר"מ ז"ל להני יומיו, ע"ש.

והנה בשו"ת חתם סופר (תאו"ח, סימן ר"ח) במכתבו להגרצ"ה חיות זלה"ה מייתי לדברי הר"מ ז"ל דמיינתו, וכתב עלה וז"ל: הנה גילה לנו מה שלא היינו מעלים על דעתינו, שהיינו חושבים שהתענית' הללו אינם על דרך התשובה אלא על דרך האבל והצער ביום שאירע רע כמו השמחה ביום שאירע טובה, וכן משמע קצת פ"ק דמגילה דקאמר ט"ב שחל בשבת מאחר' ולא מקדימי, מ"ט אקדומי פורענותא לא מקדימי, ובודאי אקדומי תשובה זריזין מקדימי, מ"מ הודיענו הרמב"ם דלא כן הוא, ועל פיו נהגו לומר יודיים וסליחות באותן הימים (חוץ מט"ב דאיקרי מועד) משום שנקבעו על התשובה, ומ"מ לא הודיענו נושאי כליו מנז"ל הא, ולכאורה היינו משום זה, א"כ מנז"ל לנביאים לחדש דבר שלא מצינו כיצא בו בתורה, בשלמא לקבוע יום שמוחה ביום טובה כגון חנוכה ופורים דאורייתא הוא מק"ו, משיעבוד לגאולה אומר' שירה בפסח, ממיתה לחיים לא כ"ש, וק"ו דאורי' הוא, ואבאר עוד בסמוך אי"ה, אבל לקבוע אָבֵל עולם על צער לא מצינו כיצא בו, אלא ע"כ על התשובה הוקבעו כדכתיב והתודו את עונם, ותענית מסוגל לכפרה ותשובה, ובודאי אבהוהו דכולהו י"ה, וצדקו דברי רמב"ם, עכ"ל, וע"ש בכל דבריו.

מיהו יש להעיר בזה דהר"ן ז"ל בחי' לתענית (ריש פרק רביעי, דף ט' ע"א מדפי הר"ף) כתב בתו"ד וז"ל: ומעתה בכל תענית ציבור ראוי להתפלל תפילת נעילה חוץ מד' צומות, דבהדיא אמרינן בפרק מקום שנהגו (דף נ"ד ע"ב) דט' באב אינו תענית ציבור לתפילת נעילה, ואין צ"ל שאר צומות, והטעם שלא תיקנו נעילה אלא בתעניות שהוקבעו לתפילה, אבל לארבעה צומות לא הוקבעו אלא לאָבֵל, אבל עכשיו לא נהגו להתפלל נעילה בתעניות שגזרין על הצרות ועל הגשמים, נראה שהן סומכין על מה שכתבנו למעלה שאין מתפללין נעילה בג' ראשונות, ע"כ, וע"ש בכל דבריו. וחזינו דס"ל להר"ן ז"ל דהנך ד' צומות הוקבעו לאבֵל.

וגדולה מזו איכא לעיוני, דהנה בתוספות יום טוב עמ"ס תענית (ריש פ"ד, ד"ה במנחה) כתב בתו"ד וז"ל: יומאי דכתב הר"ב דבקצת תענית יש נעילה ובמקצתן לא, הרמב"ם כתב בפרק י"ד מהלכות תפילה בתעניות שיש בהן נעילה כגון צום כפור ותענית צבור ותענית שאין בו נעילה כגון ט' באב וי"ז בתמוז, וכ"כ גם כן בפ"ה מהל' תענית דבד' צומות הללו אין מתריעין ולא מתפללין בהן תפילת נעילה, נראה שסברתו כמ"ש הר"ן דנעילה נתקנה בכל תעניות שהוקבעו לתפילה, אבל ד' צומות דלא הוקבעו אלא לאָבֵל לא נתקנו בהם נעילה, עכ"ל, וע"ש בכל דבריו. והא קמן דהתו"ט ז"ל קמפרש דסברת הר"מ ז"ל כמ"ש הר"ן ז"ל, ומבואר מינה דד' צומות איקבעו לאבֵל, וצ"ע בזה.

ומידי עיוני בספר ליקוטי הערות על שו"ת חתם סופר מהגרי"ד גאלדשטיין זלה"ה (או"ח, ח"ב, בהערות לס' ר"ח ס"ק ט"ז), ראיתי דמייית מהגהה"ק רבי יוחנן סופר זלה"ה מערלוי דכתב אדברי חת"ס ז"ל וז"ל: ע"י בר"ן פ"ב דתענית (ד' וילנא ז' ע"א) ד"ה אבל שכתב בתוה"ד שד' הצומות לאבֵל הם ולא לתפילה וזעקה, ולפי הנראה דבריו הם דלא כד' הרמב"ם, ועי' מש"כ מרן (החת"ס) ז"ל לעיל סי' י"ד ד"ה מכאן, (=דצ"ל עד כאן), עכ"ל, ברם בהגלות נגלות דברי התו"ט דמיינתו צ"ע בזה, דהא כאמור התו"ט קמפרש דהר"א ז"ל סבירא לי' כטעמי דהר"ן ז"ל, וצ"ע.

ובספר המפתח הנדמ"ח בהל' תעניות (שם) ציינו דבחיודשי הריטב"א עמ"ס תענית (דף י' ע"א ד"ה אבל דעת הראב"ד) ובחיודשי המארי עמ"ס תענית (דף כ"ו ע"א ד"ה זהו ביאור המשנה) ובחי' לר"ה (דף י"ח ע"ב סוד"ה א"ע"פ) מבואר דסבירא להו דהוקבעו הני תעניות מפני האבֵל, ועיינתי בדברות קדשם ויש לדון בזה טובא.

והנה בשו"ע סימן תקמ"ט (סעיף א') כתב וז"ל: חייבים להתענות בתשעה באב ובי"ז בתמוז ובג' בתשרי ובעשרה בטבת מפני דברים הרעים שאירעו בהם, ע"כ, ובמג"א (שם, ס"ק א', ד"ה מפני דברים הרעים) כתב עלה וז"ל: כדי לעורר הלבבות לתשובה (רמב"ם תעניות פ"ה ה"א), עכ"ל. ובמחצית השקל (שם, ד"ה מפני וכו' כדי לעורר כו') ביאר בהא וז"ל: **יוכמו שהקשה שלי"ה במסכת תענית [פרק תורה אור אות ע'] דהא הצער על העבר הוא פועל הבל, וגם יש לקבל דין שמים**

בפעם א', והמתין הרמ"א עד לכיסוי הדם, וכתב בס' תבואות שור יו"ד סי' כ"ח סק"ד דכיון דקיי"ל בשו"ע או"ח סי' י"ז ס"ג קטן היודע להתעטף אביו מחנכו בציצית, א"כ שמגיע לגיל י"ג אין התפילין כדבר חדש לו לברך ע"ז שהחיינו, ומש"ה לא כתב ד"ו הרמ"א בהל' ציצית, ובשחיטה דכתב הרמ"א יו"ד ס"א ד"א דאין ליתן לשחוט אלא לבן י"ח, להכי כתב דווקא שם לברך על כיסוי בפעם א', ובשו"ת יד יצחק ח"א סו"ס קע"א כתב לדחות שבמניח תפילין בהיותו קטן זהו משום מצות חינוך המוטלת על אביו, וכשהגדיל חל עליו חיוב בפ"ע לתפילין, ושפיר י"ל שיברך פעם א' ע"ש. אולם י"ל למש"כ תוס' ברכות מ"ח. שחיוב חינוך מוטל על הקטן בעצמו, שפיר י"ל שהגדול לא יברך כל שהניח בקטנותו. ועמש"כ חילוקים בזה היכא מברכים פעם א', בכרית' סי' כ"ח סק"ג ובס' פרי תואר סי' כ"ח סק"ד, ועמש"כ הפרמ"ג יו"ד סי' כ"ח א"א סק"א ובלחם תמוזות חולין פ"ו ס"ק כ"ג ובגליון רש"א שם יו"ד סי' כ"ח ובהגהת צבי לצדיק שם ובשו"ת משיב דבר ח"ב סי' ק"ט ובס' סמכוני באשישות סי' כ"ח ס"ב ובשו"ת דעת ישראל תפילין ח"א תשו' ל"ג ובשו"ת יד העירוב ח"א סי' כ"ה ובס' מעדני יום טוב ח"ב סי' י"ז.

ואולם הט"ז או"ח סו"ס כ"ב כתב שבציצית ותפילין מברך עליהם פעם ראשונה שמברך עליהם שהחיינו וכהרמ"א בכיסוי הדם ע"ש, ומש"כ בא"ר שם ס"ב ובס' אצרות החיים שם, וכן נקט היעב"ץ להלכה בסידורו הדלקת נרות בער"ש אות כ"ו, דכלה שמדליקה נר שבת פעם ראשונה מברכת שהחיינו, וכ"פ בס' הליכות אבן ישראל שבת ח"א פ"ד סעי' ס'. ומש"כ בזה בפתח הדברי סי' רס"ג סק"ז, ובס' דור המלקטים שבת ח"א סי' רס"ג ס"ה אות ט"ז סק"ג, ובשו"ת חת"ס או"ח סי' נ"ה לענין אשה שטובלת פעם ראשונה אם תברך שהחיינו, ומש"כ ע"ד המהר"ש בדעת' או"ח סי' כ"ב ס"א, ובס' שלחן שלמה נדה פ"ג ס"ט, וכן בס' יפה ללב סי' כ"ב סוף סק"א שהוא בעצמו בירך על תפילין פעם א', ועמש"כ בזה בשו"ת מנחת שמואל ח"ג ס"א, ולענין טבילה פעם א' בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' ק"ז ובשו"ת טוב טעם ודעת תליתאה סי' צ"ח ובשו"ת מנחת יצחק ליקוטי תשובות סי' י"ח דלא נהיגי לברך, וכ"פ בס' חוט שני מזווה עמ' קל"ד לענין מזווה, ועמש"כ בשו"ת אז נדברו ח"ז ס"ג ובשו"ת זכרון יהודה ח"א ס"ג לענין תפילין שמברך, ובשו"ת משנה שכיר ח"ב או"ח סי' מ"ה ובשו"ת קרן לדוד סי' נ"ז ובס' שהחיינו פ"א ס"ד, ומש"כ בזה בארוכה בס' ברכת שהחיינו הכי איתמר ס"ד אות ט"ז ע"ש, וראיתי למו"ר בס' דרך אמונה פ"ב מתרומות ס"ק קמ"ט דכתב ד"א שהפרישי תרו"מ בפעם הראשונה שלא קיים עוד מעולם המצוה מברך שהחיינו, ושכן דעת הגר"א, אבל לא נהגו וראוי לעשות שהחיינו על איזה פרי או בגד ולפטור גם את זה ע"ש, ובס' חלת לחם סי' סק"ה, ובס' תרימו חלה סי' שכ"ח ס"א, ובס' חלה כהלכתה פ"א סי' ט"ו, ובס' ברכת הזמן סי' י"א סי' י"ט, ובדעת נוטה תפילין תשו' תש"ז בזה לענין תפילין פעם א' שיוציא שהחיינו ע"י פרי, ובתשו' תשי"ז נשאל ע"ז ממש"כ רש"י במנחות הנ"ל שמברך שהחיינו בכהן הקומץ מנחה פעם ראשונה, וכתב על המנחה מברך כל שנה על החדש, כמש"כ הרמב"ם פ"ו מתמידין ומוספין הי"ח ותוס' ברכות ל"ז ע"ב ע"ש, ובס' מזוזות ביתך סי' רפ"ט סק"ג לענין מזווה בפעם ראשונה שיוציא בשחיינו ע"י דבר אחר ע"ש, ובס' מכתבי תורה סי' שהאמרי אמת בירך על הפרשת תרו"מ פעם א' ע"ש, ובחכמת אדם שער משפטי הארץ פ"א ס"ק כ' שיברך ע"ש, ומש"כ בשו"ת דברי יציב יו"ד סי' ק"י ובשו"ת מנחת שמואל ח"ג ס"א ובשו"ת עטרת שלמה ס"ג אות ו' ובס' עטרת אבות מנהגי מרוקו ח"ג פלא"ס ס"ג ובשו"ת משנת יוסף ח"ג סי' ע' ובשו"ת יושב משה ח"ב סי' מ"ו ובספרו סידור פסח כהלכתו סי' נ"ז, ומש"כ ידידי הגר"צ תמיר בקובץ המאור אב אלול תשע"ה עמ' ס"ד, ובס' הדרת קודש פ"ו מתמידין ומוספין הי"ח ובס' בר מצוה כהלכתו פ"ב סעי' כ"ב ובס' אוצר בר מצוה סי' כ"ב ובס' אפריון חתנים סי' ל"ח ובס' עקדת משה ח"ה סי' ו.

וילהס"ת לסוברים שמברך על מצוה שעושה פעם ראשונה, וכמו שנקטו הרוקח ורש"י הנ"ל ודעימיה, מהו בימי בין המצרים דמבואר בשו"ע הנ"ל דעל פדה"ב מברך שהחיינו ולא יחמיץ המצוה, ד"ל בדפדה"ב חייב לברך שהחיינו, ומש"ה יברך גם בימי ביהמ"צ, אולם לברך שהחיינו על מצוה בפעם ראשונה כיון שיש הסוברים שאין לברך בימי ביהמ"צ יש לחוש לדבריהם ולא לברך. ומצאתי למו"ר בשו"ת משנת יוסף ח"ג סי' קע"ד או"י, דמסיק דהנהוגין לברך על מצוה פעם ראשונה שהחיינו כנער בר מצוה לברך על תפילין, יברך גם בימי ביהמ"צ שהיו כפדה"ב שמברך ביהמ"צ ע"ש, ובשו"ת שמן אפרסמון ח"ב ס"ו. וכתב לי הגר"ח קנייבסקי לסוברים שמברך שהחיינו פעם א', ה"ה בימי ביהמ"צ מברך. ולהסוברים שיש לברך על פרי שהחיינו, ולפטור שהחיינו על מצוה ראשונה וכו"ל, יל"ע בימי ביהמ"צ דאין לברך על פרי חדש, והסתפק בזה בשו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי' צ"ד ע"ש, ומש"כ בס' הליכות שלמה בין המצרים עמ' תי"א בזה, ובשו"ת דברי בניהו חכ"א סי' נ"ב, ובשו"ת ודרשת וחקרת ח"ו סי' ל"ה או"ד.

ובס' ברכי נפשי להגאון המובהק רבי יעקב חיים סופר שליט"א כתב ליישב הסוברים לברך על מצוה פעם ראשונה כטבילה לאשה, דאיכא ס"ס, ספק כרש"י והרוקח הנ"ל שמברכין שהחיינו על מצוה פעם א', ועוד שבברכת שהחיינו לא אמר' ספק ברכות להקל [ועמש"כ בזה בבית מתתיהו ח"א בפתחה אות ה' ע"ש], ובשו"ת דברי בניהו ח"ו סי' י"ג אות ו' כתב להקשות ע"ד שאין מברכין על ס"ס משום חומר דלא תשא, וא"כ ה"ה בברכת שהחיינו ל"מ ס"ס להתיר לברך ע"ש. והנה אם מברכין על ס"ס הארכנו בבית מתתיהו ח"ב סי' י"א, ועי' בשו"ת מחקרי ארץ ח"ו סי' קט"ו ובשו"ת ברכת יאיר שבתוך סי' ברכה נאמנה ס"ב, ומהשו"ע סי' תפ"ט ס"ח שמברכין על ס"ס בפסח ע"ש, ועי' בס' מלאכת שמואל יו"ד סי' כ"ג, ובס' דינא דספיא לב"ד הרה"ג רבי שלום מורח"י סי' י"ב,

וא"כ י"ל דבהכי מיבע"ל בגמ' סוף פסחים מי מברך, כהן מברך דאיירי בפודה פעם ראשונה, והסתפקו ד"ל שיברך הכהן שהחיינו מדין עושה מצות פדה"ב פעם ראשונה, או"ד אב יברך דקעביד עיקר המצוה. ואשר עפ"ז יש לתרץ משה"ק בס' נתן פריו הנ"ל בהך עובדא דר' שמלאי שהסתפקו בפדה"ב מי מברך שהחיינו, דאטו עד אז לא היה פדה"ב להסתפק מי מברך הכהן או האב, אולם למש"נ י"ל דהכא איירי בפדה"ב פעם ראשונה בכהן הפודה, והסתפקו מי מברך, ד"ל שהכהן יברך וכהסוגיא דברכות בכהן שלא הקריב מנחה מימיו שמברך שהחיינו, וה"ה בעובדא דר' שמלאי הוי בכהן שמקבל ה' סלעים פעם ראשונה, ד"ל שיברך מדין עושה מצוה ראשונה, וחשיב דגם הכהן עביד מצוה שהוא מקנה הון לכהן, וג"כ מטי הנאה לדיה בקבלת ה' סלעים, בצירוף זה יברך שהחיינו, דלטעם זה דקמטי הנאה לא סגי, וכמשה"ק הצ"ח דלא מצינו מקבל מתנה שמברך.

ולמש"נ י"ל דאיירי בכהן שפודה פעם ראשונה ד"ל שיברך מדין עושה מצוה פעם א', ומש"ה הסתפקו רק בהך פדה"ב שאיירי בכהן פעם ראשונה, וזהו דמסיק דאב מברך ויוציא לכהן וכו"ל, ועמש"כ בס' גביע הכסף פסחים קכ"א שם ובספרו עמ"ס עירובין עמ' ת"נה ובשו"ת יד נתן ח"ג סי' ט"ו, וכן ראיתי בשו"ת מעדני מלכים ח"א סי' קע"ח בתשו' למע"כ שנשאל בזה, וכתב תללות אם מברכין שהחיינו פעם א' ושאיב הון יכוין להוציא הכהן שהחיינו דחייב הכהן בקבלת ה' סלעים פעם א' ע"ש, וכן בשו"ת עטרת פז ח"ב יו"ד סי' ט"ט בתשו' למע"כ, וכתב מה"ט שיקח פרי חדש ויברך שהחיינו ויכוין לצאת גם על מצות הפדיון, ע"ש בארוכה, וכן בשו"ת דברי בניהו ח"ו סי' י"ג במכתבו למע"כ תלה אם מברכין שהחיינו פעם ראשונה, וכתב לדון אם בברכת שהחיינו אמר' ספק ברכות להקל [ועמש"כ בזה בבית מתתיהו ח"א בפתחה אות ה'], ומסיק שיתכוון האב להוציא בברכת שהחיינו לכהן לחוש לסוברים שמברכין שהחיינו על מצוה פעם א' ע"ש. ובס' ללקוט שושנים ח"ו שורש ה' הביא לדון בזה בתשו' למע"כ אם מברכין שהחיינו על מצוה פעם א', והכא בפדה"ב אין הכהן קעביד מצוה שהמצוה דאב, ובעמ' קפ"ז שם כתב לדון שהכהן מסייע למצות פדה"ב, ואם מברכין שהחיינו בהכשר מצוה, יעו"ש, ומש"כ בארוכה בס' ברכת שהחיינו הכי איתמר ס"ה אם מברכין שהחיינו על הכשר מצוה, ועי' למו"ר בשו"ת משנת יוסף ח"ה סי' נ"ט בתשו' למע"כ, וכן בשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"א סי' קט"ו.

ובשו"ת טעם הצבי סי' כ"ט במכתבו למע"כ, אם כהן יברך שהחיינו פעם ראשונה בקבלת ה' סלעים, הביא תללות אם מברכין שהחיינו על מצוה ראשונה, ושהביה"ל סי' כ"ב כתב שנכון לעשות עצה להתחייב מצד אחד ולכוון לפטור גם את המצוה הראשונה. אולם מלשון הגמ' דפסחים הנ"ל דאב מברך דקעביד מצוה משמע דלא הכהן, א"כ לא יברך ע"ש, וכן בשו"ת אדני פז ח"ג סי' ס"ו במכתבו למע"כ, כתב תללות אם מברכין שהחיינו פעם א', וכתב דהכא לכו"ע לא יברך דאין הכהן מקיים מצוה ע"ש, וכן בשו"ת דברי דוד ח"ג סי' ל"ז ג"כ נשאל בזה ממע"כ, והוסיף הספק גם במוהל שמל פעם א' אם יברך, ותלה אם מברכין שהחיינו על מצוה ראשונה, וכתב דראוי לומר לאבי הון להוציא הכהן בברכת שהחיינו יעו"ש. וכ"כ תללות בשו"ת חמודי דניאל ח"א סי' ל"א במכתבו למע"כ תללות אם מברכין שהחיינו בפעם א', ועיין בספר גם אני אודך תשובות הג"ר אהרן שלמה ויסמן ח"א סימן י"ד מש"כ, ובשו"ת באר חיים להגר"ח רויטמן זצ"ל סי' ל' בתשובה למע"כ. ובקונטרס גם אני אודך תשובות הגר"ח תשובה נ' השיב על זה, אין נפק"מ בין פעם אחת לאחרת ולא יברך.

אמנם אכתי פש לן לברורי מש"נ לפרש הסוגיא דפסחים דמיבע"ל מי מברך, דאיירי בכהן הפודה פעם א', ומש"ה הסתפקו רק בפדה"ב דאיירי הכי, שהרי גם לאב הוי מצוה ראשונה במצות פדה"ב דידיה, א"כ אית ביה תרתי לחיוב ברכת שהחיינו משום מצות פדיון גופא ומשום קיום מצוה פעם ראשונה, ושפיר י"ל שהאב יברך, ואכן י"ל שבהכי גופא מיבע"ל כיון שגם לכהן איכא תרי חיובי לברך משום הנאת קבלת דמי הפדיון, ומשום שמקיים מצות פדה"ב בפעם א', והרי הוא כמשתתף במצות הפדיון וכו"ל, ומיבע"ל מה"ט מי יברך, אם עדיף הכהן שמקיים פעם א' ובצירוף הנאת דמי, או הפדיון, או האב דאית ביה תרתי לחיוב ברכת שהחיינו, משום מצות הפדיון ומשום קיום מצוה פעם א', וראיתי בס' תפוחי יצחק בהדרן למסכת פסחים עמ' כ"ה [והו"ד בס' ללקוט שושנים הנ"ל], דכתב לפרש מסקנת הגמ' שאבי הון מברך שהחיינו ולא הכהן, משום שהאב מקיים מצות פדה"ב פעם א', ויש לברך שהחיינו על מצוה פעם א' וכמש"כ הט"ז או"ח סי' כ"ב, ואילו הכהן אי"ז מצוה ראשונה של פדה"ב שכבר פדה כמה פעמים ע"ש, ולמש"נ דאיירי בכהן הפודה פעם א' שפיר י"ל דגם הכהן יברך, אלא דמסיק שעדיף דאב יברך שהוא מקיים עיקר מצות הפדיון, ויוציא לכהן בשחיינו ג"כ על קיום מצוה פעם ראשונה.

ו

ובאופ"א אפ"ל דמסקנת הש"ס בפסחים שם דאב מברך שהחיינו על פדה"ב ולא הכהן, אף דמייירי בכהן שפודה פעם ראשונה, דס"ל כהתוס' במנחות ע"ה שם דברכת שהחיינו דמנחות שהיו כ"ד משמרות ואין מתחדשות יותר מב' פעמים בשנה, וכיון שיש להן זמן קבוע מברך שהחיינו, ולא מטעמא שלא הקריב מעולם, וכ"כ הש"ך יו"ד סי' כ"ח לדחות ההוכחה מהך סוגיא דמנחות שמברכין שהחיינו פעם א', וכתב להוכיח מתוס' סוכה מ"ו והר"ן שם, דאין לברך שהחיינו על מצוה פעם א'. וכן הוכיח הפר"ח שם ע"ש, ואמנם גם בדעת הרמ"א שמברך שהחיינו על כיסוי ששוחט פעם א', דאם ס"ל כן בכל המצוות, מ"ט כתב הלכה זו בהל' שחיטה ולא בהל' ציצית שמקיים פעם ראשונה, או תפילין

יוסורים מאהבה ע"ש, לכן כתב דהטעם כדי לעורר וכו', וסיים הרמב"ם פרק ה' מהלכות תעניות וז"ל: ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים למעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר [ויקרא כ"ו, מ'] והתודו את עונם ואת עון אבותם, עכ"ל.

ומבואר דהמחמ"ש נמי פירושי קמפרש דברי הר"מ ז"ל על דרך דביארו מרן החת"ס ז"ל, ועפ"י השל"ה הק' הוי תוספת טעם לשבח במאי דלא תקינו להנך צומות על דרך האבלות, ודוק בזה.

ולקושטא דמילתא הנה ראיתי לרבינו מרן הגאון החסיד רבי משה שמואל שפירא זצוק"ל ריש מתיבתא דבאר יעקב, דבספרא דבי רב זהב משבא (במהדור"ק ח"א עמוד קצ"ב ובמהדור"ב עמוד קנ"ט) כתב וז"ל: הר"מ פ"ה תענית ה"ה ז"ל ובכל הצומות האלו [ד' תעניות] אין מתריעין ולא מתפללין בהן תפילת נעילה, אבל קורין בתורה שחרית ומנחה בויחל משה, עכ"ל. וממש"כ "אבל" נראה דההלכה דקריאת התורה בד' תעניות שייכא למש"כ דאין מתריעין ואין מתפללין תפלת נעילה, וצ"ע מאי שייכא אהדדי, והנה כתב הר"מ בפ"ג מתפלה הי"ח ז"ל, ובשאר התעניות שאנו מתענין על מה שאירע לאבותינו קורין וכו' ויחל, ובתעניות שגורין אותן הציבור מפני הצרות וכו' קורין ברכות וקלות כדי שישבו העם ויכנע לבבם כשישמעו אותם, ע"כ. ומבואר דקריאת ויחל בד' צומות הוא משום שהתענית נקבעה על מה שאירע לאבותינו, משא"כ תענית ציבור שגורין על הצרות הוא כדי שישבו העם, וכמבואר בר"מ ריש הלכ' תעניות שתיקנו להתענות בעת צרה כדי שיעקבו בימי התענית, וכמו שהזעקה היא משום תשובה כמוש"כ הר"מ בהלכה א' וב', כן התענית שמשום הזעקה היא משום תשובה, ומש"ה קורין בברכות וקלות כדי שישבו העם ויכנע לבבם כשישמעו אותם, ואע"ג שהר"מ בריש פ"ה מתענית כתב דד' תעניות על מה שאירע בהן הוא כדי לעורר הלבבות לתשובה, צ"ל דמ"מ שאני ד' צומות מתענית על הצרות בעיקר קביעת יום התענית, דבד' צומות עיקר קביעות יום התענית הוא על מה שאירע אלא שתיקנו להתעורר בהם בתשובה, משא"כ תענית על הצרות עיקר קביעות יום התענית הוא עצמו מדרכי התשובה ליעוק בהם ולשוב בהם בתשובה, דקבעו היום תענית כדי שיעקבו בו, והזעקה היא מדרכי התשובה וכמוש"כ.

והנה בפ"ד מהל' תפלה ה"ב כתב הר"מ דתפלת נעילה מתפללין רק בתענית על הצרות ולא בד' תעניות, ולפי מש"כ הוא נמי מהך טעמא דרק בתענית שעל הצרות דקבעוהו משום דרכי התשובה להיות בו התרעה וזעקה שהן משום דרכי התשובה, מש"ה יש בהן גם תפלת נעילה, ולא כן בד' צומות שאין עיקר תקנתן אלא משום מה שאירע כבר ולא שייך לזה תפלת נעילה.

ואשר זהו שכתב הר"מ אבל קורין בתורה בויחל, דמתחילה כתב דהנך ד' צומות אין מתריעין ולא מתפללין בהן תפלת נעילה, פירוש שאין תקנתן משום דרכי התשובה ומש"ה אין בהן התרעה ונעילה, וע"כ דשאני ד' צומות משאר תעניות גם לענין דאין בהן קריאת התורה דתעניות דברכות וקלות שהיא נמי משום תשובה, והרי זה כאילו כתוב בר"מ דבד' תעניות אין בהן קריאה דברכות וקלות, וע"ז כתב אבל קורין בהן בויחל, דאע"פ שאין בהן קריאה דתענית משום תשובה, מ"מ איכא קריאת התורה דויחל שהיא משום קריאה דיום תענית דמשום יום התענית קורין בויחל, עכ"ל, וע"ש היטב.

ולפום דברי הזהב משבא אפשר דאיכא למימר דשפיר עולים דברי הר"מ ז"ל בקנה אחד עם דברי הר"ן ז"ל ושאר רבוותאי דמיינן לעיל, דסברי דהנך תעניות לא הוקבעו אלא לאבל, והיינו דכוונתם דעיקר קביעותם הוי מפני המאורעות, ועלה הוא דמבאר הר"מ ז"ל דתיקנו להתעורר בהם בתשובה, ובפשיטות דלזה מודו כולי עלמא, ואע"פ דהר"ן ז"ל נקיט בלישניה "לא הוקבעו אלא לאבל", לכאורה צ"ל דכוונתו מפני האבל, דאי לאו הכי תקשי מאי דאקשו בזה השל"ה הק' דמיינן לי המחמ"ש, וכן נמי מאי דהק' החת"ס ז"ל דהבאנום לעיל, ואפשר נמי דזהו עומק המכוון בדברי התו"י ז"ל דמיינן דכתב דסברת הר"מ ז"ל כהר"ן ז"ל, ומפורש יוצא דבחד שיטה קאי, ומאי דהעיר החת"ס ז"ל דלא הודיענו נושאי כלי הר"מ ז"ל מנא לי' הא. הנה ע"י בספר קרית מלך למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בהל' תעניות (פ"ה ה"א ד"ה כדי לעורר הלבבות כו') דכתב וז"ל: "ע"י ברכות ו' ע"ב אגרא דתעניתא כו', וע"י מדרש משלי פ"ו שהתענית קרובה לתשובה כו'", עכ"ל. ודוק היטב, ועל דרך האמור לעיל יל"ד ככוונת דברי החת"ס ז"ל, ויש לפלפל בזה.

גם הלום מצאתי בספר מנחת אשר להגאון האדיר רבי אשר זעליג וייס שליט"א (מועדים, צומות, סימן ל"ו) דעמד בגדרי הצומות, ובריש דבריו כתב וז"ל: ד' צומות שתיקנו נביאים משום חורבן בית מקדשנו ותפארתנו, ככתוב (זכריה ח' ט"ו) "כיה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי צום השביעי וצום העשירי יהיה לבית ישראל לששון ולשמחה ולמועדים טובים". ותיקנו בהם תענית משום אבלות על חורבן בית המקדש. ואף שכתב התשב"ץ בת"ב סי' רע"א דרק צום תשעה באב הוי משום אבלות, אבל שאר ג' הצומות לאו משום אבלות הם, באמת נראה פשוט דכל ד' צומות גדר אחד הם ביסודם, והנביא זכריה בחדא מחתא מחתינו לכולהו, אלא שבט' באב החמירו טפי משום שהיה סוף החורבן ובו נשרף ההיכל, וכוונת התשב"ץ אינו אלא **דדיני אבלות** לא מצינו אלא בת"ב, אך אף לפי שיטתו מסתבר דגדר הצום בכלל ה' צומות יסודו משום אבלות, שהרי הנביא בחדא מחתא מחית לכולהו, והוא הולך ומתנבא **צומות** אלו עתידים להיות **לששון ולשמחה**, מכלל דהיום אינם אלא ליגון ולאבל.

כן נראה ברור, ועוד דבאמת מצינו בדברי רבותינו הראשונים דכל הד' צומות דין אחד וגדר אחד להם, הרמב"ן בתורת האדם כתב דמתקנת נביאים כל הד' צומות נאסרו בכל חמשת העיניים, אלא שבזמן בית שני הקילו בשאר הצומות ע"ש. ובתוס' ישנים מגילה ה' ע"ב כתבו היפך הדברים, דהנביאים לא תיקנו בכל ארבעת הצומות, אלא **צום**, וכלישנא דקרא "**צום** הרביעי וצום החמישי וכו'", ורק בחורבן בית שני תקנו להחמיר טפי בת"ב משום שתכפו בו הצרות ואסרוהו בה' עיניים ע"ש. ומ"מ מדברי שניהם למדנו דביסוד התקנה לא חילקו בין צום לצום, ודין אחד וגדר אחד לכולם, ומשום כך נראה פשוט דכל הני ד' צומות משום אבילות הם, וכך כתב גם התוספות יום טוב רפ"ד מתענית ע"ש, עכ"ל. ועמ"ש התם בדברי מרן החת"ס זלה"ה, ע"ש. [והמע"י בדברי התשב"ץ ז"ל יחזה דלכא"ו מבואר בדבריו בהדיא כדפריש לה המנח"א, ע"ש ודוק].

אחר הדברים האלה שאלתי למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: בחי' הר"ן רפ"ד דתענית כתב בתו"ד "אבל לארבע צומות לא הוקבעו אלא לאבל", ע"ש, האם משמע מינה דלא כהר"מ ז"ל רפ"ה מהל' תעניות, דנראה מדבריו דהוקבעו הני צומות לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה ע"ש. וכתב לן מו"ר מרן הרח"ק שליט"א בכתי"ק וז"ל "היינו הך אַבְּל מעורר הלבבות", עכ"ל. וכעין זה כתב לן הגאון הגדול רבי אביגדור נבנצאל שליט"א וז"ל: "האבל צריך לעורר לתשובה", עכ"ל, ודוק בזה. וע"כ בספר דרכי החיזוק ממרן רבינו הגר"ח אדלשטיין שליט"א (עמודים של"ט שמ"ו ושנ"א), ע"ש אדברי הר"מ ז"ל דהל' תעניות, ע"ש היטב בכל דברות קדשו (וע"י נמי בקונטרס יודעי בינה הנדפס לזכר הר"ר יששכר דב גולדברג ז"ל במ"ש הרה"ג מוה"ר מנחם גולדברג שיבדלחט"א, ע"ש באורך ואכמ"ל).

סימן ב'

אם מותר לרחוץ בג' תעניות

כתב הטור ס' תקנ"ו: ומיהו כולם מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותה"מ, ואין צריך להפסיק בהן מבעוד יום חוץ מתשעה באב בלבד, ע"כ. וכתב עלה מרן ז"ל בבית יוסף וז"ל: ומ"ש ומיהו כולם מותרין ברחיצה וסיכה וכו', כתב הר"ן בפרק קמא דראש השנה בשם הרמב"ן מסתברא דכולהו ארבע צומות, תענית ציבור הן ונביאים גזרו אותם, וכל חומרי תענית עליהם, מפסיקים בהם מבעוד יום ואסורים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ובתה"מ כתשעה באב, אלא האידנא כיון דנהגו להתענות בהן ולא נהגו בחומרות הללו משמע דמעיקרא כך רצו להתענות בלבד, אבל לא רצו לנהוג באותן חומרות, וכיון דהני דרצו תליא הרשות בידן, אבל מעיקר התקנה ודאי אסורין בכולן, עד כאן. וכתבו התוספות בסוף פרק קמא דתעניות (י"ג ע"א ד"ה וכל) דשאר תעניות בר מתשעה באב מותרים ברחיצה אפילו בחמין, וכן פסק ראב"ה (סי' תתנ"ד) ורבינו יואל אביו אסר לרחוץ בחמין, עד כאן. וכן כתב המרדכי (סימן תרכ"ח), וכתב בשם ראב"ה שנהגו העולם היתר בדבר, עד כאן, וכן מנהג הפשוט, עכ"ל. ורבינו הרמ"א ז"ל בדרכי משה הארוך מיינן לדברי מרן ז"ל, ע"ש.

ולהלכתא קפסיק מרן ז"ל בשלחנו הטהור ס' תקנ"ו (סעיף ב') וז"ל: צומות הללו חוץ מתשעה באב **מותרים ברחיצה** וסיכה ונעילת הסנדל ותה"מ, ואין צריך להפסיק בהם מבעוד יום, ע"כ. ומשמע דהא דשרי רחיצה היינו אפילו בחמין מדלא חילק בזה מרן ז"ל, והכי מבואר מדבריו בבית יוסף, ובפשיטות מדלא השיג בזה הרמ"א ז"ל ולא מידי משמע דבחד שיטה קאי (והכי נמי מבואר מ"ש בדרכי משה הארוך וכדכתיבנא לעיל).

ברם הב"ח (שם) האריך בעניני דרחיצה בג' צומות, ובשלהי דבריו כתב וז"ל: אמנם עכשיו לא ראינו מי שנהג לרחוץ בג' צומות, ואסור להורות היתר משום אל תיטוש וגו', ואע"ג דבהגהות אשר"י פ"ק דתענית (סימן ט') כתב וכן הוא המנהג שרוחצין באלו התעניות, עכשיו אין המנהג כן, עכ"ל.

ויש להעיר בזה דמדברי מרן הב"ח והרמ"א ז"ל מבואר דהמנהג הפשוט בזמנם היה להתיר רחיצה בג' צומות, ואילו מדברי הב"ח ז"ל שהי' סמוך ונראה לזמנם מתפרש להיפך מזה, ואת"ל דהב"ח ז"ל מיירי דייקא אמקומו, הנה גם בזה לא יגהה מזור דהא הב"ח ז"ל הי' האב"ד קראקא כמ"ש שה"ג בערכו, וקראקא עירו דרמ"א ז"ל היתה, וצ"ב. ואולי דאה"נ באותם השנים הנהיגו שלא לרחוץ, וזהו דנקיט הב"ח ז"ל בלישניה "אמנם עכשיו לא ראינו מי שנהג לרחוץ בג' צומות, ואסור להורות היתר משום אל תיטוש", וכע"ז חזר בסו"ד וכתב **עכשיו** אין המנהג כן", דאפשר דר"ל דמנהג זה הונהג באותם השנים, ומיהו כל זה דייקא, והש"ת יאיר עיניו במאור תורתו. והגרא"ש קניבסקי שליט"א כתב לן בזה וז"ל: יתכן דמשום דתקפו הצרות בזמניהם החמירו וקבלו על עצמם שלא לרחוץ בחמין בכל הצומות, עכ"פ כך נהגו ואין כאן קושיא כלל. וע"י במ"ב סק"ו ובשעה"צ אות ח', עכ"ל. ויש לדון בכל זה.

והנה המג"א (שם, ס"ק ג', ד"ה מותרים ברחיצה וכו') כתב וז"ל: לפי שאין רוב הציבור יכולים לעמוד בה (ר"ן ר"ה ה' ע"א ד"ה והאידנא), ולכן בעל נפש יחמיר בכולן כמו בתשעה באב, חוץ מחליצת מנעל שלא יהא כחוכא ואיטולוא (של"ה, מסכת תענית פרק נר מצוה אות ו'), ומ"מ בל"ט לא פירש מאשתו (של"ה שם אות ח' בהגה), עכ"ל.

וע"י בפרי מגדים (שם, א"א ס"ק ג' ד"ה מותרים) דכתב וז"ל: עיין מ"א, ועיין ט"ז (ס"ק א') רבי רח"ק, והשתא בעו"ה יש גם כן גזירות, עיין טור בזה, ובעל נפש יחמיר חוץ מנעילת הסנדל כו', עכ"ל. אמנם הפמ"ג ז"ל גופי' (שם, במשבצות זהב ס"ק א', ד"ה מותרים) מיינן למ"ש המג"א ז"ל מהשל"ה הק', וכתב עלה וז"ל: "ורחיצה היינו חמין, אבל צונן י"ל דשרי בשלשה צומות, עיין סימן תקע"ה סעיף ג' בתענית ציבור בארץ ישראל, והוא הדין פניו ידיו ורגליו בחמין י"ל דשרי, ועיין סימן תקנ"א סעיף י"ו

בהג"ה מראש חדש ואילך אסור בצונן, הא שבעה עשר בתמוז וכן צום גדליה ועשרה [ב]טבת מותר בצונן, ואי"ה שם יבואר עוד", עכ"ל.

והנה במאי דכתב הפמ"ג ז"ל "ורחיצה היינו חמין אבל צונן י"ל דשרי בשלשה צומות", לקושטא דמילתא יש לדון בזה, דהנה בשל"ה הק' (מסכת תענית, נר מצוה, ס"ק ו') כתב וז"ל: מן הראוי היה להחמיר בשלשה צומות צום גדליה ועשרה בטבת ושבעה עשר בתמוז כמו בתשעה באב שכולם הם משום החורבן, אבל אין גזרין גזירה על הציבור אא"כ [רוב הציבור] יכולין לעמוד בה (ב"ק ע"ט ע"ב), על כן לא החמירו אלא בתשעה באב עצמו, ומבואר מדברי הפרדס שנתחבר בשם רש"י ז"ל שעל כן איזה יחיד שמרגיש בעצמו שיוכל לעמוד בזה, טוב לו בכל ארבעה צומות שיחמיר על עצמו לפסוק האכילה מבעוד יום, עד כאן. ונראה בעיני דדוקא באכילה ושתייה להפסיק מבעוד יום יחמיר כדי שיהיה תענית שלם יום ולילו, אבל בשאר דברים אין צריך להחמיר, מכל מקום אם מחמיר בהן גם כן בינו לבין עצמו שלא יהא נראה כיוהרא תבוא עליו ברכה, עכ"ל. ומהא מבואר דאף בעל נפש יש לו להחמיר דייקא בהפסקה דאכילה ושתייה מבעו"י, אך בשאר דברים א"צ להחמיר, זולת אם מחמיר בינו לבין עצמו שלא יהא נראה כיוהרא תבוא עליו ברכה, ולפי"ז נראה דאף לבעל נפש יש להתיר רחיצה ואפי' בחמין, וזולתי כאמור במחמיר בינו לבין עצמו וכו', ואכתי יל"ע במאי דמיינן המג"א ז"ל מהשל"ה הק' דבעל נפש יחמיר בכולן כמו בת"ב, וכבר הרגיש בזה בשו"ת מקדש ישראל (בין המצרים, סימן ט"ז), והו"ד בהגהות יד הרמ"ה על השלה"ק (שם, ס"ק ח'), ע"ש היטב, ויל"ד בזה.

אמנם ע"י בשל"ה (שם, ס"ק ח') דבתנ"ד מיינן להראב"ה (סימן תתנ"ד) דמיינן ליה התוס' דתענית (י"ג ע"א ד"ה וכל) דבשלשה צומות אחרים מותר לרחוץ בחמין, ודמרון הב"י ז"ל כתב עלה דכן המנהג פשוט, וקמוסיף השל"ה הק' התם וז"ל: "אבל המחמיר על עצמו כרבי יואל אביו של הראב"ה שלא לרחוץ בחמין" וכו', ע"ש בכ"ד, דמינה אפשר לדיוקי דהא בצונן שפיר שרי אף להמחמירין, ויל"ע. ועכ"פ יש לבאר דברי הפמ"ג ז"ל לפום מ"ש השל"ה הק' דס"ק ח', ויל"ד בזה.

מיהו לכאורה מדברי הב"ח ז"ל דלא חילק בזה, משמע דס"ל דאין לרחוץ בג' צומות ואפילו בצונן, ומהשתא צ"ע במ"ש הכף החיים (שם, ס"ק י"ג) וז"ל: "ואפילו להב"ח בצונן י"ל דשרי בשלשה צומות, וה"ה פניו ידיו ורגליו בחמין י"ל דשרי, משב"ז אות א", עכ"ל. וצ"ב דהפמ"ג ז"ל לא נקיט בלישניה דדבריו הוו נמי לשיטתו דהב"ח ז"ל, ואדרבה למאי דכתיבנא מבואר דהב"ח ז"ל בכל גווני אסר.

וע"י נמי בערוך השלחן סימן תקנ"ו (סעיף ג') דכתב וז"ל: מדינא אין איסור רחיצה בחמין בכל הג' צומות ומ"מ המנהג לאסור, רק בע"ש רוחצין בחמין מפני כבוד השבת [ב"ח], אבל בצונן אין מנהג כלל ויכול לרחוץ בצונן, וכן להזיע במרחץ ג"כ מותר דאין זה תענוג אלא הסרת צער זיעה, עכ"ל. ויל"ד במ"ש מהב"ח ז"ל וכמש"ז, וצ"ע. ואפשר דמשמע להו להכה"ח והערה"ש ז"ל דממ"ש הב"ח ז"ל בתו"ד לעיל מינה משמע דמיינן דייקא ארחיצה בחמין ולא אצונן, ויש להתיישב בזה, וצריך עיון.

והמ"ב ס' תקנ"ו (ס"ק ו', ד"ה מותרים ברחיצה וכו') כתב וז"ל: דבשעה שרצו וקבלו עליהם לצום בכל הארבע תעניות הנ"ל לא קבלו עליהם שיהיו בחומר תענית ציבור כתשעה באב, לפי שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה, ובעל נפש יחמיר בכולן כמו בתשעה באב, אלא שאם חל ל"ט יקיים עונתו, וגם בנעילת הסנדל לא יחמיר משום חוכא ואטולוא, וכן אם חל עשרה בטבת בערב שבת אין להחמיר ברחיצה בחמין מפני כבוד השבת, עכ"ל. ובשעה"צ (שם, ס"ק ח') כתב בתו"ד: ועיין בעטרת זקנים שכתב דעכשיו אין נוהגין לרחוץ בג' צומות, וכתב בפרי מגדים דהיינו בחמין, אבל בצונן יש לומר דשרי בג' צומות, והוא הדין פניו ידיו ורגליו בחמין יש לומר דשרי, עכ"ל.

[וע"י בשו"ת שומע ומוסיף מהגה"צ רבי שריה דבליצקי זצוק"ל (בין המצרים, עמוד מ"ו) דכ' וז"ל: אף שמעיקר הדין מותרים כל העיניים ביום זה (=בתמוז), מ"מ המנהג להחמיר ברחיצת פניו ידיו ורגליו וכ"ש כל גופו בחמין, אך ברחיצת כל גופו בצונן אין אף מנהג להחמיר, עכ"ל וע"ש. ויל"ד בזה למ"ש בשעה"צ דמיינן].

והנה בבאיור הלכה ריש סימן תקנ"א (ד"ה מראש חדש עד התענית וכו') כתב וז"ל: ואפשר דיש להחמיר ב"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מראש חדש עד התענית [אליהו רבה ופרי מגדים], עכ"ל. ולכאורה מהא משמע דיש להחמיר בהני תעניות אפי' ברחיצה בצונן, וכשם דס"ל לרמ"א ז"ל בסי' תקנ"א (סעיף ט"ז) דנהגין שלא לרחוץ אפי' בצונן מראש חדש ואילך, ע"ש. והוא דלא כמ"ש בשעה"צ דסי' תקנ"א משמ"י דהפמ"ג ז"ל, וצ"ב.

אמנם ע"י בספר שונה הלכות למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א סי' תקנ"א (ס"ק ל"ח) דמיינן לדברי הביאור"ל, וכתב עלה וז"ל: ודין זה שמקורו מפמ"ג בשם א"ר צ"ע, דהמע"י בא"ר יראה שנכפל שם בטעות שורה מסימן הקודם, ואין מקור לזה, ושמעתי שכבר העירו בזה, עכ"ל.

וע"י נמי במ"ב מהדו' דרשו סי' תקנ"א (הערה כ"ב) דהביאו משמ"י דהגר"נ קופשיץ שליט"א דביאר בזה דיתכן שאין כוונת הביאור"ל אלא לדברים האסורים בתשעת הימים מדינא דגמרא וכגון בנין של שמחה, ולא במה שאסור רק מצד המנהג כמו החריצה, ע"ש. וכעין זה ראיתי דתריץ לה מדנפשיה הרה"ג ר"י דספטימוס שליט"א בספרו קרא עלי מועד (פרק א'), ע"ש.

תו אמינא דאילו נימא דס"ל להביאור"ל דאמנם יש להחמיר בהני ג' תעניות ברחיצה ואפילו בצונן, אכתי תקשי מאי טעמא נקיט בלישני דייקא לתעניות ד"ז בתמוז ועשרה בטבת והשמיט לתענית צום גדליה,

לי באדר, והרמב"ם פ"ה מתענית (ה"ו) כתב משנכנס אב ממעטין ולא כתב הא דלשתמיט מנכרי, אמנם בש"ע בהלכות ט"ב (סי' תקנ"א ס"א) הוסיף וכתב הא דלשתמיט, ואמנם בהלכות מגילה לא כתב הרמב"ם ולא הש"ע הא דמרבית בשמחה ולא הא דלימצי לנכרי, והמג"א (סי' תרפ"ו סק"ה) הביאו, וצריך לידע טעם להשמיטה זו, והנלע"ד דרב טעמיה דס"ל כמ"ד כל חדש אב אסור ברחיצה ואבילות נוהג וכמ"ש תוס' סוף מגילה (ל"א ע"ב ד"ה ראש חדש), והיינו טעמא דדרש כמ"ד והשבת חדשה דכל החדש נוהג אבילות (תענית ל' ע"א), א"כ הכי נמי דרשינן לענין שמחת אדר והחדש אשר נהפך מגיון לשמחה להיות שמחה נוהג משנכנס אדר, ואולי אסור בהפסד ולכל הפחות מצוה לשמוח, אמנם אגן ק"ל כמ"ד דשבת שחל ט"ב בתוכה נוהג אבילות דדרשינן והשבת שבתה ולא חדשה, וכמ"ש כל זה תוס' סוף מגילה הנ"ל, א"כ ה"ה באדר לא דרשינן והחדש אשר נהפך, וכיון דלא דרשינן והחדש שוב אין לנו להוסיף שמחה אפילו בשבוע שחל פורים, דשבתה לא כתיב בפורים, ולפ"ז מה דתנן במתני' משנכנס אב ממעטין בשמחה ומייתי ליה רמב"ם, היינו לענין שאין בונין בית חתנות ואבורניק של מלכים וכמבואר בפ"ק דמגילה (ה' ע"ב) גבי רבי נטע נטיעה בפורים, וזה לא שייך באדר מרבין שבנין ונטועין פשיטא כל השנה נמי, ורק ביום פורים איתא להאי חידושי שאפילו במקום שנהגו איסור מלאכה מ"מ בונין בנין של שמחה, ומשו"ה לא הוי מצי לאתויי הך דרב מרבית בשמחה, והנה ר"פ אמר הלכך בר ישראל וכו', ונדחקו תוס' דקאי אדלעיל דמגלגלין זכות ליום זכאי, ורמב"ם ס"ל כפשוטו אדרב קאי הלכך, ואם כן כיון דלא קיי"ל כרב ואין אבילות מר"ח אין ריעותא מולא ג"כ, וש"ע חש לסכנתא ופסק דלשתמיט באב, אבל עכ"פ באדר לא כתב דלמצי לי, א"נ י"ל בהא עפ"י מה שהרגיש מהרש"א, והאריך ג"כ ראנ"ח פ' תצא אהא דרב פפא דאמר בריא מוליה הא קיי"ל אין מזל לישראל. ולע"ד משום הכי כתב (תענית כ"ט סע"א ד"ה משנכנס) ימי ניסים היו לישראל פורים ופסח, וביע"ב ח"ב סי' פ"ח נדעורר בזה מה רצה רש"י להוסיף פסח, ולפי הנ"ל י"ל דס"ל אע"ג דאין מזל לישראל, מ"מ אחז"ל (חולין צ"ה ע"ב) אע"ג דאין ניחוש יש סימן והוא דאתחזק, וס"ל הכא אתחזק תרי זימנא עכ"פ פורים ופסח, וקיי"ל ב' זימני הוי חזקה, א"כ ס"ל בחד זימנא איכא למימר שמה ריעא מולא דעמלקים גרם, ולא בריא מולא ישראל דאין מזל להם, אבל השתא דאירע ע"י ב' אומות שונות רצופים עמלק ומצרים, שמע מינה יש סימן טבא דבריא מולא דישיראל ועכ"פ יש סימן, זה נ"ל דעת רש"י, ומ"מ הש"ע הוה ס"ל דרב פפא אפשר ס"ל יש מזל לישראל, ואגן קיי"ל שלהי מס' שבת (קנ"ו ע"א) כהני אמוראי ותנאי דש"ס דאין מזל לישראל, וא"כ בשלמא באב איכא למיחש דבריא מולא דאומות העולם, אבל באדר מהיכ"ת לימצי לי, דנהי דריעא מולא דעמלקים, דשארי אומות מי ריעא, ולענין בריאות מולא דישיראל הא אין מזל לישראל, כנלע"ד במעט עיון, עכ"ל.

ובהגהות חת"ס לשר"ע דסי' תקנ"א כתב אמ"ש התם "ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי לישתמיט מינה דריע מוליה", וז"ל: "נ"ב, כיון דאתחזיק ג' זמנים, דחמשה דברים ארעו בט"ב לית ביה משום לא תעוננו", עכ"ל. ודוק בזה למ"ש החת"ס ז"ל גופי' בתשובתו דמיייתין לעיל, ועי' בספר ליקוטי הערות על שו"ת חת"ס (שם) מאי דכתב בהא ע"ש. ועי' בספר פרדס יוסף החדש על פורים לידידנו הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (ס"ק ל"ג ואילך), ע"ש, ואכמ"ל.

והנה במאי דכתיבנא לעיל עפ"ד התו' דמגילה ד"ל דגבי חודש אדר מידה טובה מרובה, ומשנכנס אדר מרבין בו שמחה בלא שיעור, הנה עיין בספר ניצוצי אור להגאון רבי ראובן מרגליות זלה"ה (תענית דכ"ו ע"ב, ד"ה משנכנס אב ממעטין בשמחה) דכתב וז"ל: להלן כ"ט ע"א אמר בז' באב כו', ועי' בבראשית רבה פל"ה ז' ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם המבול, א"כ מהדין להתחיל באבילות משנכנס אב, ומדה טובה מרובה משנכנס אדר מקדימין בשמחה י"ד ימים, עכ"ל, ודפח"ח.

ועי' נמי בס' נפש חיה להגאון הנ"ל זלה"ה (סי' תקנ"א ס"א, ד"ה משנכנס אב ממעטין בשמחה וכו') דכתב וז"ל: גם ב"ר"ח עצמו דריע מזולו שמת בו אהרן לפני בא יום הבטל משבתו, ועיין בירו' תענית פ"ד ה"ה דאית מ"ד שבראש חדש אב חרב הבית, לכן לענ"ד אף הנהוגים בסעודת ר"ח בכל חודש לא יאכלו בו בשר, והכי תהוי מנהגא, עיין תוס' יבמות ה' ע"ב ד"ה ומכלוהי כו' מהדין ה"י שנגזור על עצמינו שלא לאכול בשר וכו', ב"ב ס' סע"ב, עכ"פ ביום שתקפו הצרות ישבת משוש ר"ח, עיין תענית כ"ט סע"ב, וכמ"ש הבני יששכר עצמו בתמוז אב מאמר א' אות י"א בנשואין גם למי שלא קיים פו"ר, וכדיליף באגור איסור רחיצה מוהשבתה גהה חדשה, שמוכח דגם ר"ח עצמו בכלל, עכ"ל.

ובספר עמ"ס תענית להגר"מ בלוי זלה"ה (דכ"ו ע"ב, ד"ה משנכנס אב ממעטין בשמחה) כתב וז"ל: הק' ע"י בס' מעשה רוקח על מס' תענית למה מקדימין פורענותא, הא זיה לצרה בשעתה, ות' דאגו רואים שכתובים בתורה מיתות האבות אברהם יצחק ויעקב יוסף ומשה, ולא נכתב באף אחד מהם באיזה חודש ויום מתו, רק באהרן הכהן כתוב במפורש (פ' מסעי ל"ג ל"ח) ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד החדש, וזה טעמא בני, אבל הוא להורות שברחוש הזה עתיד ליחבר הבית המקדש, ושקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלקינו, ע"כ מתחילין להתאבל מיד בהכנס החודש, וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא, ע"כ. מובא בספר טיול בפרדס (חלק א' אות מ' ס' ו'), עכ"ל. ולמאי דמיייתין יש ליישב קו' המעשה רוקח באופ"א, וק"ל.

תו הצעתי קמי' מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א לקושיית המעשה רוקח דמיייתי המשנת משה, וכתב לן מו"ר מרן שליט"א "היינו

עכ"ל. [והבאתי הני תלתא דוכתי דשו"ת שומע ומוסיף, דכאשר יראה הרואה בכל חדא וחדא איכא חידושיא לכשעצמו, דוק ותשכח].

ובספר הלכות ומנהגי בין המצרים להגר"מ קארפ שליט"א (פ"א, הערה ח') כתב בשלהי דבריו וז"ל: ודע שבחל במוצ"ש אין רשות להחמיר בזה לכו"ע לענין הפסקה מבעו"י, דהרי עי"ז יבטל מצות מלוא מלכה שחיובו מדינא דגמ' ושו"ע, ואין אורי להדר בחומרא ולוותר מחמת כן על דינא דגמ', וכמו שכ' בשל"ה שבטבילת מצוה לא יפרוש מאשתו, וכן ברחיצה ע"ש [וראה מעשה רב להגר"א מה שאמר לאשתו על שרצתה להתענות תענית הפסקה ברצופין ולהתחיל ממוצ"ש, שאפ"י כל ימיה בצומות רצופין לא יעלה לה למלוא מלכה אחת], עכ"ל.

והכי נמי כשהייתי אצל מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א ראיתי דאכל סעודת מלוא מלכה במוצ"ש דליל י"ז בתמוז, אמנם לא אכל בסעודה זו בשר (כדרכו בקודש דבכל סעודת מלוא מלכה אוכל חתיכת עוף) ואכל רק דג, וגדולה מזו לקראת סוף סעודת מלוא מלכה הנוכרת פנה אלי מו"ר מרן שליט"א ושאלני אם אני מבני ספרד, ומשהשבתתי שכן, כבדני מו"ר מרן שליט"א לזמן על הכוס ואמר לי "תברך ותשתה את כל הכוס שתוכל לברך ברכה אחרונה". והנה אע"ג דמנהגו דמו"ר מרן שליט"א דבכל פעם אחר ששותה המזמן מכוס היין טועם מינה איהו גופי', מ"מ באותה סעודת מלומ" לא שתה מו"ר מרן שליט"א מן הכוס ולא מידי, ועוד זאת אשר קודם שקם מכסאו חזר ואמר לי שוב שאשתה את כל הכוס (ואולי שחשש שישתו הימנה אחריני), וכמה הלכתא גבירתא מצינן למילף מינה.

שוב מצאתי בספר אלא ד' אמות מהנהגותיו דמו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (פנ"ב ס"ב) דכתב נמי דכשחל ליל י"ז בתמוז במוצ"ש אינו אוכל בשר בסעודת מלומ", וקמציין עלה למ"ש בביאור"ל סי' תקנ"א (ד"ה מר"ח עד התענית וכו') וז"ל: ואפשר דיש להחמיר ב"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מר"ח ועד התענית [א"ר ופמ"ג], עכ"ל. ואע"פ דבשונה הלכות (שם, ס"ק ל"ח) העיר מו"ר מרן שליט"א אדברי הביאור"ל, מ"מ אמר דכיון דנפק מפומיה דהביאור"ל להחמיר בזה לכן מחמיר בהא ע"ש, ועפ"ז אפשר דיש לבאר הא עובדא דמיייתין בטוטו"ד (ועי' מאי דכתיבנא לעיל סי' ב' בעיקר דברי הביאור"ל ז"ל, ע"ש).

והא דשאלני מו"ר מרן שליט"א אם אני מבני ספרד, י"ל דהא לבני ספרד גופיהו מישרא שרי למשתין יין דכוס ברכת המזון בתשעת הימים, וכמבואר בשו"ע דסי' תקנ"א (סעיף י') לבני אשכנז היוצאים ביד רמ"א ז"ל, וכמבואר שם, ועי' נמי במ"ב (שם, ס"ק ס"ט) דכתב דכוס בהמ"ז דג' סעודות דשבת פשיטא דשרי, ומשמע מינה דכוס דמלוא מלכה לא הוי בכלל זה, וע"כ הוא דנתן לי מו"ר מרן שליט"א לזמן, וק"ל.

ועי' בספר פסקי תשובות ח"ו סימן תקנ"ג (ס"ק ח') דמיייתי מספר סדר היום (עניני בין המצרים) דכ' דנוהגים אנשי מעשה שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בליל התענית, ובהערות דשם (ס"ק ל"ג) כתב מדפנשיה דאלו הנהגות לכבד את סעודת מלוא מלכה במוצ"ש בבשר ויין, דמותר נמי במוצ"ש שחל בליל התענית ע"ש, ומיהו זהו דלא כדמיייתין לעיל משו"ת שומע ומוסיף וממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, וכמבואר.

סימן ד'

בהא דמשנכנס אב ממעטין בשמחה

שו"ע סימן תקנ"א (סעיף א') משנכנס אב ממעטין בשמחה וכו', וכתב עלה המג"א (שם, ס"ק א', ד"ה ממעטין בשמחה) וז"ל: פירוש שאין שמחין כלל כמ"ש התו' פ"ק דמגילה, עכ"ל. וכוונתו דבגמ' דמגילה (ה' ע"ב) מבואר דאי עברו י"ג תעניות שגזרו ב"ד על הציבור בכדי שירד גשם (כמ"ש במתני' דתענית דף י' ע"א) ולא נענו דאז ממעטין במו"מ וכו', ובתוס' (שם, ד"ה ממעטין) כתבו וז"ל: רוצה לומר שלא יהו ששים כלל, וחמירי מתשעה באב שמארסין בו, אבל אין לפרש ממעטין אבל ששים קצת, דאם כן היה לו לפרש השיעור מה הוא קורא ממעט, ע"כ וע"ש. ועי' במחצית השקל ובפמ"ג (א"א, שם, ס"ק ט"ו) ובשער הציון (שם, ס"ק א') מש"ז אדברי המג"א ז"ל ע"ש. [ובמ"ש התוס' התם "וחמירי מתשעה באב", עי' בגליון הש"ס (שם) דכתב עלה וז"ל: עיין פסחים דף נ"ד ע"ב וצ"ע, עכ"ל. אמנם בחי' הרש"ש (שם) כתב עלה וז"ל: הגה"ש הניח דבריהם בצ"ע מהא דתניא בפסחים (נ"ד ע"ב) אין בין ת"ב לתע"צ אלא דזה אסור בע"מ כו', וכה"ג הקשה הלח"מ בפ"ג מהל' תענית הלו"ע על הה"מ ע"ש. ולע"ד דע"כ לא אסרו מליארס אלא לאחר שעברו אלו ולא נענו דנוהגין עצמן כזופין כו', אבל בתעניות עצמן יכול להיות דשרי כמו בט"ב, עכ"ל, וע"ש].

ולפום מאי דכתבו התוס' דמגילה דהאי ממעטין היינו שלא יהו ששים כלל, ויהבו ב' טעמא מדלא קמפרש שיעורא דמעט, אכתי נראה דמידה טובה מרובה להא דאי' בתענית (דף כ"ט ע"א) אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב, כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה, כך משנכנס אדר מרבין בשמחה וכו' ע"ש, דכיון דהתם נמי לא קמפרש שיעורא דריבוי נימא דלית לי' שיעורא, ומרבין ריבוי אחר ריבוי בשמחה, וק"ל.

אמנם יש לעיין אעיקרא דמילתא מ"ט לא מיייתי מרן ז"ל בשלחנו הטהור להא דמשנכנס אדר מרבין בשמחה, וכשם דמיייתי להא דמשנכנס אב ממעטין בשמחה, וצ"ב. ומידי עיוני בזה מצאתי בעזה"י בשו"ת חתם סופר (תאור"ח, סימן ק"ס) דכתב וז"ל: יפה נדעורר על השמטת הרמב"ם, אלא שלא פירש יפה, ואני אפרש, דבמתני' שלהי תענית (כ"ו ע"ב) תנן משנכנס אב ממעטין בשמחה, ואמר רב בגמרא (כ"ט סע"א) כשם שמשנכנס אב וכו', כך משנכנס אדר מרבית בשמחה, וא"ר פפא הלכך האי בר ישראל דאית לי' דינא בהדי נכרי לישתמיט מיני' באב ולימצי

דמאי שנא האי תעניתא מהני תעניות לענין זה, וביותר דמאחר דאית לן לדברי השעה"צ דסי' תקנ"ג דמשמע דס"ל כהפמ"ג ז"ל דשרי למירחץ בהני ג' תעניות בצונן, על כרחין לפרושי דכוונתו דהביאור הלכה לדברים האסורים בתשעת הימים מדינא דגמרא, וכאמור לעיל, ותו לא מידי [ואפשר דמאי דלא תריץ לה מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה האופן, מדסו"ס תקשי לי' דאי הכי הי' לי' להביאור"ל לפרושי זה בהדיא, ומדלא חילק משמע דאכולה מיירי, ותו דהביאור"ל ציין דמקורו מהפמ"ג ע"פ הא"ר, והתם נראה דנכפל שם בטעות שורה מסימן הקודם וכמ"שנ], ויש לעיין בזה.

ויש לדון במי שנוהג לטבול בכל יום או דטובל ט"ב"ע אי שרי ליה לטבול בג' תעניות במקוה דמים חמים, או דבעי דיטבול דייקא בצונן, ומצאתי בספר פסקי תשובות סי' תקנ"ג (ס"ק ו') דהתיר זה, וציין נמי למ"ש איהו גופי' לקמי' סי' תקנ"א (ס"ק מ"ח), ע"ש היטב, ומייתי נמי משו"ת כתב סופר (תאור"ח, סימן ק') דאי חל ל"ט במוצאי התענית מותרת החפיפה והרחיצה כרגיל מבעו"י ביום התענית, ע"ש.

[וע"ע בשו"ע סי' תקנ"א (סעיף ט"ז) דכתב וז"ל: יש נוהגים שלא לרחוץ מראש חדש, ויש שאין נמנעים אלא בשבת זו וכו', ובכה"ח (שם, ס"ק ק"ץ, ד"ה שלא לרחוץ מראש חודש) כתב וז"ל: והאנשים הרגילים לילך למקוה לצורך טבילת קרי מותר לילך בין ראש חודש לתשעה באב אף בחול, ישועות יעקב, ואפילו בערב תשעה באב, בן איש חי פרשת דברים אות ט"ז, ודוקא בצונן, תוספות חיים על חיי אדם שם אות ל"ד, ונראה דאם קשה לו לטבול בצונן או שאין שם כי אם מים חמים, דמותר לעיל לטבול במים חמים כיון שיש תועלת גדולה בטבילה זו כמו שכתבנו לעיל סימן ע"ו אות כ"א, יעו"ש. ועוד כיון דאינו מכוון לשם תענוג רק להעביר רוח הטהומא מעליו, ועיין לקמן אות קצ"ג, ומי שדרכו לטבול אחר תה"מ הרי זה טובל כדרכו, וכן הסנדק מותר לטבול, בן איש חי, עכ"ל. ועי' בספר כאל תערוג (מועדים, עמוד רע"ו) דמיייתי ממו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטיינמן זצוק"ל בזה"ל: אמר רבינו בשם הגר"ח קניבסקי בשם החזו"א שמותר לטבול לתקנת עזרא בתשעת הימים, והוסיף רבינו שבמקוואות שכתוב שחייבים להתקלח לפני הטבילה מותר להתקלח בתשעת הימים לפני הטבילה [וכמובן רק מה שנצרך ממש כדי שיכנס למקוה], עכ"ל.

ובמ"ש מו"ר מרן הגרא"ל זצוק"ל דבמקוואות שכתוב שחייבים להתקלח לפני הטבילה דמותר להתקלח בתשעת הימים לפני הטבילה, עי' נמי מאי דכתיבנא בעזה"י בתשובתנו גם אני אודך ח"י"ג (סימן כ"ד) ע"ש. וזכרון אחד עולה לכאן ולכאן, שו"מ בספר אלא ד' אמות מהנהגותיו דמו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (פנ"ב ס"ק י"ב) דהורה דמי שרגיל בטב"ע תמיד יכול לטבול נמי בתשעת הימים, ואפשר גם בפושרים למי שרגיל בכך, והעיקר שלא יהי' חם מאד, ע"ש. וע"ע בשו"ת שומע ומוסיף להגה"צ רבי שריה דבליצקי זצוק"ל (בין המצרים, עמודים ל"א ע"ה ופ"א) מש"כ בזה, ושם (עמוד פ"א) כתב בתו"ד "וכמובן בצונן", ע"ש היטב.

שוב שאלתי למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בהנהגה לטבול בכל יום או דטובל טבילה עזרא האם מותר לו לטבול בג' תעניות במקוה של מים חמים, או דשרי דייקא בצונן, וכתב לן מו"ר מרן שליט"א "טבול בנהר" (ופירש מר ברי' הגרא"ש שליט"א דכוונתו בזה דיטבול בצונן). אמנם כששאלתי זה מקמיה הגאון הגדול רבי אביגדור נבנצל שליט"א, כתב לן "כן". [והיינו דשרי לי' לטבול במקוה דמים חמים].

סימן ג'

בענין סעודת מלוא מלכה במוצ"ש דליל התענית

במ"ב סימן תקנ"ג (ס"ק ו') כתב גבי ג' צומות דבעל נפש יחמיר בכולן כמו בת"ב, אלא דאם חל ליל טבילה יקיים עונתו, וגם בנעילת הסנדל לא יחמיר משום חובא ואטלולא ע"ש, ובשער הציון (שם, ס"ק ט') מיייתי בתו"ד מהא"ר משמ"י דהשל"ה הק' דבעל נפש צריך להפסיק גם מבעוד יום, ע"ש.

ובשו"ת שומע ומוסיף מהגה"צ רבי שריה דבליצקי זצוק"ל (בין המצרים, עמוד ב') כתב וז"ל: נראה דגם המחמיר תמיד להפסיק מבעו"י, מ"מ כשחל במוצ"ש לא יחמיר להפסיק מבעו"י, לא מיבעיא כשהתענית נדחה דיש צד קולא מעט, אלא אפי' כשחל י"ז בתמוז גופא במוצ"ש"ק לא יחמיר להפסיק מבעו"י ולבטל ע"י מסעודת מלוא מלכה, וגם לא יוכל לשתות יין ההבדלה, ולפעמים אין לו אחר שישתה. ובתוספת מעשה רב סי' ל"ט כתב משם הגר"א שבכל ההפסקות עדיין לא יתוקן הפסד מלוא מלכה אחת, ועיין עוד בשו"ת רב פעלים ח"ג סי' ל"ה, עכ"ל, וע"ש דיהיב עיצה למאן דרוצה להחמיר בזה כדת מאי יעביד עם סעודת מלו"מ, ע"ש היטב.

תו כתב בשו"ת שומע ומוסיף (שם, עמוד ג') וז"ל: מה טוב ומה נעים אם ינהג בעצמו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין מ"ז בתמוז עד ט"ב, וכדעה שהובאה בסי' תקנ"א סעי' ט', וכמנהג שנהג המהרר"ו בשער הכוונות דף פ"ט ע"ג בהגו"ב סק"א, ולא יאכל בשר כבר מליל כניסת י"ז בתמוז, ולכן בחל במוצ"ש לא יאכל בשר ולא ישתה בסעודת מלומ"מ אף שנוהג תמיד לקיימה בבשר ויין, עכ"ל וע"ש. ועמ"ש התם לקמי' (עמוד כ"ט), ע"ש היטב.

ועי' נמי בשו"ת שומע ומוסיף (שם, עמוד ס"ד) דמיייתי למ"ש בשעה"צ הנ"ל, וכתב עלה וז"ל: וצ"ע אם לנהוג בחומרא זו גם במוצ"ש דאתי לידי קולא ליבטל מצות סעודת מלומ", דהבדלה יכול לשמוע מאחר, ואולי באופן כזה יאכל רק כזית ולא יותר, דבסי' תקס"ח ס"א איתא דאם אכל בתע"צ מחוייב להשלים התענית, א"כ עושה איסור בכל כזית שאוכל, וא"כ די אם בכזית ראשון שאוכל לשם מלומ"מ יסמוך על דיעות רוה"פ והטושו"ע שאין צריך להפסיק מבעוד יום, ובשאר יחמיר כהרמב"ן, וצ"ע,

ה" (ובנו הגרא"ש שליט"א ביאר בכונת קדשו דאין כאן אקדומי, דמ"ח אב זהו זמן האבלות וכמ"ש קרא עלי מועד וגו').

סימן ה'

בענין לבישת בגדי שבת בשמחות הנערכות מר"ח עד תשעה באב

כתב הרמ"א ז"ל סימן תקנ"א (סעיף א') וז"ל: מילה שהיא מראש חדש עד תשעה באב, נוהגין שהמוהל ובעל ברית ואבי הבן לובשין בגדי שבת (מנהגים), ע"כ. ועי' בנו"כ דשם מ"ש בזה. ויל"ע אי להתניוק גופי הנכנס בביתו של אברהם אבינו ע"ה שרי להלביש בגדי שבת, ולכא"פ פשיטא דשרי דאיהו חתן השמחה. אמנם צ"ע אי שרי לקנות עבורו בגדים חדשים ולהלבישו, ומצאתי בספר נטעי גבריאל הל' בין המצרים (כרך א', פרק ל"ב ס"ק ח') דכתב דמותר לקנות בגדים חדשים כדי להלביש את התניוק בשעת המילה, ובהערות דשם כתב דהוא עפ"מ"ש בכללי המילה לרבינו יעקב הגור (עמוד ס"ב) דכ' דלהלביש התניוק בגדים נאים וכן להמוהל הוי בכלל הידור מצוה ע"ש. ומיהו יל"ע אי זהו דייקא להרמ"א ז"ל דס"ל בסי' תקנ"א ס"ב דלצורך מצוה הכל שרי, וכדעתו לקמן ס"ו, ע"ש היטב, וצ"ע בזה [ועי' בספרנו ענפי משה בהלכות ועניני חול המועד (סימן א'ג) מאי דכתיבנא בעוה"י בענינא דעשיית בגד חדש לתניוק למילתו בחול המועד, ע"ש].

והנה הרמ"א ז"ל קאי אלבישת בגדי שבת בשמחת ברית מילה דהויא מר"ח אב ועד ת"ב, ויש לעיין גבי שאר שמחות אי נמי שרי למילבש בהו בגדי שבת, או דהוה דייקא בשמחת ברית מילה.

ומצאתי בכף החיים (שם, ס"ק ז') דכתב בסו"ד ז"ל: ונראה דכל מה שכתב לענין ברית מילה ה"ה לענין פדיון הבן, וכ"ש מ"ש לקמן בהג"ה סעיף ט' דהשווה ברית מילה לפדיון הבן יעו"ש, עכ"ל.

מיהו יש לעיין בכונתו דהכה"ח ז"ל, דהנה התם (סעיף ט') כתב הרמ"א ז"ל וזה לשונו: "ומצניעים מראש חדש ואילך הסכין של שחיטה (ר' ירוחם נ"א ח"ג והג"מ), שאין שוחטין כי אם לצורך מצוה כגון לחולה או שבת או מילה וכיוצא ב"ו, ע"כ. ומהשתא צ"ע היכא השווה הרמ"א ז"ל ברית מילה לפדיון הבן בכאן.

והן אמת דבכה"ח (שם, ס"ק ק"מ) כתב אמ"ש הרמ"א ז"ל "וכיוצא בו", וז"ל: "כגון סעודת פדיון הבן וסיום מסכת כמ"ש לקמן סעי' ד' יו"ד בהג"ה יעו"ש", עכ"ל. וה"ד במ"ב (שם, ס"ק ס"ב) ע"ש, מיהו לא פורש זה בדברי רמ"א ז"ל גופי, וצ"ע.

אמנם שוב ראיתי מטין דאיכא דפוסים בדברי הרמ"א ז"ל גופי דסעיף ט' גרסו בהדיא "או פדיון הבן", ולפי"ז אתי שפיר [ומיהו בהדפ' דהכה"ח ז"ל גופי ל"ג הכי], ואכמ"ל.

[ועי' בספר בגדי שבת (שלהי פרק ט"ז) שהעיר מ"ט לא כתב הרמ"א ז"ל בסעיף א' נמי לבגדי פדיון הבן, ע"ש. ואפשר דלפום מ"ש הכה"ח ז"ל י"ל דהרמ"א ז"ל דוגמא נקט, וצריך עיון].

וגבי בחור שנעשה בר מצוה אי מותר לו ולהוריו ללבוש בגדי שבת, עי' בספר נטעי גבריאל הל' בין המצרים (כרך א', פל"ב ס"ב) דמייית משו"ת דברי יציב להגה"ק מצאנו קלויזנבורג זלה"ה (חאו"ח ח"ב סימן רל"ח) דהתיר זה מטעם דאי' במג"א סימן רכ"ה (ס"ק ד') דמצוה לעשות סעודה ביום שנכנס בנו לעול המצוות כיום שנכנס בנו לחופה ע"ש, וא"כ הוי יום טוב שלו, עיין שם. [ואי שרי לבחור בר מצוה ללבוש בגדים חדשים, עי' בנטע"ג (שם, פל"ב ס"ב) ע"ש היטב], ועי' נמי בקובץ תשובות למרן רשכבה"ג הגר"ש אלישיב זצוק"ל (ח"ג, סימן ל"ה ס"ק ב') מ"ש בזה, ועי' נמי בספר אשרי האיש (חאו"ח ח"ג, פרק ס"ט ס"ק ט' ו'), ועי' בספר מנחת דבשי להג"ה מוה"ר יששכר דובער שווארץ ז"ל (ריש סי' תקנ"א) דכתב דאברי הרמ"א ז"ל וזה לשונו: "נ"ב ונראה דה"ה לענין בר מצוה דכתב המג"א (סי' רכ"ד ס"ק ד') דהוי כיום שנכנס לחופה, ג"כ מותר לו ולאביו ללבוש בגדי שבת", ע"ש. ועי' בספר ישועת דניאל סי' תקנ"א (ס"ק ו'), ומ"ש התם משו"ת אבני ישפה ח"א (סימן ק"ד, ענף ה'), ע"ש, ואכמ"ל].

גם הלום דברתי עם מו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף וש"א, ואמר לן דנער הנעשה בר מצוה בתשעת הימים מותר לו ולהוריו וזקניו ללבוש בגדי שבת בבר מצוה, והוסף וסיפר דהשתתף בשמחת בר מצוה לנכדו של הגאון הגדול רבי בנימין מנדלזון זלה"ה הגאב"ד דקוממיות שנערכה בתשעת הימים, וראה דהגר"מ זלה"ה אכל בשר בהסעודה, אולם כששאלתי להגר"א נבצל שליט"א גבי בחור הנעשה בר מצוה בתשעת הימים אם מותר לו ולהוריו וזקניו ללבוש בגדי שבת בשמחתם, כתב לן "איני יודע", עכ"ל. ויל"ע בזה. וכששאלתי זה ממו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לן "לא" [והיינו דאסור].

סימן ו'

בענין בניית בית הכנסת מר"ח אב עד התענית

שו"ע סימן תקנ"א (סעיף ב'): מראש חודש עד התענית ממעטים במשא ומתן ובבנין של שמחה וכו', ובמ"ב (שם, ס"ק י"ב, ד"ה ובבנין של שמחה) כתב עלה וז"ל: והוא הדין כל בנין שאין צריך לו לדירתו ורק שעושה כן להרווחה בעלמא אסור, ואם שכר לנכרי קודם שחודש בקבלנות לצירי ביתו מותר לצירי מטעם זה, ומכל מקום אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר תשעה באב תבוא עליו ברכה, ובית הכנסת מותר דהוי מצוה דרבים, עכ"ל.

ויש לדון למאי איצטריך המ"ב ז"ל להתיר זה משום דהוי מצוה דרבים, דהא אף בלא"ה כתב הרמ"א ז"ל התם "ולצורך מצוה הכל שרי (ר"ן

ספ"ק דתענית)", עי"ש. ואולי יש לומר דקמ"ל דהא מישראל שרי לכולי עלמא מדהוי מצוה דרבים, ואף למאן דלא ס"ל דלצורך מצוה שרי, ועי' בכף החיים (שם, ס"ק ל"ג) מאי דכתב לדון בדעת' דמרן השו"ע ז"ל אי ס"ל דלצורך מצוה שרי או לאו, ע"ש היטב, ודוק בזה, כנלפע"ד.

תו איכא לאוסופי בהא, דהנה בשו"ע הל' חול המועד סימן תקמ"ד (סעיף א') כתב דצרכי רבים מותר לעשותם בחוה"מ, ע"ש. וכתב עלה הרמ"א ז"ל וזה לשונו: ודוקא צרכי רבים כאלו שהם צריכים לגוף האדם, אבל שאר צרכי רבים כגון בנין בית הכנסת (ב"י בשם תשובת הרשב"א) אסור לעשות במועד, ע"כ. ועי' בכ"ד. ובמשנה ברורה (שם, ס"ק ו', ד"ה כגון בנין בית הכנסת) כתב וז"ל: לרבותא נקט דאפילו בנין בית הכנסת שהוא מצוה כדי להתפלל בו במועד בעשרה, ואפילו אין להם מקום אחר להתפלל בעשרה גם כן אסור, שזה אין צורך לגוף האדם, ואפילו התחילו מכבר לבנותו ואין צריך במועד אלא להשלימו אסור מפני שהוא צריך מעשה אומן לזה, **כתבו הפוסקים דבזמן הזה הוי בנין בית הכנסת דבר האבד, דחיישינן שאם ימתין עד אחר המועד יעכבו העכו"ם מלבנותו, ובספר ואומר מרדכי כתב דהכל לפי המקום והזמן, ואין לדיין אלא מה שענינו ראוות עינין שם**, עכ"ל. ומהשתא נמצא דפעמים יהי' בבנין ביהכ"ס נמי משום דבר האבד (ובהיכא דל"ש ב' משום דבר האבד, מ"מ שרי לבנותו מר"ח אב עד התענית מדהוי מצוה דרבים, וכאמור לעיל).

ועי' בספר ישועת דניאל סי' תקנ"א (ס"ק ט"ז) דכתב וז"ל: בנין בית הכנסת מותר דהוי מצוה דרבים (משנ"ב ס"ק י"ב), ונראה דלאו דוקא בית הכנסת, אלא כל השייך לבית הכנסת אם זה מדרגות או צביעה חיצונית וכיוצא"ב, עכ"ל.

סימן ז'

נתינת מתנה בתשעת הימים

דבבר השאלה אם מותר ליתן מתנה בתשעת הימים, זכיתי לשאול זה מקמיה מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, ואמר לי בפה קדשו דאפשר ליתן, ורק בתשעה באב אסור לתת, והכי נמי שאלתי זה ממו"ר מרן הגר"י שפירא זצוק"ל ואמר לי דמותר.

ובספר קרא עלי מועד (שלהי פרק רביעי) כתב בתו"ד וז"ל: ונראה דמותר ליתן ספר מתנה לבר מצוה בתשעת הימים, ובהערה דשם (ס"ק ל"ה) כתב עלה מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א "צ"ע".

והרה"ג בעמח"ס קרא עלי מועד שליט"א כתב בטעמי דמו"ר מרן שליט"א וז"ל: משום שאמרו ממעטין במשא ומתן ויתכן שגם בזה יש למעט, ואמנם אינו תמור כמו ט"ב שאסרו לגמרי, אבל מ"מ אינו ברור להתיר לגמרי לתת מתנות, ואם רוצה לתת מתנה לבר מצוה יש עצה למסור לו המתנה ולא יקנה לו עד אחר ט"ב, כ"ז שמעתי מרבינו הגר"ח שליט"א. ויש שהקשו ע"ז דכיון שאסרו מ"מ משום שמחה שוב אין נ"מ אימתי חלות הקנין, והעיקר תלוי במסירה, ורבינו שליט"א השיב ע"ז: כיון שיכול לחזור בו ועל פי דין אינו כלום לא אסור חז"ל ופשוט, עכ"ל.

והלום מצאתי בספר מועדי הגר"ח (ח"א, תשובה שכ"ט) דנשאל מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א מידידו הרה"ג ר"מ גבאי שליט"א ע"ד נתינת מתנה לבר מצוה בימי בין המצרים, והשיב וז"ל: "המנהג להקל", ע"ש. והוא כדחשיב לן מו"ר מרן שליט"א. וצ"ע ממ"ש בספר קרא עלי מועד דמיייתנו, ויל"ע בזה.

ובשו"ת שומע ומוסיף להגה"צ רבי שריה דבליצקי זצוק"ל (בין המצרים, עמוד פ') נשאל אם מותר ליתן מתנה לבר מצוה שחל מר"ח אב ולהלן, והשיב וז"ל: לתת מתנה אסור רק בט"ב גופא מדין שאלת שלום, אבל מר"ח אב אין כסף וכדומה ששמח בהם, וזה מובא בלקט יוסף דף ק"ז, אבל כלים בלתי חשובים מותר לקנות, ומ"ש בשו"ע לאסור לקנות כלים חדשים, בסתמא, זה מדובר במלבושים, וא"כ כמו שאסור לקנות כלים חשובים מסתבר דגם לתת מתנות כלים חשובים אסור מדין זה. אבל כלים שאינם חשובים מותר לתת, ולכן הנותנים מתנה לבר מצוה אם זה מתנה רגילה כספר וכדומה מותר לתת, ואם זה מתנה חשובה כמו שעון וכדומה אין לתת עד אחר ט"ב, עכ"ל. וכע"ז עי' בספר שיעורי שלמי תודה (בין המצרים, עמוד כ"ו) דכ' בתו"ד דיתכן דכל מה שמותר לשלוח דורון לחבירו בתשעת הימים היינו בדברים שמותר לקנותם או כפירות וכדומה, אך דברים שאסור לקנותם מר"ח ה"ה דאסור לשלחם דורון, ע"ש היטב.

אמנם שוב נתבוננתי דלכא"ו יש להוכיח דשרי ליתן מתנה בתשעת הימים (וזולתי בט"ב דאסור), דהנה בשו"ע סי' תקנ"א (סעיף ז') כתב וז"ל: יש אומרים שאסור לתקן בגדים חדשים ומנעלים חדשים בשבת זה, ויש להחמיר מראש חדש. הגה: והוא הדין דאסור לקנותן וכו', ע"ש בכ"ד. ובכף החיים (שם, ס"ק ק"ב, ד"ה וה"ה דאסור לקנותן) כתב וז"ל: חומר בקנין דאף החדשים אצלו והם ישנים אם חביבים עליו אסורים, וגם מטעם ברכת שהחיינו לא שפיר דמי, **אבל אם נתנו לו במתנה דברכתו הטוב והמטיב מברך מידי**. ולצורך נישואין מותר לתקן כלים אף על ידי ישראל אם אי אפשר על ידי גוי, כדי שיהא מוכן לאחר תשעה באב, הרב יעב"ץ בסידורו דף ס"ט, מחזיק ברכה אות יו"ד, שערי תשובה, עכ"ל. ועיין שם בכל דבריו, ובפשיטות מהא דלא העירו הפו' ולא מידי אעצם נתינת המתנה גופא בתשעת הימים, משמע דהא מישראל שרי [ואע"פ דהי' מקום לפרש באוקימתות שונות, מ"מ קשה לדחוק על זה ולהוציא האמור מידי פשוט, וק"ל].

איברא דאעיקרא דמילתא אי שרי לברך בהני יומין ברכת הטוב והמטיב, עי' בספר קרא עלי מועד (פ"ב הערה ה') דהעיר אמ"ש הכה"ח ז"ל דסי' תקנ"א ממ"ש איהו גופי' בסימן קע"ה (ס"ק י"א) וז"ל: אומרים הטוב והמטיב בבית האבל, אבל בין המצרים הנוהגין שלא לומר שהחיינו

יש למונעם שלא ישנו ביין כדי שלא יברכו הטוב והמטיב, הלכות קטנות חלק ב' סימן קע"ה, וזכור לאברהם שם, חסד לאלפים אות ו', עכ"ל וע"ש. ולא מייתי למ"ש בסי' תקנ"א מהגר"עב"ץ ז"ל דהתיר לברוכי ברכת הטוב והמטיב בהאי זימנא ע"ש, ויישב דאפשר דמ"ש הכה"ח ז"ל בסי' קע"ה לחומרא, היינו לצד דיש עיצות לשתות היין בלא להתחייב בהטוב והמטיב (וכמבואר באחרונים כמה פרטים בזה), וצ"ע, ע"ש.

ולפענ"ד אפשר נמי דאיכא לחלוקי דשאני היכא דתלי' באחריני, וכגון דהביאו לו במתנה, דאז שרי לברוכי כיון דלא פֿיין עצמו לזה, ומשא"כ בגוונא דתלי' בדידה וכהא דייין בסעודתו, דבזה יש לו ליעביד טצדקי שלא לברוכי על' בו בפרק ברכת הטוב והמטיב, ויל"ע בכל זה. [ועי' היטב בשו"ת הלכות קטנות (שם), ובמ"ש עלה בהגהות גן הלק"ט בהנדמ"ח, ע"ש ואכמ"ל].

אחר זמן חזי הוית בשו"ת אדרת תפארת להרה"ג מוה"ר אברהם דורי שליט"א חלק שביעי (סימן י"ט, ס"ק ב') דכתב לדון גבי ברכת הטוב והמטיב בבין המצרים, ובתו"ד מייית מספר תודיעני אורח חיים הל' בין המצרים (עמוד נ"א ואילך) דכתב לחלק כדחילקנו לעיל, והנאני, אמנם מאי דקמדחי להא האדרת תפארת, לענ"ד יש להשיב על דבריו. ועי' בשו"ת שומע ומוסיף (בין המצרים, עמוד ל"ג) ובספר שיעורי שלמי תודה (בין המצרים, עמוד כ"ד), ואכמ"ל בזה.

תו שאלתי למו"ר מרן הגר"י שפירא זצוק"ל אם מותר לקנות ספר בימי בין המצרים, והשיבני דמותר, ועיין נמי בספר פסקי תשובות סי' תקנ"א (ס"ק י') ובספר קרא עלי מועד (שלהי פרק רביעי) ע"ש. והכי נמי כשדברתי בזה עם מו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף וש"א, אמר לן דמותר לקנות ספר קודש בתשעת הימים, ואף אמר דמותר ליתן ספר מתנה לבר מצוה בתשעת הימים, וכן כששאלתי מקמיה הגר"א נבצל שליט"א אם מותר לקנות ספר קודש בתשעת הימים, כתב לן "כן".

סימן ח'

אי שרי לכבס מטפחות האף בתשעת הימים

שו"ע סי' תקנ"א (סעיף ג'): שבוע שחל בו תשעה באב אסורים לספר ולכבס, אפילו אינו רוצה ללבוש עתה אלא להניחו לאחר ת"ב, ואפילו אין לו אלא חלוק אחד, אסור, וכן המכובסים מקודם בין ללבוש בין להציע בהם המטה, ואפילו מטפחות הידים והשלחן אסור וכו'. ועמ"ש הרמ"א ז"ל התם ואנו נוהגין להחמיר בכל זה מתחילת ר"ח עד אחר התענית, וע"ש בכל דבריהם.

והנה בבן איש חי (שנה א' פרשת דברים, ס"ק ו') כתב בתו"ד וז"ל: ואסור לכבס בשבוע זה אפילו מטפחות הידים והשלחן, ורק מטפחת שמקנח בה צואת החוטם מותר לכבס, עכ"ל. ועי' בכ"ד.

וחזי הוית בשו"ת שומע ומוסיף להגה"צ רבי שריה דבליצקי זצוק"ל (בין המצרים, עמוד ס"ו) דמייית להבן איש חי, וכתב עלה וז"ל: וצ"ע מאין לו דבר זה, ולכן המיקל כדבריו לא יקל עד שבוע שחל וכו' [ועיין בשו"ת שלמת חיים (מכון קרן ראם סי' ש"י) שכ' דאם שכיח שמטונפים ואינם ראוים הוי כמו בגדי קטנים בסעי' י"ד], עכ"ל. ועי' בשו"ת שומע ומוסיף (שם, עמוד קכ"ב) דמייית להבא"ח, וכתב עלה וז"ל: ולא נמצא כן בשאר אחרונים, ועכ"פ אין להקל בזה רק עד שבוע שחל וכו', עכ"ל. (ושם לא מייתי להשלמת חיים).

ואפשר דאיכא לסייעי למ"ש השומע ומוסיף, דהנה בשו"ע הלכות חול המועד סימן תקל"ד (סעיף א') כתב דשרי לכבס בחוה"מ מטפחות הידים, ובמ"ב (שם, ס"ק ד') כתב בסו"ד וז"ל: כתב החיי אדם דהוא הדין פאציליק"ע (=מטפחת אף) של חוטם דינו כמטפחות הידים, עכ"ל, וע"ש. ומהשתא נימא דהכא בת"ב דאסרין לכבסו נמי למטפחות הידים, דה"ה דאסור לכבסו למטפחות האף מדדינא חדא להו.

ברם לקושטא דמילתא הנה מהשלמת חיים גופי' דמייית השומע ומוסיף במוסגר משמע כדברי הבן איש חי, וראיתי לכמה מהפוסקים דמיייתו להשלמת, וכן נמי ראיתי מטין דבספר מועד לכל חי להגה"ק רבי חיים פאלאגי זלה"ה (סימן י', ס"ק י"א) כתב כהבא"ח, מיהו עיינתי בגוף דברי המל"ח וקחזינא ליה דכתב וז"ל: כביסה אפילו על ידי גוי אסור בשבוע שחל תשעה באב בתוכה וליוצא לדרך וכו', והסודרים מחמת ששותין אבק, והמטפחות בשביל נטילת ידים שחרית, כל זה מותר אפילו בערב תשעה באב עד חצות, עכ"ל. ועי' בכל דבריו. ואם כן לא נתפרש בדבריו דהמל"ח היתר כיבוס מטפחות האף, ואולי למדו כן מהא דכתב "הסודרים מחמת ששותין אבק", וכפי זה לא גרעי מינה מטפחות האף, ויל"ד בזה, ועכ"פ כל קבל דנא דיש מקום לדון בזה לקולא אליבייהו דהנך רבוותא [ועי' בספרנו ענפי משה בהלכות ועניני חול המועד (סימן י"ט) מאי דכתיבנא בעוה"י גבי כיבוס מטפחות האף בחוה"מ, ע"ש, ואכמ"ל].

שוב זכיתי לשאול מקמיה מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם מותר לכבס מטפחות האף בתשעת הימים, וכתב לן מו"ר מרן שליט"א "מסתבר דמותר".

סימן ט'

בענין כיבוס בגדי עכו"ם ע"י יהודי בשבוע שחל בו ת"ב

שאלה: בבעלות הר"ר פ"א נ"י הדר בחוצה לארץ מכבסה, ולרוב לקוחותיו נמנים על הציבור היהודי שבעירו, והנה אתרמי ליה בדשבוע שחל בו תשעה באב דפקו על דלתו נציגים מתחנת המשטרה המקומית, ובקשתם בפייהם לכבס עבורם את בגדי העבודה של העובדים אשר כולם אינם מבני ברית, ונפשו של בעל המכבסה הנוזר בשאלתו אם מותר לו

לכבס עבורם הבגדים, ואם אמנם מותר הדבר אם ישנם איזה תנאים בזה.

תשובה: הנה כתב מרן ז"ל בבית יוסף סי' תקנ"א וז"ל: כתוב בתרומת הדשן (ח"א סימן קנ"ב) מתוך הסברה נראה להתיר לנשים העבריות לכבס בגדים לנכריות בשבת זו, שהרי אין איסור כיבוס בשבת זו משום דאסור במלאכה, אלא כדי למטע בשמחה ולהראות האבלות, והא לא שייך בכיבוס בגדי הגויים, אמנם סובר אני להחמיר משום דאיכא למיחש למראית העין, עכ"ל. ואני אומר דהכי משמע בירושלמי לאסור, דגרסינן התם בפרק בתרא דתענית (ה"ו) הדין קצרא אסיר מעבד עבידתיה, ומשמע דבכל גוונא קאמר, לא שנתא דישאל ולא שנתא דגויים, עכ"ל.

והכי פסיק מרן ז"ל בשו"ע סי' תקנ"א (סעיף ה') וז"ל: אסור לעבריות לכבס בגדי העובד כוכבים בשבוע זה, ע"כ. ובביאור הגר"א (שם, ד"ה אסור כו') כתב עלה וז"ל: ירו' שם הדין קצרא אסיר למעבד עבידתא, ומשמע דלכל אסור אף לא"י, בית יוסף, עכ"ל, וע"ש.

[מיהו בעיקר מאי דמיתו רבותינו ז"ל ראי' לדבריהם ממ"ש בירו', הנה ע"י בתורתן של ראשונים הנדפס בשלהי ירו' דתענית (שם, ד"ה כן אנן אמרינן הדין קצרא אסור ליה מעבד עבידתיה) דהעיר בזה וז"ל: הלשון כן אנן אמרינן הוא בירושלמי תמיד בתמיה, ע"י באהבת ציון וירושלים ביצה פ"א ה"ג ושם בתרומות (צד ט') בשם הרמב"ן, ובתשב"ץ ח"ג סי' פ', ונפלא מ"ש הב"ב באור"ח סי' תקנ"א כתב בתרומות הדשן מתוך הסברה נראה להתיר לנשים העבריות לכבס בגדים לגויים בשבת זו וכו', ואני אומר דהכי משמע בירושלמי לאסור, דגרסינן התם בפ' בתרא דתענית הדין קצרא אסור ליה למעבד עבידתיה, משמע דבכל גוונא קאמר ל"ש ישראל ול"ש גוים עכ"ל, ובשו"ע שם ס"ה אסור לעבריות לכבס בגדי גוים בשבוע זה, ובביאור הגר"א שם אסור כו' ירושלמי הדין קצרא וכו', עכ"ל, ולא העירו שביירושלמי בלשון אתמאה קאמר ואין ראי' כולל מהירושלמי, ובקרבן עדה ה"ג ר"ש אומר כן אנן אמרינן וכו', וה"פ ר"ש פליג אר' יונה וסובר דאפי' לכבס ולתקן אסור וכו', והגהה זו ללא צורך כי ר"ש חולק בזה עם רב נחמן בבבלי תענית כ"ט ע"ב, ומביא ראי' לדעתו דבטלי קצרי דבי רב, אבל בירושלמי אין כאן מחלוקת ורק נזכר דעת ר' יונה שמוותר לתקן, ומתמה ר' יונה הלא א"א לאסור על הכובסים בכלל שיבטלו ממלאכתם, וספק אם רב ששת ראה את ר' יונה, עכ"ל. ויש לדון בזה.

וע"י נמי בפירוש הריב"ז ז"ל דקמפרש להא דאי' בירו' כן אנן אמרינן כו' בתמיה, ע"ש. וע"י בביאור דמו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א לירושלמי (שם, ד"ה כן אנן אמרינן וכו') דכתב וז"ל: וכי כך אנו אומרים שהכובס אסור במלאכה בשבוע שחל בו בתמיה, אלא להניח שרי, והפוסקים העתיקו הירושלמי בניחותא דאסור אפילו להניח, ע"י ב"י סי' תקנ"א (סעיף ג'), עכ"ל, וע"ש.

והנה במג"א (שם, ס"ק י"ט, ד"ה אסור לעבריות כו') כתב בהא וז"ל: אע"ג דמדינא שרי דליכא שמחה כשמכבס לאחרים, מ"מ אסור מפני מראית העין שאין ניכר שהם של עכו"ם [ת"ה], ואפשר דבצנעה יש להקל עמ"ש סימן ש"ה סי"א, וה"ה במקום שהעכו"ם יש להם מלבושים אחרים דניכר שהם של עכו"ם שרי, עס"ב בהג"ה, עכ"ל. ומבואר מהמג"א ז"ל דאית בהא שני אופני היתר, והיינו דהאחד אי מכבס זה בצנעה, והשני בגוונא דמינכר בהמלבושים דהוה של עכו"ם.

והמ"ב ז"ל סי' תקנ"א (ס"ק מ"ב, ד"ה לכבס בגדי העכו"ם) כתב וז"ל: אף על גב דמדינא שרי שהרי אין איסור כיבוס משום דאסור במלאכה, אלא כדי למטע בשמחה ולהראות האבלות, והא לא שייך בכיבוס בגדי נכרים, אפילו הכי אסור מפני מראית העין שאין ניכר שהם של עכו"ם, אמנם במקום שהעכו"ם יש להם מלבושים אחרים דניכר לכל שהם של עכו"ם יש להקל, ובאין לו מה לאכול ודאי כדי חייו שרי על כל פנים, עכ"ל.

ובשער הציון (שם, ס"ק מ"ד) קמוסיף עלה וז"ל: ועיין שם עוד (=במגן אברהם) שכתב דאפשר דבצנעה נמי שרי, והעתיקו החיי אדם, והוא מטעם דאף דכל מקום שאסרו מפני מראית העין אף בחדרי חדרים אסור, זהו דוקא בדבר שיחשדוהו לאיסור דאורייתא, עיין לעיל בסיומן ש"א במשנה ברורה סעיף קטן קס"ה, עכ"ל. [וע"י במחה"ש בסי' תקנ"א מ"ש בסו"ד וז"ל: אלא דמ"א בסי' ש"א ס"ק נ"ו הקשה על כלל זה ע"ש, עכ"ל. וע"י במחה"ש דסי' ש"א ובלבושי שרד דהתם, ועכ"פ הא מיהא מבואר מינה דהמג"א ז"ל קאי בהך חילוקא בין איסורא דאורייתא לאיסורא דרבנן, וכאשר נקוט המ"ב ז"ל דסי' ש"א ס"ק קס"ה בפשיטות ע"ש, וק"ל].

ועיין נמי בכף החיים סי' תקנ"א (ס"ק פ"ג, ד"ה אסור לעבריות לכבס וכו') דכתב וז"ל: משום דאיכא למיחש למראית העין, ב"י בשם תה"ד סימן קנ"ב, לבוש, ט"ז ס"ק ו', מ"א ס"ק י"ט, ואפשר דבצנעה יש להקל, וה"ה במקום שהעכו"ם יש להם מלבושים אחרים דניכר שהם של עכו"ם שרי, מ"א שם, **מיהו המטה יהודה כתב דמסתם הש"ע משמע דבכל ענין אין להתיר אפי' במפורסם שהבגדים הם של עכו"ם יעו"ש**, אמנם אלי"י רבה אות י"ד פסק כדברי מ"א, וכן פסק חיי אדם כלל קל"ג אות י"ב, דה"ח אות ב', מ"ב אות מ"ב, בן איש חי פרשת דברים אות ו', וה"ה כשכובס אינו מכבס אלא לעכו"ם ולא לישראל שרי, תה"ד שם, א"ר שם. עכ"ל. וחזינו מינה דרובא דרבוותאי פסקי כהמג"א ז"ל, וזלתי המטה יהודה דסי' דבכל גוונא אסור, וע"י נמי בערוך השלחן סי' תקנ"א (סו"ק י"ז) דפסיק כהמג"א ז"ל, ע"ש.

ומהשתא הבוא נבוא לנידון דידן, דהנה להאי התירא דהמג"א ז"ל ודעימיה דכל דמינכר בהבגדים דהוה בגדי עכו"ם שרי לכבוס, אכתי הכא בפשיטות שפיר מינכר בהני בגדים דשל עכו"ם המה מדאין שוטרים

מבני ברית באתרא הדין כלל, ושפיר שרי לכבוס, ומהיות טוב שיכבסם בצנעה דאז אפי' נימא דלא מינכר בהבגדים דהוה של עכו"ם, מ"מ שרי לכבוס מהיתרא קמא דהמג"א ז"ל דעביד בצנעה, וכמו שנתבאר.

תו איכא למיהב טעם לשבח להתייר במאי דקמן לפום מאי דחזינא בספר פסקי תשובות ח"ו סי' תקנ"א (הערה קל"ז) דבתו"ד מייית משו"ת מהר"ש"ם ח"א (סימן ס"ו) ושו"ת מהר"ש ענגיל ח"ו (סימן נ"ז) דסי"ל דאם מפסיד פרנסתו לא חששו למראית העין, ודכן מסיק בשו"ת דברי יציב או"ח ח"ב (סימן רל"ה) וביתר כחא דהתייר ע"ש, ואם כן הכא דהאיסור מפני מראית העין נמצא דיש מקום להתיר נמי מה"ט, וביותר דיתכן ויגרם מינה פסידא רבא, דאי יקבל מינייהו אפשר דיביאו לו מכאן ואילך לכבס בגדיהם בכל עת, ואי לאו דיקבל מינייהו יפנו לאחרני [ולא עיינתי קעת בדברי הפו' דמייית הפסק"ת, וצל"ע שם בל"נ], ואת לרבות דיש לדון דאי לאו דיקבל מינייהו תצמח מינה איבה, והפוסקים האריכו בכ"מ לדון אי שרי איסורא דרבנן במקום איבה, לא עת האסף, ומ"מ בלא"ה כאמור בנידון דידן שפיר מישרא שרי לפום מאי דמיייתנן לעיל, ואכמ"ל.

סימן י'

בענינא דנשי דנהיגי דלא למשתי עמרא מדעייל אב

ירושלמי דפסחים (פ"ד ה"א) נשי דנהיגין דלא למיעבד עובדא באפוקי שובתא אינו מנהג עד ימינו סדרה מנהג, בתר"י ובחמשתה אינו מנהג עד יתפני תענית' מנהג, יומא דערובתא אינו מנהג מן מנחתה, ולעיל מנהג יומא דירחא מנהג, א"ר זעירא נשייא דנהגין דלא למישתיה מן דאב עליל מנהג שבו פסקה אבן שתייה, מה טעם כי השתות יהרסון, ע"כ. וכ"ה בירושלמי דתענית (פ"א ה"י) ע"ש היטב, ובנושאי כלי הירושלמי מש"כ בזה ע"ש. [ובהאי טעמא דירו' כי השתות יהרסון, ע"ש בסנהדרין (כו" ע"ב) ע"ש היטב].

וכתב מרן ז"ל בשו"ע סי' תקנ"א (סעיף ח') וז"ל: נשי דנהיגי דלא למשתי (פירוש, לסדר ולערוך החיטין שהולכין לאורכו של בגד, והוא מלשון או בשתי או בערב) עמרא מדעייל אב, מנהגא, ע"כ.

והנה בשו"ע הלכות ראש חודש סימן תי"ז (סעיף א') כתב וז"ל: ראש חודש מותר בעשיית מלאכה, והנשים שנוהגות שלא לעשות בו מלאכה הוא מנהג טוב, ע"כ. וכתב עלה הביאור הלכה (שם, ד"ה והנשים שנוהגות) וז"ל: צריך עיון בכוננת המחבר אם לדעתו על כל פנים מצד מנהג מחויבות כל הנשים לנהוג כן מצד שהוא מנהג קדום שאמותיהם החזיקו בו כבר, וכשאר דברים המותרים שבנות ישראל קבלו עליהם מזמנים קדמונים, שבודאי כל הדורות מחויבים לנהוג כן, או כוונתו רק לומר דאשה שנוהגת כן הוא מנהג טוב [וגם אין רשאה לחזור ממנהג זה, וכמו כל מנהג של מצוה שאין להתירו וכדמוכח בבית יוסף בשם שבלי לקט], אבל לכתחילה אין כל אשה מחויבת לנהוג כן אף מצד המנהג, עכ"ל. וע"י שם בכל מאי דנו"נ בזה באורך, ע"ש. [וע"י מאי דכתיבנא בזה בעזרה"י בספרנו ענפי משה בהלכות ועניני ראש חודש (סימן ז') ע"ש].

ויש לעיין אם במאי דקמן גבי נשי דנהיגי דלא למשתי עמרא מדעייל אב נמי יש לדון בהא כי האי, דהן אמת דבפשיטות איכא חילוקא דגבי ראש חודש כתב מרן ז"ל בריש דבריו דמותר בעשיית מלאכה, והדר קאמר "והנשים שנוהגות שלא לעשות בו מלאכה הוא מנהג טוב", ברם בהלכות ת"ב לא כתב מרן ז"ל אלא "נשי דנהיגי" וכו', ומ"מ מאידך גיסא איכא למדחי דמהא גופא דנקיט בלישני' "נשי דנהגי", מכלל לאו אתה שומע דיתכן וישנם נשים דלא נהגו בהא, אא"כ נימא דכוונת הירושלמי במ"ש "נשי דנהגין" וכו' היינו דכן הוא מנהג נשי דעלמא, ועד"ו העתיק מרן ז"ל ללישנא דירושלמי בשלחנו הטהור [ופוק חזי דמרן ז"ל העתיק לישנא דירו' בלשון ארמית, וכיוצא בזה ע"י בשו"ע דהל' פסח סי' תפ"ד (סעיף א'), ועמ"ש בעזרה"י בספרנו ענפי משה בהלכות ועניני פסח (שלהי סימן רס"ד) ע"ש], ומיהו י"ד דככ"מ נקוט מרן ז"ל לישנא המבוררת ספי במנהגי הנשים, וכגון הא דכ' בשו"ע דהל' פסח סימן תצ"ג (סעיף ד') נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה מפסח ועד עצרת משקיעת החמה ואילך ע"ש, וע"ע בשו"ע ה' חנוכה סימן תע"ר (סעיף א') דכתב וז"ל: ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות כו' ע"ש, דמינה שפיר משמע דכולהו נשי נהגי בהא ומשא"כ בכאן, וצריך עיון בזה.

והגרא"ש קניבסקי שליט"א כתב לן בהא וז"ל: לכא' במנהג הנשים לא לערוך ולסדר את חוטי השתי הוא אסור לכל הנשים, דהוא מנהגא, ומנהג ישראל דין הוא, וכן משמע מלשון השו"ע, אבל בר"ח שהוא כיו"ט שלהן, ולשון השו"ע שהנשים הנוהגות בזה הוא מנהג טוב משמע דאינו חיוב לכולן, אלא טוב שיהנהגו כן, וכמובן שלדידן כבר קיבלו עלייהו ואין לשנות המנהג, אך בלשון השו"ע יש לדון כמש"כ רבנו במשנ"ב, עכ"ל.

ואעיקרא דמילתא ע"י בספר כאיל תערוג (מועדים, עמוד ער"ה) דמייית מספר מנחת בנימין להרה"ג ר"ב גרוסברד שליט"א (עמוד תתק"ד) דהביא ממו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטינמן זצוק"ל דהעיר דבברי הירושלמי דמ"ט קבעו זכר אבלות מיוחד על ביטול אבן השתייה, והא בטל כל הבהימ"ק, וע"ש מאי דכתב המנחת בנימין דדן בזה קמ"י מו"ר מרן זצוק"ל, ע"ש, וצ"ע בזה.

ויש לדון בזה נמי לפום מ"ש הגר"ד גאלדשטיין זלה"ה (בהנדפס בספר קובץ המועדים, תעניות, עמוד תקמ"ח), דבריש דבריו כתב וז"ל: בראשית עיוני בזה ה"י קשה לי בדברי הירושלמי לפי הגירסא שלנו נשי דנהגין דלא למשתי"י מן דאב עליל מנהג שבו פסקה אבן שתי' כמ"ש כי השתות יהרסון, דמה טעם סמכו המנהג הזה על רמו רחוק כל כך חוטי שתי' עם אבן שתי', ולמה לא אמרו שהוא על שם בגדי כהונה

שנתבטלה תשמישן, והוא קרוב יותר למנהג, ולא עוד אלא שאבן שתי' לא נחרב כלל, והוא עומד על תלו עד היום, אבל בגדי כהונה נתבטלו לגמרי ולא נשאר להם כל זכר, ונהי דלפי טעם זה ה"י להם לאסור כל מלאכה בבגדים טוי' ואריגה ותפירה, והרי לא נהגו לאסור אלא אריגת שתי', מ"מ הא גופא קשיא למה לא אסרו כל מלאכת תפירה בבגדים משום שנתבטלו בגדי כהונה, ועלה בדעתי לומר דא"נ דהמנהג הראשון ה"י כן לאסור כל תיקון בגדים, כמ"ש הטור בשם רשב"ט דטעם המנהג ה"י משום שנתבטלו בגדי כהונה, אבל אריגת שתי' לא אסור לפי שהוא רחוק מתיקון הבגד עצמו, וכמ"ש התה"ד דמותר לטוות חוטינן דלא דמי לתיקון השתי שהוא תחילת אריגת הבגדים, והוא כתב כן לפי האמת דאריגת שתי' ג"כ נהגו לאסור, אבל לפני שנהגו כן לא ה"י אסור אלא תיקון הבגדים עצמם, ואח"כ הוסיפו לאסור גם תיקון השתי מחמת הטעם המוזכר בירושלמי. ובהו מיושב ג"כ דלמה הוזכרו נשים במנהג זה, משום דבמנהג הקדום נכללו בין נשים בין אנשים, שבתיקון בגדים עוסקים גם אנשים, אבל בתיקון השתי אינן עוסקות רק נשים, עכ"ל. וע"י בכל מאי דהאריך שם בהא, ואכמ"ל.

סימן י"א

בענין נסיעה לשבת חזון לנופש וכדומה

עובדא הוי כשלמדנו בשיביה, ורצו מטעם הנהלת הישיבה ליסע עם התלמידים לעיה"ק צפת תובכ"א לשבת חזון, ושאלתי מקמי' מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם אמנם אפשר ליסע להתם לשבת חזון, ואמר לן מו"ר מרן שליט"א בהאי לישנא "שבת חזון זה לא זמן לנסוע (לצאת) לטיולים", ונומייתי למור' מרן שליט"א דכוונתם בזה עבור חיזוק וגיבוש וכה"ג, ואעפ"כ חזר על דבריו הנוכרים. ואמנם מחמת כן ביטלו התכנית ליסע לשבת חזון ונסעו לשבת נחמו.

והלום מצאתי בספר נטעי גבריא (בין המצרים ח"א פמ"ז ס"ק ט"ו) דכתב דנוהגים שלא לטייל בשבת חזון, ובהערה דשם (ס"ק כ"א) מייית דכ"כ בתוספות חיים שעל החיי אדם כלל קל"ו (ס"ק א') דהעולם נהגו שלא לטייל בשוק בשבת חזון, אף אם אינו חל בת"ב או בערב ת"ב, ומנהג הגון הוא, ע"ש. והנטעי גבריא גופ"י כתב דמסתבר שמה שהולך לטייל קצת אחר סעודתו בשביל לעלל המזון וכדומה אינו בכלל זה, ודן שם אי רשאי לילך לבקר חבירו, ולבקר הוריו התיר, ע"ש בדבריו [וכשחל ת"ב או עת"ב בשבת כ' דמדינא אסור לטייל כמ"ש הברכ"י דסי' תקנ"ג (ס"ק ה') ובשע"ת (שם, ס"ק ה') ע"ש].

וע"י נמי בתשובתינו גם אני אודך (חי"ג, סימן ל"א) דנשאלנו מידידנו הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א אם ראוי לכתחילה ליסע בערב שבת חזון להתארח אצל משפחה או הורים או נופש וכיוצא בזה, ובריש דבריו הבאנו למאי דשאלנו למור' מרן הגר"ח שליט"א, ועפ"י כתבנו דנראה ברור דה"ה דאין ליסע לנופש לשבת חזון. אכן להתארח אצל הוריו ובני משפחתו וכה"ג בפשיטות אינו בכלל זה, ופוק חזי מאי עמא דבר. ותו מיייתנן דבספר שערי נחמה (עמוד נ"ו) כתב וז"ל: חתן שמתחתן בשבוע שאחר תשעה באב מותר לו לעשות "אויפרוק" בשבת זו, היינו להעלותו לתורה כנהוג ולשיר לו, וכן לערוך לו קידוש אחר התפילה כנהוג, עכ"ל. והוסיף שם דכשחל שבת חזון בערב ת"ב מצוי שלא נח לעשות אז האויפרוק בשבת ההיא, **כי האוחרים הבאים מחוץ לעיר יצטרכו לחזור לביתם ולשבת באב ולא נוח לנסוע אז**, וכן מעוד סיבות, ואפשר להקדימה לשבת שלפני כן, ע"ש היטב. ומשמע שאין שום מניעה וחשש בעצם מאי דבאים להתארח בשבת זו, וע"כ דעיקר הגדר דכל דרגילות הוא לית לן בה, ומה דהחמיר מו"ר מרן הגר"ח שליט"א הוא בגוונא דנסוע לנופש ולטייל, ופשוט, ואכמ"ל.

סימן י"ב

בענין אכילת בשר בסעודת מלוה מלכה דמוצאי שבת חזון

שו"ע סימן תקנ"א (סעיף ט'): יש נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בשבת זו (ומותר בחומץ של יין) (אגודה ומהר"ל), ויש שמוסיפין מראש חדש עד התענית, ויש שמוסיפין מ"ו בתמוז, ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק נ"ו, ד"ה שלא לאכול בשר וכו') כתב וז"ל: ומיד שהתפללו הקהל ערבית במוצאי שבת, אע"פ שהיחיד לא התפלל עדיין והוא בתוך סעודתו אסור בבשר ויין, והוא הדין בראש חדש לדידן [מ"א]. אבל שארי אחרונים כתבו דבמוצאי שבת אם הוא לא התפלל עדיין מותר בבשר ויין, דכיון שאומרים רצה בברכת המזון שייך אצלו שבת, עכ"ל.

ומספקא לן אי שרי למיכל בשר בסעודת מלוה מלכה דמוצ"ש חזון, דלכאורה לפום ריהטא אית לן למימר דשפיר שרי מה"ט דהוי כסעודת מצוה, וכמ"ש הרמ"א ז"ל סי' תקנ"א (סעיף י') וז"ל: ובסעודת מצוה כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכת וסעודת אירוסין אוכלים בשר ושותים יין כל השייכים לסעודה, ע"ש היטב, ומדברי המ"ב ז"ל דלעיל בפשיטות אין ראי' לאיסורא, דהתם השאלה אי מיגרי היחיד אחר הציבור, וע"י בשעה"צ (שם, ס"ק נ"ו), וק"ל.

והנה בכף החיים סי' תקנ"א (ס"ק קמ"ג) מיייתי למאי דדנו האחרונים ז"ל במי שנשאר לו בשר מיומא דשבתא, אי שרי ליה למיכל מיני' במוצאי ראש חודש או שבת, ע"ש היטב. ושוב כתב (שם, ס"ק קמ"ד) וז"ל: וכתב בס' חיים ביד סימן קכ"ה אות ס"ו דאפילו המחמיר שלא לאכול משירי שבת, מ"מ בסעודה רביעית מותר ומוצוה איכא, דהרי עד ד' שעות הוא זמנה ועדיין איכא הארת שבת יעו"ש. וכ"כ בספרו מועד לכל חי סימן י"ד אות כ' דבסעודה ד' יש להקל לאכול משירי שבת ולא עוד, והשאר יתנו לתינוקות, אך בזאת לא יקנה יותר מהרגלו כדי שישאר לסעודה ד' יעו"ש. וכ"כ ארחות יושר פ"ד דאם עשה תבשיל לשבת וניתר מותר לאכלו במו"ש, כיון שנעשה לצורך שבת והוא סעודת דוד הע"ה, ואיכא

נמי משום בל תשחית, אבל אם עשהו בערמה אסור, וכן נותר ליום א' אסור לאוכלו ביום א', יעו"ש. והב"ד היפה ללב ח"ב אות ו', עכ"ל. ומשמע מהני רבנותא דהא דאקילו למיכל בשר בסעודת מלוה מלכה היינו אמה דנשאר משבת, ותו לא מידי.

והכי נמי עי' בשו"ת אגרות משה (או"ח, חלק ד', סימן כ"א, ס"ק ד') דכתב להגר"א גרינבלט זלה"ה וזה לשונו: ובדבר מי שנוהג לאכול בסעודת מלוה מלכה במו"ש בשר שראוי לעשות כן למי שאפשר לו כדאיאתא במג"א סימן ש', מסתבר שכיון שעכ"פ מאיזה טעם שיהיה נמצאו אף מיראי ה' וזריזין במצוות שלא הקפידו לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה, אלא אפילו בדורות הקדמונים אין אפילו לאלו המקיימים אותה בכל שבת בבשר רשות לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה זו, ואפילו נהג כבר הרבה פעמים שיש חשש נדר מדין נהג ג"פ ולא התנה שיהא בלי נדר מסתבר שא"צ התרה, דהא הנהגתו היתה במוצ"ש דכל השנה שמתירין בבשר, דהא לא שייך לומר שמנהגו היה שלא נחשב גביה סעודה חשובה בלא בשר דנימא שלפי מנהגו לא יצא כלל חיוב מלוה מלכה, אלא שמנהגו להוסיף ליותר כבוד, לכן מחמת המלוה מלכה שאוכל במוצ"ש בשר שליכא שום חשש באכילת בשר, אין בכלל מנהגו גם במלוה מלכה דבט' הימים שהמנהג הוא שלא לאכול בשר, עכ"ל. [ועי' בשו"ת רבבות אפרים ח"ג ס' שלה"ה וח"ד ס' קל"ח, ואכמ"ל].

מיהו יש לעיין במ"ש האגרו"מ ז"ל דכיון שנמצאו אף מיראי ה' וזריזין במצוות ואפילו בדורות קודמים שלא הקפידו לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה, דלהכי אין אפילו לאלו המקיימים אותה בכל שבת בבשר רשות לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה זו, ע"ש. דלכאורה לפי זה נימא נמי גבי סעודת סיום מסכת וכיוצא בה, דכיון דרבים מיראי ה' אין עושים בכלא שתא סעודת סיום מסכת בבשר ויין, אכתי יאסר ליעביד בתשעת הימים סעודת סיום מסכת בבשר ויין, והא מדברי הרמ"א ז"ל דסימן תקנ"א (סעיף י') מפורש דלא כן, וצ"ב.

והלום מצאתי בעזה"י בספר כתר ראש מרבינו חיים מוולאזין זלה"ה (בהוראות והנהגות נוספות במהדו' כתר ראש הנדמ"ח זה מקרוב עי' הרה"ג ר"מ גרודקה שליט"א ח"ב עמוד תקנ"א) דכ' וז"ל: בהוראות והנהגות (ח"ב ז') כתוב "אמר מורי שמותר לשתות מן הבדלה באב קודם התענית, ולא זו בלבד, אלא שמותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודת מלוה מלכה שהרי היא סעודת מצוה, וכן על סיום הש"ס אכלו בשר בישיבה", עכ"ל.

וביאר שם הרה"ג המו"ל שליט"א בתו"ד וז"ל: עוד הורה רבינו שמותר לשתות יין ולאכול בשר בסעודת מלוה מלכה משום שהיא סעודת מצוה, ולא קיבלו עליהו אסור בסעודת מצוה, כמו שכתב הרמ"א (סעיף י') "סעודת מצוה כגון מילה פדיון הבן וסיום מסכת וסעודת אירוסין אוכלים בשר ושותין יין כל השייכים לסעודה", וס"ל לרבינו שגם סעודת מלוה מלכה היא סעודת מצוה ולכן מותר לאכול בה בשר ולשתות יין, ונתכן בדעת רבינו שס"ל שסעודת מלוה מלכה היא מצוה גמורה כשאר סעודות השבת, ועל כן סבר שהיא סעודת מצוה ומותר לאכול בה בשר ולשתות יין, ואע"פ שיוצא ידי חובתו ככזית פת כמו שאמרנו בגמרא (שבת ק"ט ע"ב) ובשו"ע "לעולם יסדר אדם שלחנו בערב שבת אע"פ שאינו צריך אלא לכזית", מ"מ כל מה שמרבה בסעודה הוא מצוה, ובגמרא שם איתא דרבי אבהו היה שוחט בכל מוצאי שבת עגלא תילתא לאכול ממנו כליה אחת, ופ"א שייך כליה מערב שבת לצורך מוצ"ש ובא אריה ואכל את העגל שהיה ראוי להישחט במוצ"ש, וכתב המגן אברהם "בגמרא משמע דנכון לבשל בשר במוצאי שבת או דבר אחר", וע"כ סבר רבינו שמצוה לאכול בשר ולשתות יין בסעודת מלוה מלכה, שסעודת מצוה גמורה היא, עכ"ל. ועי' מאי דהוסיף שם בענינא דסעודת מלו"מ, ע"ש.

תו מיתו בהערה (שם, ס"ק קל"ב) דגאון ישראל האדר"ת זלה"ה בספרו הר המוריה (אות ס"ה) כתב דמי שרגיל לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה ואינו מבטל מנהגו, מותר לו לאכול בשר גם במוצ"ש חוץ דהו"ל סעודת מצוה, דמקורה מהגמ' שאמר יסדר שלחנו, וכמו שמותר לשתות מין הבדלה באין עמו תינוק, ע"ש. ועי' נמי בספר נטעי גבריאל הל' בין המצרים (פמ"ט ס"ו) דמיתו מאיזה גדולים שהתירו אכילת בשר בסעודת מלו"מ במוצ"ש חוץ [אמנם חלקם התירו דייקא בבשר שנשתייר משבת], ועי' נמי בספר מעדני איש על מצות סעודת מלוה מלכה להרה"ג ר"א שושן שליט"א (פ"ד, סעיף כ"ב), ע"ש באורך, ואכמ"ל.

וכששאלתי ממור"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטיינמן זצוק"ל אם אפשר לאכול בסעודת מלוה מלכה דמוצ"ש חוץ בשר, אמר לי דאין נוהגין. ושאלתי ממור"ר מרן זצוק"ל דלכאורה הוי סעודת מצוה, ואמר לי דהמצוה היא לאכול כזית פת ולא שור הבר, והערת קמי' מור"ר מרן זצוק"ל מאה דשבת (דף ק"ט ע"ב) ר' אבהו הוה עבדין ליה באפוקי שבתא עיגלא תילתא, הוה אכיל מיניה כוליתא כו', ומ"מ לא קיבל מור"ר מרן זצוק"ל להאי טענתא, ואפשר דהביאור בזה ערמ"ש בשו"ת אגרות משה דמיתנין לעיל, ודוק בזה. וכן נמי כששאלתי ממור"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם אפשר לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה, נענע בראשו שלא, ושוב אמר לן בפה קדשו שאין נוהגים. ושאלתי אם לא הוי כסעודת מצוה, ואמר לי מור"ר מרן שליט"א שאין זה חיוב, ויש לדון בכל זה.

ועי' נמי בקונטרס שיח מרדכי לידידנו הרה"ג ר"מ טשינגל שליט"א (ס"ק ק"ג) דשאל מקמי' מור"ר מרן הגר"ח שליט"א במי שרגיל לאכול בסעודת מלו"מ בשר, אי שרי ליה למיכל בשר בסעודת מלו"מ דמוצ"ש חוץ, והשיבו דלא, ע"ש, ואכמ"ל.

סימן י"ג

בענין הצנעת סכין דשחיטה מר"ח אב ואילך

כתב הרמ"א ז"ל סימן תקנ"א (סעיף ט') וז"ל: ומצניעים מראש חדש ואילך הסכין של שחיטה (ר' ירוחם נ"א ח"ג והג"מ), שאין שוחטין כי אם לצורך מצוה כגון לחולה או שבת או מילה וכיוצא בו, ע"כ. ומספקא לן אם האי דינא דהצנעת הסכין היינו למימר דיניחנו ולא ישחט בו, או דבעי נמי לאצנועי במקום מסתור שלא יראהו, והן אמת דבפשטות הך לישנא דמצניעים משמע דיצניענו במקום מסתור שלא יראהו, אכן יל"ד למאי איצטרך ליה לאצנועי, דלכא' העיקר שלא ישחוט בו זולתי לצורך מצוה, וצ"ע.

ואפשר דיש לבאר בזה לפום מאי דמצאתי בספר נטעי גבריאל הל' בין המצרים (ח"א, פרק ט"ל, הערה ל"ז) דכתב בתו"ד וז"ל: וראה בספר דובר מישרים (מרגליות) אות רל"א שכתב טעם [=למנהג הצנעת הסכין] שזוהו כמ"ש בש"ע ס"ס ק"פ שמכסין הסכין בשעת ברהמ"ז, וטעם לדבר בשם רבנו שמחה משום שמקרה שהיה באחד כשהגיע לבונה ירושלים ונוצר בחורבן הבית תקע סכין בבטנו, וכמו"כ הצריכו להצניע סכין של שחיטה בתשעה ימים של התחלת אב שאז (לגבי סכין של שחיטה) כל היום כשעת ברכת המזון דמי, כיון שזוכרין ומתאבלין על החורבן. ויש להסביר ולהמתיק הדבר עוד יותר, כי זכורני בהיותי בילדותי סמוך על שולחן אממור"ר הרה"ג זצ"ל, ובשבת בשעת ברהמ"ז הסירו הסכין, וגמגמתי בדבר שחוק לומר מובטח אני שלא אהרוג, ומעקימת שפתי קודש של אמ"מ ורמיתו הבנתי שיל' דאדרבה משום זה מסירין הסכין להזכיר שהיה מן הראוי לחוש ע"ז, וכל כך צריך האדם להתפעל בזכור את החורבן עד שיבחר מחנק נפשו, וזה שייך היטב בנ"ד שמצניעין הסכין להזכיר להתאבל, וצריך להתאבל ולהתפעל כ"כ עד שיהיה חשש נטילת נשמה, עכ"ד, וע"ש. ולדברי הדובר מישרים נראה דאה"נ בעי להצניע הסכין במקום מסתור שלא יראהו, ומאי טעמא דנקיט, ודוק. (והא דגבי שחיטה דמצוה לא חיישינן להא, י"ל דשומר מצוה לא ידע דבר רע).

איברא דבעיקר דברי הדובר מישרים צריך עיון, דאכתי ה' לן למיחש להצניע לכולהו סכיני ולא דוקא לסכין דשחיטה, ולא שמענו מעולם למי שיחוש לזה, וצ"ע. (ותו יל"ע במ"ש בתוס' ובשבת בשעת ברהמ"ז הסירו הסכין וכו', דעי' שו"ע או"ח סימן ק"פ (סעיף ה') דכ' וז"ל: ונהגו שלא לכסות בשבת ויו"ט, ע"ש. ומיהו עי' בפסקי תשובות ח"ב ס' ק"פ (ס"ק ו'), ויל"ד בזה).

והלום (מוצ"ש משפטים תשע"ט) זיכני השי"ת ושאלתי מקמי' מור"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בהא דכתב הרמ"א ז"ל הנ"ל דמצניעים הסכין של שחיטה מר"ח אב ואילך, אם כוונתו להחביא הסכין או דהעיקר שלא ישחט בו, והשיבני מור"ר מרן שליט"א בפה קדשו שלא שוחטים באותו יום (=היינו דכוונתו דהעיקר שלא ישחט בו ותו לא מיד), ודוק היטב. והכי נמי כשדברתי בזה עם הגרא"ל קניבסקי שליט"א אמר לן דבלאו הכי בד"כ מצניעים הסכין דשחיטה בקופסא ע"מ שלא יפגם, ואכמ"ל.

סימן י"ד

בענין אכילת בשר עוף ובשר דגים בתשעת הימים

שו"ע סימן תקנ"א (סעיף י'): יש מי שאומר שהנוהגים שלא לאכול בשר בימים הנזכרים מותרים בתבשיל שנתבשל בו בשר, ואסורים בבשר עוף ובשר מלוח ויין תוסס, ומותר לשתות יין הבדלה וברכת המזון, ע"כ. ובכף החיים (שם, ס"ק קמ"ה, ד"ה ואסורים בבשר עוף) כתב וז"ל: שגם העוף נקרא בשר כמ"ש בפ' בשלח ופ' בהעלותך גבי שליו שקראו הכתוב בשר, והוא מין עוף כנודע, עכ"ל. (ולכא' הך טעמא דמנפשי' הוא מדלא ציין עלה מקור לזה).

ויש לדון בזה למ"ש בשו"ע סי' תקנ"ב (סעיף ב') גבי סעודה מפסקת וז"ל: אפילו בשר מלוח שעברו עליו יותר משני ימים וליה אחד ובשר עופות ודגים ויין מגיתו, דהיינו שאין לו יותר משלשה ימים, נהגו לאסור, ע"כ.

ובכה"ח (שם, ס"ק טו"ב, ד"ה ודגים) כתב וז"ל: בב"י שלפנינו כתוב וגדיים, וכ"כ הני"ץ, אבל המ"א סק"ב כתב דגירסת דגים הוא עיקר משום דאיכא דוכתא דדגים בכלל בשר הוא כמ"ש ביו"ד סי' רי"ז סעי' ח', ועוד דהוא עולה על שלחן מלכים ושמחה הוא לאיש, עכ"ל. והסכים לדבריו הנאמ"ר אות ב', וכ"כ המחב"ר אות ד', הגם דמדינא שרי לאכול דגים וכדמוכח מתשו' הרא"ש דבסוף ס' חזה התנופה שהבאתי בקו' שיו"ב, וכן משאר פו' נהגו לאסור, וכן פשט המנהג. ומ"ש המ"א דיש מגיהים גדיים, ויש דפוס באיזה ב"י הגירסא כך, ליתא לגירסא והגהה הנו', והאמת הוא דגרסינן דגים ואין להתיר כלל כמ"ש מרן, עכ"ל, וע"ש.

ולכאורה מאחר דחזינן דאיכא דוכתי דדגים בכלל בשר, נימא דיאסר לאכלם אף בתשעת הימים, ובפרט לטעמא דעולה הוא על שלחן מלכים ושמחה הוא לאיש, דמאי שנא הא מבשר עוף דאסרינן בתשעת הימים וכדלעיל, ויהיב ב"י הכה"ח ז"ל טעמא כי האי דבשר עוף נמי איקרי בשר, ודחיקא למימר דשאני בשר עוף דהתורה קראתו בשר בפ' בשלח ובפ' בהעלותך, ומשא"כ בדגים, וצ"ע. ובפשיטות צ"ל דכיון דגבי דגים לא ברירא לן הגירסא גופי' ואת לרבות דמדינא שרי למיכל דגים בסעודה מפסקת, ורק דנהגו לאסור ודכן פשט המנהג, אכתי אין לך בו אלא חידושו, ודיינו לאוסרו בסעודה מפסקת מהני טעמא, ותו לא מידי, כנלפע"ד.

והגרא"ש קניבסקי שליט"א כתב לן בהא וז"ל: המ"א הביא ראי' מהל' נדרים דיש מקומות שקורין לדגים בשר, וחזינן דיש שייכות זה לזה,

אבל ודאי דדגים אינם כבשר אלא במי שאוהב דגים יותר מבשר, כמ"ש דהמהרש"ל לא אכל דגים בר"ה אע"פ שאכל בשר, דהוה חביב ליה דגים יותר מבשר, וכל ראיות אלו הביא כדי לומר שיש שייכות דגים לחשיבות ושמחה, אבל אין לאסור מה שלא אסרו חכמים, ולכן בתשעת הימים שלא אסרו חז"ל דגים אלא בשר, ואנן לא קרינן לדגים בשר, אין לאסור, ורק בסעודה המפסקת צריך להתנהג בפרישות מיוחדת התם יש אולי סברא לאסור דגים, ופשוט, עכ"ל.

שו"מ בערוך השלחן סימן תקנ"ב (ס"ק ג') דבמוסגר שם כתב לדון במ"ש מרן ז"ל בשו"ע דהתם (סעיף ב') דאין לאכול בסעודה מפסקת דגים, וכתב עלה הערה"ש וז"ל: ועי' בש"ע דגים וודאי הוא טעות הדפוס וכן בהג"א, והמג"א סק"ב נדחק לקיים הגירסא משום דבנדרים הוא בכלל בשר, ואינו כן אלא למקום שרגילין כן כמ"ש ביו"ד סי' רי"ז, וכן מ"ש משום דעולה עש"מ מה ענין זה לזה, וכמה מאכלים טובים יש ומותרים, וממנהגינו מוכח כן שאין אוכלין בשר מר"ח אוכלין דגים, וכ"כ הגר"א שטעות הוא, וכן בעטרת זקנים, עכ"ל. ועי' בספר נחמת ישראל (דיני ימי בין המצרים פרק כ"ג ס"ק רצ"ד) ויש להתיישב בכל זה, ועי' נמי מאי דכתיבנא בעזה"י לקמן (סימן כ'), ע"ש, ואכמ"ל.

והלום שאלתי ממור"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א מהו הטעם לאיסור אכילת בשר עוף להאי יש מי שאומר (דמיתו השו"ע הנ"ל דסי' תקנ"א ס"ג), וכתב לן מור"ר מרן שליט"א "שמחה".

סימן ט"ו

בענין הבדלה דמוצ"ש חוון

שו"ע סי' תקנ"א (סעיף י'): יש מי שאומר שהנוהגים שלא לאכול בשר בימים הנזכרים, מותרים בתבשיל שנתבשל בו בשר, ואסורים בבשר עוף ובשר מלוח ויין תוסס, ומותר לשתות יין הבדלה וברכת המזון, הגה: ונוהגים להחמיר שלא לשתות יין בברכת המזון ולא בהבדלה (תשובת מהר"ל סימן ק"ו), אלא נותנים לתינוק, ובמקום דליכא תינוק מותר בעצמו לשתות הבדלה, ע"כ. ועי' בכ"ד.

ובהיותי אצל מור"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בהבדלה דמוצ"ש חוון, ראיתי דהורה לקטן שישתה הכוס, וכמדו' שאלו מקודם אם היין לא חריף לו ואם רוצה מיץ ענבים, והבדיל מור"ר מרן שליט"א על הכוס וטעם ממנו מעט, והדר נתן הכוס להקטן שישתהו, והשגיח שישתה הקטן להכוס, ואמר לו שיברך ברכה אחרונה עליו [ועי' בשו"ת שומע ומוסיף להג"צ רבי שריה דבליצקי זצוק"ל (בין המצרים, עמוד עד) דכתב וז"ל: במוצאי ש"ק חוון אחד עשה הבדלה ונתן לשתות לילד, אבל הקטן טעם רק משהו, ושאלו אם לעשות הבדלה שנית, ואמרת דאין לעשות שנית, וכפי ערוה"ש סי' רע"א סעי' ל' ל"ז ול"ח ושמירת שבת כהלכתה ח"ב פרק ס' סעיף ל"ו, עכ"ל. ועי' בספר הבדלת מרא"ש להרה"ג רא"ש כ"ץ שליט"א (חלק השו"ת וביורוי הלכות סימן א' ס"ק ב'), ע"ש ואכמ"ל].

והא דטעם מור"ר מרן שליט"א מהכוס מקודם ששתאו הקטן, עי' בספר קרא עלי מועד (פ"ה, הערה ו') דמיתו מספר ארחות רבינו (ח"ב, עמוד קל"ה) דכתב דמרן החזו"א זלה"ה היה מבדיל וטועם ואח"כ נותן לתינוק (ועמ"ש התם משמ"י דמרן הקה"י זלה"ה) ע"ש, וביאר שם דטעמו משום דלכתחילה אין לברך ע"מ שישתו אחרים אא"כ אין יודעים בעצמם לברך, כמ"ש המ"ב סי' רצ"ט (ס"ק כ"א) ובשו"ע סי' רע"ג (סעיף ד') ובמ"ב וביאור"ה שם, ע"ש. אמנם במ"ב מהדו' דרשו סי' תקנ"א (ס"ק פ"ה) הביאו דדעת' דמרן רשכבה"ג הגר"ח אלישיב זצוק"ל (הו"ד בספר אשרי האיש או"ח ח"ג ס"ק ל"ד) דאין לטעום כלל, ועי' בספר שיעורי שלמי תודה (בין המצרים, עמודים ל"ג ול"ד) ע"ש, מיהו בהגהות ביצחק יקרא להגר"א נבצל שליט"א על המ"ב בסי' תקנ"א (ס"ק ע') כתב וז"ל: אדמור"ר (=הגרשז"א) זלה"ה שתי יין הבדלה בעצמו, דקשה למצוא תינוק הממלא כל התנאים, ע"ש.

והשתא אחריתא כשהייתי אצל מור"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בהבדלה דמוצ"ש חוון, ראיתי דנכדו נ"י עשה סיום מסכת מקודם הבדלה, ושתה המסיים ליין ההבדלה, וראיתי נמי דהורה מור"ר מרן שליט"א בו בפרק לאדם אחד שהי' שם שיכול לשתות מין ההבדלה כיון שהיה בסיום, והנה כתב הרמ"א ז"ל בהל' שבת סי' רצ"ו (סעיף א') גם שופכין מן הכוס לאחר הבדלה ומכבין בו הנר ורוחצים בו עיניו משום חיוב המצוה, ע"כ. ונסתפקתי אי במוצ"ש חוון נמי שרי לרחוץ עיניו מין ההבדלה. ושאלתי זה למור"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, ושאלני דלמה לא, ולמעשה השיב דכן (והיינו דמותר), ומיהו ראיתי דמור"ר מרן שליט"א גופי' אינו נוהג ליעביד הכי במוצ"ש חוון, ועי' נמי בספר אלא ד' אמות מהנהגותיו דמור"ר מרן שליט"א (פכ"ב ס"ט) דכ' דבמוצ"ש חוון אינו מניח בעיניו ובכיסו משיירי יין הבדלה, ואמר שטעמו דאסור להתרחץ, ושאלוהו דהא מותר לרחוץ הפנים, והשיב דדוקא כשיש צורך אבל סתם יש להחמיר, ע"ש. וצ"ע.

תו שאלתי ממור"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א גבי תשעת הימים אם כשקם בבוקר רשאי לשתוף את עיניו, ואמר לי דאם עושה כן לרפואה יתכן שמותר (ועי' במ"ב סי' תקנ"א (ס"ק צ"ד) ובספר קרא עלי מועד (פ"ג ס"ב), ויש לדון בכל זה טובא).

סימן ט"ז

העושה סיום על סדר משניות אי שרי ליה ליעביד

סעודת מצוה בתשעת הימים בבשר ויין

כתב הרמ"א ז"ל סי' תקנ"א (סעיף י'): ובסעודת מצוה כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכת וסעודת אירוסין, אוכלים בשר ושותים יין כל השייכים לסעודה וכו', וע"ש בכל דבריו ובנ"כ דשם, ע"ש היטב. ואי מהני ליעביד

לא ברירא לן אם אמנם צריך החולה למיכל סעודה מפסקת, דבלא"ה אין בדעתו להפסיק כלל מאכילתו, ובכל עת שיצטרך מותר הוא באכילה, ויש לדון בזה.

ובס' כאיל תערוג מתורתו דמו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטינמן זצוק"ל (מועדים, עמוד רע"ח) כ' וז"ל: מה דאיתא בשר"ע (סי' תקנ"ב ס"א) ערב תשעה באב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת שאוכלה אחר חצות בשר ולא ישתה יין ולא יאכל שני תבשילין, נראה פשוט דדין זה נאמר גם לחולה או יולדת האוכלים בתשעה באב, דגם עליהם נאמרו דיני סעודה המפסקת לכל דיניה, דסעודה מפסקת אינה כדי שיוכל לצום, אלא היא סעודת אבילותו (=נדצ"ל אבילות) כמו בסעודת הבראה באבל, עכ"ל. ועיין נמי בשר"ת אור לציון (ח"ג פרק כ"ח ס"א בביאורים) דכתב בתו"ד וז"ל: ועוד נראה שאף מי שאינו מתענה בתשעה באב כגון חולה וכדו' צריך לנהוג ככל דיני סעודה מפסקת ובישיבה על הקרקע ובאכילה לבדו בלא זימון, שאין דינים אלו קשורים לתענית עצמה (וראה בב"ח ריש סימן תקנ"א), ועל כן אף שפטר מהתענית לא נפטר מדיני ומנהגי סעודה מפסקת, עכ"ל. וחזינו מהא תרת, חדא דיש לחולה למיכל סעודה מפסקת, ותו דמבואר דלחולה נמי אסור למיכל בשר בסעודה מפסקת, והכי נמי ראיתי במ"ב מהדו' דרשו (סי' תקנ"ב הערה ג') דמייתו מספר הלכות ומנהגי בין המצרים (עמוד צ"ט) דכתב דאף חולה או יולדת המותרים בתשעת הימים ישבוע שחל בו בבשר ויין, אסורים בהם בסעודה מפסקת, ע"ש בדבריו. ועי' נמי בספר שערי נחמה להגרי"מ שטי"א (בתשובות, סימן ד') דדן בעניני דסעודה מפסקת לחולה, והעלה לדינא דאף חולה שאינו יכול להתענות, מ"מ צריך לנהוג בסעודה זו שאוכל לפני הצום בכל ההלכות שנאמרו בסעודה המפסקת (א"כ יש לו מניעה לזה מחמת מחלתו), ע"ש.

ושו"מ בספר מועדי הגרי"ח (ח"א, תשובה של"ח) דשאל ידידנו הרה"ג ר"מ גבאי שליט"א למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם חולה שאינו צם בת"ב צריך לאכול סעודה מפסקת, והשיבו וז"ל: מצוה [אולי יתרפא], עכ"ל. ועי' מאי דציון שם לכ"מ, ומכללם לשו"ת שבת הלוי חלק עשירי (סימן פ"ג) וספר תורת היולדת (פרק מ"ח) ע"ש.

ברם השתא קחזינא בשר"ת שומע ומוסיף להגרי"צ רבי שריה דבליצקי זצוק"ל (בין המצרים, עמוד קל"א), דבמכתבו להגאון רבי עמנואל סולידנו שליט"א בעמח"ס עוטה אור כתב וז"ל: הנני מודה לתת"ר נ"י מאד על תשורתו הנאה שכיבדני בספרו עוטה אור עה"ל שבת ועוד הלכות, ומדי עברי אחת הנה ואחת הנה ראיתי שהעלה בגדלו לומר דדיני סעודה המפסקת של ערב ט"ב שייכים גם בחולה שאוכל בט"ב, וכמובן אם אינו נצרך ליותר מזה. והנה בדבר זה ראיתי שכבר קדמוהו רבנן, איני זוכר כעת מי, אבל לפי עניות דעתי הקלושה אין הדבר מוכרע לומר כן, מחמת כמה טעמים, ראשית כל, דבדבר יסודי כזה היו צריכים הפוסקים הקודמים להשמיענו, ולמעשה אין בדבריהם שמץ מזה, ועוד ד"ל דבדבר דלא שכח כהאי גוונא לא גזרו רבנן, ואין לנו אלא מה שאמרו בסעודה המפסקת דוקא, ותו לא. ועוד דאפשר לומר אם היה ת"ב כיוהכ"פ שהחולה יצטרך לשער כל אכילה ואכילה אם נצרכת לו או לא (הגם דיש הבדל דביוהכ"פ הוא דוקא ביש בו סכנה וכאן אפי' אין בו סכנה), אז היינו אומרים דדין ט"ב נשאר אצלו במה דאפשר לקיים, לאחר שהיינו מחליטים דדיני סעודה מפסקת הם שייכים גם בט"ב גופא, אבל מכיון דלרה"פ אין אפי' דין שיעורים בט"ב, אם כן חזינו דבטל אצלו מכל וכל דין ט"ב, ואם בטל אצלו מכל וכל לא מסתבר לחייבו או בדינים מיוחדים בסדרי האכילה, אמנם למיעוט הפוסקים שכן הצריכו שיעורין בט"ב א"כ לא בטל הכל, לפי"ז כן היה אפשר לדון לחייבו בדיני סעודה המפסקת, ואפשר דגם אלה שהצריכוהו לאכול בשיעורין לאו בחיוב אמרו כן, אלא בתור עצה טובה דע"ז יוכל לשמור עכ"פ על תעניתו, עכ"פ זה ענין חדש ולא נהגו כן, אלא החולים אוכלים כדרכם ולא שמענו שיהיה משני תבשילין, איברא דבבשר ויין ראוי להזהר כן היכא דאפשר, דאין זה גרוע מאשר ר"ח אב, מיהו אם צריך להבדיל כתבתי בספה"ק ט"ב שחל ביום א' שכן יבדיל על היין, וכמדומה דגם בכך החיים כתב כן, עכ"ל. ומשמע דס"ל לעיקר דל"ש דיני סעודה מפסקת בחולה דאוכל בת"ב, וי"ל בכל זה.

והכי נמי בספר שיעורי שלמי תודה (בין המצרים, עמוד ל"ו) כתב וז"ל: יש להסתפק בחולה שאינו מתענה בתשעה באב האם חייב בסעודה המפסקת, ויסוד הספק האם כיון שאינו מתענה ואין לו תועלת באכילה קודם הצום לא חייבוהו כלל באכילת סעודה המפסקת, או כיון דחיוב הסעודה הוא כדי להרבות באבל ולזכור חורבן הבית זה שייך אף בחולה שאינו מתענה, ומשהו"ע משמע שסעודה המפסקת הוא חיוב סעודה ולא רק בשביל שיהיה כח לצום, דכתב דאף מי שאכל סעודה קודם חצות מחוייב לאכול סעודה המפסקת לאחר חצות, ושמעתי דיש לומר שאינו מחוייב בסעודה זו כיון דאינה סעודה מפסקת לגביה, עכ"ל.

ובמ"ש השלמי תודה דמהשו"ע משמע דסעודה מפסקת היא חיוב סעודה ולא רק בשביל שיהי' כח לצום, איכא לסייעי' ממ"ש הרמ"א ז"ל ס' תקנ"ב (סעיף ו') ויש מחמירים לטבל אחר אכילתן פת באפר ולאכלו על שם ויגרס בחצץ וגו', וכתב עלה בכך החיים (שם, ס"ק ל"ו, ד"ה ויש מחמירין לטבל אחר אכילה פת באפר וכו' ואומרים זוהי סעודת ט"ב) וז"ל: ב"י בשם הירושלמי סוף תענית, ביאורי הגרי"א, רב יעב"ץ בסידור עמודי שמים ח"ב דף ע' ע"ב, יפה ללב ח"ג אות ב', מ"ב אות ט"ז, מכאן נראה שיש לתא דמצוה לאכול סעודה המפסקת, הלכות קטנות ח"ב סימן קל"ה, י"א בהגה"ט, עכ"ל. ודוק בזה. [ומיהו אין מינה הכרח דה"ה לחולה, ד"ל כאמור דכל דל"ש הוא בהפסקה דאכילה ל"ש נמי בהאי לתא דמצוה, כנלפע"ד]. ועי' נמי בספר מועדי הגרי"ח (ח"א, תשובה

ה"ט ומיימנו לא אכלנו ערב ת"ב תבשיל אפי' של עדשים א"כ היה בשבת, ואלה המתענגים עצמם בימים אלה במקומות מרגוע, ואוכלים שם בשר בזוללי בשר למו בטענת שוא ושקר כאילו הם חולים וחלשים, אין מה לדבר מהם טוב מותם מחייהם, ומבטיח אני להם נאמנה שלא יזכו לראות בנחמת ציון וירושלים, ועיין ערוך השלחן ס' תקנ"א סעי' כ"ג ומועד לכל חי ס' י' סעי' ט', ועליהם נאמר וכל מי שעושה עצמו וכו' כמשנה סוף פאה, עכ"ל, ודפח"ח.

והרואה יראה דאין מה להוסיף על דברי קדשו דרב האי גאון וצדיק זצוק"ל, זולתי אשר יש להתמרמר על אותם המפרסמים בכתבי העת בימי בין המצרים פרסומות של מעדנים ממעדנים שונים ומשונים, וכ"ש מסעדות שאינם מוכרים מוצרי בשר, ואשר הצד השווה שבהם שתאוותן מרובה וסגולתן להדחיק את חסרון סיר הבשר, ועין רואה ולב חומד וכו' ולב יודע מרת נפשו, וכל כי האי אמרין וכל לבבות דורש ה', והש"ת לא ימנע טוב להולכים בתמים ויגאלנו גאולת עולמים בב"א.

סימן י"ח

אם חולה רח"ל האוכל פרי חדש בימי בין המצרים מברך שהחיינו

שו"ע סימן תקנ"א (סעיף י"ז): טוב ליהזר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש, אבל על פדיון הבן ואומר ולא יחמיץ המצוה (וכן בפרי שלא ימצא אחר תשעה באב מותר לברך ולאכלו בין המצרים) (בנימין זאב סימן קס"ג ותשובת מהרי"ל), ע"כ.

וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק צ"ט, ד"ה על פרי או על מלבוש) וז"ל: וממילא לא יאכל הפרי ולא ילבש הבגד, וכתבו האחרונים דאשה מעוברת מותרת לאכול פרי בלא שהחיינו, דשמא תתאוה ויגרם נזק לה ולולד, וכן חולה גם כן מותר שהפירות פותחין לו תאותו לאכול דברים טובים, ובמקום חולי לא קבלינן עלן, עכ"ל.

והנה בספר קרא עלי מועד (פ"ב, הערה א') כתב בתו"ד וז"ל: עוד כו' במ"ב בשם האחרונים דאשה מעוברת מותרת לאכול פרי בלא שהחיינו, דשמא תתאוה ויגרם נזק לה ולולד (ולפי"ז לכאו' ה"ה חולה שהותר לו לאכול אינו מברך שהחיינו) [=אמר הקמ"ח, מ"ש במוסגר לכאו' ה"מ במ"ב דמיתין בהדיא], וצ"ע מאי שנא מפרי שלא ימצא א"כ שמברך שהחיינו כדי לא להפסיד המצוה, וגם בשע"ת וכה"ח ס"ק רי"ד כתבו בשם כמה אחרונים שאם שכח ובירך ברכת הפרי על פרי חדש שיברך שהחיינו, ויאכל הפרי כדי שלא יפסיד ברכת שהחיינו, וצ"ע. ועי' כה"ח שם ס"ק רי"א שעמד ע"ז, ועי' שלמת חיים ס' רכ"ג מ"ש בזה, עכ"ל.

ובהערות דמו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א (שם) כתב בהא וז"ל: "לק"מ דכיון שאוכל מפני פקו"נ שחושש שמא ימות אם לא יאכל, ל"ש לומר שהחיינו לזמן הזה", עכ"ל.

ובעניתי יש לעיין בזה, דמהשתא נמצא דכל היכא דחולה רח"ל אוכל פרי חדש בכולא שתא מחמת חוליו, דאין לו לברך אהא שהחיינו, ומה"ט דאוכלו מפני פיקוח נפש מחששא שמא ימות אי לאו דיאכלנו, והוא חידושא רבא, וכן נמי יש לעיין דבלישנא דהמ"ב ז"ל לא נתפרש דמייירי דהחולה אוכלו דייקא משום פיקו"נ, וכן דכתב דבמקום חולי לא קבלינן עלן, ועי' נמי בכה"ח (שם, ס"ק רי"ג) דנקט בלישני' דבמקום חולי לא גזרו רבנן ע"ש, וצ"ע (ועי' בספר נטעי גבריאל הל' בין המצרים ח"א (פי"ז, הערה מ"א) מ"ש משו"ת התעוררות תשובה (א"ח, סימן שמ"ז), וי"ל דבזה).

והגרא"ש קניבסקי שליט"א כתב לן בהאי ענינא וז"ל: בבין המצרים שהם ימי אבלות ועם ישראל שרויים בדין ועצב, לא שייך לברך שהחיינו והגיינו "לזמן הזה" שהוא ברכת שמחה, ולפיכך אין לאדם להכניס עצמו בחיוב ברכת שהחיינו ע"י פרי או בגד חדש, ואם חולה שצריך לאכול פרי חדש לרפואתו מותר לו, אך אין לברך שהחיינו כנ"ל. אבל בשאר ימות השנה כשחולה אוכל פרי לרפואתו, כשם שיש לו לברך ברכת הפרי כן צריך לברך שהחיינו, כי הפרי והזמן ראוי לשמחה זו אף אם אוכלו לרפואתו, כיון דהברכה קאי על חידוש הפרי, וכשם שחולה יכול לברך שהחיינו על לולב וסוכה ושאר מצוות, ופשוט הוא, עכ"ל.

מיהו יש לעי' לפי"ז מאי שנא דא מילתא מפרי שלא ימצא אחר ת"ב דמותר לברך ולאכלו בין המצרים, ואולי יש לחלק דשאני היכא דמכניס עצמו לזה, לבין היכא דלא ימצא הפרי אחר ת"ב דשאני, וי"ל. וכתב לן הגרא"ש קניבסקי שליט"א אהא וז"ל: ודאי דאין איסור לברך שהחיינו היכא דזהו הזמן לזה, כגון המל את בנו או בפדיון הבן וכדו' מברכים שהחיינו בין המצרים ואפי' בת"ב, וה"ה היכא דנדזמן לו פרי שלא יזדמן לו אח"כ יברך עליו, אלא דאין ראוי להכניס עצמו בימים אלו לברכת שהחיינו שהיא ברכת שמחה, היכא דיכול לברך אח"כ, וכמו שביארתי יפה לחלק, עכ"ל. ודוק בזה.

סימן י"ט

אי שרי לחולה לאכול בשר בסעודה מפסקת

שו"ע סימן תקנ"ב (סעיף א'): ערב תשעה באב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת שאוכלה אחר חצות בשר, ולא ישתה יין ולא יאכל שני תבשילין, ע"כ, וע"ש. ובמ"ב (שם, ס"ק א', ד"ה לא יאכל וכו') כתב וז"ל: כדי להרבות אבל ולזכור חורבן הבית ויצטער עליו, עכ"ל. ומספקא לן גבי חולה דמותר לו לאכול בשר, אם מותר לו לאכול בסעודה המפסקת (ועי' שו"ע ס' תקנ"א ס"ט וס"י ובנ"כ דשם מאי דנתבאר גבי חולה באכילת בשר בתשעת הימים, ע"ש הי"ט).

ולפום ריהטא נראה דאף דשרי ל' למיכל בשר מחמת חוליו, מכל מקום אין לו לאכול בסעודה המפסקת מה"ט דיש להחולה נמי להרבות אבל ולזכור חורבן הבית, ועל כן יאכל להבשר שלא בסעודה מפסקת, ומיהו

סיום על סדר משניות, עי' בספרנו ענפי משה בהלכות ועניני פסח (סימן ר"ח) דהבאנו דשאלתי מקמי' מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אי מהני ליעביד סיום על סדר משניות ולמיפטר מתענית בכורים בערב פסח, והשיבו דלא, ושאלנוהו נמי אי מהני ליעביד סיום על ששה סדרי משנה עבור זה, והשיבו דלא, ואמר נמי שכתוב שצריך לעשות הסיום על מסכת (והיינו דגמרא), וע"ש בכל מאי דכתיבנא, ולכאו' ה"ה נמי במאי דקמן.

אמנם עתה מצאתי באמתחת כתבי דשאלתי למו"ר מרן הגאון רבי יהודא שפירא זצוק"ל גבי הגומר ששה סדרי משנה אם יכול לעשות סיום בער"פ, וא"ל דודאי, והוסיף ואמר דאף אם גמר סדר אחד כגון זרעים או מועד ממשניות נמי יכול לעשות סיום, ושאלתי אם אין ענין בגמרא דייקא, והשיבני דאפילו משניות. אתו"ד. וי"ל דבזה. ועי' נמי בספר נטעי גבריאל הל' בין המצרים (ח"א פמ"א ס"ג), ע"ש.

וכששאלתי להגאון הגדול רבי אביגדור נבצל שליט"א גבי המסיים סדר משניות או ששה סדרי משנה בתשעת הימים אם מותר לו לערוך סעודת מצוה בבשר ויין, כתב לן "כן".

מיהו בשר"ת משנת יוסף למו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א חלק חמישי (סימן צ"ו) כתב בהאי ענינא, וז"ל: אם סיום מסכת משניות נקראת סעודת מצוה לגבי היתר אכילת בשר ויין בין ר"ח אב לת"ב - להלכה בודאי שחלילה להקל בזה, דהשע"ת (סי' תקנ"א) קורא למיקל בימים אלה "פורץ גדר" [=אמר הקמ"ח, ועי' שו"ע (שם, סעיף י"א)], והסבר החומרא בזה הגם שהוא רק מנהג [קדמונים עפ"י היר"ן], מ"מ חמירא אבילות דחורבן ביהמ"ק, וקעין דמצונו (בשו"ע קל"ד א') שאומרים והוא רחום בשני וחמישי בעמידה, ואם לאו נקרא פורץ גדר כיון שהיא התעוררות על החורבן ותפילה לגאולה - והכלל בזה דסיום שהיה עושה בשאר ימות השנה מותר לעשות בט' הימים דהיינו בשר בהמה או עוף, והמשתתפים שהיו באים אז מותרים עכשיו (כבאר ומשנ"ב ס' תקנ"א סקע"ג), ולא ח"ו לכוונו לט' הימים בכדי לאכול בשר - והרי עינינו הרואות שחבורות לומדי גמרא לפעמים מדחים הסיום כמה ימים (כפת"ש יו"ד ס' רמ"ו ח') משום סיבות שונות, וגם לא תמיד יש בשר, כמו"כ בנידון דידן אפשר בלי בשר ואפשר לדחות הסיום לאחרי ת"ב - וגם במשך כל השנה לא עלה על דעת לומדי משניות לעשות סעודת סיום אפילו בלי בשר ויין, על סיום מסכת משניות ואפילו סדר משניות שלם [א"כ לומדים בעיון] א"כ גם בט' הימים אסור, ובשר"ת פרי השדה (ח"ב, סימן צ"ב) לא התיר אפילו בערב פסח בסיום בכורות לסיים מסכת משניות, כי מסכת נקראת מסכת גמרא - והוכיח לה מספר חסידים (סי' תתקכ"ח) המובא בתו"ט (בסוף הקדמתו לזרעים) שתורה שבע"פ דומה לצער שעמלים ואורגים אותו, ולכן נקראת "מסכתא" לשון אריגה, כמו עם המסכת דכתיב גבי שמשון הלכות שמקבץ כל הדברים של ענין א' היא "מסכתא", עכ"ל. - חזינו מדברי פרי השדה דמה שלומדים בעמל דהיינו מסכתא גפ"ת ראוי לעשות עליו סיום, והעולם מקילים אפילו גמרא ופירש"י, אבל לא מסכתא משניות עם הרע"ב - אולי בלומדים בעיון עם פ' רע"ב ותו"ט, או זרעים וטהרות עם ר"מ ור"ש, או סדר משניות שלם, או כל ששה סדרי משנה והיו עושים הסיום גם בכל ימות השנה אזי מותר כמו"כ גם בט' הימים - הגע בעצמך וכי ס"ד שמי שלומד ח"י פרקים משניות בכל יום שמסיים בכל יום מסכת אחת או שתיים, וכי אצלו ל"ש כלל איסור בשר ויין בט' הימים, עכ"ל. ועי' מאי דהארין שם בכל זה, ואכמ"ל.

סימן י"ז

אכילת סעודות חלבויות דשנות בתשעת הימים

הנה בתשובותינו גם אני אודך (ח"י, ג, סימן כ"ח) נשאלנו מידידנו הרה"ג מוה"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א אם מותר להכין בתשעת הימים סעודת מאכלי חלב משובחת, וכתבנו להשיב דלפום ריהטא לא מצונו בהלכה דיש לאדם להסתגף בתשעת הימים באכילתו, זולת מאי דאסור למיכל בשר ולמשתי יין וכמבואר בשו"ע דסי' תקנ"א (סעיף ט'), וטעמא דמילתא לפי דבטלו קרבנות וניסוך היין דהוי בביהמ"ק, ועי' במ"ב (שם, ס"ק ס"ב) דכתב דמי שא"א לו לאכול מאכלי חלב דמותר לו לאכול בשר עוף או בשר מלוח ג' ימים, ע"ש הי"ט. ולא חילק דהיכול לאכול מאכלי חלב ימעט בהנאתו מייניהו, ולא דוקא במאכלי חלב כי אם כל מיני מעדנים המצויים בשוקא כדגים וכה"ג דאין שום שאלה באכילתן בתשעת הימים, משאינם בכלל ה"ט דבשר ויין, ופשוט. אמנם הוספנו דכל זה לענין הלכה, ומיהו לענין הנהגה יש לשאול מרוב הדרך ישכון בה אור, מאחר דבספה"ק יסוד ושורש העבודה (שער התשיעי שער הצאן ריש פרק י"ב) כתב וז"ל: וראוי לאדם להעמיד עצמו עכ"פ בט' ימים שמר"ח עד אחר התענית מתענוגי אכילה ושתיה בכל מה דאפשר, ולכוין בזה לאונן ולקונן על חרבן ביהמ"ק, ועל שבר גדול שאירע לעם קדוש בימים האלו, ותחשב לו לצדקה לדור דודר עד עולם, וכבר נהגו רבים וכן שלמים יראי השם שמר"ח אב עד ת"ב מתענין בכל יום ויום, ואחר התענית אין אוכלים שום תבשיל רק פת חרבה, ואשרי חלקם, עכ"ל וע"ש. וכזאת ראיתי בעוד מספרי דרבנן שעוררו על מיעוט תענוגות בימים אלו, ולא באתי אלא להעיר, אתו"ד מאי דכתיבנא התם.

אמנם ראה זה חדש דמצאתי עתה בשר"ת שומע ומוסיף להגה"צ רבי שריה דבליצקי זצוק"ל (בין המצרים, עמוד ו') דכתב בתו"ד וז"ל: ופשוט דאלה המתענגים בימים אלה בסעודות חלבויות בכל מיני מעדנים טובים מחמאה גבינה ושמנת, קורא אני עליהם נבל ברשות התורה, והרי חזינו דגם בסעודה המפסקת אף שמוותר לאכול אז כאוות נפשו, ובלבד שלא יאכל שני תבשילין, מ"מ הרי רבי יהודה בר"א החמיר ע"ע לאכול לחם יבש וקיתון של מים, וכתב הרמב"ם בפ"ה מהל' תעניות

של"ז) דנשאל מור מרן שה"ת הגר"ח קניבסקי שליט"א מידינו הרה"ג ר"מ גבאי שליט"א אם סעודה מפסקת הוי מצוה כמו באכילת ערו"כ, והשיב "יתכן", ובהערות דשם ציין למ"ש מור הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בשו"ת משנת יוסף חלק עשירי (סימן צ"א), ע"ש. ומידי עיוני במשנ"י (שם) קחזינא דמבואר דס"ל דל"ה מצוה, ע"ש היטב, ולפענ"ד יש לעיין בזה להמבואר לעיל, וצ"ע.

וכששאלתי למור הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס אם חולה שאינו מתענה צריך לאכול סעודה מפסקת, שאלני מור שליט"א אם אינו מתענה אף בליל תשעה באב, ומשהשבתי שלא, אמר לן מור שליט"א דמכל מקום כדאי שיאכל סעודה מפסקת (דהוא ענין דאבילות).

וכע"ז שאלתי מקמיה הגאון הגדול רבי אביגדור נבנצל שליט"א גבי חולה שאינו מתענה, אם צריך לאכול סעודה מפסקת ולנהוג בה ככל דיניה, וכתב לן "אם יכול".

אחר הדברים האלה זכיתי לשאול ממור מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א גבי חולה שנצרך לאכילתו בשר ויין אם מותר לו לאכלם נמי כסעודה מפסקת, וכתב לן מור שליט"א וז"ל "יקח בשר שנפסל מאכילה ויין שהחמיץ".

סימן כ"ב

אי שרי למיכל דגים בסעודה מפסקת

שו"ע סימן תקנ"ב (סעיף ב'): אפילו בשר מליח שעברו עליו יותר משני ימים ולילה אחד, ובשר עופות ודגים ויין מגתו, דהיינו שאין לו יותר משלשה ימים, נהגו לאסור, ע"כ. ובמגן אברהם (שם ס"ק ב', ד"ה ודגים) כתב וז"ל: כתוב בני"ץ שטעות סופר הוא וצ"ל וגדיים, ודוחק לומר שנפל טעות אחת בכל ספרי הרב ב"י והשו"ע והגהות אשרי, ועוד דהא כתבו הגהות אשרי שמדינא שרי, ואי סלקא דעתך דמיירי בגדיים למה יהא מותר הא הוא לכולי עלמא, לכן נראה לי דגירסת דגים הוא עיקר משום דאיכא דוכתא דדגים בכלל בשר הוא כמו שכתוב ביו"ד סימן ר"ז סעיף ח', ועוד דהא עולה על שלחן מלכים ושמחה הוא לאיש, ועיין מה שכתבתי סימן תקצ"ג, עכ"ל. ובר"ס תקצ"ז כ' המג"א ז"ל וזה לשונו: "כתב הב"ח שמהרש"ל לא אכל דגים משום שהיו חביבים עליו (עמ"ש סימן תקפ"ג), ורצה למעט תאוותו בדבר מסויים, וכ"כ בשל"ה", עכ"ל. וע"ש בכ"ד [ועי' בהגהות מהר"י קרט ז"ל דמקצין לעז (דף ט"ז ע"ב)] דג היינו בשר, ע"ש היטב, ויל"ד בזה. ועי' נמי בספר נפש חיה להגאון רבי ראובן מרגליות וזה"ל ה"ה סי' תקנ"ב דכתב וז"ל: עיין בכפתור ופרח פ"ו שמבואר שאסור לאכול דגים, ועיין באב"ע שמיני י"א שכתב והנה הדג יקרא בשר, רק מה שאמרו רז"ל בנדרים הוי על מנהג דברי אלו הדורות ע"ש, ובגמ' סנהדרין ג"ט ע"ב א"ר א"ר אדה"ר לא הותר לו בשר לאכילה וכו', מיתבי ורדו בדגת הים מאי לאו לאכילה וכו', הרי שבכלל בשר הוא, עכ"ל וע"ש. ברם שו"מ בשו"ת עמודי אש (סימן ו', ד"ה בסעודה המפסקת) דמיייתי נמי להכפתור ופרח ועמ"ש התם בזה, ע"ש].

והנה יש לדון בגדר הא דאין לאכול דגים בסעודה המפסקת אם זהו בכל דגים, והיינו אף בסרדינים וכיוצא בזה, או דייקא בדגים המשובחים, והן אמת דמלישנא דעיון השו"ע ז"ל דלא נחית לחלוקי בהא, משמע דכל דגים בכלל זה. אמנם עי' בפרי מגדים (שם, א"א, ס"ק ב', ד"ה ודגים) דכתב וז"ל: עיין מ"א, משמע מדינא דמעדן ומשובח הוא, אף על גב דלית בהו שמחה כל כך כמו בשר עוף, י"ל מדינא דש"ס אסור, עיין בסו"ב ד"ה, ועיין ט"ז כאן ואי"ה שם יבואר, ובריש סימן תקצ"ז בראש השנה דגים דחשיב וחביב יע"ש, ובאליה רבה אות א', עכ"ל. ולכאורה משמע מינה דס"ל דהאי איסורא דדגים היינו לצד דמעדן ומשובח וחשיב וחביב הוא, ואכתי י"ל דאם סרדינים נמי הוי בכלל זה.

ובעטרת זקנים (שם, ס"ק ב', ד"ה ובשר עופות כו') כתב וז"ל: כן כתוב בהגהות אשרי סוף תענית (סימן ל"ה ד"ה אע"פ) וז"ל, אף על פי שמתוך הלכה משמע דמותר לאכול בסעודה המפסקת בשר מלוח או בשר עופות ודגים כו', מכל מקום אין נכון לעשות כן, ואיסורא נמי איכא משום [משלי א' ח'] אל תטוש תורת אמך, ע"כ. וצ"ע כי הלא פשוט שאין בשר דגים בכלל בשר, ולא מצאתי בשום אחד מהאחרונים שכתב דגים, וכן מהרמ"א בדרכי משה (אות א') לא הביא בהעתק דברי הגהות אשרי דגים, ואפשר שר"ל שכל מאכל משובח אסור לאכול בסעודה המפסקת, כמו שאוסר בטור כל מאכל שהוא דרך כבוד, וזהו הטעם שאין לאכול שני תבשילין לדברי הר"י גיאות אפילו תבשיל של עדשים, [ו]כתב הרמב"ם מימינו לא אכלנו אפילו תבשיל של עדשים בערב תשעה באב אלא אם כן בא בשבת, ע"ש.

רק ראוי להחמיר כרבי יהודה בר אלעאי שהיו מביאין לו פת חריבה במלח ושותה קיתון של מים, על כן נראה לי שמשמע זה אוסר בהגהות אשרי מאכל של דגים בסעודה המפסקת מפני שהוא מאכל של כבוד שעולה על שלוחן מלכים, ועתה בזמנינו דגים הם יותר מאכל של כבוד מבשר שור ועופות, עכ"ל. ומשמע נמי דמשום דהוה דגים מאכל של כבוד הוא דנגעו בה, הא לאו הכי אפשר דאית לן למימר דאינם בכלל זה.

והכי נמי עיין בהגהות הגר"ב פרענקיל וזה"ל (אדברי המג"א דסי' תקנ"ב ס"ק ד') דכתב וז"ל: י"ל היינו דגים קטנים שאין עולין על שלחן מלכים כדאייתא לענין בישולי עכו"ם ביו"ד סימן קנ"ד, דבהם לא שייך חשיבות ושמחה, ומותר לאכלם אף לפי המנהג שכתב המחבר בסעיף ב' שנהגו שלא לאכול דגים כפי גירסת המג"א והעטרת זקנים, ושים עינך בדברי העטרת זקנים שעיקר דבריו דעתה בזמנינו דגים המה יותר מאכל כבוד מבשר שורים ועופות. ויעיין ברש"י סוף פרשת פנחס על פסוק (עצרת תהיה לכם) [פר אחד איל אחד] ששינה רש"י מלשון חז"ל [מדרש

תנחומא שם אות י"ז] בחשיבות סעודת דגים נגד בשר בהמה, דהכל לפי הזמן, עכ"ל. ומפורש יוצא מדבריו דאיכא לחלוקי בין דגים לדגים, דדייקא בדגים דשייך בהו חשיבות ושמחה הוא דאסור, הלא"ה משמע דשרי [ועי' נמי במשנה ברורה (תקנ"ב, י') ודוק היטב הדק].

ובכף החיים סי' תקנ"ב (ס"ק ח"י, ד"ה ודגים) כתב וז"ל: דוקא תפלים, אבל דגים מלוחים שרו ול"ד לבשר מלוח, הרב ב"ד סימן שכ"ז, ויעו"ש הטעם, שולחן גבוה אות ה', ער"ה אות ב', וכ"מ מדברי הלבוש, וכ"מ מדברי המל"ח סימן י"ד אות ל' שכתב וגם דגים לחים שאינם מלוחים אסור לאכול בסעודה המפסקת, עכ"ל. משמע הא דגים מלוחים שרו, מיהו יש לפקפק ע"ז ממ"ש במ"ש בתרא דף ע"ד ע"ב כוורא מליחא מעלי, בשרא מליחא לא מעלי, וא"כ כיון דבשר מלוח אסור כ"ש דגים, ואפשר שאין דגים מלוחים שוים, וכמ"ש שם בגמ' איבעית אימא נקבה מליחא מעלי, ועוד י"ל דדוקא מלוח כפי הצורך הוא מעלי, אבל אם אין מלוח כפי הצורך יתר או חסר אינו מעלי, ומ"מ לא ראינו מי שמיקל בזה, ואפשר דבמקום הצורך כגון שאינו יכול לאכול מאכלים אחרים יש להקל אם אותם הדגים יותר גרוועים מן הלחים, עכ"ל. ולמאי דמסיק הכה"ח ז"ל יש לדון בהא.

ומצאתי בספר אשרי האיש מפסקי מרן רשכבה"ג הגר"ש אלישיב זצוק"ל (או"ח ח"ג פרק ע' ס"ק י"ב) דכתב וז"ל: דג מעושן או כבוש נחשב תבשיל, והאיסור דאכילת דגים הוא דוקא בדגים חטובים, אך סרדינים שאין בהם חשיבות אפשר לאכול, עכ"ל, וע"ש. ואיכא לסיועי לדברי קדשו מדברי האחרונים גדולים חקרי לב דמיייתן לעיל, ודוק בזה.

אמנם אעיקרא דמילתא יש לדון בזה נמי מהא דכתיבנא בעוה"י בספרנו ענפי משה בהלכות מאכלי עכו"ם (סימן כ"ד) ממאי דדנו הפוסקים אם איכא בישולי עכו"ם בסרדינים, ובתו"ד הבאנו דכששאלנו זה מקמיה מור מרן רשכבה"ג הגר"א י"ל שטינמן זצוק"ל אמר לן דיכול להיות (שיש בהם משום בישולי עכו"ם), והוסיף ואמר דהשאלה בזה אם חשיב עולה על שלחן מלכים, דבדרך כלל החשיבות (דאכילה) זהו בשר (של דג) גדול, אבל סרדינים הוא דג קטן ואמנם אוכלים אותו כך, רק דהשאלה אם עולה על שלחן של מלכים, אתו"ד. [ועי' בקובץ ישורון הנדפס לזכר מור מרן הגר"א י"ל זצוק"ל (עמוד ת"כ) במכתבו דהגרש"ז ריגר זצוק"ל הי"ד למור מרן זצוק"ל מש"כ בענינא דבישולי עכו"ם בסרדינים, ע"ש]. ועי' מאי דמיייתן בזה מגדולי הפו' דציידו בזה לכאן ולכאן. ושוב הבאנו דכתב לן הגר"א י"ל קניבסקי שליט"א בזה"ל: "לשון אממור מרן [הגר"ח] ק' שליט"א בפנקסו [הוא הפנקס דרשם בו מור מרן הגר"ח] ק' שליט"א מהליכותיו והנהגותיו דמור החזו"א זלה"ה] "אומרים שאמר שהסרדינים של גויים אסור משום בישולי עכו"ם, שגם הם עולים על שלחן מלכים (ועי' יו"ד סי' קי"ג ס"ב), ויש בזה איגרת בכ"י", עכ"ל. והשתא אי נימא דסרדינים נמי מיקרי דעולה על שלחן מלכים, לכאו' יש לאסור אכילתן אף בסעודה המפסקת, וצ"ע בזה.

מיהו כששאלתי ממור מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם מותר לאכול סרדינים בסעודה מפסקת, כתב לן "נשתנה טעמו מותר", וכששאלתי זה להגאון הגדול רבי אביגדור נבנצל שליט"א כתב לן "לא".

סימן כ"א

בענין המבשל מין אחד בשתי קדירות וטעמם

שווה אי מקרי שני תבשילין

כתב הטור סימן תקנ"ב וז"ל: ושני תבשילין כתב רבינו האי גאון כגון אורז ועדשים שהן שני מינין, וה"ד יצחק גיאות כתב כל שני תבשילין הן דרך כבוד, ואסור חכמים אפילו ממין אחד של קטנית או ממין אחד של ירק, ואין צריך לומר שני מינין, וכן כתב הרמב"ן, ע"כ. ועמ"ש מרן ז"ל בבית יוסף (שם) בהא, ע"ש.

ובשו"ע (שם, סעיף ג') כתב וז"ל: אפילו בישל מין אחד בשתי קדירות, מקרי שני תבשילין, ע"כ וע"ש. ובמג"א (שם, ס"ק ג', ד"ה בשתי קדירות) כתב וז"ל: פירוש שאחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה, אבל אם שניהם בשוה אין קפידא לבשל בב' קדירות, עכ"ל. ועי' בבבאור הגר"א (שם ד"ה אפילו כו') דכתב אהא וז"ל: דהוא נמי נקרא שני מינין כמ"ש בפ"ז דב"מ שיתין מיני לפדא, וערש"י שם וכן בכמה מקומות, אבל כ"ש שוה אין קפידא, ועי' מ"א, וכ"ה בגמרא שם אם היה רגיל לאכול ב' מיני תבשילין יאכל מין א', ומרשב"ג נשמע לת"ק, עכ"ל. ומבואר מדברי המג"א והביאור הגר"א דכל דמבשל מין אחד בשני קדירות באופן דטעמייהו שווה לית בהא קפידא.

ברם מרן הגר"ח ז"ל בספרו ברכי יוסף סי' תקנ"ב (ס"ק ב') מיייתי לדברי המג"א ז"ל, וכתב עלה וז"ל: אבל הרב הכנסת הגדולה בתשובה א"ח ח"ב סימן ל"ו נטה לאסור, וכתב שכן הסכימו חכמים שלמים, עכ"ל. ומיייתי לי נמי בשערי תשובה (שם) וקמוסיף בהא, וז"ל: וצ"ע בטעמא דמילתא דמה קפידא בבישול כיון שבאכילה אינו אוכל רק תבשיל אחד, ובתלמוד לא קפידא אלא שיאכל ב' תבשילין, וצ"ע בגוף התשובה שם, עכ"ל.

ושמא יש מקום לומר דטעמא דהכנסת הגדולה ז"ל לצד דאף דמבשל אותו מין, מ"מ כל שמבשלו בשתי קדירות מיקרי זה כב' תבשילין מחמת דמוכרח דיהי איזה שינוי בהטעם בין קדירה לקדירה, דא"א לצמצם שיהא שניהם שווים בטעמים במדוייק, אמנם איכא למדחי להא להמבואר בשו"ע דהלכות יום טוב סימן תק"ג (סעיף א') ובמ"ב (שם, ס"ק י') דמבואר מינה דכל דמבשל מין אחד בשתי קדירות מיקרי דטעמייהו שווה, ע"ש היטב.

והלום עיינתי בדברי הכנה"ג גופי', וחזינא לי דכתב בתו"ד וז"ל: גם מה שאמר הת"ח ההוא דמין אחד בשתי קדירות לא אסיר אלא כשנתבשל המין ההוא בבישולין נפרדים, אבל כל שהבישול שוה והוא מין אחד אפי' בשתי קדירות שרי, לדעתי גם בזה לא צדק, אלא כל שנתבשל בשתי קדירות אף על פי שהוא מין אחד ובישול שוה אסור, ומה שרצה להכריע סברתו ממ"ש הרב בעל הטורים ז"ל אפילו מין אחד של קטנית או מין אחד של ירק, ולא כתב אפילו מין תבשיל אחד, דקדוק של הבל הוא, דבאמרו מין אחד של קטנית כלל בו אפילו בבישול שוה, והרב ז"ל בספר הקצר כמכוין לשלול סברא זו כתב אם בישל מין אחד בשתי קדירות מיקרי שני מינין, ומה שהקשה אם הם רבים בני הבית וצריכין לבשל הרבה היאך יעשו, קושיא של הבל הוא, דיקח כלי אחד גדול, ואם לא ימצא יבשל המאכל בשני פעמים, אך מטעם אחד אני מסתפק בזה, דכיון דכבר הסכמנו למעלה [ע"ש מקודם אה] דההקפדה תלויה באכילה ולא בבישול, ומ"ה שני מינין בקדירה אחת כל אחד יכול לאכול ממין אחד, מזה הטעם עצמו מין א' בשתי קדירות ובבישול שוה יהא מותר, כיון דהאוכל אינו אוכל אלא תבשיל אחד, ואולי חשו חכמים למין א' בשתי קדירות שרואה דרך כבוד יותר משני מינין בקדירה אחת, ולזה הסכימו החכמים השלמים שלוחי דרחמנא ה"א, עכ"ל וע"ש. ובהגלות נגלות דברי הכנה"ג ז"ל קחזינו נמי דאיהו גופא קאמר דאע"ג דטעמייהו דהני תרי קדירות שווה, מ"מ אסור, ומשום דרך כבוד הוא דנגעו בה ולזה אסרוהו, ודוק בזה.

אמנם עי' בכף החיים (תקנ"ב, י"ט) דבתו"ד מייתי דבערך השלחן (שם, ס"ק ג') כתב כהמג"א ז"ל, וקמוסיף דהכי משמע מהריטב"א ז"ל ודלא כהכנה"ג ז"ל, ע"ש. וכוונתם למ"ש הריטב"א ז"ל בחי' לתענית (דף ל' ע"א, ד"ה מנתי' ערב ט' באב לא יאכל אדם שני תבשילין) בתו"ד וז"ל: "ועיקרן של דברים דהכא לענין ט' באב שהאיסור משום תענוג וחשיבות, אין לומר שיהא דג וביצה שעליו נידון כשני תבשילין כמו שאמרו לענין עירוב ולענין ליל פסחים, וכמו שהיו סבורים קצת רבתי ז"ל, אלא כל שהוא בשתי תמחויות ואפי' ממין א' כגון שהא' צלי והא' מבושל וכיוצא בזה הרי אלו שני תבשילין", ע"כ. וע"ש בכל דבריו, דמשמע מינה דכל דהוה תרווייהו צלי אע"ג דקעביד לה בב' תמחויות, מ"מ לא מיקרי שני תבשילין, וע"ע במ"ב (תקנ"ב, ח') ובשעה"צ (שם, ס"ק ד') דפסק כהמג"א ז"ל, ע"ש היטב.

ועי' בשו"ת שומע ומוסיף להגה"צ רבי שריה דבליצקי זצוק"ל (בין המצרים, עמוד קכ"ה) דכתב בהאי ענינא וז"ל: מסקנת ההלכה לגבי שני תבשילין בסעודה המפסקת שמין אחד ממש מותר גם בשתי קדירות, ושני מינים אסורים בקדירה אחת (אלא א"כ היה דרכו בכך), ומין אחד שבילתו עבה עם אותו מין שבילתו רכה בקדירה אחת מותר ובשתי קדירות אסור, עיין בסיומן תקנ"ב סעיף ג', ולענ"ד כעין זה משנה מפורשת בפאה פ"ב משנה ה' בזו"ע שני מינים אינו מועיל גורן אחד לענין פאה אחת, ובזו"ע מין אחד אף שעשה שתי גרנות פאה אחת, ובזו"ע שני מיני חטים עשאן גורן אחד פאה אחת, שתי גרנות שתי פאות, עכ"ל. ודוק בזה. [ומיהו כל זה כאמור להמג"א ז"ל ודעימי', אך להכנה"ג ז"ל כמבואר ס"ל דבמאי דקמן הקפידא דאיכא בבישול ב' קדירות, אף דטעמייהו שווה דהו"ל דרך כבוד, וכמבואר לעיל].

סימן כ"ב

אכילת פירות חיים בסעודה מפסקת

שו"ע סימן תקנ"ב (סעיף ד'): מותר לאכול פירות כשהם חיים אפילו כמה מינים, ע"כ. ובכף החיים (שם, ס"ק כ"ח, ד"ה אפי' כמה מינים) כתב וז"ל: שאין זה לא דרך שררה ולא כבוד ולא תענוג, לבוש, ומשמע דאלו אינן נחשבין לתבשיל, ואף שאכל תבשיל מותר לאכול ירקות ופירות חיון, וכן בסעיף א' שלא יאכל אחר סעודתו צנון ומליח, משמע ירקות ופירות מותר, אלי' רבה אות ה', וכ"ה בהדיא בדרשות מהר"י הלכות ט"ב, עכ"ל.

והנה בשו"ע סי' תקנ"א (סעיף י"ז) כתב וז"ל: טוב ליהרר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש, אבל על פדיון הבן אומר ולא יחמיץ המצוה, ע"כ. וכתב עלה הרמ"א ז"ל "וכן בפרי שלא ימצא אחר תשעה באב מותר לברך ולאכלו בין המצרים (בנימין זאב סימן קס"ג ותשובת מהר"י ל)", ע"כ.

ומספקא לן בהיכא דנודמן לידו בסעודה מפסקת פרי שלא ימצא אחר ת"ב, אי יכול לאכלו בו בפרק ולברך עלי' שהחיינו, או דכל כי האי אית לן למימר דגרעי מילתא למיכלי' בסעודה מפסקת ולברוכי עלי' שהחיינו, וצ"ע. ושאלתי זה להגאון הגדול רבי אביגדור נבנצל שליט"א, וכתב לן "ישמרנו למוצאי ט' באב", עכ"ל. (וצ"ע בגוונא דאינו יכול לשמרו).

והגר"א י"ל קניבסקי שליט"א כתב לן בהא וז"ל: אין לי להשיב וצ"ע (דלכאו' מה נ"מ בין ט' הימים לסעודה המפסקת לגבי שהחיינו, בשלמא ט"ב עצמו יום שריפת בית אלקינו שיבה בב"א הוי חמיר טפי, אבל ערב ת"ב לא ידעתי, ואפ"ל דכשם שהחמירו בערב ת"ב לגבי תלמוד תורה ושני תבשילין בסעודה המפסקת, א"כ חזינו דנהגו בו חומרא יתירא, וצ"ע), עכ"ל.

תו יש לעין אם מותר לאכול סלט פירות בסעודה מפסקת, דהן אמת דפשטות לישנא דהשו"ע הויה דמותר למיכל פירות כשהם חיים אפי' כמה מינים, מ"מ אפשר דסלט פירות גריעא, מדבא לתענוג, ויל"ע. ושו"מ בשו"ת אור לציון ח"ג (פכ"ח ס"א בבאורים) דבתו"ד כתב וז"ל: ובכל אופן יכול לאכול פירות וירקות חיים (אבל לא מבושלים וכגון לפתן פירות), ואפילו כמה מינים כמבואר בשו"ע שם סעיף ד', אך לא יאכל סלט ירקות לתענוג כמבואר בדברי החיד"א במחזיק ברכה שם אות ב' ובבא"ח פ' דברים אות י"ט, ע"ש. עכ"ל. ולכאו' לפ"ז ובמכש"כ דאין

סימן כ"ה

אכל סעודה מפסקת וקיבל בלב לצום ת"ב אי הוי קבלה

שו"ע סימן תקנ"ג (סעיף א'): אף על פי שאכל סעודה המפסקת מותר לחזור ולאכול, אלא אם כן קיבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד היום הזה. הגה: וקבלה בלב אינה קבלה אלא צריך להוציאו בשפתיו (ב"י בשם התוספות), ע"כ.

אמנם הב"ח ז"ל (שם) פליג אמ"ש הרמ"א ז"ל וס"ל דקבלה בלב הוי קבלה, ופירש דבריו לקמ"י בהלכות יום הכיפורים סימן תר"ח בתו"ד, וזה לשונו: וז"ל מהרש"ל ואף שכל הפוסקים כתבו שיכול לחזור ולאכול אם לא שקיבל עליו התענית, וכן מוכח מן התלמוד להדיא, אכן כבר נהגו העם בהפסקתם לקבל התענית בדעתיהו, והוה כאילו קיבלו בפה לחומרא יתירה היא, עכ"ל. ונראה לי דמה שכתב דחומרא יתירה היא היינו לפי שהוא תופס עיקר דבעינן קבלה בפה וכדמשמע בדברי הרב המגיד בפרק ג' דתענית (ה"ג), אבל בהגהות מיימוניות לשם (אות א') בשם מהר"ם מבואר דאף דקבלה בלב סגי, דכיון שנתכוין שלא לאכול היום עוד אם כן היה תופס איסור בדבר שלא לחזור ולאכול, ואיך יחזור ויאכל, וכ"כ בהגהות מיימוניות בפרק א' מהלכות שבתית עשור הלכה ו' (אות ג') עיי"ש. גם באגודה (יומא פיה"כ) לא הכריע, וכתב דיש דוחין הראיה דאיכה רבתי (פרשה ג' אות ו') דקאמר אכלי ופסקי, דשמא מתחלה היה דעתו לכך שיאכל אם ירצה, אבל אם היה גומר בדעתו שלא לאכול אסור לו לאכול אפילו עוד היום גדול, וכיון דרוב ניהוג שלנו אחרי מהר"ם והנמשכים אחריו אין להקל, ועוד שכן דרש מהר"ל דלא כהגהות שלחן ערוך (ס"ג) שכתב בסתם שאם קיבל בלב לא הוי קבלה, נ"ל, עכ"ל.

והכי נמי ע"י בביאור הגר"א (סי' תקנ"ג ס"ק ג', ד"ה וקבלה) דכתב אדברי הרמ"א ז"ל, וז"ל: וכן כתב בסיומן תר"ח סעיף ג' בהג"ה, ודבריו תמוהין מאד ושגגה היא, דלא פליגי הפוסקים אלא בדעתו שלא לאכול, שמהר"ם וראב"ה כתבו דאף כהאי גוונא אסור, ואין ראייה מן המדרש דבבבוקר היה, ועיין בהגהות מיימוניות, וכן משמע מדברי הרמב"ם שאסור, ועיין בפרק ג' דהלכות תענית ובהג"מ שם, והפוסקים חולקים בזה אא"כ קיבל, אבל קבלה בלב לא מייירי אם הוא קבלה, ודינו כשאר תענית. ואף שהמ"מ כתב בשקיבל עליו בפירוש והוציא בשפתיו, אבל לדידן דקיימא לן דאף קבלה בלב סגי כמו שכתוב לקמן סימן תקס"ב סעיף ו' וביו"ד סימן רנ"ח וכו' וכו' סימן ר"ב, לא גרע מכל קבלת תענית, וכמו שכתב ר"ת (תוס' ע"ז דל"ד א' סוד"ה מתענין) דכל נדר בלב סגי, עכ"ל.

מיהו בליקוטי הפר"ח ז"ל לסי' תקנ"ג כתב אדברי הרמ"א ז"ל וזה לשונו: וקבלה בלב אינה קבלה - משום דליכא תוספת בתשעה באב מן התורה בעינן קבלה בפירוש, משא"כ תוספות יום הכיפורים דסגי בקבלה בלב, והכי מוכח בב"י בסוף סימן זה, ודלא כהגה לקמן בסיומן תר"ח דליתא, ומיהו קבלת תענית יום שלם סגי בקבלה בלב, כיון שאינו אוכל כלל באותו יום וכדלקמן סימן תקס"ב סעיף ו', ולא דמי לתוספת שאוכל במקצת היום, ודוק, עכ"ל. ומבואר דהפר"ח ז"ל אזיל כוותי' דהרמ"א ז"ל בחדא, והיינו במאי דקמן ומה"ט דנקיט, ופליג עלי' בחדא והיינו אמ"ש הרמ"א ז"ל לקמ"י סי' תר"ח (סעיף ג') (ועי' בכף החיים (תקנ"ג, ג') דמיייתי להפר"ח ז"ל, ועמ"ש לאוסופי אדבריו בין השיטין, ע"ש היטב).

איברא דבהגהות הגר"ב פרענקל זלה"ה לשו"ע (שם) מיייתי למ"ש הגר"א ז"ל, וכתב עלה וז"ל: ולענ"ד כיון דבמניעת אכילה מן אחר הסעודה עד בין השמשות עדיין אין בו מיעוט חלבו ודמו לא לקרבן דמי, ולא שייך בו כל נדיב לב עולות (דברי הימים ב' כ"ט ל"א), אף שע"ז יהיה בעניו יותר למחרתו, מ"מ אין עיקר מחשבתו על זה כי אם על מניעת הנאה לשעתא מן ההפסקת אכילה ואילך, לכן לא הוי קבלה בזה כמקבל על עצמו להביא קרבן, ואינו בכלל קבלת תענית, עכ"ל.

וכעין זה ראיתי מעין מ"ש בהג"ה ברוך טעם על ביאור הגר"א [וכפי הנראה הוא להגר"ב פרענקל ז"ל הנ"ל, ולע"ע לא מצאתי היכן נדפסו דבריו] דכתב וז"ל: יש לחלק דמה דמהני קבלה בלב לגבי תענית, הטעם דתענית חשוב כמו קרבן כפרה במיעוט חלבו ודמו, כמבואר בדברי הרא"ש וט"ז בס' תקס"ב, וז"א בתעניתים שנתקנו לצרות כמ"ש הרמב"ם, ומובא במג"א לעיל סי' תקמ"ט סק"א, שנתייסדו לעורר העם לתשובה בזכרון הצרות, ובפרט במה שפסק לאכול מיד עוד אחר שגמר סעודה המפסקת ליכא באותה שעה שמוסיף מיעוט חלב ודם, דעודנו שבע מאכילתו, עכ"ל. ודוק בזה.

תו מצאתי בספר הליכות שלמה ממרן הגר"ש ז"ל אויערבאך זלה"ה (בין המצרים פט"ו, דבר הלכה ס"ק ב') דכתב לדון בהאי ענינא, ובתו"ד כתב וז"ל: ושמעתי מהג"ר ישע"י זאב וינוגרד (שליט"א) ז"ל בביאור דעת הרמ"א, דס"ל כסברת הט"ז (שם, ס"ק ח') דהא דשאני קבלת תענית מסתם נדרים, דקיי"ל דנדר בלב לא הוי נדר, היינו משום דכיון דע"י התענית נתמעט חלבו ודמו חשיב כקרבן, ובקרבן כתיב כל נדיב לב עולות, וילפינן דמהני בלב, ומעתה דוקא לענין תענית שלימה או עכ"פ תענית שעות מתחלת היום דחשיבא ג"כ כתענית הוא דמהני קבלה בלב גרידא, משא"כ בנדר שקיבל עליו על סוף היום בלבד אין זה אלא כנדר בעלמא (עין סי' תקס"ב ס"א), ולהכי בעינן שיוציא בפיו, עכ"ד. והגר"א ז"ל נראה דס"ל דמ"מ הואיל והוא מוסיף שעה זו לתענית של ט' באב, דינה שפיר כתענית לענין זה, עכ"ל.

שלום וכו', ועיין בזה פ' תרומה דקנ"א ע"א שכ' דגם יוסף ודוד מתו באותה שעה יעו"ש, עכ"ל. וע"ש בכ"ד. ועי' נמי בכה"ח (שם, ס"ק י"ט, ד"ה ונהגו שלא לקבוע מדרש וכו') דכ' וז"ל: משום חכם שמת כל בתי מדרשות בטילים, טור, ור"ל לפי שמת משה באותה שעה כמ"ש לעיל אות ט"ו, ומי לנו גדול ממה שהוא אבי התעודה, וע"כ נהגו שלא לקבוע מדרש וכו', עכ"ל, וע"ש. ובהא דצדקתך צדק יל"ע ממ"ש בפמ"ג (שם, א"א, ס"ק ה'), ועמ"ש בספר שמירת שבת כהלכתה ח"ב (פס"ה, הערה ס"ב) ע"ש, וע"ע בספר חדות השבת להר"ג ר"י הררי רפול שליט"א (סימן כ"א), ע"ש, ואכמ"ל.

[והנה הרמ"א ז"ל כתב דאומרים פרקי אבות בקיץ וכו', ברם גבי ת"ב שחל בשבת ע"י מ"ש הרמ"א ז"ל סי' תקנ"ג (סעיף ב') דאין אומרים אז פרקי אבות, ע"ש].

והכי נמי עיין בכף החיים סימן רפ"ט (ס"ק י"ב) דכתב וז"ל: נוהגין לאכול בסעודת שחרית ביצים מבושלים שלמים בקליפתן שהטמינו אותם בתנור מבע"י, ושמעתי הטעם מפני אבול של משה רבינו ע"ה שמת בשבת, ונכון הוא, ומן המהדרין אוכלים אותם גם בסעודה ג', שכנה"ג בהג"ט ס' רפ"ח אות ח'. מיהו היפה ללב אות ד' כתב דהא שנוהגים לאכול בשבת בשחרית ביצים מבושלים בקליפתיהם אינו מטעם אבל משה, שהרי לא מת משה בבוקר כי אם בערב בשעת מנחה, כמ"ש הטור וב"י ולבוש לקמן סימן רצ"ב יעו"ש, וכדברי הזוהר, אלא נהגו מפני עונג שבת, אבל בערב אחר מנחה בסעודה ג' נהגו מן המהדרין לאכול ביצים כנז' מטעם אבול של משה יעו"ש, עכ"ל. וכעין זה כפל הכה"ח ז"ל אהאי מנהגא בדבריו דלקמ"י סימן רצ"א (ס"ק כ"ט) ע"ש.

ויל"ע במי שרגיל לאכול בכל סעודה שלישית ביצה מטעם אבול של משה, אי בשבת שחל בה ט"ב יכול לכיין נמי באכילת הביצה לזכר אבלות דט"ב או דאין ליעביד הכי, ועי' בספר דיני ט' באב ביום א' ודיני שבת שלפניו להגה"צ רבי שריה דבליצקי צוק"ל (ס"ק כ"ה), דכ' וז"ל: לפנות ערב אוכלים סעודה שלישית על יד השלחן כרגיל, והיא סעודה המפסקת, ופשוט דאין אוכלים ביצה קשה עבור סעודה המפסקת, אך מותר לאכול ביצים קשות בסתם, עכ"ל, וע"ש.

והרמ"א ז"ל בהלכות פסח סימן תע"ו (סעיף ב') כתב וז"ל: נוהגים בקצת מקומות לאכול בסעודה [דליל פסח] ביצים זכר לאבלות, ונראה לי הטעם משום שליל תשעה באב נקבע בליל פסח, ועוד זכר לחורבן שהיו מקריבים קרבן פסח, ע"כ. ועי' בספרנו ענפי משה בהלכות ועניני פסח (סימן ר"ג) מאי דעמדנו בעזה"י בהאי ענינא, ע"ש היטב, וזכרון אחד עולה לכאן ולכאן.

והנה בברכי יוסף או"ח סי' תע"ג (ס"ק י"ב) כתב גבי חרוסת וז"ל: ובס' שבלי הלקט סימן ס"ד כתב ויש משימין בו מעט חומר או גרירת לבנה זכר לטיט, וכתב בגליון הרב המקובל מהר"ם די לונזאנו זלה"ה בכ"י ממ"ש נבהלתי מראות שגעון כזה, אולי גם כפורים יוציאו מהם ויש זכר לגזירת ההריגה, והלא צריכין להפך היגון לששון והרע בטוב, ויצא שבוש זה מ"ט שנפל בפירוש רשב"ם ופירוש רש"י פי' ע"פ שכתוב וחרס שכותשין בו הדק זכר לטיט, ואני בדקתי בפירוש כ"י ישן נושן וכתבו בו וחרוסת שכותשין הדק זכר לטיט, והוא מוכרח שהוא פירוש על מ"ש שם חרוסת זכר לטיט, עכ"ל. ופירוש רש"י בנסחא שלפני כתוב נמי וחרוסת שכותשין וכו', אך הרב בית דוד סי' רנ"ג הביא משם רש"י ורשב"ם חרס שכותשין, ותמה על הרמב"ם וסמ"ג והטור שלא כתבו כן, וכתב דבשאלוניקי העידו זקנים שהיו נותנין בחרוסת אבן קיילידימיני כתוש, ע"ש באורך. ומאי דסמין אמאי דכתיב בפירוש רש"י ורשב"ם, כבר העיד הר"מ די לונזאנו דבנסחא כ"ז ליתיה, ונראית נסחא נכונה, ומנהג איזה קהלות שבשלוניקי אפשר שנתפשט עפ"י נסחת רש"י ורשב"ם או ע"פ שבלי הלקט, אבל כמדומה שרוב העיירות לא נהגו מנהג זה, עכ"ל, וע"ש היטב.

ולולי דמסתפינא ה'י נלע"ד למימר טעם חדש להא דנהגו באותם קהלות ליתן בהחרוסת עפר וכהאי גוונא, ובהקדים דהנה לעיל מיייתנן מדברי הרמ"א ז"ל בהל' פסח סי' תע"ו דכ' דנוהגים בקצת מקומות לאכול בסעודה ביצים זכר לאבלות, ונראה לי הטעם משום שליל תשעה באב נקבע בליל פסח וכו', ע"ש. והא קחזינן דגבי ערב תשעה באב נמי כתב הרמ"א ז"ל סי' תקנ"ב (סעיף ו') ויש מחמירים לטבל אחר אכילתן פת באפר ולאכלו על שם ויגרס בחצץ וגו', ע"כ. ואכתי נימא דכשם שיש שנהגו למיכל ביצים בסעודת ליל פסח, מטעם שכתב הרמ"א ז"ל, כן נהגו באיזה קהלות ליתן עפר בהחרוסת דליל פסח מהאי טעמא (ועי' בקובץ עץ חיים (קובץ כ"ז, עמוד תמ"ד) מאי דהאר"ק הרה"ג ר"י דנדרוביץ שליט"א בהמנהג ליתן עפר בהחרוסת, ע"ש באורך נפלא, ואכמ"ל).

תו דנו האחרונים אם יש לקרוא ההפטר דשבת חזון בניגון דקניות, ועי' מאי דהארנו בזה בעזה"י בספרנו ענפי משה בהלכות ועניני ראש חודש (סימן מ"ח) ע"ש, ועמ"ש בהא בשו"ת שומע ומוסיף (עמוד ס"ד), ואכמ"ל.

ועי' נמי מ"ש הרמ"א ז"ל סי' תקנ"ג (סעיף ב') ואם הוא שבת חולצים לאחר ברכו וכו', וכתב עלה רבינו הגר"א ז"ל בביאוריו (שם, ד"ה ואם הוא כו') וז"ל: דאסור שום סימן אבילות בשבת כמ"ש בפ"ג דמ"ק, ואף מה שפוסק מבע"י הקשו בספ"ג דעירובין ואמרו שהרי אכל ושתה כל היום כו', משא"כ בחליצת המנעלים, עכ"ל. ויש להאר"ק בכל זה מהמבואר בשו"ע יו"ד הלכות אבלות סימן ת' (סעיף א') ובנושאי כלי השרו"ע, עיין שם, ויש לדון בכל זה טובא, ואכמ"ל.

לאכול סלט פירות בסעודה המפסקת, אמנם עי' בספר שיעורי שלמי תודה (בין המצרים, עמוד ל"ה) דהתיר אכילת סלט בסעודה מפסקת כיון דאינו תבשיל, ע"ש. ויל"ע בזה. וכששאלתי להגר"א נבנצל שליט"א אם מותר לאכול פירות בסעודה מפסקת כתב לן "כן", והכי נמי כששאלתי למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם מותר לאכול סלט פירות (מפירות חיים) בסעודה מפסקת, כתב לן וז"ל "כל הפירות טעם א"י".

סימן כ"ג

בענין אכילת עדשים עם ביצים מבושלים בתוכם או ביצים קשים בסעודה מפסקת

שו"ע סימן תקנ"ב (סעיף ה'): נוהגים לאכול עדשים עם ביצים מבושלים בתוכם שהם מאכל אבלים, ויש נוהגים לאכול ביצים קשים שהוא גם כן מאכל אבלים (הגהות מיימוני פרק ה'), ע"כ.

ועי' בב"ב (דף ט"ז ע"ב) ותנא אותו יוסף נפטר אברהם אבינו, ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים נחנם את יצחק אביו (וע"ש של עדשים), אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי מה עדשה זו אין לה פה אף אבל אין לו פה, דבר אחר מה עדשה זו מגולגלת אף אבילות מגלגלת ומחזרת על באי העולם, מאי בינייהו, איכא ביניהו לנחומי בביעי, ע"כ וע"ש. (ועי' באילת השחר עה"ת (בראשית כ"ה ל') ע"ש).

ועי' נמי בטור יו"ד הל' אבלות (שלהי סימן שע"ח) דמיייתי לגמרינן דב"ב ע"ש. ובבדק הבית (שם) כתב עלה וז"ל: כתוב באורחות חיים (הל' אבל עמוד תקפ"ב) לא יקלף האבל עצמו הביצה מפני שנראה כרעבתן, ע"כ. ומיייתי לי נמי מרן הגרעק"א זל בחידושו לשו"ע (שם). וע"ע בספר דברי סופרים הקצר הל' אבלות (פכ"ה, סעיף ל"ז ואילך), ע"ש איזה פרטי דינים בהאי ענינא, ע"ש. ויש לדון אם בסעודה מפסקת נמי יש מקום לנהוג בזה, וצ"ע.

ובמגן אברהם סי' תקנ"ב (ס"ק ו', ד"ה קשים) כתב "וקרים", ומקורו מההג"מ בהמנהגים דשלהי הל' תענית ע"ש, והיינו דס"ל דיש לאכול להביצה כשהיא קרה. ובפמ"ג (שם, אשל אברהם, ס"ק ו') מיייתי להמג"א, וכתב עלה וז"ל: וא"י טעם דוקא קרים, ועס"י ת"ח ב"ט וז"ל ופר"ח ביצים מרבים זרע, ואפשר דוקא חמים לכן אין לאכול קודם התענית, עכ"ל.

מיהו יל"ע במ"ש הפמ"ג ז"ל דהא ביומא (דף י"ח ע"א) דנתבאר דביצה מרבה הזרע לא נתפרש דהוי דייקא בביצים חמים, ויל"ע, ותו צ"ע דגבי סעודה מפסקת גופא חזינן בשו"ע (שם, סעיף ג' וה') דיש אוכלים תבשילים דאפונים או עדשים עם ביצים, ובפשיטות היינו תבשילים חמים, ודוחק לפרש דכיון דהביצים מעורבים במאכל תו אין מרבין זרע, ועי' בביאור הלכה (שם, סעיף ג', ד"ה שנותנים עליהם בצלים וביצים) דכתב וז"ל: אפשר דדוקא באופן זה שבא להטעים האפונים, אבל לא במבשל שני מינים ביחד בעלמא כגון מה שקורין לאקש"ין עם תפוחי אדמה, ומה דאיתא לקמיה בענין עדשים עם ביצים אפשר נמי כשעיקר הוא העדשים, והביצים מפרכים אותם בתוכם, שבטל גביהו, וצריך עיון, עכ"ל. ומ"מ בפשיטות כוונתו דהביאורה"ל ז"ל במ"ש שבטל גביהו, היינו דעיקר התבשיל הוי דאפונים או עדשים, ולהכי אין הביצים מיקרי תבשיל נוסף, אך לענין דנימא שאינו מרבין זרע באופן זה דמעורבין זאת לא שמעינן, וכמ"ש, ואולי י"ל דנהגו לאכול הביצים קרים ע"מ למעט התענוג מאכילתם, וצריך עיון בזה.

[שו"מ בספר המפתח הנדמ"ח בהרמב"ם דמהדו' הר"ש פרנקל ז"ל דציינו ע"ד ההג"מ לשו"ת משיב הלכה להגר"ח פ לוריא ז"ל דומ"צ בלאדז (ח"א, סימן קצ"ב), ומידי עיוני בדבריו ראיתי דמיייתי לדברי הפמ"ג ז"ל, ועפ"י דרכו הוסיף בהא איזה דברים ע"ש, ויל"ד בזה למאי דכתיבנא בענינותין].

סימן כ"ד

בענין הנהגת אבלות בשבת שחל בה תשעה באב

שו"ע סימן תקנ"ב (סעיף י'): אם חל תשעה באב באחד בשבת או שחל בשבת ונדחה לאחר השבת, אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת, ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה בעת מלכותו (מיהו צריך להפסיק מבעוד יום) (סמ"ק), ע"כ.

ובמ"ב (שם, ס"ק כ"ג, ד"ה ואוכל בשר) כתב וז"ל: ואסור למנוע ממנו, אף על גב דאין חייב לאכול בשר בשבת, מכל מקום שנמנע משום אבל עבירה היא, והנה אף דכתב המחבר "כסעודת שלמה", מכל מקום ישב בדאבון נפש שלא ינהג בשמחה, ולכן לא ישב בסעודת חברים [מ"א]. בספר בכור שור חולק על זה, ודעתו דמי שרגיל בכל שבת לסעוד סעודה זו עם חבריו ומיודעיו ומונע בשבת זו הוי ליה כאבלות פרהסיא, ולכולי עלמא מותר לאכול עם בני ביתו, ויכול לברך בזימון כיון שהוא שבת [א"ו], ואם חל מילה באותו שבת יעשה הסעודה קודם מנחה, עכ"ל.

ויש לעיין בכמה דוכתינן דמצינו הנהגת אבלות בשבת ויו"ט, וכמ"ש בשו"ע הל' שבת סי' רצ"ב (סעיף ב') וז"ל: אומרים צדקתך, ואם חל בו יום שאילו היה חול לא היו אומרים בו במנחה נפילת אפים, אין אומרים צדקתך. הגה: ונהגו שלא לקבוע מדרש בין מנחה למערבי (טור), אבל אומרים פרקי אבות בקיץ ושיר המעלות בחורף, וכ"מ לפי מנהגו, ע"כ.

ובכף החיים (שם, ס"ק ט"ו, ד"ה אומרים צדקתך) כתב וז"ל: והטעם שתקנו לומר צידוק הדין על שמת משה רבינו באותה שעה, טור בשם רב

הערות והארות

סימן תק"ט

בדיני השחוח הסכין ביו"ט (לר' יהודה)

משנה "אין משחוחין את הסכין ביו"ט" (ביצה כ"ח), והיינו שהשחוחה היא תיקון הסכין ונחשבת למלאכה, ובאמת ביו"ט הותרו מלאכות שהם לאוכל נפש, וכך היה מקום להתיר בהשחוח הסכין, אבל ההשחוח אינה מלאכה באוכל נפש עצמו אלא בסכין שמכשיר את האוכל, וסברו במשנה שלא הותרו המלאכות ביו"ט אלא לאוכל נפש עצמו ולא למכשירין, אבל הביאו בגמ' שהיה דלא כר' יהודה שמתיר ביו"ט אף במכשירי אוכל נפש. עוד הביאו שעיקר ההשחוחה היא במשחוח של אבן, ורק בה נאמר האיסור שבמשנה, אבל בעץ מותר.

והנה בענין ההיתר של מלאכת אוכל נפש העמידו הראשונים שזה רק במלאכה שאינה נעשית לימים רבים, וכ' הר"ן שא"כ אף במכשירין שמתירין לר' יהודה אין זה אלא במלאכה שהיא ליומה ולא לימים רבים, ומכיון שבהשחוח הריהו עושה כלי ונחשב למלאכת ימים אף לר"י לא מסור ביו"ט, ומה שאמרו בגמ' שלר' יהודה היא מותר צ"ל שזה רק באופן שמשחוח בעץ, שרק בזה אמרו שכיון שהוא לצורך אוכל נפש הרי עשומד בדין מכשירין שמתירין לר' יהודה. עוד הביא בענין זה בהמשך הגמ', שאמרו לענין סכין שעמדה שאינה חותכת כלל שאסור להשחוחה, והיינו אף לשיטת ר' יהודה, ופ' הר"ן שהיינו מפני שנחשב בזה למלאכת ימים רבים, ואף כשמשחוחה בעץ אסור.

וצריך לבאר לדבריו את סברת החילוק בין סכין שעמדה לבין סתם השחוחה, ובין אם ההשחוחה היא באבן או בעץ, שמאחר שהעמיד בענין ההשחוחה שנחשב למלאכת ימים רבים הרי שבכל ענין לא תעמוד בהיתר זה של מכשירין לר' יהודה. ויש שרצו לפרש שהסברא להתיר בזה היא מדין שינוי בעשיית המלאכה, או שאין בזה השחוחה גמורה לסכין, אבל לפי"ז אף לדברי חכמים היה מקום להתיר שהרי אין ההיתר מדין מכשירין אלא מדין המלאכה עצמה, ואפשר שדין השינוי בפ"ז לא היה מתייר לכתחילה, ולכן הצרכו לצירוף של ההיתר מדין מכשירין כשיטת ר"י, אבל דוחק הוא, שלכא"ו אין סברא לצרף את ההיתר של מכשירין עם ההיתר של דיני שינוי וכדו', ומסתמית הסוגיא משמע שמעיקר דין מכשירין התייר לר' יהודה, והיינו שאין בזה את דין האיסור של מלאכת ימים רבים, וצריך ביאור בסברת הדבר.

עוד צד מצינו בראשונים שדקדקו מסתימת ד' הגמ' שלר' יהודה סתם השחוחה מותרת לגמרי, וע"ז העמידו בעה"מ והרא"ש להל' שאין לאסור את ההשחוחה אף בשל אבן, והיינו שנחלקו על סברת הר"ן שיש לאסור בזה מדין מלאכת ימים רבים. ונענין זה הביא הר"ן שרש"י והרמב"ם פ"י סבורות אחרות לאסור את ההשחוחה בסכין שעמדה, והרי שיש מחלוקת על דין ההשחוחה אם נאסרת מדין מלאכת ימים רבים. [ואין לומר שנחלקו על עיקר הדין לאסור במלאכת ימים רבים, שהרי בעה"מ עצמו שמתיר בשל אבן פ"י בסכין שעמדה מדין זה סבר לאסור בשל אבן, ופ' הר"ן שהוא מדין זה, ובע"כ שאף אם עומד האיסור במלאכת ימים רבים שמ"מ יש צדדים בראשונים שלא נאסרו בכל השחוחה מטעם זה], וצ"ב בסברת מחלוקתם.

והנה ענין מלאכת ימים רבים שאסורה באוכל נפש הוא באופן שחלק מעשיית המלאכה נעשה רק לימים אחרים, וכגון בטחינה שדרך עשייתה הוא במדה מרובה שחלק ממנה אינה לצורך היום כלל, ובה נאמר שאסור לעשותה ביו"ט אף כשעושה רק לצורך היום כיון שנראה שעושה לימים רבים. ויש לעיין לפי"ז מדוע נחשבת ההשחוחה שהיא נעשית לימים רבים, שהרי ההשחוחה נעשית באותה סכין שהוא צריך לה היום (וכך הוא דרך עשייתה), ואע"פ שאח"כ יכול להשתמש בה לימים רבים מ"מ הרי לא הוסיף במלאכה לצורך זה, וא"כ מדוע יהא נחשב בזה למלאכת ימים רבים שאתם ע"ז ביו"ט. (ואפשר שזוהי סברת הראשונים בזה, אבל צ"ב מדוע להר"ן נאסר מדין מלאכת ימים רבים).

ובאמת הר"ן עצמו הוסיף בענין ההשחוחה שהיא נחשבת לעשיית כלי, ולכן נחשבת למלאכת ימים רבים, וי"ל שכונתו לבאר בזה בגדר המלאכה שאינה רק תיקון בסכין אלא כעשיית כלי, ובה נחשב למלאכת ימים רבים כיון שדרך המלאכה בעשיית כלים היא שתהא לימים רבים, והיינו שאף עשיית כלים הדרך היא לעשותה במידה מרובה שעושים הרבה כלים יחד, והרי שבה נחשבת היא למלאכת ימים רבים כמו בטחינה לאסור אף באופן שנעשית רק ליממה. ולפי"ז נראה גם להעמיד את הסברא לחלק בין סתם השחוחה לסכין שעמדה, ובין השחוחה בעץ להשחוחה באבן, שהרי בסכין שעמדה אינה ראויה למלאכתה כלל וי"ל ששטל ממנה ע"ז שם כלי, וא"כ בהשחוחה שמעמדה למלאכתה נחשב לעשיית כלי שבה נחשב למלאכת ימים רבים (אפי' כשהו בעץ), אבל בסתם השחוחה שגם קודם לכן הסכין ראויה למלאכה אין זה אלא תיקון בסכין, ולכן אינה נחשבת לעשיית כלי לאסורה מדין מלאכת ימים רבים. אמנם כשעושה השחוחה גמורה בשל אבן י"ל שאף בזה הרי הוא כמעמדי סכין חדשה, ובה נחשב ג"כ לעשיית כלי שאסורה מדין מלאכת ימים רבים וכמבואר.

ובענין זה יש לבאר את מחלוקת הראשונים על אופני ההשחוחה אם יש לאסור מדין מלאכת ימים רבים, שהר"ן סבר שגם בסכין שעמדה וגם כשמשחוח בשל אבן אפי' בסתם השחוחה נחשב למלאכת ימים רבים וכנ"ל, אבל הרמב"ם סבר שרק במה שמשחוח באבן נחשב לעשיית כלי במה שעושה בסכין השחוחה גמורה, אבל כשמשחוח בעץ אפי' בסכין שעמדה, כיון שאין זו השחוחה גמורה אינו נחשב לעשיית כלי אלא תיקון הסכין, ולכן הוצרך לפרש את האיסור בסכין שעמדה מסברא אחרת (שנא יבוא להשחוח בשל אבן). וכנגד זה שיטת בעה"מ היא להיפך שרק בסכין שעמדה נחשב לעשיית כלי כיון שאינה ראויה להשתמש בה וכנ"ל, אבל בסתם השחוחה כיון שהסכין ראויה אף כשהיא בשל אבן אינה אלא תיקון בסכין ומותר.

אמנם בדתע הרא"ש ורש"י לא מצינו כלל את סברת האיסור במה שנחשב למלאכת ימים רבים, והיה מקום לומר שסברו שאף כשעושה כלי לא נאמר איסור זה, אבל יעויין בר"ן שהביא ראיה לזה מעשיית פתילות שאף לדעת ר' יהודה אסורה ביו"ט, ומזה הוכיח שבמה שנחשב לעשיית כלי עומד בדין מלאכת ימים רבים שאין בה היתר לצורך אוכל נפש, וכ' בביאור הגר"א שמדין זה יש להוכיח אף לדעת שאר הראשונים שיש לאסור בעשיית כלי מסברא זו, ובע"כ שמה שלא נקטו לאסור בהשחוחה מדין זה היינו שסברו שאינה נחשבת לעשיית כלי, וסברו שאפי' בסכין שאינה ראויה, ואף כשמשחוחים בשל אבן הרי היא נחשבת רק תיקון בסכין ואינה כעשיית כלי, ולכן יש להתייר מדין מכשירין, אלא שבסכין שעמדה נאסרת מסברא אחרת (שהיא טרחא מרובה) וכמבואר.

מאיר רובינשטיין - ירושלים

סימן תק"ל

כבוד חול המועד

שעה"צ סי' תק"ל ס"ק ד': 'ומה דמשמע מהמכילתא הנ"ל דצריך לכבדו באכילה ושתייה וכסות נקיה, וי"ל דהיינו לכבדו יותר מימות החול בכל זה, אבל אינו מחויב לדמותו לגמרי בזה ליו"ט'. ומשמע דקדוב יותר ליו"ט מאשר לימות החול, דכתב שאינו מחויב לדמותו לגמרי, הא לדמותו מחויב. ואילו בהמשך דבריו כתב וע"כ נראה דאף לענין כסות נקיה אין מחויב כיו"ט עצמו רק יותר מימות החול, וכן בס' תרס"ד במ"א סק"ג משמע לכא"ו דבחוה"מ לבד הוטר"ר אין המנהג ללבוש בגדי שבת, ומהר"ל דעבד לנפשיה הוא דעבד. והנה בגדי יו"ט טובים משל שבת כמבואר בס' תקכ"ט, וכאן אמר השעה"צ ללבוש יותר משל יו"ט אבל לא של שבת וכ"ש לא של יו"ט, הרי שיותר הקריב חוה"מ לחול מאשר למועד.

והנה השעה"צ נסמך על משמעות המ"א בס' תרס"ד, וז"ל התם בסק"ג: "ללבוש הקיטל מהר"ל לבש הקיטל, אבל שאר בגדי חוה"מ לא היה משנה, ובמדינתניו נהגו ללבוש בגדי שבת ולא הקיטל, עי' סי' תק"ל מש"כ". והבין השעה"צ דמש"כ במדינתניו נהגו ללבוש בגדי שבת, היינו שאלו הם הבגדים שלבוש לכבוד הוטר"ר ולא קיטל, ש"מ שבחוה"מ לא לבש בגדי שבת. איברא דלכא"ו אין הדבר מוכרע בלשונו של המ"א, דאפי"ל דבתחילה מביא דברי מהר"ל שהיה מוסיף קיטל על בגדי חוה"מ שלש, וצ"ע כתב שבמדינתניו לא נהגו להוסיף קיטל על ללבוש בגדי שבת כשאר חוה"מ, וצ"ע שינוי הלשון שהמהר"ל היה מוסיף רק בגדי חוה"מ "שלש", לבני מדינתניו "נהגו ללבוש", דשמעתי רוצים לפרש דמהא הוכיח השעה"צ שנהגו ללבוש לכבוד הוטר"ר ולא שלשבו כבר אינו ראיה, דבתחילה מעתיק לשון הדרכי משה שכתב "שלש", ואח"כ כתב לשונו הוא, ומש"ה איכא שינוי.

ועיינתי בס' תק"ל מה שאינן המ"א לדבריו התם, ושם הביא דברי התניא שמחייב לכבד חוה"מ כיו"ט ממש, ואח"כ הביא מנהג מהר"ל ללבוש בגדי שבת, ומשמע מזה שס"ל עכ"פ להקל כמהר"ל ולא יותר מזה, וצריך ללבוש בגדי שבת, ולא ס"ל דמהר"ל לנפשיה הוא דיעבד. ועוד, דהפמ"ג הכא בס' תק"ל הקשה ע"ד המ"א, שהרי בס' תקכ"ט כתוב שבגדי יו"ט טובים יותר משל שבת, וע"כ רוצה לתקן דמהר"ל לבש בגדי יו"ט במקום בגדי שבת, ש"מ דס"ל דהמ"א פסק כהתניא דחוה"מ כיו"ט וצריך ללבוש בגדי יו"ט, והיאך י"ל דהמ"א בס' תרס"ד סובר דאפי' בגדי שבת א"צ ללבוש. וכ"ת דהמ"א מייירי במנהג העולם, הא השעה"צ רוצה להוציא מזה דאין מחויב לשיטת המ"א בבגדי שבת, ולהמ"א לכה"פ בגדי שבת אם לא בגדי יו"ט ממש מחויב.

יואל שרגא הלוי ביריבנים - אשדוד

סימן תקל"ו

בהיתר דסירוק הסוס בחוה"מ

א. כתב בשו"ע בס' תקל"ו סעיף א' דמי שהוא צריך לרכוב בחוה"מ וכו', לבד ממה דמותר ברכיבה, הרי"ז מותר אף בתיקון צרכי הרכיבה השונים, וז"ל: יכול ליטול צפרני הסוס ולתקן ברגליו, והאוכף והרסן וכל צרכי רכיבה, ואח"כ כתב עוד בסעיף ב' "ומותר לסרוק הסוס כדי ליפותו", ונראה דיש לדון בהיתר זה האם הוא חלק מצרכי הרכיבה שבסעיף א', או הוה היתר נפרד "כדי ליפותו" על אף שא"ז מצרכי הרכיבה.

והנה ברבנו ירוחם נקט (הובא בחוברות החזרה) דההיתר לסרוק הסוס הוא משום שהשיירות מטרידות ומפריעות לסוס בעיניו, וע"ז הסירוק ילך בזריות יותר. ולפי"ז מבואר דהוא היתר משום צרכי רכיבה, שכשהסוס לא מסורק הדבר מפריע ברכיבתו, ודומיא דנטילת הצפרנים וכו' שהם לסלק ממנו דברים המפריעים בהליכתו.

אכן בשו"ע לכא"ו משמע דהסירוק הוא "כדי ליפותו", ולא מחמת צורך כל שהוא ברכיבה, וא"כ צ"ב בטעם ההיתר, דלכא"ו נראה שהתירוהו לסרוק סוסו משום יפוי בעלמא, וצ"ע בבי"ב הדבר.

ב. ובמ"ב ס"ק ה' כתב שמותר ליפותו "דהוא בכלל צרכי רכיבה שהתירו כשצריך לרכוב", וכ"כ שם בשעה"צ דמשמע נמי מהרמב"ם, ויעוי' לקמן, חזי' בדבריו דאין בהיתר הסירוק דין היתר מחודש, אלא דהוא דין נוסף מצרכי הרכיבה. ומ"מ אתי לא נראה לבאר דנתכוין לדברי רבנו ירוחם הנ"ל, דבדברי המ"ב לכא"ו נראה דהצורך הוא בעצם היפוי, דברבנו ירוחם נראה דכתב לבאר מה טעם הוא מצרכי הרכיבה דע"ז מזדדו בהליכתו וכו', וכלל לא התייחס לענין היפוי, משא"כ במ"ב דלא כתב מטעם מה הוא צורך הרכיבה, אלא רק דמה שמותר ליפותו בסירוק הוא גופא מצרכי הרכיבה.

ג. וברמב"ם כתב בפרק ח' הלכה ט"ו מהל' שביתת יו"ט, וז"ל: "סוס שירכב עליו מותר ליטול צפרניו ולסרוקו כדי ליפותו", ומהכא הביא בעל המ"ב בשעה"צ

אבני רבני הנוללים

"אליבא דהלכתא"

דמהרמב"ם מוכח דדין היתר הסירוק הוא משום דהוי בכלל צרכי רכיבה "דדינו שוה עם נטילת הצפרנים", ומעיקרא היה נראה ברמב"ם דהכל ענין יפוי הוא, אכן כבר נתבאר במ"ב דפיו הוא מצרכי הרכיבה וכדמוכח מהרמב"ם הנ"ל עפ"ד.

אמנם בנטילת הצפרניים מובן דזה חלק מהליכות הסוס וכו', וע"ז שמייפה אותו הולך בנקל, אולם בסירוק הסוס עדיין יש לבאר דצרכי רכיבה ככה"ג היכי דמי [ודברי רבנו ירוחם לכא"ו לא מספיקים לנו, דבשו"ע לכאורה נראה ממה שחילק הסירוק מכל שאר צרכי רכיבה, ונקט ליה בסעיף בפנ"ע עם ענין היפוי המוסף בו, דצורך הרכיבה הוא בעצם היפוי, ולא כבנטילת הצפרניים דע"ז נקל, וכדיבאר הרבנו ירוחם בסירוק, ודו"ק].

ד. והראוני בגמ' מועד קטן דף י' שם מובא ההיתר לסרוק סוסיא וכו', וכתב שם המאירי "שהרוכב נהנה בכך שיש לו חשיבות שסוסו גם מסורק", עכ"ל. ואולי לפי דבריו מבו' שפיר דדעת השו"ע בטעם ההיתר הוא אכן משום דעצם היפוי הוא מצרכי הרכיבה, שעי"ז נהנה הרוכב וחשיבות היא לו וכו'.

וזוה יובן גם מה דנקט השו"ע לענין הסירוק בנפרד מכל צרכי הרכיבה, דכל הני דלעיל הם לעצם הרכיבה, וכגון ליטול צפרניו ולתקן ברגליו וברגליו והאוכף וכו', משא"כ הסירוק דהוא צורך רכיבה מסיבה שונה, וכדברי המאירי דבזה יש לו חשיבות להרוכב וכו', ומש"ה הוי בכלל צרכי רכיבה.

ה. ולפי"ז נראה דיש לדון לענין רחיצת מכונית בחול המועד אם מותר ג"כ מדין צרכי נסיעה, או דאי"ז בכלל צרכי נסיעה ואסור, דלפי דברי המאירי לכא"ו שרי בכל גוויי דחשיבות היא לנוסע בכך, ודומיא דסוס מסורק, דגנאי הוא לו אם רכבו מלוכלך.

אכן לדברי רבנו ירוחם אין הדבר כן כ"א רק ככה"ג שהדבר מפריע את הנסיעה ממש, דרק אז היא מותר, ודומיא דסירוק שמותר רק משום דע"ז ילך יותר בזריזות, אך לא בסתם לכלוך דהוא לייפוי בלבד שלכא"ו יהא אסור ככה"ג [ואולי יש לחלק בעצם המלאכה והטירחה בין רחיצת סוס לרחיצת רכב, ויל"ע].

צבי עקיבא רוטמן - אשדוד

במלאכת דבר האבד בחוה"מ

סי' תקל"ו ס"ג: אין מרביעין בהמה במועד, ובמ"ב סק"ו הביא דעת הא"ר דזה אסור רק בשאר בהמות, אבל חמורה שתבעה דעלולה להצטנן ולהעקר מותר דהוי דבר האבד, ובברכ"ז מצדד להחמיר בזה, עכ"ד.

וראייתו בחוברת "בנתבי החלב" (שע"י בד"ץ מהדרין תנובה, ח' ניסן תשע"ט, מאמר מר"מ עמנואל) שדן בעובדה שהיה בקיבוץ חפץ חיים שנהגו להרביע פירות מזנים משובחים כדי להשביח תוצאות החלב של הולדות, וזאת ע"י וטרינרים שקבעו לעשות כן בזמן שחום הפרה הוא במצב מסויים, וכשמשתנה החום יורד הסיכוי שתתעבר ע"ז [כלומר מההזרעה] באותה שנה, ורב הקיבוץ הרק"ב ז"ל התייר לעשות כן בחוה"מ משום חשש דבר האבד, עכ"ד.

והנה יש לדון בזה, ראשית דדעת הברכ"י להחמיר ע"פ סתימת הר"ף ר"א ש' ורמב"ם כדכתב השעה"צ, ובמשנ"ב לא הכריע להיתר או לאיסור, ועוד דהתם החשש הוא להפסד כל ולדות החמור לעולם אם תעקר, משא"כ כאן, ואפשר דלזה סגי הפסד שנה זו, ועוד הא יוכלו להרביע מפרה רגילה, אלא שרצונם להשביח החלב, ואפשר שכל מציאות הפרות עומדים רק לחלב ברמה מסוימת, וצ"ע [ויל"ע האם להשוות לכאן דברי החזו"א לענין שביעית שהפסד ניכר של איכות פירות השנה חשיב לאוקומי אילנא ולא לאברוי, ועי']. מאידך י"ל דאיסור ההרבעה היא משום טירחא, ואפשר דעבודת הוטרירנו הוא פחות טירחא מכך, והוי עיקרו חכמה ואומנות יותר ממלאכה.

והעירני הגר"י בחר שליט"א דדין זה לכא"ו תליא בב' תירוצי הראב"ד שהובאו בראש ספ"ק דמו"ק, והביאם הביאה"ל בס' תקל"ו ס"ג ד"ה מותר, אי כל עוברי רוחא נחשב פסידא רק לענין איסור מקח וממכר [שיסודו משום טירחא], או דלכל דבר שאינו מלאכה גמורה מותר, ויתכן דלב' הצדדים מעשה אומנות זה אף אם הוא איסור בשבת, מ"מ יתכן שאינו בכלל שם מלאכה ליאסר במועד, ויהיה מותר משום הפסד הרווח של אותה שנה, והיינו בהנחה שאינו טירחא יתירה אלא עיקרו חכמה ואומנות כנ"ל, ולפי"ז יתכן דבכה"ג שרי לכ"ע.

ישראל מאיר אלזאס - אלעד

סימן תק"מ

אם מעשה הדיוט בעי שינוי

א. במ"ב סי' תק"מ ס"ק ז' מקשה על מה שהתירו ליטול גבשושית כדרכו, והרי זה מלאכה גמורה ואינו דבר האבד, ולצורך המועד אינו שרי כי אם בשינוי. ומתיר שטעם ההיתר בזה הוא משום שנטילת גבשושית לית בה טורח. ולכאורה יש לעיין דהרי נטילת גבשושית הוא מעשה הדיוט (שכן פשוט וכמו שהוא עצמו אומר בתירוץ שאין בזה שום טורח). ובפשטות כל מלאכה שהיא מעשה הדיוט נעשית כדרכה בלי שום שינוי, שכן משמע לק' סי' תקמ"א שמותר לעשות מצודות דגים מערבה, וכן לסרב המטות ולמעך בגדי פשתן אע"פ שהם מלאכות גמורות, וכן ברמ"א שם כתב שמותר להחליק הבגדים עם הזוכיכת כדרכו, ובמ"ב שם כתב דה"ה בכל כלי שדרכו להחליק בהם, ומשמע שלא דוקא במלאכה שיש בה שני אופנים לעשותה או במעשה אומן או במעשה הדיוט, וכמו הדוגמא הראשונה של מצודות דגים שיש בה אופן של מעשה אומן כשעושה מחוטם, אלא גם מלאכה שכל דרכו הוא כך מותר, וכמו להחליק בגדים או למעך בגדי פשתן.

[אך שמא יש לדחות שמיעון בגדים והחלקתם אינה מלאכה גמורה כמו אריגה או כתיבה או נטילת גבשושית וכיו"ב, שכל אלו הם יותר דומים למלאכות גמורות של אריגה כתיבה וכו', ובאלו לא התיירו מעשה הדיוט אפי"כ דרך

קשיא איך דהא קיי"ל לאסור אמירה לעכו"ם, וכתב דכונת הרמב"ם בשדה של גוי, דכיון שהזויע גוי ושדה של גוי לא אסור, ועד כאן לא מבעיא לן בב"מ אלא בחסום פרת, שפרתו של ישראל נחסמה בשליחותו, ובהא דאי נקטינן לחומרא, אבל בדישת גוי ליכא לספוקי דודאי מותר אמירה לגוי אפילו במלאכת שבת. ובסוף משנה הביא ג"כ תירוץ הר"י קורקוס, וכתב דאף אם הוא בשליחות ישראל ולצורכו מותר. וברדב"ז כתב דכונת הרמב"ם שמוותר לומר לו הא לך כלאים זורע אותם בשדה שלך, א"נ דאמר זרע שדך כלאים ואני אקנה אותם ממך.

ה. ובשולחן ערוך (יו"ד רצ"ז, ב') ומותר לומר לגוי לזרוע לו כלאי זרעים, וכתב הט"ז דלכאורה משמע דלישראל קאמר, וכ"כ הטור (סו"ס רצ"ו), ומקשה דבכלאי הכרם נפסק דוקא בעכו"ם קטן, ובחול"ף אף שהוא דרבנן, וכאן כלאי זרעים בארץ ישראל שהוא דאורייתא מותר לכל עכו"ם. ועוד קשה מ"ש מסירוס באבהע"ז (ס"ה י"ד) שאסור ע"י עכו"ם, ועוד קשה מ"ש הרמב"ם (פ"א כלאים ה"ו) דאסור לישראל להניח עכו"ם שירכיב אילנו. ואפשר דס"ל לרמב"ם שכל מה שאסור אפילו בחול"ל, הו"ל חובת הגוף, ובהא אסור אפילו אמירה לעכו"ם, משא"כ כלאים בזרעים דרק בארץ ישראל ל"ה חובת הגוף ומותר באמירה לעכו"ם. ונראה דהק"ל כן שמוותר לומר לעכו"ם שיוזע לצורך עצמו אבל לא לצורך ישראל, וכל כ"כ בס"מ בשם הר"י ק. ובהא נראה קושית הטור מאי נפק"מ, הא אסור לקיימן, ואין להקשות פשיטא דמותה, י"ל כיון דעיקר הטעם דאסור לזרוע לעכו"ם הוא משום דאין קנין לעכו"ם באר"י, א"כ הו"ל דאף אמירה לעכו"ם בשלו אסור וכו', קמ"ל דמותה. ובביאור הגר"א (אות ז') דמלשון הרמב"ם משמע דאף לצורך ישראל שרי, והטעם דס"ל שאין אסור אמירה לעכו"ם אלא בשדהו של ישראל וכמ"ש בסרוס דוקא בהמתו, ולמד מ"ש בב"מ חסום פרת, ומשמע בתבואה של ישראל כמ"ש תוס'.

ובסימן שאח"ז (ס"ד) אסור לישראל ליתן בהמתו לגוי להרביעה, וכתב הרמ"א וכן כל אמירה לגוי אפילו באיסור לאו אסורה, אם לא שהגוי עושה להנאת עצמו. והנה בטעם הטור שלמד ברמב"ם דאפילו בשל ישראל, כתב הב"ח דלומר לגוי לזרוע לעצמו פשיטא דאף בשבת דסקילה מותר לומר לגוי עשה מלאכתך, וכל איסור שבות זה לומר לגוי עשה מלאכתך. וכ"ה בהג"מ (שבת סנ"ט) וברמב"ן פרשת בא (שמות י"ב ט"ז), ולכך ס"ל לטור דהרמב"ם מותר אף בשל ישראל. ובפרישה כתב דס"ל לרמב"ם שכל האיסור לקיים היינו בנעשה באיסור, אבל כשאין איסור באמירה אין איסור לקיים. וכתב ולא הוכיחו מדין כלאי בהמה, דהתם נותן הבהמה בידיים ונחשב מסייע בידיים ול"ה אמירה לחוד. וצ"ל דהכא בזרעים הישראל לא נותן לו הזרעים, אלא אומר לו שיטול זרעים משלו ויזרע אותם בשדה של ישראל, דאל"ה הו"ל גמי כמסייע.

ו. וברמב"ם (פ"א כלאים ה"ו) אסור לישראל להניח הגוי שירכיב לו אילנו כלאים, ובס"מ דטען לומר טעמו דגוי אסור להרכיב כלאים דזה כ"ר אלעזר, אבל הרמב"ם פסק דלא כוותיה, אלא טעמו מההיא דפרק הפועלים, וסובר רבינו דנקטינן בה לחומרא כמ"ש לענין סרוס וחסימה. ובמ"מ תימה הוא זה, דהא בפי"מ מהלכות מלכים דין ו' כתב, מפי הקבלה שבני נח אסורים בהרכבת אילן. וכיון דאיכא איסור אף דליכא חיוב מיתה פשיטא דאסור לומר שירכיבם כלאים. וטעם הרמב"ם מדלא קאמר אסור לומר, משמע דאף בלא אמירה אסור להניח. וטעמא דמילתא דכיון שהגוי מוזהר, אם יניחנו עובר משום לפני עור. אמנם ראיתי במפרשי היד החזקה שהובא שם ד"א דאין לפני עור בעכו"ם רק בדבר שהוא מצווה בו מצוות, ולא בדבר שהוא משום קבלה, ולפי"ז ישבו את דברי הכס"מ בזה. גם בדרישה (רצ"ז, א') כתב דכונת הרמב"ם משום דבן נח אסור בהרכבת האילן והרבעת בהמה, ומ"מ דקדק בלשון דבהרבעה כתב אסור לישראל שיתן בהמתו וכו', ובהרכבה כתב אסור לישראל להניח לעכו"ם וכו', ומבאר דבהרבעה אם עושה מעצמו אין הישראל צריך למחות בו, משא"כ בהרכבה דאסור לקיים המורכב, וכיון שאסור לקיימו למה יניחנו. ובש"ך (סק"ג) דבב"י וט"ז וכו' ח הטעם משום אמירה לגוי, וכן נראה מדברי הרב. ובדרישה משום דבני נח מצווין על הרכבה, והקשה עליו דברמב"ם איכא רק ז' מצוות. ובפר"ח ורע"ק ו"הג"ר הביאו דהרמב"ם ס"ל דאסור מדברי קבלה. ובברכי יוסף האריך בזה, ומסיק דאם אינו מסייע הישראל לעכו"ם, אף דהעכו"ם מוזהר כיון דעושה מעצמו בלא רמז מיישראל, אין אנו ערבים על עכו"ם ואין אנו מצווין להפרישו.

ז. ועיקר החילוק בין עושה בשל ישראל או בשלו, ובין עושה לצורך ישראל או לצורכו, הוא מדברי הראשונים בסוגיא ב"מ (צ'). דבספ"ק הגמ' מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרת ודוש בה וכו', וכתב רש"י, דישה שלך. אמנם בתוס' כתבו, פירוש ודוש בתבואתי דמרויח באמירה לנכרי, דבתבואת נכרי פשיטא דשרי כיון שאין ישראל נשכר בחסימה אלא אדרבה מפסיד, כמו שפשיטא שמוותר לומר לנכרי אכול נבילה. ומה"נ גמי מותר לומר לנכרי בשבת הילך בשר ובשל לצורך כשאין מוטל עליו לזוננו, דאין מרויח באותה אמירה כלום. וכתבו בשם ר"י דיש לחלק דבאומר לנכרי אכול נבילה לא שייך אמירה לנכרי, דהישראל יכול לתת לתוך פיו, אבל לבשל או לחסום אין הישראל יכול. וברא"ש פסק כדברי ר"י ורש"י דאף בחסום פרת ודוש בה תבואתך. ובחידושי הרמב"ן כתב אפילו דישה של גוי מפני שהפרה של ישראל, ואין הגוי יכול לחסומה אלא באמירה דישאלה, והיינו דקאמר פי פרת, אבל חסום פי פרתך בדישה שלך ודאי מותר. ובריטב"א החדשים מביא מהרמב"ן שלא אמרו אמירה לכו"ם שבות רק לצורך ישראל ולא לצורך הגוי, שהרי מותר הרופא וכל אדם לומר לגוי שיבשל או שיעשה סם פלוני לעצמו בשבת, וכן המנהג פשוט בכל ישראל לרופאים וכו'. וכע"ז ברמב"ן על התורה פרשת בא (י"ב, י"ז) על מה שאמרו במכילתא, דלא יעשה הגוי מלאכתך אבל יעשה גוי מלאכתך, דבדאי אסמכתא בעלמא שבאו לאסור מדבריהם אמירה במלאכה שלנו, וסמכו אותה למקרא הזה, אבל במלאכת הגוי בשלו מותר.

ובמגיד משנה (פ"ג משכירות ה"ג) מביא פרש"י דהספ"ק בדוש בה תבואה שלך, וכתב דלאו דוקא תבואה שלך דאפילו תבואה של ישראל אינו עובר בלאו, וכתב דרש"י הלך לשיטתו ופירש ודוש בה דישתך, והקשו עליו דבדישת הגוי מותר גמור הוא וכו', אבל במלאכת הגוי מותר גמור הוא דומיא בשבת וכו', אלא דוש בה דישתך קאמר. ובלחם משנה דהמגיד משנה למד בדעת רש"י דבתבואה של

מכיון ששונים בשמותם. וכ"ה ברשב"א בתשובה (ח"ה סרט"ו) דחול המועד נקרא יום טוב דאסור במלאכה מהתורה בדבר שאינו אבד.

ובמיוחס לריטב"א, ואע"ג דבחוה"מ אמרינן כל דבר שהוא עושה וכו', דמשמע דאפילו באיסור לאו אמרינן אמירה לכותים שבות, י"ל דהתם איכא עשה ולית, משא"כ בחסימה דליכא אלא לאו, וה"ה נמי דמצוי למימר ה"מ לענין יו"ט דאיכא עשה ולית. ובחידושי הרמב"ן, קשיא לן א' הכי יו"ט נמי איסור לאו הוא, ולא יהא בו איסור שבות. ומצאתי בנמוקי רבותינו הצרפתים ז"ל שאמרו יום טוב משום שבת גזרו עליו, דחדא גזירה היא, כדאמרינן בפרק במה אשה לענין סנדל המסומר וכו', אבל יו"ט ושבט כי הדדי נינהו וכו', ואפילו בחולו של מועד נמי גזרו ביום טוב הוא וכו'. ובדאי שדבר ברור אמרו, דיו"ט גזרו בו אמירה לגוי שבות וכו', והכי נמי מוכח בגוי שהביא זורון וכו'. וקשיא לי הא דאמרינן בפרק חרש, יונק מפרק כלאחר יד הוא, שבת דאיסור סקילה גזרו ביה רבנן, יו"ט דאיסור לאו לא גזרו ביה רבנן. וי"ל דבחדא מילתא ולא שכיחא ובמקום צער אקילו ביו"ט, אבל בשאר כולו שבות עשאוהו כשבת וכו', ומיהו לענין הלכה מסתברא דבכולהו מצוות גזרו דבעינן לחומרא וכו'.

ב. והנה נחלקו הראשונים האם מלאכת חול המועד אסור מדאורייתא או רק מדרבנן, וכמו שהאר"י הבי"ט ס' תק"ל וביבאור הלכה שם, ולמ"ד דאסור מדרבנן בדאי לא שייך לומר בזה דהוי עשה ולית. וגם קשה לומר דה"ז נקרא יום טוב לענין זה, דהרי מהתורה אינו אסור במלאכה. והנה באור זרוע (הלכות שבת ספ"ה אות כ"ה) דאמירה לעכו"ם אסור גם באיסור דרבנן, ומבואר ראייה מכיבוי שאסור לומר לעכו"ם לכתוב הדליקה, וכן לומר לעכו"ם לשכור פועלים, וכן בעירובי חצירות. וכן לומר לעכו"ם לכתוב שטר מכירה בכתבם דהוי דרבנן, והותר רק משום ישוב ארץ ישראל. ומביא הגמ' הנ"ל, וכתב ויש לומר דהכי קאמר, הני מילי לענין שבת דשייך בו איסור סקילה במלאכה דאורייתא, לכך החמירו אפילו באיסור דרבנן ידידיה, אבל חסימה וכיוצא בו שאינו יכול לבא לידי סקילה אלא לאו גרידא לא. מיהו איני יודע אמאי מספקא ליה בלאו דחסימה, מאי שנא מחול המועד דאמר, כללו של דבר וכו'. והתם ליכא כי אם איסורא דרבנן, כי מלאכה בחוה"מ דרבנן וכו'. ומשמע דנתקשה בזה והניח בקושיא.

ובתוס' ר"ה (כ"ד ד"ה שאני) על מה שאמרו בגמ' דר"ג אחרים עשו לו הצורות, ואע"ג דבכל מילי אמירה לנכרי שבות כדמוכח בפ"ב דמ"ק, ואפילו בדרבנן איכא שבות, ובפרק השוכר את הפועלים יש בעיא אי איכא שבות בלאו או לא גבי חוסם פרה ודש בה, הכא לא גזרו משום מצוה. ובפשיטא כונת התוס' דחול המועד הוי דרבנן ובכל זאת אסור, ותלוי בבעיא בגמ' בב"מ, ומ"מ לא גזרו משום מצוה. וכן משמע מלשון תוס' רא"ש שם, ובתוס' בע"ז (מג. ד"ה שאני) הקשה הר"י אלחנן דלכאורה משמע שצוה ר"ג לעכו"ם לעשות, והא אמירה לעכו"ם שבות, ואפילו בדבר שאינו של שבת כדאמרינן בב"מ וכו', וי"ל דמצוה שאני. ומשמע דהיינו למסקנת הגמ'. ובדברי התוס' בב"מ שכתבו דשבת ויום טוב חדא מילתא וגזרו אטו שבת, וי"ל דכל זה לספק הגמ', אבל אי נימא דלמסקנא בכל המצוות נאסר, א"כ אין צורך לומר שהוא משום גזירה וכדמשמע ברמב"ן, וחז"ל אסרו בכל המצוות. ויבואר להלן בעז"ה.

וברא"ש בפסקיו (פ"ו ב"מ ס"ו) כתב הרב"ד דרך בעיא דחסימה לא איפשטא ואזלינן לקולא. ואע"ג דמסקינן וכו' התם משום חומרא דקדשים היא, ולא גמרינן מיניה. ונראה דאי פשיטא שפיר בעיא דחסימה, ושנויא דרב פפא דמוקי בני מערבא כרב חידקא ליתא וכו', אלא משום אמירה לנכרי קאסר. וא"כ לראב"ד צ"ל דיש חילוק בין שבת ויו"ט וחווה"מ לשאר איסורים, אבל לרא"ש והרמב"ן ושאר ראשונים א"צ לחלק בזה.

ג. כתב המגן אברהם (תקמ"ג י"א) נ"ל דלצורך מצוה הצריך בחול המועד שרי לומר לעכו"ם לעשותה, דהא יש מתירין אפילו בשבת, עיין שש"ז ס"ה ובי"י סתקל"ב. ובלבושי שרד דכונתו דמצוה שהתירו אמירה לעכו"ם בשבות במקום מצוה, וה"ה במלאכת חוה"מ שהיא מדרבנן. ולכאורה יש לדון בזה לפי מ"ש הראשונים הנ"ל דחז"ל השוו דין אמירה לעכו"ם בשבת וחווה"מ, א"כ לא נחשב שבות דשבות במקום מצוה, אלא ה"ז כשבות אחת דעל זה היתה הגזירה. אף אם נבאר בתוס' דכונתם דגזרו בחוה"מ אטו שבת, א"כ יש לומר דבמקום מצוה לא גזרו דהו"ל גזירה לגזירה. וכן הוא הלשון ברשב"א, ותיצרו בתוס' דיו"ט משום שבת גזרו עליו וחדא גזירה היא וכו'. והיינו דלא נחשב גזירה לגזירה, אבל מ"מ הו"ל שבות דשבות במקום מצוה. אבל בריטב"א החדשים כתוב: ותיצרו בתוס' דשאני יו"ט דשבת ויו"ט כי הדדי נינהו לענין זה וכו'. ובתוס' רא"ש, י"ל משום דיו"ט ושבט דמו להדדי גזרו בשניהם משום שבות. ולדבריהם אין הוכחה דיהא מותר במקום מצוה. אמנם יש לבאר בכונת המג"א דה"ז כמו ס"ס בפוסקים, דגם בשבת לדעת בעל העיטור הותר שבות במקום מצוה. וגם לפוסקים אפשר דחול המועד קיל, וזה מה שמציינן לב"י סתקל"ב דכתב שם לענין נטילת צפרניים לנדה דאפילו מאן דאוסר שרו עם נכרי דהוא מצוה. והיינו שמצד השיטות שאין איסור בנטילת צפרניים, וה"ה הכא יש לצרף השיטות דאף בשבת הותר שבות במקום מצוה.

ד. ובשיטת הרמב"ם בדין אמירה לעכו"ם בשאר איסורים, בהלכות שכירות (פ"ג ה"ג) אמר לגוי חסום פרת ודוש בה וכו' אסור ואינו לוקה. ובמ"מ דיש גירסא ברמב"ם אומר לגוי חסום פרת ודוש בה, משום דכיון דבעינן לא איפשטא אזלינן בה לקולא, לפי שאיסור אמירה אפילו בשבת אינה אלא מדבריהם, והו"ל ספיקא בדרבנן ולקולא. ומ"מ הנוסחה האמיתית בספרי רבינו אמר לגוי וכו'. ובהלכות איסורי ביאה (פ"ט ה"ג) אסור לומר לגוי לסרס בהמה שלנו וכו'. ובמגיד משנה, ורבינו פסק דאע"ג דלא קיי"ל כמ"ד בן נח מצווה על הסירוס, אסור לומר לגוי לסרס, דבכל המצוות איכא שבות דאמירה לגוי. אמנם בהלכות כלאים (פ"א ה"ג) כתב, אסור לזרוע כלאים לגוי, ומותר לומר לגוי לזרוע לו כלאים. וכתב ע"ז הרב"ד, א"א ואם אמרו בחול"ל יאמרו בארץ, והלא אף המקיים לוקה וכו'. ועוד אמירה לגוי באיסור לאו בעיא ולא איפשטא ולחומרא. וכתב הר"י קורקוס ד"ל דלמד הרמב"ם מהא דרב משרשיא בפרק תולין (שבת קל"ט) דיהיב פרוטה לגוי תינוק וזרע ליה כשותא בכרמא, ובגדול לא אתי לאחלופי בישראל, דוקא בכרם שנאסר פרותיו גזרו בגדול, אבל בזרעים שרו אפילו לגוי גדול. ואף דהתם בחול"ל, מ"מ בכלאי זרעים נחתין דרגא ושרי אף בארץ. אף מ"מ

מלאכת אלו הם גם במעשה אומן, וממילא כל פעם שעושה מעשה הדיוט הוי שינוי כיון שאינו עושה בדרך הרגילה של אומן, ולכן הוקשה למ"ב דאיך מותר ליטול גבשושית כדרכו, ותינץ שהטעם הוא משום שאין בזה טורח כלל, וצ"ע (ובסי' ש"ב ס"ו מבואר לענין ריכוך בגדים שזה תלוי בכונתו, ומשמע שאין זה מלבן ממש דהרי בכיבוס ממש מבואר שם שאין הבדל אם כונתו לשם כיבוס או לא, שבכל אופן אסור)].

והנה בביה"ל ס' תקמ"א ס"ה ד"ה ואם כתב בשם הרי"א: "ונראה לי דלענין הדיוט תופר כדרכו לא התירו במנעלים, והטעם אפשר דשם בהדיוט שיצטרך לתפור אחת אחת ולא כמלא מחט כאומן זהו גופא הוא שינוי, משא"כ במנעלים אף האומן צריך לתפור אחת אחת ממילא אין כאן שינוי", עכ"ל. ומשמע בפשיטא שכל היכא שאין שינוי במעשה הדיוט אסור (אולם לכא"ב במ"ב ס"ק י"ב לא פסק כדברי הרי"א, שהרי שם מייירג גם במנעלים כמ"ש שם המחבר, ואפ"ה כתב המ"ב שאם הוא הדיוט תופר כדרכו, אף אינו מוכרח דאולי לא כתב כן ר"י לענין בגדים הקרויים שבהם שייך הבדל בין אומן להדיוט, משא"כ במנעלים קרויים לא שייך הבדל וכמ"ש הבה"ל). אולם להמעין שם היטב נראה שלא זו כונתו, אלא סברתו הוא שבתפירה (שבעיקרה הוא דבר שמצריכה אומן ואינו מעשה הדיוט) שיש בה דין שינוי, ע"י שעושהו מעשה הדיוט מותר לכל הדיוט לתפור כדרכו כיון שדרך תפירת ההדיוט היא משונה מתפירת האומן, ולכן במנעלים שאין ניכר הבדל בין תפירת ההדיוט לתפירת האומן א"כ בכל תפירת הדיוט הוי מעשה אומן (וכמו לעשות מצודה מחוטים שאסור גם להדיוט כיון שהמלאכה היא מעשה אומן גם כשהדיוט עושה, וכן בזה כל שהוא בטיט הוי מעשה אומן גם להדיוט). אף בדבר שאינו אלא מעשה הדיוט עדיין יש לומר שא"צ שינוי, ואז שוב ק' מה הוקשה למ"ב בדין נטילת גבשושית.

ובעיקר הנידון אם מעשה הדיוט בעי שינוי, לכא"ו הנידון הוא אם עיקר ההיתר בנוי על שינוי, אלא שבדבר שהוא מעשה אומן בענין שינוי שעי"י יהיה מעשה הדיוט, או שעיקר ההיתר תלוי במה שהוא מעשה הדיוט, ועיין במ"ב ס' תק"מ ס"ק ט"ז שביאר טעם ההיתר של מעשה הדיוט שהוא משום שבזה הוי שינוי מהדרך, וא"כ לכא"ו גם במלאכה שכל דרכה היא מעשה הדיוט צריך שינוי מדרכו, וכמו שמשמע גם במ"ב כאן בדין גבשושית. אלא שצ"ע ע"ז מכל דיני מעשה הדיוט המבוארים בהל' חוה"מ שלא הוזכר שום שינוי, וכן גם בדיני המלאכות של צרכי בהמה לצורך המועד בס' תקל"ו לא הוזכר שום דין שינוי. (ועיין במה שנכתב להלן).

בגדר מעשה אומן ומעשה הדיוט

ב. במ"ב ס' תק"מ ס"ק ח כתב שמוטר לסתום סדקים שבג בלא כלי אומנות, דהיינו שבוטט ביד וברגל לסתום הסדקין, ואפילו הוא עושה יפה יפה כעין שעושין בכלי אומנות ג"כ שרי, דכ"ז נקרא מעשה הדיוט. וצ"ע שהרי בס' תקמ"א ס"ה כתב הרמ"א "ולא מהני לאומן לתפור ע"י שישנה באחיות המחט בידו, אלא בענין שינוי הניכר", ובמ"ב ביאר שהכא בענין שיהיה ניכר בתפירה עצמה ולא בענין אחר, וקשה שהרי בסתום סדקים ביד ועושה יפה כמו בכלי אומנות ג"כ אין ניכר השינוי בתצאנה במלאכה עצמה אלא בכלי המלאכה. ובדוחק יש לומר שאה"נ לא בענין דוקא שינוי הניכר רק היכא שעושה בכלי, אבל היכא שאינו עושה בכלי כלל מותר גם כשאין ניכר השינוי, כיון שאי"ז דרך אומנות כלל.

ומדין שינוי שבכתיבה שבס' תקמ"ה ס"ק מ"ג שמבואר שם במ"ב דוגמא של שינוי באחיות הקולמוס, ובשעה"צ מ"ט הביא מתירים בענין זה, אין להביא ראיה כלל משם, דחזינן שם קולות משונים בדיני כתיבה, ומשמע שם שכתביה כיון שאין בה טורח לא כ"כ החשיבו למלאכה בענין חוה"מ, וכמ"ש הביה"ל שם ד"ה אפילו (ובשעה"צ שם (בס"ק מ"ט) כתב בענין זה שעיקר האיסור בחוה"מ הוא משום טורח, ועד כאן לא הוזכר סברא כזאת בשום ענין, וגם לא משמע כן במ"ב ס' תק"ל שהביא מהמג"מ דרשות מקרא ע"ז, ובספ"ב שם הביא ירושלמי שכתב דטעם איסור מלאכה במועד הוא משום שיהיו פנויים להתאיגע בתורה, ובדומה לטעם שכתב כאן, אף ביאר שם שזה לא נאמר לענין מלאכות גמורות, אף אינו מוכרח ע"ש, וצ"ע).

ועכ"פ מוכח כאן שאין ההבדל בין מעשה אומן להדיוט מחמת התוצאה, וגם לא באופן עשית המלאכה דוקא, וא"כ צריך ביאור מה הגדר. ואולי יש לומר שהגדר בזה הוא מה שמבצאות צריך אומן לעשותו, כיון שלהדיוט שאינו מיומן בזה הוא טורח גדול זהו מעשה אומן, ומה שאין במלאכה מעשה ששייך בו מיומנות ואין בעצם המלאכה טורח (רק בריבוי המלאכה), זהו מעשה הדיוט. ואולי יש לתנץ בזה מה שהקשינו באת' א' שנטילת גבשושית שהוא מעשה הדיוט ולמה בלי שינוי, ולפי גדר זה יש לומר שבאמת יש בזה מיומנות, אף כיון שאין בזה טורח כלל באומנות זו מותר בלא שינוי ככל מעשה הדיוט.

מרדכי רוט - קרית גת

סימן תקמ"ג

בדין אמירה לעכו"ם בחוה"מ ושאר איסורים

א. בגמרא במועד קטן (יב.) ת"ר מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד, ובמועד אסור. כללו של דבר כל שהוא עושה אומר לנכרי ועושה, וכל שאינו עושה אינו אומר לנכרי ועושה. וברש"י: מקבלין קיבולת. ונתנה לנכרי לעשותה לאחר המועד. וכן נפסק בשו"ע (תקמ"ג, א') כל דבר שאסור לעשותו, אסור לומר לאינו יהודי לעשותו. והנה הגמרא ב"מ (צ.) אבעיא להו מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרת ודוש בה, מי אמרינן כי אמרינן אמירה לנכרי שבות הני מילי לענין שבת דאיסור סקילה, אבל חסימה באיסור לאו לא, או דלמא לא שגא. וכתבו תוס' (ד"ה אבל) אע"ג דבמסכת מו"ק אמרינן דבשביעית (י"ג דבשבת) וחולו של מועד אסור אמירה לנכרי, התם משום דשבת ויום טוב חדא מילתא וגזרו אטו שבת, ומבאר מהר"ם דחוה"מ איקרי יום טוב ולכן גזרו אטו שבת. ומ"ש דחוה"מ איקרי יו"ט, הוא בריטב"א בסוכה (לח ד"ה הכא ביו"ט שני) דמבאר כונת הגמרא יו"ט על חוה"מ שנקרא ג"כ יו"ט מכיון שאסור בעשיית מלאכה, ומה שאין אומרים בחוה"מ בתפילה את יו"ט מקרא קודש הזה לפי שעושין בו מלאכה בדבר האבד, ושלא לזלזל ביו"ט ממש שיהו סבורים שהם שוין בקדושה

ישראל עובר הישראל בלאו דלא תחסום. ומקשה דאין שליח לד"ע, ואין שליחות
לנכרי. וכתב דבטור ג"כ משמע כרש"י, ממש"ש ישראל הדש בפרתו של גוי אפילו
אם הדישה של גוי עובר, דמהיכא נפקא לן, אלא משום דאית ליה כפרש"י.
וכתב דמ"מ קשה לפרש"י מאי פשיט הגמ' מהלן תורי דגנבי ארמאי וכו', שאני
התם דאית ליה הנאה לישראל, והוי כדש גוי בדישה של ישראל דפשיטא ליה
דאסור משום דאית ליה הנאה. וי"ל דמ"מ כיון דלא אמרו בפירוש לגוי, לא היה
לו לאסור, כיון דהיכא דליכא הנאה מותר לאומרו לגוי בפירוש לעשותו, ומשום
הכי כיון דאיכא מכשול לגוי משום הכי קנסוהו ואסורוהו. ובשער המלך כתב
לייב שיטת רש"י ומה שהקשה דאין שלד"ע, בשליח גוי יש שליח לד"ע, ואפילו
לרב סמא דדמי לחצר דבעל כורחו מותיב בה וכמ"ש המל"מ, ומה שהקשה דאין
שליחות לעכו"ם, כתב דאיירי בפועל בשכר, וכמ"ש המחנ"א דבכה"ג יש שליחות.

ח. ויש לבאר הדברים, והנה כתב הרמב"ם (פ"ו משבת ה"א) אסור לומר לגוי
לעשות לנו מלאכה בשבת אעפ"י שאינו מצווה על השבת וכו', ודבר זה אסור
מד"ס כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהן ויבואו לעשות בעצמן. וכבר הקשו
האחרונים למה בעינין לגזירה חדשה, ולא נאסר משום שליחות, וכמ"ש בשו"ת
פני יהושע (יו"ד ס"ג) וז"ל: ואגב אורחיה אודיע לך מה שהקשיתי משמעתין
דהפועלים על הפוסקים ז"ל וכו', דלמ"ד פ"ק דב"מ דכי אמרינן אשלד"ע איכא
שלד"ח בר חיובא הוא וכו', א"כ מאי קא מבטלי ליה וכו', הא גוי לאו בר חיובא
הוא, ומתייב שולחן ואסור וכו'. מ"מ קשה למצא דקיי"ל אמירה לגוי שבות, ואין
חולק ע"ז בכל התלמוד, תיפוק ליה דאיסור דאורייתא הוא כיון דגוי לאו בר
חיובא הוא הוי איסור דאורייתא. וכת"ב דגוי שאני דלאו בר שליחות הוא דאין
שליחות לגוי, מ"מ הפוסקים שפסקו דיש שליחות לגוי לחומרא וכו', א"כ אין
כאן בעיא כלל כיון דהגוי לאו בר חיובא הוא, והוא שליח לחומרא, פשיטא
דאסור מדרבנן. ולכאורה י"ל דהנה דין שליחות הוא חידוש התורה כדלפינן
פ"ב דקידושין, וא"כ מאן לימא לן דהא דאמרו דאם אינו בר חיובא נאמר גם על
שליחות לנכרי לחומרא, ומ"מ עדיין קשה לראשונים דיש שליחות לגוי לחומרא
אף דהוא דבר עבירה כמו ברבית.

ובספר מאמר המלך על הרמב"ם הקשה ג"כ כן, וכתב דחוקק לומר דכל ספק
הגמ' רק למ"ד אי בעי עביד, ואין לומר רבית דחמירא איסורא דיש בה כמה
לאוין שאני. ומביא רש"י בע"ז (כ"ב) על הברייתא, ישראל ועכו"ם שקיבלו שדה
בשותפות לא יאמר ישראל לעכו"ם טול חלקך בשבת ואני בחול, וכתב רש"י,
טול אתה חלקך בשבת לפי שנעשה שילוחו על חצי היום המוטל עליו, ושמא
שבת חמירא, וליתא, דרב גביה מוקי לה בגמ' שם בערלה. ולקמן בגמ' (ע"ז
ע"א) אר"י א"ר מותר לאדם לומר לעכו"ם צא והפס על מנת המלך, מיתבי
אל יאמרו אדם לעכו"ם על תחתי לעוצר וכו', וברש"י דבהפס כיון דיכול לסלקו
בוזוי כי יהיב ליה עכו"ם יין נסך לאו שלוחיה דישאל הוא. על תחתי וכו',
משמע הוי במקומו וכו', הוי כאילו יהיב ישראל וכו'. ובגמ' בע"ז (נ"ג) דאסרה
תורה אשירה, מכדי ירושה היא להם מאבותיהם, ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו
וכו'. אלא מדפלחו מישראל לעגל גלו אדעתיהו דניחא להו בעכו"ם, וכי אתו
עכו"ם שליחותא דידהו עבדי וכו', ומשמע דגם בעכו"ם איכא שליחות. וכתב
לייב עפ"י דברי רש"י דספק הגמ' דרשה שלך, וא"כ אין הנאה לישראל, וזה
אין שליחות דדוקא כשיש הנאה כמו ברבית, אך מקשה א"כ מה ראיית הגמ'
מסירוס התם משום שליחות כיון דניחא ליה ויש לו הנאה לישראל. וכתב לדחות
דניחא ליה לא הוי שליחות, כמו שאמרו לענין מודר הנאה שיעמוד פרנס, או
אומר כל המפרנס אינו מפסיד וכו', דכיון דאינו כלשון ציווי לא הוי שליחות אף
דניחא ליה. ולדעת תוס' דאיירי בתבואתו א"כ יש הנאה לישראל, צ"ל דלא
נאסר משום שליחות כיון שאין התבואה האיסור רק ע"י האיסור נגרם לו הנאה,
וכל מה שיש שליחות לחומרא זה ברבית, דעצם לקיחת ונתינת הרבית הוא
איסור התורה, ומה שנהנה מזה דהלוה ננשך והמלוה מתרבה ממנו, משא"כ
בדישה וסרוס דאין האיסור מה שנהנה שחוסך או שנהנה שלבמה יש יותר
כח ע"י סרוס, אלא האיסור מה שמצער הבהמה בחסימה או שמונע הבהמה
מלידל בסרוס, וא"כ אין האיסור ההנאה ולכן בזה אין שליחות. ובע"ז ובערלה
האיסור הוא עצם ההנאה, וכן בשבת אסור שיהנה ממלאכת שבת כדי שלא יבוא
לעבוד בשבת, וא"כ שייך שליחות. וכתב עוד לחלק דאם הגוי נוטל שכר אדעתא
דנפשיה קעביד, ולא שייך בזה שליחות.

ו. ויש לבאר דבדין שליחות יש ב' גדרים, כמ"ש הפני"ב רפ"ב בקידושין דיש
שליחות דהמעשה נחשב כמו שעשאו המשלח, ויש שליחות דהמעשה נחשב
לשליח, אבל מייחסים את התוצאה למשלח, וא"כ י"ל דהא דאין שליחות לעכו"ם
היינו דאין ידו כידו ולא נחשב מעשה של ישראל, אבל מ"מ לחומרא נחשבת
התוצאה לישראל, ולכן אם אדעתא דנפשיה עביד או שנעשה להנאת העכו"ם
ואין בזה הנאה לישראל, בזה גם התוצאה לא מתייחסת לישראל.

ט. וראיתי בשו"ת חת"ס (ח"ו סכ"ה) על קושית תוס' דפשיטא דמותר לומר
לנכרי בשל לך נבלתך, וכן עשה מלאכתך בשבת. ומביא עצי ארזים וישועות
יעקב דלרש"י דיש שליחות לגוי לחומרא, גם בלא גזירה דאמירה לעכו"ם אסור.
ובשלמא לענין שבת ל"ש שליחות, דעיקר הקפידא דהישראל ינות. אבל בשאר
איסורים נימא משום שליחות, דהישראל חוסם ודש. ולכן פירש"י בדישה של
נכרי, ומקשה עליהם החת"ס מסרוס, דלמא התם שאני דבשיל ישראל משום
הסרוס, ומאי מייית הגמ' ראייה. ומבאר דודאי לעשות אצל ישראל פשיטא דאסור
אמירה, ואם אין לישראל הנאה אין ספק דשרי כמו בשל נבלתך. ואף לומר לו
שיקנה ממנו אחר שבת כמ"ש תוס' משביעית, אך בחסום פרתו ודוש דישה
שלך, דהגוי עושה להרויח אכילת הפרה והישראל מרויח שכר, שהנכרי משלם
קצת יותר, ובשבת מצינו דאסור בהנאת שניהם. וספק הגמ' באיסור לאו ובסרוס
היה כ"ס מעות, והגוי עשה גם לעצמו, ושליחות י"ל דאיירי בנכרי קטן. ולפי"ז
הרמב"ם דפסק לאסור אמירה לעכו"ם היינו דעביד אדעתא דישאל, ובכלאי
זרעים שפסק לקולא מייירי בעביד לטובת שניהם. ושמ בשו"ת (ח"ו סכ"ד) מביא
מהבית מאיר באבן העזר (ס"ה) דלרש"י אמירה לעכו"ם שבות משום שליחות
כמ"ש ר"פ מי שהחשיך (שבת קנג), והרי הוא שלוחו לישאנו בשבת. ומקשה
עליו ממש"ש הוא גופיה דבשבת עיקר קפידת התורה שניח ישראל, ול"ש שלוחו
כמותו כלל. וכונת רש"י דאף דליכא אמירה בשבת, מ"מ כיון דנושא הכוס לטובת

ישראל ולצורכו אסור מדרבנן ככל גוי העושה מלאכה בשביל ישראל. וכתב עוד
לתרץ באומר אמרו דבזה לא שייך שליחות, ומ"מ אסורה האמירה וכו'.

ומה דפשיטא ליה להחת"ס דבשבת ל"ש שליחות לחומרא מצינו פלוגתא בזה,
דבהגמ"י (פ"ו שבת אות ב') כתב דאסור ליתן לנכרי בער"ש שיקנה למחר, דיש
שליחות לחומרא לגוי. ובלבוש (ר"ס ש"ו) כתב, כל מה שהוא אסור לעשותו אסור
לומר לגוי לעשותו, דהא בשליחותיה קעביד. ובפתח הדבר (ש"ו, ב') האריך בזה,
ודן דמשום אמירה יהא אסור אף בלא עשה הגוי. ובקהילות יעקב (שבת ס"יד)
כתב דאף דטעם האיסור לרמב"ם שלא תהא שבת קלה ויבואו לעשות בעצמן,
מ"מ גדר האיסור הוא משום שליחות דהחשיבו רבנן כאילו עשה בעצמו. ומביא
כן מלשון הרמ"מ, וכתב ליישב בזה דעת הרמב"ם דהתיר בשכירות לימים מרובים
דאז לא מיחוי כשלוחו. ולפי"ז קשה על הבית מאיר שכתב מטעם שליחות, אף
דבשבת האיסור שלא יעשה המלאכה, מ"מ גדר האיסור הוא כשלוחו. וזה אסור
חז"ל שמא יעשה בעצמו, ולכן נקט רש"י בע"ז ובשבת שליחות גם לגבי אמירה
לעכו"ם באיסור שבת. וראיתי בהגהת הגרעיק"א על המג"א (ש"ו, כ"ט). ולעני"ד
י"ל דאמירה לעכו"ם דאסור חז"ל דדמי לשליחות, דאף דאין שליחות לנכרי
מ"מ כיון דבישראל כה"ג יש בו שליחות אסור חז"ל. והביאור בזה כמ"ש דאף
דגבי שבת לא שייך שליחות על המעשה, דהרי מ"מ נח הישראל בשבת, מ"מ יש
שליחות על התוצאה מדרבנן שמא יבוא הישראל לעשות מעצמו, וכתב דלדעת
הסמ"ג והראב"ד הוא מטעם כל מלאכה לא יעשה, שלא תיעשה המלאכה אף
ע"י אחרים.

י. ויש לבאר בעוד אופן, והנה נקטו חז"ל אמירה לעכו"ם שבות, ובפשטות הוא
מלשון שביעה. ויש לומר דהכונה דרצון התורה שהיהודי ישבות ממלאכה וינות,
ואם יעבוד ע"י עכו"ם עובר על רצון השי"ת, ראשית כיון שאינו נח, שהרי יעמוד
על גבי וידאג שיעשה המלאכות כמו שצריך. ועוד, שלא יהא ניכר השביתה
שהכל יעשה ע"י עכו"ם, וכענין מ"ש הקרן אורה גבי חוה"מ דבעינן שיהא פנוי
לשמחת הרגל ולהיפך באבל, ולכן אסור גם ע"י עכו"ם דאי לאו הכי יעשה כל
מלאכתו ע"י אחרים, ומה הועילו חכמים בתקנתם. ויש לבאר לפי"ז דספק הגמ'
במקומות שהוא נגד רצון התורה ועושה ע"י עכו"ם כמו בחסימה וסרוס וכלאים
וכו', וזה לא שייך בבבילה וכדומה. והנה בסמ"מ בשם מהר"י קורקוס דמותר
לומר לגוי שזרע כלאים בשדהו של גוי, כיון שהזרע גוי ובקרקע של גוי לא
אסור, ואף אם הוא בשליחות ישראל ולצורכו מותר. וכן ברבד"ז, הא לך כלאים
וזרע אותם בשדה שלך, א"נ דאמר זרע שדך כלאים ואני אקנה אותם ממך וכו'.
אמנם ברמ"א יו"ד (רצ"ז, ד') אסור לישראל ליתן בהמתו לעכו"ם להרביעה. וכן
כל אמירה לעכו"ם אפילו באיסור לאו אסורה, אם לא שהעכו"ם עושה להנאת
עצמו. ובשו"ך (סק"ד) דמשמע דכשהעכו"ם עושה להנאת עצמו מותר באיסור
לאו אפילו הוא של ישראל, וכ"כ בהגהות אשר"י, וכ"כ הרב המגיד. אבל לרש"י
והטור דאף לזרע התבואה של העכו"ם אסור, וכד' הרא"ש, וכן מסקנת התוס'
והאגודה בשם ר"י. ומשמע לכאורה דה"ה בפרתו של עכו"ם אסור כיון שהישראל
היה אסור לעשות בכה"ג. מיהו הנמקי"י מתיי, ולמד כן מהמכילתא, ואפשר לכון
גם דבריהם כן. הנה מצינו דלשיטת הסמ"ק רק בשל ישראל אסור, ולהגהות
מודכי והרמ"א כל שהוא לצורך ישראל אסור, ובצורך גוי מותר. ונראה דאם
הטעם משום דה"ז כשלוחו, י"ל דזקא בשל ישראל דבזה נראה כשלוחו, שהרי
אינו יכול לעשות פעולה בשל ישראל בלא רשותו. אבל אם האיסור כמ"ש הסמ"ג
דלא תיעשה מלאכה עבורך ע"י אחרים, זה תלוי אם עושה לצורך הישראל או לא.
וראיתי להרב החיד"א במחזיק ברכה (רמ"ד י"ד) מביא דברי הסמ"ג דמה דנתיא
במכילתא דאסור לישראל להניח לגוי לעשות מלאכתו, ונדרש ממש"ל כל מלאכה
לא יעשה בהם, מוכיח קצת שהיא דרשא גמורה, ומביא מור וקציעה דמה דהוי
שבות היינו או באינה מלאכה גמורה או להנאתו של הגוי, אבל לצורך ישראל
לחומרא ולגבי עבירה ודאי הוי שליח, דשליח לאו בר חיובא, ומביא מספר יריאים
(ר"ס ק"יג) שא"כ רוצה לומר דלהנאת ישראל הוי דאו, וכתב דא"נ י"ל קרא
דמיתנינן הכא אסמכתא בעלמא. וכתב לתרץ קושית שו"ת פנ"י הג"ל, דאיסור
שבות חמור מהא דיש שליחות לגבי לחומרא, ומש"ה אבעיא להו אי איכא שבות.
וצ"ב כונתו, דבגמ' משמע דאי ליכא שבות ליכא איסור כלל ושרי, וכמ"ש הרא"ש
בשם הראב"ד. ואפשר כונתו כמ"ש החת"ס דספק הגמ' בגוי קטן דליכא שליחות
דמ"מ יאסר באמירה, או כונתו דעצם האמירה אסורה אף דאח"כ לא נעשה
איסור. ועוד אפשר לפרש דמשום שליחות חיים דזקא בשל ישראל, אבל בשל
עכו"ם לא נראה כשלוחו. וכעת ראיתי בהגהות פאת דוד על המחזיק ברכה מביא
דהרב גזע ישי (מערכת אלף אות ס"ט) הקשה כן על הרחיד"א, דבגמ' משמע
דלולי שבות היה מותר, ומכח קושיתו זו דחה דברי רבינו. וכתב הרב המגיה
לייב עפ"י רש"י דאיירי בשל גוי דבזה ל"ש שליחות, שהרי לא עושה בשביל
ישראל, אבל משום אמירה נאסר גם במלאכת הגוי וכמ"ש בתירוץ הג' לעיל.

יא. ובעיקר איסור מלאכה בחוה"מ למ"ד דחוה"מ אסור מדרבנן. כתב בשו"ת
קול אליהו (ח"א סל"ב) לענין כיבוס בגדי פשתן בחוה"מ שנהגו בו איסור,
ויש להתיר ע"י גוי, דלא מצינו אמירה לגוי באיסור דרבנן, ומקור הדין בפרק
הפועלים, ומדרבנן בודאי לא גזרו. ואף דבחוה"מ אסור אף לפוסקים דס"ל
דאסור רק מדרבנן, כבר כתב בשטמ"ק ב"מ דחוה"מ הוי כיו"ט, וי"ט הוי משום
ליתא דשבת, אבל במקום שהאיסור עצמו מדרבנן לא מצינו שיהא אסור לגוי
לעשותו, והכא שנהגו לאיסור חז"ל דרבנן כמ"ש הרא"ש בנדרים, וע"י גוי שרי.
ומביא מהריק"ש שנהגו במצרים להתיר ע"י גוי, וכיוצא בפר"ח סתס"ח. וכן יש
ללמוד מהא דפרק תולין רב משרשיא יהיב פרוטה לתניוק וכו', ופריך אפילו
גדול, אלמא אין איסור אמירה לגוי באיסור דרבנן. גם אח"כ נזכרתי מ"ש מרן
בסתק"ד בשם הרוקח דאף במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה באב
מותר ע"י גוי, וה"ז דכותיה. אף ראיתי בהגהות מורדכי בסוף שבת דבאיסור
דרבנן שרי אמירה לגוי, דזקא במקום מצוה יע"ש. ולא ידעתי מנ"ל. שוב ראיתי
גם לרמב"ם (פ"ו משבת) שכתב כן, וצריך להתיישב בדבר, עכ"ד. ויש לחלק בין
שבת דאיסור סקילה דאסור גם בדרבנן לשאר איסורים. ומצאנו בשו"ת (תס"ח,
א') בדין עשיית מלאכה בער"פ, ויש מי שאוסר ע"י עכו"ם ויש מי שמתיר,
וברמ"א שכה"ה המנהג, ובביאור הגר"א דהאוסר כמו חוה"מ, ומשמע בפ"ד
דפסחים ובמ"ק י"ג: דער"פ שוה לחוה"מ, רק באותם דברים שחילוקי חכמים,

ואע"ג דער"פ אין איסור רק מדרבנן כמ"ש בריש פסחים (ב'), מ"מ גם בדרבנן
אסור אמירה. ויש מי שמתיר כמ"ש בב"מ צ'. אבעיא להו וכו', ומשמע דבאיסור
דרבנן פשיטא להו שמותר, ואף דבשבת אסור אף במידי דרבנן, שאני שבת
דעיקרו דאורייתא כמ"ש תוס' בהרבה מקומות. ומחוה"מ אין ראייה כמ"ש תוס'
שם ד"ה אבל, ולסברא ראשונה י"ל דה"ה בער"פ דג"כ בכלל מועד הוא. ועוד י"ל
דבכל איסור מלאכה גזרו אטו שבת. וי"ל ע"י בחילוק בין התירוצים.

ובשו"ת שואל ומשיב (שתיאה סמ"ט) דלשיטת הפוסקים דשבות דשבות
שרי בשבת וי"ט, ומכ"ש במקום פסידא וצורך גדול וכמ"ש באו"ח סש"ו, וא"כ
לפוסקים דחוה"מ דרבנן א"כ הו"ל שבות דשבות, ולפחות במקום צורך או פסידא
הו"ל להתיר. וצ"ל דהטעם שאסור מלאכה מדרבנן בחוה"מ כדי שלא יהא נראה
כיום חול כמ"ש הרמב"ם, וכיון שכבר אסור רבנן אמירה לעכו"ם בשבת ויום טוב,
ושם ה"ז שבות אחת, א"כ אם נתייר בחוה"מ והא מיחוי לאינשי כיום חול, וקצ"ב
דמ"מ הישראל לא עושה. וצ"ל כמ"ש דאם כל מלאכתו עושה ע"י עכו"ם נראה
ממש כיום חול. ובפרי חדש (תס"ח, א') כתב דהעיקר דלא נאסר אמירה לעכו"ם
בער"פ דהגמ' נסתפקה באיסור לאו, אבל במקום דליכא לאו פשיטא דשרי, ואף
דבחוה"מ אסור שאני התם דהוי מהתורה. ואף למ"ד דרבנן, מכ"מ ער"פ קיל
טפי מחוה"מ. וצ"ל כונתו דלא נתנו לו גם מדרבנן שם של חג. ובברכ"י (תקנ"א,
ד') דאמירה לעכו"ם בשאר איסורים בדרבנן שרי, וכמ"ש הפר"ח. וכן העלה הרב
נחפה בכסף (יו"ד ס"ד), וכ"ה במחזיק ברכה (רמ"ד, ה'), וכתב דבשבת שיש בו
איסור סקילה אסור אף באיסור דרבנן. אמנם בנהר שלום (תס"ח, ב') כתב דספק
הגמ' גם בדרבנן, ונקטה הגמ' לאו דאף בזה יש צד שלא נאסר, ואין זה גזירה
לגזירה דכולה חדא גזירה היא שאסור לעשות ע"י גוי כל מידי שאסור לישראל
לעשותו, בין בדאורייתא בין מדרבנן, ולכן לא התירו אמירה לגוי באיסור שבות
רק במקום מצוה, ומוכיח מאבילות (יו"ד סש"פ) דאסור אמירה לעכו"ם. ויש
לדחות כמ"ש הקרן אורה דאסור כדי שלא יהא לבו טרוד ויסחיה דעתו מהאבילות.

ובפרמ"ג (תס"ח מ"ז ב') דאף באיסור עשה יש להתיר, ובריש הלכות יו"ט באשל
אברהם מדויק מדברי הרמ"א דרק בשבת וי"ט בעינן מצוה או צורך גדול, אבל
בשאר איסורים דזקא באיסור לאו כתב בהלכות כלאים לאסור, אבל דרבנן ליכא
לאו.
ואגב דאיירינן באיסור אמירה לעכו"ם בשביעית, הנה ראיתי לא' מגדולי רבני
ההוראה שליט"א שהאריך לדון אם מותר לסכם עם הגוי שזרע בשדה של הגוי
בשביעית ואח"כ יקנה ממנו את התוצרת, או שיש בזה משום אמירה לעכו"ם.
ומביא ספק הגמ' באיסור לאו, ולדעת רוב הפוסקים יש איסור אמירה. ובתוס'
כתבו דבשביעית ליכא ספק, וברש"ל ועוד דיש בזה איסור שביעה, ובמשנה
בגיטין ובשביעית מחזיקין ידי נכרים בשביעית, ובירושלמי חד אמר הרוש בה
טבאות ואנא נסיבנא מינך כתב שמיטתא, וח"א איישר. ומסקנת הראשונים
כמ"ד איישר דכ"ה בבלי. והנה נחלקו הב"י והמב"ט האם בזמן שהפירות אצל
הגוי יש קנין להפקיע הקדושה, דלכ"י אין קדושה ולמב"ט יש קדושה, ולכאורה
לכ"י יהא מותר לומר לו, אך כתב דזה אינו דהא הב"י כ"כ בדעת הרמב"ם,
ולהדיא כתב הרמב"ם שאין מסייעין בידם.

ומביא דברי הרמב"ם שמותר לומר לעכו"ם לזרוע כלאי זרעים, ואף דאסור
אמירה בשאר איסורים, תירץ הר"ק דאיירי בקרקע של גוי. ולכאורה א"כ גם
בשביעית מותר לו לזרוע בקרקע שלו. אמנם הנה הגר"א ציין לעינין בסרצ"ז
ובאו"ח סש"ו, וכונתו דלא קיי"ל כרמב"ם אלא אסור לצורך ישראל, וכ"פ הש"ך.
וכ"כ להלכה במשנ"ב (ש"ז, ע"ג) ובשע"צ שם. וכתב דעיקר היתר זה צ"ע,
דאם בשבת וי"ט עכו"ם העושה בשלו לצורך מכירה או השכרה לישראל אסור
ליהנות ממנו, דשמא יאמר לו לעשות. וצ"ל דרק בשבת וי"ט החמירו, ולא בשאר
איסורים. וכתב דיש לבאר שיטת הרמב"ם באופן אחר, עפ"י הרדב"ז דבשבת
האיסור המלאכה, אבל בכלאים שדך כתיב דהקפידה תורה על שדהו. וא"כ בנכרי
הזרוע שדה שלו ליכא כל מעשה איסור, ולכן אין איסור אמירה לעכו"ם. ולפי"ז
בשביעית דרצון התורה שכל ארץ ישראל תשבות, א"כ נחשב מעשה איסור. וכתב
דאפשר דבזה פליגי ב' הדעות בירושלמי אם יש קנין, ולדעת הט"ז הרמב"ם
התיר רק לצורך הגוי. וגם לגר"א דשרי לצורך ישראל בשביעית אסור, דקיי"ל
דאסור לומר חרוש בה טבאות וכו', וגם למ"ד דשרי הוא מפני דרכי שלום, והטעם
דשביעית חמור דזה נגד רצון התורה דהארץ תשבות.

ויש לדון בדבריו, ראשית במ"ש דיש מצוה בשביעת הארץ, דהנה בחזו"א
(שביעית י"ז, כ"ה) דלתוס' הרמב"ם ליכא איסור שביעה על הקרקע רק על
העובד, ולשיטתם אף בשדה של ישראל אין איסור שביעה ע"י עכו"ם, וכונת
הגמ' שהאיסור של שביעה תלוי בקרקע, והעבירה נעשית ע"י הקרקע. וכתבנו
לבאר במק"א דודאי אין התורה מצוה את הקרקע, דהקרקע אינו בר חיובא, וגם
הרי האילנות מוציאים פירות והארץ אינה שובתה, ואין ענין דהקרקע תשבות
ורק שישראל לא יעבוד, דגם בקרקע של הפקר או גוי אסור לעבוד מדין שביעה,
דע"י הקרקע מתפרסם שבת לה' שלא יעבדו בה עובדי ה' שהם לא עובדים בגלל
ציווי השי"ת.

ולפי"ז נדחה שם מ"ש לבאר ברצון התורה שגם קרקע גוי תשבות, ואף שבתוס'
רבינו אלחנן ובתורת"ד ובריטב"א משמע דיש מצוה שביעת הקרקע, היינו דזקא
ע"י ישראל אחר או במשכיר לגוי דנחשב כשלוחו של הישראל. וגם הרש"ל איירי
בקרקע של ישראל כשאומר לגוי תעבוד בקרקע שלי. ומש"כ בדברי הב"י שיש
קנין כשהוא אצל הגוי, דהכי מ"מ יש איסור מסייעין, היינו דהאיסור על הישראל
בעצם הסיוע דנחשב שהיהודי עצמו עובד, אבל כלפי הגוי ה"ז כמו חוץ לארץ.
ולפי הסבר הט"ז ברמב"ם שכל דבר שהוא חובת הגוף יש איסור אמירה, ובחובת
קרקע שלא נוהג בחו"ל אין איסור, א"כ בשביעית שרי. וכתב דלכאורה יש עוד
להתיר דה"ז שבות בדרבנן וכמ"ש הפר"ח. ודוחה דר"א דשביעית בזה"ז דאו,
ויש הסוברים דגם בדרבנן אסור, ועוד דשביעית עיקרו דאו. אמנם בשד"ח (ח"א
עמ' 306) גבי תרו"מ בזה"ז מביא דברי אמת דתרו"מ בזה"ז ל"ה עיקרו דאו,
וגם הרב ארעא דרבנן חזר בו דמהגמ' בגיטין (ס"ה). משמע דלא נחשב עיקרו
דאו, ומביא מהטור סק"א בשם הרשב"א דל"ה עיקרו דאו. ובספר שבילי דוד
דהרשב"א לתרומת אר"י כלפי תרומת חו"ל נחשב עיקר דאו, אבל לגבי שאר
איסורים נחשב אין לו עיקר.

בחדש רביעי), וצום החמישי (ט"ב), וצום השביעי (צום גדליה), וצום העשירי (י' בטבת).

ומתענים בהם - מפני הצרות שנגעו בהם, כדי לעורר הלבבות לפקח על דרכי התשובה, ולא העיקר התענית (הגם שא"י לפטור עצמו מהתענית ע"י תשובה, דהוי תקנת נביאים), אלא היא הכנה למעשה התשובה, שהוא העיקר (וכמ"ש אצל אנשי נינוה 'וירא ה' את מעשיהם'). ולכן האנשים שבתענית הולכים בטויל דברים בטלים, תפשו הטפל והניחו העיקר.

ואלו הצרות שארעו בהם:

ב"ז בתמוז - אירעו ה' דברים: א. נשתברו הלוחות כשירד משה מן ההר. ב. בוטל התמיד עוד מלהקריב בבית הראשון. ג. הובקעה העיר בחורבן בית שני. ד. שרף אפוסטמוס הרשע את התורה. ה. הועמד צלם בהיכל.

ובט"ב - אירעו ה' דברים: א. חרב בית ראשון. ב. וכן הבית השני. ג. נגזר על אבותינו שבמדבר שלא יכנסו לארץ. ד. נלכדה העיר הגדולה - ביתר, והיו בה אלפים ורבות מישראל, ונפלו כולם ביד העכו"ם ונהרגו כולם, והיתה צרה גדולה בחורבן ביהמ"ק. ה. חרש טורונסופוס הרשע את ההיכל ואת סביביו לקיים מה שנא' 'ציון שדה תחרש'.

ג' בתשרי - נהרג גדליה בן אחיקם [וביאר ר"ו, שבר"ה נהרג ונדחה תעניתו ליום חול], שמיניהו לראש לאחר החורבן על הפליטה הנשארה, ונכבה גחלת ישראל הנשארה, שגלו כולם ונהרגו מהם לאלפים [ונכתב כאן ללמדך ששקולה מיתת הצדיקים כשריפת בית אלונין].

י' בטבת - סמך מלך בבל נבוכדנצר הרשע על ירושלים, והביאה במצוק ובמצוק ומזה נמשך החורבן. [כר"ע, ודלא כרשב"י דס"ל שהצום בה' בטבת שבו באה שמועה לגולה שהוכתה העיר].

מי שטעה ואכל - מ"מ צריך להמשיך התענית (דמי שאכל שום יחזור ויאכל שום). וע"ל (ס' תקס"ח ס"א) אם צריך להתענות יום אחר.

חתן - חייב בכל הד' צומות (הטעם: א. דאית אבילות דרבים ודחי רגל דיחיד. ב. דיחיד מקרא מלא דיבר הכתוב 'אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתך'). [ואין סתירה לזה מהא דס' תקנ"ט דבעל ברית מתענה ואינו משלים אף דהוי רק יו"ט של יחיד, דהתם מייירי בנדחה].

האם צום גדליה נחשב תמיד צום נדחה - מהריטב"א משמע שלא, וכ"כ ה"ט"ז, ודלא כהראש יוסף.

סעי' ב

יב' שצום הרביעי הוא ב"ז בתמוז ולא בט' בו

צום הרביעי - הוא ב"ז תמוז, ואע"ג שבראשונה הובקעה העיר בט' בו (דכתיב 'בחדש הרביעי בט' לחדש הובקעה העיר'), אפ"ה אין מתענין אלא ב"ז בו (דאז הובקעה העיר פעם שניה, וחורבן בית שני חמיר לו). ולגזור גם בט' תמוז לא רצו, דאין מטריחין על הציבור יותר מדי. [ולענין בעל"ג ע' במג"א, ובפ"ט ש' מפסקק עליו]. [ובירושלמי כ' דמתוך טרדתם טעו בחשבונם וחשבו שהיה בט', ולא רצה הפסוק לשנות מכותם שהיו סוברים].

אוריאל נתן דייני - עפולה

סימן תקנ"ג

עוברות ומניקות לענין ד' תעניות

כתב השו"ע או"ח סימן תקנ"ג סעיף א': הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר, הגה, מיהו עוברות ומניקות שמצטערות הרבה אין להתענות. ובמ"ב ס' ד"ק, וכ"ש אם הוא חולה שאין בו סכנה בודאי פטור מלהתענות, ואסור לו להחמיר על עצמו. ובשעה"צ אות ג', חיי אדם, וכן לענין עוברות ומניקות שמצטערות הרבה ג"כ אסורות להתענות [שם]. ע"כ השעה"צ.

והנה לכא' לא נפתרש לן טעם הדבר "דאסור" להתענות. ובאמת חפשי בחיי אדם, ושם נראה דהאיסור להתענות לענין עוברות ומניקות הוא דקאמר לה, דז"ל החיי אדם כלל קל"ג הלכה ו': וכן עוברות ומניקות פטורות, אלא שכל זמן שאינן מצטערות נהגו להתענות. ואם מצטערות הרבה "אסורות" להחמיר על עצמן. וכן חולה אפי' אין בו סכנה "פטור" מלהתענות לכולי עלמא. ע"כ. הרי דלא כתב הח"א איסורא גבי חולה שאין בו סכנה אלא גבי עוברות ומניקות. ויש טעם בדבר לחלק, דגבי חשאב"ס דהוא רוצה להתענות לא איכפת לו, אבל לענין עוברות יש כאן "צער הולד", ואסור לה לצער הולד אם א"צ לכך, דע"ע תחמיר לא על הולד [גם הולד אין בו קיום דין תענית, ואצלה איכא עכ"פ תענית דאינה מצווה ועושה].

ובדעת המ"ב צ"ל דסובר עפ"מ דאיתא בב"ק ס"פ החובל ובתענית דאסור לצער עצמו סתם, וכן נפסק בשו"ע סימן תקע"א ס"א וז"ל: הוישב בתענית אם יכול לסבול התענית נקרא קדוש, ואם לאו כגון שאינו בריא וחוק נקרא חוטא. ע"כ. וא"כ אם מתענה וא"צ להתענות הרי הוא בכלל האיסור. אך לענ"ד החילוק ברור, דהכא דאיכא תקנה כללית לצום שפיר גם אם נפטר מהחיוב, אבל יוכל שפיר לצום כיון דא"צ צער פרטי שלו אלא רוצה להכליל עצמו עם הציבור. וגם בדין עוברות ומניקות שכתב הח"א דאסור לצום, צלע"ג, דהא מובאר ברמ"א דאם אינן מצטערות הרבה נהגו להחמיר, ואם יש כאן איסור איך נהגו "לעבור" איסור, ולכן אם כי אינן כדאי זהו ראייה ברורה וחזקה דאין איסור לצום [ובפרט היכא דספק אם חשובה כמעוברת ומניקה וכל כה"ג יש להקל, דאין כאן איסור כיון דאינו כבר בלא סיבה], ודוק.

בגדר חיוב ד' צומות האידנא (מדברי קבלה או רצו)

ר"ה דף י"ח עמוד ב', דא"ר תנא בר ביזנא א"ר ש חסידא מאי דכתיב כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה, קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה, בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה, אין שלום צום. א"ר פפא הכי קאמר, בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה, יש גזרת המלכות צום, אין גזרת המלכות ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין, אין הכי ט"ב נמי, א"ר פפא נמי שאני ט"ב הואיל והוכפלו בו צרות, דאמר מר בט"ב חרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר ונחרשה העיר, ע"כ.

בעל ברית שלא לצום כלל, שהרי לא דיבר הריטב"א רק בד' צומות, ואין תענית אסתר מכללן.

טל טוויג - תל ציון

בענין קבלת ג' תעניות מבעוד יום לבע"ג

ס' תקמ"ט ס"ב: אע"ג דכתיב בקרא בחודש הרביעי בתשעה לחודש הבקעה העיר, אין מתענין בו אלא ב"ז, מפני שאע"פ שבראשונה הובקעה בט' בו, כיון שבשניה הובקעה ב"ז בו תקנו להתענות ב"ז בו משום דחרבן שני חמיר לו. ובמשנ"ב סק"ד העתיק מהרמב"ן דלא רצו לגזור גם בתשעה, דאין מטריחין על הציבור יותר מדאי.

ובשעה"צ הוסיף ועיין מג"א (סק"ד) מ"ש"כ לענין בעל נפש, ועי' פתח"ת (ד"ה אין מתענין) שמפסקק עליו, והנה המג"א כתב דלטעם הרמ"א בעל נפש יתענה גם בט', אלא דבירושלמי איתא דגם בראשונה היה ב"ז, רק שמפני הצרות טעו בחשבון. והפתחי תשובה (לר"א מפוניבו) פקפק עליו, דבב"ב דף ס' משמע קצת דגם בע"ג א"צ להחמיר במקום שאין רוב ציבור יכולין לעמוד בו, גבי רבו פרושין שלא לאכול בשר כו', א"ל רבי יהושע אין גוזרין א"כ רוב ציבור יכולין לעמוד וביטל הפרושין, וכן בברייתא א"ר ישמעאל בדין הוא שנגזור על עצמינו כו' אלא שאין גוזרין כו'.

והעירני הר"י פורמן שליט"א הלחן ס' תק"ג סק"ו שכתב דבע"ג יחמיר בכל הד' צומות כמו בת"ב בה' עיניוים, ובשעה"צ סק"ט הוסיף מא"ר בשם השל"ה דבע"ג צריך להפסיק מבעוד יום.

[ומיהו יש להעיר דלשון השעה"צ משמע דתרווייהו שוין בזה, והכי נמי לכא' מסתברא כיון דהוא דין מחמת הצרות השכיחין חשיב כעיקר התקנה שצריך מבעוד, א"כ מאי שנא ה' עיניוים מלהפסיק מבעוד. אולם לשון השל"ה המובא בא"ר וכן באליהו זוטא ל"מ כן, שכתב "ואיזה יחיד שמרגיש בעצמו שיוכל לעמוד בזה, טוב לו שיפסיק באכילה מבעוד" בכל הד' צומות". ולענין שאר עיניוים הביא מהשל"ה "דבע"ג יחמיר", ומשמע דמבעוד" שהוא דרגת קושי יותר באמת לא נאמר רק למי שיוכל לעמוד בזה, ואין הדברים תלויים זב"ו כלל. וע"ע בשעה"צ סק"ח שכתב ג"כ קולא בג' צומות לעומת ט"ב גם לבע"ג לענין רחיצת צונן, ופניו ידיו ורגליו בחמין. ומב"ר עכ"פ שאף לבע"ג אינו אלא בתורת חומרא, ולא דס"ל דבאמת נוקטים כאילו הוי מעיקר הדין לגמרי, כמשמעות הטרור].

ואולי דהתם שאני דיש בזה צד מעיקר הדין יש לבע"ג להחמיר, והפרושים סברו שיש מקום להחמיר מדינא, ורבי יהושע ורבי ישמעאל א"ל שא"א להתקין מדינא, ולהחמיר מדנפשיהו מעבר לתקנה אין טעם, ועכ"פ בט"ס אינו מוזכר כלל.

ישראל מאיר אלזאס - אלעד

בגדר חיוב דברי קבלה ד"ז בתמוז (אם הוא דוקא י"ז בתמוז או עצם החודש)

יעוי' בטורי אבן שכתב להקשות דלכא' מאחר ובזמן שביהמ"ק קיים היה יו"ט, א"כ הו"ל להשלוחין לצאת, כמו שיוצאים על חנוכה ופורים, וכ"כ במנ"ח סוף מצוה ש"א שכן הדין נותן, אך כתב המנ"ח לחדש דבאמת מצד הדברי קבלה אין דין דוקא ביום י"ז בתמוז, דהא קמן דבבית ראשון היה בט' והאיך נעקר ל"ז, אע"כ דמעיקר הדברי קבלה נאמר רק על החודש, ואשר על כן גם היר"ט הוי על החודש וסגי ביום א', ויעו"ש שהאריך בזה. ומדבריו ז"ל מתבאר דכל הד' צומות הויין על החודש בלבד, אך בדברי האבודרהם שהובא בב"י ס' תק"ג לענין עשרה בטבת שחל בשבת נראה דבעשרה בטבת הוי עיקר הדין בעצם היום דעשרה בטבת, ואכן יעו"ש בהריטב"א שכתב יסוד זה דהמנחת חינוך, לענין י"ז בתמוז יעו"ש, אך משמע לי מדברי הריטב"א שם דדוקא על י"ז בתמוז הוא דקאמר לה, דיעו"ש שביאר דיעדעו שיחרב ביהמ"ק ויהא י"ז בתמוז, ולכן מעיקרא לא נתקן דוקא על ט' בתמוז, יעו"ש.

ועי' בטו"א שם שכתב לתרץ דבאמת חז"ל לא באו לתקן שיצאו השלוחין אלא בשביל הברכות של חנוכה ופורים שלא יהיו לבטלה, ולא על שאר יו"ט שאסור בהספד ובתענית, יעו"ש. ולענ"ד יל"ע בדברי הטו"א, דהא זה נראה מדברי הטו"א שבידבריו בב' הימים במקום שלא הגיעו השלוחים, וכן מוכח מכל יו"ט שני של גלויות דעבדינן קידוש וכו' (וכ"כ בקה"י עמ"ס ברכות), וקשה דהרי הוי ספק ברכות לבטלה, ועל כרחק דא"י לבטלה מאחר וכך תיקנו חז"ל, וכמו כל ברכות מדרבנן, וא"כ למה צריכים השלוחים לצאת, דהא א"י לבטלה.

ואפשר דדוקא להר"מ דס"ל דברכה לבטלה הוי איסור דא' מוכרח לבאר הא דתיקנו לברך ב' יו"ט, משום דכל דעביד לצורך א"י לבטלה, וכמ"ש הגר"ע"א בתשובה כ"ה לענין ספק בירך בהמ"ז (וכבר הארכתי בזה בנדב"ת פרץ ברכות), אבל הטו"א אזיל כשי' רוב הראשונים דברכה לבטלה איסורו דרבנן, והם אמרו והם אמרו שיברך ביו"ט שני של גלויות, ונמצא דיש כאן ספק ברכה לבטלה, רק דחז"ל התיירו, ולכן אחז"ל שיצאו השלוחין. ודוק.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

אמאי הקדים השו"ע את ט' באב מהצומות

כותב השו"ע בס' תקמ"ט ס"א: חייבים להתענות בתשעה באב וב"ז בתמוז ובג' בתשרי ובי' בטבת, ושאל אחד האברכים שליט"א למה נקט השו"ע את ט' באב ראשון לפני י"ז בתמוז והוה שלא כסדרם. וחשבתי לבאר בס"ד כיון שהוא החמור מכולם ראה לכתבו ראשון, ואח"כ ראיתי כן בשם היד אפרים.

יעקב משה הכהן קליין - מודיעין עילית

סיכום טוב"י שו"ע, משנ"ב, ביה"ל ושעה"צ בקצרה ס' תקמט

חיוב התענית בד' צומות

סעי' א

מה הם התעניות

הזמנים שחייבים להתענות - ט' באב, י"ז בתמוז, ג' תשרי, י' בטבת, ומפני הדברים הרעים שארעו בהם (עי' לקמן), כדכתיב צום הרביעי (י"ז בתמוז שהוא

וכתב עוד דיש שרצו להתייר דבמקום צורך גדול או מצוה ובמקום הפסד גדול שרינן גם בשבת שבות דשבות, והצורך לספק פירות וירקות חשוב הפסד גדול בשביעית בזה"ז, והוי שבות דשבות במקום הפסד דלא גזרו. וכתב דלדברי הרש"ל ל"ה שבות אלא איסור שביתת הארץ, ומביא ראייה מבכור שאסור לעשות מום אף דהוי דרבנן, ויש מצוה שלא יבואו לידי מכשול, וה"ה בשביעית שהקפידה תורה שהארץ תשבות אין בזה היתר שבות דשבות, ומביא מהרב שבט הלוי דבשביעית החמירו כמו דא' היכן שלא מצינו שהקילו בזה. הנה מ"ש מהרש"ל צ"ב, דהא גם מצות שביתה הוי דרבנן, ובדאי דהישראל לא מצווה על קרקע הגוי. ומה שהוכיח מבכור יש לדחות למ"ש הרא"ש בשם הראב"ד דבכור שאני דהוי קדשים ולכן החמירו. ומ"ש מהשבט הלוי, נראה דבדבר זה ודאי דהקילו, דהרי בכל הדורות כאשר הארץ היתה בשלטון נכרים היו קונים מהם, ובדאי שהגויים היו זורעים כמות גדולה שיהא עבור שכניהם היהודים, ולא מצינו מי שחשש וכתב שלא יקנו רק בעיר שרובה עכו"ם כמו בשבת.

שלמה יוסף בביון - נווה יעקב

סימן תקמ"ו

בהא דאין עושין חתונת שני אחים, אי דוקא ביום אחד או אפי' בשבוע אחד

כתב המחבר דאין נושאין נשים במועד, והביא במ"ב הטעם דאין מערבין שמחה בשמחה. וכתבו האחרונים דהא דאין מערבין שמחה בשמחה דוקא באדם אחד, אבל מותר לשני בנ"א, ולפיכך מותר לעשות חופת יתום ויתומה או עני עם שמחת נישואי בניו ביום אחד. אכן משני אחים או שתי אחיות או אח ואחות נזהרים שלא לעשות ביום אחד, והביא בשעה"צ ז"ל: השמטתי מה דאיתא בט"ז שבמקצת ספרים כתוב בשבוע אחד (ר"ל שלא לעשות נישואי אח ואחות בשבוע אחד), כי בביאורי מהרש"ל על הסמ"ג כתב שהוא טעות, דאין סברא שרבי יהודה החסיד יחלוק על הגמרא, עכ"ל. וכונתו למה דאיתא בגמ' דמותר לישא ערב הרגל, אע"ג דנישואי עם הרגל בשבוע אחד שפיר דמי כיון שאינן ביום אחד. ע"כ דברי השעה"צ, כלומר שמביא ראייה שהשבוע ברכות לא נחשבין לעירוב שמחה בשמחה.

ולענ"ד צריך עיון, דמהיכי תיתי שטעם רבי יהודה החסיד הוא מפני שאין מערבין שמחה בשמחה, דלמא טעמו משום שלא תשלוט העין, וא"כ יתכן שכל השבוע יש חשש לשליטת העין אם יהא חתונה עם שבע ברכות, אע"פ שאין בזה משום עירוב שמחה בשמחה.

יעקב דוד מבלוב - ערד

סימן תקמ"ז

מלאכה בחול המועד

כ' השו"ע ס' תקמ"ז: אין חופרין כוכין בחפירה וקברות בבנין בחוה"מ להיות מוכנים למת שימות, אבל מחנכין אותן שאם היה ארוך מקצרו או מאריכו או מרחיבו, ע"כ. הק' הגאון ר' אברהם אמיגו דביר"ד ס' שלי"ט כ' הבי' בשם רבינו ירוחם דבצוואת ר"י החסיד איתא אין לחצוב קבר אלא א"כ נותנין בו מת לאלתר, כי אם ישאר פתוח עד לאחר זמן לא יעברו ימים מועטים שימות אחד תוך ט"ז יום, ע"כ. והא הטו"ש"ע לא חשש לכך, שהתייר החפירה בעיצומו של חוה"מ [א.ה. וליכא למימר דבשולחנו הטוהר חזר בו ולא הסכים עם הקפדה זו, דפירוקא לסכנתא לא עבדינן]. ויישב דבסתם דאינו מפרש למי חוצב שרי, אבל לחצוב לשם איש פלוני אסור דלא ליתרע מזליה. והביאו הברכ"י באו"ח (בשעה"צ ט"ז, ובכה"מ מ"א), ע"כ. ויל"ב דרבי יהודה החסיד לא חילק בכך, וכ' דבר כללי אין לחצוב קבר וכו', ולא פליג לו אם עבור מת פלוני או בסתם או דוקא גוסס, ואתם הדבקים בד' א' חיים כולכם היום.

יעקב אליהו - תל ציון

סימן תקמ"ט

צום גדליה

מרוך הבי' כ' בסס"י תקמ"ט וז"ל: כתב רבינו ירוחם (גי"ח ח"ב קס"ד) שלושה בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם, אמרו כי בראש השנה נהרג ונדחה תעניתו ליום חול, עכ"ל. ובא"ר כ' בשם ת' ראש יוסף דבעל ברית א"צ להתענות בו הואיל והוא דחוי, כמו בס' תקל"ט לגבי ת"ב דחוי, אולם ה"ט"ז כ' ד"ל דשאני התם דנראה לכל הדחיה, שאנו רואים שעיקר התענית חל בשבת, אלא שנדחה ע"כ נשתנה דינו, משא"כ בצום גדליה דבפעם הראשונה שחל מאז דחוחו וגזרו להתענות ביום ג' לעולם, חל הגזירה לעולם בשוה ואין נכרת דחיותו. וכן סייע הרב באה"ל (ס' תקמ"ט ד"ה חייבים להתענות) את דברי ה"ט"ז, ע"פ מש"כ הריטב"א (סוף תענית) דחתן שחל א' מד' צומות בתוך ימי שמחת ליבו, מסתבר לי שהוא חייב להתענות בהם, דאע"ג דימי רגל ושמחה שלו היא ואין אבילות חדשה חלה בהם, ואין שמחה אלא באכילה כדאמרינן גבי רגלים וגבי פורים, מ"מ כיון דרגל שלו רגל יחיד מדרבנן, ותעניתו אלו הם דרבים, אתי אבילות דרבים ודחי רגל דרבנן, ועוד דיחיד מקרא מלא דיבר הכתוב "אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתך", עכ"ל.

ועי' שעה"צ ס' תרפ"ו סקט"ז שכ' דהגר"א היקל לבעל ברית וחתן בכל ד' תעניות, אולם ע"פ הריטב"א הנ"ל אין להקל כאמור, דלא אתי רגל דיחיד ודחי ל' צומות שהם אבילות דרבים, ורק אם הם דחויים כמש"כ כמה אחרונים (שעה"צ כאן), ומהם הר"ש הלוי (הובא בכנה"ג), אולם בנדחין לכאורה בודאי יש לסמוך ע"ז להקל דא"צ להתענות כלל.

ואפשר דלענין תענית אסתר דאינו חובה כ"כ כמו שארי צומות, יש להקל לבעל ברית לאכול אפילו שלא נדחה. וכן נראה מדברי מרן החיד"א בברכ"י ס' תקפ"ו סק"ו שהסכים עם הרב בית דוד רק לענין תענית אסתר. נמצא שע"פ הריטב"א הנ"ל ג' דינים: א. צום גדליה אע"פ שנאמר כר"י דהוי דחוי, מ"מ אין לו דין של דחוי וכסברת ה"ט"ז. ב. אין להקל כהגר"א שהתייר לבעל ברית בכל ד' צומות אף שלא דחויים שא"צ לצום כלל. ג. תענית אסתר אף שאינה דחוייה, יכול לסמוך

ופירש"י שיש שלום, שאין יד העכ"ם תקיפה על ישראל. יש גזרת המלכות צום, חובה להתענות בהן. רצו אין מתענין, וכיון דרשות הוא לא מטרחינן שלוחים עלייהו, ע"כ. ועי' בטור ס' תק"ג שכתב בדברי הרמב"ן ז"ל. ועי' בהר"ן ז"ל שכתב, ודאמרין הכא דהני שאר צומות בר מט"ב ברצו תליא, מסתברא דאפילו הורגלו להתענות לא אמרינן דשוינהו עלייהו חובה, דהא מדאקשינן וליפקו נמי אתמוזי ואטבת משמע שהורגלו להתענות בהם, ואפ"ה מסקינן דרצו אין מתענין, וליכא למימר דכיון דמעיקרא ברצו תליא מילתא אע"ג דהשתא קבלינהו חובה לא חמירי כולי האי דליפקו שלוחים עלייהו, דאם איתא דחובה גינהו אמאי לא, אלא ודאי כדאמרן. ולפי"ז האידנא הנך צומות בר מט"ב ברצו תלו, אלא שהרמב"ן ז"ל כתב בספר תורת האדם דרצו רוב ישראל והסכימו שלא להתענות קאמרינן שאין ב"ד מטרחימ עליהם להתענות. ועכשיו כבר רצו ונהגו להתענות, לפיכך אסור ליחיד לפרוץ גדרם, וכ"ש בדורות הללו שהרי בעונותינו שרבו יש גזירה בישראל ואין שלום, הלכך חייבין הכל להתענות מדברי קבלה ותקנת נביאים, ע"כ. ובפירושה דיש שלום פ"י רש"י שאין יד העכ"ם תקיפה. אך הרמב"ן פירש דיש שלום היינו ביהמ"ק קיים, וכן פ"י הטור בסיומ תק"ג. ולפום ריהטא פ"י הרמב"ן מובן יותר, דכיון שכל הצום בא בגלל החורבן, לכן כשנבנה ביהמ"ק הוי זה סיבה לשטון. אבל לפי רש"י קשה דמה יועיל שיד ישראל תקיפה, הרי סו"ס ביהמ"ק חרב והיאך אפשר שיהיה שטון. [והיה אפ"ל דגם לרש"י בעינן תרת, אין יד העכ"ם תקיפה, וביהמ"ק קיים, אך ל' רש"י ל"מ הכי, ומ"מ מצאנו להר"מ בפיה"מ שפירש דבבית שני הוה נהוג צום ט"ב יעושה, הרי דאף בביהמ"ק שייך צום, ועל כרחק דס"ל דהכל תלוי ביד תקיפה, ואפשר מטעם דבעינן תרת].

ונראה דהרמב"ן חולק על מש"כ הר"ן בתחילת דבריו דלא אמרינן דשוינהו עלייהו חובה, אלא באמת הוי חיוב מכח שרצו להתענות. אך נראה דבדברי הרמב"ן יש תוספת ביאור, דהרמב"ן ז"ל כתב, דרצו רוב ישראל והסכימו "שלא להתענות", נראה מזה דא"צ רוב שסיכמו להתענות באופן חיובי, אלא להיפוך, דהיינו דבסתמא חייבים להתענות גם כשאין גזירת המלכות, אלא שאם רצו "שלא להתענות" אז נפקע החיוב, ולכן סובר הרמב"ן דאף האידנא הוי זה חיוב כיון שלא הרצון גורם החיוב אלא הרצון גורם הפטור.

והא דלא נפקי שלוחים צ"ל כד"ל הר"ן בתחילה דלא חמיר כל כך. ומ"מ צ"ב דסו"ס הרי הם חייבים להתענות יומיים, ועוד, דהא משמע דבלא שיצאו השלוחים היו עושים יומיים, וא"כ השלוחים באים רק כדי שלא יצומו יומיים, וא"כ מאי נפ"מ אי חמירי אי לא, ועינן בזה. אכן בהריטב"א ראיתי שכתב שאם לא באו השלוחים היו צמים רק יום א', משום שא"א להם לצום ב' ימים (ויעו"ש שיצומו יום העשירי, יעושה"ה בטעמא דמילתא). וכ"כ בטורי אבן. וכ"כ במנ"ח סוף מצוה ש"א. אך י"ל עוד, דכיון דהרצון גורם עכ"פ את הפטור, הרי י"ל שרצו ישראל שבני חו"ל יצומו רק יום אחד. (וכן כתב המנ"ח סוף מצוה ש"א). ואכן בהריטב"א עמד בזה וביאר עוד ב' אופנים בזה א', דבזמן המשנה עוד לא נהגו לצום, ואז לא תיקנו שיבאו שלוחין, ושוב לא נתקנה תקנה. ב', דבזמן הגמ"ל עוד חלק היו מתענים וחלק לא. [ולכאן למשנ"ת בדעת הרמב"ן בעי' שרצו הרוב "שלא" להתענות, וא"כ אם חלק מתענים צריך שיהיה בגדר מיעוט ולא תצי".

ועכ"פ לפימש"כ היה נראה דאף האידנא הוי מדברי קבלה, כיון שלא נאמר חיוב חדש מכח הרצו, אלא נאמר שהחיוב דבדברי קבלה קיים רק שאפשר לעקרו ע"י הרצון שלא להתענות. [וסוף דברי הרמב"ן שכתב דכ"ש בדורות הללו שהרי בעונותינו שרבו יש גזירה בישראל ואין שלום, הלכך חייבין הכל להתענות מדברי קבלה ותקנת נביאים, צ"ל דאף בלאו הטעם דיש גזירה חייבין הכל להתענות מדברי קבלה, והרמב"ן קאי על כל דבריו לדעיל, אי נמי כונת הרמב"ן דכיון שיש גזירה אזי חייבין אף בלאו רצון]. ועי"ל דלעולם דברי קבלה כבר נפקעו, אבל עכ"פ חו"ל חייבו לצום, ורק שהרצון גורם לפטור.

והנה יעו"ש בהר"ן שכתב בשם הרמב"ן, דמדינא כל הד' צומות אסורים ברחיצה ובסיכה ובעלילת הסנדל ובתשמיש המטה, ומפסיקין בהן מבעו"י כט"ב, דלא גרעה גזירת נביאים מגזירת ב"ד בתעניות אמצעיות ואחרונות דאסירי בכל הני כדאיתא בגמ' במס' תענית (דף י"ב). ועוד, דכל דתיקון רבנן כעין דאין תיקון, ועשו ארבעה צומות כיוה"כ לעינוי וכו', וה"ה שהוא שוה לשאר חומרי עינוי דט"ב וכו'. והא דלא מדכרינן בגמרא הני חומרי אלא בט"ב בלחוד, משום דשאר ארצו תלו, ע"כ.

ולכאן לפימשנ"ת דהגדר הוא דנשאר החיוב מדברי קבלה או מדברנן, א"כ צ"ל גדר תענית שלם מבעו"י, והיאך שייך לקיים את החיוב באופן שעושה רק חצי תענית. וי"ל דכיון דהאוכל בשוגג או מזיד ביום ת"צ עדיין אסור הוא לאכול, נמצא ששייך איסור אכילה בפ"ע מלבד קיום דין תענית, ועל כן מתקיים לכל הפחות קיום זה דאיסור אכילה, אף שלא התחיל מהלילה, אי נמי י"ל דעשאוהו כתענית יחיד שמתחיל רק מהבוקר. אך כ"ז דחוק.

והנה מש"כ הרמב"ן דמדינא אסורים ברחיצה כתענית ציבור, הדין נותן דבצונן שרי וכן פניו ידיו ורגליו בחמין, ודומיא דת"צ. כמבואר בגמ' בתענית דף י"ג ובשו"ע ס' תקע"ה ס"ג. וכ"כ הפרמ"ג על מש"כ המג"א בס' תק"ג סק"ג בשם הש"ה דבעל נפש יחמיר על עצמו ברחיצה בשאר צומות, וכתב ע"ז דכל גופו בצונן ופיו"ר בחמין י"ל דשרי דומיא דת"צ.

אך צ"ע ממש"כ הרמב"ן וה"ה שהוא שוה לשאר חומרי עינוי דט"ב, והרי ט"ב אסור אף להושיט אצבעו בצונן וכדאיתא בפסחים ג"ד ב'. והיה אפ"ל דבאמת מוכח מזה דאין ה"נ לדעת הרמב"ן יאסר אף להושיט אצבעו בצונן בשאר צומות, אך לא מצינו חומרא כזו האידנא אף לבעל נפש.

ואכן נראה דכל קו"ז הוי רק לביאור הגר"ז בהל' תעניות דהא דאסור להושיט אצבעו במים מדין תענית הוא יעושה"ה, אבל לביאור הריטב"א בתענית י"ג דהוא מדין אבילות, ואבילות דביהמ"ק חמירי טפי, ניחא דא"י שייך כלל לדין עינוי, ובמקו"א הארכתי בזה. אולם עדיין צ"ל בשלשון הרמב"ן שכתב ועשו ארבעה צומות כיוה"כ לעינוי, הרי דדמי ליוה"כ ממש, וממילא דצ"ל איסור אף להושיט אצבעו למים. ולכן נראה דלפום ריהטא דברי הפמ"ג לא אתיין אליבא דהרמב"ן. [ואולי ד' הפמ"ג אתיין כהריטב"א הנ"ל]. וצ"ע עוד בזה. [ובס' כיום מועד סימן ה' הארכתי עוד בזה].

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

רחיצה בצומות

כתב השו"ע (תק"ג, ב') צומות הללו חוץ מט"ב מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, וא"צ להפסיק בהם מבעו"י. וכתב המ"ב (סק"ו) דבשעה שרצו וקבלו עליהם לצום בכל הארבע תענית הנ"ל, לא קבלו עליהם שיהיו בחומר ת"צ כט"ב, לפי שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה. ובעל נפש יחמיר בכלן כמו בט"ב, אלא שאם חל ל"ט יקיים עונותו, וגם בנעילת הסנדל לא יחמיר משום חוכא וטולוא, וכן אם חל ל' בטבת בע"ש אין להחמיר ברחיצה בחמין מפני כבוד שבת. והטעם דבע"י יחמיר, כתב בשעה"צ (ט) דהאידנא מצוי גזירות מן העו"ג, וא"כ חל עצם החיוב על הג' צומות כמו על ט"ב לפי דברי הרמב"ן, וגם הגר"א בביאורו מסכים לדברי הרמב"ן. ועינן בא"ר בשם של"ה דבע"י צריך גם להפסיק מבעו"י.

וכדברי המ"ב טעם החומרא דבע"י הוא משום דחיישינן דחשיב שעת השמד דחייבים בצומות מדברי קבלה, משמע גם בפמ"ג וז"ל (א"א ג'): מותרים וכו' עי' מג"א, ועי' ט"ז רבי רח"ן וכו' [-שמבואר שבשעת שמד אסורים בכל העינויים], והשתא בעושה יש ג"כ גזירות, עי' טור בזה, ובע"י יחמיר חוץ מנעילת הסנדל וכו' - משמע דנוקט להחמיר בה' עינויים משום חשש שעת השמד.

והנה בשעת השמד דין ג' צומות כט"ב בין לענין ה' עינויים ובין לענין הא שפסיק מבעו"י, וצ"ב מדוע נקט המ"ב רק לענין שאר עינויים, ורק בשעה"צ הוסיף את דצריך להפסיק מבעו"י. וביותר תמוה דהא במ"ב כתב דבל"ט לא יבטל עונותו, נמצא דכבר איירי במ"ב להחמיר גם בלילה - אמנם לכאור' פשוט דכוונתו לדלוג בנ"א קשה מאוד להפסיק מבעו"י, וחומרא זו היא רק ליחידים ולכן לא הזכירה במ"ב. אמנם זה רק לענין אכילה, אבל לענין שאר עינויים ראוי לכל בע"י להחמיר מבעו"י, ולכן יש לבע"י לפרוש מתשמיש לולא ל"ט. - ועינן בא"ר שמתבאר כן, דכתב דאיזה יחיד שיש בכחו ירוש מבעו"י, ושאר דברים בעל נפש ימנע מהם. הרי להדיא חילק ביניהם ועל דרך הנ"ל.

והנה הא"ר הביא זה בשם של"ה, אמנם הראוני שהשל"ה [מס' תענית] כתב בנוסח אחר, וז"ל: מן הראוי היה להחמיר בג' צומות כמו בט"ב, שכולם הם משום החורבן, אבל אין גזירות על הציבור אא"כ יכולים לעמוד בה, ע"כ לא החמירו אלא בט"ב עצמו. ומבין מדברי הפרדס שכתב ע"ש רש"י ז"ל שעל כן איזה יחיד שמרגיש בעצמו שיוכל לעמוד בזה, טוב לו בכל הד' צומות שיפסיק האכילה מבעו"י. ע"כ. ונראה בעיני דדווקא באכילה ושתיה להפסיק מבעו"י יחמיר כדי שיהא תענית שלם יום ולילה, אבל בשאר דברים א"צ להחמיר. ומ"מ אם מחמיר בהם ג"כ בינו לבין עצמו שלא יהא נראה כיוהרא, תע"ב. עכ"ל הש"ה. ומשמע דלא בא כלל מצד הא דיש חשש "יש שמד" בזמננו דמחוייב מדינא בצום, אלא חומרא היא להוסיף בצער מחמת החורבן.

ובמג"א (סק"ג) מותרים ברחיצה וכו', לפי שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה [ר"ן] ויעו"ש מחו"ש שכתב דבר"ן כתב רק שבשאר צומות לא קיבלו לאסור שאר עינויים. והמג"א מבאר שהטעם משום שאין יכולים לעמוד בה.]] ולכן בעל נפש יחמיר בכלן כמו בט"ב, חוץ מחליצת מנעל שלא יהא כחוכא ואיטולוא [של"ה]. ומ"מ בל"ט לא יפרוש מאשתו. עכ"ל. ומשמע גם בדברי המג"א דלא משום חשש שעת השמד נגעו בה, אלא כיון שראוי היה לגזור לגמרי אלא משום שאין רוב ציבור יכולים לעמוד בה לא גזרו, לכן מן שיכול לעמוד בזה ראוי שיחמיר לעצמו. וכע"ז כתב המג"א (תקמ"ט סק"ב) בהא דלא גזרו צום גם בט' בתמוז משום שאין מטרחינן על הציבור יותר מדאי, דלטעם זה בע"י יחמיר להתענות גם בט'.

ויש לדון במי שאינו יכול להפסיק מבעו"י אם יש ענין שעכ"פ ימנע משאר עינויים, ומדברי המ"ב הנ"ל משמע דאכן יש ענין בזה. ונראה דהיינו טעמא כיון דס"ל דהוא משום דחיישינן שמא חשיב כשעת השמד דחייבים בכל חומרי ט"ב, כל שיכול לקיים יקיים, ולפי"ז יש לבע"י לפרוש בשאר עינויים כבר מהלילה [העירוי עוד, דא"כ מן שיכול להקדים ארוחת הערב שלו קודם הלילה, ראוי לו לעשות כן אף אם יודע שיצטרך לאכול אח"כ בלילה], וכדמוכח במ"ב לגבי ל"ט. אבל לפי מה דמשמע בשל"ה דאינו משום חשש שעת השמד, אלא דיש ענין לסגף עצמו ולקבל עליו תענית חמורה יותר, יש מקום לומר דבשלמא תענית ארוכה שמתחילה כבר מהלילה מצינו כזה בקבלת תענית יחיד, אף בלא ה' עינויים, אך להחמיר בה' עינויים ולא להפסיק מבעו"י לא מצינו כזה סוג תענית. [ואולי זה תלוי במח' הראשונים, דבמלחמות סופ"ק דתענית כתב דיחיד שקיבל עליו תענית דאמרינן בגמ' דאסור בנעילת הסנדל משום דחיישינן שקיבל עליו כחומר ט"ב, אסור בה' עינויים, אבל אינו צריך להפסיק מבעו"י, אך אינו מוסכם בראשונים].

ב. הרמב"ן בתורת האדם כתב דמסתברא דכל ד' צומות תענית ציבור הן ונביאים גזרו אותן, וכל חומרי תענית עליהן, מפסיקין מבעו"י ואסורים בה' עינויים, והפסוק הקיש אותן צום הרביעי וגו', אלא דהאידנא כיון דליכא שמד תלו ברצו, ונהגו להתענות ולא נהגו בשאר חומרות. והוכיח הרמב"ן מהא דאמרינן במגילה ה. דרבי רח"ן בקרונה של ציפורי, ועשה כן כדי להורות לבטל צום זה. מבואר דאסור הוא ברחיצה למתענין בו. ומסיים הרמב"ן, אלא מיהו האידנא פוק חזי מה עמא דבר. - וצ"ב כוונתו דהרי כתב דבזמן דליכא שמד תלו ברצו, ועכשיו אף שרצו וקיבלו עליהם להתענות לא קיבלו עליהם שאר חומרי ט"ב, ורק בשעת שמד ישנם כל הני חומרי, וא"כ מה שייך לומר פוק חזי מה עמא דבר. וצריך לבאר דאזיל לפי מה שכתב לעיל, וכש"כ בדורות הללו שהרי בעונותינו שרבו יש צרות בישראל ואין שלום, הילכך הכל חייבין להתענות מדברי קבלה ותקנת נביאים. ע"כ. וא"כ האידנא נמי הוי כשעת השמד, וצריך לנהוג בכל ה' עינויים, ולכן כתב פוק חזי מה עמא דבר, שלא נהגו להחמיר בהן. ולכאן כוונתו דמנהג זה מורה להקל בג' צומות בה' עינויים גם בשעת השמד. אמנם בתשב"ץ (ח"ב סי' רע"א) משמע דכוונת הרמב"ן דהמנהג מורה דלא חששו להחשיב זה כשעת השמד.

ועינן ב"ח שהביא מש"כ התוס' (תענית יג). דמותר אפ"י רחיצה בחמין בי"ז בתמוז צום גדליה ושכן כתב רבינו, אמנם רבי' יואל אביו אסר לרחוץ בחמין. [ודברי רבנו יואל ורבינו הובאו גם במדרכי (תענית תרכ"ח)], וכן בהג"א (פ"ק דתענית) הביא מאו"ז להתייר רחיצה בצומות. ועינן ר"ן (ר"ה יח). שהביא מהרמב"ן דעיקר תקנת הנביאים בד' צומות היה לאסור גם רחיצה, אמנם

האידנא בזמן שאין שלום ואין שמד דהדין דרצו מתענין רצו אין מתענין, אלא דרצו אבותינו וקיבלו להתענות לא קיבלו עליהו שאר עינויים. [הב"ח כתב דבר"ן מבואר בשם הרמב"ן לאסור רחיצה בג' צומות וצ"ב כוונתו, דהרי הרמב"ן איירי בעיקר התקנה, אבל האידנא דהוא רק משום רצו כתב הר"ן, וכו' ברמב"ן, וכן דלא קיבלו שאר עינויים]. ומסיק הב"ח דמ"מ לא נהגו לרחוץ בצומות, ואין להורות היתר בדבר.

כתב בשעה"צ (תק"ג ח') ועי' בעט"ז דעכשיו אין נוהגין לרחוץ בג' צומות, וכתב הפמ"ג דהיינו בחמין, אבל בצונן י"ל דשרי, וה"ה פניו ידיו ורגליו בחמין י"ל דשרי. ע"כ. ויל"ע האם קולא זו נאמרה רק לגבי המנהג שנהגו להחמיר, או דגם לגבי מה שכתב בסמוך דבעל נפש יחמיר על עצמו לא אסרינן אלא כל גופו בחמין. ולכאן י"ל דכיון דחומרא היא לנהוג בהני צומות כמו בט"ב, א"כ יאה אסור אף להושיט אצבעו במים.

והנה הפמ"ג כתב מקור להתייר בצונן, מהמבואר להלן סי' תקע"ה ס"ג, בתעניות שמתענין על הגשמים, דאף שנסארו בה' עינויים מ"מ לא אסרו אלא רחיצה של כל גופו בחמין. - ויש להסתפק אם כוונתו דלכן אף למאן דמחמיר בכל צומות ככל דיני ט"ב, יש להקל בזה כמו התם, או דרק לענין החומרא שנהגו אין להחמיר יותר מתענית ציבור, אבל לענין צומות דשעת השמד הוי דינים כמו ט"ב לכל מילי. והנה מקור הדברים בגמ' תענית יג. כל שהוא משום אבל כגון ט"ב ואבל אסור בין בחמין בין בצונן, כל שהוא משום תענוג [-שמצטרעין ואסורים עצמן בתענוג. רש"י] כגון תענית ציבור בחמין אסור בצונן מותר. ובהני צומות, מחז"ל דבשעת השמד הוי הוה בכלל הדברי קבלה, ובעיקר התקנה הרי בחדא מחתא מחתנינהו עם ט"ב והוה נמי משום אבל, וא"כ יש להשוות דינם לט"ב. מאידך יש לדון הואיל ואין חיוב בצומות הללו אלא כשיש שמד, א"כ אין גדרן מחמת אבל אלא מחמת הצרות, והוה כתעניות שמתענים על הצרות דעניינים מניעת תענוג ולא אבל, וממילא אינם נאסרים אלא ברחיצת כל גופו בחמין. ומצאתי בשו"ת תשב"ץ (ח"ב סי' רע"א) שהקשה מדוע הגמ' מדברת בדיני הצומות רק על ט"ב, הא גם שאר ג' צומות יש להם כל דינים אלו כשיש שמד, ותי' כיון דט"ב חיובו תמיד, משא"כ הני צומות דהם רק בשעה שיש שמד. וכ"כ הרמב"ן. עוד תי' התשב"ץ, דבט"ב יש גם דינים מחמת האבל, משא"כ בג' צומות דאפ"י בשעה שיש שמד אין בהם דיני אבילות, ואגב דדיני אבילות שייכי רק בט"ב נקטה הגמ' כל דיני הצומות בט"ב. עכ"ל. ועכ"פ כיון דלמדנו מדבריו דבג' צומות אין דיני אבילות אף בשעה שיש שמד, א"כ אין בהן איסור רחיצה בצונן כמבואר בגמ' הנ"ל דרק האסורים משום אבל אסורים ברחיצה בצונן.

אמנם ד"ו אינו מוכרע, שהרי בדין ה' עינויים דט' באב כתבו האחרונים דתרי דיני בהו, הא' עינוי' וכמו שמצינו בתעניות של הגשמים, והב' אבל. והנה בתעניות שעל הגשמים לא נאסר אלא רחיצת כל גופו בחמין, ובאבלות נאסר אף כל גופו בצונן, אבל פניו ידיו ורגליו מותר, ואילו בט"ב אסרינן אף רחיצת פניו ידיו ורגליו בצונן, ויל"ע אם חומרא זו היא מדין 'אבילות' או מדין 'עינוי', והשתא להצד דהוא משום אבילות אכן לא נהגו בשאר צומות אף בשעת השמד וכנ"ל, אבל להצד דהוא משום עינוי עדיין יש לדון. ויש להעיר דאף רבי' יואל שאסר מדינא רחיצה בצומות, לא אסר אלא בחמין.

עמינדב גולדשמידט - ברקפלד

סיכום טוב"י שו"ע, משנ"ב, ביה"ל ושעה"צ בקצרה סי' תקנ

ההבדלים בין ט"ב לשאר תעניות

סעי' א

המחוייבים בתענית

[הקדמה: אי' בגמ' (ר"ה יח): א"ר חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא, מאי דכתיב (זכריה ח, יט) כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לטשון ולשמחה, קיי להו צום וקיי להו שמחה. בזמן שיש שלום, יהיו לטשון ולשמחה. אין שלום, צום. א"ר פפא ה"ק בזמן שיש שלום, יהיו לטשון ולשמחה. יש שמד, צום. אין שמד ואין שלום, רצו מתענין רצו אין מתענין. א"ה בט"ב נמי. א"ר פפא שאני ט"ב, הואיל והוכפלו בו הצרות. ופי' שיש שלום: לרש"י שאין יד האומות תקיפה על ישראל. והרמב"ן פי' שבהמ"ק קיים. ולענין ט"ב: ע"ל ר"ס תקנא].

הכל חייבים להתענות ד' צומות הללו - בגמ' מסקינן דבזמן שאין מצוי גזירות עכו"ם על ישראל תלוי הדבר ברצון רוב ישראל, והרשות בידן להחליט שלא יתענו בג' צומות. ובה"ז: כ' הפוס' שעכשיו כבר רצו וקיבלו עליהם מדור דור, ואסור לפרוץ גדר [וכ' המגיד היינו עד שיבנה ביהמ"ק. והוסיף הטור, שכ"ש בדורות אלו שבעונותינו יש שמד ואין שלום, הלכך הכל חייבין להתענות מדברי קבלה ותקנת נביאים].

מאיזה גיל חייבים - תינוקות בת"ב שנה ויום א', ותינוק בין יג"ש ויום א', ואפ"י לא הביאו ב' שערות. ולא קודם לכן.

מעוברות ומניקות - בט"ב: מחויבות להשלים. ובג' צומות: היות ובשעה שרצו וקיבלו עליהן התענית הקלו לכתחילה עליהן, אינן מחויבות להתענות, אלא שנהגו להחמיר [כ"כ הרמ"א. וע"ע בש"ע ס' תקנ"ד ס"ה]. ואם מצטרעות הרבה / חולה שאב"ס: פטורים, ואסור להם להחמיר ע"ע.

גדר מעוברת: משוחרר הולד (וכדקד"ל לענין וסתות). ולאחר מ' יום: אם מרגישות צער, הוי בכלל זה. וקודם מ' יום: ה"ז ככל הנשים אם לא שמצטרעות הרבה, אכן אם מרגשת חולשה, אין להחמיר (דבתחילת ימי עיבורה העובר חלוש ביותר, ועינוי או סיוגו קל מפסידו בודאי ומסכן גם המעוברת).

כואבי עינים שמצטרעים הרבה: לענין תענית אסתר הוי בכלל מעוברות ומניקות. ובג' תעניות: כ' הביה"ל דאפשר שחמור יותר, שבשעת התקנה הקלו רק למעוברות ומניקות. אולם ד' מהר"ז עמריך להקל.

והנצרך לאכול - יאכל כפי מה שצריך, ולא יתענג בשבר ויין. וכן קטנים שיש להם דעת להתאבל, אע"ג שאין מתכנים אותם אפ"י בן י"ב ואפ"י תענית שעות, מ"מ יאכלו כדי קיום הגוף רק לחם ומים או שאר דברים פשוטים.

וראיתי במשנב'ב בהוצאת עוז והדר באות ל' על השעה"צ הנ"ל שכתבו, כלומר אפי' אם נמשך סעודה ג' עד חשיכה מותר לשתות הכוס של בהמ"ז, והיינו שהבינו שכונתו על דבריו במשנב'ב בסוף, וצ"ב למה הציון לשעה"צ נמצא בתחילת דבריו.

יעקב משה הכהן קליין - מודיעין עילית

הערות בדיני שבוע שחל בו ט"ב

א) בדין כיבוס. כתב הרמ"א בסימן תקנ"א סעיף ג' שאסור ליתן לכובסת עכו"ם מ"ח ואילך, אבל קודם ר"ח מותר ליתן. ויש להסתפק אם הפירוש הוא שמותר ליתן מקודם ר"ח, ואפילו לומר בפירוש שיכבס לאחר ר"ח [ואפשר אף בט"ב]. והנה נחלקו האחרונים האם מותר ליתן לאחר ר"ח על מנת שיכבס לאחר ט"ב, דלהמ"א אסור [יעו"ש לבושי שרד ומחצית השקל] ולהא"ר מותר, עיי"ש במ"ב. ולפי"ד הא"ר שאף לאחר ר"ח מותר כל שאל"ל שיכבס לאחר ט"ב, א"כ הא דמותר ליתן קודם ר"ח הוא אף בא"ל שיכבס לאחר ר"ח ומקודם ט"ב, דהא אם א"ל שיכבס לאחר ט"ב הא מותר ליתן אף לאחר ר"ח. וכן ראיתי להמ"ב שכתב דמקודם ר"ח מותר ליתן אפילו אם תכבס בשבוע שחל בו ט"ב. אך באמת מקורו דהמ"ב כתב בשעה"צ שכ"מ בביאור הגר"א, והגר"א שם הביא המקור מחוה"מ, והרי בחוה"מ אמר לו מקודם חוה"מ שיעשה בחוה"מ אסור. ולכן י"ל דמייירי קודם ר"ח לומר לו בפירוש שיכבס קודם ט"ב, וכל מה שהותר הוא ליתן מקודם ר"ח בסתמא בקבלנות. דבזה לאחר ר"ח אסור וקודם ר"ח מותר. ואם אומר לו בפירוש שיעשה לאחר ט"ב, בזה אף מותר ליתן לאחר ר"ח להא"ר.

ב) כתב השו"ע בסעיף י', דהגם שנוהגים שלא לאכול בשר ולשתות יין בשבוע שחל בו ט"ב, מ"מ מותר לשתות יין הבדלה ובהמ"ז. והרמ"א כתב שנוהגים להחמיר במקום דאיכא תינוק למייהב תינוק. והמג"א בס"ק ל"א הוכיח מזה דמותר ליתן יין לתינוק שלא הגיע לחינוך להתאבל על ירושלים. והדגול מרובה חולק, ודחה את ראיית המג"א דדוקא במקום מצוה מותר, והוכיח לה מהא דכתב הרמ"א בסעיף ט' שמצניעין את הסכין של שחיטה, וכן מהא דתספורת וכיבוס בסעיף י"ד וכו', עכ"ד.

והנה לענין תספורת וכיבוס דאסור גם לקטנים מבואר בד' המג"א בס"ק ל"ח ב' טעמים, א, משום עגמת נפש ב', משום חינוך. [ואף דלענין אבילות, אין דין חינוך לאבילות בקטן, ביאר המג"א דאבילות דרבים חמיר טפי, ולכא' צ"ע דהא כבר הוכיח הרא"ש בריש פרק ד' דאבילות ישנה דט"ב קיל טפי וכדמוכח מכפיית המטה ועוד, ובמקום אחר כתבתי עוד בזה].

ונראה דנפ"מ בין הטעמים לענין קטן שלא הגיע לחינוך, דלטעמא דעגמת נפש אפילו תינוק שלא הגיע לחינוך אסור בתספורת וכיבוס, אבל לטעמא דחינוך שרי. ולפי"ז י"ל אף לענין בשר ויין לתינוק שלא הגיע לחינוך דתלוי בב' הטעמים הנ"ל. [ואפשר שיש להקל בדברגנ].

והנה ראיתי בשו"ת אור לציון חלק א' סי' ל"ח שכתב ע"ד המג"א והדגמ"ר דמנ"ל דמותו בשר ויין לתספורת, דתספורת היא מדין אבילות, אבל בשר ויין אינו מדין אבילות דהא אצל מותר בבשר ויין, אלא הוא כדכתב הטור שלא ישכח רישו, אי נמי לפי שנתבטלו הקרבנות ובטל ניסוך היין. ולכא' י"ל דהגם דאינו מדין אבילות, מ"מ כיון דחזינו דיש בזה דין חינוך לענין דין אבילות ה"ג לענין שלא ישכח רישו. [ועי' עוד במ"ב ס"ק ע' וס"ק פ"א]. ועיין ל' המ"ב בסימן תקנ"ב ס"ק ה', איסור אכילת בשר בסעודה המפסקת, שכתב הטעם, משום שבתלו הקרבנות יעושה"ה [ובח"ל לתענית דף ל' ע"א הארכת ע"ד המ"ב האלו ע"ש]. וכן נראה מד' הגר"א בסימן תקנ"א סעיף ט', דטעם האיסור דאכילת בשר בסעודה המפסקת, הוא משום ביטול הקרבנות, וניסוך היין, וכן זהו טעם המנהג שלא לאכול בשר ולשתות יין מ"ח יעו"ש.

ג) הנה בהא דנותנין יין הבדלה לתינוק, וכ"כ הרמ"א בסימן תרכ"א לענין מילה ביהו"כ דנותנין לתינוק, לכא' צ"ע דהא התינוק אינו מן המסובין של הקידוש [היינו אם לא הגיע לחינוך, ובפרט אם הוא תינוק הנימול]. ואילו במ"ב בסימן רע"א כתב דבעינן שישתה א' מן המסובין. ולכא' מוכח מזה דבדיעבד אינו מעכב שישתה א' מן המסובין, ואף אם לא שמע את הברכה. [וכ"כ באור לציון ח"ב].

ד) הנה המג"א בס"ק ל"ה הביא שנחלקו האחרונים בהא דמותר לאכול בשר בסעודת מצוה בשבוע שחל בו ט"ב, להמהרי"ט רק בהולכים משום רעות, ולהלבוש גם אם הולכים בשביל לאכול [לפי ביאור הלבושי שרד]. ולפי ביאור המחצית השקל, להמהרי"ל (והרמ"א) מותר רק מנין מצומצם עם הקרובים, ולהלבוש מותר מנין מצומצם אף חוץ מהקרובים. ומאידך מ"ח עד שבוע שחל בו ט"ב, להמהרי"ל מותר כל ההולכים משום רעות, ולהלבוש רק מנין מצומצם. [דלדידיה שוה מ"ח ואילך כמו שבוע שחל בו]. וכתב המג"א שאין לנהוג כקולו דהמהרי"ל וכקולו דהלבוש, יעושה"ה.

ולכא' הא דכתב המג"א שאין להקל כקולו דהמהרי"ל וכקולו דהלבוש הוא משום דהוה כתי קולי דסתרי אהדי. אלא דזה צ"ע, דהרי הם ב' פלוגתות נפרדות, ושפיר י"ל דשרי מ"ח עד שבוע שחל בו כל ההולכים משום רעות, וכן שפיר י"ל דשבוע שחל בו שרי מנין מצומצם מלבד הקרובים. [ועי' כה"ג מו"ק י"ב א' בהרא"ש טור ובי"ו ושו"ע ומג"א לענין לזפות חביתא, יעו"ש בנהר שלום שכתב כסברא הנ"ל, וציינו הביאור הלכה, ובמקום אחר כתבתי עוד בזה].

ה) כתב השו"ע בסעיף י"ז, טוב ליהור מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש. וכתב המ"ב בס"ק צ"ט, וממילא לא יאכל הפרי ולא ילבש הבגד. [וכ"כ במ"ב ס"ק מ"ה שאסור ללבוש את הבגד].

ויש לעיין מה טעם כתב המ"ב שלא יאכל הפרי, דבשלמא בבגד מאחר והוה חיוב לברך שהחיינו, וכיון שלובש בלא ברכה הרי מבטל את הברכה שנתחייב בה, אבל בפרי הא מבואר בעירובין דף מ' דברכת שהחיינו על הפרי הוה רק רשות [וכ"מ בפוסקים], ונמצא שאין שום איסור לאכול ולא לברך.

ובאמת דאף לענין לבישה יל"ע, דהרי אין זה כמו ברכת הנהנין, "שאסור" לאכול בלא לברך, אלא הוה "חיוב" גברא לברך, וכיון שהוא אנוס מלברך מדוע שלא ילבש. ועדיפא מינה כתב הט"ז בסימן ס"ב שמי שהוא צמא בלילה מותר לו

דפטורות מטעם דכשקבלו עליהם התענית לא קבלו עליהם, ולפ"ז משמע שאם יש דור שיש בו גזרת שמד רח"ל המעוברות ומניקות חייבות להתענות בשאר צומות כט"ב [עי' פרטי הדינים סי' תקנ"ג ס"ה ו']. ולענין שמד מהו, דעת הרמב"ן בתוה"א דאפי' אם יש במקום א' מישראל שמד ל"ע חשיב שמד, ולעומתו הרשב"ץ (מביא דבריו בחזו"ע) סובר שדוקא בכל ישראל רח"ל. ואחר העיון לקמן סי' תקנ"ב ס"ה בטוב"י נראה שיש מחלוקת ראשונים בדבר, י"א שאי נוהגים הצומות מעיקה"ד חייבות להתענות בט"ב [הגהות מיימוניות בשם ר"ת], אך הבי"ש שם סיים ולפמ"ש (אליבא דה"ה והרשב"א) א"צ לטעם זה דלא גזרו עליהם משום דמניקות הם, חיונין מהבי"ד דאף אי נהיגי התענית מעיקה"ד מעוברות פטורות.

האם רק בעל נפש יחמיר בג' תעניות בד' עינויים והדין כיום

הנה במ"ב סי' תקנ"ג סק"ו איתא דבעל נפש יחמיר בכל הד' עינויים בשאר ג' צומות, וביאר בשעה"צ דבריו דהשתא דשכיחי גזרות מהעכו"ם לפ"ד הרמב"ן, והסכים לדבריו הגאון, חל עצם החיוב על הג' צומות כמו על ט"ב. ע"כ.

הנה יש לשאול כמה שאלות, אם כן שחל עצם החיוב מעיקה"ד אמאי דוקא בע"ז [לא מצאנו בהדיא מי דפליג עליה, ותו דבריו מסתברים מאוד], ותו דא"כ לפ"ד המ"ב בסק"ב [לגבי יולדות שפטורות] שכתב דבשעה שרצו וקבלו עליהן להתענות הקילו לכתחילה עליהם, ולא דייק שדברין סותרין דברי אביך אלא שדברין סותרין זא"ז.

והנה באמת נלע"ד דצריכים לתרץ מה שתירץ המהר"ח לדברי הטור, הוב"ד לעיל, דלא הוה ממש שעת שמד אלא קרוב, לכן רק בע"ז יחמיר דקרוב להיות שעת שמד, ולכן לא החמירו במעוברות [דלומר דהא דרק בע"ז יחמיר זה משום דאפשר לומר דמעיקה"ד קי"ל כסברת התוס' שהובאה בב"י, דאפשר שכל דלעולם אין איסור רחיצה בג' תעניות, זה אינו, חדא דלא ברור כן, ועוד דאי השתא הוה שעת שמד אינהו נמי מודו דיולדות חייבות להתענות], ע"כ במקור הדין. ולענין הלכה למעשה מסופקני טובא אם היום בזמננו דאכשור דרי בס"ד, ואין שום גזרת שמד בשום מקום ידוע מישראל [דאף שיש פגיעים מעתים לעתים לא תקום פעמיים צרה' לא הוה שמד, דפי' דהגויים ים על העליונה וגוזרים על שונאי ישראל גזירות ברוחניות או בגשמיות, לכן אף לבעל נפש לכא' אין ענין להחמיר היום, כן יעזור ה' הלאה. ושם בשעה"צ ח' הביא דהעט"ז (לרמ"מ אויערבאך זיע"א) כתב דכיום אין נוהגין לרחוץ בג' תעניות, ושהפרמ"ג ביאר דהנ"מ דוקא בחמין כל גופו, עיי"ש בפרמ"ג בפנים דר"ל דבע"ז המחמיר בג' תעניות א"צ להחמיר אלא בחמין כל גופו, דלא חמור יותר מתענית ציבור דמבואר בס"י תקע"ד דזה דינו, ובעט"ז רוצה לומר דבאשכנז כולם נהגו כבע"ז לענין רחיצה, ולפ"ז אסור לרחוץ בד' תעניות בחמין (ולגבי מקוה חמה יש לעיין, ובחזו"ע מצדד מרן להקל)].

אך הנה בעיקר דברי הפרמ"ג לי הנער הנבצר מדעת צ"ע מנ"ל הא, דהנה בש"ס תענית יג. אר"ח כל שהוא משום אבל אסור בין בחמין בין בצונן, כל שהוא משום תענוג בתענית ציבור כהא דס"י תקע"ד בחמין אסור, בצונן מותר (וכן נפסקה שם ההלכה, עיי"ש עמ"ב ב'). ובד' תעניות לפ"ד הרמב"ן משום אבל נגעו בה, ותו דהמעין בלשון קדשו דהר"ן יראה לכא' דיש צד גדול דהכי ס"ל, דזל"ק (ר"ה ד: מדפי הר"ף) "וכתב עוד דמדינא כולה ד' צומות אסורים ברחיצה... ומפסיקין בהם מבעי"ז בט"ב, דלא גרעה גזירת נביאים כעין דא' תקון, ועשו ארבעה צומות כיום ואחרונות... ועוד דכל דתיקון נביאים כעין דא' תקון, ועשו ארבעה צומות כיום הכיפורים לעינוי... והתוספתא בתענית... אלמא משמע דכל תענית... וה"ה שהוא לשאר חומרי עינוי דל"ב, והיינו כמו דאמרינן ב"פ דמגילה ה' רבי טע נטיעה כפורים ורחץ בקרונה של ציפורי בשבעה עשר בתמוז ובקש לעקור ט"ב, כלומר שעקר י"ז בתמוז לפי שאין גזירה ואין שלום בימיו ומשור"ה רחץ, משמע הא מעיקרא דדינא אסור ברחיצה למתענין בו...". והנה ב' הראיות העיקריות הן, א. מלשון הר"ן בתחילת דבריו "וכל דתיקון נביאים כעין דא' תקון", ובד"א הרי אסור אף בצונן (ביום כפור), ב. בסוף דבריו לגבי רבינו הק' "דע"י שרחץ בקרונה של ציפורי בקש לעקור הצום דמעיקר הדין אסור ברחיצה", והתם הלא מייירי בקרונה של ציפורי באמצע הרחוב דמסתמא צוננים הם ואפ"כ אסור, וצ"ע.

מותר לישא אשה בשאר תעניות

במור"ם סי' תקנ"ג ס"ג: "ואם יש חופה ביום התענית בעה"ש...". עי' לקמן סי' תקנ"א ס"ב בביאור"ל שכתב "ואפשר דיש להחמיר בי"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מ"ח עד התענית (אליה רבה ופרמ"ג). והנה לכא' סתרי אהרודי, וכבר עמדו ע"ז הרבה ניחא כוללנו. וראיתי בספר משנה ברורה ששנה אחרונה [ובפרט המקום להודות לרשת הכוללים 'אליבא דהלכתא' אשר בנוסף לכל אשר תומכים ומסייעים תמידין כסדרן, עוד מטיבים במתנתא דתורה לפני החיים בכבוד והדר, ייש"כ בשם כל האברכים], שכתב שהדין הנ"ל של הביאור"ל הוא העתקת טעות מהא"ר, אך אף בלא זה אין הכרח שסותרים זא"ז, דאפשר"ל, א. דהא"ר פליג ארמ"א, דלרמ"א שרי ולא"ר אסור. ב. אך למען לא להרבות מחלוקות בישראל אפשר לומר דמדומו להדדי, והרמ"א מייירי בבחור שלא קיים פו"ד דמותר מדינא גם בשבוע שחל בו ט"ב, ורק משום דלא מסמנא מילתא לא נהגו לישא, ויכול להיות שהנקודה של מסמנא מילתא ליכא למיחש בשאר צומות (דשאני ט"ב דהוכפלו בו צרות, ר"ה ית). ג. ועוד דכיון דלא נהגו לישא רק משום דלא מסמנא מילתא, אף אם נימא דאיכא מסמנא מילתא בשאר צומות יכול להיות שמדובר בא' שנשא אחר שאין איסור בדבר, וק"ל. ולמעשה צ"ע.

אושר ניסנוב - נתניה צפון

סימן תקנ"א

שלא לשתות יין בברכת המזון

כתב הרמ"א בס"י תקנ"א ס"ו: ונוהגין להחמיר שלא לשתות יין בברכת המזון, וכתב ע"ז המשנ"ב בסק"ט פשוט דכל זה מייירי בהמ"ז דחול, אבל בהמ"ז דשבת של ג' סעודות פשיטא דשרי, עכ"ל. ובתחילת דבריו ציין לשעה"צ סקע"ה, ושם הביא שזה מהא"ז, והוסף בשעה"צ ואפי' נמשך הסעודה עד חשיכה, ולא זכיתי להבין מה צריך להוסיף זאת, הרי הוא כותב זאת על דבריו שמייירי בהמ"ז דחול, וא"כ מה זה משנה אם נמשך הסעודה עד חשיכה, בכל אופן לא שותים יין.

הפטורים הנ"ל, האם צריך לפרוע אח"כ: לא"ר בשם מ"ט צריך, וכדאי לקמן (ס' תרפ"ו). ובביה"ל כ' דהמעין בגר"א יראה שאין ראה משם לנדוד, ולע"ע לא מצא בשום פוסק שכתב כן.

סעי' ב

האם נוהג בהם עינוי

צומות הללו חוץ מט"ב - מותרים בסיכה ונעילת הסנדל ותשה"מ, וא"צ להפסיק בהם באכילה ושתיה מבע"י, דשרי בלילה (דבשעה שקיבלו לצום בכל הג' תעניות לא קיבלו עליהם כחומר ט"ב. לפי שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בזה).

ורחיצה - לש"ע שרי [וכ' הבי", שכן המנהג פשוט]. ובש"צ כ' שעכשיו נוהגין שלא לרחוץ בהם בחמין, אבל בצונן או פי"ר בחמין שרי.

ובעל"ג - יחמיר בכל הנ"ל [אף לענין שצריך להפסיק מבע"י], כמו בט"ב (והטעם: שעכשיו מצוי גזירות מהעכו"ם, וא"כ חל החיוב כמו בט"ב, לד' הרמב"ן). אלא שבג' דברים לא יחמיר: א. אם חל ל"ט, יקיים עונתו. ב. בנעילת הסנדל (משום חוכא ואיטולא). ג. חל ל' בטבת בע"ש, אין להחמיר ברחיצה בחמין (מפני כבוד שבת).

סעי' ג

חל צום בשבת

אם חלו צומות הללו בשבת - (ל"ד, ד"ט) בטבת לעולם אינו חל בשבת) - נדחין ליום א' (דאקדומי פורענותא לא מקדמינן).

ואם חלו בע"ש - (ל"ד, דר"ק) בטבת יכול לחול כן) - קוראים בשחרית ומנחה 'יוחל' [דלא כהאגור שכ' דבמנחה אין קוראין בס"ת], ואומר הש"ץ ענונו בין גואל לרופא. אך אין אומרים תחנון ונפילת אפים במנחה (דהוי ע"ש).

ואם יש חופה בע"ש: זו נוהגין להתפלל מנחה ולקרות 'יוחל', ואח"כ עושין החופה. ושת"ת הכוס: אסור לחתן (כיון שהוא עדיין מבע"י), אלא נותנין לתינוק לשתות (ואם מתענה מחמת עצמו ולא מחמת תענית, א"צ להשלים). ובנדחה: יכול החתן לשתות מכוס של ברכה, ולאכול ולשתות אח"כ.

וה"ה כשחל אחד מהצומות בתוך ז' ימי החופה, ישלים תעניתו. אך תענית יארציטי, א"צ להתענות אם נשא בתולה או בחור אלמנה.

ר"ח שחל בשבת - עושים יוכ"ק ביום ה' (לפי שאין אומרים סליחות ויודוים בע"ש במנחה, מפני כבוד שבת).

[י' בטבת: כ' הר"ד אבודרהם שהוא משונה משאר תעניות שאם היה חל בשבת לא היו יכולים לדחותו ליום אחר, מפני שנאמר בו (יחזקאל כד, ב) 'בעצם היום הזה' כמו ביה"כ. ותמה הב"י ולא ידעתי מנין לו זה].

סעי' ד

הכרזת הצום

הכרזת הצום - לש"ע בשבת קודם לצום מכריז הש"ץ הצום, חוץ מט"ב, צום כיפור צום פורים (וסימנן, אכ"ף עליו פיהו). ומנהג האשכנזים שאין מכריזין כלל.

[כיצד ומתי מכריז: כ' הר"ד אבודרהם אחר קריאת ההפטרות קודם אשרי מכריז הש"ץ ואומר, אחינו ישראל שמעו צום פלוני ביום פלוני יהפוך אותו הקב"ה לששון ולשמחה כמו שהבטיחנו בנחמתנו, ונאמר אמן].

אוריאל נתן דייני - עפולה

חיוב חתן בד' תעניות שנדחו

מ"ב סי' תקנ"ג סק"ב. ובנדחה יכול החתן לשתות מכוס של ברכה. צ"ע הא אין דוחין תענית לערב שבת אלא ליום חמישי, ובאיזה היכ"ת מייירי.

שמ"י אקוקה - מעלות דפנה

ה' עינויים בד' צומות

משנב"ב סי' תקנ"ג סק"י, לשון המשנ"ב ובעל נפש יחמיר בכולן כמו בט' באב, ובשעה"צ ס"ט כתב דהאידינא מצוי גזירות מן העו"א וכ"כ חל החיוב מבעוד יום. וע"ז א"כ מדוע אין חיוב גמור רק לבעל נפש, וכנראה לאו היינו שעת השמד ממש (אלא כמו שכתב הטור שזה קצת כשעת השמד). אבל מ"מ צריך לדעת מדוע בזמנים שהיה שעת השמד ממש כמו ברוסיה וכדו' שהיה ממש יש שמד ואין שלום, ולכא' בהאי גוונא יש חיוב גמור מדינא להתענות מהלילה [ובפרט לפי לשון הטור בראש סי' תקנ"ג וליכא שמד במקום ידוע בישראל, משמע לכא' שאם יש שמד במקום ידוע א"כ כבר יש חיוב להתענות בכל המקומות], וצ"ע בזה.

יצחק זלושינסקי - מודיעין עילית

האם היום כולם חייבים להתענות

הנה בטור סי' תקנ"ג איתא: "פריך בגמרא קרי להו צום וקרי להו ששון... והאידינא רצו ונהגו להתענות לפיכך אסור לפרוץ גדר, וכ"ש בדורות הללו שבעוה"ר יש שמד ואין שלום, הילכך הכל חייבים להתענות מדברי קבלה ומתקנת נביאים". וסמוך לו ולאחריו כתב שכולם מותרים בד' עינויים, וא"צ להפסיק בהם מבע"י, ומורן הבי" מביא דברי הר"ן בשם הרמב"ן (ד': מדפי הר"ף דפוס וילנא) דודאי כל ד' צומות אסורים בכל ד' עינויים מעיקה"ד, רק עכשיו נהגו להקל דתלי במנהגא ולא קיבלו ד' עינויים. והנה דברי הרמב"ן נמצאו סותרים זא"ז, דלפני רגע כמיימרה אשמעינן דהשתא התענית נהגא מעיקה"ד, ובתוך כדי דיבור קאמר דפטורים דלא קיבלו עליהם [ודברי הטור גם היה נראה לרמינהו כן, אלא שהטור לא קשה, דאיכא למימר דדעת התוס' המובא בב"י דלא נאסרו אלו התעניות לעולם בהא, והטור ס"ל כותייהו]. אלא שהרמב"ן קשה, ועי' בהגהות מהר"ח דצ"ל דס"ל לרמב"ן דלאו שמד ממש הוא, אלא קרוב לשמד, לכן ראוי להחמיר אף לא שיאסר מעיקה"ד [ותירוץ הב"ח לדברי הטור לכא' לא יעלה ארוכה לדברי הרמב"ן גופא דמדבר אדורו]. ועי' בשו"ע סעיף א' שפסק "הכל חייבים להתענות...", ושם במור"ם מיהו עוברות וכו'... וכתב רבינו המ"ב סק"ב

לשתות בלא ברכה, אלא שהביאור הלכה טען ע"ז כיון ד"אסור" ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה, אבל הכא דלא היה איסור שפיר י"ל דיכול ללבוש. וי"ל, דכיון דמעיקר הדין מותר לברך שהחיינו בבין המצרים, ורק שטוב לזיהר שלא לברך שהחיינו, וכל השו"ע, א"כ לא חשיב אנוס בעצם. והבן. עו"ל, דהוי כמכניס עצמו לאונס, דאסור עכ"פ מדרבנן. ע"י במוג"א ומ"ב סימן י"ג לענין ציצית. ועכ"פ לענין פרי צ"ע, דהא ברכת שהחיינו הוי רק רשות וכנ"ל.

והיה אפ"ל דאין ה"נ לא הוי איסורא ממש אלא רק בגדר טוב וממדת חסידות. אך מדברי השערי תשובה ס"ק ל"ח בשם הברכי יוסף נראה דהוי איסור. יעו"ש היטב.

ודע שראיתי באור לציון חלק ג' (פרק כ"ה, ג') שכתב לענין בגד חדש, שאם צריך ללבוש בגד חדש כגון לכבוד שמחת הבר מצוה וכו', רשאי ללבוש בלא לברך. ולכא"ו טעמו כנ"ל דהוי אנוס מלברך, ואין כאן "איסור" ללבוש בלא לברך. אך לכא"ו י"ע דהא כתב הרמ"א שם שאם נודמן לו פרי חדש שיתקלקל אחר בין המצרים יכול לאכול ולברך, והרי שאין נוהגים לאסור לבטל הברכה, וה"נ מבטל את הברכה, והצ"ל שיכול לברך על הבגד חדש גם לאחר בין המצרים. [וכבר נודע מה שהק"ב דה"מ"ב שכתב לענין מעוברת שתאכל את הפרי בלא לברך, ומאי שנא מנודמן לו פרי שרשאי אף לברך שהחיינו. שוב ראיתי באור לציון שם שבאמת חולק ע"ז המ"ב וסובר שמעוברת אף תברך שהחיינו, אלא שאחילק שם ששמאי על עצמו את שהחיינו אינו רשאי לברך. והדברים צ"ב מאי נכ"מ אם מביא על עצמו או לא].

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

לשתות יין בהבדלה במוצאי ט' באב

הבית יוסף בסימן תקנ"א לקראת הסוף הביא דברי מהר"ל בשו"ת סימן ט"ו, והעולה מדבריו שאסור לשתות יין בהבדלה במוצאי ט' באב, ולא הביא מי שחלק עליו. אמנם בדרכי משה שם חלק על מהר"ל וכתב שביין של מצווה לא נהגו לאסור, ויש לתמוה שבשולחן ערוך שם סיפ"ק נקט בפשיטות להתיר לשתות יין בהבדלה במוצאי ט' באב, וזה לא כמו שכתב בבית יוסף (דבשלמא לרמ"א שפסק לאסור לא קשה כמו שכתב המשנה ברורה שם סקס"ח בשם הגר"א, אך לשולחן ערוך קשה כנ"ל).

לכבס בגדי קטנים בשבוע שחל בו

הרמ"א סימן תקנ"א סיפ"ק י"ד כתב בשם הבית יוסף שנוהגים להקל לכבס בגדי שאר קטנים בשבוע שחל בו, ומשמע אף בגדים שלא מלפפים בהם קטנים שמשתינים בהם וכד'. ותמוה שכן הבית יוסף לא כתב דבר זה כלל, אלא הביא רק לגבי בגדים שמלפפים בהם קטנים שמותר לכבס, ומניין לקח הרמ"א להקל אף בבגדי שאר קטנים.

אריאל כהן - פ"ת

הצנעת הסכין בט' הימים

מבואר ברמ"א (תקנ"א, ט') דמצניעין הסכין של שחיטה מר"ח אב עד אחר התענית. וע"י רמב"ם (פ"ה מתענית) דמבטלים השחיטה מר"ח אב עד התענית, ובהגהות מיימוניות שם דמצניעין הסכין של השחיטה, ולא ביארו טעמא דמילתא.

ונתבאר הדבר במוג"א (תקנ"א סק"ח) שהביא מש"כ ה"ב"ח, דאם חל ט"ב ביום ה' מותר לשחוט אחר חצות לכבוד השבת. וכתב ע"ז המג"א, אבל האבודרהם כתב הטעם דמר"ח עד התענית גוררין דילמא אתי למיכל מיניה, אבל ביום התענית לא שייך למיגור, א"כ לעולם שרי, ע"י סי' תקנ"ט ס"י. ע"כ. ועיין יד אפרים שהקשה דגם בט"ב היה לנו לאסור לשחוט דילמא אתי למיכל מיניה בלילה, ואנן נהגינן לאסור אכילת בשר עד חצות של י', ותי' דכיון שאינו אלא משום מנהג כשר אין לנו לגזור. אמנם במחה"ש כתב דכוונת המג"א להתיר במקום שלא נהגו איסור במוצאי התענית, אבל במקום שנהגו איסור באמת לא ישחוט עד למחר. וכן מבואר להלן ס"י שכתב שם השו"ע, נוהגים שלא לשחוט ושלא להכין צרכי סעודה עד אחר חצות (- של ט"ב), וכתב ע"ז המג"א (סק"ד) היינו לאותן האוכלים בשר בלילה. ע"כ. ולכא"ו ר"ל דא"כ לא שרינן לשחוט דילמא אתי למיכל מיניה בלילה, וכן מבואר שם בט"ז, דתלוי במנהג המקומות, דאותן שנהגו שלא לאכול בשר במוצאי ט"ב אסורים לשחוט בט"ב, והמתירים בשר במוצאי ט"ב מותרים לשחוט בט"ב. אך מסיים שראה שנהגו בכל המקומות לשחוט ואין מוחה בידם. ובמשנ"ב (סק"ס) כתב דמצניעין עד י' באב, ובשעה"צ (סה) ביאר דהיינו למנהגו שאין אוכלים בשר עד חצות יום י'.

וזה לשון ראב"ן בס' המנהיג (בל ט"ב): מנהג כל ישראל דלא למישחט מריש ירחא דאב כי אם בט' באב מט' שעות ולמעלה, לפי שעד היום נמנעו מלשחוט שלא יבוא לאכול מהם, וביום התענית שאין אדם אוכל אין לגזור ולחוש. וכלשון זו איתא באבודרהם.

ובס' כל בו (ס"ו, ס"ה, כה): כתב, וכן נהגו בהרבה מקומות לבטל השחיטה מר"ח עד התענית או כל אותה שבת, עד עבור מקצת יום התענית. ויש ששואל על מה זה שנהגו לשחוט בט"ב מחצות היום ולמעלה, והשיב כיון שהכל יודעים שלא יאכלו היום אין בכך כלום. ע"כ. ומלשון זו משמע יותר שאין הטעם משום שמא יבוא לאוכלו, אלא משום מראית העין. [ונפק"מ בחדרי חדרים, למאי דנקטו הפוסקים כמ"ד דדבר האסור משום מראית העין באיסור דרבנן, מותר בחדרי חדרים].

ועיין בתשו' חינוך בית יהודא (סי' כ) שדן בטעם הצנעת הסכין, וכתב דלכא"ו הוא כמו שאסור לכבס אפי' כשכוונתו להניח עד אחר ט"ב. וע"י כע"ז בביאור הגר"א שכתב ומצניעין כו' כמו בכיבוס דבטלי וכו'. אך הוקשה לו דא"כ מדוע החמירו בו כ"כ, ומסק' דהוא משום מראית העין.

הנה למדנו דמלבד שנהגו לאסור אכילת בשר בימים אלו, עוד הוסיפו למנוע השחיטה, או משום שלא יבוא לאכול, ואו משום מראית העין שיחשדו שרוצה לאוכלו עכשיו. ולכאורה יש ללמוד במש"כ שאין לבטל בשר בימים אלו משום החשש שמא יבוא לאכול או משום מראית העין. [ולטעמא דמראית העין יש להתיר לבטל בצינעא, דהא דאסורנן משום מראית העין גם בחדרי חדרים הוא

רק כשהגידון באיסור דאו]. וצ"ב מדוע השמיטו הפוסקים דין זה, ואולי הוא משום שלא היה להם שכ"כ שאם לא שחטו, בשר מנא לן [ולא היו מקררים וכדו].

ויש שהביאו סמך להתיר בישול, ממה שמצינו במשנ"ב (תקנ"ד סק"ט) דאשה המבשלת בט' באב וצריכה לרוחץ הבשר מותר, ולא חיישנן משום איסור רחיצה במה שגם ידיה נרחצות ע"י. חזינן דמותר לבטל בט' באב. - אמנם כבר נתבאר דבט' באב מותר גם לשחוט, למי שנהגו לאכול בשר במוצאי ט"ב. ומ"מ יקשה הרי המ"ב כתב דלדין דנוהגים לאסור בשר במוצאי ט"ב אזי אין שוחטין עד י' בחצות, ומדוע מותר כאן לבטל. אמנם כבר עמד זה הפמ"ג (א"א סק"א) וז"ל, ע"י מג"א, למי שצריך לאכול בשר וכדומה, ע"י סי' תקנ"ח. ע"כ. וכוונתו כנ"ל דלמאי דמבואר סי' תקנ"ח דנהגינן שלא לאכול בשר במוצאי ט"ב אין לבטל בשר בט"ב, ורק למי שצריך לכך דשרי ליה לאכול במוצאי ט"ב מותר לבטל בט"ב. ומ"מ צ"ב מדוע לא נקט מפורש 'לצורך מצוה'. והנה במאמ"ר כתב דתבטיל של בשר מותר לאכול במוצאי ט"ב אף לנוהגים מנהג כשר. והביאו ה"בית"ל. והוסיף המאמ"ר דלפ"ז ודאי מותר לשחוט בט"ב אף לנוהגים שלא לאכול בשר במוצאי ט"ב, למי שצריך לו כדי לאכול מה שנתבשל עם הבשר כדי להתחזק, ולפ"ז גם לבטל אין איסור. ואולי לזה נתכוין הפמ"ג לרמוז. ובעצת המ"ב א"צ לזה, שהרי נוקט בס' תקנ"ט דבשעה"ד שרי לשחוט בט"ב אף למי שאינו נוהג לאכול בשר במוצאי ט"ב.

עמינדב גולדשמידט - ברכפלד

סיכום טוב"י שר"ע, משנ"ב, ביה"ל ושעה"צ בקצרה סי' תקנא

דיני שבוע שחל בו ט"ב

סעי' א

משנכנס אב ממעטין בשמחה

[צום ט"ב: מבו' בגמ' (ר"ה יח): אין ב"ד יכולין לבטלו מפני שהוכפלו בו צרות. וא"ת י"ז בתמוז נמי הוכפלו בו צרות, תי' התוס': א. חורבן ביהמ"ק תקיפא טובא. ב. ל"ד לט"ב, דצרה א' הוכפלה בו].

משנכנס אב - ממעטין בשמחה. והיינו: למג"א בשם תוס' במגילה אין שמחין כלל, ולתוס' ביבמות אפשר דס"ל שימעט ממה שדרכו לנהוג בשאר ימים (וכמש"כ שם לגבי מו"מ).

יהודי שיש לו דין עם א"י בחדש אב - לישתמיט מינה (דריע מזליה) עד ר"ח אלול, ועכ"פ עד אחר ט"ב.

כשיש מילה - נוהגינן שבעלי הברית, דהיינו המוהל, הסנדק ואב ואם הבן לובשין בגדי שבת. והמכניס והמוציא (קוואטער): למג"א אינו בכלל זה, והא"ר מצדד שלענין זה חשוב כבעל ברית. ואשה המכנסת התינוק: נוהגת ללבוש בגדי שבת (שזה עיקר מצוותה). תספורת לבעלי ברית: החת"ס מותר בזה (ומשא"כ לאבל תוך ל').

ובשבת חזון - פורשין הפרוכת, המפות והמכסאות של שבת, אא"כ אירע ט"ב בשבת זו.

וללבוש בה בגדי שבת - למי שיש נישואין בשבת נחמו: מותר ללבוש בשבת חזון בגדי שבת, ואפי' חל בט"ב [ומ"מ בגדים חדשים אסור ללבוש]. ולאב החתן והכלה: אח חל ט"ב בשבת אסור, ואם לאו מותר כנ"ל.

ושאר אנשים - לרמ"א אין לובשין בגדי שבת, ומחליפין רק בגדי הזיעה (כתנות וגרביים). לגר"א נוהגינן ללבוש בגדי שבת, וכן נהגו בוילנא, וכ"כ היעב"ץ בשם אביו החכם צבי. ויש שמשנים בגד א'.

סעי' ב

דינים הנוהגים מר"ח ועד התענית

מר"ח ועד התענית - יש למעט בעניינים דלקמן.

משא ומתן - ממעטין. והיינו: י"א שלא ישא במו"מ של שמחה, כגון לקנות כלי כסף ושאר צרכי חופה וכדו' [ולמכור כלים אלו לגוי, שרי. ולסרוסו, אין כדאי שיתן בעיר בפרהסיא (דהוי שמחה לרואים)]. וי"א שצריך למעט בכל מו"מ, ויעסוק רק כדי פרנסתו. הכרעת האחרונים דבשל רשות: נהגו להקל (דחשיב כדי פרנסתו). ובשל שמחה: למג"א ודרה"ח יש למנוע, ולט"ז וא"ר יש להקל (דשמא לא יוכל אח"כ). הכרעת שה"צ שטוב להתמיר.

מקום שנהגו לבטל לגמרי מו"מ: הוי חומרא שלא מן הדין כלל, בין לדעה א' בין לדעה ב', ואפשר שעשוי כן משום סייג וגדר, ולפיכך הוצא לעסוק שם במו"מ צריך התרה. ובמקום שנהגו למעט בכל מו"מ: ל"מ התרה, כיון דיש פוסקים דס"ל הכי, כבר קיבלו אבותיהם כדעה היא.

בנין של שמחה - ממעטין, וכגון לבנות בית חתנות לבנו, בנין של ציור וכיור [היינו לטור אפי' שייך אמה על אמה. ולרמב"ם שאוסר בזה בכל השנה אפי' שייך, ר"ל אפי' אם ירצה לטוח תחילה בטיט]. וה"ה בנין שא"צ לדירתו אלא רק להרווחה בעלמא. ואם שכר גוי קודם ר"ח בקבלנות: מותר, ומ"מ אם יוכל לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ט"ב, תע"ב.

נטיעה של שמחה - ממעטין, וכגון אבורנקי של מלכים שנוטעים כדי להסתופף בצילו או מיני הדס ואהלים.

נישואין - לש"ע ממעטין מר"ח. ולרמ"א נוהגינן להחמיר מ"ז בתמוז, ואפי' עדיין לא קיים פו"ר. ולהחזיר גרושתו: אפשר דשרי.

אירוסין - מותר אפי' בט"ב (אע"ג שיש קצת שמחה, כדי שלא יקדימונו אחר). אך סעודת אירוסין אסור אפי' בלא ריקודין ומחולות [ואף לד' הרמ"א האיסור רק מר"ח ואילך].

תנאים - מותר לכ"ע. והסעודה: אסור אפי' בלא ריקודין ומחולות. ומה שנהגינן לאכול מיני מרקחת, ל"ח סעודה [ואף לד' הרמ"א האיסור רק מר"ח ואילך].

ריקודין ומחולות: אסור מ"ז בתמוז ואילך אפי' בלא אירוסין.

אופנים שדנו להקל לכ"ע - כדלהלן:

א. דבר האבד [כגון מו"מ ביריד שמוצא יותר בזול, ואז אפי' הוא של שמחה, א"נ לבנות כותל שעומד ליפול ויש רק חשש הפסד ממון].

ב. לצורך מצוה [כגון בניית כותל שעומד ליפול ויש חשש סכנה, א"נ בניית ביה"כ (דהוי מצוה דרבים), או שאין לו אשה ובנים ואין לו בית חתנות, וכן מותר לעשות בגדים לצורך הנישואין, אבל אם קיים מצות פו"ר אסור].

ג. ישראל שפרנסתו לנגן אצל גויים בבית המשתה: הפמ"ג מותר כדי פרנסתו. ובדירה"ח משמע שהפמ"ג התיר רק מ"ז עד ר"ח.

צומות י"ז בתמוז וי' בטבת: אפשר שיש להחמיר כמו מר"ח ועד התענית.

סעי' ג

תספורת • כיבוס • גזיזת ציפורנים

שבוע שחל בו ט"ב - אסור לספר ולכבס (דנראה כמסחי דעתו מהאבלות), ואפי' אינו רוצה ללבושו עתה, אלא להניחו לאחר ט"ב [כר' ששת, ודלא כר"ב שהתיר לכבס ולהניח. ופר"ש טעמא דאסור משום דנראה כמסחי דעתו שעוסק בכיבוס בגדים]. ואף המכובסים כבר אסור, בין ללבוש בין להציע, ואפי' לו רק חלוק א', ואפי' מטפחות הידיים והשולחן אסור. והכיבוס: שלנו (בני חו"ל) מותר ע"מ להניח, ושלם (א"י) אסור (דאילו ללבוש אסור). וגיהוץ: (פי' להעביר על הבגדים אבן חלק להחליקו) אסור.

וכלי פשתן הקרובים לבשר - חדשים: אסור. ישנים: אין בהם משום כיבוס או גיהוץ אפי' של א"י, וע"כ מדינא מותר להגבם [ע"מ להניח]. [הטעם: לטור לפי שקרובין לבשר. ולרמב"ן מפני שאינן מתגחצין ואין זיעה וטינוף יוצא מהם].

והמנהג לאסור אפי' בכיבוס שלנו ואפי' ע"מ להניח, ואין להקל בזה [הטעמים - א. דכך נהגו. ב. דאפשר שמדינא אסור, ד"מ שכל דכיבוס שלנו קרי (גיהוץ) לשל בני בבל שאין מתלבנים יפה, שמיימהם עכורים, שאינו ארץ הרים וגבעות כא"י, וכיבוס של שאר ארצות אפשר שהוא ככיבוס של א"י. ג. וי"א דגיהוץ היינו מים ואפר או נתר ובורית, וכיבוס היינו במים לבד, ובוה"ז אין מכבסים במים לבד ונמצא שכל כיבוס הוי גיהוץ, ולפ"ז אסור מדינא אפי' בכלי פשתן ללבוש].

וכל הנ"ל - לש"ע בשבוע שחל בו. ולרמ"א נוהגינן כן מר"ח. ומיהו אם יש לו רק חלוק א', מותר עד שבוע שחל בו.

צרכי טהרה - (הוי צורך מצוה), לבישת לבנים: מותרת לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה, אפי' בשבוע שחל בו, אבל בט"ב עצמו לא תלבש לבנים, רק חלוק בדרך יפה. ואם אין לה, מותרת ללבוש חלוק לבן (דלצורך מצוה לא גורר), וכן יכולה לתת לכובסת א"י לצורך זה. רחיצה קודם הפס"ט: לא תרחץ כל גופה אלא רק פניה של מטה (וכמש"כ הט"ז לענין אבלות).

לכבוד שבת (מר"ח עד שבוע שחל בו, לד' הרמ"א שמחמיר) - ללבוש מכובס: שרי כלי פשתן, וכן להציע השולחן במפה לבנה, אך להחליף סדינים לבנים אסור. ולכבס: ממש"כ הרמ"א 'וכן משמע שגם לכבוד שבת מותר לכבס בימים ה'-ו', ובד"מ משמע שנהגו לאסור. אכן יש להקל ב - א. אם אין לו כתונת לשבת. ב. ע"י א"י. וע"ע במש"כ ד"ה תספורת ד' הגרעק"א.

תספורת: למג"א אסור (אפי' לכבוד שבת, דבלא"ה אין רגילין לספר בכל שבוע) [ובאור"ז הביא שכ"כ בירושלמי. והק' הביה"ל דמוכח שם ההיפך. וצע"ג]. ולרע"א בשם התוס' תספורת וכיבוס שוים בזה להקל.

לתת לא"י לכבס - כ' הרמ"א לאסור ליתן מר"ח ואילך. והיינו: למג"א אפי' אומר לו לכבס אחר ט"ב. ולא"ר בזה יש להתיר. הכרעת המ"ב שלענין כלי פשתן בודאי יש לסמוך להקל. ולתת לה קודם ר"ח: מותר, ואפי' תכבס בשבוע שחל בו. נטילת ציפורנים: הט"ז אוסר, והמג"א מותר. ולצורך מצוה או לכבוד שבת: מותר ליטלם ביום שיש (כגון שחל ט"ב בשבת). ולהסתרק: אין להחמיר כלל.

סעי' ד

תספורת וכיבוס לאחר התענית • ט"ב שחל בשבת

ונדחה / חל ביום א' אם יש דין שבוע שחל בו

לאחר התענית - מותר לספר ולכבס מיד, וק"ו דשרי בשר ויין. וכל האחרונים שמצד המנהג יש להיזהר בזה ביום י' עד חצות.

הנוהגינן איסור בבשר ויין עד שבת נחמו: י"א דהוי מנהג טעות ואי"צ התרה. אך הב"ח והמג"א הסכימו שצריך התרה, וכל שלא התירו אסורין ג"כ לספר ולכבס עד יום ה' (מפני כבוד שבת).

חל ט"ב ביום א' - לש"ע סתם מותר בנ"ל, דאין דין שבוע שחל בו בין לפניו ובין לאחריו. ולרמ"א לענין כיבוס נוהגינן בלא"ה להחמיר מר"ח (ולא קודם, דאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה), ותספורת מ"ז בתמוז.

חל ט"ב בשבת ונדחה ליום א' - לש"ע סתם אין דין שבוע שחל בו. וי"מ שנהגו לאסור בשבוע שלפניו, חוץ מימים ה'-ו' דמותר לכבוד שבת. [ולרמ"א נהגו להחמיר בכיבוס מר"ח ותספורת מ"ז בתמוז].

הצריך לילך למרחקים בשבוע שחל בו ט"ב - יכול לתת לכובס א"י בגדי פשתן לכמה שבתות שצריך על הדרך. ואם א"א יש צורך גדול: לב"ש שרי ע"י ישראל, ולמג"א וא"ר אסור, וכ"כ ראב"ן.

סעי' ה

כיבוס לגוי

לכבס בגדי גוי בשבוע שחל בו - אסור (ואף דמדינא שרי, שהרי איסור כיבוס הוא למעט בשמחה, וזה לא שייך בבגדי גוי, מ"מ אסור מפני מראית העין).

אופנים שמותר: א. שניכר לכל שהם מלבושי עכו"ם. ב. אין לו מה יאכל, וכדי חייו. ג. בצנעא אפשר דשרי (ומש"כ שכ"מ שאסור מפני מראית העין אסור אפי' בחדרי חדרים, ה"מ שיחשדהו באיסור דאורייתא).

ומר"ח ועד שבוע שחל בו - למג"א מותר לכ"ע. ולדעה"ח אסור לדין, והכרעת שה"צ להקל (דאינו אלא מנהג).

סעי' ו

לבישת בגדים חדשים / מכובסים

כלים חדשים - בין לבנים / צבועים / מצמר / פשתן, אע"ג שכבר בירך שהחיינו בשעת קניה, אסור ללבושן בשבוע זה. ולרמ"א אסור מר"ח ואילך.

אופנים שמותר - א. לצורך רפואה: שרי אפי' בחמין ואפי' בשבוע שחל בו, וע"כ מעוברת שקרובה לזמן הלידה שטוב לה לרוחץ בחמין או יולדת או אדם חלוש שא"ל הרופא לרוחץ כל יום בחמין, או קטנים שיש להם חטטין בראשן ונוהגין לרוחצן בראשן, שרי (דהוי לרפואה ולא לתענוג), מלבד ט"ב ועצמו צריך להיזהר מזה. ב. לצורך מצוה: אפי' בחמין, ואפי' בשבוע שחל בו, וע"כ נדה רוחצת וטובלת, ואפי' אם טובלת בליל י' באב וא"י לרוחץ בליל י', מותרת לרוחץ בערב ת"ב [וזהו לד' הרמ"א, אך לד' הש"ך מעיקה"ד צריך לרוחץ בערב ת"ב, אפי' יכולה לרוחץ בלילה]. וה"ה אשה הלושבת לבנים, יכולה לרוחץ מעט כדרכה בשאר שנה. ג. הנוהג לטבול בכל ע"ש: מותר, ודוקא בצונן, ואם מבטלה לפעמים מפני טרדת עסקיו או מפני הצנה, אסור.

מ"ז בתמוז עד ת"ב - יש שמתענים [וגרסי' בירושלמי, מה יש ביניהם, בין י"ז בתמוז לט"ב, כ"א יום משהובקעה העיר עד שחרב הבית, וי"א כנגד ג' שבועות שהתענה דניאל]. וכ' המ"ב שת"ח אין כדאי שינהג בחומרא זו (ד"א א' שלא יתמעט מלימודו ע"י, וצריך לשקול במאזני צדק בעניינים אלו).

מתי אין אומרים תיקון חצות - ע"ש אחר חצות, ר"ח אב וערב ת"ב.

סעי' יז

ברכת שהחיינו

לברך שהחיינו בביהמ"צ - כ' הש"ע שטוב להיזהר מלברך על פרי או מלבוש (וממילא לא יאכל ולא ילבוש). [ואע"ג שאפי' אבל מותר לברך שהחיינו, מ"מ כיון שביהמ"צ הוא זמן פורענות, אין כדאי לברך]. ולגר"א הוא חומרא יתירא, ואין להחמיר. הכרעת המ"ב דבשבת אין להחמיר בזה.

ואשה מעוברת - מותרת לאכול הפרי בלא שהחיינו (שמא תתאוה ויגרם נזק לולד), וה"ה חולה (שהפירות פותחין לו תאוותו לאכול דברים טובים, ובמקום חולי לא קבלינן עלייהו).

ואם עי"ז יחמץ הברכה - יברך, וכגון בפדיון הבן, וה"ה פרי שלא ימצא אחר ת"ב, אם א"א לשומרו ולברך עליו בשבת, יקחהו בחול ויברך שהחיינו.

סעי' יח

זהירות מסכנה בביהמ"צ

צריך להיזהר - מ"ז בתמוז עד ת"ב (שקטב מרירי שולט בהם) [שהם ימי סכנה, שנא' כל רודפינו וגו']. [ולמבואר בפסחים יש להיזהר ביותר מא' בתמוז עד ט"ז בן]: א. שלא לילך יחידי מסוף ד' עד סוף ט' שעות. ב. שלא לילך בין חמה לצל. ג. שלא להכות התלמידים, ואפי' ברצועה.

ויתאבל בימים אלו - אחר חצי היום, ויבכה כחצי שעה.

אוריאלי נתן דייני - עפולה

הערות קצרות בסימן תקנ"א

מ"ב סימן תקנ"א סקי"ב. ואם שכר לנכרי קודם ר"ח בקבלנות מותר בכל ואפילו בט"ב עצמו, דנכרי אדעתא דנפשיה עביד. וצ"ע דלהלן ס' תקנ"ד סקמ"ז כתב המ"ב דלבנות בנין דאוטא מילתא אסור אפילו ע"י עכו"ם. [ולכא למימר דהתם בבית ישראל מיירי, שמדברי המ"ב דהכא שהתיר אף ציור ע"י נכרי בקבלנות, נראה דאפילו בנין בבית ישראל שרי]. ואולי התם מיירי בשכיר יום. או דהכא מיירי שקצץ עימו קודם ר"ח שעי"ז ניכר לכל דאדעתיה דנפשיה קעביד, והתם מיירי שמתחיל לעבוד סמוך לט"ב.

סימן תקנ"א סעיף ד'. לאחר התענית מותר לספר ולכבס מיד. ואילו בסי' תקנ"ח ס"א כתב, בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי, ומפני כך מנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בליל עשירי ויום עשירי. ובמ"ב (לפנינו סקל"ו) כתב דהש"ע הכא דינא קמ"ל, והתם מנהגא קמ"ל. ולמש"כ הכא דמותר לספר ולכבס כ"ש שמותר באכילת בשר ושתיית יין. ויש המחלקים בין בשר ויין לשאר עינויים, ולדבריהם לגבי תספורת וכיבוס ליכא מנהגא להחמיר, עי' אול"צ.

סימן תקנ"א סעיף י"ז. טוב לזהר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש, וכתב המ"ב (סקצ"ט) דכתבו האחרונים דאשה מעוברת מותרת לאכול פרי בלא שהחיינו, דשמא תתאוה ויגרם נזק לה לולד. וצ"ע מה שונה מעוברת הצריכה לאכול, ממש"כ הרמ"א שבפרי שלא ימצא אחר תשעה באב מותר לברך ולאכול בין המצרים. [ועי' שיע"ת (סקי"ח) לגבי מי שבירך ברכת הפרי וזכר שלא אכלו, ובמ"ש בשו"ת התעוררות תשובה (סי' שמ"ז) בביאור החילוק בין נידון השע"ת למעוברת. אכן מדברי הרמ"א אכתי קשיא]. ועי' ברכי יוסף סק"ח וסקי"ב, ובמ"ש ביוסף אומץ סי' נ"ו. וע"פ דבריו שם עולה שאף המעוברת תברך שהחיינו קודם אכילתה.

שמ"י אקוקה - מעלות דפנה

סיום מסכת בתשעת הימים

כתב המשנה ברורה סימן תקנ"א ס"ק ע"ג, שלא ימהר או יאחר לימודו עבור סיום מסכת לעשות סעודת מצוה, ע"כ. מבואר שסעודת מצוה מותרת רק באופן שנפל באותו זמן במקרה, אבל לא לתכנן זאת, לפי"ז יראה לומר שאסור לעשות סעודת מצוה באופן שהמצוה היא בגלל שאומרים דברי תורה או בגלל נס שאירע, דזה תלוי בהחלטת האדם [המקור שאומרים ד"ת או בנס מיקרי סעודת מצוה, מבואר בים של שלמה (ב"ק דף פ'. אות ל"ז), וכך פוסק המשנה ברורה (סימן תרצ"ז ס"ק א') בשם חיי אדם שזה מדברי הים שלמה הנ"ל ע"ש, וכן מביא את הרש"ל בסימן תר"ע ס"ק ט'].
יונתן סגרון - בני ברק

מפות נקיות ומפה של שבת

א. הנה זה ודאי שאיסור מכובסים קאי לא רק בבגדים אלא אפילו במפה וסדינים, עי' ברמ"א ס"ג ומ"ב ס"ק ל"ג, ולבנים היינו מכובסים [דומיא דמש"כ שם לגבי הלושבת לבנים שלושבת בט"ב בגד בזוק אך לא לבן, ובודאי שאין לובשת בגד צבעו, אלא שבמקום מכובס לובשת בדוק יפה], וזה ודאי שהרמ"א החמיר במכובס בשבת חזון, מלבד מה שאסר בגדי שבת, ובע"כ דס"ל דיוצאין בבגדי פשתן מכובסין את מצות כסות נקי' ותקנת עזרא לכבס לכבוד שבת, ובוזה

ומי שא"י לאכול מאכלי חלב - מותר בבשר עוף (וכ"ש בתבשיל של בשר), או בשר מלוח ג' ימים. ולמינקת: אם החלב רע לתינוק כשאינה אוכלת בשר, יש להקל אף בבשר בהמה.

יין הבדלה ובהמ"ז - לש"ע שותה כדרכו. לרמ"א ישתה קטן שהגיע לחינוך וישתה רוב כוס (ודוקא כשלא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים), ובבשר ויין של רשות אם הוא בריא אסור לתת לו אפי' א"י להתאבל [כרוה"פ, ודלא כהמ"א]. וכשאין קטן: מותר לשתות כוס של הבדלה, אך בהמ"ז יברך בלא כוס (דבזה יש לסמוך על הפוס' שאף ג' שאוכלין א"צ כוס).

ובסעודת מצוה - שרי, ואפי' כוס של בהמ"ז (דלא גרע מיין שבסעודה), וכגון מילה, פדיון הבן וסיום מסכת. וסעודת אירוסין: מח', ולד' המתירין שרי שלא בשעת אירוסין או שלא בבית ארוסתו. סיום מסכת: כ' המ"ב דמ"מ אם לא נודמן בלימודו הסיום לא ימהר / יאחר בשביל זה. וגם אם לא היה עושה סעודה בשאר הימים אפשר שלא יעשנה גם עתה. אכן אם נודמן כראוי: למג"א מותרין לאכול כל מי שהיה הולך ובה גם בזמן אחר משום רעות. וליע"ב מותרין רק המחזיקין בידי הלומדים בממונם, וכן הגבאים המשגיחים עליהם ומשרתיהם אפי' יהיו רבים, אך לזמן אחרים הוא איסור גמור. וכ' הביה"ל ומ"מ פשוט דאם אותן הבאים מסייעין לעשות הסעודה בודאי שרי (ובכלל מש"כ בגמ' תיתי לי דכי הוא מסייעי רבנן מסכת עבדינא יו"ט לרבנן).

למי מותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודת מצוה - מר"ח עד שבוע שחל בו: לרמ"א ודרה"ח בעל הסעודה, אשתו, בניו, וכל מי שהיה הולך בזמן אחר לסעודה זו, מחמת קרובה או רעות. ונשים השייכות לסעודה במקום שדרך לזמנן, בכלל זה [ומי ששלחו לו לביתו, אסור]. אך שאר אדם שבא רק כדי לאכול ולשתות, עבירה היא בידו. וללבוש והח"א יש ליקח מנין מצומצם, וי"א דהיינו מלבד הקרובים השייכים לסעודה.

ובשבוע שחל בו: כ' הרמ"א שיקח מנין מצומצם. ונח' בדעתו: לט"ז מלבד הפסולים הקרובים לעדות ובעלי המצוה (וסנדק וקוואטער בכלל זה), מותר להוסיף ' משום רעות, והשאר יאכלו מאכלי חלב. ולמג"א היינו מנין מצומצם עם הקרובים.

ובערב ת"ב: כ' הרמ"א שיקח מנין מצומצם, אך לא בסעודה מפקסת. והיינו: למג"א ובלבד שיעשנה קודם חצות. והבגד"י כ' דלכתחילה יחיש וימהר לעשות כן, אבל אם נמשך הסעודה לאחר חצות, אין לחוש, ורק שלא יהא יותר מעשרה, ואפשר שדוקא הלומדים עצמם].

ואם חל מילה / סיום מסכת בט"ב שחל בשבת - יוכל להזמין כמה שירצה.

סעי' יא

האוכל בשר במקום שנהגו איסור ♦ שתיית שכר

האוכל בשר במקום שנהגו בו איסור - פורץ גדר הוא וינשכנו נחש. כל שתיית שכר: שרי, ואפי' של דבש (מע"ד).

סעי' יב

תספורת בשבוע שחל בו

תספורת בשבוע זה - א' ראשו וא' כל שער שבו, אסור. וכ' המ"ב דה"ה לאשה, ואפשר שיש להתיר לה לגלח ריבוי שער דצדעין.

סעי' יג

גילוח השפם

השפם - כל שמעכב האכילה, מותר [והב"ח הק' מדברי הש"ע ביו"ד (סי' ש"צ) דאבל תוך ז' אסור. וכ' שה"צ, דבענייניו אין להחמיר, דבלא"ה הגר"א פסק שם כהרמב"ן דאף לאבל תוך ז' שרי].

סעי' יד

תספורת וכיבוס לקטנים

לספר קטן ע"י גדול - אסור בשבוע שחל בו. הטעם - א. דשייך בהם חינוך, ומשום אבלות. ב. משום עוגמת נפש. נפק"מ: לפחות מכן שש, דמשום עוגמת נפש אסור.

לנוהגים לגדול מ"ז בתמוז: הא"ח כ' דה"ה לקטן, ולח"א לצורך קטן יש להקל עד שבוע שחל בו.

ולכבס לקטן - אסור. ומיהו הבגדים שמלפפים בהם התינוקות שמוציאים בהם צרכיהם, שרי (דאין בזה משום שמחה). ואף בגדי שאר קטנים נהגו להקל. ומ"מ לא יכבס הרבה ביחד, ויכבס בצנעא אם אינו מכבס ע"ג הנהר.

סעי' טו

אבל שנסתיימה אבלותו בבין המצרים

מי שנסתיימה אבלותו בין י"ז בתמוז לר"ח - אם הכביד עליו שערו, מותר לספר לגמרי, וכן לכבס. ואם נסתיימה מר"ח עד שבוע שחל בו: לב"ח וט"ז מכבס ומספר לגמרי, ולא"ר מיקל בתער (דאי"ז יפוי כ"ב), אך לא במספרים. ומכבס כסותו במים אך לא בנתר ובחול. והכרעת שה"צ דבשעה"ד יש להקל (דהוי רק מנהג).

ואם נסתיימה בשבוע שחל בו - מיקל בתער ולא במספרים, ומכבס כסותו במים ולא בנתר וחול.

סעי' טז

איסור רחיצה

המנהג שלא לרוחץ - י"א מר"ח [ואם חל ר"ח בשבת, מותר לרוחץ כדרכו בחמין, אם רגיל בכך כל ע"ש]. ויש נמנעין בשבוע שחל בו. והמנהג: כ' הרמ"א להחמיר מר"ח ואילך שלא לרוחץ כל הגוף אפי' בצונן, פרט לפי"ח דשרי בצונן. [והב"י כ' שהמחמיר תע"ב].

ובע"ש חזון: ג"כ אסור (ואפי' רגיל בכך כל ע"ש), ויש מקילין בחפיפת הראש ורחיצת פי"ר בחמין למי שרגיל בכך בכל ע"ש (אך לא בסבון, ולו"ג שעושיין מאפר). ואם חל ת"ב בשבת: ה"ה כנ"ל, אלא שיזהר לכתחילה שיהיה קודם חצות.

ובמקום שנהגו לכבוס הבגדים במכבש - הוי בכלל בגדים מוגוהצים, ואסורים אפי' ישנים (דעי"ז הוי כחדשים). ומה"ט נהגו איסור ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, או אם יש מילה בט"ב (דאע"פ שלבשן כבר מכמה שבתות, עדיין גיהוצן ניכר, וכחדשים) [וע"ע לעיל סעי' א']. ומיהו אם חל ר"ח ביום ו' / ז': מותר ללבוש בשבת הראשונה בגדי שבת (ומה שהרמ"א אסר מר"ח היינו בחדשים או מוגוהצים ממש, ומשא"כ בגדי שבת שהאיסור רק משום שהגהוץ ניכר בהם).

ומי שקנה בגד שאינו מתוקן ונתן לאומן לתפור: אסור ללבוש מ"ז בתמוז (משום שהחיינו, שצריך לברך בשעת לבישה). ולמקילין בשבתות שבבין המצרים עד ר"ח לברך שהחיינו: למ"ב יכול ללבוש ולברך שהחיינו בשבתות אלו, ומר"ח ואילך אסור אפי' בשבת. והא"ר בשם מ"ט מצדד להחמיר (דהוי שמחה גדולה) [ותמה שה"צ דבגמ' נזכר 'משנכנס אב ממעטין בשמחה' ולא קודם].

ובגד שאינו חשוב כ"כ (שא"צ לברך עליו שהחיינו) - כגון מנגעלים חדשים ואנפילאות וכיו"ב, מותר לקנותו וללבושו מ"ז בתמוז עד ר"ח (וע"ע לקמן סעי' י"ז בשם הגר"א).

וכתונת חדשה - מותר ללבוש בשבת חזון, וכמו שהתירו בגדים מכובסים.

סעי' ז

תיקון בגדים ומנגעלים חדשים

לתקן בגדים ומנגעלים חדשים / מכובסים - י"א שאסור בשבוע שחל בו, וכן אסור ללבוש, ואפי' לארוג גרביים אסור. ויש מחמירין בזה מר"ח (וכמש"כ בירושלמי הובא לקמן ס"ח שנהגו הנשים שלא למשתי עמרא, ובכלל לזה תיקון בגדים). ולקנות - ג"כ אסור, ואפי' דעתו שלא ללבוש עד אחר ט"ב (דומיא דכיבוס).

אופנים שמותר - א. מי שאין לו אשה ובנים, מותר לעשות בגדים חדשים, ואפי' בט"ב עצמו שרי ע"י גוי לצורך נישואין. ב. כתונת חדשה: מותר ללבוש בשבת חזון, וה"ה לכבס.

ולעשות לאחרים - אסור בין בשכר בין בחינם, ונהגו להקל היכא שנתנו לו קודם ר"ח. ולגר"א יש להחמיר. הכרעת הביה"ל להחמיר רק בשבוע שחל בו.

עוד אופנים שמותר ליתן אחר ר"ח - א. אם אין לו מה יאכל, מותר (וכמו באבל לאחר ג' ימים). ב. כשיודע ומפורסם שהמלאכה של א"י (דליכא אפי' מראית העין). ג. לתת לאומן א"י לתקן כלים חדשים, כדי שיהיו מוכנים לאחר התענית (והתיירו יותר מכיבוס, כיון שעדיין אין שמו עליו), ומיהו טוב למעט בזה היכא דאפשר.

סעי' ח

משתי עמרא ♦ קידוש לבנה

נשים שנהגו שלא למשתי עמרא מדעיילא אב (פי' שלא לעשות חוטי שתי מצמר) - הוי מנהג (ואסמכוה בירושלמי ע"ש שבטלה אבן השתיה), והיינו בין לו בין לאחרים, בין בשכר בין בחינם.

ולטוות חוטים לתפור בהם בגדים / לעשות עיטורים בלוחות עץ - שרי.

קידוש לבנה - נוהגין שלא לעשות עד אחר ט"ב.

סעי' ט

אכילת בשר ושתיית יין

המנהג שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין - יש כמה דעות מאימתי מתחיל המנהג:

א. יש נוהגים כן בכל שבוע שחל בו, ומיד שהתפלל ערביה במוצ"ש חל עליו ד"א. ואם הציבור התפלל והוא לא: י"א שאפ"ה אסור [וה"ה לדין בר"ח], ואם יש ב' בתי כנסיות, היחיד נגרר אחר אותו מקום שרגיל להתפלל שם (והגם שבעצם יום הוא והוא עדיין לא התפלל, דחייב לצער עצמו עם הציבור). וי"א שכל שעדיין לא התפלל מותר בבשר ויין (דכיון שאומר רצה והחליצנו ה"ל שבת).

ב. ויש מוסיפין מר"ח עד התענית ור"ח בכלל. וכן נהגו.

ג. ויש מוסיפין מ"ז בתמוז (דאז התחיל הפורענות של החורבן).

והיינו: ביום חול, אבל בשבת: אין רשאי להחמיר בזה, דאפי' חל ט"ב בשבת ונדחה ליום א', שרי. ואפי' קיבל ע"ע בפירוש מ"ז בתמוז, מותר בשבת או בסעודת מצוה (דכל הנודר הוי ע"ד המנהג, ואין דעתו על שבת). ואם אמר בפירוש 'הרי עלי שלא לאכול בשר מ"ז בתמוז: יש מחמירין [ודלא כט"א].

חומץ של יין - מותר, אפי' נעשה בשבוע זה (דאין שמחה בשתייתו). גדר חומץ: כל שבנ"א מנגיעים לשתותו מפני חמיצותו.

ומר"ח והלאה - מצניעין הסכין של שחיטה עד ' באב (לנוהגין שאין אוכלין בשר ביום שאחר ט"ב). ולצורך מצוה: שרי, וכגון לחולה (אפי' חולה קצת), שבת, מילה, פדיון הבן וכיוצ"ב. וסעודה שעושים בליל הברית: ל"ח סעודת מצוה.

אופנים שהתירו לשחוט בט"ב אחר חצות - א. במקום הדחק. ב. כשחל ט"ב ביום ה' (מפני כבוד שבת). ובמקום שנהגו הנכרים לא לאכול בשר בימים ו' ו-ז', ויש חשש שמא יטרף, מותר לשחוט גם ביום ד', כך שאם יטרף יהיה מוכן למכור להם ביום ה'.

מי שחכר מהשר לאכילת בשר לערלים ואם לא ישחט יפסיד: ישחט ויתן מכל בהמה חתיכה לעני חולה (דא"א לכזית בשר בלא שחיטה).

סעי' י

בשר ויין

הנוהגים שלא לאכול בשר בימים הנוכרים - אסורים גם בבשר עוף ובשר מלוח אפי' מזמן מרובה (דיש בו שמחה קצת), ויין תוסס תוך ג' לדריסתו (שהוא מתוק ואינו חזק) [ואע"ג שכל הני"ל פסולים לגבי מזבח, מ"מ קבלו אבותינו לאסור כל מיני בשר ויין]. וה"ה דאסורים לאכול תבשיל שיש בו שומן של בשר (שדינו כבשר). [אולם הכל בו כ' להתיר בתבשיל של בשר, היות ועדיין מצער נפשו בזה שאינו אוכל בשר. ועוד, שאינו שייך לגבי מזבח].

ותבשיל שנתבשל בו בשר - לש"ע שרי. והמ"ב כ' שהמנהג לאסור, ואולם אם רק נתבשל בקדרה של בשר או שנפל בשר לתבשיל ויש שישים, או טבח ישראל טועם ואין בו טעם בשר, שרי (וטעימה כה"ג אפשר דשרי).

מתקיים המשנה בדחמישי מותרין מפני כבוד שבת. ובטעם דמחלק בין סדינין למפה, צ"ל דכשם שבגדי פשתן הסמוכין לבשר הוא יותר הכרחי משאר בגדים, ה"נ מפה שאוכלין ע"ז וכו' יותר הכרחי מסדינים, ודמי לבגדים הסמוכים לבשר, שהוא צורך והכרח גדול לכבוד שבת.

והנה חזינן ענין דמיון לגבי מפה, דהרי יש עוד הלכה של בגדי שבת, שגם בזה החמיר הרמ"א בשבת חזון, ובכתנות התיר בשבת חזון, שזה בגד שאינו חשוב כ"כ, וגם בזה הקילו במפות ומכסאות המיוחדים לשבת, ע"י רמ"א בס"א, ויל"ע מ"ט בזה הקילו, דע"ז לכא"ל לא שייך לומר שאינו חשוב כאשר כ' הרמ"א בשם מטה משה לגבי כתנות, וצ"ע.

ויל"ע בשמחה בתשעת הימים אי שרינן מפה נקי' ומפה של שבת, ובאופן שמותר ללבוש בגדי שבת, אף שההיתר רק לבעלי השמחה, מ"מ י"ל שהמפה אף שכולם נהנים מזה מ"מ שייכא לעיקר הסעודה, ולשמחת בעלי השמחה, וצ"ע, אך בסיום מסכת דלא אשכחן היתר בבגדי שבת לכא"ל אסור [ולענין מכובס בכלל לא נתבאר ברמ"א גם לגבי בגדים, אך ע"י בהג"א דמוכח דשרי, ובשע"ת הביא בזה פלו', ונר' שמכריע לקולא, וע"י כף החיים, ורק לגבי ברית בת"ב החמירו השו"ע והרמ"א בס"י תקנ"ט ס"ח ע"ש].

ב. ונסתפקתי ליש שנוהגין לשנות בגדי', ושאר כל הבגדים של שבת (ע"י סק"ו), אם אותו בגד היה של יום חול נקי, או גם בלתי מכובס, וממנהגו של החזו"א שנהג כנר' כשיטה זו משמע שגם לא הי' המכובס, וע"י.

סעודה שאינה של מצוה

ג. יל"ע אם יש איסור לעשות סעודה שלא לשם מצוה, דהנה בליל המילה מבו' דעושינן סעודה בלי בשר כיון שאינה סעודת מצוה, ומשמע שא"צ מצוה להתיר סעודה, ולגבי מ"ז בתמוז התיר סעודת אירוסין, ובשעה"צ הוסיף סעודת שידוכין, וכ' דזה סעודת מצוה, ומשמע דבלא"ה אסור אפי' מ"ז בתמוז, אך באמת זה טעות דלא בא ליתן טעם אלא להוסיף חידוש דין נוסף, וכ"ה במקור הדברים בא"ר ששם הנידון לגבי אכילת בשר למחמירים מ"ז בתמוז דמ"מ מותר להם בסעודת שידוכין ע"ש, ולעולם א"צ שיהא סעודת מצוה להתיר ד"ה, ונפק"מ למסיבת פרידה וכדו'.

ודע דלפ"ז ה"ה דשרי לקבוע סעודת אירוסין מ"ז בתמוז ואילך אף שכבר נתאסרו, וקובעין סעודה אחרי כמה ימים שמוצאים מקום וכו', ומסתברא דיש בזה קצת מצוה, ואדרבה שזה פחות שמחה כיון שאינה בשעת אירוסין ממש, וע"י ס' תקמ"ו, ואפי' בתשעת הימים אפשר דשרי, וע"י ס"ק ע"ז, ודו"ק.

רחיצה לבעלי השמחה

ד. הנה זה ודאי דבעלי השמחה שמותרין ללבוש בגדי שבת מותרין להתרחץ, וגדולה מזו התירו להם להתרחץ בת"ב שנדחה, ע"י ס' תקנ"ט ס"ט, כי קא מספק"ל באשה שהיא קוואטער שהתירו לבישת בגדי שבת, ובת"ב שנדחה לא מצאנו שנתיר לה רחיצה ואכילה, שלא נזכר ד"ו במ"ב ס' תקנ"ט שם, אך מ"מ נר' דכיון שהתירו לה אפי' בשבוע שחל בו בגדי שבת, ואף מכובסין האסורין מדינא, ע"י שע"ת, א"כ כ"ש דנתיר לה רחיצה שאינו אלא ממנהגא.

תפירת בגדים למשפחת החתן או הכלה

ה. הנה מותר לתקן ולקנות בגדים לצורך חתונה שיהא אחר ת"ב [ופשוט שהכונה כשא"א בלא"ה שאין זמן אחר ת"ב, וגם שלא יכין מלאכתו לימים אלו, אלא דאם נודמן שנצרך לתפור וא"א אח"כ], ויל"ע בבגדי אחים ואחיות של החתן והכלה דבשמחה שבתוך תשעת הימים לא שרינן להו לבישה האסורה ממנהגא, ואיך נתיר להם תיקון האסור מן הדין לצורך אחר ת"ב, אך אולי לא עדיף מבניית בית חתנות שזה חלק מיצירת אורית השמחה להכין בגדי כבוד לבני המשפחה, וצ"ע.

בניית דירה לצרכי פרנסה - ושאר עניני שיפוצים בדירה

ו. הנה אסור לבנות הרווחה, אך כשבונה דירה להשכרה לפרנסתו [כשא"ז בגדר הרווחה] שרי, ולדין דהכל בגדר כדי חייו ופרנסתו, ולכא"ל אף שעכשיו לא ירויח אף מ"מ יגרוע לו לגמור יותר מהר ולהשכיר כמה שיותר מהר, וע"י [אך במציאות לא תמיד שבוע א' כ"כ משמעותי, והרבה פעמים בין כה יוצרו עיכובים, וכדאי הוא בית אלוקיננו וכו'].

הנה כל מיני שיפוצים ותיקונים בדירה לכא"ל הכל תלוי בכלל דלהרוחה נידון כבית חתנות כמוש"כ הר"ן וכו', והגר"א פ"י כן בד"ה הר"מ [והגר"א מפרש כן ד' שו"ע], ומ"מ נר' דגדר צורך אינו שא"א להסתדר ט' ימים בלי זה, אלא שבכללות הוא דבר הנצרך בבית, ולא רק לתוספת נוי הרווחה. ופשוט שה"ה בצביעת בית ואפי' חלקית אם לא נוח לגור כך מותר, ואם רק להרגשת יופי ותוספת הנאה והרחבת דעת, דינו כלהרוחה ואסור.

ומעשה באשה שעבודתה בתפירה [וכיו"ב ציורי בעוסקת בכביסה] שבתשעת הימים אינה עובדת, ורצתה לצלל את הזמן לעבודות בבית שאין לה כ"כ זמן בשאר ימות השנה, וכגון לסדר ארונות, או לקנות נקיון יסודי במקור וכדו', והנה לכא"ל אם זה לא בגדר צורך שמסדרת בלא"ה זה עידן ועידנים, וזה להרוחה ליתסר, אך שמא לא נאסר רק בנין או מו"מ או קניה, ולא כיו"ב, ודוחק להכניסו בכלל מו"מ, ואולי רק למאן דאסר ריבוי מו"מ אף שאינה של שמחה, דלדידהו התעסקות בדברים התופסים את המוח והלב כשאינו בגדר צורך נאסר, וצ"ע.

קניית כלים חדשים

ז. הנה יש שני סוגיות לגבי קניית כלים, (א) כלים של שמחה, וזה רק בכלים שהם מרבים שמחה, שקונה אותם להרוחה ולא לצורך, ונר' דאף כלים שאומרים עליהם שהחינו אף נצרך לו ואינו להרוחה, כמקור או מטה, או ארון לדברים הנצרכים, לא שייכא להך איסורא, ורק כלים לתוספת שמחה ככלי כסף או טייפ, או אקוריוס או תמונת נוי וכדו' שאינם דברים לצורך בכלל איסור זה. (ב) ויש עוד הלכה של קנייה שנלמד מתיקון שמקורו מכיבוס או מתיקון השתי, אך זה רק בבגדים, וכמפ"י שם דעשיית הקרוינען שרי כיון שאי"ז בגד.

ודע, שאם הזמין אלא שנתעבה ההזמנה ובאה אליו בתשעת הימים, לא אשכחן איסור לקבל את זה, דלא נאסר רק מה שמתעסק מעצמו לקנות בימים אלו. וזה פשוט. ודע, שתיקון בגדים ישנים פשוטא דשרי, דאף דלהר"א זה

נלמד מכיבוס שנאסר גם בישנים, דבכיבוס מחדש, וכ"ש בגיהוץ, אך בתיקון לא מחדש, ורק בתיקון בגדים חדשים נלמד בק"ו מחידוש בגדים ישנים, וזה ברור. ויל"ע מה עדיף כיבוס או קניה, דלכא"ל כיבוס מפורש לאיסור, וקניה נלמד מתיקון, ואין ד"ו ברור, דהא אי' דתיקון קאי רק על עשיית שתי, אך באמת זה אינו, דכ"ו רק לגבי לעשות לאחרים, אך לגבי לתקן או לקנות לעצמו כו"ע מודו דנלמד מכיבוס לאסור [והמ"ב אוסר ליתן לאומן בתשעת הימים אף לנוהגים להקל לתקן לאחרים], ומעתה י"ל דאדרבה חדשים ממש חמירי טפי מכיבוס וגיהוץ שמחזירין ישנים לחדשים, וק"ו החדשים עצמן, וכ"ש בזמנינו שלא עוסקים כ"כ בכיבוס כזמננו ובלי ספק טיש יותר היס"ד ושמחה בחדשים מכביסת הישנים, וזה ברור [וכ"ש בקטנים דמעיךק הדין י"א דשרי לכבס להם, ולא נאסר להם כלל, וזה היתר גמור, שלא נצטוינו לצערם וכו' להנך דס"ל הכי, וא"כ כ"ש שייכבס בהיתר ולא לקנות חדשים].

רחיצת קטנים

ח. הנה בשר ויין נאסר לקטנים (שלא במקום מצוה) ואפי' אי' להתאבל על ירושלים כדמוכח מדמבו' שמצניעין הסכין, ומפורש שלא נותנים להם רק במקום הבדלה, וגם רחיצה משמע שנאסר בלית להו חטטין, אך בכיבוס מבו' בשו"ע דאסור, והרמ"א ס"ל שהמנהג בזה, וכאשר כבר העידו ע"ז בב"י ודרכי משה והוכיחו כן מתה"ד, דס"ל שאין מוחזקין הקטנים לאבילות [ובמק"א נת' דהגיע לחינוך להתאבל אולי איכא פלו' ש"ך וט"ז דומיא דאבילות, דלמקילים נלמד מאבילות, ע"י בהגר"א]. ויל"ע למנהג זה שנהגו להקל, דלכא"ל ה"ה ברחיצה [ורק בשר ויין יש להחמיר משום גזירה שמא יאכל, ע"י מ"א, ואכמ"ל]. וצ"ע.

דין משכנס אב ממעטין בשמחה

שו"ע ס' תקנ"א ס"א: משכנס אב ממעטין בשמחה. הנה במג"א מבואר דהוא עד ר"ח אלול, והביא כן מהריבנו ירוחם, ודייק כן בלשון הגמ', ובמ"ב הביאו. אולם בשעה"צ הביא מהקרבן נתנאל שנחלק וס"ל דהוא עד ט' באב, והוכחתו מדלמדו להא דבר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרים לישתמיט מיניה מהא דמשכנס אב ממעטין בשמחה, ועלה קאי הא דבריייתא ביבמות מ"ג ע"א שממעטין במשא ומתן וכו', וזה רק עד ט' באב, והביא כן מזהר הקדוש ושכן עמא דבר. והנה באמת בב"ח למד כן שדינו דממעטין במשא ומתן הוא בכלל דינא דממעטין בשמחה, אולם בפמ"ג מבואר שהוא שני דינים שאינם תלויים זה בזה, דהדין משכנס אב תלוי במולד שלכן לישתמיט מיניה וכו' משום דריע מזליה דחדוש אב, ומשא"כ הא דממעטין במו"מ וכו' הוא תלוי בר"ח, ודייק כן בלשון המחבר. ולעצם מש"כ הק"ו דבגמ' למדו הא דלישתמיט מיניה מהא דממעטין בשמחה, הנה בתוס' מבואר לא כן דכתבו שלמדו כן אחרי מה שאמרו דמגלגלין חובה ליום חייב יעו"ש, ולפ"ז עוד יותר י"ל דקאי אחדוש אב כולו.

דין גזיזת צפרניים בשבוע שחל בו ט"ב

הנה במ"ב ס' תקנ"א סק"ב הביא שנחלקו בזה האחרונים לגבי שבוע שחל בו ט' באב, ובער"ש שחל בו ט"ב מותר. והנה בט"ז אסר בפשטות בכל גווי, ובמג"א התיר בפשטות בכל גווי, ועכ"פ בער"ש, ורק שבפמ"ג ר"ל שגם להט"ז בער"ש שחל בו ט"ב מותר. והנה מעצם מה שהביאו הפמ"ג והמ"ב דין דער"ש שחל בו ט"ב, משמע דכל הנידון הוא רק לגבי שבוע שחל בו, אמנם ביד אפריים הביא מהא"ר שאפי' בער"ש שחל בו ט"ב יש להתיר, ומשמע דהנידון גם לגבי שבת חזון, ובאמת בא"ר מבואר דאף שמדינא יש להקל עכ"פ בער"ש אפי' שחל בו ט"ב, מ"מ המנהג להחמיר מו"ח עד התענית [חוץ מער"ש], ובשע"ת הביא שיטות שיש לאסור כל בין המצרים, ועיי"ש שהביא למנהג שלא להחמיר כלל, ובאמת בט"ז משמע כהפמ"ג והמ"ב שרק בשבוע שחל בו יש לאסור גזיזת צפרנים. ובעצם סתימת המ"ב מבואר דגם מי שאינו רגיל כל ער"ש לגווי הצפרנים שרי בער"ש לגווי, וכן משמע בפמ"ג, אולם ביד אפריים ובאליה רבה [הביאו הלבושי שרד] כתבו דהוא רק למי שרגיל כל שבוע, ובאמת כן משמע גם בחי"א שכתב לחלק בין זה לבין תספורת יעו"ש, ומשמע שבעצם דומים הם בהיתרם וכמש"כ הלבושי שרד ע"פ המג"א, יעו"ש.

הערה בדין שאר תעניות של חורבן הבית

בה"ל ס' תקנ"א ד"ה מו"ח יצא לחדש דבי"ז בתמוז ועשרה בטבת יש להחמיר כמו מו"ח עד התענית, והוא מהא"ר והפמ"ג, אולם בלבוש הוצאת זכרון אהרן כתבו שם להוכיח בבירור שהוא ט"ס בלבוש וממילא אין מקור לדין זה. ויש לדון דאולי יש להחמיר עכ"פ בדינים הנוהגים מ"ז בתמוז גם בעשרה בטבת, וצ"ע [ונפק"מ לתספורת, סעודת אירוסין, נישואין וריקודים ומחולות].

הטעמת תבשיל ביין בתשעת הימים

הנה בב"י ס"ס תקנ"א הביא מהמרי"ל בתשובה סי' ט"ו שכתב בשם האגודה דמותר לבשל דגים בחומץ, ובתשובה שם כתב וכו' באגודה להדיא דאסור לבשלם ביין, ובאמת בדרכי משה ג"כ הביא מהמהרי"ל במנהגים שהנהיג בביתו שלא לבשל דגים עם יין, אבל בחומץ יין שרי, ומקורו מהאגודה.

והנה בט"ז סק"ט יצא לחדש דמאחר ויסודו של האגודה להתיר חומץ הוא מהדין של הנוצר מן היין שמותר בחומץ, ה"נ דינו כמו בנדר, והרי בנודר מן היין מותר בתבשיל שיש בו טעם יין, וא"כ כ"ש דבתשעת הימים אם נתערב יין בתבשיל אע"פ שיש בו טעם יין התבשיל מותר באכילה, עכת"ד. ודבריו צ"ע טובא, שהרי במהרי"ל שהביא ה"ב משמע וכן מפורש במהרי"ל ואגודה לאסור לבשל דגים עם יין, והיה לט"ז עכ"פ להביא דברי המהרי"ל בזה ולחלוק עליו. ועוד יש לדקדק בלשון הט"ז שכתב אם נתערב, ומשמע דדוקא בדיעבד אבל לתחילה לא, וגם באגודה גופיה צ"ב באמת מדוע אסר לבשל דגים עם יין וכמשה"ק הט"ז.

והנה בבאר היטב סק"ט כתב על דברי הט"ז דלפי המנהג לאסור בתבשיל של בשר, אף דלענין נדר אין זה בכלל בשר, א"כ יש להחמיר ג"כ ביין שנתערב בתבשיל ויש בו טעם יין [אבל אם אין בו טעם יין בפשטות מותר לכו"ע, ובדומה למש"כ בשעה"צ סק"ח בשם הפמ"ג להתיר בתבשיל שנתערב בו בשר אם אין בו טעם בשר]. ובשע"ת הביא להבאר היטב, והוסיף דמקורו מהא"ר שכתב כן

על דברי הט"ז, ומבואר דהא"ר והבה"ט והשע"ת ג"כ הסכימו לעצם דברי הט"ז אילולי המנהג לאסור בתבשיל של בשר, וצ"ע.

והנראה בזה הוא לפמש"כ בשו"ת מהר"י ברונא סי' י"ג, והביאו בשיירי כנה"ג [הובא בשע"ת], שמתחילה רצה להתיר חומץ שנתערב בתבשיל מטעם האגודה שדממה דין זה לנדר, והנודר מן היין מותר בחומץ, ולבסוף דחה זה וכתב דא"ז תלוי בנדר אלא התקנה היתה להרבות צער ואבילות, ורק שהתיר כן מטעם אחר, והוא משום שלא ניכר טעם החומץ או היין בתבשיל, ועוד דלא בא אלא להטעים את התבשיל ואין בו שמחה, ורק דיש להחמיר ביין ממש משום שמא יבוא לשתות ממנו, עכת"ד. ומבואר לכאורה דבדיעבד מותר התבשיל, וכמש"כ בשע"ת בדרך אפשר דלכתחילה קאמר. ולפ"ז יתכן לומר דגם האגודה ומהרי"ל לא אסרו בדיעבד תבשיל שנתבשל עם יין ומטעם מש"כ בזה המהר"י ברונא, ורק דלכתחילה אסור לבשל התבשיל עם יין מטעם המהר"י ברונא, ורק דנחלקו עליו דלפי המהר"י ברונא גדר האיסור אינו תלוי בנדר, אלא באם יש לבשר שמחה, ורק שבחומץ לא חשש לשמא ישתה ממנו, וצ"ל משום דלא בריא ליה אם יש בו שמחה או לאו, אבל לפי האגודה ומהרי"ל גדר האיסור תלוי בנדר, ולכן בחומץ לא חששו לשמא ישתה ממנו, דאפי' לשתות ממנו גופא מותר, וכפי שפסק הרמ"א להדיא בס"ט בשם האגודה ומהרי"ל שמותר בחומץ יין, ולא חילק בין תבשיל לחוץ לתבשיל [ואולי לכו"ע אין חשש בחומץ שמא שתה ממנו, דאולי אינו ראוי כ"כ לשתיה רק להטעמת התבשיל, ולזה כיון ג"כ הרמ"א, ויל"ע], וא"ש מש"כ במהרי"ל במנהגים שהנהיג בביתו שלא לבשל דגים עם יין, והיינו שזוהי הנהגה לתחילה בשעת הבישול, אבל לא לאסור אכילת דגים עם יין בדיעבד אם כבר נתבשלו.

וא"ש עצם דברי האגודה שאסר לבשל דגים עם יין, אף שלענין נדר כתב הט"ז דתבשיל עם יין אינו בכלל יין, והרי האגודה גופיה מדמה זה לנדר, ולפמש"ת א"ש, דבאמת מצד הדין גם להאגודה בדיעבד אם נתבשל עם יין התבשיל מותר, ורק שלכתחילה אסור לבשל עם יין שמא יבוא לשתות ממנו. וא"ש ג"כ מש"כ הט"ז בפשיטות דאם נתבשל עם יין, התבשיל מותר, והיינו כמש"ת דבדיעבד בודאי שאי"ז בכלל נדר ולכן התבשיל מותר, אבל אה"נ דלכתחילה אין לבשל תבשיל עם יין.

אולם לפמש"כ הא"ר ובה"ט שלפי המנהג לאסור תבשיל בשר כמו בשר יש להחמיר ג"כ בתבשיל שיש בו טעם יין כמו יין, אזי אפי' בדיעבד לכאורה יש להחמיר בזה עכ"פ ביש בו טעם יין [וכנ"ל].

אמנם לפמש"כ המהר"י ברונא וכפי שכתב בשע"ת יש להתיר בדיעבד היכא שאין בו טעם יין, ואולי אף במקום שיש טעם יין מטעם מש"כ עוד דע"כ אין בו שמחה כיון שבא הטעמים התבשיל, וגם קצת משמע מדבריו שם דבכל גווי חשוב שאין בו טעם יין, וצ"ע למעשה.

רחיצה בע"ש חזון סמוך לשבת

בב"י ס"ס תקנ"א הביא מספר הפרנס שרוחצין הראש סמוך להכנסת כלה, וכ"כ בלבוש דנוהגין לחוץ הראש ופניו דידי ורגליו בצונן סמוך להכנסת שבת, אמנם בב"ח ס"ב כתב וז"ל: דדוקא בע"ש חזון דחל לפעמים בערב ת"ב ראו להחמיר מחצות ואילך כמו ערב ת"ב דעלמא, ומשום לא פלוג נהגו לאסור בכל ערב שבת חזון, עכ"ל. ויל"ע בדבריו אם משום לא פלוג נהגו ג"כ לאסור כל היום, אבל עכ"פ מבואר דרחיצה מחצות ודאי חמור יותר מקודם חצות, ובפמ"ג פסק ג"כ להלכה בע"ש חזון שהוא ערב ת"ב שלכתחילה יעשה קודם חצות, וא"כ לגבי שאר שבת חזון יל"ע איך יעשה לתחילה, דפרנסם ובלבוש מבואר שעדיף יותר סמוך לשבת, ולהב"ח ואולי גם להפמ"ג עדיף לכאורה קודם חצות, וצ"ע. שו"ר בב"ח סי"א שכתב לגבי כיבוס ביום חמישי דאחר חצות עדיף טפי, דכל כמה דמיקרבא לשבת טפי עדיף דמיהוי לכבוד שבת, ולכאורה זוהי סברת הפרנס והלבוש, ואולי י"ל בדעת הב"ח דאחרי שלמעשה אסור הרחיצה שוב יש לרוחץ באופן המותר סמוך לשבת שיהיה ניכר שהוא לכבוד שבת, אבל באופן האסור בודאי שאחר חצות גרע טפי אחרי שלא פלוג בין ע"ש חזון סתם לבין אם חל בערב ת"ב, ועדיין יל"ע בדעת הב"ח אם משום לא פלוג נאסר כל היום או רק מחצות, דאז שוב י"ל דעדיף לרוחץ קודם חצות, ואולי אף מותר לרוחץ כדרכו באופן זה, וצ"ע.

ובשולי הדברים יש להעיר עוד דמהב"ח נראה שבע"ש חזון שחל בערב ת"ב אסור לרוחץ לאחר חצות בכל אופן, ואילו בפמ"ג מבואר דבדיעבד מותר, ועיין בזה.

בענין לבישת בגדי שבת בשבת חזון

בעיקר לבישת בגדי שבת, בהג"מ החדשות שהובא בב"י ס"ס תקנ"ב מבואר דרק בשבת שחל ת"ב לאחריה אז נהגו לשנות קצת בשבת שאין מחליפין כל בגדיהן לבגדי שבת, וגם על מנהג זה כתב הב"י שם שלא נוהגין כן, וכע"ז מבואר בפרנס אות רע"א שבשבוע שחל ר"ח בע"ש מחליפין בגדיהם באותה שבת, ובשבת שלאחריה מחליפין רק הכתנות לבדה. ואולי יש לחלק דדוקא בר"ח שחל בע"ש הותר להחליף כל בגדיו, כמו שהתיר שם הפרנס לרוחץ כל גופו בחמין, ואולי בע"ש שחל בח' א"ל לא התיר לרוחץ כלל רק הראש סמוך להכנסת כלה.

עוד יש להעיר בעיקר מש"כ הערוה"ש שכל מה שנהגו שלא להחליף בגדי שבת הוא רק משום שהיה היכר בין מלבוש של חול לשל שבת, וכדי לא להראות אבלות בפרהסיא, ומשא"כ בזמן הראשונים שלא היה ניכר ההבדל כ"כ לא לא נהגו להחליף לבגדי שבת, הנה במנהגי מהרי"ל מפורש בשם מהרא"ק וז"ל: ואין מחליפין כל הבגדים כשאר שבתות להראות קצת סימני אבלות [ויש להעיר שכתב כן בסתם שבת חזון, וכבר מצינו כן בהג"מ לגבי שבת חזון שחל ת"ב במוצ"ש כדלעיל]. ומבואר דלמרות שהיה ניכר ההבדל, ואדרבה דוקא משום כך נהגו שלא להחליף כל המלבושים, ומשמע דמעיךק הדין היה מותר להחליף כל הבגדים, ורק החמירו כדי להראות האבלות. ואולי המהרי"ל לשיטתו שם שכתב שלא היו מאריכין ביוצר הכל יודוך, אך במהירות עונים זה את זה, והיינו שגם בשבת נהגו להראות קצת סימני אבלות.

שו"ר במהרי"ל שם שכתב וז"ל: ושאלו לפניו איך נוהגים אבילות בשבת שלא לשנות בגדים, והשיב דלא מנכרי בזה אבלות דהרואה אומר בגדי שבת אין

וצ"ל שלעיל סעיף י"א לגבי שתיית יין הבדלה, כ' המ"ב ס"ק ע' לגבי הדין שנותנים לתינוק לשתות שמירי בהגיע לחינוך, דוקא אי לא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים. וא"כ משמע שגיל שש עדיין אי"ז הזמן של להתאבל על ירושלים, שהרי מיירי בין גיל חינוך שהיינו שש לגיל להתאבל, ואיך כ' כאן ס"ק צ"א שמגיל שש שייך חינוך להתאבל על ירושלים, וצ"ע.

פנחס צבי נוסביום - מודיעין עילית

ממעטים במשא ומתן

במשנ"ב ס' תקנ"א סק"א סיים בזמנינו נהגו להקל בכל זה משום דהכל נחשב כעת כדי פרנסתו. והנה מקור דברים אלו הוא מלשון המהרש"ל שכתב דעכשיו בזה"ז שיש עלינו מס מלך ושרים הכל הוא כדי חינוך, כלשון התוס' בפ' איזהו נשך (וכן הובא בא"ר ובט"ז), ולכא' צ"ע דלכא' כל כוונת המהרש"ל הוא במס מלך ושרים שבזמנם שהמלך מטיל מס גדול באופן פתאומי וכדו', ואם לא יהיה לו ממון הרבה יתכן שלא יוכל לשלם המס. אבל באופן שיש גופים קבועים ומסודרים, אפי' אם הם גבוהים, מ"מ יש שיעור בדבר, ואם משתכר הרבה שיש לו מספיק לשלם המס לכא' אין סברא שנתיר לו לעסוק במלאכה בלי שיעור, וא"כ בפשטות כל דברי המהרש"ל הם באופן שזה מוסיף לא קבועים. וא"כ לפי"ז בזמנינו אנו שיש מיסים קבועים, ואין יכול המלך וכדו' להטיל מס באופן פתאומי, א"כ לא יהיה שייך היתר של המהרש"ל (ואמנם בזמן המ"ב כנראה היה שייך, אבל צ"ע בימינו אנו שהמצויאות השתנתה וא"כ לכא' נימא שהדין ישתנה, ואם ישתכר כל צרכו כבר נאסר עליו להתעסק עמו במלאכה, וצ"ע בזה).

יצחק זלושינסקי - מודיעין עילית

בענין סעודת אירוסין במקום מצוה

ס' תקנ"א ס"י בהגה 'וסעודת אירוסין', ובמשנ"ב (ס"ק ע"ד) תמה מה שייך לדון אם מותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודת אירוסין, הרי מבואר לעיל בסעיף ב' שאסור לעשות סעודת אירוסין.

וכתב בבאר הגולה שכאן מדובר באירוסין של מצוה, כגון שאין לו אשה ובנים. כמו שכתב הר"ן (מובא לעיל בסעיף ב' ברמ"א) שלצורך מצוה הכל שרי). וכן מביא המ"א בשם הב"ח ע"ש.

וכתב על זה המ"א 'מיהו אין ראייה כ"כ מהר"ן דשרי לעשות סעודה', ונ"ל כוונתו שכל מה שהתיר הר"ן לצורך מצוה זה רק דברים שנצרכים למצוה, כגון לבנות בית חתנות שמוזכר שם במשנ"ב (ס"ק י"ד), שבלי בית חתנות ימנעו מהחתונה, אבל כאן יכול ליארס בלי סעודה, וזה שלא יהיה סעודת אירוסין זה לא ימנע מהם אח"כ לינשא, א"כ אפי' שזה לצורך מצוה, מ"מ אין ראייה שיהיה מותר לעשות סעודה.

בענין סעודת סיום ערב ת"ב אחרי חצות

ס' תקנ"א שער הציון ס"ק פ"ט: "אבל אם נמשך הסעודה לאחר חצות אין כאן בית מיוחד, רק שלא יהיה יותר מיו"ד, ואפשר דדוקא לאלו הלומדים בעצמם". משמע מהשער הציון שאפי' במקום שכל האוכלים הם מהלומדים עצמם, מ"מ אסור יותר מעשרה, וזה קשה מאוד שכל הענין של עשרה ולא יותר שייך באנשים שמבחוץ שמצד עצמם לא יכולים לאכול, וכל ההיתר שלהם זה מכיון שנגררים אחר בעל השמחה, בזה היתירו רק עשרה ולא יותר, אבל כשיש הרבה לומדים שכל לומד מותר מצד עצמו לאכול בשר שזה סעודת מצוה שלו בעצמו, למה שיאסר להם אפי' הם מאה, הרי יש כאן מאה שיש להם סעודת מצוה.

והיה אפשר לדחוק שמדובר כאן על הלומדים שלא היו עושים סעודה בשאר ימות השנה, שמצד עצמם אסורים לעשות סעודת סיום בתשעת הימים כמו שנתבאר במשנ"ב ס"ק ע"ג, ובהם כתב השעה"צ שמותר עד עשרה, אבל זה לא משמעות הדברים.

ויתכן שאה"נ לענין סיום מסכת מקריע הבגדי ישע שאין היתר של עשרה, ורק ללומדים בעצמם מותר, וכל ההיתר של עשרה נאמר רק בשאר סעודות מצוה כגון מילה ופדיון הבן, ואה"נ אם יהיו יותר מעשרה לומדים לכולם יהיה מותר, רק הבגדי ישע בא לבאר שאין היתר להוסיף על הלומדים עשרה, אפי' יהיו פחות מעשרה לומדים, ועיין בלשון הבגדי ישע שכתב "אבל כל הלומדים עמהם וכו' אין כאן בית מיוחד", ועיין.

צבי לייטמן - מעלות דפנה

ברכת המזון על הכוס

כ' המ"ב סימן תקנ"א ס"ק ס"ט שברהמ"ז של שבת פשיטא דשרי, וצריך להוסיף שצריך לעיין בסימן רצ"ט ס"ק י"ד ש' שם שזה רק למי שנוהג לשתות כל פעם כוס ברהמ"ז, כי סובר שהכוס של ברהמ"ז קאי על הסעודה, ומי שנוהג כל פעם שאינו שותה אלא מניחו עד הבדלה, ה"ה בכה"ג שלא ישתה כוס זה.

מרדכי שלמה אינגבר - מודיעין עילית

בדין לבישת כובע של שבת בר"ח אב

כתב הגה"צ ר' שריה דבליצקי זצוק"ל בספרו זה השלחן ח"ב, דאף שבמעשה רב אות קנ"א כ' ללבוש בר"ח כובע שבת, נראה דבר"ח אב גם להגרו"א אין ללבוש, ד"ל דלא התייר הגר"א במעש"ר אות קצ"ז אלא בשבת, אבל בר"ח.

וכן הוסיף הגר"ש דבליצקי במכתב שנדפס בספרו שו"ת שומע ומוסיף, דבשבת הגר"א התייר כיון שאין אבילות בפרהסיא בשבת, אבל בר"ח הרי מותר אבילות בפרהסיא, ולכן אף שר"ח דאו' אסור.

וראיתי בספר נטעי גבריאל פכ"ו, ג' שדן לחלוק, וכן הנוהג ללבוש בר"ח כובע המיוחד לשבת רשאי ללבוש גם מר"ח אב, ועטמו ע"פ מה שהביא בספרו פל"ד דבכובע אין איסור ללבוש נקי ומכוס דל"ש בזה גיהוץ, ומקורו שם מספר שבילי דוד או"ח תקנ"א, ו' שביאר ע"פ דברי הרא"ש פרק אין מעמידין בשם התוספתא דבכובע ואנפיליא אין משום גיהוץ, ולכן כ' שם השבילי דוד במה שדן הפמ"ג ס' תקנ"א סוף סק"א באנפיליא שקורין זאקנו (גריבים) האם מותר ללבוש באינם חדשים, וכן דלדברי התוספתא הנ"ל לית בה משום גיהוץ, והיה צריך להיות מותר אפי' בחדשים, אלא שמצד המנהג נהגו לאסור בחדשים משום שמחה, אבל במכוסין מותר כיון דאין בו משום גיהוץ. [וכן ראיתי בספר דברי סופרים

ולפי"ז באמת מבואר שפיר מדוע צריך שלא יבטל טבילתו, דהנה אם ביטל טבילתו פעם ופעמיים מחמת הקור או סתם מפאת עיסוקיו, הרי הוכיח בזה דאינו טובל אלא לתענוג וודאי בכה"ג לא נתייר לו, אלא דצ"ב טובא באשל אברהם דמקשה גבי טבילת שבת למה לא נתקנו בכה"ג ג"כ (אמנם יעוי' בדברי האשל אברהם שם בארוכה מה שדן בזה, והעלה לדינא דמ"מ אין קפידה בע"ש אף אם ביטל לפעמים).

ד. ואולי עפ"י דבריו הנ"ל נוכל לבאר בדברי האש"א דלעיל, דהנה כתב בהליכות שלמה הנ"ל דמשום דכשלא מבטל הוא כעין נדר להכי מותר אף בשבת חזון, אך בלא"ה אסור, והקשינו דלכא' אף אם בטלו לפעמים אכתי כעין נדר לכאורה יש כאן.

ועל פי דברי האש"א הנ"ל נתבאר היטב, דהנה לא נקטי' בסתם דזו טבילה לצורך מצוה ולכבוד שבת, דבעיקרה טבילה זו היא לשם תענוג. ויתכן לפי"ז שבט' פעמים שיטבול לא יהא זה כעין נדר, דאפשר ולתענוג הוא טובל, וכן אם רואים בו שלא ביטל טבילה זו מעולם ולא עזבוהו הצניעה וריבוי העיסוקים, בזה הוי סימן כי למצוה כוונתו, וזה הוי כעין נדר ועדיף מענין האבילות.

צבי עקיבא רוטמן - אשדוד

מילה או סיום מסכת בט' באב שחל בשבת

עיין במשנ"ב סימן תקנ"א ס"ק ע"ז בסופו שכותב: ואם חל המילה או הסיום מסכת בט' באב שחל בשבת לכ"ע מותר לזמן כל הקרואים שירצה, ודינו מהמג"א, ולכא' זה חידוש עצום שזה יהא יותר קל מסתם ר"ח ועד התענית.

אולם יעוין בב"י ס' תקנ"ב ד"ה כתב רב שר שלום, ששם נראה שת"ב שנדחה יותר קל לענין אכילת בשר ויין, אולם לדינא אומר שאין הבדל, ולכא' לא יהא הבדל גם באיסור הזמנת הקרואים, ודלא כהמג"א דכתב דדין זה לכ"ע.

אביטר יצחק מלכה - עפולה עילית

סיום ומילה בתשעת הימים

במשנ"ב סימן תקנ"א ס"ק ע"ז מביא מח' הח"א שהעתיק כלבוש שמר"ח יש לוקחים מניין מצומצם לעבודת הברית, ודרך החיים מיקל, ומסיים המשנ"ב ואם חל מילה או סיום מסכת בתשעה באב שחל בשבת בזה לכ"ע מותר לזמן כל קרואים שירצה. וצ"ע מה הציור, אם זה בשבת פשוט שמותר לכולם, ואם זה בתשעת הימים מה פתאום מותר לזמן כל קרואים שירצה, הרי רק מי שדרכו לבוא בזמן אחר מותר לו לבוא. ושעה"צ מביא שדין זה ממ"א, ושם כוונתו בזמן שחל ט' באב בשבת, א"כ למחבר אין דין של שבוע שחל בו, לכן אף בו' אב ח' אב דינו כומן שלפני שבוע שחל בו ט' באב שמותר דווקא למי שדרכו לבוא בזמן אחר.

ברכה על הכוס בתשעת הימים

במשנ"ב סימן תקנ"א ס"ק ע"א מביא שיברך ברהמ"ז ללא כוס, ויסמוך על פוסקים שאף בשלושה א"צ כוס, וכאן יש לסמוך עליהם. ואילו בסימן תקנ"ב סק"ב כ' שאין לשתות שכר, ואם הוא אדם חלש שרי. ובשעה"צ (ס"ק ב') דלרש"ל מותר למי שרגיל בכל סעודה לשתות שכר ואין לאסור עליו, ואח"כ כותב ולכוס של ברכת המזון גם לרש"ל שרי, וכאן זה לכאורה יותר בעיה שזה סעודה מפסקת, וטעם היתרו דווקא לנוהגין לברך ביחד על כוס, ואילו בתשעת הימים אין המשנ"ב מביא היתר ונוהגין תמיד.

אוריאל אמינוב - רכסים

שבוע שחל בו

המ"ב בסי' תקנ"א ס"ק ע"ז מביא מחלוקת, דלרמ"א מר"ח עד שבוע שחל בו באים כל השייכים לסעודה, ובשבוע שחל בו רק מניין מצומצם (היינו מלבד הקרובים הפסולים לעדות), וללבוש כבר מר"ח לוקחים מניין מצומצם (ויש לוקחים מלבד הקרובים). וכתב במ"ב אם חל המילה או סיום בט"ב שחל בשבת, לכ"ע מותר לזמן כמה קרובים שירצה.

ובמ"א שהוא מקור דברי המ"ב מבואר כוונתו, דהיינו כשחל ט"ב להיות בשבת אין דין שבוע שחל בו ט"ב. וצ"ע בשלמא לרמ"א ניחא דחזור לדין דמר"ח עד שבוע שחל בו, אבל ללבוש הרי כבר מר"ח מותר רק מניין מצומצם, ומה מהני דאין לו דין שביעי שחל בו, ומדוע כתב דהוי לכ"ע.

ומבאר הלבושי שרד דבאמת ללבוש אין נ"מ ואסור, ומה שכתב לכ"ע כוונתו דלגבי כיבוס דהוי איסור מדינא דש"ס בט"ב שחל בשבת יש מחלוקת האם הוי שבוע שחל בו, אבל לגבי בשר ויין דהוי מנהג לכ"ע אין דין שבוע שחל בו.

עקיבא שיינברגר - בית שמש

סעודת מצוה בתשעת הימים

כ' הרמ"א ס' תקנ"א סעיף י' לגבי סעודת מצוה בתשעת הימים, שסעודת אירוסין אוכלים בשר ושותים יין, היינו שנחשב סעודת מצוה, והקשו כל האחרונים שהרי מבל' לעיל סעיף ב' שאין עושין סעודת אירוסין בתשעת הימים, וכן המ"ב ס"ק ע"ד אפשר דמיירי שלא בשעת אירוסין או שלא בבית ארוסתו דליכא שמחה כ"כ, והיינו כמב' בהל' חוה"מ שמותר בכה"ג סעודת אירוסין בחוה"מ אע"פ שאין מערבין שמחה בשמחה.

אלא שיל"ע שלעיל בסעיף ב' הביא המ"ב ס"ק ט"ז שסעודת אירוסין ותנאים אסור אף בשבת, ולכא' סעודה בשבת ע"כ אי"ז בשעת אירוסין שאסור קנין בשבת, וכן אסור כתיבת תנאים בשבת, וא"כ מבואר שאף שלא בשעת אירוסין אסור בתשעת הימים, ואיך התייר כאן. וביותר שהמ"א שהוא המקור לאסור סעודת אירוסין בשבת, הוא הביא גם התי' לחלק בין שעת אירוסין ללא שעת אירוסין, ע"ש שהקשה ע"ז מטעמים אחרים, וצ"ע.

אי גדולים יכולים לספר קטנים

שו"ע ס' תקנ"א סעיף י"ד אסור לגדולים לספר קטנים, ובמ"ב ס"ק ס"א הביא ב' טעמים, או משום חינוך לאבילות או משום עגמת נפש. וכן השעה"צ ס"ק צ"א נפ"מ בין הטעמים לפחות מבן שש שאינו בר חינוך של אבילות, ומ"מ שייך בו משום עגמ"ו.

לו. ומבואר מחד דהיה ניכר ההבדל בין מלבושי שבת למלבושי חול, ומאידיך מבואר דלא היה ניכר בזה האבילות. וצ"ל דמה שכתוב במהר"ק שהוא להראות קצת סימני אבילות, צ"ל שהכוונה להראות לעצמו, וע"ד מה שכתב מהר"ל שם דדברים שבצנעה מותר, דאל"כ מתחייב כאבל גמור, ובהו דאי שהכוונה כלפי עצמו, וזה מוכרח ממה שהוכיח הטור מסוגיא דמו"ק שאסור להראות אבילות בפרהסיא בשבת.

אמירת הכל יודוך בניעימה בשבת חזון

כתב במהר"ל הל' ת"ב וז"ל: מהר"י סגל לא שינה שום בגדים בשבת דחזון ישעיהו גם טלית המיוחד לו לשבת לא עיטף אלא בשל חול, ולא היו מאריכין ביוצר - הכל יודוך, אך במהירות עונים זה את זה.

בפשטות נראה שהכל ענין אחד והוא להראות קצת אבילות, אולם יתכן לפרש דדוקא בקל אדון נהגו כן ששם המנהג ש"עונים זה את זה" בניעימה, ובהו דוקא נהגו לומר במהירות. והטעם לזה אפשר לומר לפי מה שכתב בשו"ת מהר"י ברונא ס' י"ג שאפשר לקדש הלבנה קודם ט"ב אף שאומרים בברכה "שלא ישנו את תפקידם", ובט"ב המאורות שיש את תפקידם, משום שהיה זה בציווי בוראם, וכן נוסח הברכה "שלא ישנו תפקידם ששים ושמחים לעשות רצון קונם", פי' לפעמים משנים לפי רצון הבורא שמשנה המולות בשביל ישראל. עת"ד. וא"כ יתכן דמאחר והפזמון קל אדון הוא שחב על המאורות, ומרובו בו ג"כ ענין זה בפיוט "שמחים בצאתם וששים בבואם עושים באימה רצון קונם", ומכיון שבט"ב חשכו המאורות ומר"ח אב נשתנו סדרי מזלות אין ראוי לומר פזמון זה כ"כ בניעימה, ועיין.

יוסף אלחנן גרינברג - רכסים

בדין שתיית יין בתוך סעודה שלישיית בתשעת הימים משחשיכה

בסי' תקנ"א ס"ט, המשנ"ב סקנ"ו הביא מחלוקת אחרונים, דלהמ"א גם אם אווחו באמצע סעודה שלישיית, אם הציבור כבר התפללו [ואפילו מבעוד יום] נאסר בבשר ויין, אבל שארי אחרונים [אלוהו רבא ובה"ח] כתבו דבמוצ"ש אם הוא לא התפלל עדיין מותר בבשר ויין, דכיון שאומרים רצה בברכהמ"ז שייך אצלו שבת. ומשמע שהתיר אף כשהחשיך, וכ"כ בשו"ת משנה"ל תנינא ח"א ס' תמ"א, אך ברבנות אפרים (ח"א ס' שס"ז אות ב') נסתפק בזה, כ"כ במ"ב הוצ' משנה אחרונה.

[ובשעה"צ כתב דאין ראייה מהש"ך ביו"ד ס' שע"ה דפליג אמג"א, דהתם התייר באבילות יחיד, אך כאן דעת המג"א לאסור משום שחייב לצער עצמו עם הציבור.

וסברא זו הביאו מהפתיח תשובה החדש שכתב כן ליישב קו' הח"א (כלל קל"ב, והבאה"ט סקנ"ו), דבסי' ל' כתב המג"א גופיה דבדרבנן אינו נגזר אחר הציבור, ולזה תי' דהכא שאני שחייב לצער עצמו עם הציבור.

ולכא' נר' לענ"ד דבלא"ה סברא זו מוכרחת בדעת המג"א כגון מיניה וביה, דלכא' ק' וכי גרע המשך סעודה שלישיית [ואחר תפילת הציבור] מכל סעודת מצוה של ברית מילה פדה"ב סיום ואירוסין, שהתיר הרמ"א לשתות יין, וע"כ משום דבמוצ"ש כשהקהל התפללו ופירשו מ"יין, אם ישתה הרי פורש מהם, משא"כ בשאר סעודת מצוה הנבדל מהם במה שהוא בעל שמחה והם אינם בעלי שמחה].

ישראל מאיר אלזאס - אלעד

בענין טבילת מקוה של ע"ז חזון

א. כתב השו"ע בסי' תקנ"א סעיף ט"ז דיש נוהגין לא לרחוץ מר"ח, ויש שאינם מנמעים אלא בשבת זו וכו', וברמ"א כתב בתו"ד "דאפילו בערב שבת של חזון אסור לרחוץ כ"א ראשו פניו ידיו ורגליו בצונן, ויש מקילים בחפיפת הראש בחמין למי שרגיל בכך כל שבת". ובמ"ב שם בס"ק צ"ה כתב לענין טבילה של ערב שבת דמי שנוהג לטבול בכל ערב שבת מותר, אבל מי שמבטלה לפעמים מפני טרדת עסקיו או מפני הצניעה אסור.

ויש לתמוה בדבר, דאחר ומ"מ הוא טובל שלא לשם תענוג כי אם לכבוד ש"ק מה בכך שפעמים שמבטל מפני הצניעה, ולכאורה תמיד יהא מותר, וכדנקט' גבי נדה המותרת לרחוץ דזה משום שאינה עושה לתענוג אלא למצוה, והרי גם כאן לא עשה לשם תענוג כי אם לכבוד שבת.

ב. והנה בהליכות שלמה בארחות הלכה פרק י"ד (הערה 69) כתב בזה דבטבילה של ע"ש חזון עומדים לגדי עינינו שני ענינים, ענין האבילות וענין הטבילה, והנה ענין הטבילה לחודיה לא עדיף מאבילות החורבן, אלא מאחר והתמיד בכך מבטל לבטלו הוי כעין נדר, ונדר עדיף ממנהג האבילות ולהכי מותר. אכן גם לפי"ז צ"ע, דאם יש כאן ענין של סרך נדר מדוע בעי' שלא יבטל טבילה זו לעולם לכאורה בל' פעמים שנהג מנהג טוב, ולא התנה שיהא בלי נדר כבר הוי ספק נדר, וכאן נקטי' דאם מבטלה לפעמים מפני טרדת עסקיו או הצניעה כבר אסור, והדבר צ"ב דמ"מ אפשר ונהג כן כבר כמה פעמים והוי כעין נדר.

ג. עוד בזה יש באשל אברהם שכתב ג"כ לתמוה כן, דסוף סוף כוונתו לשבת ולא לתענוג, ומדוע לא נתייר לו מפני כבוד שבת משום שביטלה לפעמים.

אלא דבאשל אברהם צ"ע לכאורה מיניה וביה, דלגבי טבילת עזרא כתב דאף מי שאינו נוהר בזה מותר לטבול, ומחלק בין טבילה זו לטבילה של שבת, דטבילה של שבת עיקרה לשם תענוג הוא (בוטשאטש, סט"ז ד"ה עוד מצאתי (השני)), ולכן בעי' שלא יבטלנה לעולם, ואם ביטלה מחמת צניעה או עיסוקים שונים כבר נאסר בטבילה זו.

משא"כ בטבילת עזרא שעיקרה לבחינת טהרה, ולכן הוי כרחיצה לשם ליבון ומותר בכל מקרה, ואם ביטלה לפעמים אמרי' דאין דנים אפילו משאי אפשר, ואף אם לא מקפיד בד"כ יוכל לטבול.

והרי דצ"ב באשל אברהם מיניה וביה, דמחד כתב הכא דטבילת שבת עיקרה לשם תענוג היא, ולכן צריך שלא יבטל אף פעם, ומאידיך הוא מקשה מה בכך שביטל הא סוף כל סוף מכיון הוא לכבוד שבת, והדברים תמוהים, דהרי אם הדבר הוא בגדר דבר שעיקרו לתענוג, ודאי דבעי' שלא יהא לנו שום צד שלתענוג הוא עושה.

על הל' אבילות שהביא דברי השבילי דוד, ודן עפ"י להתיר לאבל ללבוש תוך ל' כובע של שבת].

ועוררני הגאון ר' יעקב קארפ שליט"א בעהמ"ס שימוש זקנים, ותלמידו נאמנו המובהק של רבינו הגר"ש דבליצקי זצוק"ל, דכיום שבחנות הכובעים עושים גיהוץ לכובעים לכאן לא שייך היתר זה כלל.

ולמי שיש בגד מיוחד רק לר"ח שהוא לא של שבת, וכמדומה זה מצוי כיום אצל בנות בית יעקב שיש תלבושת ר"ח, יעיון בא"א מבטושטש שדן בזה, ויש לו צד להיתר.

ולענין נעלי שבת ג"כ ישל"ד, עי' בשע"ת בשם הפמ"ג דבשבת חזון לכ"ע מותר נעלי שבת.

יוסף חיים הלוי בירנבוים - קרית ספר

בענין נישואין בליל י"ז בתמוז ולי"ז בטבת

הרמ"א בס' תקנ"א ס"ב כתב: ונוהגים להחמיר שאין נושאים מ"ז בתמוז ואילך עד אחר תשעה באב, עכ"ל. ויש לדון אם מותר לישא בליל י"ז, דהיינו מוצאי ט"ז בתמוז, דמצד אחד זה לפני יום י"ז בתמוז ומותר כמו שהתירו רחיצה וסיכה אכילה ושתייה לפני י"ז, ואע"פ שבעל נפש יחמיר מ"מ מעיקר הדין מותר, או דלמא אסור בליל י"ז דמנהג הרמ"א הוא משום "שלשת השבועות", והיום מתחיל מהלילה, וממילא ליל ט"ז נחשב בתוך שלשת השבועות ואסור מצד המנהג שכתב הרמ"א.

ועוד יש לדון, שהביאור הלכה ס' תקנ"א ד"ה מר"ח כתב דיש להחמיר ב"ז בתמוז וי' בטבת כמו מר"ח עד ת"ב, דהיינו של"ז בתמוז ועשרה בטבת יש דין של תשעת הימים, ופה כתוב האיסור לשאת אשה ב"ז בתמוז ועשרה בטבת יש לנו לבוא ולדון אם מותר לישא בליל י"ז, דהיינו ט' בלילה.

ועוד יש לדון את"ל שבלי"ז י"ז בתמוז אסור לשאת אשה, מה הדין אם עושה החופה ביום ט"ז ואח"כ הסעודה נמשכת לתוך ליל י"ז, האם מותר או אסור.

ברמ"א (ס' תקנ"ג ס"ג) משמע שמותר לשאת אשה בתענית בלי סעודה, ואפי' החתן אסור באכילה, וחזינון דלא כהפמ"ג שמובא בבה"ל שממשיך צום לתשעת הימים, והרי בתשעת הימים מבואר שאסור לעשות נישואין אפי' בלי סעודה (מ"ב ס' תקנ"א סקט"ו), דעצם הנישואין הי' שמחה, ובשו"ת פרי השדה מיישב שמדובר באלמן שישא אלמנה, שאין בזה שמחה כ"כ, וה"ה להחזיר גרושתו מותר. ויש לדון אם מותר גם בסעודה בתשעת הימים, וצ"ב. ודעת הגרש"א שלא ראוי לישא בליל י"ד טבת, אבל דעת הגרש"א שמוותר לתתילה.

ולענין ליל י"ז בתמוז, בשו"ת רבבות אפרים (ח"א ס' טעה) כ' שיכתבו בהזמנה שהחתונה לפני השקיעה וכך יעשו, אבל כשחל י"ז בשבת כתב בשו"ת א"מ (או"ח ח"א ס' קס"ח) שלצורך יש להתיר משום שדיני בין המצרים מתחילים מהבוקר לפי השיטות שהתענית מהבוקר, ועוד הרי מעיקר הדין מותר לישא אלא משום דלא מסמנא מלתא נהגו שלא נושאים, ובמנהג יש להקל. אבל דעת הגרש"א (הליכות שלמה פ"ג הע' 1) דאפי' בשעת הדחק אסור משום שדיני בין המצרים מתחילים כבר מהלילה, ובכללם איסור נישואין.

בענין תשעה באב שנדחה ליום א'

יש לדון בתשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום א', האם גדר הצום ביום י' באב הוא רק בתורת תשלומים לט"ב שחל בשבת, או דלמא גדר הצום הוא גדל של ט"ב עצמו ולא בתורת תשלומין.

ונ"מ בקטן שנעשה בר מצוה ביום י' באב האם חייב לצום מדינא או לא, דלצד שהצום הוא רק תשלומין הוא פטור שהרי בט' היה קטן, והיות שלא היה חייב בעיקר הצום ממילא גם בתשלומין פטור, אבל לצד השני שהיו חייב בעצם יום י' ממילא הקטן חייב. ודנו בזה הפוסקים (עי' שו"ת אבן ישראל ס"י).

ולכאן אפשר לומר שנחלקו בזה הראשונים, דבשו"ע בס' תקנ"א סעיף ד' מביא גידון בתשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום א' האם נוהג בו דיני שבע שחל בו או לא, דהטור כתב והב"י כתב המקור בירושלמי, והרא"ש והר"ן כתבו שלא נוהג בו דין שבע שחל בו, ואילו הסמ"ק וסמ"ג כתבו שנוהג בכה"ג דיני שבע שחל בו. וצ"ב במה פליגי, ואולי פליגי בהנ"ל, דהרא"ש סבר דלא הוי תשלומין אלא הצום חל בשנה זו ביום י', ולכן לשבע הקודם אין דין שבע שחל בו, אבל הסמ"ג סבר שבעצם הצום הוא בלילה, והיות שא"א לצום בשבת דחורו ליום א' בתורת תשלומין, ולכן כן חל דיני שבע שחל בו בשבוע הקודם.

והיה אפשר לדחות דאולי סברת הסמ"ק להחמיר משום חומרא בעלמא, דאם לא כן בטלת כל תורת שבע שחל בו בשנה זו שחל ט"ב בשבת, וכדאי הוא בית אלוקינו וכו', אבל זה אינו שהרי אם ט"ב חל ביום א' לכ"ע אין דיני שבע שחל בו בשבוע הקודם, אע"פ שיצא שלא מתאבל בשנה זו, אלא על כרחך כמו שנתבאר בס"ד.

ואולי לפי"ז יש לבאר המח' בשו"ע ס' תקנ"ד סעיף י"ט שכתב אם חל ט"ב בשבת מותר בכלול אפילו בתשמיש המיטה, ואילו הרמ"א כ' דיש אוסרים תשמיש המיטה וכך נוהגין, ועי' מ"ב (ס"ק ל"ט) מה שביאר במח', דהשו"ע סבר שהצום עבר ליום ראשון ואינו בתורת תשלומין גרידא, אלא כל חייב ומהות הצום עברה ליום הבא, משא"כ הרמ"א ס"ל דעיקר הצום הוא יום ט', ואילו יום י' הוא רק תשלומין. ויש לפלפל בזה.

יוסף חיים וייל - רמת בית שמש

אמירת שהחיינו בין המצרים

כתב השו"ע סימן תקנ"א סעיף י"ז וז"ל: טוב ליהרר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש, אבל על פדיון הבן אומר ולא יחמיץ המצוה. וכתב המ"ב ס"ק צ"ט דכיון שלא מברך לא יאכל הפרי ולא ילבש הבגד. ויש לדון האם בכל פעם שאדם רוצה לאכול ויש דבר המעכבו מלברך, האם צריך להנמנע מלאכול. עוד כתב שאשה מעוברת מותרת לאכול פרי בלא שהחיינו שמה תתאוה ויגרם לה נזק, וכן חולה מותר. וצ"ע מה החילוק מפדיון הבן ששם מברך שהחיינו, לבין אשה מעוברת שאינה מברכת.

ונראה לבאר שחייב הברכות במצות אמנם אינם מעכבים, ויצא ידי חובה גם אם לא בירך, אבל הם חלק מהמצוה, ולכן אדם שמחוייב במצוה החיוב כולל גם

את ברכתיה, וא"כ מובן שכשיש לו חוב של פדיון הבן או ברית מילה החיוב הזה דוחה את הדין דרבנן של תשעת הימים, ולכן כיון שהחיוב כולל גם ברכת שהחיינו מברך, משא"כ באשה מעוברת שאין חיוב לאכול הפרי רק היתר שלא תנזק, בכהאי גוונא אין להתיר ברכת שהחיינו כיון שיכולה לאכול בלי לברך.

משה לנדאו - רמת שלמה

בענין טעם ההפטרות של תלתא דפורענותא

נשאלתי בענין טעם ההפטרות של תלתא דפורענותא שנהגו יוצאי צפון אפריקה להפטרים בניגון מיוחד לתלתא דפורענותא, האם רשאים להמשיך במנהגם.

תשובה: אין לנהוג מנהגי אבילות בשבתות של בין המצרים כלל, אמנם קהילות שיש להם לחן מיוחד להפטיר את תלתא דפורענותא, בניגון מיוחד שאינו של קינה או של מגילת איכה, רשאים להמשיך במנהגם.

ובחזו"ע ארבע תעניות (עמודים קנ"ה-קנ"ו) כתב בשם החיד"א בברכ"י (ס' תקנ"א סק"ב) מנהג ארץ ישראל שלא לומר בשבת חזון שום קינה, כמו שכתוב בסידורים. וכן הוא מנהג מצרים וכרכים ועיירות גדולות שבתגורמה, דאפילו בט' באב שחל בשבת מעלה על שלחנו בשרא שמנה אפתורא דמשלם, לעשות יקר בינמא דשבתא. ומי שם פה לבכות ואבל הביא גם הוא כאשר קונן, ומה גם בפרהסיא קבל עם ביום שבת קדש, הא דואי ראוי לבטל מנהג זה ולכבוד השבת, ע"כ. וציין שם שכ"כ בשר"ת עמק יהושע (ח"ג חאו"ח ס' י"ח אות ב') שלא נכון להפטיר בניגון איכה. ע"ש.

אלא שיש לחלק בין ניגון לבין אמירת קינה, שהמנהג הוא לומר רק בניגון מיוחד, והוא ניגון מיוחד לשלשת שבועות אלו, ואינו בניגון של קינה או מגילת איכה, וכן אמר לי ידידי פנחס דנינו הי"ו בשם הראש"ל הגר"ש עמאר שליט"א, שהניגון שנהגו להפטיר את תלתא דפורענותא הוא ניגון שמתאים לאמירת ימים אלו, והוא ניגון מרגש, אבל אינו מעורר לבכיה, וזכור לי שלפני שנים דברתי עם הגאון רבי יעקב יוסף זצ"ל בנו של מרן זיע"א, ואמרתיו לו שניגון ההפטרות שנהגו בתלתא דפורענותא אינו שונה ממה שיש לירושלמים מקאמים שהם עצובים קצת, כגון צבא וכודר חוסייני וכיוצא"ב, ויש שבתות שהם מנגנים בהם כגון חיי שרה וכו"ב.

וזכור לי שכשקניתי מהגר"ש משאש זצ"ל את ספריו שאלתי על ניגון זה, והשמיע לי שני ניגונים, האחד מה שנהגו ברוב המקומות, וניגון נוסף כמו קינה, ויש נוהגים לנגן בו בשבת חזון דוקא, ואח"כ סיפרתי להראש"ל הגר"מ אליהו זצ"ל מה שאמר הגר"ש משאש, והנהרן לי בראשו.

וכעת ראיתי בהלכה ברורה ח"ז (בחלק השו"ת אוצרות יוסף עמוד מ"ג) שציין שהריב"ש (סימן קי"ב) כתב שבשבת חזון אפילו אם יש בבית הכנסת מי שידע להפטיר אלא שאינו יודע לקונן כראוי בהפטרות, מותר למי שידע לעלות למפטיר אפילו אם עלה כבר. ע"כ. ונראה מתוך דברי הריב"ש שכך היה מנהגם, והובא בחזו"ע (שם עמוד קנ"ה), וכתב מכל מקום מנהג א"י ומצרים שהביא מרן החיד"א הוא המנהג הנכון, אמנם כבר אמרנו שניגון שרגילים בתלתא דפורענותא אינו ניגון של קינה אלא ניגון מיוחד לימים אלו, ויש שמרגישים בו שהוא ניגון שמה.

ובהנהגות הבבא סאלי (ישראל סבא קדישא) בענין ניגון ההפטרות של תלתא דפורענותא, מובא שהבבא סאלי זיע"א לא נהג לשנות הניגון, ומנע מאחד שרצה לנגן כן, וכן אמר לי נכדו רבי אברהם יהודיף שליט"א, אמנם כבר אמר לי שהבבא סאלי זיע"א היה מיוחד בהנהגתו בזה, ולא ללמד על הכלל יצא.

אמנם אח"כ בירדתי אצל האדמו"ר רבי פנחס אביחצירא שליט"א, ואמר לי שאביו האדמו"ר רבי אלעזר זצ"ל הקפיד לומר הפטרות חזון [לע"ז אמו ע"ה] בניגון איכה, וכן הנהגה בבית הכנסת אצלם שמי שידע להפטיר בניגון של תלתא דפורענותא עולה ואומרם בלחן זה, וכששאלתי אותו על מנהג הבבא סאלי בזה, אמר לי בזה"ל: 'כל אחד אומר משהו אחר... בשם בבא סאלי זיע"א'.

וכמו כן נכנסתי אצל האדמו"ר רבי ברוך שליט"א שהוא המקור המוסמך ביותר להעיד על אביו הקדוש סידנא בבא סאלי זיע"א, ואמר לי שאביו הקדוש היה מקפיד לומר את ההפטרות של תלתא דפורענותא דוקא בלחן המיוחד שלהם ולא בלחן הרגיל, וכן הם מקפידים אצלם כיום, וכששאלתי אותו על הכתוב בספר השיב 'וכי הם היו עמנו בתפיללתא...'

ולעצם הדין, כבר כתבו בזה בספר עטרת אבות (ח"ב עמוד של"ט) ובספר דברי שלום ואמת (ח"ד עמוד 29) שכן מבואר במאירי במגן אבות ובריב"ש, ומדובר בניגון שנגב שמרעיד את הלב ומטרתו לעורר בתשובה ולא להביא לידי בכי, גם הרה"ג שלמה דייין יצ"ו כתב בספר עטרת שלמה (ס' י"ג עמ' קכ"ה) 'אין זה קינה או תמור של קינה או של מגילת איכה', והוא גם מספר כי חקר אצל יראים ושלמים מאנשי קהל קדוש צפרו יע"א, ואמרו לי שמעולם לא נתבטל המנהג הזה בעירם, ושכן היו נוהגים לקרות הפטרות חזון "בתמור המיוחד" (שם עמ' קכ"ד), ולכן הוא תמה על כמותר"ד יהושע מאמאן ליד צפרו שכינה את המנהג מנהג של 'עמי הארץ'. ויש לחלק בין הקניות שמוסיפין והם לא מסדר התפלה, לבין התמור ששונים על דברי התוכחות שבהפטרות, דהלא כוונת רבותינו באלו ההפטרות לעורר הלבבות ויפלחו הכליות בדברי תוכחות, ואדרבה התמור המיוחד להם יעורר הלב למאי דקאמר, ואף על פי שדברי הכתובים בעצמם קורע הלב לבית חללו, בכל זאת לא כולי עלמא גמיר וסביר מאי קאמר, וגם אם גמיר לא כל כך נותנין את לבם מה שאומרים אם יקראו כדרך שקוראים בכל השנה, ומה התועלת בהפטרות אלו אם לא נפיק מינייהו המטרה והתועלת שעליהם נתקנו, ומה בכך אם התמור יעורר הנפש מעומק מסתרי הלב, הלא זוהי מטרת התוכחות גופא, עכ"ל. וכן בספר מגן אבות (עמוד רס"ח בהערה) כתב ליישב המנהג דמה שיעררו על מנהג זה דחשיב כאבלות בפרהסיא, נראה דלא חשו לזה גאוני קדמאי, משום דאינו עושה בזה מעשה אבלות, אלא שתקנו לקרוא הפטרות אלו כדי לעורר הלבבות לתשובה קוראים גם בנוסח הזה, כמו שכתב הרמב"ם שם שנהגו לקרוא שלשת הפטרות אלו שהם דברי תוכחות, ולכן מנגנים בזה ניגון של קינה, אבל אין נוהגין בזה מנהגי צער אלא מנהגי תוכחה, ולכן נראה שעל זה לא העיר החיד"א כלום, וכן בקניות אבותינו לתשעה באב שם

כתב ליישב, דהנה ידוע כי קינה הוא חיבור שנתחבר על ידי משורר על מאורע כל שהוא, אך הוא לא בהכרח אף חיבר את הלחן של אותה הקינה, ויצא אפוא שהאיסור הוא לקרוא את הקינה עצמה, אבל לא את הנעימה, ואף אם נאמר שגם השמעת הנעימה אסורה כיון שהיא מזכירה את הקינה עצמה, מכל מקום הניגון של הפטרות אלו אינן לקוחות מאף קינה של תשעה באב, כי אלו נעימות פשוטות של אמירת תוכחות.

גם בעל "עלי הדס - מנהגי תונס" (עמוד 618): 'ויש להוסיף שהניגון שלנו באותן שלש הפטרות אינו לא ניגון איכה ולא ניגון קינה, אלא ניגון מיוחד מותאם ביחוד לאותן שלש הפטרות מלא הכנעה וגעגועים, ובכהאי גוונא אתי שפיר לכולי עלמא'. ובפרט שהניגון אינו קינה, הוא רק לחן, ורובם אומרים לא במנגינת איכה או קינות, ואינו דומה כלל ללחנים של תשעה באב, אלא הוא רק לחן מיוחד לזמנים אלו, ומרגש מאוד, ובכלל עונג שבת לעורר את הקהל להאזין לתוכן ההפטרות, שזה המטרה שלא מפטירים בהפטרות פנחס אלא בתלתא דפורענותא, ולא כמו שכתבו בשער המפקד ונהר מצרים, עיי"ש בדבריהם.

אורן נזרתי - באר שבע

סימן תקנ"ב

שבת ערב תשעה באב

כתב המשנ"ב בס' תקנ"ב סק"ד היינו קודם השקיעה, ובשעה"צ סק"ב כתב בתו"ד וה"ה כשחל בשבת, וצ"ע למה צ"ל זאת, הרי מפורש כתוב בשו"ע גם אם חל בשבת.

יעקב משה הכהן קליין - מודיעין עילית

ב' תבשילים בסעודה המפסקת

מ"ב סימן תקנ"ב סק"י. ולביבות ממולאים בגבינה נקרא שני תבשילין. מיירי בגבינה מבושלת. פוס'.
שמי" אקוקה - מעלות דפנה

בענין סעודה המפסקת

א) הנה מבואר במשנה בתענית ובגמ' שם בדף ל"ע א' איסור אכילת שני תבשילין בסעודה המפסקת בערב ט"ב. ועיי"ש ובשו"ע סימן תקנ"ד כל פרטי הדינים.

ויש לחקור אם יש חיוב לאכול סעודה המפסקת, או שאין זה חיוב, אלא שנאמר שמי שאוכל סעודה המפסקת היינו הסעודה שקודם הצום שלא יאכל ב' תבשילין, אבל אם אינו רוצה לאכול אינו חייב.

והנה ראיתי בשו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ח תשובה א' שכתב בביאורים, שנראה שאף מי שאינו מתענה בת"ב כגון חולה וכדומה צריך לנהוג בכל דיני סעודה המפסקת, ע"כ. ולכאן משמע שבא לחדש דאף חולה שאינו צם, עם כל זה יש לו חיוב לאכול סעודה המפסקת, אולם נראה שאין זה ראייה, דיש לפרש כונת האור לציון שאם החולה רוצה לאכול בערב ט"ב, צריך ג"כ לנהוג בכל הדינים, אבל לעולם אינו חייב לאכול אם אינו רוצה.

אולם ראיתי באור"צ שם בגוף התשובה שכתב: ויש לעשות סעודה מפסקת דוקא בפת, ע"כ. ונראה מדבריו כאן שרוצה לומר שיש חיוב לאכול סעודה המפסקת, וזה שהוסיף דאף צריך בפת דוקא [ומ"מ נראה שזה פשוט שהאיסור לאכול ב' תבשילין הוא אף באופן שלא יאכל פת].

אולם לפענ"ד נראה ראייה ברורה שאין חיוב באכילת סעודה המפסקת, שהרי מבואר בגמרא בתענית דף ל', וכן פסק בשו"ע בסימן תקנ"ב סעיף ט', שאם אין דעתו לאכול אחר חצות יכול לאכול בסעודה שקודם חצות ב' תבשילין, ואם תמצי לומר שיש חיוב לאכול סעודה המפסקת א"כ אין מותר לו לאכול קודם חצות ב' תבשילין ואחר חצות אינו אוכל כלום, הרי הוא מבטל חיוב סעודה המפסקת, אלא ודאי שאין חיוב לאכול סעודה המפסקת ורק יש הלכה שכשאוכל סעודה המפסקת לא יאכל ב' תבשילים, וכשאוכל קודם חצות אין זה נחשב סעודה המפסקת, ולכן אין איסור לאכול ב' תבשילים. וזה ברור.

שוב מצאתי בכה"ח ס"ק ל"ו על מה שהובא שם דיש מחמירין לטבל פת באפר וכו' ואומרים זוהי סעודת ט"ב, שמכאן נראה שיש לתא דמצוה לאכול בסעודה המפסקת, הלכות קטנות ח"ב סימן קל"ה, ע"כ.

ועיינתי בהלכות קטנות, ושם כתב ג' טעמים שיש בזה קצת מצוה, א' להקדים סעודה מרה של אבלות, ב' דט"ב נקרא מועד ויהפכהו הקב"ה ליו"ט [א"ה], יש להוסיף מש"כ המג"א ס"ק י"א דיש בזה כעין סעודת יו"ט כיון שבזמן ביהמ"ק היה יו"ט י"ג, ג' שהיה צריך לאכול מאכל אבלים בט"ב אלא שא"א לאכול בט"ב ולכן אוכלים בעט"ב, עכ"ד. והמבואר דגם להלכות קטנות אין כאן חיוב אלא "ענין" ומצוה. ומוכרח כן שאין בזה חיוב כמו שהוכחתי לעיל. ואפשר שגם האור"צ נתכוין לומר שיש בזה מצוה, וחדש שצריך אף פת. וזה יובן יותר להטעם שדומה ליו"ט שלכן יעשה את הסעודה בפת כמו ביו"ט. אבל להטעם משום אבלות לכאן למה צריך פת. ואפשר שע"י פת תחשב הסעודה סעודת אבלים, וצ"ע.

[דרך אגב משמע מדברי הלכות קטנות דגם בט"ב עצמו נוהג דין סעודה המפסקת אלא שא"א לאכול בט"ב, ונפקא מינה דחולה בט"ב לא יאכל ב' תבשילין, ואכמ"ל].

ב) ובעיקר גדר סעודה המפסקת הנה לשון רש"י ז"ל הוא, המפסיק בה, דשוב אינו אוכל עוד מאותה סעודה ואילך, וכן הוא לשון ר"ח ז"ל, שהוא מפסיק בה, כלומר בתענית. וכן הוא בפ"י רבינו גרשום, שמקבל עליו תענית.

ונלע"ז כמעט ברור דלפ"י רש"י ודעימייה יסוד הדין דסעודה המפסקת לא תלי בסעודה עיקרית או ארעית אלא אם א"כ אינו אוכל, אבל אם א"כ יאכל אפי' איזה פרי (ואפשר גם שתייה), שוב אין על הסעודה תורת סעודה המפסקת, דיסוד הדין הוא שאחרי הסעודה מקבל עליו תענית, וכבר מבואר בהרמב"ן הובא בטור ס' תקנ"ג ששייך קבלת תענית מבע"י, והוא ביאור דברי רש"י ז"ל.

אכן הרמב"ן ז"ל הובא בהר"ן כתב דגדר סעודה המפסקת הוא שאינו אוכל עוד סעודת קבע ודייק לה מלשון הברייתא, אם עתיד לסעוד "סעודה" אחרת, וכן

פסקו כל הפוסקים בסי' תקנ"ב. אכן לענ"ד דברי רש"י, ר"ח, רבינו גרשום אינם מורים כן (ובב"י לא הביא שום חולק על דברי הרמב"ן).

אלא שיש בזה קושי, דהרי מבואר בגמ' דקודם חצות אף כשמפסיק בה יכול לאכול באותה סעודה ב' תבשילין, ואחר חצות אסור, ולכאורה לא שייך קבלת תענית קודם חצות או אף אחר חצות אלא סמוך לחשיכה וכמו בע"ש, וצ"ע.

ונלענ"ד עוד דשי' רש"י היא כהר"מ שפסק דיש חיוב לקבל תענית מבער"י ולא רק רשות (על ר"מ פ"ג מהל' תעניות ה"ג שכתב: אוכלין ושותין מבער"י כמו שעושים בצום כפור, ודייק מזה המ"מ שלדעת הר"מ יש דין תוספת, וכ"ה בפירוש בפ"י המשנה).

ונראה שזהו ביאור דברי רש"י ז"ל בתענית כ"ט ב' שפירש על מה שאמרו שם ערב ט"ב שחל בשבת אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו, ופירש"י, אינו מפסיק סעודתו ואינו ממעט בתבשילין, אלא אוכל כל צרכו ומעלה על שלחנו אפ"י כסעודת שלמה בשעתו, וצ"ע מהו זה שכתב רש"י אינו מפסיק סעודתו, דאטו יכול לאכול בתשעה באב, וכבר עמד ע"ז הברר היטב בסי' תקנ"ב, ושם פירש כוונת רש"י שאינו נוהג בסעודה המפסקת לענין בשר ויין, ועושה, ולענ"ד ל' רש"י אינו מורה כן, ומי שני לי לרש"י לכתוב בפירוש בשר ויין (וכאשר פ"י בעירובין דף מ' ע"ב), ועל כן נלענ"ד דרש"י איל בשי' הר"מ הנ"ל דיש דין תוספת בת"ב, והוה שכתב דכאן בעט"ב שחל בשבת לא ינהג דין תוספת משום כבוד שבת, ולעולם בהגיע בין השמשות אסור, ודו"ק.

[ואפשר לומר עוד דאף א' ליכא דין תוספת בעט"ב, כונת רש"י ז"ל שאסור לו לקבל תוספת בעט"ב שחל בשבת, ודו"ק].

ג) והנה בפשוטו בעט"ב שחל בשבת לא מתקיים כלל דין סעודה המפסקת, שמאחר ואוכל בשר ושותה יין ונוהג כמו בכל שבת וחול דעלמא, א"כ אין שום קיום דין בסעודה הזו מלבד שבמציאות היא סעודה המפסקת.

אכן ראיתי באליה רבה והובא בפמ"ג אות' ו' ובכ"ח, שהביא מהמהר"ל שהגם שבשאר שבתות השנה היה אוכל סעודה שלישית קודם מנחה, בעט"ב שחל בשבת אכל סעודה ג' לאחר מנחה, ועיינתי במהר"ל ונימוקו עמו כדי לצאת ג"כ יד"ח סעודה המפסקת, והדברים צ"ב דמאחר ואוכל בשר ושותה יין איזה קיום דין סעודה המפסקת יש בזה.

ואפשר שמהר"ל היה נוהג כאותם הראשונים שהובא בטור סי' תקנ"ב שאף בעט"ב שחל בשבת לא אכלו בשר בסעודה המפסקת, ואשר על כן מתקיים בזה ג"כ דין סעודה המפסקת. אלא שצ"ע לפי"ז מהו הענין דוקא לאחר מנחה, שהרי דין סעודה המפסקת שייך אף קודם מנחה.

ולכן אולי י"ל שלעולם אכל בשר ושתה יין, אלא שסובר שמ"מ יש עוד קיום דין סעודה המפסקת. וזה יתבאר לפי"ד הלכות קטנות הנ"ל שיש לתא דמצוה בסעודה המפסקת, ולחד פירושא מדין יו"ט, וגם זה שייך הכא. ולכן אכל דוקא לאחר מנחה כדי שיהא ניכר שסעודה המפסקת היא ולא סעודה ג'.

ולפי"ז שוב י"ל דלעולם לא אכל בשר, ומ"מ כדי שיהא ניכר שהוא סעודה המפסקת אכל דוקא לאחר מנחה, ומ"מ נראה דמזה שצריך שיהא ניכר דהוי לשם סעודה המפסקת מוכח דסובר כהלק"ט שיש מצוה בפ"ע בסעודה המפסקת, ודו"ק.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

בענין אכילת דגים

בסימן תקנב כתב מרן: בשר ועופות וגדיים, ויש גורסים דגים, וכתב בערוך השולחן דמ"ש בש"ע דגים ודאי הוא טעות הדפוס, וכן בהג"א והמג"א סק"ב נדחקו לקיים הגירסא משום דבנדריים הוא בכלל בשר, ואינו כן אלא למקום שרגילין כן כמ"ש ביו"ד סי' רי"א, וכן מ"ש משום דעולה על שולחן מלכים מה ענין זה לזה, וכמה מאכלים טובים יש ומותרים, וממנהגיהו מוכח כן שאין אוכלין בשר מר"ח ואוכלין דגים, וכ"כ הגר"א שטעות הוא, וכן הוא בעטרת זקנים. וכן הוא גם מנהג הספרדים כמו שכתב רבינו הכף החיים (כאן ס"ק יז) שאין לאכול דגים.

בענין הגדרת ב' תבשילים

כתב בערוך השולחן (סימן תקנב סעיף ח וסעיף ט): שני תבשילין אסורין אפילו שני מיני תבשילין בקדירה אחת, כמו שיבשל דגים וביצים בקדירה אחת חשיב שני תבשילין וכל כיוצא בזה, בד"א בדברים שאין דרכן להתבשל תמיד ביחד, אבל דברים שמתבשלים תמיד ביחד כמו אצלנו שמבשלים דגים עם תפוחי אדמה שקורין בולבע"ס, או שמבשלין מין גרופי"ן עם תפוחי אדמה או שני מיני גרופי"ן או גרופי"ן עם קטניות, שכן דרך בישולם, אינו חשוב אלא תבשיל אחד, או לפי זמן הקדמון שהיו נותנים בצלים וביצים בתוך זרעונים, וכן כל כיוצא בזה.

והמג"א סק"ד כתב דלביבות ממולאים בגבינה היו שני תבשילים, ודבר תימא הוא דכל לביבות הרי ממולאים בגבינה או בביצים ובצללים כידוע, ואפשר שבזמן הקודם לא היה כן, מיהו בזמננו ודאי אין זה אלא תבשיל אחד, ולכן מותר לאכול קרעפלא"ן מטוגנים או בלינצו"ס הממולאים בגבינה או בביצים ובצללים, וכן כל כיוצא בזה.

וכן אסור תבשיל אחד בשני קדירות, כגון תבשיל אחד מבושל ומטוגן שבקדירה זו בשלו ובקדירה זו טיגנו, או צלי ובישול כגון שרוצה לאכול דגים מבושלים ודגים צלויים או מטוגנים, אבל מטוגנין בלבד אפילו טיגנו עם תמאה וחלב היו תבשיל אחד [ואמרו הכותב כן הוא מנהג בגדד כמו שהביא בה"ח ביו"ד בהלכות בשר בחלב], מפני שכן דרכן, או שבישל בשני קדורות מאכל אחד בשניו כגון שבאחד בלילתו עבה ובשני בלילתו רכה, אבל כששום לגמרי לא שייך לקרותם שני תבשילין.

ויכול לאכול תבשיל אחד עם כמה מיני פירות וזרעונים וירקות חיים, ולכן לפי מנהגינו שאוכלים ביצים אסור לאכול עוד תבשיל אחר, ושת"י טי"א וקאו"א נ"ל דלא חשיב מין תבשיל כלל, שאין זה אלא כשתיית מים או שארי משקים

המותרים לבד יין, ויש שמוסמק בזה, ולא ידעתי למה, שכן מנהג פשוט בארץ ישראל ובמצרים לשתות קאו"א בסעודה המפסקת.

גל אור - צפת

סיכום טוב"י שו"ע, משנ"ב, ביה"ל ושעה"צ בקצרה סי' תקנב

דיני ערב ת"ב

סעי' א

האסור והמותר בסעודה מפסקת

ערב ת"ב בסעודה מפסקת שאוכלה אחר חצות - לא יאכל בשר, לא ישתה יין (מדינא דגמ'), ולא יאכל ב' תבשילין. [כת"ק, ורשב"ג ס"ל שאם רגיל לאכול ג' תבשילין יאכל ב', והלכה כת"ק].

ושאר משקיין - מותר, אך ימעט מדרכו בכל השנה (שאם רגיל לשתות בסעודה ד' ישתה ג') [בזה מודה ת"ק לרשב"ג]. ושכר: אין לשתות (וכ"ש מע"ד או יי"ש המשכרים, שישכח עי"ז את החורבן). ואם רגיל לשתות בכל סעודה שכן: לרש"ל שרי, והכנה"ג מפקפק בזה. הכרעת הא"ר שהכל לפי מה שהוא אדם. ולכוס של בהמ"ז: לנהגין לברך על כוס יחידי, שרי [דלזמן בלא"ה אין מזמנים, ע"ל ס"ה].

ואחר סעודתו - לא יאכל צנון ומליח או שא"ד שנוהג בהם בשאר פעמים (משום פרישות).

סעי' ב

בשר מליח ♦ עופות ♦ דגים ♦ יין מגתו

נהגו לאסור בה - אפ"י אכילת בשר מליח שעבר עליו יותר מב' ימים ולילה [היינו: לרש"י ששהה כן במלה, ולתוס' משעה שנשחט] (אע"ג שכל הטעם משום שנתבטל הקרבנות, ובשר לאחר ג' פסול להקרבה), ובשר עופות (אע"ג שאין קרבין ע"ג המזבח). וה"ה דגים [הטעם: א. דיש מקומות שדגים בכלל בשר (עי' יו"ד סי' ריז ס"ח). ב. דעולה על שולחן מלכים, ויש שמחה לאיש באכילתו]. וכן יין מגתו (שאינו לו יותר מג"י ואינו חשוב ואין בו כ"כ שמחה). [והא דמדינא שרי אינו משום שאינו כשר לנסכים, דא"כ אפ"י עד מ' יום]. [והטעם כ' הטור שאסור לא רק משום שמחה אלא גם כדי להרבות צער, וראה שהרי מצוה להשקות אבל בין, דאמרי' לא נברא יין אלא לנחם בו אבלים שמצוה לנחמו לשכח צער, ודלא כבעה"ט שכ' לאסור רק בשר שכשר לשלמים, משום שיש בו שמחה].

סעי' ג

גדר ב' תבשילין

מין א' בשני קדרות - אם א' בלילתו עבה וא' רכה, הוי כב' קדרות. וכששניהם בשוה: למג"א והגר"א אין להקפיד, דלא כהכנה"ג שמחמיר.

ב' מינים בקדירה א' - הוי כב' תבשילין, וע"כ א"י לאכול אלא ממין א' שבו [מלשון הש"ע משמע שאסור מצד המנהג, ולגר"א אסור מדינא]. ודבר שדרכו בכך כל השנה: כגון אפונים שנותנים עליהם בצלים וביצים, שרי. דג וביצה שעליו: (במקום שלא נהגו איסור בסתם דגים) למג"א אסור (דרוב פעמים מבשלים אותם בלא דגים) [וראה, שלענין עירוב תבשילין חשיב כב']. ולב"י והגר"א שרי [דבע"ת הקילו להחשיבו כב', משא"כ הכא]. לביבות מטוגנות עם גבינה / איטריות עם גבינה: הוי כב' תבשילין (דרוב פעמים אין עושין כן).

איטריות עם תפ"א: בביה"ל הסתפק, דאפשר שדוקא באפונים שבא להטעימם והם העיקר היתיר, והיינו שפורך הביצים, ומשא"כ בב' מינים בעלמא. וצ"ע.

ותבשיל הנעשה מדבר כמות שהוא חי - כגון חלב או פירות שנצלו / נתבשלו, חשיב כתבשיל (ואף שלענין ביטולי עכו"ם ל"ח תבשיל, דהכא האיסור מפני כבוד ועונג) [כהראב"ד, ודלא כ"י"א (שהובאו ברא"ש) דס"ל של"ח תבשיל].

סעי' ד

פירות

פירות - מותר לאכול כשהם חיים, ואפ"י כמה מינים.

סעי' ה

מה נוהגים לאכול בסעודה זו

נוהגים לאכול - לש"ע עדשים עם ביצים מבושלים בתוכם (והיינו במקום שדרך לבשלם יחד כל השנה), שהם מאכלי אבלים [מה עדשה זו גלגל אף אבילות גלגל הוא שחזור בעולם, ומה עדשה זו אין לה פה אף אבל אין לו פה, שאין לו להרבות דביבור]. ולטור והלבוש עדשים או ביצים. וכ' הרמ"א והמ"ב שהמנהג לאכול ביצים קשים [והנה"מ הוסיף יוקרים] לחוד, ודלא כהמון העם שמתחילה אוכלין מין מבושל ואח"כ יושבין לארץ ואוכלין ביצים, וכ"ש שאסור להפסיק ביניהם בבהמ"ז (דגורם ברכה שא"צ).

סעי' ו

עדיפות אכילה בסעודה זו

מי שיכול - יאכל בסעודה מפסקת רק פת חרבה וקיתון של מים [כר' יהודה בר אלעאי, וכ' הרמב"ם שכן עשו חסידים הראשונים, ויושב בין תנור וכיריים ואוכל ושותה ובוכה כמי שמתו מוטל לפניו, כזה ראוי לעשות להכמים או קרוב לזה, ומימינו לא אכלנו ערב ת"ב תבשיל אפ"י של עדשים א"כ היה בשבת], ומ"מ לא ימעט בשיעור אכילתו ושתיתו אלא יעשה באופן שיוכל לסבול התענית. ויש מחמירים לטבל אחר אכילתן פת באפר ולאכלו ע"ש יוגרס בחצץ שיני, ואומר 'זהו סעודת ת"ב'.

סעי' ז

ישיבה ע"ג קרקע

בסעודה מפסקת - במקום שנוהגין לאכול בהסבה, אוכלין עתה בלא הסבה (שתהא סעודה זו שפילה), ולד"דן שכל השנה לא מסבין, נוהגין בסעודה זו לישב ע"ג קרקע, ואדם חלוש: יכול להניח כר תחתיו.

ולחלוץ מנעליו - א"צ (דהאבלות נוהגת רק מהלילה). ואחר הסעודה מותר גם לישב ע"ג ספסל.

סעי' ח

אין לזמן בסעודה זו

יש לזיזהר - שלא ישבו ג' לאכול בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזמנו, אלא כ"א יש לבדו ויברך לעצמו [כדכתיב 'ישב בדד וידום']. ואף אם ישבו בדיעבד, לא יזמנו (דל"ח קביעות).

סעי' ט

מאימתי צריך להיזהר בדיני סעודה מפסקת

כל זה בסעודה מפסקת שאחר חצות ואין דעתו לאכול אחריה עוד סעודת קבע (דסעודת ארעי ל"ח כלל, וא"כ זוהי הסעודה העיקרית). אבל אם היה קודם חצות או שדעתו לאכול אח"כ סעודת קבע, א"צ להיזהר בדברים הללו.

והמנהג בגלילות אשכנז - כ' הרמ"א שאוכלין סעודה קבועה קודם מנחה, ונוהגים להרבות קצת בסעודה זו (כדי שלא יזיק להם התענית, הואיל ומפסיקין מבער"י), ואח"כ מתפללין מנחה ואוכלין סעודה מפסקת (דעי"ז ל"ח ברכה שא"צ, שהרי הפסיק בתפילה ובהמ"ז, ואפשר שמהני אף שמתפלל בביתו עם בהמ"ז, אך בבהמ"ז לחוד ל"ח סילוק [ודלא כהפמ"ג]). אך יש מפקקין בזה כיון שהסעודה העיקרית היא קודם מנחה, ומה שאוכל אחר המנחה שאינו רעב וצמא הוי רק זכר לסעודה מפסקת וממין אכילת עראי בעלמא, ולכן אומרים שקודם מנחה יאכל רק תבשיל א', ואחר מנחה יאכל עדשים או ביצים (ולא מצטרפי). והח"א כ' מנהג הישר לאכול קודם חצות או אח"כ סעודה קבועה, וסמוך לחשכה אוכלין על הארץ תבשיל א', ואח"ז מי שמתעירא שייך לו התענית מותר לאכול פת עם תמאה כדי לשבוע, ובלבד שלא יאכל ב' תבשילין. והא"ר הצדיק המנהג, דכל שמכוון לש"ש (שלא יזיק לו התענית) הירשות בידו, ועכ"פ לא ישבע יותר מדאי, והחכם עיניו בראשו שיוכל לאכול אחר מנחה סעודה מפסקת שלא יחא כאכילה גסה ודרך ארעי.

ומי שמסגף עצמו ויודע שאין התענית מזיק לו - נקרא קדוש.

סעי' י

סעודה מפסקת שחלה בשבת

[הקדמה: כשחל סעודה מפסקת בשבת, נח' הראשונים כיצד יעשה: א. לרא"ש והטור כדפסק הש"ע, עי' לקמן. ב. לרב שר שלום ורוב"ה נהגין שלא לאכול בשר ולשתות יין בסעודה מפסקת, דאין חיוב להעלות על שולחנו כסעודת שלמה, אך רשאי לעשות כן, וסעודה ג' יכול לקיים קודם סעודה מפסקת. ג. הגה"מ כ' יש גדולים שנהגו כשחל ת"ב במוצ"ש, שאוכלין אחר סעודה ג' בין מנחה למערב סעודה אחרת, ואוכלין ביצים ושותין מים ואין מברכין נחמנא].

כשחל ת"ב במוצ"ש או בשבת ונדחה - בסעודה מפסקת אוכל בשר ושותה יין, ומעלה על שולחנו אפ"י כסעודת שלמה בעת מלכותו. והנמנע לאכול בו בשר משום אבל, עבידה היא בידו. ומ"מ ישב בדאבון נפש, שלא ינהג בשמחה. ולישב בה עם תבשיל: למג"א אסור, ולבכור שור אם דרכו כך בכל שבת, ומונע בשבת זו, הוי כאבילות בפרהסיא. ולכ"ע יכול לאכול עם ב"ב ואף לזמן (דהוי שבת).

ויפסיק סעודתו - קודם השקיעה, ונכון להודיע זאת להמון (שלא יטעו כשאר שבת).

אם חל מילה בשבת זו - יעשה הסעודה קודם מנחה.

סעי' יא

קיבל עליו תענית ב' וה' כל השנה וחל בו ערב ת"ב

מי שקיבל עליו תענית ב' וה' כל ימות השנה וארע ערב ת"ב בשני וקשה עליו להתענות ב' ימים ולילה - לש"ע ישאל על נדרו. ולהלוות על התענית: לש"ע על אף שכל השנה המקבל עליו תענית סתם רשאי ללוות ולפרוע, אבל האומר 'יום זה' אסור ללוות, והאומר ב' וה' הוי כ'יום זה' [דר"ל דוקא ימים אלו שהם ימי רחמים יותר], הכא שא"י להשלים (שהרי חייב עצמו בב' וה' של כל השנה, ואין לומר שישלים ביום ב' אחר, כיון שקיבל עליו לכל השנה), לזה תעניתו, ויפרע ביום שני שלאחר שנה זו. וי"ח וס"ל שא"י ללוות. והמג"א כ' שאם יוכל, יתענה ב' ימים ולילה א', וכ' שה"צ שלא העתיקו במ"ב, דבזה"ו הדורות חלושים ואין להכנס לספק סכנה. ולרמ"א (כהגאונים) מתענה עד אחר מנחה ואוכל סעודה מפסקת פ"א קודם ביאת השמש (שהרי א"א בענין אחר). וכ' המ"ב דהיות וא"א לצמצם כ"כ האכילה, מוטב שישראל על נדרו.

המתענה ת"ח - כ' הרמ"א שיתענה עד אחר מנחה ויאכל סעודה מפסקת. וה"ה יארצי"ט (וא"צ להתענות יום אחר, דלא כבה"ט בד' ה"ז). וטוב שיתנה בפ"א שלא להתענות רק עד אחר חצות, ויתפלל מנחה גדולה ויאכל סעודה, ואח"כ יאכל סעודה מפסקת.

סעי' יב

אין אומרים תחנון בערב ת"ב

בערב ט"ב במנחה - אין אומרים תחנון, ולא צדקתך.

ואם חל ט"ב בשבת - אומרים אב הרחמים, ומזכירין בו נשמות, לנוהגים כן בכל שבת.

אורזיל נתן דיני - עפולה

הכלל דלהלן "כל מקום ששנה רשב"ג

במשנתנינו הלכה כמותו" נכון למעשה

הנה בב"ח בסימן תקנ"ב סעיף א' איתא דדעת רוב ככל האח' דהלכה כת"ק שאוסר ב' תבשילין מכל מקום, ולא מהני שיפחות מהרגלו, וסיים וז"ל: "ולא סבירא ליה כהאי כללא (כתבות עז). כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנינו הלכה כמותו חוץ מערב וכו' וכמ"ש...". עכ"ל. עי' לעיל סי' ש"ח ס"ט לגבי איזה סוג מאכלי בהמה חיה ועוף מטלטלים בשבת ואיזה לא, דנחלקו ת"ק ורשב"ג, וכתבו שם הפו' [ומרן הב"י מכללם] דהא דלא פסקין כרשב"ג אע"ג דכל מקום ששנה רשב"ג... הלכה כמותו משום דבגמרא אוקמוה בטישה עיי"ש. וכרצו צריך לעיין האם קי"ל כותיה או לא.

האם צריך למעט בשתייתו

פסק מור"ם סי' תקנ"ב בהג"ה זול"ק: "ואף ממשקים אחרים ממעט בשתייתו ממה שרגיל לשתות". ויש ב' נקודות להעיר לענין על דברי רבינו משה, א. עי' להלן סי' ס"ו במ"ב סקל"ו דלא ימעט משעור אכילה ושתייה, ולכא' סתרי אהדדי. ומתחילה עלה במחשבה לפני לומר דל"ק, הא דהרב בשאר משקים והא דהמ"ב בשתיית מים, אך נראה דא"צ לחלק כן. ואפשר לומר בפשיטות דאף לפי דברי המ"ב להלן ימעט משיעור שתייה הרגיל בו, אך לא ימעט כ"כ באופן שיוכל לסבול התענית [ואידי דאירינין בדברי המ"ב דלהלן נימא ביה מילתא בדרך אגב, דאיהו מעתיק כן מהברכ"י, ועי"ש שכתב כן בשם מהר"ש ש"א, אך אין הכרח שליה ס"ל הכי כידוע, עי' מחז"ה בהקדמה]. ב. צ"ע אי למון הב"י ס"ל כמור"ם הנ"ל, דעי' בב"י ס"ו דהביא לישב על קרקע אי בעינן או לא והוא מחלוקת ראשונים, ד"י"א דת"ק לא פליג על רשב"ג בחומרותיו לישב ע"ג קרקע, ולהפחית אף בשאר משקים משיעור שתייה, אך הרמב"ם לא פסק כן אלא מצד מנהג טוב, וכ"כ מרן בס"ו "נהגו לישב ע"ג...". אתה הראת לדעת שלדינא ס"ל כהרמב"ם ז"ל דת"ק לא מודה לרשב"ג בחומרותיו, אלא מצד מנהג יש לישב ע"ג קרקע, וא"כ אין דין להפחית כשיעור שתייה בסעוד"מ, ואף מצד מנהג צ"ע אי לדעתו יש ענין לנהוג כן, א"ו"ד מאי דנהוג נהוג ומאי דלא. ובגוף דברי הרמ"א ממעט בשתייתו ממה שרגיל לשתות צ"ע גדרו, דמתחילה חושב הלומד בפחות משיעור שתייה דארוחת יום ויום, אך אחר העיון הדל נראה דר"ל דיפחות משיעור שאדם שותה כהכנה לצום, דאם בסעודה כזאת דרכו לשתות חמשה כוסות ישנה ארבעה, וק"ל.

מה דין ב' תבשילין

נחלקו הראשונים בגדר איסור ב' תבשילין בסעוד"מ מהו, האם נוהג אף בקדירה א' או"ד דוקא בב' קדירות, וכתב רבינו הטור דהמנהגים בזה חלוקים, דמנהג צרפת ליתן כמה מינים בקדירה א' כדין שמתבשל יחד נקרא תבשיל א', ומנהג אשכנז (גרמניה) להתמיר, ומוקים שאפי' למחמירין אם אורחיה בהכי שרי, ע"כ. והב"י הביא לשון הזהב דהרמב"ן ז"ע א' בתוה"א: "...ויש שמחמירין לאסור בשני מינין בקדירה א', ואפי' בדג וביצה שעליו וחותר קפלוט תחת הדג מפני שהם קרויים שני תבשילין לענין עירוב. ואינו כן, קל הוא שהקילו לענין עירוב ואינו לענין ט"ב, ע"כ". והמשגיח מרן וכתב: "ומתוך הדברים האלו יתבאר לך שמי"ש רבינו הטור ונראה דאפי' לדברי המחמירין דבר שדרכו בכך כל השנה וכו' שרי, אינו כן, שהרי דג וביצה שעליו דרכו בכך כל השנה, ואפ"ה איכא מאן דאסר, ומ"מ לענין מעשה כדאי הוא הרמב"ן לסמוך עליו שדחה סברת המחמירין [ואח"כ מתבאר מדברי הר"ן דהרמב"ן מתיי אפי' בשני מינין שאין דרכן יחדיו כלל, לפי שאינו דרך חשיבות אלא במתבשל בפ"ע]. והנה בשו"ע כתב מרן: "... וכן יש להחמיר ולזהר משני מינים בקדירה א', אא"כ הוא דבר שדרכו בכך כל השנה כגון אפונין וכו'". הנה בב"י פסק להקל כהרמב"ן, ובשו"ע פסק להחמיר, והא"ל, דכבר כתבו האחרונים [מרן החיד"א הגר"א והביאוה"ל] שפסק השו"ע כן בדרך חומרא ולא מעיקה"ד, אך אי קשיא הא קשיא דפסק כשיטה שלא קיימת לדעתו, היינו דלדעת מרן אין שום חילוק בין אורחיה בהכי לאין אורחיה, והגאונים דמחמירין מחמירין גם באורחיה כדג וביצה ואפונין וביצים (דלשו"ע אין הבדל ביניהם כמו שנוכח לקמן בס"ד) כעיר"ת, ולמקילין רמב"ן וכן נהגו בצרפת מקילין גם בלא אורחיה, והחילוק שחילק הטור בין אורחיה ללא מדעתו חילק כן, אך לב"י לא ס"ל, ואח"כ פסק כן בשו"ע, אתמהא. ופלא שלא ראיתי לעת עתה לא מן האחרונים שהעיר על מרן, ונראה שהשו"ע חזר בו, וצ"ע.

מה גדר ב' תבשילין

הנה לגבי דג וביצה שעליו דעת מרן הב"י והגר"א להתיר, ודעת המ"א לאסור, וצ"ע במאי פליגי, דלממרא דפליגי אי אורחיהו בהכי או לא ובמצאות לא מסתבר כלל כידוע. ונראה מדיוק לשון רבינו המ"ב סק"י "אבל דגים אסור לטגן בביצים כיון שרוב הפעמים מבשלין אותם בלא ביצים" (מ"א), דרבינו המ"א מודה נמי דדרך לטגן דג עם ביצה, אך כיון שרוב הפעמים שמבשלין הדג זה בלי ביצה לכן לא חשיב אורחיה בהכי, ולב"י ולגר"א סגי שיהיה תבשיל הרגיל להחשיב כתבשיל א', ולא צריך שרוב הפעמים שנתבשל דג יהיה עם ביצה, דסגי שתבשיל רגיל הוא ולא מיוחד, ע"כ. ומדברי המ"א יוצא חידוש מבהיל הרעיון, דאף תבשיל שדרכו יחדיו אם רוב פעמים מבשלים המינים בנפרד חשיב כב' תבשילין, ולפ"ז אף התבשיל שאורחיה בהכי "אפונה וגזר" לא ברור כלל דלמ"א חשיב כאורחיה בהכי, דעפ"י רוב כשמבשלים גזר ואפונה לא שמים (הן בדגים הן בתבשילים וכה"ג), וכן איפכא, נמצא שכשמבשלים אותם יחד חשיב לא אורחיה בהכי, וכן הדין בתפ"א עם ביצים ושאר תבשילים מעורבים, אא"כ דבר שרוב פעמים שמבשלים אותו מניחים אותו המין השני, וצ"ע.

בענין שב' המינים יהיה דרכן בכך או שסגי בא'

ועוד נסתפקו בס"ד [לפי ההסבר הנ"ל] אם יש ב' מינים שא' מהם עפ"י רוב מבשלים אותו עם שאר מינים, והב"י עפ"י רוב כשמבשלים אותו מבשלים אותו עם המין הב', אי חשיב כאורחיה דהשני תמיד מתבשל עם הראשון, או שלא כי הראשון אין אורחיה עם השני. והיה נלע"ד מהמ"ב סק"י "שרוב פעמים נותנים בלצים וביצים באפונים כמו שדרך ליתן עיסה וביצים", ודאי נראה שעם הביצים לא תמיד שמים אפונים, וסגי שעם האפונים עפ"י רוב שמים ביצים [הוסברא בדין הנ"ל, דכיון שהאפונין עפ"י רוב לא מתבשלין לבדם אין לזה דין ב' תבשילין].

דין בדברי הביאוה"ל

הביאוה"ל בד"ה שנותנים כ' דדוקא באופן שבא להטעים (מדנקט השו"ע אפונים וביצים שהביצים באים להטעים האפונים), אבל לא במבשל ב' מינים ביחד בעלמא, נראה מדברי הביאוה"ל דרוצה ללמוד כן בדברי השו"ע. ולעד"ן דזהו דוחק עצום, דעי' בב"י דמשהו דג וביצה שעליו לאפונים וביצים, "ולא עלתה על לבו" חילוק זה, ורק ההחמיר כהטור בדעינן אורחיה, אך לדעתו אין

שום חילוק בין להטעים או ב' מינים, וכן נראה לספרדים, וצ"ע לאשכנזים במסקנת הבאה"ל.

מה גדר סעודת מצוה

הנה מרן בס"י תקנ"ב סעיף ט' פוסק שאם אוכל אחר חצות ואין בדעתו לאכו לאח"כ עוד סעודת קבע, חשיב סעוד"מ, ומדברי הרמ"א בדר"מ (וכן פה כידוע להמעין) רואים שמחשיב את מי שאוכל אחר חצות סעודה קבועה (כמה תבשילין), אף שאח"כ אוכל לחם לא הויה אכילה אלא הראשונה עיקר, אלא שנהגו להקל, ולכן הנוהר קדוש יאמר לו. צ"ע אי מרן מודה לזה דאף שבדעתו לאכול אחריה עוד סעודת קבע דיש להחמיר [ומסתבר דאם אוכל עד שיהא אכילה גסה דמודה], אך בשאר צ"ע. ובמ"ש הרמ"א היה נראה להעיר דלכא' קשה מ"ש "מיהו מי שאכל... ומחמיר ע"ע קדוש...", דהרי הרמ"א אוסר דוקא ב' תבשילין (למי שרוצה לנהוג בחסידות), וא"כ למה שלא יוכל להתענות אם לא יקל שיאכל תבשיל א' ובהו יוכל לצום. וי"ל "דרווחא לבסימא שכיח", ובתבשיל א' לא יוכל לאכול ואז יקשה עליו התענית, אך אם יודע שלא יחמיר ע"ע, וק"ל.

אושר ניסנוב - נתניה צפון

האם ראוי להימנע מאכילת ביצה בסעודה המפסקת

סי' תקנ"ב ס"ו: מי שאפשר לו לא יאכל סעודה המפסקת אלא פת חריבה וקיתון של מים. ועי' רמב"ם שהובא בטור דטובל הפת חריבה במים, מלבד מה ששונה הקיתון מים]. ויש לעיין במה שנוהגים הכל בימינו לאכול ביצה קשה, וכי כל כך קשה לנו בלעדיה, ואעפ"י שיש בזה ענין שהוא מאכל אבלים כדברי השו"ע סעיף ה', הא משמע בשו"ע דהמנהג שלא לאכול כלל עדיפא מיניה, וכן משמע להדיא ברמב"ם שכתב מימינו לא אכלנו בערב ת"ב אפילו תבשיל של עדשים, ואפשר שבא למעט דאע"פ שהוא מאכל אבלים [ולא רק מחמת שהוא מאכל פשוט], העדיף שלא לאכול תבשיל כלל. ולפ"ז אנו שנוהגין לאכול סעודה קבועה עם תבשיל קודם מנהג כדכתב הרמ"א סעיף ט', והמנהג היה לאכול יותר מתבשיל אחד, והא"ר הצדיק קצת את המנהג כדכתב המ"ב שם, א"כ לכא' נר' דלהרבה מאד אנשים לא יחסר להם לאכול דוקא תבשיל נוסף של ביצה בסעודה המפסקת, וא"כ אמאי נהגו כולם לאכול.

אך לכא' נר' דאדרבה היא הנותנת, ובאמת שלדין אין ראוי להחמיר ולהמנע מאכילת הביצה, דהא הפוסקים הזהירו שהסעודה המפסקת שאחר מנחה תהיה סעודה קבועה ולא ארעי כדי שיחשב לעיקר הסעודה המפסקת, ולכן כ' המג"א לאכול אז רק תבשיל אחד, וגם להא"ר שהצדיק המנהג כנ"ל כתב שהחכם עיניו בראשו שאח"כ לא יתאכיל גסה וארעי. ועי' בודאי ראוי ונכון הוא מה שנהגו לאכול הביצה קשה בסעודה המפסקת עם הפת, דבהו מראה יותר שזהו הסעודה המפסקת העיקרית ולא הסעודה הקודמת.

והרמב"ם שלא אכל אפילו עדשים הדגיש בלשונו "ומימינו לא אכלנו ערב ת"ב תבשיל אפילו של עדשים אא"כ היה בשבת", ומשמע להדיא שלא אכל תבשיל כל היום, וכדל' הרמ"א בס"ט שמי שיכול לסגף עצמו ולא לאכול סעודה ראשונה ויודע שלא יזקק מזה נקרא קדוש, ובכה"ג בלבד הוא שראוי להחמיר, ולא לאכול ביצה כהיא דסעי' ו'. ואולי גם מי שנוהג כהח"י"א שהביא השעה"צ סק"ח להקדים הסעודה קבועה קרוב לחצות, הוא ג"כ בכלל זה.

והר"מ פוריים שליט"א יישב מנהגינו באופן אחר, ד"ל שאין אנו אוכלים פת חריבה כלשון השו"ע, ולהכי אוכלים ביצה כדי להראות מנהג אבילות, אך האוכל פת חריבה עבד שפיר בלי ביצה, כיון שמראה בזה שהוא סעודת ערב ת"ב, והנלע"ד כתבתי.

ישראל מאיר אלזאס - אלעד

סימן תקנ"ג

קבלת התענית

מ"ב סימן תקנ"ג ס"ק א', צ"ע מה החידוש שכ' שגם כשאמר שמקבל עליו התענית פשיטא שכונתו שלא לאכול, ואולי י"ל שהרי למעשה א"צ לומר כפה שמקבל עליו התענית אלא שזה חל ממילא, אז הייתי אומר שאולי אף אם יאמר לא יחול עליו כי א"צ לומר זאת כלל, לכן כ' שאף שאמר כן חל עליו התענית עם העיניים.

מרדכי שלמה אינגבר - מודיעין עילית

ללמוד תורה בט' באב בשבת

בשו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן קנו נשאל אי שפיר להקהיל קהילות רבים בט"ב שחל בשבת ונדחה, כדרכן של ישראל בכל שבת או לא, לא נעלם ממנו דברי מג"א סס"י תקנ"ג [סק"ז], והוא כמסופק אי יש לו דין ט"ב דאסור מדינא בת"ת ודברים שבצנעא נוהג, או נימא כיון שנדחה נדחה ודינו כערב ט"ב, ואינו אסור אלא מחצות ולמעלה ממנה בעלמא.

ולפע"ד משום דכל מה שלומד מחצות ואילך עדיין מחשבתו עליו והרהרוו בזה בלילה, ונכנס לאבל כשהוא שמוח, א"כ גם בשבת אחר חצות אסור שאינו משום אבילות דעצמו אלא משום לילה שאחריה, ומשו"ה נוהג גם בשבת כנ"ל. מ"מ אין הדין מוחלט במג"א, ומספיקא מסיים דהא יכול ללמוד בדברים המותרים בט"ב, ושכן מצינו במדרש רבה שרבי קרא במגילת איכה בט"ב שחל בשבת, עכ"ל. ואם כן לכאורה יש לפשוט דאסור מדקרא איכה ש"מ מילתא אחריתא אסור, ובזמניה עדיין לא היה המנהג לאסור ערב ט"ב מחצות ולמעלה, אע"כ מטעם דבר שבצינעא שנוהג בשבת לענין תלמוד תורה ג"כ. [ואוסף דבר שמביא לי חיזוק תמיד מתשובות הרב, הוא הזמן שהן נכתבות, ערב שבת קודש כ"ג תמוז תקצ"ו].

ובפסקי תשובות (אורח חיים סימן תקנ"ג), הביא מחלוקת בזה בשם החו"א (אורחות רבנו ח"ב עמ' קל"ו), וכן בספר ט"ב שחל בשבת בסוה"ס בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א) שהיה מחמיר לא ללמוד בשבת אחר חצות אלא דברים המותרים בט"ב, אמנם בסידור יעב"ץ כתב שאדרבה אין נכון ללמוד דברים הרעים בשב"ק, וז"ל: "גם לעסוק בדברים הרעים בשבת לא שרי לדעתו כלל דלא כהמג"א".

גל אור - צפת

סיכום טוב"י שו"ע, משנ"ב, ביה"ל ושעה"צ בקצרה סי' תקנ"ג

דיני סעודה מפסקת

סעי' א

אכילה אחר סעודה מפסקת

[הקדמה: מאימתי אסור בכל העיניים: אי' בתענית (ל), כל שהוא מחמת ת"ב אסור לאכול בשר ולשתות יין ואסור לרחוץ, רבי ישמעאל ב"ר יוסי אומר משום אביו כל זמן שמותר לאכול מותר לרחוץ. ופסק הרמב"ן כת"ק, וכ' שע"כ משהתחיל לאכול סעודה מפסקת מו' שעות ולמעלה, אסור לרחוץ ולסוך כמו בט"ב עצמו, היות והנאה שלאחר שעה היא, ונראה כרוחץ לצורך ט"ב. אבל נעילת הסנדל ושאר אבילות, אין נוהגין עד שתחשך. ולד' הרא"ש אע"פ שהפסיק באכילה מותר ברחיצה (ופי' הברייתא בא"ר), וראה מדא' באיכה רבתי (פ"ג אות ו) שריב"ב אכל עיו"כ אחר שהפסיק, וא"כ גם לרחוץ ולסוך מותר.

מאימתי חל עליו התענית: לראב"ד כשהפסיק סעודה מפסקת, חל עליו התענית מן הסתם, ואסור אפי' לרחוץ. ולד' הרמב"ן אפי' קיבל עליו התענית בפ"י, מותר באכילה עד ביה"ש, דלא שייך קבלה אלא ביו"כ שצריך להוסיף מבעו"י, אך ת"ב אפי' שביה"ש שלו אסור, יכול לאכול. ולד' הר"ן ועוד אחר סעודה מפסקת יכול לאכול, ומיהו אם קיבל בפ"י שלא לאכול אסור, וכן עיקר].

אחר שגמר סעודה מפסקת - מותר לחזור ולאכול, אא"כ קיבל עליו בפירוש שלא, ובכלל זה אם אמר שמקבל עליו התענית, שאז נאסר בהכל חוץ מנעילת הסנדל (שהרי עדיין לובש והוי כאילו התנה כן בפ"י).

וקבלה בלב - לש"ע ורמ"א לא הוי קבלה. ולב"ח והגר"א הוי קבלה בפה.

ואם גמר בדעתו שלא לאכול אך לא קיבל התענית אפי' בלב: אינו כלום, ומותר אפי' באכילה. ומ"מ נכון להתנות בפ"י בפה / בלב שאינו מקבל התענית עד ביה"ש, אא"כ חל התענית במוצ"ש (דמסתמא לא קיבל, שהרי אסור להראות עיניו בשבת).

סעי' ב

ביה"ש ♦ מתי חולצין נעלים ♦ לימוד תורה בערב ת"ב

ת"ב - לילו כיומו, וביה"ש שלו אסור כיו"כ, בין בכניסתו ובין ביציאתו, אבל אי"צ להוסיף עליהם. אולם אם התפלל ערבית מבעו"י, ממילא חל התענית ואסור לאכול.

וכשקיבל עליו התענית מבעו"י - ע"ל ס"א דהוי בהכל חוץ מנעילת הסנדל, ה"מ כשקיבל מפלג המנחה ומעלה, אך קודם לכן ל"ח קבלה, ואסור רק במה שהתנה בפ"י, וכן אם קיבל ע"ע באיסור בשר ויין מ"ז בתמוז, אין רחיצה בכלל.

חליצת הסנדל - נתבאר לעיל שמותר עד ביה"ש. ואם מתפלל מבעו"י: כ' הרמ"א שהמנהג לחלוץ קודם 'ברכו' (דאח"כ הוי בכלל לילה), ומרהי"ל כ' שיש לחלוץ קודם שהולך לביה"כ, וכ' המ"ב דעכ"פ יראה לחלוץ קודם ביה"ש. ובמוצ"ש: הציבור חולצין אחר 'ברכו' (דאסור שום סימן אבילות), ולא יגע בהם בידי, ובדיעבד ינקח בכל מידי דמנקה. והש"ך: יחלוץ קודם 'ברכו' (שלא יטרד בתפילתו), וקודם שיחלוץ יאמר המבדיל ללא שו"מ (כדי שלא יראה עיניו בשבת).

לימוד תורה בערב ת"ב אחר חצות - לרמ"א הגם שמדינא שרי, מ"מ נהגו שלא ללמוד אלא בדברים המותרים. והמהר"ל והגר"א כ' דהוי חומרא יתירה. [וכ"כ המאמר, והוסיף דאם מרגיש בעצמו שיוכל ללמוד דברים המותרים ולא ימעט בלימודו, קדוש יאמר לו]. הכרעת המ"ב שהרוצה להקל אין מוחין בידו.

ואם חל ת"ב או ערב ת"ב בשבת - לרמ"א ה"ה, ולכן אין אומרים פרקי אבות אחר חצות, ולט"ז הלומד לא הפסיד שכו, והכרעת המ"ב להקל (אחרי שגם בחול יש מקילין).

אוריאל נתן דייני - עפולה

של ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך

סימן תקנ"ג סעיף ב'. כתב הרמ"א ונהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך כי אם בדברים המותרים בתשעה באב, ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות. ובמ"ב הביא כמה אחרונים שמפקקים בזה. ויש להביא קצת ראייה שעכ"פ בשבת ליכא איסורא, שהרי בס"י תקנ"ט ס"ב כתב השו"ע בליל תשעה באב אומר אחר קינות ואיכה סדר קדושה ומתחיל מואתה קדוש, והביא המ"ב מהטור שלא יאמר ובא לציון גואל שאין גואלה בלילה, ולא ואני זאת בריתי שנראה כמקיים ברית על הקינות, ועוד דאסור בד"ת ולא שייך לומר ולא ימושו מפ"י. ואי בערב ט"ב שחל להיות בשבת אסור ללמוד, גם במנחה של שבת לא היה לומר ואני זאת בריתי. [ואולי דזה הוי כאבילות דפרהסיא].

שמ"י אקוקה - מעלות דפנה

מכתבים ותגובות

בעקבות המאמר בקובץ הקודם בענין זה, ראינו לנכון לפרסם תשובה כאן ממה שנדפס בקובץ החשוב "יתד המאיר" לזיכוי הרבים.

בדין איסור תכבוט בחוה"מ במכונת כביסה

שינוי במוע"ק (ד). ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין וכו', הכא נמי כדי שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין. ורש"י פירשה לגבי איסור תגלחת, ולא זכר מדין איסור תכבוט הנז' ג"כ התם במשנה, ונראה מזה שהבין שטעם זה קאי רק על דין איסור תגלחת, ונראה שסבר שרק במגודל שער איכא ניוויל, משא"כ לגבי לבשית בגדים. ולפ"ז צריך לומר שהטעם שאסרו חז"ל לכבס בחוה"מ הוא משום טירחא יתרא, וע"פ זה יובן מ"ש רש"י לקמן בדף יח ריש ע"ב שהטעם שהותר לכבס כלי פשתן, משום דלא נפיש טירחא. ע"ש. ודו"ק, וכן ראיתי בפירושו הר"ש בן היתום מוע"ק (יח), שכתב שהטעם שאסרו רבותינו לכבס במועד משום טירחא יתרא ועובדין דחול, וכלי פשתן מותר לכבסן שאין בהן טירחא כל כך. (ולעיל בדף יד לגבי מ"ש שם חז"ל הטעם שלא יכנס לחג כשהוא מנוול, לא זכר התם כי אם מענין של תגלחת, ולא זכר ענין של כיבוס). אולם הרמב"ם בפ"ז מהלכות יו"ט הלכה יז כתב וז"ל, אין מגלחין ואין מכבסין במועד גזירה שמא ישהה אדם עצמו לתוך המועד, ויבוא יום טוב הראשון והוא מנוול. לפיכך כלי מ"ש שאי אפשר לו לגלח ולכבס בערב יום טוב, הרי זה מותר לכבס ולגלח במועד. ע"כ. ומבואר מזה שסבר שהטעם שחז"ל כתבו כדי שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין, הוא קאי לגבי דין איסור תכבוט הנז' התם במשנה. וע"פ האמור יובן מ"ש הרמב"ם (שם הלכה כא) שהטעם שהותר לכבס כלי פשתן, מפני שצריך כיבוס תמיד אפילו נתכבסו בערב יו"ט.

גם המאירי (ריש פרק אלו מגלחין) כתב הטעם לאיסור כיבוס בחוה"מ, כדי שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולים, שאם תתיר להם כן במועד, אף הן משהין עצמן למועד, כדי שלא יתבטלו ממלאכתן, ונמצאו נכנסים מנוולים ברגל. ואף הטור באו"ח (סי' תקלד) כתב אין מכבסין במועד, והטעם כמו בגילוח. ע"כ. ובסי' תקלא כתב הטעם לגבי איסור גילוח, שאם היה יכול לגלח במועד, לא היה חושש לגלח ערב המועד, ונמצא נכנס למועד מנוול, ומצוה על כל אדם לגלח קודם המועד לכבוד המועד, וכיון שהוא אסור לגלח במועד, יהא זהיר לגלח קודם המועד. ע"כ.

והשאלה לפי טעם הרמב"ם הנ"ל, נראה שיש להחמיר בזה אף אם מכבס במכונת כביסה, שהרי טעם זה שייך אף היכא שמכבס במכונת כביסה, שאם תתיר לו לכבס בחוה"מ, יש חשש שמא ישהה עצמו לתוך המועד, ויבוא יו"ט הראשון והוא מנוול. ולפי טעמו של רש"י הנ"ל, יש מקום לדון להתיר זאת, שהרי במכונת כביסה אין בה טירחא, אולם נראה שהגענו למ"ש חז"ל (ביצה ה.) שאף שבטל הטעם, לא בטלה התקנה. והן אמת כי כתב בשו"ת הרא"ש (כלל שני סי' ח) בדין טלית של פשתן, שאף לר"ת אין לאסרו בזמן הזה, כיון שעיקר טעם האיסור הוא שמא יטיל בו תכלת ויעבור על איסור כלאים שלא במקום מצוה, ובזמן הזה שאין לנו תכלת לא שייך למיגזר כלל ושרי, ואין לומר דהוי דבר שבמנין שצריך מנין אחר להתירו, שכיון שטעם האיסור דיוע, אם נתבטל הטעם, בטל האיסור ממילא, ולא דמי לביצה מתקנת ריב"ז ואילך, שהיתר הביצה אין הטעם ידוע כ"כ שיהיה ההיתר תלוי במה שתיקן ריב"ז שיהיו מקבלים עדות החודש כל היום וכו'. הובא בב"י או"ח (סי' ט), ובמ"א (שם סק"ז). מ"מ שאני נ"ד שלא פורש בחז"ל הטעם לאיסור כביסה בחוה"מ, ומאחר ולא פורש הטעם בזה בחז"ל, אפילו קמאי בטעם איסור כיבוס ביו"ט, ומעתה נחשב הדבר לדבר שאינו מפורש בחז"ל, וממילא אמרינן אע"פ שבטל הטעם לא בטלה התקנה.

הן אמת כי יש מקום לבעל דין לטעון, כי לפי כמה כללים בענין מ"ש חז"ל "שאף שבטל הטעם, לא בטלה התקנה", המבוארים בשו"ת ברכת יהודה (ח"ג חאה"ע סי' יז אות ג ואילך), יש מקום להקל בזה לפי טעמו של רש"י הנ"ל, אולם מאחר ורוב הפוסקים נקטו טעם הרמב"ם, יש להחמיר בזה, ומה גם שכתבו הפוסקים שנהגו שלא לכבס בגדי פשתן, ולפ"ז יש להחמיר אף במכונת כביסה. עיין ודו"ק.

ולא אחד כן ראיתי להרב אברהם הלוי שליט"א בירחון יתד המאיר (תשרי תשנ"ו סי' ט) שחידש שאף לפי טעם הרמב"ם יש להקל בזה, כי נראה שרק בזמנם שהיה טירחא רבה בכביסה שעות ע"ג שעות, היה חשש שמא ישאיר את הכביסה עד חוה"מ מפני טרדות החג, וכנסו לרגל כשהוא מנוול, משא"כ בזמננו שמשתמשים במכונת כביסה, והכל נעשה ממילא, אין טעם לגזירה זו, שאפילו שתתיים לפני החג יכול להכניס הבגדים המלוכלכים למכונת הכביסה, ויוציא אותם במוצאי החג ויבש אותם ויקפל אותם, ואין חשש שישאיר את הכביסה המלוכלכת לחוה"מ וכנסו לרגל כשהוא מנוול, ובכה"ג לא גזרו חכמים, ולפ"ז יוצא שהטעם בחז"ל הוא ברור לכל הדעות שלא להקל בזה במכונת כביסה, וממילא שפיר יש לסמוך על תשובת הרא"ש הנ"ל ולהתיר זאת. ע"כ.

אולם אנא עניא לא ראיתי שום הכרח לפרש טעם זה, כי י"ל שהחשש הוא שמא יטעו הבריות שאפשר לדחות את הכביסה לחוה"מ, ואין חיוב להיות מלוכבס בבגדים נקיים בכניסת החג. וכן מבואר בדברי הטור הנ"ל, וכן מוכח ממ"ש בספר הלבוש (ריש סי' תקלא) מצוה לגלח בערב יו"ט לכבוד המועד. כדי שלא יכנס כשהוא מנוול, ואם לא גילח ערב הרגל, קנסו אותו חז"ל ואסרו לו לגלח בתוך המועד כדי שיהא נזהר בפעם אחרת ויגלח בערב הרגל. ע"כ. ובריש סי' תקלד כתב שטעם איסור כיבוס הוא כמו טעם איסור גילוח הנ"ל. עיין ודו"ק. גם הט"ז (סק"א) פירש הטעם בזה כדי שיהיה חושש לגלח ערב המועד, וממילא לא יכנס למועד כשהוא מנוול. וכן פירש המג"א (סק"א) כדי שיגלח ערב יו"ט ולא יכנס למועד כשהוא מנוול. ע"כ. ודו"ק.

א"נ איכא חשש שברגע האחרון יהיה לו איזה תקלה ולא יכבס את בגדיו, וכנס לחג כשהוא מנוול. צא ולמד ממ"ש הפוסקים שאסרו לגלח את הזקן בחוה"מ, והרי תגלחת הזקן נעשית בזמן קצר ע"י משחה, ואפ"ה אסרו זאת הפוסקים. והן אמת כי רבי משה דריהם זצ"ל בשו"ת והשיב משה (חאו"ח סי' לב) כתב ללמד זכות על המתגלחים בחוה"מ, שגם החולקים על הנוה"ב מודו בזמננו, כי בזמננו היו כל אותם חששות שיכנס לרגל כשהוא מנוול, והרב ז"ל סמך על סברת ר"ת שהיא סברה יחידה וכו', לא כן בזמננו שאין החששות קיימים, וביאר דבריו לעיל דגילוח הזקן בזה"ז אין בו שום איבוד זמן ולא איבוד מלאכה, שכל אחד מגלח בביתו, גם בליה כשרוצה לישן מתעכב כמה רגעים וכבר מגולה. ע"ש. ודבריו תמוהים שהרי

אף בזמן הקודם שהיו מגלחים את הזקן ע"י משחה, הדבר היה נעשה בבית ובכמה רגעים, ואפ"ה אסרו זאת הפוסקים. וכן מורים המורים וכנודע.

וכי"ב כתב הגאון רבי מנשה קליין זצ"ל בעל מח"ס שו"ת משנה הלכות בתשובה, והיא לו נדפסה בספר פסקי תשובות בסוף הלכות שבת (מהדו"ק), שמה שאסרו לכבס בגדים ביום חמישי משום תקנת עזרא, כדי שיהיו פנויים להכנות ליום שבת, הוא אף אם מכבס במכונת כביסה, והוא בספר פסקי תשובות החדש (סי' רמב המכונת כביסה וישאר לשבת בלי כביסה. ע"ש).

ואף לדעת החולקים ע"ז, שאני התם שלמדו שהתקנה היתה שיהיו בגדים מכובסין ונקיים לשבת, אף שאין ראוי לעשות מלאכת הכביסה בערב שבת, כדי שיהיו פנויים לשאר ההכנות לשבת. הובא בספר פסקי תשובות החדש (סי' רמב אות ז). וע"פ מ"ש בזה בשו"ת ברכת יהודה (ח"ב חאו"ח סי' כט ד"ה אולם יש), ודו"ק.

ואף למאי דכתב המאירי הנ"ל שטעם איסור כיבוס, כדי שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולים, שאם תתיר להם כן במועד, אף הן משהין עצמן למועד "כדי שלא יתבטלו ממלאכתן", ונמצאו נכנסים מנוולים ברגל. ע"כ. (ובספר ערוך השלחן סי' תקלד סעיף א כתב שאם נתיר לכבסן במועד, כל אחד "מפני טרדות" יניח הכיבוס על מועד, ויכנסו ליו"ט כשהן מנוולים). י"ל דלאו דוקא הוא. עיין ודו"ק.

וכן ראיתי להגרש"ז איוברג זצ"ל בספר הלכות שלמה (סי' תקלד אות א) שכתב שאף ע"י מכונת כביסה איכא איסור, כיון דאיסור כיבוס הוא כדי שייכבס בגדיו בערב יו"ט, ולא משום מלאכה, לכן אין זה קשור אם יש טורח או אין טורח. ע"ש. והרי הוא כמבואר. וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' שנד), ובספר חיכו ממתקים (סי' תקלד הערה ה), שכיון שהאיסור הוא מפני שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, אין נפק"מ בין מכבס ביד ובין מכונת כביסה.

ואף הגאון הנאמ"ן שליט"א בירחון אור תורה (חשון תשע"ד סי' כד) שחשב בתחילה לחדש כפי חידושו של הרב הנז', הדר תבריה לגזירה מכח הפוסקים שאסרו לגלח את הזקן בחוה"מ אף ע"י מכונת גילוח. ע"ש.

ודע כי נשאלתי מאת הר"ה"ג רבי ישראל לוי שליט"א ראש ישיבת כנסת ישראל והסוכנת בעיר הקודש טבריא ת"ו, אודות אדם שעבר וכיבס בחוה"מ, האם מותר ליהנות מהבגדים, ונזמתי לו שאף שהאחרונים נוטים לאסור זאת, וכמבואר בספר פסקי תשובות (סי' תקל הערה 95), מ"מ מאחר והרב הנז' כתב להקל לכבס במכונת כביסה, יש מקום לכאורה לסמוך על דבריו עכ"פ לגבי דיעבד. אולם כעת שעיינתי בסוגיא זו ועלתה בדיניו להחמיר בזה, נראה שאף בדיעבד יש להחמיר בזה. [שוב הראוני מאי דמבואר בספר חזו"ע יו"ט (עמוד רא בסוף הערה פג) שכל מלאכת איסור בחוה"מ אם נעשתה בדיעבד, אין להחמיר ולאסור ליהנות מאותה מלאכה. ע"ש. ולפ"ז נראה שאם עבר וכיבס את בגדיו, שמותר ליהנות מהם].

ונראה שאף אם יכבס את בגדיו במכונת כביסה ביחד עם בגדי בניו הקטנים, איכא איסורא בזה, משום שמסתברא דאף בכה"ג איכא גזרת חכמים שמא יכנס לחג כשהוא מנוול, שהרי יסמוך על כך שיוכל לכבס את בגדיו עם בגדי בניו הקטנים, ואף שראיתי להגאון הנאמ"ן שליט"א בירחון אור תורה (שם) שכתב שיש להקל לכבס בתוך המכונת כביסה את בגדי הגדולים בעת שמכבסים את בגדי הקטנים, דנר לאחד נר למאה. ע"ש. והרב אביה חדוק שליט"א כתב באור תורה (אדר א' תשע"ד סי' טט) שכן העלה בתשובה בכ"י הגר"ח"פ שייברג זצ"ל. במכתב"ר קשה להקל בזה, שהרי סוף סוף איכא בזה גזרת חכמים שמא יכנס לחג כשהוא מנוול, שהרי יסמוך על כך שיוכל לכבס את בגדי הגדולים עם בגדי הקטנים, וכ"כ בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק כד הלכה ב) להחמיר בזה מטעם הנ"ל, וכ"כ בספר שו"ש (פרק סו טעיפים סד-ה). וכן העלה בשו"ת באר משה (חלק ו סי' לב), ובשו"ת תפלה נלמשה (ח"ב סי' כד), ובשו"ת בי"א (ח"ז תאו"ח סי' מח), ושנה פרקו בספר חזו"ע יו"ט (עמוד קצח). וכ"כ בספר אשרי האישי (ח"ג פרק יא הלכה ב) בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, הנדפס מקורב. וע"פ מ"ש בזה בספר פסקי תשובות (אות ה הבהרה 03-23), ולרבים אנו שומעים, ובפרט דאיהו (הגאון הנאמ"ן) סיים התם שלא יסמכו על דבריו עד שסיכמו חכמי הדור. ע"ש. ודו"ק.

בהא סליקנא ובהא נחיתנא שאין שום צד להקל לכבס בחוה"מ במכונת כביסה, ואף אין לצרף את בגדיו לבגדי בניו הקטנים בעת שמכבסם במכונת כביסה.

הרב יהודה ברכה - מח"ס שו"ת ברכת יהודה - ירושלים

בענין כתיבת הקדשה לתלמיד בחול המועד

ראיתי באליבא הדלכתא גליון צ"ו במדורו שיח הלכה עמוד ל"ט מה שהשיב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א להגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א אם מותר בחול המועד לכתוב ברכה על ספר, והנני מביא כאן מה שהשבתי בזה לפני כמה שנים לידידי הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, מח"ס גם אני אודך, מה שחקר בדין רב שרוצה לתת ספר מתנה לתלמידו, אם מותר לו לכתוב הקדשה על הספר, כיון שהתלמיד אינו מצוי אצל אותו רב, וא"כ יש לומר דחשיב דבר האבד.

בפלוגת הראשונים מהו אגרות של רשות

א) במועד קטן דף יח ע"ב תנן ואלו כותבין במועד קדושי נשים וגטיין וכו', ואגרות של רשות. ע"כ. וכתב בעל הלכות גדולות (הלכות מועד סי' כ), דאגרות של רשות היינו פסקי דרשותא, אבל דיסקי אסור לכתוב. וכ"כ בס' האשכול (ח"ב עמ' 851) בשם בה"ג ורב צדוק גאון, דאגרות רשות היא אגרת שנתן ב"ד הגדול למי שממנין אותו לדיין, ובלשון ארמי הוא פתקא דדיינותא, כמו שכותב ריש גלותא לשופט. והביא דברי רבנו אפרים שכתב שכן הלכה, שרק אגרות אלו התירו לכתוב, אבל אגרות של שאלת שלום לא. שלא יהא אגרת עדיפא מס"ת, דתנן אין כותבין ס"ת במועד. ע"ש. וכ"כ בס' שבלי הלקט (סי' רכה) בשם רב נחשון גאון, שכתב כן בתשובותיו בשם רב יצחק גאון, דאגרות של רשות הוא כתב שכותב ריש גלותא ונותן לו רשות לילך וללמד לישראל איסור והיתר, ולהורות להם דברי תורה, ושמו בלשון ארמית פתקא דדיינותא. ע"כ. [וכתב המשגיב בביאור הלכה (סי' תקמה סי' ד"ה יוש), דהוא כעין כתב פסיקה שנותנים היום]. וכתב הגאון בית חדש (סי' תקמה), דמה שכתב בה"ג אבל דיסקי לא. נראה דרצונו לומר דכל כתב בעלמא מיקרי דיסקי, וכדמשמע מדברי רש"י בגיטין דף לו. ע"ש. ובשבלי הלקט (שם) הביא פירוש אחר בשם הגאונים, דמיימי במקום שאין השיירות מצויות אלא ב'

פעמים בשנה, ומבקש לכתוב אגרות בחולו של מועד, שמותר לו לכתוב, והיינו משום שמבקש לשגר להם או לצוותם על מלאכתו שיש בה ריוח או הפסד, או לעשות תקנה לפרנסת ביתו, ואין השיירות יוצאות עד ששה חדשים אחרים, ואין לך הפסד גדול מזה, ולכן מותר לכתוב, אבל ודאי אם אין לו צורך כלום ושולום בעולם, אל יכתוב. ע"כ. וכ"כ בס' האגור (סי' תרפה) בשם תשובות הגאונים. ע"ש. אולם הר"ף שם (דף י ע"ב) כתב וז"ל, ואגרות של רשות, פירוש אגרות של רשות, אגרות שאלת שלום, וכן פירשו בירושלמי. עכ"ל. וכ"כ התי' שם (ד"ה ואגרות) בשם הירושלמי. וכ"כ הרמב"ם (פ"ז משיבת יו"ט הי"ד ז) וז"ל, ומותר לכתוב אגרות של שאלת שלום במועד, וכתב חשבונותיו ומחשב יציאותיו, שכתובות אלו אין אדם נזהר בתיקונן מאד, ונמצאו כמעשה הדיוט במלאכות. עכ"ל. וכתב הרב המגיד, דזהו פירוש אגרות רשות שזכר במשנה שם, ושכן פירש הר"ף. ע"ש. והסכים לזה הראב"ד בהשגות (שם), דרשאי לכתוב אגרות שאלת שלום במועד, כיון שהוא דבר האבד, דשמא לא יזדמן לו מוליך הכתב. וכ"כ הרמב"ן שם. וכ"כ בשבלי הלקט (שם) בשם רבנו חננאל. וכ"כ בתשו' מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' ספד). וכ"כ הרא"ש שם (פ"ג סי' כב), ע"ש. וכתב מרן בב"י (סי' תקמה) וז"ל, ולענין הלכה כיון דהר"ף והרמב"ם והרא"ש והראב"ד והרמב"ן ז"ל מסכימים להתיר לכתוב אגרות שלום, וירושלמי הוי סיעתייהו, הוי נקיטין, ואפילו בלא שינוי מותר, מדלא הוזכר בדבריהם, והמרדכי (שם סי' תננט) כתב בפשיטות, האלפסי מתייר לכתוב כתבים בלא שינוי, ונראה דכל כתבים מותר לכתוב, בין של שאלת שלום בין של פרקמטיא, ואפילו אינה אבודה, ולאפוקי מחלוקת האגור, שהרי סתם התיירו ולא חילקו, וכן נהגו. עכ"ל. וכן פסק בש"ע (שם סי' ה). וע' בס' שלחן גבוה (שם סי' ט) שכתב שאפילו אם אין בזה צורך המועד כלל מותר. וע"פ בס' חזון עובדיה (יו"ט עמ' רד). ולפי"ז יש לומר, דה"נ רשאי לכתוב הקדשה על ספר שנתון לחבירו בחוה"מ, דהא לא גרע משאלת שלום. וכ"כ בקובץ מבקשי תורה (עמוד תשנב) בשם הגר"ן קרליץ שליט"א, שהנותן ספר מתנה לבר מצוה, מותר לכתוב לו ברכה ע"ז, דלא גרע מאגרת שלומים, מפני ששמחה היא לו, וכתנאי שלא יכיון מלאכתו למועד. וכ"כ בס' פסקי תשובות (שם הערה 6), דכיון שחבירו מתענה בכך, הוא בכלל אגרת שלומים. ע"ש. וע' בס' הרב יונה מרצבך (עמוד 171), שכתב על הרב הנ"ל, שכתב הקדשה לתלמידיו בימי חוה"מ, אע"פ שכל ימיו נמנע מכתובה בחוה"מ. ע"ש. ונראה שטעמו כמו שכתבנו, דהוי בכלל ההיתר של אגרת שלומים. ואמנם בס' תשובות רבי אביגדור הלוי (בנצל עמ' שפב) כתב שהנותן מתנה לחבירו בחוה"מ, אסור לכתוב לו הקדשה, כיון שהיא מלאכה. וכ"כ בס' שוה הלכות (קולדצקי סי' תקמה בתורת המועדים אות יח) בשם מו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א, דאין לכתוב מכתב ברכה על ספר שנתון לבר מצוה, דלא דמי ממש לאגרת שלומים. ע"ש. אולם לפע"ד אין חילוק בזה, כיון שיש שמחה גדולה למקבל הספר, ושפיר דמי לאגרת שלומים. ואמנם מדברי הראב"ד (שם) מבואר שכל ההיתר הוא משום דהוי דבר האבד. וכ"כ הרמב"ן במו"ק שם, בשם יש מפרשים. וכ"כ בתו' הרא"ש שם. וכ"כ המאירי שם. וכ"כ בחידושי הר"ן שם, בשם יש מפרשים. ע"ש. אולם נראה דבנידון דידן שאינו מצוי אצל רבו, ועתה נודמן שבא לביתו, שפיר חשיב דבר האבד, ולכן מותר לרבו לכתוב לו הקדשה על הספר. ואין לומר שכל ההיתר מטעם שהוא דבר האבד, היינו דוקא אם הוא דבר האבד לעושה המלאכה, ומשא"כ בנידון דידן, שהוא דבר האבד לתלמיד, כיון שאינו מצוי אצל רבו. דזה אינו, כי מדברי הראשונים נראה דההיתר של אגרת שלום אינו דוקא אם יש צורך לכותב האגרת, אלא אפילו אם יש צורך למקבל האגרת, רשאי לכתוב לו בחוה"מ. וכן מפורש בדברי הריטב"א שם (ד"ה אגרות) שכתב וז"ל, ויש תמהין מה צורך יש בזה, ויש לומר כגון שהוא לצורך עניני יו"ט, אי נמי מפני שמחת הרגל, שלא יהא בדאגה, ויש בהן צורך לשולח, או למי שנשתלחו לו. עכ"ל. ומפורש שאפילו אם הצורך הוא למקבל האגרת, מותר לכתוב לו בחוה"מ. וכן מבואר מדברי רבי יעקב ממרויש בתשו' מן השמים (סי' לב). ע"ש. וה"נ בני"ד. ובפרט שמדברי רבי יעקב ממרויש בתשו' מן השמים (שם) מבואר שהטעם שהתירו לכתוב אגרת שלומים בחוה"מ, היינו משום שמשמח את חבירו במה שדורש בשלומו. וכן מבואר מדברי הריטב"א הנ"ל. וא"כ ה"נ אפילו אם אינו נחשב כדבר האבד, מ"מ כיון שיש בזה שמחה לחבירו, מותר לכתוב לו הקדשה על הספר. וכ"כ הרמב"ן שם, שאפילו אם אינו דבר האבד, מותר לכתוב לחבירו אגרת שלומים. והסכים לזה הרב המגיד (שם), ושכן דעת הרמב"ם. ע"ש. וא"כ אפילו אם אינו דבר האבד מותר, כיון שהוא מעשה הדיוט.

אם צריך שיהא דבר האבד דוקא לעושה המלאכה בעצמו

ב) ובר מן דין נראה, דנהגו רבנו ירוחם (נ"ד ח"ה"ה, דף לו ע"ב) כתב בשם הראב"ד וז"ל, אע"פ שהפועלים הדורכים אינו אצלם דבר האבד, דישי להם מה יאכלו, מותר משום אבידה דבעל הבית, כי היכי דמותר לבעל הבית כשאין לפועל מה יאכל. עכ"ל. והובא בב"י (סי' תקלו). וכ"כ בס' ארוחות חיים (הלכות חולו של מועד סעיף ב), וז"ל, וכתב הרב אשר ז"ל, ושם הואל הארץ ישראל יכול לעשות מלאכה בשביל ישראל חבירו אם אין צורך מי יאכל לאומן. והשיב המשגיב שלא תראה ספרים וכובסין שעושים מלאכתן ליוצא מבית האסורים, אע"פ שאין צורך לספר ולכבס כלום, ולא משוי חילוק בין יש להם בין אין להם. עכ"ל. וע' בס' חזון עובדיה (יו"ט עמ' קצב). ומבואר שאפילו אם לעושה המלאכה אינו נחשב דבר האבד, מ"מ כיון שלחבירו יש צורך המועד בכך, מותר לעשות מלאכה בשבילו. וכן מבואר מדברי המגן אברהם (סי' תקלו ס"ק יז). וע' במחצית השקל (שם). וכ"כ החיי אדם (כלל קו סי' ט) בשם הגר"א, דכשם שהתירו לבעל הבית ליתן מלאכה לפועל שאין לו מה ליתן, ה"נ התירו לפועל שיעשה בשביל בעל הבית. ונבשנתא דעם (שם סק"ג) הביא דברי הראשונים הנ"ל, שאם הוא דבר האבד, מותר לחבירו לעשות מלאכה בשבילו. ע"ש. ואמנם מדברי הגאון כתב סופר (או"ח סי' קב) מבואר דלא התירו מלאכת דבר האבד אלא לבעל הדבר עצמו, אבל אם אינו יכול לעשות בעצמו ולא ע"י נכרי, אסור לאחר לעשותו בשבילו. ע"ש. אולם יש להעיר עליו מדברי הראשונים הנ"ל, וכן הלום ראיתי בשד"ח (מערכת חוה"מ אות י) שהביא דברי הכתב סופר הנ"ל, ושוב הביא דברי הראשונים הנ"ל, וכתב שיש לסמוך ע"ז למעשה, ושכן דעת הגאון מהר"ם שיק (או"ח סי' רפח). וכיוצא בזה כתב הפתחי תשובה (יו"ד סי' שפ סק"א) בשם הרב חמודי דניאל, דאפילו דבר האבד לאדם אחר, מותר לאכל לעשותו. וא"כ הוא הדין בחוה"מ. ע"ש. וא"כ ה"נ

בנ"ד, אע"פ שלכותב ההקדשה אינו נחשב דבר האבד, מ"מ כיון שלחבירו הוא דבר האבד, כיון שאינו מצוי אצלו, רשאי לכתוב לו הקדשה על הספר. ובפרט יש להקל לפמ"ש רבינו ירוחם (נ"ד ח"ה, דף לח ע"ב), שרבינו תם מתיר לכתוב כתב מש"ק, שהיא כתיבה דקה בלא שום שינוי, כיון שהכתיבה עצמה היא שינוי, שהרי לא ניגנה בסני רק כתיבה גסה, וכדמרינו בתיוקן סופרים וכתבתם כתיבה תמה בעיניו ההיינו כתיבה גסה. וכ"כ בס' ארוחות חיים (הלכות חולו של מועד ס"ז) בשם ר"ת. ע"ש. וכתב מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקמה סק"א), דהוא כתב משיט"א, וכמו שפירשו הרמ"א ודעימיה, ודלא כהרב אליהו רבא (שם סק"א) שפירש שהוא כתיבה במשקין, וכן מוכח מדיהיב טעמא משום שאינה כתיבה תמה, ולא נתניו בסני וכו'. ומוכח שהכוונה לכתב משיט"א. עת"ד. וע' בשו"ת ברכה (שם), וכ"כ בס' האגודה במו"ק דף יח ע"ב, דכתיבת משיט"א לא מקרי כתיבה. וכ"כ הגאון בית חדש (שם), דכתיבת משיט"א שלנו מותר לכתוב בחוה"מ, דלא אסרו כתיבה במועד אלא בכתב אשרי שכותבים בהם ס"ת תפלין ומזוזות, דהוי מעשה אומן, אבל כתיבה שלנו אינה מעשה אומן, וכ"כ בשכנה"ג (שם ע"ג) ובהגב"י (סק"ג), וכ"כ הטורי זהב (שם ס"ק יב) והחיי אדם (כלל קיא ס"א). ע"ש. וע"ע במשנ"ב (שם ס"ק לה). ואננם מרן בב"י (שם) הביא דברי רבינו ירוחם בשם רבינו תם הנ"ל, וכתב דאין זה ברור בעיני. ע"כ. ומשמע דס"ל דאין להתיר גם בכתיבת משיט"א שלנו. וכ"כ בתשו' חתם סופר (ח"מ ס"ס קצה) בדעת מרן הב"י. ע"ש. והרמ"א בדרכי משה (שם סק"ג) הסכים לדברי מרן בב"י הנ"ל, שהרי בימים האחרונים היה נוהג כתב משיט"א, ואעפ"כ הצריכו בו שינוי. ע"כ. וכן פסק בהג"ה (שם ס"ה). מ"מ דעת רבינו תם ודעימיה חזי לאיצטרופי להקל בנ"ד. ולכן נראה, שאפילו אם אינו מצוי אצל רבו, ואינו נחשב דבר האבד, יש להקל בזה, כיון שיש בזה ספק ספיקא, שמא הטעם שמוותר לכתוב אגרת שלומים, אינו משום דהוי דבר האבד, אלא משום שיש בזה שמחה לחבירו, וה"נ יש שמחה לחבירו, ושמא כל האיסור של כתיבה בחוה"מ הוא דוקא בכתבה אשורית, ולא בכתיבה שלנו, ולכן אפילו אם אינו דבר האבד, יש להקל בזה.

ג) המורם מכל האמור שמוותר לרב לכתוב הקדשה על ספר שנותן מתנה לתלמידו, ואפילו באופן שהתלמיד מצוי אצלו, ואינו דבר האבד. וכן מותר לכתוב הקדשה על ספר שנותן לחתן בר מצוה. אלא שלא יכין לכתוב לו את ההקדשה דוקא בחוה"מ. הגלענ"ד כתבתי והיעב"א.

ביקרא דאורייתא

משה שמואל דיין - מח"ס חמדת משה - בני ברק

בדין אכילת פת פלטר בחול המועד

ראיתי בגליון אליבא דהלכתא גליון צ"ו עמוד מ' במדור שיח הלכה, שחקר הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א אם יש להימנע מפת פלטר בחול המועד, והנני מצרף מה שכתבתי לו בזה ב"ה.

א) כת"ר שאל בחכמה במש"כ במ"ב סי' רמ"ב ס"ק ו' דאפי' הנוהגים להקל לאכול פת פלטר של עכו"ם בחול, מ"מ בשבת וי"ט נכון ליהורג שלא לאכול כי אם מפת ישראל מפני כבוד השבת וי"ט, ושאל ודן כת"ר שליט"א מה הדין בפורים ומה הדין בחול המועד ומה הדין במלוה מלכה, וזה החלי בעור צורי וגואלי.

ב) יש להוסיף לדון מה הדין בסעודות מצוה כגון נישואין וסיום מסכת ומילה וכיוצא, וכן בסעודת ר"ח ופדיון הבן, וכן בשלום זכר שמביאים מוונות, וכן אין הדין באוכל בשבת מוונות, או אוכל פת בסעודה רביעית וחמישית בשבת דככל אכילה הוי עונג שבת, וסעודת ערב יום הכיפורים שמצוה לאכול בתשיעי, מיהו בכל עשרת ימי תשובה נוהרים מפת פלטר כמב' בטוש"ע ובפוסקים ובמ"ב בסימן תר"ג ס"א, ומ"מ יל"ד במי שאין נוהר אין הדין בערב ירוח"פ שיה סעודת מצוה, וגם נחשב ליו"ט כמב' בד"מ ס' תר"ד ס"ק א' בשם מהר"ל [דאשה שנדרה שלא לאכול בשר ולא לשנות יין כל השנה חוץ משבת וי"ט, יכולה לאכול בשר ולשתות יין בערב יוכ"פ דחשיב יו"ט, ויל"ד אם חשיב יו"ט כבר בלילה של ערב יוכ"פ].

ובענין עוגות מב' ביו"ט ס' ק"יב סעיף ה' בהגה שנוהגים היתר בעוגות כמו בפת, מיהו דווקא בבלילתן עבה ויש בהן תואר לחם שאם קבע עליהו מברך המוציא, וכמב' בש"ך שם ס"ק י"ח, ובהגה"א ס"ק ט"ו, ואם לא כן הוי ככלל בישוילי עכו"ם ואין שום היתר בפלטר, וע"ע בזה בחכמ"א כלל ס"ה דין ז'.

ג) בטור ס' תר"ג הביא ירושלמי ר"ח מפקיד לרב שאם יכול למיכל כל השנה בטרהרה יאכל, ואם לאו יאכל ז' ימים בשנה בטרהרה, וכתב רבי"ה דקיבל דאלו הם שבעה ימים שבין ר"ה ליוה"כ"פ, ופירש הטור דבר"ה לא הוצרך להזהירו שפשוט שיאכל בטרהרה כיון דחייב אדם לטהר עצמו ברגל, ולא נשאר אלא ז' ימים של חול שהוצרך להזהירו עליהם, וע"כ נוהגין באשכנז שאף מי שאינו נוהר מפת של גוים בכל השנה, בעשרת ימי תשובה הוא נוהר. ויל"ע דאנו לא נוהרים בטרהרה וא"כ מ"מ מנעיים מפת של עכו"ם, וכבר הקשה כן בתשב"ץ בשם הר"ש מבונעו"ג דחולין בטרהרה אינו איסור וטוב לטהר עצמו באלו הימים, אבל בפת של פלטר דמשום איסורא הוא, אם נוהג כן באלו הימים ה"נ בכל השנה לא מצי אכיל, והב"י הבין דקושייתו שהוי נדר, והלכך דחה דבריו דאינו מקבל על עצמו לכל השנה ופשוט שלא נאסר.

אבל נראה כוונת הר"ש דזה ענין של איסור, ואם נוהג היתר אף באלו הימים ינהוג היתר, ומה שייך להימנע רק באלו הימים בנידון דחשט איסור, ואדרבה אולי גרע דהרי מתכוין להקל בזה בשאר ימי השנה, ואטו לחשוש לאיסורים, זה רק בעש"ת.

והרא"ש הביא בסוף ר"ה כדברי הטור והראב"ה דאף אותן שאין נוהרין מפת של נכרים כל השנה, בעשרת ימי תשובה נוהרין, וכן בר"ן בסוף ר"ה.

ובר"ן סוף ר"ה כתב דמש"ה א"ל שבעה, לפי ששני ימים טובים של ר"ה לא היה צריך להזהירו שהכל לשיין בבתיהן לכבוד יו"ט, וצ"ע הא הזהירו לאכול חולין בטרהרה ומה מהני שהכל לשיין בבתיהן, וכן נוהגים בטומאה כל השנה ועכשיו הוצרך להזהירו לאכול חולין בטרהרה, וא"כ הדרא קושיא לימא תשעה ימים. ואולי ה"רן פירש לאכול בטרהרה דקאמר ליה היינו לאכול פת של ישראל, וקרי ליה לפת פלטר פת טמאה, ברם א"כ למה כתב ומכאן שמכיון קצת בני אדם שלא לאכול וכו', ואם הירושלמי מתפרש בפת עכו"ם א"כ זה ראייה ברורה ולא רק סמך קצת, אלא מוכרח דמדמו כו"ע דהירו' איירי בחולין בטרהרה, ולכן זה רק סמכו קצת דחזינו דיש ענין להקפיד בדברים בין ר"ה ליוה"כ"פ, אף שכל השנה לא מקפידים בהם, ממילא ה"ה בפת פלטר כיון דיש בזה קצת סרך איסור נוהגים להקפיד בהם בעשרת ימי תשובה, וצ"ע כוונת הר"ן.

עכ"פ נקטינן דהירו' איירי בחולין בטרהרה, ובר"ה ודאי הוי בטרהרה כסברת הטור שהוי רגל, ממילא חזינו דיש ענין להקפיד בעש"ת, ממילא ה"ה מקפידים בפת

פלטר. ובשבת אין דין לטהר עצמו, ממילא הוי שבעה ימים שהוצרך להזהירו מלבד ר"ה ויוה"כ"פ.

ד) והנה לשון הר"ן שהכל לשיין בבתיהן לכבוד יו"ט, ודייק בד"מ ס"ק א' דבשבת א"צ, וסיים דהמנהג בכל מקום לאפות חלות גם לשבת, ומתקנת עזרא וכו', ואע"פ שאין ראייה כ"כ וכו' מ"מ רואין דאית ביה משום כבוד שבת הואיל ונקטו ערב שבת, ולכן אין לשנות המנהג.

וכ"כ בסימן רמ"ב נוהגין ללוש כדי שיעור חלה בבית לעשות מהן לחמים לבצע עליהם בשבת וי"ט, והוא מכבוד שבת וי"ט ואין לשנות, והיינו דיש בזה כבוד שבת שאופים בבית לכבוד שבת וי"ט, ולא קונים מן המוכן בחנות, והווי כבוד השבת וי"ט לאפות להם במיוחד בבית.

ואין כאן הנידון כלל שלא לאכול פת פלטר בשבת וי"ט, דהרי גם בשל ישראל לא קונים מהמאפייה אלא אופים לבד בבית, והווי כבוד שבת שאופים חלות מיוחדות בבית שהם משובחים מן החלות של המאפייה, והווי כבוד שבת, וכמב' בה"ל ד"ה והוא מכבוד שבת שבעו"ה היום התחילו איהו נשים להשבית המנהג ההוא ולוקחים מן האופה, ולא שפיר עבדי דמקטינים בזה כבוד שבת.

ואף אם החלות שבבית הם טעימים כמו אצל האופה ולא יותר, ואפי' אם מהאפייה זה יותר טעים, מ"מ כיון שעוסקים בעסק לישא ואפייה בבית ולא קונים מן המוכן זהו גופא כבוד שבת וי"ט, שעושים עסק משבת קדש או יו"ט ואופים ולשים ועורכים.

ה) ובמג"א ס"ק ד' כתב דמוכח מהרמ"א שהטעם שאופים כדי לאכול פת כשר [ולא פת עכו"ם], וא"כ צריך לאכול דווקא חלות אלו בשבת, וצ"ע היכן יש רמז ברמ"א שזה שלא לאכול פת פלטר, והד"מ מתפרש שצריך לאפות בבית דווקא, והווי כבוד השבת שאופים בבית במיוחד לכבוד שבת.

וכן מסתבר דאטו בפת פלטר יש פחות כבוד שבת ומאי שייטיה לכבוד שבת, זה ענין של איסור, אבל בכבוד שבת מ"ל פת פלטר ישראל מ"ל פת פלטר עכו"ם, ומוכרח שהענין כאן לאפות בבית שוה יותר טעים ומשובח, או לעשות עסק משבת וי"ט שאופים בבית ומכנים חלות לשבת וי"ט, אבל אין כאן סרך נידון דפת פלטר, וצ"ע המג"א. וכבר דחו דברי המג"א בא"ר וביד אפרים וכנ"ל.

אננם נ"פ דודאי מצד עונג שבת צריך לאכול החלות שאפה בבית בער"ש אם הם טובים יותר מהפלטר, דיש בזה כבוד ועונג שבת, וז"ל, ואף צריך להעדיפם גם מפת של פלטר ישראל, דז"פ דכל שזה יותר טוב יש בזה עונג שבת.

וזה אף אם נפרש שהענין של כבוד שבת וי"ט הוא בעסק האפייה וכו' בבית שזוהו הכבוד שבת וי"ט שמתעסקים בזה, דמכל מקום גם באכילה בודאי אם זה יותר טוב צריך להעדיף אותם.

וכש"כ אם נפרש שכל המטרה והתקנה זה בשביל שיהיה חלות משובחות לסעודות שבת וי"ט.

עכ"פ פשוט שאין כאן שום גריעותא בכבוד שבת בפת פלטר של עכו"ם, ואין זכר לזה לא בד"מ ולא ברמ"א, ומפורש מקורו מהר"ן ומרדכי, ומפורש בהם שזוהו כבוד שבת וי"ט לאפות וללוש בערב שבת וי"ט, או שרק ביו"ט נוהגים כן, עכ"פ זה רק משום כבוד יו"ט ותו לא מידי, ואין שום חילוק בין פת ישראל לפת פלטר מצד כבוד שבת וי"ט.

ו) והמ"ב ס"ק ו' הביא מהאחרונים דנכון ליהורג בשבת וי"ט שלא לאכול כי אם פת ישראל מפני כבוד שבת וי"ט, ובשעה"צ ס"ק י"ח ציין למג"א ועוד, והביא גם מהא"ר דחולק, ולכא' מוכרע כהא"ר דמה שייך חסרון כבוד שבת בפת פלטר, וגם בה"ל ד"ה והוא מכבוד שבת מב' דהכבוד שבת הוא אף ורק לאפות בער"ש להכין לשבת, ובין אם נפרש שזה לצורך עונג שבת בין אם נפרש שהענין זה העסק שעושים בער"ש, עכ"פ כתוב כאן רק לאפות חלות לכבוד שבת וי"ט ותו לא מידי, ול"ש כלל וכלל כבוד שבת וי"ט בין אם אוכלים פת ישראל או עכו"ם.

ז) עוד צ"ע השעה"צ דכתב דאפי' תוך הסעודה נכון ליהורג, וכונתו שאם זה כבוד שבת ודאי דהיינו נמי באכילה, וצ"ע דגם אם נגיד שאין חסרון כבוד שבת בפלטר עכו"ם, מ"מ י"ל דיש כבוד שבת ועונג שבת בחלות המיוחדות שאופים בבית, ממילא כיון דהם משובחים צריך דווקא נמי לאכלם בסעודות.

וי"ל דהב"ל סובר דהכבוד שבת הוא העסק של האפייה בער"ש והווי הכבוד שבת, אבל בסעודה עצמה יאכל מה שרוצה, משא"כ אם זה כבוד שבת שלא לאכול פלטר א"כ ודאי דבסעודה נמי צריך לאכול דווקא של ישראל.

ולשון הרמ"א לעשות מהם לחמים לבצע עליהם בשבת וי"ט, ויל"פ שרק הבציעה דהיינו כביצה או כזית, ויותר משמע לפרש לאכול מהם כל הסעודה.

ולשון המ"ב ס"ק ו' מלבד שהלישה והאפייה הוא מכלל כבוד שבת וי"ט, ומשמע שהענין בזה הוא שעוסקים באפייה ולישה ועריכה, ויש כאן עסקנות באפייה לכבוד שבת וזוהו הכבוד שבת, וכדמשמע נמי בה"ל וכנ"ל.

ואם לא יבצע עליהם לכה"פ כביצה או לכה"פ כזית ודאי שלא עשה כלום, דהכין לשבת ולא אכל מהם, אלא הנידון האם סגי בבציעה או"ד צריך שיאכלם כל הסעודה.

ומשמע בשעה"צ שאיירי שהחלות של המאפייה יותר טעים ממילא מצד עונג שבת, בתוך הסעודה יכול לאכול מהמאפייה, אבל עכ"פ צריך לעשות עסק לכבוד שבת מער"ש כדי לבצוע עליהם בשבת [ומשמע דלא סגי שיאכל מהם בתוך הסעודה אלא דווקא שיבצע עליהם, שהעסק בערב שבת צריך להיות למטרת העיקר שזה לבצוע עליהם]. וכ"ז באופה ישראל, אבל בפלטר עכו"ם בזה תליא בפלוגתא כמו שסובר המ"ב ושעה"צ.

נמצא להמ"ב שאם מה שאפו בבית יותר טעים צריך לאכלם בכל הסעודה, ואם מהמאפייה יותר טעים לכה"פ צריך לבצוע ולאכול כביצה ממה שאפו בבית, ואם המאפייה של עכו"ם תליא בפלוגתא, ונמצא דלהמ"א מש"כ הרמ"א משום כבוד שבת מתפרש בתרת, א. משום העסק של האפייה שאופים חלות לכבוד שבת, ב. שיהא פת ישראל ולא פת עכו"ם, אבל להא"ר אין שום ענין מצד כבוד שבת שלא בפת עכו"ם אלא רק טעם א' איכא, ממילא סגי בבצוע, מיהו אם זה יותר טעים [של הבית] ודאי שגם להא"ר צריך לאכלם כל הסעודה משום עונג שבת.

ח) ובמ"ב מהדו' דרשו הערה 43 הביאו ממרן הגרי"ש שאם החלה של המאפייה יותר טעימה רשאי ליקח מן האופה, ואין מחסר בזה בכבוד השבת כיון שיסוד המנהג ללוש בבית הוא כדי לקיים בכך עונג שבת, ותמוה דמפורש במ"ב ובה"ל ושעה"צ שיש כאן כבוד שבת בעסק האפייה שלשים ואופים לכבוד שבת, וא"כ לכה"פ שיבצע עליהם ואח"כ יאכל מהמאפייה.

וכן מה שהביאו מאור לציון תמוה מאוד, דמפורש במ"ב שהענין כאן זה העסק של האפייה [ובודאי כל העסק של הכנת מאכלים הוא כבוד שבת כמו שהביאו ממרן הגר"ק שליט"א, אבל עכ"פ יש כאן תקנה להתעסק בבית עם אפייה לכבוד שבת, ובאפייה זה יותר חשיבות וכבוד שבת כיון דבחול רגילים לקנות מהמאפייה משא"כ לבשל, תמיד מבשלים בבית].

ט) ונראה דסגי שמקצת בני הבית בוצעים על החלות של ער"ש שנאפו בבית, דהיינו שיאכלו כביצה מהם ולא צריך את כולם, ומתקיים בכך הכבוד שבת, שהתעסקו באפייה בבית בער"ש.

וכן מי שאוכל קמח מלא זהו עונג שלו, כיון דהקמח הלבן מוזיק לו ורגיל לאכול קמח מלא, וסגי שאוכל מעט מהמוציא, ומ"מ צריך שיהיו בני בית שבוצעים ואוכלים כביצה לכה"פ על מה שאפו בבית מער"ש. [דאם לבסוף לא אוכלים מהם, הרי לא עשו ולא כלום].

י) והנה הטור כתב ליהורג מפת פלטר בעשרת ימי תשובה, ולא כתב ואין זכר בדבריו שגם בשבת וי"ט צריך ליהורג, ופשוט ומוכרע כה"ר שלי"ש בזה כבוד שבת וי"ט.

והנה גם בהגה"א הסכים כדרך הר"ן והרא"ש שבב' ימי ר"ה ושבת לא הוצרך לומר דבין כך לשיין בבית, וכנראה את כל המאכלים אכל בלאו הכי בטרהרה דנעשה בביתו, אבל לחם היו קונים מהמאפייה ויש עמי הארץ וכו' ממילא זה לא חולין בטרהרה, וע"ז הזהירו בו' ימי עש"ת שיאכל רק בטרהרה, אבל ביו"ט ושבת לא הוצרך להזהירו כיון דממילא אופים בבית לכבוד שבת וי"ט [וזה דלא כהד"מ שרצה לחלק בין שבת ליו"ט], ולא נתבאר בדברי הגר"א היאך יש ז' ימים חוץ מר"ה ושבת ויוכ"פ, ואולי כהמג"א דעשה יום אחד ר"ה, ויש דרך של החת"ס דאף שבשבת אופים בבית מ"מ בני הבית טמאים, ורק בר"ה נוהרים בטרהרה משום לטהר עצמו ברגל, ממילא יורדים ב' ימי ר"ה ויוכ"פ, ונשאר ז' ימים כולל שבת שהוצרך להזהירו לאכול בטרהרה [ויל"ע דגם ביו"ט יכולים לאפות בטומאה ואח"כ להטרה לרגל דר"ה].

וצ"ע בחי"א כלל א' דין ד' שלא הביא עיקר הטעם לאפות לכבוד שבת שזה כבוד שבת שמכנים ואופים לשבת, או כדי שיהיו חלות טעימות לשבת, והוא כתב רק ב' טעימים, א. משום חלה, ב. כדי לאכול פת ישראל.

יא) נמצא להלכה דאין שום איסור או מנהג לא לאכול פת פלטר דעכו"ם בשבת וי"ט, ולא שייך בזה כבוד שבת וי"ט, וכן מצוה להתעסק באפייה בבית בערבי שבת וי"ט, והווי כבוד שבת וי"ט.

ודעת המג"א והמ"ב ועוד שיש כבוד שבת וי"ט לא לאכול פת פלטר דגוי, ועיקר הדין לא כך, ומ"מ הרוצה להחמיר יחמיר, ועיין סי' שכ"ה סעיף ד' מוכח נמי כן [שאוכלים פת עכו"ם לכתחילה בשבת, וכן בהגה"א מוכח שפירש שהרמ"א בא לומר רק דאופים לשבת וי"ט משום כבוד שבת וי"ט, ומדלא הביא הגר"א שום מקור שלא לאכול פת פלטר בשבת וי"ט, מוכח כן].

והנה לפי סברת המ"ב ודאי וודאי שגם בסעודות חוה"מ יש בזה ענין זה, דכיון דסובר המ"ב בשם האחרונים שייך כבוד שבת וי"ט בזה שנמנעים מפת פלטר עכו"ם, א"כ פשוט שזה בכל סעודות מצוה גם של חוה"מ וגם של פורים וגם של סיום מסכת וברית מילה וכו', שודאי שכבוד התורה לכבד במאכלים מכובדים ובסעודה חשובה בסיום, וודאי כבוד מצוות מילה לכבד בסעודתה במאכלים חשובים ומכובדים, ובפת פלטר של עכו"ם יש פחות חשיבות ופחות כבוד. ואין שום נפק"מ אם צריך וחייבים לאכול פת בפורים או לא חייבים, וכת"ר שליט"א תלה זה בפלוגתא.

ולענ"ד פשוט שאינו ענין, דבין להמג"א סי' תרצ"ה בין להמור וקציעה שם דמכל מקום מי שאוכל פת בסעודת פורים ודאי שכיון שזה סעודת פורים, ואף להמג"א שאין חיוב בפת, מ"מ במציאות אם אוכל נמצא דהפת וכל מה שאוכל זהו המצוה והסעודה של פורים, דנהי דאין חייב בפת מ"מ הא קמן שזוהו סעודת פורים, ממילא ודאי דיש מכבוד הסעודה שלא לאכול פת פלטר.

וכן בחוה"מ אין לנו כלום שאין חיוב לאכול פת, ועיין מ"ב סי' תק"ל ס"ק א' כ' בזה דמ"מ הוי סעודת מצוה, ואם אוכל בפת הא קמן סעודת מצוה בפת, ממילא צריך להימנע מפת פלטר שזוהו מכבוד הסעודה, וכן בר"ח.

וכן במלוה מלכה ודאי שלהמג"א יש ענין בפת ישראל, כיון דזה כבוד הסעודה ששמכבדה בפת כשרה של ישראל ולא בפת טמאה של עכו"ם.

וכן בפורים נהי דנוהגים מנהג חול, מ"מ פשוט מאוד שכבוד הסעודה הוא לכבדה כמה שיותר, ממילא אם נמנע מפת פלטר הרי יש כאן כבוד לסעודה, וככל שהסעודה יותר חשובה הוי יותר מצוה.

יב) נמצא להלכה למעשה:
א. בעש"ת נוהרים מפת עכו"ם.

ב. בשבת וי"ט א"צ ליהורג וזה עיקר הדין, והרוצה להחמיר יחמיר בזה.

ג. למי שמחמיר בשבת וי"ט, ה"ה בכל סעודות מצוה יחמיר שלא לאכול בפת עכו"ם.

ד. גם בזמנים שאין חיוב בפת מ"מ כיון שזה סעודת מצוה, להנמנעים מפלטר גוי בשבת וי"ט, ה"ה ימנעו בסעודות מצוה שזוהו כבוד הסעודה.

ה. יש מצוה ומנהג לאפות בער"ש וערב יו"ט, והטעם שבוה שמתעסקים בבית בכל מלאכות האפייה הוי כבוד שבת וי"ט.

ו. וצריך לבצוע ולאכול כביצה לכה"פ על חלות אלו, דכיון דשיעור סעודות שבת הוא כביצה פת מסתבר דלכה"פ צריך לבצוע על החלות שאפו בבית ולאכול מהם כביצה.

ז. אף שהחלות של המאפייה יותר טעימות, מ"מ יבצע ויאכל כביצה על מה שאפו בער"ש, ואח"כ יאכל של המאפייה.

נמצא דהמנהג לאפות בבית לכבוד שבת נוהג גם אם החלות שבמאפייה יותר טעימות, ומי שלא אופה בבית מחסר בכבוד שבת.

ח. וסגי שבוצעים בסעודת ליל שבת או ביום, וא"צ בכל הסעודות.

ט. כללא דמילתא אם מתעסקים באפייה בער"ש צריך גם לאכלם בשבת, שאם לא יאכל הרי לא עשה כלום בער"ש.

י. וצריך לאכול בהמשך הסעודה על מה שמתענג עליו ביותר.

יא. י"א שהענין לאפות בער"ש וי"ט הוא כדי שיהיה חלות טעימות לאכול בשבת וי"ט, אבל במ"ב מב' לא כך, אלא הענין בזה זה העסק באפייה שאופים בבית לכבוד שבת וי"ט.

יב. ולכן גם בשאר הכנות מאכלים, כמה שמתעסקים יותר [ולא קונים מן המוכן] הוי יותר כבוד שבת וי"ט.

ומ"מ יש עדיפות באפייה כיון דרגילים לקנות לחמים בחנות, ממילא אם אופים בבית לכבוד שבת זה יותר חשוב מהכנת בישולים, שגם בחול מבשלים בבית, וזה לא ניכר לגמרי שזה לכבוד שבת, משא"כ בעסק האפייה.

יג. אם יש לו קמח לאפות או בער"ש או בערב יו"ט, ואין לו לשתיהם, בפוסקים משמע שכבוד יו"ט עדיף.

יד. נקטינן שיש ענין להחמיר חומרות בעש"ת אף שכל השנה לא נוהג בהם, [ואין בזה שום חשש נדר, כיון דנוהג כן רק בימים אלו].

וכמו"כ יל"ד בלשון הר"מ (פכ"ד משבת ה"ה) שכ' וז"ל: כגון שירוף לביהכ"נ או לביהמ"ד וכו', וכ"ה בשיר"ע (שא, א) כגון לביהכ"נ או כיוצ"ב וכו', משמע דשאר מצוות נמי בכלל, וביהכ"נ לאו דווקא, אבל המאירי (ברכות שם) כתב וז"ל בתו"ד: אבל הבא לביהכ"נ או לשמוע ד"ת מצוה לרוץ ואפי' בשבת וכו', מבואר דוקא ביהכ"נ ולא שאר מילי, וכפולגתא הג"ל בני הגמ', וילה"ע שבשאלות (שאלתא א') א"נ דקא אזיל לדבר הלכה או לפירקא או לבי מדרשא או לתפילה בשבת מהו לפסוע פסיעה גסה מי אמרין כבוד שבת עדיף ולא ליפסע או דילמא חובי דבר הלכה עדיף ושפיר דמי, משמע דאין הספק אלא על ביהכ"נ ולא על שאר מצוות, אולם בסו"ד שם מאן דקא אזיל לדבר מצוה או לפירקא או לבי מדרשא בשבת כו', ת"ש דאמר רבי נתנחם אריב"ל לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה או לדבר הלכה ואפי' בשבת, הרי דשפיר השווה שאר מצוות, ברם כבר כ' שם הנצ"ב לפרש דדבר מצוה פ"י תפילה ע"ש, הרי דאיה"ן אין הנידון אלא על תפילה ולא על שאר המצוות.

מבואר דפליגי קמאי בשאר מצוות אם ירוץ במשבת או דרך תפילה ולא שאר מצוות, מעתה יש לדון דבנידו"ד דעד שלא ראה האילני דמבלבלי עדיין לא רמיא עליה כלל, א"כ בזה מהיכ"ת שירוף בשבת על מצוה שלא נתייב עדיין, אמנם דעת מורינו הגרא"ל שטינמן ז"ל שאפי' שלא ראה, מ"מ עצם הידיעה על פלה שהגיע עת הבלבול, זה גופא מחייבו לראות ולברך, א"כ י"ל דלהנה קמאי שרי לרוץ אף לברכה זו, שהוא כבר מחוייב בה עפ"י הידיעה שלבלבו.

עו"ל דבלא"ה שרי, שהרי כל מטרות לדבר מצוה, א"כ י"ל דאפי' את"ל דאינו מחוייב עדיין בטרם ראייתו, אבל סו"ס הרי אינו רץ לצרכיו אלא לצרכי שמים י"ל אולי דשרי, וכדמבואר בקיצור שו"ע (סי' צ' סעי' ג') ובערוה"ש (שא, א) שחפצי שמים לא נכלל כלל באיסור שלא לרוץ בשבת, וכ"ה מבואר לכאורה במאירי (ברכות שם) שלא נאמר שלא יהא הילוך שבת כהילוך חול אלא לדבר הרשות, וי"ל לפי"ז הדליכה שהיא לכבוד קונו ולא לדבר הרשות שרי, ואעפ"י שלא נתייב עדיין, אבל מעיקרא לא נכלל בהאיסור, דאפי' את"ל שעדיין לא רמי עליה, אבל בוודאי אין זה בגדר של דבר הרשות, וע"כ נחשב לחפצי שמים, ולסברא זו הרי לא היו בכלל האיסור.

שו"ר שלכאורה פליגי בה בתרא, שהדברי ירמיהו כתב שכל המצוות בכלל, ואף שאינה עוברת ולפי שחפצי שמים אינם בכלל האיסור וכנ"ל, אבל המנחת שבת על הקיצור שו"ע שם נסתפק אם הליכה למקוה בכלל זה סתם ולא פירש צדדי הספק, ולכאורה את"ל דכל חפצי שמים אינם בכלל האיסור, א"כ מהיכ"ת להסתפק במקוה, ומשמע דס"ל דלא כל המצוות הותרו, ולזה נסתפק לגבי המקוה וצ"ב, ועכ"פ לפי"ז יל"ע בנידו"ד שעדיין לא נתייב היות שעדיין לא ראה וכנ"ל, אולי ה"נ לא עדיף ממקוה סו"ס אינו מתר"ג המצוות, ואולי אין לרוץ בשבת, ויתכן א"כ דנידו"ד פלוגתא דבתרא, וצ"ע.

ב. ובאמת שהיה מקום לדון לכאורה לאידך גיסא, שאולי לא זו בלבד דשרי, אלא אף מצוה לרוץ לברכת האילנות, שהרי לגבי ביהכ"נ לא רק דשרי אלא דמצוה נמי איכא כדמבואר בגמ' (ברכות שם) ובשו"ע (צ, יב), ומעתה לגי' הרי"ף והרא"ש הג"ל גרסו דבר מצוה, א"כ אם כל המצוות בכלל, יש לדון א"כ דמצוה נמי איכא, וה"נ מתסבאר דזיל בתר טעמא, שהלבוש (שם) כתב שלדבר מצוה ירוץ כדי להראות שהיא חביבה עליו, וכ"ה בצ"ח (שם) וז"ל בתו"ד: דמצוה לרוץ להראות חשקו למצוה זו וכו', וכהשאלות הג"ל שהנידון הוא אם כבוד שבת עדיף או חיוב מצוה, וי"ל לפי"ז דמצוה נמי איכא לרוץ כדי להראות חיבתו וחשקו להמצוה, וא"כ עד שאנו נדיים אם שרי, יתכן שאדברה מצוה נמי איכא [ואי"צ לפרש דמסתבר אין כוונתם להראות חיבת המצוה לאחרים, אלא לזרוזי נפשיה ולהראות לעצמו, כן נראה פשוט, ונפק"מ בהיכ"ת שאין רואה שעדיין שייך האי טעמא להראות חשקו וחיבתו, ודו"ק היטב בזה, וכ"ה להדיא בכה"ת, וכדלהלן].

אלא שהצ"ח שם מייירי בביהכ"נ, ויסד לחלק בין חול לשבת, דבחול מצוה לרוץ אף כשאין זמנו בהול, וכדי להראות חשקו, אבל בשבת אינו מותר אלא שמוכרח לרוץ מתחמת שיעבור הזמן, והני דקא רהטא לפירקא בשבת מייירי שזמנם בהול שאם לא ירצו לא יבואו בתחילת הדרוש ע"ש, ובה מיושב שהר"מ (פ"ח מתפילה ה"ב) כתב בלשון מצוה, ובה"ל שבת (שם) כתב דמותר, ולכאורה סתר דברי עצמו, היתר או מצוה, ויל"פ דס"ל כהצ"ח לחלק בין חול לשבת, ולפי"ז ה"נ בנידו"ד לא יהא רשאי לרוץ אלא כשזמנו בהול, היינו כשחל יום אחרון של ניסן בשבת והשקיעה מתקרבת באופן שזמנו בהול, אבל כשאין זמנו בהול דהיא אין לרוץ בשבת ואפי' לדבר מצוה לסברת הצ"ח. ונפק"מ גם להנמנעים מלבך בשבת, וחל ר"ח במוצאי שבת שה"נ הוא בהול לברך טרם כניסת השבת (אמנם כבר הבאנו מהאחרונים שאד"ח הוא עדיין ניסן, איברא דמינה משמע שאינה לכתחילה, ושפיר י"ל דזמנו בהול, ודו"ק).

ותכן דהוא פלוגתא דבתראי שהדברי ירמיהו והקישו"ע והערוה"ש ס"ל דלא נשתנה פרשה זו בחדש שמים, שאין זה בכלל האיסור כלל, וא"כ מותר לרוץ ואף מצוה אף כשאין זמנו בהול, אבל הצ"ח וסיעתו ס"ל כפי הנראה דאף חפצי שמים בכלל, ולפיכך לא שרי אלא כשזמנו בהול, ולשיטה זו אולי נסתפק המנחת שבת לגבי מקוה וכנ"ל, וכמשנת"ב.

ג. עוד יש להסתפק אי שרי לרוץ כשאין הכל יודעין שרף לברכת האילנות, דבשלמא כשרף בהשכמה כשהוא עטוף בטליתו, בידוע שרף לביהכ"נ, אבל כשרף לשאר מצוות ואין ניכר, מי שרי. ובס' שבט הלוי (ח"א סי' נח) כ' להתיר, וכ"ה בכה"ח הל' תפילה שם, וכמו שכתבנו לעיל בסברא שאין הנידון להראות אלא לעצמו, אבל בפמ"ג (א"א שם ס"ק כד) כתב בתו"ד, וז"ל: ונ' דבשחרית כשהולך עם תפילין וטלית אף בידו ניכר הוא עש"ה, משמע דבעי היכרא. ברם, ילה"ע באמנת לא דן כלל לגבי שבת, דמאי שייט"י דתפילין לשבת, וא"כ באמנת דצ"ב מה היכר צריך בחול, ואולי יל"פ דבת"ח מייירי שאין דרכו לרוץ, ולזה אמר דכשניכר שרף תפילה, הרי דמצוה נמי איכא.

ואם כנים אנו, יתכן א"כ חידוש גדול להלכה, שדווקא ת"ח שחילול ה' הוא אם ירוץ כשאר בני"א, ליה צריך היכר דרף למצוה, אבל כשהנידון הוא שב"ק, י"ל דאין כאן לא חילול ה' ולא חילול שבת, דהכל ילמדו זכות ובינו שמן הסתם רף לדבר מצוה, ולפיכך י"ל דשרי אף כשאין ניכר, והוא חידוש נפלא, שו"ר שבס' המפתח (בהל' שבת שם, ובפ"ה מדעות ה"ח) ציין שאף ת"ח רף לדבר מצוה, ואין הספרים שציין שם תח"י, ולכאורה יש לחלק בזה אי בעי היכר או לא, וכמשנת"ב בעוה"י.

ד. נשובה ראש שהביא בתו"ד להחת"ס (שבת כא: ד"ה ר"י אומר) שהוכיח מהגמ' דילן שאף מצוה מן המובחר נמי חפצי שמים איקרו ע"ש. ובאמנת ילה"ע על עיקר דבריו שדן בדברי החו"י לגבי הרף לקדש הלבנה והזיק אם פטור, או דבהיות דאמירתה ברוב עם אינה אלא מצוה מן המובחר י"ל דעל זה לא נפטר, ולזה מוכיח החת"ס שאף זה בכלל, ובאמנת יש לדון דפירקא אולי אינו רק גדר של רוב עם, וכי

האפשרות ללמוד לבד בביתו או לשמוע השיעור בפירקא, זהו כמו החילוק בין קידוש לבנה ביחידות או ברוב עם, אתמהא, וצ"ב.

ואיה"נ חזינן עכ"פ מכותלי דברי החת"ס דס"ל דשאר מצוות נכללין במצוות הריצה, ואפי' קידוש לבנה שאינה מהתרי"ג, וא"כ שפיר ה"נ יש להשוות לסברא זו אף ברכה דרך, הגם שעדיין יש לחלק בין קידוש לבנה שיש בה הקבלת פני השכינה, וי"א שהיא ברכת חובה, משא"כ ברכה דידן שהיא בוודאי רשות, וכבר הרחבנו בזה טובא בעוה"י, ואכמ"ל כעת.

ה. עו"ל דאת"ל דמצוה לרוץ, א"כ נפק"מ ביוצאים מביהכ"נ לילך לברך ברכת האילנות אם מותר לרוץ, דהרי ביציאה מביהכ"נ אסור לרוץ, אא"כ הולך לביהמ"ד מחיל אל חיל, ויש להסתפק מעתה אם ה"נ לישרי כדן הולך לדבר מצוה, או דבאיסורא קאי שהיוצא מביהכ"נ אסור לו לרוץ, ולסברא הג"ל דהעניין להראות חשקו וחיבתו להמצוה, א"כ מצוה נמי איכא, ואפי' שיוצא מביהכ"נ וכדן ההולך מביהכ"נ לביהמ"ד, וצ"ב. ויל"ע בזה בהיות שכאמור עדיין לא רמיא עליה כל שלא ראה, אלא דסו"ס הרי הוא רף לדבר מצוה, ויש לו להראות חיבתו, ודו"ק.

ו. עוד יש להסתפק אם המצוה לרוץ דוקא ברגלי, או דה"נ הנוסע במכונית, ולכאורה הסברא הג"ל שהעניין להראות חשקו וחיבתו להמצוה זהו דוקא שרף ברגלי, משא"כ כשנוסע במכונית לא ניכר כלום שהרי לא טרח ולא הראה מידי, שו"ר שכע"ז חקר בס' צ"יא (ח"ב סי' יז) לגבי שכר פסיעות, והעלה שעניינו ברגלי ממש ע"ש, והביא שכ"כ התורה לטמה (סי' מ') לגבי שכר פסיעות שמצוותו ברגלי, וכדחזינן בעליית גלים דקפדינן שילך ברגליו מירושלים להר הבית ע"ש. וילה"ע דכן במשמע לכאורה מדרשת הבן איש חי לברכת האילנות, שחלק מתיקון השמות הוא הטיחה שטרח ברגליו בהליכתו, וכמו שכבר כתבנו להעיר בזה, ואכמ"ל כעת.

ז. המורם מהאמור בעוה"י שאם באנו לדון אם מותר לרוץ בשבת לברך ברכת האילנות למ"ד ומותר לברך בשבת, ואכ"מ להרחיב בזה - יל"ע מכמה אפנין. א. נחלקו הראשונים אם מצוה לרוץ בשבת לדבר הלכה, או גם לדבר מצוה - ויתכן שנחלקו אם המצוה לרוץ דווקא לגוף המצוה או אף להכשר מצוה [ולפי"ז יתכן שהר"מ שכ' כגון היינו דווקא בדומה לביהכ"נ, והיינו על"י לרגל דכוותה וכנ"ל, אבל שאר מילי אולי לא, וצ"ב].

ב. יש להסתפק במצוה שעדיין לא נתייב בה אם רשאי לרוץ - יתכן שסו"ס הרי אינה דברי הרשות, והרי שפיר רף לדבר מצוה ושרי.

ג. יתכן שנחלקו האחרונים אם חפצי שמים אינם בכלל האיסור כלל, דהמנחת שבת שנסתפק לגבי מקוה לכאורה לא ס"ל כהני בתראי שחפצי שמים אינם בכלל האיסור כלל וכלל.

ד. בלבוס ובצל"ח מבואר דהעניין להראות חשקו וחיבתו למצוה, וכשהשאלות, ומעתה מצוה נמי איכא וכג"ל קמאי הג"ל.

ה. הצ"ח חילק בין שזמנו בהול או לאו - ויתכן לפי"ז דה"נ בנידו"ד יש הפרש בין כשזמנו בהול או לא.

ו. יתכן דההיתר לרוץ בשבת לדבר מצוה אף כשאין ניכר - אבל ת"ח אולי לא הותר אפי' בחול א"כ ניכר שרף למצוה.

ז. כ"ה להדיא בכה"ח (סי' צ' סקפ"ו), וז"ל בתו"ד: וכן נ' עיקר הדריצה אינה בשביל הרואים כו' אלא בשביל עצמו כדי שיעשה המצוה בזריזות כו', עשה"ה (וכדלעיל בסברא בעוה"י).

ז. הערה דבדברי החת"ס בגדר חפצי שמים.

ח. נפק"מ אם מותר לרוץ ביציאה מביהכ"נ לברכת האילנות.

ט. האם המצוה לרוץ דווקא ברגלי או דה"ה כשנוסע במכונית.

י. שו"ר בכה"ח (שם סקפ"ט) שהביא משו"ע הרב (אות יג) שבשבת ירוץ לכל דבר מצוה ע"ש.

ח. ובאמת היה מקום להסתפק עוד אם במרוצתו לברכת האילנות הזיק האם פטור, כעין שדן החו"י לגבי ברכת הלבנה וכנ"ל, אבל ביחוד שארכו הדברים, עוד חזון למועד לדון אם פטור על הזיקו. ועיו"ל להג' ר"ד יוצנחיים זצ"ל בעל יד דוד בספרו מנחת עני (עמ' קפ"ו) שנחלק על החו"י, והאריך להוכיח דע"ש לאו דוקא, ושה"ה לכל דבר מצוה, ע"ש בהרחבה, וברור דלפי"ז ה"ה בנידו"ד יש לפטור לסברא זו, ואכמ"ל עוד.

ברכת התורה

הרב אליהו כהן - מח"ס מעשה חמד על ברכת האילנות

קבלת פני רבו כשרבו ישן

לכבוד הקובץ הנפלא "אליבא דהלכתא", שלום רב! א. בגליון צ"ד הבאנו במדור שיח הלכה תשו' מרן הגר"ח קנייבסקי, אם יוצא יד"ח קבלת רבו כשהגיע לבית רבו ורבו ישן, והשיב הגר"ח שלא יצא, והעירוני ממועשה בתלמיד שהגיע לקבלת רבו אצל מרן הגר"ד פוברסקי זצוק"ל והיה ישן ולא ראה את רבו, ושאל התלמיד למרן הגר"ש זצ"ל בעל המנחת שלמה, והשיב שיוצא יד"ח קבלת רבו.

ולכאו"י י"ל בזה ע"פ המב' בקידושין מ' ע"א, מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, א"כ משה"ה חייב שקיים מצות קבלת רבו. ואמנם כבר הקשו מהמב' בגמ' ב"ק ט"ז ע"ב שאינו מקבל שטר בתנית צדקה למי שאינו הגון, ומ"ט לא אמרי' בצדקה דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, וע"כ י"ל עפמש"כ רבים מהאחרונים הא דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה זהו רק במ"ע למקום דבהכי הוי כאילו עשהא, אולם במ"ע לחבירו סו"ס חבירו לא קיבל, ותכלית המצוה שיהא לחבירו וסו"ס אין לחבירו. וכ"כ בשו"ת חת"ס או"ח סי' נ"ד ובשו"ת אבני נזר או"ח סי' תק"א ובשו"ת עמק הלכה ח"א סי' מ"ה ובס' ברכת אהרן מבעל האבני חפץ ברכות מאמר כ"ז ובס' אתון דאורייתא כלל י"ג, ועוד ע"ש. ולהכי בצדקה בניתנת צדקה למי שאין הגון ל"מ מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, שצדקה היא כמ"ע לחבירו שיהא לעני מעות וסו"ס אין לו, ורק במצוה למקום אמרי' דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, וכ"כ לתרץ בס' אמרי גדליה ב"ק ט"ז ע"ב שם. וכן תירץ בס' רינת יצחק (ירמיה י"ח כ"ג), וכתב לדון אם צדקה הוי מ"ע למקום או לחבירו ע"ש.

ואולם בשו"ת חינוך בית יצחק סי' נ"ב, כתב בטעם שיוצא יד"ח משלוח מנות כשאין רוצה המקבל לקבל המשל"מ, וכמש"כ הרמ"א או"ח סי' תרצ"ה, מטעם דחישב לעשות מצוה ולא עשה כאילו עשה ויוצא יד"ח משל"מ במחשבה, ועיו"ש שמחט ליכא ברכה על משל"מ ע"ש. ולכאו"י משל"מ הוי כמ"ע לחבירו שיהא לחבירו משל"מ לסעודה, ול"ש בהכי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה דסו"ס חבירו לא קיבל המשל"מ. ואולם י"ל לטעם משל"מ להרבות שמחה ורעות

הוי כמ"ע למקום, וכ"כ מו"ר בשו"ת משנת יוסף ח"ו סי' קמ"ח, וא"כ שפיר שייך במשל"מ מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה.

ועפ"ז י"ל לענין מצות קבלת רבו לטעם שכתב רש"י חגיגה ג' שהוא משום כבוד רבו, כבוד רבו הוי כמ"ע לחבירו, וכמש"כ בשו"ת תירוש ויצהר סי' ק"ו ע"ש, וא"כ במ"ע לחבירו ל"ש מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ואולם בס' גילויני הש"ס להגר"י ענגיל יומא פ"ה כתב להוכיח מהשאלות שכבוד רבו הוי כמ"ע למקום ע"ש, וא"כ שפיר שייך בהכי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, וכבר כתבתי כ"ז בשו"ת אבני דרך ח"ב עמ' 925.

ומו"ר בעל המשנת יוסף שליט"א בתשו' שבשו"ת אבני דרך ח"א סי' פ"ז, דן אם יוצא יד"ח קבלת רבו שהגיע לבית רבו ורבו ישן. ומסיק שם, דל"מ לתרי טעמי דקבלת רבו, דלטעם דכבוד רבו, כיון דישן ואינו מתקשר עמו אינו מכבדו בזה, וגם לטעם שישמע ממנו ד"ת כשישן לא שמע ממנו ד"ת. וכתב לדון לטעם כבוד רבו, אם נודע אח"כ לרבו שהגיע מרחוק לכבודו הרי נתכבד גם בזה ע"ש.

ואולי י"ל למש"כ המלכ"ם מלכים ב' ד' כ"ג, והיערות דבש דרוש י"ב, דטעם קבלת רבו הוי זכר למצוה ראה במקום עליה לרגל ע"ש. אולי יהא סגי שהגיע לרבו ובהכי נתקיים זכר למצוה ראה, כמו מי שהגיע למקום המקדש ולא ראה וצ"ע, ועמש"כ בזה עוד בס' גם אני אודך תשו' הגרמ"ש דיין ח"ב סי' י"ח.

וראיתי בקונ' שערי שיח עמ' קמ"ג שנשאל מרן הגר"ח קנייבסקי לענין ניחום אבלים כשכבא לנחם, והאבל לא היה בביתו ואח"כ הודיע לו שהגיע לנחמו, והשיב הגר"ח ק שקיים קצת מצוה, ולכאו"י צ"ע מ"ש מקבלת רבו דס"ל למרן שאין יוצא יד"ח קבלת רבו כשלא ראה פני רבו, ומ"ש ניחום אבלים שמקיים קצת מצוה, וכתב הגר"י לייברמן בעל המשנת יוסף במכתבו אלי דמב"ס ברמ"ב פ"ג מאבל ה"ד ופי"ד מאבל ה"ז שניחום אבלים הוא גמ"ח לחיים ולמתים, ובשו"ת משנת יוסף ח"א סי' כ"א אות ה' וחי"ג סי' של"ח ביאר דהמצוה לנחם לחיים זהו לנחמו מצערו ולדבר על ליבו ולהפיג דאגתו, ויש ענין של כבוד המת, שמכבדו אחר מותו שמראה שמצטער עליו, וא"כ משה"ה קיים קצת מצוה כשכבא לנחם, אף שהאבל לא נמצא או ישן, יש בהכי כבוד למת שמראה שמצטער עליו.

קבלת רבו וניחום אבלים ביחד

ב. ונשאלתי עוד במה שהארכנו באליבא דהלכתא גליון צ"ה, דדין קבלת רבו במקום המקדש אם הוי מצוות חבילות, בעובדא שהוי בניי שהלך לנחם רבו באסור חג שבועות, והסתפק אם מקיים בניחום אבלים גם מ"ע קבלת פני רבו, ויש לו תעלומין אחר חג השבועות, וכמו שהשיב מרן במעו"ת הגר"ח ח"ב תשו' שכ"ו ע"ש ובס' פנינת השבת דיני קבלת רבו סי' ס' ע"ש, וא"כ כשכבא לנחם רבו אם יכול ג"כ לקיים בהכי מצות קבלת רבו או שהוי מצוות חבילות.

ובבית מתתיהו ח"ב סי' מ"א הארכנו אם בניחום אבלים איכא לדן דאין עושין מצוות חבילות, וכתבנו בעיקר ניחום אבלים זהו לאבל שיתנחם ולא איכפ"ל מחבילות, דעיקר המצוה התוצאה שהאבל יתנחם, והבאנו מש"כ בס' אשר לשלמה לרבינו הגרמ"ש ברמ"ן זצ"ל מועד סי' כ"ג שיעקר ניחום אבלים א"צ כוונה, ויוצא יד"ח ניחום אבלים אף ללא כוונה ע"ש, וא"כ טעמא דמצוות חבילות שיהא לבו פנוי למצוה, וכל שאצ"כ בניחום אבלים לא איכפ"ל ממצוות חבילות, דסו"ס נתקיימה תכלית המצוה ע"ש. וא"כ שפיר יוצא מצות קבלת רבו בחדא עם ניחום אבלים.

ג. בגליון צ"ו עמ' קכ"ז כתב הרה"ג רבי מאיר כהנא להעיר על דברינו, במה שהקשינו ע"ד הדברי יציב שס"ל שבעי לקנות בגד לאשתו ברה"ה, אם יש חיוב שמחה ברה"ה, להסוכרים שיש דין שמחה בשבת, ולא מצינו שצריך לקנות בגד לאשתו בשבת, וכתב דע"כ שבשבת אין חיוב שמחה ורק מצוה ולהכי א"צ לשמח בני ביתו, ואציין לו דברי הלבוש סי' קפ"ו סוף ס"ז, שכתב בשבת וביו"ט צריך לאכול פת שאין שמחה בלא פת. הרי שנקט בטעם שצריך בשבת לאכול פת זהו מחמת חיוב שמחה שיש בשבת, ולהכי צריך לאכול פת, וכ"כ בתועפות ראם על היראים מ"ע צ"ב בידת היראים שמצות שמחה בשבת מחייבת אכילת פת ע"ש. ובס' ימי שמחה הנדמ"ח סי' נ"ח, ע"ש מה שהאריך בזה בחיוב שמחה בשבת, הרי שחיוב פת בשבת נובע מחמת חיוב השמחה.

ומש"כ עוד על דברינו מ"ט אין חיוב לקנות בגד בפורים, כן הקשו בס' משנת יעבץ להגר"ב זולטי זצ"ל או"ח סי"ח ובס' עטרת חן להגר"ב דרבקין ח"ב סי' י"ג ובס' גבורת יצחק פורים סי' י"ב ובס' ברכת רפאל פורים סי' ס"ג מ"ט ליכא חיוב לקנות בגד לאשתו בפורים משום שהם ימי שמחה, ומש"כ לחלק דהחיוב שמחה מדרבנן בפורים א"י חיוב שמחה כרגל, ע"י בחי' הרשב"א מגילה ד', בהא דאמר' דשואלין דורשין בענינו של יום פורים שחל בשבת, דאף בחול בעי לדרוש פורים של יום פורים, דאמאי יגרע פורים שחל בחול משאר יו"ט ע"ש. וע"כ ס"ל דפורים דברי קבלה כדברי תורה, וכמש"כ השו"ע או"ח סי' תרצ"ו ס"ז לענין מגילה ע"ש, ובשו"ת חת"ס או"ח סי' קס"א, וא"כ שפיר הקשו האחרונים הג"ל מ"ט אין חיוב לקנות לאשתו בגד בפורים, ויש עוד להאריך.

ברכה מרובה

מתתיהו גבאי - מח"ס בית מתתיהו ומועדי הגר"ח

בגליון צ"ו במדור מרפסן איגרי אות י"ב הרב בן ציון גרינהויז שליט"א הקשה סתירה, שכתוב בסיומן תקמ"ה ס"ק מ"ג שלא מהני שינוי אחיות העט בכתיבה מפני שלמלאכת הדיוס צריך שיהיה שינוי בתוצאה ולא בפעולה, ומאידך בסיומן תקמ"מ סק"ח גבי מתקן סדקין שבגג שלא יעשה בכלי אומן. ע"כ. ועוד יש להקשות, דבסיומן תקמ"א סעיף ה' כותב הרמ"א שלא מהני שהאומן ישנה את אחיות המחט אלא צריך שינוי הניכר, והמשנ"ב מסביר שצריך שיהיה ניכר בתפירה עצמה ולא בענין אחר. ויש לתרץ שהענין לא תלוי בשינוי בתוצאה או בפעולה, אלא תלוי אם זה שינוי הניכר או לא ניכר וכלשון הרמ"א שם. וכל מקרה לגופו בסדקין שבגג בזה שיעשה בידי ורגליו זהו שינוי הניכר, ואילו במחט ובכתיבה שינוי האחיה אינו מספיק ניכר להתיר, וכן מסתבר.

ולגבי הקושיא השניה מהא דאיכא טורח בסדקין שבגג בידי ורגליו, זה לא ידעתי מנין, דלא כתוב שזהו טורח, ואדרבה כתב במשנה ברורה (סימן תקמ"מ ס"ק ט') אבל לא בכלי אומנות וכו' יש בה טורח, משמע שיש טורח רק בכלי אומנות, אבל לא בכלי אומנות אין טורח, ויש בזה סברא דכשעושה בכלי אומנות דואג לסיים את כל המלאכה וזהו טורח, אבל שלא בכלי אומנות עושה את המינימום שצריך וחושב שאחר החג יגמור מלאכתו, ומה שכתב משנה ברורה שם ס"ק ח' שיכול לעשות אפילו יפה יפה, זהו מפני שאין בזה גדר ברור לכן לא אסרו, אבל למנוע כלי מלאכה זהו גדר ברור.

יונתן סגרון - בני ברק

מפתחות

ממתי מתחיל ימי בין המצרים, האם כבר מהלילה או רק מהבוקר
 נתיבי המנהגים עמ' נ"ז
 אמירת תיקון חצות אחר חצות היום בבין המצרים, ערב ט"ב, ובט"ב (ובשנת השמיטה)
 לקנות כלים חדשים בבין המצרים
 האיר המזרח עמ' מ"ה
 קניית דברים לצורך אופקו שלאחר ט' באב
 הוראת הלכה עמ' מ"ט
 לקנות טלית בבין המצרים
 שו"ת בהלכה עמ' כ'
 הכאת התלמידים בימי בין המצרים
 הוראת הלכה עמ' מ"ט
 מיץ ענבים קפוא בבין המצרים
 עיון הלכה עמ' י"ד
 הדפסת ספר בין המצרים
 שיח הלכה עמ' ס"ג
 חלאקה בבין המצרים ובתשעת הימים
 שיח הלכה עמ' ס"ה, ביני עמודי עמ' קט"ו

שמיעת שירים

שירים בשבע ברכות אחר י"ז תמוז
 שיח הלכה עמ' ס"ג
 שירים כדי להרגע
 שו"ת בהלכה עמ' כ"ב
 שירי חזנות
 שיח הלכה עמ' ס"ד
 שירים בגן ילדים
 שיח הלכה עמ' ס"ד
 למנוע מחילוני או גוי מלהדליק שירים בביתו
 שו"ת בהלכה עמ' י"ח
 שמיעת סיפורי צדיקים עם שירים בליווי
 שו"ת בהלכה עמ' י"ט
 הנוסע ברכה למקום רחוק וחושש שיטון באמצע אם מותר להדליק שירים

שו"ת בהלכה עמ' י"ט
 שו"ת בהלכה עמ' ס"ד
 לשיר בקדושת לבנה

משנכנס אב ממעטין בשמחה

משנכנס אב ממעטין בשמחה
 שיח הלכה עמ' ל"ז, נתיבי המנהגים עמ' נ"ט, ביני עמודי עמ'
 צ"ה ועמ' קכ"א, הערות והארות עמ' קל"ו
 האיר המזרח עמ' מ"א
 משנכנס אב ממעטין בשמחה, עד ר"ח אלול, או עד אחר ת"ב, או עשירי באב

ממעטין בשמחה עמ' מ"א
 האיר המזרח עמ' מ"א
 ממעטים במשא ומתן
 ביני עמודי עמ' צ"ו, הערות והארות עמ' קל"ז
 מ"מ של שמחה
 שאלות מורפסן עמ' ע"א אות א'
 מ"מ של תיקוני בגדים
 שיח הלכה עמ' ל"ד
 גדר ממעטים במשא ומתן מר"ח עד התענית
 האיר המזרח עמ' מ"ב
 לחפש דירה
 שיח הלכה עמ' ס"ה
 ליכנס לדירה חדשה
 שיח הלכה עמ' ס"ה
 דין בנן של שמחה מר"ח אב
 האיר המזרח עמ' מ"ב
 דין בנן של שמחה לצורך מצוה
 האיר המזרח עמ' מ"ב
 דין בנן של שמחה במי שאין לו מה יאכל
 האיר המזרח עמ' מ"ב
 בניית בהכ"נ מר"ח אב
 האיר המזרח עמ' מ"ב, ביני עמודי עמ' קכ"ב
 בניית דירה לצרכי פרנסה - ושאר עניני שפוצים בדירה
 הערות והארות עמ' קל"ו
 בניית מעקה
 האיר המזרח עמ' מ"ב
 התקנת מזון קניית רהיטים מר"ח אב
 הוראת הלכה עמ' מ"ז
 אם יש לו דין עם ישראל האם ישמט ממנו מר"ח אב
 הוראת הלכה עמ' מ"ז
 לחדש תפילין
 שיח הלכה עמ' ס"ג
 קניית כלים חדשים

שאלות מורפסן עמ' ע"א אות ד' (כלים חדשים), הערות והארות עמ' קל"ז
 הוראת הלכה עמ' מ"ז
 קניית ספרים מר"ח אב
 הוראת הלכה עמ' מ"ז
 קניית צעצועים מר"ח אב
 הוראת הלכה עמ' מ"ז
 להוציא ספרים לאור מר"ח אב
 הוראת הלכה עמ' מ"ז
 סיום מסכת בתשעת הימים
 הערות והארות עמ' קל"ה
 סיום ומילה בתשעת הימים
 הערות והארות עמ' קל"ז
 אחר לסיים
 שיח הלכה עמ' ס"ה
 ברכה על הכס בתשעת הימים
 הערות והארות עמ' קל"ז
 ברכת הלבנה בתשעת הימים
 נתיבי המנהגים עמ' נ"ח
 מלאכת הרקמה בתשעת הימים
 עיון הלכה עמ' י"ג
 עשיית מקלחת בתשעת הימים
 עיון הלכה עמ' י"ד
 צחצוח מגלים בתשעת הימים
 עיון הלכה עמ' י"ב, שו"ת בהלכה עמ' כ"ב, שיח הלכה עמ' ס"ה
 לעשות חוטים לצציית
 שיח הלכה עמ' ס"ה
 קניית מכונת מייבש בט' הימים
 שו"ת בהלכה עמ' כ'
 לקנות דברים שצריכים תיקון אחרי ט' הימים
 שו"ת בהלכה עמ' כ'
 קניית קרשים לסוכה
 שיח הלכה עמ' ס"ה
 תנית מתנה בתשעת הימים
 ביני עמודי עמ' קכ"ב
 מתנה לבר מצוה
 שיח הלכה עמ' ס"ה
 שטיפת רצפה בתשעת הימים
 שיח הלכה עמ' ס"ו
 הזמין מקור והגיע בתשעת הימים
 שיח הלכה עמ' ס"ו
 אי שיר לבסס מטפחות האף בתשעת הימים
 ביני עמודי עמ' קכ"ב
 בעניני דגשי דגהיג דלא למשתי עמרא מדעילי אב
 ביני עמודי עמ' קכ"ג
 בניית שמחה עמ' י"א
 שו"ת בהלכה עמ' כ'
 שו"ת בהלכה עמ' כ'
 שכירת רכב בתוך ט' הימים
 שו"ת בהלכה עמ' כ'
 להתקן נדנדה בחצר ביתו בט' הימים
 שו"ת בהלכה עמ' כ'
 קוגל עטוף בנייר אלומיניום בתוך טשולנט האם מותר לאוכלו בט' הימים
 שו"ת בהלכה עמ' כ"א
 אם מותר לבסס פאה נכרית בט' הימים
 שו"ת בהלכה עמ' כ"א
 שכירת שמלות לחתונה בט' הימים
 שו"ת בהלכה עמ' כ"ב
 ללמוד קורס של תפירה בט' הימים
 שו"ת בהלכה עמ' כ"ב
 אם להקדים נחמת תפילין לפני ט' הימים
 שו"ת בהלכה עמ' כ"ב

ג חולים האוכלים האם זימנו
 שיח הלכה עמ' ס"ב
 לטעום ביום ו' מהתבשיל בצום
 שיח הלכה עמ' ס"ב
 נתאחרו עד אחר השקיעה
 שיח הלכה עמ' ס"ב
 נ"כ במנחה גדולה בתענית
 שיח הלכה עמ' ס"ב
 ציבור שאין מתענים בת"צ האם יעשו נ"כ
 שיח הלכה עמ' ס"ב
 בן ספרד אם יענה אמן בהפטרה
 שיח הלכה עמ' ס"ב
 צום גדליה
 הערות והארות עמ' קל"א

סימן תק"נ

הבדל שיש בין ט' באב ליתר צומות
 שונה הלכות עמ' כ"ד
 מגולת ימי בין המצרים
 נתיבי המנהגים עמ' נ"ז
 בגדי חיובי הצומות
 ביני עמודי עמ' צ"ד ועמ' קי"ט
 האם היום טלם חייבים להתענות
 הערות והארות עמ' קל"ג
 ה' ענינים בד' צומות
 הערות והארות עמ' קל"ג
 האם רק בעל נפש יחמייר בג' תעניות בד' ענינים והדין כיום
 הערות והארות עמ' קל"ג
 גדר חיוב ד' צומות האידנא (מדברי קבלה או רצון)
 הערות והארות עמ' קל"א
 עברות ומניקות לענין ד' תעניות האיר המזרח עמ' מ"א, תשובות ופסקים עמ' נ"א, ביני עמודי עמ' צ"ה, הערות והארות עמ' קל"א

עד מתי יש להן את הקולא של מניקות
 עיון הלכה עמ' י"ב
 יולדת בג' צומות
 שיח הלכה עמ' ל"ד
 דין קטנים בתענית
 האיר המזרח עמ' מ"א
 קטן בצום נדחה
 שיח הלכה עמ' ס"ב
 קטנים האם אוכלים כדרכם בתעניות
 תשובות ופסקים עמ' נ"א
 חיוב תענית לגדול שלא הביא ב' שערות
 עיון הלכה עמ' י"ב, הגהות הגר"ק עמ' ט"ג, שיח הלכה עמ' ס"ב

האם מותר ליתן לקטנים בתענית מיני מתיקה
 הוראת הלכה עמ' מ"ז
 זקנים ותשושי כח בתענית
 האיר המזרח עמ' מ"א
 חיוב חתן בד' תעניות שנדחו
 הערות והארות עמ' קל"ג
 חופה ביום התענית
 האיר המזרח עמ' מ"א
 מותר לישא אשה בשאר תעניות
 הערות והארות עמ' קל"ג
 רחיצה בג' תעניות
 האיר המזרח עמ' מ"א, ביני עמודי עמ' ק"כ, הערות והארות עמ' קל"ב
 רחיצה בצום ביום ו'
 שיח הלכה עמ' ס"ב
 להכריז את הצום בשבת
 האיר המזרח עמ' מ"א
 דין תספורת וריקודין ומחולות בעשרה בטבת וי"ז בתמוז
 הוראת הלכה עמ' מ"ז
 בענין סעודת מלוה מלכה במצ"ש דליל התענית
 ביני עמודי עמ' קכ"א

סימן תקנ"א

בקושית המנח"ח למה מצות תענית אינה דוחה את השבת
 ביקורת פוסקים עמ' נ"ז, הערות והארות עמ' קל"ב

חינוך אבולת בקטן
 הערות והארות עמ' קל"ה
 ילדים לאכול מיץ ענבים בקרחון
 שו"ת בהלכה עמ' כ'
 מפות נקיות ומפה של שבת
 שו"ת בהלכה עמ' כ'
 הערה בדין שאר תעניות של חורבן הבית
 הערות והארות עמ' קל"ז
 מילה או סיום מסכת בט' באב שחל בשבת
 הערות והארות עמ' קל"ח
 בענין טעם ההפטרות של תלתא דפורענותא
 הערות והארות עמ' קל"ח
 כשנמנך בהיתר מפאת שלא יוכל לבדך אחר ת"ב אם יוכל לפטור גם את מה שירא לו אח"כ

סימן תקנ"ב

איוסין בתשעה באב
 חקר הלכה עמ' י"ז
 מיני מרקחת שנהגים בשעת כתיבת התנאים
 עיון הלכה עמ' י"ב
 האם מותר לעשות חופה וקידושין בליל מוצאי תשעה באב
 עיון הלכה עמ' נ"ז
 שמחה בעליית חתן לפני הנשואין בשבת שחל בו תשעה באב
 נתיבי המנהגים עמ' ס'
 מנהגי קריאת מגילת איכה
 נתיבי המנהגים עמ' ס"א
 אמירת פיוט "אלי ציון ועיריה" בתשעה באב
 נתיבי המנהגים עמ' ס"א
 הבדלה בתשעה באב
 נתיבי המנהגים עמ' ס"א
 אמירת מזמור לתודה בתשעה באב
 עיון הלכה עמ' י"ד
 תיקון חצות בערב ט"ב אחר חצות
 שו"ת בהלכה עמ' כ"ב
 אם מותר לתת מתנה לחתן בר מצוה
 גרירת היחיד אחרי הציבור שהתפללו מעריב
 שייעור בשבת כשחל ת"ב אחר צ'
 שיעור בשבת כשחל ת"ב אחר צ'
 בפלוגתת הבבלי והירושלמי בטעם מה שר"ב שחל בשבת מאחרין
 בפלוגתת הבבלי והירושלמי בטעם מה שר"ב שחל בשבת מאחרין
 נפ"מ לדינא בדין תענית הנדחה ליום ראשון אם זמנו בעשירי
 נפ"מ לדינא בדין תענית הנדחה ליום ראשון אם זמנו בעשירי
 בדברי האבודרהם בעשרה בטבת שחל בשבת שאין נדחה לאחר שבת
 בדברי האבודרהם בעשרה בטבת שחל בשבת שאין נדחה לאחר שבת
 בענין תשעה באב שנדחה ליום א'
 בענין תשעה באב שנדחה ליום א'
 קטן שהגדיל בת"ב נדחה
 קטן שהגדיל בת"ב נדחה
 מועברת ומניקה בת"ב נדחה
 מועברת ומניקה בת"ב נדחה

דינים הנוהגים מ"ז בתמוז

בענין דינים הנוהגים מ"ז בתמוז
 חקר הלכה עמ' י"ז
 לישא נשים וליארס מ"ז בתמוז עד התענית
 עיון הלכה עמ' י"ב
 בענין נישואין בליל י"ז בתמוז וליל י' בטבת
 עיון הלכה עמ' נ"ז
 חופה שהתחיל מערב י"ז בתמוז
 חקר הלכה עמ' ט"ז
 ריקודין ומחולות במקום מצוה ובהתחילו מערב י"ז בתמוז
 חקר הלכה עמ' ט"ז
 ריקודין ומחולות בליל י"ז בתמוז
 חקר הלכה עמ' ט"ז
 ריקודין ומחולות לשמחת חתן וכלה אחר י"ז בתמוז
 חקר הלכה עמ' ט"ז
 לעגן מ"ז בתמוז ובמקום מצוה
 חקר הלכה עמ' ט"ז
 חומרות תשעת הימים ב"ז בתמוז ובעשרה בטבת
 חקר הלכה עמ' ט"ז
 מאמנותי מתחילין לנהוג דיני בין המצרים
 חקר הלכה עמ' ט"ז

סימן תק"ט
 בדיני השחזות הסכין ביו"ט (ל' יהודה)
 סימן תק"ל
 כבוד חול המועד
 הערות והארות עמ' קכ"ח
 בדין אכילת פת פלטור בחול המועד
 מכתבים ותגובות עמ' קמ"ב
 עם יש חיוב לקנות בגד מיוחד לשבת
 מכתבים ותגובות עמ' קמ"ג
 אם חייב לחזור על הפתחים עבור בגדי שבת
 מכתבים ותגובות עמ' קמ"ג
 בענין ריצה בשבת והמסתעף
 מכתבים ותגובות עמ' קמ"ד
 קבלת פני רבו כשרבו ישן
 מכתבים ותגובות עמ' קמ"ד
 קבלת רבו וניחום אבלים ביחד

סימן תקל"ד

בדין איסור תכבוסת בחוה"מ במכונת כביסה
 הערות והארות עמ' קמ"א
 תגלחת קטן בחוה"מ
 ביני עמודי עמ' קט"ו

סימן תקל"ו

בהיתר דסירוק הסוס בחוה"מ
 הערות והארות עמ' קכ"ח
 במלאכת דבר האבד בחוה"מ
 הערות והארות עמ' קכ"ח

סימן תקמ"מ

אם מעשה הדיוט בעי שינוי
 הערות והארות עמ' קכ"ח
 בגדר מעשה אומן ומעשה הדיוט
 הערות והארות עמ' קכ"ט
 טירחה יתירה בדבר האבד
 תשו' מורפסן עמ' ע"ב אות א'
 מעשה הדיוט בלא שינוי
 תשו' מורפסן עמ' ע"ב אות ב'
 מלאכת עשיית תנור לחימום הבית
 תשו' מורפסן עמ' ע"ב אות ד'
 ניקור נקב הריחיים

סימן תקמ"א

בד' הריב"ש בענין תפירת בגדים לתניק לבירת בחוה"מ
 תשו' מורפסן עמ' ע"ב אות ה'
 גהוף בגדים בחוה"מ
 תשו' מורפסן עמ' ע"ב אות ו'

סימן תקמ"ג

בדין אמירה לעכ"ם בחוה"מ ושאר איסורים
 הערות והארות עמ' קכ"ט

סימן תקמ"ד

מעשה הדיוט במרחץ של יחיד
 תשו' מורפסן עמ' ע"ב אות ז'

סימן תקמ"ה

בענין כתיבת הקדשה לתלמיד בחול המועד
 מכתבים ותגובות עמ' קמ"א
 בפלוגתת הראשונים מהו אגרות של רשות
 מכתבים ותגובות עמ' קמ"א
 אם צריך שיהא דבר האבד דוקא לעושה המלאכה בעצמו
 מכתבים ותגובות עמ' קמ"א
 כתיבת סת"ם לאחרים בחינם
 תשו' מורפסן עמ' ע"ב אות ח'
 כתיבת משיט"א בלא שינוי לצורך המועד
 תשו' מורפסן עמ' ע"ב אות ט'
 כתיבה בשינוי שלא לצורך המועד
 תשו' מורפסן עמ' ע"ב אות י'
 כתיבת שטר מכירה או חכירות
 תשו' מורפסן עמ' ע"ג אות י"ב
 שינוי במעשה אומן לצורך המועד
 תשו' מורפסן עמ' ע"ג אות י"ג
 מלאכת דבר האבד בשכר

סימן תקמ"ו

ברא דאין עושין חתונת שני אחים, אי דוקא ביום אחד או אפי' בשבעה אחד
 הערות והארות עמ' קל"א

סימן תקמ"ז

מלאכה בחול המועד
 הערות והארות עמ' קל"א
 הוכרת נשמות בחוה"מ ימים שאין אומרים תחנון
 תשו' מורפסן עמ' ע"ג אות י"ד

סימן תקמ"ח

חיוב אכילת בשר ויין בחוה"מ
 תשו' מורפסן עמ' ע"ג אות ט"ו
 אבולת ואנינות במועד
 תשו' מורפסן עמ' ע"ג אות ט"ז

סימן תקמ"ט

להתענות ד' צומות
 להענות ד' צומות
 בגדר חיוב דברי קבלה ד"ז בתמוז (אם הוא דוקא י"ז בתמוז או עצם החרוץ)

אמאי הקדים הש"ע את ט' באב מהצומות
 הערות והארות עמ' קל"א
 מי שיכול להתענות רק תענית אחת או י"ז בתמוז או ט' באב, מה יתענה

מי שיכול להתענות רק בט' בתמוז, האם חייב להתענות בו
 הערות והארות עמ' קל"א
 חתן ובעל ברית בד' התעניות
 עיון הלכה עמ' י"ב, הגהות הגר"ק עמ' ט"ו

חתן בשבע ברכות אם מתענה
 שיח הלכה עמ' ס"ב
 חתן בימי המשנה בתענית נדחה
 עיון הלכה עמ' י"ב

דין חתן ביום האירצייט לענין תענית
 האיר המזרח עמ' מ"א
 שבע ברכות בליל י' בטבת
 שיח הלכה עמ' ס"ב

בענין קבלת ג' תעניות מבעוד יום לבע"נ
 הערות והארות עמ' קל"א
 להשתוף בשמש בתענית ציבור
 שו"ת בהלכה עמ' י"ח

צחצוח שניים בצומות
 שיח הלכה עמ' ס"ב
 שוחה בבדיחה לילה לפני תענית
 שו"ת בהלכה עמ' י"ח

ההולך ממקום למקום ומתקצר ההונן בתענית
 שו"ת בהלכה עמ' י"ח
 שוחה הרבה לפני הצום
 שיח הלכה עמ' ס"ב, ביני עמודי עמ' ק"ג

לעיסת גומי לעיסה בתענית
 ביני עמודי עמ' ק"ד
 בענין עישון בד' צומות
 המנהג וטעמו עמ' ל"ו, שיח הלכה עמ' ס"ב, ביני עמודי עמ' קט"ו

בירך על מאכל בתענית
 שיח הלכה עמ' ס"ב
 ברכה אחרונה כשאל בשובג
 שיח הלכה עמ' ס"ב, ביני עמודי עמ' ק"י

לבישת בגדים מכובסים בשבת חזון	עיון הלכה עמ' י"ג, שיח הלכה עמ' ס"ה
סדינין מכובסין בשבת חזון (להגר"א)	שיח הלכה עמ' ל"ד
מנהג לבישת בגדי שבת בשבת חזון	
עיון הלכה עמ' י"ב, האיר המזרח עמ' מ"א, ביני עמודי עמ' ק"ט, הערות והארות עמ' קל"ו	
בגדי שבת לבעלי ברית בשבת חזון	עיון הלכה עמ' י"ב
בגדי שבת במוצ"ש חזון	ביני עמודי עמ' ק"ט
בענין אכילת בשר בסעודה מלוה מלכה דמוצאי שבת חזון	ביני עמודי עמ' קכ"ג
אכילת בשר משבת חזון בימות החול	נתיבי המנהגים עמ' נ"ט
רחיצה בערב שבת חזון	
תשובות ופסקים עמ' נ"ז, ביני עמודי עמ' ק"ה, הערות והארות עמ' קל"ו	
זמן הרחיצה בערב שבת חזון שחל בו ת"ב	תשובות ופסקים עמ' נ"ז, ביני עמודי עמ' ק"ח
רחיצה בשבת חזון	תשובות ופסקים עמ' נ"ו
טבילה לכבוד שבת בערב שבת חזון	תשובות ופסקים עמ' נ"ז, הערות והארות עמ' קל"ז
מה מותר להחליף בשבת חזון (להרמ"א)	שיח הלכה עמ' ל"ד
במנהג הרמ"א להחליף הכתונת בשבת של חזון	בינת שמחה עמ' י"א
אמירת הכל יודוך בנעימה בשבת חזון	הערות והארות עמ' קל"ז
בענין נסיעה לשבת חזון לנפש וכדומה	ביני עמודי עמ' קכ"ג
בעניני הבדלה דמוצ"ש חזון	ביני עמודי עמ' קכ"ד
	סימן תקנ"ב
דין ערב תשעה באב	שונה הלכות עמ' ל"ב
בענין אכילת סעודה שלפני סעודה המפסקת	ביני עמודי עמ' ק"א
מצוה לאכול סעודה המפסקת	
האיר המזרח עמ' מ"ו, שיח הלכה עמ' ס"ו, הערות והארות עמ' קל"ח	
האם יש חיוב לאכול סעודה המפסקת	הוראות הלכה עמ' מ"ט
אכילת סעודת המפסקת אחר שאכל סעודה אחר מנחה גדולה	עיון הלכה עמ' י"ד
קטן בסעודה מפסקת	שיח הלכה עמ' ס"ו
אונן בסעודה מפסקת	שיח הלכה עמ' ס"ו
לישב ע"ג קרקע בסעודה המפסקת	האיר המזרח עמ' מ"ו
שלא לישב ע"ג קרקע ממש (עפ"י הקבלה)	האיר המזרח עמ' מ"ו
לישב ע"ג כסא פחות מגובה טפח או יותר	עיון הלכה עמ' י"ז, הוראות הלכה עמ' מ"ט
לישב על כסא בבין השמשות בט"ב	הוראות הלכה עמ' מ"ט
שלא ישבו שלשה לאכול בסעודה המפסקת	האיר המזרח עמ' מ"ו
אכילת פת בסעודה המפסקת	שאלות מורפסן עמ' ע"א אות י'
אכילת דגים בסעודה המפסקת	
האיר המזרח עמ' מ"ו, ביני עמודי עמ' קכ"ו, הערות והארות עמ' קל"ט	
מוצאי חלב בסעודה מפסקת	שיח הלכה עמ' ס"ו
עוגות ומאפה בסעודה מפסקת	שיח הלכה עמ' ס"ו
ממרחים בסעודה מפסקת	שיח הלכה עמ' ס"ו
מיני מאכלים האסורים בסעודה המפסקת	ביני עמודי עמ' ק'
האם ראוי להימנע מאכילת ביצה בסעודה המפסקת	הערות והארות עמ' ק"מ
טעם איסור בשר ויין בסעודה המפסקת	שאלות מורפסן עמ' ע"א אות ט'
חומר במנהגי אכילת בשר ויין בסעודה המפסקת יותר מאשר מר"ח ואילך שיח הלכה עמ' ל"ה	האיר המזרח עמ' מ"ה, ביני עמודי עמ' ק', הערות והארות עמ' קל"ח ועמ' ק"מ
אכילת פירות חיים בסעודה מפסקת	
אי שרי לחולה לאכול בשר בסעודה מפסקת	ביני עמודי עמ' קכ"ה
דין איסור אכילת ב' תבשילין בסעודה המפסקת	האיר המזרח עמ' מ"ה, ביני עמודי עמ' ק', הערות והארות עמ' קל"ח ועמ' ק"מ
גדר ב' תבשילין, אורז עם אפונה או עם עגבניות ועדשים, מרק ירקות	
האיר המזרח עמ' מ"ו, הערות והארות עמ' קל"ט	
בענין שב' המינים יהיה דרכן בכך או בסוגי בא'	הערות והארות עמ' ק"מ
שני תבשילין לחלקן לב' בב"א	עיון הלכה עמ' י"ז, הגהות הגר"ק עמ' ט"ו
חולה שלא צם	שיח הלכה עמ' ס"ו
חולה שאוכל בט"ב האם מותר באכילת ב' תבשילין	הוראות הלכה עמ' מ"ט
שיעור אכילה ושתיה באיסור ב' תבשילין	הוראות הלכה עמ' מ"ט
תבשיל שחלק ממנו בלילות עה וחלק בלילות רכה	עיון הלכה עמ' י"ד
תה וקפה עם חשיב תבשיל	האיר המזרח עמ' מ"ה, שיח הלכה עמ' ס"ו
כבש ומליח האם נושא תבשיל לענין איסור ב' תבשילין בסעודה המפסקת	
הוראות הלכה עמ' מ"ט	
בענין המבשל מין אחד בשתי קדיחות וטעמם שווה אי מקרי שני תבשילין ביני עמודי עמ' קכ"ו	
בענין אכילת עדשים עם ביצים מבושלים בתוכם או ביצים קשים בסעודה מפסקת	ביני עמודי עמ' קכ"ז
אין דרך לבשל שניהם יחד תמיד	שיח הלכה עמ' ל"ה
סלט ירקות	האיר המזרח עמ' מ"ה
צלי וכבוש	האיר המזרח עמ' מ"ה
לָבָן, גבינה, חמאה ושמן	האיר המזרח עמ' מ"ה
ביצה עבה ורכה, ביצת עין וחביתה	האיר המזרח עמ' מ"ו
שבת ערב תשעה באב	הערות והארות עמ' קל"ח
האם צריך ללמנט בשתייתו	הערות והארות עמ' ק"מ

מה גדר סעודת מצוה	מה גדר סעודת מצוה
בענין הנהגת אבלות בשבת שחל בה תשעה באב	
סימן תקנ"ג	
דין סעודה המפסקת	
שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך	
ללמוד בעיון בעט"ב	
ללמוד לאחרים בדברים הרעים בערב ט"ב	
אמירת פרקי אבות בשבת ערב ט"ב	
קריאת שנים מקרא ואחד תרגום בעט"ב שחל בשבת	
דין תלמוד תורה בערב ט"ב שחל בחול ושחל בשבת לאחר חצות	
ללמוד בתשעה באב שחל בשבת	
עיון הלכה עמ' ט"ו, הגהות הגר"ק עמ' ט"ו, הערות והארות עמ' ק"מ	
אם מותר לקרוא סיפורי צדיקים בט' באב	
לטייל בערב ט"ב שחל בחול ובשבת	
קבלת התענית	
מאימתי יכול לקבל תוספת תענית ט"ב	
האם שייך לקבל תענית רק לא מחמשה עניים	
קבלת התענית מבע"י	
זמן התחלת העינוי בת"ב שחל במוצ"ש	
אכל סעודה מפסקת וקיבל בלב לצום ת"ב אי היו קבלה	
הלצית המנעלים בט"ב שחל במוצאי שבת	
הנהגת אבלות בתוספת שבת	
דלקת גרון בט' באב אם יכל לשתות לפי הצורך	
אם מותר ללכל לקחת כדורים לסדר וסתר בט' באב	
ברכת הגומל בט' באב	
להתברך אצל צדיק בט' באב	
סידור הבית אחרי חצות בט' באב	
אם מותר לטשוף ולהדיח בט' הימים	
המקיא בט' באב אם מותר לרחוץ את פיו	
הוצאת זרע בט' באב לטיפול פוריות	
לבישת קרוקס בתשעה באב	
מרוק עוף במוצאי ט' באב	
רחיצה ב' אב לפני חצות במקום הצורך	
בנייה ב' אב לפני חצות	
	שונות
תגלחת לקטן בימי הספירה	ביני עמודי עמ' קט"ז
תגלחת קטן בראש חודש	ביני עמודי עמ' קט"ז
תגלחת לקטן בפורים	ביני עמודי עמ' קט"ז
	* * *
מפתחות לשערי הלכות סי' תקנ"א	
א. זהירות בכל הכאת התלמידים.	
ב. להמנע מטיסה בימים אלו וענין רחיצה בימים ונהרות.	
ג. עניית הבכיה על החרבן אחר חצות היום.	
ד. זמן הבכיה על החרבן ביום.	
ה. להוסיף הבכיה בימים אלו בתקון חצות של הלילה.	
ו. ענין הימים שאין אומרים בהם תיקון חצות ביום לענין ער"ח ור"ח, ער"ש וערב ט"ב, וליל ט"ב ויומו, ושנת השמיטה בא"י.	
ז. הסכמה באיזמיר שלא לטייל ולא לנגן בבין המצרים.	
ח. דין שמיעת כלי זמר בשמחה של מצוה בין המצרים.	
ט. דין ברכת שהחיינו והטוב והמטיב בין המצרים.	
י. דין ברכת שהחיינו בליל י"ז בתמוז ובעשירי באב.	
יא. דין ברכת שהחיינו בשבתות שבין המצרים.	
יב. מעוברת שנתאוהה לפרי חדש כיצד תנהג לגבי ברכת שהחיינו.	
יג. בהיותה חופת נדה קודם בין המצרים.	
יד. זמן איסור נישואין בימים אלו למנהג בני ספרד.	
טו. זמן איסור תספורת בימים אלו למנהג בני ספרד.	
יז. אם יש חשש לא תתגודדו לענין תספורת בימים אלו.	
יח. דין תספורת לנשים בימים אלו.	
יט. דין תספורת השפה במקום המעבב את האכילה.	
כ. דין סיוק בשבוע שחל בו.	
כב. דין קציצת הצפרנים בשבוע שחל בו.	
כג. תיקון הצפורן למוהל לצורך המילה.	
כד. ענין הכרות ר"ח אב.	
כה. ענין הזכרת נשמות והשכבות בשבת חזון.	
כו. דין הפטרת ר"ח אב שחל בשבת.	
כז. מאימתי לשתמיט מדין עם גוי, ואם שייך גם בתעניות ציבור.	

כט-ל. עד אימתי לשתמיט מדין עם גוי.	הערות והארות עמ' ק"מ
לא. דין שירה פפה בימים אלו, וכן מיעוט שיחה.	ביני עמודי עמ' קכ"ז
לב. התורה והתפילה יהיו בשמחה ולא לשנות מניגוני התפילה וכ"ש בשבת.	
לג. מהו מיעוט שמחה שמר"ח אב.	שונה הלכות עמ' ל"ג
לד. דין ציור וכיור בתלוש אחר ר"ח.	הערות והארות עמ' ק"מ
לו. דין בנין להרוחה אחר ר"ח.	הוראות הלכה עמ' מ"ט
לז. דין ציור וכיור בבית הכנסת אחר ר"ח.	עיון הלכה עמ' ט"ו
לח. דין עשיית מעקה אחר ר"ח.	עיון הלכה עמ' ט"ו
לט. אם יכל לבנות בית התנות לצורך נישואין שאחר ט"ב כשאין לו אשה ובנים.	הוראות הלכה עמ' מ"ט
מ. אם אפשר לבנות ע"י פועל שאין לו מה יאכל.	האיר המזרח עמ' מ"ו
מא. בניה במקום הפסד.	
מב. מה. אם יש למעט במו"מ באינו של שמחה.	
מו. מנהג שתיית היין בימים אלו.	
מז. מנהג אכילת בשר ב"ח אב.	
מח. מנהג בשר ויין לקטנים.	
מא. טעה וביך על בשר בימים אלו כיצד ינהג.	
נד. שתיית מיץ ענבים בימים אלו.	
נה. דין תבשיל שיש בו בשר.	
נו. דין תבשיל שיש בו יין.	
נז. אכילת בשר לילולת בימים אלו.	
נח. אכילת בשר לחולה בימים אלו.	
ס. טעימת התבשילים בער"ש חזון.	
סא. בשר שגשתייר מסעודות שבת.	
סב. קיבל על עצמו שלא לאכול בשר מ"ז בתמוז.	
סג. דין שתיית כוס דברכת המזון של סעודת מילה ופדיון הבן.	
סד. שתיית היין דברכת המזון של סעודה שלישית אחר שחשכה.	
סה. אם לברך על הכוס בחול בימים אלו.	
סו. דין שתיית כוס הבדלה.	
סז. בשר ויין לקטנים.	
סח. אבי הבן בסעודת ליל המילה אי מותר בבשר ויין.	
סט. סעודת בר מצוה ביום שנכנס למצות חשיב סעודת מצוה.	
ע. אכילת בשר בסעודת המילה.	
עא. סעודת מילה שלא בומנה.	
עב. סעודת פדיון הבן אי חשיב סעודת מצוה להתיר בשר ויין.	
עג. סעודת סיום מסכת.	
עד. בעלי ברית קודם המילה ואחריה אי שרי בבשר ויין.	
עה. עו. דין המשתתפים בסעודת הסיום.	
עה. יש נוהגים שלא לאכול בשר מ"ז בתמוז.	
פ. דין הטלית ציצית בטלית ולבישת טלית חדשה.	
פא. דין תיקון בגדים ישנים.	
פב. דין קניית בגדים חדשים.	
פה. לבישת נגיל בד או גומי חדשים שקנאם לצורך ת"ב.	
פו. עד אימתי חשיב בגד חדש.	
פז. צ. לבישת בגדים חדשים מר"ח ועד שבוע שחל בו, וכן בבגדים מכובסים.	
צא. הכנת בגדים ולבישתם קודם השבת כדי ללבושם בשבוע שחל בו - כמה פרטי דינים.	
צב. דין מגבות מכובסים.	
צג. לבישת בגדי שבת חשובים.	
צד. קב. לבישת בגדים חדשים בשבת חזון.	
צו. לבישת בגדי שבת להורי אבי הבן ואמו בשעת המילה.	
צז. להשאיר עם בגדי שבת לאבי הבן אחר המילה.	
צח. לבישת בגדים חדשים לבעלי הברית.	
צט. לבישת בגדי שבת בפדיון הבן ובר מצוה.	
ק. דין תספורת לבעלי ברית.	
קז. נתלכלך בגדו בכתם אם יכול לנקותו.	
קה. דין צחצוח נעלים.	
קו. דין כיבוס בגדים מר"ח עד שבוע שחל בו.	
קט. כיבוס בגדי גוים.	
קי. כיבוס בגדי קטנים שלא הגיעו לחינוך.	
קיב. דין כיבוס כמה בגדים המותרים יחד.	
קיד. דין כיבוס בצינעא.	
קיו. כיבוס בגדי קטנים.	
קטו. עד איזה גיל נחשב קטנים.	
קיו. מנהג איסור רחיצה בימים אלו בצונן ובחמין.	
קית. אי שרי לטבול בימים אלו.	
קכד. דין ט"מ במוצאי ת"ב.	
קכט. ברכת הלבנה במוצאי ת"ב.	

